

2. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

2nd INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS
on EDUCATIONAL and SOCIAL SCIENCES

7-8 Aralık / December / 2018

6. CİLT- VOL SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLERİ-2 SOCIAL AND ADMINISTRATIVE SCIENCES-2

www.turkegitimsen.org.tr
www.uaeseb.org

8. CİLT- VOL

UQU CN'DG GT 'XG" FCT 'D N O NGT /4

EUQEKCN'CP F 'CF O KUVT CVKXG'UEKPEGU/4

EDİTÖR

DT0DCJ CFK'DWO P" \ CTUNCP
'FQ¥ 0F T0QP WT'CNR'MC[CDC K'
"

ANKARA

ARALIK-2018

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI

©Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2018.

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayıncının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğuyazarlarına aittir.

Bahadır Bumin ÖZARSLAN (Ed.), Onur Alp KAYABASI (Ed.)

2 Uluslararası Türk Dünyası Eğitim

Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri

6. Cilt Sosyal Beseri ve İdari Bilimler-2 / Bahadır Bumin ÖZARSLAN (Ed.),

Onur Alp KAYABASI (Ed.),

ISBN 978-975-93505-8-1

1. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2. Sosyal Bilimler, 3. Beseri, 4. İdari, 5. Bildiri.

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI TÜRK DÜNYASI KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ 03

Kapak ve Sayfa Tasarımı:

Fatih Taha AKALAN

İletişim Adresi:

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi

Erzurum Mahallesi Talatpaşa Bulvarı No:160 Kat:6 Cebeci/ANKARA

Tel: 0 312 424 09 60 (8 Hat) Belgegeçer: 0 312 424 09 68

Genel Ağ: <http://www.turkegitimsen.org.tr>

elmek: iletisim@turkegitimsen.org.tr

2.Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler

Kongresi Bildirileri 1. Cilt Eğitim Bilimleri-1, Güngörlük Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.'nde 28.12.2018 Tarihinde 100 adet basılmıştır.

(İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 559 Sok. No: 57, Yenimahalle / ANKARA

Tel: (0312) 394 28 82)

Ankara-2018

UAESEB / 2018-01 KODLU PROJENİN SONUÇ RAPORUDUR.

ONUR KURULU – HONORARY BOARD MEMBERS

Talip GEYLAN
(Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı)

Sattar MOHBALİYEV
(Azerbaycan Bağımsız Sendikalar İttifakı Genel Başkanı)

Maira AMANTEYAVA
(Kazakistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası Genel Başkanı)

Asylbek TOKTOKULOV
(Kırgızistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası Genel Başkanı)

Akif GAŞI
(Kosova Türk Öğretmenler Derneği Genel Başkanı)

Elvin HASAN
(Makedonya Ufuk Derneği Genel Başkanı)

Abduselam BAYRAKTAR
(Irak Türkmen Eğitimcileri Öğretmen Örgütü Genel Başkanı)

Kağan MINDIKOĞLU
(Kıbrıs Türk Memur Sen Genel Başkanı)

GENEL KOORDİNATÖR - GENERAL COORDINATOR

Cengiz KOCAKAPLAN

(Türk Eğitim-Sen Genel Başkan Yardımcısı)

KOORDİNATÖRLER – COORDINATORS

Dr. Ali Osman AKALAN

Dr. Sinan DEMİRTÜRK

Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN

Dr. Yılmaz YEŞİL

Uzm. Metin İSKENDEROĞLU

YÜRÜTME KURULU – EXECUTIVE COMMITTEE

Musa AKKAŞ Genel Başkan Yardımcısı

Seyit Ali KAPLAN Genel Başkan Yardımcısı

Cengiz KOCAKAPLAN Genel Başkan Yardımcısı

M.Yaşar ŞAHİNDÖĞAN Genel Başkan Yardımcısı

Selahattin DOLĞUN Genel Başkan Yardımcısı

Fuat YİĞİT Genel Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK Konya 3 Nolu Şb. Başkanı

Dr.Öğretim Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU İstanbul 10 Nolu Şb. Başkanı

Dr.Öğretim Üyesi Mehmet Hanefi BOSTAN İstanbul 1 Nolu Şb. Başkanı

Dr.Öğretim Üyesi Tayfun FINDIK Ankara 7 Nolu Şb. Başkanı

Rıfat ÇELİK Adana 3 Nolu Şb. Başkanı

İbrahim ÇÖMEZ Ankara 1 Nolu Şb. Başkanı

Sezai UĞUR Denizli 2 Nolu Şb. Başkanı

Murat Ercüment KESKİNLER Erzurum 2 Nolu Şb. Başkanı

Gürol YER Eskişehir 2 Nolu Şb. Başkanı

Hasan ŞEN İzmir 4 Nolu Şb. Başkanı

Metin İSKENDEROĞLU Trabzon 2 Nolu Şb. Başkanı

DÜZENLEME KURULU – ORGANIZATION COMMITTEE

- Doç. Dr. Kaya Yıldız Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Nuri Akgün Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Dünder Yener Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Salih Kürşat Dolunay Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Atalay Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kürşat Yıldırım İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. İsmail Şık Çukurova Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. İbrahim Kaplan Çukurova Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Tuğrul Yörük Çukurova Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Haşim Akça Çukurova Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Dinçer Koç İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. M. Fatih Sancaktar İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Bayram Baş Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hakan Akçay Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Gürsoy Şahin Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Sarı Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Raif Kalyoncu Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Taner Altun Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Akın Çelik Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Nedim Alev Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Derya Çelik Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Tolga Erdoğan Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. İdiris Yılmaz Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Akın Çelik Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Uğur Üçüncü Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yavuz Akbaş Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Ekiz Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet SARI Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet ATALAY Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kaya YILDIZ Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Nuri AKGÜN Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Dündar YENER Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Salih Kürşat DOLUNAY Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kürşat Yıldırım İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Dinçer Koç İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. M. Fatih Sancaktar İstanbul Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Bayram Baş Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yunus Günindi Aksaray Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Barış Taş Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Sayime Durmaz Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya Giresun Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Sezai Balcı Giresun Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet KUMARTAŞLI Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hasan Hüseyin ÖZKAN Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Halil Altay GÖDE Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Cevdet YILMAZ Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Atilla ÇAĞLAR Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Altan KURNAZ Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ergün RECEPOĞLU Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Seyhan YILMAZ Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ Mersin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Çağrı ÇETİN Mersin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. İrfan YILDIRIM Mersin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Tarkan YAZICI Mersin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hakan Akçay Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Nedim Bakırcı Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Elvan Yalçınkaya Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yücel ÖKSÜZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye

Doç. Dr. Taner TUNÇ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kadir Ersin TEMİZEL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI Erzincan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mücahit KAĞAN Erzincan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Necdet TOZLU Erzincan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kemal TAŞÇI Erzincan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Sonel Bosnalı Namık Kemal Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet EYİM Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Tahir ZORKUL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin YÜKRÜK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mustafa ATLI Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Serap YÜKRÜK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Recep DEMİR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet PINAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yunus YILDIRIM Mersin Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Levent Eraslan Kırıkkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hasan Yaylı Kırıkkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Gıyasettin Tayfur Sakarya Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin Çalışkan Sakarya Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Sevgi Coşkun Keskin Sakarya Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ferhat Ağırman Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Bilge Özkan Nalbant Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Meryem Ayan Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Cemal Bayak Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Feryal Beykal Orhun Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Dündar Kök Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Abdulvahap Özcan Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Meryem Ayan Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Murat Akyüz Celal Bayar Üniversitesi Türkiye

Doç. Dr. Murat Taş Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Erkan Göksu Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Hammet Arslan Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Şükrü Keyifli Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Bülent Çelikel Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Serkan Acar Ege Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Atalay Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Gündüz Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Meryem Ayan Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Ali Sarı Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Pınar Ülgen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Alpaslan Demir Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kemal İbrahimzade Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ufuk Karakuş Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Yılmaz Yeşil Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Nezir Temur Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Mustafa Yıldız Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Akif Sözer Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Muhammet Koçak Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Gökhan Duman Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. İhsan Kalenderoğlu Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ömer Saylar Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Şaban Çetin Gazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Özdemir Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Şenel Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay Kızılkaya Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Ötüken Senger Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Suna Kaymak Özmen Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Necati AVCI Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ayşe Derya IŞIK Bartın Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Erdal Aksoy Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Alper Alp Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Fatma Erol Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Habibe Ersoy Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan İlknur Keskin Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan Kurtoğlu Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülsün Mehmet Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Sakallı Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Selcan Teke Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Meşkûre Yılmaz Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülcan Çolak Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Şennur Şenel Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz GÜNAÇDI Atatürk Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Oktay ÖZTÜRK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ömer YILAR Atatürk Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. UĞUR DEMİR Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ALİ SATAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. BURÇAK ŞENTÜRK Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. LATİF BEYRELİ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. AYŞİN SATAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MURAT ULUSKAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. NALAN TÜRKMEN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. YASEMİN TÜMER ERDEM Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. S.CAN ERDEM Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. BÜLENT BAKAR Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. SÜEDA ÖZBENT Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ALİ KIZILET Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ŞAHİN ÖZEN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. SELDA UZUN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. UFUK ALPKAYA Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. A.FİLİZ CAMLIGÜNEY Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. CENGİZ KARAGÖZOĞLU Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. AYTEKİN SOYKAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. HÜLYA KAYALI Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MELİHA SARIKAYA Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. GÜLGÜN UYAR Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. İSMAİL TÜRKÖĞLU Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ÜMRAN AY Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. BANU GÜRER Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ADNAN ESKİKURT Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. GÜLHANIM ÜNSAL Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. SEVİNÇ ARI Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. AYLİN KOÇ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. NURAY TERZİ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. FÜSUN ŞAVLI Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. YAPRAK TÜRKAN YÜCELSİN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ŞEHNAZ YALÇIN WELLS Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. PESENT DOĞAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ARZU M. DEMİRKIRAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MEHMET ALİ ÖZDEMİR Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. TÜLİN MALKOÇ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ALAATTİN KİRAZCI Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. TONGUÇ TOKOL Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MÜGE GÖKER PAKTAŞ Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. HALİL AYDINALP Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. ZEYNEP D. ÇAKMUR YILDIRTAN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MELİSA ERDİLEK KARABAY Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. NECMİ EMEL DİLMEN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. TOLGA KARA Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. EBRU ÖZGEN Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. MEHMET YORULMAZLAR Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Adem KOÇ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

- Doç. Dr. Fatma Deniz KORKMAZ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ÖZMEN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet KARAKOCALI Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. SEZGİN IRMAK Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. BEKİR DİREKÇİ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. CEMALİ SARI Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. SUAT ÜNLÜ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. AHMET ZEKİ GÜVEN Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. SABRİ YILMAZ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Özden TAŞGIN Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Adem ÖĞER Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal BAY Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Metin DENİZ Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN Ege Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ERDAL Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Suat ÜNLÜ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet MUTLU Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ebulfez SÜLEYMANLI Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Barış ÇİFTÇİ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Volkan Yurdadoğ Çukurova Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hakkı Çiftçi Çukurova Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Orkun ALPTEKİN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Hasan ÜNVER Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Terana Mehemmedova BURNAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Yahya METİNTAŞ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Cüneyt TOKMAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Atike YILMAZ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ALKARA Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Tarık SEMİZ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Buket BORA SEMİZ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Kutsi KAHVECİ Atatürk Üniversitesi Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Firdes TEMİZGÜNEY Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mevlüt YÜKSEL Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yasin TOPALOĞLU Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Servet TİKEN Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Zafer YILMAZ Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Elif AKTAŞ Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yavuz ÖZDEMİR Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ELİTOK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hakan Akça Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Atabey Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Muvaffak Eflatun Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Görür Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Nasrullah Uzman Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Fatih Yapıcı Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Veli Savaş Yelok Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin Yıldırım Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Sedat Bahadır Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ümmügülüm Candeğer Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi R. Erhan Güllü İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ali Ilgın İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kürşat Karacagil Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Feyzullah Uygur İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Akış İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Genç Osman İlhan Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Vedat Yeşilçiçek Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Perihan Tuğba Şeker Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Gökhan Demirhan Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Deniz Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf İnel Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi İlteriş Yıldırım Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sena Coşkun Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akpınar Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Tuba İskenderoğlu Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Erdem Çekmez Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Temel Kösa Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Faik Özgür Karataş Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akpınar Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Müjgân Baki Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ali Kürşat Erümit Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Alper Şimşek Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Ürey Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Özcan Özyurt Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Ürey Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Zühal Dinç Altun Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi” Kamile Özer Aytekin Necmettin Erbakan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi İlteriş YILDIRIM Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sena COŞKUN Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sedat BAHADIR Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi R. Erhan Güllü İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ali Ilgın İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kürşat Karacagil İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Feyzullah Uygur İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Akış İstanbul Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Genç Osman İlhan Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ümmügülüm CANDEĞER Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Vedat YEŞİLÇİÇEK Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Perihan Tuğba ŞEKER Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Gökhan DEMİRHAN Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet DENİZ Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf İNEL Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ali Kerim Öner Aksaray Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Refik Turan Aksaray Üniversitesi Türkiye

- Dr. Öğretim Üyesi Murat Tanrıkulu Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Said Taş Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Ertuğrul Bayer Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Tahsin Akçakanat Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Oğuzhan Özaltın Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Cengiz ÇUHADAR Kastamonu Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Muharrem AVCI Kastamonu Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yasin ŞERİFOĞLU Kastamonu Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Gülten KÜÇÜKBASMACI Kastamonu Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Fatma Keskinliç Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Erdiñ DEMİRAY Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Namık ASLAN Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Genç Osman GEÇER Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Bayram POLAT Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Salih ÖZKAN Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Şevket AYDIN Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yener ÖZEN Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İhsan ÜNLÜ Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Muhammed KÖSE Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Süleyman LOKMACI Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Ertuğrul Ahmet TERZİOĞLU Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Ziya KESKİN Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ÜNGÖR Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Fikret KILIÇ Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Latife KIRBAŞOĞLU KILIÇ Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İbrahim AKKAŞ Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Semanur SOYYİĞİT Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Naci BÜTÜN Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya Fatih İNEÇ Erzincan Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İrfan Atalay Namık Kemal Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Gökmen Kantar Namık Kemal Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Topaloğlu Namık Kemal Üniversitesi Türkiye

- Dr. Öğretim Üyesi Abdulaziz KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Güneş ŞAHİN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Nurullah KARTA Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Ercüment TOPUZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Sevda Özen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Veysi SEVİNÇLİ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Eratalay Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Raşit KOÇ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi M.Nuri KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Zeynal Boynukara Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Feran AŞUR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Onur ŞATIR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Selçuk Kürşad Koca Sakarya Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yavuz Köktan Sakarya Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Adem Arı Sakarya Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Nurcan Kutlu Yapıcı Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Murat Orhun Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Kemal Daşcıoğlu Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Türkmen Taşer Akbaş Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Murat Bayram Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Fazıl Karahan Pamukkale Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Mustafa Karaca Adnan Menderes Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Cengiz Çakaloğlu Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Cenk Yoldaş Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Emin Kırkıl Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Kadir Adamaz Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yasemin Hayta Bitlis Eren Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir Palabıyık Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yasemin Hayta Bitlis Eren Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Sedat Bahadır Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Oğuz Diker Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Murat Aksu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Fatma Keskinç Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin Baha Öztunç Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hakan Yaşar Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Samettin Başol Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Hatice Uyanık Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Murat Serdar Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sertan Talas Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Murat Aksu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Özmen Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Akın Bingöl Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Alper Tazegül Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Çulpan Çetin Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Gökay Durmuş Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kürşat Çağrı Bozkırlı Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Muharrem Turp Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Karageçi Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Kol Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Onur Er Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Özgür Kıyçak Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Selma Erdağı Toksun Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Turan Özgür Güngör Kafkas Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yaşar Kop – Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Rafet AYDIN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KILINÇ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Lokman AKBAY Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Gülcan MIHLADIZ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Nimet IŞIK Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa BİLGİN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Rıza OĞRAŞ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Esm'e ÖZDAŞLI Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Tayfun YILMAZ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf ŞAHİN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye

- Dr. Öğretim Üyesi Öznur TOLUNAY ATEŞ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Himmet BÜKE Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Ertan TAĞMAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Barboros Serdar ERDOĞAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Cemal KOYUNOĞLU İnönü Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Yunus Emre TANSÜ Gaziantep Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İsmail TUNA Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Hacı Bayram Temur Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi ALİ MURAT KIRIK Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi FATMA ODABAŞI Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA MACİT KARAGÖZOĞLU Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi BİLAL YORULMAZ Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi RAMAZAN GÜREL Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi HÜSEYİN SAMİ ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi ALİ KARACA Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi M.HANEFİ BOSTAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi OSMAN SEZGİN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MEHMET KÜRŞAT DURU Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi AHMET KATILMIŞ Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi ERDİNÇ ASLAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MEHMET TAŞDEMİR Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi RECEP AHISKALI Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MELİH ÇOBAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi SELMAN CAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi GÖKSEL ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi NERMİN ÖZCAN ÖZER Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi ERCAN MERTOĞLU Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi ZEKERİYA BAŞARSLAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MAHMUT BABACAN Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA OTRAR Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi SÜLEYMAN SADİ KÜÇÜR Marmara Üniversitesi
- Dr. Öğretim Üyesi NURİYE ÖZLEM ÇUHADAR Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi TUĞBA ERAY BİBER Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SAİT KOFOĞLU İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi MEHDİ GENCELİ Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SAİM ÇAĞRI KOCAKAPLAN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi EMRE ERTAN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi ASLAN TOLGA ÖCAL Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SUAT YAVUZ Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi MERAL BALCI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi GÜSSÜN GÜNEŞ Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi GÜLER YARCI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi NURSEL UYANIKER Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi ARZU ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi DURMUŞ ÜMMET Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi OKTAY SARI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi HÜSEYİN AVNİ ÖZTOPÇU Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi BÜLENT HALVAŞI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi OKTAY AYDIN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi TOSUN YALÇINKAYA Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi GÜL TUNCEL Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi RAGİP BAŞBAĞI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SÜLEYMAN AVCI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi AYLİN CAN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi ÜMİT ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi ŞEHNAZ ÖZCAN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi NURDAN ARSLAN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi UĞUR TANKUT Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi NALAN DANABAŞ Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SEYLAN ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi SEHER AŞICI Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi NURETTİN BEKTAŞ Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi MERAL KÜÇÜK YETGİN Marmara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi AYTEKİN ALPULLU Marmara Üniversitesi

- Dr. Öğretim Üyesi İLHAN AĞIRBAŞ Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi MÜFİDE ÇOTUK Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi SİNAN BOZKURT Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi SERAP MUNGAN AY Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi EKREM ALBAYRAK Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ÇİĞİL GÜLER Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi HÜSEYİN AKİF KARACA Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi MEHMET MERT SUNAR İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi FÜSUN EKŞİ İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi NUSRET GEDİK Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi TURAN ŞENER Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi VEHBİ ALPAY GÜNAL Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi MEVLÜT GÜLMEZ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi AGAH KÜRŞAT KARAUZ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ÖNDER BİLGİN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ADİLHAN ADILOĞLU Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi EMİNE ATMACA Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi FATMA ŞİMŞEK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi GÖKHAN VELİ KÖKTÜRK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi HATİCE DURGUN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi LOKMAN TAY Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi SAFİYE GENÇ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi SEDA TAN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ÜNSAL YILMAZ YEŞİLDAL Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ALPER SİNAN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi GÖZDEGÜL KARAMIK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi HIFZI TOZ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi NESRİN SÖNMEZ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi SÜLEYMAN KARATAŞ Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi YASİN ÖZKARA Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi MAHMUT KAPLAN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi DERYA YAYMAN Akdeniz Üniversitesi

- Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA KOÇANCI Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ALİ ALBAYRAK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi MUSTAFA SAMİ MENCET Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi KERİM KÜRŞAT ÇEVİK Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ENGİN DERMAN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi RAMAZAN EREN Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi AYŞEGÜL CİĞER Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ATILLA KARTAL Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Ümit POLAT Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Muhammet SALMAN Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Abdullah MELEKOĞLU Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Sakin Sakarya Üniversitesi
Dr. Sinan ATEŞ Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dr. Mehmet ŞEKER Düzce Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. VEDAT GENÇ Marmara Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Atakan Akçay Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Öğr. Gör. Dr. Taner Lüleci Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Öğr. Gör. Dr. Semih ÖZ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ferdi BOZKURT Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Ahu Cavlazoğlu Davulcu Selçuk Üniversitesi Türkiye
Öğr. Gör. Gökhan POYRAZ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Muhammet Bahadır AYAS Anadolu Üniversitesi
Dr. Canan GÖNÜLLÜ TAŞKESEN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Dr. Fehim Kuruloğlu Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Dr. Ertuğrul KAROĞLU Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Ersin BURNAZ Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Fuat Serkan SAY Mersin Üniversitesi Türkiye
Dr. Nilgün DAĞ Mersin Üniversitesi Türkiye
Dr. Bekir Şakir KONYALI Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Dr. Mustafa Aça Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Dr. Ergün Akgün Uşak Üniversitesi Türkiye
Dr. Ergün AKGÜN Uşak Üniversitesi Türkiye

Dr. Mehmet Sedat Uğur Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiye

Dr. İlker Yiğit Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiye

Dr. Tuncay Yavuz Özdemir Fırat Üniversitesi Türkiye

Dr. Yavuz Haykır Fırat Üniversitesi Türkiye

Dr. Mümin Tufan Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Bahadır Kılcan Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Mahmut Çitil Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Hanifi Sanır Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Selman Ablak Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. H. Kazım Kalkan Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Halil Dindar Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. İbrahim Yüksel Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Murat Karabulut Gazi Üniversitesi Türkiye

Dr. Naciye Karahan Kök Kafkas Üniversitesi

Dr. Fatih Eriş Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye

Dr. Araş. Gör Mustafa İçen Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye

Dr. Muhammet Bahadır AYAS Anadolu Üniversitesi Türkiye

BİLİM DANIŞMA KURULU – SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Uwe Blaesing (Hollanda)

Prof. Dr. Roin Kavrelişvili (Gürcistan)

Prof. Dr. Aleksander Kadirbayev (Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Alikram Abdullayev (Azerbaycan)

Prof. Dr. Elfina Sibgatullina (Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Bernt Brendemeon (Norveç)

Prof. Dr. Fuad Memmedov (Azerbaycan)

Prof. Dr. Maria Cikia (Gürcistan)

Prof. Dr. Rüstem Şükürov (Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Tacida Hafız (Priştine Üniversitesi, Priştine / Kosova)

Prof. Dr. Abdülkadir Emeksiz İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Adem Sezer Uşak Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Şimşek İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Ali Ekber Akgün Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Münir Yıldırım Çukurova Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Enver Töre Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. İshak Keskin İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. M. Aklif Okur Yıldız Teknik Üni. Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Kurudayıoğlu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Delican İstanbul Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Sadık Sarısamam Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Talip Yıldırım Uşak Üniversitesi TÜRKİYE

Prof. Dr. Yusuf Cerit Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Okan Veli Şafaklı Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC

Prof. Dr. Suat Ünal Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Bülent Güven Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Adnan Baki Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Hikmet Yazıcı Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Suat Urgan Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Kemal Üçüncü Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Okur Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mustafa Şahin Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Rahmi Yamak Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Nebiye Yamak Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Seyfettin Artan Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Sadık Sarısamam Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Enver Töre Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Kurudayıoğlu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Yusuf Cerit Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ahmet Şimşek İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Abdülkadir Emeksiz İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mustafa Delican İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. İlyas Topsakal İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. İshak Keskin İstanbul Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ali Ekber Akgün Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. M. Aklif Okur Yıldız Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Adem Sezer Uşak Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Talip Yıldırım Uşak Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Seyfettin Artan Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Gökhan Özer Gebze Teknik Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Selçuk Duman Giresun Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. İskender Askeroğlu Giresun Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Timuçin Kodaman Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Atalan Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Serhat Yılmaz Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Cevdet Yakupoğlu Kastamonu Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ufuk Karadavut Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Salahattin Bekki Ahi Evran Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Soner Mehmet Özdemir Mersin Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Mustafa TALAS Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Abdulkadir Gül Erzican Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Murat Çetin Erzican Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Salim Gökçen Erzican Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Erol Kaya Erzican Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Ali Tilbe Namık Kemal Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. İsmail Özçelik Kırıkkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ Kırıkkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. İsa Korkmaz Selçuk Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Bünyamin Ayhan Selçuk Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Mehmet Çevik Fırat Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Erdal Açıkseç Fırat Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Ali Rıza Gölbnar Celal Bayar Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Halil Işık Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Şerif Ali Bozkaplan Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Metin Arıkan Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Hayrettin Usul Katip Çelebi Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Himmet Konur Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Ali İhsan Yitik Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Nadim Macit Ege Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Mustafa Daş Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. İbrahim Atilla Acar Katip Çelebi Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Enver Töre Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Nuri Yavuz Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Ufuk Karadavut Ahi Evran Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Salahattin Bekki Ahi Evran Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Mustafa Arslan Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Kasım İnce Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. İbrahim Organ Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Nejdet Keleş Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Serkan Güzel Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Ercan Haytoğlu Pamukkale Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Mehmet Vefa Nalbant Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Turgut Tok Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Süleyman Solmaz Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Yusuf Kılıç Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mithat Aydın Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Fikri Gül Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Selçuk Burak Haşiloğlu Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Tahir Kodal Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Nurettin Öztürk Pamukkale Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Muzaffer Tepekaya Celal Bayar Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Selma Yel Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Nezahat Güçlü Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Fatma Açık Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ayşe Çetin Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. M. Levent Aksu Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Yücel Gelişli Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. İbrahim Kısac Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ergin Hamzaoğlu Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ali Gül Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Yılmaz Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Ali Yakıcı Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Fatma Açık Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Gıyasettin Aytaş Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Cengiz Çınar Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Güven Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. İsmet Çetin Gazi Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Veli ATMACA Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Hasan BABACAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Kürşad ÖZDAŞLI Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Esra DALKIRAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye
Prof.Dr. Alper DURAK İnönü Üniversitesi Türkiye

Prof.Dr. Atilla TEMUR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Hayatı Beşirli Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Dilek Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Fatih Kirişçioğlu Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Mermer Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Öcal Oğuz Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Ahsen Fatma Turan Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Turan Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Seyfi Başkan Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Ekincikli Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Pervin Ergun Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Feyzi Ersoy Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Çetin Pekacar Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Akif Tural Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Zühal Yüksel Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Naciye Yıldız Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Ayfer Yılmaz Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Özbek Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye
Prof. Dr. Bahtiyar Mehmetoğlu Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Oktay Muhtaroğlu Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Muhammet Hanifi Macit Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Nevzat Hafis YANIK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN Atatürk Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Ümit ŞİMŞEK Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Fazlı POLAT Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Mustafa MACİT Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN Atatürk Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. GÜLAY ÖĞÜN BEZER Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NURİYE GARİPAĞAOĞLU Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. KEMALETTİN KUZUCU Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. VAHDETTİN ENGİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ALİ AKYILDIZ İstanbul 29 Mayıs Üniversite
Prof. Dr. MUZAFFER DOĞAN Eskişehir Anadolu Üniversite
Prof. Dr. AHMET KANLIDERE Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NİHAT ÖZTOPRAK Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Prof. Dr. SEBAHAT DENİZ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. OKAN YEŞİLOT Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. SÜLEYMAN BEYOĞLU Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. CEMİL ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ACAR SEVİM Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. LEYLA COŞAN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. GAZİ OSMAN ÖZGÜDENLİ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. TİĞİNÇE OKTAR Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NESLİHAN OKAKIN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. CİHANGİR DOĞAN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. MESUT ŞEN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. HAMZA AKENGİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ZUHAL KÜLTÜRAL Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. TUBA ÇAVDAR KARATEPE Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. BAKİ ASİLTÜRK Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. SELİM YILMAZ Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. ÖMER ZÜLFE Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. GÜLDEN SAĞOL YÜKSEKKAYA Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. HAKAN TAŞ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NURAN TAŞLIGİL Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. BERAT BİRFİN BİR Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. AHMET OĞUZ İÇİMSOY Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. MUHAMMET GÜR Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NESRİN SARIAHMETOĞLU Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. ZEKERİYA KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Prof. Dr. YÜKSEL ÇELİK Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. MEHMET AÇA Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. CEMALETTİN ŞAHİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ERDAL ŞAHİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. HEDİYE ERGİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. DAVUT HUT Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. AHMET ŞİRİN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. BİRSEN GÜZEL Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. EROL BULUT Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. TAYFUN AKKAYA Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NESRİN ÖZDENER Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. DİLEK BATIBAY Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. HANDAN MÜJDE AYAN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ÖMER ÇELİK Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. İSMAİL SAFA ÜSTÜN Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. HASAN CİRİT Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMETOĞLU Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NİYAZİ GÜVEN ERDİL Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. KIVANÇ N. TÜZEL Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. CEM SEFA SÜTÇÜ Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. SERHAT ULAĞLI Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. EMİNE KOYUNCU Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. NURŞEN MAZICI Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. İLYAS KEMALOĞLU Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. FEHMİ YILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri KAVAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ERŞAN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ŞEN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KARTAL Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAĞ Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel KAŞTAN Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ERİŞEN Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Çavuş ŞAHİN 18 Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Ramiz ASKER Bakü Devlet Üniveristesi
Prof.Dr. İrfan Morina Hasan Prishtina Üniversitesi Kosova
Prof.Dr. Qaraşov Hüseyin Tapdıq oğlu Azərbaycan Çalışma ve Sosial İlişkiler Akademisi Azərbaycan
Prof.Dr. Velieva Naila Tofik, Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi UNEC – Azərbaycan
Doç.Dr. Tarana Khalilova, Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi UNEC – Azərbaycan
Doç. Dr. Elman Nesirov (Azərbaycan)
Doç. Dr. Nazım Cafersoy (Azərbaycan)
Doç. Dr. Korkmaz Mustafayev (Azərbaycan)
Doç. Dr. Mürteza Hasanoğlu (Azərbaycan)
Doç. Bekturov Ermek Shakirovich Kırgız Devlet Üniversitesi
Doç. Eghamberdiev Sherali Mannabovich Kırgız Özbek Üniversitesi
Doç. Nagiyev Humbat Hasan Azərbaycan Çalışma ve Sosial İlişkiler Akademisi Azərbaycan
Yrd. Doç. Aliya Kuzhabekova Nazarbayev Üniversitesi Kazakistan
Dr. Daniyar Sapargaliev Bilimsel Araştırma Merkezi Direktörü Yönetim Üniversitesi Kazakistan
Dr. İrina Kayan-Pokrovskaya (Ukrayna)
Dr. Stale Knudsen (Norveç)
Dr. Yaşar Demir (Starasbourg Üniversitesi-Fransa)

Dr. Elsev Brina Lopar Uksin Hoti Üniversitesi Kosova

Dr. Soner Yıldırım Uksin Hoti Üniversitesi Kosova

Dr. Abdрахmanov Tolobek Abylovich Kırgız Devlet Üniversitesi

Dr. Toktogulov Almaz Asylbekovich Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi

Dr. Amanaliev Urmat Olzhibekovich Kırgız Ulusal Üniversitesi

Dr. Matanat Amrahova, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi UNEC-Azerbaycan

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	vi
PROTOKOL KONUŞMALARI.....	ix
TÜRKİYE’DE KATILIM SİGORTACILIĞI VE ETKİNLİK ANALİZİ	13
PARTICIPATION IN INSURANCE AND EFFICIENCY ANALYSIS IN TURKEY Dr. Öğr. Üy. İsmail TUNADr. Öğr. Üy. Veysel YILMAZArş. Gör. Aylin MERCAN	
SANAL PARA VE BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ.....	23
Arş. Gör. Sinan ŞEKEROĞLU Prof. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU	
TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR ALTERNATİF Mİ?.....	35
Arş. Gör. Okan FİDANLIArş. Gör. Dr. Cemil ŞENEL	
DÖVİZ KURU RİSKİNE KARŞI ALINABİLECEK ÖNLEMLER.....	43
THE MEASURES TO BE TAKEN AGAINST EXCHANGE RATE RISK Arş. Gör. Furkan KAYHAN Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman OKUR	
DOĞU KARADENİZ’DE YAPILAN HIDRO-ELEKTRİK SANTRALLERİNİN SEDİMENT TAŞINIMI ÜZERİNE ETKİLERİ	61
Devran YAZIR Koray ÖZŞEKER	
SOCIOLOGICAL REFLECTION OF ANTROPOJENIC SOLID WASTE POLLUTION IN THE BLACKSEA REGION.....	71
Doç. Dr. Devran YAZIRDr. Öğr. Üyesi Koray OZSEKERDr. Öğr. Üyesi Coskun ERUZ	
TUZ GÖLÜ GÜNEYİNDEKİ NADİR BİTKİLER VE BOTANİK TURİZMİ.....	79
RARE PLANTS AND BOTANICAL TOURISM IN THE SALT LAKE SOUTH Prof. Dr. Turhan ÇETİNProf. Dr. Ergin HAMZAOĞLU Doç. Dr. Murat KOÇMurat ÇAKIR	

ÖNEMİNİ KAYBEDEN KIRSAL YERLEŞMELERDE GÖÇ FAKTÖRÜ; DİM ÇAYI VADİSİ YERLEŞMELERİ.....	95
MİGRATION FACTOR IN RURAL SETTLEMENTS THAT LOST IMPORTANCE; DİM RİVER VALLEY SETTLEMENTS	
Mustafa ERTÜRK Gökhan GÖKDEMİR	
YATIRIM ARAÇLARINDA VOLATİLİTE YAYILMA ETKİSİ.....	112
Prof.Dr. Kutluk Kağan SÜMER	
TURİZM İŞLETMELERİNİN FİNANSAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ADRASAN İÇİN BİR UYGULAMA.....	123
FINANCIAL PROBLEMS AND RESOLUTIONS OF THE TOURISM ADMINISTRATIONS ; AN APPLICATION FOR ADRASAN	
Dr. Öğr. Üyesi CUMHUR ŞAHİN	
İNTERNET HABER SİTELERİNİN ARAYÜZ TASARIMLARININ İNCELENMESİ	133
EXAMİNİNG OF INTERFACE DESİGNS ON INTERNET NEWS SİTESİ	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN Öğr. Gör. Volkan YAVUZ	
ERMENİSTAN'IN AZERBAJCANA KARŞI ASKERİ SALDIRISI ZAMANI ÇOCUK HAKLARI MARUZİYETİ	159
VIOLATION OF CHILDREN'S RIGHTS DURING THE AGGRESSION OF ARMENIA AGAINST AZERBAIJAN	
PHD. Dr. Doç.Dadaşova Ramile BEHLÜL KIZI Aynur İSMAYILOVA	
İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE CEZA HUKUKU.....	167
Dr.Öğr.Üyesi Yılmaz YURTSEVEN	
TİCARET SAVAŞLARI ÇAĞINDA ÇİN'İN 'BİR YOL – BİR KUŞAK' PROJESİ VE OLASI ETKİLER	175
POTENTIAL EFFECTS OF THE 'ONE BELT – ONE ROAD' PROJECT OF CHİNA İN THE ERA OF TRADE WARS	
Dr. Öğretim Üyesi Semanur SOYYİĞİT	
TÜRKİYE'DE DEVLET DESTEKLERİNİN HAYVANSAL ÜRETİME ETKİSİ.....	189
THE EFFECT OF GOVERNMENTAL SUPPORTS ON LIVESTOCK PRODUCTION IN TURKEY	
Ali KARABACAK	

TÜRKİYE'DE KREDİ MEVDUAT ORANININ BÖLGELER ARASI YAKINSAMASI 201
REGIONAL CONVERGENCE OF LOAN-DEPOSIT RATIO IN TURKEY

Doç. Dr. Seymur AĞAZADEDr. Öğr. Üyesi Aykut KARAKAYA

TÜRKİYE'NİN AZERBAJYAN'DA İMALAT SANAYİ VE EKONOMİK GELİŞİMİ
ETKİLEYEBİLME POTANSİYELİ 211

THE POTENTIAL OF TURKEY TO INFLUENCE THE MANUFACTURING INDUSTRY AND
ECONOMIC DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Doç.Dr. Seymur AĞAZADE

SOSYAL REGÜLASYON KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE ÇEVRENİN KORUNMASINA
YÖNELİK REGÜLASYONLARIN ETKİNLİĞİ 229

CONCEPT OF SOCIAL REGULATION AND EFFECTIVENESS OF THE REGULATIONS ON
ENVIRONMENTAL PROTECTION IN TURKEY

Prof. Dr. Mehmet Okan TAŞARArş. Gör. Mustafa TEK

BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERLE İLGİLİ BEŞERİ SERMAYE ÖZELİNDE MODEL
ÇALIŞMALARI..... 243

Prof.Dr. Kutluk Kağan SÜMER Derya İlem KAZANCIGİL

OSMANLI KOOPERATİFÇİLİĞİNDE AHİLİĞİN İZLERİ VE CUMHURİYETİN İLK
YILLARINDAKİ ARAYIŞLAR..... 263

THE TRACES OF AHILIK IN THE OTTOMAN COOPERATIVE TRADING SYSTEM AND THE
SEARCHES DURING THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK

FELDSTEİN-HORİOKA HİPOTEZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN SINANMASI..... 271

Öğr. Gör. Cem AKGÜLProf. Dr. Levent GÖKDEMİR

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ..... 281
UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIP IN TURKEY

Prof.Dr. Rahmi YAMAKProf.Dr. Nebiye YAMAK

DIŞA AÇIKLIK VE ENFLASYON: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 291
OPENESS AND INFLATION: THE CASE OF TURKEY

Prof.Dr. Nebiye YAMAK Prof.Dr. Rahmi YAMAK

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN POST MODERN POLİTİK EKONOMİ SÜRECİNE UYUM
İMKANLARI VE SORUNLARI 301

Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GLOBAL VE BÖLGESEL PAZARLARA YÖNELİK HEDEF VE
STRATEJİLER..... 311

Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

BÜTÇE VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNDE YENİ BİR ANLAYIŞ: MALİ DEMOKRASİ..... 319

A NEW APPROACH TO THE RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET AND DEMOCRACY:
FISCAL DEMOCRACY

Doç. Dr. Haşim AKÇADOÇ. Dr. Volkan YURDADOĞU. Doç. Dr. Oğuzhan BOZATLI

SÜRDÜRÜLEBİLİR SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ İÇİN MALİ KURAL ÖNERİSİ 327

FISCAL RULE PROPOSAL FOR SUSTAINABLE SOCIAL SECURITY SYSTEM

Doç. Dr. Volkan YURDADOĞU. Doç. Dr. Haşim AKÇAOĞU. Doç. Dr. Oğuzhan BOZATLI

YENİDEN DAĞILIM TERCİHLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ 335

THE DETERMINANTS OF PREFERENCES FOR REDISTRIBUTION

Doç. Dr. Savaş ÇEVİK. Doç. Dr. Erol TURAN

TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ BİLEŞENLERİNİN ANALİZİ..... 357

ECONOMIC ANALYSIS OF TURKEY'S EXTERNAL DEBT COMPONENTS

Doç. Dr. Volkan YURDADOĞU. Doç. Dr. Haşim AKÇAA. Arş. Gör. Murat ALBAYRAK

KIRGIZİSTAN VERGİ SİSTEMİNİN SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ 367

SOCIOECONOMIC ANALYSIS OF THE KYRGYZ TAX SYSTEM

Derya YAYMAN

MALİ ÇARPAN ETKİSİNİN ARDL MODELİ YARDIMIYLA SINANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 401

Dr. Öğr. Üyesi Efe Can KILINÇ. Arş. Gör. Mustafa KARTAL. Doç. Dr. Savaş ÇEVİK

TÜRKİYE'DE SOSYAL SERMAYE: KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
..... 413

SOCIAL CAPITAL IN TURKEY: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF INSTITUTIONAL
ECONOMICS

Dr. Serdar YAY

STRATEJİK YÖNETİM MUHASEBESİ KAPSAMINDA MAMUL YAŞAM SEYRİ
MALİYETLEMENİN DİĞER MALİYETLEME TEKNİKLERİ İLE İLİŞKİSİ..... 427

THE RELATIONSHIP OF PRODUCT LIFE CYCLE COSTING WITH OTHER COSTING
TECHNIQUES UNDER THE STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING

Öğr. Gör. Mehmet Ali EKİNCİ

MUHASEBEDE MESLEK ETİĞİ ÇALIŞMALARININ İRDELENMESİ..... 449
EXAMINATION OF OCCUPATIONAL ETHICS STUDIES IN ACCOUNTING

Öğr. Gör. Mehmet EKİNCİÖğr. Gör. Şahin DEĞİRMENCİ Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ

ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARI ALANINDA YENİ BİR DÜZENLEYİCİ
KURULUŞ OLARAK AAOIFI VE TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİ 473

AAOIFI AS A NEW REGULATORY ORGANIZATION IN THE AREA OF INTERNATIONAL
ACCOUNTING STANDARDS, AND ITS APPLICABILITY IN TURKEY

Arş. Gör. Ayhan YATBAZProf. Dr. Özgür ÇATIKKAŞ

ERMENİSTAN-AZERBAYCAN DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN BM’DE DÜZENE
SALINMAMASININ TEMEL NEDENİ VE GÜVENLİK KONSEYİNİN ÇATIŞMAYI ÇÖZME
KABİLİYETİNİ SAĞLAYAN FAKTÖRLER 483

THE MAIN REASONS OF NOT-BEENG REGULETED ARMENIAN-AZERBAIJANI
NAGORNO-KARABAKH CONFLICT BY THE UN AND THE FACTORS THAT GIVE GROUND
TO THE RESOLUTION OF CONFLICT BY THE SECURITY COUNCIL

DADAŞOVA Ramile BEHLÜL KIZI

AHİLİK TEŞKİLATI’NDA KALİTE YÖNETİM ANLAYIŞI 495
QUALITY MANAGEMENT APPROACH IN ORGANIZATION OF AKHISM

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ESMERMehmet Asif ALAN

TEKSTİL İŞLETMELERİNDE İNOVASYON UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ..... 507
INNOVATION APPLICATIONS IN TEXTILE ENTERPRISES: THE CASE OF TURKEY

Yusuf ESMER Ahmet ÖZBEK Mehmet Asif ALAN

İSKENDERUN ŞEHİR MERKEZİNDE TÜRK KAHVESİ TÜKETİMİ VE TÜKETİCİ
ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMİNATION OF TURKİSH COFFEE CONSUMPTION AND CONSUMER
CHARACTERİSTİCS İN İSKENDERUN CİTY CENTER

Öğr. Gör. Hüseyin Fatih ATLI

İSKENDERUN ŞEHİR MERKEZİNDE SİYAH ÇAY TÜKETİMİ VE TÜKETİCİ ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ.....	535
BLACK TEA CONSUMPTION AND DETERMINATION OF CONSUMER CHARACTERISTICS IN ISKENDERUN CITY CENTER	
ÖĞR. GÖR. HÜSEYİN FATİH ATLI	
HEPSİ BURADA FİRMASININ “KARA CUMA” KAMPANYA ANALİZİ.....	547
Ömer Faruk KORKMAZ	
KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	559
OPINIONS OF WOMEN ABOUT WORKING LIFE	
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ERSOYProf. Dr. Ali Fuat ERSOY	
KIRIM TATARLARININ ANADOLU’YA İSKÂNI VE DİASPORA TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMELERİ	573
SETTLEMENT OF THE CRIMEAN TATARS TO ANATOLIA AND EVALUATION OF DIASPORA TOURISM SCOPE	
Emrullah TÖREN	
DENİZLERDEKİ BİYOLOJİK KİRLİLİK VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ	591
İlknur YILDIZ - Ali Muzaffer FEYZİOĞLU	
TURİZM EĞİTİMİNDE STRATEJİK İŞBİRLİĞİ VE TÜRK SOYLU ÜLKELERLE TÜRKİYE ARASINDA TURİZM EĞİTİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ	601
STRATEGIC COOPERATION ON TOURISM AND DEVELOPING TOURISM EDUCATION BETWEEN TURKISH ORIGIN COUNTRIES	
Doç. Dr. İbrahim ÇETİN	
YERLİ TURİSTLERİN MOBİL TURİZM UYGULAMALARI KULLANIMINDA SOSYAL ETKİNİN ROLÜ.....	619
THE ROLE OF SOCIAL INFLUENCE ON DOMESTIC TOURISTS MOBILE TOURISM APPLICATION USAGE	
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇAKIR-Arş. Gör. Şükrü Fırat ÇİFTÇİ	
TÜRKİYE’DE CİTTASLOW HAREKETİ’NİN KENTLERE ETKİSİ	637
Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	

TÜRKİYE’DE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN X.KALKINMA PLANI BAĞLAMINDA AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI 687

METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY IN THE CONTEXT OF ACTIVE AGEING POLICIES DEVELOPMENT PLAN X.

Abdullah ELMAS

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ MESLEĞİNE BAKIŞ AÇILARININ ARAŞTIRILMASI..... 709

INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Dr.Öğr.Üyesi Ertuğrul BAYER

ÜNİVERSİTE YERLEŞKELERİNİN FİZİKSEL GELİŞİM PLANLAMASI:ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ MEŞELİK YERLEŞKESİ ÖRNEĞİ..... 725

PHYSICAL DEVELOPMENT PLANNING OF UNIVERSITY CAMPUSES:ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTY MESELİK CAMPUS

Orkun ALPTEKİN-Hasan ÜNVER- Hüseyin ÖZDEMİR

KARİZMATİK LİDERLİK, İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 741
A RESEARCH ON CHARISMATIC LEADERSHIP, JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ- Mustafa YILMAZ

GELENEKSEL YÖNETİMDEN, KLASİK YÖNETİME BİR DEVRİN KAPILARI ARALANIRKEN;YÖNETİM NEYDİ? NE OLDU?..... 751

Ömer Faruk KORKMAZ

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA ÖRGÜTSEL POLİTİKA ALGISI GİRESUN İLİ ÖRNEĞİ 767

Öğr. Gör. Fatih SAYDAM Hilal SAYDAM

BİREYSEL VE TAKIM SPORU YAPAN SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KENDİNLE KONUŞMA DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ..... 775

Aydiner Birsın YILDIZ Doğukan Batur Alp GÜLŞEN Nazmi BAYKÖSE Emre ERYÜCEL

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ÖZ YETERLİLİK İNANÇLARININ SAPTANMASI..... 785

DETERMINATION OF SELF-EFFICACY BELIEFS OF STUDENTS AT FACULTY OF SPORTS SCIENCES OF AKDENİZ ÜNİVERSİTY

Hasan ŞAHANAlkan UĞURLU Batıkan Yunus Can GÜLŞEN İsmail VAROL

BARMA YAYLASI VE YAYLA ORTASI ŞENLİKLERİ 793

M. Hanefi BOSTAN

AZƏRBAYCANDA BƏLƏDIYYƏ IDARƏETMƏSİ SISTEMI: INKIŞAF PERSPEKTİVLƏRİ,
ZÜNÜİDARƏETMƏ SISTEMİNİN FORMALAŞMASI VƏ İSLAHATLAR..... 831

Murtəza HƏSƏNOX/"Ukrpc"FGO TV©TM

POSTSOVET ÖLKƏLƏRİNDƏ KONSTITUSIYA İSLAHATLARININ MÜASİR MƏRHƏLƏSİ:
KONSEPTUAL ƏSASLAR VƏ İNNOVASIYALAR (AZƏRBAYCAN, RUSIYA, GÜRCÜSTAN,
QAZAXISTAN, UKRAYNA TİMSALINDA) 849

"KÜLTÜRLƏRARASI DİYALOG VE HOŞGÖRÜ: AZERBAIJAN CUMHURİYETİNİN
DENEYİMLERİNİN SİYASAL ANALIZI"

Yusif AĞAYEV - Sinan DEMİRTÜRK

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YOXSULLUQ VƏ İŞSİZLİK PROBLEMLƏRİNİN LƏĞVI
İSTIQAMƏTİNDƏ AQRAR BÖLMƏNİN VƏ SAHİBKARLIQ MÜHİTİNİN FORMALAŞMASI (2004-2014-
CÜ İLLƏR)..... 881

FORMATION OF AGRARIAN UNIT AND ENTREPRENEURSHIP IN THE DIRECTION OF ABOLITION
OF POVERTY AND UNEMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2004-2014)

ФОРМИРОВАНИЕ АГРАРНОЙ ЕДИНИЦЫ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В НАПРАВЛЕНИИ
ЛИКВИДАЦИИ БЕДНОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (2004-2014
ГОДЫ)

Adıgözəlova Günel Rüstəm Qızı

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК СУБЪЕКТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ..... 889

Людмила РАДОВЕЦКАЯ

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ПОЗНАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ..... 901

Ватраль А.В.

XARICI DİLİN ÖYRƏDİLMƏSİ MÜASİR PARADIQMLƏR KONTEKSTİNDƏ..... 909

THE TEACHING OF THE FOREIGN LANGUAGE IN THE MODERN PARADIGM'S CONTEXT 909

АНАЛИЗЫ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТОВ И ПЕСЕН В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПАРАДИГМ 909

Məmmədova Naidə Şakir Qızı

СОСТОЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ПРОГРАММЫ МНОГОЯЗЫЧИЯ В СРЕДНИЕ ШКОЛЫ КЫРГЫЗСТАНА.
..... 921

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской
Республики»

Аманалиев Урмат Олжобекович

НОРМАТИВНО ПРАВОВАЯ БАЗА ПО ОХРАНЕ ТРУДА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ..... 935

Кадыркулов Бедил Мешкенович

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы).	941
Абдырахманов Т. А.	
PECULIARITIES OF KYRGYZ AND ENGLISH ANIMAL IDIOMS	955
РЕЛИГИОЗНОЕ И РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	
Бектуров Э.Ш., и.о. доцента	
ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	973
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК КООПСУЗДУГУН КАМСЫЗ КЫЛУУ БОЮНЧА МЫЙЗАМ КОЛДОО.	
Д.ю.н., Токтогулов А.А.	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	981
ПЕДАГОГИКА АДСТИГИНДЕГИ СТУДЕНТТЕРГЕ ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮДӨ ЗАМАНБАБ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ	
THE USE OF NEW TECHNOLOGY IN TRAINING STUDENTS IN PEDAGOGICAL MAJORITIES OF ENVIRONMENTAL	
Эгамбердиев Шерали Маннабович	
Программа эколого-биологического кружка студентов первого курса естественно-педагогического факультета «Экологический исследователь»	984
Пояснительная записка	
УПРАВЛЕНИЕ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: РЕАЛИИ И ПРОБЛЕМЫ.....	989
Супаева Гулназ Тынаевна Токтосунова Чолпон Турсуналиевна	
SOMUT OLMAYAN BİR KÜLTÜREL MİRAS OLARAK ATA BİNME VE KASTAMONU'NUN ATLI SPOR TURİZMİ POTANSİYELİ.....	995
HORSEBACK RIDİNG AS AN ELEMENT OF INTANGİBLE CULTURAL HERİTAGE AND THE POTENTIAL OF EQUESTRIANTOURİSM OF KASTAMONU.	
Burcu TÜTÜNCÜ Aydoğan AYDOĞDU	
MADDİ DURAN VARLIKLARLA İLGİLİ DEVLET TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ	1007
INVESTIGATION OF GOVERNMENT GRANTS RELATED TO TANGIBLE-FIXED ASSETS IN THE SCOPE OF THE TURKEY ACCOUNTING STANDARDS	
Ali Rıza GÖKBUNAR Ayhan YATBAZ	

SUNUŞ

İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar tarihin her döneminde bilgi en kuvvetli stratejik meta olarak birey ve toplum hayatında yer almıştır. Bilginin önemini kavrayan toplumlar onu üretmek ve sahip olmak için gerekli planlamaları yapmış, bunun neticesinde de çağdaşlarından ayrılarak çok önemli atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Tarihin tozlu sayfalarını karıştırdığımız zaman büyük medeniyetler ortaya koyan milletlerin gıpta ile bakılan başarılarına ulaşması bilgi ile olan münasebetleri ile doğru orantılı olmuştur. Bilgiye verilen önemin temel basamağı bilim insanlarına değer verilmesi ve bilgiyi üreten kurumların oluşmasının sağlanmasıdır. Bu bakış devlet tarafından da benimsendiğinde ancak sonuca ulaşabilir. Bu sayede devletin bilginin gücünü fark etmesi, devletin atılım politikalarına yönelik bilimsel çalışmaların yönlendirilmesi sağlanabilir. Bilime yapılan yatırım bazen kısa sürede netice vermese de uzak gelecekte de olsa devletin uluslararası toplum içindeki gücünü ve konumunu olumlu etkileyecektir.

Türk milletinin geçmişte kurduğu muazzam medeniyetler incelendiğinde bu başarının geri planında Türk bilim hayatına tanınan imkânların ve desteklerin çokluğu açıkça görülmektedir. Bu durum basit bir bağıntı ile şöyle ifade edilebilir; Türk devlet ve toplum hayatı, bilgiyle ve bilgi üretenlerle kurulan ilişkinin derecesine göre irtifa kazanmış ya da kaybetmiştir. Bu çerçevede dikkat çeken bir husus da başarıların ortaya çıkmasında ve sürekliliğinde, bilginin yani fikir işçilerinin emeklerinin, eğitim kurumlarına yansımalarının ve toplumun her düzeyine yayılmasının en önemli koşullardan biri olmasıdır. Nitekim zanaatkâr da sanatçı da komutan da mevcut şartların daha iyileştirilmesi noktasında bilim adamlarından destek almış onların ürettiği teorik bilgiyi pratiğe aktarmaya çalışmıştır.

İçinde bulunduğumuz çağda, eğitim kurumlarının merkezî rol aldığı bir süreç olan bilgi üretme faaliyeti gelişmiş toplumlarda azamî itibar gösterilen merkezler olarak hayatını sürdürmektedir. Bu merkezler içinde de yükseköğretim kurumları ve enstitüler üretimin odak noktasını oluşturmaktadır. Çağının efendisi ve lokomotif gücü olan toplumlar, gücünü eğitim kurumlarından, özellikle de akademik kuruluşlardan aldığı farkındadır. Milletlerin yalnızca ekonomik gücü değil sosyo-kültürel canlılığı ve üretkenliği de yükseköğretim kurumlarının kapasitesiyle paralellik arz eder.

Gücünü Türk Milleti'nden alan Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği de gerek faaliyette bulunduğu saha olması gerekse içinde bulunduğumuz yüzyılda bilginin stratejik önemini idrak etmesi münasebetiyle sorumlulukların farkındadırlar. Sivil toplum alanında ve eğitim iş kolunda çalışmalar yapan bu kuruluşlar, klasik sendikacılık anlayışının günümüzde yeterli olmadığını fark etmiş ve çağımıza uygun olarak bazı yeni adımlar atmak gerektiğine inanmış emek dayanışma örgütleridir. Türk Eğitim-Sen eliyle düzenlenen akademik çalıştayların, kurultayların yanında, daha geniş bir perspektiften Türk Dünyası'nın meselelerine kafa yorma gereğini idrak etmiş olan sendikalarımız, bu durumu bir adam daha ileriye götürme kararı almışlardır. Bundan önce 2016, 2017 yılında yapılan kongre kitapları gibi elinizdeki bu çalışma da böyle bir yaklaşımın ürünüdür.

1-4 Aralık 2016 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenmiş olan Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, 7-10 Aralık 2017 de düzenlenen 1. Uluslararası Türk Dünyası Fen Bilimleri ve Mühendislik Bilimleri Kongresi ve 7-8 Aralık 2018 tarihleri

arasında Antalya’da düzenlenmiş olan 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi gibi çalışmalar stratejik öneme sahip bilginin üretimi ve paylaşılması zorunluluğu çerçevesindeki bir gayretin sonucudur. Türk Eğitim-Sen ve UAESEB tarafından düzenlenen bu kongreler, yeryüzünün her bölgesine yayılmış Türk boyları arasında akademik işbirliği yoluyla gönül köprüsü ve ülkü birliği sağlamak gibi bir amaca da hizmet etmektedir.

Öte yandan Türk Dünyası’nda ortaklıkların kurulmasında ve geliştirilmesinde, manevî önderlerin katalizör rolü oynadığı bilinmektedir. Bu bağlamda 2016 yılındaki kongremiz, Türklüğün hamurkârlarından olan Hoca Ahmet Yesevî anısına tertip edilmiş idi. 2018 yılında kongremizin teması Dede Korkut’un UNESCO nezdinde dünya kültürel mirası listesine alınması çalışmalarına bir destek olarak Dede Korkut teması ile düzenlenmişti. Kongremizden birkaç gün önce bu hedefin gerçekleştiği müjdesini almış olmanın mutluluğu ile 2. Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi’ni gerçekleştirmiş bulunmaktayız. Türk kültürünün önemli bir düsturu olan “ahde vefa”nın da bu tür bilimsel etkinliklerle ifa edilmesini, kongrelerimizin hem maddî hem de manevî zenginliğe önemli bir katkısı olarak değerlendirmekteyiz. Unutmanın tükenmek olduğu günümüzde; Türk Eğitim-Sen, Türk milleti ve Türk kültürüne dair değerleri imkânları oranında gündeme taşıma gayretini sürdürecektir.

Kongremize katılmak için dünyanın ve Türk illerinin farklı bölgelerinden gelip pek çok zahmete katlanarak misafirimiz olan ve tebliğ sunan değerli akademisyenlerimiz ile eğitimcilerimize; kongredeki oturumları yöneten hocalarımıza; kongremize destek olmak için katılan UAESEB genele başkan ve temsilcilerine; bu kongrenin gerçekleştirilmesi sürecinde bizden hiçbir imkânı esirgemeyen başta Genel Başkanımız Sayın Talip GEYLAN olmak üzere Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi’nin kıymetli yöneticileri ile koordinasyonda bize destek olan Türk Eğitim-Sen teşkilatlarına teşekkürü bir borç biliriz.

Yapmış olduğumuz kongrenin ve özellikle sunulan tebliğlerin, Dünya insanlığına, Türk bilim hayatına ve Türk Dünyası’nın birliğine katkı sağlamasını temenni ederiz.

Kongre Genel Koordinatörü
Cengiz KOCAKAPLAN
Türk Eğitim-Sen Genel Başkan Yardımcısı

TÜRK EĞİTİM-SEN VE ULUSLARARASI AVRASYA EĞİTİM SENDİKALARI BİRLİĞİ GENEL BAŞKANI SAYIN TALİP GEYLAN'IN AÇIŞ KONUŞMASI

Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği'nin Genel Başkan ve yöneticileri, Türk Eğitim-Sen'in genel merkez yöneticileri, şube başkanları ve üniversite temsilcileri, Türk akademisinin ve dünyanın değişik ülkelerinden gelen kıymetli bilim adamları ile değerli katılımcılar hepimizi saygı ile selamlıyorum:

Hatırlanacağı üzere Türk Eğitim Sen 2016 Yılı'nın UNESCO tarafından Hoca Ahmet Yesevi Yılı ilan edilmesi nedeniyle, 1-4 Aralık 2016 tarihlerinde Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği (UAESEB) ile işbirliği içinde Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'ni düzenlemiştir. Sendikamız, 7-10 Aralık 2017 tarihinde de Mühendislik ve Fen Bilimleri alanında, 1. Uluslararası Türk Dünyası Mühendislik ve Fen Bilimleri Kongresi düzenlemiştir.

Bu sene de 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler düzenleyerek Türkiye'den ve Türk dünyasından saygın bilim insanları, üniversite şubelerinin başkanları ve şube yönetim kurulu üyeleri, üniversite temsilcileri ile bu vesile ile bir araya gelmiş olduk. Türkiye'den, Türk Dünyası'ndan ve Dünyanın farklı ülkelerinden gelecek Türk Dünyası'nın eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanındaki sorunlarının çözümüne yönelik tespit ve önerileri bilim dünyasına sunulmasına vesile olan bu organizasyonu hayata geçirmiş olduk.

Kongreye Türkiye, Azerbaycan, İran, Kazakistan, KKTC, Özbekistan, Rusya, Tataristan, Ukrayna, Kosova, Makedonya, Kırgızistan ve Irak olmak üzere toplam farklı 13 ülkeden bilimsel katılım gerçekleşti. . Kongrede; Türkiye'den 82 devlet üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevli öğretmenler ve özel üniversitelerden; yurtdışından da 47 üniversiteden bu organizasyona katılan bilim insanı tebliğlerini sunacak. Bu kongreye 860 bildiri ile başvuru yapıldı, bunların 478'i hakem kurulu tarafından kabul edildi. Bildiri yazarları da dâhil olmak üzere kongreye toplam 739 bilim insanının kongreye katılacağı düşünüldüğünde Türk ve Dünya akademisi için önemli bir etkinliği gerçekleştirmiş olacağız.

Kongremizde her oturum tıpkı geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi Türk dünyasına hizmet eden zirve şahsiyetlere ithaf edilmiştir. Kongre'nin açılışı Gazi Mustafa Kemal Atatürk oturumuyla yapıldıktan sonra diğer oturumlar; Dede Korkut, Mehmet Emin Resulzade, Hoca Ahmet Yesevi, Muhammet Hüseyin Şehriyar, Ali Şir Nevai, Cengiz Aytmatov, İsmail Gaspralı, Prof. Dr. Erol Güngör, Prof. Dr. Halil İnalçık ve Dr. Fazıl Küçük olarak devam edecektir.

Her oturum 10 farklı salonda devam edecek olup salonlardaki bildiri sunum oturumları da Türk kültür ve eğitimine hizmet veren tarihi şahsiyetler ile öğretmenlik görevini icra ederken PKK

terör örgütü tarafından katledilen şehit öğretmenlerimiz anısına düzenlenmiştir. Ziya Gökalp, Aşık Veysel, Piri Reis, Arif Nihat Asya, Ömer Seyfettin, Oktay Sinanoğlu, şehit öğretmenlerimiz Neşe Alten, Necmettin Yılmaz, Burçin Uysal, Aybüke Yalçın, Aynur Sarı, anısına yapılacak oturumlar bunlardan bazılarıdır.

Ayrıca kongre ile eş zamanlı olarak Üniversite Temsilcileri Eğitim ve İstişare Toplantısını gerçekleştirerek üniversitelerimizde yürütmüş olduğumuz sendikal faaliyetlerin mevcut durumu ve önümüzdeki süreçteki mecrası ile ilgili değerlendirme imkânı bulmuş olacağız.

Üniversiteler Türk akademisi ve Türk milleti için oldukça önemlidir. Üniversiteler; sadece bilimin, tekniğin, tıbbın hayat bulduğu bir mecra değil, aynı zamanda ülkemizde ve dünyada demokrasi anlayışının, hoşgörünün sosyalleşmenin de lokomotif gücüdür. Bu açıdan dar kalıplara sıkıştırılarak veya farklı gruplara teslim edilerek üniversitelerimizin gelişme ve bilimsel değer üretmesinin engellenmesi kabul edilemez buluyoruz.

Üniversitelerimizin bu önemine binaen Türk eğitim-Sen olarak her yıl en az bir kez üniversite çalışanları ile bir araya geliyoruz. Üniversitelerimiz ile üniversite çalışanlarımızın sorunlarını tespit ediyor ve çözüm arayışları ortaya koyuyoruz. Başta YÖK olmak üzere Hükümet nezdinde çözüm önerilerini gündeme getirmeye çalışıyoruz. En basitinden geçtiğimiz ay YÖK Başkanı Yekta Saraç'ı ziyaret ettiğimizde hem üniversitelerimize hem de üniversite çalışanlarına yönelik kapsamlı bir rapor sunmamız akademi kurumuna gösterdiğimiz önemin bir parçası olarak ortaya koyulabilir.

x

Üniversitelerde sipariş ile atama ya da yandaşa kadro açma anlayışı ile rektör ataması yapılamaz. Üniversitelerde demokratik bir ortamda rektör seçimi uygulamasının hayata geçirilmesini talep ediyoruz. Maalesef her geçen gün durum daha da kötüye gidiyor. Son yapılan atamaları hep birlikte gördük. Rektörler, adeta kişiye özel mevzuat düzenlemeleriyle tayin edildi. Biz bunu şiddetle reddediyoruz. Bu, Türk üniversitelerine ve dünya gerçeklerine yakışmayan çok çirkin bir tutumdur. Başta rektör atamaları olmak üzere tüm atamalar, üniversite çalışanlarının iradesi ile gerçekleştirilmelidir.

YÖK'ün hazırladığı norm kadro yönetmeliği pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu yönetmeliği hazırlayanların Türk bilim hayatının geleceğine yönelik kaygı taşımadığını düşünüyorum. Bu yönetmelik, genç akademisyenlerimizin geleceği için ortaya koyacağı hedeflere darbe vuracaktır. Yönetmeliği genel merkezimizin oluşturduğu bir komisyon ile değerlendiriyoruz. En kısa zamanda norm kadro yönetmeliği ile ilgili yargı sürecini başlatacağız. Sayın YÖK Başkanı Yekta Saraç'ı ziyaretimizde kendisinin buna çok sempatik bakmadığı izlenimini edinmiştik. Buna rağmen yönetmeliğin nasıl yayınlandığını anlamış değiliz. Acaba başka mutfaklarda hazırlanan bu yönetmelikler, YÖK'ün önüne sipariş olarak sunuluyor? Diye düşünmeden kendimizi alamıyoruz.

YÖK Kanunu'nun 13/b maddesine göre yapılan görevlendirmelerin keyfi uygulamaların mekanizması olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu madde özellikle idari kadro açısından demoklesin kılıcı gibi çalışanların üzerinde tutulmaktadır. 'Bize biat edersen rahat edersen, bize

biat etmez isen sürerim, mağdur olursun' anlayışı hâkim görülmektedir. Türk Eğitim Sen olarak bu anlayışı şiddetle reddediyoruz.

Ülkemizi 15 Temmuz felaketine götüren neden kamusal alanın bir gruba mensubiyet üzerinden tanzim edilmiş olmasıdır. Fetö'yü defettik ancak şimdi başka Fetöler ile karşı karşıya kalıyoruz. Üniversitelerimiz hiçbir grubun tarlası olamaz. Ülkemizin yeni bir 15 Temmuz felaketi yaşama lüksü yoktur. Başta üniversitelerimiz olmak üzere kamusal alanın her kademesinde sadakat gösterecekleri tek merci devlettir. Başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere tüm yetkililer, üniversitelerimizde tahakküm kurmak isteyen bu yapılara izin vermemeleri çağrısında bulunuyoruz.

YÖK Başkanı Yekta Saraç, kendisini ziyaretimizde, konuyu gündeme getirmemiz üzerine, 2019 yılının ilk çeyreğinde Görevde Yükselme Sınavı Yapılsın' talimatı verdi. Zira YÖK bu sınavın Mart ayı içerisinde yapılacağını da duyurdu. Türk Eğitim Sen olarak online eğitim portalı oluşturduk. Bu portalda son mevzuat düzenlemeleri ve deneme sınavları da yer almaktadır. Üniversite çalışanlarımız bu portaldan yararlanarak konulara çalışıp, deneme sınavlarına katılarak sınava hazırlanabilir.

Biz eğitim öğretim yılı başında ödenen "Eğitim-Öğretime Hazırlık Ödeneğinin" üniversite çalışanları dâhil bütün eğitim çalışanlarına ödenmesini talep ediyoruz. Bunu her platformda dile getiriyor ve gerçekleşene kadar da gündemde tutmaya devam edeceğiz.

Türkiye Kamu Sen olarak ek gösterge oranlarının yükseltilmesini ve tüm kamu çalışanlarına ek gösterge verilmesini talep ediyoruz. Konuyla ilgili Türkiye Kamu-Sen'in hazırladığı ve Milletvekili Mustafa Kalaycı'ya sunduğu teklif komisyona getirilecek. Dilerim bütün siyasi partiler çalışanların ihtiyaçları doğrultusunda bu teklife destek verir ve hayata geçirirler.

Son toplu sözleşmede 2018 yılı için yüzde 7.5, 2019 yılı için ise yüzde 9 oranına imza atan Memur-Sen yüzünden kamu çalışanları enflasyon farkı altında ezilmektedir. Şu anda Maliye ve Hazine Bakanlığı'nın yıl sonu enflasyon hedefinin yüzde 20.8 olduğu düşünüldüğünde kamu çalışanlarının tarihinde ilk kez maaş zammının iki katı enflasyon farkı alacaktır. Sözde yetkili sendikanın attığı her imza kamu çalışanlarını mağdur etmektedir. Türkiye Kamu-Sen ve Türk Eğitim-Sen'in ek zam talebini yineleyerek yetkilileri bu konuda adım atmaya çağırıyoruz.

Sözde yetkili sendika kamu çalışanlarının temel kazanımları riske edildiğinde dahi bir performans ortaya koymadılar. Bu sendikanın üye sayısı bir milyonu geçmiştir. Bu durum mantıkla açıklanamaz. Bu hormonlu bir büyümedir. Tamamen siyasal iktidarın desteğiyle bu üye sayısına ulaştılar. Öte yandan kamu çalışanlarının temel kazanımları riske edildiğinde dahi bir performans ortaya koymadılar. Kamu çalışanlarını bu zulümden kurtaracak olan Türkiye Kamu Sen ve Türk Eğitim Sen'dir

Doğu Türkistan'da Hitler faşizmini aratmayan bir zulüm var. Müslüman soydaşlarımız çeşitli adlar altında oluşturulmuş kamplarda zulüm altındadır. Başta Türk dünyası ve BM olmak üzere bütün dünyayı Doğu Türkistan'da yaşanan işkenceye karşı dur demeye davet ediyoruz.

Bilindiği gibi Azerbaycan topraklarının yüzde 14'ü işgal altındadır. Karabağ'da 30 bine yakın can kaybı oldu. 1 milyonu aşkın soydaşımız göç etme noktasında. Ermenistan'ın Karabağ'daki işgalinin son ermesini istiyoruz. Karabağ Türk'tür ve Türk kalacaktır.

Irak ve Suriye'de yaşananları da yakından takip ediyoruz. Suriye'de yaşanan iç çekişmeden dolayı en çok mağdur olan kesim Türkmenlerdir. 12 Mayıs'ta yapılan seçimde Irak Türkmen Cephesi gayret ve dirayetli duruşunu ortaya koydu ama Irak devleti sağlıklı bir şekilde seçim yapmayı dahi beceremedi. Türkmen arkadaşlarımızın onurlu direnişi ile seçim hilesi ifşa oldu. Irak'ta Türkmenler kabine dışı bırakılmıştır. Bunu reddediyoruz. Irak Türkmenleri, Irak halkının ayrılmaz bir parçasıdır.

Resmi rakamlara göre 3.5 milyon mülteciyi misafir ettik. Türk milleti merhametli bir millettir. Zor durumda bulunan herkese kapımızı açarız. Ancak şunu da ifade ediyoruz: Suriye'de koşulları normale dönen bölgelere mültecilerin geri dönmesi sağlanmalıdır.

Kazakistan'ın çok kıymetli Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Türk dünyası birliği noktasında gayret ortaya koyan devlet adamlarının başında geliyor. Kazakistan, Latin alfabesine geçilmesi, ortak Türk tarihinin müfredata konulması gibi birçok hususta öncü adımlar atıyor. Bunun tüm Türk dünyasına örnek teşkil etmesini istiyoruz.

Öğrenci Andı ile ilgili olarak İDDK'nın, Danıştay 8'inci Dairesi'nin verdiği hukuki kararı onamasını bekliyoruz. Bu kararın bu şekilde çıkmaması durumunda sendikamız, Öğrenci Andı'nı okullarda öğrencilerimize öğretmeye devam edecektir.

Türk Eğitim-Sen ve UAESEB işbirliği ile düzenlenen bu kongrenin Türk dünyasının iş birliğine önemli katkılar sunduğunu düşünüyorum. UAESEB Türk dünyası birliğinin vücut bulmuş halidir. Bu sebeple UAESEB'e katkı sunan Azerbaycan Tahsil İşçileri Azad Hemkarlar İttifakı, Kazakistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası, Kırgızistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası, Kıbrıs Türk Memur-Sen, Kosova Türk Öğretmenler Derneği, Makedonya Ufuk Derneği, Irak Türkmen Eğitimcileri Öğretmen Örgütü'ne ve değerli genel başkanlarına teşekkür ediyor, bilimsel çalışmaları ile kongremize katılan bilim insanlarına şükranlarımı sunuyor, kongremizin hayırlara vesile olmasını diliyorum.

KOSOVA TÜRK ÖĞRETMENLER DERNEĞİ GENEL BAŞKANI AKİF GAŞI'NIN AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Başkanım, sayın Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği'ne üye sendika başkanları ve temsilcileri, değerli hocalarım ve çok kıymetli katılımcılar. Sizlere Kosova'dan Evlad-ı Fatihan diyarından selamlar getirdim.

Sizlere Kosova'da Türkçe Eğitim ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği hakkında bilgileri arz ederim.

Kosova'da Türkçe Eğitim Osmanlı'nın Kosovayı fethetmesiyle başlamış, ikinci dünya savaşı sonrası kısa bir dönem kesintiye uğramış, sonrasında verilen önemli mücadeleler ile günümüze kadar varlığını devam ettirmektedir.

Kosva'da Türkçe Eğitim Anaokulunda Üniversiteye kadar devam etmektedir. Kosova'da 5 belediye (Prizren, Mamuşa, Priştine, Gilan ve Mitroviça) ve bir köyde (Doburçan) Türkçe eğitim yapılmaktadır. Ayrıca Priştine Üniversitesi ve Prizren Üniversitesinde çeşitli bölümlerde Türkçe eğitim verilmektedir.

Kosova'da Türkçe eğitim oradaki varlığımızın yegane var olma nedenidir. Türkçe eğitimde çalışan öğretmenlerimizin çıkarlarını korumak, öğrencilerimize destek olmak adına 12 Haziran 1994 yılında Kosova Türk Öğretmenler Derneğini kurmuştur. Derneğimizin merkezi Kosova'da buram buram Osmanlı kokan ve Türkçe'nin en yoğun konuşulduğu şehir olan Prizren'dir.

Derneğimizin amacı Eğitimde yaşanan ve hızlı bir şekilde değişim gösteren yeniliklere öğretmenlerimizi adapte etmek ve bunun sonucunda öğrencilerimize sunacağımız eğitimin kalitesini artırarak onları daha iyi bir geleceğe hazırlamaktır.

Belirlediğimiz hedeflere ulaşmak amacıyla dernek olarak öğretmenlerimize yönelik mesleki gelişim programları düzenlemekteyiz. Derneğimizin temel felsefesi olan "Eğitimin kalitesi Öğretmenlerin kalitesine bağlıdır" düşüncesiyle öğretmenlerimizi eğitimde hızlı bir şekilde yaşanan yeniliklere entegre etmeye çalışıyoruz.

Derneğimizin Türk dünyası coğrafyasında tanıtılması için en büyük katkıyı Türk Eğitim-Sen sunmuştur. Bu bağlamda sizlere sunmuş olduğunuz desteklerden dolayı teşekkür ederiz.

Ancak vurgulamamız gereken en önemli nokta Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kosova'ya ve özellikle Türk toplumuna olan desteklerinin devam ettirilmesi gerektiği yönündedir.

Kosova'da faaliyet gösteren Türkiye Cumhuriyeti kurum ve kuruluşları başta T.C Priştine büyükelçiliği, T.C Prizren Başkonsolosluğu, T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkına Ajansı,

Yunus Emre Enstitüsü, Kosova Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanlığı ve sayamadığımız diğer kurum ve kuruluşlara huzurunuzda vermiş oldukları desteklerden dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

Türkiye Cumhuriyetine olan bağlılığımızı ve minnet duygularımızı ifade ederken bizleri davet ettiğiniz için sizlere canı gönülden teşekkür ederiz.

**KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ EĞİTİM VE BİLİM ÇALIŞANLARI SENDİKASI
GENEL BAŞKANI ASYLBEK TOKTOGULOV'UN KONGREMİZE GÖNDERDİĞİ
MESAJ**

Дорогие друзья и коллеги!

Примите мои искренние поздравления в связи с проведением международного Конгресса ученых в области образовательных и социальных наук.

Я благодарю руководство профсоюза образования Турции за приглашение и за предоставленную возможность расширить дружеские и партнерские отношения между нашими организациями и обменяться опытом работы.

Я хотел бы поблагодарить лично генерального секретаря турецкого профсоюза образования - Талипа Гейлана, вице-президента Ченгиза Коджакаплана за то, что они собрали участников конгресса вместе на это важное и своевременное мероприятие в одном из прекрасных мест Турции - Анталии. А всех участников конгресса, я благодарю за то, что они приехали сюда, чтобы поддержать эту инициативу и принять участие в работе конгресса.

За сравнительно небольшой срок конгресс заслуженно приобрел репутацию авторитетного и представительного международного форума.

70-ой Генеральной ассамблеей ООН были приняты 17 глобальных целей устойчивого развития (ЦУР), утвердившей Повестку дня в области устойчивого развития до 2030 года, которая дала оценку современного состояния образования в мире и ориентировала на решение проблем перехода цивилизации к устойчивому развитию и которая нацелена на выполнение важной роли образования в качестве основной движущей силы достижения других предлагаемых ЦУР. Устойчивое развитие требует изменений в мышлении и способах действия, причём ключевую роль в обеспечении таких изменений играет образование. Образование в интересах устойчивого развития (ОУР) оказывается не только предпосылкой достижения устойчивого будущего, но и приоритетным и опережающим его средством, т.е. переход к УР начинается со становления образования в интересах устойчивого развития и формирования нового глобально-устойчивого сознания.

В связи с этим профсоюзы наших стран сталкиваются с новыми вызовами, которые несет глобализация экономики. Появляются новые формы организации труда, трудовых отношений, новые обязательства. В настоящее время необходимо начать реализацию новой стратегии мирового образовательного процесса, способного ускорить и расширить масштабы движения к «глобальной устойчивости».

Перед правительствами наших стран и перед профсоюзами стоят задачи преодоления бедности, борьбы с безработицей, повышения конкурентоспособности в глобальной

экономике и на рынке труда. Большая роль в этой работе отводится профсоюзам, как массовым представительным организациям работников.

Наши профсоюзы приложат усилия для продвижения общих целей учителей и работников образования на международном уровне, будут лоббировать важные политические решения и выработку обоснованных предложений по изменению и дополнению действующего законодательства стран в области образования, труда, свободы совести и прав работающих.

Стремясь в условиях всемирной глобализации к обеспечению взаимного сотрудничества и с целью повышения престижа профсоюзного движения, мы вместе, как Члены Евразийского международного объединения профсоюзов образования, предпримем необходимые меры по формированию согласованных подходов к осуществлению принципов и идеалов социальной справедливости, демократии и прав человека. Имея в виду концепцию «универсальной социальной справедливости», мы будем поддерживать наши цели и бороться за устойчивое развитие и всеобъемлющие права и обычаи социального обеспечения и принципы достойной работы. Профсоюзное движение активно в борьбе за сохранение и соблюдение прав человека и профсоюзных прав и свобод, за качественное образование, права женщин, академическую свободу, самостоятельность университетов, за главенство закона и правосудие, а также за человеческое достоинство.

xvi

Этот конгресс будет очень важен для вклада ученых из тюркских республик и других стран в обсуждение вопросов турецкого мира в области социальных наук и образования. Я надеюсь, что Международный конгресс в области образовательных и социальных наук внесет свой вклад в развитие науки и сможет выработать политику в направлении единства и солидарности тюркского мира.

Пользуясь случаем, хотел бы пожелать всем гостям и участникам Конгресса интересных дискуссий и полемики. Уверен, что конгресс пройдет в конструктивном, плодотворном ключе, а его рекомендации и предложения будут воплощены в жизнь.

Желаю вам успехов.

Председатель профсоюза работников

образования и науки Кыргызской Республики

Асылбек Токтогулов

**AZERBAIJAN EDUCATION WORKERS' FREE COOPERATION UNION GENERAL
CHAIRMAN YARDIMCISI MİRZA CAFERZADE'NİN KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI**

Çox hörmətli Talib bəy!

Çox hörmətli və dəyərli elm adamları, xanımlar və cənablar!

İlk növbədə bizi-qardaş Azərbaycanın nümayəndə heyətini Türkiyənin səfali guşələrindən birində keçirilən bu möhtəşəm kongresə dəvət etdiyinizə görə başda dəyərli və əziz qardaşımız, sendikamızın yaxın dostu və silahdaşı türk Kamu Sen, Türk Eğitim Sen və Avrasiya Təhsil İşçiləri Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Birliyinin başqanı Talib bəy Geylana və bu sendikadan dəyərli əməkdaşlarının hər birinə sendikamızın başqanı, millət vəkili doktor-professor Səttar Möhbalıyevin və nümayəndə heyətimizin adından təşəkkürümüzü bildirir, kongresə uğurlar arzulayıram.

xvii

Çox dəyərli kongres iştirakçıları, əziz qonaqlar!

Artıq üçüncü ildir ki, Türk Eğitim-Senin Genel Merkezi qardaş Türkiyənin dilbər guşələrindən biri olan Kəmərdə Avrasiya Təhsil İşçiləri Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Birliyi ilə Beynəlxalq Konfrans keçirir. Birinci konfrans Xoca Əhməd Yasəvinin xatirəsinə həsr edilmiş pedaqogika və ictimai fənlər üzrə, ikinci konfrans Uluslararası Türk Dünyası Mühəndislik və Fen Bilimlərinə həsr edilmişdisə, bu konfrans eğitim və sosial bilimlərə həsr edilmişdir.

Bu gün Azərbaycan və Türkiyə region üçün çox əhəmiyyətli strateji layihələr həyata keçirir, inkişafın yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirirlər.

Bu konfransın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, böyük Türk dünyasını və türkdilli dövlətlərin elm adamlarının eğitim və sosial Bilimlərlə əlaqədar fikirləri dinlənəcək, səslənən fikir və ideyalar dəyərləndiriləcək və yeni tədqiqatların əsası qoyulacaqdır.

Möhtərəm konfrans iştirakçıları!

Türkiyə və Azərbaycan xalqlarını bir-birinə bağlayan qədim tarixi köklər var. Dünən də, bu gün də, gələcəkdə də münasibətlərimizi, onun xarakterini, inkişaf yollarını şərtləndirən əsas amil iki qardaş xalqın eyni soykökə, dilə, dinə, mədəniyyətə mənsub olmasıdır. Əlaqələrimizin, qardaşlığımızın, dostluğumuzun inkişafı üçün əlverişli zəmin var və bu əlaqələrin genişləndirilməsi bu gün də uğurla davam etdirilir.

Türkiyənin güclü olması Azərbaycanın, Azərbaycanın güclü olması isə Türkiyənin marağındadır. Bu mənada həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə əlaqələrimizin və münasibətlərimizin inkişafına daim yüksək diqqət və qayğı göstərilir. Elə buna görə də Azərbaycanın Ümummilli lideri, Heydər Əliyev deyirdi: “Azərbaycan-Türkiyə dostluğu və qardaşlığı əbədidir, sarsılmazdır. Biz çalışacağıq ki, bu dostluğu, qardaşlığı günü-gündən möhkəmlədək və yüksəklərə qaldıraaq”.

Qardaş Türkiyə qədim dövlətçilik ənənələrinə malikdir. Türk xalqı öz azadlığı, ərəzi bütövlüyü, suverenliyi uğrunda mübarizədə ağır sınaqlardan keçərək bugünkü dövlətçiliyini qoruyub saxlamış, inkişaf etdirmişdir.

Müasir geosiyasi şəraitdə isə Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan Türkiyə ilə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da genişləndirilməsi ölkəmizin xarici siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Hər iki ölkənin dövlət və hökumət başçıların, eləcə də siyasi, iqtisadi, ticarət, elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələr üzrə aidiyyəti qurumlarının rəhbərlərinin qarşılıqlı səfərləri ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış və bütün sahələrdə əlaqələr uğurla inkişaf edərək ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin yüksək səviyyəyə qalxmasına səbəb olmuşdur.

Elə bunun bariz nəticəsidir ki, bu gün qardaş Türkiyəmizin yüzrlə elm adamı, doktor, professoru Azərbaycan Universitetlərində, Azərbaycanın yüzrlə elmi işçisi, doktor, professoru Türkiyənin universitetləri və liseylərində, xəstəxanalarında, elmi-tədqiqat müəssisələrində çalışır.

Eyni zamanda yüzrlə türk öyrəncilər Azərbaycan Universitetlərində, yüzrlə azərbaycanlı öyrəncilər Trükiyə universitetlərində öz təhsillərini davam etdirirlər.

Müstəqilliyimizin ilk illərində Türkiyə iki qardaş ölkə arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsiplərini əsas tutaraq dövlət quruculuğu yolunda respublikamızın səylərini daim dəstəkləməklə hərtərəfli əlaqələrin inkişafına geniş yardım göstərmişdir.

Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasında, regional təhlükəsizliyin qorunmasında, ümumiyyətlə, ölkəmizin siyasi-iqtisadi və elmi-mədəni maraqlarının reallaşmasında Türkiyə dövləti ilə hərtərəfli əməkdaşlığın genişlənməsinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Buna parlaq misal olaraq Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun təntənəli açılışını, eyni zamanda Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin çəkilişini, Trans-Anadolu (TANAP) təbii qaz boru xəttinin çəkilişini və bu yaxınlarda “Star” neft emalı zavodunun açılış mərasimini göstərə bilərik ki, bu layihələr iki qardaş dövləti bölgədə söz sahibinə çevirmişdir.

Bütün dövrlərdə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri həm iki ölkə üçün, həm də region üçün çox önəmli rol oynamışdır. Bu gün ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətləri mövcuddur və bütün sahələrdə əlaqələrimiz uğurla inkişaf edir. Bu səbəbdən Azərbaycanın dövlət başçısı cənab İlham Əliyev bəyan edib ki, bölgədə Türkiyə-Azərbaycan əməkdaşlığı, işbirliyi olmadan heç bir təşəbbüs, heç bir layihə həyata keçirilə bilməz. Bununla yanaşı, Türkiyə və Azərbaycan regional əməkdaşlıq prosesinin fəal və əsas söz sahibi olan iştirakçılardır. Hər iki dövlət özünün iqtisadi və enerji imkanlarından, eləcə də geosiyasi mövqeyindən ikitərəfli və regional əməkdaşlığın genişlənməsi istiqamətində səmərəli surətdə istifadə edir. Bu gün bölgənin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində aparıcı rol oynayan və iki ölkə arasındakı münasibətlərin çox vacib elementlərindən olan neft və qaz kəmərləri təkcə regionda deyil, eləcə də bütün dünyada dövlətlərimizin nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bu layihələr Azərbaycanın, Türkiyənin, eləcə də digər ölkələrin enerji təhlükəsizliyi üçün böyük təminat verir.

Eyni zamanda, iki dövlət arasında genişlənən əməkdaşlıq və strateji tərəfdaşlıq regionda sabitliyin göstəricisinə çevrilib. Bütün bu uğurların başında isə elm, elmi tərəqqi, yüksək texnoloji biliklər, müasir texnologiyanı yaratmaq və ondan düzgün istifadə etmək durur. Elə ona görə də bu gün keçiriləcək konfransın əhəmiyyəti daha vacibdir. Əlbəttə bu gün iştirakçısı olduğunuz Beynəlxalq konfransın təşkilində və təşəbbüsündə xüsusi rolu və zəhməti olan dəyərli dostumuz və qardaşımız Talib bəy Geylana, onun rəhbərlik etdiyi sendikaların genel mərkəzlərinin əməkdaşlarına və bu konqrelərin işində zəhməti olan dəyərli qardaş və

bacılarımızın hər birinə kəndim və nümayəndə heyətimiz adından bir daha təşəkkürümüzü bildirirəm.

Dəyərli konfrans nümayəndələri! Qeyd etmək istəyirəm ki, topladığımız bu konfrans bir daha türkdilli dövlətlərin nümayəndələrinin elm sahəsində, xüsusən də eğitim və sosial elmlər sahəsində əldə etdikləri uğurları bölüşməklə yanaşı bizləri daha da yaxınlaşdıracaq, münasibətlərimizin inkişafına, dostluq və qardaşlığımızın möhkəmlənməsinə, elmimizin inkişafına öz layiqli töhfəsini verəcəkdir.

Bir daha konfransa uğurlar arzulayıram. Qoy uça tanrım böyük türk millətini qorusun!

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm, sağ olun!

Azərbaycan Təhsil İşçiləri

Azad Həmkarlar İttifaqı

Respublika Komitəsinin sədr müavini:

M.H.Cəfərzadə

MAKEDONYA UFUK DERNEĞİ GENEL BAŞKANI DR. ELVİN HASAN' IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongremiz in İkincisinde de birlikte olmanın gurur ve mutluluğu yaşamaktayız.

UAESEB ve Türk Eğitim Sen Genel Başkanımız Sayın Talip GEYLAN' Beyi, UAESEB Üye Kuruluş ve Genel Başkanlarını, Değerli Yönetici ve Değerli Üyelerini, Kıymetli Bilim İnsanlarımızı; Eğitimcilerimizi, Kongremizin Yapı Taşı Katılımcılarımızı saygıyla selamlıyorum.

İki yıllık aradan sonra Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinden katılım sağlayan, Eğitim ve Sosyal Bilimcilerimizle Antalya da yeniden bir aradayız.

Bizlere Ne Mutlu Ki! Köklü tarihlere sahip, büyük devletler kurmuş bir milletin seçkin parçalarıyız.

Kültür Medeniyetimiz de; eğitim ve öğretimin önemsenmesi; içinde yetiştirdiği birbirinden eşsiz Âlimleri ile devlet yönetimlerinin en önemli unsuru haline gelmiştir. Geçmişten günümüze uzanan bu anlayışla Âlimlerimiz; Her alanda önderlik rolünü üstlenerek, Türk Devlet Yapısını ve Yönetimini güçlendirmişlerdir.

Bu hedeflerle; kültürel birikimlerimizi kıtadan kıtaya taşıyan Değerli Âlimlerimizin ve Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk ün Türk Birliğinin sürdürülebilir olması; kuşaktan kuşağa aktarılan kültür ve dil birliğimizin korunması hepimizin ortak paydasıdır düşüncesindeyim.

Kıymetli Katılımcılar,

Makedonya Devleti Türk Katılımcısı olarak Makedonya Eğitim Bilimlerini temsil etmenin onuru taşıyorum. Makedonya Türkleri'nin eğitimleri hakkında bilgi paylaşımın da bulunmak istiyorum.

Geniş coğrafya ya sahip Osmanlı'nın; Balkan Topraklarındaki Türk Hâkimiyetini yitirmesi ile başlayan süreçte; Balkan Türklerinin toplumsal sorunları da zamanla boy göstermiştir.

Balkan Makedonya Türkleri;

Aradan geçen yüzyıllarda dahi! Türklüğünü, Türk Dilini korumayı ve günümüze taşımayı başarmıştır. Devlet Politikaları, toplumsal tutumlar bile Makedon Türklerini; Türk Dilini kullanma ve eğitimlerini Türkçe tamamlama konusunda vazgeçirememiştir. Evet! Makedonya da Türkçe eğitim dilidir.

Ancak, bu kısıtlamalar; Soydaşlarımızı ciddi sıkıntılarla karşı karşıya da bırakmıştır.

Ufuk Derneği Yöneticileri olarak;

Türkiye Kamu Sen ve Türk Eğitim SEN in Değerli Yöneticilerinin rehberliğinde eğitim çalışmalarımıza katkılar sağladık. Makedonya Devleti'nin Kurumlarında şahsım ve çalışma arkadaşlarımla görev aldık. Soydaşlarımızın eğitim sorunlarının çözülmesi için paylaşımcı ve işbirliğine dayanan mücadelemiz kararlılıkla sürmektedir.

Eğitim İnavasyon Çalışmalarını; en geniş yelpaze ile takip etmeye olağanüstü gayret gösteriyoruz. Soydaşlarımızın, “Türkçe Dili Eğitiminde”, yeniliklere uyum sağlaması ve verimli çalışmalar yapabilmesi en temel hedefimizdir. Bu hedefimize katkıda bulunmak isteyen sizleri de her daim işbirliği içinde olmaya davet ediyorum.

Kongremizin Türk Dünyasının Eğitim Anlayışına, üstün katkılar sağlayacağına olan inancımı yineliyor, hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Büyük Önder Mustafa Kemal ATATÜRK ün; “ Bir Millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muhabere meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, O zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuna bağlıdır. “ sözleri ile hepinizi selamlıyor, saygılar sunuyorum.

Türk Dünyasının Kıymetli Çocuk ve Kıymetli Gençlerinin; eğitim kalitelerinin arttırılması adına yapacağımız nice çalışmalarda görüşmek umuduyla!

İRAK TÜRKMEN EĞİTİMCİLER ÖĞRETMEN ÖRGÜTÜ BAŞKAN YARDIMCISI ALİ GÜLBOY'UN KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI

RAHMAN OLAN ALLAHIN ADIYLA

Uluslararası Avrasya eğitim sendikaları birliği,

Kıymetli kamu-sen üyeleri ve yöneticileri,

Değerli hocalarım,

Kıymetli eğitimciler,

Saygıdeğer basın mensupları,

Hepinizi en içten sevgi ve saygıyla selamlıyorum kongremizin hayırlı ve uğurlu olmasını cenabı- haktan niyaz ederim sözlerim başlıyorum hoş geldiniz şeref getirdiniz

xiii

Iraktan Türkmenliden aziz Kerkük'ken milli sevdamız ve milli dava arkadaşlarımdan size selam getirdim

Biz ve dava arkadaşlarımız Türkmenlide kırk milyon nüfusun içinde Türk dilini temsil ediyor ve Türklüğe karşı sorumluluklarımızı biliyoruz bu idrakte faaliyetlerimizi gerçekleştiriyoruz Türk tarihinden aldığımız ilhamla ve şanlı ecdadımızın bize miras bıraktığı kutlu bir misyonla yeni nesiller için her alanda daha güçlü, daha mutlu ve daha yaşanılır bir Türk dünyasına katkı yapmak için her türlü sıkıntıya rağmen bu yolda devam ediyoruz' ki bu bizim milli görevimizdir

Bizim Irak Türkmen eğitimciler öğretmenler örgütü 2003 Saddam rejiminden sonra anayasada bize verilen ana dilimizi okuma hakkı verildikten sonra bizim örgütümüz açılmıştır.

Örgütümüz üyelerden müteşekkil bir sivil toplum kuruluşudur

Temel düsturlarımızdan biride" Dilini en çok seven, görevini en iyi yapandır" bu düstura göre eğitim –öğretim alanındaki sivil toplum kuruluşu olarak sorunları tespit etmekle ve çözüm üretmekle meşgulüz

Şimdiye kadar Türkmenlinde 300 civarında okullarımız var bu okullar da öğrencilerimiz Türk dilini okumaktadırlar

Ama ırak hükümetinin bize hiçbir katkısı yok ister kitaplarımız ister okul malzemelerimiz olsun hepsini kendimiz ve Türkiye'den aldığımız destek sonucunda ihtiyaçlarımızı gideriyoruz şuan bizim tüm öğretmenlerimizin ve okul müdürlerimizin destek kurslarına ihtiyacı var özellikle branş alma konusunda

Bundan önceki kurs ihtiyacımızda sağ olsun kamu-sen yöneticileri bizim müfettişlerimiz ve öğretmenlerimiz için kurslar açmış ve desteklerini bize her daim sürdürmüştür

Umarız bu destek her daim sürer.

Yaşasın Türk dünyası yaşasın Türkiye'miz.

KAZAKİSTAN EĞİTİM VE BİLİM ÇALIŞANLARI SENDİKASI GENEL BAŞKANI MAİRA AMATEYEVA'NIN KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI

Қазақстандық салалық білім және ғылым қызметкерлері кәсіподағының төрайымы Майра Тұрғанқызы Амантаеваның алғысөзі

Қазақстан Егемендігін алғалы өзінің әлем елдерімен ынтымақтастықта, яғни сыртқы саясатын салиқалы түрде дамытып, ашық бейбітшілікті сүйетін мемлекет екенін дүниежүзі елдеріне паш етіп отыр. Оған елімізде бейбітшілік пен келісімге ұмтылған көптеген келіссөздер мен әлемдік шаралардың Астана төрінде өтіп жатқандары айғақ. Қазір Қазақстан экономикасы мен мәдениеті дамыған елдермен терезесі тең мемлекет екенін дәлелдеп отыр.

Қазақстан Тәуелсіздік Декларациясын жариялағаннан соң бас-аяғы бір сағаттың ішінде бірінші болып Қазақстанның Тәуелсіз мемлекет екенін мойындаған Түрік мемлекеті болды. Себебі, бұл екі мемлекет өзара жақын туыс: діні мен тілі бір, мәдени құндылықтары ортақ мемлекеттер. Міне, содан бері, егемен елдің көркеюіне түрік халқы да атсалысып келеді.

xxv

Еліміздің сан алуан саласында түрік елінен келген құрылысшылар, бизнес өкілдері, оқытушылар мен сан алуан мамандықтың иелері елімізде қызмет атқаруда. Қ.А.Йасауи атындағы Қазақ-Түрік халықаралық университетінде қаншама мамандар оқып білім алуда. Сол секілді Қазақстанның көптеген студент жастары мен қызметкерлері Түркияда еңбек етіп, білім алуда. Мұның бәрі Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың салиқалы саясаты мен екі елдің халықтары арасындағы ұмтылыс.

Осындай ұмтылысты Қазақстандық салалық білім және ғылым қызметкерлерінің кәсіподағы да өздерінің әріптестері Түрік білім және ғылым қызметкерлері «Eğitim Sen» кәсіподақтарымен өзара ынтымақтастық байланыста болуының айғағы.

Осыдан он шақты жыл бұрын Қазақ, Қырғыз, Әзірбайжан, Түрік мемлекеттерінің білім қызметкерлері кәсіподағының басшылары өзара келісіп, неге бізге өзімізге бір ортақ ұйым құрмасқа деген оймен Еуразиялық білім қызметкерлерінің халықаралық кәсіподақ ұйымын құрып, оны заңды түрде тіркеуден өткізіп, құжаттарын қолымызға алғалы талай біріккен мемлекетаралық кәсіподақ шараларын өткіздік. Сол кезде біздер тек төрт мемлекет болсақ, қазір санымыз сегізге жетті.

Біздің қатарымызға Косово, Кипр, Македония, Иран сияқты мемл екеттердің білім кәсіподағы да мүше болып кірді.

Қазір біздің кәсіподақ ұйымы мен Түрік кәсіподақтарының байланысы күннен күнге көркеюде. Екі елдің кәсіподақ басшылары, облыстық, қалалық, аудандық деңгейдегі көшбасшыларымен делегациялар алмасып, өз тәжірибелерімен бөлісті. Түрік делегациясы Астана, Алматы, Түркістан қалаларында болып, киелі Түркістанда көптеген тарихи жерлермен танысып қайтты.

Сол секілді біздің елдің де білім саласының делегациясы көне түрік тарихымен, кәсіподақ қозғалысы және білім жүйелері жұмыстарымен танысты.

Көптеген екі жақты мәселелер талқыланды. Аталған екі мемлекеттердің кәсіподақтары ынтымақтастығына Түрік мемлекетінің білім кәсіподағы көшбасшысы Исмаил Конджук басқарған ұжымның атқарған еңбектері ерекше. Қазір оны осы ұжыммен әрі қарай жүйелі түрде жалғастырып отырған Талип Гейлан сияқты азаматтарды атамай кетуге болмайды. Тек соңғы жылдың ішінде желтоқсан айының бірінші жартысында ғылыми-практикалық конференциялар мен симпозиумдардың өтуі соның куәсі. Оған түркі тілдес мемлекеттермен бірге басқа да әлемнің көптеген ғалым-делегацияларының қатысып, ортақ тақырыпта көптеген ғылыми баяндамалар жасалып, жинақ болып басылып таратылуда. Міне, биыл да сол шара әрі қарай жалғасын табуда.

xxvi

Түрік елінің қоғамдық ұйымының тек қана ұстаздардың, яғни білім саласы қызметкерлерінің құқығын қорғаумен ғана шектелмей, еліне, өз Отанына сүйіспеншіліктің асқақ рухы бар азаматтар екенін көрсетуде.

Бұл өткізіліп отырған кезекті ғылыми-практикалық конференцияға да біздің елдің ғалымдары мен қоғам қайраткерлері қатысып, өз пікірлерін ортаға салмақшы.

2. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ SONUÇ BİLDİRİSİ

Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği tarafından düzenlenen 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, dünyanın değişik coğrafyalarından gelen bilim adamlarının katılımıyla Antalya’da toplanmıştır. Bu organizasyon, Türk Dünyası’ndaki gelişmelere çok yönlü yeni bakış açıları getiren çalışmaların sunulduğu, üretilen bilgilerin tanınmasını sağlayan bir işlev ifa etmiştir. Ayrıca Türk Dünyası’nın muhtelif coğrafyalarına ve boylarına mensup bilim adamları arasında yeni işbirliği imkânları sunması bakımından da ciddi bir kazanıma hizmet etmiştir.

Kongrede, eğitim bilimlerine ve sosyal bilimlere ait alt disiplinlerde bildiriler sunulmuş ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Birçok yeni mesele gündeme getirilmiş, tespitler yapılmış ve çözüm teklifleri geliştirilmiştir. Stratejik bilgi üretiminin hayatî öneme sahip olduğu bu yüzyılda, Türk kültürünün zaman ve mekân genişliğinin stratejik sonuçlara yol açabileceği, bir kez daha anlaşılmıştır. Öte yandan akademik düzeyde üretilen bilgilerin bir sivil toplum kuruluşu eliyle bilim dünyasına aktarılması ve bunun da geleneksel bir tavır hâlini almaya başlaması, takdir edilmesi gereken bir husus olarak dikkat çekmiştir.

Bilindiği üzere küreselleşme olgusu, pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede millî kültürlerin de bu etkinin dışında kalmadığı açıktır. Sibirya’dan Avrupa’ya, Kuzey Buz Denizi’nden Güney Türkistan’a kadar oldukça geniş bir coğrafi alanı yayılmış olan Türk kültür sahası da çeşitli boyutlarıyla birlikte aynı olumsuzluklarla karşı karşıyadır. Bu kongreyle Türk kültür değerlerinin korunmasına ve geliştirilmesi yönünde bir adım atıldığı gibi Türk kültürünün kadim dönemden itibaren insanlık için de faydalı bir boyuta hizmet ettiği gerçeği, bir kez daha perçinlenmiştir.

2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, aşağıda belirtilen hususlar çerçevesinde alınan kararların Türk Dünyası’na ve bütün insanlığa hizmet bakımından önem taşıdığına altını çizmiştir:

1- Asırlar boyunca varlığını koruyan kadim Türk kültürü, bütün unsurlarıyla korunmalı ve gerek kendi doğal mecrası içinde gerekse içinde bulunduğumuz çağın gerekleri çerçevesinde

geliştirilmelidir. Bu bağlamda, Türk kültür coğrafyasının her bölgesinde özellikle de bağımsız Türk devletlerinde, gereken hassasiyet resmî düzeyde ve bütün zeminlerde gösterilmelidir.

2- Türk kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde yerel, bölgesel ve millî gayretlerin yanı sıra uluslararası toplum nezdinde de gereken çaba gösterilmelidir. Bu çerçevede, Türk Dünyası'nın ortak bir unsuru olarak Türklüğün belleğinde canlılığını koruyan Dede Korkut'un, UNESCO Dünya Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsil Listesi'ne girmesi oldukça önemlidir. Türk kültürünün diğer sözlü kültür varlıkları da kayda alınmalı, uluslararası toplum zemininde gereken çalışmalar yapılmalıdır.

3- Türk Dünyası'nın birliği yolunda atılacak her zemindeki adımların temelinde, iletişim dili yer almaktadır. Yazı dili birliği, ortak alfabe ve ortak imla, vb. konularda bugüne kadar yapılan çalışmalar derinleştirilmeli ve artık bir sonuca kavuşturulmalıdır.

4- Bağımsız Türk devletlerinin her seviyedeki eğitim-öğretim müfredatlarında, ortak ders kitaplarının okutulması hayati önem taşımaktadır. Ortak ders kitaplarıyla ilgili yaşanan ümit verici gelişmeler bir an önce tamamlanmalı ve uygulamaya geçirilmelidir. Ayrıca ortak ders kitaplarının özerk devlet niteliği taşıyan Türk yurtlarında da okutulması için gereken resmî çalışmalar yapılmalıdır.

5- Türk Dünyası'nda eğitim-öğretim alanındaki değişim programları, etkinleştirilmelidir. Bilim adamı, öğretmen ve öğrenci değişim programları daha verimli hâle getirilmelidir. Özellikle Kazakistan'da kurulmuş olan Uluslararası Türk Akademisi, resmî bir politika olarak daha cazip kılınmalıdır.

6- Bağımsız Türk devletleri başta olmak üzere bütün Türk Dünyası'nda, "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ilkesine uygun olarak sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, vb. alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları desteklenmelidir. Bu kuruluşlar içinde, "Türk Dünyası eksenli ve gençlik odaklı" çalışmalar yürütenler, özellikle teşvik edilmelidir.

7- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi)'nin kurucu belgesinde belirtilen amaçlar ve işbirliği alanları, üye devletlerin resmî dış politikası hâline getirilmelidir. Mevcut üyelerinin yanına Özbekistan ve Türkmenistan, bir an önce katılmalı; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise en azından, Türk Keneşi üyelerinin de üyesi olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki gibi "gözlemci" statüsü kazanmalıdır.

8- Yeryüzünün muhtelif coğrafyalarında insan hakları ihlâllerine maruz kalan soydaşlarımızla ilgili resmî düzeyde girişimlerde bulunulmalıdır. Özellikle Doğu Türkistan, Ahıska, Kırım, Karabağ, Irak ve Suriye başta olmak üzere Dünya'nın her bölgesinde yaşanan drama kayıtsız kalınmamalıdır. Temel insan hakları ihlâlleri karşısında, uluslararası hukukun imkân tanıdığı bütün siyasî girişimler, eksiksiz olarak yerine getirilmeli; bu hususlar, uluslararası yargı organlarına taşınmalıdır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Devleti başta olmak üzere bütün Türk Cumhuriyetleri, gereken teknik desteği sağlamalıdır.

9- Türk yurtlarının gündeminde yer alan güncel meselelerle ilgili resmî düzeyde ve sivil toplum kuruluşları nezdinde, etkin bir dayanışma sağlanmalı ve işbirliği gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede Türk Eğitim-Sen'in bizatihi takipçisi ve tarafı olduğu, yargıya intikal etmiş olan "Andımız konusu"nda gereken duyarlılık sergilenmelidir. "Türk adı"nın geçtiği her metin gibi tarihî öneme sahip olan "Andımız"ın yeniden okutulması yönünde Türk kamuoyu, meşru bütün yollarla harekete geçirilmelidir.

2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi katılımcıları, yukarıdaki hususların uluslararası topluma duyurulmasına, oybirliğiyle karar vermişlerdir.

2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Katılımcıları Adına Prof.Dr. ÇİĞDEM ŞAHİN BAŞFIRINCI Tarafından Okunmuştur.

TÜRKİYE’DE KATILIM SİGORTACILIĞI VE ETKİNLİK ANALİZİ

PARTICIPATION IN INSURANCE AND EFFICIENCY ANALYSIS IN TURKEY

Dr. Öğr. Üy. İsmail TUNA*Dr. Öğr. Üy. Veysel YILMAZ**Arş. Gör. Aylin MERCAN***

Özet: İslam inancına sahip bireyler hayatlarını İslamiyet’in gerekliliklerini yerine getirerek yaşamak istemektedirler. İslam dininin finansal konularda buyurduğu çeşitli emir ve yasaklar da bulunmaktadır. Modern sigortacılığın İslami şartlara bütünüyle uymaması Müslümanları katılım bankacılığında olduğu gibi Tekafül sigortacılığına yöneltmiştir. Tekafül (Katılım) Sigortacılığı ülkemizde son dönemlerde gelişim göstermekte olan İslami finans yapılarından birisidir. Faizsiz bankacılıktan sonra yardımlaşmaya dayalı olan faizsiz sigortacılık anlayışı da piyasalarda oldukça ilgi görmeye başlamıştır. Tekafül sigortacılığı ile faiz, belirsizlik gibi İslami öğelerle uyuşmayan kavramlardan arındırılmış bir sigortacılık amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Katılım sigortacılığın tanımı, ülkemizdeki tarihsel gelişimi, geleneksel sigortacılık anlayışı ile gösterdiği farklılıklara değinilerek, ülkemizde katılım sigortacılığı alanında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinlikleri incelenecektir. Katılım sigortası şirketlerinin etkinliğini belirlemek için Veri Zarflama Analizi (VZA) yönteminde, 4 bağımsız değişken (personel/çalışan sayısı, maddi duran varlıklar, nakit ve nakit benzeri varlıklar, özkaynaklar) ve 2 bağımlı değişken (Toplanan prim tutarı ve Dönem net kârı/zararı) kullanılmıştır. Çalışmada 2014-2018 yılları arasında verilerine tam olarak ulaşılabilen 5 adet katılım sigorta şirketi incelenmiş ve KVB (karar verici birim) olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Analize konu olan 2014-2018 (ilk altı ay) yıllarına ait girdi ve çıktı verileri EMS paket programının 1.3.0 versiyonu kullanılarak analiz tabii tutulmuştur. Çalışma sonucunda göre girdi yönelimli CCR ve BCC modeline göre tüm yıllarda ve modellerde Doğa Sigorta A.Ş. tam etkin konumdadır. Bereket Sigorta A.Ş. ise göre tüm yıllarda ve modellerde etkin olmayan karar verici birim olarak bulunmuştur. Bereket Sigorta A.Ş. (Işık) ve Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. kendilerine rol model olarak Neova Sigorta A.Ş.’yi

13

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik YO, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ismail.tuna@gop.edu.tr

** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik YO, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, veysel.yilmaz@gop.edu.tr

*** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik YO, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, aylin.mercan@gop.edu.tr

Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Etkinlik Analizi

seçtiklerinden Neova tam etkinlik skoru almamasına rağmen analiz sonuçlarında etkin çıkmıştır. Tüm katılım sigorta şirketlerine bakıldığında şirketlerin etkinliklerini artırabilmek için acente ve şube sayılarını (dağıtım kanalları) artırmaları gerektiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekafül (Katılım) Sigortacılığı, Veri Zarflama Analizi (VZA), Etkinlik Analizi

Abstract: Individuals with Islamic beliefs want to live their lives by fulfilling the requirements of Islam. There are also various orders and prohibitions that Islamic religion places on financial issues. The fact that modern insurance does not fully comply with Islamic conditions has led Muslims to Tekafül insurance as well as participation banking. Tekafül (participation) insurance is one of the Islamic finance structures that has been developing in our country recently. After interest-free banking, interest-free insurance concept based on mutual aid began to attract considerable attention in the market. With Tekafül insurance, it is aimed for insurance which is free from concepts that do not match with Islamic items such as interest, uncertainty. In this study, the definition of participation insurance, historical development of our country, traditional insurance understanding and the different points of the activities of insurance companies operating in the field of participation insurance in our country will be examined. 4 inputs (personnel/number of employees, tangible assets, cash and cash equivalents, shareholders equity) and 2 outputs (premium amount collected and net profit/loss for the period) were used in the DEA (data envelopment analysis) method to determine the effectiveness of participation insurance companies. In this study, 5 participation insurance companies, which are fully accessible to their data between 2014 and 2018, were investigated and DMU (decision-making unit) was included in the study. The input and output data for the years 2014-28, which are subject to analysis, were analyzed using the 1.3.0 version of the EMS package program. As a result of the study, according to the input-oriented CCR and BCC model, in all years and models, Doğa Insurance A.Ş. fully active. Bereket Insurance According to the study, it was found to be ineffective decision-making unit in all years and models. Bereket Insurance (Işık) and Katılım Pension and Life A.Ş. Although Neova Insurance A.Ş. has chosen Neova Insurance A.Ş. as their role model, Neova did not receive full efficiency score, but it became effective in the analysis results. When it comes to all participation insurance companies, it is revealed that companies should increase the number of agencies and branches (distribution channels) in order to increase their activities.

Keywords: Contribution (Participation) Insurance, Data Envelopment Analysis (DEA), Effectiveness Analysis

Giriş

Sigorta olası bir riskin belirli bir prim karşılığında devredilmesidir. Modern sigortacılık uygulamalarından önce de poliçe olarak nitelendirebileceğimiz; halk arasında yardımlaşma,

dernek ve kooperatifleşme şeklinde işleyişi devam etmiş yapıların olduğu bilinmektedir. İngiltere'deki büyük Londra yangını sonrasında kurulan Fire Office gibi, ilk sigorta şirketleri yaşanan çok büyük doğal afetler sonucunda kurulmuştur. Gelişen ve değişen sanayi ve teknoloji ile birlikte toplumun komşusundan aldığı borç ile çözümleyemeyeceği meblağda büyük riskler oluşmuş, bu büyük risklerin karşılanması ihtiyacı ile sigorta şirketleri faaliyetlerine başlamıştır. Yaklaşık 1,6 milyarlık Müslüman nüfusunun yaşamakta olduğu günümüz coğrafyasında İslami ürünlere olan talep giderek artmaktadır. Bu talep son dönemde İslami Finans ürünlerinin gelişmesine, katılım bankalarının kurulmasına ve bununla beraber sigortacılık sektörünün de İslami sigorta ürünlerini çıkarmasına zemin hazırlamıştır. İslam inancına sahip bireyler hayatlarını İslamiyet'in gerekliliklerini yerine getirerek yaşamak istemektedirler. İslam dininin finansal konularda buyurduğu çeşitli emir ve yasaklar da bulunmaktadır. Modern sigortacılığın İslami şartlara bütünüyle uymaması Müslümanları katılım bankacılığında olduğu gibi Tekafül sigortacılığına yöneltmiştir.

Çalışmada Türkiye'de Katılım sigortacılığı alanında faaliyet gösteren 5 adet sigorta şirketinin 2014-2018 yılları arasındaki etkinlikleri veri zarflama yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı son 5 yılda tekafül sigortacılığında Türkiye'de faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin performanslarını inceleyerek İslami sigortacılıkta Türkiye'deki şirketlerin durumunu ortaya koyabilmektir.

1. Katılım Sigortacılığı'nın Konvansiyel Sigortacılık ile farkları

Klasik sigortacılık anlayışı ile İslami sigortacılığın farklarına temel olarak bakıldığında Tekafül sigortacılığının yardımlaşma esası üzerine kurulduğunu görebiliriz. Buna karşın konvansiyonel sigortacılık ticari temellere dayanmaktadır.

Tekafül sigortacılığında faiz, kumar, belirsizlik gibi yapılar söz konusu değildir. Katılımcıların ödediği fonlar olası bir risk durumunda karşılanması üzere Tekafül fonunda toplanır. Katılımcılar için gönüllük esası söz konusudur (Aslan,2015:99). Klasik sigortacılıkta risk karşılığında belli bir prim ödenir ancak Tekafül sisteminde katılımcıların ödemeleri bağış niteliği taşımaktadır. Bu sebeple prim olarak adlandırılmamaktadır. Fonların yatırıma yönlendirilmesi durumunda kullanılan finansal araçlar İslami şartlara uyan araçlar olmalıdır.

Yasal denetim bakımından konvansiyonel sigortacılık mevcut yasalara tabidir. Tekafül sistemi mevcut yasaların yanında Şer'i Denetleme Kuruluna tabidir. Tekafül sigortacılığında sigorta şirketi riski üstlenmemekte olup katılımcıların zararlarından yine katılımcılar sorumludur. Sigorta şirketi ise yalnızca işlemleri organize etmekle ve yürütmekle ilgilenmektedir. Ancak klasik sigortacılıkta sigorta şirketi riskten ve zarardan sorumludur.

Tekafül fonu ile şirketin sermaye sahiplerinin fonları arasında ayırım bulunmaktadır ancak klasik sigortacılıkta ödenen tüm primler şirketin kabul edilerek sermayedarlara ödenebilir. Tekafül sisteminde reasürans ReTekafül şirketleri tarafından yapılmaktadır ve bu şirketler İslami usullere göre çalışmaktadır. Konvansiyonel sigorta şirketleri ise herhangi bir reasürans şirketi ile çalışabilmektedir.

2. Literatür

Literatür incelendiğinde Türkiye’de Katılım branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinliğini ölçen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak uluslararası çalışmalarda VZA yöntemi ile Tekafül şirketlerinin performanslarının ölçümlendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte Katılım sigortacılığını kavramsal olarak inceleyerek klasik sigorta ile karşılaştıran ve uygulanabilirliğini araştıran bazı çalışmalar aşağıdaki gibidir.

Yıldırım (2014), Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği isimli çalışmasında tekafül sigortacılığını kavramsal olarak inceleyerek, geleneksel sigortacılık ile farklarını araştırmış ve Türkiye’de uygulanabilirliğini analiz etmiştir.

Khalid, Al-Amri (2014), çalışmada Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinde (Bahreyn, Kuveyt, Oman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri) 2005-2007 yılları arasında faaliyette bulunan 39 sigorta şirketinin VZA yöntemiyle etkinliği ölçülmüştür. Çalışmada girdi olarak direk giderler ve dolaylı giderler çıktı olarak ise kazanılan net primler ve yatırım gelirleri alınmıştır. Çalışmada Körfez İşbirliği Ülkeleri sigorta şirketlerinin orta derecede verimli oldukları ve kendilerini iyileştirebilmek için önlerinde uzun bir yol olduğu sonucuna varılmıştır.

Okumuş (2014), kitabında İslami Finans ve İslami sigorta konularını ele almış daha sonra konvansiyonel sigortacılık ile farkları işlenerek Kuveyt Türk Katılım Bankası müşterileri ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Ankette müşterilerin katılım sigortacılığına bakış açıları ve tekafül sisteminin sigortacılık pazarında alabileceği pay ölçümlenmek istenmiştir. Çalışma 811 müşteri temsilcisine gönderilmiştir. Çalışma sonucunda müşterilerin İslami sigortacılık konusunda bilgi sahibi olmadıkları, katılımcıların %42’si İslami sigortalara Türkiye’de başarılı olacağını düşünmektedir. İslami sigortanın genel sigortacılık pazarında alabileceği pay ise %6 olarak ölçülmüştür.

Rubayah, Y., Zulkornain, Y., Alias R., Noriszura I., (2014) çalışmada 2003-2007 yılları arasında Malezya’da faaliyette bulunan 20 katılım ve geleneksel sigorta şirketinin finansal yönetim etkinliği VZA yöntemi ile ölçülmüştür. Çalışma sonucunda tekafül sigorta şirketlerinin konvansiyonel şirketlere göre daha verimli bir finansal yönetim sergiledikleri gözlemlenmiştir. Her iki sistemin de en iyi finansal yönetim seviyesine ulaşabilmesi için etkinliklerini %20 oranında artırmaları gerektiği ortaya çıkmıştır.

Aslan (2015), Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri isimli çalışmasında tekafül sisteminin yapısı, Türkiye’deki son durumu konularını incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de tekafül sisteminin önünde çeşitli engeller bulunduğu, gelişmeye çok açık bir yapıda bulunmasına rağmen yeterli seviyede gelişemediği gözlemlenmiştir.

Altıntaş (2016), çalışmasında Tekafül sisteminin özelliklerine, farklılıklarına, tekafül modellerine kavramsal açıklamalar getirerek sistemin gelişiminin önündeki engellere değinmiştir. Çalışmada ayrıca tekafül sisteminin kabul görmesi ve yaygınlaşması için alınması gereken tedbirler ve yapılması zorunlu olan düzenlemeler ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir.

Younes S. (2017) çalışmada tekaful sistemiyle beraber Malezya’da gerçekleşen emeklilik problemleri ve emeklilikle ilgili yaşanan zorluklar araştırılmıştır. Çalışma sonucunda tekaful sisteminin gelişiminde emeklilik planı ile ilgili çeşitli zorluklar yaşandığı ölçümlenmiştir. Bu zorluklardan bazıları küçülen faizsiz sertifika pazarı, uzun vadeli faizsiz finans araçlarındaki eksiklik, uzun ömürlü risk ve risk bazlı anapara kullanımı gibi zorluklardır. Çalışma sonucunda Malezya’da çeşitlendirilmiş bir portföye ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Sezal (2017), çalışmasında faizsiz sigortacılığı kavramsal olarak açıkladıktan sonra klasik sigortacılıkla farklarına değinmiş ve güncel veriler ile son durumunu incelemiştir. Çalışma sonucunda faizsiz sigortacılığın ülkemizde gelişme potansiyelinin yüksek olduğunu ancak buna karşın yeterli derecede gelişim göstermediği gözlemlenerek olası çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Öner (2018), Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Perspektifinde İslami Sigortacılığın Gelişimi isimli çalışmasında 20 Eylül 2017 itibariyle yürürlüğe girmiş ve 30186 Sayı yayınlanmış ile “Katılım Sigortacılığı ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile beraber mevzuata girmiş olan İslami sigortacılığın gelişim beklentilerini incelemiştir. Bu yönetmelikten önce kanunda İslami sigortacılıkla alakalı herhangi bir hüküm bulunmaması İslami sigortacılığın gelişimine engel olarak değerlendirilmekteydi. Çalışma sonucunda Tekafül sisteminin yeni yönetmelikle beraber yasal bir altyapıya ulaşmış olduğu, bu yönetmelikle beraber sektörde önemli gelişmeler beklendiği açıklanmıştır.

Muhammad Hanif Akhtar (2018), çalışmada Suudi Arabistan’da 2010-2015 yılları arasında faaliyet gösteren 7’si tekaful şirketi olmak üzere 30 şirket VZA yöntemi ile analiz edilmiştir. Şirketlerin 2010 ile 2015 yılları arasında verimli oldukları, daha küçük firmaların daha etkin olurken büyük firmaların etkinliklerini artırmak için girdilerini daha verimli kullanmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılması uygun görülmüştür. Bu analiz birbirine benzeyen karar verici birimler (KVB) denilebilecek işletme, firma ve kurumların göreceli etkinliğinin ölçülmesi için geliştirilen parametresiz bir etkinlik ölçüm tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Veri Zarflama Analizi kâr amacı gütmeyen ve kamu sektörü kuruluşlarını değerlendirmek için Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen çok güçlü bir hizmet yönetimi ve kıyaslama tekniği olarak ortaya çıkmıştır. Charnes, Cooper ve Rhodes VZA’nın, diğer tekniklerle görülemeyen hizmeti iyileştirmenin yollarını tespit ettiğini kanıtlamaya çalışmışlardır. İlk VZA modeli Charnes, Cooper, Rhodes (CCR) tarafından 1978 yılında geliştirilen Farrell’in 1957 yılında yaptığı performans etkinliğine dayanan çalışmalarıdır (Ray, 2004:1,4). Aslında ilk VZA çalışması 1951 yılında Debrau tarafından yapılmıştır (Kecek 2010:56). İkinci çalışma denilebilecek ve 1957 yılında Farrell’in verimliliğe yönelik geliştirdiği tekniklerle ilgili olan çalışması VZA’nın ortaya çıkmasında dönüm noktasıdır (Ray, 2004:3).

Veri zarflama analizi (DEA), başlangıçta önerilen bir doğrusal programlama temelli yöntemdir. Bu yöntem, çoklu giriş ve çıkışlarla karar verme birimlerinin etkinlik değerlendirmesi

Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Etkinlik Analizi

için bir doğrusal programlama modeli (CCR) sunmaktadır (Charnes ve diğerleri,1978: 432). Literatürde VZA için ortaya çıkan ilk model sabit getiri varsayımına dayanan ve Charnes, Cooper, Rhodes ilk harflerinden oluşan CCR modelidir. VZA için geliştirilen diğer bir model ise Banker, Charnes ve Cooper tarafından ortaya atılan ve ölçüğe göre değişken getiriye esas alan BCC modelidir (Ray, 2004:1). Çıktı yönelimli modeller girdi yönelimli modellere göre daha esnek olduğundan ve karar verici birim sayısı az olduğundan, bu çalışmada VZA modellerinden girdi yönelimli CCR ve BCC modelleri kullanılmıştır.

Çalışmanın Veri Seti

Çalışma ile ilgili katılım sigorta şirketlerine ait çok sayıda veri elde edilebilmektedir. Ancak çok sayıda veri kullanılması durumu analizin etkinliğini zayıflatır. Bu sebeple girdi ve çıktı sayısında kısıtlamaya gidilmiştir. Teori ve uygulamada girdi ve çıktı sayısının toplamının KVB'lerin sayısının üçte biri olması gerektiğidir. Yapılan çalışmalarda KVB sayısının az olduğu çalışmalar azımsanmayacak kadar mevcuttur (Kecek 2010:79). Bu durum da göz önünde bulundurularak KVB’ler çeşitli nedenlerden dolayı az sayıda seçilmiştir.

Veriler Türk Sigorta Birliğinin yayınladığı resmi istatistiklerden elde edilmiştir. (www.tsb.org.tr erişim tarihi: 10.09.2018)

Literatür incelendiğinde katılım sigorta şirketlerinin etkinliğinin ölçümünde hangi girdi ve çıktı verilerinin kullanılacağı konusunda kabul görmüş net bir uygulama yoktur. Ancak VZA'nın uygulandığı Türkiye’de yapılan çalışmalarda genel itibariyle şirketlerin acente veya çalışan sayısı ve şirketlerin varlıkları girdi olarak, toplanan prim tutarı ile kâr ve zararın çıktı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Katılım sigorta şirketlerinin etkinliğini belirlemek için 4 adet girdi ve 2 adet çıktı kullanılmıştır. Araştırma için kullanılacak girdi-çıktı değişkenleri tablo 1’de verilmiştir. Çalışmada KVB (karar verici birim) olarak 5 tane sigorta ve emeklilik şirketi seçilmiştir. Analize konu olan 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları ile 2018 yılının haziran ayına kadar olan girdi ve çıktı verileri EMS paket programının 1.3.0 versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo1. Çalışmada Kullanılan Girdi-Çıktı Değişkenleri

Ko d	Girdiler	Ko d	Çıktılar
X1	Sigorta ve Emeklilik Şirketlerinin Acenteleri ve Şube Sayıları {I}	Y1	Toplanan prim tutarı {O}
X2	Şirketlerin maddi duran varlıkları {I}		
X3	Şirketlerin nakit ve nakit benzeri varlıkları {I}	Y2	Dönem net kârı ve zararı {O}
X4	Özkaynaklar {I}		

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir. Elde edilen verilerde çıktı olarak kullanılan dönem net kârı ve zararı negatif değerler alabilmektedir. VZA uygulamasında kullanılan programın yapısı gereği negatif değerler analize dahil edilememektedir. Bu nedenle çıktılardan bazı dönemlerde bazı şirketler için negatif değer alan dönem net kârı ve zararının (Y2) analize dahil edilmesinde doğrusal normalizasyon tekniği uygulanmıştır. Literatür incelendiğinde birçok normalizasyon tekniği olduğu görülmektedir. Çoklu karar verme yöntemlerinde normalizasyon tekniği ile yapılan çalışmalarda farklı normalizasyon tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada doğrusal normalizasyon tekniği kullanılmıştır. Doğrusal normalizasyon formülü şu şekildedir:

$$X_{normal} = \frac{X - X_{Asgari}}{X_{Azami} - X_{Asgari}}$$

Kaklauskas vd., (2007) “A multiple criteria decision support on-line system for construction” isimli çalışmalarında, yine Kaklauskas vd., (2010) “Model For A Complex Analysis of Intelligent Built Environment” isimli çalışmalarında ve Karande ve Chakraborty (2012) “Application of Multi-Objective Optimization On The Basis of Ratio Analysis (MOORA) Method For Materials Selection” isimli çalışmalarında doğrusal normalizasyon tekniğini kullanmışlardır.

3. Çalışma Bulguları

Türkiye’deki katılım sigorta şirketlerinin 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları ile 2018 yılının haziran ayına ait ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında girdi yönelimli CRS ve ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında girdi yönelimli analiz VRS sonuçları CCR ve BCC modeline göre tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: 2014, 2015, 2016 ve 2017 ve 2018 Haziran ayına ait Katılım Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Skorları

S. N o	KVB	2014		2015		2016		2017		2018 Haziran	
		CCR	BC C	CC R	BC C	CC R	BC C	CC R	BC C	CC R	BC C
1	Bereket Sigorta A.Ş. (Işık)	0,73	0,79	0,64	0,93	0,55	0,80	0,62	0,80	0,46	0,62
2	Neova Sigorta A.Ş.	1	1	0,90	1	1	1	1	1	0,92	1
3	Doğa Sigorta A.Ş.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. (Asya)	0,37	0,68	1	1	1	1	0,01	1	0,05	1
5	Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	0,32	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Teknik Etkinlik Skoru		0,68	0,89	0,91	0,99	0,91	0,96	0,73	0,96	0,69	0,92
Etkin Şirket Yüzdesi		% 40	% 60	% 60	% 80	% 80	% 80	% 60	% 80	% 40	% 80

Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Etkinlik Analizi

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’deki 5 katılım sigorta şirketlerinin 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları ile 2018 Haziran ayına kadarki analizinde girdi yönelimli CCR ve BCC modeline göre tüm yıllarda ve modellerde tam etkin olan karar verme birimi Doğa Sigorta A.Ş.’dir. Tüm yıllarda ve modellerde tam etkin olmayan karar verici birim ise Bereket Sigorta A.Ş. (Işık)’dir. Ayrıca analizlerde elde edilen etkinlik skorlarının ortalaması alınarak, ortalama üzerinde yer alan katılım sigortası şirketlerinin skorları teknik etkin olarak değerlendirilmiştir. Burada sırasıyla tüm yıllarda CCR ve BCC modelinde etkinlik skoru 2014 yılının 0.68 ve 0.89, 2015 yılının 0.91 ve 0.99, 2016 yılının 0.91 ve 0.96, 2017 yılının 0.73 ve 0.96 ile 2018 yılının 0.69 ve 0.92 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Neova Sigorta A.Ş. 2015 ve 2018 yılında CCR modelinde tam etkin olmamasına rağmen bu yıllarda teknik etkin bir katılım sigorta şirketi statüsündedir. Neova sigortanın 2015 yılında 0,90’lık skor almasına girdilerden şirketlerin nakit ve nakit benzeri varlıkları 0.50 ile özkaynakları 0,50 oranında etki ederken; çıktılardan toplanan prim tutarı 0.81 ve dönem net kârı ve zararı 0.19 oranında etkili olmuştur. Bu dönemde Neova Sigorta A.Ş. kendine rol model olarak Doğa Sigorta AŞ’ye 1.57 ve Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ’ye 3,13 oranında benzemek istemektedir. Neova Sigorta A.Ş. 2018 yılında 0,92’lik skor almıştır. Ancak burada ilginç bir durum söz konusudur. Almış olduğu bu skor tam etkinlik skoru olmamasına rağmen analiz sonucunda tam etkin karar verici birim olarak görülmektedir. Bereket Sigorta A.Ş. (Işık) ve Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. kendilerine rol model olarak Neova Sigorta A.Ş.’yi seçmişlerdir. Bu nedenle Neova Sigorta A.Ş. tam etkin karar verici birim olarak tanımlanabilir.

20

Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. 2014 yılında CCR modeli haricinde tüm yıllarda etkindir. 2014 yılında CCR modelinde 0.32’lik bir skor elde etmiştir. Bu etkinsizlik skorunu almasına etki eden girdilerden şirketlerin nakit ve nakit benzeri varlıkları, çıktılardan toplanan prim tutarı 1 oranında etki etmiştir. Tam etkin sigorta şirketi olabilmesi için sigorta ve emeklilik şirketlerinin acenteleri ve şube sayısını 144.90, şirketin maddi duran varlıklarını 42.18, özkaynaklarını 23 ve dönem net kârı ve zararı 0,01 oranında iyileştirilmelidir, rol model aldığı katılım sigorta şirketi ise Neova Sigorta A.Ş.’dir.

Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. (Asya) 2014 yılında iki modelde de 2017 ve 2018 yılında CCR modelinde etkin olmayıp diğer yıllar ve modellerde tam etkindir. 2014 yılında CCR modeline göre tam etkinsiz olmasındaki nedenler: girdilerden özkaynaklar 1 oranında ve toplanan prim tutarı 1 oranında etkilidir. Girdi ve çıktılardan sigorta ve emeklilik şirketlerinin acenteleri ve şube sayısını 3.16, şirketlerin maddi duran varlıkları 233.180, şirketlerin nakit ve nakit benzeri varlıklarını 0.03, özkaynaklarını 15.75 ve toplanan prim tutarını 25.41 oranında iyileştirmelidir ki Doğa Sigorta AŞ’ye benzeyerek tam etkin bir konuma gelsin.

4. Sonuç ve Öneriler

İslami finans ürünleri son dönemde ihtiyaçlara paralel olarak gelişimini artırmış ve finans dünyasında kendine önemli bir alan oluşturmaya başlamıştır. Katılım bankalarının Türkiye’de gelişimine müteakiben Katılım Sigortacılığı da gelişimini son mevzuatla birlikte güçlenerek sürdürmektedir. Bu çalışmada da katılım sigortacılığının konvansiyonel sigortacılık ile farklarına

değnilerek Türkiye’de faaliyet göstermekte olan 2014-2018 yılları arasındaki 5 katılım sigorta şirketinin etkinliği ölçülmüştür.

Çalışmada girdi olarak Sigorta ve Emeklilik Şirketlerinin Acenteleri ve Şube Sayıları, Şirketlerin maddi duran varlıkları, Şirketlerin nakit ve nakit benzeri varlıkları, Özkaynaklar; çıktı olarak da Toplanan prim tutarı, Dönem net kârı ve zararı alınarak girdi yönelimli veri zarflama analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda göre girdi yönelimli CCR ve BCC modeline göre tüm yıllarda ve modellerde Doğa Sigorta A.Ş. tam etkin konumdadır. Bereket Sigorta A.Ş. ise göre tüm yıllarda ve modellerde etkin olmayan karar verici birim olarak bulunmuştur. Bereket Sigorta A.Ş. (Işık) ve Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. kendilerine rol model olarak Neova Sigorta A.Ş.’yi seçtiklerinden Neova tam etkinlik skoru almamasına rağmen analiz sonuçlarında etkin çıkmıştır.

Çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan katılım sigorta şirketi sayılarının azlığının analiz sonuçlarında anlamlılığı azaltabileceği söylenebilmektedir. Ancak sektörün henüz çok taze ve gelişmeye açık yapısı şirketlerin verimliliğini ortaya koyabilmenin önemini artırmaktadır. Çalışmanın bu alandaki şirketlere hangi firmaları rol model alabilecekleri konusunda rehber olabileceği düşünülmektedir. Tüm katılım sigorta şirketlerine bakıldığında şirketlerin etkinliklerini artırabilmek için acente ve şube sayılarını (dağıtım kanalları) artırmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte şirketler toplanan prim tutarlarını iyileştirebilmeli ve girdi düzeylerini artırmalıdır.

Kaynaklar:

Akhtar ,Muhammad Hanif, (2018) Performance analysis of Takaful and conventional insurance companies in Saudi Arabia. An International Journal. 25(2), 677-695.

Al-Amri, K., Al-Muharrami, S. (2014) Analyzing the technical efficiency of insurance companies in GCC. The Journal of Risk Finance. 13(4), 344-353.

Altıntaş, K. M. (2016) Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 16(2),115-142.

Aslan, H. (2015) Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi. 1(1), 93-117.

Kaklauskas, A. Zavadskas, E.K. Naimaviciene, J. Krutinis, M. Plakys, V. Venskus, D. (2010) Model For A Complex Analysis Of Intelligent Built Environment. Automation in Construction. 19, 326-340.

Kaklauskas, A. Zavadskas, E.K. Trinkunas, V. (2007) A Multiple Criteria Decision Support On-Line System For Construction. Engineering Applications Of Artificial Intelligence. 20, 163-175.

Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Ve Etkinlik Analizi

Karande, P. ve Chakraborty, S. (2012) Application Of Multi-Objective Optimization On The Basis Of Ratio Analysis (MOORA) Method For Materials Selection. *Materials And Design*. 37, 317–324.

Kecek, G. (2010). *Veri Zarflama Analizi: Teori ve Uygulama Örneği*. 1. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Okumuş, S. (2014) *İslami Sigorta (Tekafül) Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Öner, Muhammed Hadin (2018) Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Perspektifinde İslami Sigortacılığın Gelişimi. *Journal of Emerging Economies And Policy*. 3(1) 59-71.

Sezal, L. (2017) Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi Ve Faizsiz Sigortacılık Sisteminin Uygulanabilirliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 52(10) 1157-1167.

Soualhi, Y. (2017) Challenges of developing a takāful retirement annuity plan in Malaysia. *ISRA International Journal of Islamic Finance*. 9(1) 95-99.

Yakob, R., Yusop, Z., Radam, A., Ismail, N., (2014) Financial Management Efficiency Performance of Insurers and Takaful Operators in Malaysia. *Jurnal Pengurusan*. 40, 25-40.

Yıldırım, İ. (2014) Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 6 (2), 49-58.

<https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909> erişim tarihi: 10.09.2018

SANAL PARA VE BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ

Arş. Gör. Sinan ŞEKEROĞLU* Prof. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU**

Giriş

Sanal paralar özgün bir ödeme aracı olması, ayrıca dağıtık defter-i kebir teknolojisini kullanması ile son dönemde en çok konuşulan finansal yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanal para birimleri en çok itibari para, emtia para ve elektronik para ile paranın üç ana fonksiyonu bağlamında birbirleri ile karşılaştırılmakta olup ayrıca sanal para birimlerinin benzer yönleri kadar farklı yönleri de bulunmaktadır. Günümüze baktığımızda, ilk sanal para birimi örneği olarak Bitcoin'in bilinmesine rağmen sanal para birimi teknolojisini esas alarak farklı yapılarda üretilmiş yüzlerce sanal para birimi mevcuttur. Sağladıkları faydaya baktığımızda geleneksel ödeme araçlarına göre sanal para birimlerinin ilerleyen zamanla beraber daha çok tercih edilir hale gelmektedir. Dağıtık defter-i kebirin madencilik faaliyetlerinin finansal piyasalarda yeni ortaya çıkan kavramlar olması sebebiyle ilgiyle karşılanmış, bununla birlikte finansal piyasalarda kullanılabilme olasılıkları tartışılmaya başlanmıştır. Sanal para birimlerinin düzenlenmesi günümüzde yeni bir olay olarak görülse de aslında, dağıtık defteri-i kebir teknolojisinin kullanılmasına dair projeler bundan daha önce hayata geçmiştir. Varlıkların bir ağda paylaşılması ve bu ağı izleme sürecini kolaylaştıran aynı zamanda yapılan işlemlerimde kayıt altında tutan dağıtık kayıt şekline blok zinciri denmektedir. Blok zinciri sistemi, bir noktadan diğer bir noktaya herhangi bir aracıya gerek kalmaksızın kripto para transferi sağlamanın yanında birçok farklı imkanlar da sunmaktadır. Bu sistem sayesinde, tek bir noktadan işlemlerin yapılmasını sağlarken, işlemlerin süresi ve masrafları açısından bakıldığında önemli tasarruflar sağlamaktadır. Bu çalışmada blok zinciri teknolojisini temel kavramları ve kripto paraların arka planındaki dağıtık yapıları açıklanmakta, bu teknolojinin gelişimi ve kullanımı ve finansal uygulama alanları üzerinde özellikle elektronik ödemeler konusundaki gelişimi incelenmiştir.

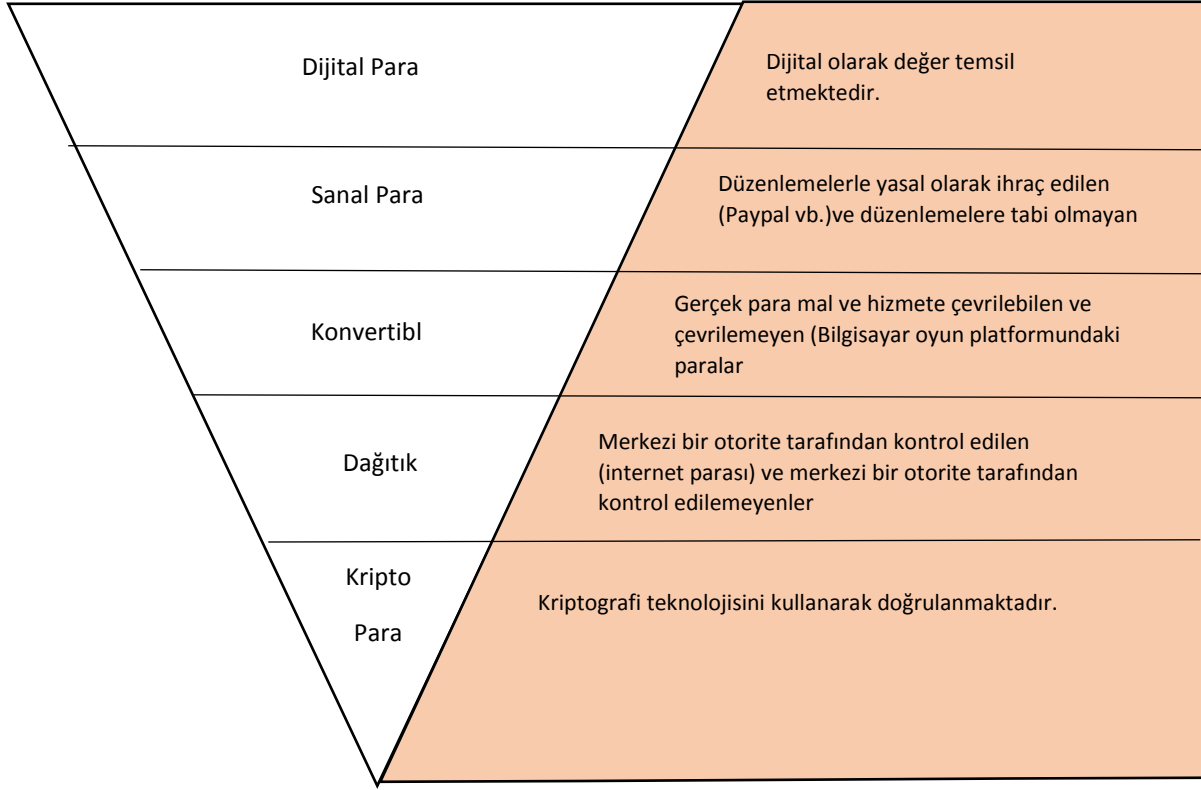
2. Sanal Para Birimi Yapıları

Literatürde sanal para kripto para ve dijital para kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda sanal para birimini daha iyi anlamak için IMF tarafından yapılmış sınıflandırma gösterilmiştir.

* A.H.B.V.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

** A.H.B.V.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

Sanal Para Ve Blockchain Teknolojisi

24

Şekil 1. IMF'ye Göre Sanal Para Birimlerinin Sınıflandırılması (Kaynak: IMF 2016: 8)

Finansal teknoloji terimi finansal hizmetler sektörünü dönüştürme potansiyeline sahip farklı ve yenilikçi iş modelleri ile teknolojileri tanımlamak için kullanılmaktadır (IOSCO, 2017:4).

Finansal teknoloji projeleri fonlama, yatırım, güvenlik, sigortacılık, ödemeler, planlama, blok zincir ve veri hizmetleri gibi alanlarda varlık göstermektedir. Güçlü bankalar ve büyük finansal kuruluşlar dışında teknoloji ve altyapı hizmetleri sunan şirketler finansal teknoloji bünyesindeki aktif oyuncularlardır. Genel olarak yenilikçi finansal teknoloji iş modelleri, internet vasıtasıyla otomatik olarak oluşturulmuş finansal ürün veya hizmetler vermektedirler. Bu iş modelleri yatırım kuruluşları veya bankalar gibi finans sektörünün bilinen aktörleri tarafından verilen hizmetler teknolojiye uyarlanmaktadır. Günümüzde bilişsel bilim, yapay zeka ve dağıtık defter-i kebir gibi yeni teknolojiler ise hem geleneksel finans kuruluşları ve bankalar hem de finans sektörü içerisindeki teknoloji alanına yeni giren şirketler tarafından kullanıldığı için finansal hizmetleri dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

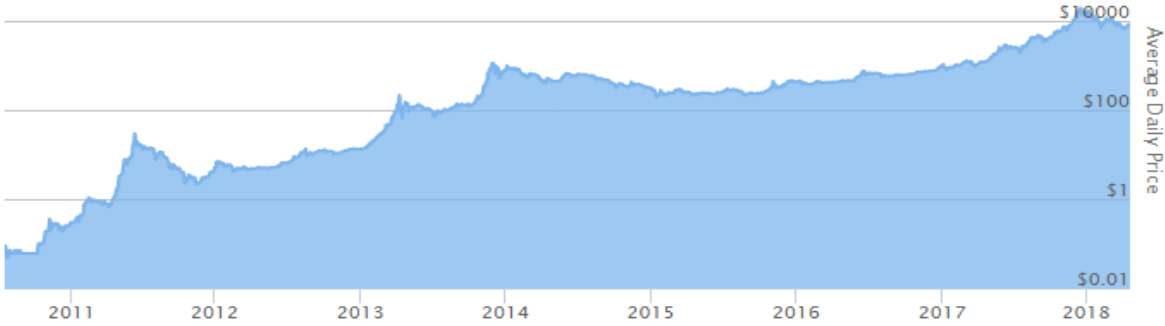
Bankalar ekonomi için halen kritik öneme sahip, kanunlarla ayrıntılı olarak düzenlenmiş, kredi vermede tekel konumunda ve dünyanın en büyük ödeme sistemlerine geçit noktası olan kuruluşlardır. Fakat finansal teknoloji şirketlerinin güçlenmesiyle finansal ekosistem değişmeye başlamıştır. Öncelikle 2008'deki bankacılık krizinden sonra bankalara olan tüketici güveni sarsılmıştır (Dietz ve diğerleri, 2015:8).

Kişiselleştirilmiş hizmetlerin sunulmasına olanak sağlayan mobil teknolojinin gün geçtikçe yaygınlaşması sonucunda, bankaların sahip oldukları yüz yüze iletişim avantajı gün geçtikçe yok olmaktadır. Ayrıca, dünya çapında şeffaf ve yüksek erişime sahip veri tabanlarının kurulması finansal teknoloji firmalarının bankalarla rekabet etmede başarılı olmalarını sağlamıştır. Sanal para birimleri, son yıllarda ortaya çıkan en büyük finansal teknolojilerden biridir. Sanal para, bir merkez bankası ya da kamu otoritesi tarafından arz edilmeyen, ya da mutlaka bir emtia para birimine bağlı olmayan dijital bir değer gösterimi olarak tanımlanır. Sanal para birimleri kişi veya tüzel kişiler tarafından bir değişim aracı olarak kullanılmakta olup elektronik olarak aktarılabilir, depolanabilir veya ticareti yapılabilir (EBA, 2014: 5).

Diğer bir ifade ile sanal para birimi, değerini dijital bir gösterimdir. Bir merkez bankası, e-para kurumu veya kredi kuruluşu tarafından ihraç edilmeyen bir para alternatifi olarak kullanılabilir (ECB, 2015:25).

Satoshi Nakamoto isimli Japon programcının Bitcoin'i oluşturmasıyla sanal para birimi kavramı 2009 yılında finans dünyasına giriş yapmıştır. Bitcoin'in işlem hacminin sürekli artması sanal para kavramının finansal piyasalarda dikkat çekmesinde etkin rol oynamıştır. Günümüz itibarıyla birçok sanal para birimi çeşidi bulunmakla beraber, Bitcoin en çok bilinen ve finansal piyasadaki en çok kullanılan ayrıca en değerli sanal para birimi olma ünvanını başından beri taşımaktadır. Buna neden olarak ilk sanal para birimi örneği olmasının yanında, teknolojik anlamda diğer sanal para birimleri için örnek teşkil etmesi gösterilebilir. Bu nedenle sanal para birimlerine ilişkin akademik çalışmalarda, analizlerde ya da ülkeler tarafından atılan hukuki adımlarda genellikle Bitcoin bir çıkış noktası olarak kullanılmaktadır (Üzer, 2017:8).

Şekil 2. 2011-2018 yılları arasında bitcoin değerleri (USD) (Kaynak: <https://www.99bitcoins.com>, 2018)

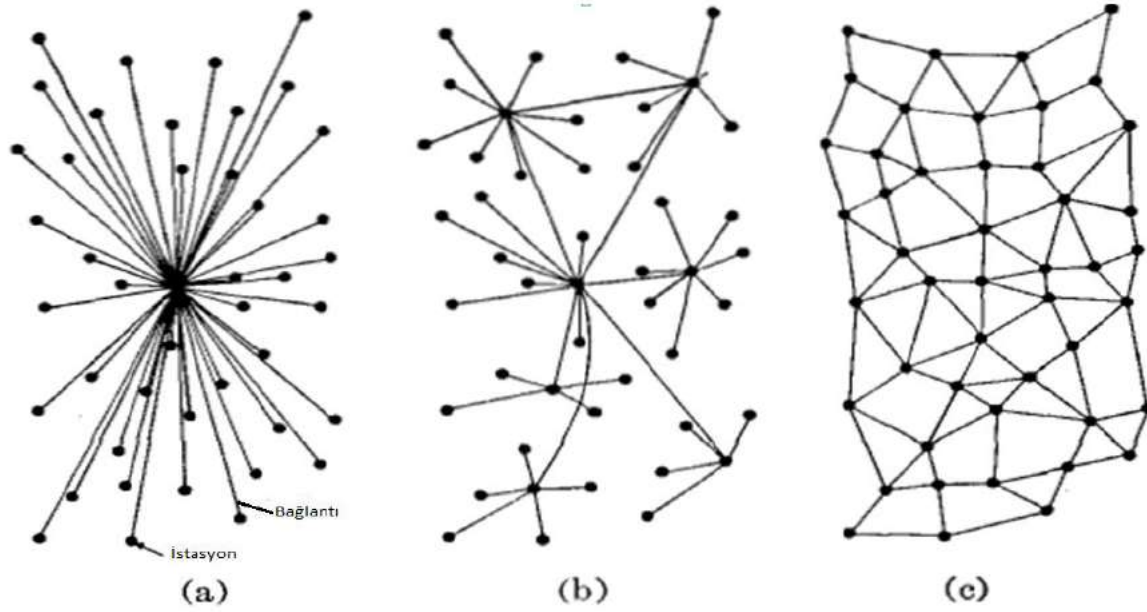
3. Blockchain Teknolojisi

Blok zinciri, sayısallaştırılmış ve merkezi olmayan tüm kripto para işlemlerinin bulunduğu kamu defteri olarak nitelendirilebilir (www.investopedia.com, 2018)

Bu defterin her bir birimi bir bloğu göstermekte ve bu bloklar, oluşturmuş oldukları sırayı hiç bozmadan dizilirler. Diğer bir deyişle, defterdeki her bir sayfa gibidirler. Fakat bir sayfanın

sirasını değiştirmek mümkün olmadığı gibi, ortak bir köke bağlı blok zinciri halkalarının yerini de değiştirmek mümkün değildir. Örnek verecek olursak, bir müzik listesindeki sırayı değiştiremiyorsunuz. Ancak yeni şarkılar ekleyebiliyorsunuz. Eklenen her bir şarkı yani eklenen her blok zincire bir halka daha eklemektedir. Yeni gelen zincir halkasıyla blok zinciri o zamana kadar eklediğiniz bütün şarkıları içeriyor. Eğer bir arkadaşınız bu listeye müzik eklemek isterse zincirdeki bir sonraki halkayı, yani bloğu ekleyebiliyor. Bu blok tüm katılımcılar tarafından onay alırsa, oynatma listenize yeni bir şarkı eklemiş oluyorsunuz. Eğer o arkadaşınız çalma listesinden bir şarkı silmeye karar verirse, blok zincirinin yeni sürümünde o şarkının silindiğine dair bir not bırakılıyor (www.webtekno.com, 2018).

Ağ üzerindeki bütün işlemler güven gerektirdiğinden bu güveni blok zinciri ile birlikte bir doğrulama mekanizması sağlamaktadır. Blok zincirinin bu özelliği Bitcoin'in teknolojik yeniliği olarak görülmektedir. Sistemi kullanan katılımcılar dünya genelinde toplanan ve sanal para madencileri tarafından muhafaza edilen ve merkezi olmayan birden fazla düğümden oluşan açık kayıt sistemine güvenmektedirler. Ağ üzerinde işlem yapan kullanıcılar herhangi bir finansal kuruluş ya da banka gibi bir üçüncü taraf arabulucusu ile güven kurmak ve devam ettirmek zorunda kalmamaktadır. Blok zinciri, tüm taraflar arasında herhangi bir türdeki tüm işlemlerin küresel bazda dağılmasına ve yerinden yönetimine izin vermektedir. Blok zinciri, ödemeler alanında çok hızlı kabul görmüş bir alt yapı hizmeti sunmaktadır. Evrensel bir hesap defteri gibi işlem yapabilecek bir yapıdadır. Dağıtık bir ağ yapısının, merkezi ya da çok merkezli ağ yapılarına göre farkı, Şekil 3'de gösterilmiştir (Baran ve diğerleri,1962:4).

Şekil 3. Merkezi, Çok Merkezli ve Dağıtık Ağ Yapıları (Kaynak: Baran ve diğerleri,1962:4)

- *Merkezi sistemler:* Bir merkezi sunucuya tüm kullanıcıların bağlanmasıyla oluşan ağ yapısıdır.
- *Çok merkezli sistemler:* Ağ yapısında birden fazla sunucunun düğümler arasında bağlantı kurduğu eşler arası iletişim yapısıdır. Ağ üzerindeki aygıtlar birbirleriyle iletişim kurarak çeşitli

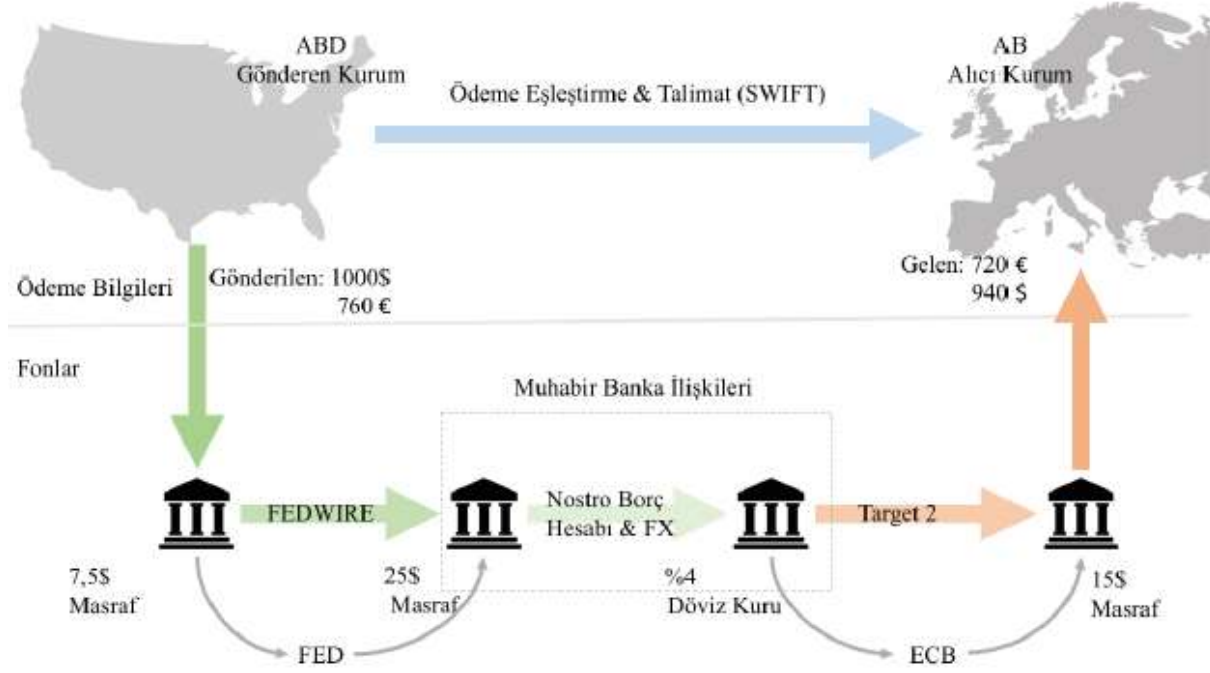
düğümler arasındaki bağlantıları yönetebilmektedir. Bileşenlerin merkezi bir etkinin sonucunda değil, hedefleri gerçekleştirmek için çok merkezli bilgi üzerinde çalışan yapıya sahip sistemdir.

- *Dağıtık sistemler:* İşlemlerin bilgileri taşıyarak eylemlerin kontrol edildiği ve bu bilgilerin bileşenler arasında dağıtıldığı sistemlerdir. Bileşenler ortak bir hedefe ulaşmak için birbirleri arasında etkileşime girmektedir. Her bir düğüm bir sunucu işlevi görebildiğinden merkezi bir hata noktası bulunmamaktadır.

Bitcoin blok zinciri teknolojisi, dijital paranın yeni bir biçimini elde etmek için BitTorrent¹ gibi eşler arası dosya paylaşım teknolojisi ve açık anahtar şifreleme yöntemini birleştirerek çifte harcama sorununu çözmektedir. Paranın mülkiyeti, madencilik topluluğu kriptografik protokoller tarafından teyit edilmekte kamuya açık muhasebede de kayıt edilmektedir. Blok zincirinde herhangi bir kullanıcının işlem sırasında karşı tarafa veya merkez bir aracıya güvenmesi gerekmemektedir. Başka bir ifadeyle, kullanıcılar yaptıkları işlemlerde blok zinciri protokolü yazılım sistemine güvenmesi gerekmektedir. Blok zincirindeki bloklar sırasıyla kayıt defterine gönderilen işlem topluluklarıdır ve blok zincirine sırasıyla eklenmektedir. Blok zinciri kayıt tutucuları, bir blok zinciri adresini girerek (kullanıcının 1DpZHXi5bEjNn6SriUKjh6wE4HwPFBPvfx gibi bir genel anahtar adresi) işlenen blokları, internet siteleri üzerinden (örn. Bitcoin blok zinciri için www.Blockchain.info) genel olarak denetleyebilmektedirler. Genelde herkese açık olan adres başkalarının Bitcoin gönderebileceği yerdir. Özel anahtar ise Bitcoin'in başkalarına gönderilebileceği gizli şifreleme için kullanılmaktadır. Elektronik cüzdan (cüzdan yazılımı), Bitcoin'ünü yönetmek için kullanılan yazılımdır. Kullanıcılar, başka bir kuruluşa kaydolmayı gerektiren merkezi bir hesaba ihtiyaç duymamaktadır. Bir adrese ait özel anahtar mevcut ise internet'e bağlı herhangi bir bilgisayardan (akıllı telefonlar da dahil olmak üzere) özel anahtar kullanarak bu adres ile ilişkilendirilmiş olan hesap yönetilebilmektedir. Ayrıca cüzdan yazılımı, sanal para birimi cinsinden gerçekleşen tüm işlem kayıtları olan blok zincirinin bir kopyasını, sanal para işlemlerinin doğrulandığı merkezi olmayan yapının bir parçası olarak da tutabilmektedir (Swan, 2015: 2).

Blok zinciri ve dağıtık kayıt teknolojisi gibi yenilikler sanal para birimi ötesinde bir önem taşımaktadır. Blok zinciri, birbirlerine karşı hiçbir güveni olmayan kişilerin tarafsız bir merkezi otoriteye gitmek zorunda kalmadan iş birliği yapmalarını sağlayan ve bilinenin çok ötesinde güçlü bir yapıya sahip bir teknolojidir. Sistemin özünde, herkesin denetleyebileceği, paylaşılan, güvenilir bir kayıt defteri oluşturma mantığı yatmaktadır. Bir blok zinciri sistemindeki katılımcılar topluca kayıtları güncel tutmaktadırlar. Blok zinciri kullanıcıları, sıkı kurallar ve genel anlaşma çerçevesinde işlemleri gerçekleştirmektedir. Bitcoin'in blok asıllı kaydı, çifte harcamayı önlemektedir ve işlemlerin sürekli olarak takip edilmesini sağlamaktadır. İşte bu işlem yapısı, merkezi bir otoriteye olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır İşlemlerin dağıtık bir yapıda gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır (<https://www.economist.com>, 2015).

¹ BitTorrent; bir sunucuya bağlı kalınmadan dosya paylaşımı için eşten eşe ağ yapısı.

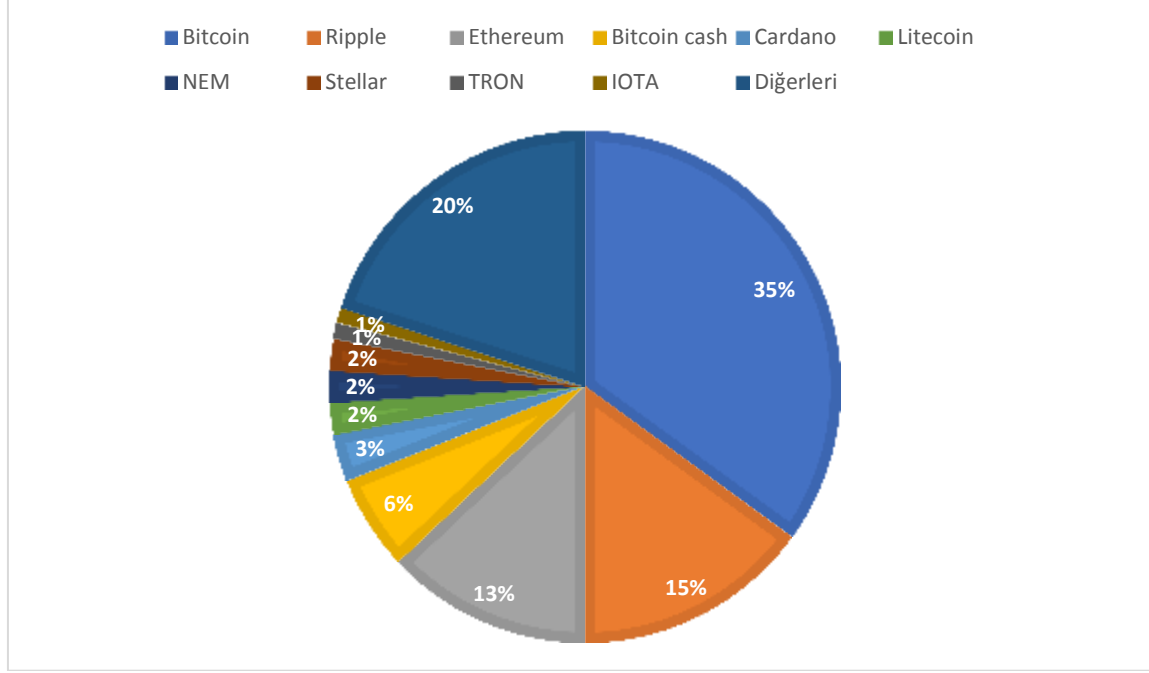
Şekil 4. Uluslararası Para Transferinin İzlediği Yol (Kaynak: Ripple, 2014: 7)

Bankanın en önemli işlevlerinden biri yurtiçi, yurtdışı fon transferidir ve tüm dünya çapındaki bankalar tarafından uygulanmaktadır. Ortak kurallar ve standartlaştırılmış düzenlemelerle üyeler arasında doğan para yükümlülüklerinin iletimi gerçekleştirilmektedir. Ancak işlem süresi ve masrafları gerekli yasal düzenlemeler dolayısıyla oldukça artmaktadır. Nihai alıcıya para göndermenin ortalama maliyeti, aktarılan tutarın %7,68'i oranındadır. Banka olmayan aracı kurumlarda ise bu oran %10'u geçmektedir (WEF, 2015: 24).

Uluslararası işlemlerde bankaların, nostro / vostro hesaplarını yönetmenin daha etkin olması gerekmektedir. Nostro (bizimki), yerli bir bankanın yabancı bir bankada yabancı ülkenin para birimi cinsinden tuttuğu bir hesaba karşılık gelmektedir. Vostro (sizininki) ise yabancı bankanın bu hesaba nasıl yönlendirdiğidir. Bu hesaplar, ticaret ve döviz işlemlerini mutabakat yoluyla kolaylaştırmak ve ayrıca basitleştirmek için kullanılmaktadır. Blok zinciri ile Nostro / Vostro hesapların otomatik olarak mutabakat yoluyla şeffaf ve önemli ölçüde etkin olarak kullanılabilmesi sağlanabilmektedir. Tek bir ara yüz aracılığıyla tüm bankanın, Nostro/Vostro hesaplarındaki işlemleri yönetme olanağı sağlamaktadır. İşlem durumunun, mevcut dengesinin ve zaman içindeki takibinin daha fazla görünürlüğü mümkündür. Tüm Nostro/Vostro hesaplar hakkında tutarlı, zamanında ve doğru bir resim oluşturmaktadır (Gupta, 2017: 26).

Tek bir ara yüz aracılığıyla tüm bankanın, Nostro/Vostro hesaplarındaki işlemleri yönetme olanağı sağlamaktadır. İşlem durumunun, mevcut dengesinin ve zaman içindeki takibinin daha fazla görünürlüğü mümkündür. Tüm Nostro/Vostro hesaplar hakkında tutarlı, zamanında ve doğru bir resim oluşturmaktadır (Gupta, 2017: 26).

Kripto para birimlerinin piyasa değerleri, sürekli olarak değişiklik göstermektedir. Buna karşılık elektronik ödemeler noktasında kripto para birimleri oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Şekil 5’de kripto paraların kullanımı ile doğru orantılı olarak kripto para piyasası gösterilmiştir. (www.journalism.co.uk, 2018)

Şekil 5. 2018 yılında kripto para piyasası (Kaynak: <https://www.journalism.co.uk>, 2018)

4. Bitcoin Uygulaması

Tamamen eşten-eşe çalışan bir elektronik para sistemi olarak herhangi bir finansal kurumdan geçmeden, bir taraftan diğerine çevrimiçi ödeme gönderilmesini mümkün kılmaktadır. Dijital imzalar bu anlamda çözümün bir parçasıdır, ancak mükerrer harcamaları önlemek için hala güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç duyulmasıyla temel faydalarını kaybetmektedir. Bitcoin ile mükerrer harcama problemine eşler arası ağ kullanarak bir çözüm önerilmiştir (Nakamoto, 2008: 1).

Bitcoin (sembolü: ₿, kısaltma: BTC) herhangi bir merkez bankası, resmi kuruluş, vs. ile ilişkisi olmayan elektronik bir para birimidir. Bitcoin ağı 3 Ocak 2009'da hayata geçti. Manifestonun yazarı Satoshi Nakamoto olarak bilinmektedir. (<https://www.ntv.com.tr>, 2017)

Günümüzde internet üzerinden alışveriş, neredeyse bugün tamamen güvenilir bir üçüncü taraf olarak elektronik ödemeleri gerçekleştiren sistem olarak işleyen finansal kurumlara bağımlı hale gelmiştir. Birçok işlem için bu sistem oldukça iyi çalışıyor olsa da hala güvene dayalı bir

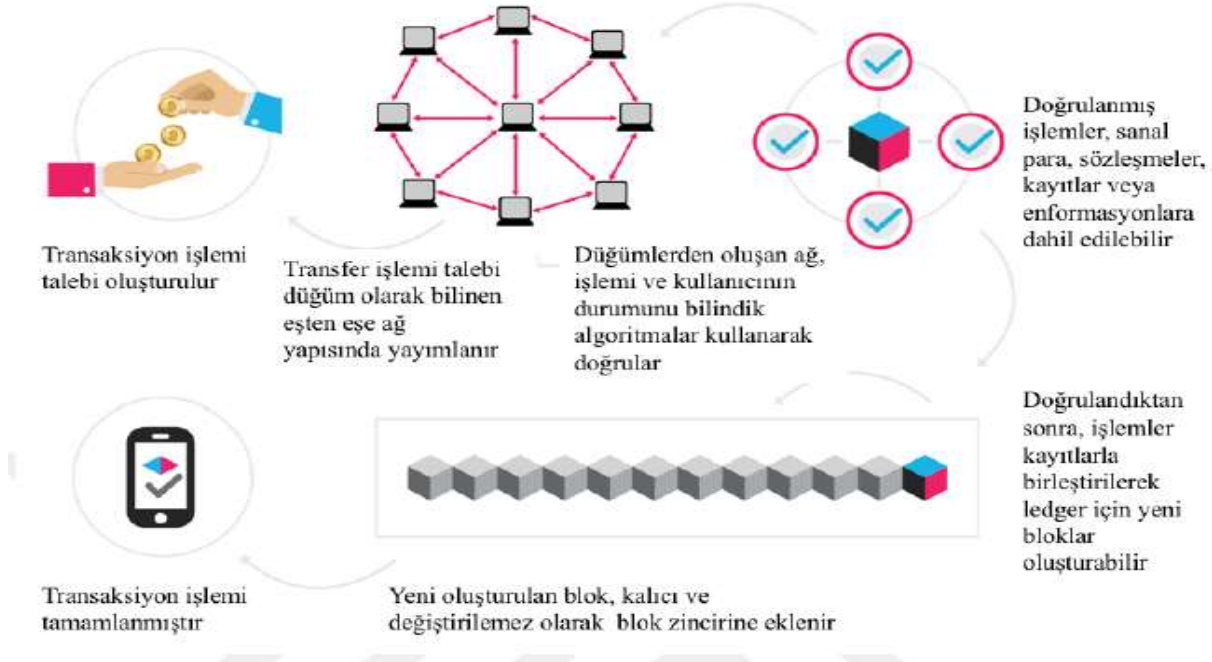
Sanal Para Ve Blockchain Teknolojisi

model olmanın zayıflığını barındırmaktadır. Finansal kurumlar, ihtilaflarda arabuluculuktan kaçamadıklarından dolayı tamamen geri dönüşü olmayan işlemler gerçekte mümkün değildir. Arabuluculuk hizmeti giderleri, işlem giderlerini yükseltir ve mümkün olan en küçük işlem miktarını sınırladığı için küçük ödeme işlemlerini engellemektedir. Geri döndürme ihtimali ile birlikte işlemlerde tarafların güven ihtiyacı da artmaktadır (Nakamoto, 2008: 1).

Blok zinciri üzerinde Bitcoin'leri transfer edebilmek, kişilerin kendilerine ait dijital imzaları yardımıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla Bitcoin'lere erişebilmek ve kullanabilmek için, Bitcoin sahiplerinin dijital imzaları oluştururken kullandıkları anahtarları yönetmesi gerekmektedir. Anahtar yönetimiye bilişim güvenliği alanında başlı başına önemli bir konudur. Zira anahtarların başkaları tarafından ele geçirilmesi önemli riskler içerir. Bitcoin dünyasında, anahtarlarının başkaları tarafından ele geçirilmesi finansal kayıplarla sonuçlanabilecek bir durumdur. Bitcoin özelinde, anahtar yönetimiyle ilgili diğer bir konu da bir kişinin istediği kadar farklı anahtarlar yaratarak, istediği kadar fazla dijital kimlik ile Bitcoin alışverişi yapabilmesidir. Birden fazla dijital kimliğin, diğer bir ifadeyle anahtarların, yönetiminin de etkin şekilde yapılabilmesi Bitcoin cüzdanları adı verilen yazılımlarla mümkün olabilmektedir. Bitcoin cüzdanları, basit arayüzler sunarak, dijital anahtarlarınızı ve bu sayede Bitcoin'lerinizi yönetmenizi sağlayan yazılımlardır. İnternette ücretsiz olarak birçok Bitcoin cüzdanı yazılımına erişilebilir. Bu alanda yenilikçi bir çözüm de sadece Bitcoin'leri değil, paralelinde birçok farklı kripto parayı yönetmeyi sağlayan özelliği ile öne çıkan Exodus (<http://www.exodus.io>) isimli cüzdandır. Bunun yanısıra Electrum (<https://electrum.org>), Jaxx (<https://jaxx.io/>) ve Mycelium (<https://wallet.mycelium.com/>) gibi cüzdanlar da popüler cüzdan yazılımlarıdır (Ünsal ve Kocaoğlu, 2018:57).

30

Elektronik ödemelerde genel olarak blok zincirinin nasıl kullanıldığını anlatmak üzere, Şekil 6 da elektronik ödemelerde blok zinciri isleyiş yapısı gösterilmiştir.

Şekil 6. Elektronik Ödemelerde Blok Zinciri İşleyiş Yapısı (Kaynak: <https://www.blockgeeks.com>, 2015)

Yeni bir kullanıcı olarak teknik ayrıntıları anlamadan da elektronik ödemelerde blok zinciri kullanmaya başlanabilmektedir. Örneğin, bilgisayara veya cep telefonuna bir Bitcoin cüzdanı kurduktan sonra, ilk Bitcoin adresi üretilebilir ve ihtiyaç duyulduğunda daha fazla cüzdan oluşturabilir. Oluşturulan adresi ilgili taraflara bildirebilir, böylece taraflar ödeme yapabilir ya da istenilen adrese ödeme yapılabilir. Aslında bu durum epostanın işleyişi ile oldukça benzerdir. Blok zinciri, tüm Bitcoin ağının dayandığı paylaşılan bir kayıt defterdir. Tüm onaylanmış işlemler blok zincirine dahil olmaktadır. Bu şekilde Bitcoin cüzdanı harcanabilir bakiyeyi hesaplayabilir ve kullanıcıya ait yeni işlemleri onaylanabilir. Blok zincirinin bütünlüğü ve kronolojik sıra yapısı, kriptoloji ile desteklenmektedir. Bu işlemler ağa her yerden katılabilen düğümler tarafından yapılabilmektedir. Bitcoin blok zinciri ağı ile günde yaklaşık 250.000 transaksyon gerçekleştirilmektedir, 2016 yılında ise toplamda 80 Milyondan fazla transaksyon işlemi gerçekleştirilmiştir (<https://blockchaininfo>, 2017).

Dünyanın en büyük perakende ödeme ağı olan Visa Inc. 2016 yılında 3.1 Milyar kart ile 141 milyar transaksyon işlemi gerçekleştirmiştir (Visa Inc, 2017: 2).

Bitcoin'in başlıca özelliklerinden bahsedecek olursak; (<https://bitcoin.org>, 2018)

Dolandırıcılığa karşı kontrol

Bitcoin ile eşi görülmemiş bir güvenliğe sahip olmak mümkün. Ağ kullanıcılarına geri ödeme ya da istenmeyen ödemeler gibi en yaygın dolandırıcılıklara karşı koruma sağlar ve sahtesinin yapılması mümkün değildir. Kullanıcılar kendi cüzdanlarının yedeğini alabilir ya da şifreleyebilir ve donanımsal cüzdan gelecekte para kaybını ya da çalınmasını çok zor hale getirecektir. Bitcoin kullanıcılarına paraları üzerinde tam bir hakimiyet sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Küresel erişebilirlik

Dünyadaki bütün ödemeler birlikte işlem görebilir. Bitcoin, herhangi bir bankanın, iş yerinin ya da bireyin istediği zaman ve istediği yere, bir banka hesabına ihtiyacı olmadan güvenle para göndermeyi sağlar. Bitcoin henüz sahip olduğu kısıtlamalarından dolayı kendi ödeme sistemini çok iyi oluşturamamış birçok ülkede kullanılabilir. Bitcoin ticari olarak dünya çapında etkisini arttırıyor ve bu uluslararası ticaretin gelişmesine yardımcı olabilir.

Uygun maliyet

Kriptografinin kullanımı ile yavaş ve masraflı araçlar olmadan güvenli ödemeler mümkün olur Bir Bitcoin işlemi rakipleri ile karşılaştırıldığında çok daha ucuzdur ve tamamlanması daha kısa sürer. Bu da Bitcoin'in gelecekte yaygın bir ödeme yöntemi olabilecek potansiyeli taşıdığını gösterir. Bitcoin ayrıca birçok ülkede işçi ödemelerindeki yüksek işlem ücretlerini keserek, açlığın azalmasında rol oynar.

Esneklik ve merkezsizleşme

Sahip olduğu aşırı merkezsizliği ile, Bitcoin yüksek oranda esnek ve yedekli değişik bir ödeme formu yarattı. Bitcoin ile milyonlarca dolarlık ödemelerin altından askeri korumaya ihtiyaç duymadan kalkabilirsiniz. Bir bilgi merkezi gibi merkezi bir hata noktası olmadığından, sisteme saldırmak çok zor olur. Bitcoin güvenli bir yerel ve küresel finansal yöntem için önemli bir adımı temsil eder.

Bahşiş ve bağışlar

Bitcoin birçok durumda bahşiş ve bağış ödemelerine etkili çözümler sunar. Para yollamak bir tık kadar ve bağış toplamak bir QR kodunun gösterilmesi kadar kolaydır. Bağışlar halka görünür olabilir, kar amacı gütmeyen şirketlere muazzam bir şeffaflık sunar. Doğal felaketler gibi acil durumlarda Bitcoin bağışları hızlı cevap verebilmesi nedeni ile katkı sağlayabilir.

Esnek şeffaflık

Bütün Bitcoin işlemleri halka açık ve şeffaf olmasına rağmen, değiştirilmediği takdirde bu işlemleri yapan kişilerin kimlikleri gizlidir. Bu da kişilere ve şirketlere şeffaf bir çalışma ortamı hazırlar. Mesela kar amacı gütmeyen şirketler gibi bir şirket belli bir işlemi ya da bakiyeyi sadece istediği çalışanlarına göstermeyi seçebilir ve bu şekilde herkes onların aldığı günlük ve aylık bağışlarının miktarını görebilir.

Çoklu imza hesapları

Çoklu imza, bir işlemin gerçekleşmesi için onay vermesi belirlenmiş bazı grup ya da kişilerden tamamı onay verdiğinde bu işleme izin verir. Bir yönetim kurulu bunu, bir üyenin diğer üyelerin onayını almadan harcama yapmasını engelleyebilir. Bu ayrıca bankalar tarafından kullanıcı farklı bir bilgi sağlamadıkça, belli bir eşğin üzerindeki ödemeleri bloklayarak hırsızlığı önlemek amacıyla kullanılabilir.

Güven ve dürüstlük

Bitcoin'in, bankaların başına bela olmuş birçok sorun için bir çözümü vardır. Seçkin hesaplama şeffaflığı, dijital kontratlar ve geri dönüşümsüz işlemleri ile Bitcoin, güven ve mutabakat sağlama amacı ile kullanılabilir. Yolsuz bankalar bu sistemde, diğer bankaların ve kişilerin harcamalarından hileli kar elde edemezler. İleride oluşacak dev bankalar Bitcoin'i destekleyerek eski dürüstlüğü geri getirebilir ve finansal dünyayı güvenilir hale getirebilirler.

Sonuç

Blok zinciri birçok alanda olduğu gibi, özellikle de elektronik ödemeler alanında büyük fırsatlar sunmaktadır. Elektronik ödemeler alanındaki faydası sadece işlem maliyetlerini ve süresini azaltması değildir. Blok zinciri, kullanıcıların elektronik ödemelere olan güvenini artıracığından dolayı bu teknolojiyi kullanan bitcoin gibi sanal para birimlerinin değerleri de gün

geçtikçe artacaktır. İşletmelerin ve finansal şirketlerin de sanal para birimini kullanmasıyla daha da yaygınlık kazanacağı günümüz piyasasında daha çok yer edineceği düşünülmektedir. Dağıtık kayıt teknolojisi, yeni finansal hizmetler altyapısı ve süreçlerinin oluşturulması hususunda, kolaylığı ve verimliliği artırmak için büyük potansiyele sahiptir. Fakat blok zincirinin kullanıldığı her alanda tüm sorunları bertaraf etmesi beklenmemelidir. Yeni nesil ademi merkezi ve dağıtık finansal hizmetler altyapısının temelini oluşturacak bir yapı olarak görülmelidir

Kaynaklar

Baran, P. (1962). *On Distributed Cominications Networks. The Rand Corporation* (Vol.1). Santa Monica.

Dietz, M., Olanrewaju, T., Khanna, S. ve Rajgopal, K. (2015). *Cutting Through the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks.*

EBA, & Authority, E. B. (2014). EBA Opinion on Virtual Currencies. *European Banking Authority,*

ECB, (2015). *Virtual Currency Schemes – A Further Analysis.* Frankfurt am Main: European Central B.

Gupta, V. (2017). *A Brief History of Blockchain.* Brighton: Harvard Business School Publishing.

IOSCO. (2017). *Research Report on Financial Technologies (Fintech).* Madrid.

IMF, IMF Staff., He, D., Habermeier, K., Leckow, R., Haksar, V., Almeida, Y., Jagatsing, K., (2016). *Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations International Monetary Fund Monetary and Capital Markets, Legal, and Strategy and Policy Review Departments Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations.* IMF.

<https://99bitcoins.com/price-chart-history/> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://bitcoin.org/tr/yenilik> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://blockgeeks.com/guides/> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://blockchain.info/charts> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://www.journalism.co.uk/press-releases/10-facts-about-the-rise-and-fall-of-bitcoin-and-the-other-top-10-cryptocurrencies-from-2014-2018/s66/a716307/> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://www.economist.com/leaders/2015/10/31/the-trust-machine> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

Sanal Para Ve Blockchain Teknolojisi

https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/bitcoin-nedir-nasil-alinir-bitcoin-madenciligi-nasil-yapilir-bitcoin-hakkinda,Rvp9apYy_ESp_BoQ_6-chQ/8ygXP3GNb0-87WQBCxihCA (Erişim tarihi: 10.08.2018)

<https://usa.visa.com/dam/VCOM/global/about-visa/documents/visa-facts-figuresjan-2017.pdf> (Erişim tarihi: 10.08.2018)

Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Journal for General Philosophy of Science.*

Ripple, Rapoport, P., Leal, R., Griffin, P., & Scully, W. (2014). Ripple Protocol: A Deep Dive for Finance Professionals, (November), 1–47. San Francisco: Ripple Labs.

Swan, M. (2015). *Blockchain Blueprint For A New Economy.* (Tim McGovern, Ed.) (1.Baskı). Sebastopol: O'Reilly Media, Inc.

Ünsal E., Kocaoğlu, Ö. (2018) ‘‘ Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi Sayı 13, S. 54-64*

Üzer, B. (2017) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık yeterlilik tezi Ankara.

WEF, (2015). WEF Survey Report, *Deep Shift: Technology Tipping Points and Societal Impact.* Geneva: World Economic Forum.

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR ALTERNATİF Mİ?

Arş. Gör. Okan FİDANLI* Arş. Gör. Dr. Cemil ŞENEL**

Özet: Türkiye’nin 1960’lı yıllardan bu yana Avrupa Birliği (AB) ile devam eden üyelik teşebbüsleri politik bir tercihin yanı sıra ekonomik bir tercih olarak da değerlendirilmek durumundadır. Günümüzde Türkiye’nin dış ticaret işlemlerindeki toplam ihracat hacmi içerisinde AB ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu ihracatın payı %44,5 düzeyindedir. Buradan hareketle Türkiye’nin dış ticaret işlemlerinde AB ülkelerinin önemli bir payının olduğu görülmektedir. Aynı durumun genel olarak AB ülkeleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin her iki kesim için son derece önemli olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye’nin AB’ye tam üyelik için yapmış olduğu teşebbüslerin sonuçsuz kalması diğer AB benzeri bölgesel entegrasyon hedefli örgüt alternatiflerini gündeme getirmiştir. Bu alternatiflerden biri olan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından kurulmuştur. Bu organizasyona daha sonra 2001 yılında Özbekistan dahil olmuştur. Günümüzde ŞİÖ, Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesini ve yeni pazarların oluşturulmasını hedefleyen bir ekonomik işbirliği örgütü olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’nin 2012 yılından itibaren ŞİÖ ile diyalog ortağı statüsü nezdinde olan ilişkileri devam etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de son dönemde sıkça tartışılan konulardan biri olan Türkiye ekonomisi için ŞİÖ’nün AB’ye alternatif olup olamayacağı konusu araştırılmaktadır. Çalışmada Türkiye’nin AB ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret işlemleri ile ŞİÖ ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret işlemleri karşılaştırılarak Türkiye ekonomisi için önerilerde bulunulması hedeflenmiştir.

35

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Şangay İşbirliği Örgütü, Türkiye, Ekonomik İlişkiler

Abstract: Since the 1960s, Turkey's European Union (EU) membership enterprises with ongoing evaluation has to be an economic choice as well as a political choice as well. Today, the share of exports to EU countries that have achieved the level of 44.5% in the total export volume of Turkey. Obviously, it is seen that a significant share of EU countries in Turkey's foreign trade movement. Generally, it is said that the same applies to EU countries. Therefore, the economic relations between the EU countries and Turkey seems to be extremely important for both sides. Turkey's undertakings have made for full EU membership have been inconclusive, therefore

* Ar. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, okanfidanli@cumhuriyet.edu.tr

** Ar. Gör. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, cemilsenel@gazi.edu.tr

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

there have been alternatives to the EU-oriented regional integration-oriented organizations. Shanghai Cooperation Organization (SCO), one of these alternatives, was founded in 1996 by Russia, China, Kazakhstan, Tajikistan and Kyrgyzstan. Uzbekistan were included in this organization in 2001. Today, SCO is considered as an economic cooperation organization aiming to develop trade relations with the Middle East and Asian countries and to create new markets. Turkey's relationship with the SCO has continued as dialogue partner status since 2012. It is being investigated on frequently discussed in whether the SCO can be an alternative to the EU in last period of Turkey in this study. In the study comparing the actions that Turkey's foreign trade with the countries of the SCO and the countries of EU aimed to make recommendations for Turkey's economy.

Key Words: European Union, Shanghai Cooperation Organization, Turkey, Economic Relationship

Giriş

Uluslararası ekonomilerde son yıllarda yaşanan gelişmeler uluslararası ticaret sistemi üzerinde birtakım etkiler meydana getirmiştir. Özellikle 2008 küresel krizi sonrası AB ülkelerinde ortaya çıkan borç krizi ve uzun yıllardır süren AB'ne tam üyelik süreci Türkiye ekonomisi ile AB ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin olumsuz etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum birçok uluslararası ekonomik örgüt ve ülkeyle dış ticaret ilişkilerini geliştirmesini mümkün kılmaktadır. Türkiye'nin ulaşım kanalları ve lojistik altyapısı göz önüne alındığında farklı ekonomilerle dış ticaret ilişkilerinin çoğaltılması dış ticaret hacminde artışları ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinde AB ülkelerine olan bağımlılığın kaynaklanan olumsuz durumların da en aza indirilmesi son derece önemlidir. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile uzun yıllardır yüksek dış ticaret hacmine sahip bulunan Türkiye, son yıllarda iç ve dış ekonomik faktörler nedeniyle dış ticaret ortaklarını çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple Türkiye'nin alternatif dış ticaret ortaklarının yer aldığı uluslararası ticaret örgütlerinden biri olan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gündeme gelmiştir. ŞİÖ, Türkiye ekonomisinin AB ülkeleri ile olan dış ticaret işlemleri dışında diğer ülkelerle olan dış ticaretini geliştirmeye katkı sunacak bir entegrasyon olarak değerlendirilmektedir. ŞİÖ içerisinde Çin ve Hindistan gibi önemli dış ticaret hacimlerine sahip ve önemli büyüme rakamlarına sahip ülkelerin yanında İran ve Rusya gibi uluslararası alandaki enerji arzında yüksek paya sahip ülkeler bulunmaktadır. Bu nedenlerle Türkiye'nin ŞİÖ üyesi ülkelerle arasındaki dış ticaret ilişkileri ve dış ticaret hacmi ile AB üyesi ülkelerle arasındaki dış ticaret ilişkileri ve dış ticaret hacminin karşılaştırılması Türkiye ekonomisi açısından son derece önem arz etmektedir.

1. Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzaladığı Ankara Anlaşması ile başlayan, 2005 yılında tam üyelik müzakereleri ile devam AB üyelik süreci günümüzde halen devam etmektedir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin 1963 yılından bugüne inşili ve çıkışlı şekilde geldiği görülmektedir. Belirli zamanlarda Türkiye ile AB ilişkilerinde krizler ortaya çıksa da bu ilişkileri sürdürme kararlılığı gösterilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde kullanılmayan mevcut işbirliği alanlarının olması ve yapısal ve konjonktürel sorunların

varlığı Türkiye-AB ilişkilerinin belirli dönemlerinde krizlerin yaşanmasına neden olmuştur (Bayraklı, Güngörmez ve Boyraz, 2017:8).

AB ile 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nda yer alan AB Gümrük Birliği süreci 1996 yılı itibarıyla Türkiye için uygulanmaya başlamıştır. AB Gümrük Birliği'ne üyeliğin başlamasıyla beraber Türkiye'nin dış ticaret hacminde en yüksek paya sahip AB ülkeleriyle olan ticari ilişkilerinde uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ortadan kalkmıştır. Türkiye böylelikle AB tam üye ülke statüsü kazanmadan AB Gümrük Birliği'ne üye olan ilk ve tek ülke olmuştur. Ancak son dönemde yaşanan 2008 küresel krizi AB ülkelerini önemli oranda etkilemiş ve ardından 2012 yılında Avrupa Borç Krizi'nin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. AB ülkelerinde yaşanan bu borç krizi Türkiye ile AB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş ve AB Gümrük Birliği tartışma konusu haline gelmiştir (Şen, 2014). Aşağıda 2008 küresel krizi öncesi ve 2016 yılları arası dönemde Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret ilişkilerine yönelik dış ticaret rakamları sunulmaktadır.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi 2007-2016 Toplam İhracat/İthalat Düzeyi (milyon \$)

YILLAR	TOPLAM İHRACAT	TOPLAM İTHALAT
2007	115.379	162.210
2008	140.906	193.823
2009	109.732	134.494
2010	120.992	177.317
2011	142.392	231.552
2012	161.948	227.315
2013	161.789	241.706
2014	168.926	232.519
2015	151.970	200.098
2016	150.161	191.053

Kaynak:EVDS

Tablo 1'e bakıldığında, 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi sonrası Türkiye ekonomisinin toplam ihracat ve ithalat kalemlerinde önemli azalışlar kaydedildiği görülmektedir. 2008 krizi sonrası ithalat rakamlarının çok hızlı yükselmeye başladığı ve 2011 yılında son 10 yılın en yüksek seviyesi olan 70 milyar doların üzerinde bir cari açığın ortaya çıktığı görülmektedir. Aşağıda Türkiye ile AB arasında 2008 krizi öncesi ve sonrası dönemde gerçekleşen ihracat/ithalat hacmine ilişkin veriler ve açıklamalar sunulmaktadır.

Tablo 2. Türkiye ile AB Arasındaki Dış Ticaret Hacminde İhracat Düzeyi 2007-2016

YILLAR	AB ile İhracat Düzeyi (milyon \$)	AB ile İhracat Düzeyinin Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
--------	--------------------------------------	--

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

2007	60.755	56,8
2008	63.720	48,4
2009	47.230	46,3
2010	52.935	46,6
2011	62.590	46,4
2012	59.400	39,2
2013	63.040	41,6
2014	68.515	43,7
2015	64.000	44,6
2016	68.350	48,2

Kaynak: TÜİK

Tablo 2 dikkate alındığında, Türkiye'nin 2008 küresel krizi sonrası 2009 yılında AB ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu ihracat düzeyinde 15 milyar dolardan fazla bir azalış olmasına rağmen Türkiye'nin AB ülkeleriyle yapmış olduğu ihracat düzeyinin Türkiye'nin toplam ihracat düzeyi içerisindeki payında ciddi bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir. Türkiye'nin AB ülkeleriyle 2007 ile 2016 yılları arası dönemde gerçekleştirmiş olduğu ihracat düzeyinde ciddi değişimler olmadığı ve çoğunlukla AB ile ihracatın toplam ihracat içerisindeki payını %40'ların üzerinde gerçekleştirdiği gözlenmektedir.

Tablo 3. Türkiye ile AB Arasındaki Dış Ticaret Hacminde İthalat Düzeyi 2007-2016

YILLAR	AB ile İthalat Düzeyi	AB ile İthalat
	(milyon \$)	Düzeyinin Toplam İthalat İçindeki deki Payı (%)
2007	68.475	40,5
2008	74.515	37,0
2009	56.620	40,3
2010	72.390	39,0
2011	91.440	38,1
2012	87.660	37,2
2013	92.460	36,5
2014	88.785	36,4
2015	78.680	38,2
2016	77.500	39,3

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki Tablo 3 incelendiğinde ise Türkiye'nin 2008 küresel krizi sonrası 2009 yılında AB ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu ithalat düzeyinde 20 milyar dolara yakın bir düşüş

yaşamına rağmen Türkiye'nin AB ülkeleriyle yapmış olduğu ithalat düzeyinin Türkiye'nin toplam ithalat düzeyi içerisindeki payında ciddi bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir.

2. Türkiye ile Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye bulunduğu konum itibarıyla birçok ülke ve uluslararası organizasyon ile ekonomik ilişkilerini geliştirme ve çeşitli ulaşım kanalları ve lojistik destek altyapısı sayesinde dış ticaret ilişkilerini çeşitlendirme imkanına sahiptir. Bu uluslararası organizasyonlardan biri olan ŞİÖ, son dönemde Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini geliştirmek istediği bir yapı olarak gündeme gelmiştir. ŞİÖ'ye üye olan Çin, Rusya, Hindistan ve gözlemci statüsündeki İran gibi ülkelerin ekonomilerinin boyutunun uluslararası alanda önemli paya sahip olduğu görülmektedir (Işık, 2016).

1996 yılında Rusya, Çin, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın askeri ve siyasal alanda anlaşmaya vararak kurmuş oldukları Şangay Beşlisi'ne 2001 yılında Özbekistan dahil olmuş ve Şangay Beşlisi bu tarihten itibaren Şangay İşbirliği Örgütü adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. 2017 yılı itibarıyla Hindistan ve Pakistan da ŞİÖ'ye tam üye statüsüne ulaşmışlardır. ŞİÖ, Asya ve Orta Doğu'da gelişmekte olan ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirmeyi ve yeni pazarlara açılmayı hedeflemektedir. ŞİÖ'ye üye ülkeler arasında Rusya ve İran gibi dünya genelinde önemli boyutta enerji rezervi arzı sağlayan ülkelerin yer alması bu organizasyonu cezbedici hale getirmektedir. Türkiye ŞİÖ'ye ilk olarak 2005 yılında başvuru yapmış ancak başvurusu reddedilmiştir. 2011 yılında ise "diyalog ortağı" statüsünde üye olmak amacıyla talepte bulunmuş ve bu talep 2012 yılında kabul edilmiştir. Günümüzde Türkiye ŞİÖ'ye "diyalog ortağı" statüsünde üye durumunda bulunmaktadır (Özdaşlı, 2012).

AB'nin içerisinde bulunduğu yapısal sorunlar ve sahip olduğu farklı dinamikler nedeniyle ŞİÖ'nün Türkiye için alternatif bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Bunun temelinde Türkiye'nin ŞİÖ ile olan ekonomik ve sosyal ilişkilerinin gelişmesinin Türkiye'nin dış ticaretteki bağımlılıklarının azalarak AB ile olan ekonomik ilişkilerinin de daha sağlıklı duruma geleceği beklentisi bulunmaktadır. Türkiye sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla da Orta Asya ülkelerinde bulunan enerji kaynaklarının Avrupa ülkelerine aktarılmasında önemli bir koridor görevi üstlenme isteği nedeniyle ŞİÖ'ye üye olmak istemektedir. Ayrıca Türkiye'nin Orta Asya'da bulunan ülkelerle kültürel ve tarihi bir geçmişinin olması ŞİÖ'ye üye olma isteklerinden bir diğeri olarak ifade edilmektedir (Hepaktan, 2017).

Aşağıda Türkiye ile ŞİÖ üyesi seçilmiş ülkeler arasındaki dış ticaret düzeylerine ilişkin verilere ve açıklamalara değinilmektedir.

Tablo 4. Türkiye ile Seçilmiş ŞİÖ Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Hacminde İhracat Düzeyi 2007-2016

YILL ÇİN RUSYA İRAN

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

AR	İhracat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	İhracat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	İhracat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
2008	1.437	1,1	6.483	4,9	2.029	1,5
2009	1.600	1,6	3.189	3,1	2.024	2,0
2010	2.269	2,0	4.628	4,1	3.044	2,7
2011	2.466	1,8	5.992	4,4	3.589	2,7
2012	2.833	1,9	6.680	4,4	9.921	6,5
2013	3.600	2,4	6.964	4,6	4.192	2,8
2014	2.861	1,8	5.943	3,8	3.886	2,5
2015	2.414	1,7	3.588	2,5	3.663	2,5
2016	2.328	1,6	1.732	1,2	4.966	3,5
2017	2.936	1,9	2.734	1,7	3.259	2,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 4 dikkate alındığında, ŞİÖ'nün ekonomik boyutunun büyük kısmını oluşturan ülkelerden Çin, Rusya ve İran'ın Türkiye ile 2008 ile 2017 yılları arasında dış ticaret hacimlerindeki ihracat rakamları sunulmaktadır. 2008 küresel krizinin bu ülkelerle Türkiye'nin dış ticaret hacminde önemli değişimler yaratmadığı gözlenmektedir. Türkiye'nin 2017 yılı sonu itibarıyla bu ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracat düzeyinin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payının çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye ile Seçilmiş ŞİÖ Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Hacminde İthalat Düzeyi 2007-2016

YILLAR	ÇİN		RUSYA		İRAN		HİNDİSTAN	
	İthalat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	İthalat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	İthalat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	İthalat Düzeyi (milyon \$)	Toplam İthalat İçindeki Payı (%)
2008	15.658	7,8	31.364	15,5	8.199	4,1	2.457	1,2
2009	12.676	9,0	19.450	13,8	3.405	2,4	1.902	1,4
2010	17.180	9,3	21.600	11,6	7.645	4,1	3.409	1,8
2011	21.693	9,0	23.952	9,9	12.461	5,2	6.498	2,7
2012	21.295	9,0	26.625	11,3	11.964	5,1	5.843	2,5
2013	24.685	9,8	25.064	10,0	10.383	4,1	6.367	2,5
2014	24.918	10,3	25.288	10,4	9.833	4,1	6.898	2,8

2015	24.873	12,0	20.401	9,8	6.096	2,9	5.613	2,7
2016	25.441	12,8	15.162	7,6	4.699	2,4	5.757	2,9
2017	23.370	10,0	19.514	8,3	7.492	3,2	6.216	2,7

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki Tablo 5 incelendiğinde, ŞİÖ üyelerinden Çin, Rusya, İran ve Hindistan ile Türkiye'nin 2008 ile 2017 yılları arasında gerçekleştirmiş oldukları ithalat rakamları sunulmaktadır. 2008 küresel krizi sonrası Türkiye ile Çin, Rusya ve İran arasında gerçekleşen ithalat hacminde yaklaşık %2'lik bir düşüşün yaşandığı gözlenmektedir. 2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin Çin, Rusya, İran ve Hindistan ile gerçekleşen toplam ithalat düzeyinin Türkiye'nin toplam ithalat içindeki payının %24 düzeyinde olduğu görülmektedir.

3. Değerlendirme

Türkiye'nin AB'ye alternatif olarak ŞİÖ ile ekonomik ilişkileri dikkate alındığında, bu ilişkilerin örgütsel işbirliğinden ziyade ikili anlaşmalar şeklinde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca ŞİÖ üyesi ülkeler ve üyelik sürecinde bulunan ülkeler arasında ekonomik veya ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve kurumsallaştırılması noktasında bir irade, anlaşma veya programın söz konusu olmadığı görülmektedir (Kutlay, 2012). Türkiye'nin 2000'li yılların başlarında Çin, Rusya, İran ve Hindistan ile 8.5 milyar dolar düzeyinde olan dış ticaret hacminin 2017 yılı sonu itibarıyla 70 milyar dolar düzeyine ulaştığı görülmektedir. Ancak Türkiye ile ŞİÖ üyesi ülkeler arasındaki dış ticaret hacminde yaşanan bu artışın büyük kısmının ithalat kaynaklı olduğu ve Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümesine katkı yaptığı söylenebilmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin ŞİÖ ile olan ticari ilişkileri AB ile olan ticari ilişkileri gibi uzun bir tarihi geçmişe dayanmamaktadır. Fakat ŞİÖ üyelerinden Çin, Rusya, İran gibi ülkelerle olan ikili ticari ilişkileri uzun zamandan bu yana devam etmektedir. Türkiye'nin diğer yandan ŞİÖ kapsamında Orta Asya'da bulunan Türk ve İslami ülkelerle sosyal ve kültürel anlamda yakın bir bağının olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin bu ülkelerle arasında bulunan yakın bağlar Türkiye ekonomisine dış ticarete önemli faydalar sağlayabilir ve yeni pazarlara açılma imkanı sunabilir. Ancak günümüzde Türkiye'nin ŞİÖ üyesi ülkelerle arasındaki dış ticaret ilişkilerinin ihracattan daha çok ithalat üzerine olması Türkiye ekonomisindeki dış ticaret açıklarının artmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada sunduğumuz veriler ve açıklamalar dikkate alındığında, günümüz şartlarında ŞİÖ'nün Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinde AB ile olan ticari ilişkilerine alternatif bir organizasyon olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır.

Kaynaklar

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

Bayraklı, E., Güngörmez, O. ve Boyraz, H.M. (2017). *Türkiye-AB İlişkilerini Rasyonelleştirmek*. İstanbul: Seta Yayınları, Yayın No. 227.

EVDS. (2018). www.evds2.tcmb.gov.tr.

Hepaktan, C. (2017). Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Türkiye'nin ŞİÖ ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Analizi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 4*, 395-410.

Işık, N. (2016). Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli ile Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı 17*, 151-174.

Kutlay, M. (2012). Yeni Türk Dış Politikası'nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 35*, 101-127.

Özdaşlı, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 6*, 108-122.

Şen, S. (2014). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Ekonomik ve Mali Etkileri: Güncel Bir Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt 51, Sayı 589*, 37-52.

TÜİK. (2018). www.tuik.gov.tr.

DÖVİZ KURU RİSKİNE KARŞI ALINABİLECEK ÖNLEMLER

THE MEASURES TO BE TAKEN AGAINST EXCHANGE RATE RISK

Arş. Gör. Furkan KAYHAN Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman OKUR

Özet:Sabit kurlara dayalı Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte dünya hızlı bir değişim sürecine girmiş uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi ve finansal işlemlerin yoğunlaşması döviz kurlarında dalgalanmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler ile birlikte döviz kuru riskinin nasıl daha etkin şekilde yönetilebileceği kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde küresel düzeyde varlık ve sermaye akımlarının hızla artması ve ayrıca yabancı para cinsinden yapılan işlemlerin giderek artış göstermesi uluslararası işlem yapan işletmelerin ve diğer kuruluşların döviz kuru riski ile daha yoğun bir biçimde karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Döviz kurlarının gelecekteki seyrinin tam olarak bilinmemesi, uluslararası para cinsinden alacak ve borçlar üzerinde belirsizlik meydana getirmektedir. Bu durum yatırımcıların geleceğe ilişkin kararlarını belirsizlik koşulları altında almasına yol açmaktadır. Döviz kurundaki beklenmeyen dalgalanmalar ne kadar yüksek düzeyde ise söz konusu işletmeler o kadar yüksek düzeyde kur riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle finansal gelişmişliğin tam olarak sağlanamadığı gelişmekte olan ülkelerde döviz kurlarındaki dalgalanmalar daha sıkça ve daha şiddetli olabilmektedir. Dolayısıyla kur riskini bertaraf etmeye yönelik alınabilecek önlemler uluslararası faaliyet gösteren işletmeler açısından fonların daha etkin yönetilmesi, rekabet üstünlüğü sağlanması ve piyasada daha güçlü bir işletme imajına sahip olunması gibi imkânlar sağlayacaktır. Dış ticaret ve uluslararası yatırım işlemleri yapan işletmeler açısından döviz kuru riski maliyet ve zararlara yol açabilmektedir. Ancak döviz kurlarındaki değişimlerden dolayı kâr fırsatlarından da bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla kazanç ya da kayıpların tutarı döviz kuru riskinin türüne, risk yönetiminin başarısına ve yabancı para cinsinden ifade edilen finansal değerlerin ulusal paraya çevrilme işlemlerinde uygulanacak yöntemlere göre değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmada döviz kuru riski kavramı açıklanarak Türkiye’de son 10 yıl içerisinde başlıca döviz kurlarında gerçekleşen dalgalanmalar ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, uluslararası alanda faaliyet gösteren firmalar açısından döviz kuru riskine karşı korunmanın önemine vurgu yapılarak kur riskine karşı alınabilecek önlemler hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Riski, Döviz Kurundaki Dalgalanmalar, Riskten Korunma

With the collapse of the Bretton Woods system based on fixed exchange rates, the world have undergone a process of rapid change and the liberalization of international capital flows and the intensification of financial transactions have paved the way for the emergence of fluctuations in exchange rates. With these developments, the concept of how to manage the exchange rate risk

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

more effectively has started to gain importance. Today, the fact that in the asset and capital flows rapidly increase at global level and the fact that in the foreign currency transactions gradually increase have paved the way for the international trading corporations and other companies to face the risk of exchange rate more intensively. The fact that the future course of exchange rates is not fully known leads to uncertainty about the receivables and payables in international currency. This situation have paved the way for investors to take decisions about the future under conditions of uncertainty. The higher the unexpected exchange rate fluctuations, the higher aforementioned corporations face exchange rate risk. The fluctuations in exchange rates can be more frequent and more severe in developing countries, especially where financial development is not fully achieved. Therefore, the measures that may be taken to eliminate the exchange rate risk will provide opportunities for the companies operating internationally to provide more effective management of the funds, to ensure competitive advantage and to have a stronger companies image in the market. Exchange rate risk can pave the way for costs and losses in terms of companies engaged in foreign trade and international investment transactions. However, it is possible to talk about profit opportunities due to changes in exchange rates. Therefore, the amount of the gain or loss varies according to the type of exchange rate risk, the success of the risk management and the methods used to convert the financial values expressed in foreign currencies into the national currency. In this study it is revealed fluctuations in primary exchange rates in the last 10 years in Turkey by explaining the concept of exchange rate risk. In this context, it is aimed to give information about the measures that can be taken against the exchange rate risk by emphasizing the importance of protection against exchange rate risk in terms of the companies operating in the international market.

Keywords: Exchange Rate Risk, Exchange Rate Fluctuations, Hedging

GİRİŞ

1970'li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve gelişmiş ülke ekonomilerinin sabit kur uygulamalarına son verip para birimlerinin değerini piyasada dalgalanmaya bırakması ile döviz kurlarındaki belirsizlik ve beklenmeyen fiyat hareketlerinin yarattığı risk ülke ekonomileri, firmalar ve finansal kurumlar için önemli bir konu haline gelmiştir. Bunun yanı sıra giderek artan küreselleşme, uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi ve finansal işlemlerin yoğunlaşması bir yandan döviz kurlarının önemini arttırırken diğer yandan da döviz piyasalarındaki belirsizliklerin yaratabileceği olumsuz etkilerin genişlemesine yol açmıştır. Bu durum kur riski ve kur riskinin yönetilmesi konusundaki gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Döviz kurlarının piyasa güçleri tarafından belirlendiği dalgalı kur rejimlerinde, döviz kurları günlük olarak değişebilmekte ve kurların gelecekteki değeri tam olarak tahmin edilememektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar uluslararası para cinsinden alacak ve borçlar üzerinde belirsizlik meydana getirmekte ve dolayısıyla dış ticaret ve uluslararası yatırım işlemleri yapan işletmelerin döviz kuru riskine maruz kalmalarına yol açmaktadır. Bu durum yatırımcıların geleceğe ilişkin kararlarını belirsizlik koşulları altında almasına yol açmaktadır. Döviz kurundaki beklenmeyen dalgalanmalar ne kadar yüksek düzeyde ise söz konusu işletmeler o kadar yüksek düzeyde kur riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle finansal gelişmişliğin tam olarak

sağlanamadığı gelişmekte olan ülkelerde döviz kurlarındaki dalgalanmalar daha sıkça ve daha şiddetli olabilmektedir.

Küresel düzeyde mal ve sermaye akımlarının artması ve döviz kurlarında dalgalanmaların gerçekleşmesi birlikte dikkate alındığında, yabancı para bazında uluslararası işlem gerçekleştiren dış ticaret firmalarının ve diğer kuruluşların döviz kuru riski ile daha yoğun bir biçimde karşı karşıya kaldığı ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası faaliyet gösteren firmalar açısından döviz kuru riskini bertaraf etmeye yönelik alınabilecek önlemler fonların daha etkin yönetilmesi, rekabet üstünlüğü sağlanması ve piyasada daha güçlü bir işletme imajına sahip olunması gibi imkânlar sağlayacaktır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde kur riski kavramı açıklanarak, kur riskinin önemine değinilmiştir. İkinci bölümde kur riskine karşı korunmak amacıyla kullanılacak alternatif teknikler çalışmanın sınırları nispetinde özetle incelenmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’de son 10 yıl içerisinde başlıca döviz kurlarında (ABD Doları ve Euro) gerçekleşen dalgalanmalar ortaya konulmuştur. Bu çerçevede çalışmada, genel anlamda döviz kuru riskine karşı korunmanın önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca uluslararası alanda faaliyet gösteren firmalar açısından döviz kuru riskinin önemine değinilmiş ve kur riskine karşı alınabilecek önlemler hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları açısından değerlendirdiğimizde döviz kurlarındaki aşırı dalgalanma dönemi devam ettiğinden saha çalışması yapılamamıştır.

1. Döviz Kuru Riski Kavramı

Dinamik ve globalleşen bir dünyada çok sayıda ekonomik değişkenin sürekli etkileşimi ile eş zamanlı olarak döviz kurları da sık sık değişmektedir. Döviz kurlarında ortaya çıkan bu değişimler, gelecekte bir döviz geliri beklentisinde olan veya döviz cinsinden bir ödemesi olan tüm bireyler, işletmeler ve bankaların zararlarla karşılaşması olasılığını doğurmaktadır (Seyidoğlu, 1990: 197).

Uluslararası ticaret, döviz kuru değişimlerine duyarlı olan farklı para birimleri cinsinden işlem değerlerindeki değişimlerden dolayı döviz kuru riskini içermektedir. Bu bağlamda, döviz kuru riski, döviz kurlarındaki beklenmeyen değişimlerin işletmelerin gelir ve giderlerinde (aktif ve pasif yapısı) ya da genel olarak nakit akımlarında yol açtığı değişimler olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle döviz kuru riski kur etkisine açık olan finansal değerlerdeki değişimleri ifade etmektedir (Williams ve Heins, 1989: 711).

Döviz kuru riskini doğru bir şekilde açıklayabilmek için bu kavram ile ilişkili olan “döviz kuru etkisine açık olma” kavramını açıklamak gerekmektedir. Kur etkisine açık olma, yabancı para cinsinden varlık veya yükümlülüğe sahip olan ya da yabancı para ile işlem yapan kişi ve kuruluşların nakit akımlarının kur değişimlerinden etkilenmesidir. Döviz kuru riski ise, döviz kurlarında meydana gelen beklenmedik değişimlerin, kur etkisine açık olan söz konusu kişi ve kuruluşların nakit akımlarında olumsuz bir değişmeye yol açması durumudur. Diğer bir ifadeyle döviz kuru riski, kişi ve kuruluşların kontrolü dışında gerçekleşen döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve dövizin yerli paraya çevrilmesi nedenleriyle mali yapıda ortaya çıkabilecek muhtemel zararları içermektedir (Kadıoğlu, 2003: 2).

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

Elde edilecek gelirler ve ödeme taahhütlerinin milli para karşılıkları kesin olarak bilinmemektedir. İşleme esas alınan dövizin milli para karşısında değer değişimine uğrayarak döviz kurunun yükselmesi alacaklarda kâr ve borçlarda zarar; kurun düşmesi ise alacaklarda zarar ve borçlarda kâr doğuracaktır. Dolayısıyla döviz kurlarının gelecekteki seviyesinin bilinmemesi, milli para bazında alacak ve borç tutarlarında bir belirsizlik meydana getirmektedir. Bu belirsizliklerin meydana getirdiği zarar olasılığı döviz kuru riski olarak tanımlanmaktadır (Sevil ve Yılmaz, 65).

Döviz kuru ekonomideki en önemli göstergelerden biridir. Bu nedenle döviz kurundaki değişiklikler uluslararası faaliyette bulunan şirketlerin finansal performansı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Döviz kurundaki dalgalanmalar, yurtiçi ve yurtdışı malların nispi fiyatlarında ve bununla ilişkili olarak firmanın cari ve gelecekteki nakit akışları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ayrıca döviz kurundaki değişiklikler, yabancı para birimi cinsinden sabit varlık ve yükümlülüklerin yerli para birimi değerini değiştirmekte ve böylece uluslararası faaliyeti bulunan şirketlerin değerini nasıl etkilediği sorunu gündeme getirmektedir (Tunaboğlu, 2008: 63) .

Beklenmeyen döviz kuru değişimleri sonucu ortaya çıkan döviz kuru riski genel olarak tüm sektör ve firmaları etkilemekle birlikte; uluslararası faaliyet gösteren firmaların, bankaların ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri sonucunda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Döviz kurlarını açıklayan başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, uluslararası işlemlere katılan tarafların davranışlarını analiz ederek döviz için arz ve talep gücünün anlaşılmasıdır. Bu işlemler ödemeler dengesi ile ölçüldüğünden, döviz kurlarının tahmini ödemeler dengesindeki hesapların tahminini gerektirmektedir. İkinci yaklaşım ise, faiz ve enflasyon oranlarına ilişkin beklentilerdir. Bu yaklaşımlara göre döviz kurlarını etkileyen faktörler; ödemeler dengesi, satınalma gücü, faiz oranları, para ve maliye politikaları ve diğer faktörler olarak sıralanabilmektedir (Gümüseli, 1994: 83).

Döviz kuru riski dış ticaret ve uluslararası yatırım işlemleri yapan işletmeler açısından çeşitli maliyet ve zararlara yol açabilmesine karşın kâr fırsatları da doğurabilmektedir. Kazanç ya da kayıpların tutarı döviz kuru riskinin türüne, risk yönetiminin başarısına ve yabancı para cinsinden ifade edilen finansal değerın ulusal paraya çevrilme işleminde uygulanacak yöntemlere göre farklılık göstermektedir (İstanbul Ticaret Odası, 1989: 75).

Net açık döviz pozisyonu taşıyan bir firmanın döviz kurundaki beklenmeyen bir değişimden dolayı maddi zarara uğrama olasılığını ifade eden döviz kuru riski kavramı, hem dış ticaret işlemleri neticesinde hem de çokuluslu firmaların uluslararası alandaki fiziki veya finansal sermaye hareketleri sonucunda gerçekleşebilmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar politika yapıcılar ve kamuoyu tarafından büyük ölçüde dış ticareti bozucu bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Straathof ve Calió, 2012: 2). Bu bağlamda, döviz kurundaki dalgalanmalar doğru bir biçimde tahmin edilemediği sürece, kur dalgalanmaları dış ticaretten elde edilmesi beklenen kâr düzeyi noktasında bir belirsizlik meydana getirmektedir (Maskus, 1986: 17). Söz konusu belirsizlik de gerekli korumanın sağlanmaması durumunda dış ticareti olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nitekim döviz kuru dalgalanmalarının uluslararası ticaret hacmi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların önemli bir kısmında söz konusu etkinin genel olarak negatif

olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Böylece, kur riski ile karşı karşıya olan ve spekülatif davranmayıp riskten kaçınmak isteyen firmaların gelecekteki nakit akışlarını öngörebilmeleri veya dalgalanmaları önleyebilmeleri için açık döviz pozisyonlarını çeşitli korunma tekniklerinden biri veya birkaçı ile koruma altına almaları önerilmektedir (Popov ve Stutzmann, 2003: 19).

2. Döviz Kuru Riski Yönetimde İçsel ve Dışsal Korunma Teknikleri

Döviz kuru riskine karşı korunma teknikleri genel olarak ikili bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Bunlardan birincisi, içsel/doğal (internal/natural) korunma teknikleri ikincisi de dışsal (external) korunma teknikleri olarak ifade edilmektedir. Dışsal korunma teknikleri uluslararası para piyasası ve vadeli işlem piyasası işlemlerini kapsarken, içsel korunma teknikleri ise bunların dışında kalan birtakım teknikleri içermektedir. (Joseph, 2000: 161 - 184, Popov ve Stutzmann, 2003: 19 - 26, McCarthy, 2003: 1 - 14) Bu çalışmada kur riskine karşı korunmada odak nokta dışsal korunma teknikleri olduğu için içsel korunma teknikleri yüzeysel bir biçimde incelenmektedir.

2.1. Döviz Kuru Risk Yönetimde İçsel Korunma Teknikleri

Döviz kuru risk yönetiminde içsel korunma teknikleri arasında eşleştirme, öncelikle ve geciktirme, ön ödeme, netleştirme, aktif pasif yönetimi ve uzun dönemli yapısal değişiklikler gibi kavramlar yer almaktadır (Popov ve Stutzmann, 2003: 19 - 22). Söz konusu kavramlar özet bir biçimde bu başlık altında sunulmaktadır.

2.1.1. Eşleştirme

Eşleştirme genellikle çok uluslu işletmelerin yabancı para işlemlerinde kullanılan bir yöntemdir. Bu işlem bilançoda yer alan bir aktifi bu aktifle aynı özelliği taşıyan bir pasifle eşleştirme işlemidir. Belirli bir vadede belirli bir yabancı para birimi üzerinden işletmenin borcu olduğunda bu borç aynı vadede aynı para birimi üzerinden bir alacakla eşleştirilebilmektedir. Böylece işletmenin döviz kuru riskinden korunması beklenmektedir (Bayar vd, 2001: 215).

2.1.2. Öncelikle ve geciktirme

Nakit akışlarının zamanlarının ayarlanmasında öncelikle veya geciktirme iki seçenek kullanılabilir. Bu yöntemlerden ilki dövizin değer kazanması beklenildiğinde borç ödemelerinin hızlandırılması, ikincisi ise dövizin değer kaybetmesi beklenildiğinde ödemelerinin yavaşlatılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Beklentilerin gerçekleşmemesi durumunda maliyetlerin oldukça artması söz konusu olmaktadır (Ephraim, 2002)

2.1.3. Ön ödeme

Ön ödeme yöntemi döviz kurundaki beklenti doğrultusunda ileride daha düşük bir kurdan ödeme yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Beklentilerin gerçekleşmemesi durumunda bu yöntemin şirkete ek maliyet yüklemesi dolayısıyla şirketin daha çok zarar etmesi durumundan bahsedebilmek mümkündür. Hükümetler tarafından ön ödeme yönteminin kullanımını kısıtlayıcı sınırlandırmalar getirilmektedir (Popov ve Stutzmann, 2003: 21).

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

2.1.4. Netleştirme

Netleştirme, uluslararası şirketlerin bağlı ortaklıkları arasında yapacağı işlemler ile döviz işlem hacmini netleştirerek riskten korunma yöntemlerine başvurmasıdır. Türkiye'deki şirketin yurtdışındaki bağlı ortaklığının Dolar tahsilatının, diğer bir bağlı ortaklığının Dolar ödemesi ile eşleştirmesi işlemi netleştirmenin tipik bir örneğidir.

2.1.5. Aktif pasif yönetimi

Aktif pasif yönetimi önceleme ve geciktirme yöntemi ile benzer bir mantığa sahiptir ve değer kazanması muhtemel olan para birimleri için varlıkları arttırmak ve yükümlülükleri azaltmayı içermektedir. Değer kaybetmesi muhtemel olan para birimleri için ise tam tersi geçerlidir. Firma, yatırımları artırarak varlıklarını artıracak ve kısa vadeli borçlarını azaltarak yükümlülüklerini azaltacaktır. Aktif pasif yönetimi döviz kurlarının dönüştürme riski için kullanılmaktadır (Popov ve Stutzmann, 2003: 22).

2.1.6. Uzun vadeli yapısal değişiklikler

Yeniden yapılandırma bir döviz işlemi riskinden korunmadan daha karmaşıktır. Ancak yeniden yapılandırma tamamlandığında riskten korunma uzun dönemde etkili olacaktır. Firma dört parametre üzerinde hareket edebilir; satışları değiştirmek, yabancı tedarikçileri değiştirmek, yabancı üretim fabrikalarını değiştirmek veya yabancı borcu değiştirmek. Buradaki temel düşünce nakit girişler ve çıkışlar arasındaki ilişkiyi değiştirmektir üzerindedir (Popov ve Stutzmann, 2003: 21).

2.2. Döviz Kuru Risk Yönetimde Dışsal Korunma Teknikleri

Döviz kuru risk yönetiminde dışsal korunma teknikleri içerisinde en yaygın olarak vadeli işlem piyasaları kullanılmaktadır. Vadeli işlem piyasalarının kullanım amaçları ve bu piyasada yer alan ürünler bu başlık altında sunulmaktadır.

2.2.1. Vadeli İşlem Piyasaları'nın kullanım amaçları

Vadeli işlem piyasalarının kullanım amaçlarını hedging, spekülasyon, ve arbitraj gibi işlemler oluşturmaktadır. Piyasa katılımcıları fiyat beklentileri doğrultusunda bu işlemleri gerçekleştirirken, vadeli işlem piyasalarının işler hale gelmesini de sağlamaktadır. Bir başka deyişle herhangi bir katılımcının riskten korunma amacıyla yapmış olduğu bir işlem, başka bir katılımcının spekülasyon, bir diğerinin ise arbitraj amacıyla yapmış olduğu bir işlem olabilmekte ve böylece vadeli işlemler işlevsellik kazanabilmektedir.

Genel olarak bu terimler ele alındığında, hedging sonraki bir tarihte gerçekleşebilecek bir işlem için ya da öngörülen nakit pozisyonu için riskin azaltılmasıdır. Arbitraj ise, nakit bir varlık üzerine veya bununla ilgili futures ya da opsiyon kontrat üzerine ters bir pozisyon alınması ile risksiz kâr olanağı sağlanmasıdır. Spekülasyon ise, futures ve opsiyon kontratlarda yüksek risk karşılığında yüksek kazanç elde etme olanağı olarak ifade edilmektedir (Chambers, 1998: 153).

Vadeli işlem piyasaları söz konusu bu amaçlara aracılık etmenin yanı sıra piyasada gerçekleşen fiyat beklentileri doğrultusunda ekonomik birimlerin geleceğe yönelik kararlarında yol gösterici olma fonksiyonunu üstlenmektedir. Bu durum vadeli işlem piyasalarının “fiyat keşfi” fonksiyonu olarak adlandırılmaktadır. Üreticiler ve tüketiciler güncel fiyatları gözlemleyerek gelecekte spot fiyatların ne olacağı, bir ürünün arz ve talebinin ne şekilde değişeceği hakkında etkin bir bilgiye sahip olmaktadır (Dubofsky & Miller, 2003: 144).

Bu çalışmanın odak noktası döviz kuru riskine karşı korunmanın önemini vurgulamak olduğundan vadeli işlem piyasalarının kullanım amaçlarını oluşturan hedge kavramı izleyen başlıklarda daha ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir.

2.2.1.1. Riskten korunma (hedging)

Vadeli işlem piyasalarının genel amacı, yatırımcıların nakit piyasalarda karşılaştıkları fiyat değişim risklerini, bu riskleri taşımaya istekli olan spekülörler üzerine aktarmalarına imkân veren uygun bir ortam hazırlamaktır. Fiyat değişimlerinden korunmak isteyenlerin esas amacı kâr elde etmek değil, olası zararlardan kaçınabilmek ve belli bir refah düzeyini koruyabilmektir (Karatepe, 2000: 18).

Hedging işleminin esas risk aktarımına dayanmaktadır. Bu işlem aracılığı ile işlem gerçekleştiren yatırımcılar şu andaki ya da gelecekteki nakit pozisyonlarından doğabilecek riskleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak istemektedir. Piyasa katılımcıları hedge işlemi sayesinde geleceğe yönelik fiyat beklentileri doğrultusunda söz konusu varlık üzerinden varlığın fiyatını ileriki bir tarih için bugünden belirleme olanağı elde etmektedir. Böylece piyasa katılımcıları karşılaştıklarını düşündükleri riskleri, fiyat hareketliliği konusunda farklı beklentiler içerisinde olan diğer katılımcılara devretme olanağını bulmaktadır.

2.2.1.1.1. Kısa pozisyon durumunda hedge (short hedge)

Hedge işleminde eldeki varlığın cari değerini korumak temel amaçtır. Bu amaç vadeli işlemde satıcı taraf olarak korunma ile sağlanmaya çalışılmaktadır (Ersan, 1997: 19). Bir varlığı elinde tutan hedger, bu varlığın fiyatında azalma olacağını düşünüyorsa, kısa pozisyon hedge işlemini gerçekleştirebilir. Cari fiyat ile futures fiyat arasında pozitif bir bağlantı olması durumunda, hedge işlemi riski azaltarak yatırımcıya getiri imkânı sunacak ya da en azından cari pozisyonundaki kaybı telafi edecektir. Bu durum kısa pozisyon hedge (short hedge) olarak bilinmektedir (Chambers, 1998: 155).

2.2.1.1.2. Uzun pozisyon durumunda hedge (long hedge)

Gelecekteki bir tarihte varlık satın almayı düşünen bir hedger, bu varlık fiyatının yükseleceği beklentisindeyse, söz konusu varlığa ilişkin futures kontrat satın alarak fiyat artışından korunabilmektedir. Varlık fiyatının artması durumunda futures fiyat da artacaktır ve böylece futures pozisyonunda kârlılık sağlanacaktır. Bu durum uzun pozisyon hedge olarak tanımlanmaktadır (Chambers, 1998: 156).

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

2.2.1.1.3. Çapraz korunma

Fiyat riskinden korunmak amacıyla uygun bir vadeli işlem sözleşmesi aranırken uygulanacak yöntemlerden biri de eldeki spot portföye alternatif, yüksek derecede fiyat korelasyonu gösteren başka bir sözleşme tipinin seçilmesi ve kullanılmasıdır. Üzerinde vadeli işlem gerçekleştirmek istenen ürünü esas alan bir sözleşme tipi bulunmuyorsa, bu ürün yerine alternatif olabilecek başka bir sözleşme tipi aracılığıyla riskten korunma işlemi gerçekleştirmeye çapraz korunma adı verilmektedir.

2.2.2. Vadeli İşlem Piyasası'nda yer alan ürünler

Vadeli İşlem Piyasası farklı ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan forward, gelecek (futures) sözleşmeleri, opsiyon ve swap sözleşmelerinden oluşmaktadır. Piyasada yer alan bu ürünler bu bölüm altında ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Forward sözleşmeleri

Forward sözleşmeler, teslimatı ileri tarihteki bir vadede yapılacak olan belirli miktardaki malın, hizmetin veya finansal ürünün fiyatını veya oranını bugünkü tarihten sabitleyerek, taraflardan birini vade tarihinde belirlenen fiyattan sözleşme konusu kıymeti almakla, diğerini de satmakla yükümlü kılan sözleşmelerdir (Akalm, 1999: 2).

Forward sözleşmeler, standart özellikleri olan sözleşmeler olmayıp, şartların anlaşma taraflarınca belirlendiği sözleşme niteliğindedir. Bu nedenle forward sözleşmelerinin alım satımı organize borsalar aracılığı ile gerçekleştirilmemekte, tezgâh üstü piyasalarda (OTC - Over The Counter) işlem görmektedir (Kırmızıgül, 2013: 5).

Forward işlemlerinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Organize olmamış piyasalarda işlem görürler.
- Standartlaşma yoktur ve sözleşme koşulları taraflar arasında serbestçe belirlenir.
- Takas odası ve marjin gibi teminat sistemi olmadığından karşılıklı güven unsuruna bağlı olarak gerçekleştirilir.
- Vade sonuna kadar taraflar arasında para transferi olmamaktadır.
- İşlemin kazancı ya da kaybı vade süresi içerisinde ortaya çıkmaktadır.
- Tarafların karşılıklı olarak anlaşması ile iptal edilebilmektedir.
- Üçüncü kişilere devredilemez.
- Vade sonunda yükümlülükler karşılıklı olarak yerine getirilir.

Forward sözleşmelere herhangi bir takas kurumunun aracılık etmeyişi kredi riskini doğurmaktadır. Yükümlülüklerin yerine getirilmeme riski garanti altına alınmadığı gibi, bu işlemler diğer piyasa katılımcılarının bilgisine açık değildir. Forward sözleşmelerin her birinde farklı fiyatlandırma yapılabildiği için bu sözleşmelerin geleceğe yönelik fiyatlar için referans olma niteliği bulunmamaktadır (Kırmızıgül, 2013: 5-6). Forward sözleşmelerin beraberine getirdiği bu sorunlar yatırımcıların forward sözleşmelere yönelmesini sınırlamakta ve forward işlem hacminin artmasına engel teşkil etmektedir.

2.2.2.2. Gelecek (Futures) sözleşmeleri

Futures sözleşmeler belirli miktarda ve özellikteki bir varlığın veya bir finansal aracın önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden teslimini kayda bağlayan ve aynı zamanda alıcı ve satıcıya hak ve yükümlülük getiren, standart büyüklük ve oranlardaki sözleşmelerdir (Hughes & Redhead, 1988: 70). Vadeli işlem sözleşmesini satan taraf belirli miktardaki dayanak varlığı önceden belirlenen tarihte teslimini taahhüt ederken, alıcı da aynı dayanak varlığı alacağını taahhüt etmektedir. Söz konusu tarafların futures sözleşmesine konu olan ürünün gelecekteki fiyat hareketi hakkında farklı beklentileri bulunmaktadır. Satıcı (short) pozisyonundaki taraf fiyatın düşeceğini, alıcı (long) pozisyonundaki taraf ise fiyatın yükseleceğini düşünmektedir.

Futures işlemlerinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Futures sözleşmeler organize olmuş borsalarda işlem görür.
- Sözleşmelerde futures işlemine konu olan ürün üzerinden fiyatı, miktarı, niteliği, teslim yeri ve teslim zamanı gibi özellikler taraflar arasında belirlenir.
- Vade ve kontrat büyüklüğü gibi sözleşme koşulları standart özellik taşır.
- Sözleşme nedeniyle ortaya çıkan yükümlülüklerin yerine getirilmesi takas merkezi tarafından garanti edilir. Başlangıç ve sürdürme marjı olarak marjin sistemi uygulanır.
- Yatırımcı futures kontrat satabilmek için bu kontratların kapsamında olan varlığa sahip olmak zorunda değildir.
- Vade sonunda genellikle ters işlemle veya nadiren de olsa fiziksel teslim yoluyla pozisyon kapatılır.

Futures kontratlar standartları net bir şekilde belirlenmiş, organize edilmiş borsalarda işlem gören ve günlük uzlaşma yöntemi ile değerlendirilen anlaşmalardır. Günlük değerlendirme yönteminde her işlem günü sonunda varlığın değer kaybının yansıtılması gerçekleşmektedir. Her işlem günü sonunda kaybeden taraf diğerine ödemedede bulunmak zorundadır (Chambers, 1998: 6).

Futures kontratların en önemli iki özelliği; işlem görme çabukluğu ile borsada kolayca değiştirilebilir olmasıdır. Bir futures kontrat taraflar arasında kolayca değiştirilebilir ve fiyatı

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

etkilemeksizin büyük tutarlarda işlem görebilir (Chambers, 1998: 7). Futures sözleşmelerde pozisyon taşıyan kişi bu pozisyonu vade sonuna kadar beklemek zorunda değildir (Madura, 1989: 246). Futures sözleşmeler, borsada üçüncü kişilere devredilebilmektedir.

Futures sözleşmeler, organize piyasalarda işlem görmeleri itibari ile standardize edilmiş kontratlar olma özelliğine sahiptir. Böylece sözleşmelerin miktarı, niteliği, teslim yeri, teslim zamanı, fiyatı ve vadesi gibi özellikleri standartlaşmış olup, belirlenen esaslar dışına çıkılamaz niteliktedir.

2.2.2.3. Opsiyon sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmeleri; opsiyona dayanak varlık oluşturan belirli miktar ve kalitedeki bir varlığı, finansal ürünü, sermaye piyasası aracını ya da ekonomik göstergeyi belirli bir fiyattan gelecekteki belirli bir tarihte veya bu tarihten önce satın alma ya da satma hakkını, belirli bir prim karşılığında opsiyonu satın alan kişiye veren sözleşmeler olarak ifade edilir.

Opsiyon sözleşmeleri diğer türev ürünlerden farklı olarak alıcısına bir seçme hakkı verir. Opsiyon sözleşmelerinde ortaya çıkan bu hak, opsiyon sahibi için koşullar uygun olduğunda kullanılır (Tekbacak, 2010: 3).

Opsiyon sözleşmeleri, opsiyonu alan tarafa prim ödemenin haricinde herhangi bir yükümlülük getirmez, fakat hak verir. Opsiyon kullanım hakkını satın almak için alıcı opsiyonu satan tarafa piyasa koşullarında arz ve talebe bağlı olarak oluşan opsiyon primini öder. Opsiyon alan taraf, alım ya da satım hakkını opsiyon değerli ise kullanmakta, değerli değil ise kullanmamaktadır. Opsiyon satın alan tarafın hakkını kullanmak istemesi durumunda satan taraf yükümlülüğünü yerine getirmek durumundadır. Opsiyon sözleşmeleri dayanak varlığın fiyatının artması veya düşmesine karşı riskten korunmak amacıyla kullanılabilirdiği gibi, spekülasyon amacıyla da kullanılmaktadır (Jarrow & Tumbul, 1999: 19).

2.2.2.4. Swap

Döviz kurunda, faiz oranlarında ve hisse senedi fiyatlarında yaşanan aşırı oynaklık geçmişte finansal piyasalarda var olmayan mali risk unsurlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Piyasaların tanışmış olduğu bu riskler vadeli işlem piyasalarının gelişmesini, swap gibi türev finansal araçların yaygınlaşmasını ve aynı zamanda mali risk yönetim tekniklerinin kullanılmaya başlanılmasını sağlamıştır. Bu nedenle swap, döviz kuru riski ve faiz oranları riskinden korunmak amacıyla geliştirilerek kullanılan bir finansal teknik olmuştur (Yalçın, Tanrıöven, Bal, Aksoy & Kurt, 2011: 115-116).

Swap işlemi, iki tarafın birbirlerine belirli periyotlarla ödeme taahhütlerini içeren bir sözleşmedir. Bu sözleşmeler bir borçlanma veya yatırım yöntemi olmayıp sadece mevcut borçların veya yatırımların nakit akımlarını değiştirmeye yarayan finansal araçlardır (Dönmez ve diğerleri, 2002: 156). Swap iki taraf arasında, önceden belirlenen bir sistem içinde, belirli bir finansal varlıktan kaynaklanan gelecekteki nakit akışlarının değiştirilmesi konusunda yapılan özel bir anlaşmadır. Taraflar bu anlaşma ile içinde buldukları finansal koşulları kendi yararlarına değiştirmeyi amaçlamaktadır (Chambers, 1998: 123).

Swap işlemlerinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Borçların önceden belirlenen esas ve kurallar çerçevesinde el değiştirmesi,
- Faiz oranlarında ve döviz kurlarında gelişen dalgalanmaların minimize edilmesi,
- Finansal piyasalardaki görece maliyet üstünlüğüne sahip olan tarafların avantajlarını değiş tokuş etmesi,
- Para birimi ve sözleşmeye konu olan enstrüman bakımından avantaj sağlanabilecek piyasadan borçlanma olanağı sağlanması,
- Genellikle orta vadeli işlemler olması sebebiyle vadelerin 3 ile 10 yıl arası sürelerde gerçekleşmesi.

Swap işlemleri taşımış olduğu bu özellikler sayesinde maliyet avantajı, piyasa sınırlamalarının giderilmesi ve riskten korunmak amaçlı olarak tercih edilmektedir. Bu işlemlerin taraflarını işletmeler, finansal kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, bankalar, merkez bankaları, hükümetler, ihracat kredisi veren acenteler ve aracılar oluşturmaktadır.

Swap sözleşmeleri, işletme finansman yöneticilerine hem risklerini azaltma hem de gelirlerini artırma olanağı veren bir yöntemdir. İşletmeler swap sözleşmeleri ile tercih ve ihtiyaçlarına göre, borçlarını yeniden değerlendirmek için bir araç sağlamakta, para cinsinin ve enstrüman tipinin avantaj sağladığı piyasalardan borçlanma olanağına sahip olmaktadır. Swap yoluyla tasarruflar en verimli şekilde kullanılacakları alanlara yöneltilmektedir. Bu nedenle, taraflar açısından önemli ölçüde maliyet tasarrufu söz konusu olmaktadır (Karatepe, 2000: 148).

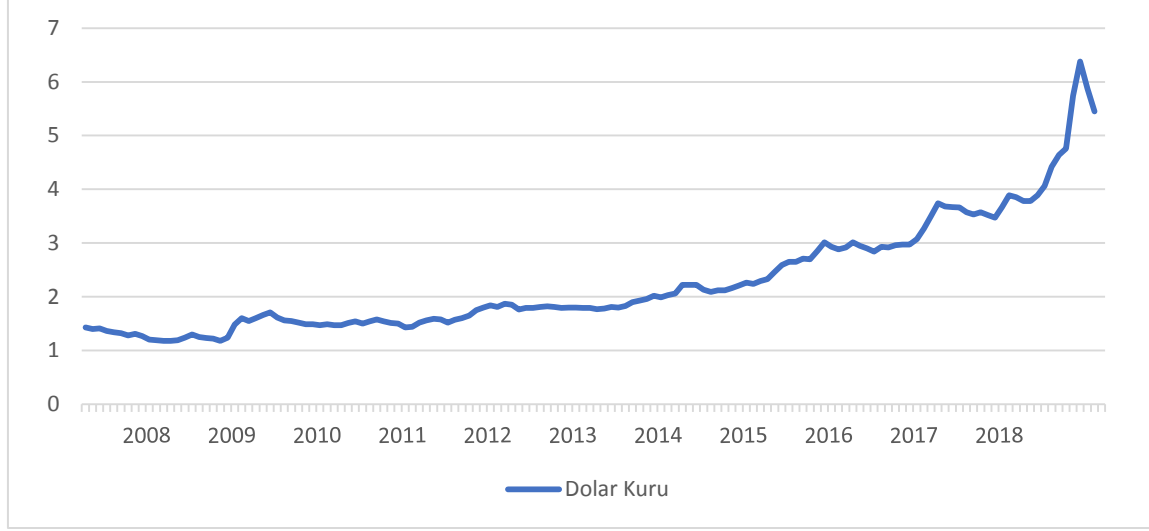
3. Türkiye’de Başlıca Döviz Kurlarında Gerçekleşen Dalgalanmalar

Türkiye’de “24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri” ile dünyadaki gelişmelere eş zamanlı olarak sabit kur rejiminden vazgeçilerek esnek kur sistemine geçiş süreci başlatılmıştır. Bu doğrultuda 1989 yılında “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar” ile Türk Lirası’na geniş anlamda konvertibilite kazandırılmış, dövizle yapılan işlemlere büyük ölçüde serbesti getirilmiştir. Uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi ve finansal işlemlerin yoğunlaşması döviz kurlarında dalgalanmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Gerek dış ticaretle uğraşan firmalar gerekse ellerinde döviz pozisyonu tutan finansal kuruluşlar açısından döviz kurlarındaki belirsizlik ve beklenmeyen fiyat hareketleri önemli bir konu haline gelmeye başlamıştır.

Türkiye’de başlıca döviz kurlarında (ABD Doları ve Euro) gerçekleşen dalgalanmaları ortaya koymak adına son 10 yılın döviz kuru verileri bu başlık altında sunulmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin dış borcuna ilişkin veriler döviz kuru riskine karşı alınabilecek önlemler açısından değerlendirilmektedir.

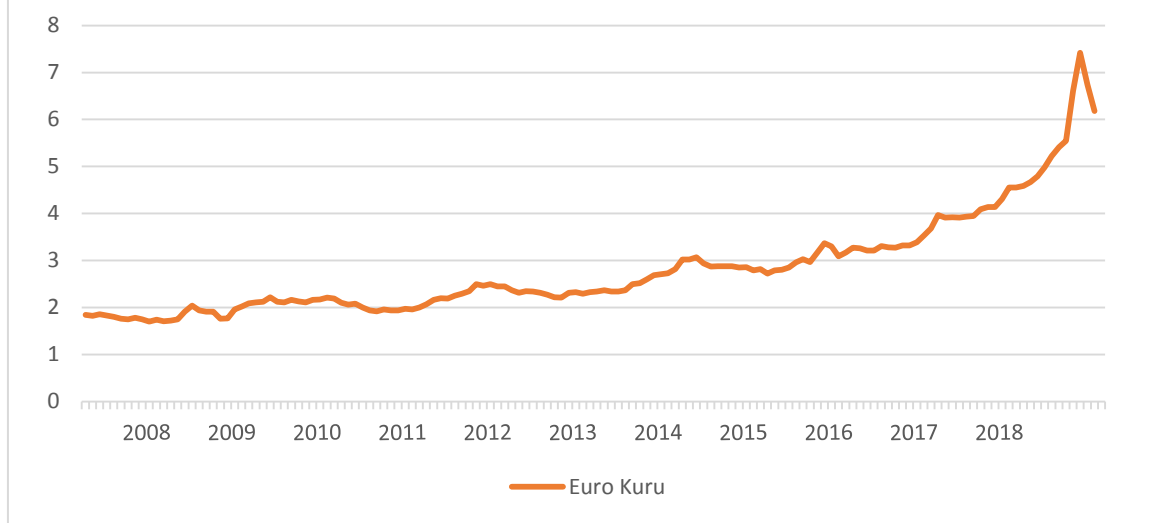
Tablo 1. Türkiye’de Dolar efektif alış kurundaki yıllık değişim (2008 – 2018)

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verileri, <http://evds.tcmb.gov.tr>
Türkiye’de Dolar efektif alış kurundaki yıllık değişim Tablo 1’de sunulmaktadır. 2008 yılından 2018 yılına kadar Dolar kuru Türk lirası karşısında oldukça yüksek düzeyde değer kazanmış ve Dolar kuru yaklaşık 1.17 ₺’den 6.90 ₺’ye kadar yükselmiştir. İlgili yıllar arasında dolar kurunun değer kazanmaya devam ettiği yıllarda da kurda dalgalanmalar görülmesine karşın kurdaki en şiddetli dalgalanmanın 2018 yılında gerçekleştiği görülmektedir.
Tablo 2. Türkiye’de Euro efektif alış kurundaki yıllık değişim (2008 – 2018)

54

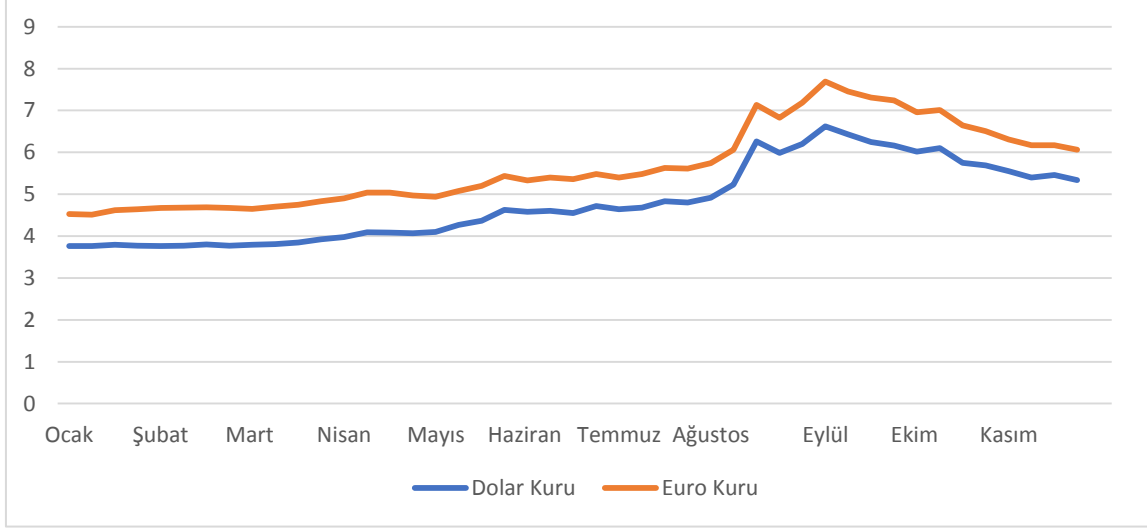
Kaynak: TCMB verileri, <http://evds.tcmb.gov.tr>

Türkiye’de Euro efektif alış kurundaki yıllık değişim Tablo 2’de sunulmaktadır. 2008 yılında en düşük düzeyde 1.70 ₺ değerinde olan Euro kuru bu tarihten itibaren Türk lirası karşısında değer kazanmaya başlamış ve özellikle 2016 yılından itibaren yüksek bir ivme ile artarak 7.85 ₺ değerine kadar yükselmiştir. Euro kurunun değer kazanmaya devam ettiği

ilgili yıllar arasında da kurda dalgalanmalar görülmesine karşın kurdaki en şiddetli dalgalanmanın 2018 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

2018 yılında hem Dolar hem de Euro kurunda gerçekleşen dalgalanmaları daha belirgin şekilde görmek açısından kurdaki aylık değişim verileri Tablo 3’de sunulmaktadır.
Tablo 3. **2018’de** Türkiye’de Dolar ve Euro efektif alış kurundaki aylık değişim

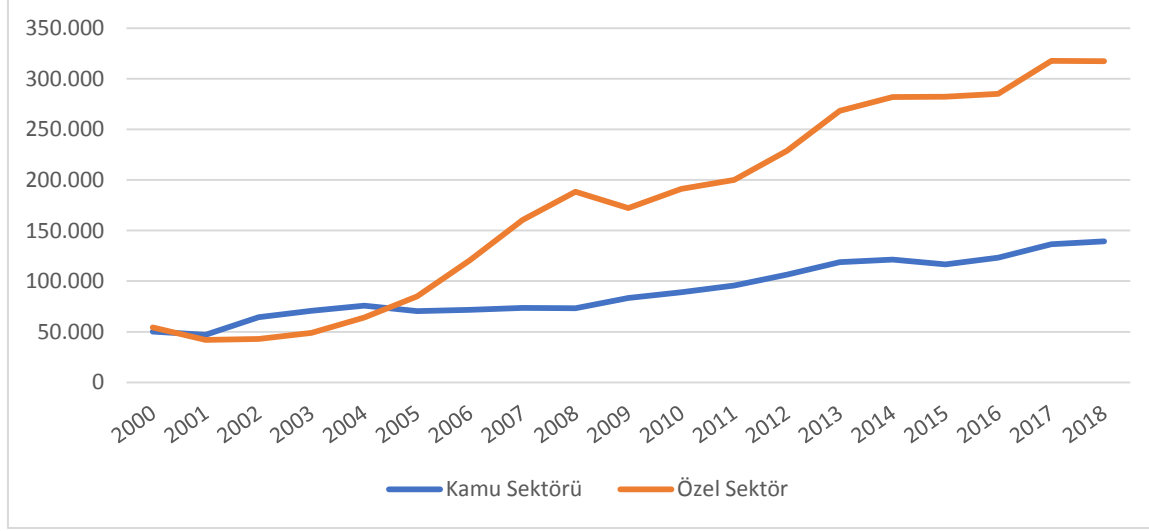

Kaynak: TCMB verileri, <http://evds.tcmb.gov.tr>

2018 yılı Ocak ayından itibaren Dolar kurunun Türk lirası karşısındaki değeri yaklaşık 3.75 ₺ ile 6.90 ₺ arasında değişkenlik gösterirken, Euro kurunun Türk lirası karşısındaki değeri ise yaklaşık 4.50 ₺ ile 7.85 ₺ arasında değişkenlik göstermiştir. 2018 yılında Dolar kuru Türk lirası karşısında yaklaşık % 84 oranına kadar değer kazanırken, Euro kuru ise Türk lirası karşısında yaklaşık % 75 oranına kadar değer kazanmıştır. Bu değişkenlikte büyük ölçüde Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında gerçekleşen oldukça yüksek düzeydeki kurların etkisi olmuştur. Hem Dolar hem de Euro kuru özellikle Nisan ayından itibaren yıl boyunca şiddetli dalgalanmalar göstermiştir. Döviz kurları, zirve yaptığı Ağustos ayından itibaren düşme eğilimine girmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye'nin dış borcunda kamu sektörü ve özel sektöre göre yıllık değişim (2000 - 2018) Milyon Dolar

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verileri, <https://www.hazine.gov.tr>

Not: Tablo 4’de yer alan 2018 yılı verilerine 3. çeyrek ve 4. çeyrek verileri dâhil edilmemiştir.

Türkiye’nin dış borcunun kamu sektörü ve özel sektör ayrımına göre yıllık değişimi Tablo 4’de sunulmaktadır. İlgili yıllar arasında Türkiye’nin kamu sektörü dış borcu yaklaşık 47 Milyar Dolar ile 139 Milyar Dolar arasında değişkenlik gösterirken, özel sektör dış borcu ise yaklaşık 42 Milyar Dolar ile 318 Milyar Dolar arasında değişkenlik göstermektedir. Bu verilerden hareketle Türkiye’nin özel sektör dış borcunun yıllar itibari ile kamu sektörü dış borcunu aştığı görülmektedir. Türkiye’nin özel sektör dış borcu 2001 krizinin ardından kamu sektörü dış borcunun altında kalmış, 2008 krizinin Türkiye’ye teğet geçmesi ile özel sektör dış borcu yaklaşık % 8 oranında azalma göstererek tekrar artmaya devam etmiştir. Döviz kuru dalgalanmalarının diğer yıllara göre nispeten daha az oranda gerçekleştiği yıllarda özel sektör dış borcu kamu sektörüne göre yüzdesel olarak daha çok artış göstermiş ve iki sektör arasındaki makas giderek açılmıştır. Bu durum döviz kurundaki dalgalanmaların nispeten daha az oranda gerçekleştiği dönemlerde piyasa duyulan güven neticesinde özel sektörün daha çok borçlanmaya gittiğinin bir göstergesidir. Ancak piyasaya duyulan güven döviz kuru riskine karşı önlem almamak anlamına gelmemektedir.

3.1. Aşırı dalgalanma dönemine ait varsayımsal bir örnek

Özellikle döviz kurunun aşırı dalgalı olarak gerçekleştiği dönemlerde döviz kuru riskine karşı korunmanın önemine vurgu yapmak adına uluslararası faaliyet gösteren temsili bir üretim firmasının döviz kuru riskine karşı korunma konusunda herhangi bir korunma aracına başvurup başvurmama durumu aşağıdaki bir örnek yardımıyla sunulmaktadır.

Satışları Türk Lirası borçlanması Dolar üzerinden olan uluslararası faaliyet gösteren bir üretim firması 10 Mart 2018 tarihinde geri ödemesi 6 ay sonrasında 10 Eylül 2018 tarihinde olacak şekilde 200 000 \$ değerinde ham madde olarak borçlanmıştır. İlgili firmanın döviz kuru riskine karşı korunma konusunda herhangi bir korunma aracına başvurup başvurumama durumunu finansal açıdan değerlendirecek olursak;

- Dolar Kuru
10 Mart 2018'de 1\$ = 3,81 ₺
10 Eylül 2018'de 1\$ = 6,47 ₺
- Varsayılan Opsiyon Primi = % 10

İlgili firmanın döviz kuru riskine karşı herhangi bir korunma aracına başvurmaması durumunda; 10 Mart 2018 tarihindeki 762 000 ₺ (200 000 \$ * 3,81) değerinde olan borcu 10 Eylül 2018 tarihinde 1 294 000 ₺ (200 000 \$ * 6,47) değerine yükselmiştir. Firmanın borcu yaklaşık % 70 artış göstererek 532 000 ₺ artmıştır.

İlgili firmanın döviz kuru riskine karşı korunmak amacıyla döviz vadeli işlem sözleşmesi alması durumunda; 10 Mart 2018 tarihindeki borcuna karşılık ödeyeceği prim 76 200 ₺ [(200 000 \$ / 10) * 3,81] değerinde olacaktır. Başka bir deyişle doların artacağı beklentisinde olan firmanın kaybı beklentisinin gerçekleşmesi durumun 76 200 ₺ ile sınırlı, kazancı ise sınırsız olacaktır. Bu durum firmanın herhangi bir korunma aracına başvurması durumu ile karşılaştırıldığında; firmanın, ödemiş olduğu 76 200 ₺ prim ile 456 000 ₺ (532 000 ₺ - 76 200 ₺) zarar etmekten kurtulduğu görülmektedir.

Elbette vade sonunda döviz kurunun düşmesi durumunda ödenmiş olan prim ve daha fazlası düzeyde zarar edilmesi durumlarından da bahsetmek mümkündür. Ancak ilgili örnekteki tarihlerde Türkiye'deki dolar kuru dikkate alındığında temsili firmanın döviz kuru riskine karşı önlem olarak oldukça yüksek düzeyde zarar etmekten kurtulması durumu düşünüldüğünde; firmaların kendilerini hedge etmesinin çok daha kârlı bir yatırım olduğu görülmektedir.

Söz konusu firma döviz kurundaki dalgalanmaların uzun süre düşük düzeyde gerçekleştiği zamanlarda vadeli işlem piyasaları aracılığıyla hedging yapmanın gereksiz bir maliyet olduğu düşüncesindedir. Ancak kendini hedge etmeyen firmaların 2018 yılı yaz döneminde çok daha büyük bir risk (iflas riski) ile karşı karşıya kalacağı öngörülebilir.

SONUÇ

Türkiye'de 2018 yılında döviz kurlarında gerçekleşen aşırı dalgalanma ile birlikte konkordato ilan eden şirketlerin sayısı artmış, BIST 100'de yer alan bir çok önemli şirket de dahil olmak üzere döviz kurunda açık pozisyonu olan şirketler bilançolarını zarar olarak kaydetmiş ve hedeflenen kâr düzeyini gerçekleştirememiştir. Nitekim uluslararası derecelendirme kuruluşlarının tahminlerine göre Türkiye ekonomisinin 2019 yılında küçülme yaşayacağı ortaya

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

konulmaktadır. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında döviz kuru riskini bertaraf etmeye yönelik alınabilecek önlemler başta döviz kurunda açık pozisyonu olan şirketler olmak üzere tüm ekonomik birimler açısından son derece önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Akalın, N. (1999). *Türev Araçların Taşıdığı Risklerin Ortaya Konmasında Kamuyu Aydınlatma Düzenlemelerinin Yeri ve Önemi*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Muhasebe Standartları Dairesi Yeterlik Etüdü.

Bayar, D., Aydın, N., Başar, M. (2001). *Finansal Yönetim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Chambers, R. N. (1998). *Türev Piyasalar*. İstanbul: Avcıol Basım.

Çiftçi, F., Yıldız, R. (2010). “Dış Ticarete Kur Riski ve Alternatif Korunma Teknikleri: İhracatçı Firma Açısından Bir Örnek Olay”. *Selçuk Üniversitesi, 14. Ulusal Finans Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss. 15-33, 03-06 Kasım, Konya.

Dönmez, Ç. A., Başaran, Y., Doğru, G., Yılmaz, M. K., Uğur, S., Kartallı, Y., Ugan, G. (2002). *Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.

Dubofsky, D. A., Miller, T. M. .JR. (2003). *Derivatives Valuation and Risk Management*. New York: Oxford University Press.

Ephraim, C., M., L. (2002). *International Finance*. (Second Edition) Chapman & Hall Inc.

Ersan, İ. (1997). *Finansal Türevler: Futures, Options, Swaps*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gümüşeli, S. (1994). *Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri*. Ankara: TBB Yayınları.

İstanbul Ticaret Odası. (1989). *Dış Satım Kredi Sigortası ve Türkiye*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları

Jarrow, R., Tumbul, S. (1999). *Derivative Securities*. USA: South-Western College Publishing.

Joseph, N., L. (2000). “The Choice of Hedging Techniques and the Characteristics of UK Industrial Firms. *Journal of Multinational Financial Management*, Vol. 10. <https://pdfs.semanticscholar.org/218a/ebf1805b5086f5fe101218158ee8d3938471.pdf> (Erişim: 11.09.2018).

Kadıoğlu, E. (2003). *Şirketlerin Karşılaştıkları Kur Riski ve Kur Riskinin Yönetilmesi*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü.

Karatepe, Y. (2000). *Türev piyasaları Futures-Opsiyon-Swap*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Keskin, A. D. (2008). *Swap İşlemi ve Hukuki Niteliği*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Kırmızıgül Üner, İ. (2013). *Türkiye’de Vadeli İşlem Piyasalarının Gelişimi, Spot Piyasa ile Etkileşimi ve Hisse Senedi Endeks Vadeli İşlem Sözleşmeleri Örneğinde Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Konya.

Madura, J. (1989). *Financial Markets and Institutions*. Florida Atlantic University.

Maskus, K. E. (1986). *Exchange Rate Risk and U.S. Trade: A Sectoral Analysis*. Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review.

Mccarthy, S. (2003). “Hedging Versus Not Hedging: Strategies for Managing Foreign Exchange Transaction Exposure”. *Queensland University of Technology Discussion Papers in Economics, Finance and International Competitiveness*, No. 162.

Popov, V., Stutzmann, Y. (2003). “How is Foreign Exchange Risk Managed? An Empirical Study Applied to two Swiss Companies”

http://homepage.swissonline.ch/stutzmann/publication/texte/popov_stutzmann_03.pdf

(Erişim: 11.09.2018).

Seyidoğlu, H. (1990). *Ekonomik Terimler*. Ankara: Güzem Yayınları.

Sevil, G., Yılmaz, H. Döviz Kuru Riski ve Yönetimi.

Straathof, B., Calió, P. (2012). *Currency Derivatives and the Disconnection between Exchange Rate Volatility and International Trade*. CPB Discussion Paper, No. 203.

Tekbacak, S. (2010). *Opsiyonlar ve Döviz Opsiyonlarının Merkez Bankalarında Döviz Kuruna Müdahale Aracı Olarak Kullanımı*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tunaboğlu, A. N. (2008). *Döviz Kuru Riski Ve Firma Değeri İle İlişkisi: İMKB Şirketleri Üzerine Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Yalçın, K., Tanrıöven, C., Bal, H., Aksoy, E., Kurt, Ç. (2011). *Finansal Teknikler ve Türev Araçlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldız, R. (1988). “Dış Ticarete Kur Riskine Karşı Korunmada Alternatif Araçlar”. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt 25, Sayı 6.

Döviz Kuru Riskine Karşı Alınabilecek Önlemler

Williams, C. A., Heins, R. M. (1989). *Risk Management and Insurance* (Sixth Edition). New York: McGraw-Hill.

DOĞU KARADENİZ'DE YAPILAN HIDRO-ELEKTRİK SANTRALLERİNİN SEDİMENT TAŞINIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

Devran_YAZIR* Koray ÖZŞEKER**

Özet: Türkiye’de Karadeniz’e dökülen nehirlerin ve akarsuların çoğunun akışları özellikle 2000 yılların sonrası kontrol altına alınarak, üzerlerinde çeşitli maksatlar için barajlar ve hidro-elektrik enerji sistemleri inşa edilmiştir. Bu nedenle, nehirlerin normal sediment taşıma dengeleri değişmiştir. Bu konuda uzun süreli ölçüm verileri yetersiz olup bunlara ulaşılabilmesi de zordur. Nehir yükleri ile ilgili niceliksel araştırmalar ve sediment yükü ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır (Algan vd., 2000; Hay, 1994, Milliman, 1981; Milliman ve Meade, 1983; Milliman ve Syvitski, 1992; Berkün vd., 2010). Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesinde son zamanlarda yapılan hidro-elektrik santrallerinin Doğu Karadeniz’e taşınan sedimentler üzerine etkileri incelenmiştir. Paket programlar ile yapılan sediment taşınımı modelleme çalışmaları ve yapılan incelemeler sonucunda hidro-elektrik santrallerinin Doğu Karadeniz’e taşınan sediment miktarı üzerine etkileri olumsuz olarak belirlenmiştir. Bazı alanlarda denize taşınan sediment miktarı azaldığından kıyı alanlarında kıyı erozyonu meydana gelmektedir. Bazı alanlarda ise denize taşınan sediment miktarlarında artmalar meydana gelmekte ve bunun sonucunda da kıyı alanlarında kıyı yığılmalarının gerçekleştiği belirlenmiştir. Doğu Karadeniz’de yapılan hidro-elektrik santralleri mevcut olan su yollarını değiştirerek kıyıya taşınan sediment miktarını bazı alanlarda arttırmış bazı alanlarda ise azaltmıştır. Bu çalışma ile kıyı alanları üzerine HES ve benzeri antropojenik baskıların anlaşılmasına ve azaltılmasına katkı sağlayarak kıyı deformasyonunun önüne geçilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır. HES’lerin kıyı erozyonu veya kıyı yığılması üzerine etkileri kısa vade de belirlenmiş olacaktır.

Abstract: Most of the streams and rivers of the rivers flowing into the Black Sea in Turkey, especially after 2000 by taking control dams and hydroelectric power systems for a variety of purposes has been built on them. For this reason, river sediment transport balances have changed. In this case, long-term measurement data are inadequate and it is difficult to reach them. Some studies on sediment loading and quantitative research on river freight have been done (Algan et al., 2000; Hay, 1994; Milliman, 1981; Milliman and Meade, 1983; Milliman and Syvitski, 1992; Berkün et al., 2010). In this study, the effects of the hydroelectric power plants constructed in the Eastern Black Sea Region on the sediments transported to the Eastern Black Sea region have been examined. As a result of the sediment transport modeling studies and examinations, the effects of hydroelectric power plants on the amount of sediment carried to the sea were

* KTÜ, Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, Trabzon, Türkiye

** KTÜ, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Trabzon, Türkiye

E-mail: dyazir@ktu.edu.tr

Doğu Karadeniz’de Yapılan Hidro-Elektrik Santrallerinin Sediment Taşınımı Üzerine Etkileri

determined negatively. In some areas, the amount of sediment transported to the sea is decreasing, leading to coastal erosion. In some areas, there has been an increase in the amount of sediment transported, which has led to coastal accumulation. The hydro-electric power plants built in the Eastern Black Sea have changed waterways thus increasing the amount of sediment transported in some areas and reducing the amount of sediment in some areas.

With this study, it is aimed to contribute to the understanding and reduction of hydro-electric power plants and similar anthropogenic pressures on coastal areas and to contribute to the prevention of coastal deformation. The effects of hydro-electric power plants on coastal erosion or coastal settlement will be determined in the short term.

1. Giriş

Kıyı alanlarında, doğal (iklim değişikliği vb.) veya yapay faktörler (kıyı yapıları vb.) nedeniyle dinamik denge bozulmaktadır. Doğal faktörlerin etkisi onlarca yıllarla ifade edilebilen uzun sürelerde ortaya çıkarken, yapay faktörlerin sonuçları birkaç yıl hatta birkaç aylık kısa sürelerde görülebilmektedir. Kıyı alanı dengesinin bozulmasına sebep olan insani faktörlerin en önemlileri kıyıda kontrolsüz ve aşırı bir şekilde malzeme boşaltılması, kıyıyı besleyen, kıyı dengesini sağlayan malzemenin mühendislik yapıları ile engellenmesi (hidro-elektrik santralleri, barajlar vb.) ve bilinçsizce yapılaşma sonucu kıyıda katı madde taşınma rejiminin bozulmasıdır. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın verilerine göre, Karadeniz Bölgesi'nde son 10 yıl içerisinde toplam kapasitesi 20.3 milyar kilovat/yıl (kWh/yıl) olan 203 hidro-elektrik Santral (HES) yapıldı. Bölgede, 2017 yılı itibarıyla inşaatı devam eden 20 HES projesi bulunduğu, 123'ünün de etüt ve proje aşamasında olduğu kaydedildi. Bu verilerden de görüldüğü üzere kıyı alanlarına gelen sediment miktarını etkileyen HES'lerin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla kıyı alanlarına ulaşan sediment miktarında büyük oranda etkilenmektedir. Yapılan HES'ler sayesinde suyolları değişmekte bazı kıyı bölgelerinde sediment miktarı artmakta ve bundan kaynaklanan kıyı yığılması oluşmakta bazı kıyı bölgelerinde ise sediment miktarındaki azalmadan dolayı kıyı erozyonu oluşmaktadır. Tüm bu olanlar dikkate alındığında HES'lerin kıyı bölgelerine olan etkisinin nedeni yüksek miktarda olduğu anlaşılmaktadır.

Kıyılar üzerinde oluşan değişikliklerin özellikle zaman içerisinde gerçekleşen taşınım olaylarının, alansal ölçümlerle belirlenmesi veya fiziksel modellerle incelenmesi hem zor hem de pahalı çalışmalar gerektirmektedir. Her geçen gün gelişen ve depolama kapasitesi artan bilgisayarlar ile kıyılardaki sediment taşınım hareketlerinin sayısal benzeşim modelleri kullanılarak modellenmesi ve bu sayede kıyı alanında uzun dönemler içerisinde meydana gelen kıyısal değişimlerin (oyulma, yığılma) başarılı bir şekilde benzeştirilmesi sağlanabilmektedir (Ülger, 2006). Sediment taşınım modelleri, kıyısal alanlarda hidrodinamik sistemlerdeki sediment hareketinin anlaşılabilmesini ve benzeştirilmesini amaçlar. Bir sediment taşınım modelinin sonuçları, sediment yığılması ve aşınması (erozyon) miktarlarını, sediment taşınım kıyı boyu yollarını ve şekillerini, kıyı yapıları ile etkileşimlerini içerir. Sediment taşınım modellerinin büyük bir çoğunluğu, zamana göre değişen hidrodinamik ve sediment taşınım eşitliklerini çözmektedirler. Kıyısal alanlardaki sediment türlerinin, dane çaplarının ve taşınım mekanizmalarının farklılığından dolayı, sediment hareketini modellemek üzere farklı matematiksel eşitliklere ihtiyaç duyulur. Koheziv (cohezive) ve koheziv olmayan (non-cohezive) sediment türlerinin hareketlerindeki farklılıklar, farklı eşitlikler ile incelenmektedir. Bu sebeple

kum taşınım hareketi ve çamur taşınım hareketi farklı modeller ile benzeştirilmektedir. Sediment taşınım modellerinin büyük bir çoğunluğunda sayısal olarak çözümlenen temel eşitlikler aşağıdaki gibi içermektedir:

- Kütle korunumu denklemi: Akıntı hızı tahminlerini ve çeşitli sediment karakteristikleri kullanılarak, sediment derişimleri hesaplanır. Çözüm türbülans etkileri de içerebilir.
- Hareket denklemi: Akışkan-sediment karışımının hareket dengesi çözülerek, askıdaki maddelerin taşınımına olan etkileri incelenebilir.
- Sediment taşınım denklemi: Sedimentin ortalama akıntıyla yatayda ve derinlik boyunca ilerlemesi, türbülans ile dağılımı ve çökmesi çözümlenir.

Bu eşitlikler sayısal olarak çözümlenmeden önce, dane çapı, sediment yoğunluğu, kritik kayma gerilmesi, taban kayma gerilmesi, çökme hızı gibi sediment özellikleri belirlenmelidir (HydroQual, 2002).

1.1. Sediment Türleri

Sediment taşınım modülü koheziv, koheziv olmayan sedimentlerin ve yatak yüklerinin tekrar askıya alınmalarını, taşınımalarını ve çökelmelerini içerir. Koheziv sedimentler ince taneli sedimentlerdir, koheziv olmayan sedimentler ise iri parçacıklardır. İri kum taneleri ve çakıl taşları ise yatak yükü olarak adlandırılmaktadır ve bunların taşınımına da yatak yükü taşınımı denmektedir.

- Koheziv (Cohesive) Sedimentler: İnce taneli sedimentler, çapları 75 µm den daha az olan sedimentler (kil-silt aralığı).
- Koheziv olmayan (Non-Koheziv) Sedimentler: İri parçacıklar, çapları 75 - 500 µm arasında olan parçacıklardır (ince-orta kum aralığı).
- Yatak yükü (Bed Load) : İri kum, Çakıl yani parçacık çapı 500 µm den daha büyük olan parçacıklardır. Bu parçacıkların taşınımına Bed Load Transport adı verilir (HydroQual, 2002).

1.2. Pomsed Model

Pomsed model üç boyutlu hidrodinamik, dalga ve sediment taşınım modelidir. Bu model gerçekçi bir şekilde zaman bağımlı olarak su seviyesi dağılımını, akıntıyı, sıcaklığı, tuzluluğu, koheziv ve koheziv olmayan sedimentlerin taşınımını ve tatlı su sistemlerini simüle etmek için tasarlanmıştır. Bu model birkaç modülden oluşur. Bunlar hidrodinamik modül, sediment taşınım modülü, rüzgâr kaynaklı dalga modülü, ısı akısı modülü ve parçacık izleme modülüdür. Modelinin yapısı her bir modülün ayrı ayrı çalışabilmesini sağlar. Örneğin sediment taşınım modülü yalnız başına çalıştırılabilir. Modülün gerekliliğine göre kullanıcı modülü çalıştırıp veya kapata bilir (Lick vd., 1994; HydroQual, 2002; Chen, 2008).

1.3. Sediment Taşınım Modülü

Sediment taşınımı çeşitli problemlerin çözümü için hayati önem taşır. Bunlar; sulak alanların korunması, restorasyon, kıyı erozyonu, navigasyon kanallarının bakımı, inşaat çalışmalarının sudaki siltitasyon ve turbidity etkilerinin incelenmesi gibi. Hesaplama teknolojisinin gelişmesi ile birlikte nümerik simülasyon teknolojisi bu problemlerle baş edilebilmesini sağlamaktadır(Lick vd., 1994). Koheziv ve koheziv olmayan sedimentlerin çökmesini, tekrar askıya alınmasını, taşınımı ve bu taşınım sonucu sedimentlerin akıbetinin ne olacağı sediment taşınım modülü ile elde edilir. Tekrar askıya alınma ve çökme mekanizmalarının her ikisi de su ve sediment ara yüzündeki kayma gerilmesine bağlıdır. Taban kayma gerilmesinin hesaplanması sediment taşınım sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır(Ziegler ve Nisbet, 1994). Koheziv sediment yataklarındaki sedimentlerin tekrar askıya alınmaları su kolonlarına belirli bir miktarda kütle akışı ile sonuçlanır. Koheziv olmayan sediment yataklarından tekrar askıya alınan sedimentler Van Rijn (2007)'nin Suspended load teorisine dayanır. Her iki durumda da su kolonları arasındaki askıda sediment miktarı daha sonra koheziv ve koheziv olmayan sediment yatakları arasında pay edilir. Koheziv sedimentlerin çökelmeleri yumaklanma(flocculation) ve çökme fonksiyonu olarak modellenmiştir. Internal kesme oranı etkisi ve parçacık içeren su sütunu konsantrasyonu çökme hızı formülasyonunda tam olarak tanımlanmıştır. Koheziv olmayan sedimentlerin diğer parçacıklarla etkileşime girmeden direkt olarak çökdikleri kabul edilmektedir. Deneysel sonuçları tekrar askıya alma ve çökme formülasyonlarında parametrelerle tanımlama ve koheziv sediment parçacıklarının toplanma etkilerini dahil etme açısından karakteristik modelin kendine has bir özelliği vardır. Sedimentlerin yapıları sediment yatak yapılarının zamanla değişime bağlıdır. Dikey segmentlere ayrılmış yatak modelleri sediment yatak özellikleri üzerine consolidation etkilerini de dahil ederler. Zamanla değişen nehir akıntılarındaki sediment yükleri ve açık sınırlarda ki katı madde konsantrasyonları kolayca belirlenir. Sediment taşınım modülünün çıktıları askıda katı maddelerin zamansal ve mekânsal dağılımını, koheziv ve koheziv olmayan maddelerin su kolonlarındaki konsantrasyonunu, koheziv ve koheziv olmayan sedimentlerin yatak oranlarını, sediment çökelmelerini ve aşınma sonucu yatak yüksekliğindeki değişimi içerir(Ziegler ve Nisbet, 1995; Young vd., 2014).

2. Materyal ve Metod

Genellikle sıradan bir x, y, z koordinat sistemi düzensiz, geniş batimetri alanlarında dezavantajlıdır bu yüzden tabanı ve su yüzeyini bağımsız değişkenlerle ifade edebilen yeni bir koordinat sistemi elde edilmiştir. Bu koordinat sistemine sigma koordinat ($\sigma - koordinat$) sistemi denir(Mellor ve Blumberg, 1985). Internal ve external korunum denklemleri(x, y, z) koordinat sisteminden(x^*, y^*, σ, t^*) koordinat sistemine dönüştürülürse,

$$x^* = x, y^* = y, \sigma = \frac{z-\eta}{H+\eta}, t^* = t, D \equiv H + \eta \text{ vezincir kuralı uygulanırsa;}$$

$$\frac{\partial G}{\partial x} = \frac{\partial G}{\partial x^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial D} \frac{\partial D}{\partial x^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial \eta} \frac{\partial \eta}{\partial x^*}$$
$$\frac{\partial G}{\partial x} = \frac{\partial G}{\partial x^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{(z-\eta)}{D^2} \frac{\partial D}{\partial x^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial x^*} \right]$$
$$\frac{\partial G}{\partial x} = \frac{\partial G}{\partial x^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{\sigma D}{D^2} \frac{\partial D}{\partial x^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial x^*} \right]$$

$$\frac{\partial G}{\partial x} = \frac{\partial G}{\partial x^*} - \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[\frac{\sigma}{D} \frac{\partial D}{\partial x^*} + \frac{1}{D} \frac{\partial \eta}{\partial x^*} \right] \quad (2.1)$$

elde edilir.

$$\begin{aligned} \frac{\partial G}{\partial y} &= \frac{\partial G}{\partial y^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial D} \frac{\partial D}{\partial y^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial \eta} \frac{\partial \eta}{\partial y^*} \\ \frac{\partial G}{\partial y} &= \frac{\partial G}{\partial y^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{(z-\eta)}{D^2} \frac{\partial D}{\partial y^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial y^*} \right] \\ \frac{\partial G}{\partial y} &= \frac{\partial G}{\partial y^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{\sigma D}{D^2} \frac{\partial D}{\partial y^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial y^*} \right] \\ \frac{\partial G}{\partial y} &= \frac{\partial G}{\partial y^*} - \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[\frac{\sigma}{D} \frac{\partial D}{\partial y^*} + \frac{1}{D} \frac{\partial \eta}{\partial y^*} \right] \end{aligned} \quad (2.2)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial G}{\partial t} &= \frac{\partial G}{\partial t^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial D} \frac{\partial D}{\partial t^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial \eta} \frac{\partial \eta}{\partial t^*} \\ \frac{\partial G}{\partial t} &= \frac{\partial G}{\partial t^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{(z-\eta)}{D^2} \frac{\partial D}{\partial t^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial t^*} \right] \\ \frac{\partial G}{\partial t} &= \frac{\partial G}{\partial t^*} + \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[-\frac{\sigma D}{D^2} \frac{\partial D}{\partial t^*} + \left(-\frac{1}{D}\right) \frac{\partial \eta}{\partial t^*} \right] \\ \frac{\partial G}{\partial t} &= \frac{\partial G}{\partial t^*} - \frac{\partial G}{\partial \sigma} \left[\frac{\sigma}{D} \frac{\partial D}{\partial t^*} + \frac{1}{D} \frac{\partial \eta}{\partial t^*} \right] \end{aligned} \quad (2.3)$$

$$\frac{\partial G}{\partial z} = \frac{\partial G}{\partial \sigma} \frac{\partial \sigma}{\partial z} = \frac{1}{D} \frac{\partial G}{\partial \sigma} \quad (2.4)$$

Burada, G keyfi bir alan, $\sigma = 0$ için $z = \eta$ ve $\sigma = -1$ için $z = -H$ olur.

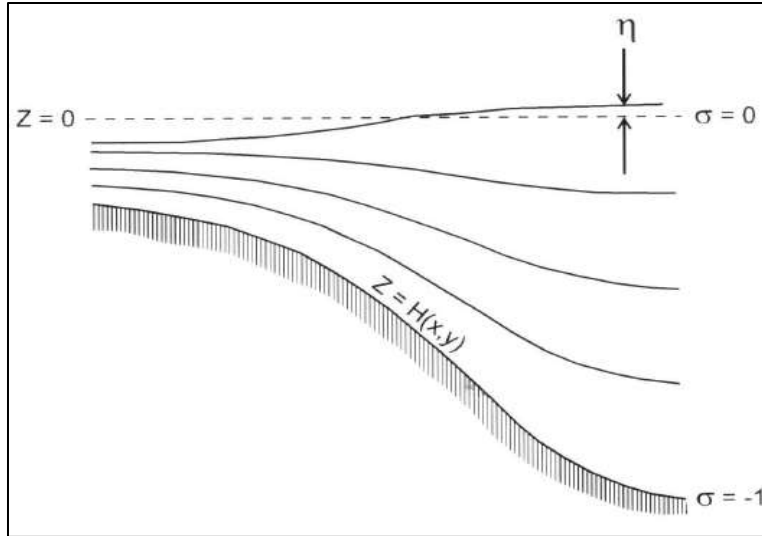
Dikey Hız:

$$\equiv w - U \frac{\partial D}{\partial x^*} + \frac{\partial}{\partial x^*} - V \frac{\partial D}{\partial y^*} + \frac{\partial}{\partial y^*} - \left(\frac{\partial D}{\partial t^*} + \frac{\partial}{\partial t^*} \right) \quad (2.5)$$

olarak tanımlanır. Yeni sınır koşulları ise,

$$\omega(x^*, y^*, 0, t^*) = 0, \omega(x^*, y^*, -1, t^*) = 0 \quad (2.6)$$

dir.

Şekil 1. Sigma koordinat sistem(Mellor ve Blumberg, 1985)

2.1. Sediment Konsantrasyonu için Korunum Denklemi

Doğu Karadeniz’de Yapılan Hidro-Elektrik Santrallerinin Sediment Taşınımı Üzerine Etkileri

Sediment taşınımı için üç boyutlu yayılım(advektion) ve saçılım(dispersion) denklemi ($k=1,2$) olmak üzere (HydroQual, 2002),

$$\frac{\partial C_k}{\partial t} + \frac{\partial UC_k}{\partial x} + \frac{\partial VC_k}{\partial y} + \frac{\partial (W-W_{S,k})C_k}{\partial z} = \frac{\partial}{\partial x} \left(A_H \frac{\partial C_k}{\partial x} \right) + \frac{\partial}{\partial y} \left(A_H \frac{\partial C_k}{\partial y} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(K_H \frac{\partial C_k}{\partial z} \right) \quad (2.7)$$

dir.Burada,

U, V, W : 3-D hız vektörü

C_k : sediment konsantrasyonu

$W_{S,k}$:çökme hızı

A_H :yatay difüzyon

K_H : dikey girdap difüzyonu

Sınır şartları ise,

$$K_H \frac{\partial C_k}{\partial z} = 0, z \rightarrow \eta \quad (2.8)$$

$$K_H \frac{\partial C_k}{\partial z} = E_k - D_K, z \rightarrow -H \quad (2.9)$$

E_k :askıda madde (resuspension)akısı

D_k :çökme akısı

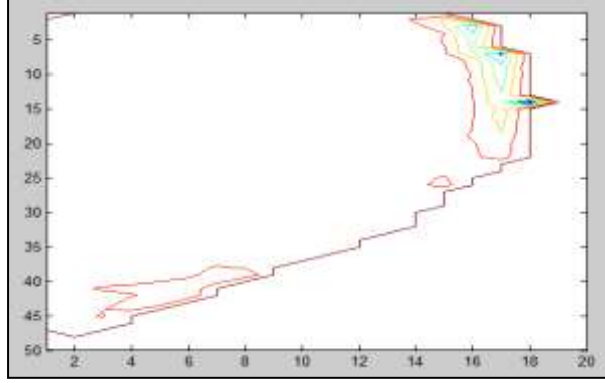
η :belirli bir noktadan su yüzeyine olan uzaklık

H :belirli bir noktadan tabana olan batimetrik derinlikdir.

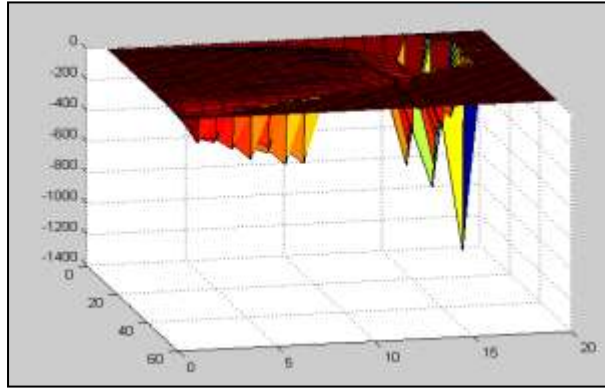
3. Yapılan Çalışmalar

Trabzon il sınırları içerisinde yer alan ve üzerinde 4 adet hidro-elektrik santrali bulunan Solaklı deresinin Doğu Karadeniz’e taşıdığı koheziv sedimentlerin deniz ortamındaki çökme alanları farklı durumlar altında incelenmiştir. HES’lerin varlığının koheziv sedimentlerin çökme alanları üzerine etkileri incelenerek kıyı oluşumuna nedenli etki ettiği gözlemlenmiştir. Denize giriş yapan koheziv sediment miktarı azaldıkça deniz ortamındaki sedimentlerin çökme alanları ve çökme miktarları değişkenlik göstermiştir. Pomsed modeli farklı sınır şartları altında uygulanarak Solaklı deresinden Doğu Karadeniz’e giriş yapan koheziv sedimentlerin deniz ortamındaki davranışları ve çökme alanları modellenmiş ve bu sayede kısa vadede koheziv sedimentlerin akıbetleri hakkında bilgi elde edilmiştir.

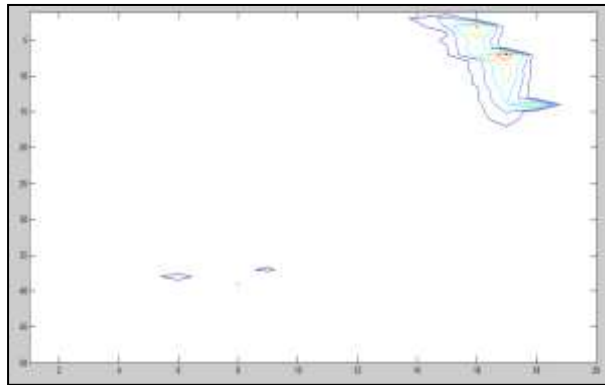

Şekil 2. HES'den önceki koheziv sediment dağılımı contour grafiği

Şekil 3. HES'den önceki koheziv sediment dağılımı surfer grafiği

Şekil 4. HES'den sonraki koheziv sediment dağılımı contour grafiği

Şekil 2 ve Şekil 3 'te Solaklı deresinden denize giriş yapan koheziv sediment miktarı 4000 mg/l olduğunda deniz ortamındaki koheziv sedimentlerin çökme alanları ve çökme miktarları contour ve surfer grafiklerinden görülmektedir. Şekil 4 te ise Solaklı deresinden denize giriş yapan sediment miktarı 500 mg/l olduğunda deniz ortamındaki koheziv sedimentlerin çökme alanları ve çökme miktarları contour grafiğinden görülmektedir. Grafiklerden de görüldüğü üzere denize giriş yapan koheziv sediment miktarları azaldıkça sedimentlerin çökme alanları

Doğu Karadeniz’de Yapılan Hidro-Elektrik Santrallerinin Sediment Taşınımı Üzerine Etkileri

dere girişinden uzaklaşarak meydana gelmektedir. Yani denize giriş yapan koheziv sedimentlerin hem çökeltme alanları hem de çökeltme miktarlarında değişiklikler olmuştur.

4. Sonuçlar

Yapılan modellemeler ve bu modellerin sonuçlarının incelenmesi ile denize giriş yapan koheziv sediment miktarı azaldıkça koheziv sedimentlerin deniz ortamındaki çökeltme alanları değişmekte ve çökeltme miktarlarında azalma meydana geldiği gözlemlenmektedir. Bu durumun sonucunda da bu bölgelerde kıyı aşınması (erozyon) meydana gelmektedir. Bazı alanlara ise daha fazla yoğunlukta sediment çökelmiştir ve bunun sonucunda da kıyı yığılması gözlemlenmiştir. HES’lerin denize giriş yapan sediment miktarı üzerine çok büyük etkileri vardır bununla birlikte denize giren sediment miktarları da kıyı alanları oluşumuna etki ettiğinden HES’lerin kıyı alanları üzerine etkileri açıkça görülmektedir. Son zamanlarda Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılan HES’lerin sayısı sürekli artmaktadır. HES’ler sayesinde su yolları değişmekte, denize taşınan sediment miktarı etkilenmekte ve bütün bu nedenlerden dolayı kıyı zonu oluşumunu çok ciddi boyutta tehdit edilmektedir.

5. Kaynaklar

Algan O., Gazioglu C., Yucel Z., Cagatay N., Gonencgil B. Sediment and Freshwater Discharges of the Anatolian River into the Black Sea // IOC-BSRC Workshop «Black Sea Fluxes». Workshop Report No. 145. Paris: UNESCO, 2000. P. 38–50.

Berkün, M., Anılan, T. ve Aras, E., 2010. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Sediment Taşınması ve Kıyı Erozyonu Etkileşimleri, Türkiye Mühendislik Haberleri (TMH), 3,4, 461-462.

Chen, W. B., 2008. Suspended Sediment Transport in the Offshore Near Yangtze Estuary, Journal of Hydrodynamics, 20,3, 373-380.

Hay, B. J. Sediment and water discharge rates of Turkish Black Sea rivers before and after hydropower dam construction // Environmental Geology, 23, 1994. P. 276–283.

HydroQual, Inc., 2002. A primer for ECOMSED Manual, version 1.3, USA.

Lick, W., Lick, J. ve Ziegler, C.K., 1994. The Resuspension and Transport of Fine-Grained Sediments in Lake Erie, J. Great Lakes Res., 20, 4, 599-612.

Mellor, G.L. ve Blumberg, A.F., 1985. Modeling Vertical and Horizontal Viscosity and the Sigma Coordinate System, Mon. Wea. Rev., 113, 1379-1383.

Milliman, J. D. Transfer of river-born particular material to the Ocean river inputs to ocean systems. Switzerland. UNEP UNESCO, 1981. P. 5–12.

Milliman, J. D. , Meade R. H. World-wide delivery of river sediment to the Ocean // The Journal Geology. 1983. V.91, P. 1–21.

Milliman J., Syvitski J. Geomorphic/Tectonic control of sediment discharge to the Ocean: The importance of small mountainous rivers // The Journal of Geology. 1992. V.100.P. 525–544.

Ülger, M., 2006. Kıyı Boyu Sediment Taşınmasının Modellenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Van Rijn, L. C., 2007. Unified View of Sediment Transport by Currents and Waves, Journal of Hydraulic Engineering, 10.1061/ASCE0733-9429, 645-667.

Young, S.L., Jin, K.K., Jong, W.K. ve Sei, S.H., 2014. Evaluation of Suspended-Sediment Sources in the Yeongsan River using Cs-137 After Major Human Impacts, Quaternary International,344, 64-74.

Ziegler, C.K. ve Nisbet, B.S., 1994. Fine-Grained Sediment Transport in Pawtuxet River, Rhode Island, ASCE J. Hyd. Engr., 120 (5),561-576.

Ziegler, C.K. ve Nisbet, B.S., 1995. Long-Term Simulation of Fine-Grained Sediment Transport in Large Reservoir, ASCE J. Hyd. Engr., 121 (11), 773-781.

SOCIOLOGICAL REFLECTION OF ANTROPOJENIC SOLID WASTE POLLUTION IN THE BLACKSEA REGION

Doç. Dr. Devran YAZIR*Dr. Öğr. Üyesi Koray OZSEKER**Dr. Öğr. Üyesi
Coskun ERUZ***

Abstract: The effect of rapid increase observed in technological developments and productions in the world is also a major environmental problem in terms of human-induced solid waste pollution in our region. In the Black Sea Region, which is the region where we live, this situation is a big problem of solid waste pollution due to settlement and concentration of population in the coastal regions. At the same time, urbanization in the Black Sea continues rapidly along the entire coast. As a result, the domestic wastes produced by the settlement units are often delivered directly to the sea or streams such as creeks, rivers, and indirectly to the sea without any preliminary treatment. Our aim in this work is to reveal the threatening scale of solid waste pollution that we have been able to observe for many years to come, for the region we live in. In addition, it is the discussion of what can be done for sustainability in terms of environmental awareness for the future of Black Sea Region. In the direction of this study, the coasts of the province of Trabzon, which has recently gained great momentum in tourism activities and where most of the population density is located in coastal areas, has been determined as the regions to be investigated.

Keywords: Solid Waste, Pollution, Anthropogenic, Black Sea

1. Introduction

Marine litter (solid waste) is any persistent, manufactured or processed solid material discarded, disposed of or abandoned in the marine and coastal environment. Marine litter consists of items that have been made or used by people and deliberately discarded into the sea or rivers or on beaches; brought indirectly to the sea with rivers, sewage, storm water or winds; accidentally lost, including material lost at sea in bad weather (fishing gear, Cargo); or deliberately left by people on beaches and shores (Anonymous, 2005).

In parallel to its urbanized life style, human is producing increasingly more litter (Url-1, 2013). Marine litter is an environmental, economical, human health and aesthetical problem. It poses a complex and multi-dimensional challenge with significant implications for the marine and coastal

* KTU, Faculty of Marine Sciences, Trabzon, Turkey

** KTU, Institute of Marine Sciences and Technology, Trabzon, Turkey

*** KTU, Faculty of Marine Sciences, Trabzon, Turkey

Sociological Reflection Of Antropojenic Solid Waste Pollution In The Blacksea Region

environment and human activities all over the world. The marine litter problem is closely linked to major problems of public health, conservation of the environment and sustainable development in the Black Sea region. Marine litter originates from various land- and sea-based sources as a result of diverse human activities, and evidently causes a wide variety of negative impacts on the human population, wildlife, landscape and some sectors of the economy. Floating litter and items suspended in the water column are transported by currents and winds across maritime borders and throughout the sea to become a basin-wide problem (Meith, 2009).

The solid waste types are domestic wastes, medical wastes, industrial wastes, commercial and institutional waste, special waste, hazardous waste, agricultural and garden waste. Solid wastes are the most common type of pollutant that causes river, sea and land pollution. Solid wastes left alone of the nature uncontrolled, it's contaminating the soil, air, groundwater and surface water sources and pollution of the sea and lakes, causing the unpleasant odor, many environmental problems (Kocer et al., 2003).

Most coastal territories are densely populated and even overpopulated especially during touristic season (summer). According to different estimates, based on the national census statistics, permanent human population distributed along to Black Sea shores came to 16-20 millions 1990s, and an extra 4-12 million per year were represented by tourists (Zaitsev and Mamaev, 1997; Bilyavsky et al., 1998; Kerestecioğlu et al., 1998). Increasing population, growing urban settlement, technological developments, industrialization, living standards have led to rapid and sustained increases in production of solid waste. The province of Trabzon's population draws attention to region for urbanization and industrialization. Urbanization on the coastal areas show that in terms of solid waste pollution adversely affects the sea shores (Eruz and Ozseker, 2017).

Accumulation of marine litter in the ocean is a growing problem worldwide. Particularly plastic, the most utilized and persistent material arises as the primary contaminant in the marine environment (Derraik, 2002; Ryan et al., 2009; Topcu, et al., 2013). Plastics are synthetic organic polymers, and though they have only existed for just over a century by 1988 in the United States alone, 30 million tons and of plastic were produced annually (Topcu, et al., 2013) and 32 million tons of plastic waste were generated in 2011 (Url-2, 2013) . The versatility of these materials has lead to a great increase in their use over the past three decades, and they have rapidly moved into all aspects of everyday life (Hansen, 1990).

Seas and oceans have been used for hazardous waste disposal area for a long time. The garbage is big problem. Especially in the last quarter of the century, began to be seen as a major problem in all the land and oceans. Last ten years, the accumulated waste on beaches has increased by 80%. This problem is growing rapidly as a result of various factors, main factor is rapid population growth and lack of public awareness, insufficient garbage collecting and separation in rural areas (Eruz and Ozseker, 2010). Due to technological developing a lot of new product and packaging materials has revealed to more pollution.

Our aim in this work is to reveal the threatening scale of solid waste pollution that we have been able to observe for many years to come, for the region we live in. In addition, it is the discussion of what can be done for sustainability in terms of environmental awareness for the future of Black Sea Region. In the direction of this study, the coasts of the province of Trabzon, which has recently gained great momentum in tourism activities and where most of the population density is located in coastal areas, has been determined as the regions to be investigated.

2. Material and Methods

The study was done at coastal zone of Trabzon city in South Eastern Black Sea. The study area was identified as coastal areas of three different districts that Akçaabat, Ortahisar and Yomra (Figure 1). In this study, it was assumed that solid wastes were dumped into river collecting areas and transported to coastal zone.

Figure 1. Map of study area

Data, for the study area, were obtained during April to September 2016 to identification and quantification of solid waste. Every district coast divided five sampling areas to measure non soluble solid wastes (Litter). Litter sampling points were chosen to represent the entire coast. Selected points are near the river mouths, beaches which are used for public swimming, rocky coast, the residential area coast, and some at harbor entrances and the surrounding areas. For measuring amount and type of litter, in sampling area randomly selected 80 or 150 m² square or rectangular areas of adjacent shoreline are used for sampling. Solid wastes separately counted and weighted. Collected and calculated date used for statistical analysis. Difference between, districts, stations, solid waste types (plastic, metal, glass, and textile) and accumulation in the sampling areas analyzed.

3. Results and Discussion

Solid wastes from rural areas were removed by households burning or disposing to the creeks basin or hills in an irregular manner. The study area of the Trabzon province is high populated (164/km²) and settlements, houses are rare distributed around the river basins. In the present study, amount of solid waste along the coastline of the province of Trabzon which is 300 km²

Sociological Reflection Of Antropojenic Solid Waste Pollution In The Blacksea Region

with a 30 km total length and width of 10m identified as a total of 8387.4 tons. Total weight and number of the litter which were collected from the coast of the districts are given in Table 1.

Table 1. The distribution of solid waste along the coast of the districts

STU DY ARE A	SOLI D WAS TE (KG)	SOLID WAST E (NUM BER)	PLASTIC		METAL		GLASS		TEXTILE	
			kg	numbe r	kg	numbe r	kg	numb er	kg	numb er
AKÇ AAB AT	2355. 6	6120	1123. 4	5240	151.3	423	370. 8	146	710.1	311
ORT AHIS AR	4959. 7	10353	812.6	6314	2315. 8	2214	516. 1	614	1315. 2	1211
YOM RA	1072. 1	2735	314.3	2114	112.1	184	184. 1	162	461.6	275
TOT AL	8387. 4	19208	2250. 3	13668	2579. 2	2821	107 1	922	2486. 9	1797

In the South Eastern Black Sea, coastal current direction is mainly west to east and effective wave direction is north or northwest to south. The router physical conditions in which the accumulation of litter on the coast, are coastal current and wave. It was found that between districts, current and wave effect are not shown important differences. When the solid waste pollution in the study area according to the total weight amount, it is observed that the highest amount is in Ortahisar district. The highest value of metal, glass and textile are observed as 2315.8 kg, 516.1 kg and 1315.2 kg respectively, in Ortahisar district. But, the highest value of plastic is observed as 1123.4 kg in Akçaabat district (Figure 2).

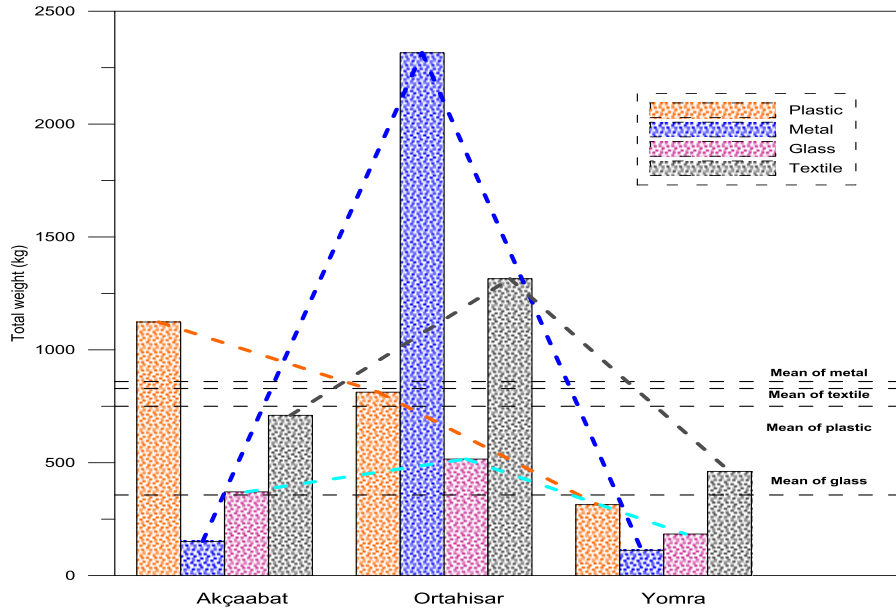

Figure 2. Distribution of deposited solid waste on coast of the districts. According to the types and weight of litter

According to the type of solid waste deposited in coastal area, the distribution of the total accumulation is as follows: metal 31%, textile 29%, plastic 27%, and glass 13% (Figure 3). The highest solid waste values in the study area were observed at the Ortahisar district which is center of Trabzon city. Solid waste in districts decrease in the order Ortahisar>Akçaabat>Yomra, respectively.

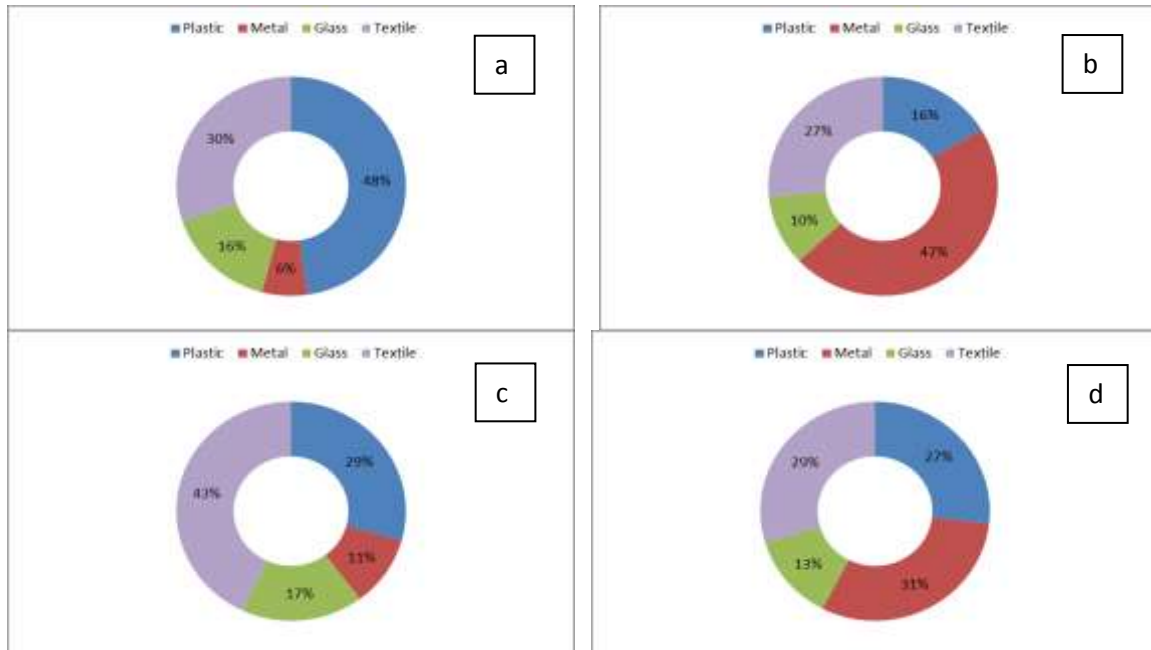

Figure 3. Distribution of solid waste derivative as percentage
a-) Akçaabat; b-) Ortahisar; c-) Yomra; d-) Total area

Sociological Reflection Of Antropojenic Solid Waste Pollution In The Blacksea Region

It is remarkable that the highest values of solid waste are concentrated in the stations near the city centers and industrial establishments. Most of these wastes are plastic wastes, and are thrown into natural areas without any treatment. These areas are picnic areas, recreational areas, riversides, meadows, forests, and shores etc. which are used for social purposes. An important problem that arises in work and that must be taken into consideration is the concentration of hygiene products such as children and sick cloths. Among the solid wastes, hygiene products which started to occupy an important place in recent years constitute 25% of the total plastic wastes.

Trabzon province coast is a part of the Black Sea, and the results give us an idea to understand the litter pollution situation of the different type coast of the Black Sea. As a result of the study, it was concluded that, 30 km long coastal area of Trabzon, which consists of mouth of the creek, beach, rocky and filled areas was totally under the influence of the solid waste pollution. Therefore, it was concluded that this pollutions are due to waste disposal to the river beds, hills or coastal areas, because of not enough training and supervision of the local people. Due to regular waste collection and storage system at urban centers and the central villages, the waste were not disposed to the coast, but due to lack of waste collection systems in rural areas, wastes are discharged to the river catchment areas and transported to the sea then scattered and accumulate on the coast. It was determined that visual pollution of the litter is an important cause of physical and chemical pollution on the coastal and marine ecosystems (Eruz and Ozseker, 2016). As other site of the Black Sea and others seas coasts, careless garbage and recycling collection and poor landfill management have been blamed for some of debris, particularly plastic bags and bottles. The results of the study show similarities with Eruz and Ozseker, 2017; Topçu et al., 2013; Morris, 1980; Martin and Sobral, 2011 and McCoy, 1988 that most of the debris is plastic. Although, Topçu et al. [12] reported that the solid wastes of the Western Black Sea bed originated from Turkish domestic and foreign discharges, on the contrary all wastes of the study area are originated by Turkish domestic wastes. Solid waste problem on the coast of the Trabzon province is a sample of the understanding the present situation and threat for the future of the Black Sea's shores. Solving the problems, garbage collecting systems should be effective not only at central settlements, but also at the rural areas as include as upper mountains to coastal settlement. Furthermore, citizen awareness and education for local pollution should be more effective (Eruz and Ozseker, 2017).

References

- Anonymous, (2005).UNEP. Marine Litter: An Analytical Overview. UNEP, 47 pp.
Bilyavsky, G., Tarasova, O., Denga, Y., Domashlinets, V., Mischenko, V., Tkachov, O., (1998). Black Sea Environmental Priorities Study; Ukraine. UN Publ., New York, 105 pp.
Derraik, J.G.B., (2002). The pollution of the marine environment by plastic debris: a review. Marine Pollution Bulletin 44, 842e852.

Erüz C., Özşeker K.,(2010). Solid Waste Pollution of Eastern Black Sea Coast, Proceedings of the National Conference of V. Coastal and Marine Areas in Turkey, Volume III, 1495-1503, K.T.Ü., Trabzon.

Eruz, C., and Ozseker, K., (2017). Land Based Litter Pollution On The Shores Of South Eastern Black Sea Coastal Cities, Fresenius Environmental Bulletin, vol. 26, 3839-3844.

Hansen, J.,(1990). Draft position statement on plastic debris in marine environments, J. of Fisheries, vol, 15, 16–17.

Kerestecioglu, M., Borotav, Z., Ercan, H., (1998). Black Sea Environmental Priorities Study: Turkey. UN Publ., New York 177 pp.

Koçer, N., Öbek E., Uslu G., (2003). Cost of Solid Waste and Waste Collection ,Transportation in the City of Elazig; Condition of waste deposition areas. F. Ü. Journal of Science and Engineering, 15(2), 27-36.

Martins ,J., Sobral, P., (2011). Plastic Marine Debris on the Portuguese Coastline: Amatter of Size?, Marine Pollution Bulletin , Vol 62, 12, 2649-2653.

McCoy, F., (1988). Floating Megalitter in the Eastern Mediterranean, Marine Pollution Bulletin, Vol 19, 1, 25-28.

Meith N., (2009). Marine Litter: A Global Challenge, United Nations Environment Programme, Marine and Coastal Ecosystems Branch (MCEB) DEP/1176/NA, 232p.

Morris,J.R. (1980). Floatining Plastic Debris İn the Mediterranean, Marine Pollution Bulletin,vol 11, 5,p 125.

Ryan, P.G., Moore, C.J., van Franeker, J.A., Moloney, C.L., (2009). Monitoring the abundance of plastic debris in the marine environment. Philosophical Transactions of the Royal Society B 364, 1999e2012.

Topçu, E., N., Tonay A., M., Dede A., Öztürk A. A., Öztürk B., (2013). Origin and abundance of marine litter along sandy beaches of the Turkish Western Black Sea Coast, Marine Environmental Research 85 21-.28.

URL- 1, (2013): http://www.blacksea-commission.org/_publ-ML.asp,

URL- 2, (2013): <http://earth.google.com>.

Zaitsev, Y., Mamaev, V., (1997). Marine Biological Diversity in the Black Sea: A study of change and Decline. Un Publ., New York, 208 pp.

TUZ GÖLÜ GÜNEYİNDEKİ NADİR BİTKİLER VE BOTANİK TURİZMİ

RARE PLANTS AND BOTANICAL TOURISM IN THE SALT LAKE SOUTH

Prof.Dr.Turhan ÇETİN*Prof.Dr. Ergin HAMZAOĞLU**Doç.Dr. Murat KOÇ***Murat ÇAKIR****

Özet: Genel olarak botanik turizmi, eko-turizmin bir alt dalı olarak kabul edilir. Son çalışmalara göre farklı bir turizm türü olarak kabul görmektedir. Araştırmalara göre botanik turizmde katılanların genellikle 35-54 yaş aralığında olduğu görülür. Ayrıca bu turistler yüksek eğitilidir. Gelir durumu iyi ve doğa, kültür ve gastronomiye ilgi duydukları bilinmektedir. Eko-turizm ve botanik turizmi amaçlı seyahat edenlerin sayısının diğer turizm türlerine göre çok az olduğu söylenebilir. Ancak bu amaçla gelen turistlerin toplam turizm gelirleri içindeki payları giderek artmaktadır. Tuz Gölü'nün coğrafi konumu ve yükselti değerlerine göre değişmekle birlikte, birçok bitkinin çiçekli olarak görülebileceği ilkbahar ve erken yaz ayları botanik turizmi için en ideal dönemdir. Bu dönemde bitkilerin çiçek açmalarıyla ortaya çıkan manzara, doğasever turistler için ilgi çekecektir. Bu araştırmada, Tuz Gölü'nün güneyinde yetişen nadir bitkilerin botanik turizmi açısından önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sahası İran-Turan Bitki Coğrafyası Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Tuz Gölü'nün güneyi jeomorfolojik özellikleri ve iklim özellikleri dikkate alındığında tuzcul bitkiler bakımından zengindir. Araştırma sahasında son verilere göre 273 bitki türü bulunmaktadır. Bu bitkilerden 42 tanesi Türkiye için endemiktir. Bu endemik bitkilerden 30 tanesini Tuz Gölü'nün güney kesimlerinde görmek mümkündür. Bunlardan *Silene salsuginea* Hub.-Mor., *Hypericum salsugineum* N.Robson & Hub.-Mor., *Centaurea tuzgoluensis* Aytaç & H.Duman, *Senecio salsuginea* H.Duman & Vural, *Taraxacum tuzgoluense* Yıld. & Doğru-Koca, *Allium vuralii* Kit Tan, *Iberis halophila* Vural & H.Duman, *Frankenia salsuginea* Adıgüzel & Aytaç, *Inula tuzgoluensis* M.Öztürk & O.Çetin ve *Linum ertugrulii* O.Tugay, Y.Bağcı & Uysal, tuzlu bataklık alanları tercih eder ve dünyada sadece bu gölün güney kesimlerinde yetişir. Araştırmada öncelikle Tuz Gölü'nün güneyinde yetişen nadir bitki türleri tespit edilmiştir. Daha sonra araştırma sahasının topografya haritası çizilmiş ve bu harita üzerinde nadir bitkilerin muhtemel adresleri kabaca işaretlenmiştir. Son olarak; alandaki bitki çeşitliliği, yürüyüş yolları ve dinlenme alanları dikkate alınarak bir adet botanik turizmi rotası belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tuz Gölü, botanik turizmi, nadir bitkiler, doğal miras.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, cetin.turhan@gmail.com

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Fen Bilimleri Eğitimi ABD, erginhamzaoglu@yahoo.com

*** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Halk Sağlığı Enstitüsü, aybumuratkoc@hotmail.com

**** Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, cakirmrt007@gmail.com

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

Abstract: Generally botanical tourism used to be viewed as a subfield of ecotourism. In recent years it has begun to be accepted as a distinct type of tourism. The research in this field indicates that the typical botanical tourist is aged between 35 and 54, with high level of education/income, and interested in nature, culture, and gastronomy. It can be said that the number of people who travel for eco-tourism and botanical tourism is very small compared to other types of tourism. However, the share of tourists coming to this purpose within total tourism revenues is increasing. It is the ideal time for botanical tourism in spring and early summer months, where many plants can be seen as flowering, depending on geographical location and altitude of Salt Lake. The landscape that emerges with the flowering of plants in this period will attract interest for naturalistic tourists. In this study, the significance of the rare plants for botanical tourism in the south of Salt Lake located is discussed. The research area is located within the borders of the Iranian-Turan phytogeography region. The south of Salt Lake is a geomorphological unit rich in natural beauty and halophytes plants diversity. There are 273 plant species in research field according to the latest figures. 42 of these plants are endemic to Turkey. It is possible to see 30 of these endemic plants on south of Salt Lake. *Silene salsuginea* Hub.-Mor., *Hypericum salsugineum* N.Robson & Hub.-Mor., *Centaurea tuzgoluensis* Aytaç & H.Duman, *Senecio salsuginea* H.Duman & Vural, *Taraxacum tuzgoluense* Yıld. & Doğru-Koca, *Allium vuralii* Kit Tan, *Iberis halophila* Vural & H.Duman, *Frankenia salsuginea* Adıgüzel & Aytaç, *Inula tuzgoluensis* M.Öztürk & O.Çetin and *Linum ertugrulii* O.Tugay, Y.Bağcı & Uysal, prefer the spreading of the salt marsh areas and grow only on the southern part of this lake in the world. In the study, the rare plants growing in the southern Salt Lake were identified. Then, the topography map of the research field was drawn, and the altitudes and addresses of the endemic plants were marked on this topography map. Finally, taking the inclination and walking routes into consideration a botanical tourism route was created on the map.

Key words: Salt Lake, botanical tourism, rare plants, natural heritage.

1- Giriş

Türkiye de deniz ve tarihi alan turizminin yanında tüketicilere alternatif turizm seçeneklerini de sunmaları oldukça önemlidir (Kozak vd., 2011; Dilek ve Şahin, 2002; Çağatay vd., 2002; Akşit, 2007; Doğanay ve Zaman, 2014). Bu nedenle Türkiye'nin, kırsal turizm, kongre turizmi, yat turizmi, spor turizmi, macera turizmi, kuş gözlemciliği, dalış turizmi, mağara turizmi, tarım turizmi, karavan turizmi, trekking, golf turizmi, sağlık turizmi, av turizmi, atlı doğa yürüyüşü, termal turizm, dağ ve kayak turizmi, yayla turizmi, göl, şelale ve akarsu sporları turizmi, botanik turizmi ve doğa sporları turizmi gibi ekolojik temelli turizm türleri ile kültür turizmi, inanç turizmi, ipek yolu ve han-kervansaray turizm türlerinin geliştirilmesi ile turizm pazarındaki payının giderek artacağı tahmin edilmektedir (Duman vd., 2007).

Turizm, kültürel ve doğal çevreyi pazarlayan bir sektör olarak görülmektedir. Doğal çevre bizlere dağlar, göller, deniz, kum, güneş, flora ve fauna, akarsular, iklim özellikleri (güneşlenme süresi, kar, yağmur, deniz suyu sıcaklığı vb), yer şekilleri, jeolojik oluşumlar sunmaktadır. Turizm pazarlaması kararlarında doğal çevre ile uygulama ve kuralların önemsenmesi gerekir. Çünkü turizm bölgelerinin pazarlanmasında coğrafi çevre özelliklerini ve doğa dostu yaklaşımları dikkate almayan etkinliklerin başarıya ulaşması olanaksızdır (Avcıkurt, 2007; Bjork, 2000; Kozak, 2006). Turizm pazarlamasında büyük bir pazarı farklılıklardan yola çıkarak daha iyi

yönetilebilir alt pazarlara ayrılmasıyla oluşan en küçük pazarlara niş pazarlar olarak tanımlanır. Yine benzer özellikleri bulunan küçük bir guruba farklılaştırılmış ve özgün ürünlerle hitap edilmesine de niş pazarlama denilir (Küçükaslan, 2006; Akoğlan-Kozak ve Bahçe, 2009).

Bitkiler, dünyanın biyolojik çeşitliliğinin çok önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İnsan refah düzeyinde önemli bir yeri olduğu bilinen bir gerçektir. Yine temel besin gereksinimini karşılayan tarımsal ürünler ve binlerce yabancı bitki dünyanın bütününde insan varlığının çoğalarak devam edebilmesi açısından korunma, giyinme, ısınma, ilaç, yiyecek sağlama potansiyeline sahip olması nedeniyle hem ekonomik hem de kültürel açıdan önemlidir (Demircan vd., 2006). Biyolojik çeşitlilik ve bileşenlerinin zenginliği sürdürülebilirliğin en önemli göstergeleri arasındadır. Dünya ekosistem fonksiyonlarının sağladığı mal ve hizmetlerin ekonomik değerinin yıllık olarak yaklaşık 33 trilyon dolar civarında olduğu bilinmektedir (Demir, 2009; Kaypak, 2010; Contanza vd., 1997).

Günümüzde elektronik sektöründeki hızlı gelişme fotoğrafçılık sektöründe de kendini göstermiş ve yüksek çözünürlüklü ve kolay kullanılabilen dijital fotoğraf makinelerinin yaygın bir şekilde kullanımına yol açmıştır. Dolayısıyla da birçok kişide özellikle doğa ile ilgili fotoğraf çekme merakı ve alışkanlığı meydana gelmiştir. Bu durum flora turizmi ve fotosafari turizmi dalları başta olmak üzere doğa temelli turizm türlerinin gelişmesine yol açmıştır (Irmak ve Yılmaz, 2011).

Botanik turizminin mevcut uygulaması, özel amaçlarla oluşturulan gruplarla botanik bahçe ziyareti şeklindedir. Botanik bahçelerinde geleneksel olarak eğitici veya bilimsel amaçla bitkiler sergilenmektedir. Araştırmalar, botanik turizmde katılanların belirtildiği gibi, ziyaretlerinde pek de eğitici veya bilimsel boyuttan ziyade “bahçelerin manzaralarını izlemek, aileleri ve ya arkadaşları ile daha kaliteli zaman geçirmek ve doğadan zevk almak” gibi motiflerle ilgilendikleri sonucunu ortaya koymaktadır (Kozak-Akoğlan ve Bahçe, 2009). Bu açıdan değerlendirildiğinde, nadir görülen ve yerel özellik taşıyan bitkilerin incelenmesi ve görülmesi amacıyla gerçekleştirilen seyahatler, botanik turizminin can damarını oluşturur. Endemik alanlar, küçük bir alan olabileceği gibi, dağ, vadi, ova veya ada gibi büyük bir alan da olabilir (Baytop, 1997). Bu alanların ziyarete açılmalarının iki önemli şartı bulunmaktadır. Birincisi ilgili yörede botanik turu güzergâhları çıkartılarak bu rotanın dışındaki seyahate izin verilmemelidir. İkincisi de söz konusu bölgeye yapılacak seyahatlerin kişisel olarak değil gruplar halinde yapılması ve grup rehberinin mutlaka Botanik Turizm Eğitimi Sertifikasına sahip olması gerekir.

Türkiye'nin hem mutlak hem de göreceli konumu botanik turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olmasında oldukça fazla rol oynamıştır. Ancak bu potansiyelin yeterince tanındığını, korunduğunu ve turizm amaçlı değerlendirilebildiğini söylemek oldukça güçtür. Son yıllarda ekoturizm etkinlikleri ve bu konuda hizmet veren seyahat acentelerinin sayısı artış görülmektedir. Bununla birlikte botanik turizmde yönelik geliştirme çalışmalarında en önemli sorunun tur rehberlerinin bitkiler konusunda yeterince uzmanlaşmış olmamaları gösterilmektedir (Yılmaz ve Karahan, 2003). Botanik turizmde, bir turist rehberinin, özellikle bitki görmek, incelemek ve bitkilerin resmini çekmek için gelen turistleri bitkiler açısından zengin olan yörelere götürmesi, bu geziye çıkmadan önce götüreceği yerlerdeki bitkiler hakkında belirli bir düzeyde bilgi sahibi olması gerekir. Botanik turizminin doğru zeminde, uzman rehberler eşliğinde, bitkilerin yaşamları için en uygun güzergâhlarda yapılması, öncelikle acentelerin ve yöre halkının duyarlılığı ile (Demirkaya ve Çetin, 2010) yakından ilgilidir.

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

Literatür incelendiğinde, bitki çeşitliliği, ekoturizm ve alternatif turizm potansiyeli üzerine yapılmış birçok akademik araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Albayrak, 2010; Atik vd., 2010; Ballantyne et al., 2008; Barthlott and Winiger, 2001; Demir, 2009; Demircan vd., 2006; Diamantis, 1999; Dilek ve Şahin, 2002; Doan, 2000; Hvenegaard and Dearden, 1998; Kaypak, 2010; Kuvan, 2005; Lu and Stepchenkova, 2012; Munt, 1994; Orhan ve Karahan, 2010; Ozaner, 2002; Pickering and Hill, 2007; Sönmez, 2011; Seyidahmedov and Atamov, 2008; Sungur, 2012; Şen, 2010; Turpie and Joubert, 2004; Tyler and Dangerfield, 1999; Valentine, 1993; Var ve Karaşah, 2010; Wassenberg et al., 2015; Myers et al., 2000; Keskin Köylü, 2015; Keskin Köylü, 2017; Tuncer ve Fırat, 2017; Ulusan ve Batman, 2010; Aksoy and Hamzaoğlu, 2006; Hamzaoğlu and Aksoy, 2009; Menemen and Hamzaoğlu, 2000; Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013). Ancak, botanik turizmi açısından bitkilerin değerlendirilmesine yönelik sınırlı sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir (Yılmaz ve Karahan, 2003; Yun et al., 2005; Sönmez, 2006; Tırıl, 2006; Irmak ve Yılmaz, 2011; Sönmez, 2011; Dilaver, 2017).

2- Yöntem

Çalışmada Konya ilinin kuzeydoğu kesimleri ile Aksaray ili Eskişehir ilçesi Tuz Gölü etrafında yetişen endemik bitkiler TÜBİTAK tarafından yönetilen TÜBİVES (Türkiye Bitkileri Veri Servisi) kayıtlarına göre güncellenmiştir (TÜBİVES, 2017). Yine güncelleme sırasında diğer bilimsel çalışmalar da göz önüne alınmıştır. Tuz Gölü civarında çok sayıda endemik bitki yetişmektedir. Bu endemik bitkilerden 30 adedi botanik turizmi açısından önem taşımaktadır. Botanik turizmi bakımından önem arz eden endemik bitkilerin tehdit kategorileri IUCN kriterleri ve Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı temel alınarak belirlenmiştir (Davis, 1965-1985; Davis et al., 1988; Ekim vd., 2000; Güner et al., 2000; Güner, 2012; IUCN, 2016).

Daha sonra Tuz gölü ve yakın çevresinin fiziki haritası oluşturulmuş ve üzerinde endemik bitkilerin yetişme yerleri işaretlenmiştir. Son olarak harita üzerinde topografik özellikler de dikkate alınarak endemik bitkilerin dağılımları incelenmiş, botanik turizmi kapsamında kullanılacak "Botanik Turizmi Güzergâhı" belirlenmiştir. Bu aşamada rota belirlenirken, rota mesafeleri, havayolu, demiryolu, denizyolu ve karayolu ulaşım şartları, fiziki şartlar, konaklama, dinlenme, sosyal imkânlar gibi turizmi etkileyen doğal ve beşeri faktörler de göz önüne alınmıştır. Botanik turizmi güzergâhının haritaya aktarılmasında ArcWiew CBS programından yararlanılmıştır.

3- Türkiye'nin Bitki Çeşitliliği ve Endemik Bitkilerin Botanik Turizmindeki Önemi

Türkiye, coğrafi konumu, iklim ve toprak faktörlerinin farklılığı ile üç fitocoğrafik bölgenin kesişme alanında yer alması gibi özelliklerden dolayı zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Türkiye'de son verilere göre yaklaşık 9940 bitki türü yetişmektedir ve bunların da yaklaşık 3490'ı endemiktir. Türkiye florasının endemizm oranı yaklaşık olarak % 35'tir (Davis, 1965-1985; Davis et al., 1988; Güner et al., 2000; Erik ve Tarıkahya, 2004; Avcı, 2005; Özhatay and Kültür, 2006; Özhatay et al., 2009; Özhatay et al., 2011; Türe ve Böcük, 2010; Torlak vd., 2010; Atik vd., 2010; Efe, 2010; Genç ve Çetin, 2013). Avrupa kıtasının tümünde yaklaşık 12.000 bitki türü olduğu, bu türlerden de sadece 2500'ünün endemik ve endemizm oranının yaklaşık % 21 olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin bitki zenginliğinin önemi daha iyi anlaşılır (Barthlott and Winiger, 2001; Şekercioğlu vd., 2011).

Endemik (has) bitkiler sadece bir ülkede ve hatta bezen tek bir adreste yaşadıklarından, diğer bitkilere göre daha fazla ilgi çekicidirler (Dönmez, 1985; Ekim, 1990; Ozaner, 2002; Atik ve Altan, 2006; Ekim, 2007; Kreutz, 2009). Diğer bitki türlerine göre, daha fazla korumaya ihtiyaç duyulan bu türler tüm dünyada IUCN (International Union for Conservation of Nature) tarafından tespit edilmiş tehlike kategorileri temel alınarak gruplandırılmaktadır (IUCN, 2016).

Türkiye, bitki ve hayvan türlerinin sayısı bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alır. Bunun temeli, günümüzden yaklaşık 65 milyon yıl önceki yer hareketlerine kadar dayanır. Yaklaşık 65 milyon yıl önce Afrika anakarasının kuzeye doğru hareket ederek Avrupa ve Asya anakaralarını sıkıştırmasıyla Alp dağları silsilesi ve bu silsilenin Anadolu'daki uzantıları olan

Kuzey Anadolu ve Toros Dağları oluşmuştur. Sıkışmanın etkisiyle yükselen Anadolu platosunun ortasında, çevresi dağlarla kaplı büyük bir göl ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun flora ve fauna varlığının izole olarak kendi içinde evrimleşmesini sağlayacak coğrafi şartların ortaya çıkmasıyla, Anadolu'daki tür çeşitliliğinin temeli atılmıştır (Kılıç ve Eken, 2004; Tırıl, 2006; Atalay, 2005; Kışlalıoğlu ve Berkes, 1987; Atalay, 2008; Günal, 2013). Türkiye'nin coğrafi konum özellikleri de, biyolojik zenginliklerin artışında katkısı olan bir diğer faktördür. Türkiye'nin üç kıtanın birbirine en fazla yaklaştığı alan üzerinde yer alması, bu kıtalarda yaşayan canlı türlerinin Türkiye topraklarına gelmelerini sağlamıştır. Günümüzde, Türkiye'nin Batı Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde Avrupa, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Afrika, Doğu ve Orta Anadolu bölgelerinde ise Asya kökenli pek çok bitki ve hayvan türüne rastlamak mümkündür. Bitki ve hayvan türlerinin kıtalararası geçişlerde Türkiye'yi köprü olarak kullanmalarının önemi buzul dönemlerinde ortaya çıkan bir durumdur. (Şenkul ve Doğan, 2013; Durmuşkahya, 2006; Tırıl, 2006; Kesici vd., 2010; Günal, 1997; Eken vd., 2004; Kutluk ve Aytuğ, 2004; Sönmez, 2006).

Türkiye, üç fitocoğrafya bölgesinin kesişme alanında bulunmaktadır. Bu bölgeler, Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz Fitocoğrafya Bölgeleridir. Araştırma alanı İran-Turan Fitocoğrafya Bölgesi içerisinde yer almaktadır (Budak, 2003; Budak ve İlbaş, 2004). Bu fitocoğrafya bölgesinde tipik olarak karasal iklim hüküm sürmektedir (Muratgeldiyev vd., 2000).

Hem ekonomik hem de sosyal bakımdan gelişmiş ve doğanın korunması konusunda diğerlerine göre daha bilinçli olan ülkelerde doğadan izinsiz bir şekilde bitki toplanması yasaklanmıştır. Bu yüzden turistlerin de örnek toplamak yerine resim çekmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Doğa turizminde en çok ilgi çeken canlı gurubunu bitkiler oluşturmaktadır. Hayvanlar hareketli oldukları için onları gözlemek oldukça zordur. Ancak bitkiler hareketsiz oldukları için gözlenmesi, seyretmesi ve fotoğraflanması, hayvanlara göre oldukça kolaydır (Irmak ve Yılmaz, 2011).

4- Tuz Gölünde Yetişen Endemik Bitkiler ve Turizm Potansiyeli

Tuz Gölü havzası oluşumu, iklimi, jeolojik yapısı ile özel bir yapıya ve buna bağlı olarak kendine özgü bir doğaya sahiptir. Araştırma sahasında karasal iklim hüküm sürmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin en az yağış alan yöresi sayılmaktadır. Eylül ortalarından Nisan sonuna kadar uzun

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

bir soğuk dönem vardır. Kış aylarında ortalama sıcaklık -4 C'dir. Sıcak dönem soğuk dönemden kısa olmasına rağmen oldukça etkilidir. Alandaki buharlaşma özellikle yaz aylarında yüksektir.

Araştırma alanı olan Tuz Gölü Güney Batısında Gölyazı, Karaküllük, Gölyazı maşat, Cumhuriyet, Eskill ve Abalar köyleri yer almaktadır.

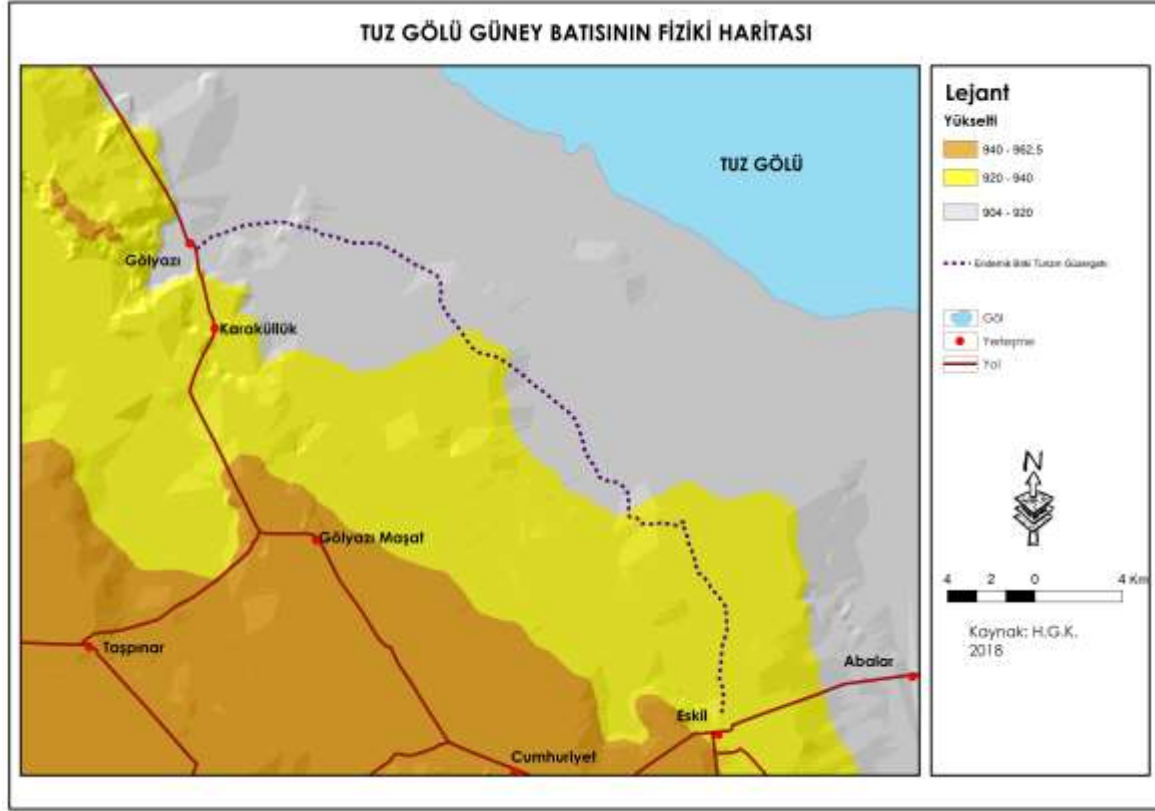
Tablo 1. Tuz Gölü Güney Batısında Yetişen Endemik Bitkiler ve Özellikleri

Sıra	Familya-Tür Adı	Türkçe Adı	Endemik	IUCN
1	Apiaceae - <i>Ferula halophila</i> Peşmen	Tuz çakşırı	E	EN
2	Asteraceae - <i>Achillea sieheana</i> Stapf.	Develi perçemi	E	VU
3	Asteraceae - <i>Centaurea tuzgoluensis</i> Aytac & H.Duman	Tuz düğmesi	E	CR
4	Asteraceae - <i>Cirsium alatum</i> ssp. <i>pseudocreticum</i> Gmelin	Batak kangalı	E	LC
5	Asteraceae - <i>Inula tuzgoluensis</i> M.Öztürk & O.Çetin		E	CR
6	Asteraceae - <i>Scorzonera hieraciifolia</i> Hayek	Cıbil tekesakalı	E	LC
7	Asteraceae - <i>Senecio salsuginea</i> H.Duman & Vural	Yeni kanaryaotu	E	CR
8	Asteraceae - <i>Taraxacum farinosum</i> Hausskn. & Bornm.	Çırtlık	E	LC
9	Asteraceae - <i>Taraxacum mirabile</i> Wagenitz	Ak çırtlık	E	VU
10	Asteraceae - <i>Taraxacum tuzgoluense</i> Yıldırımılı & A.Doğru-Koca	Cıbcık	E	CR
11	Boraginaceae - <i>Onosma halophilla</i> Boiss. & Heldr.	Acı emcek	E	VU
12	Brassicaceae - <i>Iberis halophila</i> Vural & H.Duman	Tuz Beğendiotu	E	CR
13	Brassicaceae - <i>Lepidium caespitosum</i> Desv.		E	NT
14	Caryophyllaceae - <i>Gypsophila ob lanceolata</i> Bark	Çorak çöveni	E	VU
15	Caryophyllaceae - <i>Silene salsuginea</i> Hub.-Mor.	Çorak nakılı	E	EN
16	Chenopodiaceae - <i>Kalidiopsis wagenitzii</i> Aellen		E	CR
17	Chenopodiaceae - <i>Petrosimonia nigdeensis</i> Aellen	Kuru acı	E	VU
18	Chenopodiaceae - <i>Salsola stenoptera</i> Wagenitz	Bodur soda	E	LC
19	Fabaceae - <i>Sphaerophysa kotschyana</i> Boiss.	Hürmüz otu	E	NT
20	Frankeniaceae - <i>Frankenia salsuginea</i> Adıgüzel & Aytac	Hürmüz otu	E	CR

21	Hypericaceae - <i>Hypericum salsugineum</i> Robson & Hub.-Mor.	Tuz kantaronu	E	VU
22	Iridaceae - <i>Gladiolus halophilus</i> Boiss. & Heldr	Çorak kılıçotu	E	VU
23	Lamiaceae - <i>Salvia halophila</i> Hedge	Tuz şalbası	E	VU
24	Liliaceae - <i>Allium vuralii</i> Kit Tan		E	VU
25	Linaceae - <i>Linum ertugrulii</i> O.Tugay, Y.Bağcı & Uysal	Bey keteni	E	CR
26	Plumbaginaceae - <i>Limonium anatolicum</i> Hedge	Yer devekulağı	E	VU
27	Plumbaginaceae - <i>Limonium iconicum</i> (Boiss. & Heldr.) O. Kuntze	Konya devekulağı	E	LC
28	Plumbaginaceae - <i>Limonium lilacinum</i> (Boiss. & Bal.) Wagenitz	Çorak lavantası	E	LC
29	Poaceae - <i>Puccinellia bulbosa</i> subsp. <i>caesarea</i> Kit Tan	Özge Tuzçimi	E	CR
30	Scrophulariaceae - <i>Verbascum pyroliforme</i> (Boiss. & Heldr.) O.Kuntze	Tuzcul sığırkuyruğu	E	VU
CR (Kritik): Doğal ortamda soyunun tükenme tehlikesi çok yüksek olan türler. EN (Tehlikede): Doğal ortamda soyunun tükenme tehlikesi yüksek olan türler. VU (Hassas): Doğal ortamda soyunun tükenmesi bakımından hassas olan türler. NT (Tehdide Açık): Şu anda tehlikede olmayan fakat yakın gelecekte girmeye aday olan türler. LC (Düşük Riskli): Yaygın bulunan türler.				

Tuz Gölü Güney Batısı ve yakın çevresinin fiziki haritası ayrıntılı olarak incelendiğinde, botanik turizmi için bir tane ana güzergâhın uygun olacağı söylenebilir. Bu güzergah yöredeki endemik bitki türlerinin habitatları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu yüzden güzergah araştırma alanının güneydoğusunda yer alan Eskil köyünden başlayarak, 920-940 m yüksekliğinde yaklaşık 4 km kuzeye doğru ilerlemektedir. Daha sonra araştırma alanının kuzey batısı istikametinde yay çizilecek şekilde yaklaşık 12 km boyunca ilerlemekte ve burada yer alan Gölyazı köyünde sona ermektedir.

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

86

Şekil 1. Tuz Gölü Güney Batısının Botanik Turizmi Güzergâhları ve Fiziki Haritası

Güzergah boyunca bataklık ve tuzlu topraklar üzerinde yürüneceği için yorucu bir tur olacaktır. Bu yüzden Gölyazı Maşat köyü kuzey doğusunda hem yemek içim hem de dinlenmek için mola verilmesi uygun görülmüştür. Bu rota botanik meraklısı turistler için bir günlük zaman diliminde gerçekleştirilebilecek etkinliktir. Yürüyüş güzergâhında yer yer bataklıkların bulunması ve araştırma sahasınının 904 metre ile 950 metreler arasında yükselti farkından dolayı bataklık alanlarda yürüyüşün zorlu olması beklenmektedir (Şekil 1).

Bu 30 endemik taksonu Tuz Gölü'nün güney kesimlerinde görmek mümkündür. Bunlardan *Silene salsuginea* Hub.-Mor., *Hypericum salsugineum* N.Robson & Hub.-Mor., *Centaurea tuzgoluensis* Aytaç & H.Duman, *Senecio salsuginea* H.Duman & Vural, *Taraxacum tuzgoluense* Yıld. & Doğru-Koca, *Allium vuralii* Kit Tan, *Iberis halophila* Vural & H.Duman, *Frankenia salsuginea* Adıgüzel & Aytaç, *Inula tuzgoluensis* M.Öztürk & O.Çetin ve *Linum ertugrulii* O.Tugay, Y.Bağcı & Uysal, tuzlu bataklık alanları tercih eder ve dünyada sadece bu gölün güney kesimlerinde yetişir.

5- Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda, Aksaray ili Eski ilçesi Tuz Gölünün güney batısı ekolojik turizmi özellikle de botanik turizmi açısından oldukça zengin potansiyele sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konya ili ve yakın çevresinde bir çok endemik bitki çeşidi yetişmektedir. Bunlardan özellikle 30 adedi botanik turizmi açısından önem arz etmektedir. Bu verilere göre araştırma alanının botanik turizmi bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Günümüzde henüz botanik turizmi turları yapılmassa da trekking turları seyrek olarak yapılmaktadır.

Prof.Dr.Turhan ÇETİN Prof.Dr. Ergin HAMZAOĞLU Doç.Dr. Murat KOÇ MuratÇAKIR

Araştırma alanında doğa temelli turizm türlerinin özellikle de botanik turizminin gelişmesi yöre halkı için turizme dayalı iş fırsatları (lokanta, kafe, ulaşım, yöresel ürünler pazarı, yerel rehberlik, pansiyon gibi) da yaratacaktır.

Araştırma alanında botanik turizminin gelişebilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur;

- Tuz gölü ve yakın çevresindeki doğal, kültürel ve tarihi turizm çekicilikleri botanik turizmi tur güzergâhlarına eklenmeli ve turistlere birlikte sunulmalıdır.
- Botanik turizmi alanlarına turist çekebilmek için cazip turlar düzenlenmelidir. Hatta Tuz gölü üzerinde yürüyüş için gelen turistlere botanic turizmi programlarına dahil etmek için tanıtım yapılmalıdır.
- Araştırma alanında botanik ve diğer turizm türlerinin gelişebilmesi için yöre halkının turizm faaliyetlerinin her aşamasına aktif olarak katılımı oldukça önemlidir.
- Araştırma alanındaki halka; kültürel ve tarihi ve turizm mekânlarındaki eserler ile doğal turizm unsuru olan yer şekilleri, bitki ve hayvan çeşitleri ile diğer doğal oluşumları koruma bilincinin artırılması amacıyla eğitici seminerler verilmesi yararlı olacaktır.
- Araştırma alanındaki turizm planlamaları, uygulama süreçleri ve tanıtım faaliyetlerinin başarılı olabilmesi; Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve yöre halkının uyum içinde çalışmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Aksoy, A. ve Hamzaoglu, E. (2006). Vegetation Zones in the Salty Marshes of Central Anatolia and Natural Borders of Agricultural Usage (Turkey): Biosaline Agriculture and Salinity Tolerance in Plants (eds. Öztürk M, Waisel Y, Khan M.A. and Görk G.). ISBN 978-3-7643-7610-9. Birkhauser Verlag, Basel, pp. 109-116.

Akşit, S. (2007). Doğal ortam duyarlılığı açısından sürdürülebilir turizm. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 441-460.

Albayrak, F. F. (2010). *Korunan alanların ekoturizm gelişimine etkileri: Camili biyosfer rezervi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı.

Atalay, İ. (2005). *Kuvaterner'deki iklim değişmelerinin Türkiye doğal ortamı üzerindeki etkileri*. Türkiye Kuvaterner Sempozyumu Turqua-V. İstanbul Teknik Üniversitesi 2-5 Haziran 2005, Bildiriler Kitabı, s. 121-128.

Atalay, İ. (2008). *Ekosistem ekolojisi ve coğrafyası, Cilt: I*. İzmir: Meta Matbaacılık.

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

Atik, A. D., Öztekin, M. ve Erkoç, F. (2010). Biodiversity and examples of endemic plants in Turkey. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 219-240.

Atik, M., Altan, T. ve Artar, M. (2006). Turizm ve doğa koruma “Güney Antalya Bölgesi”: Gelişmeler ve sonuçları. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 165-177.

Avcı Kurt, C. (2007). *Turizm sosyolojisi: turist-yerel halk etkileşimi*, Ankara: Detay Yayınları.

Ballantyne, R., Packer, J. and Hughes, K. (2008). Environmental awareness, interests and motives of botanic gardens visitors: implications for interpretive practice. *Tourism Management*, 29, 439-444.

Barthlott, W. and Winiger, M. (2001). *Biodiversity, a challenge for development research and policy*. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg & New York.

Baytop, T. (1997). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bjork, P. (2000). Ecotourism from a conceptual perspective, an extended definition of a unique tourism form. *International Journal of Tourism Research*, 2, 189-202.

Costanza, R., D’arge, R., D’groot, R., Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., Limburg, K., Naeem, S., O’neill, V.R., Paruelo, J., Raskin, G. R., Sutton, P., Van Den Belt, M. (1997). The value of the World’s ecosystem services and natural capital. *Nature*, 87, 253-260.

Çağatay, A., Yurdaer, M. ve Kırış, R. (2002). Eko-turizm için mekan ve yerel toplulukların katılımının planlanması. Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı, II. Turizm Şurası Bildirileri, II. Cilt, s, 203–217.

Çetin, T., Koç, M. ve Hamzaoğlu, E. (2017). *Kazankaya Kanyonunun (Yozgat) Botanik Turizmi Potansiyeli*. II. Uluslararası Bozok Sempozyumu: Yozgat’ın Turizm Potansiyeli ve Sorunları (04-06 Mayıs 2017 Yozgat) Bildiriler Kitabı, Cilt:2, Sayfa:327-344.

Davis, P. H. (1965-1985). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol: 1-9*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.

Davis, P.H., Mill, R.R. and Tan, K. (1988). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol: 10 (Suppl. I)*, Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.

Demir, A. (2009). Ekonomik açıdan biyolojik çeşitliliğin önemi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8 (15), 55-68.

Demircan, N., Öz, I., Stephenson, R. ve Karahan, F. (2006). Ekoturizm ve botanik turizmi: Türkiye'nin sukulent bitki çeşitliliğinin turizm potansiyeli, GAP V. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı, Şanlıurfa.

Prof.Dr.Turhan ÇETİN Prof.Dr. Ergin HAMZAOĞLU Doç.Dr. Murat KOÇ MuratÇAKIR

Demirkaya, H. ve Çetin, T. (2010). Residents' perceptions on the social and cultural impacts of tourism in Alanya (Antalya-Turkey). *EKEV Akademi Dergisi*, 14 (42), 383-392.

Diamantis, D. (1999). The concept of ecotourism: evolution and trends. *Current Issues in Tourism*, 2 (2-3), 93-122.

Dilaver, Z. (2017). Ankara'nın Botanik Turizmi Potansiyeli. International West Asia Congress of Tourism Research 28 Sept – 01 Oct 2017 Van- Turkey. Bildiriler Kitabı pp. 556-569.

Dilek, E. F. ve Şahin Ş. (2002). Çevre duyarlı turizm uygulamaları: yeşil otelcilik ve ekoturizm. *Kırsal Çevre Yıllığı*, Ankara, s. 97–116.

Doan, T. M. (2000). The effects of ecotourism in developing nations: an analysis of case studies. *Journal of Sustainable Tourism*, 8 (4), 288-304.

Doğanay, H. ve Zaman, S. (2014). *Türkiye turizm coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

Dönmez, Y. (1985). *Bitki coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Duman, T., Kozak, M. ve Uysal, M. S. (2007). Turizmde ürün çeşitliliği yoluyla ürün değeri oluşturma: Türkiye'deki arz kaynakları üzerine bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (2), 206-214.

Durmuşkahya, C. (2006). *Natural trees and scrubs in Ege Region*. TC Ministry of Environment and Forestry, The General Directorate of Natural Protection and National Parks.

Efe, R. (2010). *Biyocoğrafya (2. Baskı)*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.

Eken, G. vd. (2004). Key biodiversity areas as site conservation targets. *Bioscience*, 54 (12), 1110 - 1118.

Ekim, T. (2007). *Türkiye'nin nadir endemikleri (The rare endemics of Turkey)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ekim, T., (1990). *Bitkiler, Türkiye'nin biyolojik zenginlikleri*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.

Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N. (2000). *Türkiye bitkileri kırmızı kitabı (Red data book of Turkish plants)*. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Ankara: Barışcan Ofset.

Erik, S. ve Tarıkahya, B. (2004). Türkiye florası üzerine. *Kebikeç (İnsan Bilimleri İçin Kaynak*

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

Araştırmaları Dergisi, 17, 139–163.

Genç, H. ve Çetin, A. (2013). Endemism and endemic plants of Turkey. *Science and Education At the Beginning of the 21. Century in Turkey*, Drujinin, A., Kostova, Z. & Atasoy, E.(eds). St. Kliment Ohridski Univerity Press, Sofya, Bulgaria, pp, 55-79.

Günel, N. (1997). *Türkiye’de başlıca ağaç türlerinin coğrafi yayılışları, ekolojik ve floristik özellikleri*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Günel, N. (2013). Türkiye’de iklimin doğal bitki örtüsü üzerindeki etkileri. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5 (1), 1-22.

Güner, A. (2012). Türkiye bitkileri listesi: damarlı bitkiler (A Checklist of the Flora of Turkey, Vascular Plants). ANG Vakfı / Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, İstanbul.

Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T. ve Başer, K.H.C. (2000). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol: 11 (Suppl. II)*, Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.

Hamzaoğlu, E. and Aksoy, A. (2009). Phytosociological Studies on the Halophytic Communities of Central Anatolia. *Ekoloji*, 18 (71), 1-14.

Hvenegaard, G. T. and Dearden, P. (1998). Ecotourism versus tourism in a Thai National Park. *Annals of Tourism Research*, 25 (3), 700-720.

Irmak, M. A. ve Yılmaz, H. (2011). Determination of perception of flora tourism via questionnaire surveys. *Biological Diversity and Conservation*, 4 (1), 99-106.

IUCN, (2016). IUCN Red List Categories and Criteria”, version 3.1 [Available from: <http://www.iucnredlist.org> (accessed: 26 December 2016)].

Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 93-114.

Kesici, A., Haspolat, G. ve Bilgin, O. (2010). Ülkemiz florasında doğal olarak yayılış gösteren süs bitkilerinin survey-toplanması, muhafazası ve değerlendirilmesi. *Anadolu Journal of AARI*, 20(2), 89 - 95.

Keskin Köylü, M. (2015). Şereflikoçhisar’ın Pırıltılı İncisi Tuz Gölü’nün İlçe Ekonomisine ve Tanıtımına Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toros Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 105- 116.

Keskin Köylü, M. (2017). Tuz Gölü’nün Finansal Yatırım Değeri ve Ekonomik Büyümeye Katkısı. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (15), 127-137.

Kılıç, D.T. ve Eken, G. (2004). *Important bird areas of Turkey (2004 Update)*. Ankara: Doğa Derneği.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1987). *Biyolojik çeşitlilik*. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara.

Koç, M., Hamzaoğlu, E. ve Çetin, T. (2017). *Botanik Turizmi Perspektifinden Karababa Dağı (Akdağmadeni-Sarkışla)*. II. Uluslararası Bozok Sempozyumu: Yozgat'ın Turizm Potansiyeli ve Sorunları (04-06 Mayıs 2017 Yozgat) Bildiriler Kitabı, Cilt:2, Sayfa:305-326.

Kozak, N. (2006). *Turizm pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak, N., Kozak-Akoğlan, M. ve Kozak, M. (2011). *Genel turizm (İlkeler-Kavramlar)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak-Akoğlan, M., Bahçe, S. (2009). *Özel ilgi turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kreutz, K. (2009). *Türkiye orkideleri (Çev. A.H. Çolak)*. İstanbul: Rota Yayınları. Küçük, M. (2013). Çamlık kasabası turizm potansiyelinin değerlendirilmesi için çözüm önerileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3 (2), 35-45.

Kutluk, H. and Aytuğ, B. (2004). *Plants of Turkey grid by grid Turkey*. Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık.

Kuvan, Y. (2005). The use of forests for the purpose of tourism: the case of belek tourism center in Turkey. *Journal of Environmental Management*, 75, 263-274.

Küçükaslan, N. (2006). Özel ilgi turizminde niş pazarlamanın yeri. *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 2 (2), 1-32.

Lu, W. and Stepchenkova, S. (2012). Ecotourism experiences reported online: classification of satisfaction attributes. *Tourism Management*, 33, 702-712.

Menemen, Y. ve Hamzaoğlu, E. (2000). A new species of Dianthus (Caryophyllaceae) from Salt Lake (Central Anatolia), Turkey. *Annales Botanici Fennici*, 37, 285-287.

Munt, I. (1994). Eco-tourism or ego-tourism?. *Race & Class*, 36 (1), 49-60.

Muratgeldiev, Y., Küçüködük, M., Bingöl, Ü., Güney, K. ve Geven, F. (2000). İran-Turan floristik bölgesi. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi*, 1, 119-124.

Myers, N., Mittermeier, R.A., Mittermeier, C.G., Fonseca, G.A.B., Kent, J. (2000). Biodiversity hotspots for conservation priorities. *Nature*, 403, 853-858.

Orhan, T. ve Karahan, F. (2010). Uzundere ilçesi ve yakın çevresinin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 27-42.

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

Orman ve Su İşleri Bakanlığı Aksaray Şube Müdürlüğü. (2013). Aksaray Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023.

Ozaner, S. (2002). Ekoturizm nedir? Ne değildir? 2002 Dünya ekoturizm yılının amacı nedir? T. C. Turizm Bakanlığı, II. Turizm Şurası Bildirileri, II. Cilt, s, 319-323, Ankara.

Özhatay, F. N., Kültür, Ş. and Aslan, S. (2009). Check–list of additional taxa to the supplement flora of Turkey IV. *Turkish Journal of Botany*, 33 (3), 191-226.

Özhatay, F. N., Kültür, Ş. and Gürdal, M. B. (2011). Check–list of additional taxa to the supplement flora of Turkey V. *Turkish Journal of Botany*, 35 (5), 589-624.

Özhatay, N. and Kültür, Ş. (2006). Check–list of additional taxa to the supplement flora of Turkey III. *Turkish Journal of Botany*, 30 (4), 281-316.

Pickering, C. M. and Hill, W. (2007). Impacts of recreation and tourism on plant biodiversity and vegetation in protected areas in Australia. *Journal of Environmental Management*, 85, 791–800.

Seyidahmedov, A. and Atamov, V. (2008). Azerbaycan'ın dağlık bölgelerinin faydalı bitkileri. *Biological Diversity and Conservation*, 1(1), 13-27.

Sönmez, S. (2006). *Botanik turizmi potansiyeli bakımından Balıkesir*. II. Balıkesir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Balıkesir.

Sönmez, S. (2011). *Botanik turizmi*. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi (Editörler: Necdet Hacıoğlu-Cevdet Avcıkurt) 2. Baskı. s. 163-187. Ankara: Nobel Yayınları.

Sungur, Z. (2012). *Sürdürülebilir ekoturizmin toplumsal etkileri: Türkiye'den örnekler*. International Conference on Eurasian Economies, s. 338-344.

Şekercioğlu, H. Çağan vd. (2011). Turkey's globally important biodiversity in crisis. *Biological Conservation*, 144, 2752–2769.

Şen, S. D. (2010). *Turizmin çevresel etkileri ve bir çözüm olarak ekoturizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenkul, Ç. ve Doğan, U. (2013). Vegetation and climate of Anatolia and adjacent regions during the last glacial period. *Quaternary International*, 302, 110-122.

Tırıl, A. (2006). Bir turistik çekicilik olarak Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği. *Kırsal Çevre Yıllığı*, 42-51.

Torlak, H., Aytaç, Z. ve Vural, M. (2010). *Türkiye'nin endemik bitkileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Prof.Dr.Turhan ÇETİN Prof.Dr. Ergin HAMZAOĞLU Doç.Dr. Murat KOÇ MuratÇAKIR

Tuncer, M. ve Fırat, E. (2017). Tuz Gölü'nün Turizm Potansiyeli ve Bölge Ekonomisine Etkisine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Şereflikoçhisar Uygulaması. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (3), 63-72.

Turpie, J. and Joubert, A. (2004). The value of flower tourism on the Bokkeveld Plateau-A botanical hotspot. *Development Southern Africa*, 21 (4), 645-662.

TÜBİVES (Türkiye Bitkileri Veri Servisi). İllerde bulunan endemik taksonlar, <http://www.weski.tubitak.gov.tr/tubives/>, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

Türe, C. ve Böcük, H. (2010). Distribution patterns of threatened endemic plants in Turkey: a quantitative approach for conservation. *Journal for Nature Conservation*, 18(4), 296-303.

Tyler, D., Dangerfield, J. M., (1999). Ecosystem tourism: a resource-based philosophy for ecotourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 7 (2), 146-158.

Uluslan, Y. ve Batman, O. (2010). Alternatif Turizm Çeşitlerinin Konya Turizmine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 243-260.

Valentine, P. S. (1993). Ecotourism and nature conservation: a definition with some recent developments in Micronesia, *Tourism Management*, 14 (2), 107-115.

Var, M. ve Karasah, B. (2010). Botanik bahçelerinin kullanıcılara sağladığı eğitsel ve rekreatif imkânlar: Türkiye ve Dünya'dan örnekler. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt:4,

Tuz Gölü Güneyindeki Nadir Bitkiler Ve Botanik Turizmi

s.1467-1477.

Wassenberg, L.C., Goldenberg, A.M. and Soule, K.E. (2015). Benefits of botanical garden visitation: a means-end study. *Urban Forestry & Urban Greening*, 14, 148–155.

Yılmaz, H. ve Karahan, F. (2003). *Eko-turizm yaklaşımlarında flora turizmi: Palandoken Dağlarının potansiyeli*. I. Ulusal Erciyes Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s.94-102. (<http://www.alpineplants.org/download/10.pdf> Erişim Tarihi:21.06.2017).

Yun, X., XiaoDe, W., Ming Hao, M. and Ying, L. (2005). Study on the development of the flower-themed tourism in Lin'an, Zhejiang. *Journal of Zhejiang Forestry Science and Technology*, 25(2), 65-68

ÖNEMİNİ KAYBEDEN KIRSAL YERLEŞMELERDE GÖÇ FAKTÖRÜ; DİM ÇAYI VADİSİ YERLEŞMELERİ

MIGRATION FACTOR IN RURAL SETTLEMENTS THAT LOST IMPORTANCE; DİM RİVER VALLEY SETTLEMENTS

Mustafa ERTÜRK* Gökhan GÖKDEMİR**

Özet: Kırsaldan kente meydana gelen göç faaliyetleri son yıllarda ülkemiz genelinde artış göstermektedir. Bu göçlerin belli başlı sebepleri olsa da yöreden yöreye farklı nedenler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden göç faaliyetleri araştırılırken her yörede özel çalışmalar yapmak gerekebilir. Bu anlamda Alanya gibi turistik yörelerde meydana gelen göçler ülkemizdeki diğer göç faaliyetlerine nazaran farklı karakteristik özelliklere sahip olabilmektedir. Araştırma sahamız olan Dim Çayı vadisi sahip olduğu özellikleriyle tarih boyunca Alanya'nın ve çevrenin en önemli yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Yörenin en önemli su kaynağı olan Dim Çayı'nın oluşturduğu vadi, doğal yapısıyla insanlar tarafından tercih edilmiştir. Ancak son yıllarda artan göç faaliyetleri sonucu vadede dengesiz bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kıyı kesiminde artmaya başlayan turizm faaliyetleri sonucu vadinin iç kesimlerinden kıyıya doğru göç faaliyetleri başlamıştır. Araştırmamızda Tük'ten elde edilen resmi nüfus istatistiklerinin yanı sıra yerleşimlerde uyguladığımız anket çalışmalarından yararlanılmıştır. Vadede bulunan 14 yerleşimde genel mahalle ve hane olmak üzere anket çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kırsal mahallelerden şehirselleşen mahallelere doğru gerçekleşen göçlerde birinci faktör olarak turizm gelmektedir. Halk kırsalda azalan tarımsal faaliyetlere alternatif olarak turizm faaliyetlerine yönelmekte ve birincil geçim kaynağı bu sektöre doğru kaymaktadır. Vadede tarımsal üretime yatırım yapılması nüfus, sosyal ve ekonomik yapının yeniden dengelenmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dim Çayı, Göç, Beşeri Coğrafya.

Abstract: In recent years, migration from rural to urban areas has increased throughout Turkey. Although there are some reasons for these migrations, different reasons come from the region to

* Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya, e-posta: merturk19@hotmail.com

** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya, e-posta: gokdemirgokhan@outlook.com

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

the region. Therefore, it may be necessary to perform special studies in each region while investigating migration activities.

Dim River valley, which is our research area, has been one of the most important settlements of Alanya and the environment. The valley formed by the Dim River, which is the most important water source of the region, was preferred by people with its natural structure. However, as a result of increasing migration activities, an unstable population structure has emerged in the valley. The tourism activities that started to increase in the coastal sector especially since the 1990s have started migration activities from the inner parts of the valley to the shore. In our study, official population statistics obtained from TÜİK were used as well as surveys conducted in the settlements. Surveys were carried out in 14 settlements in the valley. According to the results, tourism is the first factor in migrations from rural neighborhoods to urban neighborhoods. As an alternative to the decreasing agricultural activities in the rural areas, the people are oriented towards tourism activities and the primary source of income is shifting towards this sector. Investing in agricultural production in the valley will contribute to rebalancing the population structure.

Keywords: Dim River, Historical Geography, Valley, Historical Settlement.

1.Giriş

İnsanlar, yüzyıllar boyunca yaşamlarını sürdürebilmek için en uygun şartlara sahip alanları aramışlardır. Özellikle tarihin ilk dönemlerinde bu arayışlar gereksinim duyulan dört temel ihtiyacı karşılamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu ihtiyaçlar; gıda, su, giyecek ve barınmadır. Bunlar arasında da gıda ve su, yaşamsal fonksiyonlar açısından en önemli iki ihtiyaçtır. İnsanların dünya üzerindeki dağılımlarında da bu iki unsur büyük ölçüde etkili olmuştur (Tunçdilek, 1967:5). Özellikle suyun temini gıdanın elde edilmesinde de etkili olduğu için su kaynakları her zaman değerli alanlar olarak görülmüştür. İlk göçebelerden modern toplumlara kadar insanlar, akarsu ve su kaynaklarına yakın yerlere yerleşmeye çalışmışlardır (Şahinalp, 2006:108) İnsanların su kaynakları etrafına ve vadi tabanlarına yerleşmeye başlamalarıyla ilk kalabalık topluluklar meydana gelmiş, tarım hızla gelişmiş, siyasi, idari, askeri ve dini teşkilatlar kurulmuştur (Güney, 1995). Bu şekilde de büyük medeniyetler ve devletler ortaya çıkmıştır. Örneğin Nil Nehri ve onun oluşturduğu Nil Deltası Mısır Medeniyetine ortam sağlamış, Fırat ve Dicle arasında kalan Mezopotamya her zaman insanlığın en önemli merkezlerinden biri olmuştur (Doğanay ve Orhan, 2016:14).

Suyun insan hayatı içerisindeki önemi kesindir. Ancak sahip olunan suyun ihtiyacı karşılayacak özelliği taşıması gereklidir. Su tercihiinde esas faktör tuzlu olup olmaması yani kullanıma uygun olmasıdır (Tunçdilek, 1967:6). İnsanoğlunun sudan faydalanması ilk olarak beden ihtiyacının karşılanması amacıyla olmuştur. Sonra tarım faaliyetlerinin başlamasıyla sulamada kullanılmış ve evcilleştirilen hayvanların su gereksiniminin karşılanmasında yararlanılmıştır (Şahinalp, 2006:108). Bununla birlikte suyun kullanım alanları zamanla genişlemiş, nehir ve denizler yoluyla ulaşım ve taşımacılıkta, üretimde, sanayi faaliyetlerinde, elektrik üretiminde ve daha birçok alanda kullanılmaya başlamıştır. Ancak suyun varlığı sadece direk kullanım açısından değil çevreye yaptığı etkiler açısından da önemlidir. Su kaynakları fiziki

çevrenin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Sahada yaptığı aşındırma ve biriktirme faaliyetleriyle yer şekilleri ve toprak üzerinde etki yapar. Sular çevresinde kendisinden beslenen zengin bir flora ve faunaya ortam oluşturabilir. Sağladığı nemle birlikte ılıman hava şartlarının oluşmasına imkân tanıyabilir (Gökdemir, 2018:1).

Su kaynakları içerisinde en önemlilerinden birini akarsular oluşturur. Akarsular akış esnasında çeşitli faktörlere bağlı olarak buldukları yerlerde aşındırma ve şekillendirme faaliyetleri yaparak vadileri ortaya çıkarır. Vadiler türlerine göre farklılıklar gösterebilir de genellikle kanyon ve çentik vadiler çevresine göre izole ve korunaklı bir ortam sağlarlar. Bu yüzden insanlar zaman zaman doğal ve beşeri tehlikelere karşı kendilerini korumak için vadileri yerleşim olarak seçmişlerdir. Ülkemizdeki İhlara Vadisi bunun en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

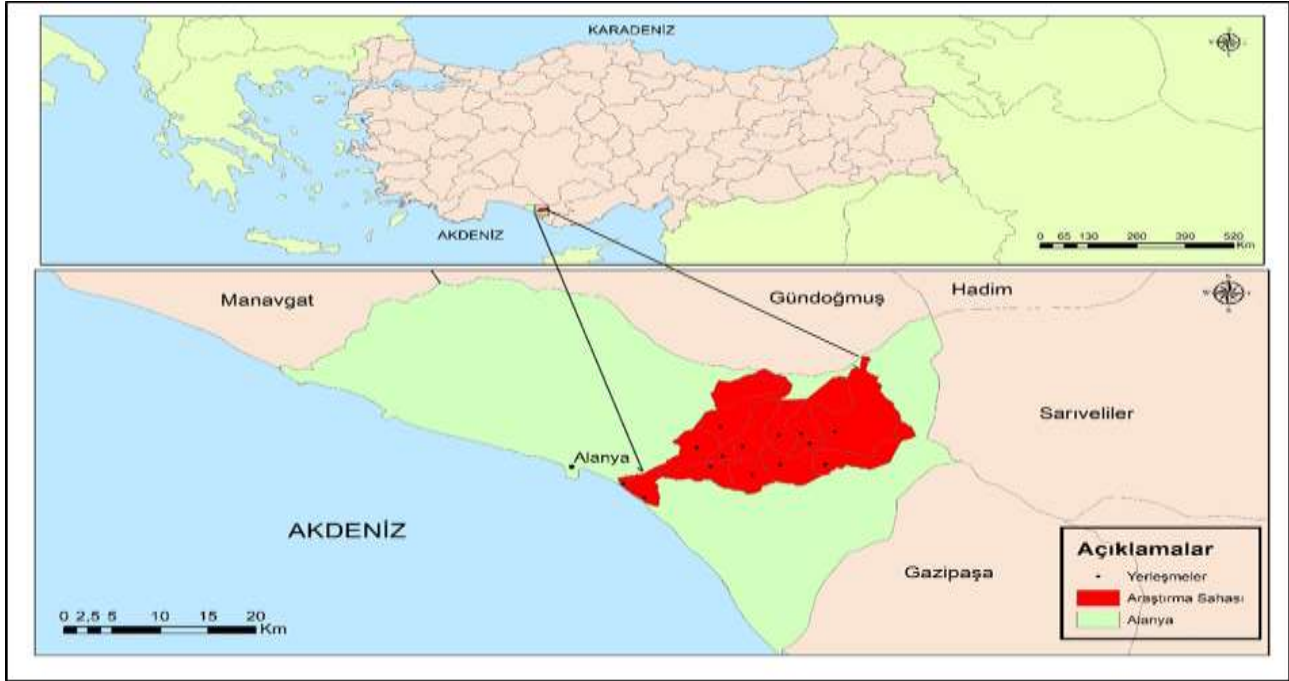
Dim Çayı vadisi de binlerce yıl içerisinde Dim Çayı'nın yaptığı aşındırma ve biriktirme faaliyetleriyle oluşmuştur. Kıyıda taşınan alüvyonlarla bir ova meydana gelmişken vadinin yukarı çığırlarında yükselti artmakta ve vadi daralarak zaman zaman kanyonlar halini almaktadır. Vadi yüzlerce yıldan beri yerleşimlere ev sahipliği yapmaktadır. Vadinin bir yerleşim yeri olarak seçilmesinde Dim Çayı gibi bir su kaynağına sahip olması çevresine göre sahip olduğu yer şekilleri, bitki örtüsü, iklimi vb. özellikleri etkili olmuştur. Bununla birlikte vadinin sahip olduğu izole ortam tarih boyunca büyük savaş ve işgallere sahne olmuş Alanya yöresinde, insanlar için korunaklı bir alan oluşturmuştur. Bu sayede yüzyıllar boyu farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır (Gökdemir, 2018:2).

Vadi günümüzde de yerleşme alanı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Hali hazırda bulunan yerleşmelerin yaklaşık 500 yıldan fazla tarihi geçmişleri vardır. Bu süreçte insanlar ve yerleşimler değişime uğramış olsa da köylerin pek çoğu halen tarihin izlerini taşımaktadır. Ayrıca nüfus ve ekonomik faaliyet özellikleri de geçmişteki yapıyla benzerlik göstermektedir. Bu haliyle vadi incelemeye değer niteliklere sahiptir.

2.Araştırma Sahası

Araştırma sahamız Antalya'nın Alanya ilçesinde bulunan Dim Çayı etrafına kurulu Dim köyleri veya mahalleleri olarak adlandırılan yerleşimleri kapsamaktadır. Çalışma alanımız mahallelerinin idari sınırlarına göre belirlenmiştir. Alanın büyüklüğü yaklaşık 333 km²'dir (Şekil 1). Araştırma sahası kuzeyde Akdağ, kuzeydoğuda Hisar Dağı, güneydoğuda Cebireis Dağı ve kıyıda Dim Çayı'nın sularını boşalttığı Akdeniz ile çevrilidir. Mahalle sınırları büyük oranda vadiyi sınırlandıran topoğrafik etmenlerle benzerlik göstermektedir. Vadi ortasında Dim Çayı üzerinde kurulan Dim Barajı ile bir baraj gölü oluşturulmuştur.

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Şekil 1. Araştırma Sahasının Konum Haritası.

Çalışma sahasında 14 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden 12'si kırsal, 2'si şehrsel mahalle özellikleri taşımaktadır. Alacami, Bucak, Taşbaşı, Öteköy, Uğurlu, Üzümlü, Akçatı, Yalçı, Uzunöz, Gümüşkavak, Kuzyaka ve Bıçakçı, kırsal mahalle Kestel ve Tosmur ise şehrsel mahalledir. Sahanın en kuzeyinde Dim Çayı'nın da kaynağının bulunduğu Alacami Mahallesiyle başlayan yerleşimler, kıyıda Tosmur ve Kestel mahalleleriyle son bulur (Fotoğraf 1). Vadi deniz kıyısında Alanya ilçe merkezine yaklaşık 6 km mesafe bulunurken Alacami Mahaltesinde mesafe 46 km'ye kadar çıkmaktadır.

Fotoğraf 1. Alacami Mahallesi.

3. Materyal ve Yöntem

Araştırmamıza öncelikle literatür taraması yaparak ve konu hakkında yazılmış eserleri inceleyerek başlanmıştır. Araştırma sırasında sahanın tarihi geçmiş hakkında bilgi elde etmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden elde edilen 16. ve 19. yüzyıl tarihli tahrir, icmal ve temettuat defterleri incelenmiştir. Araştırma sahamıza dair belgelerin Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine çevirileri yapılmış ve geçmiş döneme ait resmi veriler elde edilmiştir. Arazi çalışmaları yapılarak bütün yerleşimler hakkında sahada tetkikler yapılmıştır. Araştırmada karma desenli araştırma yöntemi izlenmiştir. Bu doğrultuda anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. "Genel Mahalle Anketi" ve "Hane Anketi" olmak üzere iki tane anket uygulaması yapılmıştır. Anketler her mahallede 1 genel mahalle anketi ve 4 hane anketi olarak uygulanmıştır. Genel mahalle anketleri her mahallede mahallelerin muhtarlarıyla, muhtarlara ulaşamadığı durumlarda ise azalarla yapılmıştır. Anketler yerleşim hakkında genel bilgileri içeren sorulara sahiptir. Hane anketleri ise her mahallede rasgele seçilen hanelere mahalle başına 4 olmak üzere toplamda 56 haneye uygulanmıştır. Anketler hane hakkında genel sorulardan oluşmaktadır. Anket yapılan kişilerin hane ve mahalle hakkında yeterli bilgiye sahip olması beklenmiştir. Anketler genellikle hane reisleriyle yapılmıştır. Ayrıca Arcgis haritalama programı kullanarak alana ait haritalar üretilmiş ve mekânsal analizler yapılmıştır. Bununla birlikte Tük, Alanya Belediyesi ve diğer resmî kurumlardan resmi veriler elde edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Osmanlı Döneminde Dim Çayı Vadisi

Alanya, ilkçağlardan beri insanlık açısından önemli bir yerleşim yeri olmuştur (Ustaoğlu, 2017:133). Doğal çevre özellikleri, iklimi ve bir liman şehri olması Alanya'yı insanlar açısından

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

çekici kılmıştır. Alanya'daki ilk iskan faaliyetleri ile ilgili kesin bir tarih ifade edilememekle birlikte Prof. Dr. Kılıç Ökten yaptığı çalışmalarda Alanya'da bulunan Kadıni Mağarası'nda Üst Paleolitik Çağa ait kalıntılar bulunduğunu belirtmiştir. 20 bin yıl öncesine ait olduğu tespit edilen bu kalıntılar, Alanya'daki yerleşime dair en eski izler olarak kabul edilmektedir (Kökten, 1959:12).

Alanya şehrinin ise ilk olarak kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Ancak şimdiki Alanya'nın olduğu yerde kurulmuş ilk şehre Korakesion (Coracesium) adı verilmektedir. Bu şehir bazen Kilikya, bazen de Pamfilya bölgesine ait olarak ifade edilmektedir (Lloyd ve Rice, 1989:1). Şehrin Bizans Dönemi'ndeki adı ise Kalonoros olarak dile getirilmektedir. 1221 yılında Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubad tarafından ele geçirilince ismi "Alaiye" olarak değiştirilmiştir. Daha sonra Karamanoğlu hakimiyeti de yaşayan şehir, 1471 yılında Osmanlı hakimiyetine geçmiş ismi ise Alaiye olarak kalmıştır (Ustaoglu, 2017:133).

Dim Çayı vadisi yerleşimlerinin tarihi geçmişini Alanya'dan ayrı düşünmek olanaksızdır. Tarihin eski dönemlerinden beri yerleşim yeri olarak kullanılan vadi, farklı millet ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Geçmişte Dim Çayı vadisi yerleşimlerine dair ilk veriler Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihten sonraki kayıtlar ise yeterince düzenli değildir. Çünkü Osmanlı'da 16. yüzyıl sonlarına kadar düzgün aralıklarla oluşturulan tahrir defterleri bu tarihlerden sonra aynı şekilde yapılmamıştır. 17. yüzyılda tahrirler genelde sadece yeni fethedilen yerlerde bilgi toplamak amacıyla düzenlenmiştir (Elibol, 2007:137). Bu yüzden 17. ve 18. yüzyıllara ait çalışmalarda sahamızla ilgili kapsamlı verilere ulaşamamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise gerçekleştirilen nüfus sayımlarından ve diğer çalışmalardan veri elde edilebilmektedir.

16.yüzyılda Alaiye nüfusu büyük ölçüde Müslüman Türklerden oluşmaktadır. Özellikle Selçuklu hakimiyetine geçtikten sonra bölgeye yerleşen Türkmenler burada kalıcı olmuşlardır. Bu dönemde I. Alaeddin Keykubat Alanya'yı fethettikten sonra şehre bilgin ve zanaatkârları davet etmiş, etraftaki verimli arazilere Türkmenleri yerleştirmiştir (Lloyd ve Rice,1989:4). Civardaki diğer fetihlerle de birlikte Alanya-Manavgat yöresi süratle Türkleşmeye ve Müslümanlaşmaya başlamıştır. Nitekim 1333'te Alanya'ya gelen İbn Battuta da Alaiye halkının tamamen Türkmenlerden oluştuğunu belirtmiştir (Demir, 2017:67). Bu durum Osmanlı egemenliğinde de devam etmiştir. Az sayıdaki gayrimüslim nüfus ise çoğunlukla Alaiye merkezde yaşamıştır. "Cemaat-i Gebran" olarak kayda geçirilen bu gayrimüslimler Hristiyan'dır ve sancaktaki toplam sayıları 40 hane kadardır (Aydın, 2006:64).

Dim Çayı vadisi, içerisinde bulunan yerleşim yerleriyle birlikte ilk olarak Dimderesi Nahiyesi adıyla bir idari birim olarak kayıtlara geçmiştir. Belirli bir merkezi bulunmayan ve vadi boyunca dizilen köylerden oluşan nahiyenin Alaiye'ye ait ilk tahrir defterinde kaydı bulunmamaktadır. 16. yüzyıla gelindiğinde 1501 yılına ait olduğu düşünülen 990 numaralı tahrir defterlerinde ise Dimderesi Nahiyesi, Oba-bazarı, Girenış, Karacalar, Mahmudlar, Nağlu, Kise, Çöngere ve Alara ile birlikte Alaiye kazasının nahiyelerini oluşturmaktadır (BOA. TD.990) Bu deftere göre Dimderesi Nahiyesi 11 köye sahiptir. Bu köyler; Azizler, Günceler, Baladan kaya, Buçak, Bağçecik, Üzümlü, Kirvasıl, Bıçakçılar, Sarupınar, Arab, Bucak'tır. Diğer nahiyelerden Çöngere nahiyesi 30, Girenış 10, Karacalar 10, Kise 12, Mahmudlar 11, Murt 6, Nağlu 10, Oba-bazarı 9 ve Alara 7 köye sahiptir (Ustaoglu, 2017: 143-144-145).

1555 tarihli 172 numaralı tahrirde Alaiye sancağı Alaiye, Manavgat ve Akseki olmak üzere 3 kazaya ayrılmıştır. Bu kazalara bağlı Dimderesi, Mahmudlar, Nağlu, Kise, Oba-bazarı, Höngüre, Alara, Akça-Hisar ve Ata-Bey nahiyeleri bulunmaktadır (BOA. TK.KKA.172). Zaman içerisinde nahiyeye sayıları ve onlara bağlı köyler değişikliğe uğramıştır. Nahiyelere sonradan bağlanan, ayrılan ve yeni kurulan köyler olmuştur. Bu sebeplerden dolayı belgeler arasında farklılık gösteren durumlar mevcuttur. Örneğin 172 sayılı tahrirde daha önce Mahmudlar Nahiyesine bağlı olan Badem Ağacı ve Kızılcaşehir köyleri buradan ayrılıp Dimderesi Nahiyesine kaydedilmiştir (BOA. TK.KKA.172).

Nahiyede 1501 tarihli 990 numaralı tahrir defterine göre 369 hane bulunmaktadır. Bunlar 289 çiftlik sahibi, 79 ekinli bennak, 46 mücerred ve 1 vergiden muaf kişi olarak kayda geçirilmiştir. Tahmini nüfus 1845 kişidir. Yaklaşık 54 yıl sonraya ait 172 numaralı defterde ise nahiyeye 731 haneden oluşmaktadır. 298 çiftlik sahibi, 307 ekinli bennak, 102 caba bennak, 23 mücerred ve 24 vergiden muaf kişi bulunmaktadır. Tahmini nüfus 3655 kişidir (Çizelge 1).

Çizelge 1. 990 ve 172 Numaralı Tahrir Defterlerine Göre Dimderesi Nahiyesi Nüfusu.

Tahrir Defter Numarası	Çiftlik Sahibi Kişi	Ekinli Bennak	Caba Bennak	Vergiden Muaf Kişi	Hane	Nüfus (Hane x 5 Kişi)	Mücerred
990 (1501)	289	79	-	1	369	1845	46
172 (1555)	298	307	102	24	731	3655	23

Kaynak: BOA. TD.990, BOA. TK.KKA.172, Akgül, 1989.

Nahiyeye nüfusunun tamamı Müslüman Türklerden meydana gelmektedir. Ancak 1555 yılı tahrir defterlerinde Kızılcaşehir Köyünün nahiyeye bağlanmasıyla birlikte ilk defa gayrimüslim nüfus kayda geçirilmiştir. Kızılcaşehir Köyünde Müslüman halkla birlikte yaşamakta olan bu gayrimüslim nüfusun sayısı toplamda 5 hanedir. 127 haneli köyün 5 hanesi gayrimüslimdir (BOA. TK.KKA.172 ve Ustaoglu, 2017:138).

Tahrir defterlerinden nahiyenin 16.yüzyıldaki ekonomik faaliyetlerine dair de bilgiler elde edilmektedir. Bu dönemde nahiyeye ekonomisinin büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Alınan vergi tutarlarına göre 1501 yılında 32,5 ton tahıl, 3,5 batman pamuk ve miktarı tam bilinmemekle birlikte üzüm ve sebze üretimi yapılmaktadır. Ayrıca vadide arıcılık faaliyetleri de vardır, 88 kovan arı bulunmaktadır. Nahiyede 5526 küçükbaş hayvan olduğu tahmin edilmektedir. 1555 yılında tahıl üretimi 42 tona, pamuk üretimi 12,5 batmana çıkmıştır. Ayrıca üzüm ve sebze üretiminde de önemli miktarda artış gerçekleşmiştir. Ayrıca bu tarihte keçi boynuzu üretimi kayıtlara geçirilmiştir. Nahiyede arı kovana sayısı 448 olmuştur. Küçükbaş hayvan sayısı ise 9430 olarak tahmin edilmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. 990 ve 172 Numaralı Tahrir Defterlerine Göre Dimderesi Nahiyesinde Ekonomik Durum.

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Toplanan Vergi Türleri	Üretim Miktarı		Alınan Vergi Miktarları			
	990 Defter	Nolu 172 Defter	990 Defter	Nolu 172 Defter	Nolu 172 Defter	Nolu 172 Defter
Öşr-i Gallat	1300 kile	1680 kile	2600 akçe	5040 akçe		
Öşr-i Penbe	3,5 batman	12,5 batman	35 akçe	250 akçe		
Öşr-i Bağ-ü Asma	-	-	700 akçe	3396 akçe		
Öşr-i Bostan	-	-	100 akçe	320 akçe		
Öşr-i Gögez ve Piyaz	-	-	176 akçe	729 akçe		
Öşr-i Kovan	88 kovan	448 kovan	176 akçe	896 akçe		
Öşr-i Harnub	-	-	-	486 akçe		
Resm-i Ağnam	5526 koyun	9430 koyun	2763 akçe	4715 akçe		

Kaynak: BOA. TD.990, BOA. TK.KKA.172, Akgül, 1989.

Dim Çayı vadisine ait ulaşabildiğimiz bir sonraki veriler ancak 3 asır sonrasına aittir. Bu zaman diliminde düzenli kayıt tutulmaması ve bazı belgelerinde kaybolması sebebiyle yeterli veri elde edilememektedir. Ancak yıllar içerisinde gerek Alanya gerekse Dimderesi Nahiyesi değişime uğramıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde nahiyenin ismi Dim Nahiyesi olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte nahiyeye bağlı köylerde de birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. Bazı köyler ayrılmış ve yeni köyler nahiyeye idaresine katılmıştır. Bu dönemde nahiyeye bağlı 17 köy bulunmaktadır (Gökdemir, 2018:43).

1830 -1831 yıllarında Osmanlı genelinde yapılan nüfus sayımlarından nahiyenin nüfusu ile ilgili bilgi edinebilmekteyiz. Bu nüfus sayımı askere gidebilecek erkek sayısını belirlemek için yapılmış ve bu yüzden kadın nüfus sayılmamıştır. Sabi çocuk, tüvana genç ve musin yaşlı nüfusu ifade etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre vadiye toplam nüfus 1964 civarındadır. Bu nüfusun önemli kısmını genç ve orta yaşta insanlar oluşturmaktadır. Sayımda adı geçen yerleşmelerin tamamına yakını günümüzde de hala varlığını sürdürmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. 1830-31 Yıllarında Dim Nahiyesinde Nüfus.

Köyler	Sabi(Çocuk)	Tüvana(Genç)	Musin(Yaşlı)	Erkek Toplam	Genel Toplam
Kababeladan	48	42	29	119	238
Ustaahmedli	13	28	14	55	110
Yalçı	17	19	9	45	90
Yavaşlar	5	17	11	33	66
Alakilise	21	24	15	60	120

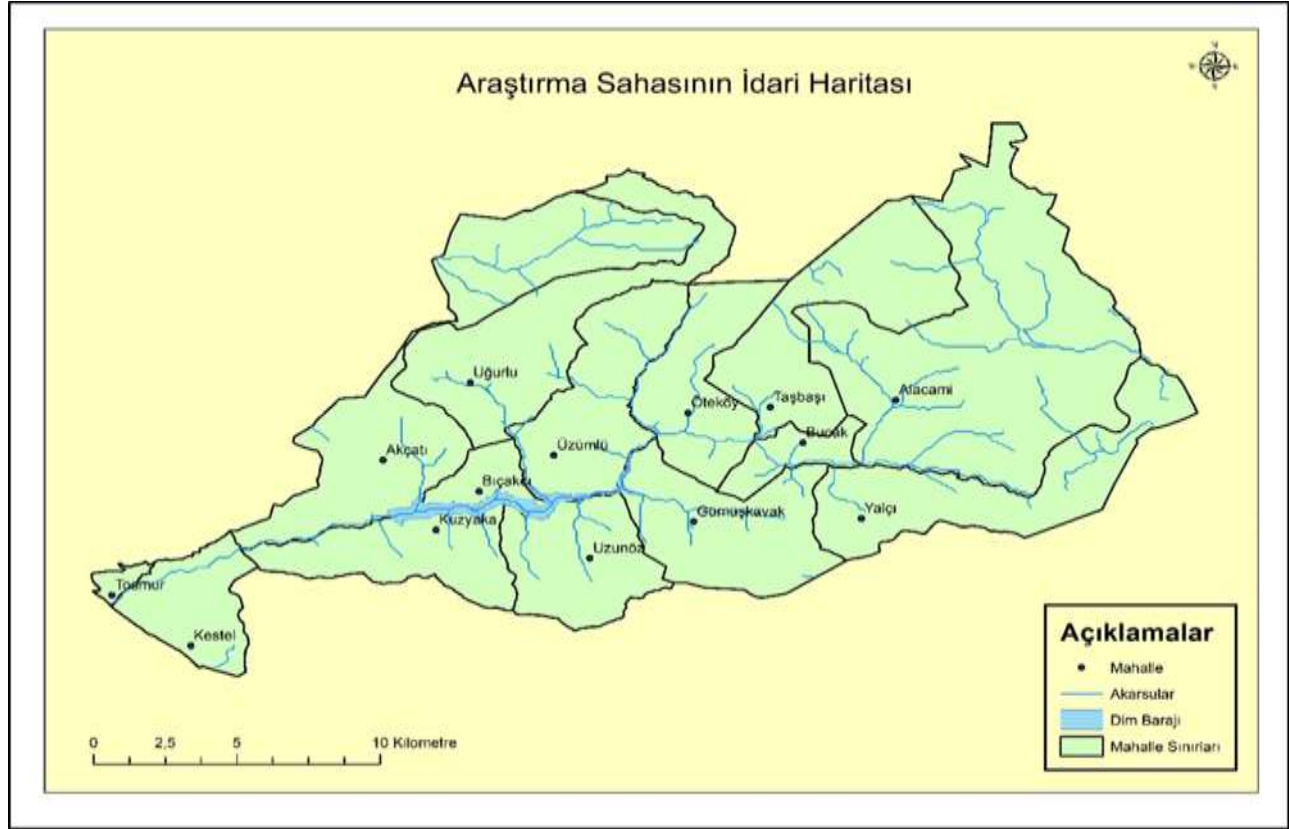
Metderesi ve Kızıldam	32	35	30	97	196
Beladan	13	10	8	31	62
Bucak (Ortamahalle)	20	20	20	60	120
Taşbaşı	13	24	21	58	116
Bucak	16	20	15	51	102
Üzümlü	29	39	7	75	150
Kuzyaka	14	13	5	32	64
Bıçakçı	11	9	8	28	56
Kıvrasil	40	49	33	122	244
Karakoca	15	17	13	45	90
Araplar	25	25	21	71	142
Toplam	332	391	259	982	1964

Kaynak: BOA. NFS. d.3365-3366.

4.2. Cumhuriyet Döneminde Dim Çayı Vadisi

Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Alanya Antalya iline bağlı bir ilçe durumuna gelmiştir. Alanya'ya bağlı nahiyeler kaldırılmış, Alanya Merkez ve Demirtaş olmak üzere iki bucağa ayrılmıştır. Dim Nahiyesi de bu süreçte kaldırılmış ve vadi içerisinde bulunan köyler Alanya merkez bucağına bağlanmıştır. Bu köyler günümüzdeki halini cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte almıştır (Şekil 2). Sadece Yalçı Köyü 1990 yılında Alacami'den ayrılarak ayrı bir köy olmuştur. Kestel 1990 yılında ve Tosmur ise 1999 yılında belde haline gelmiş ancak daha sonra çıkan yasayla birlikte diğer köyler gibi mahalleye dönüştürülmüştür (Gökdemir, 2018:100).

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Şekil 2. Araştırma Sahasının İdari Haritası.

Eski yerleşmelerden büyük kısmı günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Ancak birçoğu isim değişikliğine uğramıştır. Bazı köylerin merkezlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin; 1501 tarihinde Beladan Kaya ismiyle kaydedilen köy, 1830 yılında Kababeladan günümüzde ise Gümüşkavak halini almıştır. Yine 16.yüzyılda Arap olarak ifade edilen köy, daha sonra Araplar'a cumhuriyet döneminde ise Akçatı'ya dönüşmüştür (Çizelge 4).

Çizelge 4. Geçmişten Günümüze Dim Çayı Yerleşmeleri.

Günümüz Yerleşimleri	1830 Yılındaki Kayıtlar	1501 Yılındaki Kayıtlar
Gümüşkavak	Kababeladan	Beladan Kaya
Yalçı	Yalçı	-
Tosmur	Tosmurlu	-
Alacami	Alakilise	-
Uzunöz	Metderesi	-
Kestel	Kestel	-
Taşbaşı	Taşbaşı	-

Bucak	Bucak	Bucak
Üzümlü	Üzümlü	Üzümler
Kuzyaka	Kuzyaka	-
Bıçakçı	Bıçakçı	Bıçakçılar
Uğurlu	Kıvrasil	Kırvasil
Öteköy	Öteköy	-
Akçatı	Araplar	Arap

Dim Çayı yerleşmelerinin toplam nüfusu cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar sürekli artış göstermiştir. Ancak artış hızları yıllar arasında farklılıklar olmuştur. 1935'ten itibaren elde ettiğimiz veriler 2016 yılına kadar uzanmaktadır. 1935 yılında 2161 olan vadi nüfusu 1940'ta 2663, 1950'de 3085 ve 1965 yılında ise 4461 olmuştur. Nüfus artışı 1935-1940 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine rağmen %4,17 oranında gerçekleşmiştir. 1940-50 arasında nüfus artış hızı en düşük seviyesinde kalmış %1,47 olarak ölçülmüştür. Bu tarihten sonra gelişen beslenme ve sağlık imkanlarıyla birlikte nüfus artış hızı yükselmiştir. 1990'lı yıllara kadar nüfus artışı daha düzenli şekilde seyrederken 1990-2000 yılları arasında hızlanmıştır. 2000 yılı kayıtlarında ilk defa nüfus 10 binin üzerine çıkmış ve 14991'e ulaşmıştır. Bu süreçte kırsal yerleşmelerde artan göç ve azalan doğumlara da bağlı olarak nüfus azalırken kıyı hattında dışarıdan gerçekleşen göçler etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha dengeli dağılan nüfus yıllar geçtikçe sahil kesiminde yoğunlaşmış ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren vadi nüfusunun büyük kısmını Kestel ve Tosmur Mahalleleri oluşturmaya başlamıştır. Bu durumun en önemli sebebi artan turizm faaliyetleridir. Dışarıdan ciddi ölçüde göç alan iki mahalle vadinin nüfus yapısını değiştirmiştir. 2000 sonrası dönemde nüfus artış hızı zaman zaman düşüş ve artış göstermiştir. Ancak genel artış devam etmektedir. 2016 yılında nüfus 20 bini de aşarak 20618'e ulaşmıştır (Çizelge 5). Önümüzdeki dönemde de gelişen turizmin etkisiyle nüfus artışının devam edeceği öngörülmektedir (Gökdemir, 2018:44-45).

Çizelge 5. Cumhuriyet Döneminde Dim Çayı Yerleşmelerinin Nüfus Gelişimi.

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Nüfus Artış Hızı (%)
1935	935	1226	2161	-
1940	1150	1513	2663	4,17
1950	-	-	3085	1,47
1965	2185	2276	4461	2,45
1970	2519	2686	5205	3,08
1975	3068	2929	5997	2,83

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

1980	3393	3363	6756	2,38
1985	3838	3842	7680	2,56
1990	4287	4327	8614	2,29
2000	7859	7132	14991	5,54
2010	8873	8525	17398	1,48
2015	10006	9818	19824	2,61
2016	10485	10133	20618	3,92

Kaynak: Tük.

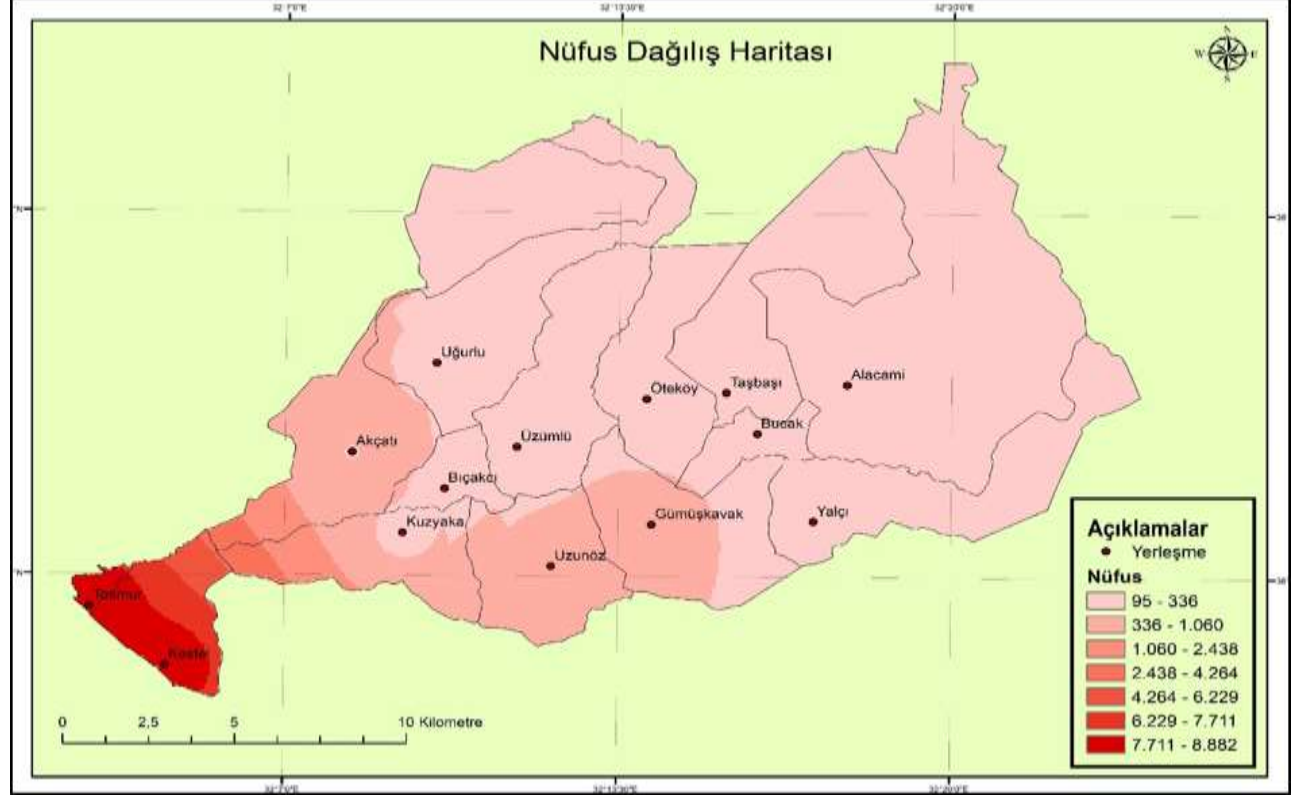
2016 yılı itibariyle toplam nüfusun %85,2'si iki mahallede toplanmıştır. Bunlardan %43,1'i Tosmur'da %42,1'i ise Kestel'dedir. Geriye kalan %14,8'lik nüfus 12 kırsal mahalleye dağılmış durumdadır. Bu mahalleler arasında Gümüşkavak %3'lük payıyla en yüksek nüfusa sahiptir. Yalçı Mahallesi ise %0,4'lük oranla vadinin en düşük nüfusa sahip yerleşimidir. Nüfus dağılımındaki bu eşitsizlik bazı yerlerde yüksek nüfus yoğunluğuna bazı yerlerde ise çok seyrek nüfusa sebep olmaktadır (Çizelge 6 ve Şekil 3).

Çizelge 6. Dim Çayı Vadisinde Nüfus Dağılışı.

Mahalleler	2016 Nüfusu	Nüfus Dağılışı
Alacami	288	%1,4
Taşbaşı	116	%0,6
Öteköy	175	%0,9
Uğurlu	162	%0,8
Gümüşkavak	600	%3
Bucak	149	%0,7
Kuzyaka	191	%0,9
Yalçı	95	%0,4
Bıçakçı	219	%1
Uzunöz	530	%2,6
Akçatı	328	%1,6
Üzümlü	206	%1
Kestel	8675	%42,1

Tosmur	8884	%43,1
Toplam	20618	%100

Kaynak: Tük.

Şekil 3. Dim Çayı Vadisi Nüfus Dağılım Haritası.

Dim Çayı yerleşmelerinde göç faaliyetleri nüfus üzerinde oldukça etkilidir. Göç verileri nüfusun gelişimini ve arka planını anlamada yardımcı olur. Göç miktarı, göç sebepleri ve göç edilen yerler bir yerleşmeye ait önemli bilgiler sunar.

Tük tarafından mahalle bazlı göç verileri verilmediği için yerleşimlerle ilgili göç istatistiklerini kendi yaptığımız anketler sonucu elde etmeye çalıştık. Bu doğrultuda araştırma sahamızda yaptığımız genel mahalle anketlerinde 14 mahalleden 7 tanesinde dışarıya göç gerçekleştiği 7 mahallede ise dışarıya göç verilmediği tespit edilmiştir. Dışarı göç veren mahalleler Alacami, Taşbaşı, Öteköy, Bucak, Yalçı, Bıçakçı ve Üzümlü'dür. Göç vermeyen mahalleler ise Uğurlu, Gümüşkavak, Kuzyaka, Uzunöz, Akçatı, Kestel ve Tosmur'dur (Çizelge 7).

Çizelge 7. Dim Çayı Yerleşmelerinde Göç Durumu.

Mahalle	Mahalleden Dışarı Toplu Göç Var mı?

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Alacami	Evet
Taşbaşı	Evet
Öteköy	Evet
Uğurlu	Hayır
Gümüşkavak	Hayır
Bucak	Evet
Kuzyaka	Hayır
Yalçı	Evet
Bıçakçı	Evet
Uzunöz	Hayır
Akçatı	Hayır
Üzümlü	Evet
Kestel	Hayır
Tosmur	Hayır

Kaynak: Genel Mahalle Anketi Sonuçları, 27.02.2018

Göç sebebiyle mahallelerde son 10 yılda boşalan hane sayıları elde edilmiştir. Bu verilere göre Alacami Mahallesi en yüksek sayıda göç veren mahalle konumundadır. Son 10 yılda 25 hane tamamen boşalırken 15 hane kısmen boşalmıştır. Mahalleden göçen kişi sayısı ise 150 civarındadır. Öteköy en fazla göç veren ikinci mahalledir. Son 10 yılda 10 hane tamamen 8 hane kısmen boşalmıştır. Toplam 60 kişi dışarıya göç etmiştir. Bıçakçı Mahallesi'nde 15 hane tamamen, 5 hane kısmen boşalmıştır. Üzümlü de ise 13 hane tamamen 5 hane kısmen boşalmıştır. İki mahallede 50 civarı kişi dışarı göç etmiştir. Kuzyaka Mahallesi'nde dışarı göç olmadığı cevabı verilmesine rağmen kısmen boşalan haneler vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde dışarıya okumaya veya çalışmaya giden çocuklardır. Ancak kitle halinde bir göç durumu söz konusu değildir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Dim Çayı Vadisi Mahallelerinde Son 10 Yılda Göçe Bağlı Azalan Hane ve Kişi Sayıları

Mahalle	Son 10 Yılda Boşalan Hane Sayısı	Son 10 Yılda Kısmen Boşalan Hane Sayısı	Son 10 Yılda Göç Eden Kişi Sayısı
Alacami	25	15	150
Taşbaşı	7	10	40

Öteköy	10	8	60
Uğurlu	-	-	-
Gümüşkavak	-	-	-
Bucak	8	7	50
Kuzyaka	-	15	25
Yalçı	5	10	40
Bıçakçı	15	5	50
Uzunöz	-	-	-
Akçatı	-	-	-
Üzümlü	13	5	50
Kestel	-	-	-
Tosmur	-	-	-
Toplam	83	75	465

Kaynak: Genel Mahalle Anketi Sonuçları, 27.02.2018

Yaptığımız hane anketlerine göre evlerde sorduğumuz “Göç etmeyi düşünüyor musunuz?” sorusuna aldığımız cevaplar tabloda belirtilmiştir. Buna göre Bucak Mahallesiindeki tüm hanelerde evet cevabı alınmıştır. Alacami, Taşbaşı, Yalçı ve Üzümlü Mahallelerinde hanelerin %75’i göç etmeyi düşündüklerini belirtmiştir. Öteköy’de hanelerin %50’si, Uğurlu, Gümüşkavak, Bıçakçı, Uzunöz ve Akçatı’da ise %25’i göç etmek istediklerini söylemiştir. Kestel ve Tosmur’da hiçbir aile göç etmek istediğini söylememiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Hane Anketlerine Göre Mahalleden Göç Etmek İsteyen Hane Oranları

Mahalle	Göç Etmek İsteyen Hane Oranı
Alacami	%75
Taşbaşı	%75
Öteköy	%50
Uğurlu	%25
Gümüşkavak	%25
Bucak	%100

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Kuzyaka	%25
Yalçı	%75
Bıçakçı	%25
Uzunöz	%25
Akçatı	%25
Üzümlü	%75
Kestel	%0
Tosmur	%0

Kaynak: Hane Anketi Sonuçları, 27.02.2018

5. Sonuç

Su kaynaklarının varlığı insan yer seçimlerinde temel faktörlerden birini oluşturmaktadır. Hem içme suyu olarak hem de tarım ve diğer ekonomik faaliyetlerde kullanmak üzere insanlar, suya yakın olma amacını taşımaktadır. Bu durum önemli su kaynaklarını her zaman insanlık açısından en değerli bölgeler haline getirmiştir. Özellikle teknik imkanların daha ilkel olduğu ve insanların coğrafi koşullara müdahale şartlarının oldukça sınırlı olduğu eski dönemlerde, su tam anlamıyla bir hayat kaynağı olarak görülmektedir. Bu doğrultuda kimi yerlerde su medeniyetin oluşması için bir sembol haline gelmiştir.

Dim Çayı da tarih boyunca yörenin en önemli su kaynaklarından biri olmuş ve çevresinde insan topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. İlk kayıtlar Osmanlı döneminde ortaya çıksa da yörenin daha önceden de insanlar tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir. Vadide fiziki ortamın beşeri ve ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi belirgin şekilde görülmektedir. Vadinin sahip olduğu doğal özellikler insanlar açısından çekicilikler taşıırken bazen de gelişimin önünde bir engel oluşturmuştur. Suya yakınlık, serin iklim koşulları ve korunaklı ortam insanları vadiye çeken sebeplerden bazıları olmuştur. Ancak tarım arazilerinin darlığı, yoğun orman örtüsü, yüksek eğim ve engebe insanların beşeri ve ekonomik faaliyetlerini kısıtlamış ve gelişimin önüne geçmiştir.

Vadide geçmişten günümüze kadar süregelen sosyoekonomik yapı, son dönemde değişime uğramaktadır. Özellikle nüfus yapısı eski kayıtlara göre önemli bir değişim gösterememesine rağmen cumhuriyet döneminde nüfus gelişmeye başlamış ve vadi genelinde önemli nüfus artışı meydana gelmiştir. Buna rağmen özellikle son 10 yıllık dönemde bazı mahallelerde göçlerin de etkisiyle nüfus azalmaktadır. Bu süreçte 500 yıllık tarihi geçmişe sahip eski yerleşmeler önemini kaybetmeye başlamıştır. Eski köyler boşalmakta ve geçmişin izleri ortadan kalkmaktadır. Göç tespitine ilişkin yapılan anket çalışmalarına göre günümüzde 14 mahalleden 7'sinde dışarıya göç gerçekleşmekte iken kalan 7'sinde ise gerçekleşmemektedir. Dışarıya göç veren mahalleler ile turizm faaliyetlerine katılım arasında ters orantı bulunmaktadır. Turizm faaliyetlerinden uzak kalan ekonomik faaliyet çeşitliliğini sağlayamayan mahallelerde

insanlar göçe daha yatkın durumdadır. Bu yerleşimlerin tekrardan önemini kazanması için halkı kırsal mahallelerde kalkmaya teşvik edecek önlemler alınması gereklidir. Tarımın modernleştirilmesi ve daha fazla kazanç sağlayacak ürünlerin ekilmesi eskiden beri tarım yapmakta olan yöre insanının köyünde kalmasını sağlayabilir. Ayrıca önümüzdeki süreçte vadi içerisinde bulunan bütün yerleşimlerin turizm faaliyetlerine katılımının artırılması vadi nüfus yapısının dengelenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Akgül, M. (1989). 16.Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alaiyye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı ile Nüfus ve İdari Taksimatı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Avşın, G. (2006). 16. Asrın İlk Yarısında Anadolu Eyaleti'nde Gayrimüslimler (Tahrir Defterlerine Göre), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BOA, NFS. d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nüfus Defteri), nr. 3365-3366.

BOA, TD. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri). nr. 990.

BOA, TK.KKA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Kadastro, Kuyüd-i Kadime Arşivi). nr.172.

Demir, M. (2017). 13. Yüzyıl Doğu Akdenizi'nin (Antalya-Alanya-Misis-Tarsus-Anazarba-Lazkiye-Süveydiye) Siyasi, Sosyal Ve Ekonomik Tarihi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Doğanay, H. ve Orhan, F. (2016). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Pegem Yayınları, Ankara.

Elibol, N. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12: 135-160.

Gökdemir, G. (2018). Dim Çayı Yerleşmelerinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kökten, K. İ. (1959). "Tarsus-Antalya Sahil Şeriti Üzerinde ve Antalya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları". Türk Arkeoloji Dergisi, VIII-2 :10-16.

Lloyd, S. ve Rice D. S. (1989). Alanya (Alaiyya). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Şahinalp, M. S. (2006). "Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler". Coğrafi Bilimler Dergisi, 4 (1): 105-127.

Tunçdilek, N. (1967). Türkiye İskan Coğrafyası Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1283, İstanbul.

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Türkiye İstatistik Kurumu, (2017). Resmi İstatistik Verileri (CD).

Ustaoglu, Z. (2017). “XVI. Yüzyılda Alaiye (Nüfus ve Yerleşme)”. Asia Minor Studies, 5(10): 133-149.

YATIRIM ARAÇLARINDA VOLATILITE YAYILMA ETKİSİ

*Prof.Dr. Kutluk Kağan SÜMER**

Özet: Oynaklık yayılması/taşması” (volatility spillover) ise, bir piyasadaki bir şokun diğer piyasalardaki oynaklığı arttırmasıdır. Günümüzde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, hisse senedi piyasalarının uluslararasılaşması, dev yabancı yatırımlar gibi faktörler piyasaların karşılıklı olarak bağımlı hale gelmesine ve piyasalar arasında oynaklık yayılmalarına yol açmaktadır. Finansal piyasalarda fiyatlar genellikle birden fazla piyasada aktif olarak yatırım yapan yatırımcıların portföy kararlarından etkilenmektedir. Çalışmada Türkiye’de Faiz (Devlet iç borçlanma senetleri, Overnight) Döviz ve Hisse senedi piyasaları arasındaki fiyat ve oynaklık yayılma etkileri Çok Değişkenli EGARCH ve VAR/VEC Modelleri yardımıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fiyat, oynaklık, oynaklık yayılması, Volatilite, faiz, döviz, borsa

Abstract: If the volatility spillover is, a shock on one market increases the volatility in other markets. Nowadays, factors such as liberalization of capital movements, internationalization of stock market, giant foreign investments cause mutual dependence of markets and spread volatility among markets. Prices in financial markets are generally influenced by portfolio decisions of investors who are actively investing in more than one market. Interest in Turkey in the study (government debt securities, Overnight) Currency and price and volatility spillover effects between stock markets and EGARCH Multivariate VAR / VEC will be examined with the help of models.

Keywords: Price, volatility, volatility spread, Volatility, interest, foreign exchange, stock market

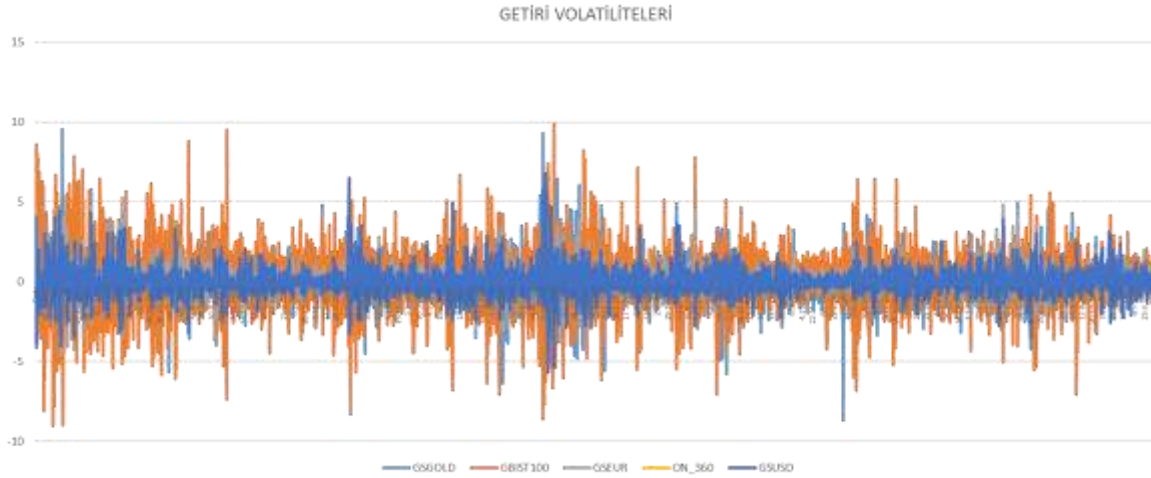
Yazın İncelenmesi

Mevcut araştırmaların genellikle hisse senedi ve döviz piyasaları arasında karşılıklı olarak getiri ve oynaklık bağımlılığı bulunduğunu desteklediği ve bu çalışmaların çoğunun gelişmiş piyasalara odaklandığı, gelişmekte olan piyasalarla ilgili çalışmaların da giderek arttığı görülmektedir.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü

Kanas (2000) ve Yang/Doong (2004) hisse senedi getirileri ile döviz kuru değişimleri arasındaki oynaklık yayılma etkisini araştırmıştır. Aggarwall (1981) ABD hisse senedi fiyatlarındaki değişim ile efektif ABD doları kuru arasında 1974-78 dönemi için pozitif korelasyon bulmuştur. Soenen/Hennigar (1988) ise, aynı piyasaları fakat farklı bir dönemi (1980-86) inceleyerek tam tersine güçlü bir negatif korelasyon bulmuştur. Ma/Kao (1990) bu farklı çıkan korelasyonlara açıklama getirmeye çalışarak, altı sanayileşmiş ekonomide para değerindeki değişmelerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kim/Moon (1998) Kore için Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırması Yöntemini kullanarak tahvil, döviz ve hisse senedi piyasalarında menkul kıymet getirileri ve bunların oynaklıkları arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Fang/Miller (2002) para birimindeki günlük değer kayıplarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Apte (2001) ise, Hindistan'da 1991-2000 dönemine ait günlük verilerle hisse senedi ve nominal döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve döviz piyasasından hisse senedi piyasasına doğru bir oynaklık yayılması bulunduğu, fakat bunun tam tersinin geçerli olmadığı sonucuna varmıştır.

Phillips-Perron test statistic		Prob
LEVEL		
GBIST	-56.87618	0.0001
GEUR	-55.98684	0.0001
GGOLD	-58.16206	0.0001
GUSD	-55.52205	0.0001
GON	-14.16585	0.0000

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 09/01/17 Time: 14:57
Sample: 1 3470
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
GSEUR does not Granger Cause GBIST100 GBIST100 does not Granger Cause GSEUR	3468	0.26191 6.38869	0.7696 0.0017
GSGOLD does not Granger Cause GBIST100 GBIST100 does not Granger Cause GSGOLD	3468	0.42973 4.00719	0.6507 0.0183
GSUSD does not Granger Cause GBIST100 GBIST100 does not Granger Cause GSUSD	3468	0.27879 5.16404	0.7567 0.0058
ON_360 does not Granger Cause GBIST100 GBIST100 does not Granger Cause ON_360	3468	0.96515 1.30700	0.3810 0.2708
GSGOLD does not Granger Cause GSEUR GSEUR does not Granger Cause GSGOLD	3468	4.41719 1.67004	0.0121 0.1884
GSUSD does not Granger Cause GSEUR GSEUR does not Granger Cause GSUSD	3468	1.88516 0.63512	0.1520 0.5299
ON_360 does not Granger Cause GSEUR GSEUR does not Granger Cause ON_360	3468	5.65521 0.92865	0.0035 0.3952
GSUSD does not Granger Cause GSGOLD GSGOLD does not Granger Cause GSUSD	3468	0.08491 0.67796	0.9186 0.5077
ON_360 does not Granger Cause GSGOLD GSGOLD does not Granger Cause ON_360	3468	2.59736 0.23279	0.0746 0.7923
ON_360 does not Granger Cause GSUSD GSUSD does not Granger Cause ON_360	3468	0.95795 1.13660	0.3838 0.3210

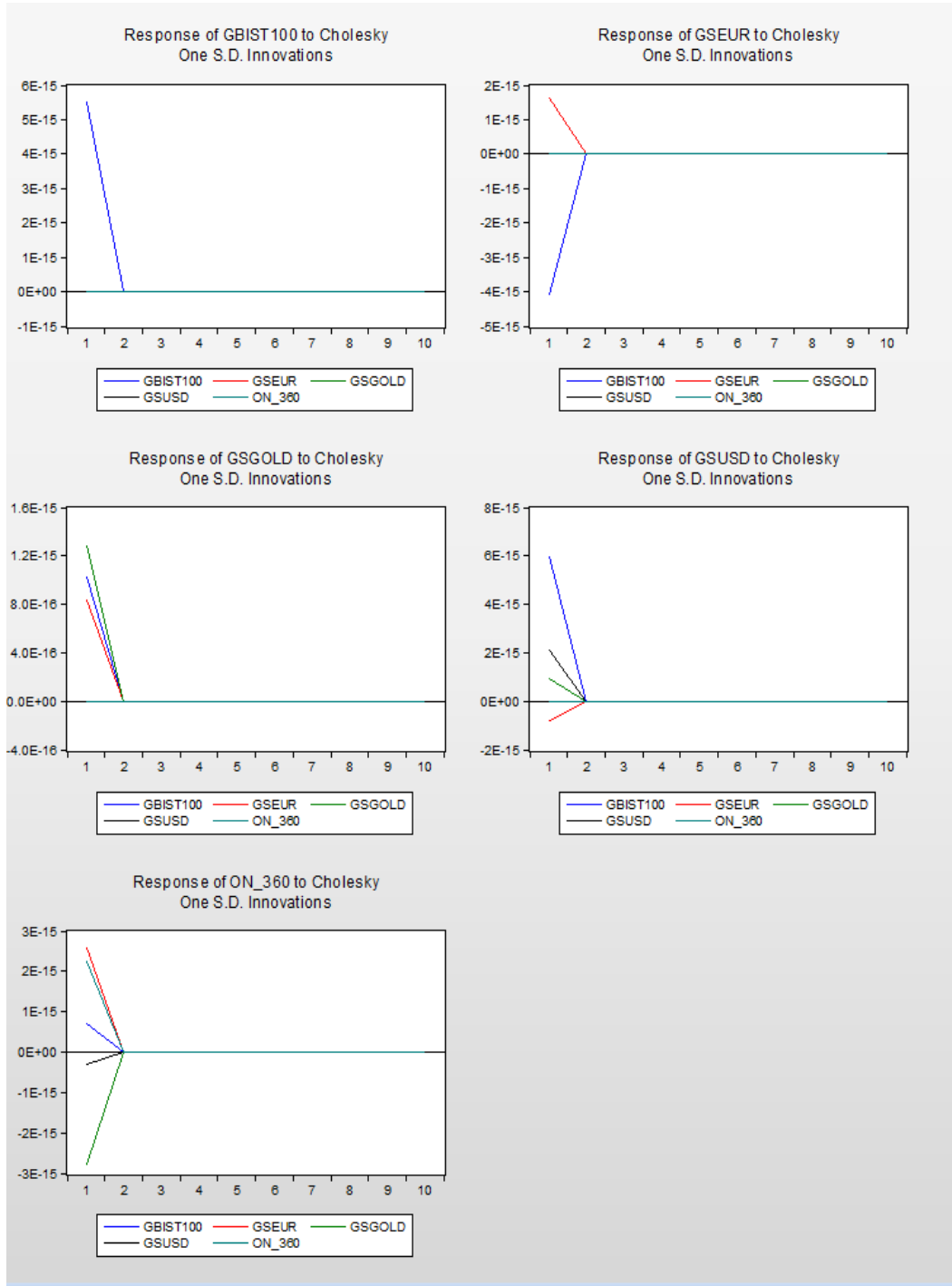
Vector Autoregression Estimates

Vector Autoregression Estimates					
Date: 09/01/17 Time: 14:16					
Sample (adjusted): 3 3470					
Included observations: 3468 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	GBIST100	GSEUR	GSGOLD	GSUSD	ON_360
GBIST100(-1)	1.16E-16 (5.7E-17) [2.02880]	1.94E-17 (4.6E-17) [0.42634]	7.76E-18 (1.9E-17) [0.40646]	2.72E-17 (6.7E-17) [0.40587]	-9.70E-17 (4.7E-17) [-2.07971]
GBIST100(-2)	1.32E-16 (5.7E-17) [2.29769]	-5.43E-17 (4.6E-17) [-1.19291]	2.91E-17 (1.9E-17) [1.52313]	-5.82E-17 (6.7E-17) [-0.86912]	-5.19E-17 (4.7E-17) [-1.11186]
GSEUR(-1)	-3.09E-16 (1.7E-16) [-1.81235]	-6.46E-17 (1.4E-16) [-0.47749]	1.57E-16 (5.7E-17) [2.76382]	3.01E-16 (2.0E-16) [1.51039]	-1.15E-17 (1.4E-16) [-0.08319]
GSEUR(-2)	-2.44E-16 (1.7E-16) [-1.43389]	3.69E-16 (1.4E-16) [2.72897]	1.57E-16 (5.7E-17) [2.76429]	-4.75E-16 (2.0E-16) [-2.38920]	-9.56E-17 (1.4E-16) [-0.69056]
GSGOLD(-1)	2.29E-16 (9.2E-17) [2.48392]	-1.96E-16 (7.3E-17) [-2.67726]	-4.80E-17 (3.1E-17) [-1.56514]	1.16E-16 (1.1E-16) [1.08201]	-6.64E-17 (7.5E-17) [-0.88708]
GSGOLD(-2)	2.76E-16 (9.2E-17) [3.00263]	-2.21E-16 (7.3E-17) [-3.02872]	-2.21E-17 (3.1E-17) [-0.72186]	2.28E-16 (1.1E-16) [2.12817]	3.22E-17 (7.5E-17) [0.43092]
GSUSD(-1)	4.71E-16 (1.7E-16) [2.73124]	2.11E-16 (1.4E-16) [1.54461]	-1.35E-16 (5.7E-17) [-2.35370]	-2.42E-16 (2.0E-16) [-1.20530]	1.21E-17 (1.4E-16) [0.08646]
GSUSD(-2)	8.49E-17 (1.7E-16) [0.49242]	-2.56E-16 (1.4E-16) [-1.87530]	-3.12E-17 (5.7E-17) [-0.54360]	3.05E-16 (2.0E-16) [1.51645]	-6.97E-17 (1.4E-16) [-0.49757]
ON_360(-1)	-2.59E-14 (3.3E-15) [-7.75070]	1.42E-14 (2.6E-15) [5.35166]	8.27E-15 (1.1E-15) [7.44707]	-1.01E-15 (3.9E-15) [-0.25994]	-7.41E-14 (2.7E-15) [-27.3055]
ON_360(-2)	4.35E-16 (2.8E-15) [0.15613]	-2.59E-14 (2.2E-15) [-11.7129]	-8.05E-15 (9.3E-16) [-8.67991]	5.98E-15 (3.3E-15) [1.84059]	-3.45E-14 (2.3E-15) [-15.2203]
GBIST100	1.000000 (5.7E-17) [1.7e+16]	-7.47E-16 (4.5E-17) [-16.4252]	6.54E-16 (1.9E-17) [34.2542]	1.71E-15 (6.7E-17) [25.5958]	-1.09E-16 (4.7E-17) [-2.33366]
GSEUR	-6.83E-15 (1.7E-16) [-40.0044]	1.000000 (1.4E-16) [7.4e+15]	-2.97E-16 (5.7E-17) [-5.23331]	-9.59E-15 (2.0E-16) [-48.1524]	-9.81E-17 (1.4E-16) [-0.70709]
GSGOLD	2.30E-16 (9.2E-17) [2.50177]	2.99E-16 (7.3E-17) [4.09731]	1.000000 (3.1E-17) [3.3e+16]	1.85E-15 (1.1E-16) [17.1968]	-7.47E-17 (7.5E-17) [-0.99847]
GSUSD	9.72E-15 (1.7E-16) [56.4014]	-7.55E-15 (1.4E-16) [-55.2184]	2.00E-15 (5.7E-17) [34.8630]	1.000000 (2.0E-16) [5.0e+15]	-1.82E-16 (1.4E-16) [-1.30033]

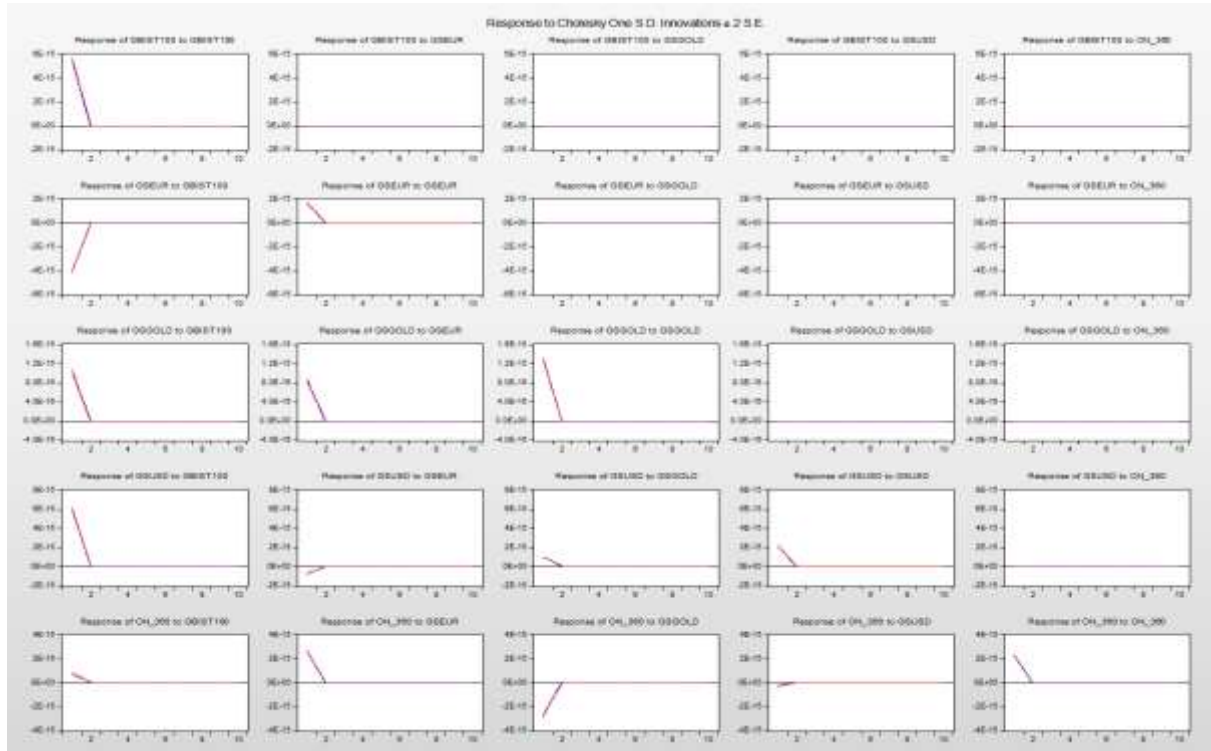
Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

ON_380	2.72E-14 (2.8E-15) [9.75275]	9.08E-15 (2.2E-15) [4.09897]	-3.62E-15 (9.3E-16) [-3.90778]	-6.34E-15 (3.3E-15) [-1.95110]	1.000000 (2.3E-15) [4.4e+14]
R-squared	1.000000	1.000000	1.000000	1.000000	1.000000
Adj. R-squared	1.000000	1.000000	1.000000	1.000000	1.000000
Sum sq. resid	1.05E-25	6.62E-26	1.16E-26	1.43E-25	6.95E-26
S.E. equation	5.52E-15	4.38E-15	1.84E-15	6.44E-15	4.49E-15
F-statistic	3.06E+31	1.05E+31	1.18E+32	4.63E+30	5.43E+28
Log likelihood					
Akaike AIC					
Schwarz SC					
Mean dependent	0.079525	0.040950	0.084070	0.032845	0.055150
S.D. dependent	1.941545	0.900498	1.270149	0.880629	0.066441
Determinant resid covariance (dof adj.)		3.1E-147			
Determinant resid covariance		3.0E-147			
Log likelihood		560423.2			
Akaike information criterion		-323.1535			
Schwarz criterion		-323.0205			

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Dependent Variable: GBIST100
 Method: ML - ARCH (Marquardt) - Normal distribution
 Date: 09/01/17 Time: 14:38
 Sample: 1 3470
 Included observations: 3470
 Convergence achieved after 17 iterations
 Presample variance: backcast (parameter = 0.7)
 $\text{LOG}(\text{GARCH}) = \text{C}(6) + \text{C}(7) * \text{ABS}(\text{RESID}(-1)) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(8) * \text{RESID}(-1) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(9) * \text{LOG}(\text{GARCH}(-1))$

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
GSEUR	-0.101120	0.033078	-3.057003	0.0022
GSGOLD	-0.039087	0.019884	-1.965719	0.0493
GSUSD	-1.134677	0.031943	-35.52184	0.0000
ON_360	0.591813	0.343988	1.720447	0.0854
C	0.090229	0.028384	3.178854	0.0015

Variance Equation				
C(6)	-0.079600	0.006030	-13.20117	0.0000
C(7)	0.118774	0.009128	13.01213	0.0000
C(8)	-0.011979	0.006432	-1.862491	0.0625
C(9)	0.984485	0.002490	395.3212	0.0000

R-squared	0.290641	Mean dependent var	0.079933
Adjusted R-squared	0.289822	S.D. dependent var	1.942769
S.E. of regression	1.637211	Akaike info criterion	3.626036
Sum squared resid	9287.790	Schwarz criterion	3.641992
Log likelihood	-6282.173	Hannan-Quinn criter.	3.631733
Durbin-Watson stat	2.006606		

Dependent Variable: GSEUR
 Method: ML - ARCH (Marquardt) - Normal distribution
 Date: 09/01/17 Time: 14:40
 Sample: 1 3470
 Included observations: 3470
 Convergence achieved after 20 iterations
 Presample variance: backcast (parameter = 0.7)
 $LOG(GARCH) = C(6) + C(7)*ABS(RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1))) + C(8)*RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1)) + C(9)*LOG(GARCH(-1))$

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
GSGOLD	0.214912	0.005328	40.33938	0.0000
GSUSD	0.629109	0.009552	65.86267	0.0000
ON_360	0.292888	0.146308	2.001860	0.0453
GBIST100	-0.018284	0.004594	-3.979882	0.0001
C	-0.012248	0.010936	-1.119923	0.2627

Variance Equation				
C(6)	-0.107020	0.007715	-13.87206	0.0000
C(7)	0.124114	0.008307	14.94170	0.0000
C(8)	0.001656	0.004603	0.359693	0.7191
C(9)	0.989551	0.001930	512.6614	0.0000

R-squared	0.624357	Mean dependent var	0.039907
Adjusted R-squared	0.623924	S.D. dependent var	0.901635
S.E. of regression	0.552928	Akaike info criterion	1.477465
Sum squared resid	1059.354	Schwarz criterion	1.493421
Log likelihood	-2554.402	Hannan-Quinn criter.	1.483162
Durbin-Watson stat	1.929571		

Dependent Variable: GSGOLD
 Method: ML - ARCH (Marquardt) - Normal distribution
 Date: 09/01/17 Time: 14:43
 Sample: 1 3470
 Included observations: 3470
 Convergence achieved after 74 iterations
 Presample variance: backcast (parameter = 0.7)
 $LOG(GARCH) = C(6) + C(7)*ABS(RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1))) + C(8)*RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1)) + C(9)*LOG(GARCH(-1))$

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
GSUSD	0.076846	0.019621	3.916554	0.0001
ON_360	-0.056494	0.153074	-0.369061	0.7121
GBIST100	-0.011662	0.007370	-1.582397	0.1136
GSEUR	0.773520	0.017074	45.30434	0.0000
C	0.052000	0.017239	3.016344	0.0026

Variance Equation				
C(6)	-0.121969	0.004820	-25.30703	0.0000
C(7)	0.164608	0.006591	24.97362	0.0000
C(8)	0.021609	0.004356	4.960819	0.0000
C(9)	0.979147	0.002406	407.0254	0.0000

R-squared	0.355207	Mean dependent var	0.083074
Adjusted R-squared	0.354462	S.D. dependent var	1.270507
S.E. of regression	1.020794	Akaike info criterion	2.709676
Sum squared resid	3610.598	Schwarz criterion	2.725632
Log likelihood	-4692.287	Hannan-Quinn criter.	2.715373
Durbin-Watson stat	1.982532		

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

Dependent Variable: GSUSD
 Method: ML - ARCH (Marquardt) - Normal distribution
 Date: 09/01/17 Time: 14:44
 Sample: 1 3470
 Included observations: 3470
 Convergence achieved after 18 iterations
 Presample variance: backcast (parameter = 0.7)
 $\text{LOG}(\text{GARCH}) = \text{C}(6) + \text{C}(7) * \text{ABS}(\text{RESID}(-1)) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(8) * \text{RESID}(-1) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(9) * \text{LOG}(\text{GARCH}(-1))$

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
ON_360	-0.076932	0.113912	-0.675364	0.4994
GBIST100	-0.112732	0.004181	-26.96299	0.0000
GSEUR	0.587179	0.009231	63.60887	0.0000
GSGOLD	0.017349	0.006536	2.654467	0.0079
C	0.017149	0.010010	1.713144	0.0867

Variance Equation

	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C(6)	-0.112748	0.009923	-11.36212	0.0000
C(7)	0.125503	0.010685	11.74609	0.0000
C(8)	0.006550	0.005435	1.205179	0.2281
C(9)	0.987934	0.002510	393.6067	0.0000

R-squared	0.616726	Mean dependent var	0.031867
Adjusted R-squared	0.616283	S.D. dependent var	0.881473
S.E. of regression	0.546027	Akaike info criterion	1.471744
Sum squared resid	1033.074	Schwarz criterion	1.487700
Log likelihood	-2544.476	Hannan-Quinn criter.	1.477441
Durbin-Watson stat	1.939163		

Dependent Variable: ON_360
 Method: ML - ARCH (Marquardt) - Normal distribution
 Date: 09/01/17 Time: 14:46
 Sample: 1 3470
 Included observations: 3470
 Convergence achieved after 69 iterations
 Presample variance: backcast (parameter = 0.7)
 $\text{LOG}(\text{GARCH}) = \text{C}(6) + \text{C}(7) * \text{ABS}(\text{RESID}(-1)) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(8) * \text{RESID}(-1) / \text{SQRT}(\text{GARCH}(-1)) + \text{C}(9) * \text{LOG}(\text{GARCH}(-1))$

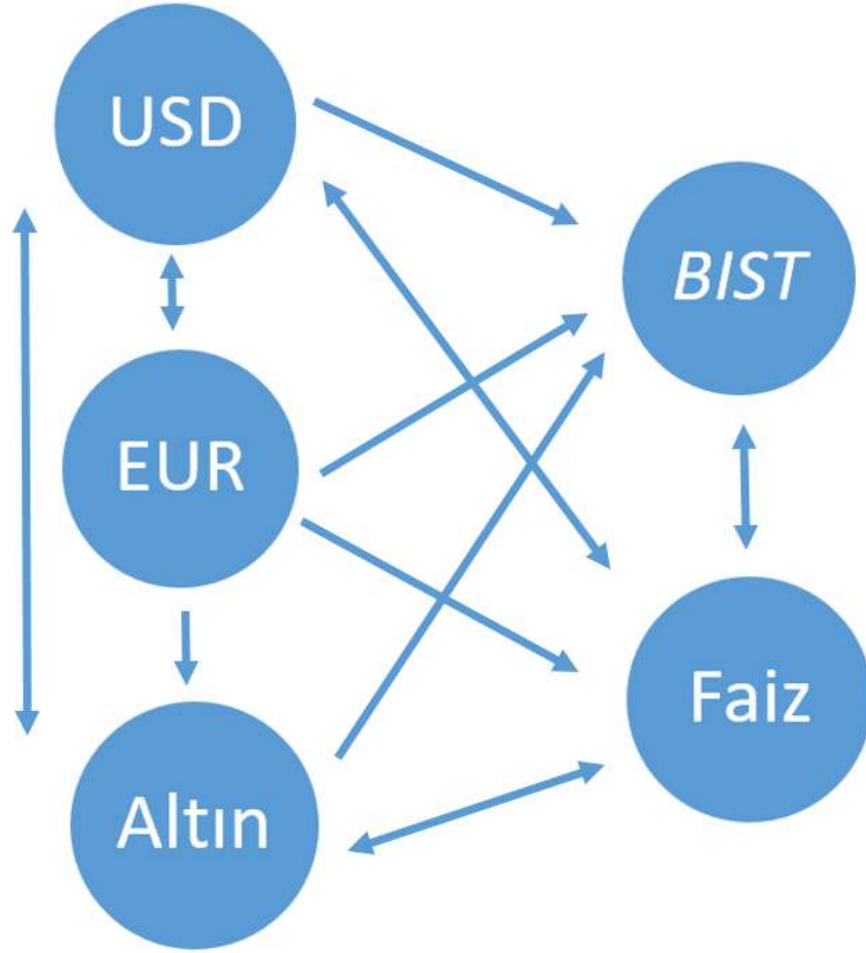
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
GBIST100	-9.82E-05	5.71E-05	-1.720750	0.0853
GSEUR	1.98E-05	0.000109	0.181172	0.8562
GSGOLD	-9.47E-05	6.54E-05	-1.448837	0.1474
GSUSD	-6.95E-05	0.000114	-0.609886	0.5419
C	0.028676	6.29E-05	455.6503	0.0000

Variance Equation

	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C(6)	-0.359295	0.019427	-18.49453	0.0000
C(7)	0.294451	0.013669	21.54187	0.0000
C(8)	0.035360	0.007499	4.714947	0.0000
C(9)	0.988252	0.001492	662.1968	0.0000

R-squared	-0.159838	Mean dependent var	0.055242
Adjusted R-squared	-0.161177	S.D. dependent var	0.066533
S.E. of regression	0.071694	Akaike info criterion	-5.612180
Sum squared resid	17.81030	Schwarz criterion	-5.596224
Log likelihood	9746.132	Hannan-Quinn criter.	-5.606483
Durbin-Watson stat	0.244570		

Sonuç:

Kurulan klasik modeller, VAR analizi modelleri, impulse response analizi ve Garch ve Egarch modellerinde Volatilte yayılması Eurodan altına, altından Borsa istanbula, Eurodan Borsa istanbula, Eurodan faize, Dolardan Borsa istanbula tek taraflı diğer finansal araçlarda çift taraflı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Önemini Kaybeden Kırsal Yerleşmelerde Göç Faktörü; Dim Çayı Vadisi Yerleşmeleri

TURİZM İŞLETMELERİNİN FİNANSAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ADRASAN İÇİN BİR UYGULAMA

FINANCIAL PROBLEMS AND RESOLUTIONS OF THE TOURISM ADMINISTRATIONS ; AN APPLICATION FOR ADRASAN

Dr. Öğr. Üyesi CUMHUR ŞAHİN

Özet: Makro ekonomik düzeyde faaliyet gösteren tüm firmalarda olduğu gibi turizm endüstrisinde yer alan işletmeler de birçok finansal sıkıntıyla karşı karşıyadırlar. Özellikle sermaye piyasası yoluyla finansmana erişimde güçlükler, bankalardan elverişli şartlarda kredi sağlayamama, alternatif finansman tekniklerinin bilinmemesi gibi son derece önemli finansman sorunları turizm işletmelerinin yüz yüze olduğu temel finansal sorunlardandır. Bilindiği üzere KOBİ niteliği taşıyan işletmelerin başlıca sorunu fon temini olup, turizm işletmeleri gerek dünyada ve gerekse ülkemizde bu sıkıntılar nedeniyle katma değer yaratımı, istihdam ve döviz kazancı konularında başarısızlığa mahkûm olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bir belde olan Adrasan (Çavuşköy)'deki turizm firmalarının finansman problemlerinin belirlenmesi ve bu problemlerin çözümüne yönelik olarak önerilerde bulunulmasıdır. Bu bağlamda işletmenin başlangıç aşamasında ilk sermayenin sağlanması, bilançoda yabancı kaynak niteliği gösteren banka kredilerinden faydalanma seviyeleri, turizm teşviklerinden faydalanma, diğer yabancı kaynak imkânları, sermaye artırım, faktoring, finansal kiralama, risk sermayesi, kredi garanti fonu gibi finansman imkânlarından yararlanma seviyeleri araştırılmıştır. Bulgular incelendiğinde turizm işletmelerinin ciddi bir finansman sıkıntısı içinde olduğu görülmekte olup, finansman kaynaklarının ağırlıklı olarak özsermaye olduğu yani kendi yağıyla kavruldukları görülmüştür. Bunun yanında turizm işletmelerinin yaşadığı finansal zorluklardan özellikle bankalardan kredi temininde güçlük ve kredi maliyetlerinin yüksekliği göze çarpmaktadır. Turizm işletmelerinin finansal sıkıntılarını giderilebilmesinde 2017 yılında yürürlüğe giren ve son derece başarılı olan kredi garanti fonu önemli bir can suyu olabilecek, bu sayede işletmelere nefes aldırılabilir. Bunun yanısıra düşük reel faizli kredi çok yararlı olacaktır. Bir başka öneri işletme sahiplerine finansal okuryazarlık konusunda kısa süreli bir eğitim verilmesidir.

Anahtar Sözcükler: Finansman sorunları, turizm işletmeleri, finansal yapı ve çözüm önerileri

Abstract: As it's in all firms that operates in macroeconomic level, the companies which are in tourism industry are face to face with lots of financial problems. Particularly highly important financial problems

Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Adrasan İçin Bir Uygulama

like the difficulties in accessing finance through the capital market, being unable to provide adequate loans from the banks, the lack of knowledge on alternative financing techniques ar the main financial problems that tourism industry comes face to face. As it is well known, the main problem of the companies having the characteristics of SMEs is funding, the tourism firms are condemned to failure in the net value investment, employment and currency gain as it's both in the world and also in our country. This study's aim is to designate the financial problems of the tourism companies in Adrasan (Çavuşköy), a town of Kumluca district in Antalya Province, and to give suggestions on how to solve those problems. In this context the levels of utilization of financing facilities such as the first capital supply of the enterprise's on the onset, the levels of the utilization from the bank loans showing foreign resource qualifications, the usage of the tourism incentives, other foreign resource facilities, capital increase, factoring, financial leasing, venture capital, credit guarantee fund have been investigated. When the diagnoses are examined, it's totally obvious that the tourism companies are in a serious financial difficulty and the founding sources are predominantly equity in short they live on their name. Furthermore, the difficulty in obtaining and the high cost of credit can be conspicuous within the financial difficulties experienced by the tourism enterprises. The highly successful credit guarantee fund, which entered into force in 2017, could be an important life water for the tourism enterprises and in this way they will be able to breathe a sigh of relief. And also a loan with a low real interest rate may be very useful. Another recommendation is to give business owners a brief training on financial literacy

Key Words: Financing problems, tourism establishments, financial structure and solution proposals

GİRİŞ

Turizm, Latince kökenli "tornus" kelimesinden, dönme ve yer değiştirme hareketinden türemiştir ve bireylerin veya grupların yerleşik oldukları mekândan farklı lokasyonları keyif, iş, tarih, sağlık, kültür, eğitim, eğlence amaçlı olarak konaklama yaparak (gecelik ziyaretçi) veya günübirlikçi olarak ziyaret etmeleri ve bu amaçla onlara hizmet veren kişi ve kuruluşların faaliyetler bütünüdür ifade eder. Turizmin türleri ise sağlık, sosyal/kitle, dağ ve kış, öğrenci ve kitle, yat, dini, bavul, av, eğlence olarak tanımlanmıştır. Turizm ekonomisi ise turizm faaliyetlerinin iktisadi ölçekte büyüklük, neden, sonuç ve etkilerini araştıran bilim dalıdır (Ünlüöner ve Diğerleri, 2007:2-3;16-25).

Turizmin tanımıyla ilgili olarak günümüze kadar pek çok tanım yapılmış olup, genel anlamda birçok tanım birbiriyle benzer ya da birbirini tamamlar niteliktedir. Geniş bir perspektiften bakılacak olursa, tanımların "Turizm, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür" şeklinde olduğu görülmektedir (Katkat, 2010:33). Turizm endüstrisi, çağımızda kişilerin tercihlerindeki

farklılaşmalar, refah artışlarına ve mekânsal hareketliliğe paralel olarak gelişim göstermiş ve bunun neticesinde turizmin ekonomideki ağırlığı artmıştır. 2000’li yıllar itibariyle gelişmekte olan ülkeler; döviz rezervlerinin artırmak, işsizliğe çözüm bulmak ve gelir yaratma imkânlarını geliştirmek, çeşitlendirmek, bu sayede ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmek için turizmi bir araç olarak görmektedirler.

Uluslararası turizm hareketleri son yıllarda giderek büyüyerek, 2016 yılında 1 milyar 235 milyon turist ve 1 trilyon 220 Milyar \$ gelir ile oldukça önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır (World Tourism Organization, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>).

Bu çalışmanın amacı turizm endüstrisinde yer alan KOBİ niteliği arz eden firmaların finansman ile ilgili sorunlarını ortaya çıkarmak ve çözüm önerileri geliştirmektir.

Çalışmada Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bir belde olan Adrasan (Çavuşköy) destinasyonu seçilerek buradaki turizm sektöründeki konaklama işletmelerinin finansman sorunları ve uygulamaları saptanmış ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bir belde olan Adrasan (Çavuşköy)’da faaliyet gösteren KOBİ’lerin finansman sorunlarını ve finansman sorunlarının çözümünde kullandıkları araçları belirlemektir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın örneklem boyutu Akdeniz Bölgesi’nde yer alan Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bir belde olan Adrasan (Çavuşköy)’da turizm sektöründe faaliyet gösteren 70 adet küçük ve orta ölçekli işletmedir. 70 işletmenin 40’ı ile görüşülmüştür. İnceleme dönemi 2018 Temmuz-Ağustos periyodudur.

Araştırmada 1-9 işçi çalıştıran işletmeler mikro, 10-49 işçi çalıştıran işletmeler küçük ve 50-250 işçi çalıştıran işletmeler ise orta ölçekli işletmeler olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Değerlendirilmesi

Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Adrasan İçin Bir Uygulama

Araştırma bir alan araştırmasıdır ve veriler karşılıklı yüz yüze görüşülmek suretiyle mülakat şeklinde elde edilmiştir. İşletmeler tek tek ziyaret edilmiş ve işletmelerin sahibi veya yetkilileri ile görüşülerek bilgi edinilmiştir. İşletmeler tesadüfi olarak seçilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde frekans analizinden yararlanılmıştır.

İşletmelerin Faaliyet Süreleri

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin faaliyet süreleri Tablo 1’de görülmektedir:

Tablo 1: Araştırmaya Katılan İşletmelerin Faaliyet Süreleri

Faaliyet Süresi	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
1-5 Yıl	5	12.5
6-10 Yıl	7	17.5
11-15 Yıl	12	30.0
16 Yıl ve Üzeri	16	40.0
Toplam	40	100.0

Araştırmaya katılan işletmelerin % 12.5’i 1-5 yıldan beri faaliyettedir. 6-10 yıl arası süreden beri faal olan işletmelerin oranı % 17.5 iken 11-15 yıl arasında faaliyet süresi olan işletmelerin örneklem toplamına oranı da % 30.0’dır. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin % 40’ı ise 16 yılın üstünde faaliyet göstermektedir.. 16 yıl üstünde faaliyet gösteren işletme sayısı süre açısından diğer işletmelere göre daha fazladır. Bu durum, turizm işletmelerinin belirli bir tecrübe ve olgunluğa sahip olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

İşletmelerin Hukuki Yapıları

Tablo 2. İşletmelerin Hukuki Yapıları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Şahıs İşletmesi	19	47.5
Limited Şirket	17	42.5
Anonim Şirket	4	10.0
Komandit Şirket	0	0
Kolektif Şirket	0	0
Toplam	40	100.0

Hukuki yapıları incelendiğinde işletmelerin % 47.5'i şahıs işletmelerinden, % 42.5'i limited şirketlerden ve % 10'u da anonim şirketlerden oluşmaktadır. % 47.5'inin şahıs işletmesi olmasına karşın kalan kısmın tümü sermaye şirkettir. Kolektif ve komandit şirket hukuki yapısında olan turizm işletmesi bulunmamaktadır.

Personel Sayıları

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin personel sayıları Tablo 3'de görülmektedir:

Tablo 3. İşletmelerin Personel Sayısı

Personel Sayısı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
1-9	32	80.0
10-49	8	20.0
50-249	0	0
Toplam	40	100.0

Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Adrasan İçin Bir Uygulama

İncelenen işletmelerin büyüklükleri, çalışan sayısı esas alınarak incelendiğinde; % 80'inin çok küçük (mikro), % 20'sinin ise küçük işletme olduğu görülmektedir. Hiçbir turizm işletmesi orta boy niteliği taşımamaktadır. Görüldüğü üzere incelenen işletmelerin tümü küçük işletmelerden oluşmuştur.

Kuruluş Sermayesini Sağlama Yöntemleri

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin kuruluş sermayesi sağlama yöntemleri Tablo 4'de görülmektedir:

Tablo 4. İşletmenin Kuruluş Sermayesini Temin Yöntemleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kişisel Özsermaye	27	67.5
Ortak Alarak Özsermaye	4	10.0
Banka Kredisi	9	22.5
Toplam	40	100.0

Araştırmaya katılan işletmelerin % 67.5'i kuruluş sermayesini kendi öz sermayeleri ile % 10'u ortak alarak öz sermayeye ilave etme yoluyla ve % 22.5'i de banka kredisi şeklinde yabancı sermaye ile temin etmiştir. İşletmelerin büyük bir bölümü kuruluş sermayesi için kendi kişisel kaynaklarından tahsis ettikleri sermayeyi tercih etmektedir. Bunun nedeni işletmelerin yönetimi paylaşmak istememeleri veya ekonomik olarak dışarıdan sermayeye gereksinimleri olmaması olabilir.

Yılmaz'ın Bodrum'daki turizm işletmelerine yönelik çalışmasında da benzer şekilde işletmelerin % 87.3'ü kuruluş sermayesini kendi öz sermayeleri ile % 4.2'si ortak alarak öz sermayeye ilave etme yoluyla ve % 8.5'i banka kredisi kullanmak suretiyle karşıladığı görülmektedir. (Yılmaz, 2007:165).

Karşılaşılan Finansman Sorunları

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerde karşılaşılan finansman sorunları Tablo 5'de görülmektedir:

Tablo 5. İşletmelerin Yaşadığı Finansman Sorunları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Çalışma Sermayesinin Azalması	2	5
Kredi Sağlamada Güçlükler	15	37.5
Kredi Maliyetlerinin Yüksekliği	15	37.5
Teşvik Alamama	7	17.5
Diğer	1	2.5
Sorun Yok	0	0
Toplam	40	100.0

İşletmelerin karşılaştığı finansman sorunlarından “kredi sağlamada güçlükler ” ve “kredi maliyetlerinin yüksek olması” % 37.5 ile birbirine eşit çıkmıştır. Daha sonra % 17.5 ile teşvik alamama gelmektedir. KOBİ’ler gerek yeterli teminat gösterememe ve gerekse finans kuruluşlarının mali tablo incelemeleri esnasında işletmelere güvenmemesi nedeniyle kredi bulamama ya da piyasa oranlarının üzerinde bir faiz oranı ile kredi elde edebilmektedir. Bu da işletmelerin yüksek finansman maliyetine katlanmasından ötürü finansal dengesinin bozulması sonucunu doğurmaktadır.

Finansman Sorunlarının Çözüm Yöntemleri

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerde karşılaşılan finansman sorunlarının çözümü yöntemleri Tablo 6’da görülmektedir:

Tablo 6. Finansman Sorunlarının Çözüm Yöntemleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Teşviklerden Faydalanma	0	0
Sermaye Arttırımı	22	55.0
Banka Kredisi Kullanma	11	27.5
Yakınlardan Borçlanma	4	10.0
Diğer	3	7.5
Sorun Yok	0	0

Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Adrasan İçin Bir Uygulama

Toplam	40	100.0
--------	----	-------

İşletmelerin büyük bir bölümü, finansman ihtiyaçlarını sermaye artırımı yoluyla yani kendi bünyelerinden karşılamaktadır. Bu nedenle turizm işletmelerinin kendi yağıyla kavruldukları söylenebilir. Örneklem boyutunun % 55'i finansman ihtiyaçlarını özsermaye yoluyla karşılamaktadır. Banka kredisi kullanan işletmeler % 27.5'lik bir oran teşkil ederken teşviklerden yararlanan işletme olmadığı görülmektedir. Bu durum işletmelerin teşvik alabilmek için gerekli şartları sağlayamadığı ya da teşvik mevzuatı ile ilgili bilgi ve bilinç düzeyinin yetersizliğinden kaynaklandığı biçiminde değerlendirilmektedir. Yakınlarından borç bulmak suretiyle finansman sorunlarını çözen işletmeler % 10'luk bir orandadır. Sorun olmadığını belirten işletme bulunmamaktadır.

İşletmelerin Banka Kredisi Kullanımı

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerde banka kredisi kullanımı Tablo 7'de görülmektedir:

Tablo 7. İşletmelerin Banka Kredisi Kullanımı

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Banka Kredisi Kullanan	11	27.5
Banka Kredisi Kullanmayan	29	72.5
Toplam	40	100.0

İşletmelerin yalnızca % 27.5'inin banka kredisi kullandığı, buna karşın % 72.5 gibi büyük bir oranının ise banka kredisi kullanmadığı görülmektedir. Banka kredisinden faydalanma oranının düşük olmasında, kredi maliyetlerinin yüksek olmasının yanı sıra kredi için gerekli kriterlere sahip olmama veya kendi yağıyla kavrulmayı arzu etme gibi sebepler ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bir belde olan Adrasan (Çavuşköy)'de faaliyet gösteren turizm KOBİ'lerinin finansman sorunları ile ilgili yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- İşletmelerin ezici çoğunluğu kuruluş sermayelerini öz sermaye yolu ile temin etmektedir.

- İşletmeler teşvik kredilerinden faydalanamamaktadır.

- İşletmelerin karşılaştığı finansman sorunlarının başında “kredi temininde zorluklar” ve “kredi maliyetlerinin yüksek olması” gelmektedir. Bunun nedenleri arasında işletmelerin bankalar tarafından istenen kredi koşullarını karşılamakta güçlük çekmesi, ipotek için gerekli mal varlıklarının yetersiz olması sayılabilir.

KOBİ’lerin finansman sorunlarına çözüm olarak şu öneriler getirilebilir:

- Kredi ile ilgili teminat sorunlarının ortadan kalkması için Kredi Garanti Fonu uygulamasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bilindiği üzere 2017 yılında bu sistem KOBİ’lere adeta nefes aldirmiş ve faydaları görülmüş bir uygulamadır.

- Düşük reel faizli kredi sağlanması,

- Sermaye piyasalarından yararlanabilmeleri için gerekli düzenlemelerin ivedilikle yapılmasının yanı sıra KOBİ’lere özgü menkul kıymet borsalarının kurulması,

- İşletme danışmanlığı hizmetlerinden daha yoğun olarak yararlanmaları.

Kaynaklar

Katkat, D.ve Mızrak, O. (2010). “Yaz ve Kış Turizmlerinin Türkiye Ekonomisine Katkılarının Karşılaştırılması”, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(4): 32-39.

Ünlüöner, K., Tayfun, A., Kılıçlar, A. (2007). *Turizm Ekonomisi*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara: Ss. 2-3;16-25, ISBN: 978-605-395-006-6

Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Adrasan İçin Bir Uygulama

Yılmaz, H. (2007). "Turizm Sektörü Kobilerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 33, 162-170.

<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>).

İNTERNET HABER SİTELERİNİN ARAYÜZ TASARIMLARININ İNCELENMESİ

EXAMINİNG OF INTERFACE DESİGNS ON INTERNET NEWS SİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN* Öğr. Gör. Volkan YAVUZ**

Özet: İnternet haber siteleri, diğer medya araçlarına oranla her geçen gün daha fazla rağbet görmektedir. Yeni medya teknolojilerinin gelişimi nedeniyle yeni araçlar hızla çoğalmaktadır. İnternet haber siteleri kurumsal yapılar tarafından oluşturulduğu kadar kurulum maliyetinin düşüklüğü nedeniyle bireysel kullanıcılar tarafından da yayınlanabilmektedir. Denetim mekanizmasının diğer medya araçlarına göre daha düşük olduğu bu alanda güvenilir habere ulaşmak için insanların kurumsal internet haber sitelerini tercih ettikleri görülmektedir. Kurumsal internet haber siteleri de her geçen gün yeni teknolojilere adapte olması gerektiği için ciddi bir teknik alt yapı oluşturmaları gerekmektedir. Bu altyapı oluşturulurken aynı zamanda estetik unsurların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Diğer internet haber siteleri ile olan rekabetin belki de en önemli argümanı estetik unsurlardır. Bu çalışma kapsamında ülkemizde en çok tercih edilen internet haber siteleri tespit edilmiş bunların arasından beş tanesi seçilerek incelemeye alınmıştır. İnternet haber sitelerinin tercih oranları, bağımsız değerlendiriciler tarafından yayınlanan raporlardan temin edilmiştir. Bu inceleme sırasında temel tasarım prensipleri açısından web sitelerinin ara yüzleri değerlendirilmiştir. Web sayfalarının oluşum mimarisi de göz önüne alınarak temel tasarım unsurları ile bunların sitedeki konumlanmaları tespit edilerek gerekli veriler elde edilmiştir. İnternet haber sitelerinde kullanılan teknik altyapılar dikkate alınarak temel tasarım öğeleri açısından uygun bir internet haber sitesi için çıkarımlar yapılmış ve sonuçlar bölümünde estetik açıdan uygun internet haber siteleri için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnternet Haber Siteleri, Temel Tasarım, Arayüz Tasarımı

Abstract: Internet news sites are getting more and more popular every day compared to other media. Due to the development of new media technologies, new tools are increasing rapidly. Internet news sites can be published by individual users because of the low cost of installation as well as by institutional structures. It is seen that the auditing mechanism is lower than the other media tools, so people prefer to use corporate internet news sites to reach reliable news. Institutional internet news sites are also

* Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, mekyildiz@gmail.com

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu yavuzvolkan@hotmail.com

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

required to form a serious technical infrastructure as they have to adapt to new technologies with each passing day. At the same time, the aesthetic elements should not be ignored while this infrastructure is being created. Perhaps the most important argument for competition with other internet news sites is aesthetics. Within the scope of this study, the most preferred internet news sites in our country were identified and five of them were selected and examined. The preference rates of Internet news sites were obtained from reports issued by independent evaluators. During this review, the interfaces of the web sites were evaluated in terms of basic design principles. By taking into account the formation architecture of the web pages, basic design elements and their positions on the site have been determined and necessary data has been obtained. Considering the technical infrastructures used in internet news sites, inferences were made for an appropriate internet news site in terms of basic design elements and recommendations were made for internet news sites which are aesthetically appropriate in the results section.

Keywords: Internet News Sites, Basic Design, Interface Design

1. GİRİŞ

İnsanların haber alma ihtiyaçlarını karşıladıkları belki de en eski kitle iletişim aracı olan yazılı basın, gelişen yeni medya teknolojileri karşısında tirajlar açısından zor zamanlar geçirmektedir. Diğer geleneksel medya araçlarına nazaran en büyük etki yazılı basın tarafında gerçekleşmiştir. Yeni medya teknolojileri insanlara anında güncel haberleri sunabilmesi ve bunun neredeyse ücretsiz olması sebebiyle ücret ödenerek alınan gazetelere ciddi bir rakip olmuştur. Yakın geçmişte gözlemlere göre bu rekabetten yeni medya teknolojileri galip çıkmıştır.

Bilgisayar ve internet teknolojilerinin gelişmesi, birçok sektörde büyük devrimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu devrimlerden birisi de medya alanında gerçekleşmiştir. Kitle iletişim araçları olarak bilinen televizyon, radyo ve gazeteler bu yeni medya mecrasının ortaya çıkmasıyla birlikte geleneksel olarak anılmaya başlanmıştır. Yeni medya teknolojilerinin kısa sürede bu kadar yaygınlaşması ve kabul görmesinin en büyük sebepleri, teknolojik cihazların bu medya mecrasını destekleyecek şekilde geliştirilmesi ve insanların haber alma ihtiyaçlarını karşılarken haber kaynakları ile etkileşim kurabilmeleridir.

İnsanların yeni medya mecralarından haber alma maceraları ilk olarak internet haber siteleri ile başlamış daha sonra mobil yazılımlar ile devam etmiştir. Günümüzde de insanların haber alma mecraları yeni medya içinde çeşitlenmiş, yeni uygulamalar kullanılabilir hale gelmiştir. Yeni medya teknolojilerinin gelişmesi ve kullanıcı sayılarının buna paralel olarak artmasıyla birlikte geleneksel medya mecraları da bu alanda var olma ihtiyacı hissetmişler ve zamanla bu alana büyük yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Geline son noktada yazılı basına veda ederek yayın hayatına yeni medya teknolojileri ile devam etme kararı alan birçok medya mecrasının haberleri duyulmaktadır.

Yeni medya araçlarının son yıllarda büyük kitlelere ulaşabilir hale gelmesi, reklam verenlerin dikkatini çekmiş ve dijital mecra reklam yatırımları da buna paralel olarak artmıştır. Reklamların da kullanıcılara esnek kabiliyetlerde sunulabilmesi, dijital reklamcılığın değerini artırmaktadır. Televizyonlarda ve radyolarda reklamlar yayınlandıkları saat aralığı ve uzunluğu ile, gazetelerde ise yayınlandıkları sayfa numarası, yeri, rengi ve büyüklüğü ile değerlendirilirken yeni medya araçlarında bu değişkenler daha da fazla şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İnternet haber siteleri yeni medya araçları içinde en köklü haber mecrası durumundadır. Geleneksel medyada yer alan medya şirketleri ilk olarak yeni medya mecrasında internet haber siteleri kurarak var olmuşlardır. Zamanla bu alanda yaşanan gelişmeler işletmeleri bu alana büyük yatırımlar yapmaya itmiş ve doğrudan reklam gelirlerinin artmasıyla birlikte yapılan yatırımlar karşılığını bulmuştur.

İnternet haber siteleri, internetin yaygınlaştığı ilk dönemlerde diğer medya araçları gibi tek yönlü bir iletişime sahip yapıdayken web 2.0 teknolojisinin kullanılmasıyla birlikte etkileşimli hale gelmiştir. İnternet haberciliğinin her geçen gün büyümesi, bu mecrada yer almayan kurumsal medya şirketlerini bu alana girmeye iterken, kurulum maliyetlerinin oldukça düşük olması nedeniyle kurumsal olmayan internet haber siteleri de her geçen gün artmıştır. Oldukça büyük bir yapılanmanın olduğu internet haberciliğinde tasarım açısından da çözüm odaklı gelişmeler yaşanmıştır.

İnternet haber siteleri, tasarım aşamasında günümüzde iki farklı yolu tercih etmektedir. Bunlardan biri hazır olarak verilerin girilerek yayın yapılmasına olanak sağlayan hazır Veritabanı ve tasarım modüllerini kullanmak, diğeri ise, özel bir yazılım ekibi kurarak sadece siteye ait bir Veritabanı ve tasarım modülü oluşturmaktır. Bunlardan ilki genellikle kurumsal olmayan internet haber siteleri tarafından tercih edilmektedir. Özel bir yazılım ekibi ile altyapı ve tasarım çalışmaları ise büyük maliyetler gerektirdiği için genellikle kurumsal internet haber siteleri tarafından tercih edilmektedir.

İnternet haber sitelerinin teknik altyapılarının güçlü olması günümüz şartlarında oldukça gerekli bir durumken aynı zamanda tasarım açısından da rakiplerinin önüne geçebilecek estetiğe sahip olması da gerekmektedir. İnternet haberciliğinde tasarım ve teknik altyapı birbirinden ayrılmaz parçalardır. Bu çalışma kapsamında internet haber sitelerinin tasarım teknikleri konusunda bilgiler verilmiş ve aynı zamanda bu tekniklerin tasarımlara uyumluluğu konusunda uygulama bölümünde gözlemler yapılmıştır.

Ülkemizde en çok tercih edilen internet haber siteleri, yapılan araştırma raporlarından tespit edilerek bu çalışma kapsamında uygulama kapsamına alınmıştır. Uygulama bölümünde tespit edilen web sitelerinin arayüz tasarımları temel tasarım prensipleri de göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

2. BİLGİSAYAR VE İNTERNET TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ

Hayatımızın önemli bir parçası haline gelen bilgisayarlar yakın bir geçmişte hızlı bir gelişimle günümüzdeki hale gelmişlerdir. 19. yüzyılda elektrik kullanımı yaygınlaşmış, 20. yüzyılın ortalarına doğru da elektronik devreler üretilmeye başlanmıştır. Pennsylvania Üniversitesi araştırmacıları 1945 yılında elektron lambalarından oluşan ENIAC adlı bilgisayarı icat ettiler. Daha sonra icat edilen bilgisayarlar transistörlü ve elektron lambalı olarak üretildi. 1959-64 yılları arasında bilgisayarlar 2. kuşak transistörlü bilgisayarlardı. Entegre devreli bilgisayarlar 1964-1970 yılları arasında üretildi. 90'lı yıllardan sonra hız, hafıza ve teknik özellikler olarak oldukça gelişmiş, boyut olarak küçülmüş bilgisayarlar üretildi (Bal. 2002: s.30-31).

90'lı yıllar aynı zamanda kişisel bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı yıllardır. Bu yıllarda bilgisayarların üretimi artmış, fiyatları ucuzlamış, işletim sistemleri ve programlar daha nitelikli hale gelmeye başlamıştır. Bilgisayarların yaygınlaştığı bu dönemde bilgisayarların birbirine bağlanması için yapılan çalışmaların sonuna gelinmiştir.

1969 yılında Amerika'da İleri Araştırma Projeleri Ajansı (ARPA)'nın kurduğu ARPAnet geliştirilerek dünyadaki tüm bilgisayarların birbirine bağlandığı bir sistem haline gelmiştir. Bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı 90'lı yıllarda internet kullanımı için gerekli olan protokoller, sunucular, ağlar ve uygulamalar için büyük gelişimler yaşanmıştır.

Bilgisayar ve internet teknolojilerinin gelişimi sonucunda web tasarım teknolojilerinin gelişimi ile paralel ilerlemiştir. Web tasarımında kullanılan altyapı ve programlara her geçen gün bir yenisi katılmış, altyapısı daha sağlam ve estetik açıdan daha iyi web siteleri üretmek için arayışlar devam etmiştir.

a. Web Tasarım Teknolojileri ve Arayüz Tasarımları

Web tasarımı birçok disiplinle (animasyon, grafik tasarım, etkileşim tasarımı, fotoğraf sanatı, bilgi mimarisi, tipografi, kurumsal kimlik, iletişim tasarımı vb.) olan etkileşimin sonucunda, tasarım, yapı, teknoloji ve içerik olarak bir web sitesinin yayına hazır hale getirilmesini ifade etmektedir (Powell, 2002:s.4-14).

Web arayüz tasarımı için bazı özel programlar kullanılmaktadır. Her bir tasarım işinde olduğu gibi web tasarımda da planlamanın ardından tasarım aşamasına geçilmekte ve kullanılacak teknoloji göz önüne alınarak tasarıma bazı özel dokunuşlar yapılmaktadır.

Web arayüz tasarımı, kullanıcı ile makine arasında bir iletişim ve etkileşim köprüsü görevi gören kullanıcı arayüzlerinin tasarımı ile ilgili bir tasarım disiplini. Diğer bir deyişle, arayüz, iki farklı bağımsız sistem ya da unsurun (insan-bilgisayar, yazılım-donanım, yazılım-yazılım... vb.) iletişim kurmasını sağlayan ara katman – eleman olarak ifade edilebilmektedir (Beal, 2014).

Web arayüz tasarımları, web sayfalarının vitrinleri konumundadır. Arayüz tasarımı yapılırken güncel teknolojilerin göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir. Tarayıcılar her geçen gün bu teknolojilere göre güncellenmekte ve yeni tasarım teknolojilerine adapte olmaktadır.

Web arayüzleri tasarlanırken günümüz şartlarında bazı prensiplerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu prensipler (Derel, 2016:s.12-14);

- **Basitlik:** Web arayüz tasarımında önemle üzerinde durulması gereken prensiplerin başında basitlik gelmektedir. Kullanıcıların amaca ulaşmaları için içeriklere rahatlıkla ulaşmaları gerekmektedir. Basit olmayan karmaşık bir arayüz tasarımında kullanıcılar istedikleri içeriklere kolay ulaşamazlar ve buda web sayfasının kullanıcı sayısını doğrudan etkiler.
- **Hiyerarşik yapı ve organizasyon:** Web arayüz tasarımı, diğer sanat dallarında olduğu gibi belli bir sıra ve hiyerarşik yapıya sahip olması gerekmektedir. Web arayüzlerinde bu hiyerarşi ve organizasyon özellikle menü kullanımı ile yapılmaktadır. Yeni web tasarım teknolojileri bu hiyerarşi için büyük imkanlar sunmakta ve her geçen gün web arayüzlerinin daha hiyerarşik yapıya sahip olduğu görülmektedir.
- **Görselliğin ön plana çıkarılması:** Web tasarımda kullanılan arayüzler genellikle görsellerden oluşmaktadır. Görsellerin kullanımı son yıllarda yapılan görsel iletişim çalışmalarında önemle ele alınmaktadır. Web sitelerinin arayüz tasarımlarında tematik vurguyu yapabilmeleri için görsellerin ön plana çıkarılması, bunu yaparken de abartıdan ve uygunsuz içeriklerden uzak durulması gerekmektedir.
- **Hedef kullanıcıların ve hedef faaliyetlerin dikkate alınması:** Web tasarımı internetin özelliği nedeniyle dünyanın her yerinden kullanıcılara ulaşabilir ama web siteleri tasarlanırken hedef aldığı belli bir kitle vardır. Hedef kullanıcı ve faaliyetler, web arayüz tasarımları yapılırken göz önünde bulundurulmalı ve içerik buna göre belirlenmelidir. Hedef kullanıcı ve faaliyetlere uygun olmayan görsel, yazı ve diğer tasarım elemanları web arayüzlerinin başarısız olmasına neden olabilir.
- **Kullanıcıyla etkileşim:** İnternet kullanımında bir milat olarak kabul edilebilecek web 2.0 teknolojisi ile web sayfaları kullanıcılar ile etkileşim içerisine girebilmektedir. Web 2.0'ın sunmuş olduğu bu özelliği uygun şekilde kullanarak kullanıcı ile etkileşim içerisine girebilen arayüz tasarımları başarıyı yakalamak için büyük bir adım atmış sayılmaktadır. Web kullanıcılarının büyük bölümü tek taraflı iletişim yerine etkileşimli web sitelerini daha çok tercih ettikleri görülmektedir.
- **Farklı sayısal sistemlerin kullanımı:** Web arayüzleri tek tip cihazlarla görüntülenmemekte, bilgisayarlar ve mobil cihazların farklı versiyonlarıyla kullanıcılar bu arayüzlere ulaşmaktadır. Bu yüzden

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

web arayüzleri tasarlanırken bu arayüzlerin görüntülenebileceği cihaz ve teknolojiler göz önüne alınmalı ve kullanıcıların bu konuda sorun yaşamalarının önüne geçilmelidir.

b. Web Tasarımında Temel İlkeler

Sanat dalları gün geçtikçe değişmekte ve yenileri ortaya çıkmaktadır. Sanatın tarihsel gelişimine bakıldığında kabul görmüş sanat dalları oldukça az sayıdayken özellikle günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni sanat dalları ortaya çıkmıştır. Bilgisayarların hayatımıza girmesiyle birlikte masaüstü yayıncılık veya dijital yayıncılık adı altında yeni bir sanat dalı sanat dünyası tarafından kabul edilmiştir.

Profesyonel tasarımcılar, başarılı web siteleri geliştirmek için bir kanun gibi yazılı olmayan, ancak uygulamada yer olan bu kurallara mümkün olduğunca bağlı kalmaya çalışırlar (Canay 2016:s.13-14).

- Hız ilkesi
- Kullanılabilirlik ilkesi
- İçerik ilkesi
- Uyumluluk ilkesi

Web tasarımı her geçen gün daha fazla insanın istihdam edilmekte ve geleceğin meslekleri arasında gösterilmektedir. Her geçen gün web sitelerinin artması bu alanda bir rekabetin de doğmasına neden olmaktadır. Rekabet ortamında web sitelerinin temel tasarım ilkelerine ve web tasarım ilkelerine uygun olarak yapılması oldukça önemlidir.

Web tasarımında kullanılan temel ilkeler, temel tasarım ilkeleri ile de örtüşmelidir. Web tasarımı aynı zamanda bir sanat dalı olarak kabul edilen masaüstü yayıncılık alanında yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Temel tasarım ilkelerinin web tasarımında uygulanması, estetik açıdan daha değerli web sitelerinin oluşturulması için önemli bir kriterdir.

i. Web Tasarımda Hız

Web sayfaları, çeşitli tarayıcılar yardımıyla bilgisayarlar veya mobil cihazlarla görüntülenmektedirler. Web siteleri tasarımcılar tarafından belirli uzantılarla üretilirler ve alan adlarının bağlı bulunduğu sunuculara yüklenirler. Kullanıcılar da internete bağlı bilgisayar veya mobil cihazlarla tarayıcılarına bu internet sitesinin adresini yazarak giriş yaparlar. Bu aşama web tasarımı ve sonrasında kullanıcıların bu sitelere ulaşmasının teknik kısmını ifade etmektedir.

Kullanıcıların web sitelerine hızlı bir şekilde giriş yapmaları ve içeriklere yine hızlı şekilde ulaşmaları, web tasarımın en önemli ilkelerinden birisidir. Bazı durumlar, web sitelerinin girişini veya web sitesi içerisinde içeriklere ulaşılmasını geciktirmektedir. Resim kullanımında bazı hataların yapılması, server kaynaklı problemler, tasarımda yapılan ve tarayıcıların sayfayı açmasını geciktiren bazı sorunlar web sitelerinin hız ilkesini olumsuz olarak etkilemektedir.

Web tasarımında hızı etkileyecek bütün etkenler göz önüne alınarak siteler yayınlanmalıdır. Web sitelerine kullanıcıların geç giriş yapmaları ve web sitelerinde gezinti sırasında yavaşlık olması kullanıcılar açısından olumsuz bir durum olarak nitelendirilmektedir. Rekabetin yoğun olduğu bu alanda öncelikli olarak böyle sorunların yaşanmaması gerekmektedir.

Kullanıcıların web sitelerindeki içeriklere hızlı ulaşabilmesi için öncelikle sunucunun bu hızı etkilemeyecek şekilde tasarlanmış olması gerekir. Bazı web siteleri kendi bünyelerinde sunucuları buldurmakta bazıları da dışarıdan sunucu hizmeti almaktadır. Kendi bünyelerinde sunuculara sahip olan web siteleri için mutlaka güçlü bilgisayarlar kullanılmalı, internet ve elektrik kesintileri için önlemler alınmalıdır. Web siteleri dünyanın her yerinden ulaşılabilmesi için göz önüne alınarak her an sunucular açık halde buldurulmalıdır. Dışarıdan sunucu hizmeti alan web siteleri de bu hizmet sağlayıcıları araştırmalı ve kullanıcı sayılarına uygun olan hizmeti talep etmelidir.

Web sayfalarında kullanıcıların içeriklere hızlı ulaşabilmesi için web sayfalarında kullanılan argümanların uygun boyutlu olması, dünyanın her yerinde kabul gören yazı tipleri ve görsel formatların kullanılması gerekmektedir. Web sitelerine kullanıcıların hızlı giriş ve gezinti yapması teknik altyapı ve içeriğin uygun şekilde hazırlanmış olmasına bağlıdır.

ii. Web Tasarımda Kullanılabilirlik

Web tasarım, ticari yönü olması sebebiyle geniş kitlelere hitap etmektedir. Web siteleri, işlevselliğinin yanında tasarımsal öğelerle de kullanıcıları sıkıkmamalıdır. Web tasarımı aynı anda teknik bir altyapı kullanmakta ve bu altyapının üzerine tasarım inşa edilmektedir. Web sitelerini bir binaya benzetsek olursak binanın temeli ve kolonları web sitesinin teknik altyapısını temsil etmekte, binanın dış tasarımı da web sitesinin arayüzünü temsil etmektedir. Web sitelerinde etkili ve kullanışlı tasarım yapmanın en önemli kuralı web sitelerinin sadelik ilkesi ile tasarlanmasıdır.

Web tasarımın uygun bir teknolojik altyapı üzerine kurulması, web sitesinin kullanılabilirliği için önemli bir kriter oluşturmaktadır. Web siteleri tasarlanırken sunulması gereken hizmet ve içerikler belirlenmeli, bu hizmet ve içeriklere uygun altyapı kurulmalıdır.

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Web tasarımında trendler sürekli değişmekte, kullanılan teknolojilere, internet altyapısına ve tasarım programlara göre yenilikler yapılmaktadır. Örneğin bundan on yıl önceki internet altyapısı ile bugünkü web sitelerinin kullanılması mümkün değildir. Bu yüzden web siteleri içinde bulunan teknolojik duruma göre tasarlanmalıdır. Estetik ve teknik beklentiler her geçen gün değişmekte ve web siteleri de bu iki unsuru göz önünde bulundurarak kullanılabilir halde tasarlanmalıdır.

iii. Web Tasarımda İçerik

Web tasarımları aynı zamanda doküman niteliği de taşımaktadır. Web sitelerinin kullanım amaçlarına göre içerikler değişmektedir. Özellikle bilgilendirme amaçlı kurulan web sitelerinde içeriğin hazırlanmasında dikkatli olunmalıdır.

Geleneksel medya araçlarından sonra bir medya mecrası olarak kabul edilen yeni medya araçları içerik konusunda zorunlu olarak denetime tabi olmadığı için bazı sıkıntılar yaşanabilmektedir. Geleneksel habercilikte editörler içeriklerin kontrol edilmesini sağlamak ve kamuoyuna onaylanmış bilgiler ulaştırılmaktadır. Yeni medya alanı oldukça hızlı bir şekilde insanların hayatına girdiği için içeriklerin kontrolü de büyük oranda sağlanamamıştır. Kurumsal yapıların oluşturduğu yeni medya platformlarında geleneksel habercilikte olduğu gibi denetim süreci işletilmekte ama yeni medyada sadece kurumsal yapılar yer almamaktadır.

Yakın süreçte internet içerikleri ile ilgili yasalar çıkarılmış ve bu alanda denetimler artırılmıştır. Geleneksel medya araçları, basın ve yayın ürünlerinin denetimi daha sıkı bir şekilde yapılabilirken internette içerik üretenler internet kullanıcıları ile aynı sayıda olduğu için bu denetim sağlıklı yürütülememektedir.

Web tasarımında içerik web sitesinin amacı ile örtüşmelidir. Gereksiz bilgilerden kaçınıldığı gibi yeterli içeriğin de web sitelerinde olması sağlanmalıdır.

iv. Web Tasarımda Uyumluluk

İnternet ilk çıktığı günsen bu yana kullanıldığı cihazlar açısından oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Sadece masaüstü bilgisayarlarda kullanılan internet daha sonra dizüstü ve sonrasında da mobil cihazlarda kullanılabilir hale gelmiştir. İnternet bağlantısını kullanan cihazlar sadece bilgisayar ve mobil cihazlar değildir. Akıllı ev cihazlarından otomobillere kadar birçok araç interneti kullanmaktadır. Bu araçların arasında konu ile ilgili olanlar web sitelerinin görünümünü gerçekleştiren cihazlardır. Web

siteleri günümüzde bilgisayarlar ve mobil cihazlarda görüntülenmektedir. Web sitelerinin görüntülediği cihazlar farklı yazılım ve işletim sistemleri kullanabilmektedir.

Web sitelerinin tasarımında aşgari ölçüde bütün cihazlarda görüntülenebilir olması önemlidir. Bunun için tasarımcının ve yazılımcının dünyada web tasarımındaki trendleri ve teknolojiyi yakından takip etmesi gerekmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında 5 tane internet haber sitesinin ara yüzleri, web tasarım ilkeleri baz alınarak incelenmiştir. İncelemeye alınan internet haber siteleri 2017 yılınca comScore'un Türkiye'de en çok ziyaret edilen internet haber sayfaları araştırmasının sonucunda belirlenmiştir. Bu çalışma, masaüstü ve mobil cihazlar için ayrı şekilde yapılmıştır. Araştırma kapsamında masaüstü cihazlarda internet haber sitelerine yapılan giriş listesi referans alınmıştır. Bu araştırmanın sonucunda Türkiye'de en çok ziyaret edilen internet haber siteleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Medyatava - comScore).

- www.hurriyet.com.tr
- www.milliyet.com.tr
- www.haber7.com
- www.sozcu.com.tr
- www.sabah.com.tr

Belirlenen bu beş internet haber sitesine belirli bir tarih ve saatte giriş yapılarak incelemeler yapılmış ve bu internet haber sitelerinin arayüzleri değerlendirilmiştir. İnternet haber siteleri sürekli güncel tutuldukları için haberler sık şekilde değişmekte bazen tasarımları da değiştirebilmektedirler. Bu yüzden ilgili internet haber siteleri sadece belirtilen tarih ve saatteki görüntüleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Uygulama bölümünde inceleme altına alınan internet haber sitelerinin değerlendirilmesi için literatür kısmında üzerinde durulan tasarım ilkeleri göz önüne alınarak bazı kriterler belirlenmiş ve bu kriterlere uygunluğu tespit edilmiştir. İnternet haber sitelerinin incelenmesinde dikkate alınan kriterler şunlardır;

- **Siteye giriş hızı:** Aynı internet bağlantısını kullanarak bütün internet haber sitelerine giriş yapılmıştır. Siteye girişte kullanıcı sitenin arayüzü ile karşılaşma süresi bu aşamada test edilmiştir.

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

- **Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü:** Bazı internet haber sitelerinin girişinde kullanıcıyı olumsuz etkileyen ve ekranı kaplayan reklam uygulaması kullanılabilmektedir. Kullanıcı bir internet haber sitesine giriş yapacağı zaman ilk olarak haberlerle karşılaşmak ister. Bu aşamada internet haber sitelerinin girişte kullanıcıyı karşılama şekli değerlendirilmiştir.
- **Menülerin yeri ve kullanımı:** Arayüz tasarımında kullanıcıların web sitesini daha etkin kullanabilmesi için mutlaka kullanışlı bir menü sisteminin eklenmesi gerekmektedir. Bu aşamada internet haber sitesinde menülerin kullanımı değerlendirilmiştir.
- **Renk kullanımı:** Arayüz tasarımında renk kullanımı kullanıcıların sitede daha çok vakit geçirebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu aşamada internet haber sitelerinde kullanılan hâkim renkler incelenmiştir.
- **Font kullanımı:** İnternet haber sitelerinde kullanılan fontlar, kullanıcıların rahat okuma yapabilecekleri ve habercilik anlayışına uygun olması gerekmektedir. Ayrıca uygun font kullanımı daha geniş kitlelerin internet haber sitesini görüntüleyebilmesine imkân vermektedir. Çalışmanın bu bölümünde font kullanımı incelenmiştir.
- **İçerik:** İnceleme kapsamında ülkemizin en çok ziyaret edilen siteleri ele alındığı için bir ulusal basın aracının sahip olması gereken geniş içeriğin bulunum bulunmadığı bu aşamada incelenmiştir.
- **Tarayıcılar arası uyumluluk:** Farklı tarayıcılardan inceleme kapsamındaki web sitelerine giriş yapılmış ve uyumlulukları test edilmiştir.
- **Kurumsal kimlik bütünlüğü:** İnceleme kapsamındaki internet haber siteleri aynı zamanda kurumsal medya işletmelerine bağlıdırlar. Bu yüzden internet haber sitelerinin arayüz tasarımlarının kurumsal yapılarına uygun olarak yapılıp yapılmadığı değerlendirilmiştir.
- **Reklam kullanımı:** İnternet haber sitelerinin temel gelir kaynakları reklamlar olduğu için reklam uygulamaları önem arz etmektedir. İnternet ortamında çok farklı reklam uygulamaları bulunmaktadır. Bazen bu reklam uygulamaları kullanıcıları rahatsız etmektedir. İnceleme kapsamındaki internet haber sitelerinin reklam uygulamaları da bu aşamada değerlendirilmiştir.
- **Boşluk kullanımı:** İnternet haber sitelerinin arayüz tasarımlarında boş bırakılan kısımlar ve bunların sayfadaki oranları ile konumları oldukça önemlidir. Bu aşamada tasarımda kullanılan boşluk alanlar değerlendirilmiştir.
- **Medya kullanımı:** İnternet haber siteleri resimler, yazılar, videolar, seslerden oluşmaktadır ve bunlar sürekli değişiklik göstermektedir. Bunların orantılı şekilde kullanılması, kullanıcıların daha sağlıklı

vakit geçirmeleri için oldukça önemlidir. Bu aşamada internet haber sitelerinde medya kullanımları değerlendirilmiştir.

4. UYGULAMA

Bu bölümde inceleme kapsamına alınan beş adet internet haber sitesinin değerlendirilmesi için bir tablo oluşturulmuştur. Tabloda internet haber sitelerinin değerlendirildiği kriterler yazılmış ve kritere bağlı olarak puanlama veya yorumlama yapılmıştır.

Çalışmanın sonunda inceleme yapılan bütün internet haber sayfalarının görülebildiği bir tablo daha eklenmiş ve bu internet haber sitelerinin belirlenene kriterlere göre karşılaştırmaları yapılmıştır.

a. www.hurriyet.com.tr

Resim 1. Hürriyet Web Sayfası

Tablo 1. Hürriyet Web Sayfası Değerlendirmesi

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	Siteye giriş oldukça hızlıdır. Siteye giriş denemelerinin hepsinde sorun yaşamadan hızlı giriş sağlanmıştır.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Site ilk açıldığında manşet ve üstte bulunan logo ile birlikte menüler görülmekte ve birkaç saniye içinde reklamlar yerini almaktadır. Kullanıcıların beklentisi olan habere doğrudan ulaşım bu sitede

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Menülerin yeri ve kullanımı

mümkündür. Sitenin en merkezi yeri olan üst orta bölümde büyük bir reklam alanı bulunmaktadır.

Logo, başlık ve menüler sitenin üst bölümünde bulunmaktadır. Haber seçeneklerinin yanında sayfanın üst sağ bölümünde tıklanınca açılan ve içeriğinde çok sayıda seçenek bulunan menü bulunmaktadır.

Renk kullanımı

Logo ve menülerin olduğu en üst bölümün hemen altında son dakika haberlerinin yer aldığı kırmızı bir şerit bulunmaktadır. Gazetenin kurumsal rengi olan kırmızının bu şeritte kullanılması kurumsal bütünlüğe katkı sağlamıştır. Sayfanın boş alanları açık gri renktedir. Manşet haberlerin sol tarafında da siyah arka plan kullanılmış bu da kurumsal bütünlüğe dahil olmuştur. Gazetenin kurumsal rengi olan kırmızı, frekans değeri yüksek olduğu için kullanıcıları uzun süreçte rahatsız edebilirdi. Site kırmızı kullanımını kullanıcıları rahatsız etmeyecek düzeyde kullanmıştır.

Font kullanımı

İnternet haber sitesinin genelinde kullanıcıların kolay okumasını sağlayan turnaksız fontların kullanıldığı görülmüştür. Font kullanımı genel olarak habercilik ciddiyetine uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

İçerik

Kullanıcıları karşılayan üst bölümde güncel haberler yer almakta alt tarafa geldikçe de farklı türden içerikler yer almaktadır. Kullanıcıların uzun vakit geçirebilecekleri düzeyde içerik bu internet haber sitesinde görülmüştür. Bütün tarayıcılarda sayfa aynı şekilde görüntülenmektedir. Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.

Tarayıcılar arası uyumluluk

Hürriyet gazetesinin kurumsal kimliği bu internet haber sitesinde de hissedilir durumdadır. Kurumsal imajın uyandırılmasını sağlayan renkler yeterli düzeyde kullanılmıştır.

Kurumsal kimlik bütünlüğü

Reklam kullanımı

Arayüz tasarımında sağ ve sol taraflarda simetrik boşluklar bulunmaktadır. Sol taraftaki boşlukta sayfa hareketiyle sayfayı takip eden ve sürekli görüntülenen bir reklam alanı bulunmaktadır. Siteye girişte de orta üst bölümde büyük bir reklam alanı vardır. Sitede gezindikçe tasarımın içine yerleştirilmiş değişik boyutlarda ve değişik yerlerde reklam alanları bulunmaktadır. Tacizkar reklamlara rastlanmamıştır. Reklamların bazıları hareketli olup dikkat çekmektedir. Haber sitesi sayfanın orta bölümüne yerleştirilmiş, sayfanın sağ ve sol bölümleri boşluktur. Gri renkte olan bu boşluklar kullanıcıyı rahatlatmaktadır.

Boşluk kullanımı

Medya kullanımı

Sayfanın geneline resimler ve yazılar hakimdir. Girişteki reklamda video kullanılmıştır ama sesi kapalıdır. Kullanıcılar sesi istedikleri zaman açabilmektedir. Alt taraflarda video bölümü vardır ve videolar bu bölümde yer almaktadır. Bazı haberlerin içeriklerinde de videolar bulunmaktadır.

b. www.milliyet.com.tr

Resim 2. Milliyet Web Sayfası

Tablo 2. Milliyet Web Sayfası Değerlendirmesi

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	Siteye giriş oldukça hızlıdır. Siteye giriş denemelerinin hepsinde sorun yaşamadan hızlı giriş sağlanmıştır.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Siteye giriş yapıldığında sitenin orta merkezinde bir reklam alanı ve hemen altındaki haber alanı dikkat çekmektedir. Sayfanın üst bölümünde ekonomik verilerin sunulduğu bir alan altında gazeteyle bağlı kuruluşların linklerinin olduğu bir şerit ve altında logo yanında menüler bulunmaktadır. Sol tarafta da bir reklam alanı vardır.
Menülerin yeri ve kullanımı	Sayfanın üst bölümünde logonun hemen yanında menü başlıkları bulunmaktadır. Ayrıca sayfanın sağ üst bölümünde kırmızı üzerinde üç beyaz çizgi olan menü sekmesi de vardır. Bu sekmeye basıldığında geniş bir menü penceresi açılmakta ve kullanıcılar buradan istediklerini rahatça bulmaktadır.
Renk kullanımı	Sitenin boşluk alanları beyaz renktedir. Dolayısıyla sayfada boşluk alanlar fazla dikkat çekmemektedir. Sitenin merkezi bölümünde sarı bir şerit üzerinde yazı ile haberler sürekli değişmektedir. Siteye hâkim bir renk olduğu söylenemez.
Font kullanımı	Sitenin genelinde kolay okunabilen tırnaksız yazılar kullanılmıştır. Bu yazılar regular, kalın, ince siyah çerçeveli vb. gibi formlarda karşımıza çıkmaktadır. Bazı haber başlıklarında vurgular font kullanımı ile yapılmıştır.
İçerik	Siteye girişte kullanıcıları her ne kadar reklamlar yoğun şekilde karşılasa da haberlere de kullanıcılar rahatlıkla ulaşabilmektedir. Site gezildiğinde

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Tarayıcılar arası uyumluluk

yoğun bir içeriğin olduğu görülmektedir. Bu yoğun içerikte her türlü haber bulunmaktadır. Sayfa içerik açısından doludur. Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.

Kurumsal kimlik bütünlüğü

Milliyet gazetesinin logosu üst bölümde kendini belli etmekte ve kullanıcıların dikkatini çekmektedir. Ayrıca bu sitenin bağlı olduğu medya grubunun sahip olduğu diğer medya araçlarının logo ve linkleri de sayfanın üst bölümünde yatay bir şerit halinde kullanıcılara sunulmuştur. Sonuç olarak kurumsal kimlik bütünlüğünün bu internet haber sitesinde sağlandığı söylenebilir.

Reklam kullanımı

Sayfa açıldığında orta merkezde büyük bir reklam alanı kullanıcıları karşılamaktadır. Ayrıca sol tarafta da sayfa ile hareket eden bir reklam alanı vardır. Her bir haberin içeriğinde sayfanın sağ ve sol tarafında reklamlar bulunmaktadır. Tasarımın içerisine özenle yerleştirilmiş reklam alanları da dikkatleri çekmektedir. Tacizkar reklamlara rastlanmamıştır.

Boşluk kullanımı

Sayfanın orta merkezinde içerik, sağ ve sol taraflarda boşluk bulunmaktadır. Boşluk alanlar beyaz olduğu için dikkatleri çekmemektedir. Sol taraftaki boşluk hareketli reklam olduğu için neredeyse yok gibidir. Sayfada sadece sağ tarafta boşluk hissedilmektedir.

Medya kullanımı

Sayfanın geneline resim ve yazılar hakimdir. Sayfanın altlarına doğru video haberlerinin bulunduğu bir alan vardır. Ayrıca bazı haberlerin içeriğinde de videolar bulunmaktadır. Medya kullanımı bu sitede kullanıcıları rahatsız etmeyecek şekilde planlanmıştır.

c. www.haber7.com

Resim 3. Haber7 Web Sayfası

Tablo 3. Haber7 Web Sayfası Değerlendirmesi

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	Siteye giriş oldukça hızlıdır. Siteye giriş denemelerinin hepsinde sorun yaşamadan hızlı giriş sağlanmıştır.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Haber7 web sitesine giriş yapıldığında manşet haberleri ve menülerin olduğu ana ekran kullanıcıları karşılamaktadır. Sitenin genelinde resim ve yazılardan oluşan haberler mevcuttur. Sol boşluktaki reklam alanı Google'a tahsisli olduğu için bir süre sonra reklam gelmektedir. Sayfanın en üst bölümünde kırmızı ince bir şerit vardır. Bu şerit tarayıcı ile sayfayı birbirinden ayırmaktadır. Sayfanın boş alanlarının da beyaz olması beyaz rengin sayfaya hakim olmasına neden olmaktadır. Belli aralıklarla değişen haber geçişleri ve yoğun haber içeriği kullanıcıların sayfada zaman geçirmesi için yeterlidir.
Menülerin yeri ve kullanımı	Sayfanın üstünde sol taraftaki logonun hemen altında uzun bir yatay şerit olarak menüler ve haber alanları sıralanmıştır. Bu şeridin en sağ tarafında ise menü sekmesi bulunmaktadır.
Renk kullanımı	Sayfaya beyaz renk hakimdir. Haber 7 logosunda yuvarlak bir kırmızı alan bulunmakta bu da kurumsal kimliğe vurgu yapmaktadır. Sayfada yer alan haberlerin tasarım rengine göre sayfa farklı renkleri de bünyesinde barındırmaktadır.
Font kullanımı	Haber başlıklarında, manşetlerde ve gövde yazılarında tırnaklı font kullanımı tercih edilmiştir. Font büyüklükleri genel olarak uygun seçilmiştir. Kullanıcıları rahatsız edebilecek herhangi bir font kullanımına rastlanmamıştır.
İçerik	Sayfada reklam kullanımının az olması haberlerin daha yoğun

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Tarayıcılar arası uyumluluk

bulunması kullanıcıları tatmin edecek seviyededir. Sitede gezindikçe haberler ve reklamların uygun yerleştirildiği göze çarpmaktadır. Sayfanın ortalarında yayın yapan gazetelerin ilk sayfalarının olduğu bir bölüm kullanıcıların ilgilerini çekebilecek bir içeriktir. İçerik olarak gayet dolu bir haber sitesi olduğu söylenebilir. Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.

Kurumsal kimlik bütünlüğü

Sayfanın sadece logo bölümünde kurumsal kimliğe rastlanmakta onun dışında kurumsal kimlik ile ilgili fazla detay bulunmamaktadır. Haber 7 web sitesinin bağlı olduğu Kanal 7 televizyonunun yayın akışı sayfanın ortalarında bir yatay şerit halinde verilmiştir.

Reklam kullanımı

Siteye girişte sağ taraftaki boşlukta Google reklamı çıkmakta onun hemen yanında sayfanın merkez sağına doğru küçük kare hareketli bir reklam alanı yer almaktadır. Sayfaya girişte kullanıcıları yoğun bir reklam karşılamamaktadır. Reklamlar siteye tahsisli alanlar olarak paylaştırılmıştır. Yoğun içerik az reklam şeklinde yayın yapan bu sitenin reklam uygulamaları kullanıcılar için olumludur.

Boşluk kullanımı

Sayfanın sağ ve sol tarafında boşluklar bulunmaktadır ve boşluk rengi beyazdır. Sağ tarafta bulunan reklam alanı sabittir ve dolayısıyla diğer internet haber sitelerinde kullanılan kayan reklam uygulamasına göre kullanıcılar daha çok boşluk alan görmektedir. Arayüz tasarımında boşluk kullanımı gayet başarılıdır.

Medya kullanımı

Siteye resim ve yazılar hakimdir. Belli aralıklarla değişen haber alanları göze çarpmaktadır. Video ile ilgili özel bir haber alanı oluşturulmamış sadece bazı haberlerin detayında videolar eklenmiştir.

d. www.sozcu.com.tr

Resim 4. Sözcü Web Sayfası

Tablo 4. Sözcü Web Sayfası Değerlendirmesi

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	Siteye giriş oldukça hızlıdır. Siteye giriş denemelerinin hepsinde sorun yaşamadan hızlı giriş sağlanmıştır.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Siteye giriş yapıldığında sitenin iki kenar boşluğundaki reklam ve bu reklam ile aynı renge sahip üstte şerit halinde reklam görülmektedir. En üstte kırmızı boydan boya şerit halinde logo ve menüler vardır. Sitenin orta merkez kısmında ise haberler bölümü bulunmaktadır. Haberler kısmının sol altında resim ağırlıklı büyük haber bölümü üst tarafta dört adet resim ve yazıdan oluşan manşet haberleri bulunmaktadır.
Menülerin yeri ve kullanımı	Sayfanın en üstünde baştan sona ince kırmızı şerit halinde logonun yanında menüler bulunmaktadır. Daha fazla menü içeriği de menünün en sonunda diğer adı altında yer almaktadır.
Renk kullanımı	Gazetenin kurumsal rengi olan kırmızı en üstte bulunan menü zemininde kullanılmıştır. Sitenin zemin rengi aslında beyazdır ama iki yanda bulunan reklam zemini sitenin arkaplan rengi olarak görünmektedir.
Font kullanımı	Sitede yoğun olarak resim kullanılmıştır. Resimlerin altında bulunan yazılar tırnaksızdır. Haber detaylarında da tırnaksız yazı tipi kullanıldığı tespit edilmiştir. Ana haber bölümünde manşet halinde büyük puntolar kullanılmıştır. Font kullanımı kullanıcıları rahatsız etmeyecek düzeydedir.
İçerik	Resim ağırlıklı sitede içeriğin gayet zengin olduğu tespit edilmiştir. Uygun resim ve font kullanımı ile kullanıcıların dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Sitede gezinti yapıldığında farklı alanlarda çok sayıda haberin bulunduğu görülmüştür. Haberlerin hemen altında ilgi alanları

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Tarayıcılar arası uyumluluk	da küçük fontlarla yazılmış ve kullanıcıların haber tercihlerine katkı sağlanmıştır. Kullanıcıların vakit geçireceği yoğun bir içeriğin olduğundan bahsedilebilir. Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.
Kurumsal kimlik bütünlüğü	Sitenin girişinde kullanıcıları karşılayan, logo ve menülerin bulunduğu alan kurumsal kimliğe vurgu yapmaktadır. Bu alanın sabit olması kurumsal kimliğin her an kullanıcıların karşısında olmasına neden olmaktadır. Kırmızı olan bu alan yeterli büyüklükte olduğu için kullanıcıları sıkmamaktadır.
Reklam kullanımı	Ekranın iki tarafında sayfa hareketinden bağımsız reklam alanı bulunmaktadır. Bu reklama bağlı üstte bir şerit daha vardır. Sayfa aşağı doğru hareket ettirildiğinde iki yanda bulunan reklam alanı sabit kalmakta ve ortada bulunan haber alanı hareket etmektedir. Bu reklam alanları kullanıcıların görüş alanlarının büyük bölümünü kaplamaktadır. Orta bölümde de aralara serpiştirilmiş reklam alanları bulunmaktadır.
Boşluk kullanımı	Sayfanın iki yanında bulunan reklam alanı ve en üstte bulunan menü bölümü sabit olduğu için boşluk neredeyse yok gibidir. Boşluk alanlar beyaz olmasına karşın reklam zemin rengi beyaz zemin rengi ile birlikte sitenin boşluk rengi olarak algılanmaktadır. Haberler ve reklamlar arası boşluklar bulunmaktadır ama genel olarak boşluk algısı oldukça azdır.
Medya kullanımı	Sitenin büyük bölümü resimler ve manşet yazılı resimlerden oluşmaktadır. Video için ayrı bölüm yapılmamıştır. Bazı haberlerin detayında videolar kullanılmıştır. Haber resimleri bazı bölümlerde otomatik kaydırmalı bazı bölümlerde sabittir. Medya kullanımı kullanıcıların sitede fazla vakit geçirebilmeleri için uygun ölçüde planlanmıştır.

e. www.sabah.com.tr

Resim 5. Sabah Web Sayfası

Tablo 5. Sabah Web Sayfası Değerlendirmesi

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	Siteye giriş oldukça hızlıdır. Siteye giriş denemelerinin hepsinde sorun yaşamadan hızlı giriş sağlanmıştır.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Siteye girişte ilk olarak haber alanı kullanıcıları karşılamakta ama birkaç saniye sonra sayfanın iki kenarı ve üstüne büyük bir alanı kaplayacak şekilde reklamlar gelmektedir. Üst bölümdeki büyük reklam alanı büyük ve hareketli reklamlardan oluşmaktadır. İki yandaki reklam alanı ise sabittir ve sayfa hareketiyle ekrandaki konumunu korumaktadır. Kullanıcıları ilk açılan ekranın yaklaşık %30 kadar bir alanında haberleri görmekte geri kalan kısımlar reklamlardan oluşmaktadır.
Menülerin yeri ve kullanımı	Sitenin üst bölümünde Sabah gazetesine bağlı yayınların olduğu linkler ve hemen altında menüler bulunmaktadır. Menü sekmesi olduğu gibi haber alanları ile ilgili seçeneklerde sırasıyla menüde sunulmaktadır. Ayrıca bu menü alanı da reklam içermektedir.
Renk kullanımı	Oldukça açık bir gri renk arkaplan rengi olarak kullanılmıştır. Logo rengi sayfaya hakim değildir.
Font kullanımı	Sitede kolay okunabilen tırnaksız fontlar kullanılmıştır. Bu fontlar manşet halinde olduğu gibi haber metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Font kullanımı büyük-küçük, gölgeli-gölgesiz, kalın-ince, siyah-beyaz şekillerde yerli yerince kullanılmıştır.
İçerik	Sitede gezinti yapan kullanıcıların kendilerine ait haberleri bulabileceği düzeyde içerik gözlemlenmiştir. İçeriğin tatmin edici düzeyde olması kullanıcıların sayfada uzun vakit geçirebilmelerine olanak

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Tarayıcılar arası uyumluluk	sağlamaktadır. Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.
Kurumsal kimlik bütünlüğü	Sitenin kurumsal kimlik vurgusu logo ile sağlanmıştır. Ayrıca en üst bölümde medya kuruluşuna ait diğer yayın organlarının logoları da yer almaktadır. Sitede gezinti yaparken haber alanlarının başında logo kullanımı da yapılmış ve kullanıcıların kurumsal kimlik ile iletişim kurması sağlanmıştır.
Reklam kullanımı	Siteye girişte oldukça büyük bir alan reklamlardan oluşmaktadır. Reklam kullanımı menülerin arasında ve haber alanlarına serpiştirilmiş şekildedir.
Boşluk kullanımı	Sitenin her iki yanında bulunan reklam alanının sabit olması ve sadece orta bölümün hareket etmesi nedeniyle boşluk algısı oluşmamıştır. Haberler arası boşluklar olsa da dolu görünen bir haber sitesidir.
Medya kullanımı	Sitenin geneline resim yazı ve hareketli resimler hakimdir. Videolar için bir bölüm ayrılmış ve bu bölümde sadece videolu haberlere yer verilmiştir. Kullanıcıları sıkacak bir medya kullanımına rastlanmamıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

152

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de en çok ziyaret edilen internet haber siteleri incelenmiştir. İnternet haberciliğinin her geçen gün daha da rağbet gördüğü günümüzde, medya kuruluşlarının bu alana ilgilerinin yoğun olduğu dikkatleri çekmiştir. Yazıla basına veda ederek internet gazeteciliğine devam etme kararı alan gazetelerin sayılarının artması, gelecekte internet haberciliğinin daha da önemli olacağını göstermektedir.

İnceleme altına alınan internet haber sitelerinin hepsi yazılı basın veya televizyon alanında faaliyetlerine devam etmektedir. Başka bir medya mecrasında yer almayan onlarca internet haber sitesi varken insanların yoğun olarak geleneksel medyada da yer alan sitelere yönelmesi, güvenilirliği ön plana çıkarmaktadır. İnternet yayıncılığının içerik yaratma sürecinde asılsız haberlerin yer verilebilmesi durumu güvenilirliği daha anlaşılır hale getirmektedir.

Çalışma kapsamında inceleme altına alınan haber siteleri ile ilgili değerlendirme aşağıdaki tabloda toplanmıştır.

Tablo 5. Haber Siteleri Genel Değerlendirme Tablosu

KRİTER	UYGUNLUK
Siteye giriş hızı	İnceleme kapsamındaki internet haber siteleri, kurumsal medya şirketlerine bağlı çalıştıkları için teknik altyapılarının hepsinin kuvvetli ve sorunsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda siteye giriş hızları gayet başarılıdır. Siteye giriş denemeleri farklı zamanlarda farklı cihazlarla ve farklı internet bağlantıları kullanılarak yapılmıştır. Site giriş hızı bu kriterlere göre değişiklik göstermiştir. Bütün denemelerde tüm sitelere giriş denemeleri tatmin edici düzeydedir.
Siteye girişte kullanıcıyı karşılayan görüntü	Kullanıcıları siteye girişte karşılayan görüntü sitenin kullanıcı algısı ile doğru orantılıdır. Farklı ekranlarda, değişik cihazlarla sitelere giriş yapıldığında kullanıcılar haber alma ihtiyaçlarını karşılamak üzere geldikleri için görmek istedikleri haberlerdir. Sitelerin gelir kaynakları reklam olduğu için reklam verenler site girişinde kullanıcılar ile karşılaşmak ta istemektedir. Reklam ve haber alanı oranlaması tamamen haber sitesinin tasarrufundadır. Bu kapsamda yapılan izlenimlerde Hürriyet, Milliyet ve Sabah haber sitelerinde kullanıcılar siteye girişlerinde yoğun düzeyde, Sözcü’de orta düzeyde, Haber 7’de düşük düzeyde reklam alanı görmektedir.
Menülerin yeri ve kullanımı	Sitelerin hepsinde kullanıcıların rahatlıkla ulaşabilecekleri ve görebilecekleri üst bölüme şerit halinde menüler yerleştirilmiştir. Genel haber alanlarının yazılı olduğu bu şeritlerin bir bölümünde ise detaylı menü sekmeleri bulunmaktadır. Kullanıcılar için oldukça kullanışlı alanlara bu menüler yerleştirilmiş ve menü sekmeleri de detaylarla doludur.
Renk kullanımı	Sayfaların hemen hepsinde beyaz ve açık gri gibi renkler kullanılmıştır. Bazı sitelerde kurumsal renklere ağırlık verilmiştir. Kullanıcılara sürekli olarak hareket halinde de gösterilen reklam uygulamalarında reklamın zemin rengi ön plana çıkabilmektedir. Frekans değeri en yüksek renk olan kırmızı, son dakika haberleri veya dikkat çekilmek istenen diğer reklam alanları için kullanılmıştır. Bazı haber alanlarında siyah arka zemin ve beyaz yazıların da kullanıldığı ve kullanıcıların dikkatini çektiği tespit edilmiştir.
Font kullanımı	Sitelerin hepsinde tırnaksız yazı tipleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Tırnaksız yazı tiplerinin dijital ekranlarda tırnaklı yazı tiplerine göre daha okunabilir olduğu bilinmektedir. Manşetler büyük ve kalın puntolarla kullanıcılara sunulmuştur. Haber gövde metinlerinde uygun aralıklar kullanılmış, ana başlık, alt başlık ve gövde metinleri kullanıcıların rahatlıkla okuyabileceği şekilde düzenlenmiştir. Sitelerin hepsinde font kullanımının başarılı olduğu söylenebilir.
İçerik	Haber sitelerinin hepsi kurumsal medya kuruluşlarına bağlı oldukları için yeteri kadar içeriğe sahip oldukları tespit edilmiştir. İnternet haber sitelerinin amacı kullanıcıları uzun süre sitede tutmak olduğu için herkesin ilgi alanına göre haberler sayfaya yerleştirilmiştir.

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Tarayıcılar arası uyumluluk

Haber sitelerinin hepsinde, Safari, Chrome ve İnternet Explorer tarayıcılarında girişlerde hızlı olduğu, sayfanın görüntülenmesinde herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir.

Kurumsal kimlik bütünlüğü

Haber sitelerinin hepsi kurumsal medya kuruluşlarına bağlıdır. Kurumsal kimliklerini farklı şekillerde kullanıcılarına sunmaktadırlar. Haber sitelerinin bağlı oldukları kurumsal medya araçları da bu süreçte kurumsal kimlik olgularını gözlemlemek amacıyla izlenmiştir. Hürriyet haber sitesinde sadece üst bölümde yer alan logo kurumsal kimliğe vurgu yapmaktadır. Bu alanın sabit olması kullanıcıların yeterli düzeyde kurumsal kimliği görmesine neden olmaktadır. Milliyet haber sitesinde üst bölümde menü ile birlikte logo bulunan alan kullanıcıları karşılamakta, sayfa aşağı doğru hareket ettirilince üst tarafta yine logonun olduğu bir alan sabitlenmektedir. Şeridin kırmızı rengi de frekans değeri yüksek olduğu ve üzerinde logo bulundurduğu için kurumsal kimliği kullanıcılara hissettirmektedir. Haber 7 sitesinde sabit üst şerit uygulaması kullanılmamıştır. Sayfa gezintisinde kullanıcılar logo veya kurumsal kimlik rengini görmemektedir. Sayfa gezintisinde sadece ince şerit halinde aynı medya grubunda yer alan Kanal 7 logosu ve yayın akışı verilmektedir. Sözcü web sitesinde de üst bölümde sabit kırmızı şerit ve logo uygulaması kullanılmıştır. Kullanıcılar sitede buldukları her an logoyu görebilmektedir. Kurumsal kimlik bütünlüğü bu şekilde sağlanmıştır. Sabah haber sitesinde de yine üst tarafta logonun olduğu bir şerit kullanılmıştır. Bu şeridin rengi beyazdır ve logo bunun üzerinde kendini belli etmektedir. Kullanıcılar sitede buldukları her an bu logoyu görebilmektedir.

Haber 7 hariç diğer haber sitelerinde üst bölümde sabit menü ve logo kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Bu durum büyük oranda sitelerin logoları veya logo renkleri ile kullanıcılara kurumsal kimliklerini hissettirdiklerini göstermektedir.

Reklam kullanımı

Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber siteleri olmaları nedeniyle altyapı çalışmalarını ve tasarımları kendileri tarafından yapılan bu haber siteleri farklı reklam alanı uygulamalarına sahiptir. Sayfa tasarımlarında hepsinde sağ ve sol taraflarda boşluklar vardır ve bu alanlardan biri veya ikisine reklamlar yerleştirilmiştir. Bazılarında reklamlar sabittir bazılarında sürekli kullanıcıların göreceği şekildedir. Sayfalara girişte kullanıcıların en çok dikkatini çeken alan olan üst orta bölümde genellikle reklamlar uygulanmıştır. Sayfa tasarımlarına göre haber alanlarının aralarına reklam alanları yerleştirilmiştir. Sabah haber sitesinde iki yanda sürekli kullanıcılara gösterilen reklam alanı nedeniyle kullanıcılar yoğun reklama maruz kalmaktadır. Hürriyet, Milliyet ve Sözcü haber sitelerinde orta düzeyde, Haber 7 sitesinde ise düşük düzeyde kullanıcılar reklama maruz bırakılmaktadır. Sitelerin hiçbirinde rahatsız edici düzeyde reklama rastlanmamıştır.

Boşluk kullanımı

Sabah haber sitesinde hareketli orta bölüm ve iki yan doğru olduğu için boşluk algısı neredeyse yoktur. Hürriyet, Milliyet ve Sözcü haber

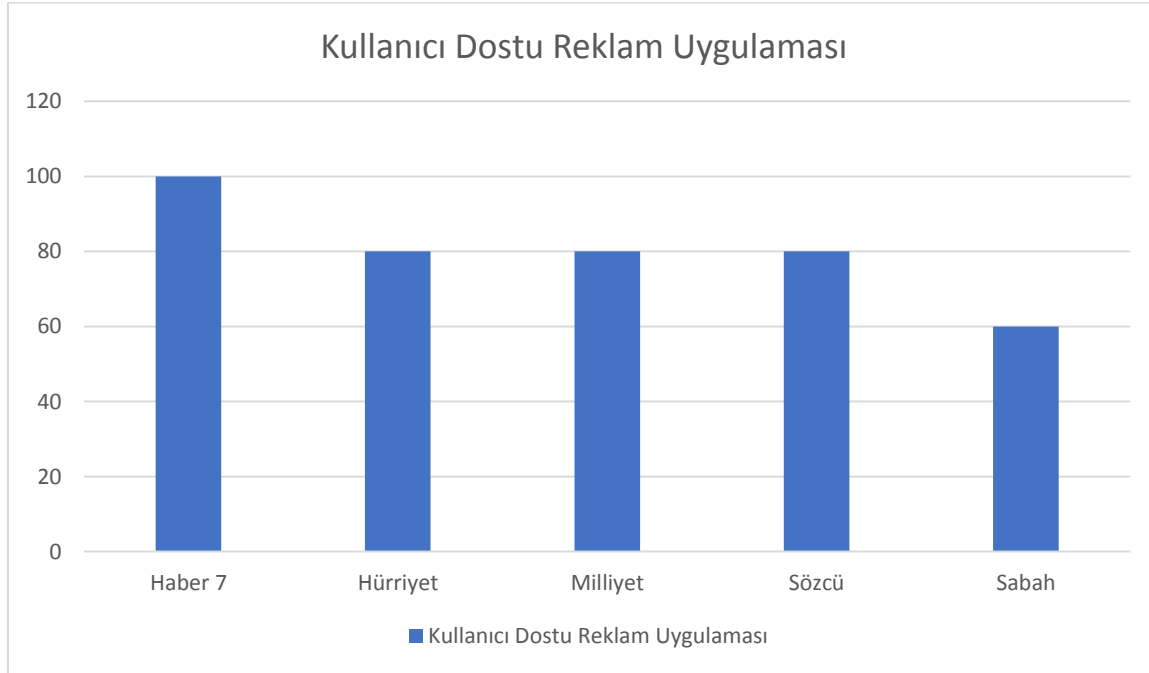
sitelerinde yan boşlukların birinde sürekli gösterilen Sabah Gazetesi Reklamına göre daha küçük bir alan olduğu için boşluk alan kullanıcılar tarafından orta düzeyde algılanabilmektedir. Haber 7 sitesinde ise Bir yan boşlukta sadece yerinde gösterilen sayfa hareket ettiğinde üsse kalan reklam alanı bulunmaktadır. Bu da kullanıcıların sayfa gezintisinde iki yanda boşluk algısını hissetmesine neden olmaktadır.

Medya kullanımı

Sitelerin hepsinde resim, yazıdan oluşan medya kullanımı vardır. Videolu haberler için sitelerde ayrı alanlar ayrılmıştır. Bazı haberlerin detaylarında da videolara yer verilmektedir. Sadece ses kullanımına rastlanmamıştır. Bazı haber sitelerinde videolu reklamlar kullanılmıştır. Sitelerin hepsinde medya kullanımı kullanıcılar için makul şekildedir.

Bu yapılan açıklamalara ek olarak haber sitelerinin bazı kriterler göz önüne alınarak karşılaştırmaları yapılmış ve aşağıda grafiksel olarak gösterilmiştir. Belirlenen kriterler, bariz farklılıkların olduğu alanlarda seçilmiştir.

Şekil 1. Kullanıcı Dostu Reklam Uygulaması Grafiği

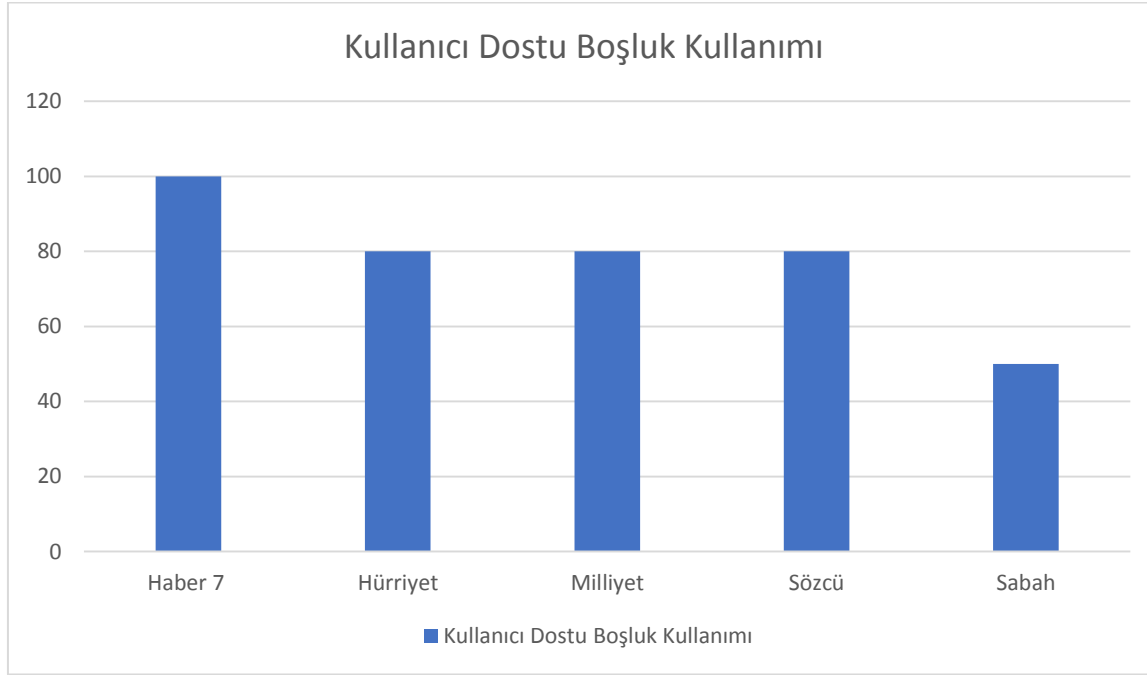

Haber 7 sitesinde sürekli gösterilen reklam uygulaması olmadığı ve kullanıcılar oldukça az reklama maruz bırakıldığı için bu aşamada en kullanıcı dostu haber sitesi olarak tespit edilmiştir. Hürriyet, Milliyet ve Sözcü Siteleri yaptıkları reklam uygulaması ile orta düzeyde kullanıcı dostu olarak belirlenmiştir. Sabah

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

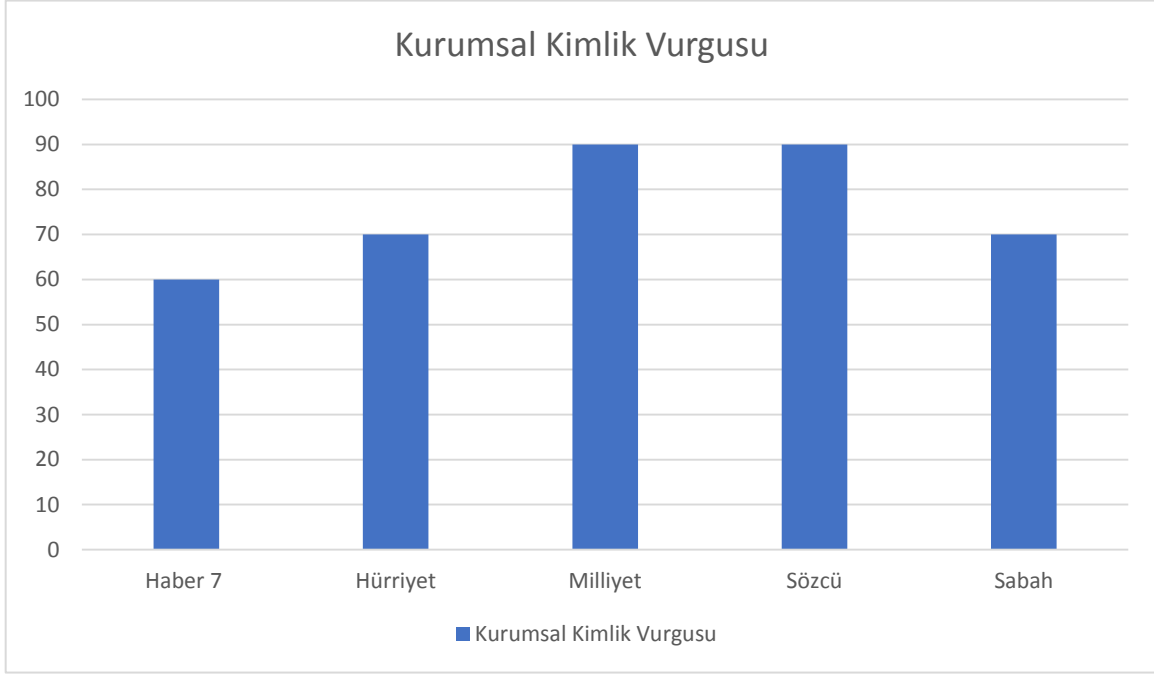
haber sitesi ise yoğun bir şekilde kullanıcıları reklama maruz bıraktığı için daha az düzeyde kullanıcı dostu olarak tabloya yerleştirilmiştir.

Şekil 1. Kullanıcı Dostu Boşluk Uygulaması Grafiği

Kullanıcı dostu reklam uygulaması ile aynı değerlere sahip olan bu grafikte reklamların sayfa boşluklarındaki kullanım şekilleri kullanıcıların boşluk algıları ile benzer orantıya sahiptir. Bu alanlar

Şekil 3. Kurumsal Kimlik Vurgusu Grafiği

Medya araçları, kullanıcılar tarafından daha çok tercih edilmek için farklı uygulamalar yürütmektedir. Medya kuruluşlarının kamuoyunu bilgilendirmek, eğitmek, eğlendirmek gibi amaçları vardır ama bunlar sonuçta ticari işletmelerdir ve kar elde etmek zorundadırlar. Medya araçlarının yegâne gelir kaynakları reklamlardır. Televizyonlar izleyicileri kendilerine çekmek için programlar hazırlamakta ve bu programların aralarında reklamları izleyicilerine göstermektedir. İzleyici sayıları ne kadar fazla olursa reklamın değeri de o derece büyük olmaktadır. Gazete ve radyo yayıncılığında da durum benzerdir.

İnternet haber sitelerinin de gelir kaynağı reklamlar olduğu için reklam değerlerin artırmak amacıyla farklı uygulamalar yürütmektedirler. Yeni medya teknolojilerinde geleneksel medyaya göre kullanıcı davranışları detaylı ve sağlıklı şekilde ölçülebilmektedir. Bu avantajı kullanarak haber siteleri işlevsel reklam uygulamalarına imza atmaktadır.

İnternet reklamcılığında genellikler iki yönlü uygulama yürütülmektedir. Bunlardan birisi Google reklam alanı uygulaması ikincisi ise müstakil reklam uygulamasıdır. Haber siteleri tasarımlarında uygun gördükleri alanları Google'a tahsis edebilmektedir. Müstakil reklam alanlarında ise haber siteleri aldıkları reklamları kendileri siteye yerleştirmektedir. Web'in avantajını kullanarak farklı medya türlerinde reklamlar sitelerin uygun görülen yerlerine yerleştirilmiştir. Ayrıca Big Data teknolojisi ile çok daha verimli reklam uygulamaları kullanıcılara sunulmaktadır.

İnternet Haber Sitelerinin Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi

Arayüz incelemeleri sonucunda haber siteleri kendi yazılım ve tasarım ekipleriyle yayın yaptıkları için gayet başarılı sonuçların ortaya çıktığı, sayfaların görüntülenmesinde ve kullanımında herhangi bir sorun olmadığı tespit edilmiştir. Sitelerde kurumsal kimliğe de vurgu yapılmış ama yoğun bir kurumsal kimlik gösterimi yapılmamıştır. Kullanıcıların web gezintilerinde en büyük sıkıntıları olan tacizkar reklam uygulamaları bu sitelerde tespit edilmemiştir. Genel olarak kullanıcıların uzun vakit geçirebilecekleri, içeriği gayet dolu, tasarımları etkili arayüz tasarımları olan haber siteleri oldukları görülmüştür. Yoğun reklam gösterimi yapan ve iki yanda sürekli reklam gösterilen sitelerin bu uygulamayı biraz daha azaltmaları, kullanıcılar açısından olumlu geri dönüşler yaşanmasına neden olabilir.

Kaynaklar

Bal, H. Ç., (2002). Bilgisayar ve İnternet, Akademi Yayınevi, Rize

Powell, T., (2002). What is web design? Web design:the complete reference. 2. Ed., McGraw-Hill/Osborne, California

Beal, V. (2014). Interface (tanım). Webopedia, Çevrimiçi:
<http://www.webopedia.com/TERM/I/interface.html> (Erişim Tarihi: 8.11.2018)

Canay Ö., (2016). Web Tasarımı ve Ön Yüz Web Teknolojileri, İstanbul

https://www.medyatava.com/haber/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-haber-siteleri-aciklandi_150072
(Erişim Tarihi: 8.11.2018)

ERMENİSTAN'IN AZERBAJYANA KARŞI ASKERİ SALDIRISI ZAMANI ÇOCUK HAKLARI MARUZİYETİ

VIOLATION OF CHILDREN'S RIGHTS DURING THE AGGRESSION OF ARMENIA AGAINST AZERBAIJAN

PHD. Dr. Doç.Dadaşova Ramile BEHLÜL KIZI* Aynur İSMAYİLOVA**

Çocuk haklarının korunması ve sorunların çözümü güncel konulardan birisidir. Modern küreselleşme altında çocuk haklarının tam olarak sağlanması dünya toplumunun çabalarının birleştirilmesini gerektirir. İnsanlık ve evrensel değerlerin korunması için her durumda insani hukuk normlarına uyulmalıdır. Tarafların askeri çatışmalardaki temel insani taahhütlere bağlı olduğu durumlarda, daha adil ve hümanist bir dünya elde edilebilir. Silahlı çatışmalar sırasında sivil nüfusun korunması 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri, 1949 tarihli Dört Cenevre Sözleşmesi - “Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi”, “Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi”, “Harp Esirlerine Yapılacak Mumale ile ilgili Cenevre Sözleşmesi”, “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmesi”, 1977 ve 2005 yıllarında Sözleşme'ye Ek Protokoller ve diğer uluslararası yasal belgeler tarafından onaylanmıştır. Uluslararası insancıl hukuk normlarına uygun olarak, silahlı çatışmalar sırasında sivil nüfus dedikde işgal sırasında çatışma altında olan vatandaşlar anlaşılmaktadır.

Sivil nüfusun bir parçası olarak, uluslararası insancıl hukuk normlarının rolü çocukları korumak için vazgeçilmezdir. Uluslararası insancıl hukukta, çocukların yasal koruma konusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Buna kadar, çocuklar özel koruma gerektiren ayrı kategoriler olarak tanımlanmamıştı. 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmelerinde kurulan hümanizm ilkesine dayanarak tüm sivillerin korunması çerçevesinde çocukların korunması gerçekleştirildi. Silahlı çatışmalarda çocukların zarar çekmemesi için çocuk haklarının korunması konusunda henüz 1924 yılında Milletler Topluluğu tarafından Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi'ni kabul edilmişti. Fakat, II. Dünya Savaşı sırasında masum sivillerin yok olması bu korumaların yetersiz olduğunu gösterdi. Savaş sırasında ayrı bir uluslararası sivil koruma belgesinin kabul edilmesi artık bir zorunluluk haline geldi. BM'nin kuruluşunu takiben, Genel

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, Bilimsel İşler Direktör Yardımcısı
dadashova.ramila @ rambler.ru

**Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, araştırmacı aynurismayilova05@mail.ru

Ermenistan'in Azerbaycana Karşı Askeri Saldırısı Zamani Çocuk Hakları Maruziyeti

Kurul 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ve 1959'da Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul etti. 1949'da, Savaş Kurbanlarını Koruma üzerine dört Cenevre Sözleşmesi kabul edildi. 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1977 Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmelerine I Ek Protokol çocuklar dahil olmak üzere sivil nüfusun korunması ile ilgilidir. 1954'te çocukları korumak için Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) kuruldu. Yirminci yüzyılın 70'lerinde çocukların korunma ihtiyacı ortaya çıktı. Öyle ki, çocuklar daha kırılgan bireylerin bir kategorisi olarak özel koruma hakkına sahip olsalar da, bu ilke Cenevre IV Sözleşmesi'nin herhangi bir maddesinde açıkça belirtilmemiştir. Aynı zamanda, çocukların askeri operasyonlara katılımı en şiddetli sorunlardan biriydi. 14 Aralık 1974 tarihli Genel Kurul kararına göre kabul edilen, Olağanüstü Hallerde ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirgesi'nin Madde 1 şunu belirtir: “Nüfusun özellikle en kırılgan mensupları olan kadınların ve çocukların ölçülemez acılar çekmesine yol açan, sivil nüfusa yönelik saldırılar ve bombardımanlar, yasaklanacaktır ve böylesi eylemler kınanacaktır”². Madde 5 şunu belirtir:” Askeri harekâtlar sırasında veya işgal altındaki topraklarda kadınlara ve çocuklara karşı savaşan taraflarca işlenen hapsedme, işkence yapma, öldürme amaçlı ateş etme, kitlesel olarak tutuklama, toplu cezalandırma, konutları tahrip etme ve zorla tahliye etme gibi her türlü baskı ve zalimane ve insanlık dışı muameleler suç olarak kabul edilecektir”³.

1977'de 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine iki Ek Protokol kabul edildi. Birincisi, uluslararası silahlı çatışmanın mağdurlarının korunması ve ikincisi - uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın kurbanlarının korunması ile ilgilidir. I Ek Protokolde, uluslararası silahlı çatışma sırasında çocukların özel korunma ilkesi ilk kez açıkça belirtilmiştir. Orada Çocukların özel saygıya layık olduklarına ve herhangi bir saldırıdan korunmanın garanti edildiğine işaret edildi. Çatışma tarafları, onlara yaşları veya herhangi bir başka sebepten ötürü ihtiyaç duydukları koruma ve yardımı sağlar. Ek protokoller ayrıca çocukların askeri operasyonlara katılımını düzenler⁴.

Tüm silahlı çatışmalar ve askeri operasyonlar sırasında, ailelerin bütünlüğünü korumak ve onların yayılmasını önlemek için mümkün olan her türlü çaba gösterilmelidir. Cenevre Sözleşmesi'nin 26. maddesine göre, taraflar, ilişkilerin kurulması ve birleşmelerini sağlamak amacıyla dezavantajlı ailelerin üyeleri tarafından yapılan aramaları kolaylaştırmalıdır⁵.

² Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов. Принята [резолюцией 3318 \(XXIX\)](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml

³ Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов...

⁴ Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Протокол I принят на дипломатической конференции в Женеве 8 июня 1977 года. https://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf

⁵ Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. 5-е изд., доп. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. s.27

Sözleşme'nin 24. maddesi, çatışan taraflara onbeş yaşından küçük çocukların doğrudan askeri operasyonlara katılmalarını sağlamak için gerekli önlemleri alma yükümlülükleri getirmektedir⁶.

20 Kasım 1989'da BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ni kabul etti. BM Genel Kurulu 26 Ocak 2000'de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Seçmeli Protokolünü kabul etti. Aynı zamanda, 1998'den beri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar üzere ilk özel temsilcisi işe başladı.

1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. maddesi şöyle der: "Taraflar Devletler, bu Sözleşme'de tanıyan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilflkin olarak, Taraflar Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar"⁷.

Bütün bunlara rağmen, çatışmalarda çocukların güvenliği konusunda ciddi sorunlar var. Dünyadaki savaşlardan muzdarip çocuklar arasında, Azerbaycanlı çocuklar özel bir yer alıyorlar. Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik askeri saldırısı sonucunda, 20 binin üzerinde Azerbaycan vatandaşı öldürüldü, 100.000 kişi yaralandı ve 50.000 kişi sakatlandı. 200.000'den fazla çocuk da dahil olmak üzere 1 milyondan fazla insan Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları tarafından işkence ve insanlık dışı muameleye maruz kalmış, evlerinden çıkarılmış ve topraklarında mülteci olmuştur. Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından Azerbaycan'a yönelik Ermeni saldırısı sonucunda 195 Azeri çocuk öldürüldü. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'da etnik temizlik sonucunda ölen 216 Azerbaycanlıdan 23'ü çocuktur. Ama tanıklar öldürülen çocukların sayısının daha da büyük olduğunu söylüyor. 5 Aralık 1988'de Ermeniler, Hamamli Şehri'nde (Spitak) 17 ergen çocuğu her iki tarafa kaynak yaparak büyük çaplı bir boruya kazdılar. Boruyu yüksek uçurumdan vadiye attılar ve bebekleri öldürdüler. O yılın Kasım ayında, Quarkark'tan (Garakilse-Pambak ilçesi) 5-12 yaş arası yaklaşık 70 çocuk yine acımasızca boruyu doldurularak ve her iki tarafı da kapatılarak acımasızca katledildiler. Katliam, sadece Aralık 1988'de Ermenistan'da meydana gelen depremde yardım etmek için gelen Fransız kurtarma ekipleri tarafından açıldı. 1989 yılında, dokuz yaşındaki Nijat ve 11 yaşındaki Nadir İbrahimov, Karkijahan'daki Ermeniler tarafından vurularak öldürüldü.

1988-1994 yıllarında Ermeni terör örgütleri ve silahlı gruplar, binlerce Azeri çocuklarının acımasızca öldürülmesine, yaralanmasına, kaybolmasına ve yakalanmasına ve aynı zamanda da bir veya iki ebeveyni kaybetmesine neden oldu. Bu yıllarda eksik olan 4566 kişiden 53'ü çocuktur. 1 Ocak 2014'te mevcut bilgilere göre rehin alınan 877'den yirmi iki çocuk Ermenistan'da esaret altında. Uluslararası hukuka uymayan Ermenistan, çocuklar ve kadınlar da dahil olmak üzere barışçıl sakinleri Azerbaycan'a iade etmeyi reddediyor.

26 Şubat 1992'de gerçekleşen Hocalı soykırımı sonucu 613 kişiye acımasızca işkence yapılarak öldürüldü. Onlardan 63'ü çocuk, 106'ı kadın, 70'i yaşlıydı. Kadın ve çocuk derileri soyulmuştu. 487 kişi

⁶ Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним.... s.26.

⁷ Конвенция ООН; конвенция о правах ребенка. М.: РИОР, 2006, s.17.

Ermenistan'ın Azerbaycana Karşı Askeri Saldırısı Zamani Çocuk Hakları Maruziyeti

sakatlandı. Bunlardan 76 tanesi çocuktur. 1275 kişi rehin alındı, 8 aile öldü, şehir yakıldı, 25 çocuk anne ve babasını kaybetti ve 130 çocuk bir ebeveynini kaybetti. 1 Ekim 2016'da mevcut bilgilere göre 186 kişi kayıptı, bunların 31'i çocuk (11 kız), 59'u kadın, 33'ü (20 kadın) idi. Kaybolan 186 kişiden 95'nin Ermeniler tarafından esir ve rehin alınması ile ilgili tanık ifadeleri vardır. Bu 95 kişi arasından 12 çocuk (2 kız), 23 kadın ve 11 yaşlı (7 kadın) idi⁸.

Ermenilerin kendileri, acımasızca işkenceyle çocukları öldürdüğünü itiraf ediyorlar. Hocalı katliamının yöneticilerinden biri olan David Hayrikian Beyrut'ta yayınlanan "Haçın uğruna" kitabında şöyle yazıyor: " 26 Şubat'ta cesetlerini Dashbulag yakınlarındaki bataklığa taşıdılar ve cesetlerden körpüler kurdular. Ölülerini aşmaktan korktum. Tereddüt ettiğimi gören albay Ohanyan bana dedi: " Korkma, yürekli ol! Bu savaş yasalarından biri". Ben kanla enfekte olmuş 9-11 yaşındaki çocuk ve diğer cesetlerin üzerinden bataklığı geçtim... Bacaklarım ve kameram kana bulandı..."⁹. Bu kitabın başka bir yerinde yazılmıştır: "... 2 Mart'ta, cesetlerin yakılmasını gerçekleştiren Ermeni grubu "Gaflan", yüzlerce Azerbaycanlı ceseti topladı. Bu cesetler Hocalı'ya yaklaşık 1 km kadar yakıldı... Cesetleri getiren son arabada, alnında mermi yarası almış, kolları kırılmış ve yaklaşık 10 yaşlarında bir kız gördüm. Açlığa, dona, erimiş suratına ve yaralara rağmen, kız hala hayat sembolü taşıyordu, nefes alıyordu... Şu anda Tigranyan soyadlı Ermeni kızı aldı ve diğer cesetlerin üzerine attı. Sonra cesetleri yaktılar. Bir an yakılan cesetlerin içeriden birinin çığlıklarını duydum, sanki birisi yardım ve merhamet diliyordu... Bundan sonra daha fazla gidemedim, geri geldim. Diğerleri haçın uğruna savaşa devam ettiler..."¹⁰.

162

Fransız medya organı Le Monde, 14 Mart 1992'de Hocalı soykırımı üzerine Ermeni vandalizminin açıkça işaret ettiği bir makale yayınladı: "Ağdam'da yabancı bir gazeteci öldürülmüş kişiler arasında kafası sıyrılmış, tırnakları çıkarılmış bir kadın ve üç çocuk görmüştü"¹¹. Hocalı soykırımı tanıklığı yapan Fransız gazeteci Jan Iv Yunet olay yerinden etkilendi ve duygularını o yıllarda dile getirdi: "Hocalı trajedisine şahit olduk ve yüzlerce sivilin - kadın, çocuk, yaşlı ve Hocalıyı savunanların öldüğünü gördük... Korkunç bir manzaraydı. Ben savaşlar hakkında, Alman faşistlerinin zulmü hakkında çok şey duydum. Fakat 5-6 yaşındaki çocukları ve sivilleri öldüren Ermeniler Nazileri de geride bıraktılar"¹².

Fransa'da sözde "Ermeni soykırımı" ile ilgili arşiv materyallerini araştıran Türk araştırmacı Ali Rzaoghlu " Hocalı katliamı Ermeni generallerin anısında" adlı araştırmasında Hocalı katliamına katılan 34 Ermeni askerinin anılarını sunuyor. Kanada'da yaşayan Vasili Stardıyan, yaptığı bir röportajda

⁸ Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası. 23.02.2017-ci il tarixinə olan məlumat. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində itkin düşmüş, əsir-girov götürülmüş, həmçinin azad edilmiş şəxslərlə bağlı statistik məlumatlar. <http://www.human.gov.az>

⁹Хейриян Дауд "Во имя Креста. Бейрут:2000, s.26. <https://ok.ru/group/51588414832865/topic/62154088972513>.

¹⁰ Хейриян Дауд ..., s.62-63. <https://ok.ru/group/51588414832865/topic/62154088972513>.

¹¹ Ходжалинский геноцид. s.72, <http://files.preslib.az/projects/khojali/rukhojali/gl1.pdf>.

¹² XX əsrin dəhşətli qətləmi – Xocalı soyqırımından 16 il keçir. 26.02.2008.

<https://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/1143692.html>

göstüyor ki, Hocalı ve Karabağ'dan 170 çocuğun iç organlarını çıkarmış ve Avrupa'ya, Amerika Birleşik Devletleri'ne satmıştır¹³.

Karabağ savaşını izlemek için bölgedeki Ermeni güçlerin kontrol ettiği topraklarda çalışan Rus Novaya Gazeta gazetesinde çalışan gazeteci Victoria Ivleva, hatırlıyor: “26 Şubat 1992'de, Khankendi yakınlarındaki Ermeni askerler bağlamında savaş hakkında bir rapor hazırlarken duman ve kabuk arasındaki Ermeni silahlı kuvvetleri eşliğinde bize doğru ilerleyen, çoğu yalınayak, başı açık olan büyük bir grup gördüm.. Aralarında iki küçük çocuğu olan bir kadın vardı. Kadının kucağında yaklaşık bir buçuk yaşında, baş ve bacakta kovan yara izi olan bir çocuk, ayrıca yeni doğmuş bir bebek gördüm.. Onların nasıl yakalandıklarına hiç şahit olmadım, çünkü ben ikinci ön cephede doktorlarla bir pozisyondaydım. Bütün Ermeni askerlerin kollarında birbirini tanımak için beyaz bandaj vardı, tanımak ve ateş etmemek için benim koluma da böyle bir bandaj sarmışdılar. Ancak, bandaj aynı günde bir yerlerde kayboldu, esir getiren Ermeni askerlerden biri, beklenmedik şekilde tabancanın sarjösü ile sırtımdan vurarak anlamadığım dilde bir şey söyledi. Hayatım boyunca bu darbelerin acısını hissedeceğim. Medeniyetin ortadan kaybolduğu zaman, askerlerin botlarının tozunda hiç kimseye dönüşmüştüm. Ayrıca benimle yeni doğmuş bir bebek vardı ve ben onu koruyordum”¹⁴. Yeni doğan bebek - Günay **epilepsi oldu ve daha sonra 19 yaşında öldü.**

Ermeniler tarafından rehin alınan çocukların çoğu ya öldürüldü ya da sakat edildi. 31 Mart 1993 tarihinde, Kalbajar'ın işgali sırasında, Lachin ilçesinin kuşatmada olan Şamkend köyünden olan Sema Karimova, iki yaşındaki kızı Humbatova Nurlana ile, rehin alınarak gördüğü manevi ve fiziksel işkencelere tahammül etmeden intihar etti. Ermenilerin boynuna makineli tüfeğin vurduğu darbeler sonucunda Nurlana görüşünü kaybetti, çileler çeken kardeşi Rüfet ciddi diyabet hastalığına meruz kaldı. Kelbajar bölgesinin işgali sırasında rehin alınan Gülcamal Guliyeva'nın yeni doğan oğlu Arzu Hajiyev Ermeni doktoru Aida Serobyannın tanımlanamayan iğnelerin enjeksiyonu sonucu müebbet sakat kaldı ve 2003 yılının Mayıs ayında 10 yaşında öldü.¹⁵

Ateşkesin ardından terörist faaliyetine devam eden Ermenistan, düzinelerce çocuğu öldürdü. Çocuklar da dahil olmak üzere sivil nüfus Ermeniler tarafından gömülen mayınlara düşüyor, ölüyor ya da sakatlanıyorlardı. Dahası, Ermeniler çocukları çekmek için oyuncak şeklinde patlayıcı kullanmaktadırlar. 15 Temmuz 2011'de Ermeniler tarafından Tovuz Nehri'ne burakılan patlayıcı cihaz kurulmuş çocuk oyuncakını bölgede oynayan Cafarov Elsever və Şahmalıyeva Aygün bularak odasına getirmiş, oyuncakla oynayan zaman patlama meydana geldi, Sonuç olarak 13 yaşındaki Şahmalıyeva Aygün ölmüş ve annesi de yaralanmıştı¹⁶. Yine, 8 Mart 2011 tarihinde, Ağdam'ın işgal altındaki Şıhlar köyünde Ermeni nişancının

¹³ Türk araştırmacıdan Xocalı barədə sensasiyalı araşdırma:“170 körpəni öldürən erməni hərbiçisi KİV-ə danışmağa hazır”. 29.02.2016. <http://strateq.az/manshet/33610/turk-arasdirmacidan-xocali-bar%C9%99d%C9%99-sensasiyalı-arasdirma.html>

¹⁴ “Müharibə qızı”nın acı hekayəti. 27.03.2011. http://musavat.com/news/muharibe-qizi-nin-aci-heyat-hekayeti_97358.html

¹⁵ Böyümək imkanı əlindən alınmış uşaqlar. 11.07.2017. <http://1905.az/boeyuem%C9%99k-imkani-%C9%99lind%C9%99n-alinmis-usaqlar/> Böyümək

¹⁶ 13 yaşlı qızın faciəvi ölümü ilə bağlı BMT Baş Katibinə məktub göndərilib.

04.08.2011. https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2011/08/110804_girl_death_un_letter

Ermenistan'ın Azerbaycana Karşı Askeri Saldırısı Zamani Çocuk Hakları Maruziyeti

ateş etmesi sonucu ciddi şekilde yaralanan Orta Garvand köyünde yaşayan 9 yaşındaki Fariz Badalov öldürüldü. 4 Nisan 2015 akşamı Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Aghdam'ın ön cephesinden uzak olan Uchoglan köyünü reaktif topçu ve toplardan ateşlemesi sonucu 16 yaşındaki Pakiza Maharramli yaralandı. 4 Nisan 2016'da düşman Ağdam bölgesinin Ahmagagali köyüne ateş ettiği zaman Garash Dadashov öldürüldü. 5 Nisan 2016'da Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından ateşkesin ihlali sonucu, Terter bölgesi Hasangay köyü sakini 16 yaşındaki Hasanova Turan öldü¹⁷. 14 Temmuz 2016'da Ermeni silahlı kuvvetlerinin açtığı ateş sonucu 12 yaşındaki Narmin Khanbabayeva ve sekiz yaşındaki erkek kardeşi Tuncay, Alibeyli köyünde ağır yaralandı. 4 Temmuz 2017'de Fuzuli bölgesinin Alkhanli köyünde ateş sonucu iki yaşındaki Güliyeva Zahra ve büyükannesi öldürüldü. 8 Ağustos 2017'de Tovuz'un Garalar köyüne Ermeni silahlı kuvvetlerinin açtığı ateş sonucu 13 yaşındaki Ramin Yusifov çok ciddi yaralandı¹⁸. Böyle birçok örnek var, bir liste ile bitmiyor.

1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Taraf Devletlerin çocuk haklarına saygı gösterme yükümlülüğü getirmektedir. 26 Ocak 2010'da Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol imzalandı. Protokolün Taraf Devletleri, çocukların barışı ve güvenliğini, herhangi bir ayırım yapmadan barış ve güvenlik koşullarında geliştirmeli, gelişmelerini ve eğitimlerini sağlamalı ve çocukları etkileyen silahlı çatışmaların olumsuz sonuçlarını önlemelidir. Protokol çocukların silahlı çatışmalarda kasıt yapılması ve aynı zamanda çoğu çocuk olduğu okullar ve hastaneler de dahil olmak üzere uluslararası hukuk tarafından korunan nesnelere saldırılarını kötülüyor. Aynı sözleşmenin 7. maddesi paragraf 1'de yazılmıştır: "Taraf Devletler, işbu Protokol'ün uygulanmasında, Protokol'e aykırı herhangi bir faaliyetin önlenmesi ve Protokol'e aykırı eylemlerin mağduru olan kişilerin rehabilitasyonu ve sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları da dahil olmak üzere, teknik işbirliği ve mali yardım yollarını da içeren şekilde işbirliğinde bulunacaklardır. Bu tarz yardım ve işbirliği, ilgili Taraf Devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında danışmalar yoluyla tesis edilecektir"¹⁹.

Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca Her Taraf Devlet, Protokol'ün kendisi açısından yürürlüğe giriş tarihi izleyen iki yıl içinde, Protokol'ün hükümlerinin katılım ve askere almaya ilişkin olanlar da dahil olmak üzere, uygulanması için almış olduğu önlemlere ilişkin kapsamlı bilgi içeren raporu Çocuk Hakları Komitesi'ne sunacaktır. Kapsamlı raporun verilmesinden sonra, her Taraf Devlet Çocuk Hakları Komitesi'ne sunduğu rapora Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca bu Protokol'ün uygulanmasına ilişkin her türlü ilave bilgiyi ekleyecektir. Bunun dışında Protokol'e Taraf Devletler her beş yılda bir rapor sunacaklardır. Çocuk Hakları Komitesi Taraf Devletlerden bu Protokol'ün uygulanmasına yönelik ilave bilgi talebinde bulunabilecektir²⁰. Azerbaycan Cumhuriyeti 2 Nisan 2002 tarihinde bu Protokol'e katılmış ve

¹⁷ Ermənilərin qətlə yetirdiyi azərbaycanlı uşaqlar - Adlar və fotolar.

<http://goldnews.az/az/news/dc4839c8-42d8-4897-81fe-9b2c17fe68b6/ermnilrin-qtl-yetirdiyi-azrbaycanli-usaqlar-adlar-v/read>

¹⁸ Ermənilər 194 azərbaycanlı uşağı qətlə yetirib. 05.07.2017. <https://azvision.az/news/121083/ermeniler-194-azerbaycanli-usagi-qetle-yetirib-.html>

¹⁹ Uşaq hüquqları haqqında konvensiyanın Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair fakultativ protokolu 26 January, 2010. http://clb.az/arsiv/files/huquq/beynelxalq_senedler1.pdf

²⁰ Uşaq hüquqları haqqında konvensiyanın Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair fakultativ protokolu

...

Protokol ile uyumludur. Ermenistan Protokol'ün bir tarafı olmasına rağmen, bu sözleşmeye uymamaktadır. Ermenistan tarafından Azerbaycanlı çocuklara karşı psikolojik, fiziksel, ahlaki grevler kurmaz. Ermeni hükümeti tarafından yürütülen terörist saldırıların sonucu olarak binlerce çocuk vahşice katledildi, yaralandı, kayıp ya da yakalandı, ömür boyu sakatlandı, bir ya da her iki ebeveyni kaybetti. İşgal bölgelerindeki çocukların çoğu önünde ebeveynleri, kardeşleri ve akrabaları işkenceyle öldürüldü. Bu çocuklardan bazılarının psikolojik rehabilitasyonu uzun bir süre sonra mümkün olsa da, çoğu yaşamı tehdit eden psikolojik gerilim bozukluklarından muzdaripti. Uluslararası insancıl hukuka göre, çocuklara özel saygı ve özen gösteriliyor, herhangi bir kasıtlı eylemden korunur, onlar aynı ailenin üyesi değilse, özgürlükten mahrum kalmalarında yetişkinlerden ayrı tutulurlar, tahsil, yiyecek ve sağlık hizmetlerinden faydalanırlar, güvenlik için savaş alanından tahliye edilirler, kimsesiz çocuklar ailelerine getiriliyor ve benzeri. Bununla birlikte, dünya toplumu tarafından kabul edilen çocuk hakları korumaya ilişkin bu uluslararası belgeler kağıt üzerinde kalmaktadır. Ama burada Ermenistan gibi saldırgan devletin uluslararası insani normlara uyması için bu belgeleri kabul eden kurumlar tarafından bir yasal zorlama mekanizması kurulabilir ve onu oluşturmanız gerekir.

Кайнаққа:

*Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов. Принята [резолюцией 3318 \(XXIX\)](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml

*Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооружённых конфликтов (Протокол I). Протокол I принят на дипломатической конференции в Женеве 8 июня 1977 года. https://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf

*Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. 5-е изд., доп. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. 302.

*Конвенция ООН; конвенция о правах ребенка. М.: РИОР, 2006, 24с.

*Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası. *23.02.2017-ci il tarixinə olan məlumat*. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində itkin düşmüş, əsir-girov götürülmüş, həmçinin azad edilmiş şəxslərlə bağlı statistik məlumatlar. <http://www.human.gov.az>

Ermenistan'in Azərbaycana Karşı Askeri Saldırısı Zamani Çocuk Hakları Maruziyeti

*Хейриян Дауд. *Во имя Креста.* Бейрут: 2000, s.26.
<https://ok.ru/group/51588414832865/topic/62154088972513>.

*Ходжалинский геноцид. <http://files.preslib.az/projects/khojali/rukhojali/gl1.pdf>.

*XX əsrin dəhşətli qətləməsi – Xocalı soyqırımından 16 il keçir. 26.02.2008.
<https://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/1143692.html>

*Türk araşdırmaçıdan Xocalı barədə sensasiyalı araşdırma: “170 körpəni öldürən erməni hərbiçisi KİV-ə danışmağa hazırdır”. 29.02.2016. <http://strateq.az/manshet/33610/turk-arasdirmacidan-xocali-bar%C9%99d%C9%99-sensasiyalı-arasdirma.html>

*“Müharibə qızı”nın acı hekayəti. 27.03.2011. http://musavat.com/news/muharibe-qizi-nin-aci-heyat-hekayeti_97358.html

166

*Böyümək imkanı əlindən alınmış uşaqlar. 11.07.2017. <http://1905.az/boeyuem%C9%99k-imkani-%C9%99lind%C9%99n-alinmis-usaqlar/ak>

*13 yaşlı qızın faciəvi ölümü ilə bağlı BMT Baş Katibinə məktub göndərilib.

04.08.2011. https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2011/08/110804_girl_death_un_letter

*Ermənilərin qətlə yetirdiyi azərbaycanlı uşaqlar - Adlar və fotolar.
<http://goldnews.az/az/news/dc4839c8-42d8-4897-81fe-9b2c17fe68b6/ermnilrin-qtl-yetirdiyi-azrbaycanl-usaqlar-adlar-v/read>

*Ermənilər **194** azərbaycanlı uşağı qətlə yetirib. 05.07.2017.
<https://azvision.az/news/121083/ermeniler-194-azerbaycanli-usagi-qetle-yetirib-.html>

*Uşaq hüquqları haqqında konvensiyanın Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair fakultativ protokolu 26 January, 2010. http://clb.az/arsiv/files/huquq/beynelxalq_senedler1.pdf

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE CEZA HUKUKU

Dr.Öğr.Üyesi Yılmaz YURTSEVEN*

1. GİRİŞ

Bilinen en eski dönemlerden bu yana insanoğlu hep toplu yaşama arzusu içinde olmuştur. Sosyal bir organizma olan insanın birlikte yaşama isteğinin belki de en önemli nedeni güvenlik ihtiyacıdır. İnsan, binyılların verdiği deneyimle, birlikte yaşamayı sürekli kılmak için çeşitli sosyal düzen kuralları oluşturmuştur. Kimi zaman bulduğu bu kurallara kutsallık atfetmiş, hayatını bu kurallara göre düzenlemeye çabalamıştır. Kimi zaman da bu kurallar kaynağını ve gücünü toplumsal birikim olan “gelenek”ten almış, örf, adet ve töreler ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz insanlığın keşfettiği en önemli sosyal düzen kuralları bütünü hukuktur. Hukuk, koyduğu kuralları otorite eliyle yaptırma bağlamasının yanı sıra, bir uygarlık oluşturmanın da anahtarı olmuştur. Hatta insan uygarlığını uzun ömürlü kılacak önemli olguların belki de başlıcası hukuktur. Hayatın hemen her alanına çözümler ve düzenlemeler getiren hukuk elbette bir toplumsal ihtiyacın sonucudur. Bununla birlikte özellikle insanoğlunun güvenlik kuşkularına cevap veren ve bunu sağlayan temel normlar ceza hukuku normlarıdır.

Kimi tarihçilere göre dörtbin yılı aşkın bir geçmişe sahip olan Türkler, hukuk alanında da önemli gelişmeler kaydetmiştir. Genel olarak göçebe toplumlar şeklinde yaşadıkları ileri sürülen Türkistan Türklüğünün özellikle ceza hukuku alanında gelişmiş bir birikime sahip oldukları göz ardı edilemez. Kentli yerleşik kültür, kurumların ve uygarlığın geliştiği bir kültürdür. Buna bağlı olarak hukuk ve hukuki müesseseler de gelişir. Ancak Türkistan Türkleri genel olarak göçebe olmakla birlikte kendi çağlarında hukuk, özellikle ceza hukuku alanında son derece ileri bir sistem oluşturabilmişlerdir. Kaldı ki İslam öncesi Türk topluluklarının hepsi göçebe de değildir. Erken dönemlerde yerleşik olan Uygur Türkleri Doğu Türkistan’dan başlayarak önemli bir Türk uygarlığı ve hukuk sistemi inşa etmişlerdir.

Genel olarak tarihçiler Türklerin anayurdunu “Ortaasya” olarak nitelemektedir. Ancak bu ifade Batılı tarihçiler tarafından dillendirilmiş bir yaklaşımdır. Biz Sarınehir’den başlayarak içine Aral’ı, Hazar’ı ve hatta Karadeniz’i de alan kuşağı “Türkistan” olarak nitelemeyi tercih ediyoruz. Konu itibariyle henüz Müslüman olmamış Türklerin ceza hukukunu incelemeyi amaçladığımız bu çalışma sözünü ettiğimiz coğrafyalarda devletler kurmuş kadim Türk topluluklarını incelemeye çalışmıştır.

İslam öncesi Türk topluluklarına ilişkin çalışmalarda göze çarpan bir başka nokta, bu toplumları “Eski Türkler” olarak nitelemektir. Burada dikkat çekici nokta “eski”liğin kime ve

* Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi ABD .

İslamiyet Öncesi Türklerde Ceza Hukuku

neye göre olduğudur. İslam'a girişi esas aldığımızda neredeyse 1200 yıldır müslümanlaşmakta olan Türkler'i hangi dönemden itibaren eski ve yeni şeklinde ayıracağımız sorunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ortada oniki asrı aşan bir süreç vardır. Ayrıca sonraki yüzyıllarda ve hatta XIX. yüzyılda kitlesel olarak İslam'ı seçmiş Türk toplulukları bulunmaktadır. O halde İslam olmadan önceki Türklüğe "Eski Türkler" demek, kanaatimizce çok doğru bir yaklaşım değildir. Bu düşüncelerle çalışmamızda "Eski Türkler" yerine "İslam öncesi Türkler" ve "Orta Asya" yerine "Türkistan" ifadelerini kullanmayı tercih ediyoruz.

Türkler bilinen tarihleri boyunca gelişmiş bir ceza hukuku sistemi oluşturabilmişlerdir. Teşkilatçı yönetim anlayışları gerek göçebelikte gerek yerleşik hayatta her zaman var olmuştur. Ayrıca genel olarak Türklerin göçebeliği sürekli farklı yerlerde konaklama şeklinde de değildir. Çoğu zaman yazları ayrı kışları ayrı ancak söz konusu konaklama yerlerinin hep aynı olduğu bir göçerlik kültürüne sahiptirler. Kuşkusuz Asya'nın doğusundan başlayan Türkistan'dan hep batıya doğru bir göç olgusu vardır. Ancak günümüzde söz konusu kuşakta milyonlarca Türk hayatını sürdürmekte ve bağımsız devletler olarak da varlığını korumaktadır. "Türk devletsiz olmaz" atalar sözü de bu gerçeği vurgulamaktadır.

Devleti devlet yapan üç unsur vardır; insan toprak ve iktidar (egemenlik). Ancak bu üç unsuru birleştiren ve egemenliği vücuda getiren temel kavram hukuktur. Türkler özellikle devlet yönetimi ve ceza hukukuna ilişkin çok önemli ve kalıcı kurallar oluşturabilmiş bir ulustur. Özellikle Batı hukuk sistemleri için çok erken sayılabilecek dönemlerde cezalandırma yetkisi kamu otoritesine geçmiş, yaptırım kişisel intikam duygusundan çıkarılmıştır. Dolayısıyla devlet, önceden suçu tanımlayıp cezayı öngörmüştür. Sınırlı istisnalar dışında kanunsuz suç ve cezalandırmanın olamayacağı, suçların şahsiliği ilkesi gibi modern ceza hukukuna yön veren ve olmazsa olmaz kabul edilen ilkeler İslam öncesi Türk topluluklarında görülen temel kurallardır.

İslam öncesi Türklerin hukukuna ilişkin önemli bir kaynak sorunu bulunmaktadır. Kanaatimizce buradaki sorun kaynak sorunu değil, kaynakları araştırabilecek yeterlikte insan sorunudur. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında büyük bir heyecan ve özveri ile başlayan tarihi kökenlerimizi ve müesseselerimizi araştırma süreci takip eden yıllarda –üzülerek belirtmek gerekir ki- önemsenmemiştir. Hatta bizim de çalışma alanımız olan hukuk tarihi çalışmaları neredeyse yalnızca İslam-Osmanlı hukuku ile sınırlı olarak görülmektedir. Oysa özellikle Türk Hukuk Tarihi'ne ilişkin çalışmalar en az Cumhuriyetimizin ilk yıllarındaki heyecanı yeniden yakalamalı, binlerce yıllık tarihi olan bir milletin hukuku tüm yönleriyle araştırılıp incelenmelidir. Yine belirtmeliyiz ki İslam öncesi Türk hukuku önemli bir ceza hukuku birikimine sahip olmuş ve kurumsallaşmıştır. Dolayısıyla at sırtında bozkırda göç eden bir Türk imajı patolojik bir bakış açısıdır.

2. GENEL OLARAK İSLAM ÖNCESİ TÜRKLERDE CEZA HUKUKU SİSTEMİ

İslam öncesi Türk toplumlarının suç ve ceza kavramlarına ilişkin olarak zengin bir kaynak çeşitliliğimizin bulunmadığı yukarıda da ifade edilmişti. Elimizdeki kaynaklara bakıldığında Türklerde yazılı kanun geleneğinin geç dönemlere rastladığı söylenebilir. Moğol hukuku, özellikle Cengiz Yasası İslam öncesi Türklerde ceza hukukuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Aynı coğrafyada hüküm sürmüş olan Cengiz İmparatorluğu, kuşku yok ki tüm

Turani kavimlerin geleneksel yapılarından etkilenmiştir. Ceza hukukuna ilişkin çarpıcı hükümler içeren Cengiz Yasası'nın tüm Türkistan'da geçerli olan kimi ceza hukuku hükümlerini sentezlediği ihtimal dahilindedir.

Erken dönem Türklüğünün yazılı kanunları olmamakla birlikte son derece gelişmiş bir “Töre” (veya Türe)’leri bulunmaktaydı. Geleneksel hukuku da içine alan Töre hassasiyetle uyulan bir sosyal düzen kuralları manzumesiydi. Özellikle Hun kabilelerini birleştirip Çin’e karşı büyük bir devlet kurmuş olan Mete Han (Mo-Tun)döneminde Töre gelişmiş bir hukuk teamülü haline dönüşmüştür²¹.

Türk Töre’sinde özellikle Hunlar’dan itibaren gelişmeye başlayan ceza hukuku sisteminde cezalandırmanın temel amacı toplumun korunmasıdır. Bu düşünce, Türklerin Müslüman olmasından sonra yazılmış ve İslam öncesi Türklüğe ait bilgileri edebi bir biçimde aktaran çok önemli eser olan Kutad-gu Bilig’de şu sözlerle dile getirilir: “İyilerin serbestçe dolaşabilmesi için kötülerin ya zincirde ya da zindanda olması gerekir”²². Toplumsal düzenin ve birlikte yaşamın temelinde hukuka ve dolayısıyla “Töre”ye uymak bir zorunluluk olarak değerlendirilir.

Hunlarda sosyal hayatı düzenleyen kurallar genellikle kısa ve kesin hükümler şeklindedir. Suçlara uygulanacak yaptırımlar, çoğu eski hukuk sistemlerinde olduğu gibi ağır ve şiddetlidir. Ancak bu yaptırımların caydırıcılığı suçlu sayısının az olmasını sağlamış olmalıdır²³. Hunlarda özellikle ceza hukuku kurallarına saygı bir Çin kaynağında “mahkumların sayısı ancak birkaç kişidir” şeklinde ifade edilmiştir²⁴.

Ceza hukukunda çok önemli ve zamanına göre ileri sayabileceğimiz özelliklerden birisi de Türklerin cezalandırmayı kişisel ölçü alanından çıkarıp kamusalılaştırmalarıdır. Ceza verme yetkisi devlete münhasır bir yetkidir. M.Ö. II. Yüzyılın başlarından itibaren bilgiler veren kaynaklara bakıldığında bu durum göze çarpmaktadır²⁵. Ayrıca modern ceza hukukunun evrensel ilkelerinden olan “suç ve cezaların kanuniliği” Türklerde öteden beri var olan bir anlayıştır. Suç ve cezalar önceden kağan (hakan)ın çıkardığı emirnamelerle düzenlenir ve halka duyurulurdu. Hakan yargılama faaliyetini kural olarak kendisi yerine getirebilme yetkisine sahip olmakla birlikte, Türklerde yargılama faaliyetini “yargucu” adı verilen yargıçlar gerçekleştirmiştir²⁶.

²¹ ORKUN, Hüseyin Namık, “En Eski Türk Hukukuna Dair”, Türk Hukuku Tarihi, Birinci Kısım, Araştırmalar ve Düşünceler, T.C. Adliye Vekilliği Yayını, Ankara 1935, s. 5.

²² Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig (çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1988, s. 66.

²³ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 14.

²⁴ TÜRKELİ, Cevad, “Hunlarda İnsani Değerler ve Hukuk”, Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı yayını, İstanbul 1992, s. 86.

²⁵ CİN Halil/AKYILMAZ Gül, Türk Hukuk Tarihi, 8. Baskı, Sayram Yayınları, Konya, 2016, s. 30; AYDIN M. Âkif, Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2014, s. 15; ÜÇOK Coşkun/MUMCU Ahmet/BOZKURT Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, 8. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1996, s. 27.

²⁶ EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 67; AVCI, Mustafa, Türk Hukuk Tarihi, 5. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2015, s. 18.

İslamiyet Öncesi Türklerde Ceza Hukuku

"Yargıcı" görevini yaparken bağımsızdır. "Kağan" bile "ona ve dolayısıyla adalete müdahale edemez. Bu ilkenin erken sayılabilecek bir dönemde Türklerin ceza hukuku sisteminde yer alması dikkat çekicidir.

Gelişmiş bir hukuk sistemi olmakla birlikte, gerek Hun, gerek Göktürk ve gerekse Uygur ceza hukukunda yine modern ceza hukukunun evrensel ilkelerinden birisi olan "suç ve cezaların kişiselliği" ilkesi henüz tam olarak gelişmemiştir. Çoğu suç tiplerinde bu ilkeye uygun bir yaptırım uygulaması söz konusu iken kimi suçlarda bu ilkeyi aşan cezalandırma yöntemlerine başvurulmaktaydı. Örneğin bir kavga sırasında taraflardan biri hasmının gözünü kör etse kızını, kızı yoksa karısının mallarını diyet olarak kör olan karşı tarafa verirdi²⁷. Yine kimi suç tiplerinde de suçlunun aile bireylerine hapis cezaları verilebiliyordu²⁸. Benzer şekilde, Hunlarda hırsızlığı ispatlanan suçlunun ailesi müsadere edilir, Töre'ye aykırı davranan hakanın eşleri ve kızları fahişelerin yaşadığı mahallelerde yaşamaya zorlanırdı. Kuşkusuz bu durumlar suçların kişiselliği ilkesine aykırıdır. Ancak özellikle göz çıkarma suçundaki yaptırımın, gözünden yoksun kılınan mağdura hayatını sürdürebilmesi için bir yardımcı vermek şeklinde değerlendirildiği ve bu cezanın adalet düşüncesi ile açıklanmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir²⁹. Söz konusu yaptırımı ilişkin olarak göz önünde bulundurulması gereken bir başka nokta da aile ve kişiler hukukundan kaynaklanan bir sonucun tezahürüdür. İslam öncesi Türklerde çocuklar ve eş aile reisi olan erkeğin velayeti altında oldukları için, diğer aile bireylerine uygulanan yaptırım, aile reisine uygulanmış gibi sayılmıştır³⁰.

3. İSLAM ÖNCESİ TÜRKLERDE SUÇLAR VE CEZALAR

İslamiyet öncesi Türklerde suçlar ve cezalar ağır ve hafif suç ve cezalar olmak üzere ikiye ayrılırdı. Ağır suçlara genellikle ölüm cezası, saçından asma, kızgın küplerle dağlama gibi yaptırımlar uygulanırdı. Hunlarda idam cezaları hakana arz edildikten sonra infaz edilirdi³¹. Hafif suçlar ise daha çok hapis ve tazminat gibi yaptırımlara bağlı idi.

Hapis cezaları iki tür zindanda infaz edilmekteydi. Birinci tip zindana ağır suç işleyenler atılır ve bunlar genellikle zor kurtulurlardı. İkinci tip zindanlara atılanlar ise daha küçük suçlar işleyen hükümlüler olup, en fazla on gün hapsedilirlerdi. Kimi ölüm ve hapis cezaları işkence ile uygulanırdı. Bu işkenceler sopa vurmak, ayaklarına ağır bukağılar geçirmek, boyunlarına tahta bağlamak, saçından asmak, kızgın küplerle dağlamak ve dar sandıklara kapatmak gibi uygulamalardı³².

²⁷ ARSAL, Sadri Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, İstanbul 1947, s. 286.

²⁸ AVCI, s. 19.

²⁹ CİN Halil/AGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi 1. Cilt, Kamu Hukuku, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1995, s. 43.

³⁰ ÜÇOK/MUMCU/BOZKURT, s. 27; CİN/AKYILMAZ, s. 31.

³¹ CİN/AGÜNDÜZ, s. 33.

³² CİN/AGÜNDÜZ, s. 33-34.

İslam öncesi Türklerde idam cezasının nasıl infaz edildiğine ilişkin olarak Hezarfen Hüseyin Efendi'nin açıklamaları dikkat çekicidir. İdam hükmü verilen suçluların sorgulanması için hakan yılda bir kez divan karar ve suçlular hakanın huzuruna getirilirler. “Hakan gerçeği bilir” düşüncesinden hareketle suçlular suçlarını itiraf ederler. Haklarında kesin idam kararı verilen hükümlülerin başına kırmızı bir bayrak bağlanır. Daha sonra bu kişilerin gruplar halinde boyunları vurularak cezaları infaz edilir. İdama mahkum edilen suçluların kayıtları ve hükümleri bir sandığa konur ve otuz yıl saklanır. Bu arşivleme, infaz edilenin yakınlarının sonradan ortaya çıkacak itirazlarına yönelik bir tedbirdir. Böyle bir itiraz söz konusu ise suçun sübutuna yarayan deliller itiraz sahiplerine de gösterilir³³.

Ölüm cezası verilen suçlar genellikle şu fiillerden oluşmaktaydı:

Devlete isyan, vatana ihanet ve savaştan kaçma gibi suçlarda ölüm cezası uygulanırdı³⁴. Hunlarda Mete döneminden itibaren askeri disipline uymayıp emre itaatsizlik edenlere ölüm cezası uygulanmıştır³⁵.

İnsan öldürme suçlarında ölüm cezası uygulanmakta olup, suç ana-babaya yönelik olarak işlenmiş ise bu ceza işkence edilerek uygulanırdı³⁶.

Evli kadınla zina etme ve ırza tecavüz ağır suçlardan sayılmış ve bu suçu işleyen erkek ve kadına ölüm cezası uygulanmıştır³⁷. Zina İslam öncesi Türklerde ağır bir suçtu. Bu suça verilen ölüm cezası işkence içeren uygulamalar şeklinde infaz edilirdi. Zina suçunu işleyenler iki hayvan arasına bağlanır ve farklı yönlerde çekilen hayvanların arasında kalan hükümlünün bedeni parçalanırdı. Kutluk Türklerinde zina çok daha ağır bir yaptırıma tabi tutulur, failler diri diri yakılarak öldürülürdü³⁸. Aynı şekilde ırza tecavüz ve livâtâ suçları da ölüm cezası ile cezalandırılırdı³⁹.

Hırsızlık suçu da İslam öncesi Türklerde ağır yaptırıma bağlı suçlardan kabul edilmiştir. Bu suçlara genellikle el kesme, kulak kesme ve hatta göz çıkarma gibi ağır bedensel cezalar verilirdi. Hunlar, hırsızlara yedi ile yediyüz arasında sopa cezası uygular, ilave olarak da çaldığı

³³ Hezarfen Hüseyin Efendi, Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk, Süleymaniye Kütüphanesi, Varak 182 A-B'den naklen, CİN/AKGÜNDÜZ, s. 34.

³⁴ TAŞAĞIL Ahmet, “Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları”, Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı yayını, İstanbul 1992, s. 111.

³⁵ BEDİRHAN Yaşar, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, 5. Baskı, Eğitim Kitabevi, Konya 2009, s. 58.

³⁶ CİN/AKGÜNDÜZ, s. 33-34.

³⁷ ARSAL, Sadri Maksudi, “Eski Türklerin Hususi Hukuku”, Türkler, C. 2, s. 92.

³⁸ HASANOV, Eldar, “Zina” DiA, C. 44, s. 444.

³⁹ ARSAL, Hukuki Hukuk, s. 92; ARIK, Fedâ Şamil, “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 28, Ankara 1995, s. 24.

İslamiyet Öncesi Türklerde Ceza Hukuku

şeyin değerinin dokuz katı tutarında tazminata mahkum ederlerdi⁴⁰. Moğollar, çalınan malın değerine göre el kesme cezaları uygulamıştır⁴¹. Eşkıyalık ve yol kesme daha ağır suçlar olarak nitelenmiş, faillerine ölüm cezası uygulandığı gibi, malvarlıklarına da devlet tarafından el konulurdu. Ayrıca bu suçu işleyen kimselerin aile bireyleri devlet tarafından rehine (tutug) olarak alınır ve çalıştırılırdı⁴².

Ölüm cezası başka devletlere casusluk yapan kimselere de uygulanmakla birlikte, bu tip suçlulara suçlarının ağırlığına göre, hapis ve sürgün cezaları da verilmekteydi⁴³.

Hapis cezaları konusunda İslam öncesi Türklerde ilginç uygulamalar söz konusuydu. Herhangi bir suçtan tutuklanmış olan kimselerin en geç on gün içerisinde hakim (yargıcı) karşısına çıkarılması yasal bir zorunluluktandı⁴⁴. Ağır ve hafif hapis şeklinde tanımlanan bu yaptırımlarda ağır hapse mahkum olanlar karanlık zindanlara atılırlar ve genellikle bu zindandan kurtulamazlardı. Özellikle babalarına asi olan evlatlara bu yaptırım uygulanırdı⁴⁵. Halk arasında kavgaya tutuşmuş iki kişiden bir kavga nedeniyle hayatını kaybetse, dövüşen her iki taraftan onar kişinin boynuna zincir vurulur ve hapse atılırlardı⁴⁶. Misafir bulunduğu evde öldürme suçunu işleyen kimseye ölüm cezası verilmez, hapisle cezalandırılırdı⁴⁷. Misafir ile ilgili son durum gerçekten ilginç olup, Türklerin misafirperverliğinin sınırları hakkında ipuçları vermektedir.

İslam öncesi Türk topluluklarında ölüm, hapis ve diğer bedensel cezalar dışında para cezaları da bulunmaktaydı. Bu cezalar nispeten daha hafif sayılabilecek suçlara verilmekle birlikte tazminat miktarları oldukça yüksektir. Özellikle hırsızlık suçlarında mali cezalar önemli bir yer tutmaktaydı. Bağısız atı çalan hırsıza, çaldığı atın değerinin on katı kadar mali cezaya hükmedilirdi⁴⁸. Göktürklerde silah çalan hırsıza da bu ceza uygulanırdı⁴⁹. Diğer hırsızlıklarda da mali cezalar uygulanmakla birlikte, hırsızlık tekerrür edecek olursa, ikinci hırsızlıkta ölüm cezası verilirdi⁵⁰. Bu arada hırsızlık suçunun cezalandırılmasında suçların şahsiliği ilkesini aşan bir

⁴⁰ AVCI, s. 20.

⁴¹ Arık, s. 38; AVCI, s. 19.

⁴² ÜÇÖK/MUMCU/BOZKURT, s. 20, AVCI, s. 20.

⁴³ ARIK, s. 34.

⁴⁴ ARSAL, Türk Tarihi ve Hukuk, s. 206.

⁴⁵ AVCI, s. 20.

⁴⁶ ÖGEL, Bahaeddin, Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 528.

⁴⁷ CİN/AKGÜNDÜZ, s. 46.

⁴⁸ ARSAL, Türk Tarihi ve Hukuk, s. 286. Hunlarda bu oran çalınan malın dokuz katı kadar olup, mali cezaya "kın" ya da "kun" denirdi. Suçlu bu tazminatı ödeyemezse öldürülürdü. CİN/AKGÜNDÜZ, s. 46.

⁴⁹ ÜÇÖK/MUMCU/BOZKURT, s. 27.

⁵⁰ EKİNCİ, s. 67.

uygulama dikkat çekmektedir. İslam öncesi Türklerde mahallede birinin malı çalınsa, diğer sakinler bu malı tazminle yükümlü tutulmuşlardır⁵¹.

Irza yönelik suçlarda da mali cezaların uygulandığı görülmektedir. Genç bir kızı iffal eden ya da kirleten erkeğe ağır para cezaları uygulanmasının yanı sıra, fail kirlettiği kızla evlenmek zorunda kalırdı⁵². Ağır cinsel saldırı, başka deyişle ırza tecavüz suçunu işleyenlere karşı son derece katı kurallar mevcuttur. Tecavüz veya başkasının karısını ya da kızını zorla kaçıran kimselere idam cezası ya da kın (ağır tazminat) cezaları uygulanırdı. Kadınlara yönelik hakaret suçlarında özür dileme şartı öngörülür, fail özür dilemez ise para cezalarına çarptırılırdı⁵³.

Başkasının mallarına zarar vermek, örneğin birinin av köpeğini, av kuşunu öldürmek ağır sayılabilecek suçlardandır. Çünkü bu suçları işleyenler mağdura bir köle ya da cariye ödemek zorundaydılar⁵⁴. Ancak kölelerin konu edildiği bu yaptırım türü kanaatimizce yerleşik hayata geçmiş topluluklarda söz konusu olmalıdır. Çünkü yarı göçer Türk topluluklarında köleliğe pek rastlanmamaktadır.

İslam öncesi Türklerde kısas cezalarına da rastlanılmaktadır. Kazaklarda öldürme ve yaralama suçlarında kısas cezaları verilmekteydi. Ancak fail, öldürme suçlarında maktul/maktulenin mirasçılarına, yaralama fiillerinde ise mağdurun kendisine kın adı verilen tazminatı ödeyerek kısastan kurtulabilirdi. Bir çeşit diyet olan kının miktarı erkek için 1000, kadın için 500 koyun olarak ödenirdi. Yaralama fiillerinde kırılan uzva göre 30 ile 100 koyun arasında değişen diyetler ödenirdi. Cenine yönelik suçlarda da diyet uygulanırdı. Düşürülen çocuk beş aylığa kadar ise bir at, bey aydan büyük ise bir deve kın olarak verilirdi⁵⁵.

SONUÇ

İslam öncesi Türk topluluklarında gelişmiş ceza hukuku uygulamalarına rastlanmaktadır. Suç tipleri önceden kanunname ya da emirnamelerle oluşturulmuş, bu suçlara uygun yaptırımlar öngörülmüştür. Bu noktada; suç ve cezaların kanuniliği ilkesine uygunluk göze çarpmaktadır.

Suç ve cezaların şahsiliği ilkesi henüz tam olarak yerleşmemiştir. Kimi suçlarda faile yerine ya da faille birlikte aile bireylerinin de cezalandırılması bu durumu ortaya koymaktadır.

Cezalandırmada kimi işkence uygulamaları gözlenmektedir. Bu, dönemselsel olarak değerlendirildiğinde tüm toplumlarda ve eski ceza hukuku sistemlerinde yaygın bir durumdur.

⁵¹ AVCI, s. 21.

⁵² CİN Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi basımevi, Konya 1988, s. 272; AVCI, s. 21.

⁵³ ARSAL, Türk Tarihi ve Hukuk, s. 163-164.

⁵⁴ AVCI, s. 22.

⁵⁵ AVCI, s. 22.

İslamiyet Öncesi Türklerde Ceza Hukuku

Cezalandırmada şahsiliğe aykırı olmakla birlikte, yaptırımı topluma yayan uygulamalar dikkat çekmektedir. Bu da cezaların caydırıcılığını sağlayıcı bir durum olup, suçta yönelmeyi azaltıcı toplumsal bir önlemdir.

Kaynaklar

- ARIK Feda Şamil, “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 28, Ankara 1995.
- ARSAL Sadri Maksudi, “Eski Türklerin Hususi Hukuku”, Türkler, C. 2, Ankara 2004.
- ARSAL Sadri Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, İstanbul 1947.
- AVCI Mustafa, Türk Hukuk Tarihi, 5. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2015.
- AYDIN M. Âkif, Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2014.
- BEDİRHAN Yaşar, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, 5. Baskı, Eğitim Kitabevi, Konya 2009.
- CİN Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi basımevi, Konya 1988.
- CİN Halil/AKGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi 1. Cilt, Kamu Hukuku, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1995.
- CİN Halil/AKYILMAZ Gül, Türk Hukuk Tarihi, 8. Baskı, Sayram Yayınları, Konya, 2016.
- EKİNCİ Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- HASANOV Eldar, “Zina” DİA, C. 44, s. 444.
- ORKUN Hüseyin Namık, “En Eski Türk Hukukuna Dair”, Türk Hukuku Tarihi, Birinci Kısım, Araştırmalar ve Düşünceler, T.C. Adliye Vekilliği Yayını, Ankara 1935.
- ÖGEL, Bahaeddin, Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- TAŞAĞIL Ahmet, “Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları”, Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı yayını, İstanbul 1992.
- TÜRKELİ, Cevad, “Hunlarda İnsani Değerler ve Hukuk”, Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı yayını, İstanbul 1992.
- ÜÇÖK Coşkun/MUMCU Ahmet/BOZKURT Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, 8. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1996.
- Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig (çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1988.

TİCARET SAVAŞLARI ÇAĞINDA ÇİN'İN 'BİR YOL – BİR KUŞAK' PROJESİ VE OLASI ETKİLER

POTENTIAL EFFECTS OF THE 'ONE BELT – ONE ROAD' PROJECT OF CHINA IN THE ERA OF TRADE WARS

Dr. Öğretim Üyesi Semanur SOYYIĞIT*

Özet: Tarihi İpekyolu, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki ticaret yollarını Orta Asya'ya, Akdeniz'e ve Kuzey Avrupa'ya bağlayan yüzyıllarca etkin bir ağ olmuştur. Bu yol sadece ekonomik değil, kültürel anlamda da bir bağ oluşturması açısından tarihsel süreç içerisinde önem arz etmektedir. Ancak zamanla denizyolu ulaşımının ön plana çıkması, tarihi İpekyolu'nun önemini kısmen azaltmıştır.

Bununla birlikte, 2013 yılında Çin'in girişimiyle Yeni İpekyolu'nun inşası için 'Modern İpekyolu' olarak da anılan 'Bir Kuşak-Bir Yol' projesi ortaya konmuştur. Çin'in bu girişiminin arka planında, bölgesel sorunlara karşılık enerji güvenliğini sağlamak, Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir ticaret ağı oluşturarak ihracatını arttırmak gibi amaçları bulunmaktadır. Bunun yanında, son haliyle 69 ülkeyi kapsayan projenin kuşkusuz bu ülkeler için de olası etkileri söz konusudur. Açıklanan hedefler ise ülkelerin kalkınma politikalarının koordinasyonu, altyapı açısından ülkelerin birbiriyle bağlantı imkânlarını arttırmak, engelsiz ticaret, finansal bütünlük ve halklar arasında birebir bağların kurulmasını sağlamak olarak belirtilmiştir.

Bazı ülkelerin desteklediği, bazı ülkelerin karşı çıktığı, bazılarının ise çekimser kaldığı bu projenin mevcut durumunun, olası etkilerinin, avantajlarının ve zayıf yönlerinin ele alınması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Özellikle son dönemde ABD'nin Çin'e karşı başlatmış olduğu ticaret savaşından sonra, Çin'in bu girişiminin durumu, incelenmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda çalışmada, söz konusu projenin mevcut ekonomi-politik ortamdaki olası etkileri ele alınmaktadır. Ayrıca projenin Türkiye açısından olası etkilerinin neler olabileceğine ilişkin de açıklamalara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İpekyolu Projesi, Çin, Bir Yol – Bir Kuşak, Ticaret Savaşı

Abstract: Historical Silk Road has been an active network for centuries, linking trade routes in Eastern and Southeast Asia to Central Asia, the Mediterranean and Northern Europe. This link has been important not only in the economic sense, but also in the sense of forming a cultural bond. However, the importance of the silk road has been partially reduced due to the fact that the maritime transport has come to the forefront in time.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

E-posta: semanur.soyyigit@erzincan.edu.tr , Telefon: +90 446 225 2092 (41128)

Ticaret Savaşları Çağında Çin'in 'Bir Yol – Bir Kuşak' Projesi Ve Olası Etkiler

Meanwhile, China announced the 'One Belt-One Road' project for the construction of the New Silk Road in 2013. In the background of this initiative of China, there are some revealed aims such as providing energy security against regional problems and increasing export by establishing a wide trade network extending to Europe. In addition, the project covering 65 countries has some potential effects for these countries as well. The stated objectives are to coordinate the development policies of the countries, to increase the opportunities of the countries to connect with each other in terms of infrastructures, to provide unimpeded trade and financial integrity, and to establish individual bonds between the peoples.

It is the subject of this presentation to address the current situation, potential impacts, advantages and weaknesses of this Project which is supported by some countries, opposed by some countries and abstained by others. Especially after the recent trade war that the US has launched against China, the nature of this initiative of China needs to be examined. In this sense, the possible effects of the project on the current economic-political environment are addressed. In addition, possible impacts of the Project in terms of Turkey is explained in the paper.

Keywords: Silk Road Project, China, One Belt – One Road (OBOR), Trade War

1. Giriş

Tarihi ipek yolu, kıtalararası ilk ticaret yolu olmakla beraber, yüzyıllar boyunca sadece ticari ve ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel etkileşimi beraberinde getirmiştir. Tarihi İpekyolu'nun rotası Çin'den Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya; Kızıldeniz üzerinden ise Afrika'ya kadar uzanmaktadır. Dünya coğrafyasının muazzam bir kısmını kaplaması nedeniyle de tarihte kendisine atfedilen önem büyük olmuştur. Bu ticaret yolu, ticareti en fazla yapılan kıymetli malın ipek olmasından dolayı İpekyolu olarak anılmaktadır. Bu ismin ilk kullanımının ise M.Ö.138 yılında Çinli bir seyyah tarafından yapıldığı bilinmektedir. Tarihi İpekyolu, coğrafi keşiflerin başlamasına kadar geçen zamanda en parlak ve işlek zamanını yaşamış; coğrafi keşiflerin ardından ise uluslararası ticaretin Atlas okyanusuna kayması ile önemini yitirmiştir (Deniz, 2016: 196). Daha sonra Pasifik okyanusuna kayan ticaret merkezi hala Amerika ekseninde cereyan etmekte, Çin bundan yeterli avantajı sağlayamamaktadır. Avrupa pazarlarına ulaşmada daha avantajlı bir rekabet üstünlüğü sağlayacağı beklentisi ile Çin, İpekyolu'nu canlandırma girişiminde bulunmuştur.

Çin'in girişimiyle modern İpekyolu söylemi çerçevesinde, 2013 yılında bu ticaret hattının yeniden canlandırılmasına yönelik proje gündeme gelmiştir. 2012 yılında Pekin'de gerçekleşen 18. Çin Komünist Partisi Ulusal Kongresi'nde, Çin'in çevre ülkeler ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu kongre sonunda, Çin'in tam bir değerlendirme stratejisi olmadığı ifade edilmiş ve hem ekonomik hem siyasi temelli bir çevre stratejisinin gerektiği yönünde karar alınmıştır (Durdular, 2016: 79). Ancak böyle bir proje düşüncesinin ekonomik temellerine bakıldığında, 2008 küresel krizine kadar giden bir süreç karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı da modern İpekyolu projesinin fikri oluşumunun hangi koşullar tarafından beslendiği; temel özelliklerinin, hedeflerinin ve amacının neler olduğu; kapsamı ve kapsadığı ülkelere ne avantajlar sunduğu; zayıf yönleri hakkında bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada ayrıca son dönemde Çin ve ABD arasında gerçekleşen ticaret savaşı ve korumacı uygulamalar açısından projenin rolü değerlendirilmektedir. Bu amaçla çalışmanın ikinci kısmında projenin oluşum süreci ve ortaya çıkışı hakkında bilgi verildikten sonra, üçüncü

kısımda projenin kapsamı ve özelliklerine değinilecektir. Çalışmanın dördüncü bölümünde projenin Türkiye'ye olası etkileri ve Türkiye'nin projeye bakışı değerlendirildikten sonra, beşinci kısımda ABD'nin başlattığı ticaret savaşının projeye olası etkileri değerlendirilmektedir.

2. 'Bir Kuşak Bir Yol' Projesinin Fikri Oluşum Süreci

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulmasından itibaren, planlı ekonomi sistemi çerçevesinde politikalar izlemiş; bu politikalar da Çin ekonomisinin planlı ve istikrarlı biçimde gelişiminde etkili olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu sistem belirli bir zamandan sonra büyüme ve refah artışı önünde engel oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle, 1970'li yıllar Çin'de planlı ekonomik sistemin değiştirilmesine yönelik reformların yapıldığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte ve devamında Çin'in ekonomik büyümesi dönemlere ayrılacak olursa; 1978-1996 dönemi sosyalist piyasa ekonomisine geçiş dönemini, 1997-2002 dönemi durgunluk dönemini, 2003 sonrası dönem ise büyüme stratejisi dönemini temsil etmektedir (Saray ve Gökdemir, 2007: 663).

Çin'de 1978 yılından itibaren ön plana çıkan piyasa ekonomisine geçiş çabaları, batılı çokuluslu şirketlerin Çin'de üretime yönelmelerini teşvik etmeye yönelikti. Bu amaçla da KİT'ler vasıtasıyla gerekli altyapının inşa edilmesi, kamu baskısı ile ücretlerin düşük tutulması, yatırım maliyetlerini azaltmak adına çevre koruma tedbirlerinin arka plana çekilmesi ve çokuluslu şirketlere düşük vergi oranları uygulanması gibi birtakım politikalar uygulanmıştır (Bocutoğlu, 267). Bu gelişmelere paralel olarak, Çin Halk Cumhuriyeti 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmuştur. Bütün bu gelişmeler bir taraftan Çin'i küresel ekonominin önemli bir üreticisi ve ihracatçısı konumuna getirirken, diğer taraftan önemli ölçüde enerji ithalatçısı bir ülke konumuna getirmiştir. Bu süreçte, gerek enerji güvenliğinin sağlanması gerek ticari kanalların sürdürülebilirliği Çin ekonomisi açısından iki elzem konu haline gelmiştir (Balcı, 2018: 2).

Enerjinin Çin dış politikasında merkezi belirleyiciliğe sahip olması, 1990'lardan sonra gerçekleşmiştir. Soğuk savaş döneminde kendi kendine yeten bir görünüm sergileyen ülkede, 1990 sonrasında artan küresel performansa paralel biçimde artan ihtiyaçları karşılamada enerji güvenliği önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Enerji güvenliği çerçevesinde Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika Çin'in özel önem atfettiği bölgelerdir ve Çin'in denizlerdeki stratejilerini de etkilemektedir. İnci Dizisi Stratejisi, bu politikanın somut bir adımı olarak değerlendirilebilir. İnci Dizisi, Çin'in ekonomik ve aynı zamanda askeri çıkarları açısından önem taşıyan bölgelerinin bir araya gelmesi ile oluşan bir hattır (Atağenç, 2012: 142-143).

Çin, toplam enerji tüketimi içinde kömür tüketiminin payını, 2020 yılı itibariyle % 58'e düşürmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla da kömüre alternatif bir enerji kaynağı olarak doğalgaz tüketimine yönelim meydana gelmiştir. Çin için Orta Asya'nın önemi bu doğrultuda belirlemektedir. Zira Orta Asya – Çin doğalgaz boru hattı ile Kazakistan - Çin petrol boru hattı Çin'in enerji güvenliği açısından kilit noktalarıdır (Kodaman ve Gonca, 2016: 1252).

Diğer taraftan Rusya, Çin'in bağımsız bir Orta Asya politikası yürütülebilmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bunda, söz konusu ülkelerin 1991 yılına dek SSCB'nin bir parçası olmasının yanı sıra Orta Asya ülkelerinin ticaret vb. alanlarda Rusya'ya bağımlı olmaları da etkili olmaktadır. Rusya'nın 2015 yılında Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurması da Çin'in bölgedeki etkinliğinin artmasından duyduğu rahatsızlık doğrultusunda atılmış somut bir adım olarak

Ticaret Savaşları Çağında Çin'in 'Bir Yol – Bir Kuşak' Projesi Ve Olası Etkiler

değerlendirilmektedir. Rusya bu adım ile çok kutuplu yeni küresel düzen içerisinde Rusya merkezli bir Avrasya kurulmasını hedeflediğini ortaya koymuştur (Kodaman ve Gonca, 2016: 1253, 1255).

Bu gelişmeleri takiben, 2008 krizi Çin'in en büyük ticari ortakları olan ABD'de, AB ülkelerinde ve Japonya'da meydana getirdiği talep daralması ile Çin ekonomisini yavaşlatıcı bir etki yaratmıştır (Karagöl, 2017: 3; Bocutoğlu, 267). Bu yavaşlamayı ortadan kaldırmak için bankalar kredi faizlerini düşürmüş, KİT'ler yeni iş imkanları yaratmak için off-shore uygulamalarına yönelerek altyapı yatırımlarına girişmişlerdir (Bocutoğlu, 267). Çin ayrıca ABD ve AB arasında yapılan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması'nın hayata geçirilmesini, ihracat oranlarının düşmesinde bir etken olarak görmüştür (Karagöl, 2017: 3). 'Bir Kuşak-Bir Yol' projesinin de Çin'de sermaye birikimini sürdürmek ve ülkenin mallarına olan talebi arttırmak amacıyla geliştirilen bir proje olduğu belirtilmektedir (Bocutoğlu, 267; Balcı, 2). Çin'in Bir Kuşak-Bir Yol projesi ile neler amaçladığı kısaca aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Choudhury, 2017):

- G7 ülkeleri arasında olamamanın verdiği yalıtılmışlık düşüncesi temelinde Çin'in amaçlarından biri, etki alanını genişletmek ve uluslararası güç geliştirmektir.
- Çin proje aracılığıyla ticareti, dolayısıyla son yıllarda yavaşlama gösteren GSYH büyümesini arttırmayı amaçlamaktadır. Projenin de yeni pazarlara ulaşma amacına hizmet etmesi beklenmektedir.
- Çin'de yatırıma dayalı büyüme modelinin oluşturduğu aşırı kapasite sorununun, Çin'in proje aracılığıyla yeni piyasalara ihracatçı olarak girmesi ile ortadan kaldırılması beklenmektedir.
- Proje ile Çin'in ulusal para birimi olan Yuan'ın uluslararası kullanımının artırılması ve uluslararası rezerv para rolünün güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
- Çin'deki bölgesel farklılıkların da proje ile ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Proje ile Çin'de büyümenin gerisinde kalan Doğu ve Güney bölgelerinin dünya ile bağlantısının geliştirilmesi ve söz konusu farklılıkların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Böyle bir küresel ortamda ve yukarıda belirtilen amaçlar çerçevesinde, yeni bir dönemde yeni bir düzen arayışı içinde olan Çin'in küresel stratejisini şekillendirme arayışı sonucunda söz konusu proje fikri ortaya çıkmıştır. Batı kökenli koşullu entegrasyon projelerine alternatif olarak gösterilen projenin, kazan-kazan anlayışına dayandığı ve taraf ülkeler tarafından kabul edilebilecek bir kapsayıcılığa sahip olduğu da Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ifade edilmiştir (Parlar Dal, 2017).

3. Bir Kuşak-Bir Yol Projesinin Kapsamı

Proje ile ilgili ilk zirve, 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Pekin'de gerçekleştirilmiştir. Xi Jinping'in projenin önemini dünyaya anlattığı bu toplantıda, projenin Rusya'nın önerdiği 'Avrasya Ekonomik İşbirliği' ve Türkiye'nin önerdiği 'Orta Koridor' projeleri ile uyumlu olmasının planlandığı; proje güzergâhında yer alan ülkelerin karayolları, denizyolları,

havayolları, demiryolları ve liman-boru hatları aracılığıyla birbirine bağlanmasının hedeflendiği de ifade edilmiştir (Karagöl, 2017: 2-3).

Bu kapsamda, Bir Kuşak-Bir Yol Projesi ile iki farklı hat kurulması planlanmaktadır (Karagöl, 2017: 1-2). Bunlardan biri, projeye ‘kuşak’ adını veren; Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa’yı bağlayacak olan ‘İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’dır. Diğeri ise projeye ‘yol’ adını veren; Çin’i Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz’e bağlayacak olan ‘Deniz İpek Yolu’ hattıdır. Kara hattı ve deniz hattından oluşan proje, genel olarak gelişmekte olan ülkelerden oluşan 69 ülkeyi kapsamaktadır. Proje ile 6 kara ekonomik koridoru ve 1 deniz koridorunun oluşturulması önerilmektedir. Bu çerçevede, projenin kara ekonomik koridorları aşağıdaki gibidir (Bocutoğlu, 2017: 265):

- Yeni Avrasya Köprüsü vasıtasıyla Batı Çin’i Doğu Rusya’ya bağlayacak olan koridor,
- Kuzey Çin’i Mogolistan üzerinden Doğu Rusya’ya bağlayacak olan Çin-Moğol-Rusya koridoru,
- Batı Çin’i Türkiye’ye bağlayacak olan Çin-Orta Asya-Batı Asya koridoru,
- Güney Çin’i Singapur’a bağlayacak olan Çin-Hindistan Yarımadası koridoru,
- Güney Çin’i Pakistan’a ve Pakistan’dan geçerek Hint Okyanusu’na bağlayacak olan Çin-Pakistan koridoru,
- Güney Çin’i Hindistan’a bağlayacak olan Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar koridoru.

Deniz koridorunun ise Çin kıyı ve limanlarını Singapur-Malezya-Hint Okyanusu-Kızıldeniz-Süveyş Kanalı-Akdeniz yoluyla Afrika ve Avrupa’ya bağlaması planlanmaktadır (Bocutoğlu, 2017: 265).

- Proje, karşılıklı faydayı gözetir. Kapsamdaki bütün tarafların çıkarlarını ve ilgilerini gözetir.

Projenin bu ilkeler çerçevesinde, 5 temel hedefi mevcuttur. Projeye dâhil olacak ülkelerin bu beş hedefi destekleyecek yönde işbirliğine gitmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu hedefler de aşağıdaki gibi sıralanabilir (Durdular, 2016: 83-85):

Politika koordinasyonu: Bu hedef kapsamında ülkelerin iktisadi kalkınma stratejilerini ve politikalarını koordine etmek, bölgesel anlamda işbirliği için plan oluşturmak ve işbirliği sağlanmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik müzakerelerde bulunmak, büyük ölçekli projelerin hayata geçirilmesi için ortak politikalar oluşturmak yer almaktadır.

Olanakların birbirine bağlanabilirliği: Bu hedef kapsamında, projede yer alan ülkelerin altyapı oluşturma planlarının ve teknik sistemlerinin birbirine bağlanmasının arz ettiği öneme vurgu yapılmaktadır. Uluslararası geçitlerin inşasının ilerletilmesi adına Asya'daki tüm alt bölgeleri Asya, Afrika ve Avrupa'ya bağlayacak altyapının oluşturulması hedeflenmektedir.

Engelsiz ticaret: Projeye taraf olan tüm ülkeler arasında ticaret ve yatırım kolaylığının geliştirilmesi, sağlıklı bir iş ortamı oluşturulabilmesi için ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda, mevzuatlar konusunda işbirliği ve sınır limanlarında gümrük olanaklarının iyileştirilmesi önem arz eden konulardır.

Finansal bütünlük: Asya'da finansal işbirliğinin taşıdığı öneme ithafen, Asya'da bir tahvil piyasası oluşturulması, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve BRICS Yeni Kalkınma Bankası gibi kurumların kurulmasına yönelik görüşmeler yapılması, İpekyolu Fonu'nun kısa sürede oluşturulması bu hedefler arasında yer almaktadır.

Halklar arasında birebir bağların kurulması: Halklar arasında kültürel ve akademik ağların oluşturulması e bilgi paylaşımının sağlanması hedefler arasındadır. Bu anlamda turist vizesine başvuru ve öğrenci değişim programlarının teşvik edilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Türkiye, Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kesiştiği bir coğrafya olması nedeniyle, projenin önemli stratejik ortaklarından birisidir. Dolayısıyla projenin hayata geçirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu anlamda Türkiye açısından projenin ve proje açısından Türkiye'nin öneminin incelenmesi gerekmektedir.

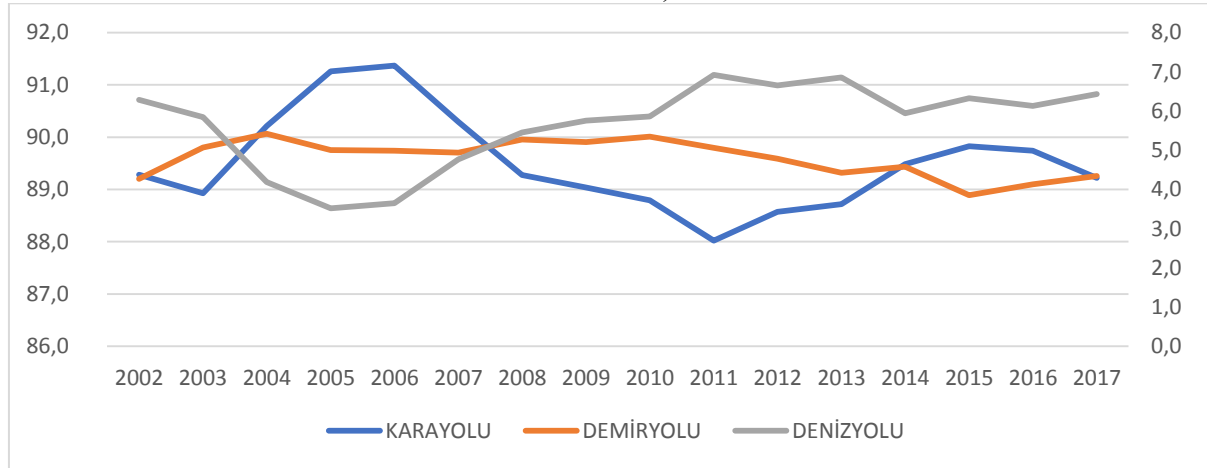
4. Bir Kuşak-Bir Yol Projesi ve Türkiye

Türkiye Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi gördüğü projede, 'Orta Koridor' girişimini Bir Kuşak – Bir Yol projesine entegre etmek adına 2015 yılında Çin ile bir mutabakat protokolü imzalamıştır. Orta koridor girişimi ile Türkiye ve Çin arasında Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Afganistan ve Pakistan'dan geçen bir ekonomik koridorun geçmesi

Ticaret Savaşları Çağında Çin'in 'Bir Yol – Bir Kuşak' Projesi Ve Olası Etkiler

amaçlanmıştır⁵⁷. Bu anlamda Türkiye, Pekin – Londra bağlantısını sağlayacak olan Demir İpekyolu'nun orta kuşağında yer alan Bakü – Tiflis – Kars demiryolu ve onun devamında inşa edilecek olan Edirne – Kars yüksek hızlı tren hattı projesi açısından önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu kapsamda Marmaray ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü de Demir İpekyolu projesine önemli katkı sağlamaktadır (Parlar Dal, 2017).

Grafik 1: Türkiye'de Ulaştırma Sistemlerinin Toplam Yük Taşımacılığındaki Payları (2002-2017)

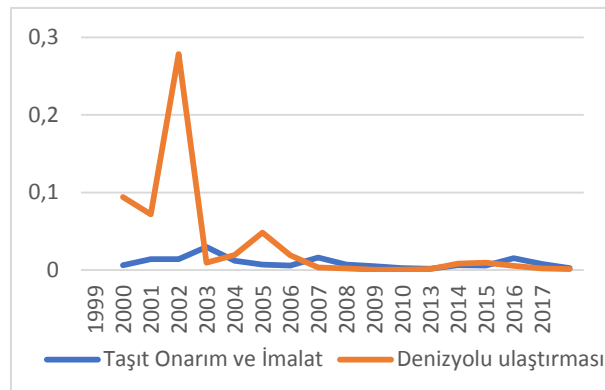
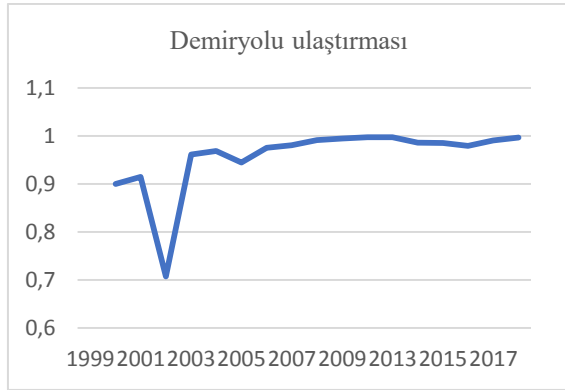

Kaynak: TCDD, İstatistik Yıllığı 2013-2017, s. 101.

Grafik 1'de yer alan toplam yük taşımacılığında farklı ulaştırma türlerinin paylarına bakılarak, Türkiye'de demiryolu taşımacılığının önemine ilişkin çıkarım yapılabilir. Türkiye'de toplam yük taşımacılığında karayolu taşımacılığı, en yüksek paya sahip taşımacılık türüdür. 2006 yılında en yüksek paya ulaşan karayolu taşımacılığı 2011 yılına kadar azalış sergilemiş, 2011 yılından 2015 yılına kadar ise tekrardan yükselmiştir. 2015 yılından itibaren ise tekrardan azalış eğilimi göstermiştir. Demiryolu taşımacılığının toplam yük taşımacılığındaki payı 2010 yılına kadar sabit bir görünüm sergilerken, 2010 yılından 2015 yılına kadar azalış göstermiştir. 2015 yılında % 3.9 olan demiryolu taşımacılığı payı, 2017 yılında % 4.3'e yükselmiştir. Denizyolu taşımacılığının yük taşımacılığındaki payı da dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, 2014 yılından itibaren tekrardan artış eğilimine girmiştir. Bu tablodan hareketle, payı hala çok düşük olmakla birlikte, Türkiye'de yük taşımacılığında son yıllarda demiryolu taşımacılığının önem kazanmaya başladığı şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Diğer taraftan aynı dönemde karayolu taşımacılığının azalan payı da karayolu taşımacılığının yerini demiryolu taşımacılığının aldığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu grafik, yapılan demiryolu yatırımları ile birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilir.

Grafik 2: Sektörler İtibariyle Yatırımlardaki Nakdi Gerçekleşmeler (1999-2017, %)

⁵⁷ http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-06/01/content_29580844.htm (Erişim tarihi 1.11.2018).

Kaynak: TCDD, <http://www.tcdd.gov.tr/content/35> (Erişim tarihi 31.10.2018).

Yatırımlardaki nakdi gerçekleştirmeler içerisinde demiryolu yatırımlarının payı 2002 yılından sonra hızlı bir artış gerçekleştirmiş, 2013 yılına kadar devam eden artışın ardından bir azalış gösterdikten sonra, 2016 yılından itibaren yine artmaya başlamıştır. Yüzde 98-99 oranında gerçekleşen bu yatırım payının, sektöre verilen önemi gösterdiği söylenebilir.

Türkiye, Çin'in Bir Kuşak – Bir Yol projesindeki öneminin de farkındalığıyla, son dönemlerde demiryolu projelerine artan bir önem vermektedir. 2017 yılı Ekim ayında tamamlanıp işletilmeye başlayan Bakü – Tiflis – Kars demiryolu, Çin'den Rusya kanalıyla Avrupa'ya ulaşım alternatif olması ve ayrıca mesafeyi yaklaşık 7000 km kısaltması açısından önem taşımaktadır. Bu sayede Çin – Avrupa arasındaki taşımacılık faaliyeti 15 günde tamamlanabilecektir. Toplam uzunluğu 838.6 kilometre ve toplam maliyeti 450 milyon dolar olan hattın 76 kilometresi Türkiye'den geçmektedir (Akçay, 2017: 82). Bir yıldır hizmette olan Bakü – Tiflis – Kars demiryolu hattında, söz konusu bir yıl içerisinde 110 bin ton yük taşındığı, Türkiye ile Kazakistan arasındaki 4700 kilometrelik mesafede yapılan taşımacılığın haftada 3 tren ile gerçekleştirildiği, her bir seferin Hazar Denizi'nin durumuna bağlı olarak ortalama 180 saatte (ortalama 7.5 gün) tamamlandığı belirtilmektedir⁵⁸.

Bakü – Tiflis – Kars demiryolu hattının devamında da yapılması planlanan hızlı tren hatları mevcuttur. Edirne – Kars hızlı tren hattının alt projeleri olarak Erzurum-Kars arasında 205 km uzunluğunda, Erzincan-Erzurum arasında 210 km uzunluğunda hızlı demiryolu yapılması planlanmıştır. Böylelikle Londra'dan Pekin'e uzanacak doğu-batı koridorunda söz konusu illerin İpek Demiryolunun önemli unsurları olmaları beklenmektedir. Bu hattın tamamlanması ile mevcut durumda 8 saat olan Erzincan-Erzurum-Kars demiryolu seyahat süresinin 2 saat 45 dakikaya inmesi beklenmektedir. Ankara-Sivas ve Sivas-Erzincan projelerinin de tamamlanması ile Ankara-Kars arasındaki 24 saat 34 dakikalık demiryolu seyahat süresi 6 saate düşecektir (TCDD, Faaliyet Raporu 2017: 131). Bir Kuşak-Bir Yol projesi kapsamında yapılması planlanan söz konusu hızlı tren hattının, Türkiye'de adı geçen doğu illerinin ekonomik gelişmesi açısından da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

⁵⁸ <https://www.dunya.com/ekonomi/demir-ipek-yolu-1-yilda-110-bin-ton-yuk-tasidi-haberi-431133> (Erişim tarihi 31.10.2018).

aleyhine olan dış ticaret dengesini daha da derinleştireceği kaygısı bulunmaktadır. Diğer taraftan, Çin'in bir yandan liberalleşmeyi savunurken, diğer taraftan iç piyasasında yabancı yatırımlara getirdiği kısıtlamalar ve yerli şirketleri avantajlı konuma getiren uygulamaları birtakım çekinceler yaratmaktadır (Parlar Dal, 2018).

Projenin sağlıklı ilerlemesi açısından 'Orta Koridor'un, dolayısıyla Türkiye'nin önemi ise oldukça büyüktür. Zira Orta Koridor, mevcut koşullarda Çin'i Avrupa ve Orta Doğu'ya bağlayacak en güvenli güzergah olarak durmaktadır. Bu güzergahta yer alan ülkeler, diğer güzergahlardaki gibi, Çin ile rekabete girebilecek bir nükleer kapasite ihtiva etmemekte; ayrıca Çin'in Japonya, Rusya ve Hindistan ile arasındaki gerilimleri ortaya çıkaran dinamiklerden de uzak özelliktedir. Bu avantajların yanı sıra, orta koridorda yer alan ülkelerin büyük çoğunluğu ortak bir kültür ve kimlik özelliği taşımaktadır. Bu da uzun vadeli ve istikrarlı işbirliği yapılabilmesi açısından önemli bir unsurdur. Dolayısıyla, bu çerçevede Uygur meselesi ön plana çıkmaktadır. Projenin geleceği açısından uzun dönemli ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için Çin'in Uygur politikalarının gözden geçirilmesi önemle vurgulanan bir konudur (Okur, 2017: 52-53).

5. Küresel Ticaret Savaşının Projeye Olası Etkisi

Dünyanın en büyük ekonomik gücü olan ABD'nin Çin'in yükselişini kontrol altına alma isteği, son dönemlerde gerilimi iyice artan ticaret savaşına dönüşerek daha somut hal alan bir gerçektir. Çin Başkanı Xi Jinping'in 2017 yılı başında gerçekleşen Davos Zirvesi'nde, küreselleşmenin 'Pandora'nın kutusu' olarak görülmesinin yanlış olduğunu, yaşanan krizlerden küreselleşmenin değil aşırı kar arayışının sorumlu olduğunu ve ticaret savaşlarından hiçbir tarafın kazançlı çıkmayacağını ifade etmesi⁵⁹ ve benzer dönemlerde ABD tarafından korumacı politikaları ön plana çıkaran açıklamaların yükselmesi, alışılmışın dışında bir dönemin başlamakta olduğunu sinyallerini vermektedir. Çin'in yükselişinden dolayı duyulan rahatsızlık, Trump'ın 2017 yılı sonunda gerçekleştirdiği Asya turu sonrasında da tartışılmış; o döneme kadar Asya-Pasifik olarak tanımlanan bölgenin Hint-Pasifik olarak adlandırılmaya başlanması ise ABD'nin Asya'daki güç dengesi dönüşümlerinden duyduğu rahatsızlığın bir yansıması şeklinde değerlendirilmiştir. Çin'in söz konusu yükselişinin temelinde ise 'Bir Kuşak-Bir Yol' projesi yer almaktadır. Proje karşısında Trump'ın ilk dengeleme girişimi ise Asya'da Japonya ve Hindistan ile artan bir yakınlaşma kurmak olmuştur (Parlar Dal, 2017). Zira bu iki ülke de Çin'in modern İpekyolu projesine karşı olan ülkelerdir. Hindistan, Çin-Pakistan koridorunun Hindistan'ın Pakistan tarafından işgal edilmiş olan Keşmir bölgesinden geçmesi nedeniyle, bu durumu egemenliğine ve toprak bütünlüğüne bir meydan okuma olarak değerlendirmekte ve projeye karşı durmaktadır. Ancak tek gerekçesi bu değildir. Hindistan ayrıca hâkimiyet sahibi olduğu Hint Okyanusu'nda gerçekleştirilen Çin yatırımlarından rahatsızlık duymakta; projenin sınırları ve şeffaflığı konusunda belirsizlikler olduğunu ifade etmektedir. İleride jeopolitik yapısının ağır basacağı düşünülen projenin kendisini zor duruma sokabileceğini düşünen Japonya da Hindistan ile birlikte hareket etmekte ve projeye karşı çıkmaktadır (Bocutoğlu, 2017: 268).

⁵⁹ <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-38650487> (27.10.2018)

Ticaret Savaşları Çağında Çin'in 'Bir Yol – Bir Kuşak' Projesi Ve Olası Etkiler

ABD'nin korumacı politikalar çerçevesinde Çin ile arasında 2017 yılında sözlü olarak gerçekleşen ticaret savaşı, 2018 yılı başından beri somut eylemlere dönüşmeye başlamıştır. 2017 yılı Aralık ayında yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde Çin 'stratejik rakip' olarak ifade edilmiş; ABD'deki inovasyon temelli yapının Çinliler tarafından taklidine karşı korumacılığın öncelikli olmasının, ülkenin uzun dönemli rekabet avantajını koruma açısından önem arz ettiği ifade edilmiştir. 22 Ocak 2018 tarihinde de ABD tarafından Çin'den ithal edilen güneş panelleri ve çamaşır makinesi üzerine koruyucu tarife koymuştur. ABD'nin bunu takip eden tarife uygulamalarına karşılık, Çin'den 2 Nisan 2018 tarihinde, ABD'den ithal edilen 120 ürüne % 15 ve 8 ürüne ise % 25 tarife uygulanması şeklinde karşılık gelmiştir (Mayer Brown Consulting, 2018: 1). Bu karşılıklı korumacı politikaları daha sonra yenileri izlemiştir.

Bu korumacı ticaret savaşlarının yaşandığı küresel ortamda, Çin'in Bir Kuşak-Bir Yol projesinin nasıl etkileneceği ise oldukça belirsizdir. Bu konuda hem iyimser hem kötümser değerlendirmeler yapılmaktadır.

İyimser açıklamalar, projenin geniş ölçüde kabul görmesinin ve şu ana kadar başarılı bir şekilde yürütülmesinin, Trump'ın korumacı politikalarına bir karşı güç oluşturduğunu ifade etmektedir. Zira proje, yoksullukla mücadele içinde olan Avrasya ekonomilerini, altyapı geliştirilmesini mali anlamda destekleyerek ve Çin ile yakın ekonomik ilişkiler kurarak birleştirmektedir (Yan, 2017). Çin'in hem ekonomik hem stratejik amaçlarına yönelik bir proje olan Bir Kuşak-Bir Yol'un, henüz projenin bir parçası olmayan, ancak ABD'nin korumacı politikalarından mustarip olan Latin Amerika ülkeleri gibi ülkeler için de cazip olabilme potansiyelinden bahseden iyimser yaklaşımlar da mevcuttur. Söz konusu ülkelerin Asya pazarına ulaşmasında önemli bir role sahip olabilecek projenin, Çin'in ABD korumacılığının etkilerini hafifletebileceği ifade edilmektedir (Deorukhkar vd., 2018).

Buna karşılık, projenin geleceğinin ABD ile gerçekleşen ticaret savaşından olumsuz yönde etkileneceğini öne süren görüşler de hâkimdir. Buna göre, Çin'in yatırıma dayalı ekonomik büyümesi, ticaret fazlasının önemli ölçüde katkı sağladığı parasal rahatlatma sayesinde gerçekleşmişti. Diğer taraftan, Çin'in toplam dış ticaret fazlasında ABD'nin payı ise oldukça büyüktü. Bu nedenle ABD ile olan ticaret fazlasında gerçekleşecek bir azalış, Çin'in döviz rezervleri üzerinde önemli bir baskı oluşmasına sebep olacak, Çin'in ekonomik diplomasisi bu durumdan olumsuz etkilenecek ve Çin'in küresel ekonomik etkisini arttırmaya yönelik Kuşak ve Yol projesi gibi ekonomik faaliyetlerinde etkin kaynak kullanımı kısıtlanacaktır (Junhua, 2018: 4).

6. Değerlendirme

21. yüzyıl alışıl gelmişin dışında küresel ekonomik tecrübeler yaşatmaktadır. Dünyanın en liberal ekonomisi olan ABD, Trump yönetiminde dış ticarete korumacı politikalar uygularken; sosyalist Çin liberal politikalar ile küreselleşmeyi desteklemektedir. Çin'de 1990'lar sonrası başlayan ekonomik atılım, ülkeyi enerji bakımından dışa bağımlı hale getirirken, enerji güvenliği kavramını da ülkenin gündemine taşımıştır. Diğer taraftan, 2008 krizi ile küresel ölçekte kendini gösteren talep daralması Çin mallarına olan talebi de etkilemek suretiyle ülkenin büyüme ivmesini yavaşlatmıştır. Çin'in gerek enerji güvenliği arayışı gerek ürettiği ürünlerle

pazar oluşturma arayışı, 2013 yılında modern İpekyolu projesi olarak da adlandırılan Bir Kuşak – Bir Yol Projesini ortaya çıkarmıştır.

Proje, genel olarak gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktadır. Asya'yı Afrika'ya ve Avrupa'ya bağlaması planlanan proje, geniş altyapı yatırımlarını da gerektirmektedir. Bu da hem yoksullukla mücadeledeki kalkınma programlarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle hem de Çin ile ortaklığa girme düşüncesiyle söz konusu ülkelerin projeye sıcak bakmalarını sağlamaktadır.

Türkiye açısından projeyi değerlendirdiğimizde, hem Türkiye'nin proje açısından taşıdığı kilit rol hem de projenin Türkiye'ye sağlaması muhtemel avantajlar karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Türkiye'nin özellikle Çin ile arasındaki dış ticaret dengesinin Çin'in lehine olacak biçimde daha da bozulması endişesi bulunmaktadır. Öte taraftan, Türkiye 'Orta Koridor' üzerindeki önemli bir bağlantı noktası olarak, Çin'in projesinde güvenli bir güzergâh sağlanması için olmazsa olmaz niteliktedir. Bu noktada da Çin'in Uygur meselesi karşısında tutunacağı politika önem arz edecektir.

Bununla birlikte, Rusya ve ABD modern İpekyolu projesine daha temkinli yaklaşan ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Rusya, proje ile Orta Asya'daki hâkimiyetini kaybetme endişesi taşımaktadır. Geçmişte Rusya ve Belarus arasında 1995 yılında imzalanan gümrük birliği anlaşmasına dayanan Avrasya Ekonomik Birliğinin 2015 yılında kurulması ise Rusya'nın bölgede gerçekleşecek herhangi bir oluşumda söz sahibi olma isteği şeklinde yorumlanmaktadır.

ABD'nin Çin'e yaklaşımı ise yaklaşık son bir yıl içinde oldukça sert uygulamalar şeklinde kendini göstermektedir. 2018 yılı başından itibaren ABD tarafından Çin'e uygulanan ve Çin'in de karşılık vermesiyle misillemeye dönüşen ticaret savaşının, modern İpekyolu projesine olası etkilerine ilişkin hem iyimser hem kötümser görüşler ileri sürülmektedir. İyimser yaklaşımlar projede yer alan ülkelerin küresel hasılanın önemli bir payını oluşturması ve projeye destek sunmalarının yanı sıra henüz proje dahilinde olmayan Latin ülkelerinin de ABD yönetiminin korumacı politikalarına karşılık ileride projeye destek veren ülkeler arasında yer almaları potansiyeline dayanmaktadır. Kötümser yaklaşımlar ise ABD'nin korumacı politikalarının sonucunda Çin'in ticaret fazlasının azalacağı, Çin ekonomisinde büyümenin kaynağı olan bu rezerv oluşumunun erimesi ile büyük bütçeli Bir Kuşak-Bir Yol projesi için gerekli kaynağın etkin kullanımı aşamasında sıkıntı yaşanacağı görüşlerine dayanmaktadır. Çin'in ABD ile oluşan dış ticaret fazlasının toplam dış ticaret fazlası içindeki payının 2017 yılı itibarıyla % 66 olduğu düşünüldüğünde, ticaret savaşının fiili olarak başladığı ve etkisinin en yoğun biçimde hissedildiği 2018 yılı ve sonrasında Çin ekonomisinin olumsuz etkilendiğine ilişkin göstergelerin olası olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda ekonomik diplomasi de bundan etkilenmesi ve küresel durgunluk tehdidinin de beraberinde projenin tehlikeye girmesi olası görünmektedir.

Ticaret Savaşları Çağında Çin'in 'Bir Yol – Bir Kuşak' Projesi Ve Olası Etkiler

Kaynaklar:

- Akçay, Nurettin (2017). "Turkey – China Relations Within the Concept of the New Silk Road Project", ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 1 (3), 73-96.
- Atagenç, Ömer (2012). "Çin ve Hindistan'ın Deniz Stratejisi ve Hint Okyanusu'nda Güç Mücadelesi", Bilge Strateji, 4 (6), 135-166.
- Balcı, Zeynep (2018). "Çin'in İpek Yolu Projesi", İNSAMER, No.52.
- Bocutoğlu, Ersan (2017). "Çin'in 'Bir Kuşak – Bir Yol' Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler", International Conference on Eurasian Economies 2017, 265-270.
- Choudhury, Mridusmita (2017). "Introduction to One Belt, One Road Initiative", <https://www.quora.com/What-is-One-Belt-One-Road-in-China> (Erişim tarihi 19.10.2018).
- Deniz, Taşkın (2016). "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpekyolu Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi (34), 195-202.
- Deorukhkar, Sumedh, Betty Huand ve Le Xia (2018). " 'Trading' blows with the US", BBVA Research, Economic Watch.
- Durdular, Arzu (2016). "Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi", Avrasya Etüdüleri (49) 1, 77-97.
- Güner, Bülent (2018). "OBOR Girişiminin Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi (37), 112-123.
- İnan, Feride ve Diana Yayloyan. "New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road", TEPAV.
- Junhua, Wu (2018). "Taking sides – US or China", Nikkei Asian Reiew.
- Karagöl, Erdal Tanas (2017). "Modern İpek Yolu Projesi", SETA Perspektif, S. 174.
- Kodaman, Timuçin ve İsa Burak Gonca (2016). "Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi'nin Orta Asya'da Algısı", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (5), 1251-1261.
- Mayer Brown Consulting (2018). "The Stakes in the US-China Trade War", https://www.mayerbrown.com/files/Publication/2e0bfbbe-ee56-4bac-afdb-5141d4b9fe7b/Presentation/PublicationAttachment/f9cb82cd-9f60-4737-9cc6-5392138dc095/20180726-MBC-The-Stakes-in-the-US-China-Trade-War_EN.pdf (Erişim tarihi 27.10.2018).
- Okur, Mehmet Akif (2017). "'Bir Kuşak, Bir Yol' Projesinin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar", Akademik Hassasiyetler.
- Parlar Dal, Emel (2017). "Kuşak ve Yol Projesi, Çin'in Yeni Vizyonu ve Türkiye", <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/13621996-analiz-kusak-ve-yol-projesi-cinin-yeni-vizyonu-ve-turkiye> (Erişim tarihi 19.10.2018).
- Saray, Mehmet Ozan ve Gökdemir, Levent (2007). "Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)", Journal of Yaşar University, 2 (7), 661-686.
- TCDD, <http://www.tcdd.gov.tr/content/35> (Erişim tarihi 31.10.2018).
- TCDD, Faaliyet Raporu 2017, TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- TCDD, İstatistik Yıllığı 2013-2017, TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- Yan, Isabel (2017). "Globalization to withstand protectionist challenges", CITY BUSINESS Magazine, 15.
- <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-38650487> (Erişim tarihi 27.10.2018).
- <https://www.dunya.com/ekonomi/demir-ipek-yolu-1-yilda-110-bin-ton-yuk-tasidi-haberi-431133> (Erişim tarihi 31.10.2018).
- http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-06/01/content_29580844.htm (Erişim tarihi 1.11.2018)

TÜRKİYE'DE DEVLET DESTEKLERİNİN HAYVANSAL ÜRETİME ETKİSİ
THE EFFECT OF GOVERNMENTAL SUPPORTS ON LIVESTOCK PRODUCTION IN
TURKEY

Ali KARABACAK*

Özet: Hayvancılık sektörü insan beslenmesindeki katkısının yanında, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik katkısı için de önemlidir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik adalet, sosyal sürdürülebilirlik ve gelişmekte olan ülkeler için gelirlerin adil dağılımı ile de önemli bir yer tutar. Hayvancılık sektörünü sadece gelişmekte olan ülkeler değil, diğer ülkeler de önemli ölçüde desteklemektedir. Devlet desteklerinin ana hedefleri, hayvan sayılarını ve hayvansal üretimi artırmaya yöneliktir. Devletin hayvancılığa ilişkin desteklemeleri, dünya çapında tarımsal desteklerin önemli bir parçasıdır. Devlet ödemelerinin, temel insani gıda kaynakları olan et ve süt gibi hayvancılık ürünlerinin üretim düzeyini ve değerini etkilemesi beklenmektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye devlet desteklerinin canlı hayvan sayısı ve hayvansal üretim üzerindeki etkisini incelemektir. Öncelikle bu çalışma Türkiye'de destek türleri ve ürün tipleri ile hayvancılık sektöründeki devlet desteklerini ele almış, daha sonra, destek ve sonuçlarla ilişkiyi göstermek için hayvan sayıları ve hayvansal ürünlerin miktarındaki artışı ilişkilendirilmiştir. Veriler, genel tarımsal desteklerde hayvancılık desteklerinin payının arttığını göstermektedir. Çalışma, bu artışın hayvan sayıları ve hayvancılık ürünlerinde artışa yol açıp açmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Hayvan sayılarında ve hayvansal üretimde yıllar itibariyle önemli artışlar olmasına rağmen, bu artışın verilen destek miktarlarıyla uyumlu olup olmadığı önemli bir problem olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme desteklerin ne kadar etkili olduğunun da bir göstergesidir. Araştırmada kullanılan veriler 2002'den 2017'ye kadar olan yılları kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvansal üretim, Devlet desteği, Türkiye

Abstract: The livestock sector is important not only for its contribution in human nutrition but also its economic contribution in developing countries. It is also linked to sustainable development, economic justice, social sustainability and a fair distribution of incomes for developing countries. For these reasons, the livestock sector is heavily supported not only developing countries but all countries. Main objectives of government supports are mostly directed to increase animal numbers and livestock production. Government supports on livestock

* Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Konya, Türkiye

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

production are an important part of agricultural supports in worldwide. Government payments are expected to affect the production level and value of livestock products as meat and milk which are basic human food sources. The main purpose of the study is to examine the effect of governmental supports on livestock numbers and livestock productions in the case of Turkey. First, the study examines government supports on livestock sector by support types and product types in Turkey. Then, the study links the supports to animal numbers and livestock products to present relationship the supports and outcomes. Data shows that the share of livestock supports in general agricultural supports has increased. The study aims to reveal if this increase leads an increase in animal numbers and livestock products. Although there are significant increases in animal numbers and animal production over the years, it can be considered as an important problem whether this increase is consistent with the amount of support given. The data employed in the study covers years to 2002 from 2017.

Keywords: Livestock Production, Governmental Supports, Turkey

1. Giriş

Tarım sektörü, öncelikle insanların besin ihtiyaçlarını karşılaması, diğer sektörlerle yaptığı hammadde katkısı, istihdam yaratması, kalkınmanın finansmanını sağlaması, dış ticarete yönelik ürünler üretmesi ve döviz kazandırması gibi nedenlerle ülke ekonomileri açısından önemini korumaktadır. Dünya nüfusunun hızla artması tarımsal ürünlerin stratejik önemini daha da arttırmaktadır (Karabacak ve Çevik 2017). Stratejik önemi nedeniyle tarım, her ülkede kendi ekonomik yapısına özgü bir tarım politikası ile desteklenen bir sektördür. Tarımsal desteklerin yöntem ve biçimleri değişiyor olsa da gelişmiş ülkeler dâhil neredeyse tüm ülkelerde üreticilerin desteklenmesi ve tarımsal piyasalara devlet müdahalesi oldukça yaygındır (Çevik ve ark. 2018). ABD de tarıma verilen desteğin yıllık bütçesi 100 milyar doları, AB de 50 milyar doları, OECD ülkelerinde 385 milyar doları aşmaktadır (Acar ve Aslaner 2006). Türkiye’de tarım politikaları özelde de hayvancılık politikaları neredeyse tarımsal destekleme politikası ile özelleşmiştir. Destekleme politikası ile tarım ve hayvancılığın yapısının iyileştirilmesi, sektörde üretimde bulunan işletmelerin rasyonelleşmesi, üreticilerin korunması ve özellikle belli bölgelerin kalkındırılması için yapılan özel hizmetlerin ve teşviklerin tümü düşünülmektedir (Anonim 2018a). Hayvancılık politikalarının ve desteklerinin amacı, hayvansal protein bakımından dengeli beslenme için gerekli üretim artışının sağlanması, daha kaliteli ve ekonomik bir üretimin gerçekleşmesidir (Demir, 2012). Türkiye’de hayvancılığın geliştirilmesinde uygulanan destekleme politikalarında 2000 yılından sonra önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle 2005 yılından sonra hayvancılık destekleri çeşitlenmiş, yem bitkileri, süt teşvik primi, suni tohumlama ve buzağı destekleri en önemli destekleme araçları olmuştur (Demir ve Yavuz, 2010). Bu çalışmanın amacı 2002 yılından 2018 yılına kadar Türkiye’de hayvancılığa yapılan desteklerin, hayvan sayısı ve hayvansal üretime etkisini araştırmaktır.

2. Türkiye’de Hayvancılık Destekleri ve Hayvansal Üretim

Tarım sadece gıda kaynağı olmanın ötesinde çoğu gelişmekte olan ülkede önemli istihdam alanlarından birini oluşturur. Genel olarak ülkelerin gelişme seviyesi ve tarımda teknoloji kullanımı ve makineleşme arttıkça tarımın istihdam potansiyelinin azalması beklenir. Türkiye’de toplam işgücü toplam istihdam ve tarımsal istihdam verileri yıllara göre Tablo 1’de verilmiştir.

Toplam iş gücü 2007 yılında 22.253 bin kişidir. Bu işgücünün 20.209 bini istihdam edilmiş, bu sayısında 4.546 bin kişisi tarımsal alanlarda çalışmaktadır. Toplam istihdamda tarımın payı % 22.5'dir. 2017 yılında ise toplam işgücü 31.643 bin kişiye, toplam istihdam 28.189 bin kişiye, tarımsal istihdam ise 5.464 bin kişiye ulaşmıştır. Tarımda çalışanların oranı 2017 yılında % 19.4 e düşmüştür. Yıllara göre tarımda çalışan nüfusun oranında bir azalma görünse de bu oran hayvancılığın gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksektir.

Tablo 1. Türkiye’de toplam istihdam tarımsal istihdam

	Toplam İşgücü	Toplam İstihdam	Tarımsal istihdam	Tarımın payı %
2007	22,253	20,209	4,546	22.5
2008	22,899	20,604	4,621	22.4
2009	23,710	20,615	4,752	23.1
2010	24,594	21,858	5,084	23.3
2011	25,594	23,266	5,412	23.3
2012	26,141	23,937	5,301	22.1
2013	27,046	24,601	5,204	21.2
2014	28,786	25,933	5,470	21.1
2015	29,678	26,621	5,483	20.6
2016	30,535	27,205	5,305	19.5
1017	31,643	28,189	5,464	19.4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Türkiye’de 2002- 2016 yılları arasında tarıma yapılan destekler ve bu desteklerde hayvancılığın payı tablo 2’de verilmiştir. Tarımsal destek miktarı 2002 yılında 1.868 milyon TL’den, 2016 yılında 10.399.182 bin TL’ye yükselmiştir. Tarımsal desteklerdeki hayvancılık desteklerinin miktarı 2002 yılında 83.000 milyon TL’den, 2016 yılında 2.970.448 bin TL’ye yükselmiştir. Hayvancılık desteklerinin tarımsal destek içindeki oranı ise % 4.4 den, % 28.6 ya kadar yükselmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de tarımsal destekler ve hayvancılık destekleri

YILLAR	TARIMSAL DESTEK	HAYVANCILIK DESTEKLERİ	ORANI (%)
	(000 TL)	(000TL)	
2002	1.868.000	83.000	4,4
2003	2.804.000	107.000	3,8
2004	3.084.000	248.000	8,0
2005	3.681.000	352.000	9,6
2006	4.789.000	679.000	14,2
2007	5.628.000	723.000	12,8

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

2008	5.826.000	1.330.000	22,8
2009	4.938.000	895.827	18,1
2010	5.881.069	1.192.000	20,2
2011	7.084.725	1.727.529	24,4
2012	7.635.084	2.216.210	29,02
2013	8.748.800	2.721.993	31,11
2014	9.142.471	2.589.105	28,59
2015	10.003.717	2.932.187	29,31
2016	10.399.182	2.970.448	28,6

Tablo -3'te Türkiye'de 2010-2017 yılları arasında canlı sığır, koyun, keçi ve et ithalatı değerleri görülmektedir (Akman ve ark. 2017). Bu yılları arasında 216 641 ton sığır eti, 2 144 500 koyun kuzu ve 1 187 271 sığır ithal etmiştir. İthalatın toplam bedeli 4.417 milyar dolardır

Tablo-4 ve Tablo-5 Türkiye'de hayvancılık destekleri, hayvan sayıları ve hayvansal üretimi karşılamaktadır (Anonim 2018b). 2002-2009 Yıllarında hayvancılık destekleri, hayvan sayıları ve hayvansal üretim miktarları Tablo 4'te verilmiştir. 2002'de yem bitkisi üretimi, suni tohumlama, büyükbaş hayvan ve süt üretimi ile başlayan hayvancılık destekleri zamanla çeşitliliğini arttırmıştır. Toplam destek miktarı ise her yıl artarak devam etmiştir. Bununla birlikte koyun keçi ve manda sayısında 2009'a kadar azalma devam etmiş, verilen desteklerin genellikle sığırcılık sektörünü kapsamaması sebebiyle sığır sayısı yıllara göre değişmekle birlikte, toplamda bir milyona yakın bir artış göstermiştir. Süt üretimine verilen desteklerin toplam destek içindeki payının yüksek olması, hem sığırlardan elde edilen toplam süt miktarının artışına sebep olmuş hem de birim hayvan başına süt üretimini arttırmış, bu artışlarda toplam süt üretiminde önemli bir artışa sebep olmuştur. Türlerden elde edilen et üretimi ve toplam kırmızı et üretimi yıllara göre değişmekle birlikte genel olarak artış göstermemiştir. Toplam yumurta, tavuk eti ve bal üretimlerinde bu yıllar arasında önemli miktarda artışlar gözlenmektedir.

Tablo 3. Ağustos 2010-Şubat 2017 arasında canlı sığır, koyun ve keçi ve et ithalatı

Grup	Adı	Sayı veya Miktar	Tutar, ABD Doları
Damızlık	Düve, baş	304.108	983.498.237
	Koç ve koyun, baş	54.882	15.271.987
	Teke ve keçi, baş	5.638	3.694.063
Toplam			1.002.464.287
Et ya da kasaplık	Sığır eti, kg	216.640.725	1.025.971.280
	Kasaplık sığır, baş	534.211	918.960.216
	Besiye alınacak sığır, baş	1.294.070	1.248.898.650
	Koyun, baş	1.081.164	122.572.138
	Kuzu, baş	1.063.287	97.718.980
Toplam			3.414.121.264
Sığır toplam			4.177.328.383
GENEL TOPLAM			4.416.585.551

2010-2017 yılları arasında hayvancılık destekleri, hayvan sayıları ve hayvansal üretim miktarları Tablo 5'te verilmiştir. Bu yıllar arasında destek çeşitliliği biraz daha artmıştır. Sığırcılık sektörüne yapılan destekler önceliği korumakla birlikte, küçükbaş hayvanlara verilen destek miktarında artışlar görülmektedir. Toplam destek miktarında da kademeli olarak bir artış gözlenmektedir. 2010 yılından itibaren sığır koyun keçi ve manda sayılarında önemli ölçüde artışlar gözlenmektedir. Türlerin sayılarındaki artışa bağlı olarak süt üretimleri ve toplam süt üretiminde de artışlar görülmektedir. Bununla birlikte birim hayvan başına üretilen süt miktarlarında sığır türü dışında artış görülmemektedir. Koyun ve manda eti üretimi azalırken sığır ve keçi eti üretimi artmış, bunun sonucu olarak toplam kırmızı et üretiminde büyük ölçüde artışlar olmuştur. 2010- 2017 yılları arasında yumurta üretimi, kanatlı eti üretimi ve bal üretiminde de büyük ölçüde artışlar söz konusudur.

Hayvancılığa yapılan toplam destek miktarı hayvan sayıları ve hayvansal üretimdeki değişim oranları Tablo-5 ve Tablo-6'da verilmiştir. Toplam hayvancılık destek miktarları 2003-2013 yılları arasında önemli artışlar göstermiştir. Yalnızca 2009 yılında % 32'lik bir azalış söz konusudur. 2014 yılında tekrar % 4 lük bir azalıştan sonra, takip eden yıllarda % 8.6 ve % 2.4 lük bir artış görülmektedir. Hayvancılığa uygulanan desteklerde 2002-2017 yılları arasında % 3508'lik bir artış gözlenmektedir. Aynı yıllar arasında sığır, manda, koyun ve keçi sayısında toplam artışlar sırasıyla % 63, % 33, % 34 ve % 57'dir. Artışların büyük bölümünün 2010 yılından sonra gerçekleştiği görülmektedir. Sığır sütü % 150, manda sütü % 36, koyun sütü % 105, keçi sütü % 150 ve toplam süt üretimi % 146 artış göstermiştir. Birim hayvan başına üretilen süt miktarında sığırlarda % 84, mandalarda % 1, koyunlarda % 60 ve keçilerde % 78'lik bir artış görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye'de yıllara göre hayvancılık destekleri, hayvan sayıları ve hayvansal üretim miktarları

Destek konusu	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Yem bitkisi üretim desteği	35639	61796	73856	106332	337381	404613	676095	288118
Alet ve Makine Desteği	0	0	0	0	0	7976	15819	203
Suni Tohumlama Desteği	1538	2064	5032	17896	42047	25572	59533	246
Büyükbaş hayvan des.	2806	2793	8421	13834	37207	28206	71531	169183
Arıcılık ve Bal Desteği	0	101	1168	5922	17285	22666	22785	11628
Su Ürü.Des+ Balıkçı Tek.	0	799	8389	33071	49997	27799	93256	93147
Islah Küçükbaş Yetiştir. Des.	0	0	0	0	106	1432	40846	112050
Tiftik Üretimi Desteği	0	0	0	0	1500	0	2811	0
İpek Böceği Desteği	0	0	0	0	1332	0	1307	3029
Aşı Desteği	0	0	0	1390	1574	2374	707	613
Hayvan Kimlik Sistemi	0	0	0	8	529	2135	470	0.244
Çıkma İtlaf Edil. Kümes Hay.	0	0	0	0	22388	25	0	0

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

Has. Ari Hay	0	6	738	123	2606	11540	14138	16650
Taz.+İşletme								
Gıda Güvenliği	0	0	0	0	11	1136	1742	1652
Süt Desteği	43237	38530	65027	116451	163226	183254	324274	190348
Et Desteği	0	0	87124	56730	94	940	1210	6424
Hayvan Gen Kaynakları	0	0	0	467	1700	3006	3798	2540
Hay. hayat sig. süt besi	0	0	0	0	450	7124	11490	13518
Kümes hay. sigorta	0	0	0	0	53	842	3000	5409
Toplam destek (1000tl)	83200	106089	249755	352224	679486	730642	1344812	914758
Hayvan sayıları ve hayvansal üretim								
Sığır sayısı	9803498	9788102	1006934	1056244	1087136	1103675	1085994	107239
			6	0	4	3	2	58
Manda sayısı	121077	113356	103900	104965	100516	84705	86297	87207
Koyun sayısı	2517370	2543153	2520115	2530432	2561691	2547529	2397459	217495
	6	9	5	5	2	3	1	08
Keçi sayısı	6780094	6771675	6609937	6517464	6643294	6286358	5593561	512828
								5
Sığır süt	7490634	9514138	9609326	1002620	1086730	1127934	1125517	115833
				2	2	0	6	13
Manda süt	50921	48778	39279	38058	36358	30375	31422	32443
Koyun süt	657388	769959	771715	789878	794681	782587	746872	734219
Keçi süt	209621	278136	259087	253759	253759	237487	209570	192210
Toplam süt	8408586	1061101	1067940	1110789	1195210	1232978	1224304	125421
		1	7	7	0	9	0	86
Sığır başı süt	1705	1888	2479	2508	2595	2667	2758	2803
Manda başı süt	986	850	998	996	1000	997	999	1003
Koyun başı süt	48	63	78	78	77	77	78	77
Keçi başı süt	59	89	105	105	105	105	105	105
Sığır et	327629	290454	365000	321681	340705	432406	370619	325286
Manda et	1630	1709	1950	1577	1774	1989	1334	1005
Koyun et	75828	63006	69715	73743	81899	118075	96738	74633
Keçi et	15454	11487	10301	12390	14133	24360	13753	11675
Toplam kırmızı et	420541	366659	446965	409391	438511	576830	482444	412621
Yumurta üretimi	11555	12667	11056	12052	11734	12725	13191	13833
Kanatlı eti üretimi	696187	872419	876774	936697	917659	1068454	1087682	129331
								5
Bal üretimi	74554	69540	73929	85336	83842	73935	81364	82003
Kovan sayısı	4160892	4288853	4399725	4590013	4851683	4825596	4888961	533922
								4
Yaş koza üretimi	99	169	145	160	129	127	127	140
Suni tohumlama sayısı	624840	666423	846089	1704096	2211692	2653691	2090679	218104

Su ürünleri toplam (ton) 544773 661991 772323 646340 662962

Tablo 5. Türkiye’de yıllara göre hayvancılık destekleri, hayvan sayıları ve hayvansal üretim miktarları

Destek konusu	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yem bitkisi üretim desteği	231608	257054	293504	311533	334501	338418	344594	
Büyükbaş (sığır+manda+buz)	290455	402140	578552	658511	672872	756544	876108	
Arıcılık ve Bal Desteği	23761	28262	38810	45433	52062	67525	76004	
Aşı veteriner hekim Desteği	10641	13497	32530	1427	1065	1016	923	
Su Ürün. Des.+ Balıkçı Tek.	116912	148129	181340	164277	158455	120445	96490	
İslah Küçükbaş Yet. Des.	137150	180256	281573	359170	421020	478938	506949	
Tiftik Üretimi Desteği	3297	1922	2565	3126	4164	4793	4125	
İpek Böceği Desteği	2052	3194	2847	2593	2519	3638	4387	
Has. Ari Hay.	26250	58096	73932	114377	114276	225983	115668	
Taz.+İşletme Süt Desteği	346391	490622	529842	627255	508013	699014	809773	
Hayvan Gen Kaynakları	4098	24131	45292	58648	57470	77616	68679	
Büyükbaş Besi Desteği	0	58631	150063	370788	253846	149040	68061	
Biyolojik Mücadele	0	413	1733	4858	8841	9217	10261	
Hay. hayat sigorta süt besi	8988	82827	97669	85311	105000	0	20040	
Kümes hay. sigorta	3006	2203	1215	4062	5000	0	0	
Toplam destek (1000 tl)	1204609	1751377	2311467	2811369	2699104	2932187	3002062	
Hayvan sayıları ve hayvansal üretim								
Sığır sayısı	1136980	1238633	1391491	1441525	1422310	1399407	1408015	1594358
	0	7	2	7	9	1	5	6
Manda sayısı	84726	97632	107435	117591	122114	133766	142073	161439
Koyun sayısı	2308969	2503156	2742523	2928424	3114024	3150793	3098393	3367763
	1	5	3	7	4	4	3	6
Keçi sayısı	6293233	7277953	8357286	9225548	1034493	1041616	1034529	1063467
					6	6	9	2
Sığır süt	1241854	1380242	1597783	1665500	1699885	1693352	1678626	1876231
	4	8	8	9	0	0	3	9
Manda süt	35487	40372	46989	51947	54803	62751	63085	69401
Koyun süt	816832	892822	1007007	1101013	1113937	1177228	1160413	1344779
Keçi süt	272811	320588	369426	415743	463270	481174	479401	523395

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

Toplam süt	1354367	1505621	1740126	1822371	1863085	1865468	1848916	2069989
	4	1	2	2	9	2	1	4
Sığır başı süt	2847	2899	2942	2970	3029	3059	3090	3143
Manda başı süt	1004	1004	1001	1000	995	996	996	999
Koyun başı süt	77	77	77	77	76	77	77	77
Keçi başı süt	106	106	105	105	105	105	105	105
Sığır et	618584	644906	799344	869292	881999	1014926	1059195	987482
Manda et	3387	1615	1736	366	526	326	351	1339
Koyun et	135687	107076	97334	102943	98978	100021	82485	100058
Keçi et	23060	23318	17430	23554	26770	33990	31011	37525
Toplam kırmızı et	780718	776915	915845	996155	1008272	1149262	1173042	1126403
Yumurta üretimi	11841	12955	14911	16497	17145	16726	18098	19281
Kanatlı eti üretimi	1444059	1613309	1723919	1758363	1894669	1909276	1879018	2136734
Bal üretimi	81115	94245	89162	94694	103525	108128	105727	114471
Kovan sayısı	5602669	6011332	6348009	6641348	7082732	7748287	7900364	7991072
Yaş koza üretimi	129	151	134	121	80	115	103	102
Suni tohumlama sayısı	2800846	3242624	3671526	3791016	3950781	4144225	3632125	3261275
Su ürünleri toplam (ton)	653080	703545	644852	607515	537345	672241	588715	630820

Sığır eti üretimi % 201 oranında artarken, manda eti üretimi % 18 azalış göstermiştir. Koyun eti üretimi % 32, keçi eti üretimi % 143, toplam kırmızı et üretimi ise % 168 oranında artış göstermiştir. Hayvan sayılarının arttığı yıllarda türlerden elde edilen et üretimi ve toplam kırmızı et üretiminde azalmalar dikkat çekicidir. Yumurta üretimi % 67, kanatlı eti üretimi % 207, bal üretimi % 54 artarken, kovan sayısında % 92'lik bir artış meydana gelmiştir. Yaş koza üretiminde % 3, suni tohumlama sayısında % 422, su ürünleri üretiminde ise % 16'lık bir artış gözlenmektedir.

Tablo 6. Toplam hayvancılık destek miktarı hayvan sayıları ve hayvansal üretimdeki değişim (%)

	2003	2004	2004	2006	2007	2008	2009
Destek	27.5	135.4	41.0	92.9	7.5	84.1	-32.0
Sığır sayısı	-0.2	2.9	4.9	2.9	1.5	-1.6	-1.3
Manda sayısı	-6.4	-8.3	1.0	-4.2	-15.7	1.9	1.1
Koyun sayısı	1.0	-0.9	0.4	1.2	-0.6	-5.9	-9.3
Keçi sayısı	-0.1	-2.4	-1.4	1.9	-5.4	-11.0	-8.3
Sığır süt	27.0	1.0	4.3	8.4	3.8	-0.2	2.9
Manda süt	-4.2	-19.5	-3.1	-4.5	-16.5	3.4	3.2
Koyun süt	17.1	0.2	2.4	0.6	-1.5	-4.6	-1.7
Keçi süt	32.7	-6.8	-2.1	0.0	-6.4	-11.8	-8.3
Toplam süt	26.2	0.6	4.0	7.6	3.2	-0.7	2.4
Sığır başı süt	10.7	31.3	1.2	3.5	2.8	3.4	1.6

Manda başı süt	-13.8	17.4	-0.2	0.4	-0.3	0.2	0.4
Koyun başı süt	30.8	18.0	0.0	-1.3	0.0	1.3	-1.3
Keçi başı süt	50.8	18.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Sığır et	-11.3	25.7	-11.9	5.9	26.9	-14.3	-12.2
Manda et	4.8	14.1	-19.1	12.5	12.1	-32.9	-24.7
Koyun et	-16.9	10.6	5.8	11.1	44.2	-18.1	-22.9
Keçi et	-25.7	-10.3	20.3	14.1	72.4	-43.5	-15.1
Toplam et	-12.8	21.9	-8.4	7.1	31.5	-16.4	-14.5
Yumurta üretimi	9.6	-12.7	9.0	-2.6	8.4	3.7	4.9
Kanatlı eti üretimi	25.3	0.5	6.8	-2.0	16.4	1.8	18.9
Bal üretimi	-6.7	6.3	15.4	-1.8	-11.8	10.0	0.8
Kovan sayısı	3.1	2.6	4.3	5.7	-0.5	1.3	9.2
Yaş koza üretimi	70.7	-14.2	10.3	-19.4	-1.6	0.0	10.2
Suni tohumlama sayısı	6.7	27.0	101.4	29.8	20.0	-21.2	4.3
Su ürünleri toplam (ton)				21.5	16.7	-16.3	2.6

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

Tablo 7. Toplam hayvancılık destek miktarı hayvan sayıları ve hayvansal üretimdeki değişim

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2002-2017 arası değişim %
Destek	31.69	45.4	32.0	21.6	-4.0	8.6	2.4	-	3508
Sığır sayısı	6.02	8.9	12.3	3.6	-1.3	-1.6	0.6	13.2	63
Manda sayısı	2.84	15.2	10.0	9.5	3.8	9.5	6.2	13.6	33
Koyun sayısı	6.16	8.4	9.6	6.8	6.3	1.2	-1.7	8.7	34
Keçi sayısı	22.72	15.6	14.8	10.4	12.1	0.7	-0.7	2.8	57
Sığır süt	7.21	11.1	15.8	4.2	2.1	-0.4	-0.9	11.8	150
Manda süt	9.38	13.8	16.4	10.6	5.5	14.5	0.5	10.0	36
Koyun süt	11.25	9.3	12.8	9.3	1.2	5.7	-1.4	15.9	105
Keçi süt	41.93	17.5	15.2	12.5	11.4	3.9	-0.4	9.2	150
Toplam süt	7.98	11.2	15.6	4.7	2.2	0.1	-0.9	12.0	146
Sığır başı süt	1.57	1.8	1.5	1.0	2.0	1.0	1.0	1.7	84
Manda başı süt	0.10	0.0	-0.3	-0.1	-0.5	0.1	0.0	0.3	1
Koyun başı süt	0.00	0.0	0.0	0.0	-1.3	1.3	0.0	0.0	60
Keçi başı süt	0.95	0.0	-0.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	78
Sığır et	90.17	4.3	23.9	8.8	1.5	15.1	4.4	-6.8	201
Manda et	237.01	-52.3	7.5	-78.9	43.7	-38.0	7.7	281.5	-18
Koyun et	81.81	-21.1	-9.1	5.8	-3.9	1.1	-17.5	21.3	32
Keçi et	97.52	1.1	-25.3	35.1	13.7	27.0	-8.8	21.0	143
Toplam et	89.21	-0.5	17.9	8.8	1.2	14.0	2.1	-4.0	168
Yumurta üretimi	14.40	9.4	15.1	10.6	3.9	-2.4	8.2	6.5	67
Kanatlı eti üretimi	11.66	11.7	6.9	2.0	7.8	0.8	-1.6	13.7	207
Bal üretimi	1.08	16.2	-5.4	6.2	9.3	4.4	-2.2	8.3	54
Kovan sayısı	4.93	7.3	5.6	4.6	6.6	9.4	2.0	1.1	92
Yaş koza üretimi	7.86	17.1	-11.3	-9.7	-33.9	43.8	-10.4	-1.0	3
Suni tohumlama sayısı	28.42	15.8	13.2	3.3	4.2	4.9	-12.4	-10.2	422
Su ürünleri toplam (ton) (%)	1.49	7.7	-8.3	-5.8	-11.6	25.1	-12.4	7.2	16

3. Sonuç

Çalışma Türkiye’de hayvancılık destekleri ile hayvan sayıları ve hayvansal üretim arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı tablolar aracılığıyla incelemeyi amaçlamıştır. İncelemeler göstermektedir ki Türkiye’de 2002 yılından 2017 yılına kadar hayvancılık sektörüne toplamda 20 767 299 bin TL destekleme yapılmıştır. Desteklemelerde 2007 ve 2009 yılları haricinde 2014 yılına kadar önemli ölçüde artışlar gerçekleşmiştir. 2002 ye göre 2016 yılındaki toplam artış % 3508’dir. Bu zaman aralığında sığır sayısı % 63, manda sayısı % 33, koyun sayısı % 34, keçi sayısı % 57 oranında artış göstermiştir. Bununla birlikte süt üretimi % 146, kırmızı et üretimi % 168, kanatlı eti üretimi % 207, yumurta üretimi % 67, bal üretimi % 54 ve su ürünleri % 16 oranında artış göstermiştir. Hayvancılık desteklerinin etkisiyle, gerek hayvan sayısı gerekse hayvansal ürünlerdeki artış meydana gelmiştir. Gelinen noktada Türkiye nüfusunun 80 milyonu geçmesi ve bu nüfusun % 80 den fazlasının şehirlerde yaşaması beraberinde gıda ihtiyacını da arttırmıştır. Bu ihtiyacın karşılanması yönünde hayvansal üretime yapılan destekler birim hayvan başına elde edilen verimleri önemli ölçüde arttırmamıştır. Bu sebeple artan ihtiyaçlar hayvan sayılarının artırılmasıyla karşılanma yoluna gidilmiştir. 2009 yılında patlak veren kırmızı et krizi gelinen noktada hala çözülebilmemiş değildir. Hükümetler hem talebi karşılamak hem de fiyatları baskılamak için canlı hayvan ve et ithalatı yoluna başvurmuştur. Bunun için ağustos 2010 ila 2017 yılları arasında 216 641 ton sığır eti, 2 144 500 koyun kuzu ve 1 187 271 sığır ithal etmiştir. İthalatın toplam bedeli 4.417 milyar dolardır. Bulunan çözümün sürdürülebilirliği mümkün gözükmemektedir. Bir taraftan hayvan sayılarını arttırmaya devam ederken, diğer yandan birim hayvan başına verimleri arttırmaya yönelik çalışmalar yapmak, hayvancılık desteklemelerini bu yönde planlamak gerektiği söylenebilir.

Türkiye'de Devlet Desteklerinin Hayvansal Üretime Etkisi

Kaynaklar

Acar, M. ve Aslaner, F. 2006. Turkish Agricultural Statistics in the Process of Adjustment to the EU: Problems, Suggestions. Proceedings of 15th Statistics Research Symposium. ISSN:1306-6951.

Akman N., Şen A. Ö., Cedden F. 2017. Türkiye’de sığır yetiştiriciliği. Türkiye’nin hayvansal üretimi sempozyumu. 10-11 ocak 2017. Ankara.

Anonim 2018a. Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Politikaları. <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=5883>. Erişim tarihi:15.10.2018

Anonim 2018b. Hayvancılık verileri. <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler>. Erişim tarihi: 10.11.2018.

Çevik, S., Karabacak, A., Taşar, M.O. 2018. Hayvansal Ürün Üretimi ve Devlet Destekleri Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Zaman Serisi İncelemesi. Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(11): 1586-1591.

Demir, N. ve Yavuz, F. 2010. Hayvancılık Destekleme Politikalarına Çiftçilerin Yaklaşımlarının Bölgelerarası Karşılaştırmalı Analizi. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 41 (2),113-121.

Demir, N. 2012. AB ve Türkiye’de Hayvancılık Politikalarındaki Son Gelişmelerin Uyum Süreci Açısından Karşılaştırılması, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Alinteri Ziraat Bilimler Dergisi, 23: 58-63.

Karabacak, A. ve Çevik, S. 2017. The Impact of Government Support on Livestock Products: OECD Countries and Turkey Case. The Political Economy of Public Finance. ISBN: 978-1-912503-00-1.

TÜİK, 2018. <http://www.tuik.gov.tr>. Erişim tarihi:05.11.2018.

TÜRKİYE’DE KREDİ MEVDUAT ORANININ BÖLGELER ARASI YAKINSAMASI

REGIONAL CONVERGENCE OF LOAN-DEPOSIT RATIO IN TURKEY

Doç. Dr. Seymur AĞAZADE*Dr. Öğr. Üyesi Aykut KARAKAYA**

Özet:Kredi mevduat oranı temel bankacılık faaliyetlerine ilişkin önemli rasyolardan biridir. Bu oran bankaların kredilerini ne derecede istikrarlı bir biçimde finanse edebildiklerine veya topladıkları mevduatları ne derecede etkin kullanabildiklerine ilişkin bilgi sağlamaktadır. Diğer yandan kalkınma iktisadında bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi ve ülkenin ekonomik ve sosyal bütünleşmesinin sağlanması özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle bir dizi sosyoekonomik faktör dikkate alınarak bölgeler arasında yakınsama olgusu incelenmektedir. Bu çalışmada Türkiye’nin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1 grubunda yer alan 12 bölgeye ait kredi mevduat oranı verileri kullanılarak finansal gelişmişlik bakımından bölgeler arasında yakınsama hipotezinin geçerliliği incelenmiştir. Bu amaçla 2012-2017 yıllarına ait verilerle birimler arası korelasyonu inceleyen Pesaran (2015) CD testine göre tercih edilen ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) CIPS testi kullanılmıştır. Çalışmada kredi mevduat oranları bakımından bölgeler arasında yakınsamanın olup olmadığı birbirinden iki farklı şekilde test edilmiştir. Bunlar bölgelerin en gelişmiş bölge olan İstanbul’a yakınsamasının ve bölgeler ortalamasına yakınsamasının incelenmesini kapsamaktadır. Çalışmada Pesaran (2007) birim kök testlerine ait bulgular diğer bölgelerin İstanbul’a yakınsamasını destekleyici sonuçlar vermiştir. Fakat bölgeler ortalamasına yakınsamanın geçerliliğine ilişkin test sonuçları bu hipotezin geçerliliğine ilişkin herhangi bir destek sağlamamıştır. Bu bulgulara dayanarak Türkiye’de bölgelerin bankacılık ana faaliyetleri açısından homojen olmadıkları fakat en gelişmiş hedef bölge olarak İstanbul bölgesini takip ettikleri ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Mevduat Oranı, Yakınsama, Türkiye İstatistiki Bölgeleri, Panel Birim Kök

Abstract: The loan-deposit ratio is one of the most important ratios for the evaluation basic banking activities. This ratio provides information on how steadily banks can finance their loans, or how effectively they can use the deposits they collect. On the other hand, elimination of regional imbalances and provision of economic and social integration of the country have a special significance in the development economics. For this reason, the convergence of regions is examined by means of a number of socioeconomic factors. This study examines the validity of convergence hypothesis in terms of financial development by using the loan-deposit ratio data of

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, seymur.agazade@erdogan.edu.tr

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aykut.karakaya@erdogan.edu.tr

Türkiye’de Kredi Mevduat Oranının Bölgeler Arası Yakınsaması

Turkey’s 12 regions according to the Classification of Statistical Region Units Level 1 group. For this purpose, we use data for the period 2012-2017 and one of second generation panel unit root tests named Pesaran (2007) CIPS test, which is the preferred according to Pesaran (2015) CD test that examines cross sectional correlation. The convergence loan-deposit ratios between regions was tested in two different ways. These include examining the convergence of regions to the most developed region of Istanbul and to the average of regions. Findings of Pesaran (2007) unit root tests supports the financial convergence of regions to the Istanbul. However, the test results on the validity of the convergence to the regions’ average do not provide any support for validity of convergence hypothesis. Based on these findings, it can be expressed that in terms of the main banking activities regions of in Turkey are not homogeneous but they are following the Istanbul as the most developed target region.

Keywords: Loan Deposit Ratio, Convergence, Statistical Regions of Turkey, Panel Unit Root Tests

1. Giriş

Kalkınma iktisadı bölgelerarasındaki sosyoekonomik farklılıkların veya dengesizliklerin giderilmesi özel önem atfetmektedir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden bütünleşmesinin sağlanması sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli bulunmaktadır. Bölgesel dengesizliklerin ise ekonomik ve sosyal-politik olmak üzere birçok sakıncalara neden olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bölgelerarası dengesizliklerin zamanla azalıp azalmadığına ilişkin çalışmaların önem kazandığı görülmektedir. Bölgesel farklılıklara arz yönlü bir bakışı ifade eden ve temelde Solow’un (1956) çalışmasına dayanan neoklasik büyüme modeli bu farklılıkları emek, sermaye stoku ve teknoloji düzeyindeki farka dayandırmakla birlikte azalan verimlerden dolayı uzun dönemde bunun azalacağını öngörmektedir. Neoklasik büyüme modelinin bir sonucu olarak bu görüş yakınsama hipotezi olarak bilinmektedir. Fakat neoklasik büyüme modelinin aksine örneğin Myrdal (1954), Veblen’in (1898) birikimli nedensellik görüşünden hareketle, işgücü ve sermaye akışından dolayı gelişmiş bölgelerin geri kalmış bölgelerin daha da gerilemesine neden olacağını öngörmektedir.

Yakınsama hipotezinin geçerliliği uygulamalı çalışmalarda farklı sosyoekonomik faktörler dikkate alınarak incelenmektedir. Bu çalışmada bankacılık ana faaliyetlerine ilişkin değişkenler kullanılarak finansal gelişmişlik düzeyi bakımından Türkiye’de bölgelerarası yakınsamanın geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1 grubunda yer alan Türkiye’nin 12 bölgesine ait kredi mevduat oranı verileri ve panel veri yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma verileri 2012-2017 yıllarını kapsamaktadır.

2. Yakınsama Hipotezi

Solow (1956) tarafından geliştirilen Neoklasik büyüme modeli uzun dönemde ekonomilerin işçi başına sermayenin durağan düzeyi ile temsil edilen dengelerine yöneleceklerini öngörmektedir. İşçi başına düşen sermaye stokunun başlangıç düzeyi ekonominin yöneleceği uzun dönem durağan denge düzeyi üzerinde herhangi bir etkiye neden olmamaktadır. Büyüme oranının nüfus artış oranına eşit olacağı sonucuna varan modelde tasarruf oranındaki değişimler de büyüme oranının sadece geçici bir şekilde etkilemektedir. Teknolojik gelişme ile genişletilmiş

Solow modeli olarak bilinen ve Mankiw, Romer ve Weil (1992) tarafından geliştirilen büyüme modelinde ise büyüme oranı nüfus artış oranı ve teknoloji gelişme hızının toplamına eşit olmaktadır.

Neoklasik büyüme modeline göre işçi başına sermayenin durağan durum düzeyinden daha düşük olması durumunda ülkeler veya bölgeler durağan durum düzeyine ulaşana kadar hızlı büyüme oranlarına sahip olacaklardır. Bu durum tasarruf oranı, nüfus artış oranı, teknolojik gelişme hızı gibi bazı belirleyici faktörler bakımından benzer özelliklere sahip fakat gelişmişlik düzeyi bakımından farklı olan ülkeler veya bölgeler arasında işçi başına üretim ya da kişi başına düşen gelir farklarının zamanla azalacağını ifade etmektedir. Bu görüş yakınsama hipotezi olarak bilinmektedir. Neoklasik büyüme modelinin sonuçlarından biri olan yakınsama hipotezi temelde azalan getiriler nedeniyle sermayenin marjinal verimliliğinin bu faktörün kıt olduğu yoksul ülkeler veya bölgelerde yüksek olacağı varsayımına dayanmaktadır. Bunun aksine işçi başına düşen sermayenin bol olduğu ülke veya bölgelerde sermayenin marjinal verimliliğinin düşük olduğu varsayılmaktadır (Ağazade, 2017: 19)

Yakınsama hipotezinin destekleyici nitelikte olan veya bunun tersi yönünde sonuçların yani ıraksamanın ortaya çıkabileceğini öngören teorik yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin Heckscher–Ohlin teoremine dayanan faktör fiyatları eşitliği teoremi yakınsama hipotezini destekleyici niteliktedir. Bu durum teoreme serbest dış ticaret yapan ülkelerde faktör gelirlerinin eşitlenme eğilimi göstereceği görüşünden kaynaklanmaktadır. Gerschenkron'un (1962) geri kalmışlığın avantajları görüşü ve Abramovitz'in (1986) takipçi ülkenin lider ülkeyi yakalamasına ilişkin görüşleri de yakınsama hipotezini destekleyici niteliktedir. Romer (1986) ve Lucas (1988) çalışmaları ile başlayan içsel büyüme modellerinde ise sermaye için azalan verimler varsayımı terk edildiğinden ülkeler veya bölgeler arasındaki farklılıkların azalacağına ilişkin Neoklasik model sonuçları da geçerliliğini yitirmektedir. Singer–Prebisch hipotezi olarak bilinen ve Singer (1950) ve Prebisch (1950) çalışmalarına dayanan ve mamul malların birincil mallar cinsinden fiyatlarının artacağını öngören görüş veya yukarıda da ifade edilen Myrdal'ın (1954) birikimli nedensellik bağlamındaki görüşü de yakınsama hipotezine karşı destek sağlamaktadır. Gill ve Kharas'ın (2007) orta gelir tuzağı kavramı da bu nitelikte görülebilir (Ağazade, 2017: 19-21).

3. Veri ve Değişkenler

Araştırmanın veri seti 2002-2017 yılları olmak üzere 16 yıllık bir dönem için Türkiye mevduat bankacılığının İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1 grubunda yer alan 12 bölgedeki kredi mevduat oranlarını kapsamaktadır. Dengeli panel verinin kullanıldığı çalışmada 12 bölgeye ait kredi mevduat oranı Türkiye'nin kredi mevduat oranı ortalamasına oranlanmak suretiyle çalışmanın ilk değişkeni oluşturulmuştur. Bu değişkenin durağanlık özelliklerinin incelenmesi ile istatistiki bölgelerin ortalamalarına yakınsayıp yakınsamadığına yönelik sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki ikinci değişken ise İstanbul bölgesi haricindeki 11 bölgenin kredi mevduat oranlarının İstanbul bölgesinin kredi mevduat oranına bölünmesi yoluyla elde edilmiştir. Bu değişkene yönelik inceleme ile de bölgelerin en gelişmiş bölge olan İstanbul bölgesine yakınsayıp yakınsamadığına ilişkin sonuçlar elde edilecektir.

4. Analiz Yöntemi

Zaman serisi verisinde olduğu gibi panel verinin durağanlık özelliklerinin incelenmesinde de bu amaca özel olarak geliştirilmiş panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Panel birim kök testlerinden hangisinin ilgili verinin durağanlık özelliklerinin incelenmesine uygun olduğuna karar vermek amacıyla öncelikle panel birimlerinin bağımsızlıklarına ilişkin testlerin yapılması gerekmektedir. Panel birimlerinin bağımsızlığı testi ile hata terimlerinde birimler arası bağımlılık (korelasyon) araştırılır. Bu amaçla çalışmada uygulamalı literatürde yaygın olarak kullanılan birim bağımsızlık testlerinden Pesaran (2015) CD testi kullanılmıştır. Birim bağımsızlık testi sonucunda birimlerin bağımsız olduğuna ulaşıldığında birinci kuşak, bağımlı olduğuna ulaşıldığında ise ikinci kuşak panel birim kök testleri ile durağanlık sınanması yapılmaktadır. Birimler bağımsız olduğunda yani birimler arası korelasyon bulunmadığında uygulanan birinci kuşak panel birim kök testleri kendi içerisinde iki kısma ayrılırlar. Bunlardan birinci gruptakiler otokorelasyonun birimlerde ortak olduğunu varsayan Levin, Lin ve Chu (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Breitung (2000) ve Hadri (2000) testleridir. Diğerleri ise otokorelasyonun ortak olmadığı ve birimler arasında değiştiğinin varsayıldığı Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher ADF ve Fisher PP testleridir (Tatoğlu, 2012: 219). Kısaca ifade edilir ise ilk gruptakiler için ortak otokorelasyon, ikinci gruptakiler için ise bireysel otokorelasyon varsayımı dâhilinde bir kök incelemesi söz konusudur. Panel birimlerin bağımsız bulunması durumunda bu çalışmada Harris ve Tzavalis (1999) testi kullanılacaktır.

Panel birimlerinin bağımlı olması yani birimler arası korelasyon bulunması durumunda ise uygulanabilecek olan ikinci kuşak birim kök testleri üç grup şeklinde ifade edilebilir. Burada ilk gruptakiler birinci kuşak panel birim kök testlerinin çeşitli dönüşümlerle birimlerin bağımlı olduğunu dikkate alacak biçimde düzeltilmesiyle oluşturulmuştur. İkinci gruptaki testler ise MADF, SURADF gibi Görünüşte İlişkisiz Regresyon (SUR) tipi sistem tahminlerine dayanan panel birim kök testleridir. Üçüncü gruptakiler ise Phillips ve Sul (2003), Moon ve Perron (2004), Bai ve Ng PANIC (2004), Pesaran CIPS (2007) gibi birimlerin bağımlılığının ortak faktörler yardımıyla modellendiği panel birim kök testleridir. Bu çalışmada birimler arasında korelasyon bulunması durumunda Pesaran (2007) CIPS testi kullanılacaktır.

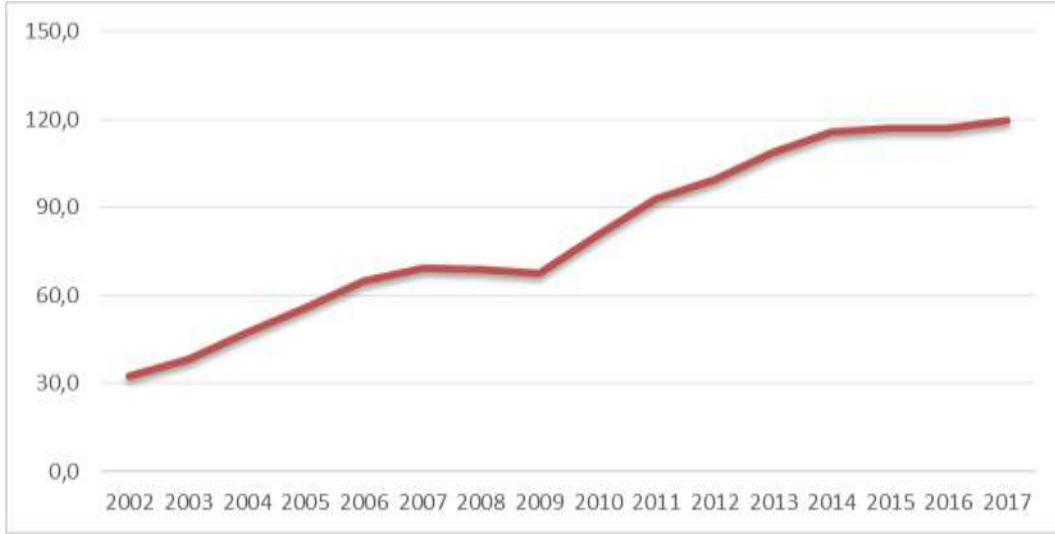
5. Araştırma Bulguları

Çalışmanın bulguları aşağıda dört başlık altında sunulmuştur. İlk başlıkta Türkiye ve 12 istatistiki bölgede kredi mevduat oranının yıllar itibariyle seyrinin nasıl değiştiği incelenmiştir. İkinci başlık altında çalışma değişkenlerinin temel istatistiki göstergeleri sunulmuştur. Üçüncü başlıkta çalışma değişkenlerinin birim bağımsızlık testi sonuçları ve son olarak dördüncü başlıkta birim kök testine ait sonuçlar verilmiştir.

5. 1. Kredi Mevduat Oranın Gösterdiği Eğilim

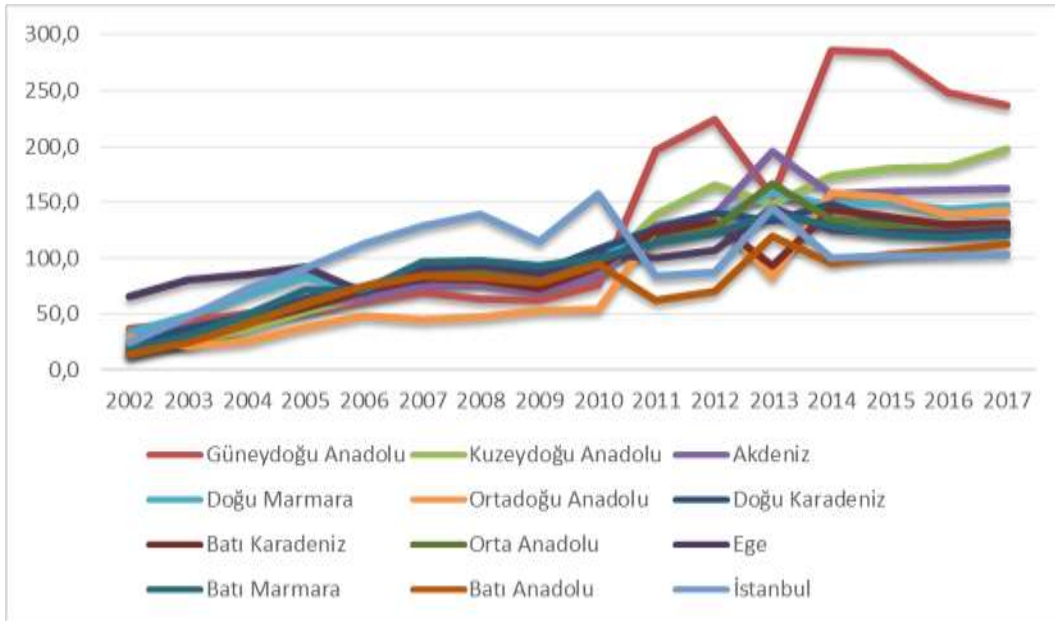
Kredi mevduat oranının Türkiye ortalaması ve 12 bölgede yıllar itibariyle nasıl bir eğilim gösterdiği Grafik 1 ve Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 1: Türkiye Kredi Mevduat Oranı

Grafik 1’den de anlaşıldığı gibi Türkiye’de kredi mevduata oranı yıllar itibariyle belirli bir eğimde ve istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. 2008 ve 2009 yıllarında eğrinin eğiminde bir değişiklik olmakla birlikte dünyada uygulanan genişletici para politikalarının sonucunda küresel finansal krizin Türkiye kredi mevduat oranına etkisi kalıcı olmamıştır.

Grafik 2: Bölgelerin Kredi Mevduat Oranı

Grafik 2’de ise kredi mevduat oranının en hızlı artış gösterdiği bölgelerin Güney Doğu Anadolu ile onu takip eden Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir. Kredi mevduat oranının en yavaş arttığı bölgeler ise Batı Anadolu ile İstanbul bölgeleridir. Ayrıca küresel finansal kriz sonrasında kredi mevduat oranının gelişmiş bölgelerde yavaş bir şekilde, buna karşın nispeten gelişmemiş bölgelerde ise hızlı bir şekilde artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu durum küresel krizin Türkiye’de nispeten az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgeleri yakalaması için bir

Türkiye’de Kredi Mevduat Oranının Bölgeler Arası Yakınsaması

fırsat sunduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bundan dolayı inceleme döneminde istatistiki bölgelerin kredi mevduat oranları arasındaki farklılıkların azaldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

5. 2. Değişkenlerin Temel İstatistikleri

12 istatistiki bölgenin kredi mevduat oranının Türkiye’nin kredi mevduat oranına bölümü ile 11 istatistiki bölgenin kredi mevduat oranının İstanbul bölgesi kredi mevduat oranına bölümü şeklinde oluşturulan çalışma değişkenlerine ait temel istatistikler aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin Temel İstatistikleri

Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Bölgelerin KMO/Türkiye KMO	0,441	2,465	1,182	0,354
Bölgelerin KMO/İstanbul Bölge KMO	0,339	2,864	1,011	0,506

Tablo 1’den her iki değişkene ait ortalamaların birin biraz üzerinde olduğu görülmektedir. Bu istatistik bölgelerdeki kredi mevduatı oranının Türkiye ve İstanbul Bölgesi’nin bir miktar üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Buna ilaveten her iki değişkenin minimum değerleri ile maksimum değerlerinin birbirine yakın seyrettiği ifade edilebilir. Bu bulgular ışığında, istatistiki bölgelerde kredilerin mevduatları karşıladığı, bölgelerin potansiyellerinden kaynaklı olarak bankaların kredi ve mevduat politikalarının bölgelere göre farklılık gösterdiği söylenebilir.

5. 3. Birim Bağımsızlık Testi

İstatistiki bölgelerin kredi mevduat oranının sırasıyla Türkiye kredi mevduat oranına ve İstanbul bölgesi kredi mevduat oranına bölümü ile oluşturulan çalışma değişkenlerinin birim bağımsızlık testlerinin sonuçları aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur. Veri setinin dengeli panel ve birim sayısı dönem sayısından küçük olduğundan dolayı Pesaran (2015) CD Testi ile birimlerin bağımsızlığı araştırılmıştır.

Tablo 2: Birim Bağımsızlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Pesaran CD Testi	Korelasyon
Bölgelerin KMO/Türkiye KMO	6,54 ^{***}	0,201
Bölgelerin KMO/İstanbul Bölge KMO	23,08 ^{***}	0,778

* 0,10, ** 0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2’de ifade edilen sonuçlara göre iki değişken için de birimler arası korelasyonun olduğu yani panel birimlerinin bağımlı olduğu söylenebilir. Birimler arası korelasyonun Bölgelerin KMO/İstanbul Bölge KMO değişkeninde yüksek düzeyde (0,778) ve Bölgelerin KMO/Türkiye KMO değişkeninde orta düzeyde (0,201) olduğu görülmüştür.

5. 4. Durağanlık Testi

Birimler arası korelasyon bulunduğundan dolayı değişkenlerin durağanlık analizi ikinci kuşak panel birim kök testleriyle test edilebilir. Bu çalışma ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) CIPS birim kök testi ile durağanlık analizi yapılmıştır. Durağanlık test sonuçları aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Pesaran CIPS Testi
Bölgelerin KMO/Türkiye KMO	-2,066
Bölgelerin KMO/İstanbul Bölge KMO	-4,210***

* 0,10, ** 0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3’deki Pesaran CIPS Testi sonuçlarına bakıldığında Bölgelerin KMO/İstanbul Bölge KMO değişkeninin birim kök içermediği ve durağan olduğu görülmektedir. Buna karşın Bölgelerin KMO/Türkiye KMO değişkeni ise birim kök içerdiği yani durağan olmadığı bulunmuştur.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada önceki bölümde elde edilen bulgular doğrultusunda şu değerlendirmeler yapılabilir. Mevduat bankacılığının temel bankacılık faaliyeti olarak mevduatın kredi plasmanı ve ardından da kredinin vadesinde tahsil edilip mevduat yükümlülüklerinin karşılanması dikkate alındığında; Türkiye’deki mevduat bankacılığının bölgesel açıdan en gelişmiş (ideal) bölge olan İstanbul bölgesinin performansına yakınsadıkları buna karşın, Türkiye ortalamasına yakınsamadıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgudan hareketle Türkiye’deki mevduat bankacılığının istatistiki bölgelerdeki faaliyetleri açısından iki sonuç çıkarılabilir. Bunlardan ilki bankacılık ana faaliyetleri açısından istatistiki bölgelerin homojen olmadıklarıdır. İkinci sonuç ise istatistiki bölgelerin Türkiye’de en gelişmiş hedef bölge olan İstanbul bölgesini takip etmekte olduklarıdır.

Kaynaklar

Abramovitz, M. (1986). "Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind", *The Journal of Economic History*, 46(2): 385-406.

Ağazade, S. (2017). "Yakınsama Hipotezinin Azerbaycan Bölgeleri İçin Analizi", *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 18-35.

Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons, Ltd., England.

Breitung, J. (2000). "The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data", *Advances in Econometrics*, 15, 161-178.

Hadri, K. (2000). "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data", *Econometric Journal*, 3, 148-161.

Haris R. D. F., ve Tzavalis E. (1999). "Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed", *Journal of Economics*, 91, 201-226.

Gerschenkron, A. (1962). *Economic Backwardness in Historical Perspective*. Cambridge, Harvard University Press.

Gill, I. S. ve Kharas, H. (2007). *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank, Washington, DC.

Im, K., Pesaran, M. ve Shin, Y. (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.

Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. (2002). "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.

Lucas, R. E. Jr. (1988). "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.

Mankiw, N. G., Romer, D. ve Weil, D. N. (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.

Moon, H. R. ve Perron, B. (2004). "Testing for a Unit Root in Panels with Dynamic Factors", *Journal of Econometrics*, 1, 81-126.

Myrdal, G. (1957), *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Gerald Duckworth, London.

Romer, P. M. (1986). "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.

Türkiye’de Kredi Mevduat Oranının Bölgeler Arası Yakınsaması

Pesaran, M. H. (2015). “Testing Weak Cross-Sectional Dependence in Large Panels”, *Econometrics Reviews*, 34, 1089-1117.

Pesaran, M. H. (2007). “A Sample Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265-312.

Phillips, P. ve Sul, D. (2003). “Dynamic panel estimation and homogeneity testing under cross section dependence”, *Econometrics Journal*, 6, 217-259.

Prebisch, R. (1950). "The Economic Development of Latin American and Its Principal Problems". (Lake Success, NY: United Nations, Department of Economic Affairs). *Economic Bulletin for Latin America* 7 (1962): 1-22.

Singer, H. W. (1950). “The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries”, *American Economic Review*, 40(2), 473-485.

Solow, R. M. (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Tatoğlu, F. Y. (2012). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Veblen, T. (1898). “Why is Economics Not An Evolutionary Science?”, *Quarterly Journal of Economics*, 12, 373-3

TÜRKİYE’NİN AZERBAYCAN’DA İMALAT SANAYİ VE EKONOMİK GELİŞİMİ ETKİLEYEBİLME POTANSİYELİ

THE POTENTIAL OF TURKEY TO INFLUENCE THE MANUFACTURING INDUSTRY AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Doç.Dr. Seymur AĞAZADE*

Özet: Petrol ve doğalgaz dışındaki sektörlerin geliştirilmesi, ekonominin ve ihracatın petrol ve doğalgaz sektörlerine bağımlılığının azaltılması Azerbaycan’ın en önemli ekonomik öncelikleri arasında yer almaktadır. Son dönemde Azerbaycan’da makroekonomik istikrara, sürdürülebilir büyümeye ve gelişime yönelik politikaların bu bağlamda tasarlandığı ve uygulamaya koyulduğu görülmektedir. İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, üretimin ve ihracatın çeşitlendirilmesi, bölgesel kalkınma gibi konuların bu politika uygulamalarında önemli başlıklar olduğu bilinmektedir. Azerbaycan’da ayrıca tarım sektörü, imalat sanayi ve ihracata yönelik uygulanan teşviklerin de bu politikalar çerçevesinde tasarlanmaktadır. Diğer yandan birçok imalat sanayi kolunun Türkiye’de oldukça güçlü bir yapıya sahip olduğu ve üretkenlik düzeyinin, teknolojik ve inovasyon yetenek birikiminin, öğrenme etkilerinin ileri düzeylerde olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan’ın geliştirme öncelikli imalat sanayi kolları için Türkiye tecrübesinden yararlanma olanaklarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk önce teknoloji düzeyine göre ve ardından SITC Rev.3 ürün sınıflandırmasına göre Azerbaycan ihracatı ve ithalatı incelenmiştir. Ülkenin hammadde, yarı mamul veya işlenmemiş ürünler şeklinde ihraç ettiği ürünler ve bu ürünlere dayalı ithal edilen nihai veya ileri aşama ürünler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İhracatın incelenmesi ile ilgili imalat sanayi kolları için yerli girdilere dayalı bir üretim potansiyelinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. İthalatın incelenmesi ise iç piyasada yeterli büyüklükte bir talebin olup olmadığının tespitine yönelik olmuştur. Çalışmada ikinci aşamada, Azerbaycan’ın ithal ettiği nihai ürünlerde Türkiye imalat sanayi kollarının nasıl bir üretim ve rekabet gücüne sahip olduğu ilgili ürünlerde ihracat istatistikler incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle hem Azerbaycan’ın önemli miktarlarda ithal ettiği hem de Türkiye’nin önemli bir rekabet gücüne sahip olduğu imalat sanayi ürünleri belirlenmiştir. Ayrıca ham petrol Azerbaycan ihracatında önemli bir paya sahiptir ve bu ürüne dayalı petrokimya endüstrisi ürünlerinin oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olduğu bilinmektedir. Azerbaycan aynı zamanda belirli bir gelişmişlik düzeyine erişmiş bir petrokimya endüstrisine sahiptir. Fakat bu endüstride genellikle hammadde niteliği taşıyan ürünler üretmektedir ve Azerbaycan imalat sanayisinin gelişimi açısından ileri aşama petrokimya ürünlerin üretimi de önem taşımaktadır. Azerbaycan için Türkiye tecrübesinden yararlanılarak petrokimya endüstrisine ilişkin ve ileri aşama ürünlerin üretildiği imalat sanayi kollarının geliştirilmesi de mümkün görünmektedir.

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, seymur.agazade@erdogan.edu.tr

Abstract: The development of sectors other than oil and natural gas and reducing the dependency of economy and export on oil and natural gas sectors are among the most important economic priorities of Azerbaijan. Therefore, it is seen that policies for macroeconomic stability and sustainable growth and development are considered in this context. The topics such as improving the business and investment environment, diversification of production and export, and regional development are important headlines in these policy applications. In addition, the public incentives for agriculture, manufacturing industry and exports seem to have been designed around these policies in Azerbaijan. On the other hand, Turkey has quite a strong structure in manufacturing industries and productivity level, technological and innovation capability accumulation, and learning effects are known to be at an advanced level in these sectors. This study aimed to investigate the possibilities of benefiting from the Turkey's experience for development priority manufacturing industries of Azerbaijan. For this purpose, export and import of Azerbaijan which classified according to technology level and according to the SITC Rev.3 product classification were examined. With examination of export it is aimed to determine whether there is a production potential based on domestic inputs in manufacturing industry. But the investigation of the import is aimed to determine whether there is a sufficient quantity of demand in the domestic market. In the second stage of study, by using related statistics it is tried to determine the production and competitiveness power of Turkey's secondary or final product manufacturing industries which based on primary products that also exported by Azerbaijan. Thus, the manufacturing industry products which imported by Azerbaijan in significant amount and which Turkey has a significant competitive power were determined. Moreover, crude oil has an important share in Azerbaijani exports and it is known that the petrochemical industry products based on this product have a wide use area. At the same time, the petrochemical industry of Azerbaijan has reached a certain level of development. However, this industry generally produces raw or basic qualified products and it is essential to produce advanced petrochemical products for development of Azerbaijan's manufacturing industry. Benefiting from experience of Turkey, it seems possible for Azerbaijan to develop the manufacturing industries that are related to petrochemical industry and produces advanced stages products.

1. Giriş

Petrol ve doğalgaz sektörleri Azerbaycan ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Fakat bu sektörler haricindeki diğer sektörlerin geliştirilmesi ve Azerbaycan ekonominin ve ihracatın petrol ve doğalgaz sektörlerine bağımlılığının azaltılması ülkenin en önemli ekonomik öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu durum özellikle petrol fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşük düzeyde seyretmeye başladığı 2014 yılından itibaren daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren Azerbaycan'da makroekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya yönelik uygulanan politikaların da bu öncelikler bağlamada ele alındığı ve iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, üretimin ve ihracatın çeşitlendirilmesi ve bölgesel kalkınma gibi başlıkların politika uygulamalarında önemli yere sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca tarım sektörüne, imalat sanayiye ve ihracata yönelik uygulanan teşviklerin de bu politikalar çerçevesinde tasarlandığı gözlemlenmektedir.

İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, üretimin ve ihracatın çeşitlendirilmesi ve bölgesel kalkınmanın ekonomik büyüme ve gelişme ile güçlü bağlantılarının olduğu iktisatta farklı teorik

yaklaşımlarda güçlü şekilde vurgulanmaktadır. Yatırım ve iş ortamının iyileştirilmesi, piyasalarda rekabetin sağlanması ve güçlendirilmesi ile yeniliğin ve girişimciliğin desteklenmesini içeren makro ve mikro düzeyde tedbirlerin alınması ile bunların uygulamasını kapsamaktadır. İş ve yatırım ortamını etkileyen makro düzeydeki faktörler temelde makroekonomik ve politik istikrara veya belirsizliğin azaltılmasına ilişkindir. İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ülkede iletişim, ulaştırma, enerji, bankacılık, hukuki, demokratik, bürokratik gibi başlıklar olmak üzere her türlü altyapının iyileştirilmesini ve mali ve finansal sistemin etkinliğinin artırılmasını da kapsamaktadır. Buradaki temel düşünce etkin şekilde çalışan rekabetçi piyasaların toplum açısından optimize edici sonuçlar ortaya çıkaracağı varsayımına dayanmaktadır. Buna göre rekabetçi piyasalar yenilikçi firmaları teşvik etmekle yeni veya yeni özellikler kazandırılmış ürünlerin, daha düşük maliyetli üretim yöntemlerinin, yeni üretim kaynaklarının ortaya çıkmasını sağlamakta ve nihayetinde güçlü büyümeye ve gelir düzeyinde artışa neden olmaktadır. Buna karşın, geleneksel iktisadi düşüncede rekabetçi olmayan piyasa yapısı ise zayıf büyüme ve düşük gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Burada düşük rekabet ile zayıf büyümenin, katı ve rekabetçi olmayan bir piyasa yapısını yansıttığı varsayılmaktadır. Rekabetçi olmayan bu yapının özellikle kaynakların dağılımında etkin olmayan sonuçlara ve ekonomik büyüme açısından sorunlarına neden olduğu düşünülmektedir. Rekabetçi olmayan piyasa yapısının hükümet müdahaleleri veya düzenlemeleri ile şekillendirildiği varsayılır ise kısıtlı kaynakların rant kollama olarak ifade edilen ve toplum açısından önemli sosyal maliyeti olan üretken olmayan faaliyetlere tahsis edilmesine yönelik daha güçlü teşvikler sağlayabileceği de anlaşılmaktadır (Tollison, 2012: 74-75).

Üretimin ve ihracatın çeşitlendirilmesi de ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesi ve gelişimi açısından önem taşımaktadır. Bu konuda oldukça güçlü bir teorik literatür bulunmaktadır. Örneğin Wilhelms'e (1967) göre ihracatın çeşitlendirilmesi ihracat gelirlerinin daha istikrarlı olmasına ve ayrıca artmasına neden olabilir. İhracat gelirlerinin istikrarlı olması gelir düzeyinde ve ekonomik aktivitede aşırı dalgalanmalar için daha düşük riskle sonuçlanabilir. İhracat gelirlerinin artması da istikrarlı büyümenin sağlanmasına katkı yapabilir (Wilhelms, 1967: 46). İhracatın çeşitlendirilmemesi ise ihracat gelirlerinde istikrarsızlığa neden olabileceği gibi özellikle tarım ürünleri ve dünya enerji fiyatlarında ortaya çıkan dalgalanmalar nedeniyle ihracatı temelde bu ürünlere bağımlı olan ülkelerde önemli makroekonomik sorunların yaşanmasında da etkili olabilir (Ağazade, 2016: 755). Grossman ve Helpman (1989 ve 1991) da üretimde çeşitliliğinin artırılmasının verimliliği, ekonomik büyümeyi ve ihracatı pozitif yönde etkileyeceğini ifade etmektedir. Fakat ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanan çeşitli sorunlar bu çeşitlendirme için engel teşkil edebilir. Üretimin çeşitlendirilmesinin, temel olarak imalat sanayi sektörlerinde gerçekleştirilmesinin daha yaygın olarak mümkün olduğu bilinmektedir. Ülke ekonomisinin tarıma dayanması veya hammadde ve maden tedarikçisi konumunda olması, imalat sanayinin gelişmemiş olması çeşitlendirme önündeki mühim engellerdendir. Diğer yandan, mülkiyete ilişkin sorunları etkin bir şekilde çözen yasal düzenlemelerin ve hukuk sisteminin varlığı da farklı ürünlerin üretiminin yapılacağı tesis yatırımlarının gerçekleştirilmesi için oldukça önemlidir (Ağazade, 2016: 755).

Singer–Prebisch Hipotezi olarak bilinen görüş de ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi destekleyici sonuçlara neden olacağını ima etmektedir. Singer (1950) ve Prebisch (1950) çalışmalarına dayanan bu hipotez uzun dönemde mamul malların birincil mallar (hammadde veya emtia) cinsinden fiyatının artacağını, bunun da ticaret hadlerinin mamul mal

ihrac eden ülkeler lehine ve hammadde veya emtia ihraç eden ülkeler aleyhine değişmesine neden olacağını öngörmektedir. İhracat çeşitlendirilmesinin daha çok mamul mallar cinsinden mümkün olabileceği varsayımıyla bu hipotezden ticaret hadlerindeki iyileşmeden dolayı ihracat çeşitlendirilmesinin büyüme destekleyici nitelikte olacağı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, ülkeler için sürdürülebilir büyüme ihracatın imalat sanayi ürünlerinde çeşitlendirmeye veya ürün farklılaştırmasına dayalı bir şekilde yapılmasını da gerektirmektedir (Ağazade, 2016: 755). Ghosh ve Ostry (1994) de ihracat üssünü çeşitlendirmelerine ve emtia fiyatlarına ilişkin finansal riskten koruma araçları kullanmalarına rağmen emtia üreticisi gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerinin istikrarsızlığı sorununu aşamadıklarını ve bu sorunun önemli derecede ihracatın çeşitlendirilememesinden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının yüksek düzeylerde seyretmesinin de katkısı ile petrol ihracatçısı olan ülkelerin dış ticaret dengesi önemli miktarlarda fazla verebilmektedir. Bunun sonucunda petrol ihracatçısı olan bu ülkelerin ulusal paralarının değer kazanması imalat sanayi ve tarım gibi petrol haricindeki sektörlerin uluslararası rakipler karşısında rekabet edebilme kabiliyetini zayıflatmakta ve gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Petrol hariç sektörlerde yatırım ve üretim faaliyetleri için teşvikin zayıflaması ekonominin sektörel yapısında petrol sektörünün payının artması ve diğer sektörlerin payının ise azalması ile sonuçlanmaktadır. Petrol sektörüne bağımlılığının artması uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarında veya dünya enerji talebinde ortaya çıkan dalgalanmalara karşı ekonominin kırılabilir bir yapıda olmasına neden olabilmektedir. Böyle bir yapı sürdürülebilir olmadığından dolayı özellikle 2014 yılından itibaren Azerbaycan petrol ve doğalgaz hariç sektörlerini geliştirmeye yönelik bir dizi tedbir uygulamaya koymuştur.

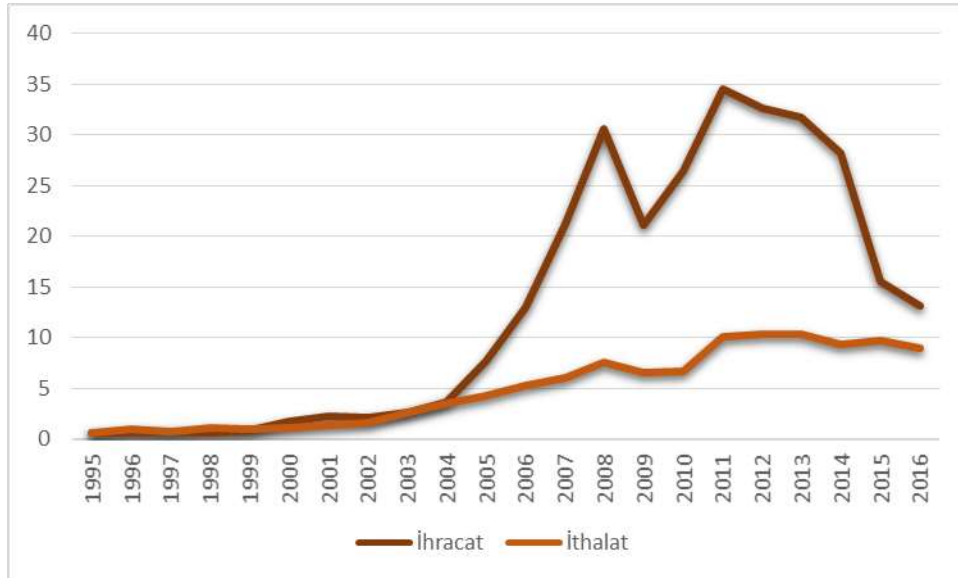
Azerbaycan'da imalat sanayinin zayıf olmasına karşın birçok imalat sanayi kolunun Türkiye'de oldukça güçlü bir yapıya sahip olduğu ve üretkenlik düzeyinin, teknolojik ve inovasyon yetenek birikiminin, öğrenme etkilerinin ileri düzeylerde olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan'ın geliştirme öncelikli imalat sanayi kolları için Türkiye tecrübesinden yararlanma olanaklarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk önce Azerbaycan'ın hammadde, yarı mamul veya işlenmemiş ürünler şeklinde ihraç ettiği ürünler ve bu ürünlere dayalı ithal edilen nihai veya ileri aşama ürünler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan ihracatın incelenmesi ile ilgili imalat sanayi kolları için yerli girdilere dayalı bir üretim potansiyelinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. İthalatın incelenmesi ise iç piyasada yeterli büyüklükte bir talebin olup olmadığının tespitine yönelik olmuştur. Çalışmada ikinci aşamada, Azerbaycan'ın ihraç ettiği birincil ürünlere dayalı ikincil ya da nihai ürünlerde Türkiye imalat sanayi kollarının nasıl bir üretim ve rekabet gücüne sahip olduğu Türkiye ihracatına ilişkin istatistikler incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ham petrol Azerbaycan ihracatında önemli bir paya sahiptir ve bu ürüne dayalı ileri aşama ve nihai ürünlerin oldukça geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada aynı zamanda hammaddesi petrol veya türevleri olan ürünlerde de güçlü bir üretkenlik ve rekabet gücüne sahip olan Türkiye imalat sanayi kollarının belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Böylelikle Azerbaycan için güçlü gelişme potansiyeline sahip ve aynı zamanda Türkiye'de önemli bir üretkenlik ve rekabet gücüne sahip imalat sanayi kolları belirlenerek Türkiye tecrübesinden yararlanılabilecek alanlar tespit edilmiştir. Çalışmada son olarak belirlenen imalat sanayi kollarında mevcut üretim bilgisinin, teknolojinin, teknolojik ve inovasyon yetenek birikiminin aktarımının kolaylaştırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmada sonraki bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir. Takip eden bölümde öncelikle Azerbaycan ihracatı ve ithalatının yıllar itibariyle seyri incelenmiştir. Ardından teknoloji düzeyine göre ihracat ve ithalatın yapısı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ilk önce Azerbaycan ihracatı ve ardından ithalatı ürün bazında incelenmiştir. Burada SITC Rev.3 ürün sınıflandırılması üç dijital veriler kullanılmıştır. Burada ham madde, işlenmemiş ve yarı işlenmiş ürün şeklinde yapılan ihracat ve bunlara dayalı ithal edilen nihai ürünler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Azerbaycan'ın önemli miktarda ithal ettiği ürünlerde Türkiye ihracat rakamları da incelenerek Azerbaycan için Türkiye tecrübesinden yararlanabilme olanakları belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Azerbaycan İhracatı ve İthalatı İle Bunların Teknoloji Düzeyine Göre Dağılımları

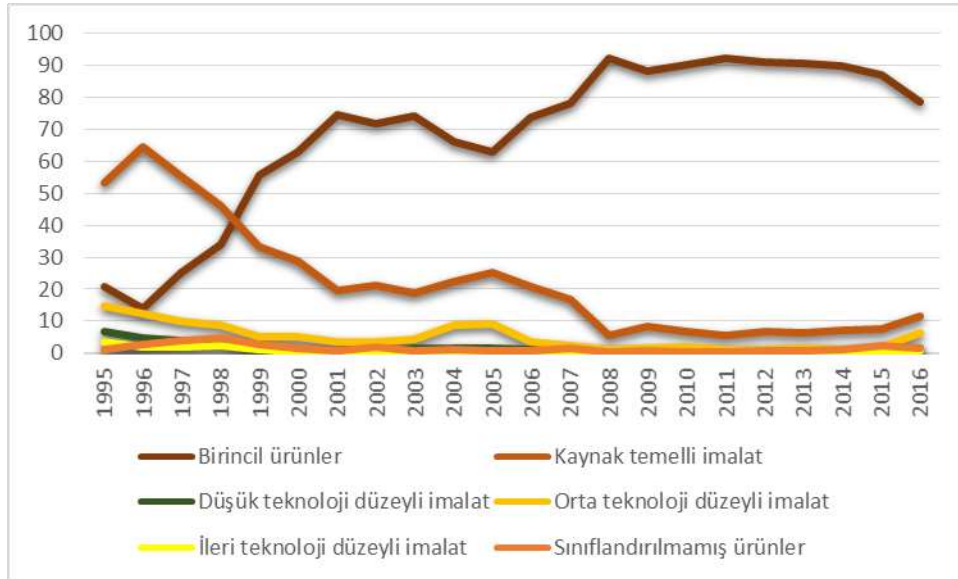
Azerbaycan'ın 1995-2016 yıllarına ait toplam ihracatı ve toplam ithalatı Grafik 1'de verilmiştir. Grafikten de görüldüğü gibi 1995 yılında Azerbaycan'a ait ihracat ve ithalat yaklaşık olarak 0,67 milyar dolar düzeyindedir. Her iki değişkende 2004 yılına kadar ılımlı bir artış olmuştur. Ayrıca bu yıla kadar önemli bir dış fazla veya açığın olmadığı görülmektedir. 2004 yılına ait ihracat ve ithalat değerleri yaklaşık olarak 3,52 milyar dolar düzeyinde olmuştur. Fakat 2005 yılından itibaren ihracat çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bu artışta yeni petrol ve doğalgaz madenlerinin işletmeye açılması ile uluslararası piyasalarda enerji fiyatlarında yaşanan artış etkili olmuştur. 2008 yılında Azerbaycan'a ait ihracat ve ithalat rakamları sırasıyla 30,59 ve 7,57 milyar dolar olmuştur. Küresel finansal krizin neden olduğu petrol talebinde azalma ve enerji fiyatlarının sert şekilde azalması 2009 yılına ait rakamlarda etkisini göstermiştir. 2009 yılında Azerbaycan ihracatı 21,10 ithalatı ise 6,51 milyar dolar olmuştur. Petrol fiyatlarının tekrar yükselmesi ve azalması sonraki yıllara ait ihracat rakamlarında kendi etkisini göstermiştir. 2011 yılında Azerbaycan ihracatı yaklaşık olarak 34,49 milyar dolar olmuştur.

Grafik 1: Azerbaycan'ın Toplam İhracatı ve Toplam İthalatı (Milyar Dolar)

Bilindiği gibi 2014 yılının ikinci yarısında uluslararası piyasalarda petrol fiyatları keskin şekilde azalmış ve sonraki dönemde düşük düzeyde seyretmiştir. Bu düşüş Azerbaycan ihracatında da kendi etkisini göstermiş ve önemli derecede yüksek oranlı devalüasyonun yaşandığı 2015 yılında ihracat 15,59 milyar dolar olmuştur. GSYH artışının negatif olduğu 2016 yılına ait değer ise 13,21 milyar dolar olmuştur. 2013 sonrası yıllarda Azerbaycan ithalatı da bir miktar azalmış ve 2016 yılında 9,00 milyar dolar olmuştur.

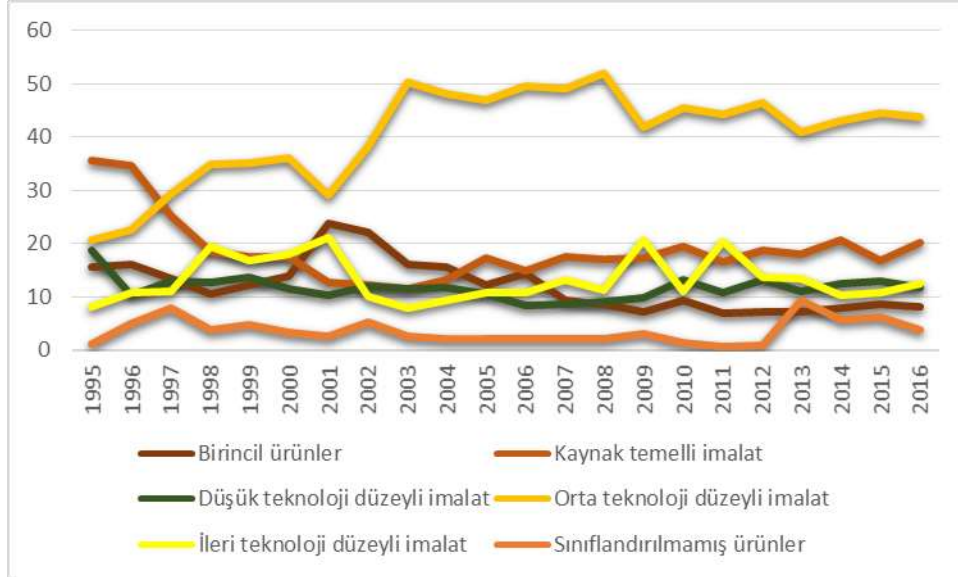
Grafik 2'de ise Azerbaycan ihracatının teknoloji düzeyine göre dağılımı verilmiştir. Lall (2000) ürün sınıflandırılmasına dayanan bu dağılıma göre 1990'lı yılların sonlarına kadar Azerbaycan daha çok kaynak temelli imalat ürünleri ihraç etmektedir. Fakat kaynak temelli imalat ürünlerinin ihracattaki payı hızlı bir şekilde azalmış ve birincil ürünlerin payı artmıştır. 2008-2014 yıllarında birincil ürünlerin ihracattaki payı %90 düzeyinde olmuştur. 2016 yılında ise Azerbaycan ihracatında birincil ürünlerin payı %78,56 ve kaynak temelli imalat sanayi ürünlerinin payı ise %11,61 olmuştur. Aynı yıla ait orta teknoloji düzeyli imalat ürünlerinin payı ise %6,32 olmuştur. Düşük ve ileri teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünlerinin payı ihmal edilebilir düzeyde düşük olmuştur. Teknoloji düzeyine göre Azerbaycan ihracatının dağılımı bu ülkede imalat sanayinin önemli derecede zayıf olduğunu işaret etmektedir. Üretkenlik artışının önemli derecede imalat sanayi sektörlerinde ortaya çıktığı, bu sektörün diğer sektörlerle yönelik de olmak üzere ve nihayetinde ekonominin üretim kapasitesini artıran yatırım malları ürettiği gibi avantajlarının olduğu Kaldor (1967 ve 1967) kanunlarında vurgulanmaktadır. Ayrıca maliyet avantajlarının ortaya çıkmasına neden olan ölçek ekonomilerinin, dışsal ekonomilerin ve öğrenme etkilerinin imalat sanayide daha güçlü olduğu varsayılmakta ve istihdam yaratabilme kapasitesinin önemi vurgulanmaktadır. İmalat sanayinin bütün bu avantajları dikkate alındığında Grafik 1'de ifade edilen Azerbaycan'ın ihracat yapısı sürdürülebilir ekonomik büyüme ve gelişme açısından oldukça elverişsiz bir yapıya işaret etmektedir.

Grafik 2: Teknoloji Düzeyine Göre Azerbaycan İhracatı

Grafik 3'de ise Azerbaycan'ın ithal ettiği ürünlerin teknoloji düzeyine göre dağılımları verilmiştir. Grafikten görüldüğü gibi 2000'li yılların başlarından itibaren Azerbaycan ithalatında

orta teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünlerinin payında önemli bir artış olmuştur. Bu artış sonrası 2003-2008 yıllarında bu ürünlerin ithalattaki payı yaklaşık olarak %50 düzeyinde seyretmiştir. Orta teknoloji düzeyli ürünlerin ithalattaki payı daha sonraki yıllarda ise genellikle %40'ın bira üstünde seyretmiştir. Grafikte dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise 2000'li yıllarda kaynak temelli imalat ürünlerinin Azerbaycan ithalatı içindeki payının sürekli bir artış eğilimine sahip olduğudur. Bu ürün grubunun payı 2016 yılında yaklaşık olarak %20 olmuştur. Birincil ürünlerin, düşük teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünlerinin ve ileri teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünlerinin Azerbaycan ithalatında payları son yıllarda %10 yakın değer almışlardır. Birincil, kaynak temelli imalat ve düşük teknoloji düzeyli imalat ürünlerinin ithalatı çeşitli nihai malların üretimine yönelik girdi niteliğinde olabilir. Fakat düşük teknoloji düzeyli birçok ürünün Azerbaycan'da mevcut girdilere dayalı nihai ürün olması ve karmaşık olmayan bir üretim sürecine sahip olması da mümkündür. Orta teknoloji düzeyli imalat mallarının da önemli bir kısmının üretimi de aşırı derecede uzmanlaşmış sermaye malları, uzmanlaşmış girdi, teknolojik ve yenilik yetenek birikimi gerektirmeyebilir veya bunlar aşırı maliyetlere katlanmadan temin edilebilir. Bu nedenle Grafik 2 ile ifade edilen ithalat yapısının değiştirilmesi düşük ve orta teknoloji düzeyli imalat mallarının önemli bir kısmının üretiminin Azerbaycan'da geliştirilmesi ile mümkündür.

Grafik 3: Teknoloji Düzeyine Göre Azerbaycan İthalatı

3. Azerbaycan'ın İhraç ve İthal Ettiği Ürünler ve İmalat Sanayide Türkiye Tecrübesinden Yararlanma Olanakları

Tablo 1'de SITC Rev.3 üç dijital ürün sınıflandırmasına göre Azerbaycan'ın en çok ihraç ettiği ürünler verilmiştir. Yıllar itibariyle bazı ihraç kalemlerinde aşırı değişimler olabileceğinden burada verinin mevcut olduğu son 5 yıl yani 2012-2016 yılları için ortalama yıllık değerler ifade edilmiştir. Belirtilen yıllar için yıllık ortalama ihracat ise 24,29 milyar dolar olmuştur. Tabloda Azerbaycan'ın ihraç ettiği tüm ürünler değil de yıllık ortalama değerleri 5 milyon doların üzerinde olan kalemler verilmiştir. Tabloda ifade edilen ilk kalemden de görüldüğü gibi petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar yani ham petrol Azerbaycan ihracatında en yüksek değere sahip kalemdir. 2012-2016 yılları için bu ihracat kalemi yıllık ortalama olarak 20

milyar doların üzerindeki değeri ile toplam ihracatın %84,66'ni oluşturmuştur. Ham petrolün ardından Azerbaycan ihracatında en yüksek değerleri olan diğer iki ihracat kalemi de enerji sektörüne ilişkindir. Bunlar rafine edilmiş petrol ürünleri ve doğalgazdır. Rafine edilmiş petrol ürünleri ihracatının yıllık ortalama değeri yaklaşık olarak 1,13 milyar dolar olmuştur. Bunun toplam ihracattaki payı ise %4,66'dır. Tabloda yer alan ilk iki kaleme ait toplam yani ham ve rafine edilmiş petrol ihracatı Azerbaycan'ın toplam ihracatında yaklaşık olarak %89,32'lik bir orana sahiptir. Fakat tabloda da ifade edildiği gibi Azerbaycan ihracatında enerji ürünleri bu iki kaleme sınırlı değildir. İhracatta bunların dışında doğalgaz; petrol ürünleri artıkları; sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı; elektrik enerjisi; sıvılaştırılmış propan ve bütan gazı; linyit ve turb, linyit, taş kömürü ve turbdan elde edilen katı yakıtlar gibi enerjiye ilişkin kalemler mevcuttur.

Tablo 1: Azerbaycan'ın En Çok İhraç Ettiği Ürünler (2012-2016 Yılları İçin Yıllık Ortalamalar ve Bin ABD Doları)

İhraç kalemi	Tutar	İhraç kalemi	Tutar
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham petrol)	2056728	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar	17565
Rafine edilmiş petrol ürünleri	1132057	Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum	15845
Doğal gaz	269446	Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler	15541
Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, bunların karışımları	242474	Ateşli harp silahları ve malzemeleri	15405
Şeker, bal ve şeker melası	231131	Demir cevherleri	13742
Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.	177654	Sıvılaştırılmış propan ve bütan gazı	12943
Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	145367	Linyit ve turb, linyit, taş kömürü ve turbdan elde edilen katı yakıtlar	12942
Sebzeler (taze/soğutulmuş)	98892	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	12895
Altın, parasal olmayan (altın madeni ve konsantreleri hariç)	90305	Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları	11936
Bitkisel sıvı yağlar	85776	İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri	11009
Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar	70182	Meyve suları (üzüm sırası dâhil) sebze suları	10890
Diğer plastikler (ilk şekillerde)	61306	Alüminyum cevherleri ve alüminyum oksit	10002
Petrol ürünleri artıkları	55441	Diğer ham mineraller	9816
Margarin	46583	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	9270
Hidrokarbonlar ve türevleri	39919	Et ve yenilen sakatat-tuzlu/salamura/kurutulmuş-sakatat un ve ezmeleri	9135
Sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı	39062	Diğer kimya sanayi ürünleri	9037
Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları	37863	Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçaları	8961
Elektrik enerjisi	34409	Sebze ve meyveden hazırlanmış konserve	8833
Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri	34252	Kurşun	8342
Çay ve Paraguay çayı	33115	Metalleri/metal bileşiklerini içeren kül ve kalıntılar	8306
Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallere kuyumcu ver mücevherci eşyası	30676	Ham deriler (post ve kürk dışında)	8300

Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları	28543	Pamuk, linter pamuğu ve pamuk döküntüleri	8203
Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller	27047	Elektrikli güç makinaları (716 hariç)	8069
Alkollü içecekler	26965	Hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler	7812
Tekstil iplikleri	23218	Kâğıt, kâğıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya	7620
Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.	22406	Turbo jetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı	7567
Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar	21376	Başka yerde belirtilmeyen bitkisel ürünler (yenilmeye elverişli olmayan)	6242
Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.	20480	Bakır cevherleri, matları ve çöktürülmüş bakır	6052
İlaçlar	20214	Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldıraçlar, asansörler	5986
İşlenmiş deri ve köseleler	19235	Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, izolatörler, bağlantı parçaları)	5302

Tabloda SITC Rev.3'e göre sınıflandırılmış ihracat kalemleri içinde ham ve rafine edilmiş petrol haricinde diğer kalemlere ilişkin ihracat miktarının genellikle düşük değerlerde olduğu da görülmektedir.

Tablo 1'den de anlaşıldığı gibi Azerbaycan petrol dışında da birçok ürünü ham, işlenmemiş, ilk veya temel düzeyde işlenmiş şekilde ihraç etmektedir. Örneğin alüminyum cevherleri ve alüminyum oksit; alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.; bakır cevherleri, matları ve çöktürülmüş bakır; bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. ihracat kalemlerinin önemli bölümü alüminyum ve bakır madenlerinin işlenmemiş, arıtılmamış, rafine edilmemiş veya temel düzeyde işlenmiş şekillerinden oluşturmaktadır. Bu durum demir ve kurşun madenlerine ilişkin ihracat için de geçerlidir. Bu madenlere ilişkin ihracat tabloda demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller; demir cevherleri; kurşun başlıkları adı altında verilmiştir.

Birçok endüstriyel ürünün üretiminde girdi olarak kullanılan ve oldukça geniş kullanım alanına sahip çok sayıda petrokimya ürününü de Azerbaycan ihraç etmektedir. Tablo 1'de petrokimya ürünlerine ilişkin kalemler etilen polimerleri; hidrokarbonlar ve türevleri; sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı; alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri; sıvılaştırılmış propan ve butan gazı; inorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitlerdir.

Önemli miktarda işlenmiş gıda ithalatına karşın Azerbaycan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, bunların karışımları ve sebzeleri (taze/soğutulmuş) de çoğunlukla birincil ürünler şeklinde ihraç etmektedir. Bunlara ilaveten işlenmiş deri ve köseleler; ham deriler (post ve kürk dışında); pamuk, linter pamuğu ve pamuk döküntüleri; tekstil iplikleri gibi temelde tekstil, giyim ve ayakkabıcılık girdileri olan ürünlerin de başlangıç aşama ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle son yıllarda Azerbaycan ihracatında orta teknoloji düzeyinde üretilen imalat sanayi ürünlerinin hacminde küçük de olsa bir artış olmuştur. Bu artış Grafik 2'de de

görülmektedir. Tablo 1'de Azerbaycan'ın ihraç ettiği orta teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünlerine hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları; gemiler ve suda yüzen taşıtlar; elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları; elektrikli güç makinaları (716 hariç); turbo jetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı; forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldıraçlar, asansörler başlıkları ile ifade edilen kalemler örnek gösterilebilir.

Azerbaycan ihracatının yapısına bakıldığında bu ülkede imalat sanayinin gıda, dokuma ve giyim sanayi gibi basit sektörlerin yanı sıra petrokimya, demir çelik ve alüminyum sanayiye dayanan ikincil ve ileri aşama işlemler gerektiren ara mallarının üretimi, çeşitli makine ve gemi sermaye mallarını kapsayacak şekilde bir gelişme potansiyelinin olduğu görülmektedir. Fakat buna karşın ham petrol ihracatının toplam ihracattaki payının hayli yüksek olması bir yandan ihracatın ve ülke ekonomisinin petrol ihracatına bağımlı olduğunu ortaya koymakta ve bu ürünün fiyatında uluslararası piyasalarda yaşanan dalgalanmaların ülke ekonomisini ciddi şekilde etkileyeceğine işaret etmektedir. Ham petrol ve birçok diğer ürünün ham, işlenmemiş veya temel düzeyde işlem görmüş halde ihraç edilmesi imalat sanayinin gelişmişlik düzeyine ilişkin sorunları ortaya koymaktadır.

Tablo 2'de ise SITC Rev.3 sınıflandırmasına göre Azerbaycan ithalatında en fazla değere sahip ürün kalemleri verilmiştir. Bu tabloda da ithalat kalemlerinin 2012-2016 yıllarına ait yıllık ortalama değerler yer almaktadır. Bu yıllarda Azerbaycan'ın yıllık ortalama ithalatı 9,46 milyar dolar olmuştur. Tabloda Azerbaycan'ın ithal ettiği ve yıllık ortalama değeri 10 milyon doların üzerindeki kalemler verilmiştir. Azerbaycan'ın ihracatı ile karşılaştırıldığında ithalatının çok sayıda ürün arasında daha homojen bir şekilde dağılım gösteren bir yapıda olduğu ve genellikle imalat sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Tabloda bazı kalemlere ilişkin tutarlar altında * ve ** simgeleri verilmiştir. Bu simgelerin olduğu ürün kalemleri, Türkiye'nin 2012-2016 yıllarında yıllık ortalama olarak sırasıyla 1 ve 0,5 milyar doların üzerinde ihracat hacmine sahip olduğu ürün kalemleridir. Dolayısıyla * ve ** simgelerinin olduğu ürün kalemleri Azerbaycan'ın önemli miktarda ithal ettiği yani belirli bir iç talebin olduğu malları göstermenin yanı sıra Türkiye'nin önemli miktarda ihraç ettiği yani ciddi bir üretim tecrübesine sahip olduğu ve bu nedenle üretiminde Azerbaycan'ın Türkiye tecrübesinden yararlanabilme potansiyelinin yüksel olduğu malları göstermektedir. Tablo 2'de * ve ** simgeleri ile işaretlenmiş ürünler incelendiğinde bu ürünlere ilişkin üretimin çeşitli şekillerde sınıflandırılabilceği görülmektedir. Örneğin bazı kalemlere ilişkin üretim beşeri sermaye düzeyi yüksek işgücü gerektirirken, bazı diğer ürün kalemlerine ilişkin üretim ise basit el becerisi gerektiren ve emek yoğun bir yapıya sahiptir. Veya tabloda verilen bazı ürün kalemlerine ilişkin üretim önemli miktarda bir başlangıç sermayesini ve maliyet avantajlarının ortaya çıkması için büyük tesis yatırımlarını gerektirmektedir. Bu kalemlere ilişkin üretimin sermaye yoğun bir yapıda olduğu bilinmektedir. Bazı kalemlere ilişkin üretimin ise basit el becerisi gerektiren emek yoğun bir yapıda olmanın yanı sıra nispeten daha düşük sermaye yatırımı gerektirmektedir. Diğer yandan Tablo 2'de verilen bazı ürün kalemlerine ilişkin üretim Azerbaycan'da mevcut ve ihraç edilen girdilere dayanmaktadır. Bazı ürünler aşırı derecede farklılaştırılmış karmaşık ürünler iken diğer bazı ürünlerin ise daha standart ve ileri derecede uzmanlık gerektirmeyen basit yapıda oldukları görülmektedir.

Tablo 2: Azerbaycan'ın En Çok İthal Ettiği Ürünler (2012-2016 Yılları İçin Yıllık Ortalamalar ve Bin ABD Doları)

İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar
Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları	464848*	Demir veya çelikten (alaşımli, alaşimsız) filmaşın, çubuk ve profiller	169618*	Elektrikli makinaların aksam ve parçaları	107363**	Tarımsal makinalar (traktörler hariç) ve aksam parçaları	66446
Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)	433377*	Şeker, bal ve şeker melası	167398	Mobilya, aksam ve parçaları	97631*	Turbo jetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı	65466
Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.	371207**	Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya	164795*	Demir veya alaşimsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri	94815**	Tıbbi araç ve gereçler	63933
İşlenmiş tütün	341934**	Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldıraçlar, asansörler	162857	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları	94678	Elektrikli güç makinaları (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)	63778**
Altın, parasal olmayan (altın madeni ve konsantreleri hariç)	317841*	Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları	160166*	Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları	92647	Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)	62975
Buğday ve mahlût	312657	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	159837*	Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri	86785**	Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları	55915
Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları	243674**	Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı	158326	Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları	84607*	Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar	55180
İlaçlar	204649**	Rafine edilmiş petrol ürünleri	146533*	Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, izolatörler, bağlantı parçaları)	84183*	Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.	54553**
Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar	190789**	Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)	132794*	Kaplama ağıaçlar, levhalar, kontrplak, sıruk, kazık vs. ile ağaç yünü	82821	Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makinalar	51456*
Diğer pompalar, fanlar, santrifüjler, filtre makine ve cihazları	185969**	Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları	130952*	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar	76685*	Kâğıt, kâğıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya	51165*

Türkiye'nin Azerbaycan'da İmalat Sanayi Ve Ekonomik Gelişimi Etkileyebilme Potansiyeli

Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı	1760 39 *	Ahşap demiryolu veya tramvay traversleri	1276 68	Diğer kimya sanayi ürünleri	7147 3	Otomatik bilgi işlem makinaları vb. ait birimler	4982 8
Diğer makinalar ve cihazlar ile aksam parçaları	1706 79 **	Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları	1194 47	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	6705 9	Plastikten mamul eşya	4764 1 *

Tablo 2 (Devam): Azerbaycan'ın En Çok İthal Ettiği Ürünler (2012-2016 Yılları İçin Yıllık Ortalamalar ve Bin ABD Doları)

İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar
Diğer inorganik kimyasal maddeler	464 04 **	Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller	381 50 **	Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları	311 59	Şeker mamulleri	258 86
Başka yerde sınıflandırılmamış gıda müstahzarları	457 91 **	Ekmekçilik ve pastacılık ürünleri, makarna	378 40 *	Takım tezgâhları (torna tezgâhları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makinalar)	309 86	Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, bunların karışımları	250 17 *
Bitkisel sıvı yağlar	453 13 **	Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları	378 30 **	Züccaciye, cam eşya	302 59 **	Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makinaları	248 31
Kâğıt ve karton	437 97 **	Alkolsüz içecekler	365 77	Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar	292 83 *	Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi	242 72
Canlı hayvanlar (03 hariç)	429 06	Diğer bitkisel sıvı yağlar	339 30	Örülmüş olsun diğer giyim eşyası	289 80 *	Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar	242 25
Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler	412 77	Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri	335 93 *	Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)	284 22 *	Çay ve Paraguay çayı	240 77
Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri	403 97	Eczacılık ve eczacılık ürünleri	334 71 *	Tereyağı, süt esaslı katı-sıvı yağlar	280 70	Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamulleri	240 04
Diğer plastikler (ilk şekillerde)	402 70	Diğer ham mineraller	329 30 *	Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar	279 30	Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.	235 20 *
Basılmış yayımlar	400 85	Traktörler (744.14 ve 744.15 tekillerin	329 16	Mısır	275 54	Prefabrik yapılar	217 88

		dışındakiler)					
Cam	395 11	Gıda işleme makinaları	324 93	Alüminyum cevherleri ve alüminyum oksit	273 61	Otomatik bilgi işlem makinaları vb. ait birimler	215 73
Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya	392 17 **	Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları	317 19	Bakır, alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya	271 95	Katot ışınli tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri	210 43
El aletleri ve makinelere için aletler	383 77	Elektro teşhis cihazları (X ışınli, alfa, beta, ve gama ışınli cihazlar)	314 08	Pigmentler, vernikler, boyalar	270 33	Motorlar ve aksamı	207 89 *

Tablo 2 (Devam): Azerbaycan'ın En Çok İthal Ettiği Ürünler (2012-2016 Yılları İçin Yıllık Ortalamalar ve Bin ABD Doları)

İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar	İthal kalemi	Tutar
Başka yerde belirtilmeyen bitkisel ürünler (yenilmeye elverişli olmayan)	2060 8	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti İmmyi geçen	1691 0	Plak döndürücüler, pikaplar, kasetçalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları	1409 9	Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı	119 53
Poliasetaller ve diğer polietiler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)	1991 6	Süt ve krema	1689 6	İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri	1402 1	Başka yerde belirtilmemiş çeşitli işlenmiş eşyalar	117 36
Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları)	1939 4	Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgâhları	1625 2	Müzik aletleri ve bunların aksam ve parçaları	1389 5	Yumurta ve yumurta albüminleri	117 04
Hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler	1915 2	Adi metallere ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam	1586 6 **	Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler	1383 2	Margarin	115 57
Buharda veya suda kaynatılmış, pişirilmiş, meyve ve başka sebzeler	1848 3 **	Buhar türbinleri ile aksam ve parçaları	1551 1	Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri	1362 4	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	114 19
Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar,	1831 1 **	Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz)	1527 6 *	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1289 8 **	Demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	111 24

Türkiye'nin Azerbaycan'da İmalat Sanayi Ve Ekonomik Gelişimi Etkileyebilme Potansiyeli

mensucat		lavabolar, küvetler, musluk taşları					
Alkollü içecekler	1827 3	Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)	1486 6 **	Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri	1282 8	Sığır eti- taze/soğutulmuş/do ndurulmuş	102 95
Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb.	1784 0 **	Römorklar ve yarı römorklar	1443 7	Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.	1281 9	Dökme ve aynalı demir, ferro alyajlar	101 32
Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları	1764 1	Kurutulmuş sebzeler, sebze ve meyvelerin unu, ezmesi, tozları	1438 7 **	Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde)	1236 3	Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum	101 08 *
Transmisyon milleri ve kranklar	1703 7	Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya)	1437 1 **	Peynir ve lor	1209 3	Bıçakçı eşyası ve sofra takımları, bunların aksam ve parçaları	101 08

Azerbaycan'da imalat sanayi özellikle dünya petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği dönemde reel döviz kurunun aşırı değerlenmesinden dolayı ciddi şekilde gelişme sorunları yaşamıştır. Diğer yandan dünya enerji fiyatlarının düşük düzeyde seyretmeye başladığı dönemde Azerbaycan petrol ve doğalgaz hariç sektörlerin geliştirilmesini ekonomik öncelikler arasına almıştır. Tablo 2'de verilen birçok ithal ürün kalemi çok karmaşık olmayan bir üretim sürecine sahiptir ve bu üretim Azerbaycan'da yapılabilir niteliktedir. Örneğin demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları; demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı; demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller; plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar; alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.; alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat; plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb.; demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) lavabolar, küvetler, musluk taşları başlıkları ile verilen ürün kalemleri bunlara örnek gösterilebilir. Türkiye'nin de önemli miktarda ihraç ettiği bu ürünler için temel hammaddeler Azerbaycan'da mevcut olup Azerbaycan'ın ihraç ürünlerinin verildiği Tablo 1'de yer almaktadır. Ayrıca ileri derecede eğitilmiş işgücü gerektirmeyen bu ürünlerin bir kısmı belirli miktarlarda Azerbaycan da üretilmektedir. Fakat bu tür malların üretimi önemli miktarda sermaye gerektiren tesis yatırımlarının yanı sıra önemli derinliğe sahip bir pazar da gerektirebilir.

Diğer yandan, Azerbaycan için Türkiye tecrübesinden yararlanma imkânı olan ve tabloda motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.); eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar; başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları; hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları; gemiler ve suda yüzen taşıtlar; motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri; motorlar ve aksamı; ısıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları; evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makineler; elektrikli güç makineleri (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler) başlıkları ile verilen ürünler de büyük tesis yatırımlarını gerektirmektedir. Fakat bu ürünler daha karmaşık yapıda olmanın yanı sıra uzmanlaşmış ve ciddi mühendislik bilgisi, teknolojik ve yenilik yetenek birikimi ve uzmanlaşmış işgücü de gerektirmektedir.

Azerbaycan öncelikli olarak büyük ölçekli sermaye yatırımı gerektirmeyen yoğun emek kullanımlı imalat sanayi kollarını, bunun yanı sıra temel ihraç ürünü olan ham petrole dayalı petrokimya endüstrisini ve ilk, işlenmemiş veya ham halde ihraç edilen birçok diğer madene dayalı endüstrileri geliştirmesi yapılabilirliği yüksek olduğu görülmektedir. Büyük ölçekli sermaye yatırımı gerektirmeyen yoğun emek kullanımlı imalat sanayi kollarına her türlü işlenmiş gıda, mobilya, tekstil, ayakkabıcılık gibi alanlar örnek verilebilir. Bu gibi endüstri kollarının geliştirilmesinin istihdam artışına da önemli katkı sağladığı bilinmektedir. Örneğin Tablo 2'den de görüldüğü üzere Azerbaycan yaklaşık olarak 97,6 milyon dolar değerinde mobilya, aksam ve parçalarını ithal etmektedir. Türkiye'nin de bu kaleme ilişkin ihracatı ise 2 milyar doların üzerindedir. Tabloda örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası başlığı ile verilen ürün kaleminde Azerbaycan'ın yıllık ortalama ithalatı yaklaşık olarak 29,0 milyon dolar ve Türkiye'nin ihracatı ise 5 milyar doların üzerindedir. Bunların yanı sıra tabloda ekmekçilik ve pastacılık ürünleri, makarna; bitkisel sıvı yağlar; buharda veya suda kaynatılmış, pişirilmiş, meyve ve başka sebzeler; kurutulmuş sebzeler, sebze ve meyvelerin unu, ezmesi, tozları; sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri; diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.); başka yerde sınıflandırılmamış gıda müstahzarları; plastikten mamul eşya; parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları; züccaciye, cam eşya; adi metallere ev işlerinde kullanılan eşya ve

Türkiye'nin Azerbaycan'da İmalat Sanayi Ve Ekonomik Gelişimi Etkileyebilme Potansiyeli

aksam; kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar); özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, votka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya); kauçuk ve kauçuktan eşya başlıkları ile verilen ürün kalemleri Azerbaycan'da geliştirilebilir olan ve aynı zamanda Türkiye tecrübesinden yararlanma potansiyeli olan imalat sanayi ürünleridir. Bu ürünlerin üretimi ileri düzeyde eğitilmiş işgücü ve diğer uzmanlaşmış girdi gerektirmemekte, birçok hammadde ve ara malının Azerbaycan'da üretilmesinin veya düşük maliyetlerle yakın çevre ülkelerden ithal edilebileceği ve nispeten emek yoğun üretim dallarıdır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

2014 yılının ikinci yarısından itibaren uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşük düzeylerde seyretmesi ve bunun Azerbaycan ekonomisi üzerindeki etkilerinin görülmesi ile birlikte ülkede petrol ve doğalgaz hariç endüstrilerin geliştirilmesine yönelik daha güçlü bir iradenin ortaya çıktığı ve buna yönelik politika tedbirlerinin uygulanmaya koyulduğu görülmüştür. İktisatta birçok teorik yaklaşım da üretimin ve ihracatın çeşitlendirilmesinin ülkenin istikrarlı bir şekilde büyümesi açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Üretimin çeşitlendirilmesinin temelde imalat sanayide daha yaygın bir şekilde mümkün olduğu dikkate alındığında temelde petrol ihraç eden ülkeler için imalat sanayinin geliştirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. İmalat sanayinin gelişiminin ekonomik büyüme açısından önemi Kaldor kanunlarında da vurgulanmaktadır.

Teknoloji düzeyine göre Azerbaycan'ın ihracatı ve ithalatı incelendiğinde bu ülkenin temelde ham petrol olmak üzere birincil ürünler ile temelde rafine edilmiş petrol olmak üzere kaynak temelli imalat sanayi ürünleri ihraç ettiği ve ağırlıklı olarak orta teknoloji düzeyli imalat sanayi ürünleri ile kaynak temelli imalat sanayi ürünleri ithal ettiği görülmektedir. İhracatın ürün bazında incelenmesi de Azerbaycan'ın petrol haricinde birçok madeni, tarımsal ürünü de işlenmemiş ya da hammadde olarak ihraç ettiğini ortaya koymaktadır. Azerbaycan'a ait ithalatın ürün bazında incelenmesi ise Azerbaycan'da mevcut ve ihraç edilen hammaddelere dayalı birçok ürünün ithal edildiğini göstermektedir. İthal edilen ürünlerin önemli bir kısmı işlenmiş gıda, giyim, ayakkabıcılık, tekstil, boya, mobilya, sabun ve deterjan üretiminde olduğu gibi ileri düzeyde eğitilmiş emek gerektirmeyen ve basit becerilere sahip işgücü ile nispeten büyük olmayan sermaye yatırımları ile gerçekleştirilebilir. Bu gibi ürünlerin üretimi ileri derecede uzmanlaşmış bilgi, teknolojik ve yenilik yetenek birikimi gerekmez ve bunun yanı sıra üretimlerinde Türkiye imalat sanayi tecrübesinden kolaylıkla yararlanabilme imkânı mevcuttur. Bunların dışında Türkiye tecrübesinden yararlanabilmek için güçlü potansiyelin olduğu düşünülen birçok imalat sanayi ürününün üretimi için ise eğitilmiş veya nitelikli işgücüne, teknoloji kapasitesine, yatırım düzeyine, pazarın kısıtlı ve gelir düzeyinin düşük olmasına ve her türlü altyapının yetersizliğine ilişkin sorunların belirtilen potansiyelden yararlanmayı engelleyici unsurlar olduğu düşünülebilir. Azerbaycan aynı zamanda belirli bir altyapının, güçlü gelişme potansiyelinin olduğu bir petrokimya endüstrisine sahiptir. Bilindiği gibi petrokimya endüstrisi elektrik, elektronik, otomotiv, makine, tekstil, inşaat, tarım gibi bir dizi sanayiye yönelik hammadde ve ara mallar üretebilmektedir. Görüldüğü gibi oldukça geniş bir kullanım alanına yönelik ürünlerin üretilbildiği petrokimya endüstrisi için de Azerbaycan Türkiye imalat sanayi tecrübesinden yararlanabilme imkânına sahiptir.

Kaynaklar

Ağazade S. (2016), "Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde İhracat Çeşitlendirilmesinin Ekonomik Büyümeye Etkisi", 14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, 754-761.

Ghosh, A. R. ve J. D. Ostry (1994), Export Instability and the External Balance in Developing Countries, IMF Working Paper, 94/8.

Grossman, G. M. ve E. Helpman (1989), "Product Development and International Trade", Journal of Political Economy, 97(6), 1261-1283.

Grossman, G. M. ve E. Helpman (1991), "Quality Ladders in the Theory of Growth", The Review of Economic Studies, 58(1), 43-61.

Kaldor, N. (1966), Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom, Cambridge University Press, Cambridge.

Kaldor, N. (1967), *Strategic Factors in Economic Development*. Cornell University Press, New York.

Krugman, P. (1980), "Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade", The American Economic Review, 70(5), 950-959.

Lall, S. (2000), "The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-98", Oxford Development Studies, 28(3), 337-369.

Prebisch, R. (1950), The Economic Development of Latin American and Its Principal Problems, (Lake Success, NY: United Nations, Department of Economic Affairs). Reprinted in Economic Bulletin for Latin America (1962), 7, 1-22.

Tollison, R. D. (2012), "The Economic Theory of Rent Seeking", Public Choice, 152(1/2), 73-82.

Singer, H. W. (1950), "The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries", American Economic Review, 40(2), 473-485.

UNCTADSTAD.(2018). Trade Indicators.

<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>(Erişim Tarihi 03.03.2018).

Wilhelms, C. (1967), "Export Diversification in Latin America", Intereconomics, 2(2), 46-48.

SOSYAL REGÜLASYON KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE ÇEVRENİN KORUNMASINA YÖNELİK REGÜLASYONLARIN ETKİNLİĞİ

CONCEPT OF SOCIAL REGULATION AND EFFECTIVENESS OF THE REGULATIONS ON ENVIRONMENTAL PROTECTION IN TURKEY

Prof. Dr. Mehmet Okan TAŞAR* Arş. Gör. Mustafa TEK**

Özet: Serbest piyasa ekonomisi işleyişinde regülasyonlar; devletin ekonomiye müdahale etmesinin yeni ve modern bir formu olarak nitelendirilmekte, doğrudan müdahaleler yerine piyasanın işleyişine yönelik yasal kurallar konulması anlamına gelmektedir. Söz konusu müdahalenin en temel gerekçesi ise piyasa başarısızlıklarıdır. Ancak devlet sadece iktisadi regülasyonlar ile değil sosyal regülasyonlar aracılığı ile de müdahalelerde bulunmaktadır ki, çevrenin korunmasına yönelik düzenlemeler de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Çevre konusundaki negatif dışsallıklar; ciddi sosyal ve iktisadi sorunlara sebep olabilecek nitelikte ve müdahale edilmesi gereken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü piyasa ekonomisi içerisindeki iktisadi birimler herhangi bir düzenleme olmadığı takdirde çevrenin korunması konusunda duyarsız kalmaktadır. Bu kapsamda ülkeler çevrenin korunması ile ilgili yasal düzenlemeler yapmakta ve dışsallıkları en az indirmeye çalışmaktadır. Bu amaca yönelik olarak önemli miktarda gerek maddi ve gerekse beşeri kaynak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de konu ile ilgili son yıllarda yapılan yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin etkinliği önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı genelde sosyal regülasyonların özelde ise çevresel konulardaki düzenlemelerin Türkiye’deki ve dünyadaki durumunu ve etkinliğini ortaya koymaktır. Birinci bölümde; iktisat teorisinde regülasyonların sınıflandırılması ve sosyal regülasyonların yeri tartışılmaktadır. İkinci bölümde; Türkiye’de çevresel regülasyonların mevcut durumu, gelişimi ve geleceğe yönelik gidişatı ortaya konulmaktadır. Son bölüm ise belirlenen çerçevede Türkiye’de sosyal veya çevresel regülasyonların etkinliğini arttırmaya yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Regülasyonlar, Dışsallıklar, Çevrenin Korunması

Abstract: Regulation within market economy means that the state intervenes in the economy and puts rules about the operation of the market. The most basic rationale behind this intervention is market failures. However, state intervenes to the market not only via economic regulations but also via social regulations. Regulations for the protection of the environment are also considered within this context.

* Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye, otasar@selcuk.edu.tr

** Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye, mtek@selcuk.edu.tr

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

Negative externalities related to the environment are emerging as a field to be able to cause serious social and economic problems and be a hard row to hoe. Because the economic agencies in the market economy are insensitive to the protection of the environment if there are no regulations. In this scope, countries make legal arrangements for protection of the environment and try to minimize these negative externalities. In this context, significant amounts of financial and human resources are allocated.

The aim of this study is to propound the situation and effectiveness of the social regulations specifically related with environmental issues in Turkey and the world. In the first part; the classification of regulations in economics theory and the place of social regulations are discussed. In the second part of the study; the current situation and development of environmental regulations in Turkey are described. The legislative arrangements made in recent years about environment and the effectiveness of these regulations is worth to analyze. In the last part; environmental regulations at a global level are discussed and comparison with Turkey is made.

Keywords: Social Regulations, Externalities, Environmental Protection

GİRİŞ

Regülasyon denildiğinde akla ilk olarak devletin ülke ekonomisinin istikrarını sağlamak ve piyasalarda ortaya çıkan sorunları gidermek amacıyla yaptığı müdahaleler gelmektedir. Söz konusu müdahaleler iktisat politikası araçlarıyla veya hukuki düzenlemelerle yapılmaktadır. Müdahalelerin gerekçesi olarak ise piyasa başarısızlıkları gösterilmiştir. Piyasa başarısızlığı, düzenlenmemiş piyasanın, bütün durumlarda kaynaklarını etkin bir şekilde tahsis edemediği anlamına gelmektedir. Piyasaları başarısız kılan başlıca faktörler ise; eksik rekabet, asimetrik bilgi, kamusal mal ve hizmet üretimi, dışsallıklar, ahlakî tehlike, ters seçim ve işlem maliyetleri olarak sıralanmaktadır(Kayran, 2013: 170).

Yukarıdaki faktörler kaynakların etkin dağılmasına engel oldukları dolayısıyla piyasanın tam rekabet içinde çalışmasına engel oldukları için çözülmesi gereken önemli sorunlardır. Piyasa kendi başına bu sorunları çözemediğinden devlet müdahalesi gerekli hale gelmektedir.

Ancak regülasyon kavramı devletin sadece iktisadi değil sosyal düzenin işleyişine yönelik olarak yaptığı her türlü hukuki düzenlemeyi ve müdahaleyi de içinde barındırmaktadır. Literatürde bakış açısına göre farklılık göstermek kaydıyla genel anlamda sosyal regülasyonlar ve ekonomik regülasyonlar olmak üzere ikili bir ayırım yapılmaktadır (Taşar, 2016: 114). İktisadi regülasyonlar iktisat literatüründe çok geniş yer tutan piyasa ve bu piyasanın başarısızlığı ile alakalı olarak ekonominin etkin bir şekilde işlemesi için atılan tüm adımlar olarak açıklanabilir. Sosyal regülasyonlar ise ekonomiyle doğrudan bağlantılı olmayan ama dolaylı olarak iktisadi sonuçlar doğuran konularla ilgilidir. Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının giderilmesi, iş ve işçi güvenliği ya da tüketicinin korunması ile ilgili konular sosyal regülasyonların kapsamına girmektedir (Taşar, 2016: 115).

Piyasa başarısızlıklarından biri de dışsallıklardır. Bir iktisadi birimin üretim ve/veya tüketim faaliyeti neticesinde başka bir iktisadi birimin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarında etkilerde bulunması (Aktan ve Tosuner, 1986: 142). Dışsallıklar, pozitif olabileceği gibi negatif de olabilirler. Pozitif dışsallıklar (dışsal faydalar) ve negatif dışsallıklar (dışsal maliyetler) piyasa mekanizmasının etkin biçimde işlerliğini engellemektedir. Negatif dışsallıklar, piyasada fiyat

mekanizmasının etkin sonuçlar vermesini engelleyecek ve kaynak dağılımının etkinliğini bozacaktır. Bu durum ise devletin kamusal regülasyonlar aracılığıyla piyasaya müdahale etmesini zorunlu kılmaktadır (Aktan ve Yay, 2016a: 129). Negatif dışsallıklara ilişkin en belirgin örnek ise çevre kirliliği verilmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde regülasyonların sınıflandırılması ve sosyal regülasyonların bu sınıflandırmadaki yeri iktisat teorisi çerçevesinde izah edilmektedir. İkinci bölümde ise çalışmanın temelini oluşturan Türkiye'deki çevresel regülasyonların gelişimi ve gidişatı ortaya konulmaktadır. Son bölümde ise dünyada çevre ile ilgili uygulanan regülasyonlar ve Türkiye'nin buradaki yeri tartışılmaktadır.

1. REGÜLASYONLAR KAVRAMI ve SINIFLANDIRILMASI

İngilizce "regulation" olarak karşımıza çıkan, Türkçe karşılığı düzenleme olan regülasyon teriminin sözlük karşılığı ise; "Ayarlama, bir olayın seyir veya gelişimini kontrol altında tutma" şeklindedir. Ancak iktisadi olarak bakıldığında seyir ve gelişimi kontrol altında tutulacak şey; sosyal ve iktisadi değeri olan faaliyetlerdir. Ayrıca regülasyonları salt düzenleme anlamıyla kabul etmek, denetleme, yönlendirme ve müeyyidelendirme fonksiyonlarını görmezden gelmektir. Oysa regülasyonların denetim ve kontrol işlevleri en az düzenleme işlevi kadar önem taşımaktadır. Yönlendirme fonksiyonu ise; ekonomik planlama benzeri bir işlev görmekte ve politika hedefleri doğrultusunda ekonomiyi yönlendirmektedir. Dolayısıyla regülasyonların dar anlamda tanımı düzenleme fonksiyonunu, geniş anlamdaki tanımı ise buna ek olarak denetleme, yönlendirme ve müeyyidelendirme fonksiyonlarını içermektedir (Taşar, 2016: 112).

231

Regülasyon ile kurumsal düzenlemeleri sağlamak, piyasadaki etkinsizlikleri ortadan kaldırmak, mal ve hizmetlerin en düşük maliyetlerle üretilmesini veya sunulmasını sağlamak, mal ve hizmetlerin tüm bölge ve gelir gruplarına ulaşmasını sağlamak, piyasadaki rant yaratmaları önlemek gibi hedeflere ulaşılmak istenmektedir (Atiyas, 2000: 22).

Regülasyonlar kamusal regülasyon ile özel regülasyon olarak ikiye ayrılabilir. Bu kavramlar birbirinin tersi olarak düşünülebilir. Kamusal regülasyonlar, devletin ekonomik alanda yaptığı düzenleme ve kontrolleri içerir. Özel regülasyonda ise bireyler veya firmalar tarafından herhangi bir yasal yaptırım olmaksızın gönüllü olarak ortaya konulan ve işletilen kurallardır (Aktan ve Yay, 2016a: 118). Buradaki kamusal regülasyon kavramı sosyal ve ekonomik amaçlara yönelik olarak devlet tarafından yürürlüğe konulan her türlü anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeleri ile kamusal politikaları ve yapılan uygulamaları ifade etmektedir. Kamusal regülasyon kavramı kısaca devletin toplumsal düzenin işleyişine yönelik yaptığı her türlü hukuki düzenleme ve müdahaledir (Aktan, 2016).

Bir diğer ayırım ise ekonomik regülasyonlar ve sosyal regülasyonlar ayırımıdır. Ekonomik regülasyonlar genel olarak "yapısal ekonomik regülasyonlar" ve "davranışsal ekonomik regülasyonlar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Piyasa yapısını düzenlemeye yönelik her türlü düzenleme "yapısal ekonomik regülasyon" olarak sınıflandırılabilir. Eksik ya da haksız rekabet durumu söz konusu iken devletin piyasaya müdahalesi bu kapsamda değerlendirilir. Piyasanın yapısından ziyade piyasadaki aktörlerinin davranışlarını düzenleyen kurallar ve yasal düzenlemeler ise "davranışsal ekonomik regülasyonlar" olarak adlandırılır (www.canaktan.org).

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

Fiyatlara ilişkin kurallar, tüketicilerin korunmasına yönelik düzenlemeler, ürün satışları yapılırken uyulmak zorunda olunan esasları içeren kurallar davranış regülasyonlarına örneklerdir. Sosyal regülasyonlar, geniş anlamıyla toplumsal hakları korumaya ve sosyal refahı arttırmaya yönelik regülasyon faaliyetleridir. Sosyal regülasyonlar çevre, güvenlik, sağlık ve çalışanların durumu gibi konular üzerinde yapılmaktadır. Belirli bir asgari geliri işgücüne garanti eden asgari ücret uygulaması, firmaların neden olduğu çevre kirliliği sorunlarının çözümüne yönelik çevre regülasyonları, yeterli gelir imkânına sahip olmadığı için bireyleri sosyal güvenlik şemsiyesi altına alan sosyal güvenlik uygulamaları örnek olarak verilebilir. Sosyal regülasyonun derecesinin tespiti için regülasyon sonucu ortaya çıkacak faydanın maliyetinin ortaya konması gerekir. Örneğin, çevre kirliliği ile ilgili ve teşebbüslerin hareket alanını kısıtlayan bir düzenleyici kural koyulmadan önce, bu kural sonucu azalan kirliliğin toplumsal refaha ne kadar katkıda bulunduğunu hesaplanması ve bu kural sonucu teşebbüslerin katlanmak zorunda olduğu maliyetlerle karşılaştırılması gerekir (Tepe ve Ardyok, 2004: 109).

Piyasalara girişi-çıkışı ve o piyasalardaki aktörlerin davranışlarını düzenleyen hukuki kural ve kurumlar, “ekonomik regülasyonlar”, üretim esnasında oluşan toplumsal dışsallıklarının düzenlenmesi “sosyal regülasyonlar” olarak tanımlanabilmektedir (Oğuz, 2011: 23).

Regülasyona ilişkin iktisadi teoriler ise konunun sınıflandırılmasının yanında etkilerinin ne olacağını izahını yapmaktadır. Bu açıklamalara ilişkin üç teori bulunmaktadır.

***Kamu Çıkarı Teorisi:** Kamusal regülasyonları topluma sağlanan refah açısından incelemektedir. Regülasyonların ölçek ekonomilerinden, dışsal ekonomilerden, kamusal mallardan, aksak rekabetten ve eksik enformasyon gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanan piyasa başarısızlıklarının giderilerek toplumsal refahın maksimize edilmesi amacına dönük olarak uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Aktan ve Yay, 2016b: 83-84). Bu yaklaşıma aynı zamanda Neo-Klasik yaklaşım da denmektedir. Neo-Klasik yaklaşıma göre regülasyonlar piyasa işleyişinin kolaylaştırılması ve kaynak dağılımının etkinleştirilmesi için gerekli görülmektedir (Taşar, 2016: 117)

***Özel Çıkar Teorisi:** Bu teori Chicago İktisat Okulu ve Virginia Politik İktisat Okulu’ndaki akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım devleti kendi faydalarını artırmak isteyen bireylerin ya da çıkar gruplarının bir uzantısı olarak görmektedir. Devletin toplumsal refaha katkıda bulunmak amacıyla uygulamaya koyduğu regülasyonlar bazı imtiyazlı grupların çıkarlarına hizmet etmekten başka bir işe yaramamaktadır (Taşar, 2016: 120, Aktan ve Yay, 2016b: 84-85). Virginia Politik İktisat Okulu’nun kurucularından olan 1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan ve diğer Kamu Tercih iktisatçıları ise regülasyonlar ile ilgili rant kollama faaliyetlerine dikkat çekmişlerdir. Chicago Okulu’na benzer şekilde belli grupların söz konusu regülasyonlar aracılığı ile rant elde edeceklerini savunmuşlardır.

***Yeni Kurumsal İktisat ve Regülasyonlar:** Yeni Kurumsal İktisat Okulu regülasyonları politikacıları arasındaki karmaşık işlemler ağı olarak görmektedirler. Diğer iki teoriden farklı olarak daha çok regülasyonun kurumsal arka planına dikkat çekmişlerdir. Buna göre regülasyon, oyunun (piyasanın) kurallarını değiştirmekte ve yeni güdüler yaratmaktadır. Eğer bu güdüler piyasanın yapısına iyi işliyorsa regülasyonlar etkili olabilecektir (Oğuz, 2011: 247-254). Bu

yaklaşım göre piyasanın aslında tecrübe ve deneyimlere dayalı olarak tarihsel kurallar tarafından da şekillendiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla devlet müdahalesi de söz konusu tarihsel kurallar ile uyum içerisinde olmalıdır demektirler.

2. TÜRKİYE’DE ÇEVRESEL REGÜLASYONLARIN DURUMU ve GELİŞİMİ

Korumaya yönelik düzenlemelerin yokluğunda, çevre kirliliği negatif dışsallıklar nedeniyle ekonomik faaliyetler üzerinde zararlı bir unsur olabilmektedir. Çevre kirliliğine yol açan süreçte tüketiciler, çevre kirliliği bakımından iyi özellikleri olan malları değil fiyatları kendi bütçelerine cazip olan malları tercih etmekte, üreticiler ise çevreyi kirletip kirletmediğine bakmaksızın rakiplerinden daha ucuz bir maliyetle mal üretmenin yollarını araştırmaktadır. Aksine bir teşvik olmadığı sürece, arz-talep etkileşimi çerçevesinde, daha ucuz ama çevreyi daha çok kirleten üretim yöntemlerinin kullanıldığı ve daha ucuz ama çevreyi daha çok kirleten malların tüketildiği bir durum ortaya çıkmaktadır (Emek, 2002: 57).

Güçlü kurumsal altyapıya sahip sanayileşmiş ülkelerde bile çevrenin korunması önemli bir sorundur. Çoğu durumda, zehirli su ve aşırı gürültü gibi, çevreye zarar veren faaliyetin maliyeti geniş toplum kesimleri arasında yayılmış bir haldedir. Dağınık kitlelerin ise çevrenin korunmasının maliyetlerini üstlenecek bir yapısı bulunmamaktadır. Bu zararlı faaliyetler, kirliliğin kaynağına en yakın ve uzun dönemde kirlilikten olumsuz etkilenme ihtimali en yüksek olanlar tarafından bile görünmeyebilir. Ayrıca, bir taraftan kirliliğin kendisini ölçümlemek güç bir iştir, diğer taraftan da kirliliğin sonuçları etkilediği alanın ekolojik ve demografik özelliklerine önemli ölçüde bağlıdır (World Bank, 1977: 66).

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede çevrenin korunması ve bu yolla dışsallıkların giderilmesi için atılması gereken çok adım vardır. Tarihsel süreçte çevre yönetiminde bağımsız ve bütüncül bir yapılanmadan söz edilemez. Özellikle izin, izleme, denetim ve yaptırımlarda aynı isin farklı kurumlar tarafından mükerrer yürütülmesi nedeniyle çevre konusunda ülke genelinde sağlıklı bir çevre yönetim planı uygulanamamaktadır (UÇES, 2006: 4).

Çevre yönetimi çok disiplinli bir alandır. Bu yaygın etki alanı birçok yasal ve kurumsal görev, yetki ve sorumluluk örtüşmesinin yanında yetki çatışmasını da getirmektedir (Şengün, 2015: 110). Bu yüzden de yıllar boyunca çeşitli düzenlemeler yapılmış ancak çevre yönetimindeki çok başlılık giderilememiştir. Tablo-1’de tarihsel olarak yapılan çevresel düzenlemeler görülebilmektedir.

Tablo-1: Çevresel Düzenlemeler

Düzenlemenin Adı	Yürürlük Yılı
Arazi Kanunnamesi	1858
Orman Nizamnamesi	1869
Ebniye Kanunu (Yapı ve Yollar Kanunu)	1882
1580 sayılı Belediye Kanunu	1930
1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	1930
6831 sayılı Orman Kanunu	1956
167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun	1960
1961 Anayasası Madde 49	1961

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

775 sayılı Gecekondu Kanunu	1966
1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu	1971
1982 Anayasası Madde 56	1982
2863 sayılı Kültür Varlıklarının Koruma Kanunu	1983
2872 sayılı Çevre Kanunu	1983

Kaynak:<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/>

Yukarıdaki düzenlemelerin hepsi doğrudan çevreyle ilgili değildir ancak içerisinde çevre ve çevrenin korunması ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Ayrıca yıllar içerisinde birçok kez değiştirilmişlerdir. Osmanlı döneminde yapılan düzenlemeler genel çerçevede olup ormanların, içme sularının ve genel olarak çevrenin korunmasına yöneliktir. Daha sonra 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu ile bu konudaki sorumluluk belediyelere verilmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu genel halk sağlığı ile ilgilidir. Burada çevre temizliğine vurgu yapılmıştır.

1956 yılında yürürlüğe giren Orman Kanunu ise orman varlığının korunması ve geliştirilmesi ile ilgilidir. Ancak zaman içinde Türkiye’nin orman varlığı azalmaya devam etmiştir. 1960 yılında çıkarılan Yeraltı Suları Hakkında Kanun ile çevre için önemi çok yüksek olan yer altı suları ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. 1961 Anayasası da çevre ile ilgili konulara değinmiştir. 1966 yılında çıkarılan Gecekondu Kanunu da kentleşme açısından önemlidir. O dönemde Türkiye’de kırdan kente göç yüksek seviyelerde seyretmekteydi ve göçün çarpık kentleşmeye yol açmaması için bu kanun çıkarıldı. Ancak etkilerinin günümüzde de görülebildiği üzere bu kanunun uygulaması etkin bir şekilde yapılmamıştır. 1983 yılında yürürlüğe sokulan ve günümüze kadar pek çok kez değişen Çevre Kanunu çevre ile ilgili uygulamaların bel kemiğini oluşturmaktadır.

Söz konusu düzenlemeler ile ilgili en önemli husus denetimdir. Ama gerekli denetimler birinci bölümde bahsedilen Özel Çıkar Teorisi’ni haklı çıkarırcasına yapılmamış ve belli bir kesim bundan kazançlı çıkmıştır.

Özellikle 1945-1980 arası geçen 35 yıllık süreç içinde, Türkiye’de kentler çok yüksek yoğunluklu yağ lekeli biçiminde büyüyen, gecekondu halkaları ile kuşatılmış, kamu hizmetleri açısından yetersiz, yeşil alanları az, kapsamlı planlama anlayışının altında biçimlenen yerleşimler haline gelmiştir. Kentleşme olgusu, Türkiye’nin yaşadığı kapitalistleşme sürecine paralel olarak nitelik değiştirmiş ve kentin Türkiye kapitalizmi açısından işlevleri yeni boyutlar kazanmıştır. 1980 sonrasında ise kapsamlı planlama anlayışından vazgeçilerek planlamanın bütüncül özelliği yerine sektör odaklı planlama anlayışı hâkim olmuştur. Sektörel tabanlı planlama anlayışı sonucunda 30’den fazla kuruma planlama yetkisi dağıtılmış, planlama kontrolsüz ve birbirinden bağımsız yürütülmüştür (Akay ve Akgün, 2014: 104).

Çevre ile ilgili çıkan çok çeşitli kanun ve düzenlemelerin uygulaması ile ilgili de ciddi anlamda yönetsel sorunlar yaşanmıştır. Uygulayıcı kurumlar arasında bir birliktelik bulunmamaktaydı. Bu birlikteliğin sağlanması için 1978 yılında, Bakanlar Kurulu Kararıyla, Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1984 yılına kadar Müsteşarlık olarak devam etmiş ancak 1984 yılından sonra yine Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğüne dönüşmüştür. 389 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Genel Müdürlük yeniden

Müsteşarlık düzeyine yükseltilmiştir (R.G., 09.11.1989, Sayı 20337). Türkiye’de çevre konularına verilen önemin göstergesi olarak, çevre yönetimi örgütlenmesinin bakanlık düzeyinde olmasını savunanların düşü 1991 yılında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda çevre yönetimi ve örgütlenmesi düzeyinde en önemli gelişme 1991 yılında yaşanmıştır. 443 sayılı KHK ile bağımsız bir Çevre Bakanlığı kurulmuştur (R.G., 21.08.1991, Sayı 20976) (Şengün, 2015: 114).

Tablo-2:Sektörlere ve Konulara göre Çevresel Harcamalar (TL), 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Toplam	16 582 227 650	19 274 653 031	20 731 867 039	25 935 494 282	31 804 709 665
Dış ortam havasını ve iklimi koruma	895 689 428	491 894 919	387 826 063	435 553 811	470 988 215
Atıksu yönetimi	2 664 966 519	3 527 271 073	4 197 858 467	4 760 275 931	5 592 953 349
Atık yönetimi	5 905 921 727	7 245 754 620	8 502 428 967	10 037 315 319	12 853 264 724
Toprak ve yer altı suyunu koruma	122 279 308	168 672 511	170 686 356	171 357 757	321 929 495
Gürültü ve vibrasyonun azaltılması	21 460 282	45 760 411	20 375 681	25 112 007	27 248 836
Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması	338 230 197	384 661 949	444 419 596	488 102 245	626 345 873
Radyasyona karşı koruma	7 734 014	9 110 839	10 099 939	8 912 594	8 102 181
Araştırma ve geliştirme	24 952 364	40 281 977	50 399 015	70 408 752	74 302 568
Su hizmetleri	4 877 884 720	6 369 589 056	6 141 939 052	8 827 766 079	10 373 766 780
Enerji	24 912 985	42 433 342	142 864 772	433 429 733	836 283 651
Diğer çevresel harcamalar	1 698 196 105	949 222 333	662 969 129	677 260 054	619 523 994
Kamu sektörü	12 847 762 971	14 913 569 045	15 935 132 926	20 249 388 163	24 199 782 187
Dış ortam	17 764 286	4 024 522	17 412 045	38 955 404	53 005 316

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

havasını ve iklimi koruma					
Atıksu yönetimi	2 124 810 212	2 821 255 850	3 447 254 985	3 881 835 061	4 519 673 145
Atık yönetimi	3 844 875 826	4 373 553 453	5 191 328 785	6 340 290 021	7 906 454 704
Toprak ve yer altı suyunu koruma	95 110 719	139 066 981	135 164 317	132 864 543	265 006 138
Gürültü ve vibrasyonun azaltılması	3 482	1 962 066	6 640 490	9 369 462	4 411 748
Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması	313 483 024	359 729 258	422 641 890	465 276 930	600 813 500
Radyasyona karşı koruma	2 100	133 201	3 180 573	2 896 477	1 528 944
Araştırma ve geliştirme	7 629 755	18 333 922	31 496 202	53 847 363	58 210 986
Su hizmetleri	4 817 204 972	6 302 016 185	6 059 640 152	8 722 342 615	10 236 926 498
Enerji	18 377 665	20 855 826	34 817 652	14 277 690	25 568 673
Diğer çevresel harcamalar	1 608 500 930	872 637 781	585 555 836	587 432 597	528 182 535
İş sektörü	3 734 464 679	4 361 083 986	4 796 734 113	5 686 106 119	7 604 927 479
Dış ortam havasını ve iklimi koruma	877 925 142	487 870 397	370 414 018	396 598 406	417 982 899
Atıksu yönetimi	540 156 307	706 015 223	750 603 482	878 440 870	1 073 280 204
Atık yönetimi	2 061 045 901	2 872 201 167	3 311 100 182	3 697 025 298	4 946 810 020
Toprak ve yer altı suyunu koruma	27 168 589	29 605 530	35 522 040	38 493 213	56 923 356
Gürültü ve	21 456 800	43 798 345	13 735 191	15 742 545	22 837 087

vibrasyonun azaltılması					
Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması	24 747 173	24 932 691	21 777 707	22 825 316	25 532 373
Radyasyona karşı koruma	7 731 914	8 977 638	6 919 367	6 016 117	6 573 238
Araştırma ve geliştirme	17 322 609	21 948 055	18 902 813	16 561 389	16 091 581
Su hizmetleri	60 679 748	67 572 871	82 298 900	105 423 464	136 840 282
Enerji	6 535 320	21 577 516	108 047 120	419 152 044	810 714 979
Diğer çevresel harcamalar	89 695 175	76 584 552	77 413 293	89 827 457	91 341 459

Kaynak: Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri 2012-2016

Türkiye’de çevrenin korunmasına ilişkin en somut veriler çevre koruma harcamaları ve çevresel istihdam verileridir. Çevre koruma harcamaları, üretim süreçleri ile mal ve hizmetlerin tüketiminden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi, azaltılması ve giderilmesi amaçlı faaliyetler için yapılan harcamalardır. Tablo-2’de sektörlere ve konularına göre çevresel harcamalar görülmektedir. Harcamalar kamu sektörü ve iş sektörü olmak üzere ikiye ayrılmış ve daha sonra kendi içlerinde detaylandırılmışlardır. Önemli olan husus ise hem kamu hem iş sektöründe çevresel harcamaların sürekli artıyor olmasıdır. Toplama baktığımızda 2012’den 2016 yılı sonuna kadar çevre koruma harcamaları yaklaşık iki kat artmıştır.

Tablo-3: Sektörlere göre Çevresel İstihdam, 2012-2016

	2012			2013			2014			2015			2016		
	To pl.	K	E	To pl.	K	E	To pl.	K	E	To pl.	K	E	To pl.	K	E
Kamu sektörü	692 1	20 35	488 6	679 9	20 49	475 0	644 7	20 72	437 5	644 5	20 93	435 2	756 7	25 80	498 7
İl özel idareler	185 5	20 7	164 8	184 7	22 2	162 5	100 3	10 3	900	107 3	89	984	104 5	10 8	937
Diğer kamu kuruluşları	506 6	18 28	323 8	495 2	18 27	312 5	544 4	19 69	347 5	537 2	20 04	336 8	652 2	24 72	405 0
İş sektörü	564 10	45 35	518 75	583 25	43 52	539 73	620 39	48 11	572 28	743 82	59 73	684 09	816 98	57 51	759 47
Girişimler	555 64	44 57	511 07	573 93	42 71	531 22	610 68	47 27	563 41	732 57	58 72	673 85	805 92	56 50	749 42
Madencilik ve taş	758	91	667	812	10	706	592	67	525	554	64	490	577	76	501

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

ocakçılığı					6											
İmalat sanayi	911 3	12 83	783 0	944 0	12 46	819 4	856 6	11 47	741 9	949 0	11 60	833 0	102 35	12 96	12 9	893
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	116 8	14 0	102 8	102 2	14 3	879	139 3	15 3	124 0	109 6	10 2	994	127 9	13 6	114 3	
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	265 26	17 22	248 04	305 77	15 97	289 80	336 95	15 98	320 97	472 41	28 24	444 17	483 53	28 31	455 22	
Diğer sektörler	179 99	12 21	167 78	155 42	11 79	143 63	168 22	17 62	150 60	148 76	17 22	131 54	201 48	13 11	188 37	
Organize sanayi bölgeleri	846	78	768	932	81	851	971	84	887	112 5	10 1	102 4	110 6	10 1	100 5	
Toplam	633 31	65 70	567 61	651 24	64 01	587 23	684 86	68 83	616 03	808 27	80 66	727 61	892 65	83 31	809 34	

Kaynak: Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri 2012-2016

Tablo-3’te ise çevresel istihdam ile ilgili veriler yer almaktadır. Çevresel istihdam çevrenin korunması ile ilgili faaliyetleri içermektedir. Çevre koruma, hem kirliliği önleme ve azaltma faaliyetlerini hem de çevresel bozulmalarla ilgili faaliyetleri kapsar. Tablodan da görüleceği üzere çevresel faaliyetlerde çalışan kişilerin çok büyük bir kısmı iş sektöründe çalışmaktadır. 2016 yılı haricinde kamu sektöründe çevre koruma faaliyeti ile ilgili çalışan sayısı sürekli azalmıştır. Ancak bunun aksine sürekli bir artış söz konusudur.

3. KÜRESEL ÖLÇEKTE ÇEVRESEL REGÜLASYONLAR ve TÜRKİYE

Uluslararası bağlamda çevrenin korunması ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca 1987 yılında yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" isimli rapor çevre konusunda bütün ülkelerde dikkat çekmiştir (Birleşmiş Milletler, 1987). Haziran 1992 Rio "Çevre ve Kalkınma Konferansı"nın önemli çıktıları olan "Rio Deklarasyonu" ve deklarasyon ilkelerinin uygulama belgesi niteliğinde olan "Gündem 21"de de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu "Ortak Geleceğimiz"’in devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir.

Rio Zirvesi’nin sonuç belgeleri daha sonra düzenlenen bütün büyük Birleşmiş Milletler (BM) toplantılarının da gündemini de etkilemiştir. Özellikle; Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire,1994), Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (Kopenhag, 1995), İkinci İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul, 1996), Binyıl Zirvesi (New York 2000), Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg 2002), Birleşmiş Milletler Global İnsan Kalkınma Programı (Cape Town, 2006) olmak üzere, önemli sayıda uluslararası girişim söz konusudur (Baykal ve Baykal, 2008; 10).

Çevre ile ilgili olan ve küresel ölçekte geçerliliğe sahip çok sayıda sözleşme ve protokol vardır. Bunlardan bazıları; Ramsar, Cites, Viyana, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi sözleşmeler ile Montreal ve Kyoto gibi protokollerdir (Yavan, 2016: 12). Viyana sözleşmesinin tam adı “Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi”dir ve 196 ülke bu sözleşmeye taraf olmuştur. Türkiye de bu ülkelerden bir tanesidir. 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü’ne 191 ülke taraf olmuş ve sera gazı emisyonlarını azaltacaklarını taahhüt etmiştir.

Küresel ölçekte yapılan düzenlemelerin yanı sıra bölgesel olarak da düzenlemeler yapılmaktadır. Bunun en başarılı örneği AB’dir. İlk olarak Akdeniz havzasını korumak için “Akdeniz Eylem Planı” tasarısı kabul edilip imzalanmış ve 1978’de yürürlüğe girmiştir (Yavan, 2016: 14). Avrupa Birliği, üye olmak isteyen ülkelere oluşturdukları çevre müktesebatını uygulatıp bölgesel olarak çevre konusunda standart uygulamalar yapmayı amaçlamaktadır. Müktesebatın içerisinde hava kalitesi, su kalitesi ve atık yönetimi gibi temel başlıkların ayrıntılı olarak düzenlenmesi yer almaktadır. Avrupa Birliği’nin çevre politikasının gelişiminde, 1973 yılından bu yana hazırlanan Çevre Eylem Programları oldukça etkili olmuştur. 6. Eylem Programı 2012 yılında başlamış ve süresi dolmuştur. Hâlihazırda 7. Eylem Programı yürürlükte. AB’nin hazırlamış olduğu temel çevre mevzuat listeleri oldukça detaylı ve kapsayıcıdır.

Türkiye, AB’ye katılımı için bir önkoşul olan, AB çevre müktesebatına uyumun sağlanması ve mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması amacıyla ihtiyaç duyulacak teknik ve kurumsal altyapı, gerçekleştirilmesi zorunlu çevresel iyileştirmeler ve düzenlemelerin yer aldığı AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023) belgesini hazırlamıştır. UÇES kapsamında, Türkiye’de başta su, atık, hava, endüstriyel kirliliğin kontrolü, doğa koruma ve yatay sektör olmak üzere çevre konusunda öncelik verilen alanlara yönelik amaç, hedef, strateji ve gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler ortaya konulmuştur. AB üyelik sürecinde Çevre Faslı 2009 tarihinde açılmış ve halen de devam etmektedir (AB Bakanlığı, 2017).

2016 yılında tekrar yayınlanan Çevre Uyum Stratejisinde 2007 yılında yayınlanan belge ile ilgili gerçekleşme bilgileri de yer almaktadır. 2007-2015 dönemi içinde gerçekleştirilen yatırımların %77’si Su Kalitesi Sektörü için yapılmıştır. Su Kalitesi Sektörünün ardından Atık Yönetimi ve Hava Kalitesi Sektörleri gelmektedir. Çoğu yatırımların finansmanı kamu sektörü, özellikle de merkez kaynaklarından yapılmaktadır. 2007 senesinde yayımlanan UÇES Belgesinde ise kamu yatırımlarında yerel idarenin payının daha yüksek olması öngörülmüştür. Ancak gerçekleştirmeler göstermektedir ki yerel yönetimler kendileri için planlanan öngörülerini yerine getirebilecek kurumsal ve finansal kapasiteye sahip değildir. AB üyesi ülkeler, özellikle su ve atık sektörlerinde konusunda uzmanlaşmış, özel sektör kurumlarına ya da kamu-özel sektör ortaklıklarına ağırlık vermektedirler (UÇES 2016-2023, 2016: 142). UÇES’de de belirtildiği üzere Türkiye’de çevre konusunda yetkili olan birçok birim bulunmaktadır. Ancak söz konusu birimler arasında sıkı bir koordinasyon olmadığından yapılan yatırımlar tek bir alanda yoğunlaşmaktadır.

SONUÇ

Regülasyon sadece doğrudan ekonomi ile ilgili alanlarda piyasa başarısızlıklarının düzenlenmesi değildir. Sosyal alanlarda da piyasanın kaynak tahsisini etkin bir biçimde

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

yapmadığı başarısızlıklar mevcuttur. Bu alanlar ekonomi ile dolaylı olarak ilgilidir. Çünkü düzenlenmediklerinde ağır ekonomik sonuçlar doğurabilirler.

Çevrenin korunması ve çevre sorunları, tüketicilerin korunması ile iş ve işçi güvenliği gibi alanlarda yapılan regülasyonlar sosyal regülasyonlar olarak sınıflandırılmaktadırlar. Türkiye’de de kamu otoriteleri 1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler Kanunu ile çevre konusunda düzenleme yapmaktadırlar. Ancak uzun yıllar boyunca çok başlı bir düzen devam etmiş ve çevre sorunlarının fazlasıyla büyümesine neden olmuştur. Çevre Bakanlığı’nın kurulması ve Çevre Kanunu’nun çıkarılmasıyla uygulamada biraz olsun düzelme sağlanmış olsa da bunlar var olan sorunların çözülmesi için yeterli değildir.

Türkiye çevre alanında dünya standartlarına ulaşabilmek için birçok uluslararası anlaşmaya/protokole/sözleşmeye taraf olmuştur. Bunlardan en etkilisi ise AB üyelik sürecinde 2009 yılında açılan Çevre Faslı’dır. Türkiye Çevre Faslı’nı açtırmak için 2007 yılında AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi’ni yayınlamıştır. Mevzuatın ve fiili uygulamaların AB ile uyumlu olması için halen çalışılmaktadır. Ancak çevre yönetiminin dağınık yapısı ile başarılı bir çevre yönetiminin sağlanamayacağı kanaatine ulaşılmıştır. Çünkü çevre konusunda yetkili olan bakanlıklar dahi sıklıkla birleştirilip, ayrılmaktadır. Dolayısıyla istenmeyen bir yetki çakışması yaşanmaktadır.

Türkiye’nin kısa bir zaman içerisinde Çevre Faslı’nı kapatabilmesi için 2016 yılında yayınlanan UÇES içerisinde belirtilen alanlarda hızlıca yatırım yapmalı ve var olan mevzuata ilişkin uygulamalarını geliştirmelidir. Denetlenmedikten sonra ya da denetlenip müeyyidelendirilmedikten sonra regülasyon yapmanın hiçbir anlamı kalmamaktadır hem iktisadi olarak hem sosyal olarak. Eğer amaç dışsallıkların önüne geçip maliyetleri içsel hale getirmek ise denetim bunun vazgeçilmez bir parçasıdır.

Kaynaklar

Akay, A.,ve Akgün, F. K. (2014). Türkiye'de Planlamada Dönüşüm Süreci: Çevre ve Koruma mı? Kentleşme ve Yapılaşma mı?..*Amme İdaresi Dergisi*, 47(4) 93-115.

Aktan, C. C. (2003). *Kamusal regülasyon kavramı ve türleri*. Erişim Tarihi: 20.06.2018, <http://www.canaktan.org/ekonomi/regulasyon/kavram.htm>

Aktan, C. C.,ve Yay, S. (2016).Regülasyon İktisadına Giriş. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 116-135

Aktan, C. C.,ve Yay, S. (2016).Regülasyonların Politik İktisadı: Regülasyonların Etkileri, Fayda ve Maliyetleri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(2), 82-102

Aktan, C. C. (2016).Regulatory Public Policies: An Introductory Survey. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 8(2), 304-326

Atiyas, İ. (2000). Devletin Düzenleyici Rolü, İ. Atiyas (Eds.)*Ne İçin Ve Nasıl Regülasyon?*19-34,İstanbul.

Baykal, H.,ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları/ Environmental Problems in A Globalized World. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9) 1-17.

Birleşmiş Milletler, (1987). Ortak Geleceğimiz,https://www.are.admin.ch/dam/are/en/dokumente/nachhaltige_entwicklung/dokumente/bericht/our_common_futurebrundtlandreport1987.pdf.download.pdf/our_common_futurebrundtlandreport1987.pdf Erişim Tarihi 25.06.2018

Çevre ve Orman Bakanlığı, (2006). AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007 - 2023), https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/ab_entegre_cvre_uyum_stratejisi.pdf Erişim Tarihi: 21.05.2018

TÜİK, (2016). Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri 2012-2016. <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBARama.do> Erişim Tarihi: 05.06.2018

Emek, U. (2002). Devletin Kapasitesi ve İktisadi Kalkınma Sürecindeki İşlevi. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, TÜSİAD Yayın No: T/2002-12/349, 2002-12.

Kayıran, M. (2013). Kamu malları: piyasa başarısızlığı mı teorilerin başarısızlığı mı? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(04), 147-184.

Oğuz, Fuat, Devlet ve Piyasa: Regülasyon Ekonomisine Giriş, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Şengün, H. (2015). Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Uygulamaları. *Strategic Public Management Journal* 1(1), 109-130.

Sosyal Regülasyon Kavramı Ve Türkiye’de Çevrenin Korunmasına Yönelik Regülasyonların Etkinliği

Taşar, M. O. (2016). Piyasa Ekonomilerinde 3R: Rekabet, Regülasyon ve Reform Genişletilmiş 3.Baskı. Palet Yayınları, Konya.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, (2017). Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası. https://www.ab.gov.tr/fasil-27--cevre_92.html Erişim Tarihi: 05.06.2018

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2016). AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2016-2023). <http://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/uces-belges--20180125144313.pdf> Erişim Tarihi: 01.06.2018

Tepe, B.,ve Ardiyok, Ş. (2004). Devlete yeni rol: Regülasyon. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), 105-130.

BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERLE İLGİLİ BEŞERİ SERMAYE ÖZELİNDE MODEL ÇALIŞMALARI

Prof.Dr. Kutluk Kağan SÜMER Derya İlem KAZANCIGİL

Özet: 20. yüzyılın ortalarından itibaren, temel üretim faktörlerine ‘Bilgi’nin eklenmesine yol açan bilgi devrimi gerçekleşmiştir. Sermaye ve işgücü faktörleri birikiminin belirli Sartlarda ekonomik büyüme ile doğru orantılı ilişkisi ortaya konulmuşken, büyüme literatürüne ekonomik büyüme üzerindeki etkileri açısından yeni kavramlar girmiştir. Bunlar bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, beşeri sermaye, Araştırma-Geliştirme (AR-GE), yaparak öğrenme (learning-by-doing) ve teknoloji yayılımı (spillover) gibi kavramlardır ve yeni büyüme teorilerinin odağında yer almaktadırlar.

Romer, içsel büyüme modeline iktisadi büyümenin önemli bir lokomotifini olarak beşeri sermaye birikimini dahil etmiştir. Ayrıca, Solow-tipi büyüme modelini daha da geliştiren Mankiw vd., ekonomileri durağan hale gelen (steadystate) ülkelerin büyümeye tekrar geçebilmelerinin nasıl sağlanabileceği konusunu araştırmışlardır. Bu amaçla modele büyümeyi etkileyen temel faktörler olarak, fiziki ve beşeri sermayeyi dahil etmişlerdir.

Beşeri sermaye-iktisadi büyüme etkileşiminde bir diğer önemli faktör ise A&G (Araştırma & Geliştirme) harcamalarıdır. Beşeri sermaye yatırımları açısından A&G harcamalarının artırılması veya etkinleştirilmesi, fiziki yatırımlarda bir artışa neden olmakta ve yüksek bir reel büyüme trendine ulaşılmasına olanak sağlamaktadır.

İçsel büyüme modellerinin önemli bir kaynağı olan beşeri sermaye olgusu; bilgi, beceri ve bireysel yeteneklerin toplamından oluşmakta ve bu anlamda kalkınmaya önemli ölçüde yarar sağlamaktadır. Buradan hareketle söz konusu olgunun kalkınma sürecinde oynadığı rollerle ilgili olarak pek çok akademik ve/veya ampirik çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalarda beşeri sermayenin özellikle eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlar noktasında ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmiştir.

Ekonometrik analizlerde beşeri sermayeyi tanımlayan parametrelere genellikle eğitimle ilgili değişkenlerle ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada ekonomik büyümeyi belirleyen bu faktörlerin büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik modeller yardımıyla incelenmeye çalışılacaktır. Çalışma, beşeri sermayenin önemli unsurlarından olan eğitim ve sağlık alanındaki yatırımların ekonomik kalkınmaya etkisini açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Beşeri Sermaye, Eğitim, ARGE, bilgi ekonomisi

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Abstract: From the middle of the 20th century, an information revolution has taken place that leads to the addition of 'Information' to basic production factors. While the accumulation of capital and labor factors has been directly related to economic growth in certain Sectors, the growth literature has introduced new concepts in terms of its effects on economic growth. These are concepts such as information society, knowledge economy, human capital, research and development (AR-GE), learning-by-doing and technology diffusion (spillover) and are at the center of new growth theories.

Romer has included human capital accumulation as an important locomotive of economic growth in the internal growth model. Furthermore, Mankiw et al., Who further developed the Solow-type growth model, investigated how the economies of the steadystate countries could be able to regain growth again. For this purpose, the model included physical and human capital as the main factors affecting growth.

Another important factor in the interaction between human capital and economic growth is R & d (Research & Development) expenditures. Increasing or activating R & d expenditures in terms of human capital investments leads to an increase in physical investments and allows a high real growth trend to be achieved.

Human capital, an important source of internal growth models, knowledge, skills and individual abilities, and in this sense it provides significant benefits to development. From this point of view, there are many academic and / or empirical studies on the role that maturation plays in the development process. It is emphasized that human capital plays an important role in economic development, especially at the point of investments in education and health.

Parameters that define human capital in econometric analyzes are usually reached with variables related to education.

In this study, we will try to examine the effects of these factors which determine economic growth by using econometric models. The study seeks to explain the impact of investments in education and health, which are important components of human capital, on economic development.

Keywords: Growth, Human Capital, Education, R&D, knowledge economy

EKONOMİK BÜYÜME

İktisadi büyüme pek çok faktör etkileyebilir ancak, büyüme modellerinde yer alan ve genel kabul gören faktörler, fiziki sermaye, işgücü, doğal kaynaklar ve teknolojik gelişme olmak üzere dört tanedir. Doğal kaynakların sabit olduğu varsayımıyla, diğer faktörlerin reel artışı neticesinde ekonomik büyüme gerçekleşir. (Üzümcü, 2012:8) Ekonomi hacmindeki genel artışı ifade eden ekonomik büyüme, gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerin tamamı için önemli bir meseledir. (Özel, 2012:64) Bu sebeple ekonomik büyümenin özelliklerini ve sonuçlarını belirtmek faydalı olacaktır. (Kıraçlar 2005:17-18)

Büyümenin Özellikleri:

- Büyüme reel değerlerle ölçülür, üretim ve milli gelirdeki reel artıştır.

- Uzun dönemli bir olgudur, bu nedenle uzun süreli analiz araçlarından faydalanılır. Kısa dönemli analizler hatalı yorumlara neden olabilir.

- Dinamik ve sayısal bir olgudur dolayısıyla statik kavramlarla açıklanamaz, büyüme analizleri niceliksel özellikler gösterir.

Büyümenin Sonuçları

- Toplumsal değişimleri hızlandırır

- Kentleşme (kent nüfusundaki ve kent sayısındaki artış) hareketlerini hızlandırır

- Toplumun tüketim kalıplarını ve fiyat yapısını değiştirir.

- Sosyal maliyetleri artırır

Yakın geçmişe kadar ekonomik büyüme kavramı, üretimdeki artışlar ölçülmesiyle niceliksel olarak değerlendirilmekte, ekonomideki fiziki değişimler dikkate alınmaktaydı. Ancak sonraları kavramın nicel boyutunun yanı sıra nitel boyutu da önem kazanmıştır. Büyümeyle oluşan üretimdeki artışın, işsizlik, istihdam, gelir dağılımı vb. bakımından toplum refahı üzerindeki etkileri üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. (Berber, 2011 :6) Politika yapıcılar genelde büyüme oranıyla ilgilenirken, büyümenin yapısı ve kalitesi ile pek de ilgilenmemektedirler.

Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye, üretim sürecine katılan işgücünün sahip olduğu bilgi, beceri, deneyim gibi pozitif vasıfları ifade etmektedir. Kavram işgücünün niteliklerine, vasıfların a değinmektedir. (Eser ve Gökmen, 2009:43) OECD 1998 yılında düzenlediği raporda beşeri sermayeyi, ekonomik faaliyetlerle ilgili bireylerde oluşan bilgi, beceri, yetkinlik ve diğer nitelikler olarak tanımlamaktadır. (OECD, 1998:9) Tanım üretim odaklı perspektiften değerlendirildiğinde, ekonomik değer üreten işgücünün bilgi ve beceri stokudur. Bazı araştırmacılar ise beşeri sermayeyi kişisel, sosyal ve ekonomik refahın oluşturulmasını kolaylaştıran bilgi, beceri, yetkinlik ve nitelikler olarak tanımlamaktadır. Frank ve Bernanke'ye göre beşeri sermaye, eğitim, öğretim, deneyim, zeka, enerji, çalışma alışkanlıkları, güvenilirlik, girişim gibi çalışanların, marjinal ürün değerini etkileyen faktörlerin birleşimidir. (Know, 2009:4)

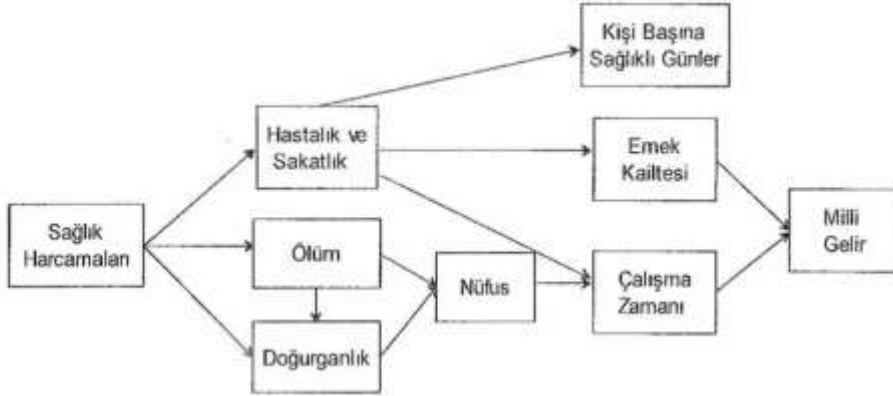
Fiziksel sermayenin uzun dönemde büyümeyi tek başına açıklamakta yetersiz kaldığı fark edilince, beşeri sermaye kavramı ortaya çıkmıştır. Böylelikle eğitim kayıtları ve yaşam beklentisi gibi pek çok sosyal göstergeler, ortak bir terimin çatısı altında birleşmiştir.

Beşeri Sermayeye Etki Eden Faktörler

- Eğitim

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

- Sağlık

- Nüfus Yapısı
- Beyin Göçü

Beşeri sermaye yatırımlarını, Birleşmiş Milletler Ekonomik İşler Departmanı emek faktörünün verimliliğini arttırmak için yapılan yatırımlar olarak tanımlamaktadır (Di Bartolo, 1999: 1).

İnsana yatırım, resmi eğitimden çok daha fazlasını içerir ve bunlar farklı kaynaklardan kaza nılan, faydalı insan kabiliyetlerinin toplamıdır (Schultz, 1968b:277). Uzun dönemde beşeri sermaye stoku kazanılan bilgi, beceri ve yeterliliklere bağlıdır.

Eğitim üzerine yapılan ampirik analizler farklı sonuçlar vermektedir.

Psacharopou los (1994: 1326-1328) dünya genelinde eğitim yatırımlarının getiri oranlarını incelemiş ve aşağıdaki gibi özetlemiştir.

- İlk öğretimin sosyal ve kişisel getiri oranları, orta ve yüksek öğrenimden daha fazladır. Ayrıca ilk-orta-yüksek eğ itim derecelerinde, eğitimin kişisel getiri üzerindeki etkisi, sosyal (toplumsal) getirisinden yüksektir.

- Özel sektörde eğitimin getirileri, kamu sektörüne göre daha yüksektir. Bunun başlıca nedenleri kamu sektörünün sabit ve rijit olan ödeme yapısı ile özel sektördeki verimlilik artışlarının kişisel gelire yansıtılmasıdır.

- Ülkelerin kişi başına düşen milli gelir oranları yükseldikçe, tüm eğitim düzeyleri için özel ve toplumsal getiriler azalmaktadır. Başka bir ifadeyle ülkelerin gelişmişlik dereceleri arttıkça eğitim getirilerinin daha stabil olduğu kabul edilir.

- Yüksek eğitim fakültelerinin fizik, bilim, ziraat vb. için toplumsal getirileri çok düşükken, mühendislik, hukuk, ekonomi için özel getiriler oldukça yüksektir. Kadınlarda eğitimin getirileri toplamda, erkek rakiplerine göre daha yüksektir.

Blundell, Dearden, Goodman ve Reed (2000:F82-F83) yüksek eğitime yapılan yatırımların getirilerini üçü ana kategoriye ayırmıştır.

- Özel Finansal Getiriler: Yüksek eğitimin bireylerin gelirlerini ve(ya) istihdam olanaklarını geliştirmesiyle ölçülür.
- Özel Finansal Olmayan getiriler: Yüksek eğitimin gelir dışında yarattığı daha iyi çalışma koşulları ve iş çevresi gibi finansal olmayan refah artışıyla ölçülür.
- Sosyal Getiriler: Bireysel kazançların ötesinde yüksek eğitimin toplumsal etkileri, artan teknik yenilik, takım çalışması gibi dışsallıklarla ölçülür.

Wolfe ve Zuvekas'ın(1995:1-9) eğitimin pazar dışı etkileri üzerine yaptıkları araştırma sonucunda; eğitim düzeyi ile sağlık durumu, doğurganlık oranı, tüketim tercihi vb. arasında pozitif bir ilişki olduğunu görmüşlerdir.

Eğitimin başlıca pazar dışı etkileri;

- Eğitim gerek zararlı alışkanlıklardan uzak durma, gerekse sağlıklı beslenme gibi konularda birey ve aile üyelerinin tercihlerini şekillendirerek sağlık durumunu etkiler.
- Eğitimli ebeveynlerin çocukları da iyi eğitim almaktadır.
- Eğitim, doğurganlık tercihlerini ve genç kız çocukların evlilik dışı çocuk sahibi olma kararlarını etkilemektedir.
- Eğitim tüketici tercihlerini, seçimlerini etkileyerek, aile refahını ve gelirini artırır.
- Eğitimin hayır işleri için ayrılan zaman ve para miktarını arttırdığı yönünde bulgular vardır.
- Eğitim arttıkça suç eğilimi, oranı azalabilir.

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Tablo ??? Eğitimin Toplum ve Birey Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkisi		
	Toplumsal	Kişisel
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none">- Vergi gelirlerinde artış- Üretkenlik artışı- Tüketim Artışı- İşgücü esnekliği artışı- Devletten beklenen mali desteğin azalması	<ul style="list-style-type: none">- Yüksek kazanç düzeyi- İş bulma kolaylığı- Yatırımda artış- Daha iyi çalışma koşulları- Kişisel/Mesleki hareketlilik
Sosyal	<ul style="list-style-type: none">- Suç oranlarında azalma- Bağış ve toplum hizmetlerinden artış- Vatandaşlık bilincinin gelişmesi- Sosyal kenetlenme- Teknolojiye uyum sağlama ve kullanma becerisinin gelişmesi	<ul style="list-style-type: none">- Daha sağlıklı ve uzun yaşam- Çocuklar daha iyi yaşam koşulları- Tüketicilerin daha iyi karar verebilmesi- Kişisel statünün yükselmesi- Daha fazla hobi ve boş zaman aktiviteleri

Kaynak: İlem, 2010:14.

Ekonomik Büyümede İnsan Sermayesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

248

Klasik ve Neo-Keynesyen büyüme modellerinin varsayımları birbirlerinin eksik taraflarını, tamamlar niteliktedir. Ancak bu modeller değişen ve küreselleşen dünya koşullarında, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörleri açıklamakta yetersiz kalmıştır. Neo-Klasik büyüme modellerinde ise büyümeyi belirleyen önemli faktörlerin dışsal olarak belirlenmesi, yeni modellerin önünü açmıştır. Böylece büyümeyi nicel olduğu kadar nitel özellikleriyle ele alan, ekonomide devlete etkin bir rol veren, büyüme faktörlerini modelin içine dahil eden içsel büyüme modelleri geliştirilmiştir.

Neo-Klasik Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye

Solow'un geliştirdiği ilk modelde üretim düzeyini fiziki sermaye ve emek/iş gücü miktarı belirlemektedir. Yani teknolojik gelişmenin olmadığı, varsayılmaktadır. Bu model

Sonrasında teknolojik gelişme, modele dışsal bir faktör olarak eklenmiş ve literatüre Genel SBM olarak geçmiştir. Neo-Klasikler 1960'ın başlarına kadar beşeri sermayeyi, insanın sermaye olarak değerlendirilmesinin ahlaki bir sorun olarak görülmesi, beşeri sermaye piyasasının olmaması, etkilerinin tespit edilmesi ve ölçülmesi hususundaki zorluklar gibi nedenlerle modele dahil etmemişlerdir. Ancak daha sonraları Schultz, Denison Jargenson, Mankiw-Romer-Weil gibi iktisatçılar beşeri sermayeyi modele eklemişlerdir. Mankiw-Romer-Weil tarafından geliştirilen model, literatüre Genişletilmiş SBM olarak geçmiştir.

1. Schultz Yaklaşımı

Schultz beşeri sermaye ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Modern beşeri sermaye teorisinin temelini atan Schultz, 1960'lara kadar Amerika'da gerçekleşen ekonomik büyümenin, sadece emek-toprak-sermaye ile açıklanamayacağını ve büyümedeki artışın , bu kaynaklardaki artıştan daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Schultz, ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmı olan, "bilgisizliğimize verilen isim" olarak tanımladığı "artık faktörün" beşeri sermayeden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Beşeri sermaye teorisinin Neo-klasik iktisadın varsayımlarına ilave olarak 3 varsayım vardır.

Beşeri sermayenin neredeyse sınırsız büyüme potansiyeline sahiptir

Beşeri kaynaklar, ülkenin en bol sahip olduğu üretim faktörüdür

Beşeri sermaye, doğal kaynaklar ve fiziksel sermayenin az olduğu durumlarda bile ekonomik büyümeyi maksimum yapabilir

$$g_y = \frac{I_m}{Y} r_m + \frac{I_{\square}}{Y} r_{\square} + g_L S_L$$

$\frac{I_{\square}}{Y}$ Eğitim Yatırımı / Milli Gelir (Eğitimin Milli Gelirden Aldığı Pay)

R Eğitim neticesinde elde edilen ek gelir / Eğitimin ek maliyeti x 100

$\frac{I_{\square}}{Y} r_{\square}$ Eğitimin Büyüme Katkısı

Schultz, eğitimin büyüme olan katkısını, eğitimin düzeyine göre ilk (p), orta (s) ve yüksek (hi) öğretim olarak değerlendirmiştir. Buna göre eğitimin büyüme katkısı:

$$\frac{I_{\square}}{Y} r_{\square} = \frac{I_p}{Y} r_p + \frac{I_s}{Y} r_s + \frac{I_{hi}}{Y} r_{hi}$$

Eğitimin büyüme katkısını gösteren denklemi diğer denklemde yerine konulduğunda Schultz Modeli aşağıdaki gibi olmaktadır;

$$g_y = \frac{I_m}{Y} r_m + \frac{I_p}{Y} r_p + \frac{I_s}{Y} r_s + \frac{I_{hi}}{Y} r_{hi} + g_L S_L$$

2. Denison Yaklaşımı

Denison neo-klasik iktisadın aksine emek faktörünün homojenliği varsayımını terk etmiş ve emek faktörünü alan eğitimin türü, düzeyi, uzunluğuna bağlı olarak parçalara ayırmıştır. Bu şekilde insan sermayesi, üretim fonksiyonunda bağımsız bir faktör haline gelmiştir.

Denison, eğitimin işgücünde oluşturduğu niteliksel değişimleri, eğitim girdisinin bir ölçütü olarak kullanmıştır. İş gücünde oluşan bu niteliksel değişimleri eğitim süresi ile ilişkilendirerek, işgücü gelirlerindeki farklılığın eğitim sürelerindeki farklılıktan kaynaklandığını varsaymıştır. Denison, emek verimliliğinde formel eğitim yoluyla sağlanan iyileşmenin gelişmenin tahmin edilebilmesi, çalışan bireylerin oluşturduğu insan sermayesi için bir ölçü birimi oluşturmuş ve gelir artışını bu insan sermayesinin artışı olarak yorumlamıştır.

Diğer bir ifadeyle Denison, makro ekonomik ölçü birimi olarak geliri kullanmıştır. Buradaki gelir, eğitim düzeyleri doğrultusunda farklı niteliklere sahip çalışanların oluşturduğu gruplar arasındaki, gelir düzeylerinin mukayesesinden elde edilmiştir. Yani çalışanların elde edecekleri ortalama gelir, eğitim düzeylerine bağlıdır.

3. Jorgenson Yaklaşımı

Denison işçileri cinsiyet, yaş ve eğitim gibi demografik özelliklerine göre sınıflandırmış, (Jorgenson, 1991 :38) Jorgenson ise daha spesifik olarak işgücünün özelliklerine karşılık gelen birinci dereceden emek endeksleri tanımlamıştır. Yani iş gücünün cinsiyet, yaş, eğitim, istihdam sınıfı, meslek ve endüstri olmak üzere bu altı özelliği için altı tane birinci derece endeksi olur. (Jorgenson, 1981 :42) 51 endüstri grubunun her biri için emek girdisi 2 cinsiyet, 8 yaş grubu, 5 eğitim sınıfı, 2 istihdam sınıfı, 10 meslek grubu olarak sınıflandırılmıştır. (Jorgenson, 1988:36) Bu sınıflandırmayla ekonomik büyüme işgücünün hangi özelliğinin daha fazla katkı yaptığı araştırılmıştır. İşgücü heterojen bir yapıya sahip olmakla birlikte zaman içinde mesleki ve yapısal açıdan değişmektedir. Bu sebeple ekonomik büyüme analizlerinde beşeri sermayenin miktar ve kalite değişiklikleri önemlidir. Jorgenson Modelinde eğitimin ekonomik büyüme katkısı aşağıda gösterilmektedir.

$$g_Y = A + g_K + g_{Le} + g_{LSL} + g_{HS_H}$$

$$L_e = L - \sum_{s=2} \sum_a \sum_c \sum_o \sum_i H_{sacoi}$$

$$L_e = L - \sum_{i=1} H_{si} \sum_{i=1} H_{ai} \sum_{i=1} H_{ci} \sum_{i=1}^{10} H_{oi} \sum_{i=1}^{51} H_{ii}$$

g_{Le}: Eğitilmiş İş Gücünün Büyüme Oranı

H: İşgücünün özellikleri

c: İstihdam Sınıfı

o: Meslek

s: Cinsiyet

a: Yaş

i: Endüstriyel Sektör

4. Mankiw-Romer-Weil Modeli (MRW Modeli)

MRW modelinde ekonomik büyüme için Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmış, ekonomik büyüme için Neo-klasik iktisadın varsayımları doğrultusunda ölçeğe göre sabit getiri, azalan verimler yasası, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğu varsayılmıştır. (Mankiw, Romer ve Weil, 1992:409; Akça, 2014:54) SBM'deki sermaye tanımı genişletildiği için MRW büyüme modeli, üretim fonksiyonunda Denklemlerde görüldüğü üzere üç açıklayıcı değişken yer almaktadır.

$$Y = K^\alpha H^\beta (AL)^{1-\alpha-\beta}$$

Y: Üretim

H: Beşeri Sermaye

L: İş Gücü

K: Fiziki Sermaye

$\alpha > 0$

$\beta > 0$

$\alpha + \beta < 1$

α : Üretimin Fiziki Sermaye Esnekliği

β : Üretimin Beşeri Sermaye Esnekliği

$1-\alpha-\beta$: Üretimin İş Gücü Sermaye Esnekliği

$$y = \frac{Y}{AL}, k = \frac{K}{AL}, \square = \frac{H}{AL}$$

$$\dot{k} = s_k y - (n + g + d)k = S_k k^\alpha \square^\beta - (n + g + d)k$$

$$\dot{\square} = s_{\square} y - (n + g + d)\square = S_{\square} k^\alpha \square^\beta - (n + g + d)\square$$

s_k : Hasılanın fiziki sermayeye ayrılan kısmı

n : Dışsal nüfus büyümesi

s_h =Hasılanın beşeri sermayeye ayrılan kısmı

g := Dışsal teknolojik gelişme

k = Etkin işgücü birimi başına düşen fiziki sermaye stoku

h = Etkin işgücü birimi başına düşen beşeri sermaye stoku

d = Fiziki ve beşeri sermayenin sabit oranlı yıpranma payı

Modelde fiziki ve beşeri sermaye için yıpranma paylarının aynı olduğu kabul edilmektedir.

Durağan durumda etkin işgücü başına fiziksel (k) ve beşeri (h) sermaye değerleri aşağıdaki gibidir.

$$k^* = \left(\frac{s_k^{1-\beta} s_h^\beta}{n+g+d} \right)^{\frac{1}{1-\alpha-\beta}}$$

$$h^* = \left(\frac{s_k^\alpha s_h^{1-\alpha}}{n+g+d} \right)^{\frac{1}{1-\alpha-\beta}}$$

$k=0$ iken etkinlik birimi cinsinden artan işgücünün tam istihdamının sağlanabilmesi için gereken fiziki sermaye yatırımları aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$s_k k^\alpha h^\beta = (n+g+d)k$$

yukarıdaki denklemde t dönemde etkin işgücü başına sermaye stoku beşeri sermaye belirlenir.

$$k = \left(\frac{s_k}{n+g+d} \right)^{\frac{1}{1-\alpha}} h^{\frac{\beta}{1-\alpha}}$$

Nihayet son denklemde ekonominin durağan durum dengeli gelişme sürecinde sahip olacağı fiziksel ve beşeri sermaye karması belirlenebilmektedir.

MRW modelinde, beşeri sermaye değişkeni olarak ortaokul düzeyinde okullaşma oranı kullanılmış, ilkokul ve yüksek öğrenim dışlanmıştır. (Mankiw, Romer ve Weil, 1992:419)

Makalede ülkeler arası gelir farklılıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda MRW modelini 1960-1985 yılları arasında panel verilerle petrol üreticisi olmayan ülkeler, orta gelişmişlik düzeyindeki ülkeler ve OECD ülkeleri için sınımışlar ve her bir ülke grubu için beşeri sermaye değişkeni, istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. MRW'ye göre farklı tasarruf oranlarına ve nüfus artış hızına sahip ülkelerin, bu doğrultuda kendilerine özgü durağan durum dengeleri ve kişi başına düşen gelir düzeyleri olacaktır. Bu sebeple ülkeler arasındaki gelir farklılıkları kararlı yapıdadır. Yakınsama ise ancak ülkelerin başlangıçta sahip olduğu büyüme sürecini belirleyen değişkenlerin kontrol altında tutulmasıyla mümkün olacaktır.

İçsel Büyüme Teorilerinde Beşeri Sermaye

İktisatçıların endüstri devriminden sonra hasılda ki artışın nüfus, artışı izlediği ve ülkelerin uzun dönemde farklı büyüme oranlarına sahip olduğu gözlemlemesi, neo-klasik büyüme modelinin sorgulanmasına neden olmuştur.

İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyüme piyasa içindeki ekonomik aktörler tarafından içsel olarak belirlendiği varsayılır, büyümenin itici gücü (engine of growth) belirlenir.

1. Lucas

Lucas 1988 yılında yayınladığı "On the Mechanics of Economic Development" (Ekonomik Kalkınmanın Mekanikliği) isimli öncü niteliğindeki çalışmada, beşeri sermayeyi üretim faktörü olarak kabul edip, beşeri sermayenin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur.

Çalışmasında üç model ele almıştır, bunlar: Fiziksel sermaye birikimi ve teknolojik gelişme modeli, eğitim yoluyla beşeri sermaye birikimi modeli ve yaparak öğrenme yoluyla beşeri sermaye birikimi modelidir. Çalışmada eğitim yoluyla beşeri sermaye birikimi modeli üzerine yoğunlaşmıştır.

Modelde, beşeri sermaye birikiminin, işgücünün niteliklerini geliştirerek ekonomik verimliliği arttırdığına ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin kaynağı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yani toplumdaki beşeri sermaye ve bilgi stoku ekonomik büyümenin itici gücünü oluşturmaktadır.

Lucas modelini kurarken, Solow'un neoklasik büyüme modelinin kapalı ekonomi varsayımı altında, Schultz ve Becker'ini beşeri sermaye kavramını ve teknik olarak benzer olan Arrow, Uzawa ve Romer'in fikirlerini bir araya getirmiştir.

Lucas, Solow'dan farklı olarak beşeri sermayeyi üretim fonksiyonuna dahil etmiş, beşeri sermayenin artırıldığı sürece büyümenin sağlanacağını ifade etmiştir. Lucas modelinde üretim faktörlerinden sermaye birikimi ve işgücü ölçeğe göre sabit getiriye sahipken, beşeri sermayenin üretim fonksiyonuna dahil edilmesiyle, üretim süreci ölçeğe göre artan getiriye sahip olmuştur. Aslında Lucas bir bakıma, Solow modelinde dışsal olarak belirlenen teknolojik gelişmeyi, beşeri sermaye ile ilişkilendirmiştir.

Lucas'ın modelinde fiziki ve beşeri olmak üzere biriktirilebilen iki tip sermaye vardır. Fiziksel sermaye üretimde kullanılan nitelikteyken, beşeri sermaye üretkenliği daha doğrusu hem fiziksel sermayeyi hem de işgücünü arttıran bir niteliğe sahiptir. Özellikle beşeri sermaye birikimi, fiziksel sermaye birikiminden ayrılmış, beşeri sermaye birikimini bir grup insanı kapsayan sosyal bir aktivite olarak nitelendirilmiştir.

Denklem BB.bb'de görüldüğü üzere modelde yetenek-beşeri sermaye düzeyleri (h) sıfırdan sonsuza kadar değişen N sayıda işgücü vardır. Burada;

N = Toplam işgücü sayısı

h=İşgücünün yetenek derecesi

$$N = \int_0^{\infty} N(h)dh$$

Denklem BB.bb

h düzeyinde yeteneğ i olan işgücü, üretime u(J₁) kadar zaman, beşeri sermaye birikimine ise 1-u(h) ayırır. Dolayısıyla etkin işgücü toplamı aşağıda Denklem DD.aa'daki gibi gösterilebilir.

$$N^e = \int_0^{\infty} u(h) N(h) dh$$

Denklem DD.aa

Böylece toplam üretim fonksiyonu Denklem AA.dd'de görüldüğü üzere fiziki sermaye ile etkin emeğin fonksiyonudur.

Y= Hasıla K= Fiziki sermaye N^e=Etkin Emek

$$Y = F(K, N^e)$$

Denklem AA.dd

Lucas'a göre beşeri sermaye, içsel ve dışsal (h_a) olmak üzere iki farklı etkiye sahiptir. Bu nedenle Lucas, beşeri sermayenin miktarındaki artışla birlikte, beşeri sermaye birikiminin pozitif dışsallığını da modele dahil etmiştir.

Böylece beşeri sermayenin oluşturduğu dışsallığın tüm üretim faktörleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, yani bu dışsallığın üretkenliği arttırdığı ifade edilmiştir. Beşeri sermayenin dışsal etkisi Denklem AA.KK'da gösterilmektedir.

$$h_a = \frac{\int_0^{\infty} hN(h) dh}{\int_0^{\infty} N(h) dh}$$

Denklem AA.KK

h_a= Beşeri sermayenin dışsallık etkisi İncelemeyi kolaylaştırmak adına ekonomideki işgücünün tamamı, h beşeri sermaye düzeyinde ve zamanlar arası dağıtım tercihleri u (cari üretim için harcanan zaman) olduğu varsayımı altında etkin işgücü N^e = uhN ve ortalama beşeri sermaye düzeyi h_a=h olur. Dolayısıyla çalışanların ortalama yetenek düzeyi (h) ve çalışılan süre (u) arttıkça çıktı/hasıla düzeyi de artacaktır.

Ekonominin kaynak yaratma ve harcama durumu, dışsal beşeri sermaye etkisi göz önünde bulundurularak Denklem FF.SS'deki gibi yazılır.

$$N(t) c(t) + K(t) = AK(t)^{\beta} [u(t) h(t) N(t)]^{1-\beta} h_a(t)^{\gamma}$$

Denklem FF.SS

h_a(t)^γ terimi beşeri sermayenin dışsal etkilerini modele eklemektedir. Ayrıca modelde teknoloji düzeyinin (A) sabit olduğu varsayılmıştır. Modeli tamamlamak için toplam kaynakların beşeri sermaye birikimine aktarılan kısmını [1-u(t)], h(t)'nin değişim oranıyla ilişkilendirilmelidir.

$$\dot{h}(t) = h(t)^{\delta} G[1 - u(t)]$$

Denklem XX.ss

δ = Beşeri sermaye fonksiyonunun, ölçeğe göre azalan veya sabit getiri ile işlemlerini sağlayan üssel katsayıdır.

δ < 1 beşeri sermaye birikiminin azalan getiriye sahiptir. Yani beşeri sermaye teknoloji gibi büyümenin motoru olarak değerlendirilmez.

u(t)≥0 alınırsa $\frac{\dot{h}(t)}{h(t)} \leq \delta^{-1} G(1)$ olur. Böylece beşeri sermaye birikimine aktarılan kaynaklardan bağımsız olarak, beşeri sermaye büyüme oranı sifıra yakınsar.

Lucas büyüme modelinin temel öngörüsü, beşeri sermaye birikimi yüksek olan ülkelerin, nispeten daha düşük olan ülkelere göre daha yüksek büyüme oranlarına sahip olacağı yönündedir. Bir diğer ifadeyle fakir ülkelerin konumlarında herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Lucas'ın geliştirdiği model, Romer, Benhabib ve Spiegel gibi bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Büyüme teorisi yazarlarından Romer'e göre AR&GE ekonomide büyümeye yol açmakta ve beşeri sermaye AR&GE'nin üretilmesinde kullanılmaktadır. Bu sebeple Lucas, AR&GE'yi, üretim sürecine içsel olarak almadığı ve AR&GE'nin fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarından kaynaklandığını ifade ettiği için Romer tarafından eleştirilmiştir.

Benhabib ve Spiegel'e göre beşeri sermayenin sıradan bir girdi olarak ele alınması ve teknoloji veya ürün seti sabit kalması durumunda bile beşeri sermayenin marjinal verimliliğinin pozitif olması, Lucas'ın geliştirdiği modelin hatalı bir özelliğidir. Ayrıca Lucas'ın bu varsayımı, teknolojik ilerleme olmadan beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi etkileyemediği için yanlıştır.

2. Charles I. Jones

C.I. Jones'ın geliştirdiği model, büyüme literatüründe yer alan Nelson-Phelps, Romer, Mankiw-Romer-Weil, Barro-Lee, Benhabib-Spiegel modellerinin birleşimi niteliğindedir. Farklı akımların birleştirilmesiyle kurulan bu model; ekonomik büyümenin açıklanması meselesini; beşeri sermaye, bilgi oluşumu, teknoloji transferi, Ar&Ge çerçevesinde değerlendirmektedir.

Jones'un makalesinde ifade ettiği bu akımlar kısaca aşağıda yer almaktadır.

- Romer araştırmaya dayalı büyüme teorisinde, büyümenin motoru (engine of economic growth) olarak, bilginin oluşumu ve eksik rekabet koşullarını işaret etmekte ve ekonomik gelişmenin anlaşılmasında önemli olduğunu savunmuştur.

- Nelson-Phelps, beşeri sermaye ve geri kalmışlığı birleştiren teknoloji transferi modelini geliştirmiştir.

- Mankiw-Romer Weil, ülkeler arasındaki büyüme oranı farklılıklarının beşeri sermaye farklılıklarından kaynaklandığını ileri sürmüştür.

- Barro-Lee, çok sayıda ülke için eğitim düzeyi hakkında kapsamlı bir panel veri seti sunmaktadır.

- Benhabib-Spiegel, İslam, Pritchett ve Judson ekonomik büyümeyi açıklarken beşeri sermaye ve büyüme arasındaki ilişki üzerinde durmuştur.

Jones'a göre bu farklı yaklaşımların birleştirilmesiyle geliştirilen bu model, öncelikle ekonomik büyümenin açıklanabilen kısmının genişlemesinde ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılmasında etkilidir. İkinci olarak modelde Barro ve Lee'nin eğitim düzeyi veri setleri, beşeri sermaye stokundan ziyade beşeri sermaye yatırımlarını göstermektedir. Üçüncü olarak ise Mankiw-Romer-Weil modelinde teknoloji transferi, regresyona dahil edilmemiştir, Jones ise teknoloji transferini modele eklemiştir.

Jones'un kurduğu modelde, tüketim malları (çıktı), beşeri sermaye malları (deneyim-beceri) ve yeni ara mallar (bilgi) olmak üzere ekonomide 3 tip mal vardır. Firmada kişi başına düşen beşeri sermaye miktarı, firmanın kullanabileceği ara sermaye mallarının aralığını

belirlemektedir. Yani modelde beşeri sermaye, gelişmiş ara malların kullanılması için gereken beceri ve yetenekler olarak yorumlanmaktadır. Çalıştırdığı işgücü ortalama beceri düzeyinde (h) olan firmaların, tüketim malı üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getirilidir. Denklem XX.cc

Modelde ekonomideki bireylerin benzer/özdeş olduğu ve ölçeğe göre sabit getiri varsayıldığı için model tek firma modeli üzerine kurulmuştur.

$$Y(t) = L_Y(t)^{1-\alpha} \int_0^{h(t)} x_i(t)^\alpha di \quad 0 < \alpha < 1 \quad \text{Denklem XX.cc}$$

Y = Tüketim malları L_Y = İş gücü x_i = Ara mallar

h = İşgücü beceri düzeyi

Bireyler tüketim malı üretimine alternatif olarak toplam zamanlarını, beceri ve yeteneklerini geliştirmek için harcayabilir. Yani bireyler eğitim, iş başı eğitim ve çıraklık gibi eğitim programlarıyla ara sermaye mallarını kullanmayı öğrenebilir.

Bireylerin beşeri sermaye birikimi aşağıda denklem XX.dd'te dir.

$$\dot{h}(t) = \mu e^{\theta u(t)} h(t) \left(\frac{A(t)}{h(t)} \right)^\gamma \quad \text{denklem XX.dd}$$

u = Bireyin toplam zamanında n beşeri sermaye birikimine ayırdığı zaman μ = Pozitif sabit $A(t)$ = Teknoloji düzeyi Beşeri sermaye birikimi XX.dd nolu denklemin son terimi ihmal edilirse, Luca'sın modeli ile aynı olur. Denklem XX.dd'nin oluşmasında ikinci etmen mikro ekonomik analizin sağladığı eğitim-ücret ilişkisidir. Yani artan eğitimle orantılı olarak ücret de artmaktadır.

Tüm sektörlerdeki teknoloji veri iken ekonominin Cobb-Douglas üretim fonksiyonu Denklem XX.ee'de gösterilmektedir.

$$Y = K^\alpha (\square LY)^{1-\alpha} \quad \text{XX.ee}$$

Ekonomide dışsal olarak "n" oranında büyüyen toplam işgücü Denklem XX.ff'de gösterilmektedir.

$$L = L_Y + L_A + L_h \quad L_h \equiv uL \quad \text{Denklem XX.ff}$$

3. Barro

Barro geliştirdiği kamu politikası modelinde, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kamu tarafından sağlanan mal ve hizmetler, bir üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Yani devlet ekonomik büyüme sürecinde önemli bir role sahiptir.

Barro 1990 yılındaki çalışmasında, ekonomik büyüme ile tasarruf oranı ve kamu yatırımları arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Kamu harcamaları, kişi başına düşen büyüme oranı üzerinde etkilidir ve bu harcamalar vergilerle finanse edilmektedir. Barro kamu harcamalarını üretken ve üretken olmayan harcamalar, kamu geliri olan vergiyi ise bozucu ve bozucu olmayan vergi şeklinde ikiye ayırmaktadır. Buradaki üretken kamu yatırımları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, bozucu vergiler kişilerin fiziki ve beşeri yatırım kararlarını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle eğitim yoluyla elde edilen beşeri sermaye, ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerinden biridir. Eğitim düzeyinin artması, işgücünün daha nitelikli ve üretken olduğunu işaret eder.

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Böylece eğitim düzeyindeki artış, ekonominin mal ve hizmet üretimini artırır. Barro yaptığı araştırmalarda yoksul ülkelerin, zengin ülkeleri yakalamasını engelleyen faktörün fiziki sermaye yatırımlarının eksikliğinden ziyade beşeri sermaye yatırımlarının eksikliği olduğu sonucunu çıkarmıştır.

Barro, Human Capital and Growth (Beşeri Sermaye ve Büyüme) isimli çalışmasında beşeri sermaye ve ekonomik büyüme incelerken, eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Çalışmada beşeri sermayenin, ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu ve geniş bir ülke grubunda büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkinin ampirik olarak kanıtlandığı öne sürülmektedir. Beşeri sermaye, ekonomik büyüme fiziksel sermaye üzerindeki olumlu ve doğurganlık oranları üzerindeki olumsuz olmak üzere iki şekilde etkilemektedir.

Barro ve Lee 1993 yılında yayınladığı makalede eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, 129 ülke üzerinde, 1960-1985 yılları arasında 5 yıllık dönemlerde incelemiştir. Çalışmada beşeri sermaye kavramı 25 yaş ve üstü nüfusun tamamladıkları okul yılları/bitirilen okul yılı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ülkelerin geniş kesit analizinde eğitimin kalitesi, eğitim günü ve yılı uzunluğu gibi önemli etmenler, verilere ulaşmada ki güçlükler sebebiyle incelemeye dahil edilmemiştir. İnceleme neticesinde ekonomik büyüme ile ilköğretim düzeyinde erkekler ve kadınlar için okula gidilen yıl arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olmakla birlikte, erkeklerin kazanımları daha önemli görülmektedir. Ortaokul ve yüksek eğitim düzeylerinde bayanların ekonomik büyümeye etkisi pozitifken, erkeklerin anlamsız çıkmıştır. Ayrıca kadınların okullaşma oranı ile toplam doğurganlık oranı arasında önemli ve negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. (Barro ve Lee, 1993:1-28) Barro 1960-1965 yılları arasında 100 ülkede eğitimin ekonomik büyümeye sağladığı katkıyı incelediği çalışmada, 25 yaş ve üstü erkeklerin orta ve yüksek öğretim almalarının büyüme üzerinde olumlu ve belirgin bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Başka bir ifadeyle 25 yaş ve üstü erkeklerin aldıkları bir yıllık ilave eğitim, ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Aynı çalışma bu durumun kadınlar için geçerli olmadığını göstermektedir. (Barro, 1998: 18-19) Yine Barro ve Lee 2001 yılında benzer bir araştırmayı 142 ülkede 1960-2000 yılları arasında beş yıllık dönem verilerini kullanarak yapmıştır. Çalışmada eğitimin büyümeye sağladığı katkı genel ve özel eğitim düzeyleri için araştırılmış ve beşeri sermaye değişkeni olarak 15 ve 25 yaş üzeri nüfusun eğitime katılma oranı alınmıştır. (Barro ve Lee, 2001:1-2) İnceleme sonucunda elde edilen neticeler, 1993 yılındaki çalışmanın sonuçlarıyla aynı doğrultudadır. (İnci, 2009:11) Barro 2001 yılında yayınladığı Human Capital and Growth isimli çalışmasında 1 yıllık ilave öğretim yılının ekonomik büyümeyi yılda %0,44 oranında arttırdığını ifade etmiştir. (Barro, 2001 :14)

EKONOMETRİK MODELLER:

TÜM DEĞİŞKENLERİ KAPSAYAN ANA MODEL

(Değişkenlerin anlamlılığı amacıyla kurulmuştur. Parametre Anlamlılığına Bakılmamıştır.)

Dependent Variable: GSMH

Method: Least Squares

Date: 06/25/18 Time: 13:41

Sample: 1 18

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
ISG	-0.018933	0.050829	-0.372483	0.7166
SOS	0.038248	0.152154	0.251379	0.8062
SSY	0.235966	0.050928	4.633360	0.0007
EGITIM	0.314771	0.182159	1.728002	0.1119
ARGE	-0.122079	0.106760	-1.143484	0.2771
DUM	-5.100567	3.531599	-1.444266	0.1765
C	2.865354	1.873303	1.529573	0.1544
R-squared	0.887248	Mean dependent var	7.513601	
Adjusted R-squared	0.825748	S.D. dependent var	7.046863	
S.E. of regression	2.941611	Akaike info criterion	5.281093	
Sum squared resid	95.18381	Schwarz criterion	5.627349	
Log likelihood	-40.52984	Hannan-Quinn criter.	5.328837	
F-statistic	14.42661	Durbin-Watson stat	1.759011	
Prob(F-statistic)	0.000122			

ÖĞRENCİ SAYILARIYLA

(Değişkenlerin anlamlılığı amacıyla kurulmuştur. Parametre Anlamlılığına Bakılmamıştır.)

Dependent Variable: GSMH

Method: Least Squares

Date: 06/25/18 Time: 13:49

Sample: 1 18

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DOK	0.446586	0.602042	0.741786	0.4771
DOB	13.62579	27.44449	0.496486	0.6315
ILK	-1.401820	1.492488	-0.939250	0.3721

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

ISG	-0.798910	1.480943	-0.539460	0.6027
LIS	-0.473090	0.848706	-0.557425	0.5908
ONLIS	-0.120211	0.202979	-0.592233	0.5683
ORTA	0.348244	0.777232	0.448057	0.6647
YL	-0.049610	0.313553	-0.158218	0.8778
C	3.251997	18.13511	0.179321	0.8617

R-squared	0.287430	Mean dependent var	7.513601
Adjusted R-squared	-0.345965	S.D. dependent var	7.046863
S.E. of regression	8.175469	Akaike info criterion	7.347006
Sum squared resid	601.5446	Schwarz criterion	7.792192
Log likelihood	-57.12305	Hannan-Quinn criter.	7.408391
F-statistic	0.453793	Durbin-Watson stat	1.744329
Prob(F-statistic)	0.860194		

İNSANİ KALKINMA ENDEKSİ VERİLERİYLE

(Değişkenlerin anlamlılığı amacıyla kurulmuştur. Parametre Anlamlılığına Bakılmamıştır.)

Dependent Variable: GSMH

Method: Least Squares

Date: 06/25/18 Time: 14:09

Sample: 1 17

Included observations: 17

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXP_SC_P	-0.379521	0.786999	-0.482238	0.6383
ME_SC_P	0.067552	0.802228	0.084206	0.9343
LIFE_P	11.67948	7.242662	1.612594	0.1328
SSY	0.291864	0.089074	3.276635	0.0066
C	-0.309098	4.702725	-0.065727	0.9487

R-squared	0.536388	Mean dependent var	7.912562
Adjusted R-squared	0.381851	S.D. dependent var	7.051084
S.E. of regression	5.543736	Akaike info criterion	6.503143
Sum squared resid	368.7961	Schwarz criterion	6.748206
Log likelihood	-50.27671	Hannan-Quinn criter.	6.527503
F-statistic	3.470930	Durbin-Watson stat	1.578706
Prob(F-statistic)	0.041886		

SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ MODELLENMESİ

Dependent Variable: GSMH
Method: Least Squares
Date: 06/25/18 Time: 13:43
Sample: 1 18
Included observations: 18

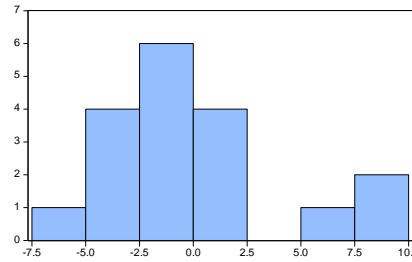
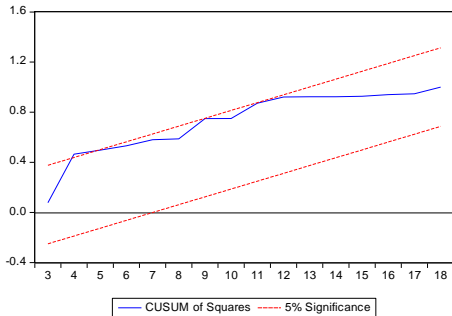
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SSY	0.302428	0.050787	5.954870	0.0000
C	4.547148	1.076814	4.222780	0.0006
R-squared	0.689082	Mean dependent var	7.513601	
Adjusted R-squared	0.669649	S.D. dependent var	7.046863	
S.E. of regression	4.050264	Akaike info criterion	5.739881	
Sum squared resid	262.4743	Schwarz criterion	5.838811	
Log likelihood	-49.65893	Hannan-Quinn criter.	5.753522	
F-statistic	35.46047	Durbin-Watson stat	1.655639	
Prob(F-statistic)	0.000020			

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.484426	Prob. F(1,16)	0.2407
Obs*R-squared	1.528198	Prob. Chi-Square(1)	0.2164
Scaled explained SS	1.108318	Prob. Chi-Square(1)	0.2924

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.402248	Prob. F(1,15)	0.5355
Obs*R-squared	0.470091	Prob. Chi-Square(1)	0.4929

Series: Residuals	
Sample	1 18
Observations	18
Mean	-2.96e-15
Median	-0.853166
Maximum	8.050784
Minimum	-5.931819
Std. Dev.	3.929334
Skewness	0.740975
Kurtosis	2.835777
Jarque-Bera	1.667358
Probability	0.434448

EGİTİM VE ARGE MODELİ

Dependent Variable: GSMH

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Method: Least Squares

Date: 06/25/18 Time: 13:45

Sample: 1 18

Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EGITIM	0.478209	0.141974	3.368286	0.0046
ARGE	-0.320386	0.142105	-2.254576	0.0407
DUM	-14.17834	5.095341	-2.782609	0.0147
C	7.374676	2.459168	2.998850	0.0096

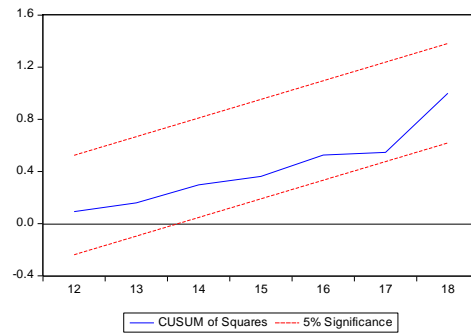
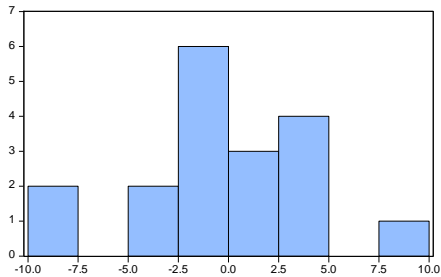
R-squared	0.601745	Mean dependent var	7.513601
Adjusted R-squared	0.516405	S.D. dependent var	7.046863
S.E. of regression	4.900460	Akaike info criterion	6.209665
Sum squared resid	336.2031	Schwarz criterion	6.407526
Log likelihood	-51.88699	Hannan-Quinn criter.	6.236947
F-statistic	7.051121	Durbin-Watson stat	1.377785
Prob(F-statistic)	0.004028		

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	2.137431	Prob. F(3,14)	0.1413
Obs*R-squared	5.654499	Prob. Chi-Square(3)	0.1297
Scaled explained SS	3.788443	Prob. Chi-Square(3)	0.2852

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.251896	Prob. F(1,13)	0.6241
Obs*R-squared	0.342149	Prob. Chi-Square(1)	0.5586

VAR MODELLEMESİ

DOB	1.20E-11 (1.2E-11) [0.96799]	-1.61E-12 (8.2E-12) [-0.19684]	-3.30E-12 (4.3E-12) [-0.76404]
EXP_SC_P	-2.40E-13 (2.6E-13) [-0.91310]	7.36E-14 (1.7E-13) [0.42547]	7.42E-14 (9.1E-14) [0.81432]
EGITIM	-1.94E-14 (9.1E-14) [-0.21215]	-3.61E-14 (6.0E-14) [-0.59973]	1.29E-14 (3.2E-14) [0.40805]
ISG	-1.07E-13 (2.6E-13) [-0.41443]	-5.35E-14 (1.7E-13) [-0.31485]	7.13E-14 (8.9E-14) [0.79712]
R-squared	1.000000	1.000000	1.000000
Adj. R-squared	1.000000	1.000000	1.000000
Sum sq. resids	2.12E-25	9.20E-26	2.55E-26
S.E. equation	4.51E-13	3.03E-13	1.60E-13
F-statistic	2.61E+26	4.09E+27	2.37E+27
Log likelihood			
Akaike AIC			
Schwarz SC			
Mean dependent	8.563987	11.64098	13.81825
S.D. dependent	7.168951	18.68245	7.494408
Determinant resid covariance (dof adj.)		1.57E-76	
Determinant resid covariance		4.64E-80	
Log likelihood		1306.186	
Akaike information criterion		-168.5582	
Schwarz criterion		-166.5756	

Vector Autoregression Estimates

Date: 06/25/18 Time: 14:02

Sample (adjusted): 2001 2015

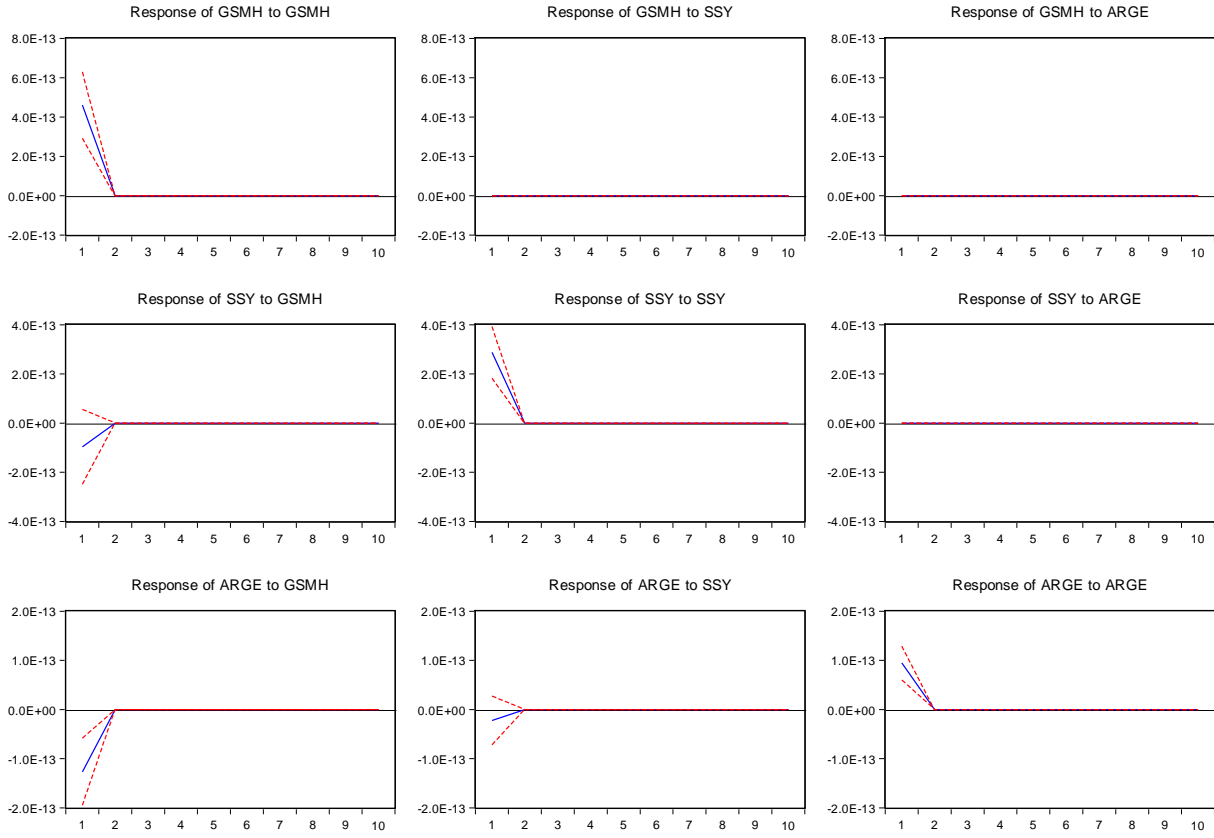
Included observations: 15 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	GSMH	SSY	ARGE
GSMH(-1)	-9.26E-14 (1.2E-13) [-0.78091]	4.76E-14 (7.8E-14) [0.61036]	2.30E-14 (4.1E-14) [0.55921]
GSMH(-2)	-1.57E-13 (1.7E-13) [-0.92878]	1.54E-14 (1.1E-13) [0.13811]	4.94E-14 (5.9E-14) [0.84294]
SSY(-1)	2.67E-14 (3.9E-14) [0.68226]	-1.60E-14 (2.6E-14) [-0.62298]	-3.99E-15 (1.4E-14) [-0.29380]
SSY(-2)	4.20E-14 (4.6E-14) [0.91172]	-2.48E-15 (3.0E-14) [-0.08188]	-1.14E-14 (1.6E-14) [-0.71643]
ARGE(-1)	-5.58E-14 (6.2E-14) [-0.89322]	1.52E-15 (4.1E-14) [0.03707]	1.44E-14 (2.2E-14) [0.66335]
ARGE(-2)	-5.16E-14 (6.5E-14) [-0.79783]	-5.83E-15 (4.3E-14) [-0.13700]	1.73E-14 (2.2E-14) [0.77254]
C	2.96E-13 (1.5E-12) [0.19530]	3.49E-13 (1.0E-12) [0.34913]	-3.47E-13 (5.3E-13) [-0.66016]
GSMH	1.000000 (2.3E-13) [4.4e+12]	8.74E-14 (1.5E-13) [0.58016]	5.74E-14 (7.9E-14) [0.72361]
SSY	6.58E-14 (7.0E-14) [0.93950]	1.000000 (4.6E-14) [2.2e+13]	-1.78E-14 (2.4E-14) [-0.73352]
ARGE	-1.08E-13 (1.1E-13) [-0.97487]	1.56E-14 (7.3E-14) [0.21372]	1.000000 (3.6E-14) [2.6e+13]

Büyüme Etkileyen Faktörlerle İlgili Beşeri Sermaye Özelinde Model Çalışmaları

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

OSMANLI KOOPERATİFÇİLİĞİNDE AHİLİĞİN İZLERİ VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ ARAYIŞLAR

THE TRACES OF AHILIK IN THE OTTOMAN COOPERATIVE TRADING SYSTEM AND THE SEARCHES DURING THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK*

Özet: Gelişmekte olan ülkeler, hızla küreselleşen dünyada, ekonomik ve sosyal bağımsızlıklarını korumak amacıyla kooperatifçiliğe önem vermişlerdir. Kooperatifler örgütlenme modelleri ve kendine has yönetim biçimleri ile kalkınmada önemli katkıları olmaktadır. Kooperatifçilik sermayenin tekelleşmesini engelleyerek tabana yayılan finansman yapısı ile dünyadaki krizlere karşı direnci gücü olan üretici sınıfının güçlenmesine yardımcı olacaktır. Osmanlı İmparatorluğunda ondokuzuncu yüzyıla kadar kurumsal anlamda kooperatifçilik örgütlenmesinin olmadığı görülmektedir. Mithat Paşa ülkemizde kooperatifçiliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Almanya'da başlayan kredi kooperatifçiliğine paralel olarak, Mithat Paşa da öncüsü olduğu Memleket Sandığı uygulaması ile çiftçilerin kredi sorunlarını çözmeyi hedeflemiştir. Kurumsal anlamda bir kooperatif olmamasına rağmen ülkede bu konudaki ilk uygulama olarak kabul edilmektedir. Ancak memleket sandıklarından, köylere kalkınma birliğine geçiş sürecinde kooperatifçilik beklenen gelişmeyi yakalayamamıştır. Böyle olmakla birlikte, toplumun ekonomik ve sosyal hayatını düzenleyen bir kurallar bütünü olan Ahilik, Ahilik sandığı ve toplumun ekonomik ilişkilerini düzenleyen bir hareket olarak kooperatifçiliğin önemli kriterlerini yerine getirmiştir. Ahilerin ödünç para verme yardım sandıkları sistemi kooperatifçiliğin öncüsü olarak görüldüğü de gerçektir. Ahilik esnaf birliklikleri aynı zamanda, tüketici haklarına saygıyı, ayıplı mal satmama inancını, tasarruf ederek büyüme felsefesini, yardımlaşmayı temel alarak kooperatifçiliğin önemli normlarını bünyesinde barındırmıştır. Bu organizasyon modellemesinin ana bileşenleri, esnaf sandığı, ahilik ilkeleri, tüketici hakları, kalite ve standartlar olarak kabul edilir. Ahi Evren'de ifadesini bulan, toplumun refah ve mutluluğu için, her sanat kolunun teşvik ve himaye edilmesi, dahası bütün sanat kollarının, tüm sanat erbabının belirli bir yerde toplanması fikri bile kooperatiflerin ruhuna uygunluğu ortaya koymaktadır. Dolayısı ile temelini kardeşlik ve imece kültüründen alan bu kendine has özgün yapı Ahilik, sosyal kooperatifçilik ve dünyada esnaflık organizasyonlarına ciddi katkılarda bulunmuştur. Bu etkileşime ek olarak çalışmada, Cumhuriyetin ilk yıllarında gazete makalelerine yansıyan kooperatifçilik arayışları incelenecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damga vuran Milli iktisat anlayışı, Cumhuriyetin ilk yıllarına taşınırken, bu anlayışa uygun kooperatifçilik arayışları da öncelikle yazılarda kendini göstermeye başlamıştır.

* Amasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Amasya/Türkiye, El-mek: ykozurtk@amasya.edu.tr

Osmanlı Kooperatifçiliğinde Ahiliğin İzleri Ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Arayışlar

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Kooperatifçilik, Milli İktisat, Mithat Paşa, Hüsrevi

Abstract: The developing countries had given importance to cooperatives because of for protecting their economic and social independence in the speedy globalized world. Cooperatives with their organization models and their specific management types have important contributions to the development. The cooperatives by preventing monopolization with financial structure spreading ground will support to strengthen productive forces which resist to world crises. Until 19th century in the Ottoman Empire it is seen that there is not cooperative organization in the institutional meaning. Mithat Pasha is accepted that he was founder of cooperative trading system in our country. As the parallel to credit cooperative started in Germany, Mithat Pasha with his Pioneer to the application of national fund aimed to solve the credit problems of farmers. Although there was not cooperative in the institutional meaning, it is accepted that the first application in this subject in the country. However, from the national funds, during the transition period to the union of development to villages, cooperative did not reach the expected development. Ahilik, the regulation rules of economic and social lives of society, as Ahilik fund and the movement of regulation of economic relations of society had fulfilled the important criteria of cooperative. It is reality that the system of Ahi lending of Money fund was pioneer of cooperative. At the same time Ahi guild had included important rules which were the respectful to right to consumer, the belief not to sell defective good, the growth philosophy by saving, by taking basis of solidarity. The main elements of this organization model are accepted guild fund, Ahilik principles, consumer rights, quality and standards. The idea of promoting and protecting every art branch for the prosperity and happiness of the society, which is expressed in the Ahi world, and the idea of collecting all the art branches, all the art connoisseurs in a certain place, shows the conformity with the spirit of the cooperatives. Therefore, Ahilik, which gives the basis from fraternity and IMC culture and which is specific original structure, had seriously contributed to social cooperative and guild in the world. In addition to this interactive, in this work, the cooperative searches which were seen in the newspaper articles during the first years of the republic are to be analyzed. The cooperative searches which are suitable to the national economic understanding which marked to the last period of the Ottoman Empire had taken place in the articles in the transition period from the Ottoman Empire to the Turkish Republic.

Key Words: Ahilik, Cooperative, National economics, Mithat Pasha, Hüsrevi

1. Giriş

Temelinde işbirliği anlayışı bulunan kooperatifçilik, ilk kez 1840'lı yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmış, zaman içerisinde gelişerek uluslararası bir kimlik kazanmış, değişen ihtiyaç ve koşullara göre ilke ve değerleri revize edilmiş, ekonomik girişim modellerinden biri olarak birçok ülkede başarıyla uygulanmıştır. Ayırıcı özellikleri demokratik yapıları olan kooperatifler, müşterek ekonomik ihtiyaçların işbirliği yolu ile karşılanması amacını taşıyan kuruluşlar olarak hemen tüm ülkelerde kabul görmüştür (Aydemir, 2011:37).

Ahiliğin temelini ise fütüvvet teşkilatı ve onun ilkeleri oluşturmaktadır. Mertlik, yardımseverlik anlamlarına gelen "Fütüvvet" kelimesi esas itibariyle, tasavvufa dayanan, aynı zamanda iktisadi teşekkülleri ve sanat erbabını teşkilatlandırması bakımından da ekonomik

hüviyet kazanan bir terimdir. Fütüvvet ehlinin şeyhlerine “ahı” dendiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Eski fütüvvetnamelerde “ahı”nın bir sanat ehli olması, fütüvvet şartları arasında gösterilmektedir. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin en önemli özelliği, helal kazanmak ve sanat ehli olmak, herkesi kendisine tercih ederek, yardımsever olmaktır. Fütüvvette esnaf teşkilatıyla, düzen ve merasim tamamıyla iç içedir. Çırak, usta, yiğitbaşı, ahı, nakıyb şeyh, kahya gibi sınıflar arasında bir üst dereceye geçmek için ehliyet, sanatta yeterlik ve sabır şarttır. Bu yüzden fütüvvet yolu, disipline önem veren bir ihtisas yoludur (Gölpınarlı, 1949:6,88-91).

Ahileri işlerinde en iyi yapan özellikleri, temelini fütüvvetçilikten aldıkları temel ahlak ve çalışma ilkelerine bağlılıklarından ileri gelmektedir. İyi huylu olmak, cömert olmak, dindar olmak, doğruluktan ayrılmamak gibi genel ahlak ilkelerine sahip olmalarının yanı sıra, çalışma azmi, alın terinin gerekliliği, iş bölümü, kanaatkar olmak, yardımlaşma, usta çırak ilişkisine riayet, bir sanat sahibi olmak gibi iş ahlakına bağlılıkları, teşkilat yapısının sağlam olmasını sağlamaktadır (Erdem, 2012:25-28).

Ahilik teşkilatının benimsenmesi ve taraftar toplaması ile dağınık halde bulunan Türkmen birliklerinin yaşayış tarzlarında önemli değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Öncelikle bu dağınık kitlelerin yerleşik hayata geçişleri hızlanmış, bir arada yaşama kültürü oluşmaya başlamıştır. Sonrasında ise azınlıkların elinde olan ticaret, yavaş yavaş yerli unsurlarında hakimiyetine geçmeye başlamıştır. Ahiliğin yardımlaşma ve dayanışma ilkelerinin bunda etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Aslında Temelini imece kültürünün oluşturduğu Ahilik sistemi etik kültür, iş ahlakı, sigorta, örgütlü kadın girişimciliği, esnaf lonca sistemleri, günümüz meslek kuruluşları ve girişim organizasyonlarında derin izler bırakmıştır. Bunlardan biri de, temel ilkeleri gereği, kooperatifleşme ve benzeri organizasyonlara yol açmış olmasıdır. Kolektif yaşam bilincine sahip bu kültürün kooperatifleşme açısından yol gösterici olması kuvvetle muhtemeldir.

2. Osmanlı Kooperatifçiliğinde Ahiliğin İzleri

Ahilik felsefesi, sahip olduğu disiplin ruhu ile ön plana çıkmıştır. Bu felsefe, sosyal ve iktisadi bütün faaliyetleri tanzim etmiş, sahip olduğu geleneksel ve ahlaki değerleri ile toplumsal bütünlüğün sürdürülebilir olmasında etkili olmuştur. Bu sayede devlet etkisinin uzak olduğu bölgelerde bile esnaf ve halk sahip olduğu değerlerle kendini idare edebilmiştir. Bu bağlamda bir Türk yaşam felsefesi olan Ahilik Anadolu’da ekonomik, sosyal kültürel hayatı düzenleyen bir felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelinde imece kültürünü barındıran bu yaşayış tarzı, dayanışma ve kardeşlik ruhu ile kooperatifçiliğin de temelini atmıştır aslında. Ahilik, ilkeleri ile tüketicinin korunmasını sağlayarak tüketici anayasanın ilkelerinden biri olurken, bu ilkeler ekonomik ve sosyal hayatı disipline etmiştir.

Anadolu Ahiliğinin kuramsal felsefeleri ve ilkelerini Ahi Evran belirlemiştir. Ahi Evran iç Anadolu bölgesinde faaliyet göstermiştir. Oluşturduğu iktisadi yapı Anadolu da ekonomik ve sosyal ritüelleri olan ahilik Selçuklulardan Osmanlı imparatorluğunun onyedinci asrına kadar ekonomik hayatı düzenlemesinde belirgin rol oynamıştır. Gedik esnaf hareketi de kaynağını Ahilikten alarak günümüze kadar gelmiştir (Köksal, 2008:121). Bu hareket kaynağını Ahilikten alsa da gerekli başarıyı sağlayamamıştır.

Osmanlı Kooperatifçiliğinde Ahiliğin İzleri Ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Arayışlar

Ahilik esnaf birliktelikleri, tüketici haklarına saygı, ayıplı mal satmama gibi düşünce anlayışları ile toplam kalite ve tüketici haklarının dünyadaki örgüt ve normların felsefesinin gelişmesinde yardımlarda bulunmuştur (Sarıkaya, 2004:35). Müşteri velinimetimizdir anlayışı ahilik normlarının en güzel bir ifadesi olarak kabul edilmekte ve toplam kalite yönetiminin mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. Ahilik organizasyonunda fert toplum ilişkisi bir bütün olarak kabul edilmektedir. Bu organizasyon yapısı ekonomik ve sosyal yönetim felsefesinde ciddi etkilerde bulunmuştur (Ekinci, 1991:194).

Bu organizasyon modellemesinin ana bileşenleri, esnaf sandığı, ahilik ilkeleri, tüketici hakları, kalite ve standartlar olarak kabul edilir (Erdem, 2009:14). Ahilik felsefesi materyalist dünya felsefesini kabul etmez ve toplumun temel dinamiklerini zenginleştirir. Üretim anlayışında, emeğin sömürülmesini engeller, ayıplı mal satmayı ve kalite standartlarında iyileşmeyi amaçlamaktadır (Ekinci, 1998:11).

Ahi teşkilatında yer alan orta sandığı ya da esnaf sandığı denilen karşılıklı yardımlaşma ve sosyal güvenlik sandığı kooperatifçiliğin en güzel örneğidir. Muhtelif gelirlerle yaşayan bu sandık vasıtasıyla teşkilat, üyelerin sosyal güvenlik ve kredi imkânları sağlamış, hammadde bulma hususunda yardımcı olmuştur. Birlik başkanı, bütün üyeleri koruyan ve kollayan mesleki, siyasi, ahlâki ve dini bir lider hüviyetindedir ve kooperatiflerde olduğu gibi seçimle işbaşına gelmektedir. Ahilikte, cömertlik, ikram sahibi olma gibi özellikler toplum hayatında yardımlaşmayı gerektirdiği için, kooperatiflerde var olan dayanışma değeriyle benzerlik göstermektedir. Yardımlaşma, insanların birlikte hedeflere ulaşması için gerekli özelliktir. bu açılardan bakıldığında Ahilik ve kooperatifçiliğin ortak noktaları şunlardır: serbest giriş-çıkış, demokratik yönetim, aracız üretici, tüketici ilişkileri, amacın kazanç hırsı ve fazla kâr etmek değil, üyelerine hizmet olması, üst örgütlenme, il, bölge ve ülke bazında örgütlenmesi, fazla kazancın, "Orta Sandıkları"nda biriktirilmesi ve bunun önemli bir miktarının sosyal yardımlaşmada ihtiyaç sahiplerine kullanılması ile sosyo-ekonomik bir organizasyon olmalarıdır (Bilgin, Tanıyıcı, 2008:138-139).

Ahilik kurduğu esnaf organizasyonlarını esnaf sandıkları ile yönetmiş ve bu süreçte esnaf organizasyonları ile toplumun finansal ve sosyal hayatını yönetmiştir. Her esnaf sandığı yardımlaşmayı, kooperatifçiliği, tüketici hakları, kalite standartlaşmaya katkıları iktisat tarihinde derin izler bırakmıştır. Bütün bunlardan yola çıkarak, imece usulüyle yoğrulan, yardımlaşmayı, dayanışmayı, disiplini ön planda tutan Ahiler, zamanında bugünkü modern kooperatifçiliğin öncüleri olmuşlardır.

3. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kooperatifçilik Arayışları

Kooperatifçilik sistemi; toplum içinde üretim gücü zayıf küçük üreticilerle alım imkânları sınırlı tüketicileri ekonomik bakımdan güçlendirmek üzere karşılıklı yardım, dayanışma ve eşitlik ilkelerine uygun bir model sunmak suretiyle özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin sağlanması, yeni istihdam alanları oluşturulması, üretimin artırılması ve bu ürünlerin değerlendirilmesi, kişilere kendi kendilerini yönetme yeteneğinin kazandırılması, toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarına olan ilgilerinin artırılarak katılımlarının sağlanması ve böylece her düzeyden toplum kesimlerinin yaşam kalitesinin artırılması yönünde önemli katkılar sağlamaktadır (Aydemir, 2011:37).

Bu bilinçle, Türkiye’de 1863 yılında Mithat Paşa tarafından başlatılan kooperatifçilik hareketinde Cumhuriyet’in kurulması ile çeşitli kooperatif yasaları çıkarılmış ve özellikle de tarım kooperatifleri ekonomide önemli ölçüde yer almaya başlamışlardır. Zaten bugünkü anlamıyla kooperatifçilik hareketi Cumhuriyet döneminde ivme kazanmıştır. Ülkemizin sosyal ve ekonomik yönden kalkınması, demokrasinin yerleşmesi, çevrenin ve barışın korunması için, ülkemizde demokratik kooperatifçiliğin mutlaka geliştirilmesi gerektiği herkesçe kabul edilmiştir. Bu yüzden, daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de yapılan I. İktisat Kongresinin çok büyük bir anlamı vardır. Türkiye’de cumhuriyet öncesi ve sonrası Türk aydınları tarım sahasında, tüketim ve satış kooperatifleri konularında münferit olarak bazı kooperatifler kurma çabasında bulunmuşlardır. Hatta Türk aydınları daha Lozan imzalanmadan önce 1923 yılında İzmir’de İktisat Kongre’sinde kooperatif düşünceye yer vererek kooperatifçiliğin gelişmesini istemişler ve bu kongreyi takip eden yıllarda kooperatif kurmaya ve halkı aydınlatmaya çalışmışlardır (Demirci, 2011:31).

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra ise, ülkemizde kooperatifçiliğe verilen önemin bir göstergesi olarak; 1924 yılında “İtibari Zirai Birlikler Kanunu”, 1926 yılında “Ticaret Kanunu”, 1929 yılında “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır. 1931 yılında “Türk Kooperatifçilik Kurumu” kurulmuş, 1935 yılında da “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır (Aykaç, 2011:5-6).

Bu kanunların içerisinde ilk kooperatifler kanunu diyebileceğimiz 21.4.1924 tarihli ve 498 sayılı “İtibari Zirai Birlikleri (Kooperatifleri) Kanunu” önemli bir adımdır. Bugünkü anlamıyla tarım kredi kooperatifleri kanununu oluşturmaktadır. Bu kanuna dayalı olarak ilk kooperatif 1927 yılında İzmir’de “İtibari Zirai Birliği” kurulmuştur. 1925 yılında Atatürk’ün de kurucu ortağı olduğu bir tüketim kooperatifi olan “Ankara Memurin Erzak Kooperatifi” de Ankara’da kurulmuştur. 1926 yılında ticari faaliyetleri düzenlenmek amacıyla çıkarılan Ticaret Kanununda kooperatifler “Ticaret Ortaklığı-Kooperatif şirket” olarak tarif edilmiştir. 1936 yılında Silifke kazası Tekir Çiftliği Tarım Kredi kooperatifi kurulmuştur. 1930’lu yıllarda ise kooperatifçilik mevzuatı iki önemli gelişmeye sahne olmuştur. Bugünkü uygulamanın temelini teşkil eden Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri kanunları çıkarılmıştır. Ayrıca Esnaf kooperatiflerini kredilemek üzere Halk Sandıkları ve bir Halk Bankası kurulması hakkındaki 2284 sayılı kanunun tarihi 1933 olduğu hatırlanacak olursa, küçük sanatkarların da kooperatifler halinde örgütlenmesi ve bunların finansmanın da bu yıllarda düşünülmüş olduğu görülmektedir (Demirci, 2011:32).

Kooperatifçilik arayışları dönemin aydınları tarafından da destek görmüş ve gazete makalelerinde bu yönde istek ve teklifler yer almaya başlamıştır. Örneğin Vedad Nedim’e göre (1930:5369), kooperatif, köy iktisadi hayatının muhtaç olduğu en önemli müessesedir ve herkes bu konuda hemfikirdir. Ancak, bu kooperatifler, mevcut durumda olduğu gibi şehirli, kasabalı tüccar ve tacirlerin değil, köylünün idare ettiği ve köylünün hakim olduğu organizasyonlar olmalıdır. köylünün ise bu konularda bilgisi, tecrübesi yoktur. İşte bu aşamada köy mekteplerine ve öğretmenlerine görev düştüğüne işaret etmektedir yazar. Köylünün bu lüzuma ikna edilmesi, tam bir güvenin tesis edilmesiyle köy ekonomisi için mutlak gerekli kooperatiflerin hayata geçirileceğini ifade etmektedir. Yazara göre sadece köylerde değil şehirlerde de kooperatiflerin hayata geçirilmesi gerekmektedir ki, zaten İzmir İktisat Kongresinde de bu yönde kararlar

Osmanlı Kooperatifçiliğinde Ahiliğin İzleri Ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Arayışlar

alınmıştır. Ancak en büyük eksiklik, bu kooperatifleri dare edecek kooperatifçilerin olmamasıdır (Nedim, 1929:5).

Bir başka yazar, İsmail Hüsrev de (1929:6-7), tüketim kooperatiflerinin önemine değinerek, ülkede mutlaka tesis edilmesi gereken müesseseler olduğuna dikkat çekmiştir. yazısında İngiltere'den örnek veren Hüsrev, ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'de burjuvazinin zenginleşmesine rağmen bunun halkı refaha iletmediğini belirtmiştir. Hayat pahalılığı toplumsal olaylara neden olurken, halkın yine kendi kurduğu tüketim kooperatifleri sayesinde hayatta kalmayı başardığını öne sürmüştür.

4. Sonuç

Anadolu medeniyetlerin beşiği olan bir bölgedir. Ahilik teşkilatı ilkeleri ile şehirlerde kurdukları güçlü ticari ve ekonomik ilişkilerle beşeri ve sosyal bilimlere ciddi katkılarda bulunmuşlardır. Bu modelleme ahilik ilkeleri, esnaf sistemi, mesleki eğitim, kooperatifçilik, sosyal kooperatifçilik alanlarında, tüketici anayasaları ve mesleki eğitim kavramları ile dünya iktisat tarihini derinden etkilemiştir. Bu kavramlar Avrupa uygarlık tarihinin olmazsa olmaz kavramları olarak günümüz iktisatçıları tarafından sıkça tartışılan kavramlar olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, onbirinci yüzyılda Anadolu da ortaya çıkan ve kaynağını Fütüvvet inancından ve imece modelinden alan Ahilik modellemesi günümüze kadar etkisini sürdürmüş, iktisadi ve sosyal düşünce hayatında derin izler bırakmıştır. Ahilik kültürü, içinde barındırdığı esnaf, lonca sistemi, tüketici hakları ile insanlık tarihine ciddi katkılarda bulunmuştur. Batı'da Feodalite tarihe karışırken, şehirlerin bağımsızlıklarını kazanmalarında Korporasyonların yeri önemlidir. Bu yapı, Onüçüncü yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlarken, Anadolu'da onbirinci yüzyıldan itibaren belirli bir yol kat etmiştir. Çalışmamız açısından en önemlisi ise "*Orta Sandık*" uygulaması ile benzerlerinden çok önce dayanışma ve yardımlaşmanın en güzel örneğini sergilemişlerdir.

Bütün bu hazır alt yapıya rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda beklenen varlığı gösteremese de, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kooperatifçilik alanında arayışların arttığı görülmektedir. Gazete ve dergi makalelerine yansıyan arayışların temelinde, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların etkisi büyüktür. Kooperatifçilikle ilgili alınan kararların yanısıra, kooperatiflerde halkın yer almasının sağlanması ve bu sayede yeterli sermayeye ulaşmalarının önünün açılması bu yolda atılmış çok önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Aydemir, Ö., (2011), "Kooperatifçilik Strateji Belgesi", Karınca Dergisi, Yıl:76, Sayı:893, Ankara.

Aykaç, B., (2011), "Kooperatifçiliğin Gelişimi Ve Yeni Nesil Kooperatifçilik", Karınca Dergisi, Yıl:76, Sayı:893, Ankara.

Bilgin, N., Tanıyıcı, Ş., (2008), "Türkiye’de Kooperatif Ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:15.

Demirci, R., (2011), "Türk Kooperatifçilik Hareketi ve Geleceği", Karınca Dergisi, Yıl:76, Sayı:893, Ankara.

Ekinci, Yusuf, (1991); Ahilik, Sistem Ofset, Ankara.

Ekinci, Yusuf, (1998); Ahilik, T.S.E. Yayınları, İstanbul.

Erdem, E., (2012), “Anadolu Türk Medeniyetinin İnşasında Ahilik Kurumunun Sosyal ve Ekonomik Katkıları”, II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, cilt:1, 19-20 Eylül, Kırşehir.

Gölpınarlı, A., (1949), “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 11. Cilt, no:1-4, İstanbul.

Hüsrev, İ., (1929), "İstihlak Kooperatiflerinin Zuhuru", Hayat Dergisi, Cilt:V, Sayı:123, Ankara.

Köksal, M. F., (2008); *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yay., Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.

Nedim, V., (1929), "Evvela Kooperatifçi, Sonra Kooperatif", Hayat Dergisi, Cilt:6, Sayı:143, Ankara.

Nedim, V., (1930), "Köylü, Kooperatif, Muallim", İçtihat Dergisi, Mo:295, İstanbul.

FELDSTEİN-HORİOKA HİPOTEZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN SINANMASI

Öğr. Gör. Cem AKGÜL*Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR**

Özet: Bu çalışmanın amacı tasarruf - yatırım ve uluslararası sermaye hareketleri arasındaki ilişki ortaya koymaktır. Tasarruf birikiminin sağlanması bir ülke ekonomisinin büyümesinde önemlidir. Bu yüzden Yurtiçi tasarrufların fazla olması, yurtiçi yatırımlarında fazla olması sonucunu doğurur. Az olması durumunda ise yurt içi yatırımları finanse edecek kaynak bulmakta sıkıntı yaşanır ve uluslararası sermayeye başvurulur. Gelişen finansal piyasalar ve uluslararası sermaye akımları ile tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkinin test edilmesi ve ortaya konulması çalışmaları gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak konuyla çalışmalar da sürekli artmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlisi Feldstein ve Horioka (1980) hipotezidir. Hipoteze göre; sermayenin tam hareketli olduğu bir dünyada, yurt içi yatırım ve yurt içi tasarruf arasında herhangi bir ilişkinin bulunmaması gerekmektedir. Eğer sermaye, ekonomiler arasında tam hareketli ise, her bir ülkenin tasarrufunda meydana gelen artış, dünya ülkelerinin toplam yatırımını arttıracaktır. Yatırımdaki bu artış, ülkelerin sahip oldukları başlangıç sermaye stokları ve sermayenin marjinal verimlilikleri ile orantılı olarak ülkelere dağılacaktır. Hipoteze göre uluslararası sermaye akımları ne kadar güçlü ise yurt içi yatırımların finansmanı o derece kolay olacaktır. Şayet uluslararası sermaye akımları güçlü değilse yurt içi yatırımların finansmanında sıkıntı olacaktır.

Bu çalışmada Feldstein-Horioka Hipotezi test edilerek Türkiye ekonomisinin durumu incelenecektir. İnceleme dönemi olarak 1998-2016 yılları alınacaktır. Çalışmada kullanılan veriler www.sbb.gov.tr adresinden elde edilmiştir. Elde edilen veriler panel veri analizi yöntemiyle incelenecek ve iktisat teorisine göre yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, yatırım, Feldstein-Horioka Hipotezi, Türkiye Ekonomisi

* Fırat Üniversitesi Kovancılar MYO İşletme Yönetimi Bölümü – Kovancılar / ELAZIĞ

e-mail: cakgul@firat.edu.tr

** İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü – MALATYA

e-mail: levent.gokdemir@inonu.edu.tr

Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TASARRUF ve YATIRIM ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. Tasarruf ve Yatırım Kavramı

Gelirin tüketilmeyen kısmına tasarruf denilir. Tasarrufu kamu tasarrufları ve bireysel tasarruflar diye ikiye ayırabiliriz. Bireyleri tasarrufa yönelten sebepler farklı olabilir. Bunlardan bazıları bu günkü tüketimden vazgeçerek gelecekte daha büyük gelir elde etmekle ilgilidir. Bir kısmı ise kişinin ilerde çalışamayacak duruma, ortaya çıkabilecek beklenmedik durumlara hazırlıklı olmasına yönelik önlemler niteliğindedir.

İktisattaki temel bir kurala göre tasarruf gelirin pozitif fonksiyonudur. Gelir arttıkça tasarruflarda artar. Bunun gibi faiz oranlarının yüksek olması, tüketimin kısılmasını o derece özendirir. Keynes ekonomisine göre tasarruflar harcama akımından ayrılan bir sızıntı niteliğindedir. Dolayısı ile tasarruf hacmindeki bir artış toplam talebi azaltarak milli geliri düşürücü etki yapabilir. Diğer bir değişle ekonomide dönem başında planlanan tasarruflarla yatırımlar birbirine eşit olursa o dönemin sonunda milli gelir ve istihdam da bir değişiklik olmaz. Eğer planlanan tasarruf dönem başında planlanan yatırımdan büyükse, ekonomide bir talep yetersizliği sorunu ortaya çıkar; böylece üretilen mallar satılamaz, stoklar artar, işçilere yol verilir ve üretim kısılr. Bu durumda milli gelir ve istihdam düşer. Planlanan tasarrufun planlanan yatırımdan küçük olması durumunda ise bunun tersi söz konusudur.

Tasarruflar iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma açısından da büyük önem taşır. Kalkınma az gelişmiş, büyüme de gelişmiş ekonomiler için kullanılan bir kavramdır. Her ikisinin de temel özelliği kişi başına reel gelirden sağlanan artışlardır, bu ise yatırımlara bağlıdır. Diğer yandan yatırımların kaynağı da tasarruflardır. Diğer bir değişle, ülkede tasarruf oranı ne kadar yüksekse yatırımlar o ölçüde arttırılır. (Seyitoğlu, 2002: 606-607)

Yatırımın anlamı ise; üretim araçları toplamını arttırmaya yönelik harcamalardır. Buda ekonomiye yeni bir sermaye ve mevcut üretim kapasitesini arttırmak biçiminde olur. Yapılan bir satın alma işleminin yatırım sayılabilmesi için, satın alınan aktiflerin sürekli gelir sağlaması, değerinin az çok istikrarlı olması, yatırımcıya güven vermesi, uzun dönemde değer kazanması olasılığının bulunması, yatırımcının bunu uzunca bir süre elinde tutması gibi sonuçlar gerekir. (Seyitoğlu, 2002: 712)

1.1.1. Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf ve Yatırım Eşitliği

Dışa kapalı bir ekonomide makro dengenin sağlanması için tasarruf ve yatırımların eşit olması gerekir. Tasarruf ve yatırım eşitliği yaklaşımına göre ulusal gelir dengesi planlanan tasarrufların planlanan yatırımlara eşitlendiği üretim düzeyinde sağlanır. Başka bir değişle, firmaların gerçekleştirdikleri üretim belli bir düzeyde iken, dönem başında hane halkının yapmak istediği tasarruf miktarı, işletmelerin düşündükleri yatırıma eşit olursa, ulusal gelir o düzeyde dengeye gelir (Seyitoğlu, 2006: 509). Bu durum aşağıdaki şekilde ifade edilir

$$Y \equiv C+I \quad (1)$$

$$Y \equiv C+S \quad (2)$$

Bir ve iki numaralı özdeşlikler birleştirildiğinde aşağıdaki özdeşliğe ulaşılır

$$C+I \equiv Y \equiv C+S \quad (3)$$

Özdeşliğin sol tarafı talebin bileşenlerini, sağ tarafı ise özel sektör gelirinin paylaşımlarını göstermektedir. Üretilen ürün satılan ürünün değeri, kazanılan gelire eşittir. Kazanılan gelirin bir kısmı tüketilmekte bir kısmı da tasarruf edilmektedir.

(3) numaralı özdeşlikten (4) numaralı yeni bir özdeşlik elde edilebilir.

$$\begin{aligned} C+I &\equiv Y \equiv C+S \\ C+I &\equiv C+S \\ I &\equiv S \end{aligned} \quad (4)$$

Devletin ve dış alemin bulunmadığı basit bir ekonomide yatırımlar tasarruflara eşittir. Ekonomik sistemin dengesi, tasarruf yatırım dengesinin sağlandığı noktada gerçekleşir. (Bocutoğlu, 2015: 43-44)

Yukarıdaki durum dışa kapalı bir ekonomi için geçerlidir. Ekonomi dışa açık olduğu ve devletin olduğu bir ekonominin durum daha farklıdır.

1.1.2. Devletin ve Dış Alemin Olduğu Bir Ekonomide Tasarruf Ve Yatırım Özdeşliği

Devletin ve dış alemin bulunduğu bir ekonomide, yani dışa açık bir ekonomide üretilen ve satılan ürünlerle ilgili olarak aşağıdaki özdeşlik yazılabilir.

$$Y \equiv C + I + G + NX \quad (5)$$

Kullanılabilir gelirle (YD) ilişkili olarak ta aşağıdaki eşitliği yazabiliriz
Bu özdeşlik dışa açık bir ekonomide millî gelir özdeşliğidir. (Bocutoğlu, 2015: 44)

$$YD \equiv Y + TR - T \quad (6)$$

Öte yandan kullanılabilir gelir tüketim ve tasarruf arasında bölüştürülür. -

$$YD \equiv C+S \quad (7)$$

(6) ve (7) numaralı özdeşlikleri birleştirirsek aşağıdaki yeni özdeşliğe ulaşabiliriz

$$C + S \equiv YD \equiv Y + TR - T \quad (8)$$

$$C \equiv Y + TR - T - S \quad (9)$$

Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması

($Y \equiv C + I + G + NX$) şeklinde verilen (5) nolu özdeşlikte, (C)'yi yalnız bırakırsak ($C \equiv Y - I - G + NX$) sonucuna ulaşırız. Bulduğumuz (C) değerini (9) numaralı özdeşlikteki yerine koyar, ($S - I$) solda yalnız bırakır ve sadeleştirirsek

$$\begin{aligned} Y - I - G - NX &\equiv Y + TR - T - S \\ S - I &\equiv Y + TR - T - Y + G + NX \\ S - I &\equiv (G + TR - T) + NX \end{aligned} \quad (10)$$

(10) numaralı özdeşliğin sol tarafı ($S - I$) devletin ve dış alemin bulunduğu bir ekonomide tasarruf ile yatırımlar arasındaki farkı göstermektedir. (Bocutoğlu, 2015: 45)

Eğer bir ülkede tasarruflar yatırımları karşılamıyorsa, yatırımları finanse etmek için uluslararası piyasalardan kaynak bulmak gerekir.

1.2. Uluslararası Sermaye Hareketleri

Uluslararası resmi sermaye akımları resmi ve özel sermaye akımlarını kapsar. Kısa ve uzun vadeli özel mali sermaye akımları ticari piyasalardan sağlanan kaynakları ifade eder. Uluslararası resmi sermaye akımları kredi ve hibe biçiminde olabilir. Krediler borç niteliğindedir. Vadesi geldiğinde anapara ve faizi ile geri ödenmesi gerekir. Hibeler ise geri ödemesizdir. (Seyitoğlu, 2003: 754)

1.2.1. Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Yurtiçi Tasarruf Boşluğunu Gidermesi

Az gelişmiş ülkeler yeterli bir kalkınma hızını gerçekleştirmek için milli gelirin önemli bir kısmını yatırımlara ayırmak gerekir. Yatırımların ana kaynağı ise tasarruflardır. Yüksek bir yatırım oranı, tasarrufların artırılmasına bağlıdır. Fakat az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde milli gelirin yetersiz olması nedeniyle tasarruf oranı düşüktür. Dışa kapalı, sermaye akımlarının serbest olmadığı bir ekonomide, tanım gereği özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar, kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır. Dışa açık, sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide ise dış âlemle olan ilişkiler nedeniyle, toplam yurtiçi yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki eşitlik ortadan kalkmakta yurtiçi yatırımlar, yurtiçi tasarrufların üzerinde veya altında olabilmektedir.

Finansal liberalleşmenin oldukça yüksek olduğu günümüzde sermaye akımları dış ticaret akımlarından çok daha önemli bir noktaya geldiği görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde ülkeler arasındaki ekonomik sınırların neredeyse ortadan kalktığı ve yabancı tasarrufların serbest dolaşımının büyük ölçüde kolaylaşarak toplam sermayenin işlem hacminin arttığı görülmektedir. (Yalçınkaya, Hüseyini, 2016: 344)

1.3. Türkiye'de Tasarruf Yatırım Açığı

Türkiye ekonomisi için tasarrufların yetersizliği geçmiş yıllardan gelen bir birikimdir. İzlenen politikalar tasarrufları arttırmak yönünde değildir, aksine tüketimi teşvik edici yönde olmuştur. Türkiye finansal sistemde serbestleşmeyi gittikten sonra tasarruf oranı düşen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye’de tasarruf oranının düşüklüğü gelişmekte olan bazı ekonomilerle kıyaslandığında da görülebilir. Bu amaçla aşağıdaki tablo düzenlenmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin ülkedeki yatırımlarla ilişkisi bir çok çalışmaya konu olmuştur. Feldstein-Horioka Hipotezi de bunlardan biridir. Hipotez farklı ülkelerde farklı sonuçlar verdiği için paradoks da denmektedir.

Tablo 1. Kaynak: www.kalkinma.gov.tr (09.01.2017)

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Türkiye	15,1	15,7	15,55	16,04	15,22	16,26	12,96	13,32	13,87	13,98	12,65
	1	7									
Yunanistan	17,9	16,6	13,81	13,35	12,12	8,99	7,39	7,25	6,25	11,20	13,74
	0	5									
Çin	43,5	46,5	47,33	50,04	51,69	53,03	51,92	52,06	50,18	50,32	49,72
	7	2									

1.4. Feldstein-Horioka Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Ampirik Literatür

Feldstein ve Horioka tasarruf-yatırım ve sermaye hareketliliği arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu durumda yurtiçi tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkinin zayıf aksine, sermaye hareketliliğinin düşük olduğu durumda ise bu ilişkinin güçlü olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlar sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu 16 OECD üyesi ülke üzerinde yaptıkları 1960-1974 dönemine ait ortalama verileri kullanarak uluslararası sermaye hareketliliğinin derecesini ölçmek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında, yurtiçi tasarruflar ile yurtiçi yatırımlar arasındaki ilişkileri yatay kesit veri analizi kapsamında aşağıdaki model yardımıyla tahmin etmişlerdir.

$$I_i/Y_i = \alpha + \beta [S_i / Y_i] + \varepsilon_i$$

Modelde yer alan terimlerin anlamı (I_i) i ülkesindeki yerli yatırımı, (S_i) yurt içi tasarrufları, (Y_i) GSYİH, (ε_i) rastgele rahatsızlık veya hata terimini ifade etmektedir. (Feldstein-Horioka,1980: 335)

Feldstein-Horioka’ya göre denklemdeki β ’nın 0’a eşit olması; sermaye serbestisinin var olduğunu yani ilgili ülkenin dışa açık bir ekonomi yapısına sahip olduğunu ifade ederken, β ’nın 1 olması ise; ülkenin kapalı bir ekonomi yapısına sahip olup yurtiçi yatırımlardaki değişimin yurtiçi tasarruflardaki değişmeye eşit olacağını ifade etmektedir.

Modelde uluslararası sermaye hareketliliğinin ölçüsü, yurtiçi tasarruflar ile yurtiçi yatırımlar arasındaki ilişkiye bağlı olarak elde edilen (β) parametresinin yardımıyla belirlenmektedir. Modelde (β) parametresi büyüdükçe sermaye hareketliliğinin azaldığı ve (β) parametresi küçüldükçe ise sermaye hareketliliğinin arttığı kabul edilmektedir. Bu yönüyle

Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması

çalışmada, sermaye hareketliliğinin düşük olduğu kapalı bir ekonomide yurtiçi yatırımlar sadece yurtiçi tasarruflarla finanse edileceğinden parametrenin yüksek, aksine sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu açık bir ekonomide ise yurtiçi yatırımlar hem yurtiçi hem de yabancı tasarruflarla finanse edileceğinden parametrenin düşük olması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim sermaye hareketliliği serbestleştikçe yurtiçi yatırımlar dünya genelindeki sermaye havuzundan finanse edilecek ve her ülkede yaratılan yurtiçi tasarruflar da yeni yatırım fırsatlarını değerlendirmek üzere dünya geneline serbest bir şekilde dağılacaktır. (Yalçınkaya, Hüseyini,2016: 346)

Son yıllarda uluslararası fonların sürekliliğinin tartışılması, gelen fonların reel ekonomiden bağımsız olarak kısa dönemli kar amaçlı alım-satım işlemlerinden oluşması ve spekülasyon amaçlı portföy yatırımlarına yönelmesi, yatırım-tasarruflar sorunsalını tekrar gündeme getirmiştir. Nitekim Bhagwhati (1998), Stiglitz (2002) ve Rodrik (1998) finansal açıklığın büyümeyi arttırmadığını hatta krizlere yol açabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunun artması ile birlikte, uluslararası sermaye girişlerinin arttığı ve sonuç olarak yabancı tasarrufların yurt içi tasarrufları dışladığını belirtmiştir (Boratav, 2009).

Literatürde sermaye hareketliliği ile yatırım-tasarruf ilişkisi Feldstein ve Horioka (1980) çalışmasını takiben birçok çalışmaya konu olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte sermaye hareketliliğinde meydana gelen artışlar sonucu Feldstein-Horioka Hipotezi sıklıkla test edilmektedir (Bolatoğlu, 2005: 20). Bu hipotezi sınavan ampirik çalışmalar tarih sırasına göre bu bölümde verilmiştir.

Feldstein (1983), Feldstein-Horioka Hipotezi 1974-1979 dönemi verileri ile analize net dış yatırımlar-yurt içi yatırımlar arasındaki ilişkiyi de eklemiştir. Çalışmada incelenen 17 ülke için, yurt içi tasarruflar-yatırımlar arasındaki ilişkinin güçlü olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bu çalışma sonuçları Feldstein-Horioka (1980) çalışmasına paralellik arz etmektedir.

Penati ve Dooley (1984), 19 ülke örneğinde Feldstein-Horioka Hipotezi sermaye hareketlerinin olduğu ve olmadığı farklı dönemleri kullanarak test etmiştir. Analiz sonuçları F-H hipotezi ile uyumlu olarak, yatırım-tasarruf arasında güçlü bir ilişki elde etmişlerdir.

Murphy (1984), 17 OECD ülkesi için yaptığı analizde yedi gelişmiş ülke için $\beta=0.98$ katsayısının, on gelişmekte olan ülkedeki $\beta=0.59$ katsayısından daha büyük olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bu sonuçlar Feldstein-Horioka Hipotezi ile uyumlu değildir.

Abbott ve De Vita (2003), İngiltere örneğinde 1955:1-1999:4 dönemi çeyrek verilerini kullanarak, Sınır Testi ile yaptıkları analizde, Feldstein-Horioka hipotezini doğrulayan sonuçlar elde etmişlerdir. İngiltere örneğinde yapılan bir diğer çalışma Özmen ve Parmaksız (2003) çalışmasıdır. Yazarlar, Feldstein-Horioka Hipotezinin İngiltere örneğinde 1948-1998 döneminde incelemiş ve 1979'dan itibaren sermaye hesabı liberalizasyonu sonrası yatırım-tasarruf ilişkisinin azaldığını vurgulamıştır.

Literatürde Türkiye için yapılan bazı ampirik çalışmalar ise şu şekildedir. Erden (2005) çalışmasında Türkiye Ekonomisinin 1963-2002 dönemi sermaye hareketlerinde kısıtların olduğu 1980 yılını baz alarak iki farklı dönemde incelemiştir. Analiz sonucunda, kısıtların olmadığı 1980

öncesi dönemde yatırım-tasarruf ilişkisi güçlü iken kısıtların kaldırıldığı 1980 sonrası dönemde ilişkinin zayıfladığı sonucuna ulaşmıştır. Analiz sonuçları Feldstein-Horioka Hipotezini doğrular niteliktedir.

Bolatoğlu, (2005) 1970-2003 dönemini kapsayan çalışmasında F-H hipotezini Engle-Granger Eşbütünleşme ve Sınır Testi yaklaşımlarıyla incelemiştir. Engle-Granger Eşbütünleşme analizinin bulgularının uygulanan birim kök testlerinde farklılık göstermesi nedeniyle Sınır Testi analiz yapmış ve analiz sonucunda, yatırım ve tasarruflar arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit etmiştir. Fakat eşbütünleşme ilişkisinin bire bir olmadığını ve bunun sebebi olarak Türkiye'nin büyük ülkeler kadar sermaye hareketliliği olmamasını gerekçe göstermiştir.

Altıntaş ve Taban (2011), 1974-2007 dönemi verileriyle Türkiye ekonomisinde ikiz açık ve Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. Analiz sonucunda, Türkiye için F-H hipotezinin geçerli olduğunu fakat ilişkinin düşük olduğunu yani yatırımların %60'ının dış fonlarla finanse edildiğini belirtmiş ve bunun sebebi olarak Türkiye'nin dünya piyasalarına yeterince entegre olamamasını göstermiştir.

Esen vd. (2012), 1975-2009 dönemi için Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerliliğini Türkiye ekonomisinde incelemiştir. Analiz sonucunda, yatırım-tasarruf ilişkisinin zayıf olduğunu, sermaye hareketlerinin artmasına paralel olarak ilişkinin zayıfladığını belirtmiş ve Türkiye için Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmiştir. Mangır ve Ertuğrul (2012), 1980 ve 2010 dönemi için yatırım tasarruf ilişkisini sınır testi ve Kalman filtreleme yaklaşımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda, yatırım-tasarruf serileri arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Kalman filtreleme yaklaşımına göre ise yıllara göre ilişkinin azaldığını ve Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerli olduğunu belirtmiştir (Mercan, M., 2014: 231-245).

1.5. Model ve Yöntem

Tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkinin ülke ekonomileri için ne kadar önemli olduğu herkesçe kabul edilen bir durumdur. Yurtiçi yatırımlar yurtiçi tasarruflarla finanse edilemediği durumlarda yatırımlar yurt dışı tasarruflarla finanse edilmeye çalışılır. Feldstein-Horioka Hipotezi bu olguya göre; yüksek düzeyde sermaye hareketliliğinin varlığı durumunda yurt içi yatırımlar dış fonlarla finanse edilecek ve ilgili ülkede yatırım-tasarruf ilişkisi düşük olacaktır, düşük düzeyde sermaye hareketliliğinin varlığı durumunda ise yatırım-tasarruf ilişkisinin yüksek olacağı savını öne sürmektedir. Türkiye'deki yatırımlarla tasarruflar arasındaki ilişkinin anlaşılması amacıyla Engel Granger Nedensellik Testi yapılmıştır.

1.6. Modelin Hipotezleri

1998 ve 2016 yılları arasında yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkiyi incelediğimiz bu çalışmamızda kurduğumuz hipotezimiz H_0 = modelde eşbütünleşme yoktur. Alternatif hipotezimiz H_1 modelde eşbütünleşme vardır olarak belirlenmiştir.

1.7 Bulgular ve Yorum

Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması

Yaptığımız çalışma netice değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadığı fakat birinci farklar alındığında düzey değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca modelin kalıntılarının düzey değerlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda değişkenlerin arasında uzun dönemde eşbütünleşmenin var olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak Türkiye’de sermaye hareketlerinin serbest olduğu dönemde tasarruflar ile yatırımlar arasında ilişki olduğu, tasarrufların yatırımlar için belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkinin ortaya konması ülke de uygulanacak ekonomi politikası için belirleyici olabilecektir. Gelişen finansal piyasalarla sermaye hareketlerinin artması da dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Öte yandan Türkiye ekonomisi yüksek tasarruf oranına sahip bir ülke olmadığı görülmektedir. Bu hususlar dikkate alındığında Türkiye ekonomisi için yapılacak Feldstein-Horioka Hipotezinin sınanması çalışmasını literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Elde edilecek sonuçlar yatırımların nasıl finanse edildiğini göstermesi açısından anlamlı olabilecektir. Çıkacak sonuca göre yatırımlar uluslararası sermaye ile finanse ediliyorsa uygulanacak politikalar, yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaya yönelik olmalıdır. Fakat yatırımlar yurtiçi tasarruflarla finanse ediliyorsa, tasarrufları artırmak gerekmektedir. Bu yönde gelir ve istihdamı artırıcı politikalar öne çıkabilecektir. Feldstein-Horioka Hipotezi ekonometrik modellerle test edilecek ve sonuçlarının paradoksa uygun olup olmadığı ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar

Kitaplar

Bocutoğlu, E. (2015), Teori ve Politikalar, (12. Baskı), Ekin Yayınevi, Bursa

Seyitoğlu, H. (2006), İktisat Biliminin Temelleri, (1. Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul

Seyitoğlu, H., (2002), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, (3. Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul

Seyitoğlu, H., (2003), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama , (15. Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul

Makaleler

Feldstein, Martin, Charles, Horioka,” Domestic Saving and International Capital Flows”, National Bureau Of Economic Research, 1979: 1-29.

Ömer, Yalçınkaya, İbrahim, Hüseyini, “Tasarruf-Yatırım İlişkisi: Feldstein-Horioka Hipotezinin OECD Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi (1980-2013)”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2016, 343-370

Mercan, M., Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi, Ege Akademik Bakış, 2014, 231-245

Tezler

ARICA, Feyza, (2010), Tasarruf-Yatırım Eşbütünleşmesi ve Uluslararası Sermaye Hareketliği, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara

İnternet Siteleri

www.kalkinma.gov.tr (09.01.2017)

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIP IN TURKEY

Prof.Dr. Rahmi YAMAK*Prof.Dr. Nebiye YAMAK**

Özet: İktisat literatüründe Okun Yasasına göre, ekonomilerde işsizlik oranı ile reel GSMH arasında açık olmayan bir konjonktürel ve fonksiyonel ilişki bulunmaktadır. Söz konusu yasa reel GSMH'nın, doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1'lik işsizlik oranına karşılık potansiyel GSMH'dan %2.5 kadar düşük olacağını öngörür. Uygulamada, potansiyel reel GSMH uzun dönem yani trend GSMH olarak da kabul edilebilir. Fiili reel GSMH ile potansiyel reel GSMH arasındaki farkı reel GSMH boşluğunu temsil eder. Ampirik literatürde potansiyel GSMH ile doğal işsizlik oranı genellikle doğrusal trend yaklaşımıyla tahmin edildiğinden ele alınan dönem içerisinde bu iki büyüklüğün sabit kaldığı varsayımı yapılmaktadır. Oysa hem doğal işsizlik oranı hem de potansiyel GSMH sabit değil zamanla değişebilmektedir. Böyle bir durumda doğrusal trend yaklaşımı yerine Hodrick-Prescott ve benzeri filtre yöntemlerinin kullanılmış olması daha uygun olacaktır.

Mevcut bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 2005:1-2017:4 dönemi üçer aylık verileri altında işsizlik ve ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiler Okun yasası kapsamında değerlendirilmiştir. Alternatif değişken ölçümlerinin kullanıldığı çalışmada serilerin bireysel ve durağanlık özellikleri dikkate alınmıştır. Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan biri Türkiye'de reel GSMH'nın, doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1'lik işsizlik oranına karşılık potansiyel GSMH'dan %0.56 ile %0.96 kadar düşük olacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Okun Yasası, Potansiyel GSM, Doğal İşsizlik Oranı, HP Filter

Abstract: In economics literature, according to the Okun's law there has been a nonapparent cycle and functional relationship between unemployment rate and reel GNP. The law in question argues that reel GNP will be 2.5% less than potential GNP for each 1% of unemployment rate over natural rate. In empirical literature, since potential GNP and natural rate of unemployment have been estimated by

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr

** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, nyamak@ktu.edu.tr

Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

linear trend approach, it is necessarily assumed that these two variables are constant over time. However, both variables may be time dependent. In this situation, usage of Hodrick-Prescot and such filter approaches will be more appropriate than usage of linear trend approach.

In this current study, the relationship between unemployment rate and economic growth was investigated in the context of the Okun’s law for The Turkish economy. The data are quarterly and cover the period of 2005:1-2017:4. In the study where alternative variables were used, stationarity of individual time series was performed. One of the main findings in the study is that reel GNP will be 0.56-0.96% less than potential GNP for each 1% of unemployment rate over natural rate.

Keywords: Okun’s Law, Potential GNP, Natural Rate of Unemployment, HP Filter.

GİRİŞ

Bilindiği üzere iktisat literatüründe Okun Yasasına göre, ulusal ekonomilerde işsizlik oranı ile reel GSMH arasında negatif ve anlamlı ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin mevcut olduğunun diğer bir ifadeyle Okun yasasının geçerli olduğunun bilinmesi özellikle iktisadi dalgalanma aşamalarından olan genişleme ve daralma evrelerinde politika yapıcı ve uygulayıcılarına izlenebilecek para ve maliye politikalarına hakkında önemli ipuçları verecektir. Söz konusu yasa ABD için reel GSMH’nın, doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1’lik işsizlik oranına karşılık potansiyel GSMH’dan %2.5 kadar düşük olacağını öngörür. Arthur Okun (1962)’a göre potansiyel reel GSMH ekonominin tam istihdam seviyesindeki reel GSMH’sıdır. Potansiyel reel GSMH, ekonominin maksimum kapasitede çalışması durumunda üretebileceği nihai mal ve hizmet miktarının bir ölçüsüdür. Uygulamada, potansiyel reel GSMH uzun dönem yani trend GSMH olarak da kabul edilebilir. Fiili reel GSMH ile potansiyel reel GSMH arasındaki farkı reel GSMH boşluğunu temsil eder. Ampirik literatürde potansiyel GSMH ile doğal işsizlik oranı genellikle doğrusal trend yaklaşımıyla tahmin edildiğinden ele alınan dönem içerisinde bu iki büyüklüğün sabit kaldığı varsayımı yapılmaktadır. Oysa hem doğal işsizlik oranı hem de potansiyel GSMH sabit değil zamanla değişebilmektedir. Böyle bir durumda doğrusal trend yaklaşımı yerine Hodrick-Prescott, Baxter-King ve Christiano-Fitzgerald filtre yöntemlerinden birinin kullanılması daha uygun olacaktır.

Mevcut bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 2005:1-2017:4 dönemi üçer aylık verileri altında işsizlik ve ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiler Okun yasası kapsamında değerlendirilmiştir. Alternatif değişken ölçümlerinin kullanıldığı çalışmada serilerin bireysel ve birlikteki özellikleri dikkate alınmıştır. Okun yasasının açık versiyonu EKK yöntemi altında tahmin edilerek Okun katsayısı yorumlanmıştır.

LİTERATÜR

Ting ve Ling (2011), Okun yasasının Malezya için geçerli olup olmadığını ARDL yaklaşımıyla test etmişler. Üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmada 2000-2017 dönemi analiz edilmiştir. Açık yaklaşımlarının kullanıldığı analizde, çıktı açığı HP filtre yaklaşımıyla üretilmiştir. Okun katsayısı -1.82 olarak tahmin etmişlerdir. Yazarlar Okun katsayısının yüksekliğini Malezyadaki iş garantasının düşüklüğüne bağlamışlardır. 1970-2008 dönemi yıllık veriler altında Okun yasasını Ürdün ekonomien test eden Kreishan (2011), işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamayıp Okun yasasının geçerliliğini red etmiştir. Ancak Ürdün ekonomisi üzerine bir başka çalışmada Al-hosban and Edienat (2017), zayıfta olsa Okun yasasının Ürdün ekonomisinde geçerli olduğuna yönelik bulgu elde etmişlerdir. 2017 tarihli çalışmalarında yıllık veriler altında çalışmışlar ve analiz ettikleri dönem 1982-206 dönemini kapsamaktadır. JJ yaklaşımının kullanıldığı çalışmada Okun katsayısı -0.004 olarak tahmin edilmiştir.

Moroke vd. (2014) 1990-2013 dönemi üçer aylık veriler altında söz konusu yasanın Güney Afrika için geçerliliğini araştırdıkları çalışmada JJ yaklaşımını kullandılar. Çalışmalarında Okun yasasının geçerli olmadığına ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Okun katsayısı pozitif bulunmuştur. Bankde ve Fatai (2013), Okun yasasını Nijerya ekonomisi için araştırdıkları çalışmada Engle-Granger eş-bütünleşme yöntemini kullandılar. Veriler yıllık 1980-2008 dönemini kapsamaktadır. Her iki seri HP filtrelemeye tabii tutulmuştur. Bulguları yasayı desteklememektedir. Uzun dönem Okun katsayısı pozitif bulunmuştur.

Daha yakın bir zamanda Bryson (2016) Okun yasasını Jamaika'nın hem ekonomi geneli hem de sektör bazında geçerliliğini alternatif spesifikasyonlar altında incelemiştir. HP filtre altında çıktı açığının kullanıldığı spesifikasyonda çıktı açığı %1 artması durumunda işsizlik oranının 0.16 baz puan azalacağına dair bulgular elde etmiştir. Ayrıca finans ve sigortacılık dışında Okun yasasının geçerliliğine ilişkin sonuçlar elde etmiştir. Filipin ekonomisi için üç alternatif spesifikasyon altında çalışan Mojica ve Tatlonghari (2017) açık yaklaşımıyla Okun katsayısını -0.85 olarak tahmin etmiştir. Bu katsayının ABD'ninkinden 3 kat daha fazla olduğu dikkatini çeken yazarlara göre, fark Filipin işgücü piyasasının ABD'ye göre daha elastik olmasından dolayıdır. Çalışmada ele alınan dönem 1990-2004 yıllarını kapsamaktadır.

VERİ SETİ ve YÖNTEM

Ampirik literatürde Okun yasasının genellikle üç farklı versiyonu bulunmaktadır: fark versiyonu, açık versiyonu ve üretim fonksiyonu versiyonudur. Her versiyonun kendi içerisinde avantajları ve dezavantajları olmasına karşın bu çalışmada tercihimiz açık yaklaşımından olacaktır. Okun yasasının açık versiyonu (1) nolu regresyon denkleminin tahminine dayanır.

Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

$$(GAP - U_t) = \beta(GAP - GSMH_t) + \varepsilon_t \quad (1)$$

Regresyon denkleminde; β , Okun katsayısıdır. Bu katsayının yasa olarak negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir. Denklemin bağımlı değişkeni doğal işsizlik oranı ile gerçekleşen işsizlik oranı arasındaki fark olup (2) nolu eşitlik şeklinde yazılabilir.

$$(GAP - U_t) = U_t - U^* \quad (2)$$

(1) Nolu denklemden de görüleceği üzere Okun denklemin bağımsız değişkeni ise potansiyel GSMH ile gerçekleşen GSMH arasındaki fark olup, o da (3) nolu eşitlikteki gibi ifade edilir.

$$(GAP - GSMH)_t = GSMH_t - GSMH^* \quad (3)$$

Okun yasasının açık versiyonu (1) nolu denklemden de görüldüğü üzere tamamen doğal işsizlik oranı ile potansiyel GSMH serilerine dayanmaktadır. Her iki seri doğrudan gözlenebilen seriler olmadığından dolayı biçimde oluşturulmak zorunlulukları vardır. Mevcut çalışmada her iki seri ve dolayısıyla açık serileri alternatif filtreleme yöntemleri altında üretilmiştir. Söz konusu yöntemler; Hodrick-Prescott (1997), Baxter-King (1999), Simetrik Christiano-Fitzgeralds, ve asimetrik Christiano-Fitzgeralds (1999 ve 2003).

Hodrick-Prescott (HP) filtreleme yöntemi, herhangi bir zaman serisinin uzun dönem trend bileşenini elde etmede kullanılan bir düzgünleştirme yöntemidir. Durağan olmayan yani bir ya da daha fazla birim kök içeren serilere bile rahatlıkla uygulanabilir. Seri konjonktür ve trend kısımlarına ayrılabilir. İki yanlı doğrusal bir filtredir. HP’de amaç; uzun dönem trend etrafında orijinal serinin varyansını minimum edecek uzun dönem trendi elde etmektir. Yöntem devresel bileşeni tam bantta değil de belirli bir frekans bandında ayrıştırmaktadır. Bu yöntemin en önemli özelliği budur. Ayrıca frekans filtreleme yöntemi, bir seriyi konjonktür bileşenine ayırmak için kullanılan bir düzgünleştirme yöntemidir. Bu yöntem doğrusal bir filtreleme yöntemidir. Yöntemin temeli çift taraflı ağırlıklı hareketli ortalamaya dayanmaktadır. Bir serinin çift taraflı ağırlıklı hareketli ortalaması hesaplanarak alt ve üst sınır içeren bir bant aralığında serinin konjonktür kısmı filtrelenmektedir.

Frekans filtreleme yöntemi :

- Baxter-King (sabit uzunluk simetrik),
- Christiano-Fitzgeralds (Simetrik) ve
- Christiano-Fitzgeralds (Asimetrik) Full Sample olmak üzere üç şekilde gerçekleşir.

Sabit gecikmeli simetrik filtreleme (the fixed length symmetric filters) sabit bir öncü ve gecikme uzunluğu kullanır. Hareketli ortalama ağırlıkları yalnızca belirlenmiş frekans bantına bağlı olduğu için simetrik filtreleme zamana bağlı olarak değişmez ve veriye bağlı değildir..Belirlenen bantlardaki konjontürel dalgalanmalarda geçişkenlik söz konusudur. BK filtreleme serideki ikinci birim köke kadar kökleri (kuadratik deterministik trend) temizler. On nedenle trendden arındırma yönteminin etkisi sözkonusu değil.Simetrik filtrelemede Baxter-King (1999) (BK) ve Christiano-Fitzgerald (2003) (CF) olmak üzere iki çeşit yöntemden bahsedilebilir. İki yöntem hareketli ortalama ağırlıklarını seçmek için kullanılan fonksiyon seçiminde birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu yöntem hareketli ortalama ağırlıklarını seçmek için kullanılan amaç fonksiyon seçiminde BK'dan farklılaşmaktadır. Değişkenin I(0) veya I(1) olup olmadığı önceden belirlenmelidir. Ayrıca, trendden arındırma yöntemi seçilmelidir.

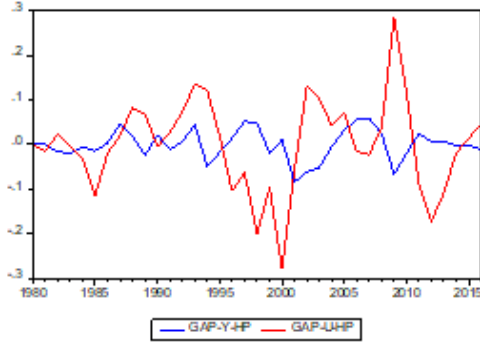
BULGULAR

285

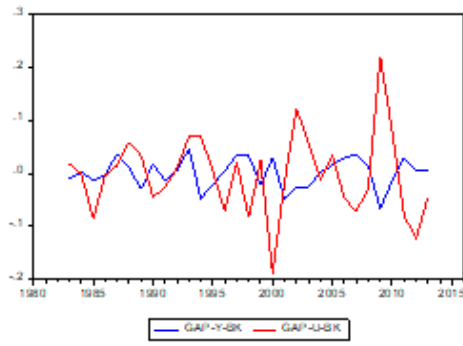
Okun yasasının açık versiyonu tahmin etmeden önce doğal işsizlik oranı ile potansiyel reel GSMH serisini elde etmek için logaritmik işsizlik oranı ile logaritmik reel GSMH serisi dört alternatif filtrelemeye tabii tutulmuştur. Ardından doğal işsizlik oranı ile gerçekleşmiş işsizlik oranı arasındaki fark işsizlik oranının açığı olarak analizlerde kullanılmıştır. Aynı işlem GSMH için yapılmıştır. Dört farklı filtreleme kullanıldığından her bir değişkene ait dörder açık ölçütü üretilmiştir. Her bir serinin zaman aşağıdaki Grafik 1-4'te ayrı ayrı verilmiştir.

Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

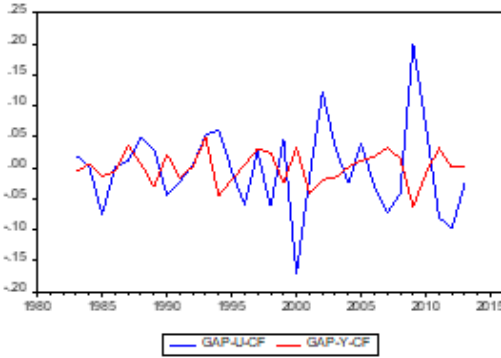
Grafik 1: HP Yaklaşımının Açık Serileri

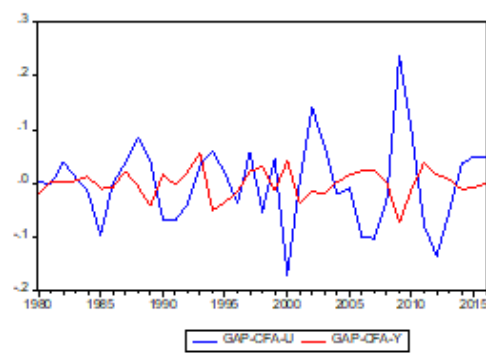
Grafik 2: BK Yaklaşımının Açık serileri

Grafik 3: Simetrik CF Yaklaşımının Açık Serileri

Grafik 4: Asimetrik CF Yaklaşımının Açık Serileri

Zaman serisi analizleri gereği (1) nolu denklemin tahminine geçilmeden önce denklemdaki her bir değişkenin durağanlık özellikleri, diğer bir ifadeyle entegre dereceleri belirlenmek zorundadır. Mevcut çalışmada serilerin durağanlık testleri genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim-kök yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan ADF test istatistikleri Tablo 1’de rapor edilmiştir.

Tablo 1. ADF Durağanlık Test İstatistikleri

	Sabit	Sabit+Trend
GAP-U-HP	-3.280 **	-3.229 *
GAP-GSMH-HP	-4.083 ***	-4.023 **
GAP-U-BK	-4.931 ***	-4.391 ***
GAP-GSMH-BK	-5.243 ***	-5.149 ***
GAP-U-CFS	-5.359 ***	-5.252 ***
GAP-GSMH-CFS	-6.079 ***	-5.970 ***
GAP-U-CFA	-5.684 ***	-5.487 ***
GAP-GSMH-CFA	-4.813 ***	-4.659 ***

Not: ***, **, *; test istatistiklerinin sırasıyla %1, %5, %10 seviyesinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 1’de yer alan ADF-t istatistiklerine göre gerek işsizlik gerekse gelir için alternatif dört filtre yaklaşımından elde edilen açık serilerinin tamamı seviyesinde durağandır. Çünkü hesaplanan t-istatistiklerinin mutlak değeri tablo kritik değerlerinden büyüktür. Durağanlık sonuçlarına göre işsizlik ve gelir açıkları arasında uzun dönem ilişkinin varlığını araştırmaya gerek kalmamıştır. Bu nedenle seriler arasında uzun dönem ilişki araştırılmamış sadece formülasyon gereği EKK tahmini yapılmıştır. Tablo 2, Okun regresyon denkleminin EKK dönem tahmin sonuçlarını rapor etmektedir. Dört alternatif açık serisi bulunduğu için, doğal olarak dört ayrı Okun regresyon denklemi tahmin edilmiştir.

Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Tablo 2. Okun Regresyon İstatistikleri

Bağımlı Değişken /	Okun	LM İstatistiği	BPG İstatistiği	R ²
Bağımsız Değişken	Katsayısı	(Otokorelasyon)	Değişen Varyans	
GAP-U-HP/	-1.043 ^{***}	1.991	2.691	0.437
GAP-GSMH-HP ^a				
GAP-U-BK /	-1.454 ^{***}	0.897	0.084	0.275
GAP-GSMH-BK				
GAP-U-CFS /	-1.393 ^{***}	0.134	0.137	0.274
GAP-GSMH-CFS				
GAP-U-CFA /	-1.779 ^{***}	0.603	0.439	0.359
GAP-GSMH-CFA				

Not: ***, **, *; değişken katsayılarının veya test istatistiklerinin sırasıyla %1, %5, %10 seviyesinde anlamlı olduklarını göstermektedir. a; ilgili denklemde otokorelasyon sorunu giderilmiştir.

Açık serilerinin HP filtre yaklaşımıyla elde edildiği regresyon denkleminde 1. dereceden otokorelasyon sorunu olduğundan denklemin sağ tarafına bağımlı değişkenin iki dönemlik gecikmesi ilave edilmiş ve böylece sorun giderilmiştir. HP filtreleme tekniğiyle üretilen açık serilerinin kullanıldığı regresyon denkleminde Okun katsayısı negatif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Diğer filtreleme tekniklerin de kullanıldığı Okun regresyon denklemlerinde benzer biçimde Okun katsayısı hem negatif hem de istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. Okun katsayısı mutlak değer olarak 1.043 ile 1.779 arasında tahmin edilmiştir. Mutlak değer olarak en düşük HP filtrelemede ve en yüksek asimetrik CF filtrelemedeki seriler arasında bulunmuştur. Bu sonuçlara göre Türkiye örneğinde Okun yasası geçerli bulunmuştur. Reel GSMH açığı arttıkça işsizlik oranı azalmaktadır. Daha açık bir ifadeyle potansiyel üstü RGSMH arttıkça doğal işsizlik oranının üzerindeki işsizlik oranı azalmaktadır. Şöyle ki, reel GSMH'nin potansiyeline olan oranı %1 arttığında işsizlik oranının doğal işsizlik oranına olan oranı filtrelemeye bağlı olarak %1 ile %1.8 arasında azalmaktadır. Çalışmanın bulguları Okun'un orijinal bulgularıyla kıyaslanacak olursa Türkiye örneğinde reel GSMH'nin, doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1'lik işsizlik oranına karşılık potansiyel GSMH'dan %0.56 ile %0.96 kadar düşük olacağı ifade edilebilir.

SONUÇ

Mevcut çalışmada Türkiye örneğinde işsizlik oranı ile reel GSMH arasındaki fonksiyonel ilişki Okun yasası kapsamında analiz edilmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında Okun yasasının açık versiyonu kullanılmıştır. Gerek işsizlik gerekse reel GSMH için açık serisi üretebilmek için dört alternatif filtre yaklaşımı kullanılmıştır. Serilerin durağanlık özellikleri Okun denkleminin EKK altında tahmin edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Tahmin edilen regresyon denklemlerine göre, reel GSMH'nın potansiyeline olan oranı %1 arttığında işsizlik oranının doğal işsizlik oranına olan oranı filtrelemeye bağlı olarak %1 ile %1.8 arasında azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye örneğinde reel GSMH doğal işsizlik oranı üzerindeki her %1'lik işsizlik oranına karşılık potansiyel GSMH'dan %0.56 ile %0.96 kadar düşük olacaktır.

Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynaklar

Al-hosbin and Edienat, M., (2017) The Validity of Okun’s Law, Case of Jordan, European Scientific Journal, 13, 28, 470-486.

Bankde, A.S and Fatai, B.O. (2013) Empirical Test of Okun’s Law in Nigeria, International Journal of Economic Practices and Theories, 3, 3, 227-231.

Baxter, M., and King, R.O. (1999) Measuring Business Cycles: Approximate Band-Pass Filters for Economic Time Series, Review of Economics and Statistics, 81(4), 575-593.

Bryson, Taffi (2016) Okun’s Law-Evidence from Jamaica, Working Paper, Bank of Jamaica.

Christiano, L.J., and Fitzgerald, T.J. (1999) The Band Pass Filter, NBER Working Paper Series 7257.

Christiano, L.J., and Fitzgerald, T.J. (2003) The Band Pass Filter, International Economic Review, 44, 435-465.

Hodrick, P., and Prescott, E.C. (1997) Postwar Business Cycles: An Empirical Investigation, Journal of Money, Credit and Banking, 29(1), 1-16.

Kreishan, F, (2011) Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis, Journal of Social Sciences, 7, 2, 228-231.

Mojica, M.A and Virgilio M. Tatlonghari (2017), The Relation Between Output Growth and Unemployment in the Philippines Economy (1990-2014): An Empirical Analysis of Variants of Okun’s Law, Journal of Emerging Economies and Islamic Research, 5, 1, 49-68.

Moroke, N, Labello, G.P and Mello, D.M., (2014), An Emprical Robustness of Okun’s Law in South Africa: An Error Correction Modeling Approach, Mediterranean Journal of Social Sciences, 5, 23, 435-443.

Okun, A. M. (1962) Potential GNP: Its Measurement and Significance, American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economics Statistics Section, 98-104.

Ting, Ngoo Yee and Loi Siew Ling, (2011) Okun’s Law in Malaysia: An Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach with Hodrick-Prescott (HP) Filter, Journal of Global Business and Economics, 2, 1, 1-12.

DIŞA AÇIKLIK VE ENFLASYON: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

OPENESS AND INFLATION: THE CASE OF TURKEY

Prof.Dr. Nebiye YAMAK* Prof.Dr. Rahmi YAMAK**

Özet: Küreselleşmeyle birlikte günümüz uluslararası iktisat literatüründe hem teorik hem de ampirik olarak tartışmalı konuların başında enflasyon ile ticari açıklık arasındaki dinamik ilişkiler gelmektedir. Romer (1993) ve Lane (1997) gibi dış açıklığın savunucuları korumacılığın enflasyonist olacağını savunurken karşıt görüş, Evans (2007) dış açıklığın enflasyon üzerinde olumlu etki yaratmayacağını tam aksine olumsuz etki yaratabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada amaç, Türkiye özelinde alternatif dış açıklık ölçütleri altında enflasyonla dış açıklık arasındaki olası kısa ve uzun dönem dinamikleri zaman serisi yöntemleri altında incelemektedir. Dış açıklık ölçütü olarak, ihracatın, ithalatın ve dış ticaret hacminin GSMH içindeki payları yanında KOF küreselleşme, KOF ticari açıklık ve KOF finansal açıklık endeksleri kullanılmıştır. Ele alınan dönem 1970-2015 dönemini kapsamaktadır. Analize geçmeden önce her bir serinin bireysel durağanlık özellikleri araştırılmıştır. Ardından seriler arasındaki olası kısa ve uzun dönem ilişkiler ARDL yaklaşımıyla araştırılmıştır. Veriler yıllıktır. KOF ticari ve finansal dış açıklık endeksleri kullanıldığında özellikle 1990'lı yılların sonlarına kadar ticari dış açıklığın enflasyonist baskı yarattığı ancak 2000 li yıllardan sonra bu baskının azaldığı şeklinde bulgular edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Açıklık, Enflasyon, Romer Hipotezi.

Abstract: In today's international economics literature, one of the primary subjects which are controversy in terms of theory and empiricism is the dynamic relationship between openness and inflation. Proponents such as Romer (1993) and Lane (1997) argue that protectionism will be inflationary while openents such as Evans (2007) believe that openness will not create positive effect on inflation, on the contrary, it will affect inflation, negatively. In this study, the purpose is to investigate the possible short and long run dynamics between openness and inflation for the case of Turkey by using alternative openness measures under time series approaches. As the measure of openness, export/GDP, import/GDP, trade volume/GDP, KOF globalization index, KOF trade globalization index and KOF financial globalization index were used. The time period ranges from 1970 to 2015. Before analysis, stationarity characteristics of each series was investigated. After that, possible short and long run relationships were analysed by using ARDL

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, nyamak@ktu.edu.tr

** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr

Dışa Açıklık Ve Enflasyon: Türkiye Örneği

approach. Data are annual. When KOF globalization indexes were used, it was found that openness has caused inflationary pressure especially until the end of 1990's, but this pressure has diminished since 2000's.

Keywords: Openness, Inflation, Romer's Hypothesis

GİRİŞ

Son 30 yıldır özellikle makro iktisat literatüründe tartışılan konuların başında dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisidir. Bu tartışma konusu son dönemlerdeki küreselleşme olgusuyla giderek daha da fazla gündeme gelmeye başlamıştır. 1990 lı yılların başında Romer (1993), uluslararası korumacılığın enflasyonist olacağını savunmuştur. Daha sonraları Romer hipotezi olarak da adlandırılan bu görüş dışa açıklığın enflasyon üzerinde olumlu etkiler yaratacağını ileri sürmektedir. Hipoteze göre, özellikle küçük ekonomiler dışa açıldıkça uluslararası uzmanlaşmaya sahip olacaktır. Bunun neticesinde bu ekonomiler ölçek maliyetlerinden dolayı sürekli düşük üretim maliyetlerine sahip olacaktır. Ayrıca gittikçe dışa açılan ekonomilerde merkez bankaları geçmişe kıyasla genişletici para politikası uygulayamayacaktır. Bu üç nedenden dolayı dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin olumlu olacağı savunulmaktadır.

Dışa açıklığın enflasyon üzerinde olumlu etki yaratamayacağını hatta olumsuz etkisi olacağı tezini savunanların başında Evans (2007) gelmektedir. Evans'a göre dışa açılan bir ekonomide para otoritesi muhtemelen monopol güç elde etme yönünde bir para politikası uygulamayı tercih edecektir. Bunun en önemli nedeni dış dünya tüketicilerinin dışa açık olan ülkede üretilen mal ve hizmetlere olan taleplerinin düşük elastikiyetli olmasıdır. Para otoritesinin genişletici para politikasına teşvik edecek dışa açıklık doğal olarak enflasyonist baskılara neden olacaktır.

Bu çalışmada esas amaç dışa açıklık ile enflasyon arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikleri yukarıda verilen tartışmalar kapsamında Türkiye özelinde araştırmaktır. Veriler yıllık olup 1970-2015 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın ampirik kısmında öncelikle dış açıklığın enflasyon üzerinde uzun dönem etkisinin olup olmadığı belirlenecektir. Ardından eğer uzun dönem etki belirlenmişse bu etkinin negatif veya pozitif olup olmadığı araştırılacaktır.

LİTERATÜR

Türkiye özelinde için en son çalışmalardan biri Güneş ve Konur (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2000-2011 dönemi üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmada TÜFE yerine İTO geçinme endeksi enflasyon oranı tercih edilmiştir. Dışa açıklık ölçütü ise dış ticaret hacminin GSYİH ya oranı olarak kullanılmıştır. Her iki serinin birinci devresel farklarında durağan ve aynı zamanda Johansen testine göre eş-bütünleşik olduklarını tespit ettiler. Granger nedensellik test sonuçlarına göre, her iki değişken arasında hem kısa hem de uzun dönemde nedensel bir ilişki olduğunu ve buradan da kısa dönemde dışa açıklık enflasyonu negatif, enflasyon ise pozitif etkilediği sonucunu çıkardılar. Uzun dönemde karşılıklı etkileşimin olduğunu her ikisinin birbirini artırdıklarını ileri sürdüler.

Özçağ ve Bölükbaşı (2018) 1980-2015 dönemi yıllık veriler altında Romer hipotezini simetrik ve asimetrik nedensellik testleri kullanarak test ettiler. Bu çalışmada enflasyon, ITO tarafından yayınlanan toptan eşya fiyat endeksi enflasyonu alınmıştır. Dışa açıklık ölçütü olarak da dış ticaret hacminin GSYİH ya oranı kullanılmıştır. Durağanlık testlerinde seriler birinci devresel farklarında durağan çıkmıştır. Ticari dışa açıklık ve enflasyon arasındaki simetrik ilişki Johansen eş-bütünleşme testi ve Hacker-Hatemi J nedensellik testi ile incelenmiştir ancak uzun dönem ilişkisine rastlanmamıştır. Asimetrik ilişkide dışa açık ve enflasyon arasında uzun dönem ilişkiye rastlanmıştır ve dolayısıyla Romer hipotezini red etmişlerdir.

Gülmez ve Altıntaş (2015,) Türkiye'nin 1981-2011 dönemine ait 31 yıllık zaman serilerini kullanarak ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Çalışmada, ticari açıklık için dış ticaret hacminin (İhracat + İthalat) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranı, enflasyon oranı ve gelir dağılımı için Gini katsayısı kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik hem kısa hem de uzun dönemli analiz edilmiştir. Bütün bu veriler ışığında seriler arasında bir eş-bütünleşik vektör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hem dışa açıktan enflasyona hem de enflasyondan dışa açıklığa doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Etki-tepki fonksiyon analizleri de benzer sonuç vermiştir.

Özyıldız, Utlu Koçdemir ve Çütcü (2018) 1992-2016 dönemi yükselen piyasa ekonomileri olarak belirtilen 19 ülke bazında yıllık panel veri kullanılarak dışa açıklık ile enflasyon (2000 yılı sabit fiyatlarıyla TÜFE) verileri kullanılarak kısa ve uzun dönem tahminleri yapılmıştır. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılık olduğu için CIPS Testi kullanılmıştır. Seriler birinci farklarında durağanlaştıkları için Westerlund (2007) Eş bütünleşme testi yapılmıştır. Dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkide uzun dönem ilişki tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ticari dışa açıklık oranı; Bulgaristan, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Pakistan, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna istatistiksel olarak anlamlıdır. Birinci modelin panel sonucuna baktığımızda ise dışa açıklığın katsayısının teori ile uyumlu olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde dışa açıklık oranı %1 arttığında enflasyon oranı %0,06 azalacağı tespit edilmiştir. Nedensellik testi olarak da panel nedensellik testi kullanılmıştır. Panelin geneli için ticari dışa açıklıktan enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken enflasyondan ticari dışa açıklığa doğru %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ashra (2002) 1980-1997 dönemi ve 15 gelişmekte olan ekonomi ile panel veri kullanılarak enflasyon oranı ile dışa açıklık oranı arasındaki ilişki incelenmiştir. Dışa açıklık oranı ihracatın nominal GSYİH oranı ve ithalat değerinin nominal GSYİH oranı şeklinde 2 farklı seri hesaplanmıştır. Enflasyon oranı olarak ise TÜFE kullanılmıştır. Kurulan regresyon denkleminde ayrıca açıklayıcı değişken olarak tarım çıktısı ve para stoku da eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda 15 ülke için yapılan panel veri analizine göre dışa açıklık oranı ile tarımsal çıktı enflasyon oranını etkilediği tespit edilmiştir. İthalat ile GSYİH oranının enflasyon ile ilişkisi Romer hipotezinde olduğu gibi negatif bulunmuşken, ihracat ile GSYİH oranının enflasyon ile ilişkisi pozitif bulunmuştur.

Lane (1997) 1973-1988 dönemi yıllık veri 114 ülke bazında panel veri kullanılarak ortalama enflasyon oranı ile dışa açıklık, toplam GSYİH ve kontrol değişkeni arasındaki ilişki

Dışa Açıklık Ve Enflasyon: Türkiye Örneği

incelenmiştir. Dışa açıklık değişkeni ithalatın GSYİH oranı şeklinde oluşturulmuştur. Çalışmada hem 114 ülke için hem de ayrıca OECD ülkeleri için analiz yapılmıştır. Korelasyon analizinde Romer hipotezinde belirtildiği gibi negatif ilişki bulunmuştur. Hem 114 ülkede hem de OECD ülkelerinde ters ilişki bulunmuştur. Bu çalışmada son olarak Romer'in belirlediği enflasyon belirleyici gibi endüstrileşmiş 18 ülke için yapılan analizde ticari açıklık ve enflasyon arasında yüksek anlamlılık düzeyinde negatif ilişki bulunmuştur.

Mercan ve Göçer (2014) 1990-2010 dönemi yıllık veriler altında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ülkeleri üzerine panel veri analizi ile Romer hipotezini incelemişlerdir. Değişkenler ise ekonomik reel büyüme oranı, enflasyon oranı ve dışa açıklık oranı ((İhracat + İthalat)/GSYİH)'dır. Dışa açıklığın enflasyon ve ekonomik büyümeye etkisini araştırmak için Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi yapılmış ve serilerin eş-bütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Eş-bütünleşme katsayıları ise panel regresyon modeliyle tahmin edilmiştir. Regresyon sonucuna göre dışa açıklık %100 arttığında ilgili ülkelerin enflasyon oranının %64 arttığı tespit edilmiştir.

Zakaria (2010) 1947-2007 dönemi yıllık zaman serisi ile Pakistan için ticari dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Enflasyon oranı değişkeni olarak Pakistan tüketici fiyat endeksi ticari dışa açıklık oranı ise dış ticaret hacminin GSYİH oranı şeklinde oluşturulmuştur. Kontrol değişkeni olarak esnek kambiyo rejimi ve gelişme düzeyindeki artış, para arzı, mali açık, döviz kurunun değer yitirmesi, dış enflasyon, ticaret haddi, dış borç ve demokrasi enflasyonu değişkenleri kullanılmıştır. Enflasyon oranı ile dışa açıklık oranı arasındaki korelasyon katsayısı 0,41 bulunmuştur. Uygulamada GMM yöntemi kullanılmıştır. GMM modeli sonucuna göre enflasyon oranı ile dışa açıklık arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dışa açıklık oranının katsayısı 0,047 bulunmuştur.

VERİ SETİ ve YÖNTEM

Çalışmanın iki önemli değişkeninden biri dışa açıklık diğeri ise enflasyon oranıdır. Bu iki değişkene ilave olarak büyüme oranı kontrol değişken olarak alınmıştır. Dışa açıklık için çalışmada dört farklı ölçüt kullanılmıştır. Bunlar;

DA1; İsveç Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF küreselleşme endeksi. Bu endeks küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi boyutunu ölçmektedir.

DA2; İsveç Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF ticari açıklık endeksi. Bu endeks küreselleşmenin sadece ticaret boyutunu ölçmektedir.

DA3; İsveç Ekonomi Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF finansal açıklık endeksi. Bu endeks küreselleşmenin sadece finansal boyutunu ölçmektedir.

DA4; Dış ticaret hacminin GSMH içindeki payı.

ENF; Tüketici fiyat endeksine göre hesaplanan enflasyon oranı.

Çalışmanın ilk aşamasında; serilerin durağan oldukları derecelerin belirlenmesi amacıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testinin hemen ardından seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmek için ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır.

Sınır testi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı sınanmaktadır. İkinci aşamada ise birinci aşamada eş-bütünleşik oldukları tespit edilen seriler kullanılarak kısa ve uzun dönem katsayılar elde edilmektedir. Sınır testi yaklaşımında seriler arasındaki (ENF ve DA) uzun dönemli ilişkinin varlığının sınanması amacıyla (1) numaralı denklem tahmin edilir.

$$ENF_t = \beta_0 + \beta_1 ENF_{t-1} + \beta_2 DA_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i ENF_{t-i} + \sum_{i=1}^q \gamma_{1,i} DA_{t-i} + \mu_t \quad (1)$$

(1) numaralı denklem farklı gecikme uzunlukları için tahmin edildikten sonra seriler arasında uzun dönem ilişkinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi t ve F istatistikleri yardımı ile test edilmektedir. Ancak buradaki t ve F istatistiklerinin asimptotik dağılımı standart t ve F dağılımlarına uymamaktadır. Sabitli trendsiz model olan (1) numaralı modelde F istatistiği seviye değişkenlerinin gecikmeli değerlerinin bir bütün olarak sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. t istatistiği ise (1) numaralı denklemde bağımlı değişken gecikme katsayısının sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. Eğer hesaplanan test istatistiği Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından belirlenmiş alt kritik sınırın altında kalırsa seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olmadığını ileri süren sıfır hipotezi reddedilememektedir. Ancak eğer hesaplanan F istatistiği, üst sınır değerini aşıyorsa seriler arasında uzun dönem ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik sınırlar arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişki hakkında herhangi bir karar verilememektedir. Pesaran sınır testi ile çeşitli sınamalar sonucunda seriler arasında uzun dönem ilişki tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönem katsayılar elde edilmektedir. ARDL(p,q) (Autoregressive Distributed Lag) modeli (2) numaralı denklemde gösterilmiştir.

$$ENF_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^q \gamma_{1,i} DA_{t-i} + \mu_t \quad (2)$$

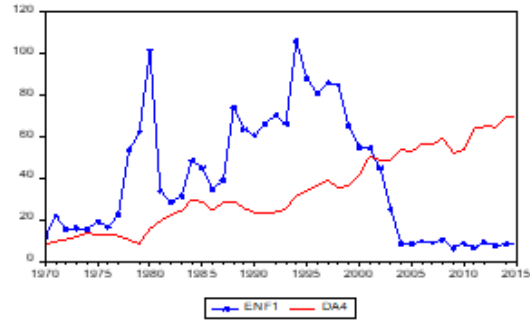
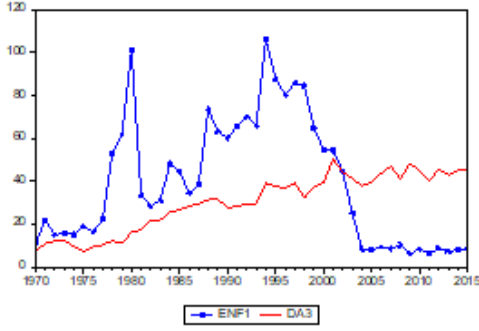
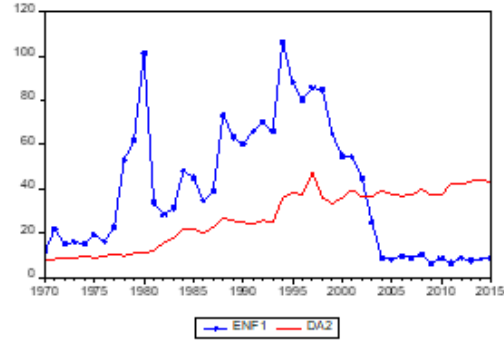
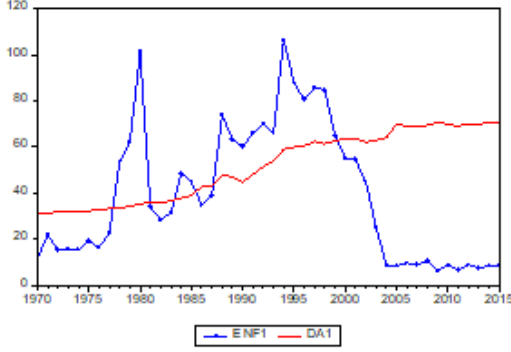
(2) numaralı denklemde β , δ ve γ katsayıları; p ve q optimal gecikme uzunluklarını göstermektedir. Sınır testi yaklaşımında ARDL(p,q) modeli yardımı ile uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinden sonra hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayılar elde edilir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Analiz öncesi dışa açıklık ile enflasyon serilerinin zaman seyrini veren grafikler her bir açıklık ölçütü için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Aşağıdaki dört grafikten de anlaşılacağı üzere dışa açıklık serisi, ölçüte bağlı kalmaksızın ele alınan dönem içerisinde artan bir trende sahiptir. Ne var ki, enflasyon serisi 1996 yılına kadar dalgalı biçimde artan bir trende sahipken 1996 yılı sonrası keskin bir düşüş gösteriyor. Özellikle 2004'den 2015'e kadar sabit bir ortalamada dalgalanmaktadır. Enflasyon oranındaki 1996 öncesi ve sonrası farklı seyir doğal olarak veri

Dışa Açıklık Ve Enflasyon: Türkiye Örneği

setinin 1996 öncesi ve sonrası olmak üzere iki alt döneme ayrılarak analizlerin tekrar edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle durağanlık dahil tüm analizler üç dönem için yapılmış ve kıyaslanmıştır: 1970-2015, 1970-1995 ve 1996-2015.

Tablo 1: Durağanlık Test Sonuçları: 1970-2015

Değişken	Seviye Sabitli	Birinci Fark		
		Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
DA1	-0.503	-1.614	-6.556 ***	-6.486 ***
DA2	-1.112	-2.778	-8.073 ***	-7.991 ***
DA3	-1.124	-3.042	-8.839 ***	-4.724 ***
DA4	0.129	-2.513	-6.537 ***	-6.552 ***
ENF	-1.929	-2.106	-7.557 ***	-7.618 ***
BO	-7.127 ***	-7.618 ***		

Not: ***, **, *; sırasıyla test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir. Gecikme uzunlukları AIC kriterine göre belirlenmiştir.

Enflasyon ve dışa açıklık arasındaki dinamiklere geçmeden önce zaman serisi analizleri gereği serilerin durağanlık koşulları ADF birim-kök testleri kapsamında incelenmiş ve test

istatistikleri Tablo 1-3'te rapor edilmiştir. Tablo 1'den anlaşıldığı üzere büyüme oranı hariç tüm değişkenler 1970-2015 dönemi için birinci devresel farklarında durağandır. Benzer sonuç 1970-1995 dönemi için de geçerlidir. Tablo 3'te verilen 1996-2015 dönemi için durum bir miktar farklılık göstermektedir. Bu alt dönemde dışa açıklık ölçütlerinden finansal dışa açıklık serisi seviyesinde durağan çıkmıştır.

Tablo 2: Durağanlık Test Sonuçları: 1970-1995

Değişken	Seviye Sabitli	Birinci Fark		
		Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
DA1	1.954	-0.829	-4.487 ***	-4.352 **
DA2	0.709	-1.845	-4.818 ***	-5.149 ***
DA3	-0.351	-2.224	-5.705 ***	-5.746 ***
DA4	-0.634	-2.399	-3.804 ***	-3.730 **
ENF	-1.960	-3.383 *	-6.144 ***	-6.029 ***
BO	-3.114 **	-3.004		

Not: ***, **, *; sırasıyla test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir. Gecikme uzunlukları AIC kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3: Durağanlık Test Sonuçları: 1996-2015

Değişken	Seviye Sabitli	Birinci Fark		
		Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
DA1	-1.317	-2.340	-4.927 ***	-4.776 ***
DA2	-0.410	-3.338 *	-6.315 ***	-6.068 ***
DA3	-2.964 *	-5.385 ***	-4.919 ***	-4.345 **
DA4	-0.725	-2.977	-4.728 ***	-4.553 **
ENF	-3.502 **	-1.019	-2.754 *	-5.101 ***
BO	-4.561 ***	-4.444 **		

Not: ***, **, *; sırasıyla test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir. Gecikme uzunlukları AIC kriterine göre belirlenmiştir.

Durağanlık testlerinde olduğu gibi ARDL testinde de tüm dönem yanında 1970-1995 ve 1996-2015 alt dönemler için de ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Tablo 4, tüm ve alt dönemlere ilişkin ARDL sınır F-istatistiklerini rapor etmektedir. Söz konusu tablo incelenecek olunursa, 1970-1995 dönemi için hangi dışa açıklık ölçütü kullanılırsa kullanılsın enflasyon oranı ile dışa açıklık arasında %1 seviyesinde uzun dönem ilişkisinin gerçekleştiği anlaşılır. İkinci alt dönem yani 1996-2015 dönemine geçildiğinde söz konusu iki değişken arasındaki uzun dönem ilişkinin ya zayıfladığı ya da ortadan kaybolduğu görülür. Tüm dönem verilerinin kullanıldığı analizde de benzer sonuçlar çıkmıştır. Sadece küreselleşme endeksi ile dış ticaret hacminin GSMH'ye oranının kullanıldığı modellerde dışa açıklık ile enflasyon arasında uzun dönem ilişkisine rastlanmıştır.

Tablo 4: ARDL SINIR TEST İSTATİSTİĞİ

	1970-1995	1996-2015	1970-2015
DA1	5.949 *** (2, 0, 2)	7.410 * (1, 2, 0)	4.451 ** (1, 4, 0)
DA2	9.707 *** (1, 0, 0)	5.066 *** (1, 2, 0)	2.851 (1, 2, 0)
DA3	8.693 *** (1, 0, 0)	5.498 *** (2, 2, 2)	2.638 (1, 0, 0)
DA4	8.148 *** (1, 2, 0)	2.358 (2, 0, 0)	3.583 * (1, 0, 0)

Not: ***, **, *; sırasıyla test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir Gecikme uzunlukları AIC kriterine göre belirlenmiştir. ARDL, maksimum gecikme uzunluğu alt dönemler için bağımlı ve bağımsız değişkenler için 2'şer kabul edilmiştir. Optimal gecikme uzunlukları AIC kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 5, birinci alt döneminin yani 1970-1995 döneminin uzun dönem katsayıları ile diagnostik test istatistiklerini vermektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu alt dönem için alternatif dışa açıklık ölçütlerin tamamı ile enflasyon oranı arasında uzun dönem ilişkisi bulunmuştur. Dışa açıklık ölçütlerinin katsayıları her modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilmiştir. Bunun anlamı 1970-1995 döneminde Türkiye ekonomisi dışa açıklıkça daha yüksek bir enflasyon oranıyla karşı karşıya kalmıştır. Kontrol değişkeni olarak kullanılan ekonomik büyüme oranının katsayısı beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5: Uzun Dönem Katsayıları: 1970-1995

	Sabit	Dışa Açıklık	BO	ECT	χ^2 (otokor)	χ^2 (Değişen Varyans)
DA1	-9.034***	2.011 ***	-5.925 ***	-1.577 ***	1.269	9.871
DA2	31.464***	2.085 ***	-4.532 ***	-0.661 ***	0.603	11.939 ***
DA3	30.700 **	1.825 ***	-4.695 ***	-0.639 ***	0.143	11.052 ***
DA4	29.164	1.606 ***	-6.478 ***	-0.488 ***	1.631	3.224

Not: ***, **, *; sırasıyla katsayının veya test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir Otokorelasyon testi için Breusch-Godfrey LM test istatistiğidir. değişen varyans için ise Breuch-Pagan-Godfrey istatistiğidir.

Daha önce bahsedildiği gibi 1996-2017 dönemi için DA4 dışındaki dışa açıklık ölçütleri ile enflasyon arasında uzun dönem ilişkisi vardı. Ne var ki, burada sadece finansal dışa açıklığın kullanıldığı modelde dışa açıklık enflasyon oranını uzun dönemde etkilemektedir. Bu etki birinci dönemin tam tersi negatif yönlüdür. Diğer bir ifadeyle finansal dışa açıklık arttıkça enflasyon oranı düşme eğilimi içinde olmuştur.

Tablo 6: Uzun Dönem Katsayıları: 1996-2015

	Sabit	Dışa Açıklık	BO	ECT	χ^2 (Otokor)	χ^2 (Değişen Varıans)
DA1	1455	-20.684	0.110	0.115 ***	2.319	13.906 **
DA2	-27.443	0.880	-1.919	-0.163 ***	0.719	3.562
DA3	245.141 **	-5.295 **	-1.492	-0.259 ***	4.028 **	10.896

Not: ***, **, *; sırasıyla katsayının veya test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir. Otokorelasyon testi için Breusch-Godfrey LM test istatistiğidir. değişen varıans için ise Breuch-Pagan-Godfrey istatistiğidir.

Tüm dönemin kullanıldığı modellerde iki dışa açıklık ölçütü ile enflasyon oranı arasında uzun dönem ilişkisi gerçekleştiğinden Tablo 7’de sadece bu iki ölçütün katsayıları verilmiştir. Uzun dönem ilişkisinde bulunan ölçütler küreselleşme endeksi ile dış ticaret hacminin GSMH içindeki payıdır. Her iki serinin enflasyon oranı üzerindeki etkisi birinci dönemdeki tam tersi olarak negatif işaretli bulunmuştur. Bu etki istatistiksel olarak %10 seviyesinde anlamlıdır.

Tablo 7: Uzun Dönem Katsayıları: 1970-2015

	Sabit	Dışa Açıklık	BO	ECT	χ^2 (Otokor)	χ^2 (Değişen varıans)
DA1	80.623 **	-0.971 *	-3.534 *	-0.321 ***	1.067	10.337
DA4	98.718 **	-1.052 *	-5.395 *	-0.227 ***	0.195	9.043 **

Not: ***, **, *; sırasıyla katsayının veya test istatistiğinin %1, %5 ve %10 da anlamlı olduğunu göstermektedir. Otokorelasyon testi için Breusch-Godfrey LM test istatistiğidir. değişen varıans için ise Breuch-Pagan-Godfrey istatistiğidir.

SONUÇ

Çalışmada enflasyon oranı ile dışa açıklık arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı ARDL yöntemi kapsamında analiz edilmiştir. İncelenen dönem 1970-2015 arasını kapsamaktadır. Enflasyon oranındaki kırılmadan dolayı tüm dönem iki alt döneme ayrılmış ve analizler her iki alt döneme de uygulanmıştır. Ayrıca dış açıklık serisi için dört alternatif ölçüt kullanılmıştır. Birinci alt dönemde dış açıklık ile enflasyon arasında uzun dönem ilişkisi gerçekleşmiştir. Bu ilişki ölçüte bağlı olmaksızın %1 seviyesinde anlamlıdır. Bu dönemde dışa açıklık arttıkça enflasyonun da arttığı şeklinde bulgular edinilmiştir. Bu bulgu Evans(2007)’in görüşlerini destekler niteliktedir.1996-2015 arasından oluşan ikinci alt dönemde uzun dönem ilişkisi sadece üç ölçütte görülmüş, ancak sadece bir tanesinde dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu etki de birinci alt dönemin tam tersi şeklindedir. Yani bu dönemde dışa açıklık arttıkça enflasyon oranı düşme eğilimi göstermiştir. Tüm dönem için elde edilen bulgulara zayıfta olsa Romer’in görüşleri hakim olmuştur.

Dışa Açıklık Ve Enflasyon: Türkiye Örneği

Kaynaklar

Ashra, S. (2002) "Inflation and Openness: A Study Of Selected Developing Economies", Indian Council For Research On International Economic Relations, 1-35

Evans, R. W. (2007) "Openness Inflationary? Imperfect Competition and Monetary Market Power", GMPI Working Paper, No:1.

Gülmez, A. ve Altıntaş, N. (2015) "Türkiye'de Ticari Açıklık Ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(9), 31-44.

Güneş, Ş. ve Konur, F. (2013) "Türkiye Ekonomisinde Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(2), 7-20

Özçağ, M. ve Bölükbaş, M. (2018) "Ticari Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi: Romer Hipotezi Çerçevesinde Türkiye İçin Bir Analiz", Maliye Dergisi, 174, 112-130.

Lane, P. R. (1997) "Inflation in Open Economies", Journal of International Economics, 42, 327-347

Mercan, M. ve Göçer, İ. (2014) "Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(22), 27-44

Özyıldız, T., Koçdemir, S. ve Çütücü, İ. (2018) "Ticari Dışa Açıklığın Enflasyon ve Büyüme ile İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Panel Veri Analizi Uygulaması", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(2), 335-356

Pesaran, M.H, Shin, Y. and Smith, R.J. (2001) "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", Journal of Applied Econometrics, 16, 289-326.

Romer, D. (1993) Openness and Inflation: Theory and Evidence, Quarterly Journal of Economics, 108, 869-903.

Zakaria, M. (2010) "Openness and Inflation: Evidence From Time Series Data", Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (2), 313-322

<https://www.kof.ethz.ch/en/the-institute.html>.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN POST MODERN POLİTİK EKONOMİ SÜRECİNE UYUM İMKANLARI VE SORUNLARI

Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ*

Özet: Yeni dünya düzeninde Dördüncü Küreselleşme Dalgasında teknoloji, ekonomilerin büyümesi ve toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde güçlü bir araç rolünü üstlenmiştir. Postmodern Politik Ekonomi adı altında ortaya çıkan, Bireysel Akıl, Sübjektivizm, Pozitivist Yanlışlamacı Yöntem, Elektronik Enformasyon, İletişim ve Bilişim Teknolojisi Modern İdeolojilerin ve Modern İktidar Formlarının Sonu, Jeopolitiğin Zayıflaması ve hızla yayılan küresel dalgaların neticesinde Modern Ulus Devletin ve Modern Bürokrasinin Sonu, Çok Uluslu Şirketler, Ulusötesi Şirketler Dönemi ile karşılıklı bağ ve bağımlılıklar, Zenginliğin kaynağı, Gayri Maddi Varlıklar (Fikri Mülkiyet), Değişim Ekonomisi gibi konular ekonominin kurumların ve kişilerin amaçlarına uygun düşmek şartıyla, yeniliğe dönüştürülmüş her teknolojik aşama, karşı çıkanları olsa bile, yine de içinde doğduğu toplumu veya sektörü etkilemiş ve de önemlilik derecesine bağlı olarak uluslararası bir yayılma etkisi göstermiştir bu teknolojik diffüzyon özellikle son yirmi yılda, her alanda daha çok etkisi artmış gözükmektedir(Morris, Ian(2012).Günümüz gelişmiş sınai toplumlarında ortaya çıkan. ancak gelişmekte olan ülkelerin de katma değer oluşturabilmek ve rekabet üstünlüklerini sürdürebilmek açısından kayıtsız kalamadığı hızlı teknolojik gelişmeler, üretim sistemlerinde köklü bir değişime neden olmuştur(Harari, Y. Noah; Hom Deus(2016). Hacim ekonomileri yerine değer ekonomileri esas alınarak; bilim ve ileri teknolojiye dayalı yöntemlerin üretim süreçlerine uygulanması ülkelerin kaynak dağılımı ve kullanımı ile tercihlerini olduğu kadar, toplumsal sınıfların yapılarını ve bölüşüm, dağıtım, tüketim, yatırım ve tasarruf ilkelerini de dönüştürmektedir. üretim sistemi ve organizasyonunda ve iş örgütlenmesinde ortaya çıkan yeni oluşumlar. emek-sermaye ilişkileri. para-kredi mekanizmaları. pazar yapısı ve rekabet biçimleri ile devletin rolü ve dünya ekonomisiyle ilişkilerin aldığı görünüm. bu değişim sürecinin oldukça geniş bir alanı içine aldığını göstermektedir(Tekeoğlu, M. 2017). Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler yeni ve ileri bir toplumsal dönüşüme geçişin temellerini de oluşturmakta ve “bilgi toplumu” olarak nitelendirilen yeni bir toplum yapısının nesnel koşullarını hazırlamaktadır. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sadece üretim sistemlerini değil. bir toplum düzenini oluşturan kurumsal yapıları, toplumsal ilişkileri ve siyasal sistemleri değişikliğe uğratmaktadır. Bütün bu değişmelerin temelinde de teknolojinin yeni biçimi, yeni enformatik teknoloji bulunmaktadır(Erkan, Hüsnü(1998),

Bu bağlamda değerlendirilecek bu çalışmada Türkiye'de iktisadi faaliyetlerde bilgi temelli yeni teknolojiler, ileri teknolojiler, yeni ülkeler, pazarlar ve bunlara yönelik stratejiler içeren

* Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, hciftci@cu.edu.tr

Türkiye Ekonomisinin Post Modern Politik Ekonomi Sürecine Uyum İmkanları Ve Sorunları

hedeflerin yer aldığı bir post modern politik ekonomik sürece uyum, imkan ve sorunlar ele alınarak bir yaklaşım önerisi sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler; Post Modern Politik Ekonomi, Yeni Dünya Düzeni

Abstract: In the new world order, in the Fourth Globalization Wave, technology has assumed the role of a powerful tool in the growth of economies and the realization of social transformations. Postmodern political economy emerged under the name of Individual Intelligence, Sub-specificism, Positivist False Method, Electronic Information, Communication and Information Technology End of Modern Ideologies and Modern Power Forms, Geopolitics Weakening and rapidly spreading global waves as a result of Modern Nation State and the End of Modern Bureaucracy, Multinational Companies, the interdependencies and dependencies with the Transnational Companies Period, the source of wealth, intangible assets (Intellectual Property), economy of change. In accordance with the objectives of institutions and individuals, every technological phase that has been transformed into innovation has influenced the society or the sector in which it was born, even if it opposes it, and has shown an international spreading effect depending on the importance of this technological diffusion. The effect seems to have increased. Emerging in today's advanced industrial societies. however, rapid technological developments in which developing countries cannot remain indifferent in order to create added value and maintain their competitive advantages have led to a drastic change in production systems. Based on value economies instead of volume economies; The application of methods based on science and advanced technology to the production processes transforms the structures of social classes as well as the distribution of resources and usage of countries, as well as the principles of distribution, distribution, consumption, investment and saving. new formations in the production system and organization and business organization. labor-capital relations. monetary-credit mechanisms. market structure and forms of competition and the role of the state and relations with the world economy. this shows that the process of change takes a very large area. Developments in the field of science and technology form the basis of a new and advanced transition to social transformation and prepare the objective conditions of a new society structure that is called the "information society Bilim. Developments in science and technology are not just production systems. it changes the institutional structures, social relations and political systems that constitute a social order. The basis of all these changes is the new form of technology and new informatics technology. In this context, to assess new technology-based knowledge in economic activity in Turkey in this study, advanced technologies, new countries, markets and a post-modern political harmony as long as economic where the target containing them for strategies, opportunities and challenges will be submitted to an approach by considering.

1. GİRİŞ

Tarım toplumlarının oluşumunun 12 bin yıl öncesine dayandığını düşündüğümüzde de kaybolmuş ve yaşayan uygarlıkların birbirlerine aktardıkları bilgiler, teknikler, inançlar, bazı adet ve ritüeller toplumsal yapıların içerisine gömülmüş vaziyette devam etmektedir (Hatzichronoglou, T. (1997).21.yüzyılda özellikle 1990 sonrası dönemde yeni dünya düzeni altında birleşik ve bütünleşik politikalar karşılıklı bağ ve bağımlılıkla devreye girdirilmiştir. Bu bağlantılar ve politikalar doğrultusunda uluslararası politikalar yeni dünyanın ekonomik

merkezlerinin de doğudan batıya doğru kaydığını ve sarmallar oluşturduğunu görerek (Bağdat, Kahire, Şam, İstanbul, Venedik, Anvers, Amsterdam, Londra, New York, Tokyo, Seul, Şangay) yeni şekillenmeler içerisine girmektedirler(Tekeoğlu,2017).

Dünyadaki gelişmelerin piyasa iktisadı öncesinden bu yana pre-modern politik ekonomi süreçlerinde bazen lokal, global, bazen merkantilist, bazen de toprağa dayalı tarımdan, sanayiye, sanayiden, ticarete, ticaret den hizmetler sektörüne varıncaya kadar bir çok alanda katkı koyan olaylar, ekonomik, politik, sosyolojik, ve teknolojik uygar denge aktörlerinin tanımlandığı ve her dönemi şekillendiren belli başlı önem ve önceliklere sahip(Ferguson, Niall(2012); doğuşundan, gelişimine, gelişiminden büyümesine ve çöküşüne kadar olan uygarlıkların ömür yaşam eğrisini veren baş yapıtlar içerisinde bu dönemi en doğru şekilde zamanın ölçütlerinde anlamlandıran, açıklayan ve yorumlayan yapıtlar(Erkan, Hüsnü(1998); Polybus (Tarihler), İbn-i Haldun (Mukaddime), Giambattista Vico (Yeni Bilim), Adam Smith (Ulusların Zenginliği), Karl Marx (Kapital), Oswald Spengler (Batı'nın Gerileyişi), Pitrim Sorokin (Sosyal ve Kültürel Dinamikler), Arnold Toynbee (Tarihi İnceleme), Carrol Quigley (Trajedi ve Umut), Fernand Braudel (Uygarlık ve Kapitalizm), Paul Kennedy (Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü), Samuel Huntington (Uygarlıklar Savaşı), Jared Diamond (Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır ya da Yıkılır), Ian Morris (Batı Dünya'ya Neden Hükmediyor: Şimdilik), Geoge Friedman (21. Yüzyıl İçin Öngörüler) ile öne çıkan isimler; Huntington, Bozemann, Morin, Zakaria, Braudel, Mc Neill, Clark, Maluf, Diamond, Kennedy, Quigley, Acemoğlu, Morris, Harari bugünkü uygar dengenin gerisindeki temel güdü, aktör ve güçleri belirlemekte ve zaman içerisinde tarihsel olarak, Roma İmparatorluğu (5. yüzyıl), İnkâ Uygarlığı (16. yüzyıl), Ming Hanedanlığı (17. yüzyıl), Cengiz İmparatorluğu (14. Yüzyıl), Fransız Burbon Monarşisi (18. Yüzyıl), Osmanlı İmparatorluğu (20. Yüzyıl), Sovyetler Birliği (20. Yüzyıl), Japon İmparatorluğu (20. Yüzyıl) büyük bir güç olmaktan çıkıp kısa zaman aralıklarında hegemonyalarına göre yeni dünyanın ekonomik merkezlerinin de doğudan batıya doğru kaydığını ve sarmallar oluşturduğunu (Bağdat, Kahire, Şam, İstanbul, Venedik, Anvers, Amsterdam, Londra, New York, Tokyo, Seul, Şangay) ifade eden bir anlayışı örüntü olarak bize taşıyabilmektedirler(Tekeoğlu; M, 2017), Heilbeoner, I.Robert, (1970). Süreç hem sistematize olarak hem de organize edilmiş bilgiler manzumesi şeklinde bilimsel bilgi ve veriye dayalı teknolojik kapasite artırıp, yayıp, emerek ve hızlandırarak etkinliği arttırmaktadır(Carisson, B. ve S.Jacobson(1993). Bunun yanı sıra genel kabul gören yeni global yönetim anlayışının beş temel boyut üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür(Carisson, B. ve S.Jacobson(1993). Bunlar; kalite, strateji, sinerji, insan ve bilgi'dir. bireysel zeka, subjektivizm, pozitivist imputer metodu, elektronik bilgi, iletişim ve bilgi teknolojileri modern ideolojiler ve modern güç formlarının postmodern politik ekonomisine kadar, ulus devletleri zayıflatan çok uluslu şirketlerin ekonomik politikaları ve yeni dünya düzenine giden büyük değişiklikler gösterdi (WEF,2016), Morris, Ian(2012)..

2. Dünyadaki Politik Ekonominin Gelişme Seyri

İlkel Politik Ekonominin içerisinde dizayn edilen; ilkel dinler ve büyü şekliyel iktisadi faaliyetleri güdümleneyen; kabile ve klanlar olarak ekonomik aktörlerde belli kalan ve kabilelerin bilinçli kararları ve planları doğrultusunda dizayn edilen; toplayıcılık ve avcılık yöntemiyle geçim ekonomisine kanalize olan servet birikimi ve zenginlik amacı bulunmayan bir dönem ve geleneksel politik ekonomi birinci küreselleşme dalgası: büyük dinler, imparatorluklar (fetihler),

Türkiye Ekonomisinin Post Modern Politik Ekonomi Sürecine Uyum İmkanları Ve Sorunları

feodalite geleneksel perspektif servet birikimi ve zenginliğin kaynağı toprağa dayalı fizyokratik bir aşamadan rönesans ve reformların ve hatta ekonomik faaliyetlerin sanayi inkılabına ve buradan büyük ve yeni iş ve işadamlarının doğuşuyla ortaya çıkan yenilikler ve liberalizmi doğuran fizyokratik düşünce temelli klasik iktisat dan keynesyene Keynesyen iktisat dan ise Monetarist, Paracı, yeni Klasik, yeni Keynesyen ve Arz Yanlı İktisat gibi çeşitli makroekonomik düşünce ve okullar zaman ve dönem itibariyle ortaya çıkmış ve Antikiteden Ortaçağa Ortaçağdan Piyasa toplumuna ve bugün beşinci küreselleşme dalgasının eşliğinde bulunan bugüne Post Modern politik ekonomik döneme seyir halinde ulaşmış bulunmaktadır(Heilbeoner, I.Robert, (1970). Bu bağlamda oluşan olgu, olay ve tarihsellik ise 15 milyar yıllık evrende, 5 milyar yıllık dünyada, 2 milyon yıl öncesinde ilk gerçek insan (homohabilis), 100 bin yıl öncesindeki ilk modern insan(homosapiens)ın, 70 bin yıllık İnsanoğlunun geçmişinden bu yana 100 milyarı aşkın insanın geçip gittiği, yaşayan 7,2 milyar insanın bu sayının sadece 14'te 1'ini oluşturduğu düşünülürse, 10 bin yıl öncesi tarım devrimiyle 500 yıl öncesi ticari kapitalizmle, 230 yıl öncesi sanayi devrimiyle ve son 215 yıllık enformasyon teknolojileri devrimiyle bugünkü hayatımız ve uygarlık düzeyleri uygulanan politikalar, üretim, tüketim, bölüşüm, dağıtım ve tasarruf gibi iktisadi faaliyetlere ilişkin politikalar parça parça geçmişin örüntülerini içerir(Tekeoğlu, M.(2017). Küreselleşmenin dördüncü dalgasını yaşadığımız anda ise nano teknoloji, biyo teknoloji, fibrit tohumlama, gen mühendisliği, casus uçaklar, kök hücreleri, organik tarım, sibernetik alan, rüzgar enerjileri, termal enerjiler, güneş enerjileri ve kaya gazı gibi yenilenebilir enerji kaynakları, ve temel bilimlerdeki yeni gelişmeler uygulamalı araştırmaların önünü açmakta ve yeni bilgi eko-endüstriyel parklar, teknoparklar, uzay ve havacılık teknolojisi, ofis makinaları, bilgisayarlar, ilaç ve kimya sanayi, robotik aksamalar, ileri gemi inşa malzemeleri, yeni malzeme teknolojisi, nükleer teknoloji, bilişim(bilgisayar, mikroelektronik, telekomünikasyon teknolojilerinin bir birleşimi), ileri teknoloji malzemeleri, gibi yüksek teknolojiye sahip endüstriler ise gelişmiş ülkeleri hegemonik devlet olma yolunda söz sahibi kılabilmektedirler (Bresser, P., L. Carlos, J. M. Maravall And A. Przeworski (1993). Bu dönemde değer ekonomilerinin yarına yön verebilecek yeğane unsur olduğu söylenilebilmektedir. Aynı, Jeolojik katmanlarda bahsedilen mekan ve zaman bütünlüğünde olduğu üzere her örüntülü politika diğer politikanın üzerine bina edilmiştir.(Alesina, A. D. And L. Rodrick (1994).

Post modern politik ekonominin başlıca özelliği bilgi ve ileri teknolojinin yanı sıra çokuluslu üretim, ülkelerarası finansal akımlar ve uluslararası ticaret hacminin rekabet gücünü arttırıcı mahiyet de çok büyük boyutlara ulaşması ve teknolojide varılan son nokta ve hızlı değişmeler katma değeri yüksek ekonomik işlemlerin anlamı ve önemi konusunda bireyler, firmalar, hanehalkları, sınıflar, ekonomik aktörler ve diğer toplumsal gruplar ve devletler arasında mevcut olan görüş ayrılıkları, karşılıklı bağ ve bağımlılıkları, çağdaş post modern uluslararası politik ekonomide yani dördüncü küreselleşme dalgasıyla beraber siyasi anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına uygun bir ortam hazırlamaktadır(Bresser, P., L. Carlos, J. M. Maravall and A. Przeworski (1993). Karşılıklı bağ ve bağımlılıklarla beraber giderek derinleşen ekonomik entegrasyon ve bunun doğurduğu refah çağdaş ekonomi politik de büyük önem kazanmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda hem lokal, hem global hem ulusal hem de küresel güçlerin önemli olduğu ulusal çıkarları büyük ölçüde etkilemektedir(Heilbeoner, I.Robert, (1970). Uluslararası ekonomi politik açısından, karşılıklı bağ ve bağımlılığın yaşandığı bir dönemde örneğin, AB'nin rekabet politikalarının AB'nin ticaret politikalarını, Alamnaya'nın Japonya'nın finansal hedeflerinin veya Güney Korenin kalkınma stratejilerinin büyük önem taşıdığı gelirleri

çoklaştırıp maliyet avantajları ile rekabet gücünü arttıracığı aşıkardır.Yerelde, bölgede ve ulusal alanda küresel politikaların önemli bişr faktör olduğu yerle insiyatifin küreseli takip ettiği küreselin de yerelin ihtiyaçlarını dikkate aldığı bir ülkeden bir ülkeye anında para dahil bir çok transferlerin yapıldığı bir dönemde makroekonomik hedeflerin iyileştirmesi açısından uygulanacak para ve maliye politikaları gelir politikalarına yol ve yön verebilmektedir(Ferguson, Niall(2012); (Erkan, Hüsnu(1998),. Milletlerin ekonomilerini ya kalkınma aşamasına kaldırmakta ya da olumsuz yönde krizlere sürükleyebilmektedir. Bundan dolayı milletlerin birbirini yakından takip ederek zayıflıklarını giderebilme, tehlikeleri savıp ekonomik yapı ve dokularını güçlendirebilme ulusal, yerel, bölgesel politikaların şekillenmesi sürecinde en güçlü devletlerin bile manevra alanı uluslararası sistemin doğasında var olan kendine özgü faktörler tarafından H-Ohlin'in Faktör donatımı kuramınca sınırlandırılmaktadır. Aksi halde dış sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik politikaları aslında her bir ülkenin dâhilinde cereyan eden siyasi ve ekonomik süreçlerin doğal bir sonucu veya devamı niteliğindedir(Ferguson, Niall(2012).Dahil olduğu birliğin, içinde bulunduğu sistemin ve seçimlik yaptığı bir tercihin neticesidir(Ferguson, Niall(2012); Dış eklemlemeyi ve uyumu yönlendiren para ve maliye politikalarının üst düzey belirleyici otoritesi ve kapitalizmin kaleleri, uluslararası ekonomik politikği alanında etkili olan IMF, GATT-WTO ve Dünya Bankası gibi kurumların çoğu zaman hegemonik devletlerin inisiyatifinde kurulduğu, plan ve organizasyonların yapıldığı ve bu ülkelerin koruyucu şemsiyesi altında denetim faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir.Dünya ekonomisinin, büyük kısmı ekonomide hegoman olan devletlerin çokuluslu şirket ve bankaların faaliyetinden büyük ölçüde etkilendiği ekonomik aktörlerince güdülenmektedir Ferguson, Niall(2012); (Erkan, Hüsnu(1998).

Günümüz dünyasının içinde bulunduğu ekonomik dizaynda da bu faktörler geçerliliğini korumakta ve belirleyici rolü bulunmaktadır. politik, siyasi, kültürel, teknolojik ve ekonomik anlamda istikrar iyileştirme politikaları dünya ekonomik potansiyeline de ekonomik yapı ve dokuyu güçlendirici bir katkı sağlayabilecektir. Bu bağlamda geniş bir mekansal derinliği bulunan Rusya askeri gücünde eklemleyince farklı bir hegemonik görünüm arzederken tartışmasız ekonomik üstünlüğü bulunan ABD ise bipoler yapıya çok kutupluluğa karşı tek güç ve önemli bir aktör ve belirleyici olarak ben varım diyebilmektedir(Erkan, Hüsnu(1998),. Bu monopol güç olan Amerikan hegemonyası döneminin ardından Batı Avrupa, Japonya ve ABD'nin katkılarıyla da yeni bir dünay düzeni dizayn etme arayışı sürmektedir; çok taraflı liderlik ve liberal uluslararası düzenin kırılğan olduğu zaman zaman çıkar çatışmaları ve ekonomik krizlerin, sıkıntıların her an baş gösterebileceği bir dünyada yaşadığımız unutulmamalıdır(Dura Cihan, Atik Hayriye(2003). Özellikle Çin'in ve Hindistanın dünya ekonomisine eklemleme ve ben de varım deme ısrarı yeni ve farklı ekonomik sorunlara yol açabilecektir. Rönesans, keşifler, sömürgecilik, merkantilizm ve ilkel ulus devletler ulusların zenginlik kaynağı kıymetli madenler, realist-merkantilist perspektif, değişim ekonomisi, kolektif akıl, objektivizm, pozitivist doğrulamacı yöntem, mekanik teknoloji ve kitle üretimi, kapitalizm ve piyasa ekonomisi, sosyal sınıflar,modern ideolojiler, modern iktidar formları,(demokrasi, otoriter rejimler),modern ulus devletler ve modern bürokrasi, ulusların zenginlik kaynağı: maddi üretim faktörleri,fizyokratlar: toprak, klasik iktisatçılar: fiziksel sermaye stoku, liberal ve marksist perspektifler, değişim ekonomisi, bireysel akıl, sübjektivizm,pozitivist yanlıslamacı yöntem,elektronik enformasyon, iletişim ve bilişim teknolojisi modern ideolojilerin ve modern iktidar formlarının sonu, jeopolitiğin zayıflaması ve modern ulus devletin sonu ,modern bürokrasinin sonu,ulusötesi şirketler dönemi zenginliğin kaynağı, gayri maddi varlıklar (fikri mülkiyet) gibi kavramlar öne çıkmış ve bulunduğu dönemin ekonomik faaliyetlerine yo ve yön

Türkiye Ekonomisinin Post Modern Politik Ekonomi Sürecine Uyum İmkanları Ve Sorunları

vermiş önemli atılımlar olarak adlandırılmıştır(Heilbeoner, I.Robert, (1970). Batı'da soğuk savaş sonrası dünyanın ekonomi-politiğini açıklayabilmek için yeni kavramlar ve tezler geliştirilmeye başlanmıştır. piyasa temelli, tarihin sonu ve son insan tezi, din ve etnisite temelli, medeniyetler çatışması, tezi, sosyal sınıf temelli, menfaatler çatışması tezi, Francis Fukuyama'nın, tarihin sonu ve son insan tezi liberal perspektife dayanmaktadır. insanlık tarihindeki çatışma dönemleri sona ermiş, uzlaşma ve işbirliği dönemi başlamıştır(Harari, Y. Noah(2015);. yeni dünya düzeninin bileşenleri: liberal birey, piyasa ekonomisi ve liberal demokrasi 'dir(Morin, Edgar(1987. Samuel Huntington'un medeniyetler çatışması tezi geleneksel perspektife dönüş niteliğindedir. insanlık tarihi, medeniyetler arasındaki çatışmalar tarihidir. iki ideolojik kutuplu soğuk savaş dönemi, bu süreçten bir sapma niteliğindedir. soğuk savaşın sona ermesiyle insanlık tarihi, yeniden doğal mecrasına dönmüştür. yeni dünya düzeni, medeniyetler arasındaki çatışma çerçevesinde şekillenecektir. Huntington'un tezi özellikle batı ve islam dünyası arasındaki ilişkilere uygulanmaya çalışılmaktadır. modern ideolojiler devri sona ermiştir. Fawaz Gerges'in sosyal sınıf temelli menfaatler çatışması tezi marksist perspektife dayanmaktadır.soğuk savaş sonrası dünya, küresel ölçekte sosyal sınıflar arasındaki menfaat çatışmaları ile karakterize edilecektir. bu süreçte küresel ölçekte sermaye grupları ortak menfaatlerini korumak için dayanışma içine girecek ve küresel politikaları kendi çıkarları yönünde etkilemeye çalışacaklardır. buna karşı emekçiler de kendi menfaatlerini korumak için küresel ölçekte işbirliği içine girmelidir ve girecektir. menfaatler çatışması tezi, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik ve politik ilişkileri açıklamada da kullanılmaktadır. menfaatler çatışması tezi,medeniyetler çatışması tezine alternatif olarak, batı ve islam dünyası arasındaki ilişkileri açıklamak için de kullanılmaktadır.bu süreçte, gelişmiş batı ülkelerinde yoğunlaşmış ulusötesi sermayenin, islam dünyasındaki işbirlikçileri (taşeronları ve distribütörleri) aracılığıyla islam dünyasının kaynaklarını kontrol etmeye çalıştığı öngörülmektedir. islam dünyasının, bu saldırıya karşı koymak için gerekli entelektüel donanımına sahip olmadığı vurgulanmaktadır. piyasa temelli, tarihin sonu ve son insan tezi din ve etnisite temelli medeniyetler çatışması tezi sosyal sınıf temelli menfaatler çatışması tezi tarihin sonu ve medeniyetler çatışması tezleri, batı ülkelerinin ve Amerika Birleşik Devletlerinin soğuk savaş sonrası yeni dünya düzenine şekil verme bu üç tez de, yeni dünya düzeninde,ulus devletin rolünün büyük ölçüde değiştiğini vurgulamaktadır. 1945-1993 soğuk savaş dönemi öte yandan; ikinci dünya savaşı sonrası dönemdeki deneyimler refah devleti uygulamalarının ve piyasanın tek başına ekonomik ve sosyal problemleri çözemediğini; adil ve sürdürülebilir toplumlar oluşturamadığını ortaya koymuştur.

3. Post Modern Politik Ekonomi Çağında Türkiye

Post modern politik ekonomi çağında yani beşinci küreselleşme dalgasının eşliğinde Türkiye için Uluslararası Ekonomi Politik Alanındaki Perspektifleri değerlendirdiğimizde Türkiye bilim, uygarlık ve medeniyetin takipçisi olarak Uluslararası ekonomi politikte devletin ve özel sektörün rolüne ilişkin yerel düşünüp küresel davranan akıllı kendisine rehber kılan küresel jeostratejik ve diplomatik ortamda faaliyet gösteren bulunduğu politik, ekonomik ve sosyolojik katmanlarını devletlerin faaliyet alanını kısıtlayan faktörler üzerinde durmakta akıllı ürünlere dayalı bilgi odaklı üretimi daha mantıklı ve arzu edilen bir şey olan işbirliğinin kolay sağlanamadığı bir dünya düzeninin doğasında var olan çatışma ve sorunlara odaklanmaktadır.Bu sorunları pratik çözümlenmeleriyle bertaraf edebilecek, Uluslararası ekonomik yaklaşım da dış kaynaklı kısıtlamaların ulus devletler açısından önemine dikkat çekmekte ise de elindeki temel

ekonomik ve sosyolojik dinamizmiyle küresel sosyoekonomik faktörlerin pozitif dışsallığını politik faktörlere göre daha önemli görmekte, ileri teknoloji, telekomünikasyon, finans ve üretim alanlarındaki uluslararası gelişmeler, yerel, bölgesel ve ulusal arenada şekillenecek politikalarının ulusal kaynaklarla güçlendirebilmektedir.

Türkiye Politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik sahada süreç, sistem ve yapı itibarıyla kurumsal yaklaşım, tıpkı uluslararası yaklaşımda olduğu gibi, devletler üzerine odaklanmakta, zaman zaman sadece kurumsalcılık olarak da adlandırılan bu yaklaşım gerek uluslararası sistem, gerekse de ulusal toplum kaynaklı kısıtlamaların etkisini göz ardı etme eğilimindedir. Türkiye'nin politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik kurumlar ve bu kurumlar bünyesinde faaliyet gösteren ulusal politika yapıcıları ve bu sahanın aktörleri ülkelerin öncelikli hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılması sürecinde başlıca rol oynamaktadırlar. Türkiyenin ulsal ve uluslararası ekonomide daha güçlü kılabilmek adına değişen iktidarlarla değişmeyen bir Türkiye idealini koruma güdüsündeki kurumsalcılık çerçevesinde ortaya çıkmış bazı akımlar devletin toplumsal aktörlerden bağımsız olduğunu vurgularken, diğerleri devlet otoritesinin toplumsal güçleri nasıl değiştirebileceği ve bu güçler arasındaki uzlaşmayı hangi yollarla sağlaması gerektiği konusunu öne çıkarmaktadırlar(Onur, Sara (2003). Türkiye'nin ülke içi kurumsalcılık gibi, ulusal sınırlar dahilindeki gelişmelere önem vermekte, fakat ekonomik ve sosyo politik aktörlerin politik liderlerden daha etkili olduğunu vurgulamakta ve toplumsal bakış açısı olarak uluslararası nitelikli kısıtlamaların rolünün asgari düzeyde olduğunu belirtirken, iç kaynaklı sosyoekonomik baskıları ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'nin uygulayacağı dış ekonomi politikalarının gerek iç gerekse de dış kaynaklı etkenler tarafından sınırlandırıldığı görüşünde sosyal veya kurumsal nitelikli iç sorunlar önemli toplumsal ve siyasi huzursuzlukların yaşandığı dönemlerde kendini daha çok göstermekte ve etki derecesi kuvvetli olmakta ve uluslararası ekonomi politik alanında daha çok politikaları şekillendiren sosyo, politik, kültürel ve ekonomik temel faktörlerin göreceli ağırlığıyla ilgilidir.

Bu tematik perspektif içerisinde Türkiye'nin geleceğine dair öngörülerini olan George Friedman, "The Next 100 Years" adlı kitabında özet olarak şunları vurguluyor ; "2020'ye kadar Amerikan Çağı olacağını, 2020'den sonra Çin ve Rusya'nın güçleneceğini, 2030 yıllarında Amerikan güçlerinde kriz olacağını vurgulamaktadır. 2050'ye doğru bir Üçüncü Dünya Savaşı çıkacağını ve savaştan bazı ülkelerin galip çıkacağını öngörmektedir. Savaşta Türkiye, yeni bir sistem uygulayacaktır. Bu savaşta yeni teknolojiler kullanılacak, ancak eski usullerle savaş olacaktır. Türkiye'nin etkisi hayli artacaktır. Balkanlarda Bosna ve Arnavutluk, tüm Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri, Türkiye'nin gelecekte haber vermek, kahinlerin işidir. Ancak siyasi coğrafya açısından bazı tahminlerde bulunmak sanırız kahin işi değildir. Bizim tahminlerimize göre, hep dünya hakimiyetini elinde bulundurmuş bu coğrafya gelecekte de dünya hakimiyetine sahip olacaktır. Bu nedenle Türkiye üzerinde oynanan oyunlar, dünyanın hiçbir coğrafyasında uygulanmamaktadır. Bu coğrafyada yaşamak oldukça zordur. Ancak eğer üzerinde yaşıyorsa, dünya hakimi olmak zorundadır. Çünkü bu coğrafyanın sağladığı avantajlar, dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Friedmanın görüşüne göre , 21. Yüzyılda tam olmasa bile, 22.yüzyılda dünya hakimiyeti, bu coğrafyaya geçecektir(Friedman, George(2015).

Türkiye Ekonomisinin Post Modern Politik Ekonomi Sürecine Uyum İmkanları Ve Sorunları

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yeni dünya düzeninin çok boyutlu politik incelemesinde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ekonomi ile politikayı küreselleşme, enerji, güvenlik, finans, teknoloji ve çok uluslu şirketler, tarım sanayi, ticaret, hizmetler, bilim, uygarlık, medeniyet, ileri teknoloji, bilgi ve teknoloji toplumu vb. birçok alanda bir arada ve karmaşık bir yapıda incelemektedir. Bu bağlamda dünya ekonomi politığının doğasının dengesiz gelişimi hakkında bir iddia ortaya koyarken her ülkenin kendine özgü sistemsel, süreç odaklı ve yapı farklılıkları; zengin tarih ve ekonomi bilgisinin yanında, siyasi teori bilgisi ve anlayışını da sergilemektedir. Liberalizm, Merkantalizm ya da Ekonomik Milliyetçilik, Yapısalcılık ya da Marksizm. Söz konusu üç akım farklı yönetsel paradigmalarda ortak bir sorunu, küresel düzlemde siyaset ve iktisat ağlarını yaşatan siyasi ve ekonomik değişime neden olan uluslararası siyasi kurumlarla ilgili düşünce biçimlerindeki son değişimleri gelenekçi, sosyalist, kapitalist ve demokratik toplumlarda, hükümetlerin ekonomik konularda önemli rollere sahip olduğu kabul edilir ve seçmenlerinde hükümetleri ekonominin gidişatından giderek artan bir şekilde sorumlu tuttıkları görülmüştür. Bu gelişmeler politika ile ekonomik sistem arasındaki etkileşimin analizini önemli hale getirmiştir. Politik ekonominin hedefi makroekonomik dengeyi düzgün işleyen piyasa mekanizmasıyla toplum refahını maksimum yapmaktır Genel olarak ekonomiyi, sınırsız insan ihtiyaçları karşısında, kıt olan kaynakların verimli şekilde kullanılma yollarını arayan bilim olarak tanımlayabiliriz(Parasız, 2000:4). Bu açıdan; politik iktisadın başlangıç noktası da “karar verme sürecinin politik yapısı” olmaktadır ve siyasetin ekonomik tercihleri nasıl etkilediği ile ilgilenmektedir (Telatar, 2004:78). Üreticinin karını çoklaştırabilmesi tüketicinin fayda maksimizasyonuna erişebilmesi ve kaynakların etkin, verimli ve karlı bir şekilde kullanılıp tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, gelir dağılımında adalet gibi hedeflere politik ekonomi ile toplum refahını maksimum yapmaktır ve bu politikaları saptayan ve uygulayan para ve maliye politikaları ile eş anlı dngede ulaştırabilmektedir(Kapani, 2000:17-18). Bununla birlikte, Türkiye küreselleşme sürecine ve birliklere dahil olma idealini öncelikli olarak; ekonomik büyümenin, sürdürülebilir ekonomik performansın güç kaynağını, uygun yatırım iklimlerinin oluşturulmasını, ekonomilerin performansını, hukuka uygun etik ve dürüst rekabetin çerçevesini, ulusal ve uluslar arası rekabet gücünün artırılmasını(Harari, Y. Noah; Hom Deus(2016), katılımcılıkla tabandan tavana, yerelden küresele paydaş menfaatlerini dengelemenin ve gözetmenin temel aracını oluşturarak kararlardaki risk ve belirsizliğin giderilmesi, kaynakların etkin ve verimli kullanımı için yönetim ilkeleri büyük önem arz etmeye başlamıştır(Alesina, A. D. And L. Rodrick (1994). Son olarak vurgulanması gereken nokta uluslararası politikaların uygulama kapsamı bir çevre ülkesi olan Türkiye’de işleniyor oluşudur. Doğal olarak dünyaya merkezden bakılarak çevreden dünyaya bakma söz konusu olmaktadır.

Kaynaklar:

Alesina, A. D. And L. Rodrick (1994), "Distributive Politics and Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, 109(2), pp. 465-90.

Dura Cihan, Atik Hayriye(2003), "Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye", Nobel Yayın Dağıtım, Genişletilmiş 2. Baskı, Yayın No:164, Ankara, s. 3

Bresser, P., L. Carlos, J. M. Maravall and A. Przeworski (1993), Economic Reforms in New Democracies: A Socialdemocratic Approach, Cambridge: Cambridge U. Press.1-13

Carisson, B. ve S.Jacobson(1993), "Technological Systems and Economic Performance:Diffusion of Factory Automation in Sweden", Pinter Publishers, London Cohen, B., (2008), International Political Economy: An Intellectual History, Princeton University Press, Princeton, NJ

Erkan, Hüsnü(1998), Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. baskı, Yayın Tarihi 1998-10-30, ISBN 9754580537

Fagerberg,J.(1997),"Competitiveness, Scale and R&D", Technology and International Trade ,Oxford Review of Economic Policy, 3, s.39

Ferguson, Niall(2012); Uygarlık; Batı ve Ötekiler (Çev. Nurettin Elhüseyni) YKY, İstanbul 2012.

Ferguson, Wade(1994),"EC Product and Service Standards" Journal of Small Business Management,October,c.32,s.4

Friedman, George(2015); Avrupa Krizi (Çev. İrem Sağlamer) Pegasus Yayınları, İstanbul 2015.

Harari, Y. Noah(2015); Sapiens (Çev. Ertuğrul Genç) Kolektif Kitap, İstanbul 2015

Harari, Y. Noah; Hom Deus(2016) (Çev. P. Nur Taneli) Kolektif Kitap, İstanbul 2016.

Hatzichronoglou, T. (1997), "Revision of the High Technology Sectors and Product Classification", OECD STI Working Papers, No:2, Paris, s.13

Heilbeoner, I.Robert, (1970)."İktisadi Sorun, Modern İktisadi Toplumun Doğuşu", Çeviren, Demir Demirgil; Çağlayan Kitabevi 1.Baskı, İstanbul

Hsieh Chang-tseh and Binshan Lin (1998), "Internet Commerce for Small Businesses", Industrial Management and Data Systems, c.98, s.3

Hooley Graham, Tony Cox, David Shipley, John Faly, Jozsef Beracs and Krisztina Kolos(1996), "Foreign Direct Investment in Hungary:Resource Acquisition and Domestic Competitive Advantage", Journal of International Business Studies,c.27, s.4

Türkiye Ekonomisinin Post Modern Politik Ekonomi Sürecine Uyum İmkanları Ve Sorunları

Hosley, Miller, Agness T.V. Lau, Ferdinand K. Levy and Doreen S.K. Tan(1994), "The Quest for Competitive Learning Organization" Management decision, c.32,s.6

Kapani Münci (2000). Politika Bilimine Giriş, Onikinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Morin, Edgar(1987); Avrupa'yı Düşünmek (Çev. Şirin Tekeli) AFA Yayınları, İstanbul 1987.

Morris, Ian(2012); Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Çev. Gül Çağalı Güven) Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2012.

Onur, Sara (2003). "Literatürde Ekonomi Politika ilişkisi", "Dış, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 6(1)

Parasız, İlker (2000). İktisadın ABC'si , Dördüncü Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tekeoğlu, Muammer(2017), "Sosyo-Ekonomik Dönüşümler ve Tarihsellik, Uluslararası Avrasya Ekonomi Konferansı", Beykent Üniversitesi Açılış Konuşması, İstanbul <https://www.avekon.org/papers/1947.pdf>

WEF(2016),Dünya Ekonomik Forumu 2016 Küresel Bilgi Teknolojileri Raporu <http://www.ufukkilic.com.tr/2014/04/kuresel-bilgi-teknolojileri-raporu-9/9/2016>

Telatar. Funda (2004). Politik İktisat Politikası, Ankara: İmaj Yayınevi.

Vural, Savaş (1986). Politik İktisat, Yedinci basım, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

WEF(2016); Dünya Ekonomik Forumu,"Küresel Bilgi Teknolojileri Raporu" <http://www.ufukkilic.com.tr/2014/04/kuresel-bilgi-teknolojileri-raporu-9/9/2016>

2014/#.V9LbNiiLTIU; <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/9/9/2016>

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GLOBAL VE BÖLGESEL PAZARLARA YÖNELİK HEDEF VE STRATEJİLER

Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ*

Özet: Yeni Dünya düzenine eklenme de yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı öncü sanayiler. gelişmeler, faydalar hem dünya ekonomisinin hem de ulusal ekonomilerin lokomotif, sürükleyici gücü olmuşlardır. Hacim ekonomisinden değer ekonomisine yönelik süreç de nanoteknoloji, biyoteknoloji, mikroelektronik bilgisayar teknolojisi. ilaç sanayi, gen mühendisliği, yeni malzemelerle ilgili teknolojiler. biyoteknoloji, genetik gibi katma değeri yüksek ürünler bunlardan bazılarıdır. Öte yandan, ülkelerin karşılıklı bağ ve bağımlılığın artması, dışa açılmayla beraber yeni teknolojinin sağladığı imkanlar global (küresel) bütünleşmeyi de hızlandırmaktadır. Gerçekte, teknolojinin mas edilmesinde ve yayılmasında yeni teknolojik altyapı global bir niteliğe sahiptir. Her ülke bilgi yüklü global teknolojik altyapı ile üzerine oturan ekonomik sistemi nasıl entegre edeceğine karar vermek zorundadır. Çünkü. yarının hızlı ekonomilerinden kopmak demek. gelişme ve kalkınma yarışında geri kalmak, hatta yarış dışı kalmak demektir. Dün önemli olan doğal kaynaklar. pazarlara yakınlık gibi kalkınma faktörleri artık önemini kaybetmektedir. Petrol dahil. çoğu hammadde ve tarımsal mal fiyatları artık artmıyor. aksine düşebiliyor. Ucuz işçilik avantajı artık yerini eğitilmiş işçiliğe devretmektedir. Ucuz işgücü. büyük ölçüde bir rekabet avantajı – olmaktan çıkmaktadır. Bütün bu değişimlerin kaynağında mikroelektronik teknoloji yatmaktadır. Bilgisayarlı kontrolün sağladığı sonsuz esneklik. sermaye-yoğun otomatik üretim hatlarını. ürün karışımı ne kadar çeşitli olursa olsun. emek-yoğun üretimle rekabet edebilir duruma getirmiştir. Bilgisayar kontrollu üretim üniteleri, her türde, ölçekte ve miktarda. standart kitle üretimi yapan rakiplerinden daha ucuza. çok geniş ürün karışımlarını üretebilmektedir.

Abstract: The articulation of the new world order is also the pioneering industry of new technologies. developments, benefits have been the driving force of both the world economy and national economies. Nanotechnology, biotechnology, microelectronic computer technology. pharmaceutical industry, gene engineering, new materials related technologies. biotech, genetically high added value products are some of them. On the other hand, the interdependence and dependence of the countries, and the opportunities provided by the new technology together with the opening out, accelerate global (global) integration. In fact, the new technological infrastructure in the recruitment and dissemination of technology has a global character. Each country has to decide how to integrate the economic system based on information with a global technological infrastructure. Because. to break away from tomorrow's fast economies. development and development race to stay back, even race means to stay out. The natural resources that matter today. development factors such as proximity to markets now lose their

* Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, heiftci@cu.edu.tr

Yeni Dünya Düzeninde Global Ve Bölgesel Pazarlara Yönelik Hedef Ve Stratejiler

importance. Oil included. many raw materials and agricultural commodity prices no longer increase. on the contrary. The advantage of cheap craftsmanship is now being replaced by trained labor. Cheap labor. largely a competitive advantage - it stands out. Microelectronic technology is the source of all these changes. Infinite flexibility by computerized control. capital-intensive automated production lines. No matter how diverse the product mix. has made it competitive with labor-intensive production. Computer controlled production units, all types, scale and quantity. cheaper than its competitors. can produce very wide product mixes.

1. GİRİŞ

Yeni dünya düzeninde global ve bölgesel pazarlara yönelik hedef ve stratejileri dünyadaki yeni değişimler, ürünler açısından incelediğimizde enformatik teknolojiler sayesinde tarımda, sanayide, hizmetler sektöründe ve ticaretle yeni ufuklar ve gelişmeler her alanda radikal sayılabilecek dönüşümlerle bir hızlanma etkisi yaşamaktadır. Yeni dünya düzeninde bu çatışmacı süreçleri de bünyesinde taşıyan hacimden değere doğru giden dönüşümlerle birlikte, ünitercilikten, federal konfederal yapılanmalara, merkeziyetçilikten, küresel ve yerel anlayışa, merkez yönetirden merkez yönlendirire, bürokratik yoğunluktan katılımcılığa, emir ve kontrolden duyarlı ve hesap verebilirliğe, içe bağımlılıktan rekabetçi yapıya, kapalı ve yavaşlıktan açık ve hızlılığa geçişin bilginin ortak iletişim şebekesi kanalıyla ekonomik süreçlerde planlama, organizasyon, yöneltme ve koordinasyonlar politik, ekonomik, kültürel, teknolojik ve sosyal karar alma odakları arasındaki hızlı değişiminin güncellik kazandığı bir perdeyle açılmaktadır(Porter, 1994). Yeni ve ileri teknolojiler, akıllı ürünler ve bunların etkisiyle ortaya çıkan yeni üretim stilleri bilgi toplumu adıyla yeni bir toplum biçimini şekillendirmektedir. Son otuz yıla aktif olarak damgasını vuran karşılıklı bağ ve bağımlılığın artmasıyla çoğu hükümetin ekonomik kalkınma politikaları konusunda dış pazar bulabilme ve yenileşme ve düşünme bağlamında ekonomik ve sosyal ilerleme açısından küresel ekonomik entegrasyon pek çok yeni fırsat yaratmasının yanı sıra, kendini bu gelişmelere hazırlayamayan ve gerekli donanımına sahip olmayan ülkelerin ve bireylerin marjinalleşmesi gibi bazı bedelleri de beraberinde getirdi. Özgün ürün, marka ve küresel bireyin ve buna bağlı olarak küresel lider odaklı karar vericilerin önüne temel bir sorunu da çıkarttı(Pilling, Bruce K.(1991),.

Adeta sanayi toplumu ile insanlığın yeni işlerin ve buluşların, monetizasyona geçişin, sendikal örgütlenmelerin nüveleri, bugünkü ileri teknolojinin örüntüleri piyasa toplumundaki yeni üretim ve tüketim kalıpları yenilenmeye benzer biçimde. bilgi toplumuyla birlikte iktisadi faaliyetlerin temelinde bir yenilenme süreci apaçık ortaya çıkmaktadır. Hatta bu sürecin, katma değeri yüksek bilgi yoğun, teknoloji yoğun ve sermaye yoğun toplumları sanayi toplumundan çok daha köklü bir değişim ve dönüşüme uğratması beklenmektedir. Ancak, bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmelerin, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda ne tür değişimler yaratacağını bugünden kestirebilmek güçtür. Fakat, bu süreç yeni kavramların ortaya atılmasını da geciktirmemiştir. Çok net tanımları olmamakla beraber, bugün yeni dünya düzeninin globalleşme ve bloklaşma gibi kavramlarına yeni anlam yüklenmekytdir. Bu bağlamda, örneğin globalleşme; dünya ekonomilerinin basit bir karşılıklı bağımlılık esasından öteye, birbirlerinin içine girdiği. adeta “füzyona” uğradığı yapı veya bir “mafsallaşma” süreci olarak tanımlanmaktadır. Aynı etkilerle dünyanın bazı ülkelerinde yeni bir ekonomik anlayışla hacim ekonomilerinden değer

ekonomilerine doğru keskin bir dönüşle evrimsel değil ekonomik faaliyetlerde devrimsel keskin bir dönüşüm sistemi yaşanmaktadır(Bell, M., Pavitt K.(1993). Karşılıklı bağ ve bağımlılığın en önemli örneklerini ve rekabetin ülkeler arasında değil ekonomi merkezlerinde birlik içerisinde oluşuyla da bir dönüşüm yaşanmıştır(Barutçugil,İ 1981), Carisson, B. ve S.Jacobson(1993). Rekabetin temel fonksiyonlarına gelince, kaynakları en karlı ve en etkin olduğu alanda, kaynak dağılımı fonksiyonu, yeniliği gerçekleştiren firma diğerlerinin taklit veya lisans alma yoluyla yenilik ve icatları kullanması, Yenilik ve teknik gelişmeyi uyarma fonksiyonu: yaşam kalitesini arttırarak, gelir dağılımı fonksiyonu, İktisadi ve teknolojik değişikliklere, ve iktisadi kriz ve dalgalanmalara dayanma, :Uyum esnekliği fonksiyonu,verimlilik ve teknik gelişmeyle daha az para ile kalite eldesi, Tüketicilerin refahını arttırma fonksiyonu: Belirli ekonomik gücün piyasa müdahalesini ve kontrolünü engellemesi ise rekabetin Kontrol fonksiyonu vermektedir.

2. Global ve Bölgesel Pazarlara Yönelik Bağımlılıklar

Gelinen noktada toplumların aralarındaki teknoloji farklılıklarının etkileri oldukça belirleyicidir. Bilim ve teknoloji artık emek, sermaye, toprak, müteşebbis gibi doğrudan bir üretici güce dönüşmüştür. Bilim ve teknoloji üretmeden, fert başına düşen geliri arttırmayı ve yanı sıra sosyal yapı ve dokudaki gelişmeyi sağlayıp yarınları yakalayıp inşa etmek ve yarına bir değer bırakabilmek mümkün görünmemektedir. Bu arada çevre dostu teknolojileri kullanan, yüksek katma değeri olan yenilikçi ve markalaşmış bilim ve teknoloji arasındaki açıklık giderek daraldıkça toplumların kalkınmaları ve değer ekonomisi ürünleri dediğimiz nana teknoloji, biyo teknoloji, fibrit tohumlama, gen mühendisliği, casus uçaklar, kök hücreleri, organik tarım, sibernetik alan, rüzgar enerjileri, termal enerjiler, güneş enerjileri ve kaya gazı gibi yenilenebilir enerji kaynakları, ve temel bilimlerdeki yeni gelişmeler uygulamalı araştırmaların önünü açmakta ve yeni bilgi eko-endüstriyel parklar, teknoparklar, ileri yeni teknolojilerin üretilmesine katma değeri yüksek ürünlerin çoğalmasına ve değer ekonomisinin yerleşmesine imkan sağlamaktadır. Bu anlamda. globalleşmenin ara aşaması olarak bloklaşma sürecinin ortaya çıktığı ve tüm bu gelişmelerin dünyayı farklı bir konuma ittiği belirtilmektedir. Gelecekle ilgili kavramların içeriği çok net bir biçimde ortak kamuoyu oluşturamasa dahi, gözlenen temel bir olgu vardır. Bu da kısaca hızlanma etkisidir(Porter Michael E, 2015).

Bu hızlanma etkisi, yeni servet yaratma sisteminin adı olmakta ve ekonomik ilerlemenin kaynağını oluşturmaktadır. Yeni dünya düzenindeki yeni servet yaratma sistemi içinde, rekabet etmek isteyen ülkeler; rekabet edenlerin temposunda onların hızına uygun hareket etmeye mecbur olacaktadırlar. Yeni bebek endüstri tezinden hareketle yeni üretim desenlerine, yeni ticaret bölgelerine katkı koyan ve gelişmelerden en fazla etkilenecek olanlar gelişmekte olan ülkelerdir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin yeni ticaret bölgelerine dahil olabilmeleri için, hız esenlik ve pratikliğin yanısıra yeni üretim sisteminin özelliklerini, ekonomik dönüşümün farkındalığını ve uluslararası rekabet koşullarını baştan aşağı değiştiren yeniden yapılanma sürecine ayak uydurmaları değişmeyen tek şeyin değişim olduğunun farkındalığıyla rekabet gücünü arttırmak için önem kazanmaktadır(Mourdoukotas Panos and Stratos Papadimitriou(1998).

Artık, firmaların, hanehalklarının ve bireylerin ulusal ekonomilerin başarısı etkinliliğine, verimliliğine, karlılığına, rekabet gücüne ve bilgi, teknoloji ve sermaye yoğun hizmetler üretimindeki etkenliğine bakılarak değerlendirilmektedir(Kazgan, Gülten(1999). Teknolojinin Otomasyona teslim edilmesinin yanında iyi eğitilmiş ve yeni teknoloji desteğini ülkelerin

Yeni Dünya Düzeninde Global Ve Bölgesel Pazarlara Yönelik Hedef Ve Stratejiler

büyüme ve gelişmelerinin temel kaynağı durumundadır(Kazgan, Gülten(1988). Büyüme teknolojik gelişmeyi, teknolojik gelişme de sosyal yapıdaki iyileşmeyi sosyal yapı ve dokudaki bu gelişme de kalkınmayı sağlayarak yeniden sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi getirmektedir. Bilgideki hızlı yayılma, teknolojinin masedilmesi, absorbesi ve yayılmasıyla ortaya çıkan teknolojik yenilikler sonucu iletişim ve bilgi ağlarının dünyayı sarmasıyla birlikte dışa açılmayı yararlı hale getirebilmektedir. Gelişen ve değişen şartlara uyum doğrultusunda kendi pazar payını daha düşük maliyetlere, daha çok gelire, daha çok karlılığa, daha çok deneyime, daha iyi ürünlere, üretici ve tüketicilere daha fazla değer sunan rakiplerine karşı kazanmaktadır (Monkhouse, Elaine(1995).

Yeni rekabete ilişkin bu gelişmeler doğrultusunda ulusların hepsinin rekabet ilkelerine göre, önemli ve önemsiz olmanın önemi gibi bir takım avantajlarından dolayı karşılıklı bağımlılıkları görülmektedir. Mesela, hassas buz hokeyi ekipmanı İsveç'te tasarlanmakta, Kanada'dan finanse edilmekte ve sırasıyla Cleveland ile Danimarka montajı yapılarak Kuzey Amerika ve Avrupa'da dağıtımı yapılmaktadır; aletlerin imalinde kullanılan alaşımın moleküler yapısı Delaware'de araştırılıp patenti alınmakta ve Japonya'da imal edilmektedir. Reklam kampanyası İngiltere'de tasarlanmakta, filmler Kanada'da çekilmekte, İngiltere'de seslendirilmekte ve New York'ta tab edilmektedir. Benzer şekilde, spor arabalar Japonya'dan finanse edilmekte, tasarımı İtalya'da yapılmakta, New Jersey'de icat edilip Japonya'da imal edilen gelişmiş elektrikli komponentler kullanılarak Indiana, Meksika ve Fransa'da montajı tamamlanmaktadır. Mikro işleyiciler Kaliforniya'da tasarlanmakta, Amerika ve Batı Almanya'da finanse edilmekte ve Güney Kore'de imal edilen dinamik hafızalar içermektedir. Jet uçakların tasarımı Washington eyaletinde ve Japonya'da yapılmakta, Seattle'de monte edilmekte, kuyruk makaraları Kanada'dan, özel kuyruk bölümleri Çin ve İtalya'dan, motorları İngiltere'den getirilmektedir Moini, A.H.(1995). Uzay uyduları Kaliforniya'da tasarlanmakta,Fransa'da imal edilmekte, Avustralya'lılar tarafından finanse edilmekte ve Sovyetler Birliği'nde yapılmış bir roketle fırlatılmaktadır(Porter Michael E.,2015). Bu bağlamda maliyet avantajı, karşılaştırmalı ve mutlak üstünlük açısından bugün artık hiçbir ülke kendi iç yapısı çerçevesinde oluşan, bilim ve teknoloji ile faktör donatımı ve ölçek ekonomileri gereği gelişemez, dışa kapalı ve yeniliklerden uzak kendi kendine yeter sandığı bir ekonomi kurup onun dar bilgi ve olanakları çerçevesinde yaşayamaz(Öz Özlem(1999). Dünya ile bilgi alışverişine girmek. karşılıklı bağ ve bağımlılıklarıyla kaynakların etkin, tam ve yerinde kullanarak nlarla ekonomik ilişkiler kurmak zorundadır. Böylesi küresel ağlar içinde, mamüller birer bileşimdir. Değiş tokuş edilen şey nihai mallardan ziyade uzmanlaşmış problem çözücü hizmetler(araştırma, ürün tasarımı, fabrikasyon), problem teşhis hizmetleri(pazarlama,reklamcılık, müşteri danışmanlığı) ve aracılık hizmetleridir(finansman, teftiş, taahhüt). Bunların yanında, belirli rutin komponentlerle bazı hizmetler sayılabilir ve bütün bunların değeri ortaya çıkarmak üzere birleştirilebilmektedir. Bu gibi sınır ötesi bağlantılar şu anda ileri ekonomiler arasındaki ticaretin büyük bölümünü oluşturmaktadır(Porter,1994).

Yeni üretim, tüketim, bölüşüm, dağıtım, yatırım, tasarruf gibi iktisadi faaliyetler açısından bir ülke ekonominin öteki ekonomilerle kuracağı ilişki geçmiş yıllarda bile karmaşıktı. Bugün böyle bir ilişki daha karışık, daha büyük bir bilgiyi gerektiren bir nitellekle beraber özgün ürün, özgün teknoloji ve küresel liderliğe sahip olmuştur. Yeni dünya düzeninde bir ülkenin ekonomi alanında başarıya ulaşabilmesi için dünyayı, dünyada meydana gelen değişme ve gelişmeleri çok

iyi izlemesi ve onları kendine adapte edip absorbe etmesi ve bütün iktisadi faaliyetlere bu yenilikleri yayması gerekmektedir (Eğilmez, Mahfi(2012).

Karşılıklı bağ ve bağımlılıkla dışa açılmayı yararlı hale getirebilmek, mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler oluşturmak için böyle bir rekabetin çarkları arasında ezilmemek ve hatta başarıya ulaşabilmek için çağdaş yeni dünya düzenindeki e-ticaret, e-pazar ve dijital, sanal ekonomi döngüsü ile pazar payını genişletip küresel ve uluslararası gelişmeler, yeni ürün, yeni pazarlar hakkında yeterli bilgi ile donatılmış bulunmak zorunludur. Artık bir ülkenin ekonomi alanında başarıya ulaşmasında, dünyada meydana gelen değişme ve gelişmeleri çok iyi izlemesine bağlıdır. Eğer bu tutum ve davranış iktisadi ürün ve yenilik açısından birincil ana öge ise oluşan bu gelişim ve değişim onu alanında uluslararası rekabet de üstünlüklerle donatacaktır (Ma, Hao(2002),.

3. Rekabet Gücü Açısından Pazar Avantaj Stratejileri

Pazar; piyasa sisteminin işlerliği için bir zorunluluk olduğuna göre lokal, global ve delokal pazarlarda faaliyet gösteren firmalar, hanehalkları, bireyler birbirleriyle rekabet etmek zorundadırlar. Birbirleriyle rekabet eden firmalar, hanehalkları ve bireyler, üretici ve tüketici kazançlarını gerçekleştirmek ve hedeflerine ulaşmak için sürekli olarak güçlü rekabet stratejiler geliştirmek zorunda kalmakta ve firmaların, hanehalklarının ve bireylerin rekabet sürecindeki başarıları da, geliştirdikleri yeni ürün stratejilerinin verimliliği, etkinliği ve rasyonelitesine ülkelerinin ekonomik yapı ve dokularına bağlı olmaktadır. Bütün yayılcı pazatr politikası doğrultusunda kâr marjı ve pazar payı nasıl arttırılabilir, dışa açılmayı nasıl yararlı hale getirilebilir, ülke ekonomisinin ekonomik aktörleri tüketici nasıl faydasını çoklaştırabilir üretici düşük maliyetle yüksek gelir elde edip kar maksimizasyonuna sahip olunduğu müşteri kitlesi nasıl korunabilir düzgün işleyen bir piyasa sistemini oluşturabilmek güçlü bir vizyonu, misyonu ve aksiyomu bünyesine taşıyabilmelidir(Carisson, B. ve S.Jacobson(1993). Bu bağlamda pazar stratejisi geliştirmek; bir firmanın temelde nasıl rekabet edeceği, hız esenk ve pratiklikle ürün yenilenmesini kimin için ne kadar üretim yapabileceğini pazar hedeflerinin neler olması gerektiği ve bu hedefleri gerçekleştirmek için hangi iktisat politikaların izlenmesi gerektiği başarılı pazar stratejileri açısından bilinmesi gerekmektedir. Rekabetçi yetenek, özgün üretim ve maliyet liderliği donanımlı rekabet avantajına dönüştürmeyi, önündeki fırsatlar ve tehditleri , güçlü ve zayıf yönlerini dikkate alaak yerel, ulusal ve küresel boyutlu, makro ekonomik, politik, sosyal kültürel ve teknolojik çevresini, kârlılık durumunu, ekonomiden ekolojiye kadar değişen çeşitli parametrelere göre startejik, plan, organizasyon ve koordinasyonla pekiştirmesi zorunlu kılınmaktadır(Ma, Hao(2000),.

1980'li yıllarda başlayan küreselleşme süreci, makro ve mikro düzeyde birçok alanda etkisini göstermiş ve küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçlar birçok açıdan işletmelerin iş ve rekabet ortamının değişmesine neden olmuştur. tarım, sanyı, ticaret ve hizmet de farklı sektörlerin ve ürünlerin küreselleşme hız ve esnekliklerinin de hızının, esneklik ve pratikliğinin farklı olmasına sebep olmaktadır(Kotan, Zelal (2002),. Dışa açılmayı yararlı hale getirip liberalleşen kurumun dışına, müşteriye odaklı, işi rakiplerine göre daha farklı yapmayı ve müşterinin mevcut ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamanın yanı sıra, onlara yeni ihtiyaçlar yaratmayı ve bu şekilde rekabet avantajı elde etmeyi amaçlayan bir ekonomik sistemde ve buna bağlı küresel rekabet ortamında ayakta kalabilmek yenilikleri icat edip edemedikleri yenilikleri

Yeni Dünya Düzeninde Global Ve Bölgesel Pazarlara Yönelik Hedef Ve Stratejiler

takip eden ve yaşanan değişimlere uyum sağlayabilmek için firmalar, sürekli olarak güncel ekonomik sorunlara pratik ve bilimsel çözümler üreten ve rekabet ve pazar stratejiler geliştiren, uyguladıkları stratejilerini gözden geçirip rakiplerin beklenen veya beklenmeyen tepkilerini ve rekabete ilişkin diğer gelişmeleri dikkate alarak stratejik re-engineering yapan, esnek organizasyon yapısına sahip, hızlı öğrenen kapsayıcı ve sürdürülebilir en yeni pazarlara varabilmelidir(Beal, Reginald M.(2000).

Küresel ve bölgesel pazarlarda etkin, verimli, karlı ve aktif stratejilerle rekabet eden firmalar, firmaya özgü avantajlar oluşturarak; sadece o firmanın sahip olabileceği, rakip firmaların taklit etme, kıyaslama gibi yollardan elde etmeleri zor olan katma değeri ve pazar potansiyeli yüksek özgün ürün ve pazarlara küresel liderleri ve çekirdek rekabet gücü ile bazen;mutak üstünlüklerini oluşturan ve kendisini rakipsiz kılan H-Ohlinin faktör donatımında belirttiği sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki mekan ve çevreye özgü avantajlar maliyet liderliğiyle rakipsiz ve mutlak üstünlüğü veren ekonomik faktörlere, girdiye özgü avantajlar: Karşılaştırmalı üstünlük sağlayan ileri teknolojisi, know-how, teknik bilgi donanımlı üretim sürecine özgü avantajlar ve bu avantajlardan doğan ürüne özgü avantajlarla. müşteriye özgü (müşteri kaynaklı) avantajlarla rekabet gücünü arttırıp rakiplerini elimine eden piyasaya ve pazara bu üstünlükleriyle hakim olan bir anlayış rekabet üstünlüğü sağlayacaktır.bu üstün rekabet, üretimde, kaynak dağılımında ve yenilikte etkinliği sağlayarak ve iktisadi refah ve gücün tek bir elde toplanmasını önleyerek demokratik katılımı çoğulculuğu arttırdığı için piyasa ekonomilerinde stratejik öneme sahiptir. Günlük hayatta, belirli bir menfaat elde edebilmek amacıyla başkalarını geçmeye çalışmak ya da benzer konumda olan kişilere karşı belirli yararları temin etmek için üstünlük sağlama amacıyla yarışmaktır. İktisadi faaliyetlerin etkinliği için stratejik bir unsur ve bir davranış biçimidir.Bununla birlikte, rekabet; fiyat indirimi, reklam, Ar-Ge yatırımında bulunma, mal ve hizmetlerin kalitesini artırma ve ürün ve üretim süreçlerinde farklılaşmadır(Beal Reginald and Archie Lockamy(1999).

SONUÇ

Küreselleşme yaşamımızın politik, ekonomik, kültürel, sosyal,politik her alanında kendini gösteren yayılcı etkileri de geniş çaplı hızlandırıcı çoğaltıcı ve çarpanı katma değer oluşturucu bir düzeyde dünya pazarlarının yerel ve küresel markalarının karşılıklı bağ ve bağımlılık olgusuyla bir arada dışa açılmayı yararlı hale getirebilmek amacıyla bir arada olduğu küresel bir köye sınırların ortadan kalkması ve çok uluslu şirketlerin sınır tanımıyışı ve rekabet gücü ve üstünlüğü sayesinde bir pazara dönüşmektedir(Oliver, Richard W.(2000). Bu dönüşüm yeni dünya düzenine hâkim olan rekabet gücü yüksek, özgün ürün, özgün teknoloji ve markası bulunan firmalara neoliberal politikalarla küreselleşme olgusunu ortaya çıkartmıştır(Barutçugil,İ 1981). Küreselleşmeyi tarımda, sanyide, ticaret de bütün ekonomik yapı ve dokularda malların, hizmetlerin, fikri mülkiyetin, markanın, tescilin, buluşçuluğun, sermayenin, teknolojinin, kültürün, politikanın, sosyal yapı ve dokunun güçlenmesi ve bireylerin hızlı ve sürekli bir şekilde sınır ötesine yeni pazar, yeni müşteri, yeni rakip ve yeni kültürle varabilmesini sağlamaktadır(Bell, M., Pavitt K.(1993). Tüm bu icatlar, yenilikler, buluşlar, rekabet üstünlükleri, ileri teknoloji, marka, patent, tescil, bilim ve fen mühendislik alanlarındaki değişimlere dönüşüm ve pazarlama çevresindeki değişkenlerin dinamizmi ve rekabet gücü ve üstünlüğü sayesinde işletmeleri etkili küresel pazarlama stratejileri üretmeye yeni pazarlama stratejilerine, yerel,

bölgesel, ulusal, uluslararası, uluslarüstü ve küresel diye ilerleme göstermiştir. tüm dünyayı tek bir potansiyel pazar olarak gördüğümüzde belirleyici rekabet gücü kazandırıcı temel çıkış noktası; mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler, faktör donatımı ve ölçek ekonomileri ile küresel ölçekte faaliyetlerin boyut ve kapsamının genişlemesidir. Bu kapsamda rekabet üstünlüğü sağlayıcı, ölçek arttırıcı, maliyet liderliği oluşturucu ve dışa açılmayı yararlı hale getirici temel düşünce de küresel pazarlamada uygulanacak stratejilere ve gelişmelere uyumlu, küresel düşün yerel hareket et anlayışı (küresel yerelleşme-glokalizasyon), İktisadi faaliyetlerde, finans ve reel piyasalarda standardizasyon-uyarlama dengesi (Uluslararası Bankacılık Standartları veya İyi Yönetişim ilkeleri), iyi yönetişimin hakim olduğu katılımcılık, açıklık, hukuka uygun bir rekabet ortamı şeffaflaşma, çok uluslu şirketler dahil şirket sahipliklerinin el değiştirmesi (güçlü marka algısına ve marka özvarlığına sahip olma), katma değeri yüksek yeni teknolojilerin kullanımı, çevre bilincini oluşturan, suçları azaltan ve terörü önleyen sürdürülebilir kalkınma ve küresel pazarlama faaliyetlerinde (Lim, Jeen-Su, Thomas W. Sharkey and J.Kim(1996), mevcut grupların etkili yönetimi, planları, uygulanacak stratejilerin organizasyonu küresel ihtiyaçlara uyumlu olup olmadığının denetimi, etnosentrizm ben merkezli kültürlerin değil farklı kültürlerle sahip çeşitli ülkelerdeki işletmelerde bulunan iş ve mesleklerin detaylı incelenmesi başarıyı getirecek ve dışa açılmayı global ve bölgesel pazarlara hakim olmayı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Barutçugil, İ 1981, Teknolojik Yenilik Ve Araştırma Geliştirme Yönetimi Uludağ Üniversitesi Yayınlar No 3-014 Bursa

Beal Reginald and Archie Lockamy(1999) "Quality Differentiation for Competitive Advantage :A Contingency Approach", European Journal of Innovation Management, c.2, s.2

Beal, Reginald M.(2000), "Competing Effectively:Environmental Scanning, Competitive Strategy and Organizational Performance" Journal of Small BusinessManagement, January, c.38, s.1

Bell, M., Pavitt K.(1993), "Accumaliting Technological Capability in Developing Countries", Proceedings of the World Bank Annual Conferance on Development Economics ,s.507

Carisson, B. ve S.Jacobson(1993), "Technological Systems and Economic Performance:Diffusion of Factory Automation in Sweden", Pinter Publishers, Londra, s.79

Eğilmez, Mahfi(2012),"Türkiye'de Ekonomi Politikası Uygulamaları", <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/turkiyede-ekonomi-politikas-uygulamalar.html>

Kazgan, Gülten(1999); Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999

Kazgan, Gülten(1988); Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988

Yeni Dünya Düzeninde Global Ve Bölgesel Pazarlara Yönelik Hedef Ve Stratejiler

Kotan, Zelal (2002), "Uluslar arası Rekabet Gücü Göstergeleri Türkiye Örneği", TC Merkez Bankası Yayınları, Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara

Lim, Jeen-Su, Thomas W. Sharkey and J.Kim(1996), "Competitive Environment Scanning and Export Involvement:An Initial Inquiry", International Marketing Review,c.13,s.1

Ma, Hao(2000), "Competitive Advantage and Firm Performance", Competitiveness Review, Summer-Fall, c.10, s.2

Ma, Hao(2002), " Competitive Advantage:What's Luck Got to Do With It?", Management Decision, c.37,s.3

Moini, A.H.(1995), "An Inquiry into Succesful Exporting:An Empirical InvestigationUsing A Three-Stage Model" ,Journal of Small Business Management, July, c.33,s.7

Monkhouse, Elaine(1995),"The Role of Competitive Benchmarking in Small to Medium-Sized Enterprises", Benchmarking for Quality Management and Technology, c.24, s.4

Mourdoukotas Panos and Stratos Papadimitriou(1998), "Do Japanese Companies Have a competitive Strategy" European Business Review, c.98, s.4

Oliver, Richard W.(2000), "Sustainable Competitive Advantage", Journal of Business Strategy, November-December, c.21, s.2

Öz Özlem(1999), "The Competitive Advantage of Nations: The Case of Turkey,Ushgate

Pilling, Bruce K.(1991), "Assesing Competitive Advantage in Small Businesses:An Application to Franchising", Journal of Small Business Management, October,c.29,s.4

Porter, Micheal E.(1994), "The Competitive Advantage of Nations", Harvard Business Review, March-April,c.68,s.2

Porter Michael E(2015). " Rekabet Stratejisi Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri" Çevirmen: Gülen Ulubilgen, Aura yayınevi, istanbul, 2015, ISBN No:9786051032887

Rodrik;Dani(2000), "Yeni Küresel Ekonomi Ve Gelişmekte Olan Ülkeler - Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli?", Sabah Kitapçılık, İstanbul, ISBN No::9789755790837

BÜTÇE VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNDE YENİ BİR ANLAYIŞ: MALİ DEMOKRASİ

A NEW APPROACH TO THE RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET AND DEMOCRACY: FISCAL DEMOCRACY

Doç. Dr. Haşim AKÇA*Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ**Oğuzhan BOZATLI***

Özet:Tarihsel süreç içerisinde demokrasinin gelişiminde önemli bir role sahip olan devlet bütçesi, bugün de demokratik sürecin işlevi ve işleyişi ile ilgili olarak temel yapı taşlarından biridir. Günümüzde çoğunlukla uygulanan sistem olan temsili demokrasilerde bütçe hakkı, halk tarafından seçilen yürütme organına izin ve yetki verilerek temsili olarak devredilmektedir. Ancak son yıllarda temsili demokrasinin getirdiği dezavantajlar da göz önünde bulundurulduğundan farklı bütçeleme anlayışları ön plana çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda bütçeleme anlayışında katılımcı, cinsiyetçi, sosyal ve vatandaş odaklı bütçeleme gibi farklı anlayışlar bir nevi demokratiklik derecesini arttırması nedeniyle ileri sürülmektedir. Ayrıca bahsi geçen bütçe yaklaşımlarından farklı ve kapsayıcı bir gösterge olarak mali demokrasi kavramı ortaya atılmıştır. Henüz tam anlamıyla net bir tanımı yapılamayan mali demokrasi kavramı özellikle ülkelerin kendi yapısal şartlarına göre farklı bir şekilde değerlendirebilecek temel niteliklere sahiptir. Bütçenin temsili demokrasilerde meclis tarafından kabul edilmesinde isteğe bağlı ve zorunlu harcamalar olarak ikili bir ayırım öneren mali demokrasi, seçilmiş yürütme organlarının ne kadar esnekliğe sahip olduğunu tespit etmeye çalışmaktadır. Bu esneklik ise “Mali Demokrasi Endeksi” ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu endeks neticesinde ülkelerin kamu maliyesi sahasında ne kadar hareket kabiliyetine sahip oldukları ya da olmadıkları ortaya koyularak halkın isteklerine ne ölçüde cevap verebileceği tartışılmaktadır. Ayrıca özellikle son yıllarda küreselleşme ile artan vergi rekabetinin mali demokrasiyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyip etkilemediği konusuna da değinilerek çalışma neticelendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mali Demokrasi, Bütçe, Demokrasi, Vergi Rekabeti

Abstract: The budgets, which play an important role in the development of democracy in the historical process, are one of the building blocks of the functioning and functioning of the democratic process. In representative democracies, which are mostly implemented today, the right of the budget is transferred to the executive body elected by the people. However, since the disadvantages of representative democracy have been taken into consideration in recent years,

* Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana hakca@cu.edu.tr

** Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana, vyurdadog@cu.edu.tr

*** Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Adana, oguzhanbozatli@gmail.com

Bütçe Ve Demokrasi İlişkisinde Yeni Bir Anlayış: Mali Demokrasi

different budgeting approaches have come to the fore. Especially in recent years, different approaches such as participatory budgeting, gender budgeting, social budgeting and citizen-centered budgeting have been proposed because of their efforts to increase the degree of democratization. In addition, the concept of Fiscal Democracy has been introduced as a distinct and inclusive indicator of the aforementioned budgetary approaches. The concept of Fiscal Democracy, which is not yet fully defined, has the basic qualities that can be considered especially according to the structural conditions of the countries. The financial democracy, which proposes a double distinction as optional and compulsory expenditures in the voting of the budget by the representative assemblies, is trying to determine how flexible the elected executive bodies are. This flexibility is measured by the financial Democracy Index. As a result of this index, it is debated to the extent to which the countries can respond to the public's wishes by showing how much they are or are not able to act in the public finance field. In addition, the study will be concluded by referring to whether the tax competition, which has been increasing with globalization in recent years, affects financial democracy positively or negatively.

Keywords: Fiscal Democracy, Budget, Democracy, Tax Competition

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde demokrasinin gelişiminde önemli bir role sahip olan devlet bütçesi, bugün de demokratik sürecin işlevi ve işleyişi ile ilgili olarak temel yapı taşlarından biridir. Bugün çoğunlukla uygulanan sistem olan temsili demokrasilerde bütçe hakkı, halk tarafından seçilen yürütme organına izin ve yetki temsili olarak devredilmektedir.

Ancak son yıllarda temsili demokrasinin getirdiği dezavantajlar da göz önünde bulundurulduğundan farklı bütçeleme anlayışları ön plana çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda bütçeleme anlayışında katılımcı bütçeleme, cinsiyetçi bütçeleme, sosyal bütçeleme, vatandaş odaklı bütçeleme gibi farklı anlayışlar bir nevi demokratiklik derecesini artırma çabaları nedeniyle ileri sürülmektedir.

Ayrıca bahsi geçen bütçe yaklaşımlarından farklı ve kapsayıcı bir gösterge olarak mali demokrasi kavramı ortaya atılmıştır. Henüz tam anlamıyla net bir tanımı yapılamayan mali demokrasi kavramı özellikle ülkelerin kendilerine özgü yapısal şartlarına göre ele alındığında farklı şekilde değerlendirilebilecek temel niteliklere sahiptir. Bütçenin meclis tarafından oylanmasında isteğe bağlı ve zorunlu harcamalar olarak ikili bir ayırım öneren mali demokrasi, seçilmiş yürütme organlarının ne kadar esnekliğe sahip olduğunu tespit etmeye çalışmaktadır. Bu esneklik ise Mali Demokrasi Endeksi ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu endeks neticesinde ülkelerin kamu maliyesi sahasında ne kadar hareket kabiliyetine sahip oldukları ya da olmadıkları ortaya konularak halkın isteklerine ne ölçüde cevap verilebileceği tartışılmaktadır.

Çalışmada mali demokrasi kavramına geçilmeden önce bütçe ve demokrasi ilişkisine değinilecektir. Ardından mali demokrasi kavramının ne olduğu açıklanarak Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya için hesaplanan mali demokrasi endeksine göre değerlendirmeler sunulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle küreselleşme ve bunun beraberinde getirdiği kavramlardan olan vergi rekabetinin mali demokrasi ile olan ilişkisi değerlendirilecektir.

1. Bütçe Ve Demokrasi

Demokrasinin doğumu mutlak siyasal otoritenin vergilendirme gücünün sınırlandırılması yönündeki çabaların bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. İktidarların vergilendirme gücünün sınırlandırılması ise parlamentoların yasama yetkilerinin özünü oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte ilk demokrasi mücadelesine iktidarların vergilendirme konusundaki keyfi tutumlarına bir tepki ya da tavır olarak başlandığı görülmektedir. Parlamentolar ilk ve en önemli yetkilerini vergilendirme konusunda almışlardır. Temsilsiz vergilemenin olamayacağı kuralı batı demokrasilerinin temel anayasal ilkelerden biri olarak kabul görmüştür (Çağan, 1980).

Demokrasinin doğuşu adına önemli bir gelişme olan bu mücadeleler en nihayetinde parlamentolara yetki sağlamıştır. Parlamentolar bu yetki ve izin ile beraber gelirlerin nereden, nasıl ve kimlerden elde edileceği ile giderlerin kime, nereye ve nasıl harcanacağını gösteren bütçeler hazırlamaya başlamışlardır. Böylelikle bütçe ve demokrasi ilişkisi tesis edilmiştir.

2. Mali Demokrasi

1970’li yılların sonlarından bu yana politik mirası devralma sorunu kamu maliyesi yazınında önemli bir temayı oluşturmaktadır. Çoğu demokratik devletde kronik bütçe açıkları ve kamu borçlarındaki ortaya çıkan artış, seçilen veya seçilecek hükümetlere olumsuz anlamda bir politik miras bırakmaktadır. Artan açıkların finansmanı olarak başvurulmuş borçlanmanın ilerleyen yıllarda faiz yükü ve tahsil edilen vergi gelirlerinin yetersiz kalması gibi unsurlar demokratik sistemi tehdit etmektedir (Streeck ve Mertens, 2010). Seçilen hükümetler, mali anlamdaki bu baskının yanı sıra her geçen gün yeni taleplerle karşılaşmakta ve bu sorunun boyutu mali alandan siyasi ve sosyal alana kadar genişlemektedir.

Aslında mali demokrasi kavramı literatürde gündeme geldiği tarih itibariyle yeni olmasına rağmen içerik açısından oldukça eskidir. Bu fikir seçilmiş hükümet ve meclislerin, önceki dönemlerdeki hükümet ve meclislerin politik miraslarının varisleri olmasıyla yakından ilintilidir. Olumsuz anlamdaki politik miras, seçilmiş hükümet ve meclislerin ortaya çıkan toplumsal sorunlara cevap verme kapasitesini daraltmaktadır. Zira daha önce kararı alınmış ve uygulanmış harcama programlarının ortadan kaldırılması zor olmakla beraber bileşik faiz mantığı çerçevesinde maliyetleri aşamalı olarak arttıran bir mekanizma niteliğindedir (Streeck ve Mertens, 2010).

Mali demokrasi kavramı Eugene ve Steurle tarafından ileri sürülmesine rağmen açık ve net bir şekilde tanımlanmamıştır. Dolayısıyla mali demokrasinin anlamı daha çok sezgisel düzeydedir. Bir ülkenin mevcut öncelikleri genellikle finansal etkiler taşıdığı için, demokrasi aslında özünde mali bir meseledir. Vergi ve harcama politikaları üzerinde eşit oy hakkına sahip olunması demokrasinin bizzat kendisidir. Oylama işleminde demokratik kontrol ancak ve ancak oyların politik koşullarda fark yaratabilme kapasitesinin olması ile mümkündür. Eğer alternatif bir durum söz konusu değilse oylama anlamını yitirmekte ve gereksizleşmektedir. Mali demokrasi yalnızca resmi ön koşulları (örneğin eşit oy hakkı) içermemekte bununla birlikte politik tercih ve özerklik gibi şartları da içermektedir. Esasen mali demokrasi, seçmenlerin hükümeti değiştirme gücüne sahip olduğu ve seçilen hükümetlerin seçmen tercihleri ışığında

Bütçe Ve Demokrasi İlişkisinde Yeni Bir Anlayış: Mali Demokrasi

maliye politikalarını belirleme gücüne sahip olduğunda söz konusudur (Genschel ve Schwarz, 2012; Genschel ve Schwarz, 2013; Steurle, 2016).

Steurle spesifik olarak dünün yasa koyucularının tercihlerinin bugünün hükümet veya meclisinin mali tercihlerini etkileyen politik yükümlülükler ve kısıtlar üzerinde durmuştur. Bu kısıt ve yükümlülükleri ölçme adına, zorunlu kamu harcamaları (kamu borç faizleri dâhil) düşüldükten sonra geriye kalan kamu gelirlerinin bütçedeki yüzdesi anlamına gelen mali demokrasi endeksini geliştirmişlerdir. Ülkelerin kamu mali dengelerinin ne kadar değiştiğini ölçmenin bir yolu, “mali demokrasi endeksi” olarak adlandırılan ölçüttür (Steurle, 2010; Steurle, 2016).

Bu noktada hükümet ve yasama organı perspektifinden devletin vergi gelirlerinin büyük bir kısmını içine alan olumsuz politika mirasları mali demokrasi sorununa yol açmaktadır. Zira hükümet ve yasama organlarının elinde, geçmiş dönemlerde birçok şey için kararlar alınması nedeniyle bugün karar alma adına çok az şey kalmaktadır (Streeck ve Mertens, 2010). Bu durum ise mali kaynaklar üzerinde hükümetlerin esnekliğini veya hareket kabiliyetini daraltmakta ve demokratik sistemi sorgulamamıza neden olmaktadır.

Genellikle demokratik hükümetlerin karşılaştığı sorunların bütçe açığı, mali sürdürülebilirlik ve bütçe konsolidasyonları şeklinde olduğu öne sürülmektedir. Aslında bu açıklar veya mali dengesizlikler en geniş ve kapsayıcı şekilde mali demokrasinin azalması olarak tanımlanabilecek daha büyük bir sorunun belirtileridir. (Steurle, 2012).

Literatür incelemesinde görülen odur ki sadece Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya için mali demokrasi endeksi hesaplanmıştır. 1970’li yıllardan bu yana Amerika Birleşik Devletleri’ndeki mali demokrasi endeksi aşağı yönlü bir seyir izlemiştir. Özellikle 2009 yılındaki finansal kriz döneminde endeks sıfırın altına kadar düşmüştür. Bu dönemde faiz ödemelerini de içeren zorunlu harcamalar toplam devlet gelirlerini aşmış ve bu nedenle ihtiyari harcamalar borçla finanse edilmeye çalışılmıştır (Streeck ve Mertens, 2010).

Almanya da ise, 1970’li yıllardan bu yana mali demokrasi endeksi ABD’den bile daha fazla olarak düşüş göstermektedir. Özellikle işsizlik yardımı ödemeleri, sosyal güvenlik sistemi ve sosyal yardımların giderek artan bir seviyeye ulaşması Alman hükümetlerinin politik tercih alanını sürekli olarak daraltmıştır. Ancak 1990’lı yıllardan bu yana oluşan düşük faiz oranları borç servisinin maliyetini düşürerek endekse olumlu katkı yapmıştır. Bununla birlikte özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesini takip eden sonraki yıllarda savunma harcamalarının azalması bir diğer olumlu etkidir. Ancak 1990’lı yılların sonu 2000’li yılların başına doğru endeks düşmeye devam etmiştir (Streeck ve Mertens, 2010).

Genel bir değerlendirme yapıldığında gerek Almanya ve gerekse ABD’de 1970’li yıllardan bu yana mali demokrasi endeksinde belirgin bir azalma olmuştur. Gerçekten bu ülkelerin beklenmeyen herhangi bir ekonomik sorun karşısında örneğin gelecekteki olası bir krize karşı hareket kabiliyeti veya esneklik sağlayacak tüm mali alanlarını neredeyse kaybettikleri gözlenmektedir (Streeck ve Mertens, 2010).

3. Mali Demokrasi ve Vergi Rekabeti

Günümüze doğru gelen tarihsel süreçte dünya ekonomisi gittikçe artan bir şekilde birbirine bağımlı duruma geldikçe ülkelerin ulusal vergi sistemlerini uluslararası koşullara uyarlaması, bir ihtiyaçtan daha öte bir zorunluluk halini almaktadır (Boadway, 2005: 910-911; Sorensen, 1994: 57-58; Nielsen ve Sorensen, 1997: 312). Bu kaçınılmaz zorunluluk, bir yandan ulusal sanayinin rekabet edebilirliğine engel olmamak iken diğer yandan uluslararası hareketliliği dikkate alarak bir sistem oluşturmayı ifade etmektedir. Hemen hemen bütün OECD ülkelerinde, kamunun milli gelir içindeki payı gelişmekte olan ülkelere nazaran önemli bir seviyededir. Kişi başına gelir artışı hükümetleri sağlık, eğitim, işsizlik, sosyal hizmet gibi refah politikaları alanlarında önemli harcamalar yapmaya itmektedir. Bu sorumluluklar ülkeleri tüm ülkelerde var olan savunma ve altyapı harcamalarıyla beraber azımsanamayacak derecede yük altına sokmaktadır (Boadway, 2005: 910-911).

Bu nedenledir ki, vergi politikasını dizayn eden politik karar alıcılar birbiriyle sıkı sıkıya bağlı üç farklı baskıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu baskı etmenleri; küreselleşme, ülkelerin iç dinamikleri ve bütçesel kısıtlardır. Küreselleşme, “*dibe doğru yarış*” ile ilgilidir ki, devletlerin vergi gelirlerini artırma kapasitelerini sınırlandırmaktadır. İç dinamiklerden kaynaklanan iktisadi sorunlar ise küresel alanda rekabet içinde olan sermaye ve emek üzerindeki vergi yüklerini azaltmaya zorlamaktadır. Ayrıca, bütçesel kısıtlar ve özellikle kamunun borç stoku, vergi politikalarını düzenlemede ciddi zorluklar getirerek manevra imkânını daraltmaktadır (Öz, 2006: 72). Ülkeler bu kısıt ve baskı etmenlerinin altında vergi rekabetine başvurumaktadırlar.

En genel tanımıyla vergi rekabeti ise ulusal ölçekte rekabet gücünü arttırmak ve yabancı sermayeyi ülke ekonomisine çekme adına ülkelerin ekonomik faaliyetler üzerindeki vergilendirme haklarından kısmen veya tamamen vazgeçmesidir. Daha geniş bir kapsamda ise ülkelerin uyguladıkları vergi politikalarının diğer ülkelere olan etkisini ifade etmektedir. En nihayetinde vergi rekabeti, efektif vergi oranlarının düşürülerek ülkenin ekonomik açıdan cazip hale getirilmesi ve böylelikle ulusal refahın artırılmasını sağlayan politika aracıdır (Yurdadoğ ve Albayrak, 2017).

Mali demokrasi ise sadece harcama tarafından değil aynı zamanda gelir tarafından da baskı altındadır. Bu noktada endişe duyulan gelir kalemi uluslararası vergi rekabeti ile yakından ilintilidir. Genschel ve Schwarz’ın 2012 ve 2013’deki çalışmalarına göre politik ekonomi literatürü bu türden bir rekabetin mali demokrasiye sekte vurup vurmayacağı noktasında ikiye bölünmüştür. Bazı araştırmacıların vergi rekabetinin ulusal vergi özerkliğini kısıtlayarak mali demokrasiye zarar verdiğini, bazılarının ise vergi rekabetinin ulusal vergi özerkliğini kısıtlamadığını ve bu nedenle mali demokrasiye herhangi bir zarar vermediğini savundukları ifade edilmektedir. (Genschel ve Schwarz, 2012; Genschel ve Schwarz, 2013).

Özellikle 1980’li yılların sonları ile 1990’lı yılların başında ABD ve İngiltere’deki radikal vergi reformları, küresel ve bölgesel bazlı ekonomik birleşmelerin hızla ilerlemesi yeni bir uluslararası rekabet çağına yol açmıştır. Pek çok iktisatçı bu durumla ilgili olarak çekincelerini ifade ederek ulusal vergi özerkliğinin ortadan kalkacak bir biçimde dibe doğru bir yarışın başlayacağını savunmuştur. Bu endişe özellikle Avrupa ekseninde oldukça yaygındır. Bazı

Bütçe Ve Demokrasi İlişkisinde Yeni Bir Anlayış: Mali Demokrasi

İktisatçılar tek pazarın AB'yi büyük bir vergi cenneti haline getireceği uyarısında bile bulunmuşlardır. İkinci görüş ise 1990'lı yılların sonları ile 2000'li yılların başında akademisyenlerin ilk görüşü savunanların ifadelerini test etmeye başladıkları ve açık bir kanıt bulamamalarıyla başlamaktadır. Bu araştırmacılar, ulusal vergi özerkliği konusunda yapılan yorumların doğru olmadığı sonucuna varmışlardır (Genschel ve Schwarz, 2012; Genschel ve Schwarz, 2013).

Bulgular her iki tarafın da yanlış olduğu yönündedir. Aslında vergi rekabetinin belirsiz etkileri vardır. Çoğu ülkede mali demokrasiyi zayıflatırken, bazı ülkelerde özellikle küçük, yoksul ve çevre ülkelerinde mali demokrasiyi kapsayıcı genişletmiştir (Genschel ve Schwarz, 2012; Genschel ve Schwarz, 2013).

4. Sonuç ve Öneriler

Ulusal bütçelere ve demokrasilere farklı ve yeni bir pencereden bakılmasını sağlayan mali demokrasi kavramı üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Mevcut hükümetler, daha önceki hükümetler tarafından alınan kararların etkisi altında kalmakta ve dolayısıyla devlet bütçesinin kullanımında bazı kısıtlar altında kararlar almaktadır. Demokratik seçimler yoluyla seçilmiş olan hükümetler, halkın demokratik taleplerine karşılık verebilmeleri için esnek bir bütçe kompozisyonuna ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle mali demokrasi kavramının ölçütü olan mali demokrasi endeksi ülkelerin hareket sahasını veya esnekliğini ve aynı zamanda demokratiklik derecesini ölçmektedir.

Literatürde yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya için mali demokrasi endeksi hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre her iki ülkede de mali demokrasi endeksi çok düşük seviyelerdedir. Mali demokrasi endeksinin düşük olması ise bu ülkelerin herhangi bir kriz, afet veya konjonktür dalgalanmaları döneminde hükümetlere esneklik sağlayacak mali alana sahip olmamaları ve aynı zamanda sürdürülebilir bir mali yapıda olmadıkları anlamına gelmektedir.

Mali demokrasi en nihayetinden vergileme ile yakından ilintili olduğu için vergi rekabeti ile olan ilişkisi ve sonuçları önem arz etmektedir. Literatürde vergi rekabetinin etkilerine yönelik farklı görüşler mevcuttur. Bu çalışmada ise, vergi rekabetinin etkilerinin tam olarak belirli olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak belirtilmelidir ki, vergi rekabeti çoğu ülkede mali demokrasiyi zayıflatıcı bir etki yaratırken, özellikle küçük veya çevre olarak nitelendirilecek ülkelerde mali demokrasiyi kapsayıcı genişletmiştir.

Sonuç olarak gerek ulusal gerekse de uluslararası yazında hak ettiği değeri henüz tam olarak vermediği mali demokrasi yaklaşımı, bu çalışma ile beraber alandaki boşluğu giderme adına bir çabanın ürünüdür. Mali demokrasi endeksinin yalnızca iki ülke için hesaplanmış olması nedeniyle henüz ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması olanaklı gözükmemektedir. Zira literatürde yalnızca ABD ve Almanya için mali demokrasi endeksi hesaplanmıştır. Yapılması gereken Türkiye'de dâhil olmak üzere Avrupa Birliği veya OECD gibi geniş bir coğrafyayı kapsayan ülkelerin mali demokrasi endeksinin hesaplanmasıdır. Böylelikle hem sağlıklı karşılaştırmalar yapılabilecek hem de literatüre kamu maliyesinin performansını ölçmek ve değerlendirmek için yeni bir perspektif kazandırılmış olacaktır.

Kaynaklar

Boadway, R. (2005). Income tax reform a globalized wold: The case for a dual income tax. *Journal of Asian Economics* 16, pp.910-927.

Çağan, Nami, “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXVII, Sayı: 1-4, 1980.

Genschel, P. ve Schwarz, P. (2012). Tax competition and fiscal democracy, *TranState working papers*, No. 161, Univ. Sonderforschungsbereich 597 Staatlichkeit im Wandel, Bremen.

Genschel, P. ve Schwarz, P. (2013), ‘Tax Competition and Fiscal Democracy’, in: A. Schafer, W. Streeck (editör.), *Politics in the Age of Austerity*, Polity, Cambridge, pp. 59–83.

Nielsen, S.B. ve Sorensen, P.B. (1997). On the optimality of the Nordic system of dual income taxation. *Journal of Public Economics* 63, pp.311-329.

Öz, S. (2006). *Gelir Vergisinde Vergiyi Doğuran Olay “Elde Etme”*, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2006.

Sorensen, P.B. (1994). From the global income tax to the dual income tax: Recent tax reforms in the Nordic countries. *International Tax and Public Finance*, Vol: 1(1), pp.57-79.

Steuerle, C. E. (2010). *America’s Related Fiscal Problems*, Urban Institute, <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/28156/1001447-America-s-Related-Fiscal-Problems.PDF>, Erişim: 12.11.2018,

Steuerle, C. E. (2016). *Restoring Fiscal Democracy*, Urban Institute, <https://www.urban.org/research/publication/restoring-fiscal-democracy>, Erişim: 12.11.2018.

Steuerle, C. E. (2012). Fiscal democracy or why sound fiscal policy, budget consolidation and inclusive growth require fewer, not more, attempts to control the future, de Mello, L. and M. A. Dutz (editör.) *Promoting Inclusive Growth: Challenges and Policies*, OECD Publishing.

Streeck, Wolfgang/Daniel Mertens, (2010). *An Index of Fiscal Democracy*. MPIfG Discussion Paper 10/3. Cologne: Max Planck Institute for the Study of Societies.

Yurdadoğ, V. ve Albayrak, M. (2017). “OECD Ülkelerinde Vergi Rekabeti”, *Sosyoekonomi*, Vol. 25(32), 121-148.

SÜRDÜRÜLEBİLİR SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ İÇİN MALİ KURAL ÖNERİSİ

FİSCAL RULE PROPOSAL FOR SUSTAINABLE SOCIAL SECURITY SYSTEM

Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ*Doç. Dr. Haşim AKÇA**Oğuzhan BOZATLI***

Özet: Anayasanın devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları başlığı altındaki mevcut 65. Maddesi Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin işleyişi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bahsi geçen üst düzey norm niteliğindeki madde devletin, amaçlarına uygun önceliklere göre hareket etmesini gerekli kılmakta ve bununla beraber bu amaçların ancak mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirebileceğini ortaya koyan bir nevi mali sınır çizmektedir. Söz konusu madde her ne kadar mali bir sınır çizse de sonuç olarak Türk Sosyal Güvenlik Sistemi, kronik bir şekilde açık vermeye devam etmekte, aynı zamanda her yıl düzenli olarak artan yüksek bütçe transferlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu kronik açıklarının ardında yatan en temel ve belki de en öne çıkan sebeplerden biri Sosyal Güvenlik Kurumunun politik müdahalelere maruz kalmasıdır. Zira bahsi geçen Anayasa maddesi iki farklı şekilde yorumlanabilmektedir. İlk olarak devletin bu maddeyi ileri sürerek sosyal güvenlik harcamalarında kısıntıya gitme imkânının bulunması olarak yorumlanırken, ikinci olarak bir diğer anayasal norm olarak karşımıza çıkan sosyal devlet anlayışı gereği sosyal harcamalarda Anayasanın 65. Maddesi atlanarak haddinden fazla harcama yapılmasıdır. Bu nedenlerdir ki, bu çalışmanın konusu ve amacı Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin içine düştüğü sürdürülemez kronik açıkları kontrol altına almaya yönelik politika önerisi sunmak ve beraberinde sürdürülebilir sosyal güvenlik sistemi için rasyonel bir perspektif çizmektir. Bu perspektif, Türk Sosyal Güvenlik Sistemine son yıllarda ekonomi literatüründe evrensel bir norm haline gelmeye namzet mali kural uygulamasıdır. Paradigma olarak neden mali kural uygulanması gerektiği irdelenerek çalışma neticelendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyal Güvenlik Sistemi, Anayasa, Mali Kural

Abstract: The current 65th article of the Constitution covers the borders of the economic and social duties of the state. The article is of great importance in terms of the functioning of the Turkish social security system. The above-mentioned high-level norm makes it necessary for the state to act in accordance with the priorities for its purposes and, however, draw a kind of financial border that reveals that these goals can only be fulfilled in the extent of the financial

* Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana, vyurdadog@cu.edu.tr

** Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana hakca@cu.edu.tr

*** Oğuzhan BOZATLI, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Adana, oguzhanbozatli@gmail.com

Sürdürülebilir Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Mali Kural Önerisi

resources ' competence. As a result, the Turkish social security system continues to make a chronic deficit, although this article draws a financial limit, and it also needs regular high budget transfers every year. One of the most basic and perhaps most prominent reasons behind these chronic deficits is the exposure of the Social Security institution to political interventions. Because the constitution of the Constitution can be interpreted in two different ways. First of all, when the state is interpreted as having the possibility to go back on social security expenditures by advocating this matter, secondly, as a constitutional norm, social expenditure is overdue by omitting Article 65 of the Constitution in accordance with the understanding of the social state. For these reasons, it is to present a policy proposal for the control of unsustainable chronic deficits that the work of this study falls into the subject and purposeful Turkish Social Security System and to draw a rational perspective for the sustainable social security system. This perspective is the application of nominal fiscal rule to the Turkish Social Security System in recent years to become a universal norm in economic literature. As a paradigm, the study will be concluded by explaining why a fiscal rule should be applied.

Keywords: Turkish Social Security System, Constitution, Fiscal Rule

Giriş

İnsanoğlunun geleceğini teminat altına alması fikrinden doğan sosyal güvenlik, gerçekleşmesi muhtemel olumsuzluklara veya risklere karşı önlemler alma çabasının ürünüdür. Tarihin her döneminde insanların bir araya gelerek, ilkel düzeyde bile olsa hayatlarını devam ettirebilme adına bazı yöntemler denediği bilinmektedir. Ne var ki sosyal güvenliğe yüklediğimiz anlam, 19. ve 20. yüzyılda Kıta Avrupası ülkelerinde şekillenerek bugünkü konumuna gelmiştir. Özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde ortaya çıkmasının ardında yatan temel sebepler ise sanayileşmesini tamamlayan bu ülkelerde ortalama yaşam sürelerinin düşüklüğü, iş kazalarındaki artış, yoksulluğun artması ve sağlık hizmetine duyulan ihtiyacın artmasıdır.

Avrupa ülkelerinde bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devletinde ise ahilik, lonca ve vakıf gibi geleneksel kurumlar aracılığıyla tam olarak bugünkü anlamında olmasa da bir nevi sosyal güvenlik fonksiyonu gören kurumlar vardı. Osmanlı Devleti'nin varisi Türkiye'de ise cumhuriyetin ilanından 1961 Anayasası'na kadar olan dönemde oldukça dar kapsamlı olsa da sosyal güvenlik kanunlarının çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Ancak gerek 1921 gerekse de 1924 Anayasalarında sosyal güvenlik hakkı henüz kabul edilmemiştir. İlk olarak 1961 Anayasası ile kabul edilen sosyal güvenlik hakkı, 1982 Anayasası'nda da yer bulmuş ve bugüne kadar sosyal güvenlik hakkı ile ilgili pek çok gelişmeler yaşanmıştır.

Çalışmada üzerinde durulacak konulardan ilki Anayasa, kanun ve sosyal güvenlik başlığı altında bu kurumların birbiri ile olan etkileşimi sonucu ortaya çıkan sosyal güvenlik kurumunun tanımlanmasıyla ilgilidir. Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal güvenlik açıklarının nedenleri ve etkileri üzerinde kısaca durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise mali kuralın tarihsel ve felsefi temelleriyle birlikte teorik kısmına değinilmiştir. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi için neden bir mali kurala ihtiyacın olduğuna değinilerek çalışma neticelendirilmiştir.

1. Anayasa, Kanun ve Sosyal Güvenlik

Türk Hukukunda sosyal güvenlik hakkı, ilk olarak 1961 Anayasası'nın 48. Maddesinde "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurma ve kurdurmak devletin ödevlerindedir" ibaresi ile anayasal zeminde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nda ise 60. maddede "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." hükmüne yer verilerek anayasal hak günümüze kadar gelmiştir (Fırat, 2016: 319; Karabulut, 2016: 199).

Türk Sosyal Güvenlik sistemi 2006 yılında 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanununun yürürlüğe girmesi ile birlikte Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur'dan oluşan ve dağınık bir halde bulunan sosyal güvenlik sistemi tek çatı altında birleştirilmiştir. 5502 sayılı kanun, dağınık halde bulunan sistemi Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında bir araya toplarken aynı zamanda farklı sosyal sigorta rejimleri 5510 sayılı kanunla beraber bir araya getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler neticesinde Türk Sosyal Güvenlik sistemi iki temel yapı olarak SGK ve Türkiye İş Kurumu şeklinde oluşturulmuştur. Tamamlayıcı unsur olarak ise Bireysel Emeklilik Sistemi kurulmuştur. Bu düzenlemeler ile sigortalarının hak ve yükümlülüklerin eşitlendiği, mali olarak sürdürülebilir bir sistemin kurulması hedeflenmiştir (Fırat, 2016: 319; Cural, 2016: 695).

2001 yılındaki değişiklik öncesi 1982 anayasasının ilk halinde 65 madde şöyledir: "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirilir." 2001 yılında yapılan değişiklikle ise söz konusu madde şöyle değiştirilmiştir: "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." Bahsi geçen Anayasa maddesindeki değişiklikle beraber devletin ekonomik istikrarın korunmasını gözetmesine yönelik ibare kaldırılarak bunun yerine amaçlarına uygun önceliklerin gözetilmesi ibaresi eklenmiştir. Bu madde ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapıldığında hukukçular iki zıt kutupta görünmektedir. Kimi hukukçular söz konusu maddenin gayet müspet yönlerini ortaya çıkarırken kimi hukukçularda olumsuz yönlerini öne çıkarmaktadır. Ancak yapılan yorumlar genellikle hukuki nitelikte olup, sosyal güvenliğin mali yapısı ve mali etkileri ihmal edilmektedir. Bu noktada dikkate alınması gereken aslında daha genel ve daha kapsayıcı bir durumun varlığıdır.

2. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Açıklarının Nedenleri ve Etkileri

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin en büyük sorunu kronik olarak verdiği açıklardır. Bu açıklar yapısal ve siyasi tercihlerinin ürünü olmakla beraber bütçe üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Konu üzerinde çalışan araştırmacılar, bütçenin kara deliği olarak sosyal güvenlik açıklarına işaret etmektedirler. Her yıl düzenli olarak açık veren sosyal güvenlik sistemi açıkları, Hazine tarafından bütçe transferleri yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır. Her yıl yapılan bütçe transferleri bütçe açıkları, kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmaktadır. Genel bir derleme yapıldığında Türkiye'de sosyal güvenlik açıklarının nedenleri şöyledir:

- Aktif/pasif oranının düşüklüğü,

Sürdürülebilir Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Mali Kural Önerisi

- Kayıt dışılık,
- İşgücüne katılım oranının düşüklüğü,
- Erken emeklilik uygulamaları,
- Fonların verimli ve etkin kullanılmaması,
- Norm ve standart birliğinin olmaması,
- Prim oranlarının yüksekliği,
- Gelir düzeyindeki düşüklükler,
- Prim tahsilatında yaşanan sorunlar,
- Sosyal güvenlik ahlakının yoksunluğu,
- Sağlık sektöründeki ihmaller,
- Yanlış finansman yöntemlerinin uygulanması,
- Kurumun özerkliğinin olmaması,
- Kurumun politik müdahalelere maruz kalması,
- Demografik yapıdaki değişim,
- Prim afları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Sosyal Güvenlik sisteminin açıkları ise Hazine tarafından gerçekleştirilen bütçe transferleriyle finanse edilmektedir. Bütçe transferleri; devlet katkısı, açık finansmanı, ek ödeme, faturalı ödemeler, teşvikler ve ödeme gücü bulunmayan vatandaşların genel sağlık sigortası primlerinden oluşmaktadır (Altunöz, 2017: 62; Cural, 2016: 700). Bu bütçe transferlerinin ise bazı olumsuz etkileri bulunmaktadır:

Cural (2016) ve Altunöz (2017), Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin yapısal sorunları ve bütçe transferlerinin ekonomik etkilerini incelediği çalışmalarında sisteme aktarılan bütçe transferlerinin devlet giderlerini ve iç borç stokunu artış yönünde etkilerken, aynı zamanda devlet bütçesini de olumsuz bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kara vd. (2016), sosyal güvenlik açıklarıyla makroekonomik göstergeler arasında ilişki üzerine yaptıkları çalışmada sosyal güvenlik açıkları ile büyüme, iç borç ve sağlık harcamaları arasında uzun dönemde bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca sosyal güvenlik açıkları ile borçlanma arasında bir ilişki tespit edilemediğinden açıkların, borçlanma dışı finansman teknikleri ile karşılandığı düşünmektedirler.

Yılmaz (2014)'e göre sosyal güvenlik sistemine yapılan bütçe transferlerinin yüksek seviyelere ulaşması bütçe açığını ve kamu borçlanma gereğini arttıran ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen bir durumdur.

Bu çalışmaların ışığında, sosyal güvenlik sisteminin açıklarının, bütçe transferleri ile yolu kapatılmaya çalışılmasının mali anlamda bazı olumsuzluklara neden olduğu söylenebilir. Sisteme yapılan bütçe transferleri bütçe açıklarını arttırmakta, artan bütçe açıkları kamu kesimi borçlanma gereğini arttırarak kamu maliyesi göstergelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

3. Mali Kurallar

Mali kural en genel tanımıyla bütçe dengesi, borçlanma, harcama veya vergilemeye yönelik olarak mali göstergeler üzerine limit koyan, yasal veya anayasal zeminde düzenlenen maliye politikasıdır. Mali kurallara ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmakla beraber tüm bu tanımların altında yatan ana fikir, maliye politikasına yasal bir sınır getirilerek hükümetlerin bu yönde hareket etmelerini sağlayan bir kısıtlamadır (Günaydın ve Eser, 2009: 55).

Debrun (2008: 8)'e göre mali kurallar dört geniş kategoriye ayrılmaktadır:

- i) Denk bütçe, altın kural, açık sınırlamaları
- ii) Brüt veya net kamu borç oranına getirilen sınırlamalar
- iii) Toplam harcamalara veya belirli harcama kategorilerine getirilen harcama tavanları
- iv) Genel vergi yüküne bir sınır koymak veya dönem öncesinde beklenmeyen gelir fazlalıklarının tahsisine yönelik kurallar

Mevcut maliye politikası kuralları hem tasarlanma hem de uygulama açısından ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık gibi Anglo-Sakson ülkeler şeffaflığa önem vermektedir. Avrupa Parasal Birliği, İstikrar ve Büyüme Pakti ve İsviçre'yi kapsayan Kıta Avrupası ülkeleri ile Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Peru ve Hindistan gibi yükselen piyasa ekonomiler sayısal referanslara önem vermektedirler (Kopits, 2001). Genel olarak denilebilir ki, mali kuralların tasarlanmasında ve uygulamasında gelişmiş ülkeler, var olan mali istikrarın muhafaza edilmesini hedeflerken gelişmekte olan ülkeler açısından daha önem arz eden şey güvenilirliğin sağlanmasıdır (Tepav, 2010).

Hedef olarak belirlenen kuralların yaptırımı olmaması hükümetlerin, bu kurallardan kolay bir biçimde vazgeçmesini mümkün kılabilir. Özellikle konjonktürün dalgalanma dönemlerinde hükümetler, herhangi bir yaptırımın olmaması nedeniyle kuralları istedikleri gibi esneterek mali disiplini sağlama adına getirilen mali kuralları etkisiz hale getirebilmektedirler (Günaydın ve Eser, 2009: 58). Zira mali kurallar, hükümetlerin uygulayacağı maliye politikalarının

Sürdürülebilir Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Mali Kural Önerisi

kredibilitesini arttırmak, mali konsolidasyonu hedefleyerek mali disiplin ve mali performansı güçlendirmeye katkı sağlamak için tasarlanmakta ve uygulanmaktadır (Karakurt ve Akdemir, 2010: 230). Bu nedenlerdir ki, mali kurallar daha tasarlanma aşamasındayken izleme, denetim ve yaptırım aşamalarının üzerinde sıklıkla durulmaktadır.

Genel olarak özetlemek gerekirse mali kurallar (Kopits and Symanski, 1998: 6)'e göre;

- * Mali kulların tanımı net bir şekilde yapılmalı ve belirsizliğe asla yer verilmemelidir.
- * Mali kuralın uygulanma aşamasında şeffaflığı oldukça fazla özen gösterilmelidir.
- * Mali kurallar basit ve anlaşılır düzeyde olmalıdır.
- * Mali kurallar dışsal şoklara karşı esnek olmalı, hareket sahası bırakmalıdır.
- * Mali kurallar amaçlanan sonuçlarla uyum göstermelidir.
- * Mali kurallara yeterli kredibilite sağlanmalıdır.
- * Mali kurallar uygulanan diğer politikalarla koordineli olmalıdır.
- * Mali kurallar yapısal anlamda uygulanan reformları destekler biçimde tasarlanmalıdır.

3.1. Sosyal Güvenlik, Mali Kural ve Türkiye

1990'lı yılların başından itibaren uygulanan mali kuralların niteliğinde bazı önemli gelişmeler gözlemlenmektedir. Mali kuralların tasarlanma ve uygulanma aşamalarında kapsam genellikle yerel yönetimlerle sınırlı iken zamanla merkezi yönetim ve sosyal güvenlik sistemi gibi genel devleti içine alan diğer birimlerde de mali kurallar uygulanmaya başlanmıştır (Kaya, 2009: 40-41).

Türkiye'de ise mali kurallara yönelik ilk fiili adım 2010 yılında atılmıştır. Dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, 2010 yılının Mayıs ayında yaptığı açıklamada "Mali Kural Kanun Taslağı Tasarısı" nın 2011 yılında yasalaşacağını ifade etmiştir. Ali Babacan, mali kuralın merkezi yönetim, sosyal güvenlik, mahalli idareler, döner sermayeli kurumlar, işsizlik sigortası fonu ve diğerleri olmak üzere genel devlet yönetimini kapsayacağını da eklemiştir. Ayrıca Türk Sosyal Güvenlik Sistemine yönelik her yıl olmak üzere emeklilik ve genel sağlık sigortasına yönelik uzun vadeli aktüeryal dengelere ilişkin hesaplamaların raporlar halinde açıklanacağını dile getirmiştir (Aktan, 2011: 9-10). Türkiye'nin mali sürdürülebilirlik hususunda piyasalara güven vermek ve mali disiplin adına önemli bir adım olan söz konusu Mali Kural Kanunu tasarısı yürürlüğe girmemiştir. Halihazırda Avrupa Birliğine tam üyelik noktasında Maastricht Kriterleri bir çıpa olarak kullanılmaktadır. Bu kriterlerin haricinde Faiz dışı fazla hedefi ile beraber Orta Vadeli Mali Çerçeve, 5018 ve 4749 sayılı kanunlarda mali kurallara dağınık bir şekilde de olsa rastlanmaktadır (Karakurt ve Akdemir, 2010: 331-338).

3.2. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Mali Kural Önerisi

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin en büyük sorunu açıkların bir türlü kontrol altına alınamamasıdır. Bu açıkların giderilmesi için mali kural uygulamasının faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu mali kural hem harcama hem de bütçe dengesi üzerinde tasarlanmalıdır. Uygulanma süresi ise Orta Vadeli Program ile paralellik göstermesi adına çok yıllı olmalıdır. Ayrıca kuralın başarısı adına önemli olacak yasal zemin oluşturulmalıdır. Oluşturulacak yasal zeminde ayrıca kuralın izlenmesi ve denetlenmesi ile kuraldan sorumlu olacak kuruluşun açıkça belirtilmesi kurala etkinlik kazandıracaktır.

Ayrıca kuralın tasarlanma ve uygulanmasını yanında bazı kurumsal düzenlemelerin varlığı da önem arz etmektedir. Örneğin, şeffaflık, hesap verilebilirlik, etkinlik, siyasi iradenin kararlılığı, sosyal güvenlik kurumunun idari ve mali açıdan özerkliği gibi. Bu düzenlemelerin olması veya olmaması uygulanacak mali kuralın başarı şansını etkileyecektir.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye yasal bir zeminde olmasa dahi Avrupa Birliği Ülkelerinin uyguladığı kurallar çerçevesini kendine bir çıpa haline getirerek, bütçe dengesi ve kamu borçlanması üzerinde mali kurallara önem vermektedir. Sosyal güvenlik sistemine yönelik ise herhangi bir mali kural uygulaması açık bir şekilde uygulanmamaktadır. Bu çalışma neticesinde Sosyal Güvenlik Kurumuna yönelik bir mali kural uygulamasının oldukça faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. Sosyal güvenlik sistemi özelinde uygulanması önerilen mali kuralın bütçe dengesi ve harcama dengesi üzerinde eş anlı olarak tasarlanması daha etkin olacaktır. Ayrıca kuralın izleme ve denetim ile kurala uyulmaması durumunda kuraldan sorumlu olacak kuruluşların yasal zeminde açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca kuralların başarısında ve etkinliğinde önemli rolü olan saydamlık, hesap verilebilirlik, etkinlik, kuralı uygulayacak siyasi iradenin kararlılığı ve Sosyal Güvenlik Kurumunun idari ve mali açıdan özerkliği gibi kurumsal düzenlemelerinde yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Aktan, C. C. (2011). “Kurumsal Maliye Politikası ve Mali Kurallar”. Çimento İşveren Dergisi, Sayfa 4-13.

Altunöz, U. (2017). Sosyal Güvenlik Politikaları Açısından Bütçe Transferlerinin Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi. International Review of Economics and Management, Cilt 5 Sayı 1 Sayfa 58-77.

Cural, M. (2015). “Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 21, Sayı2, Sayfa 693-706.

Debrun, X., Epstein, N. ve Symansky, S. (2008). “A New Fiscal Rule: Should Israel ‘Go Swiss?’”, IMF Working Paper, No.87.

Sürdürülebilir Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Mali Kural Önerisi

Fırat, M.S. (2016). “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi Ve Sosyal Güvenlik Açıkları”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi.

Günaydın, İ. ve Eser, L. Y. (2009), “Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kurallar”, Maliye Dergisi, Sayı 156, Sayfa 51-65.

Hayat Dergisi Sayı 3 Sayfa 187-208.

Kara, O., Kurutkan, M.N. ve Çolak, M. (2016). “Sosyal Güvenlik Açığının Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler İle İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı 49 Sayfa 205-224.

Karabulut, A. (2016). “**Sosyal Güvenlik Hakkı Ve 1982 Anayasası’na Yansımaları**”, İş ve

Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2010), “Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri”, Maliye Dergisi, Sayı 158 Sayfa 226-261.

Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2010), “Türkiye’de Mali Kural Uygulamaları: Sayısal Olmayan Kurallardan Sayısal Kurallar Geçiş”, Mali Kurallar, Editörler: Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2010/408, Ankara.

Kaya, F. (2009), “Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kopıts, G. (2001). “Fiscal Rules: Useful Policy Framework Or Unnecessary Ornament”, IMF Working Papers, No. 01/145, Washington.

Kopıts, G. ve Symansky S. (1998). “Fiscal Policy Rules”, IMF Occasional Papers, No. 162, Washington.

Tepav (2010). “Mali Kural Nasıl İşler?”, Tepav Politika Notu.

Yılmaz, B.H. (2014), Sosyal Güvenlik Ekonomisi: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Açıkları, Finansmanı ve Reformu, Derin Yayınları, İstanbul.

YENİDEN DAĞILIM TERCİHLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ

THE DETERMINANTS OF PREFERENCES FOR REDISTRIBUTION

Doç. Dr. Savaş ÇEVİK*Doç. Dr. Erol TURAN**

Özet: Çalışma bireysel düzeyde yeniden dağılım tercihinin belirleyicilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla önce hipotez geliştirmek ve ampirik bölüme dayanak oluşturmak üzere teorik ve ampirik literatür incelenmiştir. Ampirik inceleme yüzden fazla ülke için geniş bir zaman boyutunu kapsayacak şekilde toplanan anket verilerini içeren WVS/EVS verilerine dayanmaktadır. Sonuçlar, yaş, doğum yılı, cinsiyet, medeni hal gibi demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerin yeniden dağılım tercihlerini belirlemek bakımından anlamlı olduğunu göstermektedir. Rasyonel tercih yaklaşımını ve POUM hipotezini test etmek üzere gelir düzeyi, görece gelir ve eğitimin etkisini incelediğimizde bu yaklaşımlara paralel olarak değişkenler üzerinde negatif katsayılar bulduk. Adalet, kadercilik, karşılıklılık, özgecilik ve güven gibi bireysel değer ve normlar anlamlı ve yeniden dağılım tercihi etkileyen değişkenlerdir. Özellikle bireylerin yoksulluğun nedenine dair anlayışları yeniden dağılım tercihi üzerinde yüksek derecede etkilidir. Son olarak sosyal kimlik ve kültürün etkisini test etmek üzere, din, din ve dindarlık etkileşimi, siyasal ideoloji, sosyal sınıf ve milliyetçili inceledik ve tüm bu değişkenlerin yeniden dağılımı etkilediğini bulduk.

Anahtar kelimeler: yeniden dağılım, gelir eşitsizliği, bireysel tercihler, sosyal tercihler

Abstract: The study examines the determinants of redistribution preferences at individual level. We first review theoretical and empirical literature to establish a framework for empirical analyses. Then we provide the empirical evidence by depending on the data from World Value Survey (WVS) and European Value Survey (EVS) that cover survey data from over a hundred countries. Results reveal that demographic and socioeconomic factors such as age, birth cohort, gender, marital status influence the redistribution preferences. Income level, relative income, education are significant variables with negative coefficients in the line with traditional approach of economics and the POUM hypothesis. Besides, we examine further the effect of individual values and norms such as fairness, life control feeling, reciprocity, altruism and trust. All variables were significant, but especially fairness was higher coefficients. We included religion,

* Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kampüs – KONYA Eposta: scelik@selcuk.edu.tr, GSM: 0-506-277-5575

** Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Siyasetbilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, KASTAMONU Eposta: eturan@kastamonu.edu.tr, GSM: 0-532-572-4668

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

the interaction of religion with religiousness, political ideology, social class and nationalism into estimations as indicators of culture and identity. All variables, especially religion, were significant and important variables.

Keywords: redistribution, income inequality, personal preferences, social preferences

1. Giriş

Modern devletlerin en önemli fonksiyonlarından biri toplum üyeleri arasında gelirin dağılımında görece adaleti sağlamak üzere vergi ve harcama sistemleri aracılığıyla geliri yeniden dağıtmaktır. Devletin olağan vergi toplama ve harcama yapma faaliyetlerinin dahi, gelir dağılımını iyileştirmeye dönük bilinçli bir politika olmasa bile potansiyel yeniden dağıtıcı sonuçları vardır. Devletlerin bu işlevleri yaygın olduğu kadar da tartışma konusudur. Ne derece yeniden dağılımın “iyi” olacağı ya da devletin böyle bir fonksiyon üstlenip üstlenmemesinin arzulanırlığı, iktisatçılar kadar siyasetçiler arasında da üzerinde uzlaşma tesis edilememiş bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın ötesinde, ülkelerin uyguladıkları yeniden dağıtıcı politikalarda ve genel olarak devlet faaliyetlerinin yeniden dağıtıcı sonuçlarında ülkeler arasındaki farklılıklar da açıklamaya muhtaç bir husustur. Mevcut uygulamaların demokratik yönetimlerde –en azından kısmen- vatandaş tercihleri olduğu düşünülecek olursa bireylerin yeniden dağılımın düzeyine ilişkin tercihlerinin nasıl oluştuğunu ve neler tarafından belirlendiğini açıklamak özellikle son yıllarda iktisat ve siyasetbilimciler arasında önemli bir araştırma konusu olmuştur. Çalışmanın konusunu işte bu son problem yani bireysel düzeyde yeniden dağılım tercihleri şekillendiren faktörlerin incelenmesi oluşturmaktadır.

Çalışma İkinci Bölüm’de yapılan literatür incelemesine dayalı olarak hipotezler geliştirmekte ve temelde yeniden dağılımın belirleyicilerini üç grupta ele almaktadır: demografik faktörler ve gelir; bireysel değer ve normlar; ve sosyal kimlikler ve kültür. Çalışma bu değişkenlerin etkisine dair hipotezleri yüzden fazla ülkede uygulanan anketlere dayalı veriler aracılığıyla ampirik olarak test etmektedir. Veriler Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) verisetlerinden birleştirilmesinden elde edilmiştir diğer çalışmalara göre daha geniş bir veri seti kullanıyor olmak avantajına sahiptir. Bunun yanında literatürde farklı çalışmalarda tartışılmış farklı tahminlerini bir arada incelemek de amaçlanmıştır. Bu da farklı tahminlerinin görece etkilerini birlikte değerlendirme olanağı doğurmaktadır.

Çalışma şu şekilde organize edilmiştir. İkinci bölüm yeniden dağılımın bireysel tercihlerini teorik ve ampirik literatür ışığında tartışmaktadır. Üçüncü bölümde bu literatür incelemesine dayalı olarak seçilmiş değişkenler, bunların yeniden dağılım üzerindeki muhtemel etkilerine dair hipotezler, veri ve yöntem ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde analiz sonuçları sunulmakta ve sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. Yeniden Dağılım Tercihlerinin Oluşumu: Teorik ve Ampirik Literatür

Geleneksel iktisadi yaklaşım bireylerin tercihlerinde rasyonel olduğunu ve belirli kısıtlar altında bireysel tercihlerin fayda maksimizasyonu motivasyonu ile şekillendiğini varsayar. Yeniden dağılıma ilişkin tercihlerin de herhangi iki mal arasındaki tercihlerden farklı olmayacağı dolayısıyla bireylerin gelirini (ya da tüketimini) ençoklaştıracak yeniden dağılım politikalarını

destekleyeceği yani kamusal politikaların (vergi ve harcama politikaları) oluşumunda da kişisel çıkar motivasyonu ile hareket edeceği düşünülür. Bu yaklaşım doğrultusunda harcama-vergi politikalarına ilişkin talepleri incelemeye dayanak teşkil eden açıklama (Meltzer & Richard, 1981) tarafından ileri sürülmüştür ve (Meltzer & Richard, 1981) kişisel çıkara dayalı bireysel harcama-vergi tercihlerinin toplumda basit bir siyasi denge de oluşturacağını ileri sürer: tercihlerin politik karara dönüşmesinde “medyan seçmen” karar vericidir. Dolayısıyla her seçmen kamu harcama ve vergi politikalarına ilişkin kendi çıkarı doğrultusunda tercihler yapar ve çoğunluk oylamasına dayalı demokratik bir sistemde karar almanın sonucu medyan seçmenin tercihinin yakınsamak eğilimindedir.

Bununla birlikte, özellikle deneysel çalışmaların gösterdiği sağlam bir sonuç “kişisel çıkar”ın yeniden dağılıma desteği açıklamakta yetersiz kaldığı bunun ötesinde faktörlerin de yeniden dağılım tercihleri ile ilgili olduğudur (Camerer, 2003). Deneysel çalışmalarda kanıtlar yeniden dağılımdan kişisel çıkarın önemli olmakla birlikte bireylerin kendi çıkarına olmadığı durumlarda dahi yeniden dağılıma dair destek verebildiklerini göstermektedir (Esarey, Salmon, & Barrilleaux, 2012). Aslında dağılımdan kişisel olarak maliyet yüklenecek yüksek gelirli bireylerin de yeniden dağılıma taraftar olabildiği dikkate alındığında kişisel çıkar dışında başkaca faktörlerin de yeniden dağılım tercihlerini şekillendirdiği düşünülebilir.

Bu olgu (Meltzer & Richard, 1981) modelinin ötesinde açıklamaları gerektirmektedir. Alternatif bir açıklama bireylerin aslında bugünkü kullanılabilir gelirlerinden öte hayat boyu gelirlerini karar almada dikkate alacakları ve sadece bugünkü gelirlerinin değil gelecek gelire ilişkin beklentilerinin de yeniden dağılım tercihlerini etkileyebileceğidir (Bénabou & Ok, 2001). Mobilite Beklentisi Hipotezi (Prospect of Upward Mobility – POUM) olarak bilinen bu görüşe göre eğer bireyler gelecekte üst gelir sınıflarında yer alacaklarını bekliyorsa yeniden dağılıma dair kararlarını bu beklentileri doğrultusunda alacaklardır. Yeniden dağıtım politikaları uzun zaman etkili olacaklarından bireylerin bugünkü tercihleri gelecek pozisyonları ve gelirleri tarafından da şekillenecektir. Böylece bugün medyan gelirin altında olmakla birlikte daha az yeniden dağılım tercih edenlerin bulunması mümkündür. Dolayısıyla POUM hipotezi Meltzer & Richard modelinden daha az yeniden dağılım öngörür (Alesina & Giuliano, 2009) ki bu da reel dünyada ülkelerde mevcut gelir dağılımı bozukluklarına rağmen düşük seviyede yeniden dağılım politikalarının varlığını açıklamaya yardım edebilir.

POUM hipotezi rasyonel ve faydalarını en çoklaştırmayı kollayan birey varsayımından ayrılmaz. Sadece faydayı hayat boyu gelir ve geleceğe dair beklentilerle ilişkilendirir. Rasyonel davranışı bireyin kullanılabilir geliri ötesinde faktörlerle ilişkilendiren POUM hipotezinden biraz daha keskin bir açıklama bireylerin toplumdaki diğerlerinin durumunun (gelir eşitsizliğinin) kendi faydası üzerindeki etkisini de değerlendiriyor olduğu yaklaşımıdır. Buna göre eşitsizliğin besleyeceği suç artışının yaratacağı negatif dışsallıklar ve eğitimin artmasının doğuracağı pozitif dışsallıklar da bireylerin fayda fonksiyonlarına dâhil olur. Yüksek gelirli bireyler eğitim artışından kendisine doğacak pozitif dışsallıkları ve suçun artışının kendisine doğuracağı negatif dışsallıkları da dikkate aldığı yeniden dağılıma –sadece bugünkü gelirini dikkate aldığı durumdan- daha fazla taraf olabilir. Genelde yüksek eşitsizliklerin yüksek suç oranlarına yol açtığı ileri sürülmektedir (Fajnzylber, Lederman, & Loayza, 2002). Buna karşıt çalışması beklenebilecek bir etki de şudur. Eğer adaletle ekonomik etkinlik arasında bir değişim oranı olduğu ve bireylerin etkinlik yönünde tercihleri de bulunacağı varsayımları kabul edilecek olursa,

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

toplumun ve üyelerinin eşitsizlik artışından da kazançları vardır. Eşitsizlik daha çok çalışma yönünde teşvikler yaratır ve tüm toplum için ekonomik etkinliğinin artmasına katkı sağlar (Alesina & Giuliano, 2009). Sonuç olarak bireylerin toplumdaki eşitsizliğin durumundan kazanç ve kayıpları sözkonusu olacaktır ve bunların da bireysel tercihleri şekillendirmesi beklenebilir.

Açıktır ki bu açıklamalar hala rasyonel ve kendi çıkarını gözeten birey varsayımı üzerine kurulur. Ancak özellikle davranışsal ve deneysel iktisattaki gelişmeler insanların tercihlerinin pür rasyonelite ile açıklanamayacağına dair yaygın bulgular ortaya koymaktadır. Çok sayıda çalışma bireysel tercihlerin oluşumunda psikolojik fayda ve maliyetlerin, bilişsel sapmaların ve eşitsizliğe karşı içsel motivasyonu şekillendiren kimlik, sosyal norm, bireysel değerler, kültür, adalet duygusu, özgecilik, ideoloji gibi sosyal çevrede karar almayı etkileyen geniş değişkenler setinin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda kapsamda değerlendirilebilecek ancak tek bir teorik bütünlükte ifade edilmesi zor bazı faktörler ele alınmaktadır.

2.1. Demografik ve Sosyo-Ekonomik Faktörler

(i) Cinsiyet

Cinsiyet çoğu çalışmada anlamlı bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Genelde kadınlar erkeklerden daha fazla yeniden dağılım taraftarı olarak bulunmaktadır. Kadınlarla erkekler arasındaki bu farklılık fırsat eşitsizliklerinin doğurduğu (genelde çoğu ülkede kadınların eğitim seviyesi erkeklerden düşük kalmaktadır) eğitim seviyelerindeki farklılıklardan ve bununla da bağlantılı ideolojik farklılıklardan kaynaklanabileceği gibi (Alesina & Giuliano, 2009), özgeciliğin kadınlarda daha fazla olması ile de ilgili olabilir. (Andreoni & Vesterlund, 2001). Andreoni & Vesterlund (2001) özgeciliğin maliyeti yüksek olduğunda kadınların, düşük olduğunda erkeklerin daha özgeci olduğunu göstermektedir.

(ii) İstihdam Statüsü

Genelde işsizlerin yeniden dağılımdan muhtemel kazançları dolayısıyla yeniden dağılıma daha fazla taraftar olmaları beklenir.

Öte yandan işgücü piyasasındaki tercihler bireylerin risk tercihleri ile de bağlantılı değerlendirilebilir. Sözelimi “kendi işini yapıyor olmak” ya da “girişimcilik” daha yüksek risk tutumunu temsil eder ve bunlar daha az yeniden dağılım talep edebilirler. Ancak bu istihdam grubunda olanların yüksek gelir dalgalanmalarına muhatap olmaları dolayısıyla daha yüksek sigorta yani yeniden dağılım talep ediyor olmaları da olasıdır (Neher, 2012).

(iii) Ailenin etkisi

Çocuklar ebeveynlerinin eşitsizlik, sosyal mobilite, adaletle dair görüşlerinden etkilenebilmektedirler ve bu da onların yeniden dağılım tercihlerini şekillenmesi üzerinde etkili olur (Benebou & Tirole, 2006).

Ailenin yapısı ve organizasyonu bireylerin desteğe olan ihtiyaçlarını şekillendirebilir ve bu da yeniden dağılıma dair taleplerini etkiler (Todd, 1985) (Alesina & Giuliano, 2007). Aile içi ilişkilerin şekli yeniden dağılıma olan talebi etkileyebilir. Sıkı aile bağlarının bulunduğu

toplumlarda ailenin sağlayacağı destek devlet tarafından sunulacak refah politikalarına ihtiyacı azaltıp daha az yeniden dağılım talebi ile sonuçlanabilir. Böylece yeniden dağıtıcı işlev aile içinde gerçekleşebilir. Ancak bazı toplumlarda aile böyle bir fonksiyon görmüyor olabilir ve bireyler daha fazla yeniden dağılım talep edebilirler (Esping-Andersen, 1999).

Benzer şekilde medeni durumunda bir etkiye sahip olması beklenir. Genel olarak evlilik, hastalık ve işsizlik gibi çeşitli risklere karşı bir çeşit sigorta fonksiyonu görür (Hess, 2004). Bu bakımdan evli bireylerin bu tür risklere açık olan bekâr bireylere göre daha az yeniden dağılım talep etmesi beklenebilir (Neher, 2012).

(iv) Eğitim

Eğitim iki farklı etkiye sahip olabilir. Daha yüksek eğitim bireyi gelecek gelir statüsü hakkında daha iyimser yapıp daha az yeniden dağılım talep etmesine neden olabileceği gibi ideolojisini biçimlendirip eşitliğe daha duyarlı ve daha fazla yeniden dağılım taraftarı olmasına da neden olabilir (Alesina & Giuliano, 2009).

2.2. Bireysel Değerler ve Adalet

(i) Adalet Algısı

Bazı çalışmalar gelirin elde edilme şekline dair algının yeniden dağılıma dair tercihleri etkilediğini bulmuştur. Gelirin “şans” ile elde edilmesi ile “çaba” ile elde edilmesine, toplumda yoksulluğun nedeninin “tembellik” olarak görülmesi ile “talihsizlik ve adaletsizlik” olarak görülmesinin yeniden dağılıma dair tutumları önemli derecede etkilediği görülmektedir (Alesina & Glaeser, 2004) (Alesina & Giuliano, 2009). Gelirin şansla elde edildiği durumlarda çabayla elde edildiği durumlara göre yeniden daha fazla arzu edilebilir bulunurken, talihsizlik / şansızlık / adaletsizlik sonucu oluşmuş eşitsizlik durumlarında çabaya rağmen oluşmuş eşitsizliklere görece yeniden dağılım daha az tercih edilir bulunmaktadır. Bu sonuç, genel olarak düşük gelirli olanların yeniden dağılımdan doğacak transferleri hak edip etmediğine ilişkin görüşlerden ve/veya toplumda ekonomik adalete ilişkin kabullerden kaynaklanmaktadır.

(Alesina & Angeletos, 2005) çaba-şans ilişkisinin genel olarak ülkelerin refah sistemleriyle de ilişkilendirilebileceğini ileri sürer. Sözelimi ABD tipi bir dengede düşük yeniden dağılım düşük vergiler ve yüksek bireysel çaba/çok çalışma ile birliktedir ve gelir eşitsizliklerinin büyük bölümü çabadaki farklılıklarla izah edilebilirken Avrupa tipi bir dengede yüksek yeniden dağılım yüksek vergilerle birliktedir ve çaba ve emek arzı düşük olup gelir eşitsizliğinin önemli bir kısmı şansla ilişkilendirilebilir. Bu durum ABD ve Avrupa arasında yeniden dağılıma olan talebi açıklamakta da yardımcı olabilir (yeniden dağılımın arzu edilirliliği ABD’de daha düşük Avrupa’da daha yüksektir).

(ii) Karşılıklılık (reciprocity) motivasyonu

DeneySEL çalışmalar karar alırken bireylerin materyal refahının ötesinde motivasyonlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan tercih ve kararları şekillendiren önemli motivasyonlardan biri “karşılıklılık”tır. Kamusal mal deneylerinde bireylerin belirli bir kişisel

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

maliyeti göze alma pahasına işbirliğini ya da başkaca sosyal normları ihlal edenleri cezalandırma eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. Karşılıklılık gerek sosyal psikoloji de gerek iktisatta hediye alma-verme gibi temel insan davranışlarını açıklamakta oldukça önemli bir kavram olarak görülür. Toplumda diğerleri ile olan mübadelelerde karşılıklılık duygularının seviyesi bireylerin yeniden dağılıma dair tercihlerini de şekillendirmesi beklenir. Eğer birey yüksek derecede karşılıklılık duygularına sahipse, yeniden dağılımdan kazançlı çıkacak olsa dahi yeniden dağılım gibi bir anlamda karşılıksız transferlere de mesafeli duruş sergileyebilir ve daha az yeniden dağılım taraftarı olabilir.

(iii) Sosyal rekabet

Yeniden dağılımdan kazançlara rağmen yeniden dağılım aleyhi tutumlara yol açabilecek bir diğer durum sosyal rekabet olabilir. Corneo ve Grüner (2000) gelir dağılımının düşük gelirliilerinin durumlarını iyileştirerek evlilik piyasalarında rekabeti artırabileceğini bu nedenle bireylerin kendi kayıplarını da göze alarak diğerlerinin durumlarındaki iyileşmelere karşı olabileceğini ileri sürer (Corneo & Grüner, 2000).

(iv) Kişisel tarih ve talihsizlik deneyimleri

Yeniden dağılıma dair bireysel farklılıkların muhtemel bir kaynağı bireyin kişisel tarihi ve deneyimi olabilir. Talihsizlik deneyimleri kişileri risk almaya karşı daha mesafeli, gelecek beklentileri hakkında daha az iyimser ve daha fazla yeniden dağılım taraftarı yapabilir (Piketty, 1995) (Giuliano & Spilimbergo, 2008) (Alesina & Giuliano, 2009). Alesina & Giuliano (2009) işsizlik geçmişi, akraba ölümü, boşanma ve hastaneye yatma gibi kişisel travma geçmişinin yeniden dağılım tercihi ile pozitif ilişki içinde olduğunu bulmuştur. Öte yandan ekonomik krizler, makroekonomik dalgalanmalar ve savaşlar gibi kolektif yaşanan “zor zamanlar” da yeniden dağılım tercihlerini etkileyebilir (Giuliano & Spilimbergo, 2008) (Alesina & Giuliano, 2009).

2.3. İdeoloji, Kültür ve Sosyal Kimlikler

(i) İdeolojik tercihler

Genel olarak sol eğilimli bireyler sağ eğilimli bireylere göre yeniden dağılıma daha fazla taraftar olmak eğilimindedir.

(ii) Kültür

Bireyin yaşadığı kültürel çevrenin bireysel tercihler üzerinde etkili olması beklenir. Çalışmalar kültürlerin yeniden dağılım tercihlerini de etkilediğini göstermektedir (Luttmer & Singhal, 2008). Ulusal kültürlerde bireyciliğe ve kolektivizme verilen ağırlıklar farklıdır ve bunların eşitliğe karşı tutumlar üzerinde etkili olması beklenir (Alesina & Glaeser, 2004). Alesina & Giuliano (2009) göçmenlerde orijin ülkesindeki yeniden dağılım talebinin göç edilen ülkede de sürdürüldüğünü göstermiştir.

(iii) Din

Dinin hem kültürel bir çerçeve sunarak kimlikleri şekillendirmek hem de sosyal normlar sağlamak bakımından yeniden dağılımı etkilemesi beklenir. Dinin bir diğer muhtemel etkisi de din ya da mezheplerin ilgili cemaat ya da topluluğa kötü yaşam deneyimlerine karşı teselli ve bazen maddi destek sağlıyor olmasıdır (Neher, 2012). Bu anlamda dinin bir çeşit sigorta etkisine sahip olduğu ve devlet tarafından sunulan sosyal güvenliğe alternatif bir sigorta sistemi sağladığı düşünülebilir (Clark & Lelkes, 2005; Dehajia, DeLeire, & Luttmmer, 2007; Scheve & Stasavage, 2006).

(iv) Sosyal kimlikler

Özgecilik üzerine yapılan deneysel ve istatistiksel çalışmaların önemli bulgularından biri özellikle ırk, etnisite gibi gözlemlenebilir sosyal kimliklerin özgecilik davranışını önemli ölçüde etkilediği ve bireylerin aynı sosyal kimliği paylaştığı kişilere daha fazla yardım ederken farklı sosyal kimliklerden bireylere karşı daha fazla bencil olduğudur. (Luttmmer, 2001) (Fong & Luttmmer, 2009). Bu olgu yeniden dağılım talebinde ABD ile Avrupa arasındaki farklılığı açıklamaya da yardım edebilir. Avrupa ülkelerindeki yüksek yeniden dağılım tercihi homojen etnik yapıları ile ve ABD'deki düşük yeniden dağılım tercihi heterojen etnik yapısı ile de izah edilebilir (Alesina & Glaeser, 2004).

Shayo (2009) bireylerin kendilerini hangi sosyal katman ile kimliklendirdiklerinin önemli olduğunu, kendilerini bir bütün olarak “ulus” olarak kimliklendiren düşük gelirli ile kendilerini gelir sınıfları ile ilişkilendiren küçük gelirli arasında yeniden dağılım tercihleri farklılıkları olduğunu, kendilerini ulus ile kimliklendirenlerin daha düşük yeniden dağılım talebi sergilediklerini göstermektedir (Shayo, 2009).

Bazı çalışmalar ülkelerin etnik yapısının ve göçmenlerin varlığının yeniden dağılım tercihlerini etkilediğine dair bulgular ortaya koymaktadır. (Dahlberg, Edmark, & Lundqvist, 2011) İsveç örneğinde toplumda göçmen popülasyonunda artışların devlet tarafından sunulacak sosyal faydaların seviyesine ilişkin tercihlerde azalmaya yol açtığını göstermiştir.

3. Değişkenler, Veri ve Yöntem

3.1. Değişkenler ve Hipotezler

Birey düzeyinde yeniden dağılım tercihlerini ampirik olarak iki veri kaynağı ile çalışıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi deneysel çalışmalar. İktisatçılar ve siyasetbilimciler son zamanlarda, özellikle nedensellik sorunlarının üstesinden gelmek üzere yaygın bir şekilde laboratuvar ve alan deneylerini kullanıyorlar. Diğer bir veri kaynağı anketle toplanmış gözlemsel verilerin kullanılmasıdır. Anket verilerine dayalı analizlere dair önemli sorun gerçek davranıştan ziyade tutumların ölçülüyor olmasıdır. Diğer bir sorun ise nedenselliğe dair bir çıkarım yapmanın güçlüğüdür. Bu iki soruna rağmen, özellikle Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) gibi uluslararası sosyal anketler veri kapsamı dolayısıyla araştırmacılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Biz de bu çalışmada bu iki veri kaynağından oluşturulmuş bir veri seti ile çalışıyoruz. Yeniden dağılım tercihlerini ölçmek üzere şu soruya verilen cevaplar kullanılmıştır:

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

Şimdi gene size bir dizi cetvel göstereceğim. Bu cetvellerde “1” soldaki ifadeye, “10” ise sağdaki ifadeye bütünüyle katıldığınızı göstermektedir. Sizin görüşlerinizin “1” ile “10” arasında nereye düştüğünü gösterir misiniz?

(1) *Kişisel çabaları teşvik etmek için gelirlerin daha farklı olması gerekir.*

(10) *Gelirler daha eşit hale getirilmelidir.*

Orijinal soru formunda ilk ölçekte “gelirler daha eşit hale getirilmelidir” ifadesi bulunuyorken biz, yüksek değerlerin daha fazla yeniden dağılım tercihinin gösterecek şekilde yukardaki biçimde verilen cevapları yeniden kodladık. (Alesina & Giuliano, 2009) yine aynı veri kaynağından bireylerin geçimlerini temin hususunda devletin mi bireyin mi daha fazla sorumlu olması gerektiğini soran bir başka soruyu kullanıyorsa da bu soru açıkça gelir dağılımına ilişkin görüşlere işaret etmediğinden yeniden dağılım tercihinin yansıtıp yansıtmayacağı tartışılabilir.

Tablo 1.
Yeniden Dağılım Tercihleri

		Frekans	%	Kümülatif %
1	Gelirler farklı olmalı	64956	14.6	14.6
2		30744	6.91	21.51
3		56050	12.6	34.11
4		46508	10.45	44.57
5		37941	8.53	53.1
6		56980	12.81	65.91
7		31182	7.01	72.92
8		34455	7.75	80.66
9		26055	5.86	86.52
10	Gelirler daha eşit hale getirilmeli	59970	13.48	100
Toplam		444841	100	

Soruya verilen cevapların analizlerde kullanılan veri setinde frekans dağılımını Tablo-1’de görülebilir.

2. bölümde yaptığımız literatür incelemesini de takip ederek açıklayıcı değişkenleri üç kategoride değerlendirdik. Değişkenlerin detaylı tanım ve özet istatistikleri EK-1 ve Ek-2’de bulunabilir.

(i) Demografik Faktörler ve Gelir

İlke önce temel bazı demografik ve sosyo-ekonomik faktörleri değerlendirmeye aldık. Bunlar yaş, cinsiyet, medeni hal, istihdam statüsü ve eğitimidir.

Bireylerin yaşına bağlı olarak yeniden dağılımdan faydalarına ilişkin beklentilerinin ve dolayısıyla yeniden dağılım tercihlerinin değişmesi beklenir. Ancak bu ilişki doğrusal da olmayabilir. (Alesina & Giuliano, 2009) tarafından ifade edildiği gibi yaş ters-U biçimli bir etkiye yani önce orta yaşlar ile desteğe daha çok ihtiyaç duydukları gençlik-yaşlılık dönemleri

arasında tercihlerin farklı olması beklenebilir. Bu bakımdan tahminlere **yaşın karesini** de bir tahminci olarak ekledir. Yaşla ilgili bir diğer değişken olarak **doğum yılını** bazı tahminlere ekledir. Zira çok sayıda çalışma doğum kohortlarının ekonomik şoklardan teknolojik değişimlere ve gözlemlenmeyen çok sayıda özelliğe ilişkin benzer deneyimleri paylaştığını göstermektedir. Kullandığımız veri kaynağından geçmiş deneyim ve şoklara ilişkin bir değişken elde edemediğimizden doğum yılını bu ortak geçmiş deneyimlerin etkisini test etmek üzere tahminlere ekledik.

Cinsiyeti inceleyen çoğu çalışma kadınların daha fazla yeniden dağılım taraftarı olduğunu gösteriyor ki bizim beklentimiz de bu yönde.

Medeni hali üç kategoride ele aldık: evliler, boşanmış/ayrı olanlar ve evlenmemiş/bekâr olanlar. Evli olmanın daha az yeniden dağılımla birliktelik göstermesini bekliyoruz.

İstihdam durumuna ilişkin iki değişken kullandık. Birincisi bireyin hali hazırda **işsiz** olup olmadığını sorgulayan bir kukla değişken, diğeri de risk tutumuna vekâlet edeceğini düşündüğümüz bireyin kendi işini yapıp yapmadığına dair serbest **çalışan** değişkeni. Ülke değişkeninin yeniden dağılım tercihi ile pozitif, ikinci değişkenin negatif birliktelik göstermesini bekliyoruz.

Eğitimin temelde gelecek gelir beklentisini ölçmeye vekâlet edecek faktör olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamda eğitimle ilgili iki değişken kullandık. İlki bireyin **üniversite** mezunu olup olmadığına dair bir kukla değişken diğeri de bireyin eğitim düzeyi ile babasının (annesinin) **eğitim düzeyi arasındaki fark**. Her iki değişkenin de negatif işaretli olmasını bekliyoruz. Geliri iki değişkenle değerlendirdik. Önce bireyin gelir düzeyini (kategori cinsinden) inceledik sonra da gelirin mutlak düzeyinden ziyade toplumdaki medyan gelirden bireyin farkının daha etkili olabileceği varsayımı ile bireyin geliri ile o yıl ve o ülkedeki medyan gelirden farkını görece gelir olarak değerlendirdik. n negatif işaretli olmasını bekliyoruz. Her ikisinin de negatif işaretli olmasını bekliyoruz.

(ii) Bireysel Değerler ve Normlar

Demografik faktörlerin ötesinde bireylerin yoksulluğun kaynağına ilişkin görüşlerini, kadercilik anlayışlarını, karşılıklılık motivasyonlarını, özgecilik tutumlarını ve güven düzeylerini ele aldık.

Yoksulluk-adalet anlayışlarını “sizce insanlar neden yoksulluk içinde yaşıyor?” sorusuna verilen cevapları 5 kategori halinde ele aldık. Buna göre “şansızlık” ve “toplumdaki adaletsizlik” şeklindeki cevapların “tembellik” ve “modern gelişmelerin sonucu” cevaplarına göre daha yeniden dağılım yanlısı olacağını düşünüyoruz. Ancak (Bavetta, Patti, & Navarra, 2009)’ın argümanları doğrultusunda yoksulluğa ve adalete dair inançların büyük ölçüde bireylerin özgürlük-otonomi algıları ile bağlantılı olacağını varsayarak bireylerin **kadercilik** ya da hayatlarında kontrollerine ilişkin algılarını da bu bağlamda tahminlere dâhil ettik. İnsanların hayatlarında kontrolleri olmadığını düşünenlerin (kaderciler) insanların tercihlerine göre yaşadığını düşünenlere göre yeniden dağılımı daha mazur görececeklerini düşünüyoruz.

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

Bireylerin **karşılıklık** normunu ne derece içselleştirmiş olduklarını çalışmaya dair tutumlara dair üç sorudan faktör analizi ile elde ettiğimiz skorlarla ölçtük. Buna göre daha yüksek skorun (daha fazla karşılılık değerine sahip olanlar) diğerlerinden birşeyler almak anlamına gelecek yeniden dağılıma daha az taraftar olmasını bekliyoruz.

Bireylerin **özgecilik** eğilimlerini çocuk yetiştirmeye dair görüşleri kapsamında sorulan fedakârlığın çocukların evde sahip olması gereken bir değer olup olmadığına ilişkin soruya verdikleri cevapla ölçtük. Fedakârlığı önemli bir değer olan kabul edenlerin daha fazla yeniden dağılım taraftarı olmasını bekliyoruz.

Bireysel değer ve normlar kapsamında son olarak sosyal sermayeye dair çalışmaların yaygınlıkla üzerinde durduğu **güveni** değerlendirdik. Güven toplumda işbirliğini artıran ve kolektif sorunların çözümünü kolaylaştıran en önemli faktörlerden biridir. Bu anlamda toplumdaki diğerlerine olan güveni yüksek bireylerin yeniden dağılıma daha fazla taraftar olması beklenmektedir.

(iii) İdeoloji ve Sosyal Kimlikler

Bireylerin kolektivist ya da liberteryen eğilimlerini dair ideolojik formasyonlarının yeniden dağılıma dair tercihlerle doğrudan ilişkili olması beklenir. Bu anlamda bireylerin kendilerini sağ-sol ayrımında nerede konumlandıklarına ilişkin **siyasal ideolojilerini** tahminlerde ele aldık. Buna göre sol eğilimli bireylerin yeniden dağılıma daha fazla taraftar olmasını bekliyoruz.

Sosyal kimlik inşasında önemli faktörlerden bir diğeri de **dindir**. Dini hem bireylerin ait oldukları din ve mezhep bağlamında ele aldık hem de dindarlık düzeyleri ile etkileşim ile birlikte ayrıca tahminlerde inceledik. Dinin sigorta ve teselli sağlama fonksiyonu bağlamında daha az yeniden dağılımla birliktelik göstermesini ama din ve mezhepler arasında farklılıklar olmasını bekliyoruz.

Sosyal kimlik kapsamında incelediğimiz bir diğer değişken **sosyal sınıf** oldu. Bireyin bulunduğu sosyal sınıf aynı zamanda ortak bazı değerleri de ifade edecektir. Soru bireyin sübjektif değerlendirmesine dayandığından gerçekte ait olduğu sınıftan ziyade ait hissettiği sınıfı vereceğinden bu anlamda daha işlevseldir. Öte yandan literatürde görüldüğü gibi bireyin kendini ulusal kimlikle mi yoksa alt kimliklerle mi ifade ettiği de ulusal düzeyde bir kolektif faaliyet olan yeniden dağılıma dair görüşlerini etkilemesi beklenir. Bunun için bireyin “Türk” olmaktan ne derece gurur duyduğunu sorgulayan **ulusal gurur** değişkenini de değerlendirdik.

3.2. Veri ve Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) kapsamında toplanmış veri setlerinin birleştirilmesinden elde edilmiştir. Birleştirme ile daha fazla dünya ülkesini kapsayan geniş bir örnekleme ulaşmak hedeflenmiştir. Her iki araştırma da 1981’den bu tarafa çok sayıda ülkede (ilk dalgadan bu tarafa kümülatif olarak her iki anket 113 ülke/bölgede, dünya nüfusunun %90’ını temsil edecek şekilde uygulanmıştır), ülkeyi temsil edecek örneklemler üzerinden bireylerin değerleri, inançları, politik,

sosyal ve ekonomik tutumlarını ve bunlardaki değişimi incelemek üzere uygulanmaktadır. En son, WVS'nin 6. dalgası (2010-2014) ve EVS'nin 4. dalgası (2008-2010) uygulanmıştır. İki veri setini birleştirdiğimizde zaman boyutuna göre toplamda 7 dalga elde ettik. EK-3 bu birleştirmeye dair bilgileri göstermektedir.

Verilerin analizinde tahminler iki ekonometrik yöntemle göre yapılmıştır. Basitlik için öncelikle en küçük kareler regresyonlarını (OLS) kullandık. Daha sonra aynı denklemleri hem bağımlı değişken olarak yeniden dağılım tercihi 10 kategoriden oluştuğundan hem de yöntemsel farklılıklara karşı sonuçların sağlamlığını test edebilmek için sıralı lojistik regresyonlarla (OLOGIT) tahminleri yineledik. Sonuçlar büyük ölçüde birbiri ile tutarlı idi. Tablolar her iki tahminden de sonuçları raporlamaktadır. Tahmin edilen tüm denklemlerde ülke ve uygulanan EVS/WVS dalgasından kaynaklanan etkileri kontrol altına alabilmek için ülke ve dalga sabit etkileri dâhil edilmiştir. Ayrıca OLS tahminlerinde anlamlılık daha hassas ölçmek üzere 'robust' standart hatalar kullanılmıştır. Sıralı lojistik regresyon tahminlerinde tablolarda bahis oranları (odd ratios) değil katsayılar raporlanmaktadır.

Tahmin stratejisi olarak önce temel demografik değişkenleri ve gelirin etkisini inceledik (Tablo-2). Bu şekilde tahmin edilen temel modele daha sonra bireysel değer ve normların etkisini dahil ettik. Son olarak da sosyal kimliklere ve ideolojiye dair değişkenlerin etkisi test edildi. Modellerin tasarımında birbiri ile korelasyonu yüksek değişkenler aynı modelde ele alınmasından mümkün olduğunca kaçınılmıştır.

4. Sonuçlar ve Bulgular

Demografik değişkenlerin ve gelirin etkisine dair analizler Tablo-2'de sunulmaktadır. *Yaş* denklemlerin çoğunda istatistiksel olarak anlamlıdır. (1) ve (2) numaralı sütunlarda yaş pozitif ve anlamlı işarete sahiptir. Yaş yükselirken yeniden dağılım taraftarlığı küçük katsayılarla da olsa artmaktadır. Diğer denklemlerde bunun yerine doğum kohortunun etkisini değerlendirmek üzere *doğum yılı* denklemlerde kullanılmıştır ve negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre daha yeni nesiller eski ile karşılaştırıldığında daha az yeniden dağılım taraftarıdır.

Diğer çalışmalara paralel olarak *kadın* olmak pozitif ve tüm denklemlerde istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir değişkendir. Kadınlar açıkça daha yüksek yeniden dağılım tercihinde sahiptir.

Yine beklentilerimiz doğrultusunda *evli* olmak diğer iki kategoriye göre daha düşük bir yeniden dağılım yanlılığı ile beraberlik göstermektedir. Boşanmış/dul/ayrı olanlar ve bekârlar evlilere göre yeniden dağılıma daha fazla taraftardır.

Gelirin etkisi bir diğer katsayısı bakımından önemli ve anlamlı değişkendir. İlk dört denklemde gelir mutlak düzeyi ile değerlendirilmiş ve negatif katsayıya sahip bulunmuştur. Diğer dört denklemde ise bireyin *görece gelir* pozisyonunun etkisini değerlendirmek üzere gelirin medyan gelirden farkı değerlendirilmiş ve o da benzer derecede etkili ve anlamlı bulunmuştur. *İşsizler* daha yüksek gelir dağılımı taraftarı iken kendi işini yapanlar beklenildiği gibi muhtemel risk tercihleri ile bağlantılı olarak daha az yeniden dağılım tercihi sergilemiştir. Her iki değişken için de katsayılar anlamlıdır.

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

Tablo 2.
Yeniden Dağılım Tercihleri: Demografik Faktörler ve Gelir

	(1) OLS	(2) OLOGIT	(3) OLS	(4) OLOGIT	(5) OLS	(6) OLOGIT	(7) OLS	(8) OLOGIT
yaş	0.0045** (0.0017)	0.0027** (0.0011)						
doğum yılı			-0.0099*** (0.0016)	-0.0061*** (0.0010)	-0.0122*** (0.0017)	-0.0076*** (0.0011)	-0.0023 (0.0045)	-0.0021 (0.0029)
yaş ²	0.00001 (0.00002)	0.000001 (0.00001)	-0.0001** (0.00001)	-0.00003** (0.00001)	-0.0001*** (0.00002)	-0.0001*** (0.00001)	0.00002 (0.00004)	0.00001 (0.00003)
cinsiyet (=kadın)	0.143*** (0.0094)	0.0885*** (0.0058)	0.150*** (0.0094)	0.0927*** (0.0058)	0.116*** (0.0102)	0.0705*** (0.0063)	0.143*** (0.0250)	0.0875*** (0.0163)
medeni hal (baz kategori: evli)								
boşanmış/dul/ayrık	0.0528*** (0.0153)	0.0328*** (0.0093)	0.0603*** (0.0154)	0.0376*** (0.0094)	0.0661*** (0.0167)	0.0418*** (0.0103)	-0.0362 (0.0359)	-0.0172 (0.0232)
bekar	0.0344* (0.0136)	0.0240** (0.0084)	0.0522*** (0.0134)	0.0350*** (0.0083)	0.0903*** (0.0145)	0.0568*** (0.0090)	-0.0157 (0.0369)	-0.0119 (0.0240)
gelir	-0.139*** (0.0021)	-0.0839*** (0.0013)	-0.134*** (0.0021)	-0.0814*** (0.0013)				
görece gelir (medyan gelirden fark)					-0.114*** (0.0026)	-0.0705*** (0.0016)	-0.127*** (0.0081)	-0.0819*** (0.0053)
işsiz	0.0996*** (0.0176)	0.0590*** (0.0106)	0.0950*** (0.0178)	0.0557*** (0.0108)	0.0525** (0.0187)	0.0312** (0.0113)	0.124** (0.0456)	0.0901** (0.0290)
serbest çalışan	-0.152*** (0.0165)	-0.0976*** (0.0101)	-0.147*** (0.0166)	-0.0956*** (0.0102)	-0.154*** (0.0180)	-0.0991*** (0.0111)	-0.269*** (0.0546)	-0.191*** (0.0348)
üniversite					-0.299*** (0.0121)	-0.178** (0.0076)		
baba eğitimi fark							-0.0237** (0.0091)	-0.0154** (0.0059)
N	387034	387034	377849	377849	319695	319695	49171	49171
R2	0.094		0.095		0.097		0.149	
WVS-EVS Dalga Sayısı	8	8	8	8	7	7	1	1
Ülke Sayısı	112	112	111	111	111	111	47	47

Standart hatalar parantez içindedir. OLS tahminlerde 'robust' standart hatalar kullanılmıştır. Tahminlerde "WVS/EVS dalga" ve "ülke" sabit etkileri dâhil edilmiştir.
* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

(5)/(6) ve (7)/(8) numaralı sütunlarda eğitimin etkisi incelenmiştir. *Üniversite* eğitime sahip olmak diğer eğitim kategorilerine göre oldukça önemli ve anlamlı derecede daha az yeniden dağılım talebi ile birliktelik göstermektedir. Bireyin eğitiminin *babanın eğitiminden* daha yüksek olması da yine negatif ve anlamlı katsayıya sahiptir. Her iki değişkenin de gelecek gelir beklentisi ve mobilite beklentisi hipotezi (POUM) ilişkili olacağı daha önce tartışılmıştı. Bu anlamda bulguların bu hipotezi desteklediği söylenebilir.

Tablo-3'de ise Tablo-2'de oluşturulmuş temel tahmine (5 ve 6 sütunlardaki denklemler baz model olarak alınmıştır) ek olarak bireysel değer ve normların etkisi incelenmektedir. Tüm tahminler boyunca en anlamlı değişkenlerden biri *yoksulluğa verilen anlamdır*. Buna göre yoksulluğu şanssızlıkla ilgili görenlerle karşılaştırıldığında tembellikle bağlantılı görenler, modern gelişmelerin doğal sonucu olarak görenler ve diğer nedenlere bağlayanlar açıkça daha az yeniden dağılım tercihi sergilemektedir. Buna göre yoksulluğun kökeninde şanssızlığı ve toplumdaki adaletsizliği görenler diğerlerinden daha fazla yeniden dağılım taraftarıdır. Bu yönde tercihler bireylerin hayatlarında otonomi ve kontrol alguları ile da bağlantılı olabilir. Bunu değerlendirmek için hayatta tercihlerin oluşumunda *kontrol-kadercilik eğilimlerine* dair değişken (daha yüksek değer hayatta daha az kontrolü yani kaderciliği temsil etmektedir) eklendiğinde kadercilik eğilimlerinin yeniden dağılım tercihleri ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 3.
Yeniden Dağılım Tercihleri: Bireysel Değerler ve Adalet

	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT
(5) ve (6) Numaralı denklemlerdeki değişkenler dâhil edilmiştir.								
yoksulluk - adalet (baz kategori: şanssızlık)								
tembellik	-0.381*** (0.0321)	-0.241*** (0.0207)						
toplumdaki adaletsizlik	0.171*** (0.0303)	0.124*** (0.0195)						
modern gelişmelerin sonucu	-0.392*** (0.0332)	-0.240*** (0.0216)						
hiçbiri	-0.242*** (0.0640)	-0.142*** (0.0415)						
kadercilik/kontrol	0.0750*** (0.0047)	0.0521*** (0.0029)						
karşılıklılık indeksi			-0.0781*** (0.0061)	-0.0520*** (0.0038)				
özgecilik(=fedakarlık: önemli)					0.0674*** (0.0114)	0.0405*** (0.0070)		
güven							0.109*** (0.0119)	0.0689*** (0.0074)
N	76767	76767	153383	153383	312420	312420	307518	307518
R2	0.154		0.128		0.097		0.098	
WVS-EVS alga sayısı	3	3	4	4	7	7	7	7
Ülke sayısı	49	49	85	85	110	110	110	110
Standart hatalar parantez içindedir. OLS tahminlerde 'robust' standart hatalar kullanılmıştır. Tahminlere "WVS/EVS dalga" ve "ülke" sabit etkileri dâhil edilmiştir.								
* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001								

Çalışma ve yardım almaya dair üç sorunun faktör skorlarından elde edilen *karşılıklılık* indeksi (daha yüksek değerler karşılıklılık motivasyonunun daha fazla olduğunu göstermektedir) negatif ve anlamlı katsayıya sahiptir. Buna göre karşılıklılık motivasyonu artarken yeniden dağılım yanlısı tercihler azalmaktadır. *Özgecilik* anlamlı ve pozitif katsayıya sahiptir. Fedakârlığı değer olarak kabul edenler yeniden dağılıma da daha fazla taraftardır. Son olarak *güven* yine önemli ve anlamlı bulunmuştur. Bireysel olarak tanımadığı toplum üyelerine karşı daha fazla güven besleyenler daha fazla yeniden dağılım yanlılığı göstermiştir.

Tablo-4'de yine baz denkleme ek olarak sosyal kimlik ve ideolojiye dair değişkenlerin etkisi incelenmiştir. *Siyasal ideoloji* bekleneceği gibi anlamlı bir değişkendir. Kendilerini daha "sağcı" tanımlayanlar yeniden dağılıma daha az taraftardır.

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

Tablo 4.
Yeniden Dağılım Tercihleri: Sosyal Kimlikler ve İdeoloji

	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)
	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT	OLS	OLOGIT
(5) ve (6) Numaralı denklemlerdeki değişkenler dâhil edilmiştir.								
siyasal ideoloji	-0.147*** (0.0028)	-0.108*** (0.0017)						
din (baz kategori: dinsiz)								
Diğer dinler		-0.119*** (0.0240)	-0.0731*** (0.0149)					
Katolik		-0.0683** (0.0210)	-0.0378** (0.0130)					
Protestan		-0.123*** (0.0239)	-0.0626*** (0.0151)					
Ortodoks		-0.177*** (0.0285)	-0.107*** (0.0175)					
Yahudi		-0.153 (0.0862)	-0.0820 (0.0549)					
Müslüman		-0.195*** (0.0294)	-0.125*** (0.0180)					
Hindu		-0.121* (0.0612)	-0.0748* (0.0366)					
Budist		-0.0843* (0.0395)	-0.0537* (0.0261)					
Din*Dindarlık								
Diğer dinler*dindarlık				-0.0355*** (0.00832)	-0.0229*** (0.00513)	-0.0222* (0.00966)	-0.0160** (0.00597)	
Katolik*dindarlık				-0.0229** (0.00759)	-0.0143** (0.00468)	-0.0101 (0.00911)	-0.00643 (0.00563)	
Protestan*dindarlık				-0.0394*** (0.00837)	-0.0218*** (0.00523)	-0.0242* (0.00980)	-0.0122* (0.00615)	
Ortodoks*dindarlık				-0.0699*** (0.00953)	-0.0439*** (0.00580)	0.00652 (0.0119)	0.00417 (0.00734)	
Yahudi*dindarlık				-0.0479 (0.0318)	-0.0295 (0.0197)	-0.0285 (0.0351)	-0.0162 (0.0218)	
Müslüman*dindarlık				-0.0643*** (0.00886)	-0.0421*** (0.00543)	-0.0721*** (0.0102)	-0.0476*** (0.00632)	
Hindu*dindarlık				-0.0577*** (0.0170)	-0.0367*** (0.0101)	-0.0493** (0.0188)	-0.0319** (0.0112)	
Budist*dindarlık				-0.0462** (0.0146)	-0.0298** (0.00946)	-0.0375* (0.0158)	-0.0239* (0.0103)	
Dinsiz*dindarlık				-0.00472 (0.0103)	-0.00299 (0.00631)	-0.00785 (0.0116)	-0.00530 (0.00713)	
sosyal sınıf						-0.145*** (0.00768)	-0.0953*** (0.00472)	
ulusal gurur						-0.135*** (0.00950)	-0.0907*** (0.00589)	
N	242447	242447	289630	289630	285227	285227	206490	206490
R2	0.105		0.100		0.100		0.103	
Dalga sayısı	7	7	7	7	7	7	4	4
Ülke sayısı	105	105	107	107	106	106	59	59

Standart hatalar parantez içindedir. OLS tahminlerde 'robust' standart hatalar kullanılmıştır. Tahminlere "WVS/EVS dalga" ve "ülke" sabit etkileri dâhil edilmiştir.

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

İlginç bir değişken bireyin ait olduğu *din* ya da mezheptir. Tahminlerde baz kategori olarak "herhangi bir dine bağlı olmayanlar" alınmıştır. Buna göre tüm dinler bu kategoriden daha az yeniden dağılım yanlılığı sergilemektedir. Katsayıların büyüklüğü açısından

değerlendirildiğinde bu baz kategoriye göre eşitsizliklere en taraftar din grubu Müslümanlar ve arkasından Yahudilerdir. Ancak Yahudiler için katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Diğer tüm kategoriler için anlamlıdır.

Bir dine dâhil olmanın ötesinde bireyin ne derece dindar biri olduğunun da önemli olduğu düşünülebilir. Bunu test etmek için *din değişkeni ile dindarlığın etkileşimi* test edilmiştir. Etkileşimler Yahudiler ve herhangi bir dine inananlar için anlamsız diğer tüm kategorilerde istatistiksel olarak anlamlıdır. Etkileşimli tahminlerde Müslümanlıkla diğer dinler arasındaki sözkonusu fark görece önemsiz hale gelmiştir.

Bireylerin kendilerini hangi sınıfa ait hissettiklerine dair sübjektif değerlendirmeye dayalı *sosyal sınıf* değişkeni (daha yüksek değerler daha üst sınıfı ifade etmektedir) anlamlı ve negatif etkiye sahiptir. Bireyin kendini ulusal kimlikle ifade edip etmediğini değerlendirmek üzere denklemlere dâhil ettiğimiz *ulusal gurur* değişkeni de istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak (Neher, 2012)'nin sonuçlarına benzer ve ilginç bir şekilde katsayı negatiftir. Yani daha yüksek milliyetçilik ve ulusal gurur daha az yeniden dağılım tercihi ile beraberlik göstermektedir. Muhtemel bir açıklama Shayo (2009) tarafından ifade edildiği gibi kendilerini ulus ile kimliklendirenlerin bir alt grupla kimliklendirenlerden daha az yeniden dağılım talep edeceğidir. Diğer bir açıklama bu sonuç, ilgili soru, ulusal kimliklendirmeden daha çok bireyin ideolojik formasyonunu (sağ ideoloji anlamında) daha fazla temsil ediyor olması ile ilgili olabilir. kabiliyetinin daha fazla olması olabilir. Bu açıdan milliyetçilerin daha fazla fedakârlık yanlısı ve ulusal politikalarda daha “etkinlik” odaklı olmaları beklenebilir. Bu durumda yeniden dağılıma daha az taraftar olabilir ve etkinliği daha fazla önemseyebilirler. Bunu değerlendirmek için aşağıdaki tabloda “ülkeni birincil amacı ne olmalıdır?” sorusuna verilen cevapların ortalama ulusal gurur düzeyi ile ilişkisi sunulmaktadır.

Tablo5. Ulusal Gurur ve Ülkenin Öncelikleri

	Ort.	St. Hata
Yüksek düzeyli ekonomik büyüme	3.45	0.001695
Güçlü silahlı kuvvetler	3.56	0.003498
Düşünce özgürlüğü	3.36	0.00312
Şehirleri ve ülkeyi güzelleştirmek	3.40	0.005156

Görüldüğü gibi yüksek ekonomik büyüme ve güçlü silahlı kuvvetlere öncelik verenlerin milliyetçilik düzeyi ortalama olarak diğer politika alternatiflerinden (biri özgürlüğe diğeri estetiğe vurgu yapıyor) yüksektir. Bu açıdan milliyetçiliğin toplumun bireylerinden daha fazla fedakârlık beklentisi ile beraber, gelir dağılımında adaletten ziyade daha yüksek etkinlik odaklı bir ideolojik tutum sağladığı düşünülebilir. Öte yandan bu hususun ülkelerin etnik formasyonları da dikkate alınarak incelenmesi gerekebilir. Zira etnik olarak heterojen ya da yüksek derecede göç alan ülkelerde milliyetçilerin daha az yeniden dağılım tercihi göstermesi beklenebilir. Yine de konu daha ileri düzeyde incelemeye ihtiyaç duyuyor.

5. Sonuç

Çalışma yeniden dağılım tercihlerinin belirleyicilerini teorik ve ampirik literatür ışığında ve WVS/EVS'den veri ile detaylı bir incelemesini sunmayı amaçlamıştır. Çalışmanın bulguları

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

büyük ölçüde hipotezlerine ve diğer çalışmaların bulgularına paraleldir. Sonuçlar göstermektedir ki yaş, medeni durum, cinsiyet gibi demografik değişkenler yeniden dağılım tercihleri üzerinde etkilidir. Yaş dışında benzer şok ve değişimleri deneyimlemeyi temsil eden doğum kohortu da anlamlı bir değişkendir.

Gelir hem mutlak düzeyi bakımından hem de medyan gelirden fark olarak daha az yeniden dağılımla birliktelik göstermektedir. POUM hipotezini test etmek üzere incelediğimiz eğitim düzeyi ve babanın eğitim düzeyinden fark, hipotezin öngörülerine paralel olarak yeniden dağılım tercihi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Bireylerin risk tercihlerinin bir yansıması olarak görülebilecek “kendi işini yapıyor olmak” yine daha az yeniden dağılım tercihi ile beraberlik göstermektedir.

En önemli değişkenlerden biri yoksulluğun nedenine ilişkin görüşlerdir. Dolaylı olarak yeniden dağılımdan yararlanacakların bunu hak edip etmeyeceğine ilişkin tutumların göstergesi olarak görülebilecek bu değişkenin katsayıları önemli ve anlamlıdır. Buna göre yoksulluğun nedenini tembellik ve modern gelişmelerin doğal sonucu olarak görenler şanssızlık ve toplumdaki adaletsizlik olarak görenlere göre yeniden dağılıma daha az taraftardır. Bunun yanında hayat kontrolü algısı (kadercilik), karşılıklılık motivasyonu, özgecilik ve güven, yeniden dağılım tercihini belirlemek bakımından anlamlı bireysel değer ve normlar olarak bulunmuştur.

Siyasal yelpazede kendini daha “sağ” çerçevesinde ifade edenler “sol” eğilimlilere göre daha az yeniden dağılım yanlısıdır. Çalışmanın ilginç bir bulgusu bireylerin ait olduğu din kategorilerinin hem sosyal kimlikleri ve bireysel değerleri etkilemek bakımından hem de sigorta işlevi görmek bakımından yeniden dağılım tercihlerinde etkili olduğudur. Buna göre herhangi bir dine bağlı olmayanlara göre tüm din kategorileri gelir eşitsizliklerine daha olumlu bakmaktadır. Din ile dindarlık etkileşimi de yine anlamlı sonuçlar üretmiştir. Çalışma sosyal kimliklerin önemli olduğunu bu anlamda sübjektif sosyal sınıf aidiyetinin ve ulusal gururun yeniden dağılım tercihlerini etkilediğini bulmuştur. Ulusal gurur değişkeni üzerine negatif katsayı bulunmuştur. Bu milliyetçiliğin daha fazla bireysel fedakârlık ve etkinlik yanlılığı ile ve etnik olarak heterojen ya da yüksek göçmen alan ülkelerde “başkaları” ile paylaşımında isteksizlikle izah edilebilir. Ülkelerin etnik yapısını dikkate alan bir çalışma ile konu daha ileri araştırılabilir.

Yüzün üzerinde ülkeden ve uzun bir zaman periyodundan yüksek gözlem sayılı bir veriye dayanıyor olmanın avantajına karşın çalışmanın temel kısıtlılıklarından biri analizlerin gözlemsel veriye dayalı olması ve anket verilerinin gerçek dünyada davranışı ölçmekten çok tutumları ölçüyor olmasıdır. Bu anlamda sağlam nedensellik ilişkileri tespit etmek ve tutumların gerçek davranışa dönüşümünü garanti etmek bakımından güçlükler çalışmanın da maruz kaldığı kısıtlılıklardır.

Kaynakça

Alesina, A., & Angeletos, G. M. (2005). Fairness and Redistribution: US vs. Europe. *American Economic Review*, 95, 913-35.

Alesina, A., & Giuliano, P. (2007). The Power of the Family. *NBER Working Papers*(13051).

Alesina, A., & Giuliano, P. (2009). Preferences for redistribution. *NBER Working Papers* (14825).

Alesina, A., & Glaeser, E. (2004). *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. Oxford UK: Oxford University Press.

Andreoni, J., & Vesterlund, L. (2001). Which is the Fair Sex? Gender Differences in Altruism. *Quarterly Journal of Economics*, 116(1), 293–312.

Bavetta, S., Patti, B. M., & Navarra, P. (2009). Autonomy Freedom, Preferences for Redistribution and the Individual's Willingness to Work. *mimoe*. https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/altri-atti-seminari/2010/bavetta_100610.pdf adresinden alındı

Bénabou, R., & Ok, E. A. (2001). Social mobility and the demand for redistribution: The POUM hypothesis. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(2), 447-487.

Benebou, R., & Tirole, J. (2006). Beliefs in a Just World and Redistributive Politics. *Quarterly Journal of Economics*, 121(2), 699-746.

Camerer, C. F. (2003). *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*. Princeton, NJ: Princeton University.

Clark, A., & Lelkes, O. (2005). Deliver us from evil: religion as insurance. *European Center for Social Welfare Policy and Research, PER Working Paper 06/03*.

Corneo, G., & Grüner, H. P. (2000). Social limits to redistribution. *American Economic Review*(90), 1491-1507.

Dahlberg, M., Edmark, K., & Lundqvist, H. (2011). Ethnic Diversity and Preferences for Redistribution. *CESifo Working Paper no. 3325*.

Dehajia, R., DeLeire, T., & Luttmer, E. F. (2007). Insuring consumption and happiness through religious organizations. *Journal of Public Economics*(91), 259-279.

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

Esarey, J., Salmon, T., & Barrilleaux, C. (2012). What Motivates Political Preferences? Self-Interest, Ideology, and Fairness in a Laboratory Democracy. *Economic Inquiry*, 50(3), 604–624.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Fajnzylber, P., Lederman, D., & Loayza, N. (2002). Inequality and Violent Crime. *The Journal of Law and Economics*, 45(1), 1-40.

Fong, C. M., & Luttmer, E. F. (2009). What determines giving to Hurricane Katrina victims? Experimental evidence on racial group loyalty. *American Economic Journal: Applied Economics*, 1, 64–87.

Giuliano, P., & Spilimbergo, A. (2008). Growing Up in Bad Times: Macroeconomic Volatility and the Formation of Beliefs. *mimeo*. 10 16, 2018 tarihinde http://www.eief.it/files/2008/11/growingup_conferences.pdf adresinden alındı

Hess, G. D. (2004). Marriage and Consumption Insurance: What's Love Got to Do with It? *Journal of Political Economy*(112), 290-318.

Luttmer, E. (2001). Group Loyalty and the Taste for Redistribution. *Journal of Political Economy*, 109(3), 500-528.

Luttmer, E., & Singhal, M. (2008). Culture, Context and the Taste for Redistribution. *NBER Working Papers*(14268).

Meltzer, A. H., & Richard, S. F. (1981). A rational theory of the size of the government. *Journal of Political Economy*, 89(5), 914–27.

Neher, F. (2012). Preferences for redistribution around the world. *Free University Berlin, School of Business & Economics Discussion Papers*, 2012/2.

Piketty, T. (1995). Social Mobility and Redistributive Politics. *The Quarterly Journal of Economics*(110), 551-84.

Scheve, K., & Stasavage, D. (2006). Religion and Preferences for Social Insurance. *Quarterly Journal of Political Science*, 1(3), 255-286.

Shayo, M. (2009). A model of social identity with an application to political economy: nation, class, and redistribution. *American Political Science Review*, 103(2), 147–174.

Todd, E. (1985). *The Eplanation of Ideology: Family Structures and Social Systems*. Oxford UK: Basil Blackwell.

EK-1. Değişkenlerin Özet İstatistikleri

Değişken	Gözlem sayısı	Ortalama	St. Hata	Min.	Maks.
Yeniden dağılım	444,841	5.261026	2.985263	1	10
Yaş	443,771	42.02468	16.53921	15	108
Yaş ²	443,771	2039.618	1551.247	225	11664
Doğum yılı	433,751	1960.675	17.84618	1896	1999
Cinsiyet	444,505	1.521153	0.499553	1	2
Medeni durum	443,401	1.617906	0.852686	1	3
Gelir	398,496	4.66357	2.38506	1	11
Görece gelir	398,496	0.142639	2.157136	-8	9
Üniversite	375,540	0.241759	0.428149	0	1
Baba eğitim fark	59,413	0.808645	1.438601	-6	6
İşsiz	434,068	0.089663	0.285699	0	1
Serbest çalışan	434,068	0.09692	0.29585	0	1
Yoksulluk adalet	146,937	2.688703	1.036349	1	5
Kadercilik	428,981	4.186572	2.380858	1	10
Karşılıklılık	185,853	0.016405	1.291013	-4.24137	1.97447
Özgecilik	434,915	0.29895	0.457799	0	1
Güven	426,339	0.279334	0.448673	0	1
Politik ideoloji	330,580	5.604477	2.305404	1	10
Din	395,012	3.212654	2.624741	0	8
Dindarlık	432,298	2.937231	1.075429	1	4
Sosyal sınıf	270,402	2,691097	0.985987	1	5
Ulusal gurur	423,256	3.413024	0.75884	1	4

Not: Kategorik değişkenler için yüzde dağılımlar EK2'de verilmiştir.

EK 1. Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Açıklama
Yeniden dağılım	<i>Şimdi size bir dizi cetvel göstereceğim. Bu cetvelerde "1" soldaki ifadeye, "10" ise sağdaki ifadeye bütünüyle katıldığınızı göstermektedir. Sizin görüşlerinizin "1" ile "10" arasında nereye düştüğünü gösterir misiniz?: (1) Kişisel çabaları teşvik için gelirlerin daha da farklı olması gerekir - (10) Gelirler daha eşit hâle getirilmelidir. (Orijinal cevaplar ters kodlanmıştır.)</i>
Yaş	<i>Yaşınız</i>
Yaş ²	<i>Yaşın karesi</i>
Doğum yılı	<i>Doğum yılınız</i>
Cinsiyet	<i>(1) Erkek: %47,9; (2) Kadın: %52,1</i>
Medeni durum	<i>(1) Evli/evli gibi birlikte yaşıyor: %62,6; (2) Boşanmış/Dul/Ayrı:%12,7; (3) Bekâr/Evlenmemiş: %24,6</i>
Gelir	<i>Hanehalkının yıllık gelirini temsilen (1) ile (11) arasında gelir ölçeği</i>
Görece gelir	<i>Hanehalkının gelirinin o ülkenin o yıl anketinde yer alan medyan gelirden farkı (Hanehalkının geliri – Medyan gelir)</i>
Üniversite	<i>Eğitim durumunuz nedir? En son hangi okulu bitirdiniz veya yarım bıraktınız?: Üniversite eğitimi (başlangıç ve ileri düzey) almış olanlar: %20,4</i>
Baba eğitim fark	<i>Kişinin eğitim düzeyi ile babanın (annenin) eğitim düzeyi arasındaki fark (Kişinin eğitimi – Babanın eğitimi)</i>
İşsiz	<i>İstihdam durumu sorusuna "işsiz" olarak cevap verenler (%8,8)</i>
Serbest çalışan	<i>İstihdam durumu sorusuna "kendi işimin sahibiyim" olarak cevap verenler (%9,7)</i>
Yoksulluk-adalet	<i>Sizce insanlar neden yoksulluk yaşıyorlar?: (1) Şansızlık (%4,9); (2) Tembellik (%8,9); (3) Toplumdaki adaletsizlik (%12,2); (4) Modern gelişmelerin sonucu (%6); (5) Bunların hiçbiri (%1,1)</i>
Kadercilik	<i>Bazıları insanların tercihlerini tamamen özgürce yaptıklarını ve hayatlarının insanların kendilerinin kontrolünde olduğunu, bazıları ise insanın kendi hayatı üzerinde bir etkisi olmadığını düşünür. Siz bu cetvelde kendi düşüncenizi nereye yerleştirirsiniz?: (1) Tamamen tercihlerimizle yaşarız; (10) Hiçbir şekilde hayatımız üzerinde kontrolümüz yoktur. (Cevaplar orijinale göre ters kodlanmıştır)</i>
Karşılıklık indeksi	<i>Bireyin çalışmaya karşı tutumunu ölçen 3 sorunun temel bileşenler faktör analizinden (principal component analysis- pca aracılığıyla) elde edilmiş faktör skorudur. Sorular: "Çalışmadan, bir iş yapmadan para almak, insanın gururunu kıracak bir durumdur"; "Bir işte çalışmayanlar, sonunda tembelleşir"; "Çalışmak, topluma karşı bir görevdir". Cevaplar 1-kesinlikle doğru 5-kesinlikle yanlış şeklindedir (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır).</i>
Özgecilik	<i>Burada çocukların evde öğrenmesi gereken bazı nitelikler görüyorsunuz. Siz hangilerini özellikle önemli buluyorsunuz? – Fedakârlık: (0) Anılmadı (%68,5) (1) Önemli (%29,2)</i>
Güven	<i>Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?: (0) Güvenilemez dikkatli olmak gerekir (%69); (1) Güvenilebilir (%26,8)</i>
Politik ideoloji	<i>Siyasi komularda "sol"dan ve "sağ"dan bahsedildiğini sık sık duyuyoruz. "1" en solu, "10" ise en sağ göstermek üzere kendinizin siyasal görüşünüzü bu cetvelde nerede görüyorsunuz?"</i>
Din	<i>Bir dine bağlı mısınız? "Evet" ise hangi dine?: (0) Diğer (%8,8); (1) Katolik (%26); (2) Protestan (%10,1); (3) Ortodoks (%11,5); (4) Yahudi (%0,5); (5) Müslüman (%15,3); (6) Hindu (%2); (7) Budist (%2,2); (8) Dini yok (%12,3)</i>
Dindarlık	<i>Sizce "din" hayatta ne kadar önemlidir?: (1) Hiç önemli değil – (4) Çok önemli</i>
Sosyal sınıf	<i>İnsanlar bazen kendilerini bir sınıfa mensup olarak görürler? Siz, kendinizi şu sınıflardan hangisine ait görürsünüz? (1) Alt sınıf (%7,9); (2) Çalışan, işçi, emekçi sınıfı (%17,1); (3) Orta sınıfın altı (%22,8); (4) Orta sınıfın üstü (%11,9); (5) Üst sınıf (%1,1)</i>
Ulusal gurur	<i>..... (örneğin Türk) olmaktan ne kadar gurur duyuyorsunuz?: (1) Hiç gurur duymuyorum – (4) Çok gurur duyuyorum (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır).</i>

EK-3				
WVS ve EVS Dalgalarının Birleştirilmesi				
Birleştirilmiş Dalga Kodu	Birleştirilmiş Dalgaların Kapsadığı Yıllar	Orijinal EVS Dalgası	Orijinal WVS Dalgası	Türkiye Anket Yılı
1. Dalga*	1981-1984	EVS 1 (1981-1984)	WVS 1 (1981-1984)	-
2. Dalga	1989-1993	EVS 2 (1990-1993)	WVS 2 (1989-1993)	1990
3. Dalga	1994-1998	-	WVS 3 (1994-1998)	1996
4. Dalga	1999-2004	EVS 3 (1999-2001)	WVS 4 (1999-2004)	2001
5. Dalga	2005-2009	-	WVS 5 (2005-2009)	2007
6. Dalga	2008-2010	EVS 4 (2008-2010)	-	2009
7. Dalga	2010-2014	-	WVS 6 (2010-2014)	2011

* İlk dalgada yeniden dağılıma ölçmeye dair soru sorulmamıştır.

Yeniden Dağılım Tercihlerinin Belirleyicileri

356

www.teskongre.org

TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ BİLEŞENLERİNİN ANALİZİ

ECONOMIC ANALYSIS OF TURKEY'S EXTERNAL DEBT COMPONENTS

Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ*Doç. Dr. Haşim AKÇA**Arş.Gör.Murat
ALBAYRAK***

Özet: Dünya ekonomisinin küreselleşme sürecine girmesi ve klasik maliye anlayışından modern maliye anlayışına geçilmesiyle birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde dış borçlanma kendine önemli bir yer edinmiştir. Dış borçlanma özellikle iç kaynak yetersizliğiyle karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma sürecindeki başvurmak zorunda kaldığı finansman kaynağı olmuştur. Ülkemiz açısından dış borç değişkenlerine bakıldığında ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar önemli bir gündem konusu olduğu görülmektedir. Türkiye’nin dış borcu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde borcun bileşenlerinden ziyade sadece borcun miktarı, GSYH’ye oranı gibi birtakım rasyolarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı literatürdeki bu eksikliğe katkı yapmaktır. Çalışmada Türkiye’de dış borcun yıllar içerisindeki gelişimine ek olarak dış borcun döviz kompozisyonu, vade yapısı, ödeme projeksiyonu, faiz yapısı ve borçlulara göre dağılımı gibi kriterler sunulacaktır. Özellikle dış borcun döviz kompozisyonu incelendiğinde neredeyse tamamının dolar ve euro para birimleri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum son zamanlardaki kur oynaklıklarından kaynaklı kur riskinin dış borçlar üzerindeki olumsuz etkilerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca dış borcun büyük oranının özel sektör borcu olduğu gözler önüne serildiğinde dolar ve euro kurunun yükselmesi özel sektörü ciddi sıkıntıya sürüklemektedir. Bununla beraber Türkiye’nin yılsonuna kadar ödenecek vadesi gelmiş borçlarının ciddi miktarlara ulaşması da hem kamu hem de özel sektörü sıkıntıya sokan diğer bir neden olarak görülmektedir. Çalışma tüm bu kriterler sonucu ortaya çıkan durumlara karşı politika önerileriyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Kur Riski, Kamu-Özel Sektör Borcu, Kısa Vadeli Dış Borç

Abstract: With the introduction of the world economy into the process of globalization and the classical fiscal approach to modern finance, foreign borrowing has taken an important place in the economic relations between countries. External borrowing has been the source of financing

* Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana, vyurdadog@cu.edu.tr

**Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana hakca@cu.edu.tr

*** Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Adana, albairalkm@cu.edu.tr

Türkiye'nin Dış Borç Bileşenlerinin Analizi

that developing countries, especially those facing domestic resource shortages, have to resort to in the process of growth and development. Looking at the foreign debt variables from the point of view of our country, it is seen that it is an important agenda from the Ottoman Empire to the present day. Studies on Turkey's external debt show that it is limited to a number of ratios, such as the amount of debt, the ratio of GDP, rather than the components of debt. The aim of this study is to contribute to this deficiency in literature. In addition to the development of foreign debt in Turkey over the years, criteria such as foreign exchange composition, maturity structure, payment projection, interest structure and distribution by borrowers will be presented. In particular, when the foreign currency composition of the external debt is examined, it is observed that almost all of it is made in the currencies of the dollar and the euro. This makes it necessary to examine the negative effects of the foreign currency risk arising from the recent exchange rate volatility on external borrowings. In addition, the rise in the dollar and the euro rate led the private sector to serious difficulties when it comes to the fact that the large proportion of external debt is private sector debt. However, the fact that Turkey's debts due until the end of the year has reached a serious amount is seen as another reason that both the public and the private sector are in trouble. The study will be completed with policy recommendations against all these criteria.

Keywords: External Debt, Currency Risk, Public-Private Sector Dept, Short-term External Debt

1. Giriş

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarının temel hedefi toplumun refah seviyesini arttırmaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için fiziki ve beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar optimal bir şekilde kullanılarak ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanmalıdır. Ancak bunları gerçekleştirmek söylenildiği kadar kolay değildir. Ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmasında ciddi büyüklüklerde kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır (Çelik ve Direkçi, 2013:112). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu ihtiyaç şiddetini daha da hissettirmektedir. Bu ülkelerde milli gelirin ve akabinde tasarruf ve yatırımların istenilen seviyede olmaması ülkeleri dışardan kaynak transfer etme gereksinmesine yol açmıştır. Yani bu kaynakları temin etmede yurt içi kaynakların yetersiz olması ülkeleri dış borçlanmaya sürüklemektedir. Türkiye'nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu göz önüne alındığında sık sık dış borçlanmaya başvurduğu görülmektedir (Erkan vd., 2012:312).

Dış borç konusu Türkiye ekonomisinin kronikleşen sorunlarından birisi haline gelmiştir. Özellikle finansal serbestleşmeye geçişin ardından gerek toplam dış borçlarda bir artış gözlenmiştir. Bu dış borçlarda oransal olarak bakıldığında kamu kesiminin borçları giderek azalırken özel sektörün borçları ise artış göstermiştir. 2000'li yıllarda bakıldığında yükselen piyasalar ve diğer gelişmekte olan orta ve düşük gelir grubundaki ülkeler için de bu durum gözlenmektedir. Bu şekilde artan dış borç stoku ekonomiyi daha kırılgan hale getirmiştir (Eser ve Birinci, 2014:34-35; Takım, 2012: 23). Bu kırılgan yapı özellikle küresel kriz döneminde daha da ön plana çıkmış ve çoğu iktisatçıya göre Türkiye ekonomisinin ana kırılganlık göstergelerinin başında dış borç sorunu yer almıştır (Susam ve Bakkal, 2008: 80).

Bu çalışmada takip eden ilk bölümde dış borçlanma ve nedenleri üzerine durulacak, ikinci bölümde dış borçlanmanın etkilerine yer verilecek, üçüncü bölümde Türkiye ekonomisinin dış borçlarının bileşenleri detaylı şekilde analiz edilecektir. Çalışma sonuç ve öneriler bölümüyle tamamlanacaktır.

2. Dış Borçlanma ve Nedenleri

Ülke ekonomilerine bakıldığında dış borçlanmaya başvurulması geçmiş zamanlarda sadece olağanüstü bir durumda söz konusu iken günümüzde ise ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşabilmesinde olağan bir finansman kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Yani günümüzde dış borçlanmaya sadece olağanüstü dönemlerde başvurulmamakta, ekonomilerin gelişimi için her dönemde bir finansman kaynağı olarak sıkça kullanılması söz konusu olabilmektedir (Koyuncu ve Tekeli, 2010:124).

Dış borç kavramını analiz edebilmek için öncelikle dış borçlanmanın tanımının doğru yapılması gerekmektedir. Dış borç kavramını ortak bir temele oturtmak amacıyla 1984 yılının Mart ayında Dış Borç İstatistikleri ile ilgili Dış Borç İstatistikleri Uluslararası Çalışma Grubu (International Working Group on External Debt Statistics) kurulmuştur. Bu çalışma grubunda Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements (BIS)), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund (IMF)), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) ve Dünya Bankası (World Bank (WB)) yer almıştır. Bu çalışma grubunun yaptığı tanıma göre brüt dış borç herhangi bir zamanda bir ülke sakinlerinin yerleşik olmayanlara faizli veya faizsiz anapara ödemesi, anapara hariç veya anapara dahil faiz ödemesi olarak geri ödenmiş yada ödenmemiş akdi yükümlülükleridir (WB, IMF, BIS, OECD, 1988: 19).

Dış borçların sınıflandırılması incelediğimizde ise genellikle kamu borçları-özel borçlar, kısa vadeli-uzun vadeli borçlar gibi çeşitli şekillerde sınıflandırıldığını görmekteyiz (Peker ve Bölükbaş, 2013:289).

Ülkelerin dış borca yönelmelerinin nedenleri incelendiğinde çeşitli kriterlerin mevcut olduğu gözlenmektedir. Bu kriterlere göre dış borçlanmaya (Bilginoğlu ve Aysu, 2008: 3; Ceylan ve Durkaya, 2017: 50-51; Çelik ve Direkçi, 2013:115; Takım, 2012:26);

- Ülkenin iç sermaye piyasasının istenilen seviyede olmamasından dolayı iç borçlanmaya gidilmesinin zor olması
- Büyük ölçekli yatırımların finansmanı için iç kaynakların yetersiz kalması
- Hammadde, ara ve yatırım mallarının ithalatını gerçekleştirebilmek için döviz ihtiyacının olması
- İç borçlanmanın maliyetinin yüksek olması durumunda
- Ödemeler dengesi meydana gelen açıklarının kapatılması
- Doğal afet, savaş, kriz dönemleri gibi olağanüstü durumlardan meydana gelen harcamaların bütçe imkanlarıyla karşılanamaması

Türkiye'nin Dış Borç Bileşenlerinin Analizi

- Kronik hale gelen bütçe açıklarının kapatılması
- Savunma harcamalarının artması durumunda gerekli finansmanın sağlanması
- Fiyat istikrarının sağlanması
- Vadesi gelen borçların ödenmesi durumunda
- Beşeri sermaye yatırımlarının finansmanında
- Gelir dağılımının yeniden düzenlenmesinde
- Dengeli bölgesel gelişmişliği sağlamada
- İstihdamı artırmada başvurulmaktadır.

Dış borçlanmaya başvurulma nedenleri incelendiğinde en belirgin nedenin büyüme ve kalkınma yolundaki gelişmekte olan ülkelerdeki iç kaynak yetersizliği olduğu gözlenmektedir. Diğer nedenler ise ülkelerin mevcut ekonomik durumlarına göre değişebilmektedir.

Dış borçlar gerek ülke içi tasarrufun yetersizliği gerekse yabancı para cinsinden yeni ödeme araçlarının elde edilebilmesi olarak veya hangi diğer bir nedenle alınırsa alınsın ekonomiye yeni bir kaynak transferi sağlamaktadır. Ancak anapara ve faizin geri ödemeleri yapıldığında da ülkeden kaynak çıkışı olacağı unutulmamalıdır. Bu sebeple dış borcun olası fayda ve maliyetlerinin hesaplanmasında alınan bu borcun ülkenin üretimine yapacağı katkının boyutu önem arz etmektedir (Takım, 2012: 26). Yani kısaca dış borcun fayda ve maliyetinin karşılaştırılması yapılarak borcun etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu açıdan dış borç yönetimi; dış kredilerin etkin ve rasyonel bir şekilde temin edilmesi, verimli şekilde kullanılması ve geri ödenmesini kapsayan planlı faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere dış yükümlülüklerin düzenlenmesi, verilerin toplanıp derlenmesi, borç servis ödemelerinin tahmin edilmesi dış borcun seviyesi ve kompozisyonunun kontrol edilmesi, kamu ve özel dış borçlarının takip edilmesi gibi yönetsel faaliyetler örnek gösterilebilir. İyi bir borç yönetimi için ise risk yönetiminin doğru yapılması gerekir. Dış borçlanma kapsamında risk yönetimi, dış borçlanmada maliyetleri etkileyecek olumsuz faktörlerin belirlenmesi, tanımlanması, ölçülmesi ve faktörlerin minimum seviyeye düşürülmesidir. Risk yönetiminde dikkat edilmesi gereken husus karşılaşılabilecek riskleri optimal seviyeye çekmektir. (Nart, 2015:73-76).

Bir ülkenin borçluluk seviyesinin belirlenmesinde ise Dünya Bankası ve IMF tarafından kabul edilmiş kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kurumlar tarafından belirlenen kriterlere göre, dört borçlanma rasyosundan üçünün belli bir düzeyi aşması durumunda ilgili ülke çok borçlu olarak nitelendirilmektedir. Bu rasyolara göre çok borçlu ülke olarak değerlendirilmesi şu şekildedir (Erkan vd., 2012:315-316);

- Toplam borç/GSMH > %50

- Toplam borç/İhracat > %275
- Dış borç servisi/İhracat > %30
- Dış borç faiz servisi/İhracat > %20

Bu rasyoların sırasıyla %30-50, %160-275, %18-30, %12-20 aralığında olması durumunda ise ilgili ülke orta dereceli borçlu olarak nitelendirilmektedir (Erkan vd., 2012:315-316).

3.Türkiye’de Dış Borçlanma Bileşenleri

Gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınmaları için ihtiyaç duydukları kaynakları elde etmekte zorluklar yaşamaktadır. İhtiyaç duyulan bu kaynakların iç piyasadan temin edilmesi durumunda yerel bankalara, varlıklı kişilere veya finansal kuruluşlara başvurulacaktır. Fakat iç kaynakların yetersiz olması veya iç kaynaklardan borçlanılması durumunda ekonomide dengesizliklerin oluşabilmesi ihtimali sebebiyle dış borçlanmaya gidilmektedir. Diğer bir deyişle gelişmekte olan ülkelerde üretimin ve milli gelirin düşük seviyede gerçekleşmesi ve bunlara bağlı olarak da tasarrufların ve yatırımların istenilen seviyeye ulaşmaması bu ülkelerin dış kaynak ihtiyaçlarını artırmaktadır. Türkiye’nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde dış kaynak transfer ettiği ve dış borçlanmaya başvurduğu görülmektedir (Erkan vd., 2012: 312).

Tablo 1’de Türkiye’nin brüt dış borç stoku (BDBS), net dış borç stoku (NDBS) ve net dış borç stokunun GSYİH’ya oranı sunulmaktadır. Tablo 1’den de görüleceği üzere 2010 yılında 291.732 milyon dolar seviyesinde olan BDBS, 2018 yılı ikinci çeyreğinde 456.961 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Yine aynı şekilde 2010 yılında 172.753 milyon dolar olan NDBS 2018 yılı ikinci çeyreğinde 300.433 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Net dış borç stokunun milli hasılaya oranına baktığımızda ise 2010 yılında %22.4 dolaylarında seyrederken 2018 yılının ikinci çeyreğine gelindiğinde %34.1 seviyesine yükseldiği görülmektedir. İlgili yıllarda gerek BDBS gerek NDBS gerekse de net dış borç stokunun milli gelire oranı sürekli artış göstermiştir. Bu durum dış borçlardaki artış oranının milli gelirdeki artış oranından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ekonomik etkinlik açısından değerlendirildiğinde dış borçlar istenilen verimlilikte kullanılamamış ve milli gelir üzerindeki etkisi kısıtlı kalmıştır denilebilir.

Tablo 1: Türkiye’nin Borç Stoku

Milyon\$	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018Ç1	2018Ç2
BDBS	291.732	305.338	342.126	392.638	405.69	400.262	409.195	454.803	466.743	456.961
NDBS	172.753	182.611	190.121	230.024	245.062	253.091	254.185	291.471	303.084	300.433
Net DBS / GSYH (%)	22,4	22,0	21,8	24,2	26,2	29,4	29,5	34,2	34,4	34,1

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Kamu Borç Yönetimi Raporu Ekim 2018, No:129. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:12.11.2018).

Türkiye'nin Dış Borç Bileşenlerinin Analizi

Borç stokunun miktar olarak artışının yanında alınan dış borcun döviz kompozisyonu da oldukça önem taşımaktadır. Borç stokunun içerisinde yabancı para türünden borçların oranının fazla olduğu ülkelerde döviz kurlarında ortaya çıkan ani ve şiddetli değişimler ciddi sorunlara yol açmaktadır (Nart, 2015:75). Türkiye'de son zamanlarda meydana gelen kurlardaki ani ve ciddi büyüklüklerdeki artışın etkisini dış borçlar üzerinde hissetmemek mümkün değildir. Tablo 2'de Türkiye'nin borç stokunun hangi para cinsinden olduğu yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere borç stokunun neredeyse %90'ı Dolar ve Euro cinsinden oluşmaktadır. Bu oranın büyüklüğü döviz kurlarında meydana gelen artışın etkisinin ülke ekonomisine etkisinin şiddetini anlamamıza yardımcı olacaktır. Şöyle ki 2018 yılının ikinci çeyreğinde bile birbirine çok yakın zaman dilimleri bile karşılaştırıldığında bu fark göze çarpacaktır. Örneğin 2018 yılının ikinci çeyreğindeki (Mayıs -Haziran-Temmuz-Ağustos ayları) brüt dış borç stoku 456.96 milyon dolardır. Bu tutar çeyreğin ilk ayındaki kurla çarpıldığında (14 Mayıs'ta 1\$=4.36TL) 1.993 milyar TL iken aynı tutar çeyreğin son ayındaki kurla (13 Ağustos 1\$=6.87TL) çarpıldığında 3.140 milyar TL olarak yerel para cinsinden ekonomiye yansımaktadır. Bu durum da ülkenin kırılgan bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'nin Brüt Borç Stokunun Döviz Dağılımı

Milyon	2015				2016				2017				2018	
	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç1	Ç2
TOPLAM	395.75	408.1	409.83	400.26	414.39	424.14	419.59	409.2	418.2	440.35	445.41	454.8	466.74	456.96
USD	233.45	236.88	233.73	231.19	233.32	239.75	236.75	240.25	245.05	255.89	257.42	262.4	268.78	267.57
EUR	121.79	130.01	133.67	130.54	136.56	138.04	137.77	130.7	132.39	141.77	146.12	149.11	152.73	147.05
JPY	7.873	8.087	8.529	8.517	9.04	10.068	10.087	8.675	8.988	8.799	8.793	9.303	9.857	9.559
SDR	1.353	1.372	1.374	1.358	1.379	1.368	1.372	1.322	1.342	1.372	1.396	1.408	1.439	1.391
TL	26.225	26.4	26.899	23.933	29.063	29.92	29.156	24.157	26.223	28.048	26.993	27.95	29.04	27.001
DİĞER	5.059	5.4	5.633	4.719	5.028	4.992	4.455	4.097	4.204	4.474	4.683	4.683	4.904	4.394

Kaynak:

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Kamu Borç Yönetimi Raporu Ekim 2018, No:129. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:12.11.2018).

Bir diğer gösterge olarak dış borcun kimler tarafından kullanıldığı ve yine bu borcun vade yapısı Tablo 3'de sergilenmektedir. İlgili yıllar itibariyle özel kesimin toplam içerisindeki payının %65-70 seviyelerinde seyrettiği görülmektedir. Özel sektörün payının yüksek seviyede seyretmesinin başlıca nedeni yurtiçindeki kaynakların maliyetinin yüksek olmasıdır.

Kamu kesimi açıklarının yol açtığı fon maliyetlerindeki artış, sadece kamu kesimini olumsuz etkilememekte aynı zamanda özel sektöre de zarar vermektedir. Finansman maliyetlerinin artması özel sektörün borçlanmasını güçleştirirken (finansal dışlama), kamu kesimini ise bir nevi Ponzi finansmana yani borcun borçla kapatılmasına yöneltmektedir (Takım, 2012: 27).

Özel kesimin toplam borç içerisindeki payının yüksek seviyede olması döviz kuru oynaklıklarıyla birlikte düşünüldüğünde, döviz kurlarındaki ani yükselmelerin özel sektörü daha ciddi miktarda etkilediği hatta özel sektörü krizlere kadar sürüklediği görülmektedir

Tablo 3: Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı ve Vade Yapısı

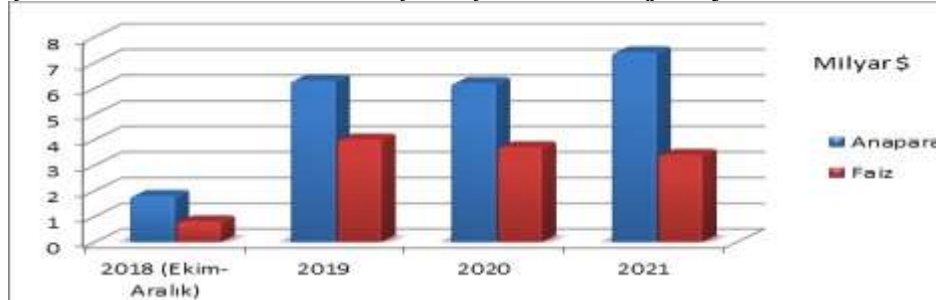
Milyon \$	Vade	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018Ç1	2018Ç2
Kamu	Kısa	4.290	8.564	13.324	20.596	21.447	18.064	19.720	22.111	24.038	24.129
	Uzun	84.819	87.266	92.983	98.340	99.821	98.574	103.654	114.450	116.933	115.064
	Toplam	89.109	95.830	106.307	118.936	121.268	116.638	123.374	136.561	140.971	139.193
TCMB	Kısa	1.553	1.239	1.036	833	342	176	110	95	93	81
	Uzun	10.012	8.095	6.052	4.401	2.142	1.151	711	571	560	497
	Toplam	11.565	9.334	7.088	5.234	2.484	1.327	821	666	653	578
Özel	Kısa	71.389	73.304	88.079	111.844	113.349	87.125	81.546	95.874	98.205	95.512
	Uzun	119.669	126.870	140.652	156.624	168.590	195.172	203.454	221.701	226.914	221.678
	Toplam	191.058	200.174	228.731	268.468	281.939	282.297	285.000	317.575	325.119	317.190
Kamu		0.31	0.31	0.31	0.30	0.30	0.29	0.30	0.30	0.30	0.30
TCMB	% pay	0.04	0.03	0.02	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Özel		0.65	0.66	0.67	0.68	0.69	0.71	0.70	0.70	0.70	0.69

Kaynak:

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Kamu Borç Yönetimi Raporu Ekim 2018, No:129. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:12.11.2018).

Borcun vade yapısı incelendiğinde ise kısa vadeli borçların uzun vadeli borçlara oranında fazla bir değişim olmamıştır. Toplam dış borcun %26'sı kısa vadeli borçlar iken %74'ü uzun vadeli borçlardan oluşmaktadır. Borçlanmanın vadesinin kısalması sevindirici bir durum olarak göze çarpmaktadır. 2010 yılında 75.8 ay olan dış tahvil stokunun süresi 2018 Eylül ayında 79.2 ay olarak hesaplanmıştır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018). Son olarak ülke ekonomisinde dış borç ödeme projeksiyonlarının incelenmesinde fayda vardır.

Şekil 1: Merkezi Yönetim Dış Borç Ödeme Projeksiyonları

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Kamu Borç Yönetimi Raporu Ekim 2018, No:129. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:12.11.2018).

Şekil 1'de de görüleceği gibi 2018 yılı sonuna kadar 1.8 milyar \$ anapara ve 800 milyon \$ seviyelerinde faiz ödemesi üzere toplamda 2.6 milyar \$ merkezi yönetimin ödemesi gereken dış borçları bulunmaktadır. 2019 yılında 10.3, 2020 yılında 9,9 ve 2021 yılında 10.7

Türkiye'nin Dış Borç Bileşenlerinin Analizi

milyar \$ borç ödenmesi gerekmektedir. Bu durum göstermektedir ki Türkiye yıl sonuna kadarki üç aylık kısa bir sürede ciddi miktarda döviz borcu ödemek durumundadır. Döviz kurlarının da (örneğin dolar kuru olarak 14 Kasım itibariyle 1\$=5.49TL) yüksek olduğu günümüzde ciddi darboğazların yaşanacağı söylenebilir.

4. Sonuç

Dış borçlanma özellikle gelişmekte olan ülkelerin iç kaynak yetersizliği veya iç kaynağın daha maliyetli olması nedeniyle başvurduğu bir finansman kaynağıdır. Türkiye'nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde dış borçlanmaya sıklıkla başvurduğu görülmektedir.

Türkiye'nin gerek brüt gerekse net borç stokunun 2010 yılından 2018 yılına kadar geçen kısa sürede bile ciddi oranda yükseldiği görülmektedir. 2010 yılında 291.732 milyon dolar olan brüt dış borç stoğu 2018 yılının ikinci çeyreğinde 456.961 milyon dolara; 2010 yılında 172.753 milyon dolar olan net dış borç stoku ise 2018 yılının ikinci çeyreğinde 300.443 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Net dış borç stokunun milli hasılaya oranı ise ilgili dönemde %22.4'den %34.1'e yükselmiştir. Bu durum dış borçların artış oranının milli gelire artış oranından daha fazla olduğu yani dış borçların gelir yaratıcı alanlarda istenilen etkiyi gösteremediğini göstermektedir. Alınan dış borçların daha verimli sektörlere aktararak üretimin ve milli gelirin artırılması sağlanmalıdır. Böylece dış borçların geri ödenmesinde zorluk yaşanmayacaktır.

Türkiye'nin dış borçlarının yaklaşık %90'ının Dolar ve Euro cinsinden olduğu görülmektedir. Bu durum döviz kurundaki ani ve şiddetli yükselmelerin gerek kamu gerekse özel kesimi ciddi sıkıntılara sürüklediğinin bir nedeni olarak gösterilebilmektedir. Hatta ülkenin kırılganlığının bu nedenle arttığı söylenmektedir. Özellikle dış borçların %74'ünün özel kesim borçları olduğu düşünüldüğünde kur artışının özel kesimde kendisini daha da şiddetli hissettireceğini söylemek yerinde olacaktır. Özel sektörün maliyetlerinde bir artış anlamına gelecek bu durum enflasyonu da beraberinde tetiklemektedir. Gerek özel kesimi gerekse de kamu kesimini bu kırılganlıktan kurtarmak için döviz kurlarında istikrar sağlanmalıdır. Ayrıca imkanlar dahilinde dış borçların alındığı tarihteki kurdan sabitlenmesi kurlarda ortaya çıkacak belirsizliklere karşı bu iki kesimi de koruyacaktır.

Dış borç ödeme projeksiyonları incelendiğinde ise 2018 yılı sonuna kadar olan üç aylık sürede 2.6 milyar dolar gibi ciddi bir tutarın merkezi yönetim tarafından ödeneceği düşünüldüğünde ülke ekonomisini zor günlerin bekleyeceği söylenebilir.

Türkiye'nin Dış Borç Bileşenlerinin Analizi

Kaynaklar

Bilginoğlu, M. A. ve Aysu, A. (2008). “Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31), 1-23.

Ceylan, S. ve Durkaya, M. (2017). “Dış Borç ve Beşeri Sermaye İlişkisi: Eğitim ve Sağlık Yatırımları Açısından Bir Uygulama”. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(1), 49-61.

Çelik, S., ve T.B. Direkci, (2013). “Türkiye’de 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991-2010)”, Electronic Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(3), 111-135.

Erkan, Ç., Tutar, E., Tutar, F. ve Eren, M. V. (2012). “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980-2012)”. in International Conference on Eurasian Economies, <http://www.avekon.org/papers/483.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

Eser, L. Y. ve Birinci, N. (2014). “İç ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler”. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(23), 31-51.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Kamu Borç Yönetimi Raporu Ekim 2018, No:129. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:12.11.2018).

Koyuncu, F. T., ve Tekeli, S. (2010). “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 123-130.

Nart, E. Ç. (2015). “Dış Borç Yönetimi Açısından Finansal Kriz Riski”. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 71-85.

Peker, O., ve Bölükbaş, M. (2013). “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(2), 289-302.

Susam, N., ve Bakkal, U. (2008). “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”. Maliye dergisi, 155, 72-88.

Takım, A. (2012). “Dış Finansal Liberalleşme Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Dinamiğindeki Değişmeler: Bir Literatür Araştırması”. Sosyoekonomi, 18(18), 23-44.

WB, IMF, BIS & OECD (1988). “External Debt: Definition, Statistical Coverage and Methodology: a Report”. International Working Group on External Debt Statistics, <http://documents.worldbank.org/curated/en/193061468782370806/pdf/multi-page.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

KIRGIZİSTAN VERGİ SİSTEMİNİN SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ

SOCIOECONOMIC ANALYSIS OF THE KYRGYZ TAX SYSTEM

Derya YAYMAN*

Özet: Orta Asya'nın liberal ekonomiye sahip en demokratik ülkelerinden biri sayılan Kırgızistan, jeostratejik konumuyla da dikkatleri giderek daha fazla üzerine çekmektedir.

1992 yılında bağımsızlığını kazanan geçiş ekonomilerinden olan Kırgızistan; yabancı yatırımlara açık politikası, uluslararası mahkemelere başvurma hakkı tanımış olması, üretim, ticaret ve diğer sektörlerde büyük boşlukların bulunması, Orta Asya pazarlarına ve hammaddeye ulaşma kolaylığı, dövizin konvertibl olması gibi avantajlara sahiptir.

Kırgız Vergi Sistemi 1992 yılında piyasa ekonomisi koşullarına göre düzenlenmeye başlamıştır. Geçiş sonrası diğer gelişmiş ülke vergi sistemlerinden örnek alınarak hazırlanan Kırgızistan Vergi Kanunu 27 Aralık 1996 tarihinde kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Kırgızistan vergi sistemi karmaşık bir yapıya sahiptir. Gelir vergisinin hemen hemen tamamı, işverenler tarafından ödenmektedir. Diğer bir deyişle, beyanname usulü ile gelir vergilerini ödeyenlerin payı yok denecek kadar azdır. Kırgızistan vergi sisteminde etkinliği arttırmak için çok sayıda reform yapmıştır.

Kırgızistan; ihracatı artırmak, dış ticareti geliştirmek, GSMH'yi arttırmak için önemli vergisel teşvikler sağlamıştır. Ancak yapılan çeşitli vergisel teşviklere rağmen Kırgızistan diğer ülkelere göre yabancı yatırımları çekmede ve ülke ekonomisini kalkındırmada başarısız olmuştur. Komşu ülkeler aksine petrol, doğal gaz gibi doğal kaynaklarının olmaması, ülke ekonomisinin büyük kısmının altın üretimine bağlı kalması, kayıt dışı ekonominin ve yolsuzluğun yaygınlığı, politik istikrarsızlık, ücretlerin düşüklüğü, vergi idarelerinin etkinliğinin yetersiz kalması ve vergi bilincinin yerleşmemiş olması gibi etmenler, kalkınma hamlelerinin başarısız kalmasında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada Kırgızistan vergi sistemi sosyoekonomik yönleriyle ele alınarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Vergi Sistemi, Kırgız Gelir Vergisi, Kırgız Kurumlar Vergisi, Vergi Sistemi

Summary: Kyrgyzstan, which is regarded as one of the most democratic countries with a liberal economy in Central Asia, is attracting more attention with its geostrategic position.

Being among the transition economies that gained independence in 1992; Kyrgyzstan has advantages such as open policy to foreign investments, right to apply to international courts, large gaps in production, commerce and other sectors, ease of access to Central Asian markets and raw materials, convertibility of foreign exchange.

* Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Mali Hukuk ABD, e.mail:dyayman@akdeniz.edu.tr.

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

The Kyrgyz tax system began to be regulated in 1992 under market economy conditions. The Tax Law of Kyrgyzstan, prepared by taking example of other developed country tax systems following the transition, was adopted and enacted on December 27, 1996.

The Kyrgyz tax system has a complex structure. Almost all of the income tax is paid by the employers. In other words, the share of those who pay income tax in the form of declaration is limited. Kyrgyzstan has made numerous reforms to improve efficiency in the tax system.

Kyrgyzstan has provided significant tax incentives to increase export, develop foreign trade, and increase the GNI. However, despite various tax incentives, Kyrgyzstan has failed to attract foreign investments and improve the economy compared to other countries. Factors such as lack of natural resources such as oil and natural gas unlike neighboring countries, the majority of the economy remaining dependent on gold production, the prevalence of informal economy and corruption, political instability, low wages, inefficiency of tax administrations and lack of tax consciousness play part in the failure of development movements.

In this study, the tax system of Kyrgyzstan will be analyzed in terms of socioeconomic aspects.

Keywords: Kyrgyz Tax System, Kyrgyz Tax Law, Kyrgyz Income Tax, Kyrgyz Corporation Tax, Tax System

1- GİRİŞ

Toplumsal yapı, dinamik bir özellik gösterir. Dünyadaki tüm toplumlar, bir değişim süreci içinde olagelmışlerdir. Bu değişim, toplumu oluşturan bütün kurumların zaman içinde değişmesini ve gelişmesini anlatır. Dolayısıyla toplumların ekonomik, sosyal ve politik yapılarındaki değişikliklere bağlı olarak vergi yapısı da zaman içinde değişime uğrar. Böyle bir sistem gelecekte de çok yavaş bir mükemmelliğe erişebilecektir (Haller, 1974: 311).

Vergi yapısı, vergilerin bileşimini ve karşılıklı yerini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Vergi sistemlerini meydana getiren vergilerin gerek toplam vergiler içerisinde ve gerekse gayri safi milli hasıla (GSMH) ve devlet gelirleri gibi diğer ekonomik büyüklükler içindeki nispi paylarını ve önemlerini anlatır. Literatürde vergilerin dolaylı ve dolaysız olma kriterleri anlatılmak istenir. Dolaylı vergiler, yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan ne zaman ve ne kadar tahsilinin olacağı kestirilemeyen vergilerdir. Bunların yanı sıra bu vergileri kaçırma olasılığı daha düşüktür. Katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), gümrük vergileri, banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV), dolaylı vergiler içerisinde yer almaktadır. Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli, vergi kaçırma olasılığı mümkün olan vergilerdir. Bu vergiler içinde gelir ve kurumlar vergileri, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi yer almaktadır.

Dolaysız vergiler gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri içinde büyük bir paya sahipken, az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler ağırlıktadır. Vergi yapısındaki bu farklılık; ekonomi yöneticilerinin uygulayacağı politikaları, mükelleflerin göstereceği tepkileri, yabancı yatırımcıları vb. faktörleri yakından ilgilendirir (Ay ve Talaşlı, 2007). Genel olarak dolaysız vergilerin, dolaylı vergilere kıyasla daha adil oldukları kabul edilir. Bunun nedeni ise; dolaysız vergilerin, yükümlünün ekonomik iktidarına uydurulabilme olanağının daha fazla olmasıdır. Ancak dolaylı vergilerin yükümlüsü anonim olduğu için, bu vergilerin şahsileştirilebilmesi mümkün değildir.

Vergi yapısı ile ilgili tartışmalar, ekonomik gelişme ve siyasal karar alma süreçleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Şöyle ki; bir ülkenin vergi yapısı, ekonomik yapı ile doğrudan ilgilidir ve ekonomik gelişmenin değişik aşamalarında vergi yapısı da değişmektedir. Diğer görüşe göre ise vergi yapısı politik amaçlarda kullanılan bir araçtır. Buna göre politikacılar, politik alanlardaki net getirileri olan oy sayısını artırmak için, çıkarları doğrultusunda vergi yapısını değiştirebilmektedirler. Bunların yanı sıra; sosyal faktörler, kültürel faktörler, yönetsel faktörler ve sosyo-ekonomik faktörler de verginin yapısını belirler.

İyi bir vergi sisteminin içermesi gereken özellikler arasında tarafsızlık ve ekonomik gelişme yer alır. Her ülkenin kendi sosyal, ekonomik ve siyasal yapısının özelliklerini ve düzeyini yansıtan kendine özgü bir vergi sistemi oluşturulmuştur. Ancak vergi sistemlerinin uluslararası ortak bazı nitelikleri de mevcuttur. Tercih hakkı söz konusu olmaksızın uluslararası hukuktan kaynaklanan bazı usullerin sistem içerisine dahil edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle taşıdıkları bazı ulusal özelliklere rağmen, çeşitli ülkelerin vergi sistemleri arasında önemli benzerlikler ve ortak noktalar bulunmaktadır. Bunun nedeni de uluslararası ekonomik ve siyasal entegrasyonların giderek artmasıdır.

Kırgız toplumunda karma bir yapı mevcuttur. Tek çırpıda anlaşılması ve bir kalemde ifade edilmesi oldukça zor bir doku ve olgu bileşkesi mevcuttur. Kırgızistan değişme hızının yavaş, dini bağlılıklarının yüksek, yerleşme şekillerinin kırsal olması açısından geleneksel; resmi eğitim sisteminin yaygın, ailenin küçük, sağlık hizmetlerinin hastanede verilmesi yönünden ise modern toplum özelliği taşımaktadır (TUİC, 2011).

Kırgızistan 1991'de bağımsızlığını kazandığında gelişiminin koşulları büyük ölçüde doğal kaynakları, coğrafi konumu ve Sovyet döneminin yapısal ve kurumsal mirasıyla belirlenmiştir. Başlangıç koşullarının en önemlileri şunlardır:

- Coğrafi konum: denize kıyısı yok ve büyük ekonomik merkezlerden uzak;
- Ekonominin agro-endüstriyel yapısı: Büyük sanayinin çoğu, Sovyetler Birliği'nin (askeri sanayi tesisleri dahil) ihtiyaçları için çalışmış olduğundan diğer Sovyet cumhuriyetlerindeki tedarikçi ve tüketiciler ile SSCB federal bütçesine büyük ölçüde bağımlı;
- Kolay çıkarılabilir enerji kaynakları ve minerallerin eksikliği;
- İyi gelişmiş sosyal altyapı ve nüfusun nispeten yüksek yaşam standartları;
- Bağımsız bir devlet için tipik olan birçok kurumun eksikliği (merkez bankası, sınır koruması, gümrük, vb.);
- Bağımsızlık, demokrasi ve piyasa ekonomisi ile ilgili deneyim eksikliği.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra yukarıdaki temel faktörler, geç yeniden yapılandırma (perestroyka) döneminin makroekonomik istikrarsızlığının (enflasyon, tüketim malları kıtlığı,

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

vb.) sonuçlarıyla çatışmıştı. SSCB'nin dağılması; birlik bütçe sübvansiyonları ve diğer cumhuriyetlerden ucuz enerji sağlanmasının sonlandırılması, Cumhuriyetler arası ticari kriz, askeri üretim talebinde çöküş, nispi fiyatlarda büyük değişiklik, ulaşım masraflarında büyük artış gibi sonuçları beraberinde getirmişti ve Hükümet ile toplumun karşı karşıya kaldığı tamamen yeni görevleri ele alma ihtiyacı doğmuştu. Bu durumun ağır sosyal ve ekonomik yansımaları oldu:

- Hiperenflasyon ve şiddetli üretim düşüşü, resmi olarak kaydedilen GSYİH' nın yarısı, sanayi üretiminin dörtte üçünün kaybına yol açmıştır ve tarım da önemli ölçüde zarar görmüştür;
- Reel ücretler ve sosyal yardımların azalması, artan işsizlik ve piyasa ekonomisinde yer almak için tecrübe eksikliği, yoksulluğun artması ve eşitsizliğe yol açmıştır;
- Yoksulluk ve istikrarsızlık oldukça belirgin bir dış göçe sebep olmuştur;
- Eğitim, sağlık, kültür ve diğer sosyal hizmetlerde gözle görülür bir bozulma olmuştur.

Bununla birlikte erken geçiş döneminde hem Hükümet hem de halk, yeni koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmiştir. 1990'ların ilk yarısında yürütülen karmaşık kurumsal, ekonomik ve sosyal reformlar, temel devlet kurumlarının oluşturulmasına, üretimdeki düşüşün üstesinden gelinmesine, ilk defa makroekonomik istikrara kavuşulmasına ve sosyal hizmetlerin tamamen çökmesini engellemeye yardımcı olmuştur. Fiyatların serbestleştirilmesi, devlet mülkiyetindeki işletmelerin özelleştirilmesi, tarımda dekollektivizasyonun sağlanması; eşit toprak reformu ve dış ekonomik liberalleşme ile birleştiğinde KOBİ sektörü tarafından temsil edilen özel sektörün hem GSYİH'ya hem de istihdama %50'den çok daha yüksek bir düzeyde katılmasını sağlamıştır. Bu değişiklikler girişimciler, çiftçiler ve tüccarlar (sözde bavul tüccarları dahil) gibi yeni sosyal grupların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Ne yazık ki, bu reformlar her zaman tutarlı ve kapsamlı olamamış, devlet bütçesi dengesiz kalmıştır. Birçok yapısal reform (özelleştirme, alt yapı sektörlerinin yeniden yapılandırılması, vb.) eksikti; sosyal taahhütler, gerçek finansman olanaklarını aşmıştır. Bütün bu kusurlar ülkenin sosyal ve ekonomik istikrarını zayıflatmış ve artan yoksulluk, makroekonomik istikrarsızlık, dış borç anlamında oldukça sert etkileri olan 1998-1999 mali kriziyle sonuçlanmıştır.

Krizden sonra Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik durumu iyileşmiş ve yoksulluk önemli ölçüde azalmıştır. Daha sorumlu bir ekonomik ve sosyal politika; enflasyonu düşük tekil seviyeye indirmeyi, ticaret ve hizmetler alanında KOBİ'ler için daha uygun bir vergi rejimi oluşturmayı ve karmaşık bir sağlık reformu gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Mevcut ekonomik politikanın temel yönleri şunlardır: Kamu bütçesi açığı, kamu borçları ve enflasyonun kontrol edilerek makroekonomik istikrarın sürdürülmesi ve ekonomiye vergi yükünün daha eşit olarak dağıtılması yoluyla sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi, altyapıda kamu yatırımlarının genişletilmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, ekonominin küresel ekonomik sisteme entegre edilmesi ve ekonominin önemli sektörlerinin (enerji üretimi, madencilik, tarımsal üretim, turizm, ulaşım, finans sektörü vb.) geliştirilmesi için yapısal reformların uygulanması (Roman & Omorova; 2011: 13).

Sovyetler döneminde, yıllar boyunca Moskova'dan gelen ortalama GSYİH'nın yüzde 10-15'ini oluşturan transferler desteğiyle gelişen Kırgızistan ekonomisi, 1991'den sonra ciddi bir kaynak sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştır. Hem tüketim hem de yatırım harcamaları önemli ölçüde azalmıştır. Bir müddet sonra, dış yardımlar ve borçlanma (Sovyet transferlerinin boyutlarının çok altında kalsa da), ek kaynak sağlamaya başlamıştır. 2000'li yılların ortasından sonra da işçi dövizleri, Kırgızistan'ın tekrar ürettiğinden fazla tüketmesine olanak sağlamıştır (Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı, 2015).

Nüfusun üçte ikisini oluşturan kırsal kesim, GSYİH'nın ancak yüzde 15'ini yaratmaktadır. 2007 yılında yüzde 16'ya düşen sanayinin payı, daha sonra altın üretimi ve inşaatın canlanması ile artmaya başlamış, bugünlerde ise katma değer dördte birini oluşturmaktadır.

Aynı dönemde, işçi dövizlerine de dayanan özel tüketim harcamaları ortalama %7,3 oranında büyürken, kamu ve yatırım harcamaları ile ihracatın değişme oranları GSYİH'daki iniş ve çıkışları yansıtmıştır.

Altın bir yana bırakılırsa, Kırgız ekonomisindeki en önemli belirleyici etken işçi dövizleridir. Ülkedeki iş imkanlarının sınırlı olmasından dolayı, çok sayıda Kırgızistanlı işçi Rusya'da ve Kazakistan'da çalışmaktadır. Daha az sayılarda olsa da Türkiye ve Körfez ülkelerinde de Kırgız işçiler bulunmaktadır. Rusya'dan Kırgızistan'a gönderilen işçi dövizlerinde 2015 yıllarından beri başlayan azalma ülkenin makro dengelerini sarsmaya devam etmektedir (Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı, 2015).

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarında sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı daha yüksekken giderek bu pay düşmüş ve tarım sektörünün payının yüksek olduğu bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak, nüfusun çoğunluğunun kırsal bölgelerde yaşamasına rağmen, tarım Kırgızistan'ın en zayıf sektörüdür. 2011-2014 döneminde ortalama %1,5 oranında büyüebilmiştir. Sulama altyapısının uzun yıllardan beri bakımsız kalması, tarıma verilen kredilerin sınırlı olması ve ihracat olanaklarının kısıtlı olması, tarım sektöründe yaşanan zayıflığın nedenleri arasında belirtilebilir.

Piyasa ekonomisinden yana siyasi tercihini kullanan, ancak bu ekonomiye kurumsal ve zihinsel olarak yeterince adapte olamayan Kırgızistan'da, gerekli mekanizmalar işletilemediğinden hem GSMH az hem de yaratılan gelirin bölüşümünde adaletsizlik vardır. Bilindiği gibi, piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığı zaman adil olmayan bir gelir ve servet dağılımı oluşmaktadır.

Bağımsızlıktan sonraki ekonomik kriz döneminde hızla artan yoksulluk, 2000'li yıllarda giderek azalmaya başlamış ve 2014 yılında, ulusal yoksulluk sınırına göre yüzde 30 olmuştur. 2014 yılında kırsal yoksulluk oranı %32,6 iken, bu oran kentsel alanlarda %26,9 olarak gerçekleşmişti. Bişkek'te %7,6 olan yoksulluk oranı, Jalalabad vilayetinde ise %46,4'e yükselmektedir. Geçimleri temel olarak tarıma dayalı güney vilayetleri, daha sanayileşmiş kuzey vilayetlerinden

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

daha fakir ve yoksuldur (Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı, 2015). Kırsal yoksulluk, iş bulmak için işgücünün daha büyük şehirlere, özellikle de başkente taşınmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer birçok ülkeye benzer şekilde, iç ve dış sermaye birikimi büyük şehirlerde, özellikle de en büyük şehir Bişkek'te yoğunlaşma eğilimindedir. Ekonomik kalkınma umudu, birikmiş sermayenin daha sonra ülkenin diğer bölgelerine dağıtılacağıdır. Bu süreç yeni başlamış olmasına rağmen, emeğin büyük şehirlere hareketi ile ilgili klasik Marksist görüşlere uymaktadır. (İkinci büyük şehir olan Oş gibi diğer bazı şehirler, insan ticareti sonucu elde edilen yasadışı gelir nedeniyle canlıdır) (Bertelsmann Stiftung, 2018:14-16).

2017 yılı itibariyle ülkede yoksulluk oranı %23,3'tür. Şehir nüfusunun yoksulluğu giderek azalmaktadır. Resmi verilere göre ülkede yoksul sayısının 1,5 milyon olduğu ve bunların %64'ünün kırsal alanda yaşadığı ifade edilmektedir (Bertelsmann Stiftung; 2018). Dünya Bankası 2017 için hazırladığı finans kurumunun raporunda, ülkede yoksulluk düzeyinin düşeceği tahmininde bulunmaktadır. Dünya Bankası'na göre, tarım ve inşaat istikrarlı bir büyüme projeksiyonuyla birlikte daha fazla para yatırma gelirleri yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olabilir.

Mali kurumun raporunda, "Tahminlere göre, özel sektördeki gerçek ücretler yavaş yavaş artacak ve hem kentsel hem de kırsal nüfus arasında yoksulluğun küçük bir oranda azalması sağlanacaktır. Emeklilik, düşük gelirli insanların gelirinin %15'ini oluşturduğu için planlanan emeklilik artışının olumlu bir dağılım etkisi olacaktır" diye belirtilmektedir.

Genel olarak, Kırgızistan vatandaşlarının yaşam koşulları zor olmuştur. Uluslararası Cumhuriyet Enstitüsü'nün (International Republican Institute) 2016 yılı kamuoyu araştırmasında en çok bahsedilen hane sorunu (katılanların %44'ü), finansal sorunlar ve düşük yaşam standartlarıdır. Aynı araştırmaya göre ülke çapında en çok bahsedilen üç sorun işsizlik, yolsuzluk ve ekonomik gelişme olmuştur. Aynı zamanda, insanların çoğunluğu yakın gelecekte ülkedeki ekonomik kalkınma olasılığına iyimser gözle bakmaktadır.

Kırgızistan'da ciddi dezavantajlı bir insan kategorisi yoktur. Ekonomik zorluklar nüfusun tüm kategori ve gruplarına eşit olarak yayılma eğilimindedir. Bazı göreceli ama ciddi olmayan dezavantajlı gruplar arasında kadınlar, yaşlılar ve kırsal nüfus bulunmaktadır. Bu grupların dezavantajları bir ölçüde yapılaşmıştır (Bertelsmann Stiftung, 2018:14-16).

Dünya Bankası'na göre, 2017'deki gıda fiyatlarındaki düşüş aynı zamanda nüfusun satın alma gücünü olumlu yönde etkilemektedir.

Kırgızistan, Orta Asya ülkeleri arasında açık ara en fazla dış borç alan ülke konumundadır. Ülkenin ekonomisi üzerine IMF'in yayınladığı raporda, 2015 yılında dış borç oranının GSYİH'nin yüzde 64,6'sına yükseldiği belirtilmiştir (qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-borc-bataginda/156608/ 2017).

Sosyal güvenlik sistemi çökmüş durumdadır. Bilhassa, Rusya’da yaşanan finansal krizin etkisiyle enflasyonun yükselmesi pek çok kişinin gelir seviyesini yoksulluk sınırının altına düşürmüştür.

Kırgızistan’da her ne kadar hukuki olarak işçi hakları İLO standartlarına uygun bir şekilde düzenlenmişse de işçi kitlesinin ve işsizliğin çok oluşu nedeniyle standartların uygulama olanağı bulması mümkün olmamıştır.

Kırgızistan'daki sosyal güvenlik sistemi, Emekli Sandığı, Zorunlu Sağlık Sigortası Fonu ve Çalışan Kurtarma Fonu'ndan oluşmaktadır. İşveren, çalışanların brüt ücretinin %17,25'ine karşılık gelen sosyal katkıları kendi fonlarından karşılamaktadır.

İşveren ayrıca, çalışanlar tarafından Emekli Sandığı ve Devlet Tasarruf Fonu'na ödenecek maaşın %10'unu teşkil eden sosyal katkıları da alması gerekmektedir (Pwc; 2018).

Ülkedeki yoksul ve savunmasızların korunması, çoğunlukla sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Sosyal sigorta sistemi esas olarak yaşlılık ve engellilik durumlarında eski işçiler, çiftçiler ve onlara bağımlı kişilere sağlanan emekli maaşlarından oluşmaktadır. Diğer sosyal sigorta yardımları, katkı primini ödemiş olanlar için hastalık veya analık ödemeleri ve emekliler için cenaze yardımlarıdır. Sosyal yardım sistemi bir dizi yardım parası ve ayrıcalık içerir. Emekli maaşları, kapsamı ve refah üzerindeki etkisi açısından ülkedeki temel sosyal koruma aracıdır. 2009 yılında kamu sosyal koruma harcamalarının yaklaşık %80'ini oluşturmuştur. 2009'un sonlarına doğru 565.000 emekli vardır (toplam nüfusun%10,6'sı). Bunlardan 407.000'i yaşlılık emekli maaşı, 77.000'i sakatlık aylığı ve 81.000'i yakınlarından kalan emekli maaşı almaktaydı. 2009 yılında emekli maaşlarına yapılan toplam harcama GSYİH'nın %6,4'üne eşitti.

Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nden kalan düşük emeklilik yaşı (kadınlar için 55 ve erkekler için 60) ve pratik olarak evrensel kapsamlı olan bir emeklilik sistemi mirasına sahiptir. Bu sistemdeki emeklilik hakları devletin mali potansiyeline kıyasla cömerttir, zira Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte 1990'lardaki emeklilik sistemi önemli borçlarla karakterize edilmiştir. Sonuç olarak, emekli maaşları ve aynı ödemeler sıklıkla gecikmiştir ve emeklilik reformu ihtiyacı hükümet, bağışçılar ve geniş bir yelpazedeki diğer paydaşlar için belirgin hale gelmiştir.

1997 yılında Kırgız Cumhuriyeti, yeni bir emeklilik yasası kabul etmiştir. Yeni emeklilik sisteminin önemli özellikleri şunlardır:

- (i) 2007 yılına kadar emeklilik yaşının kademeli olarak erkekler için 63, kadınlar için 58'e çıkarılması;
- (ii) bazı emekli aylığı haklarının kaldırılması; ve
- (iii) üç bölüm emeklilik sisteminin uygulamaya konması.

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

İlk bileşen, gerekli emeklilik yıllarına (erkekler için 25 yıl ve kadınlar için 20 yıl) sahip herkes için eşit olan taban emeklilik maaşıdır. İkinci bileşenin amacı ise eski sistemden yeni sisteme geçişi yumuşatmaktır. Üçüncü bileşen, ikinci bileşenin yerini alacaktır. Reformlar, emeklilik yükümlülüklerinin hükümetten giderek daha dengeli bir Sosyal Fona aktarılmasına izin vermiş; emeklilik sistemi, yaşlılar arasında yoksulluğun azaltılmasında da etkili bir araç haline gelmiştir: Dünya Bankası verileri, emekli olan hane bireylerinin emekli olmayan hane bireyelerine kıyasla %20 daha az yoksullaşma riski olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, Kırgızistan'da emekli maaşları düşük kalmaktadır: 2009'un sonundaki ortalama emekli maaşı ayda 50 doların biraz üzerindedir.

Emeklilik sisteminin uzun vadeli sürdürülebilirliği 2007 yılında Emeklilik Yasası'na getirilen değişiklikler ile zayıflamış; emeklilik yaşı 60/55'e etkili bir şekilde geri getirilmiş, bu da emekli sayısını büyük ölçüde artırarak sistemi zorlamıştır. Sosyal yardım sisteminde, hedeflenen iki nakit yardım programı vardır: Çocuklu Yoksul Aile Yardımları ve sosyal ödenekler.

2009 sonunda, nüfusun %6,9'u Çocuklu Yoksul Aile Yardımlarından faydalanmıştır. Bu yardım, ayda yaklaşık 172 som (4 ABD Doları) olarak gerçekleşmiştir. Sosyal ödenekler ise çalışamayacak bireylerin tanımlanmış kategorilerine ödenen nakit yardımlardır (engelli kişiler, engelli çocuklu aileler, yetimler, birçok çocuk sahibi olan anneler ve emekli olmayan yaşlılar). Nüfusun yaklaşık %1,2'si 2009 sonunda sosyal ödenek almıştır ve ortalama ödenek ayda 827 somdur. Bu miktar, Çocuklu Yoksul Aile Yardımı miktarından yaklaşık 5 kat daha yüksektir.

374

Sosyal yardım sisteminin bir diğer bileşeni, ayrıcalıklar veya tercihli fiyatlandırma değildir. Bu ayrıcalıklar ulaşım, iletişim, enerji, ilaçlar, sağlık hizmetleri, barınma, tatil ve kamu hizmetlerinde belirli vatandaş kategorileri içindir. Ayrıcalıklı vatandaşlar savaş gazileri, kolluk görevlileri, ordu, engelli insanlar, yaylalar, Çernobil kurbanları ve bazı yoksul haneleri kapsamaktadır; ayrıcalıklı vatandaş sayısı 40'a yakındır. Kategoriyeye bağlı olarak, ayrıcalıklı vatandaşlar kota dahilinde sosyal tüketim normlarında %10, %25 veya %50 fiyat indiriminden yararlanabilmektedir. Farklı türdeki ayrıcalıkların çeşitliliği, birtakım farklı yasal düzenlemelerle düzenlenmiş olmaları ve farklı bütçelerden (ülkesel ve yerel) ödenmeleri ve aynı şekilde geniş çaplı ödeme, ayrıcalıkları sosyal koruma harcamalarının en az şeffaf bileşeni haline getirmektedir. Ayrıca ayrıcalıklı vatandaşların her zaman yoksul olmadığı gerçeği, yoksulluğu azaltmada da en az şekilde etki sağlamasına sebep olmaktadır. Ocak 2010'dan itibaren bu ayrıcalıkların büyük bir kısmı paraya çevrilmiş ve bu da sosyal koruma sisteminin bu kaleminde daha yüksek bütçe harcamaları ile sonuçlanmıştır. Tüm devlet sosyal koruma programlarının (emekli maaşı dahil) en önemli sorunu yetersiz etkinlikleridir. Yardımların seviyesi çok düşüktür ve kıt hükümet kaynakları çok fazla alıcıya yayılmıştır ve bu alıcıların bir kısmı yoksul bile değildir. Bu nedenle, sosyal yardım hedefinin artırılması hükümet gündemindedir (Mogilevsky, R. & Omorova, A.; 2011:13).

Kırgızistan için en önemli konuyu gelir dağılımındaki dengesizlik oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda görülen toplumsal olayların sebebini bunda aramak mümkündür. Kırgızistan devleti yeni kurulduğunda kolhoz ve sovhozların özelleştirilmesinde görülen olumsuzluklar bu dengesizliğin önemli bir sebebi olarak görülebilir. Bunun yanı sıra ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasındaki, büyük ölçüde coğrafi özelliklerin belirlediği, ekonomik

farklılık halkın refah düzeyini etkilemektedir. Fergana Vadisinde oluşan tarımsal zenginlik ve ticari potansiyel ve bunun ülkede var olan etnik gruplardan sadece bazılarının kullanımında olduğuna dair algı hiç azımsanmayacak ölçüdedir. Bu nedenle sıklıkla iktidara dayalı olarak toprak dağıtımı yapılmakta, taraftarlar verimli ve ekonomik değeri olan arazilerden topraklandırılmaktadır (Beşirli, Hayati, 2011:313-331).

Özelleştirmenin yanlış politikalar nedeniyle tam yapılamaması, önceki sistemden kalan devlet işletmelerinde gerekli modernizasyon ve yapılanmanın gerçekleştirilememesi, birçok kamu malının hızlı ya da hemen hemen bedava sayılacak biçimde elden çıkartılması üretimin yeterince artırılmamasına neden olmuştur.

Üretimin olmaması, dış ticaretin daha çok sanayi mallarının ithalatında yoğunlaşması, doğal olarak dış ticaret açığının büyümesine de neden olmuştur. Söz konusu açığın kapatılması için gerekli girişimler yapılmasına karşın, politik istikrarsızlık nedeniyle bunların uygulanamaması yeterli döviz girdisinin sağlanmasını engellemektedir. Bu ise, ülkenin üretmeden tükettiğinin bir göstergesidir. Nitekim ithalatta lüks tüketim mallarının oranının yüksek olması (%37,6) bunu kanıtlamaktadır. Bu aynı zamanda gelir dağılımındaki dengesizlikten de görülebilmektedir. Gelir dağılımında, GSYİH'nin %2,7'nin nüfusun ilk %10'luk kesimince, %31,7'sinin de son %10'luk kesimince paylaşılması tasarruf birikimine ve yatırıma yönelmesi yerine, lüks tüketime yönelmekte; bu da bir süre sonra toplumsal patlamaya varacak etkiler yaratabilmektedir (Yıldız, S. & Ayyıldız, Y. ; 2014)

Kırgızistan'da 3,8 milyon işgücü bulunmakta, bu işgücünün 700 bini Kırgızistan emek piyasasında sabit bir işe sahip olmakta ve nüfusun 900 bini diğer ülkelerde çalışmaktadır. Diğer 2,2 milyon kişinin ise sürekli ve istikrarlı bir işi yoktur (Sultakeev ve Metin, 2018). 2016 yılı itibariyle işsizlik oranı %7,7'dir (Bertelsmann Stiftung, 2018).

Kırgızistan ekonomisinin makro göstergeleri son yıllarda iniş ve çıkışlar göstermektedir. 2008 Küresel Finans Krizinin etkileri ve rejimi değiştiren siyasi çalkantılar, 2010 yılında ekonominin %0,5 daralmasına yol açmıştır. 2011 yılında gerçekleşen %6'lık toparlanma, 2012 yılında Kumtor madenindeki jeolojik sorunlar yüzünden üretimin azalmasıyla, tekrar daralmaya dönüşmüştür. 2013 yılında altın üretiminin hemen hemen ikiye katlanması sonucu, ekonomi %10,5 büyümüştür. 2014 yılı altın üretimindeki düşmeden dolayı, %3,6 oranında büyümeyle kapanmıştır. Altın katma değerindeki iniş çıkışlara rağmen, altın dışındaki sektörlerin 2011-2014 yılları arasındaki ortalama büyüme hızı %5,2 olarak gerçekleşmiştir (Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı, 2015).

Resmi kaynaklara göre, Ülke ekonomisi 2017 yılı sonu itibariyle %4,6 ile beklentilerin üzerinde büyüme kaydetmiştir. Ülke genelinde 2016 yılında 14 bin 400 som (211 dolar) olan ortalama maaşlar, 2017 yılı sonu itibariyle 15 bin 400 soma (226 dolar) çıkmıştır (qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-ekonomisi-son-bir-yilda-yuzde.../171498/ 2018).

Kırgızistan'da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, 2018'in ilk altı ayında yıllık bazda yüzde 4,90 (Şekil 1) artmıştır. GSYİH Yıllık Büyüme Oranı, 1994'ten 2018'e kadar ortalama yüzde 3,39'luk bir artış göstermiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde yüzde 16,40 ile en yüksek artış değeri, 1994

Figure 2:

FIGURE 1 Kyrgyz Republic / Real GDP growth and contributions to real GDP growth

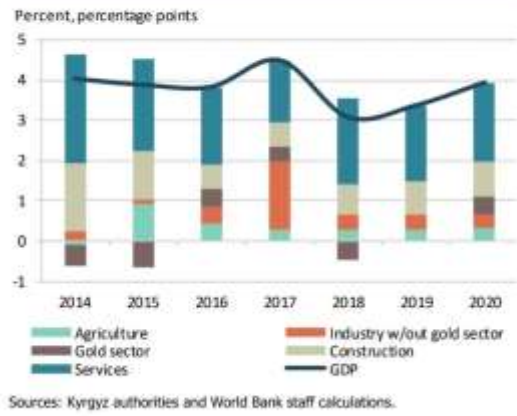
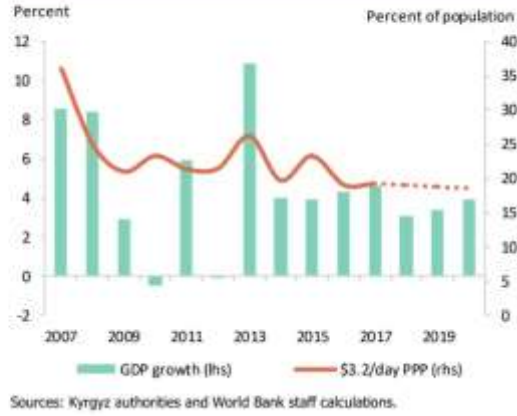

Figure 3:

FIGURE 2 Kyrgyz Republic / Actual and projected poverty rate and GDP growth

2017 yılı itibariyle kişi başına düşen milli geliri 1, 203 dolardır (Focus Economics, 2018).

Verginin yapısını belirleyen bir etken de enflasyondur.

Economic Intelligence Unit'in verilerine göre 2011'de enflasyon %16,6 şeklinde gerçekleşmiştir. Enflasyonda görülen yükselme ve düşüşler genel olarak un, ekmek, bitkisel ve hayvansal yağlar, süt ve süt ürünleri, sebze ve meyveler gibi birincil ihtiyaçları teşkil eden ürünlerin fiyatlarında meydana değişikliklerden kaynaklanmıştır (DEİK, 2012).

Günümüzde ise enflasyon baskısı düşük düzeydedir. Yıllık enflasyon, temel olarak gıda fiyatlarındaki yüzde 3,9'luk bir düşüşün etkisiyle Temmuz ayında yüzde 1,1'e gerilemiştir (Aralık 2017'deki %3,7'den). Bu çerçevede, Mayıs ayında Merkez Bankası, toplam talebi desteklemek için politika faiz oranını yüzde 5'ten yüzde 4,75'e indirmiştir. Aynı zamanda yetkililer, som değerinin kısa vadeli dalgalanmalarını ılımlı hale getirmek için döviz piyasasına az ölçüde olsa da müdahale etmeye devam etmişlerdir. Temel olarak düşük sermaye harcamaları nedeniyle, bütçe açığı 2017 yılının aynı döneminde GSYİH'nin yüzde 3,8'i iken 2018 yılının Ocak-Temmuz döneminde GSYİH'nin yüzde 1,5'ine gerilemiştir. Toplam gelir 2017 yılının ilk yedi ayında GSYİH'nin %32,1'i iken, 2018 yılının ilk yedi ayında yüzde 31,4'e düşmüştür (Worldbank, 2018).

Paranın gelir oluşturma hızı vergi yapısını belirlemektedir. Ekonomide mal ve hizmet fiyatları artıyorsa onları satın almak için gerekli para miktarı artacaktır. Ancak bu nominal bir artıştır. Reel para arzının artması için paranın satın alma gücünün artması gerekir. Gelir dolaşım hızı ise bir birim paranın bir yılda kaç kez el değiştirdiği daha iyi bir ifadeyle kaç el değiştirerek ne kadar

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

birimlik gelir meydana getirdiğidir. Bunu hesaplamak için nominal milli geliri para arzına bölmek gerekecektir Görüldüğü gibi dolanım hızı ile milli gelir doğru orantılıdır. Para arzı ile paranın dolanım hızının çarpımı bize o ekonominin GSYİH'nı verir. Kırgızistan'da paranın dolanım hızının sürekli azalması yeni elde edilecek gelirleri etkilediğinden Vergi/GSMH oranının olması gereken düzeyin altında gerçekleşmesine neden olmuştur.

Döviz girişindeki azalma ve olumsuz beklentiler, Kırgız Somunun dolar kurunun zayıflamasına yol açmıştır. Rubleye karşı önce değerlendirilen Som, Mart ayından sonra değer kaybederek dengelenmiştir. Türk Lirası kuru ise, Liranın hızla değer kaybetmesi sonucu, geçen Ekim ayındaki düzeyine geri dönmüştür. (Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı, 2015).

Dışa açıklık oranı devletin vergiler kanalıyla Milli Gelirden aldığı payı en düşük düzeyde etkileyen bir etken olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte dışa açıklık oranında görülen artışlar Vergi/GSMH oranında artışlara yol açmaktadır.

Kırgızistan vergi yapısının üzerinde etkili olduğunu belirlediğimiz bu etkenler uluslararası vergi araştırmalarında kabul edilen etkenlerle karşılaştırıldığında aralarında önemli farklılıklar olmadığı görülmüştür. Tüm bu belirlediğimiz etkenler, Kırgız vergi yapısının tipik bir geçiş ekonomisi ülkenin vergi yapısı görünümü içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Kırgızistan vergi sisteminde gelir, harcama vergileri ile birlikte vergi çeşitlerinin sosyo-ekonomik önemini inceleyeceğiz.

2.Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Açından İncelenmesi

Kırgızistan vergi sistemini sosyo-ekonomik açıdan analiz edebilmek amacıyla öncelikle vergi sisteminin genel görünümü ele alacak, daha sonra vergi sisteminde yer alan bazı vergi türlerinin sosyo-ekonomik öneminden bahsedeceğiz.

2.1.Genel Bakış

Her vergi sistemi gibi Kırgızistan vergi sistemi de tarihi bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmış ve bağımsızlığını elde etmesinden bu yana toplumdaki gelişmeye paralel olarak değişmiş ve gelişmiştir. Bu oluşum dün olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Yarın da devam edeceğine kuşku yoktur.

Kırgızistan'da merkezi idarenin aldığı vergiler; gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, yeraltı kaynakları kullanımından alınan vergiler ve satış üzerinden alınan vergilerdir.

Yerel idarelerin aldığı vergiler ise; emlak vergisi ve toprak vergisidir.

Dış ticaret üzerinden gümrük harçları alınır.

Kırgızistan'da patenle vergileme ve tek oranlı vergileme şeklinde vergi kolaylıkları uygulanmaktadır. Patentle vergileme götürü vergileme türüdür. Zorunlu ve gönüllü olarak uygulanmaktadır. Buna göre, hamam, sauna, gazinolar, döviz büroları, otomobil park yerleri, bardo salonları ve bar-diskolar zorunlu patentlemeye tabi tutulmaktadır. Zorunlu patentlemeye tabi olan faaliyetler mali idareler tarafından ayrıca denetime tabi tutulmamaktadır. Gönüllü patentleme sistemine tabi olan işletmeler ise gelir-gider defterini tutmak zorunda değildir. Ayrıca yıl sonunda elde ettikleri gelirler hakkında herhangi bir beyannameyi vergi müfettişliğine (vergi dairesine) vermemektedirler. Ancak bunun karşılığında yıllık belli bir miktar vergiyi vergi müfettişliğine ödemek zorundadırlar.

Kırgızistan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'nun 345'inci maddesine göre patent belli bir ekonomik faaliyette bulunma hakkını veren, verginin ödendiğini gösteren ve patent dönemindeki mükellefin gelirini gösteren vergi idaresi tarafından verilen belge olarak sayılır. Patentın şekli ve verilmesi yetkili vergi idaresi tarafından yapılmaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'nun 348'inci maddesine göre zorunlu patentlemeyle vergisini ödeyen mükellef (işletmeler veya bireysel girişimciler) kurumlar vergisi, KDV, satış vergisi hariç, Vergi Kanunu'nda belirlenmiş bütün vergileri ödemek zorundadır. Gönüllü patentlemede ise kurumlar vergisi ve satış vergisi hariç bütün vergileri ödemek zorundadır.

2001 yılında yapılan bir vergi düzenlemesi ile işletmelerin vergi yükünü hafifletmeye yönelik olarak "tek oranlı vergi sistemi" uygulamaya konulmuştur.

Buna göre, işletmelerin mal ve hizmet satışı dolayısıyla elde ettikleri yıllık satış hacmi (KDV hariç), ve benzer şekilde kira geliri elde edenlerin irat geliri 3 milyon somu aşmıyorsa bunlar küçük işletmeler olarak kabul edilmekte ve tek vergi sistemine tabi tutulmaktadır. Tek oranlı vergi sistemine tabi olanların indirimli vergi oranlarından yararlanmaları mümkün olmaktadır. Buna göre; Tarım ürünlerini değerlendiren işletmeler ve kamusal tüketim alanlarında faaliyet gösteren işletmeler gayri safi gelirlerinin %5'i oranında; Ticaret ve taşımacılık hizmeti yapan işletmeler gayri safi gelirlerinin %6'sı oranında; diğer hizmet sektörlerinde faaliyet

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

gösteren işletmeler ile yukarıda sayılmayan diğer sektörlerde çalışan işletmeler, gayri safi gelirlerinin yüzde 10'u oranında vergiye tabi tutulmaktadır.

Ayrıca Gelir Vergisinde de tek oranlı vergi sistemi uygulanmaktadır ve %10 oranında vergi alınmaktadır. 1 Şubat 2006 tarihinde, "Kırgız Cumhuriyeti Vergi Kanunlarında Değişiklikler ve İlaveler Yapılması Hakkındaki" 32 sayılı Kanun ile mevcut 1996 tarih ve 66 sayılı Vergi Kanunu'nda bazı değişiklikler ve ilaveler yapmıştır ve 1 Ocak 2007 yılından itibaren Gelir ve Kurumlar Vergisinden %10 oranında vergi alınmaya başlanmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü kriterlerine uygun olan ve Dünya standartlarında bir gümrük kanunu mevcuttur. İthal edilen mal ve hizmetler üzerinden %5 ile %30 arasında gümrük vergisi alınmaktadır. İthalatta da KDV; beyan edilen değerler üzerinden ve beyan edilen para cinsinden hesaplanır. KDV'nin yanı sıra %0,15 işlem masrafı ve %10 gümrük ya da tüketim malları için tüketim vergisi uygulanmaktadır (Shadykanov, 2011:73-75).

Etkin bir vergi idaresinin olmaması nedeniyle Kırgızistan'daki uygulama gelişmiş ülkelerdeki uygulamaya kıyasla oldukça kötüdür. Uygulamadaki bu kusur çoğu kez sisteme mal edilmekte ve sorunun çözümü, hastalığın mahiyeti teşhis edilemediğinden mümkün olamamaktadır. Ancak bu noktada hiçbir vergi sisteminin ideal olmadığını, iktisadi ve sosyal koşullardaki değişikliklere paralel olarak zaman zaman bazı düzeltmeler ve değişiklikler yapmak gerekeceğini unutmamak gerekir.

Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını elde etmesinden bu yana çok sayıda vergi sisteminin ıslahı yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Yeni vergi kanunu 1 Ocak 2009'dan itibaren yürürlüğe girmiştir.

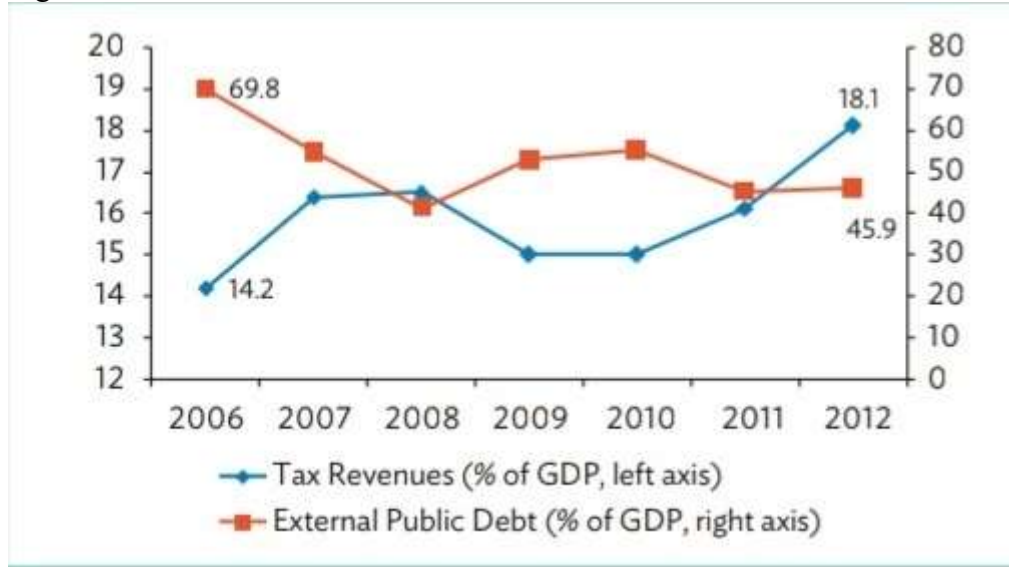
1 Ocak 2009'da yürürlüğe giren yeni Vergi Kanunu, vergi idaresinin düzenlenmesi için tasarlanmıştır (örneğin, vergi teftiş yükünü önemli ölçüde azaltacak şekilde vergi yükünü azaltmış ve *vergi anlaşması* kavramını ortaya atmıştır). Modern vergi ilkeleri (risk bazlı vergi yönetimi, iyi niyet ilkesi vb.) ve modern vergi idaresi yönetimi, işletmelerin vergi yükünü azaltma ve verimliliği en üst düzeye çıkarma bakış açısıyla dizayn edilmiştir. Yeni Vergi Kanununa göre, genel vergi rejimi altındaki vergi sayısı 15'ten 8'e düşürülmüştür. Bu da vergi sistemini basitleştirmiş ve vergi otoritelerinin maliyetlerinin düşürülmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte, karmaşık vergi raporlaması, aşırı vergi denetimleri ve birtakım diğer sebeplerden dolayı, işletmeler için uyumluluk yükü hala yüksektir. Vergi Kanununda öngörülen risk bazlı denetim, uygulamada uygulanmamıştır. Vergi makamları, denetim için işletmeleri seçerken risk ölçütlerini kullanma iddiasındadır, ancak uygulamada, resmi yöntemlere dayalı olmaktan ziyade vergi müfettişlerinin öznel yargılarına dayanılmaktadır (Asian Development Bank; 2014: 5).

Kişisel ve kurumsal gelir vergileri, bütçeye toplam vergi tahsilatlarının %20'sinden azını getirir. Gelir vergisi oranları birkaç yıl öncesinin yüksek oranlarına göre daha iyidir (en yüksek marjinal oranlar kişisel gelir vergisi için %33 ve kurumlar için %30). Sosyal Fona katkılar ise diğer vergiler arasında en yüksek nominal orana (%27,25 bordro) sahiptir ve esas olarak anonim şirketlere uygulanır; bazı sektörlerde serbest meslek sahipleri, çiftçiler ve işletmeler (ticaret, dikiş endüstrisi vb.) daha küçük bir toplu ödeme vergisi olarak öderler. Yüksek oranlı ve eşit olmayan vergilendirme rejimi, bu katkıları muhtemelen pek çok işletmeyi kayıt dışı ekonomide tutan en çarpıcı vergi yapar. Yurtiçi dolaylı vergiler, ithalat vergileriyle aynı nominal oranlara sahiptir, ancak bunların yönetimi daha az verimlidir ve ekonominin bazı sektörleri (örn., tarım) bunlardan muafır, dolayısıyla bu vergilerden tahsil edilenler büyük değildir.

2012 yılında toplam vergi tahsilatı GSYİH'in %18,1'ine (Şekil 4) ulaşmıştır. Bu durum kısmen daha basit ve kolay anlaşılır olan 2009 Vergi Yasası, vergi yetkililerinin eğitimi ve Entegre Vergi Yönetim Sistemi (ITAS) yoluyla vergi yönetim fonksiyonlarının geliştirilmesindedir. Dış borç ise 2006 yılında GSYİH'nin %69,8'i iken 2012 yılında GSYİH'nin %45,9'una inmiştir (Asian Development Bank, 2014:5).

Figure 4:

Kırmızı çizgi GSYİH'e oranla dış borcu, mavi çizgi de GSYİH'e oranla vergi tahsilatlarını göstermektedir.

Uygulanan pek çok değişikliğin sonuçları görülmeye devam etmektedir, ancak 2009 yılında radikal bir değişiklikle nominal KDV oranının %20'den %12'ye düşürülmesine karar verilmiştir. Bu durum, vergi tahsilatlarında keskin bir düşüşe yol açmıştır. Kriz ortamında düşük vergi oranına karşılık olarak KDV bazında beklenen artış gerçekleşmemiştir (Mogilevsky, R. & Omorova, A., 2011).

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

“PricewaterhouseCoopers” adlı uluslararası kuruluşun araştırmalarına göre, Kırgız Vergi Sistemi karmaşıklığına göre sıralandığında 2010’da 150’nci sırada bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre Kırgızistan’da işletmelerin karlarının %57,2’si vergi olarak ödenmektedir. Dünya Bankası tarafından yürütülen “İş İklimi ve İşletmelerin Faaliyet Performansları” (BEEPS) araştırmalarının sonuçlarına göre, Kırgızistan; Bağımsız Devletler Topluluğu ve Doğu ve Merkezi Avrupa ülkelerinin arasında vergi organlarında ve yargı sisteminde yolsuzluğun en yüksek olduğu ülke olmuştur (Abdieva-Pirimbaev, ve Özdil 2011).

Kırgızistan’da bütçe gelirleri Temmuz 2018’de 81707929.50 bin som (Şekil 5) iken Ağustos 2018’de 948.5909.90 bin soma yükselmiştir. Bütçe gelirleri ortalaması 2010’dan 2018’e kadar 53671219.40 bin somdur. Gelir ortalamasının en yüksek değeri Aralık 2017’de 149384500 bin som, en düşük değeri Ocak 2011’de 4001007.70 bin som olarak görülmüştür (Trading Economics; 2018).

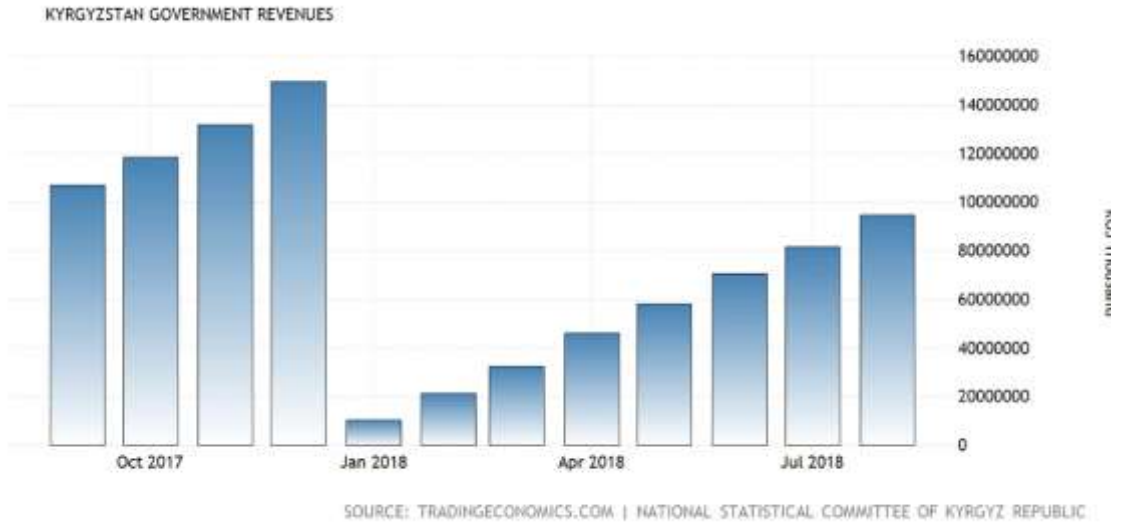
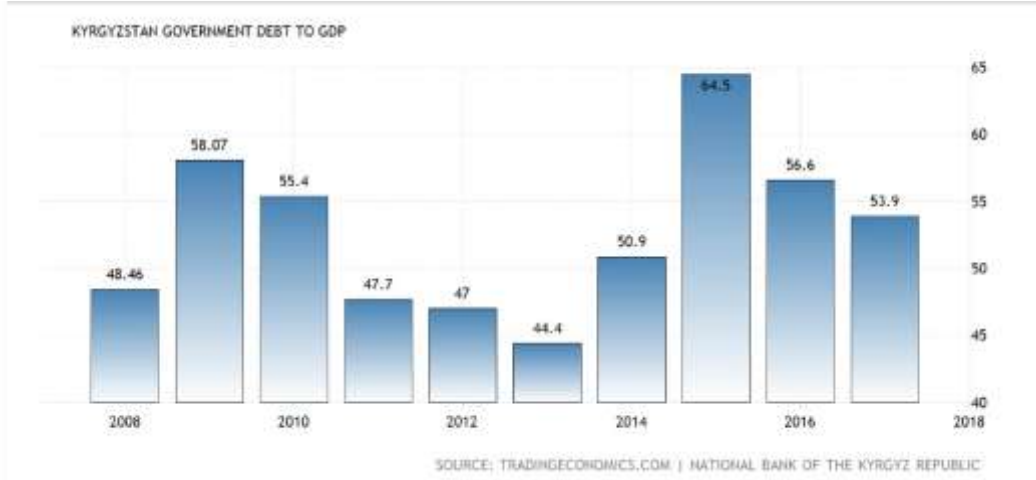

Figure 5:

Kırgızistan, 2017 yılında (Şekil 6), ülkenin Gayri Safı Yurtiçi Hasıla'nın yüzde 53,90'ına eşdeğer bir devlet borcu kaydetmiştir. Kırgızistan’da devlet borçlarının GSYİH’ya oranı, 2000’li yıllardan 2017 yılına kadar azalma göstermiştir. 2000 yılında %122,27 ile rekor yüksek, 2013 yılında ise %44,40 ile rekor en düşük seviyeyi görmüştür (Trading Economics, 2018).

Figure 6

Genel olarak toplam gelirlere önemli artışlar olmasına ve geçiş sürecinin gerektirdiği sistematik düzenlemelerin tamamlanmasına rağmen günümüze kadar Kırgızistan bütçe harcamalarını azaltamamıştır. Bütçe gelirlerinin az olmasının en büyük nedeni yetersiz üretim iken, ikinci en önemli nedeni kayıt dışı ekonomidir. Aynı faktörler bütçe harcamalarının artmasına da neden olmaktadır. Yani, özel sektörün zayıf olması sonucu devlet, nüfusun artması, SSCB döneminden devralınmış kamu varlıklarının da eskimesi sonucu özellikle sosyal harcamaları artırmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle devletin bütçe açıkları sürekli artış göstermektedir (Çetintaş, 2017:8-10).

Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliğine üye olduktan sonra bütçesinde yüzde 8,8'lik nakit düşüşü yaşanmıştır. AEB gümrük kurallarını yerine getiren Kırgızistan, gümrüklerden toplam 29 milyar 300 milyon som (423 milyon 410 bin 404 ABD doları) vergi toplamıştır. 2015 yılına göre, toplam 2 milyar 800 milyon som (40 milyon 462 bin ABD doları) daha az vergi toplamıştır. Gümrük vergilerinin tahsilatının azalması AEB'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi sebebiyledir.

2016'da gümrük vergi miktarının yüzde 44'ünü AEB üyesi Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Belarus'tan elde etmiştir. Çin'den yüzde 21, Japonya'dan yüzde 11, Türkiye'den yüzde 4 ve diğer ülkelerden yüzde 20 oranında vergi toplamıştır. Birlik dışından ithal edilen ürünlerin yüzde 75'i Çin, yüzde 12'si Türkiye'den karşılanmıştır. Kırgızistan'ın toplam dış ticaret hacmi 2016'da 3 milyar 500 milyon dolar civarındadır (Memleket Gazetesi, 2018).

Resmi kaynaklardan derlenen Dünya Bankası kalkınma göstergelerine göre Kırgızistan'ın toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2016 yılı sonu itibariyle %17,63 olarak gerçekleşmiştir. Gelir, kar ve sermaye kazançlarından alınan vergi toplam gelirlerin %10,81'ini oluşturmaktadır (<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/tax-revenue-percent-of-gdp-wb-data.html>., 2017).

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

Tablo 1'den görülebileceği gibi, Kırgızistan'da 2017 yılı sonu itibarıyla vergi ve diğer gelirlerin GSYİH içindeki payı %29'dur (Countries of The World, 2018).

Tablo 1: Taxes and other revenues 2018 Country Ranks by Rank

<u>Norway</u>	54.7% of GDP	2017
<u>Finland</u>	54.4% of GDP	2017
<u>Denmark</u>	53.5% of GDP	2017
<u>France</u>	51.8% of GDP	2017
<u>Belgium</u>	50.8% of GDP	2017
<u>Sweden</u>	50.7% of GDP	2017
<u>Austria</u>	48.3% of GDP	2017
<u>Greece</u>	46.7% of GDP	2017
<u>Italy</u>	46% of GDP	2017
<u>European Union</u>	45.2% of GDP	2014
<u>Uzbekistan</u>	29.8% of GDP	2017
<u>Kyrgyzstan</u>	29% of GDP	2017
<u>Turkey</u>	20.7% of GDP	2017
<u>Russia</u>	17.3% of GDP	2017

SOURCE: Countries of The World,

https://photius.com/rankings/2018/economy/taxes_and_other_revenues_2018

Merkez Hazinesine göre, Temmuz 2018'de, devlet bütçesine (özel araçlar dahil) toplam gelir tutarı 9 milyar 479,8 milyon som, ya da 2017 yılına olan büyüme oranı %101,4 olmuştur. 2017 yılında vergi gelirleri 7 milyar 891,7 milyon som, 7 milyar 271,9 milyon som fiili gelirle gerçekleşirken, 2017'ye olan büyüme oranı %108,5 olarak gerçekleşmiştir. Vergi dışı gelirleri 1 milyar 588,1 milyon som, 2017 yılına olan büyüme oranı ise %116,6 olarak hesaplanmıştır. (kabar.kg/tur/news/k-rg-zistan-n-devlet-butcesinin-gelirlerindebuyume/..2018).

2008 yılında 1 milyar gibi bir rakamla ifade edilen bütçe gelirlerinin artışı, ülkede yapılan reformların sonuçlarının alınmaya başladığının bir göstergesidir.

Vergi gelirleri performansı yüksektir; 2018'in ilk yedi ayında GSYİH'nın yüzde 24,8'ine çıkmıştır (2017 yılının aynı döneminde yüzde 22,3'tür). Ancak, 2017 yılında vergi dışı gelir ve hibe desteği azalmıştır. Ayrıca, düşen sermaye giderleri nedeniyle toplam harcama yılın ilk yedi ayında GSYİH'nın yüzde 33'üne gerilemiştir (2017 yılı aynı döneminde yüzde 36,2'dir). Cari harcamalar bu dönemde hafifçe yükselmiştir. Açık, iç borçlanmayla finanse edilmiştir ve iç borç GSYİH'nın yüzde 7,7'sine yükselmiştir (2017 sonunda GSYİH'nın yüzde 5,9'udur). Rus kamu borçları borç stoku sayesinde toplam kamu borçları GSYİH'nın yüzde 59,9'undan yüzde 56,4'üne

gerilemiştir. Yoksulluk oranı (2011 için 3.2\$/gün) 2017'de yüzde 19,3 seviyesindedir. Dipteki yüzde 40'lık büyük bir paya sahip olan sektörler olan hizmetler ve tarımda ılımlı büyüme yoksullar için gerçek emek geliri büyümesini kısıtlamıştır. Bu arada, artan yardımlar ev tüketimini desteklemiştir (Worldbank, 2018).

Kırgızistan'da vergi gelirlerinin gelişimine baktığımızda (Tablo 2), vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranları 1995 yılında %15,1 iken 2013 yılında %20,8'i oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin içinde dolaysız vergilerin payı 1991'den 2005 yılına kadar inmiş iken 2004'ten itibaren artarak 2009 yılında toplam vergi gelirlerinin %32,3'ne ve 2013 yılında %46,7'sine ulaşmıştır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelir içindeki payı bağımsızlığın ilk on yılında sürekli artmıştır. 2005 yılında dolaylı vergiler toplam vergilerin %75,3'ünü oluşturmuşlardır. 2009 yılından itibaren ise azalma eğiliminde olmaktadır. 2013 yılı itibarıyla toplam vergi gelirlerinin %53,2'sine ulaşmıştır.

Table 2: Kırgızistan Devlet Bütçesinin Vergi Gelirleri

	1991	1995	2001	2005	2009	2011	2013
Vergi Gelirleri (GSYİH'ya oranla)	15,4	15,1	12,4	16,2	19,4	19,4	20,8
Dolaysız Vergiler (toplam vergi gelirlerine oranla)	46,5	33,7	26,3	23,7	36,2	36,2	46,7
Dolaylı Vergiler (toplam vergi gelirlerine oranla)	52,2	65,8	73,7	75,3	63,8	63,8	53,2

SOURCE: Abdiyeva, R. & Baygonuşova, D. (2016). "Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği", Akademik Bakış Dergisi, S.53, p63.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algılama Endeksine göre, son yıllarda Kırgızistan'ın sıralamasında önemli ölçüde iyileşme gözlenmektedir. 2010 yılında 178 ülke arasında 164'üncü iken, 2013 yılında 175 ülke arasında 150'nci olan Kırgızistan, 2014 yılında 14 sıra birden yükselerek 136'ncı olmuştur. Bu olumlu gelişme, hükümetlerin yolsuzlukla mücadele konusunda aldıkları önlemlerin sonuçları olarak görülmelidir.

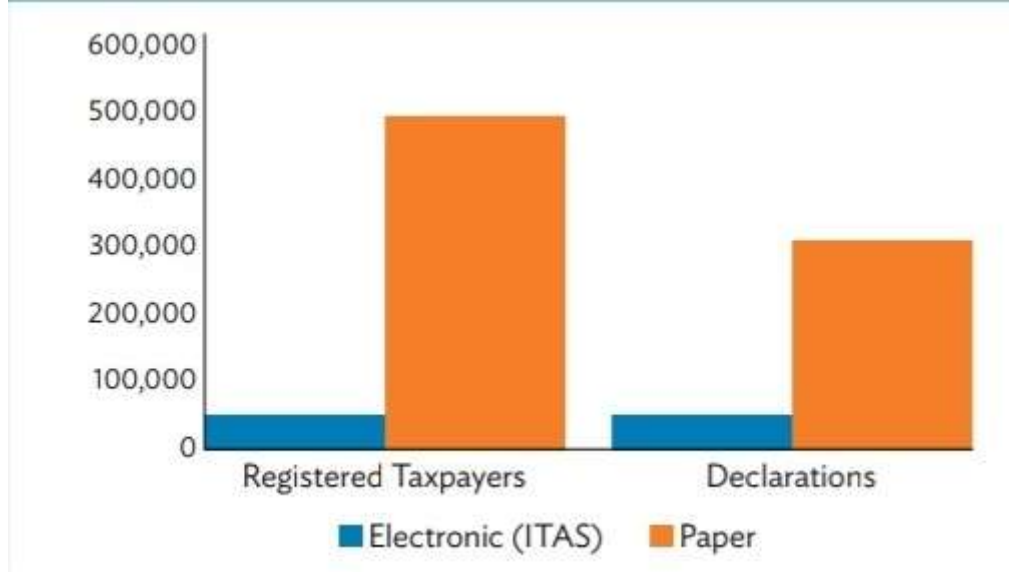
2007 yılında Asya Kalkınma Bankası, Kırgızistan Vergi Dairesinin merkezi bir mimaride Entegre Vergi Yönetim Sistemini (ITAS) uygulayabilmesi adına Vergi Dairesi Reformu ve Modernizasyon Projesini onaylamıştır. Proje ayrıca donanım ve iletişim ekipmanı temin etmiş ve vergi memurlarını eğitmiştir. Kalkınma Bankası projesi öncesi Vergi Dairesi otomasyonu Seviye 1'in biraz üzerinde iken Entegre Vergi Yönetim Sisteminin devreye girmesiyle otomasyon seviyesini 2.6'ya çıkarmıştır. Büyük iyileştirmeler arasında daha hızlı raporlama, güçlü bir denetim süreci ve iş kapasitesini artırma vardır. Yeni vergi yönetim sistemlerini uygulayan vergi otoriteleri iş süreçlerini, bilgi alışverişi gereksinimlerini, rapor, analiz ve hizmet seviyelerini uluslararası standartlara dayalı olarak kavramsallaştırmalıdır. Zorluk, etraflarındaki bilgi

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

teknolojisi sisteminin nasıl geliştirileceğidir. Bunun için vergi otoritesinin etkin teknolojik işlevsel desteğe sahip olması önemlidir.

Şekil 7'de görüldüğü gibi; ITAS'ın vergi mükellefleri tarafından benimsenmesi yavaş olmuştur. Kayıtlı 500.000'den fazla vergi mükellefinin sadece 53.000'i ITAS'a kayıtlıdır. 2014 yılında 350.000'den fazla beyanname vergi idaresine bildirilmiş, ancak sadece yaklaşık %15'i ITAS aracılığıyla yapılmıştır.

Figure 7:

SOURCE: Asian Development Bank, ADB Briefs, 2014, p.5.

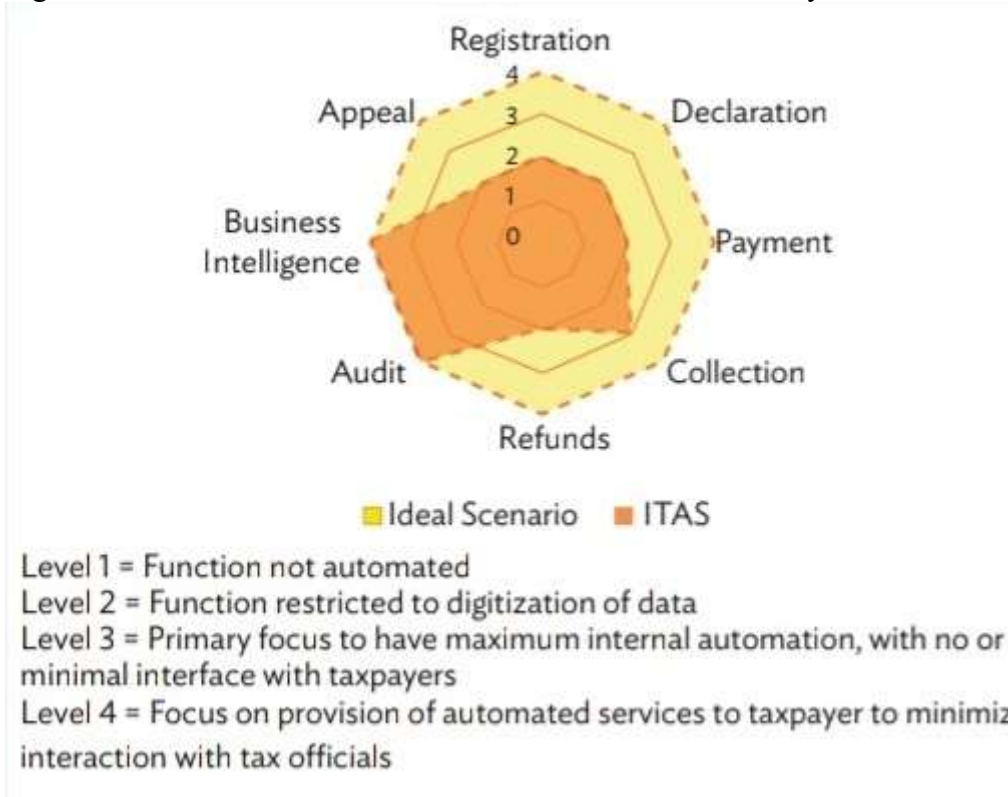
Şekil 8'de görüldüğü gibi; ITAS ile birlikte Vergi İdaresi, otomasyonunu 2.6 seviyesine kadar yükseltmiştir. Büyük ilerlemeler arasında daha hızlı rapor üretimi, güçlü bir denetim seçimi ve gelişmiş iş kabiliyeti yer almaktadır. Bu önemli iyileştirmelere rağmen birtakım fonksiyon ve vergi mükellefi hizmetleri hala tam otomatik değildir.

Figure

8:

Otomasyon

Seviyesi

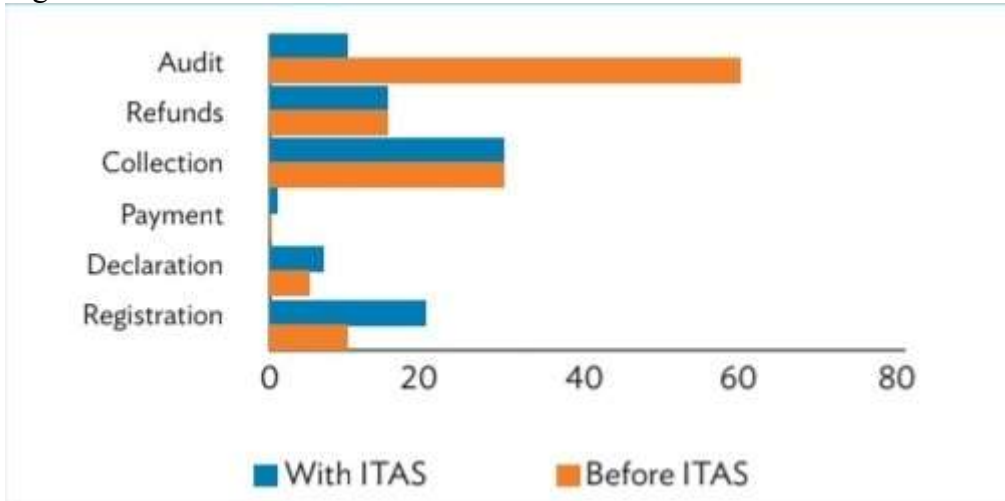

SOURCE: Asian Development Bank, ADB Briefs, 2014, p.5.

387

Şekil 9’da görüldüğü gibi; otomasyon seviyesi, süreç iç akışı için gereken zaman üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Denetim süreci dikkate değer iyileşme göstermiştir, ancak kayıt ve beyanname tamamlama süreci, veri manuel olarak işlenmenin yanında bir de dijital hale getirilerek rakamsallaştırıldığı için artmıştır (Asian Development Bank, 2014:5).

Figure 9:

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

SOURCE: Asian Development Bank, ADB Briefs, 2014, p.5.

2.2. Gelir Vergisinin Sosyo-Ekonomik Önemi

Gelir vergileri, kişilerin belirli bir zaman içinde elde ettikleri kazanç ve iratlardan alınan vergilerdir. Kazanç ve iratların toplamı geliri oluşturur. Gelir, yapısı bakımından iktisadi bir kavramdır. Gelir kavramı, klasik iktisatçılardan beri çeşitli kuramlara göre açıklanmak istenmiştir. Ancak bugün dahi bu kavramın tam olarak belirlendiği söylenemez. Kaldı ki vergi konusu olmasını izleyen zamanlarda ve günümüze kadar bu kavram daha çok önem kazanmış ve çeşitli ülkelerin vergi kanunlarında birbirinden farklı tanımlar yapılmıştır.

Vergi ödeme gücüne ulaşabilmek açısından taşıdığı olumlu nitelikler nedeniyle, kişilerin elde ettikleri gelirlerinin vergilendirilmesini amaçlayan gelir vergisi, 18'nci yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de uygulama alanına girmiş ve 19'uncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren gittikçe önemi artan bir şekilde gelişim göstermiştir.

Kırgızistan'ın ilk yıllarında uygulanan gelir vergisi, kanun gelişmiş ülkelerin sisteminden aynen alınmış olduğundan kendi sistemlerine uymamış, bu nedenle pek çok değişikliğe maruz kalmıştır. En az geçim indirimi uygulaması, yatırım indirimi, denetimin etkinleştirilmesi ve benzeri alanlarda çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Kırgızistan'da üniter gelir vergisi sistemi uygulanmaktadır ve vergi tek oran üzerinden alınmaktadır. Kırgızistan'da gelir vergisinin toplam gelirler içindeki payı yıllar boyu çok ufak değişikliklerle aynı seviyesini korumuştur. Kırgızistan'da yasal düzenlemeye karşın, uygulamadan kaynaklanan sorunlar nedeniyle, vergilemede adaletin sağlanmasının en önemli ölçütü olan ödeme gücü ilkesine uygun bir vergilemeye gidildiğini söylemek mümkün değildir.

Kırgızistan'da Gelir Vergisi Mükelleflerinin (Tablo 3) 2013-2015 döneminde sayılarına baktığımızda; 2013 yılında aktif mükellef sayısı 127.058 iken 2015 yılı itibarıyla 180.927 olmuştur (Tax Administration Diagnostik Assessment Tool; 2016:52).

Table 2. Movements in the Taxpayer Register in 2013-2015

TYPE OF TAX	Active [A]	Inactive (not yet deregistered) [B] in the year	Total end-year position [A+B]	Percentage of inactive (not yet deregistered) [B]/[A+B] (%)	Deregistered during the year
2013					
Corporate income tax	20,339	38,034	58,373	65.2	-
Personal income tax	127,058	-	127,058	-	-
PAYE withholding (number of employers)	47,197	45,611	92,808	49.1	-
Value Added Tax	7,549	783	8,332	9.4	-
Domestic excise tax	48	-	48	-	-
Other taxpayers (natural resources, non-agriculture, environment, annual business license)	243,097	217,973	461,070	47.3	-
2014					
Corporate income tax	21,194	48,769	69,963	69.7	-
Personal income tax	138,892	-	138,892	-	-
PAYE withholding (number of employers)	50,243	50,544	100,787	50.1	-
Value Added Tax	7,625	783	8,408	9.3	-
Domestic excise tax	48	-	48	-	-
Other taxpayers (natural resources, non-agriculture, environment, annual business license)	281,517	198,334	479,851	41.3	-
2015					
Corporate income tax	22,019	51,983	74,002	70.2	-
Personal income tax	180,927	-	180,927	-	-
PAYE withholding (# of employers)	49,302	55,130	104,432	52.8	-
Value Added Tax	8,470	490	8,960	5.5	-
Domestic excise tax	47	1	48	2.1	-
Other taxpayers (natural resources, non-agriculture, environment, annual business license)	297,744	226,580	524,324	43.2	-

Table 3:

SOURCE: Tax Administration Diagnostik Assessment Tool (2016) "Performance Assessment Report: Kyrgyz Republic, The World Bank Publication, <https://www.tadat.org.tr>.

Ekonomik kalkınmanın ekonomik ve sosyal dengenin sağlanması bakımından sahip olunan araçlardan en önemlilerinden birisi olan kamu gelirleri içerisindeki payının büyüklüğü; Gelir Vergisinin, sosyo-ekonomik açıdan büyük önem taşımasına neden olmaktadır. Bu açıdan baktığımızda ülkede uygulanan gelir vergisinin kamu gelirleri içerisindeki payının düşük olması nedeniyle henüz istenilen etkiyi yapamadığını görmekteyiz.

Kuramsal olarak gelir vergisinin; gelirin, bireyin ekonomik gücünün en iyi endeksi olması, gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düşmesi ve eşit bir gelir dağılımı ile toplumsal

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

refahı maksimize etmesi gibi üç temel özelliğinin bulunması bu verginin gerek matrah gerek tarife, gerekse sosyal refah yönünden önemli fonksiyon görmesine imkân vermektedir.

Geleneksel maliye teorisyenlerine göre gelir vergisinin iyi uygulanması halinde gelir dağılımını iyileştirmede etkin bir araç olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Gelir vergisi kişisel nitelikte bir vergidir. Vergi ödeme gücü açısından önemli olan kişisel ve ailevi durumu dikkate alan birçok indirim verginin tarh ve tahsil işlemleri sırasında göz önünde bulundurulur. Bu nedenle ödeme gücünün belirlenmesinde aileyi meydana getiren kişilerin durumlarını ayrı ayrı dikkate alır ve kişilerin gelirlerinde kayıplara yol açan, başka bir ifadeyle onların yoksullaşmasına neden olan yaşlılık, sakatlık ve hastalık gibi unsurları vergi yükünü azaltıcı birer faktör olarak kabul eder. Öte yandan gelir vergisi, gelir seviyesi farklı mükellefler arasında artan oranlı tarife aracılığıyla farklı vergilemeye giderken geliri oluşturan çeşitli unsurların vergi ödeme güçlerinin aynı olmadığını kabul ederek emek ve sermaye gelirlerini ayırma ilkesine göre farklı bir biçimde vergilendirir.

Vergi yönetimi, mevzuatı, yargısı vs. iyi düzenlendiği ve yürütüldüğü takdirde gelir vergisi taşıdığı özellikler nedeniyle vergide adaletin gerçekleşmesinde önemli rol oynayabilir.

2.3. Kurumlar Vergisinin Sosyo-Ekonomik Önemi

Parasal ve aynı şekilde veya iş ve hizmetler yoluyla elde edilen tüm gelir türleri ile ticari ve sınai faaliyetlerden elde edilen kazançlar kurumlar vergisine tabidir. Üretim faaliyetleri dışından elde edilen kira, faiz (tevkif yoluyla vergilendirilenler hariç), hisse senedi satış geliri gibi faaliyet dışı gelirler de kurumlar vergisi konusuna girmektedir.

Kurumlar vergisi oranlarında sektör bakımından ayırım ve teşvik düzenlemeleri yapılmıştır. Vergi hasılatının düşük olması, ülkedeki büyük ölçekli firma sayısının az olması yabancı sermayenin teşviki için, yabancı sermayeli kurumlara tanınan bir takım vergisel kolaylıklar ve istisna uygulamalarının yaygın olması ile açıklanabilir (Ağcakaya, Serpil, 2009).

Objektif ve dolaysız bir vergi olan kurumlar vergisi, bünyesinde yaygın teşvik uygulamalarını barındırıyorsa ve etkin bir şekilde yansıtılabiliyorsa gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkide bulunabilir. Keza ayırma ilkesine aykırı bir şekilde sermaye gelirlerinin bir kısmının (örn. menkul kıymetler) daha az vergilendirilmesi de benzer etkiye yol açar.

Kurumlar vergisinin yansıtılması halinde gelir dağılımı olumsuz şekilde etkilenir. Yansımanın gerçekleşmemesi durumunda orta ve üst düzey gelir grubunda yer alan kesimler daha fazla vergi vereceklerinden gelir dağılımını denkleştirici bir etki meydana getirebilir. Ancak geniş ölçüde yansıtılabilen bir kurumlar vergisi sermaye kesimi lehine gelir dağılımında bozulmalara neden olabilir. Genel nitelikte bir vergi olması nedeniyle özellikle yoksul kesimlerin yoğun olarak tükettikleri zorunlu ihtiyaç maddelerini vergi dışı tutan bir uygulama söz konusu olmazsa, geniş ölçüde yansıtılabilen bir kurumlar vergisi bütün tüketim mallarının fiyatını artırır. Bu durumdan marjinal tüketim eğilimi görece daha yüksek olan yoksul kesimler olumsuz yönde etkilenir.

Tam rekabet koşulları altında firmalar yatırımlarını başka alanlara kolayca kaydıramazlar. Bu nedenle, tam rekabet koşulları altında üretilen malların arz koşulları kendiliğinden değişmez

ve kurum kazançları üzerine konulan bir vergi yansıtılmaz ve firma üzerinde kalır. Öte yandan firmalar piyasa fiyatını veri olarak almak zorunda olduklarından kurumlar vergisini ürettikleri malların fiyatını artırarak ileriye doğru yansıtılmalarına da olanak yoktur. Ödenilen kurumlar vergisi nedeniyle sermayenin karlılığındaki azalma bütün firmalar için söz konusudur ve bu nedenle üretilen mal miktarı ve fiyatı değişmeden kalabilir ve kurumlar vergisi üst düzey grubundan alınan bir vergi olduğundan teorik olarak gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilir.

Kurumlar vergisi aksak rekabet koşullarının geçerli olduğu iktisadi hayatta önemli ölçüde yansıtılmaktadır. Yansımanın derecesi aksak rekabet koşullarının niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Tam rekabet koşulları altında firmanın amacı karın azamileştirilmesi iken aksak rekabet koşulları altında firmalar brüt satış tutarını azamileştirme, hedef olarak belirlenen bir kar oranına ulaşma ve Pazar payını muhafaza etme gibi amaçlar taşırlar. Firmalar, hedef olarak belirlenen bir kar oranına erişmeyi amaçlıyorsa ödenilen kurumlar vergisinin maliyetlere eklenmesi derecesi ne kadar artarsa kurumlar vergisi o ölçüde daha fazla yansıtılır. Amaç karın azamileştirilmesi değil de Pazar payını muhafaza etmek ise firmalar bu uğurda karlarını artırmak için kurumlar vergisini maliyetlere daha az yansıtabilirler. Bu durumda kurumlar vergisi daha az yansıtılacağından gelir dağılımı üzerindeki etkisi daha az olumsuz olabilir.

Uzun vadede verginin yansıması sonucu üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları paylar değişeceğinden gelir dağılımı sermaye lehine ve tüketiciler aleyhine değişecektir. Zira yansıma nedeniyle sermaye kesiminin vergi sonrası karlılık oranı reel anlamda artarken kurumlar vergisinin üretilen malların fiyatı içerisinde nihai tüketiciye yansıtılması nedeniyle tüketici kesiminden sermaye kesimine doğru bir gelir transferi söz konusu olur. Diğer yandan, kurumlar vergisinde muafiyet ve istisnalar yaygın olarak kullanılıyorsa, yansıma mekanizması sonucu üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay bu yolla da önemli ölçüde değişecektir. Muafiyet ve istisnalardan daha fazla yararlanabilen firmaların karlılık oranları artarken diğerlerinin azalacaktır ve daha fazla vergi ödemek durumunda kalan firmaların ürettikleri malı satın alanlar aleyhine gelir dağılımı değişecektir. Buna karşılık kurumlar vergisine tabi olmayan firmaların ürettikleri malları tüketen firmalar daha az fiyat ödeyeceklerinden gelir dağılımı bu grubun aleyhine değişecektir.

Kırgızistan'da 2013-2015 (Tablo 3) dönemi Kurumlar vergisi mükellef sayılarına baktığımızda; 2013 yılında 20339 aktif mükellef varken, 2015 yılında 22019 aktif mükellef olmuştur (Tax Administration Diagnostik Assessment Tool; 2016:52).

2.4. Katma Değer Vergisinin Sosyo-Ekonomik Önemi

Kırgızistan Vergi Sistemi içerisinde, harcama üzerinden alınan vergilerin en önemlisi Katma Değer Vergisidir. Katma Değer Vergisi esas itibarıyla hizmet kullanımı veya malların tüketimi ile ilgili olup bunların kaynağından, nihai tüketiciye kadar olan aşamaları tanımlamaktadır. Her bir aşamada, malları, hizmetleri arz edenler, vergiyi uygulamak ve satış fiyatına ilave etmek zorundadırlar. Satın alınan mal ve hizmetler dolayısıyla ödenmiş olan verginin, satışlar üzerinden hesaplanan vergiden indirilmesi ve kalanın vergi idaresine bildirilmesi şeklinde ödenir. Katma değer çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Makro ekonomi açısından katma değer; "bir mal veya hizmetin üretim faaliyetinde, üretime katılan emek, sermaye, tabiat, teşebbüs gibi üretim faktörlerinin üretimden aldığı ücret, faiz, rant, kar gibi

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

paylar toplamıdır”. Mikro ekonomik açıdan katma değer ise; “bir işletmenin ürettiği veya aldığı mal ve hizmetlerin alış bedelleri veya maliyet bedelleri ile satış bedelleri arasındaki olumlu farktır”.

Katma Değer Vergisi ilk olarak Amerikalı iktisatçılardan Thomas S.Adams tarafından önerilmiştir. Aynı yıl Almanya’da da bu konuda bazı girişimlerde bulunulmuştur. Ancak ilk uygulama 1953 yılında Amerika’da başlamıştır. Bugünkü anlamıyla katma değer vergisi 1954 yılında Fransa’da, 1967 yılında da Avrupa Birliğince genel satış vergisi olarak kabul edilmiştir. Daha sonraki yıllarda AB dışındaki ülkelere de yayılmıştır. Katma Değer Vergisi, Avrupa Topluluğunda vergi uyumlaştırması, ekonomik, sosyal ve siyasal bütünleşme sahalarının geliştirilmesinde bir araç olarak değerlendirilmekte ve önemli bir rol oynamaktadır.

Gelişmiş ülkeler için fazileti oldukça fazla olan bu verginin gelişmekte olan ülkelerde de aynı olumlu etkiye yaratması birtakım koşullara bağlıdır. Öncelikle, verginin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, girişimcilerin düzenli ve yeterli derecede güvenilir muhasebe kayıtlarına sahip olması gerekmektedir. Belirli kayıt düzenine gelememiş ve muhasebe sistemlerini geliştirememiş işletme ve ülkeler bakımından, bu verginin milli ekonomi açısından çok pahalı bir muamele vergisi olduğu ileri sürülmektedir.

Kırgızistan tek oranlı katma değer vergisi uygulamaktadır. 2009 yılına kadar uyguladığı oran, temel gıda maddeleri, lüks tüketim malları ve hizmet ifalarında da aynı oranda uygulandığından yatırımları etkilemiş ve geliri düşük olan halk üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Bu nedenle 2009 yılında vergide indirim yapılmıştır. KDV oranının %20'den %12'ye düşürülmesi sonucu vergi tahsilatı azalmıştır (Mogilevsky R. & Omorova, A., 2011).

Her vergide olduğu gibi KDV'nin de olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır. Olumlu yanlarını şöyle sıralayabiliriz:

İhracatta vergi iadesi sağladığından, ihracatı olumsuz yönde etkilemez. Ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapabilir.

Vergi yükü üretime katılan değer oranında sektörler ve şahıslar arasında adil bir şekilde dağıtılır. Ancak nihayetinde vergi nihai tüketici üzerinde kalır.

Katma değer vergisi malın artan değeri ile birlikte arttığından milli gelir artışlarını diğer vergilere oranla daha iyi takip eder. Bu durumun doğal sonucu olarak vergi gelirleri artar.

Katma değer vergisine tabi olanlar ödedikleri verginin bir kısmını elde etme imkânına sahip olduklarından vergiye karşı daha az tepki gösterirler. Ayrıca vergi ödemek için düzenlenen vesika ve belgeler dolaysız vergilerin de ödenmesine katkıda bulunur.

Ekonomik kalkınma ve politika açısından güvenli ve düzenli veriler almak açısından faydalı olur.

Herhangi bir gümrük birliğini kabul etmiş veya pazara üye ülkelerin hepsinin katma değer vergisini kabul etmeleri, aralarında ekonomik bakımdan paralellik sağlanmasına yardımcı olur.

Katma Değer Vergisinin olumsuz yönlerini de şöyle sıralayabiliriz;

Katma değer vergisinin uygulamasında diğer satış vergilerine oranla daha büyük güçlük ve karmaşa vardır. Vergiden beklenen faydanın sağlanması ancak verginin perakende satış aşamasını da kapsamına alacak şekilde uygulanmasına bağlıdır. Sayıları çok yüksek olan perakendecilerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmeleri oldukça zordur. Genel eğitim seviyesinin yüksek ve vergi idaresinin güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde bu zorluk biraz daha azdır.

Katma değer vergisine gereğinde istisna konulması, diğer satış vergilerinden daha zordur. İstisnalar sebebiyle katma değer vergisinin işleyiş prensibi bozulabilir.

Katma değer vergisinde vergi oranlarının farklılaştırılması, diğer satış vergilerinden daha bir özel dikkat ister. Uygulamada tek oranın daha iyi sonuç verdiği gözlenmiştir. Bu açıdan baktığımızda Kırgızistan katma değer vergisinde tek oran uygulaması olumlu olmuştur.

Kırgızistan'da KDV mükelleflerinin 2013-2015 (Tablo 3) yılları arası sayısına baktığımızda; 2013 yılında 7549 aktif mükellef varken, 2015 yılında 8470 aktif mükellef vardır (Tax Administration Diagnostik Assessment Tool; 2016:52).

Kırgızistan'ın 2013 yılında (Tablo 4) KDV tahsilatı 8,034,307.3 bin Som iken, 2015 yılında 13,908,508.2 bin Som olmuştur. KDV tahsilatının toplam vergi gelirleri içindeki payı 2013 yılında %11 iken, 2015 yılında %16,4'e çıkmıştır. KDV tahsilatının GSYİH içindeki payı 2013 yılında %2,3 iken, 2015 yılında %3,3 olmuştur (Tax Administration Diagnostik Assessment Tool; 2016:52).

Table 1. Tax Revenue Collections

Indicators	2013	2014	2015
Thousands of KGS			
Budgeted tax revenue target	92,593,677.8	100,657,000.0	104,952,519.4
Total tax revenue collections	72,842,388.5	82,639,132.3	84,655,200.5
Tax revenue collections by State Tax Service	35,884,027.1	40,053,007.0	52,623,837.9
PIT	6,336,845.6	7,133,432.7	7,802,363.8
CIT	5,475,750.4	5,708,508.1	5,822,889.4
VAT - gross domestic collections	8,034,307.3	8,783,815.7	13,908,508.2
VAT - refunds approved and paid	-699,702.4	-749,962.3	-1,074,550.8
Social contribution collections	0	0	0
Other domestic taxes	16,037,123.8	18,427,250.6	20,478,601.1
Tax revenue collections by State Customs Service	36,958,361.4	42,586,125.3	32,031,362.5
VAT - collected on imports	22,048,869.0	23,879,587.4	19,312,330.6
Excises - collected on imports	3,023,271.4	4,935,450.4	3,034,746.1
Other customs duties	11,886,221.0	13,771,087.6	9,684,285.8
In percent of total tax revenue collections			
Total tax revenue collections	100.0	100.0	100.0
Tax revenue collections by State Tax Service	49.3	48.5	62.2
PIT	8.7	8.6	9.2
CIT	7.5	6.9	6.9
VAT - gross domestic collections	11.0	10.6	16.4
VAT - refunds approved and paid	-1.0	-0.9	-1.3
Social contribution collections	0	0	0
Other domestic taxes	22.0	22.3	24.2
Tax revenue collections by State Customs Service	50.7	51.5	37.8
VAT - collected on imports	30.3	28.9	22.8
Excises - collected on imports	4.2	6.0	3.6
Other customs duties	16.3	16.7	11.4
In percent of GDP			
Total tax revenue collections	20.5	20.6	20.0
Tax revenue collections by State Tax Service	10.1	10.0	12.4
PIT	1.8	1.8	1.8
CIT	1.5	1.4	1.4
VAT - gross domestic collections	2.3	2.2	3.3
VAT - refunds approved and paid	-0.2	-0.2	-0.3
Social contribution collections	0	0	0
Other domestic taxes	4.5	4.6	4.8
Tax revenue collections by State Customs Service	10.4	10.6	7.6
VAT - collected on imports	6.2	6.0	4.6
Excises - collected on imports	0.9	1.2	0.7
Other customs duties	3.3	3.4	2.3
Nominal GDP in local currency (thousands)	355,294,800.0	400,694,000.0	423,635,500.0

Tablo
4:

SOURCE: Tax Administration Diagnostik Assessment Tool (2016) “Performance Assessment Report: Kyrgyz Republic, The World Bank Publication, <https://www.tadat.org.tr>.

SONUÇ

Günümüzde ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar ve mali yapı Kırgızistan Vergi Sisteminde kapsamlı değişiklikleri zorunlu kılmış ve bu konuda önemli vergisel düzenlemeler yapılmıştır.

1990'larda zor bir dönemden sonra, 2000'li yıllarda Kırgızistan'da ekonomik durum büyük ölçüde düzelmiştir. 2000-2008 yıllarında sorumlu makroekonomik politikalar, nüfusun yeni gerçekliğe ve fırsatlara adapte olması, komşu ülkelerin ekonomilerindeki olumlu gelişmeler; birkaç yıl boyunca iyi bir ekonomik büyüme ve yoksulluğun kayda değer şekilde azaltılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, ülke birçok dış ve içsel şoka maruz kalmaktadır ve kamu maliyesi ve ödemeler dengesi hala kırılgandır. Hükümetin sosyal politikaları ülkenin eğitim, sağlık ve su hizmetleri erişimindeki başarılarını sürdürmeye yöneliktir. Temel sosyal hizmetlere erişim çoğunlukla korunurken, geniş bir hizmet yelpazesi ise ihmal edilmiştir (United Nations, 2015).

Kırgızistan'ın dolaylı ve dolaysız vergilerinin gayri safi yurt içi hasıla içindeki payının hemen hemen az çok farkla birbirine yakın olması, ülkede uygulanan politikaların sonuç verdiğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda vergide adaletin sağlanması yönünde epey mesafe kat edildiğinin bir göstergesidir.

Kırgızistan'da gelir, kurumlar, kdv ve diğer vergi mükellef sayılarının artması verginin giderek tabana yayılmaya başladığının bir göstergesidir. Ayrıca gelir, kurumlar ve kdv tahsilatlarının toplam vergi gelirleri ve GSYİH içindeki paylarının da her yıl az da olsa artış göstermesi olumlu bir gelişmedir.

İyi bir vergi sisteminin nasıl olması gerektiği, iktisatçılar ve sosyal felsefeciler tarafından Adam Smith'den bu yana tartışılmaktadır. Bunlar arasında tamamını kapsamamakla beraber en önemlileri şöyle belirtilebilir:

- Vergi yükünün dağılımı adil olmalıdır. Herkes, kendi payına düşeni ödemelidir.
- Vergiler, etkin çalışan piyasalardaki iktisadi kararlara en az karışacak şekilde seçilmelidir. Vergiler aynı zamanda özel ekonomideki etkinsizlikleri düzeltmek için uygun bir araç olarak kullanılabilir.
- Vergi yapısı, istikrar ve büyüme amaçlarına yönelik maliye politikasının uygulanmasını kolaylaştırmalıdır.
- Vergi sistemi, etkin olmayan bir vergi idaresi meydana getirmemeli ve yükümlülere anlaşılır olmalıdır.

Kırgızistan vergi sisteminin iyi bir vergi yapısında olması için düşüncelerimiz şöyledir;

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

- Vergi tabanının genişletilmesi ve vergide kaçakçılığın önlenmesi ile ilgili politikalar kararlılıkla uygulanmaya devam edilmelidir. Verginin mali fonksiyonunu yerine getirebilmesi için vergi tabanının genişletilmesi kadar, pazar ekonomisinin yaygınlaşması, vergi tarifelerinin artan oranlı olarak uygulanması, vergi kayıp ve kaçığının asgariye indirecek tedbirlerin alınması, ülkede vergi ahlakının ve vergi bilincinin tesis edilebilmesi amacıyla gerekli çabaların sarf edilmesi gerekir.
- Beyan edilen vergi matrahları ile servet artışları ilişkilendirilmeli ve servetin kaynağı sorulmalıdır. Servetteki artışın kaynağını sormaya imkân tanıyan yasal düzenlemelerin yapılması ülkenin yararına olacaktır. Böylelikle, yolsuzluğun, kayıt dışılığın, suiistimalin, kayırmacılığın önüne geçilmiş olacaktır.
- Ülkede istihdam tarım sektöründe yoğunudur. Bu nedenle gelir dağılımı açısından önem taşıdığından tarıma yönelik doğru politikalar uygulanmalıdır.
- Ülkede gelir dağılımının adaletsizliği nedeniyle siyasilerin oy kaygısıyla vergilendiremedikleri ya da çok az vergilendirdikleri kesimleri, eşitlik ilkesi gereğince olması gereken seviyede vergilendirmeleri gerekmektedir.
- Kişilerin edindikleri servetin kaynağını sorabilen bir vergi yapısının “Nereden Buldun Yasası” gibi bir yasayla oluşturulması önemlidir. Yeni bir vergi sistemine geçilirken gerçek manada bir Mali Milat ilan edilmeli, mükelleflerin her türlü faaliyetinin, gelirin veya varlığının kayıt altına alınması durumunda geçmişe yönelik bir inceleme yapılmayacağına güvencesi verilmelidir.
- Patentle vergileme uygulaması kayıt dışılığa yol açtığından sistemden kaldırılmalıdır. Tüm mükelleflerin beyan esasına geçmesi, belge düzenini yerleştireceğinden kayıt dışılığı azaltacaktır.
- Gelir vergisinde dilim usulü artan oranlı bir vergilendirmeye geçilmesi vergide adaleti sağlayacak, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermede etkili olacaktır.
- Ülke vergi sisteminde çok fazla sayıda vergi istisna ve muafiyetleri vardır. Bunların sayısının azaltılması eşitlik açısından gereklidir.

Kırgızistan’ın geleceğine yönelik öngörüler ise şöyledir;

Kırgızistan’da 2018–2020 yıllarında, işletmelerin vergi istisnalarının resmileştirilmesi ve azaltılması için teşvik edilmesi yoluyla, vergi tabanının genişletilmesi için alınan tedbirlerin ardından, vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payının yükselmesi beklenmektedir. Vergi dışı gelirlerin de devlet işletmelerinin daha iyi yönetilmesi ve Merkez Bankası karının bütçeye olan payının artırılması yoluyla artması beklenmektedir.

Öte yandan harcamaların; öncelikli olmayan alımların basitleştirilmesi, ücret faturasının GSYİH payı olarak azaltılması ve kamu tedariklerinin güçlendirilmesi yönündeki çabaları takiben azalması öngörülmektedir. Tarım ve inşaat sektörlerindeki büyümenin ılımlı kalması beklenirken, döviz girişinin daha da yükselmesi kırsal yoksulluğun azaltılmasını destekleyecektir. Sosyal yardımlar ve planlanan emekli maaşı artışının toplumda en korunmasız olanları destekleyeceği beklentisi vardır. Yoksulluk oranının 2018'de yüzde 19'a ve 2020'de yüzde 18,7'ye düşmesi öngörülmektedir (Worldbank, 2018).

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

Kaynaklar

Abdiyeva, R. & Baygonuşova, D. (2016). “Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği”, Akademik Bakış Dergisi, S.53, p63.

Abdiyeva, R.& Pirimbaev, J.Ö.T. (2011) *Kırgızistan’da Vergi Kültürü ve Belirleyenleri*”, <https://avekon.org/papers/315.pdf>.

Asian Development Bank (2014). “*Tax Administration System Kyrgyz Republic*”, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/151365/tax-administration-system-kyrgyz-republic.pdf>.

Ağcakaya, Serpil (2009). “*Geçiş Ekonomilerinden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Bütçe Yönetimi ve Mali Disiplin Sorunu*”, Akademik Bakış Dergisi. S: 16.

Asian Development Bank-IMF-The World Bank (2010). “*The Kyrgyz Republic, Joint Economic Assessment: Reconciliation, Recovery and Reconstruction*”, 21.07.2010.

AŞÇI, S.Adil (2017). “*Kırgızistan’ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler*”, İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi. 2(2):29-44.

Avrasya Ekonomi Politikaları Danışmanlığı (2015). *Kırgız Cumhuriyeti Ekonomik Rapor*.

Ay, H.&Talaşlı, E. (2007). “*Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki*”, Maliye Dergisi. S: 154:135-155.

Bertelsmann Stiftung (2018). “*Kyrgyzstan Country Report*”, <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/KGZ/> (10.11.2018).

CEIC (2018). “*Kyrgyzstan Annual Household Income per Capita*”

<https://www.ceicdata.com>. (25.10.2018).

Çetintaş, Hakan (2017). “*Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: Kırgızistan Örneği*”, iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi49/ERUJFEAS_Jan2017_1to26.pdf

Countries of The World (2018). “*Taxes And Other Revenues 2018 Country Ranks by Rank*”, https://photius.com/rankings/2018/economy/taxes_and_other_revenues_2018_0.html(29.10.2018).

DEİK (2012). “*Kırgızistan Ülke Bülteni*”, <https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf>

Focus Economics (2018). “*Kyrgyzstan Economic Outlook*”, <https://www.focus-economics.com/countries/kyrgyzstan>. (22.10.2018).

Kabar Gazetesi (2018). “*Kırgızistan Devlet Bütçesi Gelirlerinde Büyüme*”,

kabar.kg/tur/news/k-rg-zistan-n-devlet-butcesinin-gelirlerinde-buyume/..2018

Kırım Haber Ajansı (2018). “Kırgızistan’ın 2018 bütçesi açıklandı”, qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-in-2018-butcesi-aciklandi/163864/(02.01.2018).

Kırım Haber Ajansı (2017). “Kırgızistan Ekonomisi son bir yılda yüzde 4.6 Büyüdü” qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-ekonomisi-son-bir-yilda-yuzde.../171498/. (16.06.2018).

Kırım Haber Ajansı (2017). “Kırgızistan Borç Batağında”, qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-borc-bataginda/156608/ (12.06.2017).

Mambetov, Kızıkbek (2009). “Kırgızistan Vergi Sistemi ve Vergi Sisteminde Reformların Gelişimi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”. <https://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/9052>. (25.10.2018).

Memleket Gazetesi (2018). “Kırgızistan’ın Gümrük Gelirleri Düştü”. <https://www.memleket.com.tr>. (29.10.2018).

Shadykanov, K. (2011). “Kırgızistan’da Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikasının Etkinliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tax Administration Diagnostik Assessment Tool (2016) “Performance Assessment Report: Kyrgyz Republic, The World Bank Publication, <https://www.tadat.org.tr>.

United Nations Department for Social and Economic Affairs (2011). Mogilevsky, R.& Omorova, A. (2011). “Assessing Development Strategies to Achieve the MDGs in The Kyrgyz Republic (CASE-Kyrgyzstan)”,

http://www.un.org/en/development/desa/policy/capacity/output_studies/roa87_study_kgz.pdf.

United Nations (2015). “The Millennium Development Goals in Europe and Central Asia Lessons on Monitoring and Implementation of the MDGs for the Post-2015 Development Agenda, based upon Five Illustrative Case Studies”, http://www.un-rcm-europecentralasia.org/fileadmin/DAM/RCM_Website/Publications/RCM_MDG_full_report_final.pdf.

Orazbaeva M. (2008). “Küreselleşme Sürecinde Vergi Politikası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 9 Eylül Üniversitesi SBE.

Pwc (2018). “Other Taxes Impacting Corporate Entities”, <https://taxsummaries.pwc.com/ID/Kyrgyzstan-Corporate-Other-taxes> (23.07.2018).

Shadykanov, K. (2011). “Kırgızistan’da Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikasının Etkinliği”, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 144 S.

Sultakeev, K.& Bayrak, M. (2018). “Mikro Finans Uygulamasının Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Kırgızistan Örneği”. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. C.7. S:1.

Kırgızistan Vergi Sisteminin Sosyo-Ekonomik Analizi

Trading Economics (2017). “Kyrgyzstan - Tax revenue (% of GDP)”,

<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/tax-revenue-percent-of-gdp-wb-data.html>,
(06.11.2018).

Trading Economics (2018). “Kyrgyzstan-Gdp Growth Annual”,

<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/gdp-growth-annual>, (09.11.2018).

TUİC (2011). “Devrim Sonrası Kırgızistan’da Geleneksellik ve Modernite”,
<https://www.tuicakademi.org>. (22.02.2011).

Worldbank (2018). “Kyrgyz Republic Recent Developments”,

<http://pubdocs.worldbank.org/en/189651492011105317/mpo-kgz.pdf>.

Yıldız, S.& Ayyıldız, Y. (2014). “Kırgızistan’a Türkiye’den Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önündeki Engeller (Alan Araştırması)”, (14.08.2014). <https://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-317-201408142sosbilkongre67.pdf>, (2014).

Yüce, M. (2003). “Kırgızistan’ın Gelir Dağılımına Genel Bir Bakış”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 5(1).

MALİ ÇARPAN ETKİSİNİN ARDL MODELİ YARDIMIYLA SINANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Efe Can KILINÇ* Arş. Gör. Mustafa KARTAL** Doç. Dr. Savaş ÇEVİK***

Özet: Bu çalışmada, Türkiye’de 2006Q1-2017Q4 dönemi kapsamında mali çarpanların ölçümü ve kamu harcamalarının ekonomik çıktı üzerindeki etkileri Yapısal Vektör Otoregressif Modeller kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Elde edilen bulgular, kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelecek bir şokun ekonomik çıktı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Uzun dönemde ise, kamu harcamalarının iktisadi büyüme, reel faiz oranı ve reel efektif döviz kuru üzerinde anlamlı ve pozitif, özel tüketim harcamaları üzerinde ise anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Nitekim kamu harcamalarındaki bir birimlik şok, uzun dönemde iktisadi büyümeyi yaklaşık olarak %2 oranında uyaracaktır.

Anahtar Kelimeler: Mali çarpan, ARDL modeli, Türkiye.

Giriş

Büyüme oranlarının farklılaşması, ülkeler ya da bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin neden farklı büyüme performansına sahip oldukları sorusu iktisat literatüründe en çok tartışılan konularından birisidir. Adam Smith’in öncülüğünü yaptığı Klasik Yaklaşım, yüksek bir refah seviyesi için devlet müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak 1929 yılındaki Ekonomik Buhran sonucunda yaşanan derin resesyon⁶⁰, Keynesyen Yaklaşım için elverişli ortamı yaratarak, devletin ekonomi içerisindeki rolünün yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda ekonomik buhran ve dünya savaşları devletin ekonomideki rolünün artırılmasını beraberinde getirmiştir.

* Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, kilincefe@kku.edu.tr

** Selçuk Üniversitesi, Beyşehir A.A. İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, mkartal@selcuk.edu.tr

*** Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,

scevik@selcuk.edu.tr

⁶⁰ Resesyon, ekonomik büyümenin belirli bir dönem boyunca negatif veya yavaş olması durumu olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2018a).

Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

Kamu harcamaları ve milli gelir arasındaki ilişki, ilk kez 1883 yılında Wagner tarafından açıklanmıştır. “*Wagner Kanunu*” çerçevesinde, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir (Gacaner, 2005: 103-104). Söz konusu ilişki, farklı büyüme teorileri tarafından da açıklanmaya çalışılmıştır. Solow (1956) tarafından geliştirilen “*Neo-Klasik Büyüme Teorisi*”, ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olarak teknolojik gelişmeyi ve nüfus artışı göstermektedir. Teknolojinin dışsal ve sabit kabul edildiği bu teoriye göre; ülkelerin gelir seviyeleri uzun dönemde birbirine yaklaşacaktır. “*Yakınsama Hipotezi*” olarak adlandırılan söz konusu durumun aksine ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları giderek artmış ve dolayısıyla modelin eksiklikleri yeni büyüme teorilerinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Böylece 1980’li yıllarda ortaya çıkan “*İçsel Büyüme Teorisi*”, teknolojiyi içsel bir faktör olarak değerlendirmekte ve aynı zamanda kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda verimli alanlara yapılacak kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandıracağı belirtilmektedir (Kar ve Taban, 2003: 146-152).

Keynesyen iktisatla birlikte mali çarpan-ekonomik büyüme ilişkisi hem teorik hem de ampirik düzeyde daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, para politikalarının kısıtlılığında dolayı ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinde maliye politikalarını daha aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu bağlamda belirlenen ekonomik hedeflere ulaşılmasında kamu harcamaları, temel belirleyici faktörlerden birisi olabilmektedir. Mali çarpanın etkisini araştıran bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dahil olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde mali çarpan ve ekonomik büyüme ilişkisini konu alan çalışmaların yer aldığı literatüre değinilmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklandıktan sonra analiz sonuçlarına yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise, yapılan analizlerden elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Literatür

Ram (1986), 115 ülkenin 1960-1980 dönemine ait zaman serilerini dikkate almıştır. Yatay kesit verileri kullanarak gerçekleştirilen analizlerde, kamu harcamalarının pozitif dışsallık yaratarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Barro (1991), ülke örneklemleri olarak gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 98 ülkeyi ele almıştır. Bu çalışmada, kamu tüketim harcamasının büyümeyi negatif yönde etkilediği ortaya konmuş olup; aynı zamanda kamu yatırım harcamasının ile büyüme arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirtilmiştir.

Kar ve Taban (2003) yapmış oldukları çalışmada, 1971-2000 dönemine ait yıllık verileri kullanarak eş bütünleşme yaklaşımı yardımıyla Türkiye’de kamu harcamalarının dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı göstermektedir. Diğer taraftan sağlık harcamaları ile büyüme arasında negatif ilişki tespit edilmişken; altyapı harcamalarının katsayısı istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur.

Işık ve Alagöz (2005), 1985-2003 dönemindeki yıllık verileri dikkate almışlardır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye özelinde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Yüksel ve Songur (2011), 1980-2010 dönemi için Türkiye özelinde yaptıkları çalışmada Engle-Granger eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanılmışlardır. Çalışma kapsamında toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları, borç faiz ödemeleri ve diğer transfer harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarından borç faiz ödemeleri hariç diğer tüm değişkenlerin ekonomik büyüme ile arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Üstelik çalışma kapsamında cari harcamalar ile toplam kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya konmuştur.

Abdiyeva ve Çetintaş (2017), Kırgızistan özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. ARDL ve Hata Düzeltme modelleri yardımıyla 1995-2014 dönemini kapsayan yıllık verilerden hareketle yapılan analizlerde, Wagner Kanunu'nun Kırgız ekonomisi için geçerli olduğunu belirlenmiştir.

Veri, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada, Türkiye'de 2006Q1-2017Q4 dönemi kapsamında mali çarpanların ölçümü ve kamu harcamalarının ekonomik çıktı üzerindeki etkileri Yapısal Vektör Otoregressif Modeller kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla çalışmada kullanılan değişkenler, Tablo 1'de görüldüğü gibidir. Buna göre analizlerde kullanılan değişkenler; GSYH büyüme oranı, kamu harcamaları artış oranı, özel tüketim harcamaları artış oranı, reel efektif döviz kuru ve Merkez Bankası bankalararası gecelik borç alma faiz oranları şeklinde sıralanabilir. Bu değişkenlerin yanı sıra negatif büyümenin yaşandığı dönemler için 1 diğer dönemler için 0 değerini alan "yapay" değişkeni de analizlerde kullanılmıştır. Değişkenler Census X-13 tekniğiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Değişkenlerin seçiminde ve modellerin kurulmasında Ilzetzki (2013) vd., Contreras ve Battelle (2014), Çebi (2015) ve Lennman (2016) çalışmalarından yararlanılmıştır.

Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

Tablo 1: Veri ve Değişkenler

Değişkenler	Kısaltma	Değişkenlerin Tanımları
GSYH Büyüme Oranı	GDP	Harcamalar yöntemine göre hesaplanmış GSYH düzey değerleri $\frac{y_t - y_{t-1}}{y_{t-1}}$ formülü kullanılarak artış oranı şeklinde dönüştürülmüştür. Dönüşüm uygulanırken, bir önceki yılın aynı dönemi baz alınmıştır. Diğer değişkenlere ait artış oranları hesaplanırken benzer formülden yararlanılmıştır.
Kamu Tüketim Harcamaları Artış Oranı	GEXP	Devlet tarafından yapılan nihai tüketim harcamalarını temsil etmektedir.
Özel Tüketim Harcamaları Artış Oranı	PEXP	Özel sektör tarafından yapılan tüketim harcamalarıdır.
Reel Efektif Döviz Kuru	RER	TCMB tanımına göre Nominal efektif döviz kuru, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin para birimlerinden oluşan sepete göre, Türk lirasının ağırlıklı ortalama değerini ifade etmektedir. Ağırlıklar ikili ticaret akımları kullanılarak belirlenmektedir. Reel efektif döviz kuru ise nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkileri arındırılarak elde edilmektedir.
Reel Faiz Oranı	INTR	Merkez Bankası bankalararası gecelik borç alma faiz oranlarının enflasyondan arındırılmış halidir.
Yapay Değişken	DI	Bu değişken, negatif büyümenin yaşandığı dönemler için 1 diğer dönemler için 0 değerini almaktadır. GDP'nin daralma yaşadığı dönemler ise 2008Q4, 2009Q1, 2009Q2 ve 2009Q3'tür.

Kaynak: 1. OECD, <https://stats.oecd.org/#>, 2. TCMB (2018b), <https://evds2.tcmb.gov.tr> Erişim Tarihi: 20.08.2018,

3. Kalkınma Bakanlığı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikGelistmeler.aspx> Erişim Tarihi: 25.08.2018.

Çalışmada kamu harcamaları-iktisadi büyüme analizinde SVAR modelinden yararlanılmaktadır. Standart VAR modelinde hata terimlerine getirilen üçgensel yapının (recursive structure) iktisat teorisiyle uyumlu olmadığı durumlarda şokların etkisi tanımlanamaz. Ayrıca etki-tepki fonksiyonlarının değişkenlerin model içindeki sıralamasına duyarlı olması sebebiyle de etki-tepki grafikleri açıklayıcı olmayabilmektedir. Bu nedenle Cooley ve Leroy (1985) standart VAR modelini politika değerlendirmesinde bulunabilmek için uygun bir model olarak görmemektedirler (Varlık, 2017: 111). SVAR modeli Breitung vd. (2004) ve Lütkepohl, (2005)'e göre VAR modeli yapısına dayalıdır. Bu modelin en temel avantajlarından birisi modelin hesaplanması sürecine kısa ve uzun vadeli kısıtlar koymak suretiyle yapısal etki-tepki fonksiyonlarının elde edilebilmesidir (Tokmakçioğlu ve Özçelebi, 2018: 7).

SVAR modeli⁶¹,

$$y_{1t} = \gamma_{10} - b_{12}y_{2t} + \gamma_{11}y_{1t-1} + \gamma_{12}y_{2t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$y_{2t} = \gamma_{20} - b_{21}y_{1t} + \gamma_{21}y_{1t-1} + \gamma_{22}y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

1 ve 2 numaralı denklemlerde,

⁶¹ <https://faculty.washington.edu/ezivot/econ584/notes/svarsldes.pdf> Erişim Tarihi: 30.08.2018.

$$\begin{pmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{pmatrix} \sim iid \left(\begin{pmatrix} 0 \\ 0 \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & 0 \\ 0 & \sigma_2^2 \end{pmatrix} \right) \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde ε_{1t} ve ε_{2t} yapısal hatalar olarak tanımlanır ve genelde $cov(y_{2t}, \varepsilon_{1t}) \neq 0$ ve $cov(y_{1t}, \varepsilon_{2t}) \neq 0$ 'dir. Ayrıca değişkenlerin tamamı içseldir.

Matris formatında ise model şu şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \gamma_{10} \\ \gamma_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix}$$

Tablo 2'de değişkenlere ilişkin Pairwise korelasyonları yer almaktadır. GDP ile PEXP değişkeni arasında anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişki bulunurken, INTR değişkeni ile arasında anlamlı, negatif ve nispeten zayıf bir korelasyon bulunmaktadır. Diğer taraftan açıklayıcı değişkenler arasında yüksek bir korelasyon olmadığı görülmektedir.

Tablo 2: Pairwise Korelasyonları

Değişkenler	GDP	GEXP	PEXP	INTR	RER	DI
GDP	1.000					
GEXP	0.1439	1.000				
PEXP	0.8213*	0.1769	1.000			
INTR	-0.3417*	-0.1117	-0.2364	1.000		
RER	-0.1022	-0.2056	-0.0896	0.3503	1.000	
DI	-0.7679*	-0.1133	-0.6029*	0.1347	0.0713	1.000

*: %5 düzeyinde anlamlıdır.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağan olup-olmadıkları ADF ve PP testleri kullanılarak araştırılmıştır. Birim kök testlerinin yer aldığı Tablo 3'ten de görülebileceği gibi, kamu ve özel tüketim harcamaları değişkenleri düzeyinde, GDP, RER ve INTR değişkenleri ise birinci farklarda durağandır.

Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

Tablo 3: Birim Kök Testleri

Birim Kök Testleri	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli&Trendli	Sabitli	Sabitli&Trendli
GDP	-2.244916	-2.464267	-2.602515*	-2.644818
GEXP	-6.536750***	-6.484630***	-6.534300***	-6.476163***
PEXP	-3.588558***	-3.617714**	-3.667656***	-3.678113**
RER	-1.642023	-4.880973***	-1.676471	-3.180996
INTR	-1.242988	-1.103064	-1.371865	-1.352551
BİRİNCİ FARKLAR				
DGDP	-3.391808**	-3.357937*	-5.649991***	-5.619526***
DINTR	-5.262155***	-5.288162***	-5.192018***	-5.167812***
DRER	-3.973741***	-5.630261***	-8.218098***	-8.347346***

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Kamu tüketim harcamalarının çıktı düzeyi üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla SVAR modeli kurulmuştur:

406

Yapısal VAR modeli kapsamında oluşturulan kısıtlar şu şekildedir ifade edilebilir:

- Kamu harcamaları değişkeni eşzamanlı olarak sistemdeki diğer değişkenleri etkilemekte, ancak bu değişkenlerden etkilenmemektedir.
- GSYH büyüme oranı sadece kamu harcamalarından etkilenirken, kamu harcamaları dışındaki sistemdeki diğer değişkenleri etkilemektedir.
- Özel tüketim oranları sadece GSYH ve kamu harcamalarından etkilenecektir.
- Faiz oranları kamu tüketimi, GSYH ve özel tüketimden etkilenecektir ve reel efektif döviz kuru sistemdeki tüm değişkenlerden etkilenecektir.

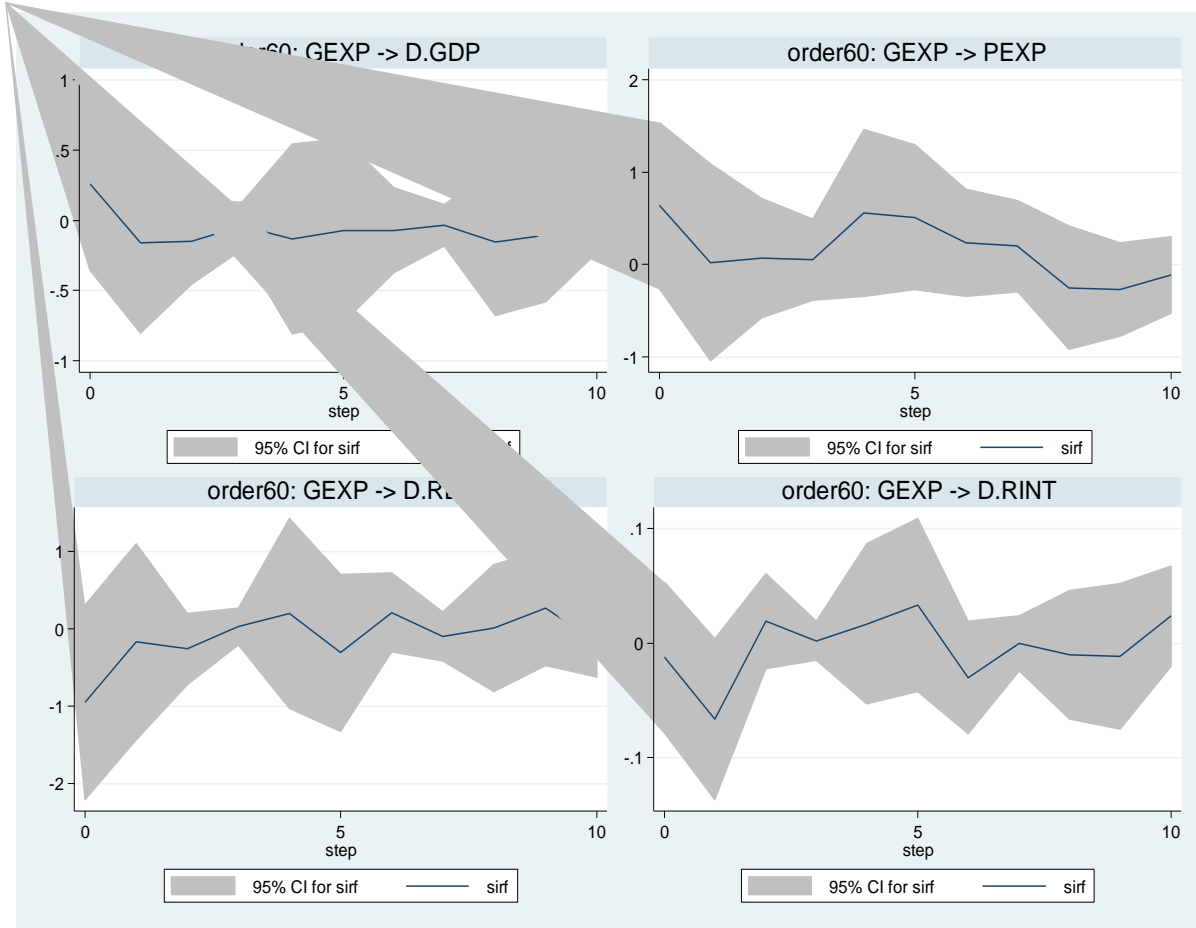
Söz konusu kısıtlar yapısal VAR modeli çerçevesinde şu şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ . & 1 & 0 & 0 & 0 \\ . & . & 1 & 0 & 0 \\ . & . & . & 1 & 0 \\ . & . & . & . & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon^{GEXP} \\ \varepsilon^{GDP} \\ \varepsilon^{PEXP} \\ \varepsilon^{INTR} \\ \varepsilon^{RER} \end{bmatrix} = b_{ij} \begin{bmatrix} e^{GEXP} \\ e^{GDP} \\ e^{PEXP} \\ e^{INTR} \\ e^{RER} \end{bmatrix}$$

Yapısal VAR modeli tahminlerinden önce standart VAR modeli kurularak optimal gecikme uzunlukları belirlenmiş, ardından belirlenen kısıtlar ile SVAR modeli tahmin edilmiştir. SVAR modeli tahmininden yapısal Etki-Tepki fonksiyonlarına ulaşılmıştır. Optimal gecikme uzunlukları, otokorelasyon testi sonuçları ile SVAR modeli bulguları çalışmanın sonunda ek olarak sunulmuştur.

Şekil 1: Yapısal Etki-Tepki Fonksiyonları (Kısa Dönem)

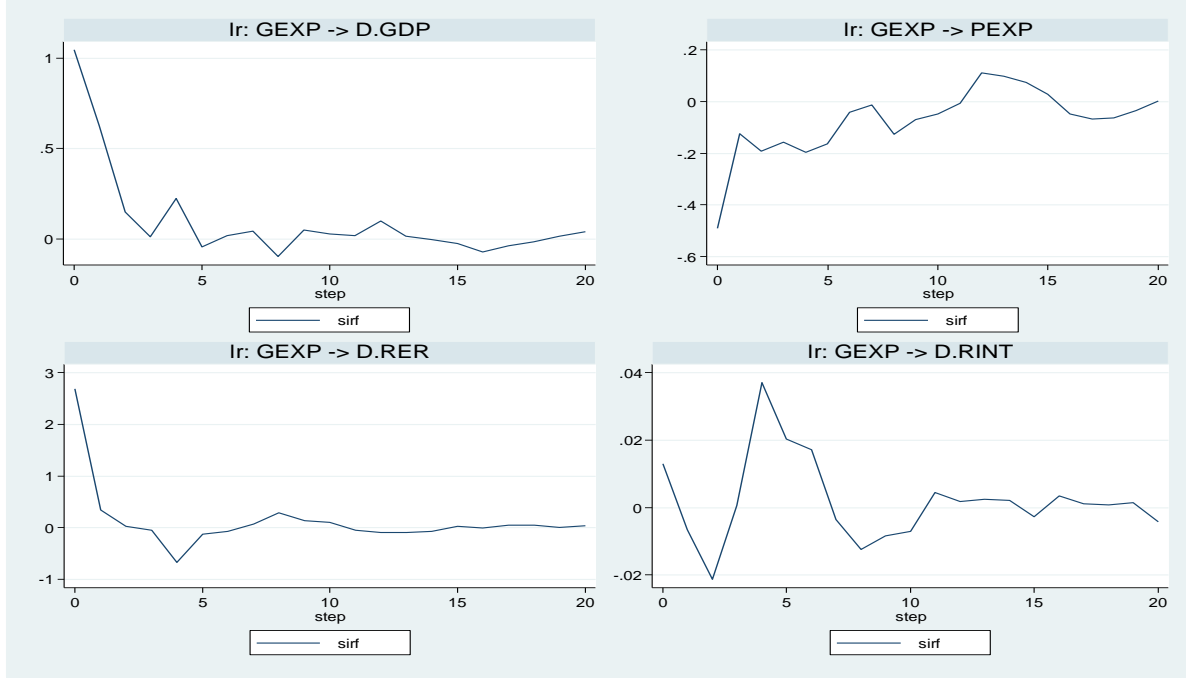
Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

Çalışmada öncelikle SVAR modeli çerçevesinde kısa dönem katsayıları 4 gecikme uzunluğu alınarak tahmin edilmiştir. Modelde otokorelasyon sorunu olmadığı anlaşılmıştır. SVAR modelinde kamu harcamalarının diğer değişkenler üzerindeki etkisini gösteren kısa dönemli katsayılar istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu durum kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelecek bir şokun ekonomik çıktı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Kısa dönem yapısal etki-tepki fonksiyonları gösterildiği Şekil 1'den de görülebileceği gibi, iktisadi büyüme oranı ve özel tüketim oranlarının kamu harcamalarına olan tepkileri oldukça dalgalıdır.

Kısa dönem SVAR modelinden elde edilen katsayıların anlamsız çıkması nedeniyle uzun dönemli katsayı tahminleri de yapılmıştır. Uzun dönemde kamu harcamalarının iktisadi büyüme, reel faiz oranı ve reel efektif döviz kuru üzerinde anlamlı ve pozitif, özel tüketim harcamaları üzerinde ise anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Kamu harcamalarında meydana gelen pozitif bir şoka yüksek bir oranda pozitif tepki veren iktisadi büyüme oranı, birinci çeyrekte sonra bu tepkisini keskin bir şekilde düşürmektedir ve 5. çeyrekte sonra büyüme oranı uzun dönemde durağan durumuna dönmektedir. Genel anlamda kamu harcamalarında yaşanan artışlara iktisadi büyümenin dirençli ve pozitif tepkiler verdiğini ispatlayan çalışmalar olsa da (örneğin, Contreras ve Battelle (2014), burada Çebi (2015) çalışmasına benzer bir şekilde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hızlı bir biçimde kırılma göstermektedir. Kamu harcamaları katsayısı ise yaklaşık 2.09 olarak bulunmuştur. Bu durum, kamu harcamalarındaki bir birimlik şokun uzun dönemde iktisadi büyümeyi yaklaşık olarak %2 oranında uyaraacağı ifade edilebilir.

İktisadi büyüme oranının tersine özel tüketim harcamaları kamu harcamalarına ilk etapta negatif tepki göstermekte, ancak bu tepki hızlı bir yükseliş kaydederek ilerleyen dönemlerde (10. Çeyrek sonrası) pozitif yönelmektedir. Faiz oranlarının kamu harcamalarındaki şoka karşı ilk etapta negatif tepki verdiği, ancak bu tepkinin hızlı bir şekilde pozitive döndüğü ve 10. Çeyrek sonrasında yani uzun dönemde pozitif olan durağan durumuna döndüğü anlaşılmaktadır. Faiz oranlarına ait katsayının pozitif olması iki yönden açıklanabilir. Birincisi kamu harcamaları sonrasında oluşan enflasyonist baskıyı kırabilmek amacıyla Merkez Bankası faizleri yükseltmektedir. İkincisi, kamu harcamalarında meydana gelen artış risk primlerine artırmak suretiyle faiz oranlarını artırabilmektedir (Çebi, 2015: 10). Reel efektif döviz kurunun kamu harcamalarına tepkisi başlangıçta pozitif olsa da birinci çeyrekte sonra bu tepki büyük bir azalma ile sonuçlanmakta ve 5. Çeyrekte sonra durağan durumuna yönelmektedir. Kamu harcamalarının reel efektif döviz kurunu pozitif etkilemesi, kamu harcamaları artışıyla ulusal paranın yabancı paralar karşısında bollaşmasına paralel olarak değerini kaybetmesi şeklinde açıklanabilir.

Şekil 2: Etki-Tepki Fonksiyonları (Uzun Dönem)

Sonuç ve Değerlendirme

Literatürde daha çok kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi ispatlayan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, iktisadi beklentilerle genel anlamda örtüşmektedir. Çalışmada kapsamında elde edilen sonuçlar, şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Kamu harcamalarının diğer değişkenler üzerindeki etkisini gösteren kısa dönemli katsayılar istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu durum kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelecek bir şokun ekonomik çıktı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır

- Uzun dönemde kamu harcamalarının iktisadi büyüme, reel faiz oranı ve reel efektif döviz kuru üzerinde anlamlı ve pozitif, özel tüketim harcamaları üzerinde ise anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

- Kamu harcamalarında meydana gelen pozitif bir şoka yüksek bir oranda pozitif tepki veren iktisadi büyüme oranı, birinci çeyrekte sonra bu tepkisini keskin bir şekilde düşürmektedir ve 5. çeyrekte sonra büyüme oranı uzun dönemde durağan durumuna dönmektedir.

Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

– İktisadi büyüme oranının tersine özel tüketim harcamaları kamu harcamalarına ilk etapta negatif tepki göstermekte, ancak bu tepki hızlı bir yükseliş kaydederek ilerleyen dönemlerde (10. çeyrek sonrası) pozitif yönelmektedir.

– Faiz oranlarının kamu harcamalarındaki şoka karşı ilk etapta negatif tepki verdiği, ancak bu tepkinin hızlı bir şekilde pozitive döndüğü ve 10. Çeyrek sonrasında yani uzun dönemde pozitif olan durağan durumuna döndüğü anlaşılmaktadır.

– Reel efektif döviz kurunun kamu harcamalarına tepkisi başlangıçta pozitif olsa da birinci çeyrekte sonra bu tepki büyük bir azalma ile sonuçlanmakta ve 5. çeyrekte sonra durağan durumuna yönelmektedir.

Ekler

Ek 1. Gecikme Uzunluğunun Seçimi

```
Selection-order criteria
Sample: 2007q2 - 2017q4
Number of obs = 43
```

lag	LL	LR	df	p	FPE	AIC	HQIC	SBIC
0	-493.427				8049.05	23.1827	23.2582*	23.3874*
1	-460.626	65.603	25	0.000	5650.92	22.8198	23.2729	24.0485
2	-432.668	55.915	25	0.000	5171.69	22.6822	23.513	24.9349
3	-404.994	55.348	25	0.000	5198.14	22.5579	23.7662	25.8345
4	-370.839	68.31*	25	0.000	4438.81*	22.132*	23.718	26.4326

```
Endogenous: GEXP D.GDP PEXP D.RER D.reel_interest
Exogenous: cons
```

410

Ek 2. Kısa Dönem İçin Lagrange Çarpan Testi

```
Lagrange-multiplier test
```

lag	chi2	df	Prob > chi2
1	25.8097	25	0.41781
2	23.7524	25	0.53372
3	25.8011	25	0.41827
4	30.3014	25	0.21320
5	23.4929	25	0.54881

```
H0: no autocorrelation at lag order
```

Ek 3. LR otokorelasyon Testi

Lagrange-multiplier test

lag	chi2	df	Prob > chi2
1	25.8097	25	0.41781
2	23.7524	25	0.53372
3	25.8011	25	0.41827
4	30.3014	25	0.21320
5	23.4929	25	0.54881

H0: no autocorrelation at lag order

Kaynaklar

Abdiyeva, R. ve Çetintaş, H. (2017). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırgızistan Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 19-33.

Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106 (2), 407-443.

Contreras, J. ve Battelle, H. (2014). Fiscal Multipliers in a Panel of Countries. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/129950/1/79668457X.pdf>, Erişim Tarihi: 25.08.2018.

Çebi, C. (2015). The Government Spending Multiplier in Turkey. *TCMB Working Paper Series*, No:15/15.

Gacaner, A. (2005). Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 103-122.

<https://faculty.washington.edu/ezivot/econ584/notes/svarslides.pdf>, Erişim Tarihi: 30.08.2018.

Ilzetki, E., Mendoza, E. G. ve Végh, C. A. (2013). How Big (Small?) Are Fiscal Multipliers?. *Journal of Monetary Economics*, 60 (2), 239-254.

Mali Çarpan Etkisinin Ardl Modeli Yardımıyla Sınanması: Türkiye Örneği

Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 63-75.

Kalkınma Bakanlığı (2018). <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikGelistmeler.aspx>, Erişim Tarihi: 25.08.2018.

Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53 (3), 145-169.

Lenman, O. (2016). The Fiscal Spending Multiplier in a Panel of OECD Countries, *UMEA University Master Thesis*.

OECD (2018). <https://stats.oecd.org/#>, Erişim Tarihi: 20.08.2018.

Ram, R. (1986). Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data. *The American Economic Review*, 76 (1), 191-203.

TCMB (2018a). Terimler Sözlüğü. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/>, Erişim Tarihi: 14.11.2018.

TCMB (2018b). <https://evds2.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.08.2018.

Tokmakçioğlu, K. ve Özçelebi, O. (2018). Yapısal Var Modeli Çerçevesinde Kısa ve Uzun Vadeli Faiz Oranları İle Reel Döviz Kuru Arasındaki Etkileşimler: ABD-İngiltere Örneği. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 1-16.

Varlık, S. (2017). Ülke Risk Primi Şokunun Bankacılık Sisteminin Sağlamlığına Etkisi: SVAR Modeli Çerçevesinde Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25 (33), 103-126.

Yüksel, C. ve Songur, M. (2011). Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.

TÜRKİYE'DE SOSYAL SERMAYE: KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME⁶²

SOCIAL CAPITAL IN TURKEY: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF INSTITUTIONAL ECONOMICS

Dr. Serdar YAY*

Özet: Toplumsal yaşamda güven, ahlak, erdem, etik, kurallar, kurumlar, sosyal normlar, ilişkiler, değerler ve inançlar gibi kavramların ve değerlerin tamamını ifade eden sosyal sermayenin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Ülkelerin sosyal sermaye düzeylerini belirlemede ve dünyadaki konumlarını analiz etmede yapılan araştırmaların çoğunun esas aldığı Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey) verileri ne yazık ki Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyinin oldukça düşük olduğunu gözler önüne sermektedir. 1981 yılından günümüze dek belirli yılları kapsayacak şekilde yapılan araştırmanın sonuçları Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyinin dünyanın en az gelişmiş ülkeleri ile neredeyse aynı seviyede ve hatta birçoğundan da geride olduğunu gözler önüne sermektedir. Kurumsal iktisatçılar ise sosyal sermayenin artırılmasında kuralların ve kurumların rolüne ve önemine dikkat çekmektedir. Bu kısa çalışmada Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine göre Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi kurumsal iktisat perspektifinden değerlendirilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Sosyal Sermaye, Türkiye'de Sosyal Sermaye.

Abstract: The importance of social capital which expresses all the concepts and values such as trust in social life, morality, virtue, ethics, rules, institutions, social norms, relations, values and beliefs is increasing day by day. Indeed, today, societies with a more prosperous life are also countries with high levels of social capital. However, World Values Survey data on which most of the research use to determining the social capital levels of countries and analyzing their position in the world unfortunately show off Turkey's social capital level is quite low. Results of the study conducted to cover certain years from 1981 until today display that Turkey's level of social capital at almost the same level with the least developed countries in the world and the even behind the many. Institutional economists draw attention to the role and importance of institutions and rules in increasing social capital. In this short study, Turkey's level of social

⁶²Bu çalışma yazarın doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta/Türkiye, E-posta: serdaryay@sdu.edu.tr.

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

capital according to the World Values Survey's data will be assessed and solutions will be presented by the institutional economics perspective.

Key Words: Institutional Economics, Social Capital, Turkey's Social Capital.

Giriş

Toplumların iktisadi, sosyal, siyasi, psikolojik vb. açıdan gelişmeleri büyük ölçüde sosyal sermaye altyapılarına bağlıdır. Nitekim günümüzde daha müreffeh bir yaşama sahip toplumlar, aynı zamanda sosyal sermaye düzeyi de yüksek olan ülkelerdir. Sosyal sermayenin yaratılmasından artmasına dek en önemli faktör olan kurallar ve kurumlar ise, iktisat yazınında hakim görüşleri eleştiren, yirminci yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve gelişen bir iktisat ekolü olan kurumsal iktisadın temelini oluşturmaktadır. Dünya Değerler Araştırması'nın verileri Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyinin oldukça düşük olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmamıza neden olmaktadır. Bu gerçek aynı zamanda günümüzde ekonomik büyümeden teknolojik gelişmelere, insan faktörünün iyileştirilmesinden yatırımların verimliliğine dek birçok açıdan olumlu katkı yaptığı literatürde de görülen sosyal sermayenin artırılması için mutlaka bazı adımlar atılması gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Kurumsal iktisatçılara göre bu durum güçlü kuralların ve kurumların tesisinden geçmektedir. Bu durumun beraberinde getireceği güçlü güven duygusu aynı zamanda sosyal sermaye düzeyinin artması anlamına gelecektir.

Genel olarak Sosyal Sermaye ve Kurumsal İktisat ile İlişkisi

Sosyal sermaye, insanlar arasındaki etkileşimleri yöneten kurumlar, ilişkiler ve değerler olarak tanımlanmakta ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere katkıda bulunmaktadır (Iyer, Kitson & Toh, 2015: 1016). Sosyal sermaye teorisinin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden olan Fukuyama sosyal sermayeyi, sosyal işbirliğini sağlayan ve asli sosyal ilişkileri destekleyen ortak normlar ve değerler olarak tanımlamaktadır (Fukuyama, 2002: 27). Sosyal sermaye, toplumdaki tüm sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin sürekliliğini, bağların sağlamlığını, toplumda tüm bireyler ve gruplar arasında karşılıklı güveni, bu güveni tesis edecek formel ve enformel kuralları, kurumları ve bunlar etrafında şekillenecek sivil toplum örgütlerini kapsamaktadır. Özellikle ülkelerin ilerleme süreçlerinde kat ettikleri yol sosyal sermaye ile açıklanmaktadır (Akın, 2013: 14). Bunun yanı sıra sosyal sermaye; güven, davranış, işbirliği ve benzeri ortak normların toplum adına etkin bir işlev kazanmasına olanak sağlayan motive edici bir güçtür (Aktan, 2017).

En geniş anlamda sosyal sermaye, kurumsal iktisadın temelini oluşturan kurallar ve kurumlar ile birlikte, toplumsal yaşamda bireyler arasındaki ağlar, bağlar, birlik, beraberlik, dayanışma, yardımlaşma, sevgi, saygı, güven, ahlak, erdem ve benzeri pozitif alışkanlıklar, sosyal normlar, inançlar ve değerler gibi unsurların tamamını ifade eden bir kavramdır. Sosyal sermayenin öncü isimlerinin başında Fukuyama ile birlikte Bourdieu, Coleman ve Putnam gelmektedir.

Sosyal sermaye kavramı her ne kadar son yıllarda önemsenmiş gibi görünsede çok daha eskilerde de ele alınan sosyolojik bir faktördür. Özellikle, Hume, Burke, Smith, Marx, Durkheim,

Veblen ve Weber gibi düşünürler tarafından sosyal sermayenin önemi üzerine dikkat çekilmiştir (Woodhouse, 2006: 83). Sosyal sermaye kavramı, Putnam tarafından da belirtildiği üzere ilk kez 1916 yılında Hanifan tarafından yazılan "*Kırsal Okul Topluluk Merkezi (The Rural School Community Center)*" adlı çalışmada kullanılmıştır (Hanifan, 1916: 130). Sosyal sermaye kavramı 1970'lerde iktisatçılar tarafından adeta yeniden keşfedilmiştir (Woolcock & Narayan, 2000: 227). Bu duruma şüphesiz kurumsal iktisadın giderek anlaşılabilir ve artan öneminin büyük katkısı olmuştur.

Kurumsal iktisat, iktisadi sistemlerin ve süreçlerin temelini insanların değil, kuralların ve kurumların oluşturduğunu ve insanların bu kurumların etkisinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini iddia eden iktisadi düşüncenin adıdır. Kurumsal iktisatçılara göre bireylerin istek, tercih ve seçimleri, kurumlar tarafından belirlenmektedir (Demir, 2012: 121). Bu nedenle iktisadi yaşamı anlamak için bireylerin karar ve davranışlarını oluşturan kuralları ve kurumları anlamak gerekmektedir.

Kurumsal iktisatçılara göre sosyal sermaye ise, formel ve enformel kurumlarda gömülü ve bu kurumlarla bağlantılıdır. Dolayısıyla da kurumlar sosyal sermayenin oluşmasını ve boyutlarını doğrudan etkilemektedir. Güven düzeyi yüksek ve şeffaf uygulamaların ve politikaların olduğu, yolsuzluk oranının düşük, mülkiyet hakkının ve liyakat ilkesinin korunduğu, bağımsız bir yargının olduğu, kurumların sağlıklı ve verimli bir şekilde işlediği toplumlarda sosyal sermaye düzeyi yüksek olacaktır (Öğüt & Erbil, 2009: 67). Dolayısıyla sosyal sermaye kuralları ve kurumları ile birlikte şekillenecektir.

Sosyal sermayenin meydana gelmesinde kuralların ve kurumların önemi oldukça fazladır; sosyal sermayeyi şekillendiren ilişkiler, işbirliği ve karşılıklı yükümlülükler, bu iki önemli varlık olmadan var olamayacaklardır. Kurallar ve kurumlar ile güçlenen sosyal sermaye ise iktisadi, sosyal, siyasi vb. her alanda olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Dünya'da ve Türkiye'de Sosyal Sermaye

Ülkelerin sosyal sermaye düzeylerini belirlemede ve dünyadaki konumlarını analiz etmede yapılan araştırmaların çoğunda Dünya Değerler Araştırması'nın verilerinin ele alındığı, ulusal ve uluslararası analizlerde yine bu verilerin kabul edildiği görülmektedir. Bu çalışmada da ülkelerin sosyal sermaye düzeyini analiz ederken Dünya Değerler Araştırması'nın verileri dikkate alınmıştır.

İlk kez 1981'de başlayan, dünya nüfusunun neredeyse yüzde 90'ını içeren yaklaşık 100 ülkede yürütülen, en az 1 kez katılan 99 ülkenin bulunduğu ve ortak bir anket kullanılarak yapılan Dünya Değerler Araştırması uluslararası bir bilim adamı ekibinin liderliğinde, değişen değerleri ve bunların toplumsal ve politik yaşama yansımalarını inceleyen global bir sosyal bilimciler ağı ve dünyanın en uzun süreli, en geniş kapsamlı araştırma projesidir (World Values Survey, 2017a).

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

Bugüne kadar 1981 yılından 2014 yılına kadar uzanan ve 6 kez yapılan Dünya Değerler Anketi'nin 7. sinin 2018 yılı içerisinde tamamlanması planlanmaktadır. 1981-1984, 1990-1994, 1995-1998, 1999-2004, 2005-2009 ve 2010-2014 yıllarında gerçekleştirilen Dünya Değerler Anketi'nde kişilere "*Sizce, genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken her zaman oldukça dikkatli olmak mı gerekir? (Generally speaking, would you say that most people can be trusted or that you need to be very careful in dealing with people?)*" şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar "insanların çoğuna güvenilebilir", "dikkatli olmak gerekir" ve "bilmiyorum" olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Bu soruya verilen cevapların büyük çoğunluğu eğer, "insanların çoğuna güvenilebilir" şeklinde oluşuyorsa söz konusu ülke veya ülkelerdeki sosyal sermaye oranının yüksek olduğu kabul edilmektedir.

Arjantin, Güney Kore, Japonya ve Meksika 1981'den bugüne her araştırmaya katılan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Güney Afrika, Hindistan, İspanya, İsveç, Şili ve Türkiye ise birer araştırma dışında tüm araştırmalara katılmıştır. Andorra, Bahreyn, Burkina Faso, Ekvador, El Salvador, Etiyopya, Filistin, Fransa, Guatemala, Hırvatistan, İsrail, İtalya, Katar, Kazakistan, Kuveyt, Letonya, Libya, Litvanya, Lübnan, Mali, Özbekistan, Sırbistan ve Karadağ, Suudi Arabistan, Tanzanya, Tunus, Uganda, Yemen, Zambiya olmak üzere 28 ülke ise sadece bir araştırmaya katılmıştır.

2018 yılında tamamlanması planlanan 7. araştırmaya 57 ülke katılacaktır. Bu araştırmayı diğerlerinden farklı kılan ise daha önce araştırmaya katılmamış olan ülkelerin ağırlıkta olmasıdır. Dominik Cumhuriyeti, Nyanmar, Laos, Moğolistan, Afganistan, Kongo, Kosta Rika, Umman, Papua Yeni Gine, Kamboçya, Nepal, Butan, Belize, Honduras, Nikaragua, Guyana, Çad, Namibya, Fransız Guyanası, Surinam, Moritanya, Botsvana, Panama, Moritanya ve Nijer olmak üzere 25 yeni ülke araştırmaya katılacaktır. Daha önceki 6 araştırmanın tamamına katılan ülkelerin (Arjantin, Güney Kore, Japonya ve Meksika) hiçbiri 7. araştırmada yer almayacak, birer araştırma dışındaki tüm araştırmalara dahil olan ülkelere (Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Güney Afrika, Hindistan, İspanya, İsveç, Şili ve Türkiye) ise sadece Hindistan bu araştırmaya katılacaktır (World Values Survey, 2017b). Görüldüğü üzere Türkiye de bu kez araştırmaya dahil edilmeyen ülkeler arasında olacaktır.

Aşağıda Dünya Değerler Anketi'nin bugüne kadar yaptığı anketlere katılan bütün ülkelerin "sosyal sermaye" düzeyleri yer almaktadır.

Tablo 1: Ülkelerin Sosyal Sermaye Düzeyleri

ÜLKE	1981- 1984	1990- 1994	1995- 1998	1999- 2004	2005- 2009	2010- 2014
Almanya			32,1		33,8	44,6
Amerika Birleşik Devletleri	44,1		35,2	35,5	39,1	34,8
Andorra					20	
Arjantin	24,5	22,4	17,1	15	17,4	19,2

Arnavutluk		24,3	23,2		
Avustralya	46,3	39,6		45,6	51,4
Azerbaycan		19,4			14,8
Bahreyn					33,5
Bangladeş		20,5	23,3		
Belarus	25	23			32,6
Bosna-Hersek		24,8	15,6		
Brezilya	6,6			9,2	7,1
Bulgaristan		23,7		19,6	
Burkina Faso				13,8	
Büyük Britanya		29,1		30	
Cezayir			10,8		17,2
Çek Cumhuriyeti⁶³	30,2	27,2			
Çin	59,4	50,4	52,5	49,3	60,3
Dominik Cumhuriyeti		25,2			
Ekvador					7,2
El Salvador		14,1			
Endonezya			45,7	37,5	
Ermenistan		23,5			10,9
Estonya		21,1			39
Etiyopya				21,4	
Fas			23	12,8	12,3
Filipinler		5,5	8,3		3,2
Filistin					15,8
Finlandiya	56	47,9		58	
Fransa				18,7	
Gana				8,5	5
Guatemala				14,9	

⁶³03.07.2016 tarihinde alınan kararla *Çek Cumhuriyeti'nin* ismi değiştirilerek *Çekya* olmuştur.

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

Güney Afrika	26,1	26,6	15,4	11,5		23,3
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi					9,7	7,5
Güney Kore	36	33,6	30,3	27,3	28	26,5
Gürcistan			17,7		17,6	8,8
Hırvatistan			22,8			
Hindistan		33,5	32,8	38,9	20,7	32,1
Hollanda					42,6	66,1
Hong Kong					40,3	48
Irak				46,1	38,6	30
İran				49,6	10,5	
İspanya		29,2	28,7	32,7	19,8	19
İsrail				22,9		
İsveç	52,5		56,6	63,7	65,2	60,1
İsviçre		26,5	34,5		51,2	
İtalya					27,5	
Japonya	37,4	37,6	39,8	39,6	36,6	35,9
Kanada				38,4	41,8	
Karadağ			30,4	32,9		
Katar						21,4
Kazakistan						38,3
Kırgızistan				16,6		36,3
Kolombiya			10,7		14,3	4,1
Kuveyt						28,5
Letonya			23,9			
Libya						10
Litvanya			21,3			
Lübnan						9,8
Macaristan	31,9		22,5		28,7	
Makedonya			7,5	13,1		
Malezya					8,8	8,5
Mali					14,9	
Meksika	17	30,2	29,4	20,8	15,4	12,4
Mısır				37,5	18,5	21,5
Moldova			21,8	14,1	17,6	

Nijerya	21,7	16	25,3	15
Norveç		64,8		73,7
Özbekistan				13,9
Pakistan		18,7	28,2	22,2
Peru		4,9	10,6	6,2 8,4
Polonya	31,3	16,9		18,1 22,2
Porto Riko		5,9	22,4	
Romanya		17,9		19,3 7,7
Ruanda				4,8 16,6
Rusya	34,7	23,2		24,6 27,8
Sırbistan		28,4	18,3	
Sırbistan ve Karadağ⁶⁴				13,6
Singapur			16,7	37,3
Slovakya	23	25,8		
Slovenya		15,3		17,5 19,9
Suudi Arabistan			50,5	
Şili	22,1	20,9	22,2	12,4 12,4
Tanzanya			7,7	
Tayland				41,3 32,1
Tayvan		36,9		24,2 30,3
Trinidad ve Tobago				3,8 3,2
Tunus				15,5
TÜRKİYE	9,8	5,5	18,6	4,8 11,6
Uganda			7,6	

⁶⁴1992 yılında Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Sırbistan ve Karadağ, 15.02.2003 tarihinde Sırbistan ve Karadağ olarak birleşme kararı almış ve 03.06.2006 günü Karadağ resmen Sırbistan ve Karadağ'dan ayrılıp yeniden bağımsız bir devlet olmuştur.

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

Ukrayna		28,8		24,5	23,1	
Uruguay		21,1		24,6	13,8	
Ürdün			27,1	30,7	13,2	
Venezuela		13,3		15,8		
Vietnam			38,7	50,9		
Yemen					38,5	
Yeni Zelanda		47,5		48,5	55,3	
Zambiya				10,8		
Zimbabve			11,7		8,3	
ORTALAMA	36	27,9	24,1	26,9	25,4	24,5

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması'ndan alınan verilerle derlenmiştir.

Tablo 1'den de görüldüğü gibi;

1981-1984 yılları arasında yapılan araştırmaya 10 ülke katılmış, Finlandiya %56 sosyal sermaye düzeyi ile birinci sırada yer alırken, Meksika %17 ile en düşük sosyal sermaye düzeyine sahip ülke olmuştur.

1990-1994 yılları arasında yapılan araştırmaya Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 18 ülke katılmıştır. Çin %59,4 oranı ile sosyal sermaye düzeyi en yüksek ülke olurken, Brezilya %6,6 ile son sırada yer almıştır. Türkiye ise %9,8 sosyal sermaye düzeyi ile sadece Brezilya'yı geride bırakabilmiş ve 18 ülke içerisinde 17. sırada yer almıştır.

1995-1998 yılları arasında yapılan araştırmaya Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 54 ülke katılmıştır. Norveç %64,8 sosyal sermaye düzeyi ile birinci sırada yer alırken, Peru %4,9 ile sosyal sermaye düzeyi en düşük ülke olmuştur. Bu araştırmada da Türkiye sadece 1 ülkeyi geride bırakabilmiş, Filipinler ile birlikte %5,5 sosyal sermaye düzeyi ile 53. sırayı paylaşmıştır. Üstelik bir önceki araştırmaya göre Türkiye'de %9,8 olan sosyal sermaye düzeyi %4'ten fazla bir oranda azalarak, %5,5'a gerilemiştir.

1999-2004 yılları arasında yapılan araştırmaya Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 41 ülke katılmıştır. %63,7 sosyal sermaye düzeyi ile İsveç birinci sırada yer alırken, Uganda %7,6 ile sosyal sermaye düzeyi en düşük ülke olmuştur. Bu araştırmada Türkiye'deki sosyal sermaye düzeyi önceki araştırmalara göre ciddi bir artış göstererek %18,6'ya yükselmiştir. Ancak bu oran özellikle gelişmiş ülkelere kıyasla çok yüksek olmamış, Türkiye 41 ülke arasında Uganda dışında, %7,7 sosyal sermaye düzeyi ile Tanzanya'yı, %8,3 sosyal sermaye düzeyi ile Filipinler'i, %10,6 sosyal sermaye düzeyi ile Peru'yu, %10,8 sosyal sermaye düzeyi ile Cezayir'i, %11,5 sosyal sermaye düzeyi ile Güney Afrika'yı, %11,7 sosyal sermaye düzeyi ile Zimbabve'yi, %13,1 sosyal sermaye düzeyi ile Makedonya'yı, %14,1 sosyal sermaye düzeyi ile Moldova'yı,

%15 sosyal sermaye düzeyi ile Arjantin'i, %15,6 sosyal sermaye düzeyi ile Bosna-Hersek'i, %15,8 sosyal sermaye düzeyi ile Venezuela'yı, %16,6 sosyal sermaye düzeyi ile Kırgızistan'ı ve son olarak %18,3 sosyal sermaye düzeyi ile Sırbistan'ı geride bırakarak 27. sırada yer almıştır. Türkiye'nin bu araştırmada gösterdiği performans diğer araştırmalar içindeki en iyi performans olarak karşımıza çıkmaktadır.

2005-2009 yılları arasında yapılan araştırmaya Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 57 ülke katılmıştır. Norveç yapılan tüm araştırmalardaki en yüksek sosyal sermaye düzeyi olan %73,7 ile 1995-1998 yılları arasında yapılan araştırmada olduğu gibi birinci sırada yer almış, son sırayı ise %3,8 ile Trinidad ve Tobago almıştır. Türkiye açısından en vahim sonuçlar ile karşılaştığımız araştırmada Türkiye, Ruanda ile birlikte %4,8 sosyal sermaye düzeyi ile sadece Trinidad ve Tobago'yu geride bırakarak çok kötü bir performans sergilemiş, 57 ülke içerisinde 56. sırayı Ruanda ile paylaşmıştır. Burada Türkiye açısından sonuçların ne kadar vahim olduğu gerçeği, yakın bir tarihte, 1994 yılında, tarihin en korkunç soykırımlarından biri⁶⁵ nin yaşandığı Afrika'nın küçük bir ülkesi olan Ruanda ile aynı sosyal sermaye düzeyine sahip olmasından kıyasla karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak 2010-2014 yılları arasında yapılan araştırmaya ise Türkiye'nin de aralarında bulunduğu toplam 60 ülke katılmıştır. Hollanda %66,1 sosyal sermaye düzeyi ile 60 ülke içerisinde birinci sırada yer alırken, son sırada ise 2005-2009 yılları arasında yapılan araştırmada olduğu gibi Trinidad ve Tobago yer almıştır. Filipinler ise son sırayı Trinidad ve Tobago ile paylaşmıştır. Trinidad ve Tobago ve Filipinler'deki sosyal sermaye düzeyi bu kez yapılan tüm araştırmalardaki en düşük düzey olan %3,2 olmuştur. Bir önceki araştırmaya göre artış gösteren Türkiye'deki sosyal sermaye düzeyi ise %11,6'ya yükselmiştir. Türkiye, Trinidad ve Tobago ve Filipinlerin yanı sıra, %4,1 sosyal sermaye düzeyi ile Kolombiya'yı, %5 sosyal sermaye düzeyi ile Gana'yı, %7,1 sosyal sermaye düzeyi ile Brezilya'yı, %7,2 sosyal sermaye düzeyi ile Ekvador'u, %7,5 sosyal sermaye düzeyi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni, %7,7 sosyal sermaye düzeyi ile Romanya'yı, %8,3 sosyal sermaye düzeyi ile Zimbabve'yi, %8,4 sosyal sermaye düzeyi ile Peru'yu, %8,5 sosyal sermaye düzeyi ile Malezya'yı, %8,8 sosyal sermaye düzeyi ile Gürcistan'ı, %9,8 sosyal sermaye düzeyi ile Lübnan'ı, %10 sosyal sermaye düzeyi ile Libya'yı ve son olarak %10,9 sosyal sermaye düzeyi ile Ermenistan'ı geride bırakarak 45. sırada yer almıştır.

Araştırmada dikkat çeken önemli bir nokta ise araştırmaya katılan ülkelerin ortalama sosyal sermaye düzeyinin azalma eğiliminde oluşudur. 1981-1984 yılları arasında yapılan araştırmada ortalama sosyal sermaye düzeyi %36 olurken, daha sonra yapılan hiç bir araştırmada %30 oranı yakalanamamıştır. En düşük sosyal sermaye düzeyi ile 1995-1998 yılları arasında yapılan araştırmada gerçeklemiştir. Bu araştırmada ülkelerin ortalama sosyal sermaye düzeyi %24,1 olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁵Ruanda Soykırımı, Ruanda'da 1994 yılında iç savaş nedeniyle yaklaşık yüz gün içinde 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu'nun, aşırı uç Hutular tarafından öldürülmesi olayıdır.

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

Sonuç ve Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

İlk olarak literatürde hemen hemen her çalışmada sosyal sermaye düzeyini ölçmede Dünya Değerler Araştırması'nın söz konusu sorusuna verilen cevaplar üzerinden bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Bir soruya dayanarak sosyal sermayeyi ölçmenin ne kadar doğru olduğunu düşünmek gerektiğini de unutmamak gerekmektedir. Ancak, neredeyse tüm ülkeleri kapsamı, dünyanın en geniş kapsamlı araştırma projesi olması ve literatürde ülkelerin sosyal sermayelerini ölçme adına eşsiz bir çalışma olması nedeniyle çalışmada Dünya'da ve Türkiye'de sosyal sermaye bu araştırma verileri ele alınarak değerlendirilmiştir.

Dünya Değerler Araştırması'na göre, Türkiye, güvenin en düşük olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Bu verilerden hareketle Türkiye'de yaşayanların birbirlerine çok fazla güvenmediği yorumu yapılabilir. Ayrıca Türkiye'de sosyal sermayenin düşük olmasının temel nedenlerine gelir dağılımındaki dengesizlik, sivil toplumun az gelişmişliği, ekonomik-siyasi-kültürel krizler vb. durumlar gösterilebilir.

Dünya Bankası (World Bank) verilerine göre 2017 yılında dünyanın en büyük ilk 5 ekonomisi sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Japonya, Almanya ve İngiltere olmuştur (Hürriyet Gazetesi, 2017). Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine göre bu ülkelerin sosyal sermaye düzeyi ortalama %30-40 dolayındadır. Sadece bu istatistik bile sosyal sermayenin ülkeler açısından ne kadar önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Türkiye açısından benzer güzellikte bir durum söz konusu değildir. Yapılan tüm araştırmalarda Türkiye'de sosyal sermaye düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Türkiye özellikle OECD ülkeleri arasında hemen hemen tüm araştırmalarda sosyal sermaye düzeyi açısından son sırada yer almaktadır. Türkiye'nin bu araştırmaya ilk kez katıldığı 1990-1994 döneminden günümüze kadar ki dönemi ele alarak bu durumu yaşanan yolsuzluklar, siyasi istikrarsızlıklar, siyasi çatışmalar, terör, ekonomik, kültürel ve sosyal alandaki olumsuz gelişmeler gibi yüzlerce neden ile ilişkilendirmek mümkündür. Ancak hepsinin temelinde Türkiye'de kurallara ve kurumlara yeterince önem verilmemesinin, kuralların ve kurumların yetersizliğinin oluşunun olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Dünya Değerler Araştırması'nda yüksek sosyal sermaye düzeyine sahip ülkelerin birçoğu geçmişte Türkiye kadar eski olmamasına rağmen güçlü kurallara ve güçlü kurumlara sahip oldukları için Türkiye'ye ciddi fark atmışlardır. Bu nedenledir ki Acemoğlu Türkiye'nin gelişmesi için mutlaka güçlü kurumlara ihtiyacı olduğunu belirtmiş, Aktan ve Yay ise Türkiye'nin yeni dünya düzeninde güçlü bir şekilde yerini alabilmesi için etkin kurallara ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır (Acemoğlu, 2016; Aktan & Yay, 2016: 66).

Çünkü (Aktan & Vural; 2006: 2; Akçomak, 2018: 28; Bakırtaş, 2014: 13-14):

- Kurallar, bireysel çatışmaları azaltmakta ve toplumsal düzeni sağlamaktadırlar.
- Kurallar, ekonomik refahın artmasını sağlamaktadırlar.
- Kurallar, belirsizlikleri azaltarak davranışlarda öngörülebilirlik sağlamak ve toplumda güven tesis etmektedirler.

- Kurallar, bireylere özgürlük alanı vermekte ancak keyfi davranışlar, güç ve yetkilerin istismar ve suiistimal edilmesini engellemektedirler.
- Kurumlar, bireylerin davranışlarını düzenlemektedirler.
- Kurumlar, işlem maliyetlerini azaltmaktadırlar.
- Kurumlar, ülkelerin başarı veya başarısızlıklarını da biçimlendirmektedirler.
- Kurumlar, her şeyden önce bir toplumdaki belirsizlikleri azaltmak ve iyi bir sosyal düzen için gereklidirler.
- Kurumlar, bireylerin etkileşim sürecinde yaşadıkları karmaşıklıkları gidermek ve daha anlaşılır hale getirmek, bireyleri girişimci ve yaratıcı olmak için teşvik etmek ile etkili koordinasyon ve güven işlevini yerine getirirler.
- Kurumlar, bireylerin diğer insanların özgürlüğünü kısıtlayacak şekilde kullandıkları gücün sınırlandırılmasını sağlamaktadırlar.
- Kurumlar, anlaşmazlıkların önlenmesini ve çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadırlar.

Bu noktada Acemoğlu'nun Robinson ile birlikte kaleme aldıkları "Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri (Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty)" isimli kitaplarında kurumların önemini anlamamıza yardımcı olacak Bill Gates'in ve kurucusu olduğu Microsoft şirketinin şu hikayesi önem arz etmektedir (Acemoğlu & Robinson, 2015: 47):

"Kurumlar gerçek hayatta davranış ve güdüleri etkilediklerinden ülkelerin başarı ya da başarısızlıklarını biçimlendirirler. Bireysel yetenek toplumun her aşamasında önem taşır fakat pozitif bir kuvvete dönüştürülmesi için o bile kurumsal bir çerçeveye ihtiyaç duyar. Microsoft, Birleşik Devletler ekonomisinin büyümesini kamçılayan dinamik enformasyon teknolojisi sanayiinin en ön safhalarında yer aldı. Bill Gates de bu sahadaki diğer efsanevi isimler gibi (Örneğin; Paul Allen, Steve Ballmer, Steve Jobs, Larry Page, Sergey Brin ve Jeff Bezos) çok büyük bir yeteneğe ve hırsa sahipti. Fakat en nihayetinde teşviklere yanıt vermişti. Birleşik Devletler'deki eğitim sistemi, Gates ve onun gibilere yeteneklerini tamamlayacak özgün beceriler kazanma olasılığını tanıdı. Birleşik Devletler'deki ekonomik kurumlar, bu adamların aşılmaz engellerle karşılaşmadan kolayca şirket kurmalarına olanak tanıdılar. Bu kurumlar aynı zamanda projelerinin finansmanını mümkün kıldı. Birleşik Devletler emek piyasaları kalifiye çalışanlar bulmalarını sağladı ve nispeten rekabetçi piyasa koşulları şirketlerini büyütme ve ürünlerini pazarlama fırsatı sundu. Bu girişimciler rüya projelerinin hayata geçirilebileceğine başından beri güven duyuyorlardı. Kurumlara ve bu kurumların meydana getirdiği hukukun üstünlüğüne güvenleri tamdı ve mülkiyet haklarının emniyetinden endişe etmiyorlardı. Son olarak, siyasal kurumlar istikrar ve sürekliliği güvence altına aldılar. Her şeyden önce, bir diktatörün iktidara gelip oyunun kurallarını değiştirmeyeceğinden, varlıklarına el koymayacağından, hapse atmayacağından ya da yaşamlarını ve geçimlerini tehdit

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

etmeyeceğinden emindiler. Ayrıca toplumdaki hiçbir özel menfaatin hükümeti ekonomik bakımdan felaketlere dolu bir yöne sürükleyemeyeceğinden de emindiler; siyasal güç hem sınırlandırılmış hem de yeterince geniş bir biçimde dağıtılmış olduğundan refah için teşvik sağlayan bir dizi ekonomik kurum oluşabilmişti."

Kökeni Hindistan'a dayanan ve "Zen Okulu" olarak da bilinen bir budist okulunun toplum ile lider ilişkisini irdelediği ve liderlere bir yol gösterici olan "Zen Dersleri (Zen Lessons)" isimli kitap da ise kuralların önemi insan duyguları üzerinden şöyle anlatılmaktadır (Cleary, 1993: 83): *"İnsan duyguları suya benzer, ilkeler ve kurallar ise bir baraj gibidir. Baraj güçlü değilse, su barajı patlatır. İnsan duyguları yönetilemiyorsa, yabanıl olur ve düşkünlük gösterir. Dolayısıyla, bu duygulardan kurtulmak ve kuruntulara son vermek, kötülükleri önlemek ve yanlışı durdurmak için, yol gösterici düzenlemeleri bir an bile unutmamalıyız."*

Sonuç olarak Türkiye'de devletin sağlam kurallardan ve kurumlardan oluşan bir sistem güveni yaratmadaki başarısızlığı, güven sağlayacak bir ortam oluşmamasına neden olmaktadır. Bu biçimde oluşan sosyal sermaye zayıflığının olumsuz sonuçlar doğurduğu da diğer bir gerçektir. Buradan hareketle Türk toplumunda sosyal sermaye bilincinin ivedilikle tesis edilmesi ve geliştirilmesi gerektiği sonucu tartışılmazdır.

Kaynaklar

Acemoğlu, D. K., (2016), *Acemoğlu'ndan Türkiye Uyarısı: Kurumlar Kırmızı Alarm Veriyor*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/635087/Acemoğlu_ndan_Türkiye_uyarisi__Kurumlar_kirmizi_alarm_veriyor.html, (17.08.2017).

Acemoğlu, D. K. & Robinson, J., (2015), *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (Çev: F. R. Velioğlu), İstanbul: Doğan Kitap.

Akçomak, İ. S., (2018), *Ahlaksız Büyüme*, Ankara: Efil Yayınevi.

Aktan, C. C., (2017), *Sosyal Sermaye*, http://www.canaktan.net/canaktan_personal/aktan-seyyah/hayat_hakikat/sosyal-sermaye.html, (11.01.2017).

Aktan, C. C. & Vural, T., (2006), Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Terminoloji ve Tipoloji, içinde: C. C. Aktan (ed.), *Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 1: 1-15.

Aktan, C. C. & Yay, S., (2016), Türkiye'de Statüko ve Değişime Direnç, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (1): 49-71.

Akın, S. C., (2012), *Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi.

Bakırtaş, D., (2014), *Kurumsal İktisat Perspektifinden Vergi Kültürü ve Ekonomik Gelişme: Teori ve Uygulama*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cleary, T., (1993), *Liderlik Sanatı-Zen Dersleri*, (Çev: Ş. S. Kaya), İstanbul: Anahtar Kitapları.

Demir, Ö., (2012), Kurumcu İktisat ve Tarihçi Okul, içinde: B. Erdem & H. İslatince (ed.), *İktisadi Düşünceler Tarihi*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2617: 121-141.

Fukuyama, F. Y., (2002), Social Capital and Development: The Coming Agenda, *SAIS Review*, 22 (1), 23-37.

Hanifan, L. J., (1916), The Rural School Community Center, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67: 130-138.

Hürriyet Gazetesi, (2017), *Dünyanın En Büyük 20 Ekonomisi*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya-ekonomisine-yon-veren-ulkeler-40012350>, (15.09.2017).

Iyer, S., Kitson, M. & Toh, B., (2005), Social Capital, Economic Growth and Regional Development, *Regional Studies*, 39 (8): 1015-1040.

Türkiye'de Sosyal Sermaye: Kurumsal İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirme

Öğüt, A. & Erbil, C., (2009), *Sosyal Sermaye Yönetimi*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Woodhouse, A., (2006), Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study, *Journal of Rural Studies*, 22: 83-94.

Woolcock, M. & Narayan, D., (2000), Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy, *The World Bank Research Observer*, 15 (2): 225-249.

World Values Survey, (2017a), *Who We are*, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>, (09.08.2017).

World Values Survey, (2017b), *Join Us in Round 7*, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSEventsShow.jsp?ID=330>, (03.10.2017).

STRATEJİK YÖNETİM MUHASEBESİ KAPSAMINDA MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEMENİN DİĞER MALİYETLEME TEKNİKLERİ İLE İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF PRODUCT LIFE CYCLE COSTING WITH OTHER COSTING TECHNIQUES UNDER THE STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING

Öğr. Gör. Mehmet Ali EKİNCİ*

Özet: Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, işletmelerde rekabet ortamının artması, üretim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, pazar koşullarında meydana gelen değişimler, müşteri odaklı üretim anlayışına eğilim, müşteri memnuniyetinin ön plana çıkması, işletmelerin yeni mamulleri daha kaliteli ve daha düşük maliyetle piyasaya sürmek zorunda olmaları, mamul yaşam sürelerinin kısalması gibi nedenlerden dolayı mevcut maliyet ve yönetim muhasebesi sistemleri sorgulanmaya başlamıştır. Bu nedenle maliyetlerin daha iyi planlanması, yönetilmesi ve kontrolü için stratejik yönetim muhasebesi ve teknikleri gündeme gelmiştir. Meydana gelen bu değişim ortamında üretilen bir mamulün maliyeti ve üretim aşamasından yok oluncaya kadar geçen süreçteki yaşam seyri işletmeler için önemli hale gelmiştir. Bu nedenle, üretim aşamasından sonra yok oluncaya kadar geçen süreçte bir mamulün işletmeye olan maliyetini bilme arzusu giderek artmıştır. Stratejik yönetim muhasebesi tekniklerinden mamul yaşam seyri maliyetleme tekniği bu ihtiyaca cevap verebilmektedir. Diğer taraftan mamul maliyetlerinin düşürülmesi ve daha doğru tespiti için geliştirilmiş olan stratejik yönetim muhasebesi teknikleri bulunmaktadır. Genel itibari ile bu yöntemler mevcut sistemlerin yetersizliği ve benzer amaçlar için geliştirilmiştir. Bu bağlamda stratejik yönetim muhasebesi tekniklerinin bazı farklı yönleri olmasına rağmen benzer özellikleri ve amaçları söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, stratejik yönetim muhasebesi teknikleri hakkında kısa bilgilendirmeler yapıldıktan sonra mamul yaşam seyri maliyetleme tekniğinin diğer teknikler ile olan ilişkisini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler : Stratejik Yönetim, Muhasebe, Mamul Yaşam Seyri, Maliyetleme

Abstract: The current cost and management accounting systems have begun to be questioned for such reasons as the technological developments in recent years, the increasing competition environment in the enterprises, changes in the production technologies, changes in market conditions, the tendency towards customer oriented production understanding, the prominence of customer satisfaction, the necessity of enterprises' driving the new products to market with better quality and lower cost, and shortened life spans. For these reasons, strategic management accounting and techniques have come to the fore for better planning, management and control of costs. The cost of a product that is produced in this changing environment and the life in the

* Yozgat Bozok Ü. Akdağmadeni MYO, Türkiye, Yozgat mehmetali.ekinci@bozok.edu.tr

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

process that goes from production to disappearance has become important for the operating companies. For this reason, the desire to know the cost of a product during the period from the production stage to the disappearance for a company has increased steadily. The life-cycle costing technique from strategic management accounting techniques meets this need. On the other hand, there are strategic management accounting techniques developed to reduce and more accurately detect product costs. Generally, these methods have been developed for the inadequacy of existing systems and for similar purposes. In this context, although strategic management accounting techniques have some different aspects, they have similar features and objectives as well. The purpose of this study is to demonstrate the relevance of the product life cycle costing technique to other techniques after briefly providing information on strategic management accounting techniques.

Key words: Strategic Management, Accounting, Product Life Cycle, Costing

GİRİŞ

Yönetim muhasebesi, yönetim kararları doğrultusunda muhasebeden elde ettiği verileri kullanan bir muhasebe dalıdır. 1980' li yılların sonlarında ekonomik, siyasi, teknolojik alanda yaşanan gelişmeler, üretim ortamlarında otomasyon sistemi ve robot kullanımının yaygınlaşması, bilgisayarlı üretim sistemlerinin yaygınlaşması gibi nedenlerden dolayı esnek üretim sistemleri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak işletmeler arası rekabet düzeyi de üst seviyeye çıkmıştır (Köse, 2002: 77-78; Basık ve Türker, 2005:3; Otlu ve Karaca, 2005: 245).

Bu rekabet nedeniyle işletmeler düşük maliyetle, kaliteli üretim gerçekleştirme ve müşteri memnuniyetini artırma gibi arayışlara girmiştir. Bu bağlamda artan bu rekabet ortamında firma yöneticileri maliyetleri daha etkin ölçme, yönetme ve raporlama eğilimine girmiştir. Hatta yöneticiler bu maliyetleri yönetme adına hem bugünün hem geleceğin maliyetlerini belirleme üzerine odaklanarak firma dışı verileri de bu kapsamda değerlendirmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişim ve değişimler nedeniyle yöneticilerin yönetim muhasebesinden beklentileri artmış ve bu beklentiler de yönetim muhasebesine yansımıştır. Bu bağlamda talep edilen ihtiyaçları karşılayamaz hale gelen yönetim muhasebesinin yerini, özellikle etkin maliyet yönetimini ön plana çıkararak ve modern teknikleri bünyesinde barındıran stratejik yönetim muhasebesi almıştır (Güneş ve Aksu, 2003: 43; Demircioğlu vd., 2010: 43).

Stratejik yönetim muhasebesinin literatüre girmesiyle birlikte birçok teknik geliştirilmiştir. Bu tekniklerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan eser incelemelerine göre bu tekniklerin sınıflandırılması ve sayısı bakımından ufak farklılıkların olduğu görülmektedir. Hernekadar bu sınıflandırmalarda bazı farklılıklar bulunsa da sunulan teknikler aynıdır. Cadez ve Guilding (2008: 839) bu teknikleri; maliyet, planlama, kontrol ve performans ölçümleri, stratejik karar alma, rakip muhasebelemesi ve müşteri muhasebelemesi kategorilerinde değerlendirmiştir. Cadez ve Guilding' in sınıflandırmasına göre maliyetleme kategorisinde; faaliyet tabanlı maliyetleme, öznitelik tabanlı maliyetleme, zaman etkenli faaliyet tabanlı maliyetleme, kaynak tüketim muhasebesi, yaşam süresi maliyetleme, kalite maliyetleme, hedef maliyetleme ve değer zinciri maliyetleme gibi tekniklerin bulunduğu görülmektedir.

Diğer taraftan planlama, kontrol ve performans ölçümleri kategorisinde kıyaslama (benchmarking) ve entegre performans ölçümü, stratejik karar alma kategorisinde stratejik maliyetleme ve fiyatlama, marka değerlendirme, rakip muhasebelemesi kategorisinde rakip maliyet değerlendirmesi, rekabetçi pozisyon izleme ve rakip performans değerlendirme, müşteri muhasebelemesi kategorisinde müşteri kârlılık analizi, yaşam boyu müşteri kârlılık analizi ve müşterilerin varlık olarak değerlendirilmesi gibi tekniklerin olduğu görülmektedir. Cadez ve Guilding' in yaptığı sınıflandırmanın dışında kaizen maliyetleme, tam zamanında üretim sistemi (JİT) ve kısıtlar teorisi gibi tekniklerde bulunmaktadır.

Stratejik yönetim muhasebesi tekniklerinde en fazla öne çıkanlardan birisi mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemidir. Çünkü bir mamulün satışından sonra dahi işletmelere yüklenen bazı yükümlülükler vardır. Dolayısıyla artık işletme yöneticileri mamul maliyetlerini belirleme çalışmalarını yetinmemektedir. Bu bağlamda yöneticiler bir mamulün tasarımdan yok oluncaya kadar geçen süreçte oluşan tüm maliyetlerini belirleme arzusuna girmiştir. Mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi de bu arzuyu karşılayan bir yöntemdir. Bu yöntem böylesine geniş kapsamlı bir maliyetleme modeli içerdiği için diğer maliyetleme yöntemlerinden bazılarıyla bağlantı halindedir.

Bu çalışmanın amacı; mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemini incelemek ve bağlantıda olduğu diğer maliyetleme yöntemleri ile olan ilişkisini irdelemektir. Bu kapsamda öncelikle mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin teorisi incelenecektir. Daha sonra diğer yöntemler ile ilişkisi açıklanacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde mamul yaşam seyri ve maliyetleme hakkında kapsamlı bilgilendirme yapılarak bağlantı halinde olduğu diğer maliyetleme yöntemleri açıklanacaktır. İkinci bölümde stratejik yönetim muhasebesinin maliyet kategorisinde yer alan tekniklerin mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile olan ilişki açıklanacaktır. Üçüncü bölümde maliyetleme kateorisi dışında kalan diğer teknikler ile olan ilişki açıklanacaktır. Dördüncü bölümde sonuç ve önerilerden bahsedilecektir.

1. MAMUL YAŞAM SEYRİ VE MALİYETLEMESİ

1.1. Mamul Yaşam Seyri Kavramı ve Faydaları

Mamul yaşam seyri maliyetleme kavramına değinmeden önce mamul yaşam seyri kavramına değinmekte fayda vardır. Bu bağlamda mamul yaşam seyri; ihtiyaçların belirlenmesi, tasarlanması ve geliştirilmesi, üretilmesi, dağıtımı, kullanımı ve son olarak mamul yok olmasına dek süren süreç olarak ifade edilmektedir ; (Alting 1993: 16). Diğer bir ifadeyle, bir işletmeye ait ürünün satışlarını çeşitli dönemler yâda evreler çerçevesinde ifade eden bir yaklaşımdır. Bu bağlamda bu yaklaşım bir mamulün pazara sunulmasıyla başlayıp, müşteriler tarafından kullanılması ve işletme tarafından desteklenmesiyle devam eden, mamulün yok olmasıyla da sona eren bir hayat sürecini savunmaktadır (Aksu ve Apak, 2014: 237).

Diğer taraftan bu yaklaşım pazarlama alanında da mamul stratejilerine yönelik bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Yani pazarlama alanında; yeni bir mamulün pazara sunumundan itibaren uzun bir süre pazarda kalması ve kâr getirmesi, buna bağlı olarak da bu mamullerin yaşam süresi ve şeklini belirleme çalışmalarına yönelik stratejiler olarak değerlendirilmektedir

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

(Köse, 2002: 82). Yani mamul stratejisi kapsamında zaman boyutu da dikkate alınarak bir mamul veya hizmetin talebine yönelik yapı olarak ifade edilmektedir (Güneş ve Aksu, 2003: 44).

Erol vd. (2015) ürün yaşam seyrini, mamul satışlarının zaman içerisindeki gelişimini bir biyolojik benzetmeyle çeşitli dönemler yâda aşamalar halinde inceleyen basit yapılu bir modele benzetmiştir. Kısaca MYS, piyasaya sunulan bir mamulün çeşitli dönem veya aşamaları olduğu felsefesini savunan ve satışların izlediği seyri inceleyen bir yaklaşım olarak ifade edilebilir (Karakaya, 2007: 713; Büyükmirza, 2016: 856).

Mamul yaşam seyri yaklaşımı, neredeyse her mamulün zaman içerisinde kârsız hale geleceğini, her mamulün bir yaşam dönemi olduğunu ve bu dönemlerin satış miktarları ile arasında bir ilişki bulunduğunu savunmaktadır (Aksu ve Apak, 2014: 237). Mamul yaşamına ait bu dönemler her bir mamule göre değişim gösterebilir. Örneğin otomotiv sektöründeki araçlar için yaşam seyri 12-15 yıl aralığında; ilaç sanayisi sektöründe ise 15-20 yıl aralığında değiştiği gözlenmektedir (Horngreen vd., 1999: 439). Yani bazı mamullerin hayat süreleri çok uzun, bazılarının ki ise çok kısa olabilir. Bu bağlamda pazarın ve mamulün özelliğine bağlı olarak bazı mamullerin hayat süreçlerinin iki aşamalı, bazılarının ise altı aşamalı süreçlere sahip olduğu görülebilir (Elmacı, 2015: 268).

Karakaya (2007: 713) bu mamul yaşam seyirlerinin oluşumu ve uzunluğu, genellikle teknolojinin değişim hızına, pazarın mamulü kabullenme süresine, sosyal ve kültürel değişimlere, rakiplerin pazara girme durumuna, yeni kullanım alanları ve tüketicilerin bulunması gibi durumlara bağlı olarak değişmektedir.

Bir mamulün pazarda geçirdiği yaşam seyirleri ürün yaşam dönemi eğrisi üzerinde gösterilmektedir. Bu eğri işletmelere faaliyetlerini planlama, bu planlar doğrultusunda stratejiler geliştirme ve bu stratejik planlama sürecinde de mamuller hakkında doğru kararlar alma gibi hususlarda yardımcı olmaktadır (Erol vd., 2015: 251).

Bir mamulün yaşam seyirleri daha önceleri sunuş, büyüme, olgunluk, düşüş olmak üzere dört evreden oluşmaktayken yeni gelişmeler neticesinde sonradan bunlara ilave olarak planlama ve geliştirme, terk etme ve yenileme gibi evreler de eklenmiştir (Köse, 2002: 82). Ayrıca mamulün yaşam seyirleri bakış açısına göre de gruplandırılabilir. Bunlar; pazarlama açısından ürün yaşam seyirleri, üretici açısından ürün yaşam seyirleri ve tüketici açısından ürün yaşam seyirleri olarak gruplandırılmaktadır (Güneş ve Aksu, 2003: 44-45). Bu gruplandırmalar yani bakış açılarına göre mamul yaşam seyirleri aşağıda Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Bakış Açılarına Göre Mamul Yaşam Seyri

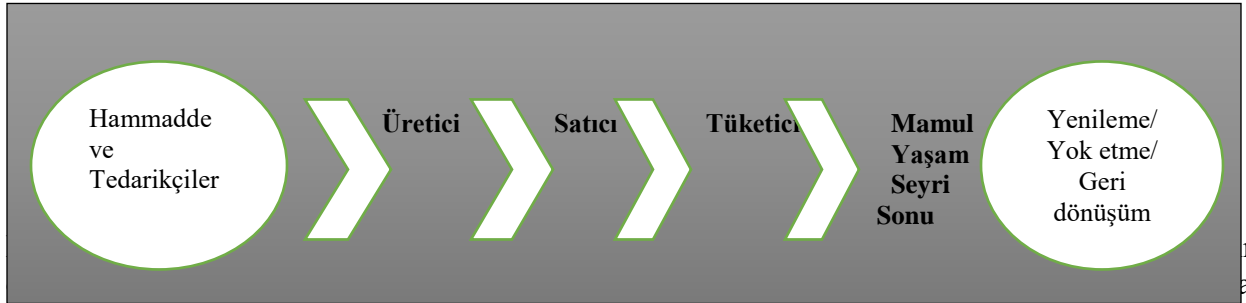
Pazarlama açısından mamul yaşam seyri	Üretici açısından mamul yaşam seyri	Tüketici açısından mamul yaşam seyri
1.Sunuş (Tanıtım)	1.Ürün fikri yâda kavramı	1.Alım
2.Hızla büyüme (gelişim)	2.Dizayn (tasarım)	2.İşletme (Kullanma)
3.Büyüme	3.Geliştirme	3.Destek
4.Olgunluk	4.Üretim	4.Bakım ve onarım
5.Gerileme	5.Lojistik destek	5.Elden çıkarma

(Aksu ve Apak, 2014: 238)

Yukarıda Tablo 1 incelendiğinde yaşam seyri dönemleri; üretici açısından, bir mamulün fikir olarak ortaya atıldıktan sonra gerekli dizayn ve geliştirme süreçlerinden geçirilerek üretildiği ve satış sonrası müşteriye gerekli lojistiğin sunulması, pazarlama açısından, satış işlemleri ve tanıtım çalışmaları, mamulün pazarda hızla satılması yani hızla büyümesi ve gelişimi, hızla büyümenin yavaşlayarak devam etmesi, büyümenin durması yani satışın zirveye ulaşarak durağanlaşması ve satışın düşerek gerilemeye başlaması, tüketici açısından ise mamulün alınması, kullanılması, satıcıdan gerektiği noktalarda destek alınması (eğitim vb.), satıcıdan bakım ve onarım desteğinin alınması (garanti, güncelleme vb.) ve tüketicinin ürünü elden çıkarması gibi evrelerden oluştuğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 1’de görülen yaşam seyirleri birlikte değerlendirildiğinde bir mamulün toplam yaşam seyri aşağıdaki şekil 1’de bulunan aşamalardan oluşmaktadır.

üretim, finansman vb. unsurlar gerektirdiği, mamul ve pazar dinamiklerinin ve her evrede alternatif pazarlama stratejilerinin ortaya konulması gerektiği gibi hususlarda bilgiler sağlar (Köse, 2002: 82).

1.2. Mamul Yaşam Seyri Maliyetleme Kavramı, Amaçları ve Aşamaları

Mamul yaşam seyri maliyetleme kavramı ilk defa 1960’ lı yıllarda A.B.D. Savunma Bakanlığı tarafından hükümetin silah alım-satım sistemlerini daha etkin hale getirmek için geliştirdiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bir mamulün tüm yaşam süreci boyunca gerçekleşen maliyetlerini ölçmek, maliyetlerini anlamak ve yönetmek gibi hususlarda bilgiler sağlayarak firmaların planlama, maliyetleme ve fiyatlama kararlarına destek sağlamak için geliştirilmiştir (Erol vd., 2015: 250).

Mamul yaşam seyri maliyetleme, mamullerin doğuşundan üretim hatlarından çekilmesine kadar yani mamulün yaşam seyri boyunca sahip olduğu bütün maliyetleri kapsayan bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir (Civelek, 1998: 486). Diğer taraftan Woodward (1997) bu yaklaşımı, mamulün tasarım, üretim, müşteri tarafından kullanım ve mamulün faydalı ömrünün tamamlanması süreçlerine kadar gerçekleşen tüm harcamaların karşılanması amacıyla harcanan fonların toplamına ilişkin bir maliyetleme tekniği olarak ifade etmiştir.

Mamul yaşam seyri maliyetlerinde, mamulün tüm yaşamı boyunca tükettiği potansiyel kaynaklar göz önünde bulundurulur. Yani bu maliyetlere, mamul geliştirme ve Ar-Ge

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

maliyetlerinden, garanti ve bertaraf etme maliyetlerine kadar tüm maliyetler dâhil edilir (William vd., 2012: 851).

Ayrıca bu yaklaşım maliyet ve kârlılık analizi temeline de dayanmaktadır. Yaklaşımın temel özelliği, stratejik planlama dönemi olarak her bir mamulün beklenen piyasa ömrünün esas alınmasıdır. Dolayısıyla mamul yaşam seyri maliyetleme, bir mamulün toplam yaşam seyri boyunca gerçekleşecek faaliyetlere yönelik oluşan maliyetlere yoğunlaşmaktadır (Saban ve Erdoğan, 2014: 557: 558).

Mamul yaşam seyri maliyetlemenin temel amacı; bir mamulün planlama, tasarım, pazarlanma, dağıtım, işlenme, bakım ve elden çıkarma gibi firmanın uzun dönemli rekabet ortamında avantajlı duruma gelmesi için hareket ve kararların alınmasıdır (Sakurai ve Scarbrough, 1996: 168).

Diğer taraftan mamul yaşam seyri maliyetleme, bir mamulün henüz daha planlama aşamasındayken firma yöneticilerine mamulün yaşam sürecine ait her aşamada gerçekleşecek maliyetleri belirleme, analiz etme, tahmin etme, raporlama ve bu maliyetleri yönetme imkânı sağlamayı amaçlamaktadır (Erol vd., 2015: 252).

Ayrıca, üretim kârlılığının hangi yaşam seyri evresinde kazanıldığını belirlemek, henüz daha planlama evresindeyken üretim dışı garanti ve çevresel maliyetleri belirlemek, bu maliyetlerin azaltılmasına yönelik tasarım değişiklikleri yapmak, mamul tasarım alternatiflerinden en uygun olanını seçmek, etkin bir planlama ve faaliyet kontrolü için maliyetlerin yapısı ve zamanlarını tanımlamak gibi amaçlarda bulunmaktadır (Erol vd., 2015: 252).

Öte yandan mamul yaşam seyri maliyetlemenin; mamulün tasarım evresinde gerçekleşen maliyetlerin, uzun vadede kârları maksimize edeceği, mamulün yaşamı boyunca gerçekleşecek olan maliyetleri düşüreceği, görünmeyen maliyetleri minimum seviyeye indireceği ve maksimum müşteri memnuniyeti sağlayacağı gibi varsayımları bulunmaktadır (Sevim, 2002:138).

Diğer taraftan mamul yaşam dönemine ait maliyetler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar (Karakaya, 2007:715):

- Üretim öncesi maliyetler: üretimden önce Ar-Ge, tasarım, test ve planlamaya ait maliyetler.
- Üretim maliyetleri: mamulün üretimi esnasında gerçekleşen maliyetlerdir.
- Üretim (satış) sonrası maliyetler: üretici açısından satış sonrası verilen garanti ve hizmetler, tüketici açısından ise kullanım ve tüketime ait maliyetlerdir.

Yukarıda ifade edilen Ar-Ge, planlama, tasarım ve test maliyetleri geliştirme gayretlerine ait maliyetler olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan mamulün üretim evresine ait maliyetler dönüşüm maliyetleri olarak, reklam, dağıtım, garanti, müşteri hizmetleri, mamul

hizmetleri vb. maliyetler, satış sonrası maliyetler ise lojistik desteği maliyetleri olarak değerlendirilmektedir (Basık ve Türker, 2005: 55).

Bu yaklaşımın temel vizyonu, üretim maliyetleri ve satış sonrası ortaya çıkacak maliyetlerin önemli bir kısmının henüz daha mamulün tasarım süreci aşamasında verilen kararlar ile ilgili olduğudur. Çünkü yapılan bazı araştırmalara göre, mamul maliyetlerinin yaklaşık olarak % 80' inin tasarım ve süreç planlaması gibi üretim öncesine ait aşamalarda verilen kararlar ile ilgili olduğunu görülmektedir (Karakaya, 2007: 716).

Geleneksel maliyet anlayışında, üretim öncesi ve sonrası gerçekleşen maliyetlerin dönem gideri olarak değerlendirildiği, mamul yaşam süresi maliyetleme anlayışında ise geleneksel anlayışın dönem gideri olarak değerlendirdiği maliyetlerin mamul maliyetlerine dâhil edildiği söylenebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme tekniğini uygulamak isteyen firmaların izlemeleri gereken adımlar şöyledir (Yılmaz ve Arı, 2011: 80):

- Analizin planlanması.
- Model seçimi ve geliştirme.
- Modelin uygulanması.
- Belgeleme ve sunuşların değerlendirilmesi.
- Yaşam seyri maliyet analizinin hazırlanması.
- Yaşam seyri maliyet analizlerini uygulama ve sonuçları görüntüleme.

Yukarıda sıralanan süreç dışında Harvey' in önerdiği adımlar ise şöyledir (Woodward, 1997: 336; Güneş ve Aksu, 2003: 46-47):

- Öncelikle yatırım maliyet etmenlerinin belirlenmesi: Yatırım maliyet etmenlerinden kastedilen bir mamulün yaşamı boyunca oluşan bütün nakit akışlarıdır.
- Maliyet yapısını tanımlama: maliyetlerin gruplandırılmasını içermektedir.
- Maliyet tahmin ilişkisini oluşturma: bir varlık veya faaliyetin maliyetlerini bir ya da daha çok sayıda değişkenin fonksiyonu olarak gösteren matematiksel bir ifadedir.
- Yaşam seyrine ait maliyet formülasyon metodunun oluşturulması: MYSM' nin değerlendirilebilmesi için uygun bir metodolojinin seçimini içerir.

Son olarak mamül yaşam seyri maliyetleme yönetimi hernekadar bütün üretim firmaları için önemli olsa da özellikle kısa yaşam dönemli mamul üreten firmalar için daha önemlidir. Çünkü uzun yaşam dönemli mamul üreten firmalar fiyat farklılaştırması veya mamul karmasının

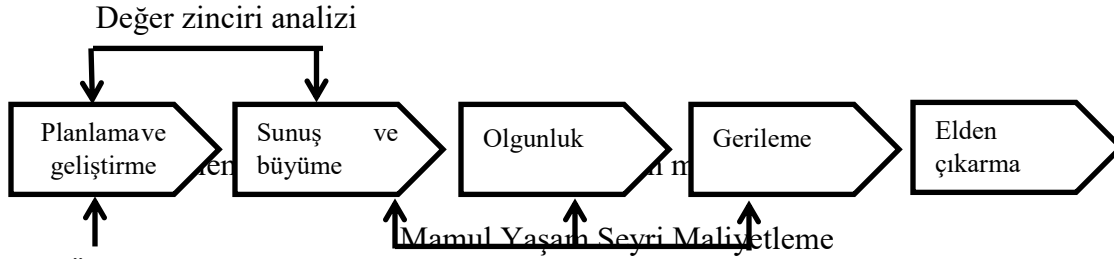
Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

değiştirilmesi gibi yollarla kârlılıklarını arttırabilirler. Ancak kısa yaşam dönemli mamul üreten firmaların bu yollarla tepki verebilecek zamanları olmayabilir. Dolayısıyla bu firmaların farklı yaklaşımlar ile daha önceden erken önlemler alması gerekir (Saban ve Erdoğan, 2004: 558)

1.3. Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin İlişkili Olduğu Diğer Maliyetleme Teknikleri

Mamul yaşam seyri maliyetleme kavramı, oldukça yaygın kullanılan ve mamul yaşam sürecinde yatırımlara ilişkin, bütçelenen ve gerçekleşen maliyetler ile maliyet tasarruflarını dikkate alan tekniklerin tamamını kapsayan bir yöntemdir (Otlu ve Karaca, 2005: 250). Dolayısıyla mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin ilişkili ve bağlantılı olduğu bazı stratejik yönetim muhasebesi teknikleri bulunmaktadır.

Bir mamulün yaşam seyri dikkate alınarak mamul yaşam seyri maliyetlenin bağlantıda olduğu diğer maliyetleme teknikleri aşağıda Şekil 2' de gösterilmiştir.

Şekil 2. Ürün Yaşam Seyri Evreleri ve Kullandığı Yönetim Muhasebesi Teknikleri

Ayrıca mamul üretim aşamalarında birim maliyetlerin hesaplanmasına yönelik kullanılan faaliyet tabanlı maliyetleme, öznitelik tabanlı maliyetleme, zaman etkenli faaliyet tabanlı maliyetleme, kaynak tüketim muhasebesi gibi yöntemlerle ve sıfır stok mantığı ile çalışan tam zamanında üretim maliyetleme (JİT) ile ilişkisi vardır. Bunlar sonraki başlıklarda açıklanacaktır.

2. MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEMENİN MALİYETLEME KATEGORİSİNDE YER ALAN MALİYETLEME TEKNİKLERİ İLE İLİŞKİSİ

Stratejik yönetim muhasebesi, yöneticilerin; mamul ve hizmet maliyetlerini daha şeffaf belirleyebilmesi, maliyet kontrolünü daha etkin yapabilmesi, maliyet planlama ve kârlılığa yönelik kararlarını daha sağlıklı alabilmesi için mamul ve hizmet maliyetleme kategorisinde yer alan bazı maliyetleme tekniklerinden yararlanmaktadır. Çalışmanın bu kısmında stratejik yönetim muhasebesi tekniklerinden mamul yaşam seyri maliyetlemenin ilişkili olduğu bu maliyetleme teknikleri ve birbirleri ile bağlantıları ele alınacaktır.

2.1. Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi

Faaliyet tabanlı maliyetleme (ABC I) yöntemi, firmaların stratejik kararlarında yararlılığı arttırmak ve geleneksel maliyet yönteminin bazı yetersizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik arayışların olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır (Gupta ve Galloway, 2003: 131). Geleneksel maliyetleme ve yönetim kontrol sistemlerinin yeniden gözden geçirildiği bu dönemlerde faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi 1986 yılında Robin Cooper ve Robert Kaplan tarafından geliştirilmiştir (Koroğlu, 2013: 41).

FTM yöntemi, firmanın kaynaklarının firmada yürütülen faaliyetlerce tüketildiğini savunan, firma faaliyetlerinin birbirleri ile olan bağlantısını ortaya çıkaran ve yöneticilere mamuller, markalar, müşteriler, bölgeler, tesisler ve dağıtım kanallarından sağlanan gelirler ve bunların firma kaynaklarını tüketme şeklini gösteren bir yöntemdir (Cooper ve Kaplan, 1991: 130). Bir başka tanımda, maliyetlerin daha doğru hesaplanabilmesi için firmanın dolaylı (endirekt) kaynakları ve destek kaynaklarına ilişkin maliyetleri öncelikle firmanın faaliyetlerine veya iş süreçlerine daha sonra firmanın mamul, hizmet ve müşterilerine tahsis eden bir yöntem olarak ifade edilmiştir (Kaplan ve Atkinson, 1998: 97).

FTM yöntemi, geleneksel maliyet yönteminde firmanın üretim maliyetleri kategorisinde yer alan genel üretim giderlerini önceden belirlenen bir oranla mamullere tahsis edildiği yapının aksine, daha gerçekçi ve doğru bir yaklaşımla genel üretim giderlerini öncelikle bağlantılı olduğu firma faaliyetlerine, daha sonra faaliyetlerde toplanan maliyetleri faaliyetlerin gerçekleşmesine neden olan mamullere dağıtmaktadır (Shah vd., 2011: 4). Geleneksel maliyet yönteminde dağıtım anahtarları yardımıyla maliyet merkezlerinde toplanan genel üretim giderleri, FTM yönteminde farklı faaliyet sürücüleri (taşıyıcılar) yardımıyla öncelikle faaliyetlere dağıtılmakta, sonrasında ise faaliyetlerde toplanan maliyetler çeşitli maliyet sürücüleri (taşıyıcı) yardımıyla maliyet nesnelere (mamul, hizmet, müşteri vb.) dağıtılmaktadır (Özyürek ve Dinç, 2014: 348).

Yapılan açıklamalardan yola çıkarak yöntemin işleyişindeki adımlar; firma faaliyetlerinin belirlenmesi, belirlenen faaliyetlerin gruplandırılması, faaliyet sürücüleri yardımıyla faaliyetlerin maliyetlendirilmesi, maliyet sürücülerinin seçimi ve faaliyet maliyetlerinin maliyet sürücüleri yardımıyla mamullere dağıtılması olarak sıralanır (Bruggeman vd., 2005: 10).

2.2. Öznitelik Tabanlı Maliyet Yöntemi

Öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemi, bir mamulün sahip olduğu özelliklere göre maliyetlendirilmesi gerektiği düşüncesini savunan ve faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminin devamı niteliğinde olan bir yöntemdir (Türk, 2004a: 110). Yönteme göre; bir mamulün özellikleri, bu mamulle ilgili belirli satış anlaşmaları ve satış sonrası hizmetler mamulün özelliklerine ait maliyetler olarak değerlendirilmektedir (Shah vd., 2011: 3). Mamulün garanti anlaşmaları, dayanıklılık artırma çalışmaları, süsleme çalışmaları, mamulle ilgili tedarik güvenceleri ve satış sonrası servis vb. çalışmalara ait giderler bu maliyetlere girmektedir. Yönteme göre temel maliyet faktörleri mamulden sağlanan faydalardır (Walker, 1999: 19-22). Yöntemin temel amacı, satılan mamullerin faydalarına ait maliyetleri ölçmektir (Roslender ve Hart, 2003: 257). Öte yandan bu yöntem, maliyetlerin % 60 ila 80'inin tasarım aşamasında gerçekleştiği düşüncesinden hareketle, geçmiş maliyetlerin analizlerinden ziyade planlamaya odaklanmaktadır (Walker, 1992: 43).

Ayrıca yönteme göre mamul yâda hizmet maliyetleri iç ve dış maliyet nesnelere ayrılmaktadır (Pesonen, 2001: 54). Bu bağlamda içsel maliyetler; mamul yâda hizmet geliştirme, mevcut veya yeni pazar fırsatları geliştirme, teknoloji, bilgi sistemleri, uzmanlık, üretim süreçleri ve firmanın organizasyon yapısında arabirim oluşturma gibi yöneticilerin alacağı kararlar sebebiyle ortaya çıkan maliyetlerdir. Dışsal maliyetler ise dağıtım kanallarına ait maliyetler, pazar ve müşteri gruplarına göre farklılık gösteren sipariş maliyetleri, satıştan sonra verilen servis hizmetlerine ait maliyetleri de içine alan pazar bölümlendirme ve müşteri maliyetleridir.

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

Dolayısıyla yöntem göre, firmanın iç ve dış maliyet unsurları belirlenerek bunlar maliyetlendirilir. Daha sonra ise mamulün sahip olduğu özelliklere göre de iç ve dış maliyetler bu özelliklere dağıtarak mamul maliyeti tespit edilir. Dolayısıyla maliyet sürücüleri mamulün sahip olduğu özelliklerdir (Walker, 1998: 1; Walker; 1999: 21).

2.3. Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi

Zaman etkenli faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi, FTM yöntemdeki bazı eksiklikler ve yönetime yöneltilen bazı eleştiriler nedeniyle 1997 yılında Steven Anderson tarafından geliştirilmiş ve Acorn Systems Inc. firması aracılığıyla da uygulanmıştır. Akabinde Steven Anderson 2001 yılında yöntemi mükemmelleştirmek amacıyla Robert Kaplan ile bir araya gelerek sistemi daha iyi hale getirmiştir (Bruggeman vd., 2005: 10).

ZEFTM yöntemi, maliyetlerin dağıtımında maliyet sürücüsü olarak zaman faktörünü dikkate alan, faaliyetlerin tükettiği kaynakların pratik kapasitelerini dikkate alarak bulundurularak atıl kapasite maliyetlerini hesaplayan ve kaynakların maliyet nesnelere (mamul, hizmet, müşteri vb.) tahsisinde maliyet sürücüsü olarak zaman faktörünü kullanan bir yöntemdir (Szychta, 2010: 53). Diğer taraftan ZEFTM yöntemi, FTM yöntemine göre daha kolay, maliyeti daha az, daha subjektif ve güçlü bilgiler sağlayan, planlanan kapasitede faaliyetlerin maliyetlerini belirleyen ve kullanılmayan (atıl) kapasiteye ait maliyetleri de mamul maliyetlerine aktarmayan bir yöntemdir (Zimmerman, 2010: 525).

Yöntem, FTM yönteminde de olduğu gibi firma kaynaklarının faaliyetler tarafından, maliyet nesnelere (mamul, hizmet, müşteri vb.) tarafından da faaliyetlerin tüketildiği mantığına dayanmaktadır (Koşan, 2007: 84). Fakat bu yöntemde faaliyet grupları (havuzları) kaldırılmakta ve maliyet sürücüsü olarak da zaman kullanılmaktadır (Tse ve Gong, 2009: 42). ZEFTM yöntemi, FTM yönteminde de olduğu gibi ilk önce kaynak maliyetlerinin belirlenmesiyle başlamaktadır. Sonrasında ise FTM yönteminde uygulandığı gibi bu kaynaklar faaliyetlere dağıtılmamaktadır. Bunun yerine bu kaynaklar önce kaynak havuzlarında toplanır. Sonrasında ise kaynak havuzlarında toplanan bu kaynakların zaman denklemleri yardımıyla kullanım durumları tahmin edilmektedir. Yani kaynak havuzlarında toplanan bu maliyetler, tüketilen kapasite (zaman) miktarlarına göre kaynak havuzlarında bulunan faaliyetlere aktarılır. Son olarak bu faaliyetlerin kullanım (kapasite kullanımı) miktarlarına göre eş zamanlı olarak maliyet nesnelere yüklenir.

Yukarıda ifade edilen sürecin gerçekleşebilmesi için tedarik edilen kapasitenin birim maliyeti (kaynak havuzlarına ait birim zaman maliyeti) ile kaynak havuzlarının içinde bulunan her bir faaliyetin süreleri (birim zaman) belirlenmelidir (Kaplan ve Anderson, 2003: 6)

Yapılan açıklamalardan yola çıkarak yöntemin adımları; kaynak gruplarının (havuzlarının) belirlenmesi, bu kaynak gruplarına ait maliyetlerin hesaplanması, bu kaynak gruplarına ait pratik zaman kapasitelerinin tespit edilmesi, kaynak gruplarına ait hesaplanan maliyetler yine bu kaynak grupları için tespit edilen pratik kapasitelere bölünerek birim maliyetlerin belirlenmesi, her bir kaynak grubuna ait hesaplanan birim kapasite maliyetleri ile

maliyet nesnelерinin tükettiği faaliyetlere ait birim zamanlar çarpılarak maliyet nesnelere ait birim maliyetlerin hesaplanması olarak sıralanmaktadır (Bruggeman vd., 2005: 10).

2.4. Kaynak Tüketim Muhasebesi

ZEFTM yöntemi geliştirildikten sonra birçok avantaj sağlamasına rağmen, firmalar gerçekte ne kadar kaynak yâda kapasite kullandığına dair bilgilere ulaşmada sıkıntı yaşamıştır. Dolayısıyla alternatif bir maliyet hesaplama sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Kaynak tüketim muhasebesi bu ihtiyacı karşılamak için GPK olarak bilinen Alman maliyet muhasebesi sistemi ile faaliyete tabanlı maliyetleme yönteminin prensiplerinden oluşan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Özyapıcı, 2015: 23).

KTM yönteminin dayandığı ana düşünce, firmaya ait kaynaklar gerçekleşen tüm maliyetlerin nedenidir. Yani kaynaklar bir işe tahsis edilmediği sürece maliyetler de ortaya çıkmayacaktır (White 2009, 65-71).

Yönteme göre, firmanın üretim maliyetleri birincil ve ikincil maliyetler olarak sınıflandırılır. Maliyet merkezlerinde oluşan maliyetler birincil, bir maliyet merkezine kapsamlı bir transfer fiyat sistemi ile veya gider yansıtması yardımıyla aktarılan maliyetler ikincil maliyetlerdir. Diğer taraftan yöntem ölçü olarak miktarı esas almaktadır. Yani tüm tüketim ilişkileri miktarlar temelinde ifade edilir (Erkuş vd., 2014: 20-23; Kayıhan ve Tepeli, 2016: 434-436).

Yöntemin adımları; kaynak havuzlarını belirleme, kaynak havuzlarına ait birincil ve ikincil maliyetler belirlenerek toplam maliyetleri hesaplama, kaynak havuzlarında toplanan maliyetleri sabit ve değişken olarak ayırma, sabit ve değişken olarak ayrılan maliyetler kaynak sürücüleri yardımıyla faaliyetlere tahsis edilerek faaliyet maliyetlerini belirleme ve faaliyet maliyetlerinin mamulleri kullanma miktarlarıncaya mamullere tahsis edilmesi olarak sıralanmaktadır (Perkins -Stovall, 2011: 47).

2.5. Değer Zinciri Maliyetleme

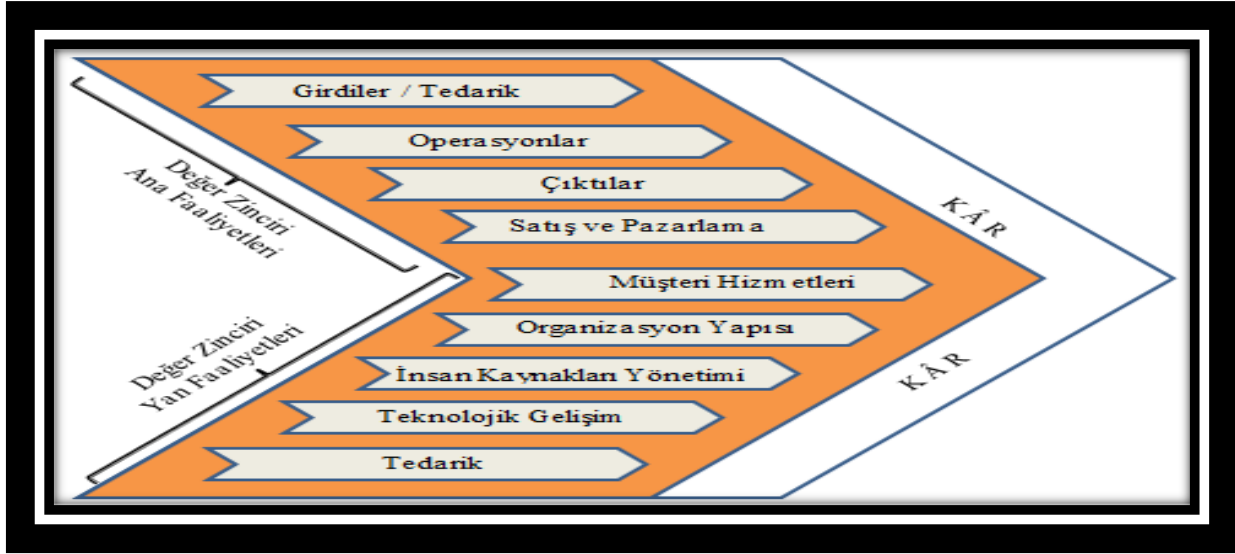
Bir mamulün nihai maliyeti, tasarım, üretim, satış ve sonrası süreçlerde gereken hizmetlerin karşılanması için yürütülen faaliyetler neticesinde ortaya çıkar. Bu faaliyetlerin mamule kattığı değerlerin toplam tutarına da toplam değer denilmektedir. Başlangıçtan son noktaya kadar birbirlerine eklenerek, adeta bir zincir oluşturan bu faaliyetler dizisine de değer zinciri denilmektedir. Bu bağlamda bir firmanın değer zincirini oluşturan faaliyetlerin incelenmesi ve bu faaliyetlerden hangilerinin durdurulacağı veya yeniden düzenlenmesiyle toplam değerlerin bir başka ifadeyle firma kârının nasıl arttırılabileceği gibi araştırma çalışmalarına değer zinciri analizi denir (Büyükmirza, 2016: 838-839). Değer zinciri analizi çalışmaları neticesinde her bir zinciri oluşturan faaliyetlere ait maliyetlerin belirlenmesi işlemine de değer zinciri maliyetleme denilebilir.

Değer zinciri analizinin odak noktası, maliyetleri daha etkin olarak yönetmek amacıyla olaylara dışarıdan bakmak suretiyle, firmanın değer zincirini stratejik açıdan satıcıdan nihai tüketiciye kadar ilgili faaliyetlere ayırıp analiz etmektir (Türk, 2004b: 234). Diğer taraftan

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

analizin ana düşüncesi, müşteriye sunulan değerler arttıkça daha yüksek rekabet gücü sağlanacağına dayanmaktadır. Bu bağlamda analizin amacı, maliyetlerin minimum düzeye indirilmesi ve sunulan değerlerin maksimum düzeye çıkarılmasıdır (Eraslan vd., 2008: 310).

Porter (1998) değer zincirini, işletme faaliyetlerini ana (birincil) faaliyetler ve yan (destekleyici) faaliyetler olarak sınıflandırıp iki ana kısımdan oluşan bir model olarak sunmuştur. Bu sınıflandırmaya ait faaliyetler aşağıda Şekil 3 'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Porter'ın Değer Zinciri Modelinde Ana ve Yan Faaliyetler

Şekil 3'te görüldüğü gibi işletme faaliyetleri üretim sürecindeki girdilerden başlayarak nihai tüketiciye ulaştırılmasından sonraki destek çalışmalarına kadar sürmektedir. Bu bağlamda yöntem, verimsiz faaliyetleri elemine ederek veya revize ederek maliyetleri düşürmekte ve değer zincirine bağlı her bir faaliyetinde maliyetlerini belirlemektedir.

2.6. Hedef Maliyetleme

Hedef maliyetleme 1960-1970'li yıllarda Japonya'da ortaya çıkmış ve 1965 yılında ilk defa Japon otomobil üreticisi Toyota'da tarafından uygulanmış bir yöntemdir. Bu yöntem Japoncada Gen-ka Ki-kaku olarak bilinmektedir (Şentürk, 2015: 101-102).

Bu yöntem, yeni bir mamulün henüz üretim yöntemleri tasarlanmadan yani başlangıç aşamasında kullanılan bir yöntemdir. Yönteme göre, süreç müşterilere göre yönlenebilir ve üretimin tasarım sürecine yoğunlaşarak mamulün tüm hayat sürecine yayılmaktadır. Ayrıca yöntemin amacı, firmada istenen kârı sağlayacak üretim sürecinin oluşturulmasıdır. Hedef maliyet, bir mamulün belirlenen hedef kârdan satılabilmesi için, üretim sürecinde tüketilecek kaynakların maliyetidir. Hedef maliyetin formülü de "Hedef Maliyet = Hedef Fiyat- Beklenen Kar" şeklinde ifade edilmektedir (Coşkun, 2003: 25-26).

Hedef maliyetleme süreci, öncelikle müşterinin mamul için ödemeyi düşündüğü bir hedef satış fiyatının belirlenmesiyle başlar. Sonrasında firma bu mamulden arzu ettiği hedef kar marjını belirleyerek, belirlenen hedef satış fiyatından çıkarır ve hedef maliyete ulaşır. Akabinde ulaşılan hedef maliyet ürünün parça ve bileşenlerine dağıtılır. Son olarak tedarikçilerle görüşmeler

yapılarak üretim sürecinde yapılabilecek ayarlamalar sayesinde mamul bileşen ve mamul seviyesinin belirlenen hedef maliyetle üretilip üretilmeyeceği araştırılır (Yalçın, 2009: 3).

Yukarıda ifade edilen süreç dikkate alındığında hedef maliyetleme yönteminin işleyişinde iki önemli özellik rol oynar. Birincisi, hedef maliyet hesaplaması yapılırken, tahmini piyasa fiyatı göz önünde bulundurulur. İkinci ise, bir mamule ait maliyetlerin çoğunluğu planlama ve tasarım aşamasında gerçekleşir. Bu bağlamda üretime sevk edilen bir mamulün maliyetini önemli miktarda değiştirebilecek çalışmalar sonradan yapılamaz. Dolayısıyla maliyet düşürmeye yönelik çalışmalar daha çok planlama ve tasarım aşamasında yapılmalıdır (Coşkun, 2003: 26).

Ayrıca hedef maliyetleme yönteminde mamule ait hedeflenen maliyetin oluşum süreci yani giderlerin mamullere dağıtılması sürecinde maliyet belirleme yöntemi olarak FTM, ZEFTM, KTM, değer zinciri maliyetleme ve öznitelik tabanlı maliyetleme gibi tekniklerin kullanılabilirliği söylenebilir. Çünkü herne kadar hedef maliyetleme yöntemi üretim öncesine yani mamulün planlama ve tasarım aşamalarında tahmine yönelik bir çalışma olsa da mamulün hedef maliyeti belirlenirken gerçekleşecek maliyetlerin mamul maliyetlerine dağıtılması gerekmektedir. Bu dağıtım sürecinde de bu teknikler kullanılabilir.

3. MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEMENİN DİĞER MALİYETLEME TEKNİKLERİ İLE İLİŞKİSİ

3.1. Kaizen Maliyetleme

Kaizen Japoncada iyi yönde gelişme veya sürekli gelişme anlamlarına gelmektedir. Öte yandan kaizen, hiçbir şeyin mükemmel olmadığı ve her şeyin daha iyiye götürülebileceği felsefesine dayanmaktadır. Diğer taraftan kaizen maliyetleme ise bir maliyetleme modelinden ziyade maliyetlerin yönetilmesinde kullanılan bir yaklaşımdır (Karakaya, 2007: 725).

Kaizen maliyetleme yöntemi, bir üretimin tasarım aşamasından başlayarak mamulün tüm hayat seyri boyunca maliyetlerini azaltmaya yönelik yapılan faaliyetleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yöntemle mamul maliyetleri hesaplanmaz. Daha çok ürün maliyetleri düşürülmeye çalışılır. Ayrıca bu yöntem hedef maliyetleme yöntemi ile birlikte kullanılmaktadır. Çünkü bir firmanın hedef maliyetleri ile fiili maliyetleri arasında büyük fark olması halinde kaizen maliyet yöntemine başvurulur. Diğer taraftan bu yöntem bir defaya mahsus yapılacak bir çalışma değildir. Bu bağlamda firma hedef kârına ulaşmaya kadar maliyetleri düşürme ve maliyetleri sürekli iyileştirmeye yönelik fikir ve çalışmalarını yürütür (Civelek, 1998: 486).

3.2. Tam Zamanında Üretim (JİT) Maliyetleme

Tam zamanında üretim (JİT) maliyetleme yöntemi ilk olarak II. Dünya savaşı esnasında Amerikan savunma endüstrisi tarafından kullanılmıştır. Fikri olarak Japon firması Toyota tarafından ortaya atılmıştır. Günümüzde Japon firmaları tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Yöntemin, mamul maliyetlerini düşürmek, üretimde kaliteyi arttırmak ve mamulün dağıtım imkânlarını arttırmak gibi amaçları bulunmaktadır (Atmaca ve Terzi, 2007: 295).

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

Ayrıca, bu yöntemle üretimde israf ortadan kaldırılarak maliyetler azaltılmaktadır. Diğer taraftan talep dikkate alarak denetleme, taşıma, sıralama, depolama ve üretime ait zaman kayıpları elemine edilmeye çalışılır (Savcı, 2013: 15-16).

Maliyetleri düşürme stratejisine dayanan bu yöntem, firmanın içyapısını ve süreçlerini yeniden belirleme üzerine kuruludur. Bu bağlamda israfı önleme, kalite ve produktiviteyi artırma, bekleme ve ayarlama zamanlarını düşürme, stokları düşürme ve değer yaratmayan faaliyetleri elemine etme gibi yollarla firmadaki faaliyetlere ait maliyetleri düşürür. Öte yandan bu yöntem sayesinde firmadaki maliyetlerin izlenebilirliğini de artmaktadır. Bu bakımdan geleneksel maliyet sisteminde yardımcı üretim merkezlerinde bulunan maliyetlerin esas üretim merkezlerine dağıtılması sorunu ortadan kalkmaktadır. Böylelikle mamul birim maliyetlerinin hesaplanması daha sağlıklı yapılmaktadır (Basık ve Türker, 2005: 56).

Tam zamanında üretim yönteminde, israfı önleme ve maliyetleri düşürme çalışmaları bakımından kaizen maliyetleme yöntemiyle kıyaslandığında ikisinin de aynı amaca hizmet ettiği ve birbirleriyle yakın ilişkide olduğu söylenebilir. Bu bakımdan tam zamanında üretim yönteminin kaizen maliyetleme yönteminin bir bileşeni konumunda olduğu söylenebilir.

4. BULGULAR

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin FTM yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından mamulün üretimi aşamasında mamul maliyetlerinin belirlenmesi için FTM yöntemi kullanılabilir. Hatta geleneksel maliyet yönteminin üretim öncesi giderleri dönem gideri olarak değerlendirdiği ve mamul maliyetlerine dâhil etmediği dikkate alındığında, mamul yaşam seyri evreler bakımından üretimi öncesine ait Ar-ge, planlama ve geliştirme evreleri FTM yönteminde birer faaliyet grubu olarak değerlendirilebilir ve bu evrelere ait giderler mamul maliyetlerine dâhil edilebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından yok olma evresi hariç, mamulün üretim öncesi, üretim ve üretim sonrası aşamaları birlikte değerlendirildiğinde mamul maliyetlerinin belirlenmesi mamul özelliklerine göre yapılmak istenirse öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemi kullanılabilir. Çünkü öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemi maliyetleri iç ve dış maliyet nesnelere ayırmakta ve tasarım aşamasından satış sonrası sunulan garanti, servis, dağıtım vb. gibi mamule özellik ekleyici tüm maliyetleri mamul maliyetlerine dâhil etmektedir. Bu bağlamda bir mamulün yok olma evresi hariç, tüm yaşam seyrine ait maliyetler bu mamulün özelliklerine göre maliyetlendirilmek istenirse yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemi birlikte kullanılabilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin ZEFTM yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından mamulün üretimi aşamasında zaman faktörleri dikkate alınarak ve atıl kapasite maliyetleri ürün maliyetlerine tahsis edilmeden mamul maliyetlerinin belirlenmesi için ZEFTM yöntemi kullanılabilir. Burada sadece mamul maliyeti belirleme sürecinde FTM yönteminin yerine ZEFTM yöntemi gelmektedir. Dolayısıyla mamul yaşam evreleri bakımından üretimi öncesine ait Ar-ge, planlama ve geliştirme evreleri ZEFTM

yönteminde birer kaynak grubu olarak değerlendirilebilir ve bu evrelere ait giderler mamul maliyetlerine dâhil edilebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin kaynak tüketim muhasebesi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından mamulün üretimi aşamasında mamul maliyetlerinin belirlenmesi için KTM yöntemi kullanılabilir. Burada sadece mamul maliyeti belirleme sürecinde ZEFTM yönteminin yerine KTM yöntemi gelmektedir. Dolayısıyla mamul yaşam seyri evreler bakımından üretim öncesine ait Ar-ge, planlama ve geliştirme evreleri kaynak tüketim muhasebesi yönteminde birer kaynak grubu olarak değerlendirilebilir ve bu evrelere ait giderler mamul maliyetlerine dâhil edilebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin değer zinciri maliyetleme yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından mamulün üretimi ve sonrasında verilen destek çalışmaları aşamaları birlikte değerlendirilerek mamul maliyetlerinin belirlenmesi için değer zinciri analizi maliyetleme yöntemi kullanılabilir. Ayrıca değer zinciri maliyetleme yöntemi sayesinde verimsiz faaliyetler elemine edilerek veya revize edilerek bir mamulün yaşam seyri bakımından üretim öncesi ve satış sonrası verilen destek çalışmalarına ait maliyetler minimize edilebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin hedef maliyetleme yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün tüm yaşam seyri göz önünde bulundurulduğunda, iki yöntem birlikte kullanılabilir ve bu mamulün henüz üretimi gerçekleşmeden yani planlama ve tasarımı aşamasında tüm yaşam seyrine ait maliyetleri tahmin edilebilir. Çünkü mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi de mamulün tüm yaşam sürecine ait maliyetlerin önceden belirlenmesi mantığına dayanmaktadır. Eğer hedef maliyetleme yöntemiyle birlikte kullanılırsa mamulün yaşam sürecine ait maliyetler hedeflenen yaşam süreci maliyeti şeklinde belirlenebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin kaizen maliyetleme yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün tüm yaşam seyri göz önünde bulundurulduğunda, iki yöntem birlikte kullanılabilir ve bu mamule ait maliyetlerin düşürülmesi ve sürekli iyileştirilmesi çalışmaları mamulün tüm yaşam seyrine yayılabilir. Ayrıca kaizen maliyetlemen hedef maliyetleme ile birlikte çalışabildiği için ürün yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile bu yöntemler ile entegre edilebilir. Bu bağlamda mamulün yaşam seyrine ait maliyetler hedef maliyetleme ile tahmin edilebilir ve kaizen maliyetleme ile belirlenen bu hedef maliyetlerin iyileştirilmesi ve düşürülmesi çalışmaları yürütülebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin tam zamanında üretim maliyetleme yöntemi ile ilişkisi değerlendirildiğinde; bir mamulün yaşam seyri bakımından üretim aşamasında iki yöntem birlikte kullanılabilir ve bu mamule ait maliyetler israf önleme çalışmaları sayesinde düşürülebilir. Ayrıca tam zamanında üretim maliyetleme yöntemi kaizen maliyetleme yönteminin bir bileşeni olduğu için, kaizen maliyetlemenin de hedef maliyetleme ile beraber çalışabildiği dikkate alındığında bu iki yöntem ürün yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile entegre edilebilir. Bu bağlamda mamulün yaşam seyrine ait maliyetler hedef maliyetleme ile tahmin edilebilir. Akabinde kaizen maliyetleme ve tam zamanında üretim maliyetlemenin yardımlarıyla, tahmin edilen bu hedef maliyet süreci iyileştirme ve israf önleme çalışmalarıyla düşürülebilir.

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden yola çıkarak bir mamulün yaşam seyri maliyetleri belirlenirken maliyetleme teknikleri ile mamulün hangi yaşam evrelerinde bağlantı veya ilişki kurduğu aşağıda Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Mamul Yaşam Seyrine Ait Maliyetler Belirlenirken Maliyetleme Teknikleriyle İlişki Kurulan Evreler

Maliyetleme Teknikleri	Üretim Öncesi Maliyetler				Üretim Maliyetleri	Üretim (satış) Sonrası Maliyetler	
	ARGE	Tasarım	Test	Planlama	Üretim	Satış sonrası destek (Garanti vb.)	Yok etme
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme					*		
Öznetelik Tabanlı Maliyetleme	*	*	*	*	*	*	
Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme					*		
Kaynak Tüketim Muhasebesi					*		
Değer Zinciri	*	*	*	*	*	*	

Maliyetle me					
Hedef	*	*	*	*	Hedef maliyet tutturulur ve üretim kararı alınırsa yok etme evresine kadar yayılabilir.
Maliyetle me					
Kaizen	Özellikle hedef maliyeti tutturmak için hedef maliyetleme tekniği ile birlikte kullanılarak üretim öncesi süreçler dâhil edilebilir				* * *
Maliyetle me					
Tam	Kaizen maliyetlemenin bileşenidir. Bu bakımdan özellikle üretim öncesi süreçlere ait maliyetler				*
Zamanınd	amamul maliyetine dâhil edilmek istenirse				
a Üretim	(JİT) verimlilik artışı, israf önleme ve maliyet düşürme				
Maliyetle me	çalışmaları yürütmek adına üretim öncesi süreçler dâhil edilebilir.				

Tablo 2' de görüldüğü üzere mamul yaşam seyrine ait maliyetler belirlenirken MYM yönteminin diğer maliyet yöntemleri ile mamulün bazı yaşam evrelerinde bağlantı kurduğu söylenebilir. Ayrıca tablo 2' de yer alan açıklamalar dikkate alındığında tercih sebebine göre maliyetleme yöntemlerinin kullanım sahasına başka evrelerinde dâhil edilebileceği söylenebilir. Bu bağlamda kendi içerisinde de bağlantı halinde olabilen bazı maliyetleme yöntemleri mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemiyle beraber kombine edildiğinde birden fazla maliyet yönteminin entegre olabileceği söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üretim sistemlerinde meydana gelen gelişimler, teknolojik gelişmeler, otomasyon sistemlerinin gelişmesi vb. nedenlerden dolayı, yönetim muhasebesi yöneticilerin üretim maliyetlerini planlama, etkin kontrol ve daha şeffaf belirlenmesi arzularına cevap veremez hale gelmiştir. Bu bakımdan bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik arayışların olduğu dönemlerde stratejik yönetim muhasebesi ortaya çıkmıştır. Stratejik yönetim muhasebesi yöneticilerin maliyetleri planlama, etkin kontrol etme, daha şeffaf belirleme ve hatta maliyetleri düşürme ihtiyaçlarını karşılamak için bazı teknikler kullanılmaktadır.

Maliyetlerin belirlenmesi kategorisinde yer alan ve son dönemlerde öne çıkan en önemli tekniklerden birisi mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemidir. Bu yöntem bir mamulün tüm yaşam dönemlerinin maliyetlerinin belirlenmesi mantığına dayanmaktadır. Bu yöntem bir mamulün yaşam dönemlerine ait maliyetleri belirlerken stratejik yönetim muhasebesine ait bazı teknikler ile ilişki kurmaktadır.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi, mamulün tasarım aşamasından satışa hazır hale geldiği aşamaya (üretim öncesi ve üretim aşaması) kadar mamul maliyeti belirlerken faaliyet tabanlı maliyetleme, zaman etkenli faaliyet tabanlı maliyetleme ve kaynak tüketim muhasebesi yöntemlerinden herhangi birisiyle birlikte kullanılabilir.

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

Diğer taraftan mamulün tasarım aşamasından satış sonrası destek hizmetler (üretim öncesi, üretim ve satış sonrası destek çalışmaları) aşamasına kadar bir mamulün maliyeti eğer mamulün sahip olduğu özelliklere göre belirlenmek istenirse mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi öznitelik tabanlı maliyetleme yöntemiyle birlikte kullanılabilir. Öte yandan mamulün tasarım aşamasından satış sonrası destek hizmetler (üretim öncesi, üretim ve satış sonrası destek çalışmaları) aşamasına kadar bir mamulün maliyeti belirlenirken mamul yaşam seyri maliyetleme değer zinciri maliyetleme yöntemiyle birlikte kullanılabilir. Ayrıca mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile değer zinciri maliyetleme yöntemi birlikte kullanılırsa bu aşamalara ait verimsiz faaliyetler elemine edilebilir ve maliyetler düşürülebilir.

Mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi, bir mamulün tüm yaşam seyrine ait evreler bakımından özellikle mamulün tasarım ve planlama aşaması ağırlıklı olmak üzere tüm evrelere yayılarak hedef maliyetleme yöntemiyle de birlikte kullanılabilir. Çünkü yapılacak gerekli çalışmalar neticesinde bir mamulün tüm yaşam süreci dikkate alınarak hedef maliyet tahmini yapılabilir.

Öte yandan eğer bir mamulün yaşam sürecine ait maliyetler verimsiz süreç ve zamanlar elemine edilerek maliyet düşürülmek istenirse kaizen maliyet yöntemi ile mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi birlikte kullanılabilir. Kaizen maliyetleme hernekadar tüm evrelerde uygulanabilse de hedef maliyetleme yöntemi ile entegre olabildiği için daha çok üretim sonrası aşamalara odaklanmaktadır. Ayrıca verimsiz süreç ve zamanlar elemine edilerek maliyet düşürme çalışmaları eğer mamulün üretimi aşamasında dikkate alınacaksa mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi tam zamanında üretim maliyetleme yöntemiyle birlikte kullanılabilir. Ayrıca bu yöntem kaizen maliyetleme yöntemiyle aynı amaca hizmet ettiği için kaizen maliyetleme yönteminin bir bileşenidir. Kaizen maliyetlemenin bir bileşeni olması ve kaizen maliyetlemenin de hedef maliyetleme yöntemiyle entegre olabilmesi nedenleriyle bu 3 yöntemin mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemiyle entegre olabileceği söylenebilir.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin ilişkide olduğu maliyetleme yöntemlerinden bir veya bir kaçıyla birlikte entegre olabileceği söylenebilir.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde mamul yaşam seyrine ait maliyetlerin belirlenmesi sürecinde mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin diğer maliyetleme yöntemleriyle birlikte kullanılabilirliğinin daha iyi anlaşılması ve ortaya çıkabilecek yeni entegrasyonların oluşturulabilmesi ve uygulanabilirliklerinin test edilmesi amacıyla kuramsal örnekler veya firmalara ait gerçek veriler yardımıyla uygulanması önerilmektedir.

Kaynaklar

AKSU, İbrahim, APAK, İbrahim, “Yeni Mamul Geliştirme Kararlarında Mamul Yaşam Seyri Maliyetleme Yaklaşımı Ve Örnek İşletme Uygulaması”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2014.

ALTING, Leo, “Life-Cycle Design of Products: a New Opportunity For Manufacturing Enterprises”, In Concurrent Engineering: Automation, Tools, and Techniques, New York, 1993.

ATMACA, Metin, TERZİ, Serkan, “Stratejik Maliyet Yönetimi Açısından Tam Zamanında Üretim Felsefesi İle Kısıtlar Teorisinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2007.

BASIK, Feryal Orhon, TÜRKER, İpek, “Stratejik Maliyet Analizi ve Yönetimi”, 5. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2005.

BRUGGEMAN, Werner, EVERAERT, Patricia, ANDERSON, Steven R., LEVANT, Yves, “Modeling Logistics Costs using Time-Driven ABC: A Case in a Distribution Company”, Universiteit Gent Faculteit Economie En Bedrijfskunde Working Paper, 2005.

BÜYÜKMİRZA, Kamil, “Maliyet ve Yönetim Muhasebesi”, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.

CADEZ, Simon, GÜLDİNG, Chris, “An Exploratory Investigation of An Integrated Contingency Model of Strategic Management Accounting”, Accounting, Organizations and Society, 2008.

CİVELEK, Muzaffer, “Maliyet Muhasebesi”, Detay Yayıncılık Ankara, 1998.

COOPER, Robin, KAPLAN, Robert S. “Profit Priorities From Activity-Based Costing”, Harvard Business Review, 1991.

COŞKUN, Ali, “Stratejik Maliyet Yönetimi Aracı Olarak Hedef Maliyetleme”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2003.

DEMİRCİOĞLU, Elif N., DEMİRCİOĞLU, Mert, KÜÇÜKSAVAŞ, Nihat, “Kısıtlar Teorisinin Diğer Muhasebe ve Yönetim Teknikleriyle İlişkisi”, Çukurova Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2010.

ELMACI, Orhan, “Sürdürülebilir Rekabet Açısından Yönetim Muhasebesi”, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015.

ERASLAN, Hakkı, KUYUCU, Deniz Helvacıoğlu, BAKAN, İsmail, “Değer Zinciri Yöntemi İle Türk Tekstil ve Hazirgiyim Sektörünün Değerlendirilmesi”, Afyon Kocatepe Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 2008.

ERKUŞ, Hakan, AKSU, İbrahim, TURAN, Ebru, “Kaynak Tüketim Muhasebesinin Diğer Maliyet Sistemleri İle Karşılaştırılması”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 2014.

EROL, Mikail, ATMACA, Metin, TERZİ, Serkan, “Maliyet Muhasebesi”, Beta Yayınları İstanbul, 2015.

GUPTA, Mahendra, GALLOWAY, K., “Activity-Based Costing/Management and Its Implications for Operations Management”, Technovation, 2003.

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

GÜNEŞ, Recep, AKSU, İbrahim, “Mamül Yaşam Seyri Maliyetlemesi”, Süleyman Demirel Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2003.

HORNGREN, Charles T., FOSTER, George, DATAR, Srikant M., “Cost Accounting-A Managerial Emphasis”, Prentice Hall, New Jersey, 10th Edition, 1999.

KAPLAN, Robert S., ANDERSON, Steven R., “Advanced Management Accounting ”, Eastern Economy Edition, 1998.

KAPLAN, Robert S, ANDERSON, Steven R., “Time-Driven Activity-Based Costing”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4854432003, 2003.

KARAKAYA, Mevlüt, “Maliyet Muhasebesi”, Gazi Kitabevi Ankara, 2007.

KAYIHAN, Burak, TEPELİ, Yusuf, “Yeni Bir Maliyetleme Tekniği Olarak Kaynak Tüketim Muhasebesi ve Bir Örnek Uygulama”, Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, 2016.

KOŞAN, Levent, “Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sisteminin Müşteri Kârlılık Analizinde Kullanılması: Bir Konaklama İşletmesinde Uygulama”, Çukurova Ü.,SBE, Doktora Tezi, Adana, 2007.

KÖROĞLU, Çağrı, “Otel İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek İçin Bir İleri Yönetim Muhasebesi Yönetimi Olarak Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Analizi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2013.

KÖSE, Tunç, “Ürün Maliyetlerine Göre Karar Alma Araçları: Ürün Yaşam Seyri Maliyetlemesi, Hedef Maliyetleme ve Kaizen Maliyetleme”, Osman Gazi Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 2002.

OTLU, Fikret, KARACA, Serdar, “Maliyet Yönetimi ve Yaşam Seyri Maliyet Analizi”, Süleyman Demirel Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2005.

ÖZYAPICI, Hasan, “Sağlık Kurumlarında Fiyatlandırma Kararları İçin Maliyet Analizi Sağlayan Yeni Bir Maliyetleme Yaklaşımı: Kaynak Tüketim Muhasebesi”, Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 2015.

ÖZYÜREK, Hamide, DİNÇ, Yusuf, “Son Yılların Maliyet Dağıtımında Kullanılan Yöntemler ve Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Olay Çalışması”, Celal Bayar Ü. İ.İ.B. Dergisi, 2014.

PERKİNS, David, STOVALL O. Scott, “Resource Consumption Accounting Where does it Fit?”, Journal of Applied Business Research, 2011.

PESONEN, Lasse T. T., “Implementation of Design to Profit in a Complex and Dynamic Business Context”, Oulun Yliopisto, Teknillinen Tiedekunta, Prosessi- Ja Ympäristöteknikan Osasto, 2001. <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn951-42-6450-9>

PORTER, Michael. E., “Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance”, The Free Press, New York, 1998.

SABAN, Metin, ERDOĞAN, Necmettin, ”Maliyet ve Yönetim Muhasebesi”, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

SAKURAI, Michiharu, SCARBROUGH, D. Paul, “Integrated Cost Management: A Companywide Prescription For Higher Profits and Lower Costs”, Productivity Press, 1996.

SAVCI, Mustafa, “Maliyet Muhasebesi”, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013.

SHAH, Haider, MALİK, Ali, MALİK, Muhammad Shaukat, “Strategic Management Accounting– A Messiah For Management Accounting?”, Australian Journal of Business and Management Research, 2011.

SZYCHTA, Anna, “Time-Driven Activity-Based Costing in Service Industries”, Social Sciences / Socialiniai mokslai, 2010.

SEVİM, Adnan, “Stratejik Kar Yönetiminde Çağdaş Bir Araç: Ürün Yaşam Seyri Maliyet Sistemi”, MÖDAV Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2002.

ŞENTÜRK, Fatih, “Bir Stratejik Maliyet Yönetim Yaklaşımı Olarak Hedef Maliyetleme ve Uygulanabilirliği”, Abant İzzet Baysal Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015.

TSE, Michael S.C., GONG, Maleen Z., “Profit Priorities From Activity-Based Costing”, JAMAR, 2009.

TÜRK, Zeynep, “Özellik Esasına Dayalı Maliyetleme: Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme-II”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2004a.

TÜRK, Zeynep, “Stratejik Yönetim Muhasebesi Yaklaşımı: Değer Zinciri Maliyet Analizi”, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2004b.

YALÇIN, Selçuk, “Ürün Tasarım ve Ürün Hayat Seyrinde Maliyetlerin Stratejik Yönetimi”, Dumlupınar Ü. Sos.Bil.Ens. Dergisi, 2009.

YILMAZ, Rifat, ARI, Mustafa, “Ürün Yaşam Seyri Maliyet Analizi ve Ürün Yaşam Seyri Maliyetleme Yaklaşımları İçin Durum Değerlendirmesi ve Kavramsal Çözümleme İhtiyacı”, Journal of Accounting and Finance, 2011.

ZİMMERMAN, Jerold, “Accounting For Decision Making And Control”, McGraw-Hill, 2010.

WALKER, Mike, “Attribute Based Costing”, Australian Accountant, 1992.

Stratejik Yönetim Muhasebesi Kapsamında Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemenin Diğer Maliyetleme Teknikleri İle İlişkisi

WALKER, Mike, “Attribute Based Costing for Decision Making”, Management Accounting, 1999.

WHITE, Lary, “Resource consumption accounting: Manager- focused management accounting”, Journal of Corporate Accounting & Finance, 2009.

WILLAM, Jan R., HAKA, Susan F., BETTNER, Mark S., CARCELLO, Joseph V. “Financial & Managerial Accounting- The Basis for Business Decisions”, McGraw-Hill/Irwin, New York, 16th Edition, 2012.

WOODWARD, David G., “Life Cycle Costing Theory, Information Acquisition and Application”, International Journal of Project Management, 1997.

MUHASEBEDE MESLEK ETİĞİ ÇALIŞMALARININ İRDELENMESİ

EXAMINATION OF OCCUPATIONAL ETHICS STUDIES IN ACCOUNTING

Öğr. Gör. Mehmet EKİNCİ*Öğr. Gör. Şahin DEĞİRMENÇİ** Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ***

Özet: Meslek etiği muhasebe alanında çalışanlar ve muhasebe mesleği adayları için önemli bir kavramdır. Bu alanda çalışanların meslek ahlâkı prensipleri çerçevesinde işlerini yürütebilmesi ve bu mesleğe aday olanların doğru adım atabilmeleri gerekli bir kavramdır. Bu kapsamda çalışmanın amacı muhasebede meslek etiği ile ilgili yazılmış olan makale ve tezleri bir araya getirerek bunların konu, uygulama alanı, veri toplama tekniği, yöntem ve sonuçları bakımından detaylı bir değerlendirmesini yapmaktır. Ayrıca elde edilen bulgular çerçevesinde muhasebe meslek etiğindeki mevcut durumu ve eksikliği hissedilen noktaları tespit ederek bundan sonra yapılacak olan çalışmalara rehber olmaktadır. Muhasebede meslek etiği ile ilgili yazılmış olan makalelere Google Scholar, Ebscohost ve Ulakbim veri tabanları üzerinden erişim sağlanmıştır. Tezlerde ise YÖK'ün tez merkezi üzerinden anahtar kelimeler ile arama yapılarak erişime açık olanlar çalışmaya konu edilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde muhasebe meslek etiği ile ilgili yapılan çalışmaların, kavramsal çerçeve, muhasebe meslek mensupları ve muhasebe meslek mensubu adayı üniversite öğrencileri üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Çalışmanın literatür, bulgu ve değerlendirmeleri bu kapsamda yürütülmüştür. Çalışma sonucunda, hem meslek mensupları hem de meslek adayları için yapılan çalışmalarda ortaya meslek etiği algısının yeterince oluşmadığı, etik dışı davranışların önlenmesi için eğitimlerin verilmesi gerektiği, meslek mensuplarını etik olamayan davranışa iten nedenlerin başında mükelleflerin geldiği, meslek mensuplarının etik ile ilgili farklı davranışlar sergiledikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Etik, Meslek Etiği, Muhasebe Meslek Etiği

Abstract: Occupational ethics is an important concept for accounting professionals and accounting professions. It is a necessary concept for this field staff to be able to carry out their work within the framework of professional moral principles and to take the right steps for those who are candidates for this profession. In this context, the aim of the study is to bring together articles and theses written about occupational ethics in accounting and to make a detailed evaluation of them in terms of subject, field of application, data collection technique, methods

* Yozgat Bozok Ü., Türkiye, Yozgat, mehmetali.ekinci@bozok.edu.tr

** Ondokuz Mayıs Ü., Türkiye, Samsun, sahin.degirmenci@omu.edu.tr

*** Yozgat Bozok Ü., Türkiye, Yozgat, saffet.akdag@bozok.edu.tr

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

and results. In addition, within the framework of the findings obtained, the accounting profession is to guide the work to be carried out by determining the current situation and the points felt to be lacking. The articles written about occupational ethics in accounting were accessed through the Google Scholar, Ebscohost and Ulakbim databases. In the theses, the ones with open access were searched by using key words through the thesis center of YOK. As a result of the examinations made, it has been determined that the studies related to accounting profession ethics concentrate on the conceptual framework, accounting profession members and university students who are candidates for accounting profession. The literature, findings and evaluations of the study were carried out in this context. As a result of the study, studies conducted for both professional members and prospective candidates have found that vocational awareness has not been sufficiently developed, training has to be given to prevent unethical behaviors, the taxpayers come at the beginning of the reasons leading to unethical behaviors of the members of the profession and the professions exhibit different behaviors related to ethics.

Keywords: Accounting, Ethics, Vocational Ethics, Accounting Vocational Ethics

1. GİRİŞ

Etik kelimesi Türkçe' ye yunanca "ethos" kelimesinin karşılığı olarak geçmiştir. Karakter, âdet(usul), gelenek anlamlarına gelen "ethos" kelimesi Türkçe' de ahlak, davranış, âdet ve alışkanlık anlamlarında kullanılmaktadır (Yatkın 2018, 213).

Meslek etiği ise, bir meslekteki çalışanların mesleki faaliyetlerini yerine getirirken toplumun yararını da düşünerek uyması gereken kurallar bütünüdür (Tugay ve Kılıç, 760). Dolayısıyla meslek etiği; meslek mensuplarının 3. Kişiler ile olan ilişkilerinde uymaları gereken veya kişilerin mesleki faaliyetlerinde birbirleriyle çatışmadan, uyumlu bir şekilde çalışmalarını sağlayacak kurallar bütünüdür (Çil Koçyiğit vd. 2017, 179).

Muhasebede meslek etiği ise meslek mensuplarınca gerek faaliyetlerin yürütülmesi esnasında gerekse mesleki faaliyetlerin yürütülmediği esnalarda; işlemlerin kanunlara uygun olarak yapılması yansira toplumun değer yargılarına da önem verilerek güvenilir bilgilerin topluma sunulması ve müşteri, toplum, meslektaş ve ilgili meslek kuruluşları ile olan ilişkilerde uyulması gereken kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir (Daştan vd. 2015b,67).

Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına bağlı TESMER genel anlamda muhasebede meslek etiği ilkelerini; bağımsızlık, tarafsızlık, dürüstlük, güvenilirlik, mesleki özen ve titizlik, reklam yasağı, sır saklama vb. unsurlar olarak sıralamıştır (TESMER 2010,267).

Muhasebe meslek etiği ile ilgili yapılmış çalışmaların irdelenerek konu, uygulama alanı, veri toplama tekniği, yöntem ve sonuçları bakımından detaylı bir değerlendirmesinin yapılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Google Scholar, Ebscohost ve Ulakbim veri tabanları üzerinden makalelere, YÖK tez merkezi üzerinden tezlere erişim sağlanmıştır. Erişim sağlanan makale ve tezlerin irdelenmiş bilgileri ikinci başlıkta detaylı olarak verilmiştir. Elde edilen bulgular üçüncü, sonuç ve öneriler dördüncü başlıkta verilmiştir.

2. MUHASEBE MESLEK ETİĞİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Çalışma kapsamında muhasebe meslek etiği ile ilgili yapılmış makale ve tezler değerlendirilmeye alınmıştır.

2.1. Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Yapılmış Çalışmalar

Akdoğan (2003), çalışmasında Çorum ilinde çalışan muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği ve kamuoyunun aydınlatılması konusundaki yaklaşımları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcıların %82'lik kısmının meslek etiği eğitimi almadıklarını, alanların ise lisans eğitimi esnasında genel işletme dersi içerisinde gördükleri, katılımcıların %95'lik kısmının etik eğitiminin verilmesi gerektiği, meslek örgütü tarafından böyle bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca mükellefler ile borç ilişkisi içerisinde girilebildiği ve mükelleflerin baskı kurdukları tespitleri yapılmıştır.

Albez ve Yıldırım (2005), çalışmasında Erzurum ilinde çalışan meslek mensuplarının muhasebe meslek etiğini yaklaşımlarını anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre muhasebe mesleğinin etik boyutunun ihmal edildiği tespit edilmiştir. Bunun nedenlerinin mükelleflere olan parasal bağlılık, onlardan gelen baskı ve mükellef taleplerinin yerine getirilmemesi halinde başka bir muhasebeciye gideceği, yasal boşluklar, denetim yetersizliği, kayıt dışı ekonomi ve toplumdaki değer yargılarının bozulması olarak tespit edilmiştir. Bu sorunlarla mücadele etmek için özel bir muhasebe meslek etiği kanunu veya yönetmeliği çıkarılması, okullarda aday meslek elemanlarına muhasebe meslek etiği dersi verilmesi ve bölgesel meslek etiği kurullarının kurulması ve konferans, panel, seminerler ile mevcut meslek elemanlarının etik konusunda bilgilendirilmesi önerilmektedir.

Aymankuy ve Sarıoğlu'nun (2005), çalışmasında Balıkesir il merkezinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının genel itibarıyla eğitim seviyelerinin yüksek olmasına rağmen, etik kavramının felsefi açıdan, meslek yaşamlarında uygulayabilmeleri konusunda fikir farklılıkları yaşadıkları, muhasebe meslek mensuplarının %47,5'i etik kuralları benimsediklerini, %42,5'i ise etik kuralların meslek mensupları tarafından benimsenmediği tespit edilmiştir. Ayrıca meslek mensuplarının yasal boşlukları mükellef lehine yorumladıkları tespit edilmiştir. Meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten etkenlerin mükellefler ve yasalar olduğu tespit edilmiştir.

Ergün ve Gül (2005), çalışmasında Balıkesir il merkezinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının önemli bir kısmının meslek etiği kuralları hakkında bilgi eksikliği içinde oldukları, meslek etiği kurallarının algılanma ve tanımlanmasında da sorunların ciddi boyutlarda olduğu tespit edilmiştir.

Tükenmez ve Kutay (2005), çalışmasında İzmir ilinde çalışan meslek mensuplarının ahlaki algılamalarının değerlendirilmesi çok boyutlu bir ölçek yardımıyla oluşturulmuş anket yardımıyla araştırılmıştır. Araştırma sonucunda meslek mensuplarına göre Türk toplumunun ahlaki prensiplere duyarlı bir toplum olmadığı ifade edilmiştir.

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

İşgüden (2007), çalışmasında sosyal ve kültürel değerlerin muhasebe meslek etiği üzerindeki etkileri Balıkesir ilinde çalışan meslek mensuplarının görüşleri anket yöntemiyle alınarak araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensupları ve meslek etiği ilkelerinin sosyal ve kültürel değerlerden etkilendiği tespit edilmiştir. Meslek mensupları sosyal yaşamda meydana gelen değişimlerden etkilenmelerinden dolayı, mesleki ve meslek etiği ilkeleri ile ilgili düzenlemelerin sosyal gelişim ve değişimlere göre gözden geçirilmesini ve günün şartlarına uygun hale getirilmesi düşüncesi önerilmiştir.

Kutlu (2008), çalışmasında Kars ve Erzurum illerinde çalışan meslek mensuplarının etik ikilemleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının etik ikilemde kaldıkları tespit edilmiştir. Bunun en büyük nedeninin müşteri kaybetme endişesinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aylık geliri daha az olanların, az sayıda defter tutanların, eğitim açısından daha az eğitim alanların, cinsiyet açısından erkeklerin ve genç olanların etik ikilem daha fazla yaşadıkları tespit edilmiştir. Etik ikilemden çıkış noktası olarak yaşlı olan ve eğitim düzeyi daha düşük olan meslek mensuplarının kültürel çevre ile ilgili değerlere daha fazla önem vermeleri gerektiği tespit edilmiştir.

Kısakürek ve Alpan (2010), çalışmasında Sivas ilinde çalışan muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik konusundaki yargıları, etik ilkelere uyma veya etik dışı davranma nedenleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre çevresel baskı, alınan eğitimler, meslek örgütünün cezai yaptırımları ve vicdani yaptırımların etik kurallara uymada etkili olduğu tespit edilmiştir. Fazla para kazanma arzusu ve ahlaki zayıflık etik dışı davranışın nedenleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca bürokratik engellerin meslek etiğinin gelişimini yavaşlatacağı, eğitim kurumlarında meslek etiği derslerinin verilmesi ve AB'ye uyum sürecinin meslek etiğine katkı sağlayacağı görüşleri tespit edilmiştir.

Koç (2010), çalışmasında Manisa ilinde çalışan meslek mensuplarının mükelleflerinin vergi uyumlarına etkisi meslek etiği kapsamında anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının bazıları mükellef den gelen baskıdan etkilendiği, meslek örgütünün tarafsız ve bağımsızlığı hususunda olumsuz ve kararsız görüşün hakim olduğu, meslek odasının belirlediği ücret tarifesinin dışına çıktığı ve meslek mensuplarının meslek etiği ve ahlaki değerler açısından kesin yargılara sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal şartlardan dolayı müşteri baskısından etkilenildiği ve piyasa koşullarından dolayı ücret tarifesinin dışına çıktığı tespitleri de yapılmıştır.

Kutluk (2010), çalışmasında Antalya ilinde çalışan muhasebe meslek mensuplarının etik yargı düzeyleri ve etik yargı düzeyi puanlarının demografik değişkenlere göre farklılaşma olup olmadığı anket yoluyla araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre kadınlarda etik yargı seviyesini ifade eden puanların erkeklere oranla daha yüksek olduğu, diğer taraftan muhasebe meslek mensuplarında etik yargı seviyesini ifade eden puanların ise geleneksel düzeyde olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla yayınlanmış kural ve ilkelere bağlı kalındığı tespit edilmiştir.

Özer ve Uyar (2010), çalışmasında Türkiye'deki meslek mensuplarının, bireysel etik felsefeleri ile mesleklerine karşı hissettikleri bağlılıkları anket yöntemiyle araştırılmıştır.

Araştırma sonucuna göre etiksel yönelim (adalet yönelimi, rölativist yönelim, deontolojik yönelim ve sonuçsal yönelim) ile mesleki bağlılık boyutları (duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı) arasındaki yapısal ilişki ortaya konmuştur. Yani meslek mensubunun etik yönelimlerinin mesleğine karşı kurduğu bağlılık üzerine etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Sakarya ve Kara (2010), çalışmasında Türkiye’deki muhasebe meslek etiğine yönelik yapılan düzenlemeleri Balıkesir, Bursa, İzmir ve İstanbul illerinde çalışan meslek mensuplarının algılama düzeyleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyetin etik algısına, unvanın dürüstlük ve mesleki davranış değişkenine, mesleki deneyimin mesleki yeterlilik ve özen ile mesleki davranış değişkenine, mükellef sayısının tarafsızlık değişkeniyle anlamlı farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. Fakat gelir düzeyi ve eğitim düzeylerinin mesleki davranış, mesleki yeterlilik ve özen, tarafsızlık, dürüstlük, tarafsızlık ve genel olarak etik algılaması ile meslek etiğine bakış açılarında herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Soylu (2010), Konya ilinde çalışan meslek mensuplarının eğitim düzeylerinin etik değerleri üzerine etkisi anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre eğitim düzeyi yüksek olanların etik davranışları algılama düzeylerinin yüksek olduğu, meslek etiği eğitimi almış olanların etik ilkelere bağlı olarak faaliyetlerin yürütülmesi gerektiği görüşünde olduğu ve eğitim seviyesi yüksek ve etik eğitim almış olanların meslek etiğinin gelişmesinde aile faktörünün önemli olduğu görüşleri tespit edilmiştir.

Yıldız (2010), çalışmasında Kayseri’ de çalışan meslek mensuplarına yönelik meslek etiği algıları ve etik dışı davranışa eğilim nedenleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre; meslek mensuplarının etik konusunu önemsedikleri, yeterli ilgiliyi gösterdikleri, yasal sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda titiz davrandıkları, toplum çıkarlarının mükellef çıkarlarından üstün tutulduğu, meslek örgütü etik konusunda yetersiz olduğu tespitleri yapılmıştır. Denetim yetersizliği, kamudaki kayırmalar, kayıt dışı ekonomi, istikrarsızlık, meslek mensupları arasındaki politik ve siyasi görüş farklılıkları ve mükellef baskısının etik dışı davranışın nedenleri olduğu tespiti yapılmıştır.

Bozkurt (2011), çalışmasında küreselleşme sürecinin muhasebe ve denetim meslek etiği üzerine etkilerini İzmir ilinde çalışan meslek mensuplarına anket yöntemi uygulanarak araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre küreselleşmenin muhasebe ve denetim mesleklerine etkisi olduğunu, katılımcıların % 55.6’sı olumlu etkilediğini, % 25.4’ sını olumsuz etkilediğini, katılımcıların % 31’inin etik eğitimi aldıklarını, % 21.8’ inin lisans düzeyinde bu eğitimi aldıklarını, meslek mensuplarının Türkiye’de uygulanmaya başlanan muhasebe standartları ve meslek etiği eğitimi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları görüşleri tespit edilmiştir.

Okay (2011), çalışmasında Diyarbakır ilinde çalışan meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörler ile etik değerlere yaklaşımları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensupları genel olarak meslek etiğine göre davrandıkları ve bunu benimsedikleri, kasıt dışı hatayı çok az yaptıkları ve kasti hata yapmadıkları, vergi sisteminin adil olmadığı, müşterilerin ne lehine nede aleyhine etik dışı davranmama hususunda ihtiyatlı oldukları yönünde görüşler tespit edilmiştir. Etik dışı davranışa ve hata yapmaya yönlendiren etkenin vergi sisteminin adil olmadığı görüşü tespit edilmiştir.

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

Yalçın (2011), çalışmasında Türkiye genelinden rassal olarak seçilen meslek mensuplarının ve meslek mensuplarından hizmet alan işletmelerin etik tutumları anket yoluyla araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının TURMOB' un etik yönetmeliğindeki bazı hükümlere katılmamakla birlikte düzenlemeleri benimsedikleri, işletmelerin ise meslek mensuplarına göre bazı farklılıkları olmakla birlikte, genelde meslek mensupları gibi genel etik ilkelere katıldıkları görüşleri tespit edilmiştir. Ayrıca meslek mensuplarının mükelleflerinden emanet almamaları ve defter tutma tarifesine uyulması gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Güney ve Çınar (2012), çalışmasında Erzurum ilinde çalışan meslek mensuplarının etik algıları anket yoluyla araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının etik ilkelerinin öneminin farkında oldukları, bunlara aykırı davranışları tasvip etmedikleri ancak uygulamada etik dışı davranışların olduğunu düşündükleri ve etik konusunda meslek kuruluşlarından daha fazla eğitim desteği talep ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca etik dışı davranışın kaynağının mükellefler ve denetim eksikliği olduğunu ayrıca mükellef taleplerinin yerine getirilmemesi halinde mükellefin kaybedileceği düşüncesinin etik dışı uygulamalara neden olacağı tespiti yapılmıştır.

Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012), çalışmasında Yozgat ilinde çalışan meslek mensuplarının kişilik özellikleri ile etik karar verme davranışları arasında ilişkiler anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre çeşitli kişilik özellikleri ile etik karar verme arasında zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani meslek mensubunun etik karar sürecinde kişilik özelliğini büyük ölçüde bir kenara bıraktığını, öznellikten uzaklaşarak etik kurallara dayalı karar verdiğini göstermektedir.

Özyürek (2012), çalışmasında Ankara da çalışan meslek mensuplarının etik algıları anket yöntemi ile araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre vergi kanunlarındaki sürekli değişimin takibinin zorluğu, meslek eğitimindeki eksiklik, yoğun tempo nedeniyle mevzuat takibinin zorluğu, çok sayıda beyanname düzenlenmelerinin hizmet kalitesini düşürmesi, kalifiye eleman sıkıntısı ve muhasebe mesleğini tercih edenlerin erkek ağırlık olmasından dolayı bayanların yakınması gibi sorunların etik dışı davranışların nedeni olduğu tespit edilmiştir. Sorunlar ile mücadele için önerileri ise vergi matrahlarının tespiti ile ilgili yürürlükteki kanunların düzeltilerek anlaşılır hale getirilmesi, meslek odalarınca hizmet içi eğitimlerin artırılması, denetimin artırılması, meslek mensuplarına odanın sahip çıkması, eğitim kurumlarında teorik eğitimin yanında pratik eğitimlerinde verilmesi gerektiği gibi öneriler sunulmuştur.

Çiçek vd. (2013), çalışmasında Kırklareli ilinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcıların %98,4'ünün kendilerinin etik kurallarını bildiğini ve uyguladıklarını, %80,7' sinin etik çatışmalar yaşadığını, etik çatışma yaşayanların %87,1'inin etik olan davranışı gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Etik çelişkiye düşülme nedenleri olarak da mükelleflerin vergiden kaçınma girişimleri, devletin bürokratik yapısı ve yönetim erki, yasalardaki sürekli değişimler, mükellef ve işverenlerin muhasebeciler üzerindeki baskılar, mükelleflerin gerekli evrakları zamanında ulaştırılmaması olarak sıralanmıştır. Ayrıca etik ile ilgili derslerin eğitim kurumlarının programlarında yer alması gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Hacıhasanoğlu (2013), çalışmasında Sakarya ilinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği algılama düzeyleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre etik değerlere bağlı olarak hareket edildiği ve bu yönde bir yaklaşım sergilendiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte çeşitli demografik özellikler itibarıyla görüşlerde farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Dağlı ve Çetin (2014), çalışmasında Isparta ilinde çalışan meslek mensuplarının muhasebe mesleğinin etik boyutu ile ilgili görüşleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının meslek etiğini bir disiplin olarak görüp önemsediklerini, yasal ilkelere bağlılıklarının az olduğunu, etik değerleri önemli görmelerine rağmen bazı nedenlerden dolayı etik dışı davranışlarda buldukları görüşleri tespit edilmiştir. Etik dışı uygulamaların nedenleri daha çok para kazanma, yönetici ve mükellef baskısı, eğitim yetersizliği, denetim eksikliği, yasaların mükellef lehine yorumlanması, asgari defter tutma bedelinin altında defter tutulması gibi sıralanmıştır. Bu durumların önüne geçmek için caydırıcı cezaların getirilmesi gerektiği, denetim mekanizmasının oluşturulması, eğitim verilmesi ve müşterilerin etik hususunda gayretli olmaları gerektiği ile ilgili görüşler söylenmiştir.

Deran vd. (2014), çalışmasında Aksaray ilindeki muhasebe meslek mensuplarının yanında çalışanların sahip oldukları kişisel ve yönetsel becerileri açısından etiksel davranışları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre çalışanların mesleki faaliyetlerini yerine getirirken meslek etiğine uygun davranışlar sergiledikleri, ancak kişisel ve yönetsel beceriler açısından etiksel davranışlar kadar başarılı olamadıkları, mükelleflere ait hayati bilgileri üçüncü kişilere açıkladıkları ve mesleki kararlarda dış etkenlerden etkilendikleri tespit edilmiştir. Ayrıca yasal boşlukların etik dışı davranışların nedenleri arasında gösterildiği tespit edilmiştir.

Yücel ve Kartal (2014), çalışmasında İstanbul ilinde çalışan meslek mensuplarının mesleki uygulamalarındaki etik algıları ve mesleki faaliyetleri üzerindeki etkileri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre; mesleki etiğin uygulanmasında ciddi sorunların olduğu, yasal düzenlemelerin yetersiz olduğu, etik dışı davranışların her yaş ve tecrübe grubundakiler tarafından yapılabileceği, ve kazancın meslek etiği ile ilişkisinin olmadığı görüşleri tespit edilmiştir. Ayrıca etik eğitimlerin verilmesi, denetim mekanizmasının etkin hale getirilmesi ve garantör mekanizmaların kurulması gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Akkılıç (2015), çalışmasında İstanbul ilinde çalışan meslek mensuplarını hata ve etik dışı davranış yapmaya iten nedenlerin neler olduğu anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre hata ve hilelerin var olduğu ve bununda meslek etiğini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Etik dışı davranışların temelini mükellefler, mesleki örgütlenme, vergi uygulamaları, hükümet politikaları, toplumsal yapı, yasal boşluklar, mali denetim yetersizliği ve muhasebecilerin kamu-mükellef çıkarı arasında yaşadığı çatışmaların oluşturduğu görüşleri tespit edilmiştir.

Daştan vd. (2015b), çalışmasında Trabzon ilinde çalışan meslek mensuplarının etik ikilemleri ve farkındalık düzeyleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının etik ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğinin bilincinde oldukları, katılımcıların etik ikilem ve karar alma konularında farkındalık düzeylerinin cinsiyet,

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

eğitim ve deneyim açısından farklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mükelleflerin meslek etiği bilincinde olmaları ve buna göre hareket etmeleri gerektiği tespit edilmiştir.

Erturan ve Bekar (2015), çalışmasında SPK tarafından denetim yapabilirliği kabul edilen denetim şirketlerine anket gönderilerek denetçilerin meslek etiği algıları Hofstede Kültür Kuramı çerçevesinde araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre denetçilerin denetim sürecinin her aşamasında kültürel öğelerden etkilendiklerini ve bu durumun etik algı düzeyini etkileyebileceğini, denetçiler ne kadar tecrübeli ve deneyimli olsalar da kültürün etkilerinden tamamen arındırılmalarının çok zor olduğu tespiti yapılmıştır.

Karaman (2015), çalışmasında Balıkesir ilinde çalışan meslek mensuplarının etik kurallara bakış açıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre kadın muhasebecilerin eğitime daha fazla önem verdikleri, cezalardan çekindikleri ve etik kurallara uymadıklarında vicdani sorumluluk hissettikleri tespit edilmiştir. Etik kurallara uymada en etkili faktörün eğitim olduğu ve meslek etiğinin gelişimi için odanın yeteri kadar faaliyet yürütmediği, mükelleften gelen yasal olmayan tekliflerin kabul edildiği tespitleri yapılmıştır. Müşteriyi kaybetme korkusu, daha fazla para kazanma arzusu, çevresel baskı, cezaların yeterince uygulanmaması gibi nedenlerin mesleki etik dışına iten sebepler olarak tespit edilmiştir. Zorunlu meslek etiği dersleri ve eğitimlerinin verilmesi, YMM'lere göre mesleki ortaklık bürolarının yaygınlaştırılması, lisansüstü mezunlara göre dini inançların artması ve cezai yaptırımların yaygınlaştırılması uygulamalarının etik algısını arttıracakları düşünceleri öne sürülmüştür.

Kızıll vd. (2015), çalışmasında Yalova ilinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği algı düzeyleri ve meslek etiğine bakış açıları anket yöntemi ile araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda muhasebe meslek mensuplarının etik değerlere genel çerçevede bağlı olduğu ve buna göre hareket ettiği fakat etik algısının tam olarak oturmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yasal boşlukların doldurulması, cezaların daha caydırıcı olması, hizmet içi eğitimin verilmesi okullarda etik derslerinin verilmesi ve etik değerlerin toplum tarafından benimsenmesi düşünceleri tespit edilmiştir.

Yılmaz vd. (2015), çalışmasında Samsun ilinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre 1-5 yıl kıdemi olan meslek mensuplarının genel etik algılarının, 16 yıl ve üzeri kıdemi olanlara nazaran düşük olduğu tespit edilmiştir. Meslek etiği eğitiminin verilerek etik farkındalık seviyesinin artırılacağı ve eğitimlerin üniversite ve muhasebe odaları işbirliğiyle koordineli olarak verilebileceği önerileri sunulmuştur.

Demir ve Çiftçi (2016), çalışmasında merkezi İstanbul'da bulunan bir denetim firmasını etik ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi mülakat yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışma sonucuna göre firmanın bağımsızlık ve etik ile ilgili kendi politika ve prosedürlerini düzenlediği fakat denetim alanındaki eksikliklerden dolayı bazen bu prosedürlerin dışına çıkılabildiği tespit edilmiştir. Bunun en büyük nedeninin denetlenen firmanın kendi bünyesinde finansal raporlama standartlarına uygun finansal tablo hazırlayacak kalifiye eleman eksikliği nedeniyle bağımsız denetçiler tarafından bu raporlar hazırlanmasıdır. Bu durum etik ilkeler açısından önemli bir

sorun oluşturmaktadır. Ayrıca denetim alanında faaliyet yürüten tüm meslek mensuplarının farkındalıklarını arttıracak çalışma ve düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

Fidan ve Özer (2016), çalışmasında Bilecik ilinde çalışan meslek mensuplarına verilen ilk etik eğitimleri sonrasında meslek mensuplarının etik eğitimi yöntemi ve içeriği hakkındaki görüşleri mülakat yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarına işyeri etiği ve kamuya olan sorumlulukları hakkında yeterli eğitimin verildiği, verilen örnek olaylar sonrasında etik karar verebilme algılarının da geliştiğini tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim süresinin artması ve eğitimlerin tekrarlanması gerektiği görüşü tespit edilmiştir.

Gül ve Erol (2016), çalışmasında Marmara bölgesindeki meslek mensuplarının işe bağlılık ve çalışma ahlaklarının meslek etiği davranışlarına etkisini anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensuplarının işe bağlılık ve çalışma ahlaklarının etik davranışlarına pozitif ve doğrusal yönde etkilediği, işe bağlılığın çalışma ahlakına göre meslek etiği davranışını daha güçlü etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca işe bağlılık ve çalışma ahlakı faktörlerinin yükseltilmesini sağlayacak koşullar geliştirilmesi görüşü tespit edilmiştir.

Gümüş ve Gögebakan (2016), çalışmasında muhasebecilik mesleği, meslekte mensuplarının etiğe bakışları ve muhasebe işlemlerinde yapılan hile ve hata konuları Aydın ilinde çalışan mali müşavirlere anket yöneltılarak araştırılmıştır. Çalışma sonucuna göre hata ve hilelerin çok fazla olduğu ve bu fazlalığın meslek etiğini olumsuz etkilediği, bu olumsuzluğun temelinde sadece muhasebecilerin olmadığı mükellef baskısı, hükümet politikaları, vergi uygulamaları, mesleki örgüt ve toplumsal yapının da etkili olduğu tespit edilmiştir.

Güney ve Biçer (2016), çalışmasında Erzincan ilinde çalışan meslek mensuplarının meslektaşlarının etik davranışlarına ilişkin algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensupları meslektaşlarının etik ilkelere bağlı olarak çalıştıkları söylemiştir. Ayrıca eğitim yetersizliği, mevzuat bilgi eksikliği, kalifiye eleman yetersizliği, hak edilen ücretin alınamaması, meslek odasının yeterli destek sağlamaması, mükelleflerin eğitimsizliği, haksız rekabet, yaptırım yetersizliği ve kurumsallaşamama gibi nedenlerden dolayı etik sorunların yaşandığı görüşleri tespit edilmiştir.

Sayım ve Usman (2016), çalışmasında Yalova'da çalışan meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları ve etik sorunları algılayış biçimleri yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre etik dışı davranışın en önemli faktörü mükellefler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca piyasada var olan yoğun rekabet ortamından dolayı düşük ücretle defter tutulması ve defter tutma faaliyeti dışında mükellefin başka işlerinin de yapılacağı vaatlerini de faktörler arasında olduğu tespit edilmiştir. Okullarda meslek etiği dersi verilmesi, denetimlerin arttırılması, meslek odalarının verdiği etik eğitimlerinin arttırılması gibi öneriler tespit edilmiştir.

Gündoğmuş (2017), çalışmasında İstanbul ilindeki muhasebe meslek mensuplarının iş yaşam dengelerinin meslek etiği ve işe bağlılıkları ile ilişkisi anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının iş-yaşam dengesizliklerinde işe bağlılıklarında ve meslek etiği davranışlarında azalma görüleceği tespiti yapılmıştır. Bu nedenle

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

muhasebe meslek mensuplarının iş-yaşam dengesini gözeten politikalara yönelik eğitim almaları önerilmiştir.

Özçelik ve Keskin (2017), çalışmasında Batı Akdeniz Bölgesinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği uygulamalarına bakış açıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek mensupları meslek etiğine uygun davrandıklarını, meslektaşlarının etik kurallarına uygun davranmadıklarını, meslek etiği yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı, faaliyette buldukları illere ve karşılaştıkları özel durumlara göre etik sorumluluk ve tutumlarının değiştiği ve asgari defter tutma ücret tarifesinin altında defter tutan meslek mensuplarının olduğuna dair görüşler tespit edilmiştir. Ayrıca mesleki etikle ilgili merkezi bir kurumun kurulması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.

Tuğay ve Kılıç (2017), çalışmasında Antalya, Burdur ve Isparta illerinde çalışan meslek mensuplarının etik algısına yönelik kuramsal yapılar doğrulayıcı faktör analizi ile araştırılmıştır. Etik yeterlilik ve özen açısından, meslek öncesi etik ilkeler ile ilgili eğitimin verilmesinin önemli olduğu ve meslek mensuplarının etik ilkelerine bağlılıkları arttıkça mesleğe olan güven ve saygınlığında artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Etik sözleşmenin muhasebede hata ve hilelerin azalmasına katkı sağlayacağı, meslek mensupları arasındaki haksız rekabeti azaltabileceği, meslek mensuplarına değer kazandıracığı, mesleğin toplumsal itibarını artıracığı ve etik sözleşmenin zorunlu hale getirilmesi gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Kıllı vd. (2018), çalışmasında Malatya ilinde çalışan meslek mensuplarının meslek etiği algısı anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre vergi oranlarının yüksekliği, vergi dairesi vb. devlet kurumlarındaki bürokrasinin aşırılığını ve muhasebe mesleğinin hak ettiği değeri görememesi etik dışı davranışların başlıca nedeni olduğu görüşü tespit edilmiştir. Ayrıca devlet dairelerindeki bürokrasinin azaltılması, meslek mensuplarının sayısındaki artışın planlı bir şekilde yapılması ve üniversitelerde muhasebe meslek etiği eğitimi ağırlığının artırılması görüşleri tespit edilmiştir.

Kırıtoğlu ve Özbirecikli (2018), çalışmasında etik eğitiminin muhasebe hilelerinin algılamasına etkisini anket yöntemiyle bağımsız denetçiler yönünden araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre TESMER tarafından düzenlenen mesleki etik eğitiminin bağımsız denetçilerin hileyi ve hile türlerini algılaması hususunda fark yaratacağı tespit edilmiştir. Ayrıca bağımsız denetçilerin aldıkları teorik ve uygulamalı etik eğitimi süresi arttıkça hile ve hile türlerine yönelik algıların daha da gelişeceği tespiti yapılmıştır.

2.2. Meslek Adayı Öğrenciler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kurnaz ve Gümüş (2010), çalışmasında Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe bölümünde okuyan öğrencilerin muhasebe mesleği ile ilgili etik olmayan davranışlara ilişkin algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çoğunun etik dışı davranışları tasvip etmediği, üst sınıftakilerin alt sınıftakilere göre etik hususunda daha hassas oldukları ve etik hususunda bayan öğrencilerin daha hassas oldukları tespit edilmiştir.

Ağyar vd. (2012), çalışmasında Akdeniz Üniversitesinin 7 farklı meslek yüksekokulunda muhasebe bölümü öğrencilerinin meslek etiğine bakış açıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek etiği ders alan öğrencilerin almayanlara göre daha etiksel yargılarda bulunduğu, demografik, sosyo-ekonomik ve meslek etiği dersi almış olma faktörlerinin meslek etiği yargılarında anlamlı farklılıklar gösterdiği, kızların erkeklere göre daha duyarlı olduğu, meslek lisesi ve muhasebe bölümü mezunlarının daha düşük etik duyarlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca meslek etiği ile ilgili derslerin müfredata eklenmesi, toplantı ve seminer gibi etkinlikler ile desteklenmesi gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Fidan ve Subaşı (2014), çalışmasında İstanbul ilinde çalışan muhasebe meslek mensubu adayı stajyerlerin etik algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcıların etik konusunda yeterli olmadıkları, katılımcıların yarısından fazlasının etik kuralları konusunda eğitim almadıkları, eğitim alanların meslek kuruluşlarının yayınları ve stajları esnasında eğitim aldıkları, katılımcıların dört de biri staj esnasında etik dışı davranışlar gözlemledikleri tespitleri yapılmıştır. Meslek mensuplarını etik dışı uygulamalara iten nedenlerin başında müşteriye kaçırma korkusu ve daha fazla para kazanma arzusu olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca etik eğitimi alanlar açısından mevzuat karmaşıklığı, meslek odalarının yetersizliği ve işleyişi almayanlar açısından ise mesleki eğitimin yetersizliği, tecrübe ve yasal yetersizlikler etik dışı davranışın nedenleri olarak görülmüştür. TESMER, TÜRMOB ve üniversitelerin meslek etiği eğitim ve seminerleri vermesi gerektiği görüşü de önerilmiştir.

Alkan (2015), çalışmasında İzmir Meslek Yüksekokulu, Ege Meslek Yüksekokulu, Bergama Meslek Yüksekokulu, Ula Meslek Yüksekokulu, Milas Meslek Yüksekokulu ve Hikmet Tolunay Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programları öğrencilerinin meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerinin etik algısı, demografik faktörlerden etkilendiği, bayanların etik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu, yaş ilerledikçe etik algının düştüğü, aile geliri yükseldikçe etik algı düzeyinin düştüğü, annede eğitim durumu yükseldikçe etik algının azaldığı tespitleri yapılmıştır.

Daştan vd. (2015a), çalışmasında Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme, İktisat ve Maliye bölümü son sınıf öğrencilerinin muhasebe eğitiminde etik ikilem ve etik karar alma konularındaki farkındalık düzeyleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğrenciler kendilerini meslek etiği konusunda yetersiz gördükleri, kızların etik karar almaya yönelik yargılarının daha fazla olduğu, öğrenim görülen bölüme göre farkındalık düzeyinin değiştiği ve gelecekte meslek mensubu olmak isteyenlerin istemeyenlere göre etik yargılara daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca etik eğitimin muhasebe dersleri içerisinde verilmesi gerektiği görüşünde oldukları tespit edilmiştir.

Subaşı ve Fidan (2015), çalışmasında Bilecik ilinde çalışan muhasebe meslek mensubu adayı stajyerlerin etik eğitimi ile ilgili görüşleri anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre katılımcıların yarısından fazlasının etik eğitimi almadığı, alanların çoğunun TESMER ve TÜRMOB' un yayınlarını okuyarak öğrendikleri, meslek etiği eğitimi klasik anlatım yoluyla aldıkları, etik konusunda yeterli muhasebe alt yapısıyla mezun olmadıkları görüşleri tespit edilmiştir. Ayrıca meslek etiğinin ayrı bir ders olarak okutulması gerektiği ve etik konularının bir vak' a çalışması şeklinde yapılması gerektiği görüşleri tespit edilmiştir.

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

Uyar vd. (2015), çalışmasında Altso Meslek Yüksekokulunda okuyan öğrencilerin muhasebe meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının etik dışı uygulamalar yaptıkları düşüncesi tespit edilmiştir. Ayrıca meslek etiğinin öneminin anlaşılması ve meslek etiği kurallarına uyulması halinde mesleğin saygınlığının artacağı, eğitim- öğretim, meslek içi eğitim ve seminer gibi faaliyetlerinin meslek etiğine olumlu yansıtacağı düşüncesi de tespit edilmiştir.

Ceylan ve Terzi (2016), çalışmasında Çankırı Karatekin Üniversitesinde İşletme, İktisat ve Kamu Yönetimi bölümleri son sınıf öğrencilerinin etik algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre bayanların meslek etiğine daha duyarlı olduğu, yaş, ekonomik durum ve ikametgâh edilen yer bakımından meslek etiğine bakış açısında bir farklılık görülmediği tespit edilmiştir. Ayrıca alınan etik veya ahlak derslerinin etik algısı üzerine olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Elagöz ve Şahbaz (2016), çalışmasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Meslek Yüksekokulları muhasebe bölümlerinde okuyan öğrencilerin meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucunda göre meslek etiği algısı bayan öğrencilerde erkeklere göre daha hassas oldukları, yaş, öğrenim, sınıf ve yaşanan şehre göre bir farklılık göstermediği tespitleri yapılmıştır.

Koçyiğit vd. (2017), çalışmasında Gazi Üniversitesi İşletme bölümü öğrencilerinin meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre cinsiyet, sınıf, öğrenim türü, öğrenim dili, lise türü, staj durumu, staj süresi, meslek etiği dersi alma durumu, meslek etiği ders notu ve meslek etiği dersini duyma biçimi gibi değişkenlerin öğrencilerin meslek etiği algılarını orta düzeyde etkilediği tespit edilmiştir.

Yücenurşen vd. (2017) çalışmasında Ortaköy Meslek Yüksekokulunda genel muhasebe dersi almış olan öğrencilerin etik davranışları senaryo formları verilerek araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre bayanların etik davranış sergileme durumlarının daha yüksek olduğu, öğrenciler yakalanma riski faktörü arttıkça etik davranışa yöneldiği, öğrencilerin gelecekle ilgili okulu bitirmelerine yardımcı olacak etik dışı davranışlarda cinsiyet farklılığının olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca hissedarların dolandırılması, vergi kaçırma, rüşvet alma gibi faktörler etik dışı algılanmasına rağmen sınav sorularının önceden elde edilmesi gibi etik dışı bir düşünceyi etik dışı bulmadıkları tespit edilmiştir.

Arslan vd. (2018), çalışmasında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda meslek etiği dersi almış olan işletme ve muhasebe son sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre genellikle bir kararsızlık söz konusu olduğu ve meslek mensuplarının kamu çıkarlarından ziyade mükellef çıkarlarını ön planda tuttıkları ve mesleki eğitim ve seminerlerin yeterince düzenlenmediği düşüncesi tespit edilmiştir. Bu düşüncenin nedeni olarak katılımcıların çoğunluğunun staj yerlerinde etik dışı veya etik dışı olduğunu düşündüğü olaylara şahit olmuş olmaları, meslek mensuplarının tutum ve davranışlarının negatif etkisinin ve mükelleflerin varlıkları sayesinde faaliyetlerin yürütülmesi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca meslek

mensuplarının etik ilkelere bağlılığının yasa ve yönetmeliklerle sağlanabileceği düşüncesi tespit edilmiştir.

Güney (2018), çalışmasında Kocaeli Üniversitesi Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu Muhasebe bölümü öğrencilerinin meslek etiği algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre dürüstlük, gizlilik ve mesleki davranış ilkesi algıları kadınlarda daha yüksek olduğu, mezun olunan lise türüne göre meslek etiği algısının farklılık gösterdiği, yaş, mezun oluna lise programı, sınıf türü ve staj yapma durumlarının meslek etiği algısında farklılık göstermediği tespitleri yapılmıştır. Ayrıca mesleki etik ile ilgili eğitim ve öğretilere daha fazla yer verilmesi gerektiği görüşünün ağır bastığı belirlenmiştir.

2.3. Muhasebe Meslek Mensubu ve Adayı Öğrenciler Dışında Yapılan Çalışmalar

Çubukçu (2012), çalışmasında üniversitelerin işletme lisans, muhasebe yüksek lisans ve doktora bölümlerinin müfredatları Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesinin yasal mevzuatı baz alınarak yapılan etik eğitimlerine dair durum analizi yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının eğitim süreçlerinin erken dönemleri olan lisans ve lisansüstü programlarında, etik derslerinin henüz yeterli düzeyde yer almadığı tespit edilmiştir.

Akın ve Özdaşlı (2014), çalışmasında meslek mensupları ve muhasebe eğitimi alan meslek yüksekokulu öğrencilerinin meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken etik ilkelere riayet etme durumları ile ilgili algıları anket yöntemiyle araştırılarak karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin meslek mensuplarına kıyasla dürüstlük ve şeffaflık ilkelerinin meslek mensupları tarafından daha fazla ihlal edildiği düşüncesi, öğrenciler ve meslek mensupları etik uygulamalarının yeterli olmadığını düşüncesi, öğrencilere kıyasla meslek mensupları tarafından tarafsızlık ve dürüstlük ilkelerine uygulamada daha az riayet edildiği düşünceleri tespit edilmiştir. Ayrıca etik ilkelerin uygulanması ve yerleşik hale gelmesi için eğitim öğretim ve seminerlere daha fazla önem verilmesi gerektiği görüşü her iki tarafta da ifade edilmiştir.

Demir ve Tanyıldızı (2017), çalışmasında Elazığ ilinde üretim yapan KOBİ'lerin muhasebe kültürlerinin etik değerler üzerine etkisi anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre işletmelerin muhasebe bilgilerinde şeffaflık ilkesine uydukları, muhasebe kayıtlarını hesap verebilir şekilde tuttukları, muhasebe biriminde çalışanlarının işletmenin çıkar ve yararlarını korudukları, gelir arttıkça etik değerlere verilen önemin arttığı ve mali tabloların yönetimin isteği doğrultusunda hazırlandığı görüşleri tespit edilmiştir.

Dinç ve Tunçer (2015), çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının etik duyarlılıkları ile ilgili vergi müfettişlerinin algıları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının etik duyarlılığı hakkında vergi müfettişlerinin olumsuz düşüncelere sahip olduğu, vergi müfettişlerine göre; meslek mensuplarının meslek etiği hususunda oldukça yetersiz oldukları görüşü tespit edilmiştir.

güncellenmesi ve kalifiye eleman eksikliği meslek mensuplarını etik dışı davranmalarına neden olan diğer unsurlar olarak çalışmalarda ifade edilmiştir. Toplumsal olarak yaşanan ahlaki çöküntünün de etik dışı davranışların temelinde yattığı az sayıda çalışmada ifade edilmiştir. İlgili çalışmaların özetlendiği Tablo 2 aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Mensuplarını Etik Dışı Davranışa İten Nedenler Üzerine Yapılan Çalışmalarda Ortaya Çıkan Başlıklar

Tespitler	Çalışma Sayısı	Çalışmalar
Mükelleflerden kaynaklı nedenler	16	Akdoğan (2003), Albez ve Yıldırım (2005) Aymankey ve Sarıoğlan'ın (2005), Kutlu (2008), Kısakürek ve Alpan (2010), Koç (2010), Sakarya ve Kara (2010), Sayım ve Usman (2016), Yıldız (2010), Güney ve Çınar (2012), Çiçek vd. (2013), Dağlı ve Çetin (2014), Deran vd. (2014), Akkılıç (2015), Karaman (2015), Gümüş ve Gögebakan (2016)
Mevzuatlardaki boşluk, karışıklık ve gereksiz bürokrasi gibi nedenler	13	Albez ve Yıldırım (2005), Aymankey ve Sarıoğlan'ın (2005), İşgüden (2007), Özyürek (2012), Çiçek vd. (2013), Deran vd. (2014), Yücel ve Kartal (2014), Akkılıç (2015), Kızıl vd. (2015), Gümüş ve Gögebakan (2016), Güney ve Biçer (2016), Özçelik ve Keskin (2017), Kılılı vd. (2018)
Mesleki eğitimin yetersizliği	11	Akdoğan (2003), Kutlu (2008), Kısakürek ve Alpan (2010), Sayım ve Usman (2016), Bozkurt (2011), Özyürek (2012), Dağlı ve Çetin (2014), Karaman (2015), Kızıl vd. (2015), Fidan ve Özer (2016), Güney ve Biçer (2016)
Denetimlerin yetersizliği	8	Albez ve Yıldırım (2005), Sayım ve Usman (2016), Yıldız (2010), Güney ve Çınar (2012), Dağlı ve Çetin (2014), Akkılıç (2015), Demir ve Çiftçi (2016), Güney ve Biçer (2016)
Mesleki etik algısında yaşanan kafa karışıklığı	7	Ergün ve Gül (2005), Kutlu (2008), Koç (2010), Sakarya ve Kara (2010), Soylu (2010), Daştan vd. (2015), Kızıl vd. (2015),
Toplumsal ahlakta meydana gelen erozyon	6	Albez ve Yıldırım (2005), Tükenmez ve Kutay (2005), İşgüden (2007), Kısakürek ve Alpan (2010), Gümüş ve Gögebakan (2016), Gül ve Erol (2016)
Cinsiyet kaynaklı nedenler	5	Kutlu (2008), Kutluk (2010), Sakarya ve Kara (2010), Özyürek (2012), Karaman (2015),
Kalifiye eleman yetersizliği	3	Özyürek (2012), Demir ve Çiftçi (2016), Güney ve Biçer (2016)

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

İşe bağlılık	2	Gül ve Erol (2016), Gündoğmuş (2017)
Mesleki tecrübe	1	Yılmaz vd. (2015)

Etik dışı davranışların önlenmesine yönelik çalışmalarda öne çıkan bulgular ise şu şekildedir. Meslek mensuplarının etik algısında yaşadıkları kafa karışıklığının giderilmesi amacıyla öncelikle meslek etiği eğitimin hem meslek mensubu adaylarına eğitim gördükleri kurumlar tarafından hem de meslek mensuplarına meslek örgütleri tarafından sadece teorik olarak değil aynı zamanda uygulamalı olarak verilmesi gerektiği çalışmalarda ifade edilmiştir. Bu eğitimlerin ayrıca bir sefer değil çeşitli zamanlarda tekrarlanarak verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Diğer bir öneri ise mevzuatlara var olan yasal boşlukların doldurulması, mevzuatların sadeleştirilmesi ve denetimlerin artırılmasıdır. Meslek etiği ile ilgili bir kurumun oluşturulması, farkındalık yaratmak anlamında seminer konferanslar paneller düzenlenmesi de öneriler içerisinde yer almaktadır. Rekabetin yarattığı etik dışı davranışların azaltılması amacıyla muhasebe mesleğiyle ilgili bölgesel kotalar konması ve her bölgeye özgü belli sayıda muhasebe bürosu açılmasına izin verilmesi de çalışmalarda ileri sürülen önerilerden biridir. İlgili çalışmaların özetlendiği Tablo 3 aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranışlarının Önlenmesi Üzerine Yapılan Çalışmalarda Ortaya Çıkan Başlıklar

Tespitler	Çalışma Sayısı	Çalışmalar
Mesleki etik eğitimlerin hem nicelik hem de nitelik bakımından artırılması	17	Albez ve Yıldırım (2005), Kutlu (2008), Kısakürek ve Alpan (2010), Sayım ve Usman (2016), Güney ve Çınar (2012), Özyürek (2012), Çiçek vd. (2013), Dağlı ve Çetin (2014), Yücel ve Kartal (2014), Karaman (2015), Kızıl vd. (2015), Yılmaz vd. (2015), Fidan ve Özer (2016), Gündoğmuş (2017), Tuğay ve Kılıç (2017), Kılılı vd. (2018), Kırıtöğlü ve Özbirecikli (2018)
Etkin ve yeterli oranda denetimin yapılması ve cezai yaptırımların uygulanması	5	Sayım ve Usman (2016), Özyürek (2012), Dağlı ve Çetin (2014), Yücel ve Kartal (2014), Karaman (2015),
Mevzuatlardaki karışıkların ve boşlukların giderilmesi	4	Okay (2011), Özyürek (2012), Kızıl vd. (2015), Kılılı vd. (2018),
Meslek etiği ile ilgili kurumun ve/veya etik sözleşmesinin oluşturulması	3	Albez ve Yıldırım (2005), Özçelik ve Keskin (2017), Tuğay ve Kılıç (2017)
Meslek etiği ile iliği farkındalık için reklam vb. kamu spotlarının oluşturulması	3	Albez ve Yıldırım (2005), Demir ve Çiftçi (2016), Gül ve Erol (2016)
Rekabetten kaynaklı	1	Kılılı vd. (2018)

yaşanların sorunların
giderilmesi amacıyla meslek
mensuplarına kota vb.
kısıtlamaların getirilmesi

3.3. Muhasebe Meslek Adaylarına Yönelik Çalışmalardan Elde Edilen Tespitler

Çalışmalardan elde edilen en çarpıcı tespit bayan öğrencilerin adaylarının etik davranış sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğuna dair sonuçlardır. Bayan öğrencilerin meslek etiği konusunda daha vicdani bir sorumluluk hissettikleri çalışmalarda ifade edilmiştir. Diğer önemli bir tespit ise öğrencilerinden etik algısına yönelik bir genel kafa karışıklığı yaşamalarıdır. Yine çalışmalardan elde edilen önemli tespitlerden biride meslek etiği ve ahlak dersi alan öğrencilerde etik algısının yükseldiği ifade edilmiştir. İstisnai çalışmalar olmakla birlikte çalışmalarda öne çıkan diğer bir tespit ise demografik ve sosyo-kültürel yapının da öğrencilerin etik davranışları üzerinde etkili olduğu vurgulanmıştır.

Öğrenciler etik algısının gelişmesi ve meslek mensubu olduklarında etik olmayan davranışlardan kaçınılması amacıyla çalışmalarda öne çıkan önerilerin başında, meslek etiği ve ahlaki eğitimlerin hem ders olarak verilmesi hem de muhasebe dersleri içerisinde tekrarlı bir şekilde verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yine meslek adayı olacak öğrencilere yönelik meslek etiği konusunda konferans, panel ve benzeri aktivelerle etik algısının geliştirilmesine katkıda bulunulması gerektiği çalışmalarda ifade edilmiştir. İlgili çalışmaların özetlendiği aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Meslek Adayları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Öne Çıkan Başlıklar

Tespitler	Çalışma Sayısı	Çalışmalar
Bayan adayların daha etik davranış sergileme eğiliminde olmaları	8	Kurnaz ve Gümüş (2010), Ağyar vd. (2012), Daştan vd. (2015a), Ceylan ve Terzi (2016), Elagöz ve Şahbaz (2016), Koçyiğit vd. (2017), Yücenurşen vd. (2017), Güney (2018)
Adaylara yönelik hem mesleki etik, ahlaki davranış vb. eğitimlerle ağırlık verilmesi	8	Ağyar vd. (2012), Fidan ve Subaşı (2014), Alkan (2015), Daştan vd. (2015a), Subaşı ve Fidan (2015), Uyar vd. (2015), Ceylan ve Terzi (2016), Arslan vd. (2018)
Etik algısında yaşanan kafa karışıklığı	4	Fidan ve Subaşı (2014), Alkan (2015), Yücenurşen vd. (2017), Arslan vd. (2018)
Demografik ve sosyo kültürel farklılıklardan kaynaklı nedenler	3	Ağyar vd. (2012), Alkan (2015), Koçyiğit vd. (2017)

3.4. Meslek Etiği ile Yapılan Diğer Çalışmalardan Elde Edilen Tespitler

Bu başlık altında yapılan çalışmalardan ilki muhasebe meslek adaylarının eğitim gördükleri kurumlardaki müfredatlar üzerine yapılmıştır. Çalışmada müfredatların meslek etiği

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

algısı oluşturmada yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Vergi müfettişlerinin muhasebe meslek mensuplarının etik duyarlılıkları üzerine izlenimleri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada ise meslek mensuplarının etik algısının zayıf olduğu ve mesleklerinin gerektirdiği etik davranışlar sergilemediği yeterince istekli olmadıkları ifade edilmiştir. Bir diğer çalışmada ise mesleki etik konusuna hem meslek mensupları açısından hem de meslek adayları açısından yaklaşmıştır. Meslek adaylarının meslek mensuplarına göre etik değerler konusuna daha çok önem verdiği ifade edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonucunda hem meslek mensupları hem de meslek adayları için yapılan çalışmalarda ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri meslek etiği algısının her iki kesim içinde yeterince oluşmadığıdır. Diğer bir ifade ile muhasebe mesleği ile ilgili olarak etik olan ve etik olmayan davranışların neler olduğu konusunda her iki kesiminde yeterli bilgiye sahip olmadığı ifade edilebilir. Yine her iki kesim için yapılan çalışmalarda ortaya çıkan diğer önemli bir tespit ise bayan meslek mensupları ve bayan meslek adaylarının etik değerler konusunda karşı cinse oranla daha duyarlı olduklarıdır. Bayanlar etik konusunda vicdani bir sorumluluk taşıdıkları çalışmalarda ifade edilmiştir. Çalışmalarda tespit edilen önemli hususlardan biride meslek mensuplarının işlemlerinde yeterince etik davranmadıkları ifade edilmiştir.

Meslek mensuplarını etik dışı davranışlara iten sebeplerin başında mükellefler gelmektedir. Mükellef baskısı, mükellef kaybetme korkusu meslek mensuplarını etik dışı davranışlara itmektedir. Etik dışı davranışlara neden olan ikinci önemli faktör ise etik algısının tam olarak oluşmamasıdır. Denetimlerin yetersiz olması, mevzuatlarda yasal boşluk olması ve sürekli değişmesi ise diğer nedenler olarak sıralanabilir. Özellikle toplumsal ahlak da yaşanan bozulmaların etik dışı davranışların temelinde yattığı söylenebilir.

Etik dışı davranışların önlenmesi amacıyla çalışmalarda öne çıkan sonuç öncelikle etik algısının oluşması amacıyla hem meslek mensuplarının hem de meslek adaylarının etik değerler konusunda yeterince eğitim verilmesidir. Bu amaçla eğitim müfredatlarının güncellenmesi, sadece meslek etiği ilgili derslerin değil aynı zamanda ahlak bilincinin gelişmesi amacıyla ahlak derslerinin de müfredata yerleştirilmesi önerilebilir. Derslerin sadece teoride kalmadan çeşitli senaryolar ile uygulamalı olarak verilmesi de etik ve ahlak bilincinin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda meslek mensupları ve hatta mükelleflere yönelik de etik değerler konusunda zorunlu eğitimler verilmesi, konferansların panellerin düzenlenmesi toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla kamu spotlarının düzenlenmesi önerilebilir. Ayrıca mevzuatlardaki yasal boşlukların doldurularak, sadeleştirilmesi ve sık sık mevzuat yenilemelerden kaçınılması da etik değerlerin benimsenmesinde faydalı olacaktır. Muhasebe meslek mensupları arasında rekabet arttıkça etik değerler daha çok ihmal edildiği çalışmalarda ima edilmektedir. Bu amaçla tıpkı noterlikte uygulanmakta olan kota türü muhasebe bürolarının açılmasına kota getirilmesi ve hatta mükelleflerin sayısı bakımından da muhasebe bürolarına kontenjan sınırı getirilmesi meslek mensupları üzerindeki mükellef baskısını azaltacağı için önerilebilir.

Meslek mensupları ile yapılan çalışmalarda etik davranışlar sergilenip sergilenmediği konusunda farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak çoğu meslek mensupları etik dışı davranış sergilediğini ifade etmekten kaçınması yatmaktadır. Bu tür davranışlarda sonuçların genel geçerliliğini zayıflatmaktadır. Bu bağlamda emekli meslek mensuplarının, vergi denetmenlerinin, denetim şirketi elemanlarının da çalışmalara dâhil edilmesi çalışmaların niteliğini artıracığından bundan sonra yapılacak çalışmaların konusunu oluşturabilir.

Kaynaklar

Ağyar, E., F. A. Kutluk. Ve E. Cengiz. 2012. “Meslek Yüksekokulları Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Sosyo- Ekonomik Değişkenler Işığında Mesleki Etiğe Bakış Açılarının İncelenmesi Akdeniz Üniversitesi Örneği”, Journal of Yasar University, sayı 25, s. 4203-4228.

Akın, O. Ve K. Özdaşlı. 2014. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkeler Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz, s. 59-74.

Akdoğan, H. 2003. “Muhasebe Meslek Etiğinin Kamunun Aydınlatılmasındaki Öneme Meslek Mensuplarının Yaklaşımları”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Eskişehir.

Akkılıç, C. 2015. “Muhasebe Hata Ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından Değerlendirilmesi İle Örnek Bir Uygulama”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Albez, A. Ve S. Yıldırım. 2005. “Erzurum’da Muhasebecilerin Meslek Etiği Tutumları”, Ekev Akademi Dergisi, sayı 23 Bahar, s. 343-360.

Alkan, G. İ. 2015. “Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma”, Business And Economics Research Journal, sayı 2, s. 113-125.

Arslan, H., K. Gökoğlan. ve M. Bulut. 2018. “Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiği Algıları Üzerine Bir Araştırma”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 65 Kış, s. 295-316.

Aymankuy, Y. ve M. Sarıoğlan. 2005. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama”, Sosyal Bilimler Dergisi, 23-45..

Bozkurt, B. 2011. “Küreselleşme Sürecinin Muhasebe ve Denetim Meslek Etiği Üzerindeki Etkileri: İzmir İlinde Bir Uygulama”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

Ceylan, P. ve S. Terzi. 2016. “Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Meslek Etiği Algılamalarının İncelenmesi: Çankırı Karatekin Üniversitesi Örneği”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, sayı 13-Temmuz, s. 312-327.

Çiçek,H., S. Canbaz. ve A. Keskin. 2013. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Bakış Açıkları: Kırklareli İlinde Bir Araştırma”, Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 2-Temmuz, s. 1-20.

Çil Koçyiğit, S., M. Uzuner., E. Salgın. ve M. Yüksek. 2017. “Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: Gazi Üniversitesinde Bir Uygulama”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 2- Nisan, s. 177-196.

Çubukçu, S.. 2012. “Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitimine İlişkin Durum Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, s. 103-116.

Dağlı, S.Ş. ve A.C. Çetin. 2014. “Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Isparta İlinde Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Daştan, A., U. Bellikli. ve Y. Bayraktar. 2015a. “Muhasebe Eğitiminde İkilem Ve Etik Karar Alma Konularına Yönelik KTÜ-İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, s. 75-92.

Daştan, A., Y. Bayraktar. ve U. Bellikli. 2015b. “Muhasebe Mesleğinde Etik İkilem ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, sayı 1- Aralık, s. 63-82.

Demir, E. ve Y. Çiftçi. 2016. “Denetçi Bağımsızlığının Etik İlkeler Çerçevesine İncelenmesi: Bir Denetim Firması Uygulaması”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sayı 31, s. 88-97.

Demir, Ö. Ve İ. Tanyıldızı. 2017. “Muhasebe Kültüründe Etik Değerlerin Etkisinin Chad Analizi ile İncelenmesi: Elazığ İlinde Yapılan Bir Araştırma”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 2, s. 193-214.

Deran, A., S. İncilay ve E. Fırat. 2014. “Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etiksel Davranış, Kişisel ve Yönelimsel Beceri Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Mayıs, s. 42-58.

Dinç, E. ve M. Tunçer. 2015. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Duyarlılıkları İle İlgili Vergi Müfettişlerinin Algularına Yönelik Bir Araştırma”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, sayı 14-Winter, s. 317-338.

Öğr. Gör. Mehmet EKİNCİ-Öğr. Gör. Şahin DEĞİRMENCİ-Dr. Öğr. Üye. Saffet AKDAĞ

Elagöz, İ. ve Ü. Şahbaz. 2016. “Muhasebe Mesleğinde Etik: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma”, [Journal of Entrepreneurship & Development / Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi](#), 11/2-Winter, s. 316-340.

Erturan, E.İ. ve İ. Bekar. 2015. “Denetçilerin Meslek Etiği Algısının Hofstede’in Kültür Kuramı Işığında Değerlendirilmesi”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15-15.

Fidan, E.M. Ve Ş. Subaşı. 2014. “Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı 1-Ekim, s. 85-109.

Fidan, E.M. Ve M. Özer. 2016. “The Attitude Of Accounting Professionals towards Work Ethics and Work Ethics Educations: Bilecik Sample”, Journal Of Current Researches on Business and Economics, sayı 1, s. 1-14.

Ergün, H. ve K. Gül. 2005. “ Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Jan 25, s. 144-154.

Gül, H. ve M. Erol. 2016. “Muhasebe Meslek Mensuplarında İşe Bağlılık ve Çalışma Ahlakının Mesleki Etik Davranışa Etkisi”, Mali Çözüm Dergisi, Eylül-Ekim, s. 51-74.

Gümüş, U.T. ve H. Gögebakan. 2016. “Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik, Aydın İlinde Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, sayı 3-Haziran, s. 12-27.

Gündoğmuş, F. 2017. “Muhasebe Meslek Mensuplarında İş Yaşam Dengesinin Meslek Etiğine ve İşe Bağlılığa Etkisi”, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Güney, C. ve M. S. Biçer. 2016. “Muhasebe Meslek Etiği ve Erzincan İlinde Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 45- Ağustos, s. 790-802.

Güney, C. 2018. “Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Mesleki Etik Algısı Üzerine Bir Araştırma: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 65 Kış, s. 295-316.

Güney, S. ve O. Çınar. 2012. “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26-2.

Hacıhasanoğlu, T. 2013. “Sakarya İlinde Faaliyet Gösteren Bağımsız Muhasebecilerin Meslek Etiği Algılama Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, sayı 1, s. 357-372.

İşgüden, B. 2007. “Sosyal ve Kültürel Değerlerin Muhasebe Etiği Üzerine Etkileri”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Muhasebede Meslek Etiği Çalışmalarının İrdelenmesi

Karaman, E. S. 2015. “Muhasebe Meslek Etiği ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Kurallara Bakışı Balıkesir İli Örneği, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kıllı, M., H. Türkoğlu. ve C. Gülmez. 2018. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Algısı: Malatya İlinde Bir Araştırma”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Sayı 1-Mart, s. 45-62.

Kırıtoğlu, C. ve M. Özbirecikli. 2018. “Bağımsız Denetçilere Yönelik Etik Eğitiminin Bağımsız Denetçilerin Muhasebe Hilelerini Algılamalarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, sayı 1-Mart, s. 27-44.

Kısakürek, M.M. ve N. Alpan. 2010. “Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, jul 47, s. 213-228.

Kızıl,C., Akman,V., S. Aras. ve Erzin, N. O. 2015. “Yalova İlinde İkamet Eden Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Algısı”, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 1, s. 6-31.

Koç, V. 2010. “Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Mükellefin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri Manisa İli Örneği”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Kurnaz, N. ve Y. Gümüş. 2010. “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı Analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Apr 46, s. 157-174.

Kutlu, H.A. 2008. “Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İnkilemleri: Kars Ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63-2, s. 143-17.

Kutluk, F.A. 2010. “Davranışsal Muhasebe Çerçevesinde Etik Konusunun Değerlendirilmesi”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Antalya.

Okay, S. 2011. “Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi”, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Özçelik, H. Ve S. Keskin. 2017. “Muhasebe Meslek Etiği ve Uygulamaları: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 2, s. 138-150.

Özer, G. Ve M. Uyar. 2010. “Muhasebecilerin Etik Oryantasyonlarının Mesleki Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Oct 48, s. 89-100.

Özkan, A. Ve T. Hacıhasanoğlu. 2012. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Kişilik Özellikleri ve Etik Karar Verme Davranışları Arasındaki İlişkiler”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, sayı 2, s. 37-52.

Özyürek, H. 2012. “Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik: Ankara’da Muhasebeciler Üzerine Araştırma”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, sayı 1, s. 125-137.

Sakarya, Ş. ve S. Kara. 2010. “Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sayı 18, s. 57-72.

Sayım, F. ve Ö. Usman. 2016. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Algısı Yalova Örneği”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, sayı 16, s. 247-261.

Soylu, Y. 2010. “Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Düzeylerinin Meslek Etiğinin Algılanması Üzerindeki Etkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletmen Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Subaşı, Ş. ve M. E. Fidan. 2015. “Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Eğitimi Görüşleri”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, sayı 3- Eylül, s. 667-700.

Tuğay, O. ve M.B. Kılıç. 2017. “Meslek Etiği ve Muhasebe Mensuplarının Etik Sözleşme Algısının Kuramsal Modeli”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 22- Aralık, s. 542-554.

Tükenmez, M. ve N. Kutay. 2005. “Muhasebe Meslek Mensubunu Karar Alma Sürecinde Meslek Ahlakının Yeri: Çok Boyutlu Analiz-İzmir Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Jan 25, s. 155-164.

TÜRMOB-TESMER. 2010. Mesleki Uyum Eğitimi, Meslek Hukuku, Mesleki Değerler ve Etik, Temel Eğitim ve Staj Merkezi Yayınları, Ankara.

Uyar, S., A. Kahveci. ve M. Yetkin. 2015. “Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 2- Ocak, s. 237-247.

Yalçın, S. 2011. “Muhasebe Meslek Mensupları ve İşletmelerin Etik Konusunda Tutumları: Türkiye Araştırması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim, s. 47-66.

Yatkın, A. 2008. “Etik Düşünce ve Davranışın Yerel Yönetimlerde Hizmet Verimliliğinin Arttırılmasında Rolü ve Önemi Elazığ Belediyesi Örnek Alan Araştırma”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 1, s. 213.

Yıldız, G. 2010. “Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 36-Ağustos-Aralık, s. 155-178

Yılmaz, E., S. Yıldırım. ve H.H. Bahar. 2015. “ Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak, s. 27-42.

Muhasebede Meslek Etiği alışmalarının İrdelenmesi

Yücenurşen, M., H. Duman. Ve Y. Polat. 2017. “Muhasebe Eğitimi Alan Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Etik Davranışlarının Tespiti Üzerine Bir Araştırma: Ortaköy MYO Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, sayı 2- Kasım, s. 96-110.

Yücel, R. ve C. Kartal. 2014. “Muhasebecilerin Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına İlişkin Bir Araştırma”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 2, s. 123-148.

ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARI ALANINDA YENİ BİR DÜZENLEYİCİ KURULUŞ OLARAK AAOIFI VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

AAOIFI AS A NEW REGULATORY ORGANIZATION IN THE AREA OF INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS, AND ITS APPLICABILITY IN TURKEY

Arş. Gör. Ayhan YATBAZ* Prof. Dr. Özgür ÇATIKKAŞ**

Özet: Muhasebe mali nitelikteki işlem, olay ve koşulların tanımlanması, ölçülmesi ve raporlanması sürecidir. Muhasebe standartları ise tanımlama, ölçme ve raporlama ilkelerinin belli kurallara bağlanması ve bu kuralların ulusal veya uluslararası düzeyde genel geçer hale getirilmesi olarak tanımlanabilir. Muhasebe standartları yerel düzeyde olabileceği gibi uluslararası düzeyde de olabilir. Türkiye'deki Tek Düzen Muhasebe Sistemi, ABD'deki Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri yerel düzeyde muhasebe standartlarına örnek gösterilebilir. Günümüz dünyasında, uluslararası düzeyde muhasebe standartları düzenleyen iki önemli kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan ilki IASB olup bugün Türkiye de dahil dünyada birçok ülkede bu kuruluşun standartları kullanılmaktadır. İkincisi ise AAOIFI olup IASB kadar olmasa da yine dünyada geniş bir uygulama alanına sahiptir. Bu iki uluslararası kurum arasındaki en belirgin fark AAOIFI sadece İslami finansal kuruluşlara yönelik İslami ilkelerle uyumlu muhasebe standartları yayınlarken, IASB tüm sektörler için muhasebe standartları yayınlamaktadır. Türkiye'de IASB standartları KGK tarafından Türkiye Muhasebe Standartları/Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) adıyla yayınlanmaktadır. AAOIFI standartları ise Türkiye'de henüz bir uygulama alanına sahip değildir. Bununla birlikte katılım bankası adıyla, Türkiye'de İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren birkaç finansal kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların çalışma prensipleri ve iş modelleri geleneksel bankalarınkinden farklıdır. Dolayısıyla, bu iki bankacılık türünün uyguladıkları muhasebe standartlarının kendi çalışma prensiplerine ve iş modellerine uygun olması beklenmektedir. Bu çalışmada genel olarak AAOIFI ve bu kurum tarafından yayınlanan muhasebe standartlarının Türkiye'de uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Uluslararası Muhasebe Standartları, AAOIFI, KGK, İslami finansal kurumlar

* Bankacılık ve Finans Bölümü, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi; Eposta: ayhanyatbaz@hotmail.com, Tel: 536 474 5043

** Sigortacılık Bölümü, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Marmara Üniversitesi

Uluslararası Muhasebe Standartları Alanında Yeni Bir Düzenleyici Kuruluş Olarak Aaoifi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

Abstract: Accounting is the process of recognizing, measuring and reporting financial transaction, events and conditions. Accounting standards can be defined as defining the principles of definition, measurement and reporting and making these rules nationally or internationally. Accounting standards can be nationwide or at international level. Uniform Accounting System in Turkey, Generally Accepted Accounting Principles in the United States are examples of accounting standards at the national level. In today's world, there are two important institutions that regulate international accounting standards. The first of these organizations is the IASB and today the accounting standards issued by the IASB (International Accounting Standards Board) are adopted in many countries around the world, including Turkey. The second is AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) and it has a wide range of applications in the world, although not as much as the IASB. The most significant difference between these two international institutions, whereas AAOIFI only sets accounting standards in accordance with Islamic principles for Islamic financial institutions, IASB publishes accounting standards for all sectors. In Turkey IASB’s standards are published by KGK (The Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority-POA) by name Turkey Accounting Standards/Turkey Financial Reporting Standards (TAS/IFRS). AAOIFI’s accounting standards are not yet used in Turkey. However, participation banks by name, in Turkey there are several financial institutions operating in the field of Islamic banking. The working principles and business models of these organizations are different from those of conventional banks. Therefore, the accounting standards applied by these two types of banking are expected to be in line with their working principles and business models. In general, this study focused on the issues of the AAOIFI and the applicability in Turkey of its accounting standards.

474

Key Words: Accounting, International Accounting Standards, the AAOIFI, the POA, Islamic financial institutions

GİRİŞ

Muhasebe, bir iktisadi işletme ile ilgili ekonomik sonuç doğuran olay ve işlemleri izleyen, sınıflandıran, belgelere dayandıran kaydeden ve bunları finansal tablo ve raporlara bağlayarak ilgililere sunan bir bilgi üretim ve iletim sistemidir.⁶⁶ Muhasebe mali nitelikteki işlemlerin tanımlanması, ölçülmesi, sınıflandırılması (sunulması) ve raporlanması süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçteki adımların genel geçer belli kurallara bağlanması işlemi de muhasebede standartlaşma olarak ifade edilebilir.

Muhasebe standardı, mali tablo ve raporlar ile bunlara esas olan mali verilerin standart kurallara göre işlenmesini ve bunlara dayanılarak çıkarılan mali tablo ve raporlarda yeknesaklığın sağlanmasıdır.⁶⁷

⁶⁶ Ali Rıza Zafer SAYAR. “Oluşturulmakta Olan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun Işığı Altında Türkiye’de Muhasebe Standartlarının Mevcut Durumu ve Kamuyu Aydınlatma. Muhasebe ve Denetime Bakış. Ekim 2002, ss.73-80, s.77

⁶⁷ Ali Rıza Zafer SAYAR. a.g.m., Ekim 2002, s.77

Muhasebe standartları ülke bazında olabileceği gibi uluslararası düzeyde de olabilir. Türkiye’de Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği kapsamında uygulanan Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve ABD’de Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (General Accepted Accounting Principles) ülke çapında muhasebe standartlarına örnek verilebilir. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurumu/UMSK (International Accounting Standards Board/IASB) ve İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions/AAOIFI) da uluslararası düzeyde muhasebe standartları düzenleyen kuruluşlara örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye’de uluslararası muhasebe standartlarına uyum sağlamaya yönelik ilk girişim TÜRMOB tarafından 9.2.1994’te Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’nun (TMUDESK) oluşturulmasıyla başlamıştır. Kurul standartları Ulusal Muhasebe Standardı adıyla yayınlamıştır. Bununla birlikte standartları geliştirirken Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartları ile ülke uygulamaları ve koşulları esas almıştır.⁶⁸ Türkiye’de, AB müzakerelerine başlanmasıyla birlikte uluslararası muhasebe standartlarına uyum konusunda hızlı gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu amaçla, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa 18.12.1999 tarih ve 4487 sayılı Kanunla eklenen Ek-1’inci madde uyarınca kurulan ve idari ve mali özerkliği bulunan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu 07.03.2002 tarihinde ilk toplantısını yaparak faaliyete geçmiş, 30 Ocak 2007 itibariyle geçerli tüm standartları Türkçeleştirip yayınlamıştır.⁶⁹

Kasım 2011’de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) kurulmasıyla birlikte TMSK’nın tüm yetkileri bu kuruma devredilerek faaliyetlerine son verilmiştir. Böylelikle KGK Türkiye’de muhasebe ve denetim alanında standartlar hazırlayan tek yetkili kurum haline gelmiştir. KGK kurulduğu günden bu yana UMSK (IASB) tarafından yayınlanmakta olan muhasebe standartlarını Türkçeye kazandırarak ilgili kuruluşların uygulamasıyla ilgilenmiştir. Bugün gelinen nokta ise AAOIFI tarafından yayınlanan muhasebe, denetim, etik ve yönetim alanındaki standartları da Türkçeye kazandırıp ilgili kuruluşlara uygulama hazırlığı içine girmiştir. Nitekim Türkiye’de İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren katılım bankalarının, İslami sigortacılık alanında faaliyet gösteren kuruluşların ve diğer türden İslami finans kuruluşlarının varlığı böyle bir gelişmeyi gerekli ve hatta zorunlu hale getirmektedir. Zira gerek bu kuruluşların ülke çapında kendi içlerinde gerekse dünyadaki benzerleriyle finansal anlamda karşılaştırılabilirliğini ve gerçeğe ve ihtiyaca uygun finansal bilgiler sunmalarını sağlamak açısından bu tür kuruluşların doğasıyla uyumlu gerek muhasebe gerekse diğer türden düzenlemelerin yapılması önemli bir gerekliliktir.

Muhasebe Standartları Alanında Düzenleyici Bir Kuruluş Olarak AAOIFI

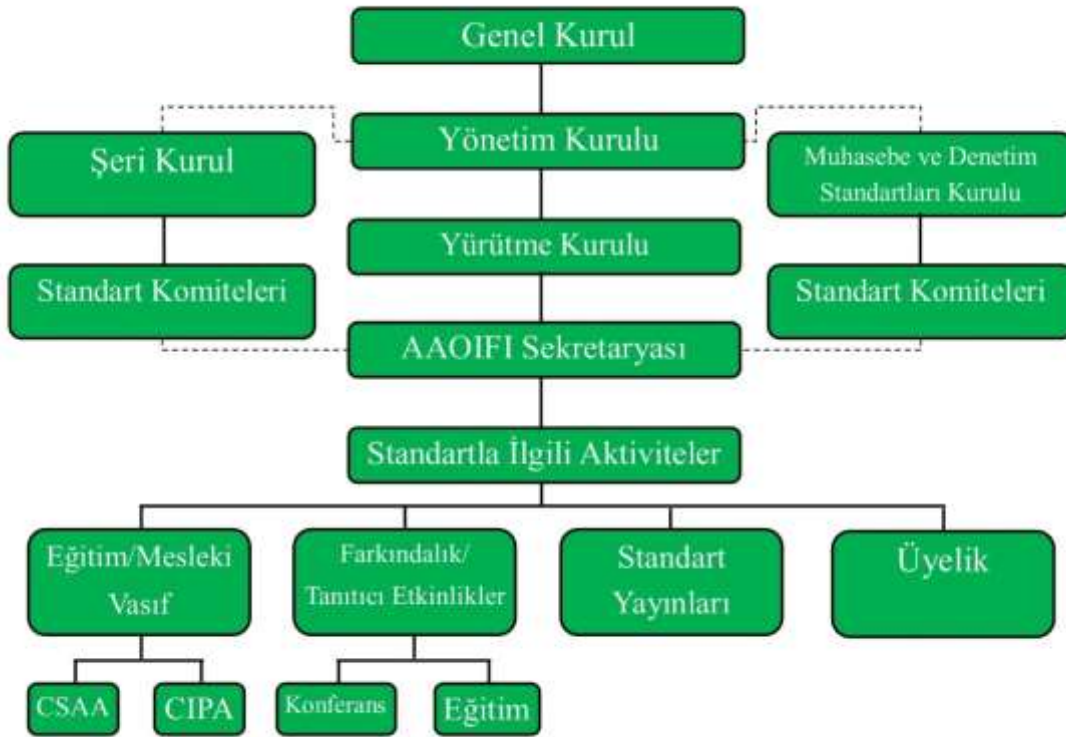
⁶⁸ Yüksel KOÇ YALKIN (t.y.), Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK) ve Ulusal Standartların Geliştirilmesi. s.260-1.

⁶⁹ Murat ERDOĞAN ve Engin DİNÇ, Türkiye Muhasebe Standartları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. s.155.

Uluslararası Muhasebe Standartları Alanında Yeni Bir Düzenleyici Kuruluş Olarak Aaofî Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

26 Şubat 1990’da Cezayir’de İslami finansal kuruluşların katılımıyla düzenlenen bir toplantıda varılan mutabakat sonucu İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu’nun (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) kurulmasına karar verilmiştir. 27 Mart 1991’de ise İslami Kalkınma Bankası (IDB) öncülüğünde Bahreyn’de resmîyet kazanmıştır. AAOIFI kâr amacı gütmeyen uluslararası özerk bir yapıya ve tüzel bir kişiliğe sahiptir. AAOIFI’nin amacı uluslararası standart ve uygulamalar ile İslami ilkelerle uyumlu ihtiyaçları göz önüne alarak İslami finansal kuruluşların faaliyetleriyle ilgili muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartlar hazırlamak ve geliştirmektir. İslami finansal kuruluşlara yönelik AAOIFI standartları ilk olarak 1993 yılında yayınlanmıştır. AAOIFI uluslararası İslami finansa yönelik Şer’î, muhasebe, denetim, etik ve yönetim konularında şimdiye kadar yaklaşık olarak toplam 100 adet standart yayınlamıştır. AAOIFI’nin Organizasyonel yapısı temel olarak genel kurul ve doğrudan doğruya bu kurula bağlı yönetim kurulundan oluşmaktadır. Aşağıda AAOIFI’nin kuruluş yapısını gösteren bir şema sunulmuştur.

Şema 1: AAOIFI’nin Organizasyonel Yapısı

Kaynak: <http://aaofî.com/structure/?lang=en> yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Organizasyon yapısında muhasebe ve denetim standartları kurulunun şer’î kurul ve yürütme kuruluyla birlikte doğrudan yönetim kuruluna bağlı olduğu görülmektedir. Şer’î kurul ve muhasebe ve denetim standartları kurulu yönetim kurulu çatısı altında eşgüdümlü olarak hareket etmektedirler. Böylelikle

İslami ilkelerle uyumlu muhasebe ve denetim standartlarının oluşturulması mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda AAOIFI tarafından yayınlanmış ve henüz taslak halinde olan finansal muhasebe standartları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 1: AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları

Yayınlanmış Standartlar	
KÇ	İslami Finansal Kurumlarda Finansal Raporlamaya Yönelik Kavramsal Çerçeve
FMS1	İslami Banka ve Finansal Kurumların Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FMS2	Murabaha ve Satın Alma Vaatli Murabaha
FMS3	Mudarebe Finansmanı
FMS4	Muşarake Finansmanı
FMS7	Selem ve Alt Selem
FMS8	Kiralama ve Finansal Kiralama
FMS9	Zekât
FMS10	İsina' ve Alt İstisna
FMS11	Karşılıklar ve Yedekler
FMS12	İslami Sigorta Şirketlerinin Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FMS13	İslami Sigorta Şirketlerinde Fazlalık ve Açığın Belirlenme ve Paylaştırılma Esaslarının Açıklanması
FMS14	Yatırım Fonları
FMS15	İslami Sigorta Şirketlerinde Karşılıklar ve Yedekler
FMS16	Yabancı Para İşlemleri ve Yurt Dışı İşlemler
FMS18	Geleneksel Finansal Kurumlar Tarafından Sunulan İslami Finansal Hizmetler
FMS19	İslami Sigorta Şirketlerinde Katkı Payları
FMS20	Vadeli Satış
	Varlıkların Transferine Yönelik Açıklamalar

Uluslararası Muhasebe Standartları Alanında Yeni Bir Düzenleyici Kuruluş Olarak Aaoifi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

FMS21	Faaliyet Alanı (Bölüm) Raporlama
FMS22	Konsolidasyon
FMS23	İştiraklerdeki Yatırımlar
FMS24	Sukuk, Hisse Senedi ve Benzer Araçlardaki Yatırımlar
FMS25	Gayrimenkullerdeki Yatırımlar
FMS26	Yatırım Hesapları
FMS27	Taslak Standartlar Sukuk, Hisse Senedi ve Benzer Araçlardaki Yatırımlar (Revizyon)
FMS25	Murabaha ve Diğer Ertelenmiş Ödemeli Satışlar
FMS28	Sukuk İhraçları
FMS29	Değer Düşüklüğü ve Kredi Kayıpları
FMS30	Yatırım Acenteliği
FMS31	Sukuk Sahiplerine Yönelik Finansal Raporlama
FMS34	Risk Rezervleri
FMS35	

Kaynak: Tablodaki veriler AAOIFI finansal muhasebe standartları esas alınarak yazar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve oluşturulmuştur.

Şayet şu an taslak halinde olan FMS28 Murabaha ve Diğer Ertelenmiş Ödemeli Satışlar kesinleşmesi halinde önceki versiyon olan FMS2 Murabaha ve Satın Alma Vaatli Murabaha standardı yürürlükten kalkmış olacaktır. Kurum mevcut standartlarını geliştirmekte ve ihtiyaç duyulması halinde yeni standartlar yayınlamaktadır. Nitekim yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere AAOIFI yedi adet taslak standart üzerinde çalışmaktadır

AAOIFI VE IASB’nin Karşılaştırılması

AAOIFI İslami finansal hizmetler sunan kurumlara yönelik muhasebe, denetim, etik, yönetim ve Şer’i alanlarda standartlar yayınlayan uluslararası özerk bir kurumdur. AAOIFI’nin yayınladığı standartların en büyük özelliği İslami finansal ürünlere yönelik spesifik standartlardan oluşmasıdır. Buna karşılık sadece muhasebe alanında standartlar yayınlayan IASB tüm sektör ve işlemlere yönelik ortak standartlar

düzenlemektedir. Aşağıdaki tabloda AAOIFI VE IASB arasındaki temel farklılıklar gösterilemeye çalışılmıştır.

Tablo 3: AAOIFI ve IASB'nin Karşılaştırılması

AAOIFI	IASB
İslami bakış açısına göre şekillenmiştir.	Seküler bakış açısına göre şekillenmiştir.
Muhasebe, denetim, etik, yönetim ve şer'i alanlara yönelik standartlar yayınlamaktadır.	Sadece muhasebe alanına yönelik standartlar yayınlamaktadır.
Öncelikli olarak İslami finansal kurumlara yönelik standartlar yayınlamaktadır.	Tüm sektörlerle yönelik ortak standartlar yayınlamaktadır.
İslami finansal ürünlere yönelik spesifik standartlar yayınlamaktadır.	Tüm finansal ürünlere yönelik ortak standartlar yayınlamaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere AAOIFI İslami bakış açısına göre şekillenmiş bir kuruluşken, IASB seküler dünya görüşü üzerine temellenmiştir. Bu bakımdan IASB düzenlemelerinde İslam dininin ya da başka herhangi bir dinin gerekliliklerine ilişkin etkiler gözlenmez. Buna karşılık AAOIFI düzenlemelerinde baştan sona İslam dininin gereklilikleri etkili olmuştur.

AAOIFI Muhasebe Standartlarının Türkiye'de Uygulanabilirliği

AAOIFI öncelikle İslami bankalar ve finansal kuruluşlara yönelik standartlar oluşturmayı amaç edinmiş bir kurumdur. 1980'lerin sonlarına doğru dünyada İslami bankalar hızla artmaya ve önemli bir varlık büyüklüğüne ulaşmasıyla birlikte dünya çapındaki bu türden kuruluşların finansal bilgilerinin karşılaştırılabilir olmasını ve gerçeğe uygun sunumu sağlamak amacıyla İslami finans sektörünün çeşitli kesimlerinden temsilcilerinin katılımıyla AAOIFI oluşturulmuştur. Türkiye İslami bankalarla 1980'li yılların ortalarında özel finans kurumları adıyla tanışmıştır. Türkiye'de yaklaşık 32 yıllık bir geçmişe sahip olan İslami bankacılık bugün gelinen noktada TKBB verilerine göre yaklaşık 200 milyar TL aktif büyüklüğüne ulaşmıştır. Kasım 2018 itibarıyla Türkiye'de Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası İslami bankacılık alanında faaliyet göstermektedir. Söz konusu beş bankanın toplam varlıkları tüm bankacılık sektörünün yaklaşık olarak %5'ini oluşturmaktadır.

Katılım bankacılığı Türkiye'de her ne kadar yaklaşık 30 yıllık süreç içerisinde istenilen düzeye ulaşmamış olsa da bu sektöre yönelik İslami ilkelerle uyumlu muhasebe ve denetim standartları ihtiyacı özellikle son yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Bu konuda ilk olarak TKBB tarafından AAOIFI Şer'i Standartları, Faizsiz Bankacılık Standartları adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Diğer taraftan KGK da söz konusu kurumun ilgili standartlarının Türkçeye kazandırılması için gerekli girişimleri başlatmıştır. KGK, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 88'inci maddesi uyarınca Türkiye'de muhasebe standartları alanında düzenleme yapma konusunda tek yetkili kurumdur. Kurumun yayınladığı standartlar Türkiye Muhasebe Standartları

Uluslararası Muhasebe Standartları Alanında Yeni Bir Düzenleyici Kuruluş Olarak Aaoifi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

olarak anılmaktadır. Kurum şu an itibarıyla Türkiye Muhasebe Standartları adıyla sadece Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından yayınlanan muhasebe standartlarını yayınlamaktadır. Kurum 27.09.2017 tarihinde AAOIFI ile bir telif anlaşması imzalayarak AAOIFI tarafından yayınlanan muhasebe, denetim, etik ve yönetim standartlarını Türkçeye kazandırma çalışması başlatmıştır. KGK hali hazırda henüz taslak aşamasında olan aşağıdaki finansal muhasebe standartlarını kamuoyunun görüşüne sunmuştur.

- Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve
- FFMS 1: Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
- FFMS 3: Mudârebe
- FFMS 4: Müşâreke Finansmanı
- FFMS 7: Selem ve Paralel Selem
- FFMS 9: Zekât
- FFMS 10: İstisna’ ve Paralel İstisna’
- FFMS 28: Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar

Böylelikle Türkiye’de faaliyet gösteren İslami finans kuruluşlarının finansal tablolarının hem Türkiye’deki kuruluşlar ile hem de benzer nitelikteki yabancı kuruluşlar ile karşılaştırılabilirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Diğer taraftan bu kuruluşların finansal tablolarında gerçeğe ve ihtiyaca uygun bilginin sunulması ve faaliyetlerine uygun şekilde finansal tablolar hazırlamaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Standartları Organizasyonu (AAOIFI) dünyada İslami banka ve finans kuruluşlarının artmasıyla birlikte bu kuruluş ve ilgili meslek temsilcilerinin bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası özerk bir kurumdur. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere AAOIFI’nin kurulması tamamen ihtiyaca binaen olmuştur. İslami bankalar ve diğer finansal kuruluşların dünyada hızla sayılarını ve varlıklarını artırmasıyla birlikte bu kuruluşlar arasında finansal anlamda karşılaştırma ve gerçeğe ve ihtiyaca uygun bilgi sunma gereksinimi doğmuştur. AAOIFI bu doğrultuda söz konusu kuruluşlara yönelik olarak şer’i, muhasebe, denetim, yönetim ve etik konularında standartlar yayınlamakta ve uygulanmasını takip etmektedir. Türkiye’de de İslami bankalar ve diğer finans kuruluşlarının giderek artan bir öneme sahip olması bugün geldiğimiz noktada bu kuruluşlara yönelik İslami ilkelerle uyumlu standartların oluşturulması gerekliliğini tartışmaya açmıştır. Bu konuda ilk olarak TKBB tarafından Şer’i Standartlar, Faizsiz Bankacılık Standartları adıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Hemen ardından KGK kendisine verilen yetkiye dayanarak 27.09.2017 tarihinde AAOIFI ile yapmış olduğu telif

sözleşmesi doğrultusunda bu kurum tarafından yayınlanan muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartların Türkçeye kazandırılması çalışmasına başlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak 5.11.2018 tarihinde aşağıda belirtilen standartları Türkçeye çevirerek kamuoyunun görüşüne ve tavsiyesine sunmuştur.

- Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve
- FFMS 1: Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
- FFMS 3: Mudârebe
- FFMS 4: Müşâreke Finansmanı
- FFMS 7: Selem ve Paralel Selem
- FFMS 9: Zekât
- FFMS 10: İstisna' ve Paralel İstisna'
- FFMS 28: Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar

Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) adıyla Türkçeye çevrilen AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları (FMS) ilk aşamada tavsiye niteliğinde olacağı çok açıktır. Ancak ilerleyen zamanlarda 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda belirtilen "faizsiz finans alanında yayımlanan uluslararası standartların mevzuatımıza kazandırılması" hedef doğrultusunda mevzuatımıza geçeceği kesindir. Böylelikle Türkiye'de bir yandan UMSK standartları esas alınarak yayınlanan TMS/TFRS'ler uygulanırken diğer taraftan AAOIFI standartları esas alınarak yayınlanacak olan FFMS'ler de yürürlükte olacaktır. Her ne kadar ilk bakışta iki başlılık oluşacağı gibi bir sakınca akıllara gelse de dünya uygulamaları göz önüne alındığında bu durumun hiçbir sakınca ortaya çıkarmadığı görülmektedir. Zira İslami bankalar ve diğer finans kuruluşlarının doğasına uygun olarak hazırlanan FFMS'lerin yetersiz kaldığı noktalarda TMS/TFRS'ler devreye girecektir. Bu süreçte önem verilmesi beklenen en önemli konu bu alanda ihtiyaç duyulacak olan uzman kimselerin yetiştirilmesidir. Bunun için Bahreyn ve Malezya gibi ülkelerdeki İslami finansal kuruluşlara yönelik muhasebeyle ilgili alanlarda lisans ve lisans üstü öğrenim hareketliliklerinden faydalanmak açığın kapatılmasında önemli rol oynayabilir.

Kaynaklar

Ali Rıza Zafer SAYAR. "Oluşturulmakta Olan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun Işığı Altında Türkiye'de Muhasebe Standartlarının Mevcut Durumu ve Kamuyu Aydınlatma. Muhasebe ve Denetime Bakış. Ekim 2002, ss.73-80, s.77

Uluslararası Muhasebe Standartları Alanında Yeni Bir Düzenleyici Kuruluş Olarak Aaoifi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

Yüksel KOÇ YALKIN, Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMMOB) ve Ulusal Standartların Geliştirilmesi. s.260-1. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5399.pdf> (Erişim: 26.10.2018)

Murat ERDOĞAN ve Engin DİNÇ, Türkiye Muhasebe Standartları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. s.155. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/427959> (Erişim: 26.10.2018)

IFSB, Islamic Financial Services Industry (IFSI) Stability Report 2018.

<http://www.tkbb.org.tr>

<http://www.kgk.gov.tr>

<http://www.aaoifi.com>

ERMENİSTAN-AZERBAYCAN DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN BM'DE DÜZENE SALINMAMASININ TEMEL NEDENİ VE GÜVENLİK KONSEYİ'NİN ÇATIŞMAYI ÇÖZME KABİLİYETİNİ SAĞLAYAN FAKTÖRLER

THE MAIN REASONS OF NOT-BEING REGULETED ARMENIAN-AZERBAIJANI NAGORNO-KARABAKH CONFLICT BY THE UN AND THE FACTORS THAT GIVE GROUND TO THE RESOLUTION OF CONFLICT BY THE SECURITY COUNCIL

DADAŞOVA Ramile BEHLÜL KIZI*

1988 yılından itibaren Ermenistan Azerbaycan'a karşı sonraki askeri tecavüz etti, Dağlık Karabağ Özerk vilayetini (arazisi 4388 km2) ve çevre bölgeleri - Ağdamı, Füzulini, Laçını, Kelbeceri, Cebrail'i, Qabadlını, Zengilanı işgal etti. Ermenistan'ın "etnik temizlik" politikası sonucunda sadece 1988-1992 yıllarında şimdiki Ermenistan topraklarından 250 binden fazla Azeri mülteci, 1988-1993 yıllarında Dağlık Karabağ ve çevre 7 bölgenin işgali sonucunda 700 bine yakın Azeri mülteci durumuna düştü. 20000 den fazla insan hayatını kaybetti, 50000 den fazla kişi yaralandı veya sakat oldu, yaklaşık 4866 kişi esir düştü. Onlardan 314-ü kadın, 58 i çocuk, 255-i ihtiyardı.

BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ sorunu konusunda 4 karar kabul etti. BM Güvenlik Konseyi'nin Dağlık Karabağ sorunu konusunda kabul ettiği tüm kararlarda Azerbaycan'ın egemenliği, toprak bütünlüğü, uluslararası tanınmış sınırların dokunulmazlığı onaylanır. Fakat hiçbir kararda Ermenistan saldırgan devlet olarak çözümlenmemiştir ve bu da sorunun düzene salınmamasının temel nedenidir.

Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ sorunu konusunda kabul ettiği beyanatlarında ve kararlarında sorunun AGİT Minsk süreci çerçevesinde çözümüne taraftar olduğunu bildirdi. BM Antlaşmasının VIII bölümüne uygun olarak yerel tartışmaların mesaj Güvenlik Konseyi'ne verilmezden önce bölgesel veya alt bölgesel kurumlara devredilebilir. Bölgesel örgüt ilk aşamada sorunun üstesinden ulaşamaz ve çatışma genişlənirsə, onun çözümlenmesi meselesi Güvenlik Konseyi'nin düşmektedir. 1992 yılı 24 Mart AGİT Bakanlar Konseyi aldığı karara göre Dağlık Karabağ sorununun barış yoluyla çözümlenmesi için 11 devletten (Azerbaycan, Ermenistan, ABD, Rusya, Fransa, Almanya, İsveç, İtalya, Belarus, Türkiye, Çek Cumhuriyeti) oluşan Minsk grubu oluşturulsa da, Azerbaycan'ın topraklarının birbiri ardına işgal edilmesi gösterdi ki, AGİT'in bu sorunu çözmeye muktedir değildir. Öyle ki, Azerbaycan tarafa Minsk toplantıları sırasında mümkün baskılar gösterildi. Azerbaycan Ermenistan Cumhuriyeti'nin saldırgan olarak tanınmasını talep etse de, çatışma taraflarına uygulanan «tarafların eşit sorumluluğu» sorunun çözülmesine ciddi engel oldu. AGİT belgelerinde Dağlık Karabağ'ın çatışma tarafı gibi gösterilmesi Ermenistan'ın işgalci siyasetine teşvik verdi.

* Ph.D. Dr. doç. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, Bilimsel İşler Direktör Yardımcısı dadashova.ramila @ rambler.ru

Ermenistan-Azərbaycan Dağlık Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

Dağlık Karabağ sorunu üzere AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları, özellikle de Rusya ve ABD sorumluluktan kaçmak için kendi jeostratejik çıkarlarını Minsk Grubu adı altında hayata geçirmeye çalışıyor ve Minsk grubunun bağımsız kurum olarak faaliyet göstermesine engel olurlar. Sorunun şimdiye kadar çözüm edilmemesinin sebebi Güvenlik Konseyi'nin saldırgan siyaset yürüten devleti ve kendini savunma hakkı olan devleti müeyyenleştirmemesidi. Aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununu düzenlemek için düzenlenen Minsk Grubu eşbaşkanları Ermenistan ve Azerbaycan'ı fərqləndirmirlər. 2009 yılının Aralık ayında ABD Kongresi'nin "DKC" separatçılarına gelişim için yardım ayırması⁷⁰, ABD'nin yanı sıra Güney Kafkasya'da Ermenistan kendi forpostu gibi kullanan ve sorunun başlangıç aşamasından ona destek duran Rusya'nın, antitürk siyaset yürüten Fransa'nın Ermenistan-Azerbaycan sorununu nizamasalmada adil tutum kolları inandırıcı değil. Ermenistan'dan Karabağ topraklarına askeri mühimmat, canlı kuvvet getirilmesinde "insani koridor" rolünü oynayan Laçin'in Dağlık Karabağ Ermenileri için "hayati önemini» bildiren, Şuşa ve Laçin sorununa bakılmasını kenara bırakan Minsk Grubu anlaşmazlığın çözüm edeceğine için hiçbir neden yoktur. Ermenistan silahlı kuvvetlerinin işgal edilen bölgelerden çıkarılması için Azerbaycan tarafa çoklu ikimenalı talepler ileri süren Minsk Grubu "çifte standart" politikası Ocak Güvenlik Konseyi kararlarının şartsız gereksinimlerini görmezden koymadı. Azerbaycan Ermenistan'ın saldırgan politikası konusunda Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirerek, ona karşı BM Antlaşmasının 41 ve 42. maddelerinde öngörülen ekonomik ilişkileri tamamen veya parça parça kesmeyi, demiryolu, deniz, hava, posta-telgraf, radyo ve diğer veri araçları üzerinde yaptırım uygulamayı rica etti⁷¹. BM Şartı'nın 34. maddesi uyarınca Güvenlik Konseyi'nin uluslararası anlaşmazlığa yol açabilecek herhangi bir ihtilaf veya durumu, bu tartışmanın veya durumunun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit yaratabileceğini belirlemek amacıyla tahkik hakkı var. Güvenlik Konseyi tehlikeyi belli ettikten sonra toplu olarak ve tavsiyelerde bulunabilir⁷². Genel Sekreter, BM çatışma bölgelerinde bulunan temsilcisinin kendi meruzelerinde gösterdikleri gerçekler Güvenlik Konseyi'ne Ermenistan'a karşı yaptırımlar uygulamaya esas verir. 39. maddeye göre Güvenlik Konseyi barışa tecavüz akdinin olduğunu belirler, tavsiyelerde bulunur, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için 41 ve 42. maddelere uygun düzenlemeler yapma karar verir⁷³. Öncelikle Güvenlik Konseyi barışçıl yolla önlemleri alacak. Statünün 40. maddesinde gösterilir ki, "Durumun pisləşməsinin önlemek amacıyla Güvenlik Konseyi tavsiyeler vermeden veya 39 uncu maddede öngörülen tedbirler hakkında karar vermeden önce, ilginç taraflardan onun gerekli gördüğü geçici önlemlerin yerine getirilmesini talep edebilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, pozisyonlarına halel getirmemelidir"⁷⁴. 41. maddeye göre Güvenlik Konseyi suçlu tarafa karşı ekonomik yaptırım ve b. silahlı kuvvetten kullanabilir⁷⁵. Eğer yukarıda belirtilen tedbirler yeterli etmezse, 42. madde uygulanır. Yani, Güvenlik Konseyi hava, deniz veya kara kuvvetlerinin yoluyla uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya restorasyonu için gerekli tedbirler alabilir⁷⁶. Güvenlik Konseyi çatışma taraflarını fərqləndirmədi ve Ermenistan'a karşı siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda yaptırımlar uygulamak yerine, dünya devletlerini bu saldırgan ülkeye insani yardım göstermeye çağırdı. Ermenistan'ın dünya

⁷⁰ *Ermenistan-Azərbaycan münaqişəsi sənədlər bölməsi // Diplomatiya Aləmi Jurnalı, 2005, № 13, s.70*

⁷¹ *Письмо представителя Азербайджана от 26 октября 1993 года на имя Председателя Совета Безопасности, Документ S/26647, Совет Безопасности. Официальные отчеты сорок восьмой год дополнение за октябрь, ноябрь, декабрь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997 год, s.137.*

⁷² *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. Bakı, BMT-nin Azərbaycan Respublikasındaki Nümayəndəliyi, s.23*

⁷³ *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. s.26-27.*

⁷⁴ *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. s.26.*

⁷⁵ *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. s.27.*

⁷⁶ *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. s.27.*

topluluğunun kabul ettiği karar ve kararlarda saldırgan devlet olarak gösterilmemesi sorunun Güvenlik Konseyi yaptırımları ile çözülmesine izin vermez. Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararı alması veto teşekküllü Rusya, ABD, ermenileri hep savunan, antitürk siyaset yürüten Fransa gibi beşliyin üyelerinden bağlıdır.

BM Genel Kurulu'nun 1974 yıl 3314 sayılı " Tecavüzün belirlenmesi konusunda " kararı tecavüzü aşağıdaki eylemlerin sınıflandırır: a) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer devletin topraklarına saldırısı, yahut herhangi bir askeri işgal , diğer devletin arazisini güç uygulayarak aneksiya etme; b) Diğer devletin arazisine istenilen silahlı saldırı; c) Devlet veya devlet adına silahlı destelerin diğer devlete karşı yukarıda belirtilen eylemleri gerçekleştirmek için gönderilmesi⁷⁷. Ayrıca kararın 3. maddesinin " f " bendinde gösterilen , devlet kendi topraklarında herhangi bir devlete karşı tecavüz işlenmesi için kullanılmasına olanak vermemelidir, aksi takdirde bu amelin kendisi tecavüz eylemi olarak kabul edilir⁷⁸ .

Azerbaycan'la ilan edilmemiş savaş eden Ermenistan saldırgan politikasını dünya birliğinden çeşitli yollarla gizlötse de, onun saldırgan devlet olduğunu ve Azerbaycan topraklarını kendine aneksiya etmek amacını kanıtlayan olgular fazladır .

Ermenistan Yüksek Sovyeti 1989 yılında Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a birleştirmesi karar etmesi onun Azerbaycan'a karşı saldırgan politikasını kanıtladı. Azerbaycan devletinin egemenliğini ihlal süren Ermenistan Yüksek Sovyeti Azerbaycan topraklarında seçim alanı oluşturulması ve orada Yüksek Sovyet'e seçimler yapılması konusunda karar aldı . 1989 1 Aralık tarihli " Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesi hakkında " resmi belgenin kabul edilmesi parlamentonun diğer devletlerin toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik politikası olarak değerlendirmek mümkündür . Çünkü Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ hiçbir zaman tek devlet olmamıştır . Kararın 3.maddesinde deniyor : " Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti ve Dağlık Karabağ Ulusal Kurulu Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesini ilan eder . Dağlık Karabağ nüfusu Ermenistan SSC vatandaşlarıdır " . 4. maddede " Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesini gerçekleştirmek konusunda pratik iş yapmak için Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti ve Dağlık Karabağ'ın ortak komisyon kurması " gösterilmiştir . 6. maddede ediliyor ki , " Tek devlet sisteminde Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ'ın siyasi , ekonomik , kültürel yapılarının gerçek birleştirilmesini gerçekleştirmek üzere gerekli önlemleri almak Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti Yönetim Kadrosuna , Ermenistan SSC Bakanlar Sovyeti ,Dağlık Karabağ Özünümüdafie Birliği Ulusal Kurulu İdari Kadrosuna güçlendirir"⁷⁹. Böylece , Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısı yüksek yasama organı - Yüksek Sovyet tarafından gerçekleştirildi. Yüksek Sovyet Dağlık Karabağ'ın ekonomik kalkınma planları dahil , Ermenistan'ın ekonomik gelişmesi hakkında devlet programı kabul etti . Ermenistan BM ve Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı'na girerken , Yüksek Sovyet bildirdi ki , uluslararası hukuka dayanarak , " DKC " nin Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanımayan Ermenistan Yüksek Sovyeti aşağıdaki kararı kabul etti : " Ermenistan Cumhuriyeti yandan « DKC » nin savunması ve onun nüfusunu donatılmış etmek; Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın bir parçası olduğunu gösteren anlaşmaları imkansız hesap etmek ; Ermenistan Cumhuriyeti'nde askeri seferberlik geçirmek "⁸⁰. Uluslararası hukuka göre " DKC "ı Azerbaycan'ın bir

⁷⁷ "Resolution adopted by General Assembly – 3314 (XXIX). Definition of Aggression – A/RES/29/3314 – 14 December 1974" (United Nations General Assembly, New York), accessed: September 29, 2017, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm>

⁷⁸ Hüseyinov L.N. Beynəlxalq hüquq: Dərslik, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2002, s.79.

⁷⁹ *Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997, s.129 - 130*

⁸⁰ *Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1996, s.90*

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

parçası olarak tanımadığını beyan eden Ermenistan bu kuralları anlamadan , " ulusların kendi kaderini tayin etme" prensibini öngörüyor . Ayrılıkçıların parlamentonun üyesi olması Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısını bir daha kanıtladı . Ermenistan'ın egemenliği konusunda referandum geçirilenden sonra Yüksek Sovyet yukarıda sıralanan kararları iptal etmek konusunda hiçbir hareket kabul etmedi . " DKC " adlı silahlı kuvvetler başkanı Robert Koçaryan 99 numaralı seçim dairesinden milletvekili seçildi⁸¹. Separatçıların parlamentonun üyesi olması Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısını bir daha kanıtladı . Cebrail, Zengilan, Fuzuli'nin işgalini ermeni teröristleri R.Koçaryan, S.Sarkisyan teşkil etmişlerdir. 1994 yılından 1997 yılına kadar "DKC - ın birinci cumhurbaşkanı" olan Robert Koçaryan sonraları Ermenistan başbakanı, 1998 yılından 2008 yılına kadar cumhurbaşkanı olmuştur. 2008 yılının Şubat ayında Ermenistan cumhurbaşkanı seçilen Sarkisyan kariyerine "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kendini savunma kuvveleri komitesinin" Başkanı olarak başlamıştı, 1993 yılında Ermenistan savunma bakanı , sonra ise başbakanı olmuştur. Sözde "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" nde rehber görevlerde çalışmış, Hankendi ve diğer yerleşim birimlerinden 1 milyondan fazla azerbaycanlı'nın toplu şekilde kendi öz yurtlarından zorla kovulması ve binlerce insanın katledilmesine neden olan, ermeni haydut takımlarını gerekli malzemelerle sağlayan R.Koçaryan , şimdi ise S. Sarkisyan hükümeti azerbaycanlılara karşı toplu terör eylemleri Ermenistan'da devlet çapında sürdürüyor. "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" hatta Ermenistan tarafından tanınmamıştır , onun denetimi , kontrolü altındadır ve bu da bir kez daha göstermektedir ki , Ermenistan Azerbaycan'ın toprağı olan Dağlık Karabağ'ı kendine aneksiya etmiştir .

Ermenistan Savunma Bakanın 1993 Mart 10 Azerbaycan'ın Ağdere bölgesine gizli gelişi, orada bulunan ermeni birliklerinin savaş yeteneğini denetimi , ermeni askeri esirlerin ifadeleri gösteriyor ki , Ermenistan saldırıda doğrudan yer alıyor . Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Vanadzor'da yerleştirilmiş 83. ekibi Fizuli bölgesini işgal etti , 1992 yılının Mayıs ayında ise işgal edilmiş Laçin bölgesine kontrolü ele aldı . Fuzuli ve Ağdam bölgelerinin işgalinde , Sovyetler Birliği'nin askeri varlıkları bölünürken Ermenistan'ın aldığı T - 72 tankları yer almıştır ve bu , Ermenistan'ın Avrupa'da sıradan silahlı kuvvetler hakkında anlaşmayı bozduğunu kanıtıyor⁸². BM temsilcisi Azerbaycan topraklarında savaşlarda T - 72 tankları , Mi - 24 uçakları, modern savaş aviasiyasının olmasını ve sadece yerel etnik güçlerin (ermenilerin) saldırı etmediğini teyit etti . Peki bunları kim yapıyor , Genel Sekreter bunu müəyyənleşdirmədi . Dağlık Karabağ kendini savunma kuvvetlerinin kullandığı silahların kaynağının anlaşılması üzere komisyon yaratılmadı . Öyle ki , eski SSCB askeri varlıkları bölünürken hiçbir zaman Sovyetler Birliği'nin tabi olmayan Dağlık Karabağ hiçbir silah almamalı idi . 1998 yılında Ermenistan'da başkanlık seçimleri sırasında Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı gözlemcileri raporunda bildirdi ki , Azerbaycan'ın Kelbecer ilçesinde birçok Ermeni askerleri var⁸³. Dağlık Karabağ üzere kriz grubunun 2005 yılında yaptığı konuşmada Dağlık Karabağ bölgesinde Ermeni askerlerinin bakım geçtiği gösterilmiştir⁸⁴. Raporda Dağlık Karabağ'daki orduda olan askerlerden sekiz bin beş yüzünün Dağlık Karabağ'dan olan ermeni , on bininin Ermenistan'dan olan ermeni olduğu , Ermenistan'dan olan geçmiş çağırışçıların ise zorla işgal edilmiş bölgelere gönderildiği gösterilir⁸⁵.

⁸¹ *Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1996, s.94.*

⁸² *Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998, s.378 – 380.*

⁸³ *Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту, Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009, s.122.*

⁸⁴ *Сборник документов ООН..., s.123.*

⁸⁵ *Сборник документов ООН..., s.339.*

1994 21 Ocak Ermenistan silahlı kuvvetlerinin 555. motorlu alayının taburu Vardenis ilçesinden Kelbecer bölgesine saldırdı . Saldırıda yaklaşık 240 kişilik tabur , 6 kamyon , 5 " Ural - 4320 " yer alıyordu . Azerbaycan ordusu Kelbecer ilinin canlı köyü yanında saldırının önlenirken Ermenistan'ın birkaç askeri hizmetçi esir götürüldü . Esirler arasında Gümrü (Leninakan) kentindeki 4. askeri makamları Bölümü Başkanı kaptan Grigoryan Aşot Ağasievç , yine Gümrü şehri 2. askeri makamları bölümü başkanının baş yardımcısı üsteğmen Badoyan Samvel Derenikoviç de vardı⁸⁶. Ermeni askeri esirler kesin olarak bildirdiler ki , Azerbaycan topraklarında savaşı Ermenistan götürüyor , hatta onlar Ermenistan'ın çeşitli kentlerinde birkaç kez yapılan antimüharibə yürüyüşlerine karşı çıkmışlardır , Ocak 14 Erivan'da olan antimüharibə mitingini ise hakimiyet temsilcileri kendileri kovmuştu . Gazetecilerle görüşmede Ermeni askeri esirler Ermenistan silahlı kuvvetleri , tüm Ermeni halkını akılsız , adaletsiz savaşı kesmeye çağırır⁸⁷.

Kəlbəcəri işgal etmək amacıyla Azerbaycan topraklarına gönderilen Ermenistan askerleri esir alınırken elde edilen belgeler , onların üzerinde bulunmuş Ermenistan silahlı kuvvetleri baş ştabının başkanı korgeneral Q.Andresyanın imzaladığı " Sekretno ekr № 1 " qrifi ile Kelbecer'in işgali ve işgal edilen Azerbaycan topraklarının elde korunmasına dair askeri haritanın (ölçeği 1:50000) , Laçın ve Kelbecer'in alınmasında hizmetlerine göre askeri rütbe verilmesi konusunda belgelerin olması Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısını kanıtlayan olgulardır⁸⁸.Ermenistan'ın işgalci siyasetine sorunun başlangıcından Rusya destek durur. Rusya'nın Ermenistan'daki askerî varlığı, 102. askerî üssün silahlandırılması, modernizasyonu gibi konuların yakın bölge ülkelerini de tedirgin etmesigerekir. 102. askerî üs Rusya'nın Güney Batı kanadında yer alan önemli bir askerî birlik olarak değerlendirilmektedir. Askerî güç ve kabiliyetinin yanısıra Rusya bu üssün bölgedeki psikolojik baskı aracıdır⁸⁹. Temmuz 2016 tarihinde Ermenistan ve Rusiya'nın Ortak Silahlı Birlik oluşturulmasına karar verilmiştir⁹⁰

Ermeniler 1991 15 Aralık Cəmilli, 24 Aralık'ta Meşeli, dekabrın 28-de Kərgicahan, 1992 Ocak 18-19 Nebiler köyünü, Ağdere rayonunun İmaret Qervend kendini, Şubatın 12-ne keçen gece Malıbeyli ve Kuşçular köyünü yaktılar, huzurlu sakinleri katlettiler, 28 kişi öldürüldü, 39 kişi ağır yaralandı. Meşeli köyünde Ermeniler huzurlu sakinlerden 27 kişiyi öldürmüş, 15 kişiden fazla kişiyi ağır yaralamışlardı. Öldürülenler arasında azyaşlı, öğrenci ve 75 yaşındaki ihtiyar da vardı. Bunlardan 11 tanesinin meyidi yadırlıdı. Şubat 13-den 17-dek Xocavend rayonunun Karadağlı, Axullu ve Salakətin köylerini soykırıma mahkum ettiler. Karadağlı köyüne silahlı saldırı sırasında 146 kişi vahşice öldürüldü, 118 kişi (çocuk, kadın, ihtiyar) esir alınmış, 33 kişi Ermeniler tarafından kurşuna dizilmiş, aynı zamanda, öldürülen ve yaralı halde olanları bir yerde çiftlik kuyusuna dökerek saklamışlar. Esir götürülənlərdən 77 kişiyi vahşice öldürülmüş, 6 kişiyi diri diri yaktılar, 50 kişi ise büyük güçlüləle esirlikdən serbest bırakıldı. Özgür olunanların 18 kişi aldıkları onulmaz yaralardan sonra öldü. Esirlikde saxlanılanlar karşı vahşi, vandalizm eylemleri ile davranılması, insanların kafalarının kesilmesi, diri diri gömülmesi, dişlerinin zorla çıkarılması, aç susuz depolanması, işkence edilerek öldürülmesi insanlığa karşı işlenmiş en ağır cinayet

Официальные отчеты сорок восьмой год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997, s.103.

⁸⁷*Официальные отчеты сорок восьмой год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997, s.103.*

⁸⁸*Официальные отчеты сорок восьмой год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997, s.124 ; 120 ; 103.*

⁸⁹ Ali Asker Rusya 'nin Ermenistan 'da askerî varlığı:hukuki ve politik bakiş açisiylabir değerlendirme Ermeni Araştırmaları, Dört aylık, Tarih, politika ve uluslararası ilişkiler dergisi 2012, sayı 41, s.107

⁹⁰ Ali Asker Rusya 'nin Ermenistan 'da askerî varlığı..., s.69.

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

hadisesi idi. Karadağlı köyünde 2 ailenin her birinden 4 kişi öldürülmüş, 42 aile kendi başkanını kaybetmiş, 140-a yakın çocuk yetim kalmıştır. Genel olarak, nüfusu Ermeniler tarafından asıl soykırımına maruz kalmış bu köyde 91 kişi, yani köy sakinlerinin her 10 kişiden biri öldürüldü. Şubat 25-den 26-na geçen gece yüzyılın büyük trajedisi Hocalı soykırımı yaşandı. Ermeniler Xankendindeki Rusya'ya ait 366. motorize alayının katılımıyla Hocalı'yı işgal ettiler. Azerbaycanlı katliamı' da 613 kişi vahşice işkencelerle katledildi, 487 kişi yaralandı, 1275 kişi esir alındı, 6 aile yok edildi, şehir yakıldı, 25 çocuk her iki ebeveynini, 130 çocuk bir ebeveyn kaybetti. Öldürülenlerden 106 kişiyi kadın, 83 kişiyi çocuktu.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi kayıplara düşen kişilerle ilgili 2007 yılı 1553 sayılı kararında silahlı çatışma sırasında kayıplara düşen kişiler hakkında tarafların bilgi vermesinin zorunluluğu, kayıplara düşenlerin sayısının gizli tutmak Parliamentonun rahatsızlık geçirdiği, Dağlık Karabağ sorunu sırasında 4499 azerbaycanlı'nın kayıplara düştüğü gösterilmiştir⁹¹. Askeri esirler, rehin ve kayıplara düşmüş kişiler hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Komisyonu 2008 yılı 1 Ocak tarihli verilerine göre kayıplara düşenlerin sayısı 4210 kişidir. Bunlardan 47 kişiyi çocuk, 256 kişiyi kadın, 355 kişi yaşlıdır⁹². Ermeniler uluslararası hukuk ilkelerini ihlal ederek askeri esirlerle beraber, sivil halka da işkenceler vermiş, onları hunharca çalmış, hakaret etmiş, alım objesine çevirmiş, ekseriye esirlerin sahibinden yüklü miktarda para aldıktan sonra onları geri qaytarmamış, işkencelerle öldürmüş, yahut esir ve rehinelerin iç organlarını satmış, onların üzerinde deney yapmışlardır.

Ermenistan'da terörizmin devlet düzeyinde desteklenmesi ve cezasız kalmasının sonucu olarak Azeriler, Türkler tarih boyunca Ermeni terörizmine maruz kalmış, yüz binlerce Azerbaycanlı tarihi yurtlarından terör yolu ile uzaklaştırıldı. Dağlık Karabağ'da kitlesel terör eylemleri gerçekleştirildi. XX yüzyılın sadece son 10 yılında Azerbaycan'da Ermeni teröristleri tarafından sadece ulaşımda 4 terör eylemi gerçekleştirilmiş, bu zaman ölenlerin sayısı 68 kişi, yaralananların sayısı 132 kişi olmuştur. Yolcu ve yük trenlerinin 8 terör eylemi yapılmış, sonuçta 14 kişi ölmüş, 125 kişi yaralandı. Bakü metropoliteninde 3 saldırıları yer alan, sonuçta onlarca kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralandı. Hava ulaşımında 3 terör eylemi yapılmış, neticede 104 kişi ölmüştür. Krasnovodsk-Bakü yolcu taşıyan deniz bərəsində yapılan saldırıları sırasında 25 kişi öldü, 88 kişi ağır yaralandı. Ermeniler yerleşim mənəqələrində ve sivil nesnelərdə 337 terör eylemi yapmışlar, neticede 881 kişi ölmüş, 1239 kişi yaralandı. Sivil ve devlet tesislerine karşı 8 saldırıları türetilmiştir. Sonuçta 10 kişi öldü, 30 kişi yaralandı, Azerbaycan ekonomisine büyük miktarda zarar deymiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Bakanlığı olgular temelinde hazırladığı "Ermeni cinayetleri (Belgeler göre)" adlı kitapta Ermeni terörizminin acı sonuçları⁹³, Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı "Dağlık Karabağ: olayların xronikası (1988-1994 yılları) adlı kitapta Ermenilerin Azerbaycan halkına ve Anayasa yapısına karşı yaptığı terör eylemleri, sabotaj, silahlı bölücülük ve askeri saldırı eylemleri ayrıntılarını gösterilmiştir⁹⁴.

Ermeni araştırmacı A.Enokyan milletin iç yüzünü açarak gösteriyor ki, Ermenistan Dağlık Karabağ sorunundan iç politikada amaçlarına ulaşmak için kullanırlar. A.Enokyan anda Ermenistan'da faaliyet gösteren "Daşnaksütun" partisinden olan milliyetçi-sosyalistlerin temel amaçlarının güç

⁹¹ Dadaşova R. Ermenistan'ın Azerbaycan'a Silahlı Saldırı: Uluslararası Humanitar Hakların Pozulması Meseleleri Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, p. 643-653, Ankara-Turkey s.647.

⁹² Dadaşova R. Ermenistan'ın Azerbaycan'a Silahlı Saldırı..., s.647.

⁹³ *Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi sənədlər* bölməsi // Diplomatiya Aləmi Jurnalı, 2005, № 13, s.128-159

⁹⁴ *Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988-1994-cü illər)*. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi. Bakı: Vətən, 2005, 108 s.

uygulayarak "bütün Ermeni topraklarının iadesi", tarihi düşmanları cezalandırmak olduğunu kaydeder, R.Koçaryanın iktidarda olmasını onun Karabağ vatandaşı olması ile ilgili yasa dışı olarak görüyor⁹⁵.

Azərbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Enstitüsü Uzman Konseyi'nin yürüttüğü çalışmalar neticesinde anlaşılmıştır ki, Azərbaycan'ın işgal altındaki topraklarında - Laçının Zabux köyünde "Kürt kongresi", "Halk özgürlük cephesi", Xocavəndin Kırmızı pazar bölgesinde "Hizbullah", Zengilanın Mincivan kasabasında "Hamas" bulunduğu, 1998 yılından Ermenistan'ın Razdan kentinde "nükleer bürosu" gayri resmi kurumu, 1997 yılından itibaren "Yak-mak metalis", 1998 yılından itibaren "Akopyan" nükleer meseleleri ile uğraşan şirketleri, Dağlık Karabağ bölgesinde gizli araştırma laboratuvarları düzenlenmiştir . ASALA terör örgütünün Xelfeli (Şuşa), Kiş (Xocavənd), Əskəran yerleşim bölgelerinde eğitim kampı kuruldu. "El-Kaide" nin "Vanquards" analitik grubuna Levon Mikaelyan başkanlık ediyor⁹⁶. Dağlık Karabağ'da Ermeni terörizmi dört yönde çalışır: nükleer terörizm (Həsənriz, Ağdaban, Kurapatkin, Xanabad), biyolojik terörizm (Kiş, Düşük Veyselli, İstisu), kimyasal terörizm (Havuslu, Vejnəli), bilgisayar terörizmi (Şuşa ve Hankendi). 2000 Aralık 14-de kabul edilen Ermenistan nükleer programının 4. maddesinde Kelbecerin Başalıbel, Şuşa'nın Göytala, Laçının Mixidərə, Malxələf, Düşük Ferecan yerleşim Ermenistan'ın nükleer bölgelerine ait edilmiştir⁹⁷.

Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından Azərbaycan Cumhuriyeti'nin yerleşim birimlerinin işgale , enkaz maruz kalması , bu yerleşim birimlerinde " etnik temizlik " uygulanması , terör yolu ile azerilerin kalıcı yerleşim yerlerinden kovulması Ermenistan'ı saldırgan devlet adlandırmaya temel verir. Ermenistan'da hükümet çapında nüfus arasında Kelbecer , Laçın, Zengilan bölgelerine göç politikası ile ilgili aktif çalışma yürütülmesi Ermenistan'ın Azərbaycan topraklarına saldırganlığını kanıtlayan diğer olgudur. Öyle ki , Ermenistan vatandaşlarının işgal altındaki topraklarda yerleşim yasadışıdır . Uluslararası pratikte bilinmektedir ki , devlet sınırları değişirken vatandaşlar yasal olarak bir devletten diğerine aktarılıyor . Vatandaşlığına değiştirilmesi optasiya (başka devletin vatandaşlığına geçme hakkı) sonucunda gerçekleştirilebilir ve bu durumda da gönüllü seçim uygulanır . İster transfer (aktarım) yoluyla , gerekse optasiya yoluyla vatandaşların aktarılması devletlerin karşılıklı anlaşması temelinde olabilir . İrk diskriminasiyanın iptali üzere komite 1995 17 Ağustos tarihli Bosna Hersek'te duruma ilgili kararında bildirdi ki , bölgede demografik içeriğin değiştirilmesi için herhangi bir girişim uluslararası hukukun ihlali anlamına gelir . Özel Raportör El Xasaun diskriminasiyanın önlemek ve azınlıkları savunmak konusunda komisyona raporunda nüfusun aktarılmasını uluslararası hukuk normlarının yasakladığını kaydetti . Bu fikir komisyon tarafından beğenildi⁹⁸. Cenevre sözleşmesi işgal edilmiş bölgelere demografik dengeyi artırmak amacıyla işgalci devletin nüfusunun aktarılmasını yasaklayan temel hukuki belgedir . İşgal edilen bölgelerde demografik dengelerin bozulmasını Güvenlik Konseyi kendi kararlarında kötülüyor⁹⁹. Uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak Ermenistan'ın işgal altındaki topraklarda hiçbir hukuki statüsü yoktur . Ermenistan bu hukuk normlarını bozarak işgal ettiği Azərbaycan topraklarına ermenileri aktarıyor . Ermenilerin işgal edilmiş bölgelere aktarılması Ermenistan Cumhuriyeti'nin Başbakanı Vazgen Sarkisyan , onun Yardımcısı Suren Abramyan ve Göçmenlerin işi üzere devlet yönetimi tarafından gerçekleştirilmiştir . Bu kampanyaya sosyal karakter vermek amacıyla Ermeni Monarşi Partisi yanında Hayriye Birliğı - " Ayruzdi " oluşturulmuştu . Bu birlik göçmenlerin temin olunmasını kendi üzerine alarak , mali programına büyük

⁹⁵ Енокян А. *Армения: противоречивые подходы к урегулированию Карабахского конфликта* // Центральная Азия и Кавказ, 2002, № 1, с.115-121.

⁹⁶ Əliyev H.H. *Dağlıq Qarabağ həqiqətləri*. Bakı: Renessans, 2005, s.111-112.

⁹⁷ *Azərbaycan tarixi: 7 cildə*, VII c., Bakı: Elm, 2003, 7-ci c., s.356

⁹⁸ *Сборник документов ООН...*, s.350.

⁹⁹ *Сборник документов ООН...*, с.349 – 350.

Ermenistan-Azərbaycan Dağlıq Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

miktarda para ayırmıştı¹⁰⁰. Aktarma projesinin bakan , onun yardımcısı , kamu kurumu çapında uygulanması kanıtlıyor , Azerbaycan'ın işgal edilmiş bölgelerine Ermeni nüfusunun aktarılması Ermenistan yönetiminin doğrudan kontrolü altında düzenleniyor ve bu devletin politikasının bir parçasıdır .

2004 Kasım 24 Azerbaycan Dışişlerinin yetkililerinin Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı Minsk Grubu eşbaşkanları ile görüşmesinde Ermenistan'ın yürüttüğü yerleşim politikasına dair olguların tespiti için Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı çerçevesinde bağımsız uzman grubunun oluşturulması tartışıldı¹⁰¹. 2004 yılında Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı olguları araştırma üzere misyonu Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında ermeni nüfusunun yasadışı məskunlaşdırılmasını tespit etti¹⁰². Misyonun 36 sayfadan oluşan raporunda işgal altındaki topraklarda yerleşmiş nüfusu 15-16 bin kişi gösteriliyordu . Raporda Laçın'da 8-12 bin , Kelbecer'de 1500-2000 , Ağdam'da 1000 , Zengilan'da 1000 , Qubadlı'da 1500 , Füzuli'de 100 , Cebraill'de 100 kişi ermeni'nin yerleştiği kutlanırdı¹⁰³. Dağlıq Karabağ'a ve onun çevresine aktarılan her bir ermeni fiilen olarak evle sağlanıyor , ayda 365 dolar alıyor¹⁰⁴. 2010 yılına kadar , işgal edilen bölgelerde ermeni sayısını 300 bine ulaştırmak niyetinde olan Ermenistan hükümeti sayısız ayrıcalıklar vermek yoluyla İran , Rusya , Lübnan ve b . ülkelerden yüzlerce ermeni'yi işgal ettiği bölgelere aktarıyor , işgalden önce azerbaycanlılara ait evlerin restorasyonu için uzun vadeli krediler veriyor , onları vergiden muaf olur¹⁰⁵. Olguları incelemek üzere misyon sadece gördüğü ve hesapladığı nüfusu gösterdi . Öyle ki , misyonun gideceği yerlerde ermeni taraf tedbirler alıp nüfusun büyük kısmını saklamıştı . Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı yasadışı göç ile ilgili olguların toplanması üzere misyonunun geldiği sonuca göre eşbaşkanlar işgal edilen arazilere sonraki köçürülmenin önlemeye çağırdılar , demografik içeriğin dəyişməsinin , böyle durumun uzun süre korunması barış süreçlerini mürəkkəbləşdirdiyini , işgal altındaki topraklarda istenilen ekonomik faaliyetin sivil məşruluğunu kaydettiler .

Abhaz ve Gürcü gazetecilerin Azerbaycan'ın işgal edilen topraklarına ermenilerin aktarılması konusunda çektikleri videofilmlerin kompakt diskler ve uydudan çekilmiş fotoğraflar , onlara ek edilən açıklamalar BM'ye gönderildi . Bu bilgi Avrupa güvenlik ve işbirliği teşkilatı Minsk grubunun işgal edilen bölgelerde olguların toplanması üzere misyona da sunuldu¹⁰⁶.

2003 yılının Mayıs ayında Anna Matveyev Güney Kafkasya'da azınlıklar konusunda İnsan haklarının korunması üzere komitenin altkomissiyası olan Azınlıklar konusunda çalışma grubuna raporunda bildirdi ki , ermeni silahlı kuvvetleri tarafından Karabağ etrafına 1990 yılından göç politikası uygulanmaktadır . Kopyalanması konusunda uygulamaları Laçını yönetenler kabul eder . Aktarılanlar kendi evlerini kurtarmak için devletten yardım alıyor , vergi ödemez , programı harcamalara az miktarda malzeme sarf edilir ,

¹⁰⁰ *Официальные отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998, s.225 – 226.*

¹⁰¹ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2004, № 9, s.74.

¹⁰² Heydər Əliyev: «Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranacağına yol vermərik». Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2006, s.92.

¹⁰³ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, s.122.

¹⁰⁴ *Сборник документов ООН...*, 2009, s.351.

¹⁰⁵ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2004, № 9, s.72

¹⁰⁶ *Письмо представителя Азербайджана при Организации Объединенных Наций от 28 февраля 2005 года на имя Генерального Секретаря Приложение 1 к письму космические снимки оккупированных территорий Азербайджанской Республики // Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, s.102 - 114

hakimiyet fiziksel ve sosyal altyapıya kurmaya çalışırlar¹⁰⁷. Krizlerin önlenmesi için uluslararası grubun 2005 yılı Eylül ettiği raporda deniyor ki , Stepanakert (Hankendi - RD) Laçına Dağlık Karabağ'ın bir parçası olarak bakıyor . Onun demografik yapısı değiştirilip . Savaşa kadar orada 47400 (1992 yılı verilerine göre Laçının işgali sırasında orada 66646 kişi yaşıyordu . - RD)azerbaycanlı ve kürt yaşıyordu , Dağlık Karabağ'ın görevlilerinin verdiği bilgiye göre şimdi orada 10000 ermeni yaşıyor . Bu nüfus bedava giyim , sosyal altyapıya , para ve ev hayvanları ile sağlanıyor , onlardan çok az miktarda vergi alınıyor . Şehrinmerkezinde 85 faize kadar ev restore edilmiş ve yeniden paylaştırılmışdır . Elektrik hatları , ulaşım yolları ve diğer nesnelere Ermenistan ve Dağlık Karabağ'dan savaşa kadar olduğundan daha çok bağlıdır¹⁰⁸ .

Ermenistan hükümetinin Mülteci ve göçmen konularında şubesinin gerçekleştirdiği " Karabağ'a dönüş " programına göre resmi Erivan Dağlık Karabağ'ın ayrılıkçı rejimini finanslandırıyor . Ermenistan'ın Göç ve mülteciler üzere idaresinin reisi Qaçik Eqaqyanın , " Erkir " sivil toplum örgütünün yardımı ile 2004 yazında 35 aile aktarıldı , 80 ailenin aktarılması için 500 bin dolar ayrıldı . Aynı yıl uluslararası fonlar 90 binanın inşası için 400 bin dolar ayrıldı¹⁰⁹ .

Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerde bulunan doğal kaynakları istismar etmesi onun tēzavüzkarlığını kanıtlayan diğer olgu olup , BM kararları , kararları ile çelişmektedir . İri altın yatakları olan Kelbecer'in Söyüdü ve Zəngilanın Vejnalı köyleri ermeni şirketleri tarafından işgal ediliyor . Kanada'dabulunan " Ferst Daynasti Mainz LTD " (2002 yılından " SterlaytkoldaLTD " denir) ermeni şirketi 63 milyondolarvermesikarşılığındaSöyüdü yataklarını istismaretmesikonusundaanlaşmışlardır . Ermenistan hükümeti kendisi bildirmiştir ki , Amerika ve Kanada şirketleri ile 4,5 ton altın rezervi olan Vejnalı altın yataklarını sömürmek konusunda anlaşmışlar¹¹⁰ .

Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerde yer isimlerini ermeni isimleri ile yedek etmesi , anıtları yapay olarak ermēnilēşdirmesi bu devletin saldırganlığını kanıtlayan diğer olgudur. Ermenistan Kelbecer ilinin adını Karvaçar, Laçının adını Kaşatax, Qubadlının adını Kasun, Zəngilanın adını Kavsakan isimleri ile yedek etmiş , Eski Arnavutluk'un çok büyük önem taşıyan yapıların - Arnavut dini anıtları manastırları olan Kəlbəcərdəki Xotabank (VI - VII yüzyıl) , Laçındaki V - XI yüzyıl varlıklarını , Ağdamın Kengerli köyünde bulunan kiliseyi ermeni anıtları olarak göstermeye çalışıyor . Bu anıtlar üzerinde olan eski Arnavut yazısı , duvarlarda süsler ve haçlar Ermeni sembolleri ile değiştirildi¹¹¹. Ermeni " tarihçileri " Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın çevre bölgelerini işgal etmesine hak kazandırmak amacıyla son zamanlarda güya , uydurma " Büyük Ermenistan " ın başkenti Tigranakert şehrinin kalıntılarının Türkiye'nin Diyarbakir şehrinde, Azerbaycan'ın işgal altındaki Ağdam bölgesinde tespit edildiğini bildiriyorlar¹¹² .

¹⁰⁷ Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту, Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009, s.352

¹⁰⁸ Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту, Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009, s.352

¹⁰⁹ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda // Diplomatiya Aləmi Jurnalı, 2004, № 9, s.72

¹¹⁰ Письмо представителя Азербайджана при Организации Объединенных Наций от 28 февраля 2005 года на имя Генерального Секретаря Приложение 1 к письму космические снимки оккупированных территорий Азербайджанской Республики // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, s.110

¹¹¹ Письмо представителя Азербайджана при Организации Объединенных Наций от 28 февраля 2005 года на имя Генерального Секретаря Приложение 1 к письму космические снимки оккупированных территорий Азербайджанской Республики // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, s.110

¹¹² Ru.wikipedia.org/wiki/Tigranakert

Ermenistan-Azərbaycan Dağlıq Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

Yukarıda söylenenleri genelleme belirtmek gerekir ki, BM Güvenlik Konseyi tek kurumdur ki, işgalci devlete karşı zorlama kuvvetlerinden kullanabilir. Bu Antlaşmada yer bulmuştur. Güvenlik Konseyin Ermenistan'ı saldırgan devlet olarak belirlenmesine ve ona karşı siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulamasına aşağıdaki bilgiler esas verir :

- Ermenistan hükümetinin Dağlıq Karabağ'ı kendine birleştirmesi hakkında kararlar alması;
- Ermenistan'da terörcü hükümetin olması;
- Azərbaycan'ın topraklarının işgalinde Ermenistan silahlı kuvvetlerinin doğrudan yer alması;
- Ermenistan'ın Dağlıq Karabağ ermenilerini askeri mühimmatla sağlaması;
- Ermenistan'ın terör yoluyla azərbaycanlıları yurtlarından kovması , " etnik temizlik " politikasını hayata geçirmesi, azərbaycanlıların soykırımını hayata geçirmesi;
- Ermenistan'ın askeri esir ve rehineleri kendi topraklarında barındırması;
- İşgal edilen arazilere ermeni nüfusunun aktarılması konusunda hükümetin aktif çalışma yürütmesi; - Ermenistan'ın işgal ettiği toprakların doğal rezervlerini istismar etmesi;
- Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerde yer isimlerinin ermeni isimleri ile yedek etmesi , tarihi , kültürel anıtları değiştirmesi;
- Sahte Dağlıq Karabağ Cumhuriyeti'nin Ermenistan'ın denetimi, kontrolü altında olması

Kaynaklar

Kitap:

Azərbaycan tarixi: 7 cildə, VII c., Bakı: Elm, 2003, 676s.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi. Bakı, BMT-nin Azərbaycan Respublikasındaki Nümayəndəliyi, 95s.

Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988-1994-cü illər). Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi. Bakı: Vətən, 2005, 108 s.

Əliyev H.H. *Dağlıq Qarabağ həqiqətləri*. Bakı: Renessans, 2005, 140s.

Heydər Əliyev: «Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranacağına yol vermərik», Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2006.

Hüseynov L.N. *Beynəlxalq hüquq: Dərslik*, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2002.

Dergi:

Asker Ali *Rusya'nın Ermenistan'da askeri varlığı:hukuki ve politik bakiş açisiylabir değerlendirme*
Ermeni Araştırmaları, Dört aylık, Tarih, politika ve uluslararası ilişkiler dergisi 2012, sayı 41, s.93-111

Dadaşova R. *Ermenistan'in Azerbaycan'a Silahlı Saldırı: Uluslararası Humanitar Hakların Pozulması Meseleleri* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, p. 643-653, ANKARA-TURKEY

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi sənədlər bölməsi // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, № 13, s.63-70
Еномян А. *Армения: противоречивые подходы к урегулированию Карабахского конфликта* // *Центральная Азия и Кавказ*, 2002, № 1, с.115-121

Resmi senedler toplusu:

Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1996

Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997

Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998

248. *Письмо представителя Азербайджана от 26 октября 1993 года на имя Председателя Совета Безопасности*, Документ S/26647, Совет Безопасности. Официальнее отчеты сорок восьмой год дополнение за октябрь, ноябрь, декабрь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997 год, 415с.

Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту, Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009, 368с.

Resmi dergide olan senedler:

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda, Diplomatiya Aləmi Jurnalı, 2005, №10, s.119-122

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi mətbuatda, Diplomatiya Aləmi Jurnalı, 2004, № 9, s.73-76

Письмо представителя Азербайджана при Организаций Объединенных Наций от 28 февраля 2005 года на имя Генерального Секретаря Приложение 1письму космические снимки оккупированных территорий Азербайджанской Республики // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, с. 102-114

İnternetten alınan kaynaklar:

Resolution adopted by General Assembly 3314, 1974, www.un.org

<http://www.wikipedia.org/wiki/Tigranakert>

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Sorununun Bm`De Düzene Salınmamasının Temel Nedeni Ve Güvenlik Konseyi'nin Çatışmayı Çözme Kabiliyetini Sağlayan Faktörler

AHİLİK TEŞKİLATI'NDA KALİTE YÖNETİM ANLAYIŞI

QUALITY MANAGEMENT APPROACH IN ORGANIZATION OF AKHISM

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ESMER* Mehmet Asif ALAN**

Özet: Müşteri istek ve beklentilerine uygunluk, "üstünlük derecesi", "müşteri memnuniyeti", "yaşam tarzı" olmak üzere birçok şekilde tanımlanan kalite yeni bir kavram olmamakla birlikte geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan bir olgudur. 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından Anadolu'da kurulan Ahilik Teşkilatı kaliteli mal ve hizmet üretmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Ahilik Teşkilatı "Müşteri Velinimettir" anlayışından hareketle müşteri odaklı bir kalite anlayışı benimseyerek bu yolda sürekli eğitim, denetim, katılım ve paylaşımı temel almış ve kalitesiz üretimde bulunan girişimcilere yaptırımlar uygulamıştır. Bu kapsamda Ahilik Teşkilatı işgörenler arasında dayanışmayı sağlamak, işgörenlerin moralini artırmak, verimliliği artırmak, hatasız üretim yapmak, maliyetleri azaltmak ve israfı önlemek için sürekli bir çalışma içerisinde bulunmuştur. Ahilik Teşkilatı kaliteyi sadece üretilen mal ve hizmette görmemiş aynı zamanda ahlaklı, dürüst, erdemli, işinde hileye başvurmayan nitelikli başka bir ifade ile kaliteli işgörenler yetiştirmeyi de amaçlamıştır. Böylece "kaliteli işgören kaliteli mal ve hizmet üretir" düsturu ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı Ahilik Teşkilatı'nda benimsenen kalite yönetim anlayışını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle kalite ve kalite yönetimi ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra Ahilik Teşkilatı'nda kalite yönetim anlayışı teorik olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda Ahilik Teşkilatı'nın kalitenin öncülerinden olduğu ve Ahilik Teşkilatı'nda 1950'li yıllardan sonra Japonya'da ortaya çıkan Toplam Kalite Yönetimi felsefesine benzer bir kalite yönetim anlayışının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

495

Anahtar Kelimeler: Kalite, Kalite Yönetimi, Ahilik Teşkilatı

Abstract: Quality, which is defined in many ways as "conformity to customer demands and expectations", "superiority grade", "customer satisfaction", "lifestyle", is not a new concept but is based on the past centuries. Founded in the 13th century by Ahi Evran in Anatolia, the Organization of Akhism aimed to produce quality goods and services. In this context, the Organization of Akhism adopts a customer-oriented quality understanding with the motto of "customer is a benefactor" which are based on continuous education, supervision, participation and sharing in this way and adopts sanctions on entrepreneurs who are in poor quality production. In this context, the Organization of Akhism has been working continuously to ensure solidarity among the occupations, to increase the morale of the workers,

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, yusuf.esmer61@gmail.com

** Bayburt Üniversitesi, alanasif@hotmail.com

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

to increase the productivity, to make error-free production, to reduce costs and to prevent waste. The Organization of Akhism also aimed to raise quality occupations with another expression of quality that was not only seen in the goods and services produced but at the same time morally, honestly, virtuously, and with no quality in the business. Thus, the principle of "producing quality goods and services with high quality occupation" has been put forward. The purpose of this study is to demonstrate the quality management approach adopted in the Organization of Akhism. For this purpose, firstly the basic information about quality and quality management was given and then the concept of quality management was examined theoretically in Organization of Akhism. The result of the study is that the Organization of Akhism is the pioneer of quality and that in the Organization of Akhism it is a quality management concept similar to the philosophy of Total Quality Management that emerged in Japan after 1950's.

Keywords: Quality, Quality Management, Organization of Akhism

1. GİRİŞ

Kalite, günümüzde üzerinde çok sayıda çalışmanın yapıldığı yeni bir kavram olmakla birlikte aslında geçmişinin yüzyıllar öncesine dayanan bir olgu olduğu söylenebilir. Yüzyıllar önce devletlerin ve örgütlerin kalite ile ilgili farklı uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bu bağlamda 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından Anadolu'da kurulan Ahilik Teşkilatı kaliteli mal ve hizmet üretmeyi amaçlayan bir esnaf örgütü olmuş ve üretim, hizmet ve sosyal alanlarda belirli standartların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylece hammaddeler, süreçler ve ürünler için standartlar geliştirilmiş ve bu standartlara uyma zorunluluğu getirilerek kaliteli üretim ve müşterinin korunması ön planda tutulmuştur (Taşçı, 2013, s. 9). Bu kapsamda Ahilik Teşkilatı "Müşteri Velinimettir" anlayışından hareketle müşteri odaklı bir kalite anlayışını benimsemiş ve bu yolda sürekli eğitim, dayanışma, denetim, katılım ve paylaşımı temel almış ve kalitesiz üretimde bulunan üreticilere yaptırımlar uygulamıştır. Böylece Ahilik Teşkilatı işgörenler arasında dayanışmayı sağlamak, işgörenlerin moralini ve motivasyonunu artırmak, verimliliği ve ekonomikliğini artırmak, etkinliği artırmak, hatasız üretim yapmak, maliyetleri azaltmak ve israfı önlemek için sürekli uygulamalarda bulunmuştur. Ahilik Teşkilatı kaliteyi sadece üretilen mal ve hizmette görmemiş aynı zamanda ahlaklı, doğru, dürüst, erdemli, işinde hileye başvurmayan nitelikli başka bir ifade ile kaliteli işgörenler yetiştirmeyi de amaçlamıştır. Böylece "kaliteli işgören kaliteli mal ve hizmet üretir" düsturunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada Ahilik Teşkilatı'nda uygulanan kalite yönetim anlayışı incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle kalite, kalite yönetimi ve Ahilik Teşkilatı ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra Ahilik Teşkilatı'nda kalite yönetim anlayışı teorik olarak ele alınarak günümüz koşullarında değerlendirilmiştir.

2. KALİTE VE KALİTE YÖNETİMİ

Kalite, Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğüne göre "nitelik" kelimesine karşılık gelen "Bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran özellik, vasıf, keyfiyet" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2006). Genel olarak, uzmanlar kaliteyi iki farklı kategoriye ayırmaktadır. Birinci kategoriye göre kalite, ölçülebilir özellikleri genellikle sayısal olarak tanımlanmış sabit bir özellikler kümesini karşılayan ürünlere veya hizmetlere uygulanmaktadır ikinci kategoriye göre ise kaliteli ürün ve hizmetlerin sadece müşteri

beklentilerini karşılması olarak ifade edilmektedir (Hoyer & Hoyer, 2001, s. 53). Kalite, tüm paydaşların şartnamelere uygunluğu ve motivasyonlu bir işgücü aracılığıyla ürüne olan memnuniyeti ve hizmet sunumunu mükemmelleştirerek müşteri memnuniyetini karşılamaya yönelik olarak tüm paydaşlar tarafından algılanan ürün ve / veya hizmet sunumudur (Amane, Chavan, Desai, Shete, & Dhole, 2018, s. 166-167). Kalite, kullanıma uygunluk, gereksinimlere uygunluk ve mükemmeliyet arayışı olarak tanımlanmaktadır (Russell, 2012). Her ne kadar kalite kavramı uzun zamanlardan beri mevcut olsa da kalitenin tanımlanması yeni bir olaydır. Kalite kavramının tanımlanmasıyla birlikte kalitenin yönetimi konusu ortaya çıkmıştır. Kalite yönetimini, bir yönetim anlayışı ve ilkeleri olarak ele alan yöneticiler işletmenin performansını ve rekabetini iyileştirmeyi amaçlamaktadır (Duman, 2018, s. 382).

Günümüzde, yeni algı ve yaklaşımlar getiren küreselleşmenin bir sonucu olarak, bilgi, teknoloji, pazar ve üretim faktörlerine yönelik sınırlar ortadan kalkmış ve bu konularda büyük bir rekabet ortaya çıkmış, doğal olarak kaliteye vurgu yapılmıştır. Tüm organizasyonlar, giderek artan rekabet ortamında var olan ve sürekli yenilenen Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ilkelerine göre kendi sistemlerini kurması ve geliştirmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. “Toplam (herkesin katılımı) Kalite (müşteri isteklerine uygun olma) Yönetim (katılımcılara liderlik) kavramı işletme performansında ve yönetim uygulamalarında sürekli iyileştirmeyi hedefleyen bir felsefedir” (Aydıntan, 2012, s. 22). TKY, hem üst düzey yönetimin hem de bir işletmenin çalışanlarının, yalnızca müşteri memnuniyetini değil, aynı zamanda müşteri memnuniyetini de aşan yüksek kaliteli ürünler sunmak için etkili stratejiler ve politikalar oluşturmak için bir araya getirilmiş çabaların toplamıdır. TKY, çalışanların niceliğe göre kaliteye odaklanmalarını sağlamakta ve yaptıkları her işte mükemmel olmaları için çaba sarf etmektedir (Amane, Chavan, Desai, Shete, & Dhole, 2018, s. 166). Dünyanın önde gelen kalite uzmanlarından Ishikawa (1985) “toplam kalite yönetimi eğitimle başlar, eğitimle yol alır ve eğitimle sonuçlanır” şeklinde ifadesiyle TKY sisteminde eğitimin önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 313).

TKY, önceden belirlenen ve tüm çalışanların sorumluluklarını en düşük maliyetle gerçekleştirebilen, müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin karşılaya ve iş performansını iyileştirebilen bir strateji olarak uygulanmalı böylece üretilen malların ve hizmetlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi sağlanmalıdır. Başka bir ifade ile etkin ve verimli TKY'nin elde edilmesi, bir organizasyondaki tüm faaliyetlerin sürekli iyileştirilmesi ve tüm çalışanların aktif katılımı ile çalışanların, müşterilerin ve hedef pazarın memnuniyetinin sağlanmasıyla elde edilebilir. Aslında, yaşam felsefesi olarak TKY, örgütsel bağlamda sürdürülebilir kalkınmaya ve değişime dayanan bir yönetim yaklaşımıdır. Bir organizasyonda bu yaklaşım, kalite kontrol ve iyileştirme çalışmalarının sorumluluğunu üstlenerek, müşteri memnuniyetini sürekli iyileştirmeye katkıda bulunan tüm çalışanların kalite iyileştirmesini sağlamaktadır (Öztürk, Soyhan, & Sekter, 2012, s. 9). Kalite iyileştirme kapsamında, sürekli gelişme ve iyileştirme anlamına gelen “Kaizen” yaklaşımı PDCA (Plan/Do/Check/Act) ya da PUKÖ (Planla/Uygula/Kontrol et/Önlem al) ilk defa Shewhart tarafından ortaya atılmıştır (Güler, 2012, s. 33). TKY'nin içeriğine dair verilen bu bilgiler TKY'nin bazı ilkelerden oluştuğunu göstermektedir. Bu ilkeler (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 313-316);

- Müşteri odaklılık,
- Üst yönetimin liderliği,
- Sürekli gelişme (kaizen),
- Takım çalışması,
- Sıfır hata/hata önleme,

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

- Tam katılım şeklinde sıralanmaktadır.

Çağdaş kalite felsefesinin öncüleri olarak bilinen Edwads Deming, Joseph M. Juran ve Philip Crosby tarafından "Toplam Kalite Yönetimi" felsefesinin temelleri atıldıktan sonra süreç kontrolü, kalite yönetimi ve istatistiksel kalite kontrol kavramları ABD' de gelişmiş ama onların ilk uygulayıcısı ve benimseyicisi Japonlar olmuştur (Aydıntan, 2012, s. 8). Tablo 1'de TKY'nin gelişim süreci verilmektedir.

Tablo 1: TKY'nin Gelişim Süreci

1920'ler	-Kalite yönetiminin ilk tohumları, ABD endüstrisi aracılığıyla atılan bilimsel yönetim ilkeleridir. - İşletmeler planlamayı ve planlamayı gerçekleştirme süreçlerini açıkça birbirinden ayırmış ve işçilerin çalışma koşullarından ve işlevlerin sessizliğinden dolayı sendika muhalefeti ortaya çıkmıştır. - 1920'lerin sonundaki Hawthorne deneyleri, işgören verimliliğinin katılımdan nasıl etkilenebileceğini göstermiştir.
1930'lar	- Walter Shewhart, istatistiksel analiz ve kalitenin kontrolü için yöntemler geliştirmiştir.
1950'ler	- W. Edwards Deming, Japon mühendisleri ve yöneticilerine istatistiksel analiz ve kalite kontrolü için yöntemler öğretmiştir. Bu durum TKY'nin kökeni olarak düşünülebilir. - Joseph M. Juran, kalite ve yönetsel katılımı kontrol etme kavramlarını öğretmiştir. - Armand V. Feigenbaum'un mevcut TKY anlayışı için öncü olan Toplam Kalite Kontrolü adlı kitabı yayınlamıştır. - Philip B. Crosby'nin sıfır hatala kavramını teşvik ederek birçok şirkette kalite iyileştirme yolunu açmıştır.
1968	- Japonlar, toplam kalite ile şirket çapında kalite kontrolünü birleştirmişlerdir. Bu süre zarfında kalite yönetimi sistemleri ortaya çıkmıştır. - Kaoru Ishikawa'nın felsefenin sentezi sonucunda, bir lider olarak Japonya'nın yükselişine katkıda bulunmuştur.
Günümüz	- TKY, örgütsel kaliteyi yönetmeye yönelik geniş ve sistemli bir yaklaşımın felsefesinin adı olmuştur. - ISO 9000 serisi ve Deming Ödülü ve Malcolm Baldrige Ulusal Kalite Ödülü gibi kalite ödüllendirme programları kalite standartları TKY'yi oluşturan ilkeleri ve süreçleri belirlemektedir.

Kaynak: Amane, Chavan, Desai, Shete, & Dhole, 2018, s. 166

İşletmeler kalite sayesinde var olabilmekte, büyüyüp gelişebilmekte ve hayatlarını devam ettirebilmektedirler. Kalite hayatın her alanında karşılaşılan bir kavramdır. Bu kavram sektöre bakılmaksızın; devamlı gelişen, kimi zaman oluşturulan, kimi zamanda hedeflenen bir olgudur. Kalite yalnız o ölçüdeki vasıflı insanlar tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda kalite yönetiminin geçirdiği evreler Tablo 1'de sunulmaya çalışılmıştır. Kalite yönetiminin geçirdiği bu evreler 1920'li yıllarda planlama, verimlilik ve bilimsel yönetim ilkelerinin temellerinin atılması ile başlamaktadır. Kalite için 1930'lu yıllar istatistiksel analiz ve kalitenin kontrolünü ifade etmektedir. Toplam Kalite Kontrol kavramı ilk kez Armand V. Feigenbaum tarafından kullanılmıştır (Aydıntan, 2012, s. 6). 1950 yılları Deming, Juran, Feigenbaum ve Crosby tarafından TKY temellerinin atılıp geliştirildiği dönem olarak görülmektedir. 1968 yılları Japonlar tarafından, özellikle Ishikawa öncülüğünde, kalite yönetiminde büyük çaplı değişim ve gelişimler yaşanmıştır. Günümüzde ise TKY, örgütleri yöneten ve yönlendiren felsefeler sunarak başka bir boyut kazanmıştır. Yine Japonların öncülük ettiği "Toplum 5.0 (Süper Akıllı Toplum)" sadece teknoloji gücünün artışı hedeflemekte. Aynı zamanda toplumun eğitim ve yaşam

standartlarında yüksek kaliteyi hedeflemektedir. Tablo 2’de “kalite yaklaşımları” ve öncüleri özetlenmektedir.

Tablo 2: Kalite Yaklaşımları

Yazar	Kalite Yönetim Yaklaşımı
Deming	İnsan merkezli; bölümler arası engelleri kaldıran; çalışanlara yetki vererek korkularını gideren ve onların gelişimine katkı sağlayan; tasarım, üretim, satış, araştırma süreci aşamalarından oluşan bir felsefedir.
Juran	Kalitenin daha çok uygulaması üzerinde duran; kusursuzluk arayışına sistemli bir yaklaşım ve kullanıma uygunluk sunan; kalite felsefesi plan, kontrol ve iyileştirme sürecinden oluşmaktadır.
Philip B. Crosby	İşin ilk defada doğru yapılmasını hedefleyen “sıfır hata” kavramının kullanımına başlanan; “kalite düzelterek değil önleyerek sağlanır” anlayışını ileri süren; 14 aşamadan oluşan kalite iyileştirme programı; kalite karlılık, eğitim ve uygulama süreçlerinden oluşmaktadır.
Feigenbaum	Yönetimin kalitedeki sorumluluğunu ortaya koyan; 4 aşamadan oluşan kalite yönetimi kalite standartlarını belirleme, bunlara uyum sağlama, uygulamasına başlama ve gelişimi için plan yapma aşamalarından oluşmaktadır.
Kaoru Ishikawa	7 temel kalite kontrol tekniğini geliştiren; istatistiksel kalite kontrol tekniklerini önemseyen; balık kılıcı diyagramını geliştiren; kalite çember uygulamalarını içeren; her problemi önemli bulan ve insanı temel alarak tüm çalışanların ilgilenmesini sağlayan bir yaklaşıma sahiptir.
Genichi Taguchi	Ürün ve süreç tasarımında kaliteyi geliştiren; kayıp fonksiyon kuramını geliştiren; sistem tasarımı, parametre tasarımı ve tolerans tasarımı üzerinde duran bir yaklaşımdır.

Kaynak: Güler, 2012, s. 34-42

3. AHİLİK TEŞKİLATI

Köken olarak Arapçadan gelen Ahi kelimesi “kardeşim” anlamına gelmektedir. Bunun ile birlikte bu sözcük Kutadgu Bilig ve Divan-ı Lügat’it Türk eserlerinde “eli açıklık, cömertlik, ali cenap” anlamlarına gelen “Akı” kelimesinden geldiği de ifade edilmektedir. Temelleri 12. yüzyılda atılan Ahilik Teşkilatı Felsefesi, Anadolu’nun tamamına yayılarak günümüze kadar izleri devam eden sosyal, kültürel ve ekonomik bir oluşumdur. Ahilik Teşkilatı Selçuklu Devleti ve sonra Osmanlı Devleti nihayetinde Afrika-Avrupa-Asya coğrafyasında esnaf, ticaret ve sanayi işletmelerine rehberlik etmiştir. Fütüvvetnameler’de yer alan bilgilere göre Türk toplumuna ve dünyaya bu sistemi kazandıran Ahi Evran, toplam 32 esnaf ve sanatkâr kuruluşunun liderliğini de yapmıştır. Ahilik teşkilatlanma yapısının başında “Ahi Şeyhi” bulunmaktadır. Daha sonra illerdeki ahilerin lideri olan “Ahi Babalar” yer almaktadır. İllerde Ahi Baba’ya bağlı olarak her meslek gurubunun başında “Ahi” yer almaktadır. “Ahi Yardımcısı” ve inzibat görevi yapan “Yiğitbaşı” teşkilatın diğer görevlileridir. Teşkilatın yönetilenler kısmında yamak, çırak, kalfa ve usta yer almaktadır. Ahi teşkilatının ilk devirlerindeki yönetim yapısı, tümüyle derecelendirmeye tabi

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

tutularak dokuz dereceli bir sistem sırasıyla yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, nakip, halife, Şeyh, Şeyh'ül-Mesayih bulunmaktaydı (TESK, 2015, s. 1-8).

Ahilik Teşkilatı yapısına dair yapılan genel değerlendirme ve tespitler şunlardır (Soysal, 2013):

- Ahilik Teşkilatı'nda işyeri sayısı belirli bir plan dâhilindeydi. İş yeri açabilmek için meslekte yetişmiş olmak ve sırasıyla çırak, kalfa ve usta mertebelerine ulaşmış olmak gerekmekteydi. Usta olduktan sonra da ancak müsait bir yer varsa dükkân açılmasına izin verilirdi. Çünkü halkın ihtiyacına göre işyeri planlaması yapılırdı. Üyelerinin ürettiği malın standardına göre fiyatlarını tespit ederdi. Örneğin; bir ayakkabı alan insan, ödediği fiyata göre bunu ne kadar süre giyebileceğini bilirdi. Belirtilen zamandan önce, ayakkabı kullanılamaz hale gelirse, ayakkabıyı aldığı sanatkâra götürerek parasını geri alırdı. Bu durum fiyat ve nitelik açısından da standartların dikkate alındığını göstermektedir.
- Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, sosyal tarihimizde “Bacıyan-ı Rum” adıyla anılan bir teşkilatlandırma ile kadın gücünü ekonomik hayata dâhil etmiştir. Nitekim kadınların ürettiklerini sattıkları pazarlar oluşmuş ve bunlara bedestenlerde özel yer verilmiştir. Bu yerlere de “Kadınlar Pazarı” denmiştir. Denetim fonksiyonuyla Ahilik, üye işyerlerinde çalışan işçilerin üretime ve diğer konulara ilişkin kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Çırağın “Ahi kardeşi” olan ustanın dışında aynı meslekle uğraşan iki kalfayı da yol kardeşliğine seçmesi gerekmekteydi. Çırak, sonra bu üç sanatkârın gözetimi altında çalışmaya başlardı. Ayrıca ustanın, çocuğu gibi gördüğü kalfayı ve çırağı yetiştirmesi ve onun her türlü hatasından sorumlu olması işletmelerin kendi içlerinde bir otokontrol sistemi oluşturduklarını göstermektedir.
- Ahilik Teşkilatı'nda dış denetim fonksiyonuyla, tüm esnaf grupları için çeşitli üretim standartları getirilmiştir. Ekmekçiler, işledikleri ekmeğin kara ve çiğ olmamasına ve tartısının eksik olmamasına dikkat ederlerdi. Et bulamayan kasaplara ceza verilirdi. Aşçıların yaptıkları yemekler çiğ olmayacak, tuzu orta ve temiz olacak ve kalaysız kazan kullanacaklardı. Pazar yerinin dışında ticaret yapılmayacak ve pazarda sebze ve meyvelerin iyisi üste dizilmeyecek, bunu yapanlar cezalandırılacaktı. Değirmende sıraya dikkat edilecek ve gelen buğdayın emniyeti sağlanacaktı. Yoğurtçu, terzi, ipekçi, derici, kuyumcu, oduncu, tıp hizmetleri vb. tüm alanlarda çeşitli kıstaslar konulmuştur.
- Ahi Baba veya Yiğitbaşı her fırsatta esnafı gezer, yapılan işlerin temizliğini ve sağlamlığını kontrol ederdi. Hata yapan esnafın sağ ayağındaki pabucu, işyerinin damına atılırdı. Herkes, “Bugün falan ustanın pabucu dama atıldı” derdi. Bu sözler o ustanın kalitesiz mal ürettiği anlamına gelir ve müşterinin de zararı ödenirdi. Belirli bir kalite standardının altına düşmek, ahlaki ve vicdani açıdan doğru kabul edilmemekte ve böyle davranan kişiler “yolsuz” ilan edilmekteydi. Yolsuz ilan edilme, bir esnaf için ağır ve yüz kızartıcı bir suçtu. Yolsuz ilan edilen kişi, sanatı için gerekli olan hammaddeyi piyasadan alamaz, kimse ona mal satmaz, ürettiği ürünü piyasaya süremezdi. Kahvelere kabul edilmez, toplantı yerlerine giremez, kısacası herkes onunla irtibatını keser kişi bir nevi sosyal yaptırıma tabi tutulurdu. Ayrıca ikazlara aldırmayıp kalitesiz üretime devam edenlerin işyerlerinin kapatılması, daha da ileri gittiği takdirde esnafıktan ihracına kadar kararlar alınabiliyordu.

Fütüvvetnamelere göre Ahilik Teşkilatı mensuplarında bulunması gereken genel özellikler ise emniyet, tevazu, affedici olma, doğruluk, cömertlik, bencil olmama, realizm (uyanıklık), arkadaşlarına nasihat etme, onları doğru yola sevk etme olarak sıralanmaktadır (TESK, 2015).

Türkiye’de de, Osmanlı döneminde ciddi bir devlet politikası olarak sürdürülen ve 17.Yüzyıl başından itibaren “Pazar Nizamnameleri” ile tanzim edilen standart ve kalite faaliyetleri, 1930 yılında

çıkarılan 1705 sayılı Ticarete Tağışın Men'i ve İhracatın Korunması Hakkındaki Kanunla devam etmiştir. Bu kanuna dayalı olarak yayımlanan “Mamul Murakabe Nizamnameleri” de, kalite kontrol mekanizmasının geliştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca dünyada ilk olarak kabul edilen Standartlar Kanunu hazırlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. II. Beyazid döneminde ilk Tüketiciyi Koruma Kanunu, ilk Çevre Nizamnamesi ve ilk Gıda Nizamnamesi yayınlanmıştır (Gunduz, Kaya, & Aydemir, 2012, s. 43). Bu düzenlemeler Ahilik Teşkilatı'nı devamı niteliğinde olan çalışmalar olarak görülebilir.

4. AHİLİK TEŞKİLATI'NDA KALİTE VE KALİTE YÖNETİMİ

Günümüzde iş hayatında karşılaşılan rüşvet, yolsuzluk, iltimas gibi birçok olumsuzluğun temelinde aslında insanın kalitesiz oluşu yer almaktadır. Bu bağlamda topluma faydalı ve iyi insan yetiştirmeyi en önemli görev sayan “akıl ve ahlak ile çalışıp bizi geçen bizdendir” ilkesi ahilik teşkilatının çağdaş işletmecilik anlayışına fayda sağlayacağı düşünüldüğünde kalkınmış ve gelişmiş birçok ülke ve işletmenin başarısının temelinde Ahilik ilke ve uygulamalarının izleri görülebilmektedir (Soysal, 2013, s. 7)

Kalite kavramının Ahilik Teşkilatı'ndaki yeri; kişinin, hem kendisini hem yaptığı işi hem ustasını hem de çalışma çevresini ve hizmet sunduğu kişileri kapsayan derin bir anlam içermektedir. Buna göre Ahilik Teşkilatı'ndaki silsile, usta-çırak ilişkisi ve süreklilik arz eden eğitimler modern iş dünyasında ve yönetim anlayışında sık sık dile getirilen ve tartışılan mentorluk (koruyuculuk) ve koçluk uygulamaları çerçevesinde incelenebilir bir nitelik kazanmıştır (Çelen, 2014, s. 10).

Ahilik Teşkilatı, İslam ahlâkını merkeze alan kaliteli hizmet ve mal üretmek amacıyla mesleklerin doğruluk merkezinde dürüstçe yapılmasını, esnaf dayanışmasını, esnafların sürekli olarak eğitilmelerinin yanı sıra tüketici ve alıcıların korunmasını yüzyıllarca sağlayan bir örgüttür (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 317). Ahilik Teşkilatı, kişinin alın terini değerlendirmiş, ticaret ve üretim alanında kaliteyi amaçlamıştır. İşgören, ürettiği meta ile neredeyse özdeşleşmiş onunla kaynaşmıştır. Kalitesiz ve ayıplı mal üretimi yasaklanmıştır. İş alanı, üretim, insanın aynası haline getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ahilik Teşkilatı'nı iş ve çalışma alanında hatırlatan yasa İş Kanunu'dur. Özet bir bakış açısıyla Ahilik Teşkilatı, üretim-eğitim-denetim- tüketici mutluluğu fonksiyonlarının hepsini barındıran çok amaçlı bir örgüt yapısı olarak ortaya çıkmıştır (Gunduz, Kaya, & Aydemir, 2012, s. 43).

Ahilik Teşkilatı'nda çalışanların işlerinde daha başarılı olabilmeleri için sürekli eğitime tabi tutulmaları sağlanmıştır. İş dışında eğitim zaviyelerde verilirken işbaşında eğitim ustalar tarafından kalfa ve çıraklara verilirdi. Özveren (1997)'e göre Japonlar, kaliteyi yakalamak için Avrupa ve ABD'den aldıkları ürünlere tersine mühendislik yöntemiyle onlarda küçük gelişmeler yaparak devamlı gelişmelere uygun olacak şekilde “sürekli gelişme (kaizen)” felsefesini benimsemiş ve hatta batının kalite standardını aşmışlardır (Aydıntan, 2012, s. 6-8). Bu duruma göre Ahilik Teşkilatı'nın çalışanların eğitilerek sürekli gelişim göstermesi kalite yönetiminde yer alan kaizen felsefesi ile örtüşmekte hatta iş başında verilen sürekli eğitimin kaizenden önce ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Ahilik Sistemi'nde önemli olan konulardan bir tanesi işi ehline teslim etmek olmuştur. Zeki ve kabiliyetli kişilerin iş hayatına atılması, yapılan işi daha verimli ve kaliteli hâle getirmenin en önemli ve temel yollarından biri olarak görülmüştür (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 318).

Ahilik Teşkilatı felsefesinde müşteri ihtiyaçlarına cevap vermeyen üretim ayıplı kabul edilmiş ve müşterinin önemini vurgulayan “Müşteri Velinimettir” anlayışı göz önünde bulundurulmuştur. Bu

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

anlayışa destek olarak Ahi Baba, pazar içerisinde birçok inceleme yaparak pazardaki tüketicinin hangi miktar, tür ve kalitede ürüne ihtiyaç duyduğunu tespit etmiştir. Bu durum günümüz kalite kontrol çemberlerinin ilk uygulandığı olan zaviyelere taşınarak ve tüm esnaf topluluğuna duyurulmaktadır. (Erbaşı & Ersöz, 2011, s. 139-140). Ahilik Teşkilatı'nın müşteriye velinimet olarak algılaması TKY'de "dış müşteri" kavramı ile uyuşmakta ve benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda kaliteli ürün üretiminin temelinde kaliteli insan yetiştirilmesini benimseyen Ahilik anlayışı, TKY'deki "iç müşteri" kavramıyla uyuşmaktadır (Çelen, 2014, s. 10).

Ahilik Teşkilatı'nda kişinin mesleğe girmesi ve meslekte yükselmesi süreci eğitici bir özellik taşımaktadır. Bu durum uzun süreli ve çok aşamalı terfi sisteminin de tüm meslek ve sanat dallarında hâkim olmasını kılmaştır. Şimşek (2002)'e göre Ahilik'te eğitim, gençlikten başlamak üzere yaşamın tamamını kapsayan sürekli bir eğitim olması Türk ekonomi ve ticaret hayatında, bilgi ve ehliyete, din ve ahlâk kurallarına, eğitim ve öğretime, sosyal adalete ve karşılıklı yardımlaşmaya dayanan sağlam ilkelerle örgütlenmesine vesile olmuştur. Hilesiz iş, sağlam mal, belli oranda kâr, ölçülü kazanç, kimseye ayrıcalık tanımayan adaletli bir kalite kontrol sistemi Ahilik ekonomik yaşamının önemli bir esasıdır (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 319).

Ahilik Teşkilatı'nda belirlenmiş olan standart fiyatlara uymayarak müşteriye uygun olmayan fiyattan satış yapanlara bazı cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Belirlenmiş fiyat dışında satış yapan esnafa ayrıca "pabucunu dama atma", meslekten men etme ve belirli bir süre ile dükkân kapatma gibi cezalar uygulanmıştır. Bütün bunlar, üretici ile tüketici arasında en uygun fiyatın belirlenmesini ve böylece fiyatın sürekli müşteri lehinde olmasını ifade etmektedir (Erbaşı & Ersöz, 2011, s. 141).

Ahilik Teşkilatı'nda israf dini açıdan haram olduğu ve maliyetleri arttırdığı için yasaktı. Üretilen mal ve hizmetlerde sıfır hata esastı (İSTESOB, 2018, s. 1). Ahilik Teşkilatı, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına öncelik veren, israfı kabul etmeyen, yanlış ve zararlı üretimi reddeden, kaliteli bir kontrol mekanizması oluşturan bir yapıya sahipti. Günümüzde tüketici veya pazar odaklı bir sektör anlayışın temeli, Ahilik Teşkilatı'nın temel değerleri ile uyuşmaktadır (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 320).

Ahilik Teşkilatı'nda belirlenmiş kurallara uymayan esnafalara bazı cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Örneğin; sattığı süte su katan kuyuya sarkıtılmış, İstanbul'da kılıç kabzasını abanoz ağacına benzeterek boyayıp abanozdan yapılmış gibi gösteren bir esnafın meslekten çıkarılıp yolsuz ilan edilmiş, ekşiyen pekmezi satan satıcının pekmez küpü başına geçirilmiş, kantarı bozuk olan oduncu belli ağırlıktaki kantarı omzuna vurularak çarşıda gezdirilmiş, et tedarik edemeyen kasap hapisle cezalandırılmıştır. Müşteriyi yanıltmaya çalışan ve standartlara uygun davranmayan esnafın bu şekilde müşteriye duyurulması, müşteriyle teşkilat arasında kurulan farklı bir iletişim stratejisi olup tüketici haklarının korunması adına atılan tarihteki ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalite yönetim anlayışının merkezinde bulunan standartlaşma çabası Ahilik Teşkilatı'nın da vazgeçilmez kuralı olarak görülmüştür. Ahilik Teşkilatı ile günümüz pazarlama 4C yaklaşımı arasında bir benzerlik olduğu görülebilmektedir (Erbaşı & Ersöz, 2011, s. 143). Tablo 3'de pazarlamada 4C ile Ahilik Teşkilatı ilişkisi gösterilmektedir.

Tablo 3: 4C – Ahilik ilişkisi

Müşteri Değeri (Customer Value)	→	Müşteri Velinimetimizdir.
Malın Müşteriye Maliyeti (Cost to Customer)	→	Denetsel Fiyat
Müşteriye Uygunluk (Convenience for Buyer)	→	Müşterinin Ürüne Kolay Ulaşımı
Müşteri ile İletişim (Customer Communication)	→	Pazarla Etkileşim

Kaynak: Erbaşı & Ersöz, 2011, s. 139

Literatürde 4P [Ürün (Product), Fiyat (Price), Dağıtım Kanalları (Place), Tutundurma (Promotion)]’den 4C [Müşteri Değeri (Customer Value), Malın Müşteriye Maliyeti (Cost to Customer), Müşteriye Uygunluk (Convenience for Buyer), Müşteri ile İletişim (Customer Communication)] ‘ye geçiş olarak bilinen işletme odaklı pazarlamadan tüketici odaklı pazarlama anlayışının yansımaları Ahilik Teşkilatı’nda 4C pazarlama yaklaşımına karşılık gelen değerler de mevcuttur (Uğurlu, Aymankuy, & Ar, 2015, s. 320).

Deming, Taguchi ve Juran gibi kalite yönetim duayenleri yaptıkları araştırmalarda “kalite maliyetleri” kavramı ile ortaya koymaya çalıştıkları olumsuz durum, Ahilik Teşkilatı ndaki ahlaki değerlere özen göstermeyen işletmelerin karşılaşabilecekleri durumlar ile örtüşmektedir. Çünkü yapılacak işi en doğru şekilde yapmak, dürüstlük ve liyakate önem vermek Ahilik Teşkilatı’nda olduğu gibi kaliteyi arttırırken; adam kayırma, rüşvet, iltimas ve tembellik gibi hasletler ahlaki sorunlar doğurmakta ve kalitesizlik ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda yapılacak çıkarıma göre ahlaki ilkelere özen göstermemek üretim sürecinin uzamasına, girdilere ait israflara, müşterilerin ürün iadesi gibi doğrudan maliyetlerin yanı sıra müşterinin ihtiyacına cevap veremeyen işletmeler, müşteri memnuniyetsizliğinin yayılması ile birlikte dolaylı olarak itibar kaybına uğramaktadır (Soysal, 2013, s. 12-13).

Güncel yönetim tekniklerinden biri olarak kabul edilen “kıyaslama (benchmarking)” tekniği Ahilik felsefesinde kendine yer bulmuştur. Yönetimsel açıdan Ahilik Teşkilatı’nın barındırdığı yaklaşım türleri 13.yüzyıldan günümüze kadar isim değiştirerek çeşitli şekillerde kendine yer bulmuştur. Kıyaslama tekniği Türk coğrafyasında işletmelerin kendi aralarında yaptıkları mukayese ile kendilerinden daha üstün ve iyi durumda olan işletmelerin olumlu yönlerini kendilerine uyarlayarak gelişimlerine katkı sunmaktadır (Erbaşı, Büyükipekçi, & Bakanlar, 2007, s. 794-795).

Ahilik Teşkilatı’nın her aşamasında sistem tarafından belirlenen liderlerin olması, bu sistemin en üstte Ahi Baba makamının varlığı ve görevi, fiili olarak “Ombudsmanlık” ve “Arabuluculuk” fonksiyonu, TKY’nin üst yönetimin liderliğine verilen önem ile benzerlik göstermektedir (Çelen, 2014, s. 12).

Toplam Kalite Yönetim sistemlerinin temeli olan standartlaşma kavramının Ahilik Teşkilatı’nda önemli bir yeri bulunmaktadır. Ahilik Teşkilatı’nda her ustanın üretebileceği ürün standartlara bağlandığı gibi ustaların yetiştirecekleri çırakların sayısı da standart altına alınmıştır. Kaliteden ödün vermemek için yapılan bu düzenlemeye göre örgütün tahmini olarak önerdiği çırak sayısından fazla çırak alınmazdı. Ahilik Teşkilatı yaptığı bu düzenleme ile fazla sayıda çırak alınması durumunda ustanın vereceği eğitimin seviyesi ve kalitesi istenilen düzeyde olmayacak ve bu durumu denetlemek de güç olacaktı (Soysal, 2013, s. 13). Ayrıca Weber’in “kişiler üzerlerine düşen görevleri belirli standartlar çerçevesinde yerine getirmelidir” anlayışı, Ahilik Teşkilatı’nın standartlaşma-kalite bağlantısı ile örtüşmektedir. (Aydıntan, 2012, s. 6). Bu anlamda Ahilik Teşkilatı’nın ticaret ahlakında yasaklanan hususlar şu şekilde sıralanmaktadır (Sancaklı, 2010, s. 12)

- Hileli ve çürük mal satmayacaksın,
- Müşteriden fazla para almayacaksın,
- Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin,
- Noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın,

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

- Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.

Ahilik Teşkilatı'nda kalite yönetim anlayışı, müşteri odaklı üretim ve üretimin her aşamasında yürütülecek eğitim anlayışına dayanmaktaydı. Dolayısıyla mal ve hizmet üretimi müşteri istek ve beklentileri göz önüne alınarak iyi eğitilmiş işgörenler tarafından yapılmaktaydı. Bu yönüyle Ahilik Felsefesi'nin günümüz Toplam Kalite Yönetimi felsefesi ile benzerlik gösterdiği söylenebilir (SUBESO, 2009, s. 1; Durak & Yücel, 2010, s. 151).

İyi bir eğitim sonrasında ortaya çıkan verimli sonuçlar, Ahilik'te eğitim ile gelişim arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. F. Taylor'un Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'nda "Eğitimsiz işçiden işini geliştirmesini bekleyemeyiz" düsturu Ahilik teşkilatındaki meslek eğitimi ile verimlilik ilişkisi ile benzerlik göstermektedir (Aydın, 2012, s. 6). Ancak oluşturulacak ilişkilerde, Türk dünyası ülkelerinin lehinde davranışlar sergilenmesi ve arayışların ortaya çıkarılması önemli bir konudur. Türk dünyası işletmelerinin ekonomik gelişmelerinin sağlanabilmesi için daha kaliteli ve toplumun isteklerine uygun mal/hizmet üretebilmeleri gerekmektedir. Bu gereksinim bizi, Türk dünyası ülkeleri arasında Ahilik Teşkilatı uygulamalarının uyarlanması açısından bir model teşkil edebileceği sonucuna götürmektedir (Erbaş & Ersöz, 2011, s. 139).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

504

"Müşteri istek ve beklentilerine uygunluk", "üstünlük derecesi", "mükemmellik derecesi", "müşteri memnuniyeti", "yaşam tarzı" olmak üzere birçok şekilde tanımlanan kalitenin tarihsel gelişimi incelendiğinde aslında yüzyıllar öncesinde Anadolu'da kurulan bir örgüt olan Ahilik Teşkilatı'nda günümüz kalite uygulamalarına benzer uygulamaların olduğu görülebilmektedir. Ahilik Teşkilatı yapmış olduğu tüm bu uygulamaları ile günümüz kalite yaklaşımlarına ışık tutmakla birlikte Ahilik Teşkilatı'nın benimsemiş olduğu kalite yönetim anlayışının bu yaklaşımlardan farklı hususlara sahip olduğu muhakkaktır. Ahilik kalite yönetim anlayışı günümüz mal ve hizmet odaklı kalite anlayışlarından farklı olarak "işgören odaklı" bir kalite anlayışı benimseyerek kaliteyi işgörenin ahlaklı, dürüst, erdemli, işinde hileye başvurmeyen nitelikli olmasında aramıştır. Böylece "kaliteli işgören kaliteli mal ve hizmet üretir" düsturunu ortaya koymuştur. Diğer yandan Ahilik Teşkilatı "Müşteri Velinimettir" anlayışından hareketle müşteri odaklı bir kalite anlayışı benimsemiş ve bu yolda sürekli eğitim, denetim, katılım ve paylaşımı temel alarak kalitesiz üretimde bulunan girişimcilere çeşitli yaptırımlar uygulayarak kaliteden ödün vermemiştir. Ahilik Teşkilatı'nın kalite uygulamaları incelendiğinde Ahilik Teşkilatı'nın kalitenin öncülerinden olduğu ve Ahilik Teşkilatı'nda 1950'li yıllardan sonra Japonya'da ortaya çıkan Toplam Kalite Yönetimi felsefesine benzer bir kalite yönetim anlayışının olduğu ancak TKY'de ele alınmayan Ahilik Teşkilatı'nda yer alan birçok ilkenin bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla Ishikawa tarafından "yönetimde bir düşünce devrimi" olarak ileri sürülen TKY anlayışının 13. yüzyılda Anadolu'da gerçekleştiği ifade edilebilir (Karatop & Kubat, 2018, s. 351). Aynı zamanda Ahilik Teşkilatı'nın kalite yönetim anlayışı konusunda Türk işletmeleri için rol modeli olduğu ve bu konuda gereken duyarlılığın gösterilerek yüzyıllar önce uygulanan bu kalite yönetim felsefesinin günümüz işletmelere uyarlanması ülke ekonomisi için oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Amane, N. B., Chavan, R. V., Desai, P. S., Shete, S. D., & Dhole, A. R. (2018). Total Quality Management: A Review. *Asian Journal of Research in Pharmaceutical Sciences*, 8(3), 155-160. doi:10.5958/2231-5659.2018.00028.0

Aydıntan, B. (2012). Kalitenin Temelleri. M. Tuna, & İ. Güler içinde, *Kalite Yönetim Sistemleri* (s. 1-19). Ankara: Detay Yayıncılık.

Çelen, A. (2014). Toplam Kalite Yönetimi'nin Çekirdeği: Ahilik. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 5-14.

Duman, F. (2018). Kalite Yönetim Uygulamalarının Algısal Finansal Performans Üzerine Etkisi: Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 381-408.

Durak, İ., & Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.

Erbaşı, A., & Ersöz, S. (2011). Ahilik ve 4C Pazarlama Karmaşı İlişkisi: Tarihi Perspektiften Bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(59), 135-146.

Gunduz, A. Y., Kaya, M., & Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV(II), 37-54.

Güler, İ. (2012). Toplam Kalite Yönetimi. M. Tuna, & İ. Güler içinde, *Kalite Yönetim Sistemleri* (s. 21-61). Ankara: Detay Yayıncılık.

Hoyer, R. W., & Hoyer, B. B. (2001). What is Quality? *Quality Progress*, 34(7), 53-62. Eylül 30, 2018 tarihinde alındı.

İSTESOB. (2018). *Ahilikte Kalite ve Standart Anlayışı*. Ekim 17, 2018 tarihinde <https://www.istesob.org.tr/ahilikte-kalite-ve-standart-anlayisi/> adresinden alındı.

Karatop, B., & Kubat, C. (2018). Ahiliğin Türk Kalite Yönetim Sistemine Etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 351-368. doi:10.17550/akademikincelemeler.298871

Öztürk, Y., Soyhan, N., & Sekter, A. (2012). A Different View of Quality and Total Quality Management. *Journal of Business*, 1(2), 9-14.

Russell, J. (2012). *The ASQ Auditing Handbook* (Fourth Edition b.). ASQ Quality Press. ASQ.org. adresinden alındı.

Sancaklı, S. (2010). Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.

Ahilik Teşkilatı'nda Kalite Yönetim Anlayışı

Soysal, A. (2013). İşletelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27(2), 6-19.

SUBESO. (2009). *Ahilikte Kalite ve Standart Anlayışı*. 10 24, 2018 tarihinde <http://www.sultanbeylieso.org.tr/ahilik/kalite-ve-standart> adresinden alındı

TAŞCI, D. (2013). Kalite Kavramı. D. Taşçı, & S. N. Çabuk içinde, *Kalite Yönetim Sistemleri* (s. 2-22). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2810.

TDK. (2006). *Güncel Türkçe Sözlük*. Eylül 30, 2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc9d54b481076.23646464 adresinden alındı

TESK. (2015). *50 Soruda Ahilik*. Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu. Ekim 15, 2018 tarihinde <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/124.pdf> adresinden alındı.

Uğurlu, K., Aymankuy, Ş. Y., & Ar, H. (2015). Turizmde Toplam Kalite Yönetimi ve Ahilik İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*(52), 310-328.

TEKSTİL İŞLETMELERİNDE İNOVASYON UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

INNOVATION APPLICATIONS IN TEXTILE ENTERPRISES: THE CASE OF TURKEY

Yusuf ESMER* Ahmet ÖZBEK** Mehmet Asif ALAN***

Özet: Küreselleşen dünyada işletmelerin ayakta kalabilmeleri için inovasyon uygulamalarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. Günümüzde her sektörde olduğu gibi tekstil sektöründe de uluslararası çetin bir rekabetin söz konusu olduğu görülmektedir. Tekstil işletmelerinin bu rekabet ortamında hedefledikleri maksimum kara ulaşabilmeleri ve başarılı olabilmeleri için inovatif ürünler üretmeleri gerekmektedir. İnovatif ürünler müşteri istek ve beklentilerine uygun, kaliteli ve katma değer sağlayan yeni ürünler olarak tarif edilebilir. Bu çalışmada Türk tekstil işletmeleri tarafından gerçekleştirilen inovasyon uygulamaları incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 2017 yılında, İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın 1. ve 2. 500 büyük işletme sıralamasında yer almış Türk tekstil işletmelerinin web sitelerinden işletmelerin inovasyon uygulamaları hakkında veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda Türk tekstil işletmelerinde ürün, süreç, pazarlama ve organizasyonel inovasyon türleri ile ilgili örneklerin görüldüğü ancak ürün inovasyonu ile ilgili örneklerin daha yoğun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada inovasyon yönetimine önem veren tekstil işletmelerinin daha başarılı olacağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, İnovasyon Yönetimi, Türk Tekstil İşletmeleri

ABSTRACT: In the globalizing world, enterprises need to focus on implementing innovations so that they can survive. Nowadays, it is seen that there is an international competition in textile sector as in every sector. In this competitive environment, textile enterprises need to produce innovative products in order to reach the maximum profit that their targets and and to be successful. Innovative products can be described as new products that are suitable for the customers' demands and expectations, high-quality and provide added value to the economy of the enterprise. In this study, innovation practices carried out by Turkish textile enterprises are

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, yusuf.esmer61@gmail.com

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

examined. For this purpose, data were collected about the innovation applications of enterprises from the websites of Turkish textile enterprises, which took place in Istanbul Chamber of Industry (ISO) 's 1st and 2nd 500 large enterprise ranking. As a result of the research, it has been found that the examples related to the types of products, processes, marketing and organizational innovation in Turkish textile enterprises are seen but the examples related to product innovation are more intense. In addition, it is emphasized that textile enterprises that give importance to innovation management will be more successful in the study.

Keywords: Innovation, Innovation Management, Textile Enterprises

1.GİRİŞ

Günümüz rekabet koşullarında işletmelere üstünlük kazandıran en önemli faktör inovasyon üretebilmeleridir (Altuntaş & Dereli, 2016, s. 107). İşletmeler rekabet edebilmek ve pazar paylarını büyütmek için farklı teknolojik inovasyonlar ve Ar-Ge stratejileri izlemektedir. Pazar şartlarının sürekli değişmesi ve değişen pazar koşulları ile baş edebilmenin koşullarından biri yenilik yapılması ve yeni ürün geliştirilmesidir (Şaylan & Esmer, 2017, s. 438). Değişen çevre koşulları ile işletmeler daha inovatif stratejiler, yöntemler ve ürünler geliştirerek her alanda daha verimli ve etkin olmak zorundadır (Yeşil, Çınar, & Uzun, 2010, s. 81). Yeni bir ürün ise değer oluşturduğu takdirde rekabet üstünlüğüne katkı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda “değer oluşturma” sürecinden geçen “yeni bir şey” in ortaya çıkması inovasyon olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda inovasyon tanımındaki en kritik nokta, ekonomik değere dönüşebilen bir yeniliğin ortaya çıkmasıdır. Eğer bir yenilik ekonomik değere dönüşmüyorsa inovasyon olarak kabul edilmemektedir (Yorgancılar, 2011, s. 394). Dolayısıyla her yeniliği inovasyon olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca, tekstil günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Hammaddesi doğal lifler (pamuk, jüt ve keten vb.) olan tekstil ürünleri binlerce yıldır giyim ve ev eşyaları için kullanılmaktadır. 18. yüzyılın Sanayi Devrimi, tekstil sektöründe bir atılım olmuş ve bu sektördeki bir başka devrim ise 20. yüzyılın başında sentetik liflerin keşfi olmuştur. Sentetik lifler ile başlayan teknik tekstillerin keşfi poliamidin 1939 yılında kullanımı ile kendini göstermiştir (Mecit, ve diğerleri, 2007, s. 80). Yeni teknolojilerin kullanımının artması ile

birlikte teknik tekstillerden talep edilen teknik fonksiyonlarda ilerleme ve gelişme yaşanmaktadır. 21. yüzyılda, tekstilde ki ilerleme, elektrik, ısı, su geçirmez ve diğer teknik özellikleri dâhil olmak üzere belirli özellikler ile donatılmış lifler kullanılarak akıllı tekstil ve teknik tekstil uygulamalarını geliştirmiştir. Tekstil ve hazır giyim endüstrisindeki küresel rekabetin daha yoğun hale gelmesi ve bu endüstrinin geleceğinde rekabet edebilmek için işletmelerin döngü sürelerini kısaltarak ve maliyetleri düşürerek inovatif olmaları gerekmektedir (Choi, Powell, & Cassill, 2005, s. 1). Teknolojideki bu gelişim beraberinde tekstil ve tekstil ürünlerinde de gelişim ve yeniliği getirmiştir. Tekstil ve tekstil türevi olan giysiler üzerinde yapılan yenilik çalışmaları günümüzde bu ürünlerin artık sadece soğuk ya da sıcaktan korunmak için değil başka fonksiyonlar için de talep edilmesine olanak sağlamıştır (Özbek, 2007, s. 70). Fonksiyon çeşitlendirme faaliyetleri Ar-Ge, Ür-Ge, teknoloji transferi ve inovasyon çalışmaları sayesinde gerçekleşebilmektedir. Tekstil sektörü ülke ihracatının lokomotif, yerli üretim ve yatırım faaliyetlerinin öncüsü olmanın yanında birçok alt istihdam alanına doğrudan etkisi olan emek yoğun sektör olmasından dolayı ekonomik, sosyal, beşeri ve idari anlamda önemli katkılar sunmaktadır. Tekstil sektörünün doğrudan veya dolaylı olarak sunduğu katkıların sürekliliği için marka, patent, tasarım, moda, teknolojik faaliyet ve katma değerli üretime yönelmeleri tavsiye edilebilmektedir. Literatürden elde edilen bilgilere göre Türk tekstil sektörü için inovasyon faaliyetleri önem arz etmektedir. Ekonomik büyümenin uzun vadede sürdürülebilir olması, inovasyon performansına ve bu performansın ne kadar arttığına bağlıdır (Elçi & Karataylı, 2008, s. 14). İnovasyon türlerinden olan süreç inovasyonları ile maliyetler azaltılırken, ürün inovasyonları ile ürün farklılaşması gerçekleştirilmektedir (Habikoğlu, 2015, s. 42-46). İnovasyon ve ihracat, ekonomik büyümenin şartı olarak kabul edilebilir (Gkypali, Rafailidis, & Tsekouras, 2015, s. 397). Malezya genelinde yapılan araştırmada, tekstil ve giyim, yiyecek, içecek ve ahşap tabanlı alt sektörlerdeki ürün ve süreç inovasyonunun, işletme performansını önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Rosli & Sidek, 2013, s. 1). Ayrıca Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ihracat yapan 207 tekstil işletmesinden toplanan verilerden hareketle yapılan analiz sonuçlarına göre inovasyon faaliyetleri ihracatı pozitif yönde etkilemektedir (Çütcü, 2017, s. 586). İnovasyonun tekstilin çeşitli sektörlerindeki uygulamaları, örnekleri ve projeleri tasnif edilerek değerlendirilmesi hem tekstil sektöründe faaliyet yapan işletmelerin hem de farklı alanlarda yapılacak çalışmalara ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türk tekstil işletmeleri tarafından

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

gerçekleştirilen inovasyon uygulamalarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle inovasyon ve inovasyon yönetimi kavramları açıklanmakta sonrasında tekstil işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyon uygulamaları tablo halinde sunulmaktadır.

2. İNOVASON VE İNOVASYON YÖNETİMİ

İnovasyon dar alanda Türkçeye yenilik, yenilikçi ve yenilenme gibi kavramlar ile çevrilmeye çalışılsa da gerçek anlamda verilmek istenen ifadeye karşılık gelmemektedir. Drucker'a göre novelty (yenilik) ve innovation (inovasyon) birbiriyle karıştırılan kavramlardır ve bu kavramların karıştırılması bir yöneticinin düşebileceği en büyük hatalardan birisidir (Elçi & Karataylı, 2008, s. 6-18). İcat, inovasyon ve yenilik farklı kavramlardır ve bu fark inovasyonun değer oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Freeman (1991) benzer durumu şöyle açıklamaktadır: İcat, yeni ya da geliştirilmiş araç, metot ya da sistem için bir taslak, düşünce veya model iken inovasyon ise değer oluşturma süreçlerini içeren yeni üretim, metot, sistem ya da araçların ekonomik manada kullanılması yani ekonomik değere dönüşmesidir (Oğuztürk & Türkoğlu, 2004, s. 14-15). İnovasyon ve icat arasındaki farkı ortaya koymak için şu durum örnek verilebilir: Dikiş makinesi denilince dünyada akıllara İsaac Singer tarafından geliştirilen Singer markasının gelmektedir ancak bu dikiş makinesinin aslında 1946 yılında Elias Howe tarafından icat edilmiş ve ürün halindeki bir inovasyona dönüşümü ise İsaac Singer tarafından gerçekleştirilmiştir(Oğuztürk & Türkoğlu, 2004, s. 15). Schumpeter (1939) dar anlamda inovasyonu, üretim fonksiyonunda bir yenilik geliştirmek şeklinde tanımlamaktadır. Geniş manada ise inovasyon, yeni bir üretim yöntemi geliştirmek, yeni bir ürün ortaya çıkarmak, yeni bir pazar oluşturmak, hammadde veya yarı mamul sağlamak için yeni kaynaklar geliştirmek, yeni bir organizasyon oluşturmak vb. faaliyetleri içermektedir (Işık & Kılınç, 2016, s. 15). OECD Oslo Kılavuzu, başlıca dört temel inovasyon türüne odaklanmaktadır (OECD, 2005). Bunlar; ürün inovasyonu, süreç inovasyonu, pazarlama inovasyonu ve organizasyonel inovasyonlardır. OECD'ye göre ürün inovasyonu, öngörülen kullanımlara veya mevcut özelliklere göre önemli derecede iyileştirilmiş yeni bir hizmetin veya bir malın ortaya çıkarılmasıdır. Buna göre ürün inovasyonu, yeni bilgi veya teknolojilerden yararlanmak olabileceği gibi mevcut bilgi ve teknolojilerin yeni kullanımlara açılması ya da bunların bir kombinasyonu da olabilir. Nefes alabilir kumaşların giyim eşyalarında kullanımı, iki taraflı giyilebilen ürünlerin üretimi, mutfakta kullanılan mikrofiber kumaşlar ve fonksiyonel/akıllı tekstiller gibi diğer teknik tekstiller, ürün

performansını iyileştiren ürün inovasyonuna örnek olarak gösterilebilir (Kılıç & Keklik, 2012, s. 6). OECD'ye göre süreç inovasyonu, önemli derecede iyileştirilmiş ve yeni bir teslimat ya da üretim yönteminin meydana getirilmesi, mevcut ürünleri daha hızlı, daha kaliteli ve daha az maliyetle üretmeyi sağlayacak teknolojiadaki teçhizat, araç ve bilgilerin kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Pazarlama inovasyonu, ürün yerleştirmede, ürün promosyonunda veya ürün fiyatlandırmasında, ürün tasarımında ya da paketinde önemli değişiklikleri kapsayan yeni bir pazarlama yöntemini uygulamaktır. Organizasyonel inovasyon ise genel anlamda, işletmenin ticari uygulamalarında, dış ilişkilerinde etkin ve yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır (Elçi & Karataylı, 2008, s. 8).

Küresel rekabet şartlarının her geçen gün artmasıyla birlikte işletmelerin bu rekabet şartlarında ayakta kalabilmeleri için sadece inovasyon uygulamalarına ağırlık vermeleri yetmemekte aynı zamanda bu süreci etkin yönetebilmeleri de gerekmektedir. Bu durum etkin bir inovasyon yönetimini gündeme getirmektedir. İnovasyon yönetimi, zor rekabet koşullarında yapılacak inovasyonların planlanması, organize edilmesi, yürütülmesi, koordine edilmesi ve kontrol edilmesi sürecidir. Bu süreç ne kadar başarılı olursa işletmenin ulaşmak istediği hedeflerine yönelik gerçekleştirdiği inovasyon uygulamaları da o derece başarılı olmaktadır. Ancak teknoloji alanlarının çeşitlenmesi ve karmaşık bir hal alması, ürün yaşam döngülerinin kısılması, gelişme maliyetlerinin artması, küreselleşme ve rekabetin artması gibi faktörler inovasyon yönetimini giderek zorlaştırmaktadır. Bu durumda işletmeler uzun vadeli stratejik planlara ihtiyaç duymaktadır (Bayhan, 2004, s. 285). Dolayısıyla işletmelerin inovasyon yönetiminde stratejik davranmak (stratejik inovasyon yönetimi) zorunda olduğu söylenebilir.

3. TEKSTİL İŞLETMELERİNDE İNOVASYON UYGULAMALARI

İstanbul Sanayi Odası (İSO), Türkiye'de sanayi faaliyet kolunda yer alan en büyük kuruluşları tespit etmek, bu kuruluşlara ait büyüklükleri ortaya koymak ve Türk sanayinin gelişimini göstererek geleceğe yönelik yol haritasının belirlenmek amacıyla her yıl düzenli olarak birinci 500 ve ikinci 500 büyük işletme sıralamasını ilan etmektedir. 2017 yılında tekstil sektöründen 40 işletme bu listeye girmeyi başarmıştır. Bu çalışmada, ilgili listeye girmeyi başaran 40 tekstil işletmesinin resmi web siteleri inovasyon faaliyetlerini belirlemek amacıyla incelenmiştir. İnceleme sonucunda 20 işletmenin inovasyon faaliyetleri gerçekleştirdiği tespit

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

edilmiştir. İlgili işletmelerin inovasyon faaliyetleri hakkında detaylı bilgi Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Türk Tekstil İşletmelerinin İnovasyon Uygulamaları ve İnovasyon Türleri

Tekstil İşletmeleri	İnovasyon Uygulamaları	İnovasyon Türü
Sanko Tekstil İşletmeleri (Sanko Tekstil İşletmeleri, 2018); (Haberler, 2018); (Haberler, 2018); (SKO, 2018)	SKO Future Face örme görünümlü ilk dokuma kumaş	Ürün İnovasyonu
	SKO Pop streç sürüm ile vücut kıvrımları için elastikiyet veren denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Pj Soft ekstra yumuşaklık ve hafiflik için pijamaların 24 saatlik rahatlığını sunan pürüzsüz ve esnek denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Scratch el yapımı eski giysilerden esinlenen bu radikal konsept ilk üç boyutlu denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Stay Black doymuş siyah rengini yıkanmadan tutmasına izin veren denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Jool yün atkı dokuma teknolojisine sahip denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Jeather denim ile deriyi buluşturan, hakiki bir deri görünümü ve hissi sağlayan bir kumaş	Ürün İnovasyonu
	SKO Athleisure spor kıyafetlerin lüks günlük kıyafetlerle birleştirilmesi olarak bilinen moda akımının öncüsü	Pazarlama İnovasyonu ve Ürün İnovasyonu
	Jeggings markası kadın giyiminde yüksek elastikiyete sahip olan ve süper ince denim	Ürün İnovasyonu
	SKO Reform teknolojisi olağanüstü kumaş geri kazanımı	Ürün İnovasyonu
Gülsan Sentetik Dokuma (Gülsan Holding, 2018)	Türkiye’ de ilkler; ilk tubular torba üretimi, ilk tubular file torba üretimi, ilk tubular şeffaf torba üretimi, ilk lamineli kömür torbası, ilk BB alçı torbası, ilk BB çimento torbası, ilk sergilik takviyeli kumaş üretimi, ilk sonsuz elyaf tan halı ipliği üretimi, ilk tarım koruma örtüsü, ilk BB blok bottom torba üretimi, ilk hijyenik amaçlı Spunbond üretimi, ilk hijyen amaçlı film üretimi	Ürün İnovasyonu
	Dünya’ da ilkler; ilk BB torba üretimi, ilk PP BB alçı - çimento torbası üretimi	Ürün İnovasyonu
Kıpaş Mensucat İşletmeleri (Kıpaş Mensucat, 2018); (Textotex, 2018)	Tekstil kurutma sistemleri, ısı geri kazanımı ve soğutma suyunun boyahanelerde proses suyu olarak kullanımı	Ürün İnovasyonu
	Kurşungeçirmez, kızılötesi ışınlarla görülmeyen, yanmaz, su geçirmez özellikli kumaş üretimi	Ürün İnovasyonu
Merinos Halı Sanayi (Merinos, 2018); (Haberlanya, 2018)	Fabrikalarda kullanılan kompresör ve elektrik motorlarının verimliliğinin artırılması projesi ile enerji tasarrufu	Ürün İnovasyonu
Kordsa Teknik Tekstil (Kordsaglobal, 2018); (Kordsa, 2018)	KraTos Makro ve KraTos Mikro Sentetik Fiber Donatıları ile Beton Güçlendirme Uygulamaları ile endüstriyel zeminler, beton yollar, ray altı betonlar ve havalimanları gibi projede güçlendirme teknolojisi olarak, betonun tokluğunu arttırma, sinyal sistemlerini manyetik akımlara karşı koruma ve bu teknoloji sayesinde proje, işçilik ve imalat maliyetinde % 30 civarı zaman tasarrufu sağlama	Ürün İnovasyonu

	Geliştirilen yeni reçine teknolojisi ile 9 dakika olan kürlenme süresinin 3 dakikaya indirilmesi ve üretilen kompozit malzemenin yüzey kalitesinin iyileştirilmesi	Ürün İnovasyonu ve Süreç İnovasyonu
	Yeşil renkli kord bezi ile endüstriyel tasarım tescilinin alınması	Ürün İnovasyonu
Zorluteks Tekstil (Zorlu Tekstil, 2018)	Serin tutan pike, kendini temizleyen kumaş ve stor perde, gençlere yönelik led ışıklı perde, içerik üreten QR kodlu nevresim gibi çok sayıda akıllı tekstil ürünü	Ürün İnovasyonu
	Q-Dry&Soft teknolojisi ile polyester kumaşlar hem yumuşak bir tuşe hem de mükemmel bir hidrofilite kazanır	Ürün İnovasyonu
	Quantech Sleep teknolojisi uyku sırasında, gün boyu kaybettiğiniz enerjiyi geri kazandırarak yeni güne dinlenmiş ve enerjik olarak uyanmaya yardımcı olur	Ürün İnovasyonu
	Triple Fresh uyku dünyasında bir ilk olan ortamının havasını temizleyerek uyku kalitesini artıran yepyeni bir teknoloji sunmaktadır	Ürün İnovasyonu
	Biocare kumaşlar, uyku sırasında elektromanyetik dalgaların vücutla temasını %98,5 oranında engelleyerek manyetik bariyer görevi üstlenir	Ürün İnovasyonu
Boytex Tekstil (Boytex, 2018)	Olivoil Mikrokapsül teknolojisi sayesinde zeytinyağının tüm gençleştirici etkilerini kazanarak uyku sırasında cildin nem dengesinin sağlanmasına yardımcı olunması	Ürün İnovasyonu
	Ametist Yatak Kumaşı Teknolojisi, kullanıcısının uyku konforunu yükselten ve bu yenilikçi teknoloji, uykuya dalma süresini kısaltarak sağlıklı bir uyku ortamı sunması	Ürün İnovasyonu
	Mineraller ve Biorytmic Sleep yatak kumaşı minerallerin belirli bir geometrik yapıda bir araya getirilmesi ile elde edilmesi	Ürün İnovasyonu
	Kızılötesi Terapi adı verilen Medicycle teknolojisi sayesinde, kızılötesi teknolojisi ve yayılan radyasyon etkisi kontrol edilerek vücuttaki mineral, beslenme ve oksijenin iletilmesine yardımcı olup rahat ve konforlu bir uyku ortamı sunulması	Ürün İnovasyonu
	Cooler teknolojisi özel iplikleri sayesinde uyku sırasında vücuttaki yüksek ısıyı emerek vücudun serin kalmasına yardımcı olunması ve uyku sırasında terlemeyi önleyip vücut nemini dengeleyerek uyku kalitesinin maksimuma taşınması	Ürün İnovasyonu
	Single-pass dijital baskı teknolojisiyle üretim hızı ve ürün kalitesi ileri seviyeye taşınırken, enerji ve su tüketiminde azalma sağlanması	Ürün İnovasyonu
	Kaizen çalışmaları	Süreç İnovasyonu
	İleri teknoloji elyaflar	Ürün İnovasyonu
	Ön ve arka yüzü farklı ve pano desenlerden oluşan nevresim üretimi için nevresim otomat makinasının üretilmesi	Ürün İnovasyonu
Menderes Tekstil (Menderes, 2018); (Menderes Tekstil, 2017)	Ağır gramajlı kumaşlarda istenen en-boy-gramajı yüksek hızda sağlamak için sanfor makinasının üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Dokuma bezde istenen en, çekmezlik ve homojen merserize efektini yüksek hızda sağlayan merserize makinesinin üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	En kaliteli flanel kumaş için yeni nesil şardon makinesinin tasarımı ve prototip imalatının yapılması	Ürün İnovasyonu
	Halat kasar makinesinde üstün kaliteli kumaş üretimi için tasarımı ve prototip imalatının yapılması	Ürün İnovasyonu
	Otel tekstiline yönelik ince ipliklerden yüksek sıklıkta, yüksek kaliteli yeni konstrüksiyonların geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

	Kaz tüyü yastık imalatında kullanılan membran özellikli yeni kumaşlar apreli çarşafların geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	İş pantolonu-elbisesi imalatında kullanılan orta ve yüksek ağırlıklı gabardin kumaşların geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	Karanlıkta gözükebilen (Glow in the dark) baskı tiplerinin geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	Gömleklik imalatında kullanılan yaka astarları imalatında anti bakteriyel özellikli kumaşların üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Lyocell pamuk karışımı 40 NE iplik üretilip saten ham bezi dokunmaya başlanması	Ürün İnovasyonu
	3D teknolojisi ile baskı geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	Tricolor projesi ile biyeli ve fermuarlı model geliştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	Düz boya iki renkli otel nevresimi projesinin gerçekleştirilmesi	Ürün İnovasyonu
	Fermuar dikişinin otomatlarda yapılabilir duruma getirilmesi	Ürün İnovasyonu
Şirikçioğlu Mensucat (Şirikçioğlu Mensucat, 2018)	Flat Finish yıkama makinesi sayesinde karlılık optimum düzeye çıkarılması	Ürün İnovasyonu
Mem Tekstil (Mementextile, 2018)	AEROPiecing teknolojisine sahip tam otomatik open end iplik makinaları ile ComfoRo adı verilen hemen hemen hatasız open end iplik üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Nano teknoloji harikası akıllı kumaşlar yanmayan, su tutmayan, ütü gerektirmeyen, terletmeyen akıllı kumaşların Türkiye'deki ilk üreticilerinden olması	Ürün İnovasyonu
	Birçok özelliği bir arada bulunduran "Hybrid" teknik tekstil kumaşlarının üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Organik pamuk, bambu ve soyadan elde edilen iplikle "Sustainable Textile Certificate" sertifikalı kumaş üretimi	Ürün İnovasyonu
	Yeşim Recycle adıyla maksimum % 50 oranında geri dönüşümlü iplik üretimi	Ürün İnovasyonu
	Aynı müşteri gurubuna hizmet eden müşteri temsilcileri ile iletişim artırılarak, hız kazanmayı ve hatayı minimize etmeyi hedefleyen Business Unit'lerin kurulması	Pazarlama İnovasyonu
	Tekstil sektöründe yaşanan krize karşı yalın üretim yaparak kaizenlerin geliştirilmesi	Süreç İnovasyonu
	Müşteriye özel koleksiyon ve iç müşteriye hizmette farklılık gerçekleştirilmesi	Pazarlama İnovasyonu
Yeşim Tekstil (Yeşim Tekstil, 2018)	Organik, sürdürülebilir, geri dönüşümlü, ekolojik ve biyolojik olarak parçalanabilir kumaşların üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Rejenere selüloz iplikler (modal, mikro modal, viskon, tensel, bambu, lenpur) Compact & Siro bükümlü ipliklerle üretilen kumaşlar	Ürün İnovasyonu
	Yeni nesil hibrid (anti-bakteriyel, aloe-vera etkili, uv korumalı, koku nötralize edici) kumaşların üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Nem kontrolü sağlayan kumaşların (dri-release, dri-fit, dry touch ve wicking windows patentli ürünler) üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Renk halı baskı hatlarıyla, sürdürülebilirlik anlayışına ve üretimine yeni bir boyut kazandıran tufting halı üreticisi olarak 76 dpi çözünürlükte (sonsuz renk seçeneği), fotoğraf görselliğinde üretim yapabilen dünyadaki ilk ve tek üretici olması	Ürün İnovasyonu
	İnovatif mineral kombinasyonu ile üretilen Biocharge, fiziksel enerji ihtiyacını optimize eden ve gün içinde ihtiyaç olan enerjiyle kasları yenilemek için tıbbi olarak kanıtlanmış akıllı denim üretimi	Ürün İnovasyonu

	Koku absorbe edici etki yaratmak, kötü bakteri ve kokuları etkisizleştirmek için mineralize volkanik kül ile zenginleştirilmiş Bioware akıllı denim üretimi	Ürün İnovasyonu
Dinarsu İmalat ve Ticaret (Sustainnovation, 2018); (Dinarsu, 2018)	Pet şişelerin mekanik kırılmasından elde edilen kırıkları PES elyafına dönüştürerek elde edilen ipliklerden dokunmuş olan kumaş üretimi	Ürün İnovasyonu
Orta Anadolu Ticaret ve Sanayi (Ortaanadolu, 2018)	Tasarım odaklı metropol kadının beklenti ve ihtiyaçlarından doğan Random marka ve mağaza konsepti	Pazarlama İnovasyonu
	2 yıl gül kokusu garantili seccade ve cami halısı	Ürün İnovasyonu
Akbaşlar Tekstil (Akbaşlar tekstil, 2018)	Alev almayan, kolay temizlenen, ısı yalıtımı yapan, statik elektriklenmeyi önleyen halılar üretme projesi	Ürün İnovasyonu
	Türkiye'nin ilk ve tek mobil perde servisi "alo perde" nin müşterilerin hizmetine sunulması	Pazarlama İnovasyonu
Gürteks İplik (Gürteks, 2018); (Halıcılarodası, 2018)	Türkiye'de ilk kez non-iron özellikli "Ütü Sevmez Perde" üretildi	Ürün İnovasyonu
	Dikiş süresini en aza indirecek olan "Perde Sihirbazı" nin üretilmesi	Ürün İnovasyonu
Baydemirler Tekstil (Baydemirler, 2018); (Hürriyet, 2018)	Toz ve leke tutmaz, kaydırmaz tabanlı, tüy çıkarmaz, antialerjik, antibakteriyel ürünlerin üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Re-Set kapsül koleksiyonu geliştirilerek %100 çevreci olan Turquality sertifikası	Ürün İnovasyonu
	Kent, sokak, motosiklet giyimi ve aktif giyim modası için geliştirilen Dyneema'nın üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Ultra hafif olan, çelikten 15 kat daha güçlü Dreamy Denim üretilmesi	Ürün İnovasyonu
Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri (Bossa, 2018)	Kaşmirden daha ince, ipekten daha pürüzsüz ve yünden daha sıcak olan, inovatif Japon "Miyabi" lifleriyle dokunan yeni bir konfor ürününün üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Reemain (Kaynak ve Enerji Verimli Üretim) organizasyon yeniliği adına Türkiye'de uygulayan ilk ve tek proje olması	Organizasyon İnovasyonu
	Kozmetik özelliklere sahip (antibakteriyel özellikli, serin ve zinde tutan, gül kokusu, mentol kokusu, temizlik kokusu yayan, cildin vitamin ve nem oranını artıran, aynı zamanda düzenli kullanım ile zayıflatan ve hoş tutumlara sahip) mikro teknoloji kumaşların üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Küfü ve bakterilerin neden olduğu kokuları engelleyen, insan sağlığına zararsız ve minimum kaynak-enerji tüketilerek üretilen havlu	Ürün İnovasyonu
	Kalıcı yumuşaklık etkisini %100 doğal, sürdürülebilir, ürünün karbon ayak izini azaltan çarşaflık kumaşların üretilmesi	Ürün İnovasyonu
Gamateks Tekstil (Gamateks, 2018); (Tekstil teknik, 2018)	Ani sıcaklık değişimlerine karşı koruyan nefes alabilen yıkama ile kaybolmayan kış içlikleri ve bebek ürünleri	Ürün İnovasyonu
	Sporcular için teri kumaşta en uygun biçimde yönlendiren ve yıkama ömrü uzun kumaş	Ürün İnovasyonu
	Outdoor spor yapanlara yönelik soğuğa karşı dirençli ve aynı zamanda nefes alabilen, çok hafif ve yumuşak, fonksiyonları yıkama ile kaybolmayan kış takımı	Ürün İnovasyonu
	Çevreci boyahane ile kaynak ve enerji tasarrufu, kimyasal madde kullanımında, çöp ve zararlı madde salımlarında azalmalar, geri dönüşüme katkıda artışlar gibi faydaların sağlanması	Süreç İnovasyonu
	Prospin adlı uygulama sistemi, ipliğin düzgünlüğünü, üzerindeki tüylenmeyi azaltması, daha randımanlı çalışmasını	Ürün İnovasyonu

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

	ve tozlanma azalttığı için homojen bir boya emişini sağlaması	
	Açık hücreli visko teknolojisi “polimer yay teknolojisi”	Ürün İnovasyonu
	Tüm yataklarda kullanılan lisanslı “Quallofil Allerban” teknolojisi yatakların lavanta kokmasını sağlaması	Ürün İnovasyonu
Özdilek Ev Tekstil (Özdilek, 2018); (İstekkobi, 2018)	Anti-stress etkisine sahip özel “nano teknoloji” ile üretilmiş yatak	Ürün İnovasyonu
İşbir Sentetik Dokuma (İşbirbigbag, 2018); (İşbir yatak, 2018); (Acarpatent, 2018)	Atsaçı yatak	Ürün İnovasyonu
	Hindistan cevizi özlü yatak	Ürün İnovasyonu
	Sporcular için özel nem tutmayan yatak	Ürün İnovasyonu
	Karbon iplikler barındıran, vücutta biriken statik elektriği nötr hale getiren ve uyurken stresin azaltılmasına katkıda bulunan yatak üretilmesi	Ürün İnovasyonu
	Yurtiçinde “İşbir Yatak Uyku Merkezi” konsept mağaza	Pazarlama İnovasyonu
	Yurtdışında ise “Life Sleep Center” konsept mağaza	Pazarlama İnovasyonu
	Viskoelastik ile programlanabilir kumandalı ve titreşimli masaj sistemiyle Viscostar Nature Massage	Ürün İnovasyonu
	Strese karşı ve deniz yosunu özleriyle cildi besleyen Seacell Wellness Anti Stress yatakların üretilmesi	Ürün İnovasyonu

Tablo 1 incelendiğinde 20 işletme tarafından 99 adet inovasyon gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen inovasyonların, inovasyon çeşitlerine göre dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Tekstil İşletmelerinin İnovasyon Türlerinin Dağılımı

İnovasyon Türü	İnovasyon Adet	%
Ürün	87	87,88
Pazarlama	6	6,06
Süreç	3	3,03
Organizasyon	1	1,01
Ürün + Pazarlama	1	1,01
Ürün + Süreç	1	1,01
Toplam	99	100,00

Tablo 2’ye göre tekstil işletmeleri %87,8’lik bir payla en fazla ürün inovasyonu gerçekleştirmişlerdir. Ürün inovasyonunu %6,06’la pazarlama ve %3,03’le süreç inovasyonu izlemektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk tekstil işletmeleri tarafından gerçekleştirilen inovasyon uygulamalarının incelendiği bu araştırmanın sonucuna göre; Türk tekstil işletmelerinin %50’si ürün, süreç, pazarlama ve

organizasyonel inovasyon türlerinden en az birinde inovasyon faaliyeti gerçekleştirmeyi başardıkları görülmektedir. Türk tekstil işletmelerinin toplam 99 adet inovasyon gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. En fazla inovasyon gerçekleştiren işletme 18 adet inovasyon gerçekleştirirken en az inovasyon gerçekleştiren işletme 1 adet inovasyon gerçekleştirmeyi başarmıştır. Türk tekstil işletmeleri ortalama 4,95 adet inovasyon gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Gerçekleştirilen inovasyonların %87,8'lik kısmı (87 adet) ürün inovasyonlarıdır. Ürün inovasyonunu %6,06'la (6 adet) pazarlama ve %3,03'le (3 adet) süreç inovasyonu izlemektedir. Bu durum işletmelerin öncelikli olarak ürün inovasyonuna yöneldiğini göstermektedir. Ancak işletmelerin amaçlarının sadece üretim olmadığı düşünüldüğünde tekstil işletmelerinin diğer inovasyon (pazarlama, süreç ve organizasyonel) türlerinde de inovasyon uygulamalarına daha fazla yönelmeleri gerekmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda Türk tekstil sektöründe stratejik inovasyon yönetimine yönelik nitel bir araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Acarpatent.* (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde <https://acarpatent.wordpress.com/tag/inovasyon-2/> adresinden alındı.
- Akbaşlar tekstil.* (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde <http://www.akbaslartekstil.com/faaliyetler/konfeksiyon> adresinden alındı.
- Altuntaş, S., & Dereli, T. (2016). Savunma Sanayiinde Teknoloji Gelişimi Mühimmat ve Tahrip Teknolojileri Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 5(2), 105-123.
- Baydemirler.* (2018). Ağustos 12, 2018 tarihinde <http://www.baydemirler.com.tr/brillant-store/> adresinden alındı.
- Bayhan, B. D. (2004). *Teknoloji ve İnovasyon Yönetimi*. Ankara: TMMOB 50. Yıl Yayınları.
- Bossa.* (2018). Ağustos 13, 2018 tarihinde <http://www.bossa.com.tr/denimtag#ASPIRED> adresinden alındı.
- Bossa.* (2018). Ağustos 14, 2018 tarihinde <http://www.bossa.com.tr/bossa-cares> adresinden alındı.
- Boyteks.* (2018). Ağustos 5, 2018 tarihinde <http://www.boyteks.com/mattress-ticking/innovation/quantech-sleep/>, adresinden alındı.
- Boyteks.* (2018). Ağustos 4, 2018 tarihinde <http://www.boyteks.com/mattress-ticking/innovation/biocare/>, adresinden alındı.
- Choi, W., Powell, N. B., & Cassill, N. L. (2005). New Product Development and Its Applications in Textiles. *Article Designation: Scholarly*, 4(4), 1-28.
- Çütcü, İ. (2017). İnovasyonun İhracat Performansına Etkisi: Yatay-Kesit Analizi Uygulaması. *Journal of International Social Research*, 10(48), 586-596.
- Dinarsu.* (2018). Ağustos 9, 2018 tarihinde www.dinarsuhali.com.tr adresinden alındı.
- Elçi, Ş., & Karataylı, İ. (2008). *İnovasyon Rehberi: Kârlılık ve Rekabetin Elkitabı*. Ankara: Technopolis Group Türkiye.
- Gamateks.* (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde www.gamateks.com.tr adresinden alındı.

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

Gkypali, A., Rafailidis, A., & Tsekouras, K. (2015). Innovation And Export Performance: Do Young And Mature Innovative Firms Differ? *Eurasian Business Review*, 5(2), 397-415.

Gülsan Holding. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde <http://www.gulsanholding.com/ilklerimiz> adresinden alındı.

Gürteks. (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde www.gurteks.com.tr adresinden alındı.

Haber7. (2018). Ağustos 2, 2018 tarihinde <http://www.haber7.com/gaziantep/2461839-dunyaca-unlu-kot-markalarinin-kumaslari-iskodan> adresinden alındı.

Haberalanya. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde <http://www.haberalanya.com.tr/ekonomi/enerji-verimliliginde-birincilik-odulu-merinos-un-h485.html> adresinden alındı.

Haberler. (2018). Ağustos 2, 2018 tarihinde <https://www.haberler.com/gaziantep-te-bolgesel-inovasyon-gunleri-8286816-haberi/> adresinden alındı.

Habikoğlu, E. H. (2015). İnovasyon Ekonomisi Bağlamında İnovasyon Türleri ve İnovasyon. *İktisadi Araştırmalar Vakfı*, 40-46.

Halıcılarodası. (2018). Ağustos 11, 2018 tarihinde http://www.halicilarodasi.com/anasayfa_detay.asp?id=615 adresinden alındı.

Hürriyet. (2018). Ağustos 13, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/2-yil-gul-kokan-seccade-uretecek-25513185> adresinden alındı.

İSKO. (2018). Ağustos 2, 2018 tarihinde <http://www.isko.com.tr/news/> adresinden alındı.

İstekkobi. (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde <http://www.istekobi.com.tr/kobi-bilgi-merkezi/haberler/ozdilek-ev-tekstili-ve-avm-de-optimal-buyuklugu-hedefliyor-h46780.aspx> adresinden alındı.

İşbir yatak. (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde <https://www.isbiryatak.com/basin-odasi/isbir-yataktan-inovatif-urunler-01-12-2010-gastronomi/> adresinden alındı.

İşbirbigbag. (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde <http://www.isbirbigbag.com/detay-3> adresinden alındı.

İşık, N., & Kılıç, E. C. (2016). İnovasyon-Temelli Ekonomi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 13-28.

Kılıç, R., & Keklik, B. (2012). KOBİ'lerde genel firma özelliklerinin inovasyon uygulamalarına etkisi: Balıkesir ilinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 93-118.

Kılıç, R., & Keklik, B. (2012). KOBİ'lerde Genel Firma Özelliklerinin İnovasyon Uygulamalarına Etkisi: Balıkesir İlinde Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(39), 93-118.

Kipaş Mensucat. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde <http://www.kipasmensucat.com/kurumsal/inovasyon/arge.html> adresinden alındı.

Kordsa. (2018, Ağustos 3). 2018 tarihinde <http://www.kordsa.com/R-D-and-innovation.asp?g=1&d=tr>, adresinden alındı.

Kordsa. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde http://www.kordsa.com/press_releases_alt.asp?g=1&d=tr&hid=370 adresinden alındı.

Kordsaglobal. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde www.kordsaglobal.com adresinden alındı.

Mecit, D., Ilgaz, S., Duran, D., Başal, G., Gülümser, T., & Tarakçıoğlu, I. (2007). Teknik Tekstiller ve Kullanım Alanları (Bölüm1). *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, 17(2), 79-82.

Memtextile. (2018). Ağustos 8, 2018 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/35362999-Mem-tekstil-sanayi-ticaret-anonsti-turkiye-deki-tam-entegre-iplik-tesisi.html>, adresinden alındı.

Menderes. (2018). Ağustos 6, 2018 tarihinde http://www.menderes.com/download/files/9498783338_ adresinden alındı.

- Menderes Tekstil. (2017). *Menderes Tekstil Faliyet Raporu*. İstanbul. Ağustos 7, 2018 tarihinde http://www.menderes.com/download/files/6364521942_Mndrs%20Faaliyet%20Raporu%
- Merinos. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde www.merinos.com.tr adresinden alındı.
- OECD. (2005). *Oslo Klavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler*. Ankara: OECD (Çeviren: TÜBİTAK). http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf adresinden alındı.
- Oğuztürk, B. S., & Türkoğlu, M. (2004). Yenilik ve Yenilik Modelleri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 3(1), 14-20.
- Ortaanadolu. (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde www.ortaanadolu.com adresinden alındı.
- Özbek, A. (2007). Akıllı Giysiler. *Nonwoven Technical Textiles*, (15), 70-77.
- Özdilek. (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde www.ozdilek.com.tr adresinden alındı.
- Rosli, M. M., & Sidek, S. (2013). The Impact of Innovation on the Performance of Small and Medium Manufacturing Enterprises: Evidence from Malaysia. *Journal of Innovation Management in Small & Medium Enterprise*, 2013, 1-16. doi:10.5171/2013.885666
- Sanko Tekstil İşletmeleri. (2018). Ağustos 2, 2018 tarihinde www.sanko.com.tr adresinden alındı.
- Sustainnovation. (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde <http://sustainnovation.net/zimmerin-proses-renk-hali-baskisi-devrimi-surdurulebilir-uretimin-onunu-acti/> adresinden alındı.
- Şaylan, O., & Esmes, Y. (2017). Endüstriyel İşletmelerin Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Müşteri Katılımına Yönelik Teorik Bir Araştırma. *IBANESS Konferans Serisi*, (s. 437-442). Kırklareli.
- Şirikçioğlu Mensucat. (2018). Ağustos 8, 2018 tarihinde <http://www.sirikcioglu.com.tr/kurumsal-gelisim.aspx?2006> adresinden alındı.
- Tekstil teknik. (2018). Ağustos 15, 2018 tarihinde <http://www.tekstilteknik.com.tr/gamateks-inovatif-projelerle-dikkat-cekiyor/> adresinden alındı.
- Textotex. (2018). Ağustos 3, 2018 tarihinde <http://www.textotex.com/haber/terbiye/monfortstan-kipasa-odul.html> adresinden alındı.
- Yeşil, S., Çınar, Ö., & Uzun, E. (2010). Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 81-100.
- Yeşim. (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde <http://www.yesim.com/icerik/22/inovatif-uygulamalar/>, adresinden alındı.
- Yeşim Tekstil. (2018). Ağustos 10, 2018 tarihinde <http://www.yesim.com/icerik/23/ar-ge/> adresinden alındı.
- Yorgancılar, F. N. (2011). Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 379-426.
- Zorlu Tekstil. (2018). Ağustos 4, 2018 tarihinde www.zorlutekstil.com.tr adresinden alındı.

Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamaları: Türkiye Örneği

İSKENDERUN ŞEHİR MERKEZİNDE TÜRK KAHVESİ TÜKETİMİ VE TÜKETİCİ ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF TURKISH COFFEE CONSUMPTION AND CONSUMER CHARACTERISTICS IN İSKENDERUN CITY CENTER

Öğr. Gör. Hüseyin Fatih ATLI *

Özet:Coffea Arabica L. ile Coffea Robusta L. olarak bilinen kahve çekirdeklerinden üretilen kahvenin; tüketildiği ülkenin kültürel özelliklerinden de etkilenerek değişik adlar almıştır. Bunlara; Türk Kahvesi, Espresso, Macchiato, Americano, Mocha, Cappuccino, Caffe Latte, Caffe Con Panna örnek olarak gösterilebilir. Dünyada 70'in üzerinde ülkede, ekonomik olarak 8 milyon ton civarında yıllık üretimi yapılan kahvenin, dünya üzerinde her yıl ortalama 400 milyar fincan tüketimi yapılmaktadır. Kahvenin; sinirleri uyarması, hazmı kolaylaştırması, kan dolaşımını düzenlemesi ve yorgunluğu gidermesi gibi birçok bilinen faydası bulunmaktadır. Ülkemizde de 14. yüzyıla kadar varan bir geçmişi bulunan kahve, kendine has öğütme ve pişirme tekniği ile “Türk Kahvesi” adını almıştır. Birçok ülkede olduğu gibi kahvenin tüketim şekillerinin değişiklik göstermesi ve daha çok çeşitlenmesi ile birlikte Türkiyede de özellikle son yıllarda kahve tüketiminde hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile İskenderun şehir merkezinde Türk kahvesi tüketiminin ve tüketici özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın ana kütlesi İskenderun şehir merkezinde yerleşik bulunan tüketiciler oluşturmaktadır. Bu tüketicilere uygulanan anket yöntemi sonuçlarına göre tüketicilerin Türk kahvesini tercih etme sebeplerinin; 55'i özel tadından, 38'i kokusundan dolayı, içenlerin ise 41'inin sade, diğerlerinin ise aromalı olarak tükettiği tespit edilmiştir. Türk Kahvesinin pazarlama karması kültürel özellikleri, kendine has kokusu ve görselliği dikkate alınarak

* Hüseyin Fatih ATLI, İskenderun Teknik Üniversitesi, Hatay, Türkiye, hfatih.atli@iste.edu.tr

oluşturulmalıdır. Elde edilen sonuçlara göre kahve tüketicilerin ortalama tüketim alışkanlıkları tespit edilmiş olup bu sonuçlar doğrultusunda görüş ve önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Kahvesi, Tüketim, Tüketici.

Abstract:

Coffea arabica L. and Coffea robusta L. are known as coffee beans. affected by the cultural characteristics of the country in which it was consumed took different names. These include Turkish Coffee, Espresso, Macchiato, Americano, Mocha, Cappuccino, Caffe Latte and Caffe Con Panna. In over 70 countries around the world, the annual production of coffee, which is around 8 million tons, is consumed by an average of 400 billion cups every year. Coffee; There are many known benefits, such as stimulating nerves, facilitating digestion, regulating blood circulation and relieving fatigue. Coffee, which has a history dating back to the 14th century in our country, was named Turkish Coffee by its own grinding and cooking technique. Many of the changes show that as coffee consumption in the country and more diversified way with the coffee consumption in Turkey, especially in recent years it has been a rapid increase. This study aims to determine the consumption and consumer characteristics of Turkish coffee in the city center of İskenderun. The main mass of the research is the consumers who are based in the city center of Iskenderun. According to the results of the survey method applied to these consumers, the reasons why consumers prefer Turkish coffee; 55 of the special taste, 38 because of the smell, 41 of the drinkers were found to be simple, while others are flavored. The marketing mix of Turkish Coffee should be created by taking into consideration its cultural characteristics, its unique smell and its visuality. The results obtained have been determined according to the average consumption habits of consuming coffee consumer opinions and suggestions will be made in line with these results.

Keywords: Turkish Coffee, Consumption, Consumer.

1. GİRİŞ

Kahvenin Dünya üzerinde ilk üretimi tarih öncesi dönemlerde Afrika'ya uzanmakta olup ilk kahve ağaçlarının kalıntılara ilişkin kanıtlara yine bu bölgelerde rastlanmıştır. Kahve Arabistan'ın güneyinde yetiştirilmeye başladığı için bu coğrafya halklarında kahve tüketim alışkanlığı oluşmuştur. Kahvenin, 70'in üzerinde ülkede ekonomik olarak tarımı yapılırken yıllık üretimi yaklaşık 8 milyon tondur. Yıllık ihracat değeri yaklaşık 20 milyar \$ ve yıllık toplam ticari değeri yaklaşık 100 milyar \$'dır. Kahve ticaretinde Brezilya, standart 60 kg'lık torbalar halinde yaklaşık 35 milyar torba üretimi ve 6,5 milyar \$ 'lık gelir ile Dünyada lider ülke konumundadır. Ülkemize kahvenin ithal edildiği ülke genellikle Brezilya'dır (FAO, 2018). Kahve çekirdekleri işleme tabi tutulmadan önce üzerindeki meyve eti çıkarılarak kavurma işlemine tabi tutulabilir. Kahve çekirdekleri güneşli ortamda doğal olarak kurutulabileceği gibi makinalar ile de kurutulabilmektedir. Çekirdekte bulunan % 50 düzeyindeki nem miktarı % 10 düzeyine düşürülür. Kahve çekirdekleri meyve etinden ayrıştırıldıktan sonra harmanlama işlemi yapılmaktadır. Harmanlama işleminin ardından sırasıyla; kavurma, öğütme ve pişirme işlemleri ile tüketicinin istifadesine sunulur. Dünya üzerinde çok farklı kahve pişirme ve tüketme teknikleri bulunmaktadır. Türkiye'ye özgü de oldukça iyi bilinen herkes tarafından beğeniyle tüketilen Türk Kahvesinin de kendine özgü pişirme tekniği ve fiziki özelliklere sahiptir. Çok yaygın olarak bilinen kavurma derecesi ve parçacık büyüklüğüne göre kahve çekirdeği kavurma çeşitleri bulunmaktadır. Türkiye'de bazı şehirlerde çifte kavrulmuş terimi de kullanılabilmektedir.

Tablo 1. Kavurma Derecesine Göre Çeşitler

Çeşit	
1	Hafif Kavrulmuş
2	Orta Kavrulmuş
3	Çok Kavrulmuş

Parçacık büyüklüğü dikkate alındığı zaman özellikle Türk Kahvesi yapımında daha çok iri parçacıklı kahve tercih edilmektedir.

Tablo 2. Parçacık Büyüklüğüne Göre Çeşitler

	Çeşit
1	İri
2	İnce
3	Çok İnce

Günümüzdeki toplumsal değişim ve kentleşmenin etkisiyle birlikte içecek alışkanlıklarımızın da değiştiği görülmektedir (Yılmaz ve ark., 2016). Küreselleşen kahve, günümüz koşullarında farklı markaların altında çağımızın insanı için gündelik yaşamda önemli içeceklerinden biri olmuştur (Özgen ve Yıldırım, 2014). Uluslararası Kahve Organizasyonu (ICO, International Coffee Organization) verilerine göre dünyada en çok kahve tüketen Finlandiya'nın kişi başı düşen yıllık olarak kahve tüketiminin 9,6 kg, kişi başına günlük olarak kahve tüketiminin 2,64 bardak olduğu belirtilmiştir (ICO, 2018). Finlandiya'nın ardından Norveç 2. sırada, Hollanda 3. sırada, Slovenya 4. sırada, Avusturya 5. sırada yer almaktadır. Bunları Sırbistan ile Danimarka ardından Almanya ve Belçika ile Brezilya izlemektedir. Türkiye'de ise 2012/2013 döneminden 2016/2017 dönemine kadar ortalama % 15,6'lık artışla kişi başına kahve tüketiminin 0,92 kg'ye ulaşmıştır (ICO, 2018).

Dünya üzerinde kahve pişirme ve tüketme teknikleri açısından bir zenginlik bulunmaktadır. Kahvenin tüketicinin damak zevkine uygun olarak ortaya çıkarılabilmesi için farklı değişkenlerinin uyumu oldukça önemlidir. Bayraktaroğlu (2004), Marka bağımlılığında demografik faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Aşık (2017), tüketicilerin marka kahve tüketiminin yaygın olduğunu belirtmiştir. Tan (2017), pazarlamacıların öncelikle tüketicileri anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Tablo 3. Kahve Pişirme Faktörleri

	Faktör
1	Parçacık büyüklüğü
2	Kahve ve su oranı
3	Suyun sıcaklığı
4	Piştirme süresi
5	Karıştırma hareketi

Dünyada yaygın olarak tüketilen kahvenin buldukları ülkelerin kültürel özelliklerinden de etkilenecek farklı isimler ile anılarak tüketiciye sunulmaktadır.

Tablo 4. Kahve Tüketim Çeşitleri

	Çeşit
1	Türk Kahvesi
2	Espresso
3	Cappuccino
4	Caffe Latte
5	Macchiato
6	Americano
7	Caffe Mocha
8	Caffe Con Panna

2. TÜRK KAHVESİ

Kahvenin ülkemize ulaştığı 16. yy. ortalarından bu yana kahve içeceği ile Türklerin arasındaki tutkulu ilişkinin oluştuğunu söylemek mümkündür (TKKAD, 2018). Telvesi ile ikram edilebilen nadir kahve türü olan Türk Kahvesinin de istenilen kıvamda tüketime sunulabilmesi için bazı faktörlerin bir arada bulunması gerekir. Daha az kafein içeriği ile bilinen Türk Kahvesinin kahve falı ile kullanılma özelliği de bulunmaktadır. Türk kahvesi için kahve, telve ve köpük üç önemli unsurdur. Gürsoy (2005), sohbetin bahanesi olarak kahveyi nitelendirmiştir. Yıldız (2002), 16. Yüzyılda Türk toplumunun yaşamına giren kahvenin bir kültür birikimine neden olduğunu belirtmiştir. Durukan (2013), kahvenin sadece bir içecek olmanın ötesine geçtiğini belirtmiştir.

Bulduk ve ark. (2008), kahvenin Türk mutfak kültürünün önemli unsurları arasında yer aldığını belirtmiştir. Demir (2014), kahvenin mistik bir lezzet olarak küresel bir konumuna işaret etmiştir.

Tablo 5. Türk Kahvesinin Özellikleri

Özellikler	
1	Kendine has tadı
2	Köpüğü
3	Kokusu
4	Piştiriliş tekniği
5	İkramı
6	Kendine has kimliği
7	Telvisi ile ikram edilişi
8	Geleneği

Türk kahvesi kültürel özelliklerinin oluşmasında kendine özgü eşsiz tadının ve sohbet aracı olmasının büyük katkısı vardır. Kahvenin hazırlanışında kullanılan havan, cezve fincanlar sanatsal değer taşıyan araçların gelişmesine katkı sağlamıştır. Türk kahvesi artık sadece bir içecek olmanın ötesine geçerek değerleri, gelenekleri bir arada barından sosyalleşme aracı olmuştur. Ülkemizde ilk İstanbul'da ortaya çıkan kahvehanelerde kullanılan dekor ile oluşan otantik ortam İstanbul'un simgelerinden biri haline gelmesine yol açmıştır. Bir fincan içeceğin etkisi "bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır" Türk atasözü ile zihinlerde yer etmiştir. Kahve tüketildikten sonra fincanın ters çevrilerek içindekilerin kurumaya bekletilerek dilek tutulmasının ve kahve falı bakılmasının başka kültürlerde örneği yoktur. Türk kahvesi; Türk kültüründe önemli yeri olan özellikle düğün, nişan, kız isteme merasimlerinde, dini törenlerde ve diğer sosyal olaylarda olmazsa olmaz unsurlardan biridir.

Ayrıca Türk Edebiyatının çoğu eserlerinde Türk kahvesinin etkileri vardır. Sanatsal açıdan Türk Edebiyatını etkilediği gibi Türk geleneksel el sanatları, resim, minyatür ve diğer sanatsal faaliyetlerde de etkileri olmuştur.

3. YÖNTEM

Çalışma tarama modeli kullanılarak yapılan betimsel çalışmadır. Tarama modeli; bir konuyla ilgili katılımcıların görüşlerini belirleyen araştırmalardır. Araştırmanın evrenini İskenderun

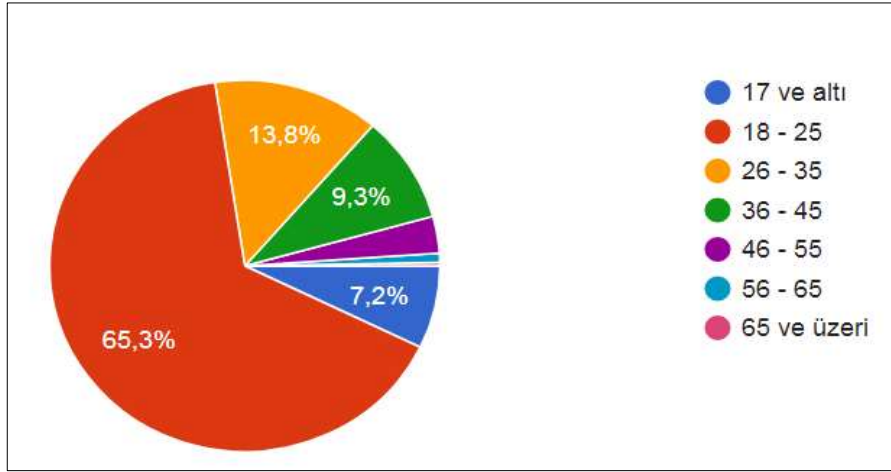
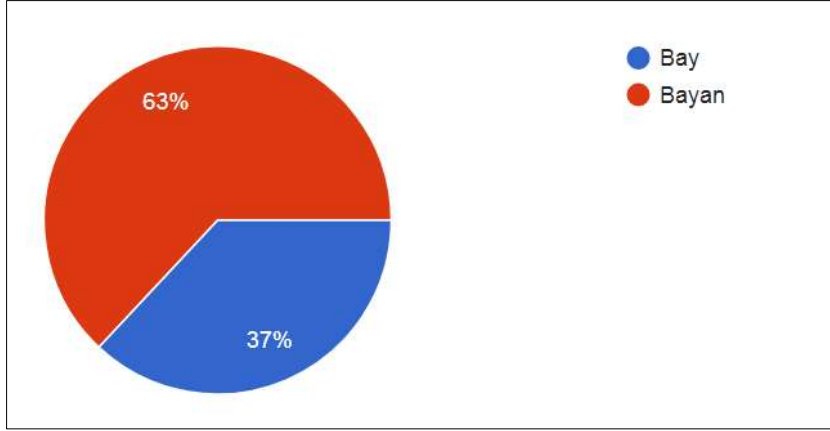
kentsel alanda yaşayan kahve tüketicileri oluşturmaktadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre İskenderun nüfusu 247.220'dir. Araştırma nicel araştırmanın yöntemi anket tekniği ile yapılmıştır. Araştırmaya 998 kişi katılmıştır.

4. BULGULAR

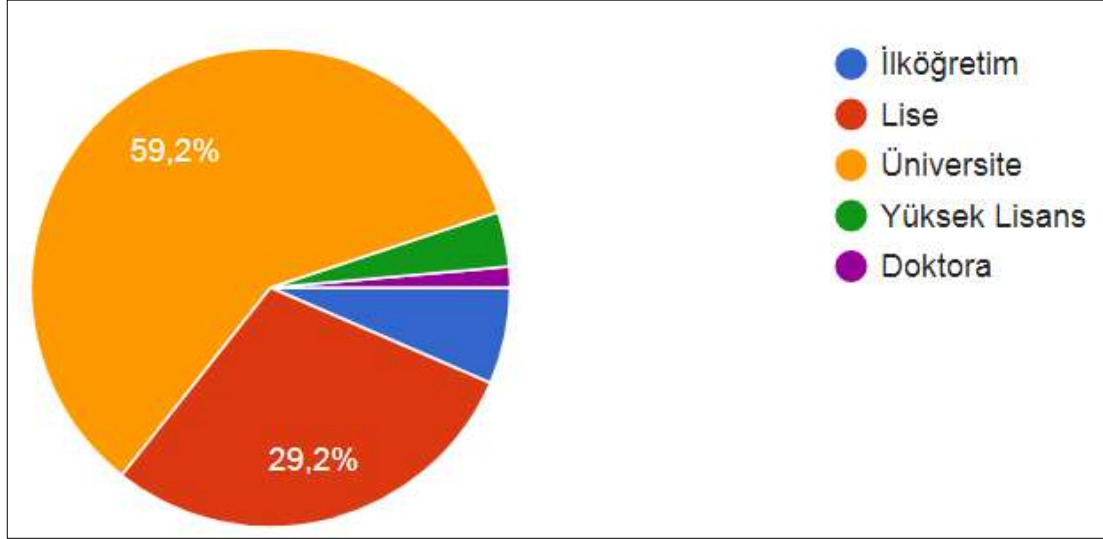
Tüketicilerin sosyo-ekonomik durumları, demografik özellikleri ve tercihleri incelenmiştir. Tüketicilerin en çok tükettikleri içecekler, satın alma tercihleri, ürüne ulaşımın nasıl sağlandığı, tüketim miktarı ve tüketim tercihleri, satın almada etkili olan faktörler değerlendirilmiştir. Kahvenin tercih edilmesinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinden cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyiyle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Tüketicilerin 602'sinin tercih ettikleri içecekler arasında kahve birinci sırada yer almaktadır. 522 birey ise çay tüketimini önemseydiği ve ilgi duyduğu için ikinci tercihtir. Kahve tüketim tercihlerinde Türk Kahvesi birinci sırada yer alırken, Espresso, Mocha, Cappuccino, Caffe Latte gibi türleri de tüketmektedirler. Türk kahvesi kültürü yabancı turistler tarafından da ilgi çekici bulunmaktadır. Günümüzde hemen hemen her evde cezve ve fincan takımı vardır. İnsanlar farklı sebeplerle Türk kahvesi tüketmektedirler. Kahvaltıdan sonra başlayan kahve tüketimi gün boyu sürmekte, sohbetin koyulaştığı gecenin geç saatlerine kadar devam etmektedirler. Ülkemizde bazı şehirlerde örneğin Hatay'da Antakya, İskenderun ve Arsuz gibi yerleşim yerlerinde insanlar kahvaltı öncesi kahve tüketerek güne başlamaktadırlar. Türk kahvesi kültürünün ve geleneğinin 2013 yılından itibaren ülkemize özgü UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine kaydedilmiştir (KTB, 2018).

Şekil 1. Demografik Özellikler (Cinsiyet, Yaş)

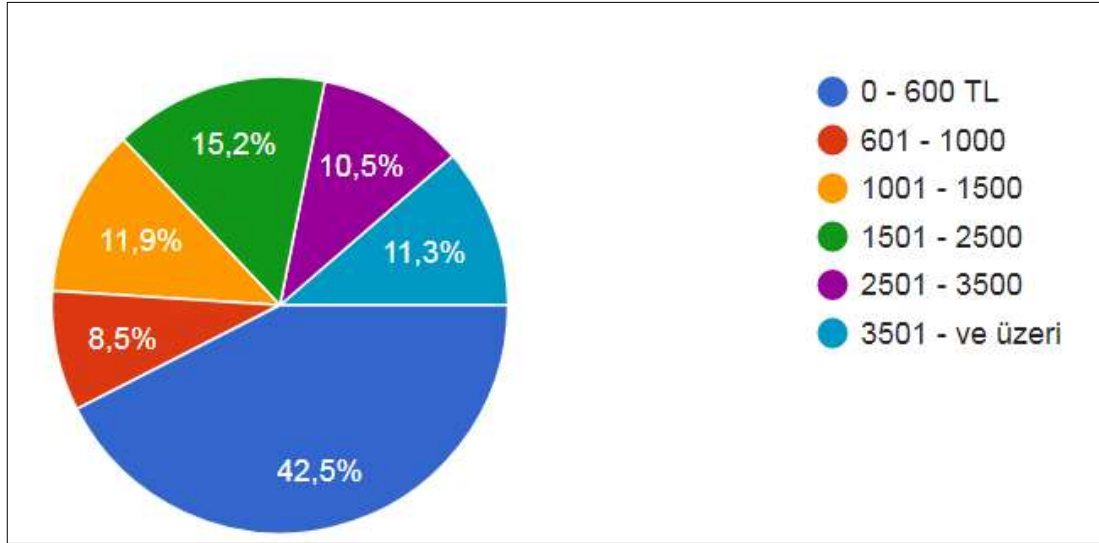
İskenderun Şehir Merkezinde Türk Kahvesi Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

Şekil 2. Demografik Özellikler (Eğitim Durumu)

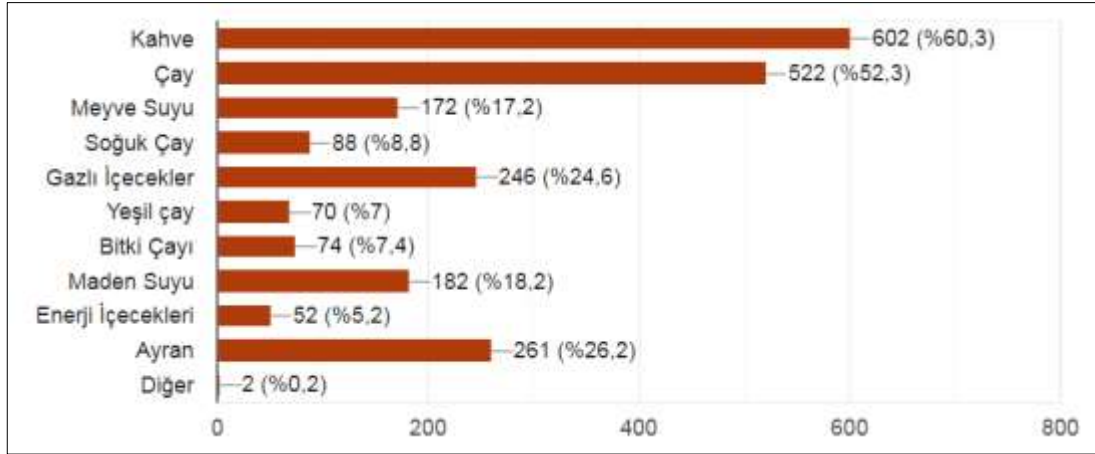

Şekil 3. Demografik Özellikler (Gelir Düzeyi)

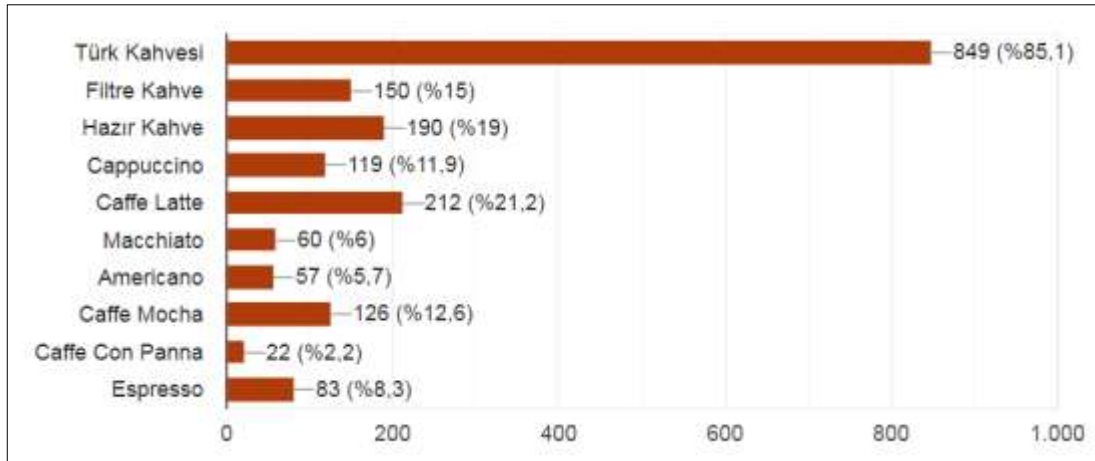

Şekil 4. En çok Tüketilen İçecekler

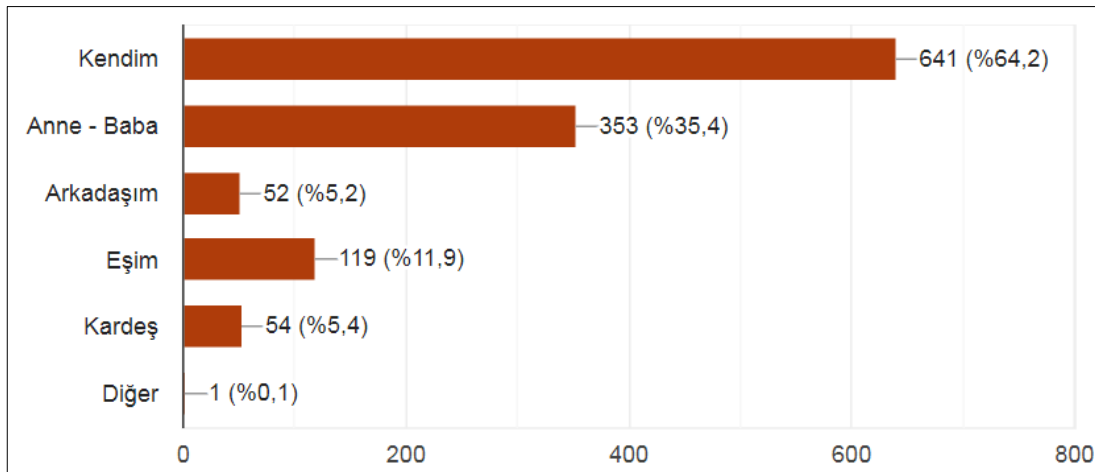
İskenderun Şehir Merkezinde Türk Kahvesi Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

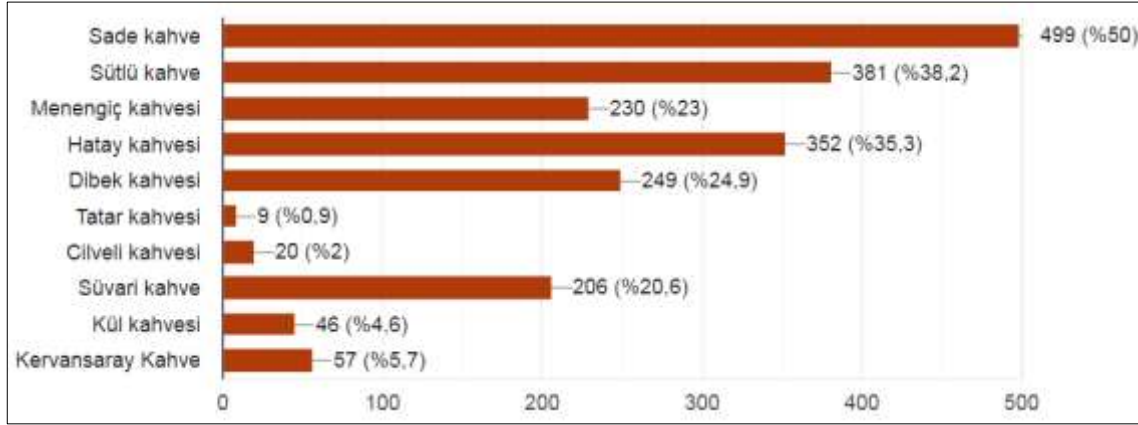
Şekil 5. Kahve Tüketim tercihleri

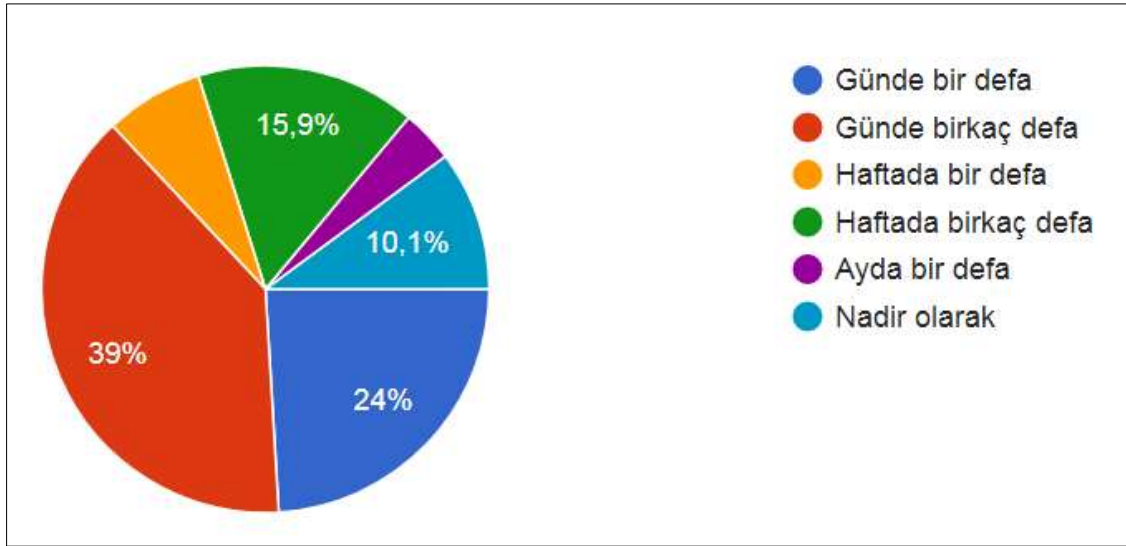
Şekil 6. Türk kahvesi satın alma işlemi için kim yapar?

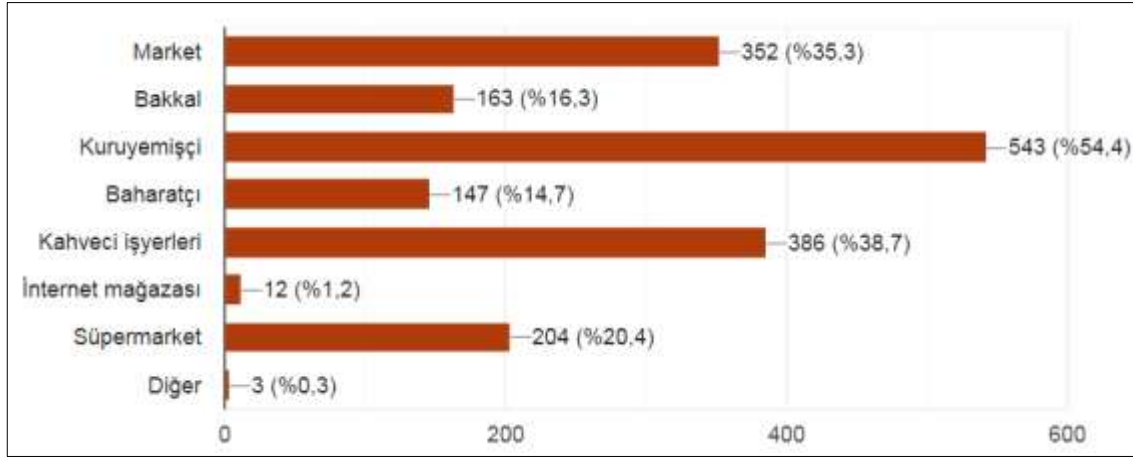
Şekil 7. Türk Kahvesinde aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

Şekil 8. Türk Kahvesini ne kadar sıklıkla tüketiyorsunuz?

Şekil 9. Türk Kahvesini nereden temin ediyorsunuz?

SONUÇ

Türk kahvesi; Espresso, Macchiato, Americano, Mocha, Cappuccino, Caffè Latte, Caffè Con Panna gibi çeşitlerle rekabet etmesi için uluslararası alanda tanıtımı yapılmalı, rekabet gücünü arttıracak ar-ge çalışmaları yapılmalıdır.

Türk kahvesi ile birlikte kahve falı uluslararası pazarlarda tanıtımı yapılarak ülke tanıtımına da katkı sağlanabilir. Sosyal medya araçları etkin şekilde kullanılarak, daha fazla müşteriye ulaşılabilir.

Çeşitli etkinliklerde kahve ikramı yaparak ürün tanıtımı yapılabilir. Müşterilerin önerileri ile yeni bir bakış açısı ortaya çıkabilir. Örneğin kahvenin yanında yapılan ikramların içeriğini geliştirebilir.

Kahve tüketim yerleri insanların buluşma veya bir araya gelme yerleri olduğu için daha çok merkezi yerler tercih edilmelidir. Türk Kahvesinin tüketicilerde yeni bir çeşit deneme arzusu; farklı mekanlarda fırsata dönüştürülebilir.

KAYNAKLAR

Aşık, N. A., (2017), Değişen Kahve Tüketim Alışkanlıkları ve Türk Kahvesi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 310, 325.

Bulduk, S., & Süren, T., (2008), Türk Mutfak Kültüründe Kahve.

Bayraktaroğlu, G., (2004), Kolayda Mallarda Marka Bağlılığını Etkileyen Faktörler: Hazır Kahve Üzerine Bir Çalışma, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 69-84.

Demir, E., (2014), Kahve-Mistik Bir Lezzetin Küresel Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi, *Türk Kahvesi Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Durukan, L., (2013), Çekirdek'ten Kültür'e: Türk Kültüründe Kahve ve Kahvehane, *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 127-138.

FAO, (2018), Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).

Gürsoy, D., (2005), Sohbetin bahanesi kahve, Oğlak.

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-202374/turk-kahvesi-kulturu-ve-gelenegi.html>

<http://blog.yalova.edu.tr/oyairmaksahin/wp-content/uploads/sites/27/2013/11/Kahve-%C3%9Cretimi.pdf>

http://www.gastronomi-mutfaksanatları.com/FileUpload/ks241201/File/kahvenin_tarihi_ve_cesitleri.pdf

http://www.gidamo.org.tr/resimler/ekler/cb22bdd0b7ba1ab_ek.pdf?dergi=11

<http://www.turkkahvesiderneği.org/tkkad/detay/TKKAD/16/11/0>

ICO, (2018), The International Coffee Organization, <http://www.ico.org/>

Kola, O., (2015), Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü.

Özgen, Ö., & Yıldırım, İ. (2014), Tüketim Mekanlarının Dönüşümünde Görsel İletişimin Rolü: Küresel Kahve Dükkanları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 1(37).

TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr>

Yıldız, M. C., (2002), Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane.

Yılmaz, E., Oraman, Y., Özdemir, G., Arap, S., & Yılmaz, İ. (2016). Türk Kahvesi Tüketim Eğilimleri ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi.

İSKENDERUN ŞEHİR MERKEZİNDE SİYAH ÇAY TÜKETİMİ VE TÜKETİCİ ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

BLACK TEA CONSUMPTION AND DETERMINATION OF CONSUMER CHARACTERISTICS IN İSKENDERUN CITY CENTER

ÖĞR. GÖR. HÜSEYİN FATİH ATLI *

Özet: Dünya çapında en çok tüketilen içecek olan çay, sudan sonra 2. sırada yer almaktadır. İnsanlar sağlığa faydalı olması, rahatlatıcı ve dinlendirici etkisi gibi çeşitli sebeplerle çay tüketmektedir. Japonya, Kenya, Hindistan ve Çin ve Türkiye çay tarımının ticari olarak yapıldığı önemli ülkelerdir. Türkiye'deki toplam üretimin 65'i Rize ilinde yapılmakta olup çevre illerde de çay üretimi yapılmaktadır. Ülkemizde ekonomiye ve istihdama katkı sağlaması için üretimine başlanan siyah çay hızlı bir şekilde tüketimi artmaktadır. Bu çalışmanın amacı İskenderun kent merkezinde çay tüketiminin ve tüketici özelliklerinin belirlenmesidir. Araştırmanın ana kütlesi İskenderun şehir merkezinde yerleşik bulunan tüketiciler oluşturmaktadır. Bu tüketicilere uygulanan anket yöntemi sonuçlarına göre tüketicilerin 85,9'u çay'a her istedikleri anda ulaşabilmekte olup tüketicilerin 71,6'sı çayı marketten satın almaktadır. Tüketicilerin 30'u günde 5 bardak veya daha fazla tüketmekte olup 60'ının çayı şekerli tükettiği elde edilen sonuçlardır. Tüketicilerin misafirlerine ikram önceliğinde 62,9'u çayı tercih etmekte ve çayı satın alırken 70'i yerli çayı tercih etmektedir. Türkiye'ye özgü çay tüketimi nedeniyle tüketicilerin 74'ü çayı ince belli cam bardak ile tüketmektedir. Türkiye çay üretiminde önemli bir konumda olması ile birlikte tüketimde de ince belli bardak kullanımı gibi kendine has özellikleri bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre çay tüketicilerinin ortalama tüketim alışkanlıkları tespit edilmiş olup bu sonuçlar doğrultusunda görüş ve önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Çay, Siyah Çay, Tüketim, Tüketici.

Abstract: Tea, which is the most consumed drink worldwide, ranks second after water. People consume tea for various reasons, such as being beneficial to health, relaxing and relaxing effect. Japan, Kenya, India, China and Turkey are important in countries where commercial farming of tea. 65 of total production in Turkey are held in Rize tea production is made in the surrounding

* Hüseyin Fatih ATLI, İskenderun Teknik Üniversitesi, Hatay, Türkiye, hfatih.atli@iste.edu.tr

İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

region. Black tea, which started production in order to contribute to economy and employment in our country, has become an important part of daily life by increasing its consumption rapidly. The aim of this study is to determine tea consumption and consumer characteristics in the city center of Iskenderun. The main mass of the research is the consumers who are based in the city center of Iskenderun. According to the results of the survey method applied to these consumers, 85.9 of consumers reach tea every time they want, and 71.6 of consumers buy tea from the market. 30 of consumers consume 5 cups or more a day and 60 of them consume tea with sugar. For consumers, 62.9 of guests prefer tea in the priority of catering and 70 of them prefer domestic tea while buying tea. 74 of consumers due to unique tea consumption of tea is consumed with Turkey slender glasses. In conjunction with the consumption of tea production is in an important position in Turkey also has its own characteristics, such as the use of slender glasses. According to the results, average consumption habits of tea consumers are determined and opinions and suggestions will be made in line with these results.

Keywords: Tea, Black Tea, Consumption, Consumer.

1. GİRİŞ

536

Çayın anavatanı Çin'in Güneybatısındaki Bölgeler veya Hindistan'ın kuzeybatısındaki bölgelerdir. Çay, Kuzey yarım kürede 42. enlem derecesine kadar üretimi yapılabilen en uç coğrafi alanlara sahiptir. Gürcistan ve Japonya'nın bazı bölgeleri çay üretimi yapılabilen en uç coğrafi alanlara sahiptir. Güney yarım kürede ise 24. enlem derecesini içine alan coğrafyada yetiştirilebilmekte olup Brezilya'nın güneyi ve Afrika'nın güneydoğusu en uç üretim alanlarına sahiptir. Dünya'da 30'un üzerinde ülkede çay tarımı yapılmakta olup Japonya, Çin, Kenya, Hindistan ile Türkiye en önemli çay üreticisi ülkeler arasında yer almaktadır. Ticari olarak genellikle yeşil çay, siyah çay ve oolong çayı üretimi dikkat çekmektedir. Türkiye tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olarak kuru çay üretiminde ve tüketiminde dünyada ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Çayın üretimi çoğunlukla; Generatif üretim (tohumla) ve Vejetatif üretim (aşı, doku kültürü, çelik) yöntemi ile yapılmaktadır. Çay üretimi yapılan yerde üretim aşamasında budama ile gübreleme önem arz etmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu Karadeniz bölgesinde insanların istihdam olanaklarını arttırmak amacıyla bazı tarım ürünlerinin ekonomik olarak üretilmesi için

çalışmalar yapılmıştır. Çay tarımı Türkiye’de Karadeniz Bölgesinin doğusunda yer alan Rize, Giresun, Artvin ve Trabzon şehirlerde yapılmaktadır. Türkiye’de çay üretiminin yaklaşık % 65’i Rize’de yapılmaktadır. Türkiye’de çay tarımı 250.000 çiftçinin katkısı ile yapılmakta olup daha çok iç tüketimi karşılamaktadır. Ticari olarak genellikle yeşil çay, siyah çay ve oolong çayı üretimi dikkat çekmektedir. Ülkemizde ekonomik olarak değeri olan ve daha çok iç tüketime yönelik olduğu için tüketicinin damak zevkine uygun olarak yapılan üretim şekli siyah çaydır. Özyazıcı ve ark (2013), Çayı tarımının yapıldığı topraklarda pH yönünden toprak yapısının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Doğanay (2006), çayın, yetiştiricilik, işleme ve pazarlaması ile önemli bir geçim kaynağı olduğunu belirtmiştir. Nem ve ılıman sıcaklığa sahip iklimde yetişebilen çay bitkisinin tomurcukları ve yapraklarından içecek üretiminde faydalanılmaktadır. Siyah çayın üretim aşamasında bir takım aşamalardan geçerek tüketicilerin istifadesine sunulmaktadır. Çay filizinin hasat edilmesi ile çayın üretimden tüketime geçireceği ilk evreyi oluşturmaktadır.

Çayın hasat edilmesi ürünün kalitesini oldukça etkileyen hususların başında gelmektedir. Hasadın erken veya geç yapılması ürünün kalitesinin düşmesine veya maddi kayba neden olabilmektedir.

Çay, sudan sonra en çok tüketilen içecekler arasında yer almakta olup sinirleri uyarması, hazmı kolaylaştırması, kan dolaşımını düzenlemesi ve yorgunluğu gidermesi gibi insan sağlığı için birçok faydaları vardır.

2. YÖNTEM

Çalışma tarama modeli kullanılarak yapılan betimsel çalışmadır. Tarama modeli; bir konuyla ilgili katılımcıların görüşlerini belirleyen araştırmalardır. Araştırmanın evrenini İskenderun kentsel alanda yaşayan siyah çay tüketicileri oluşturmaktadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre İskenderun nüfusu 247.220’dir. Araştırma nicel araştırmanın yöntemi anket tekniği ile yapılmıştır. Araştırmaya 893 kişi katılmıştır.

4. BULGULAR

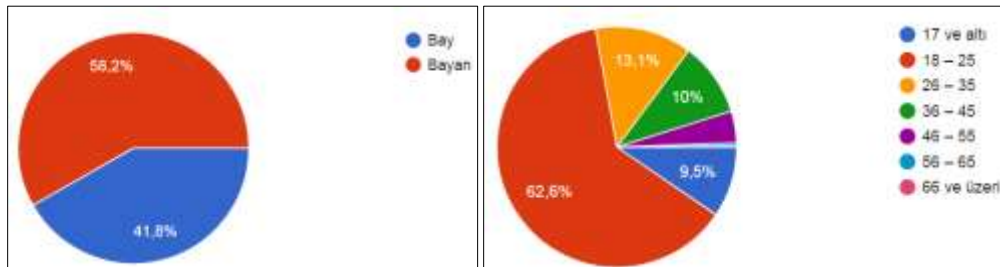
Tüketicilerin sosyo-ekonomik durumları, demografik özellikleri ve tercihleri incelenmiştir. Tüketicilerin en çok tükettikleri içecekler, satın alma tercihleri, ürüne ulaşımın nasıl sağlandığı,

İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

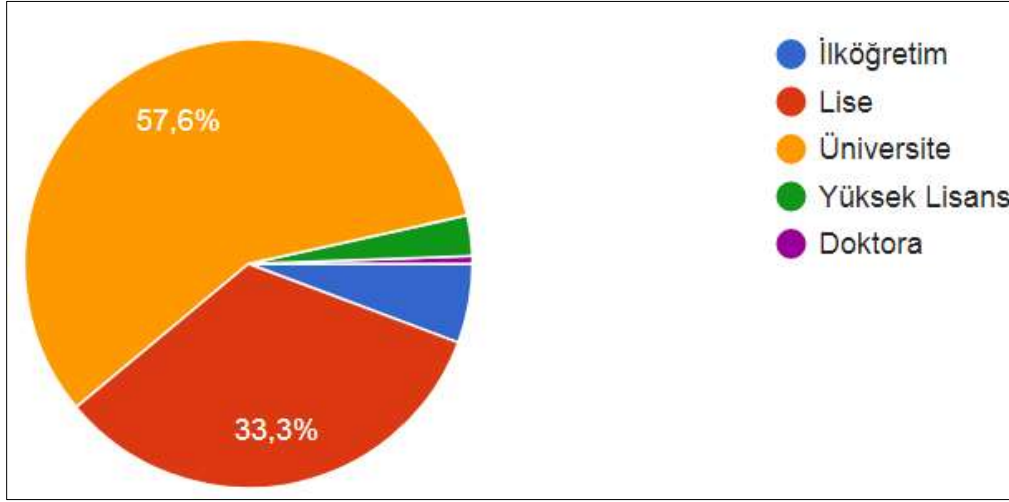
tüketim miktarı ve tüketim tercihleri, satın almada etkili olan faktörler değerlendirilmiştir. Çayın tercih edilmesinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinden cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyiyle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Tüketicilerin 633'ünün tercih ettikleri içecekler arasında çay birinci sırada yer almaktadır. 409 birey ise kahve tüketimini önemseydiği ve ilgi duyduğu için ikinci tercihtir. Tüketicilerin % 70,9'u en çok tükettikleri içeceğin çay olduğunu belirtmiştir. Çayın üretimi hakkında bilgiye sahibi olup olmadıkları sorulduğunda tüketicilerin % 17,7'si bilgi sahibi olduğunu, % 45,5'i kısmen bilgi sahibi olduğunu, % 36,8'i bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Tüketicilerin "Çayı paket olarak satın alma işlemini sizin için kim yapar?" sorusuna; % 63,2'si anne-baba, % 41,6'sı kendim, % 13,9'u kendim, % 4'ü arkadaş ve % 4'ü kardeşim yanıtını vermiştir.

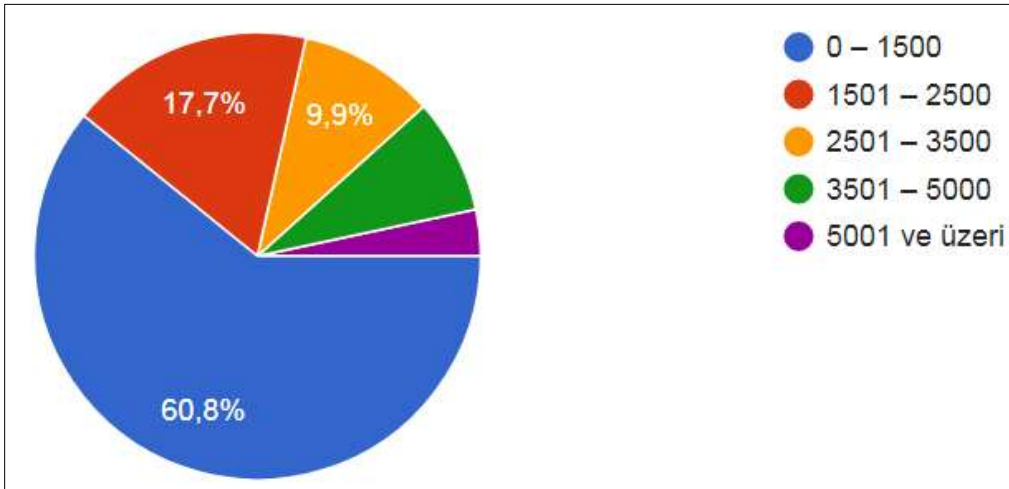
Şekil 1. Demografik Özellikler (Cinsiyet, Yaş)

Şekil 2. Demografik Özellikler (Eğitim Durumu)

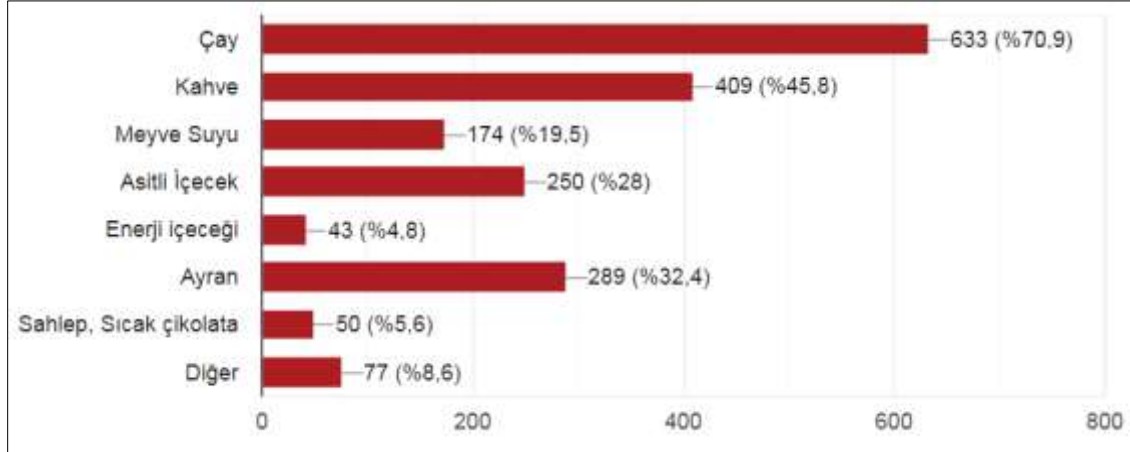

Şekil 3. Demografik Özellikler (Gelir Düzeyi)

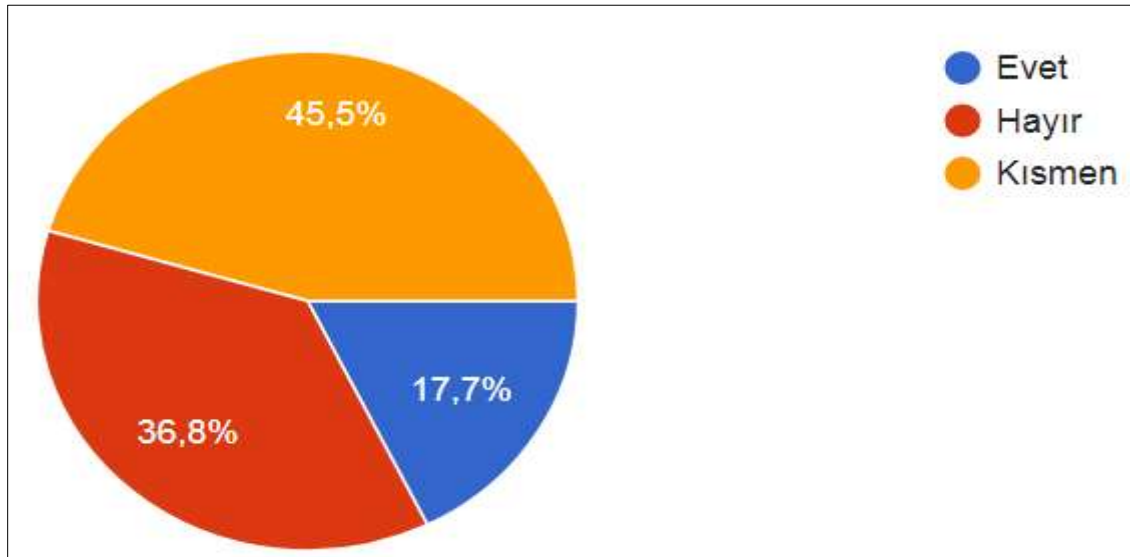
Şekil 4. En çok tükettiğiniz içecekler nelerdir?

İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

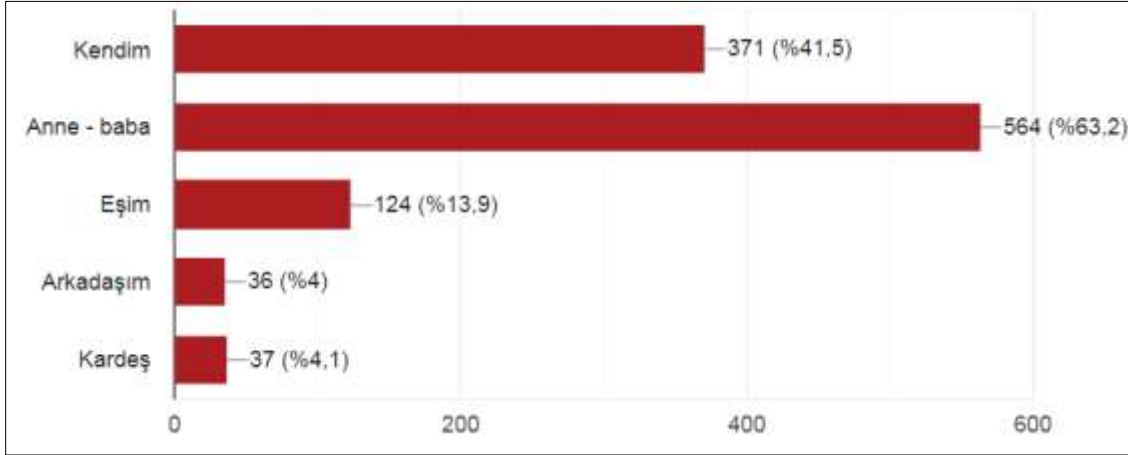

Şekil 5. Çayın tarihçesi ve üretim aşamaları hakkında bilginiz var mı?

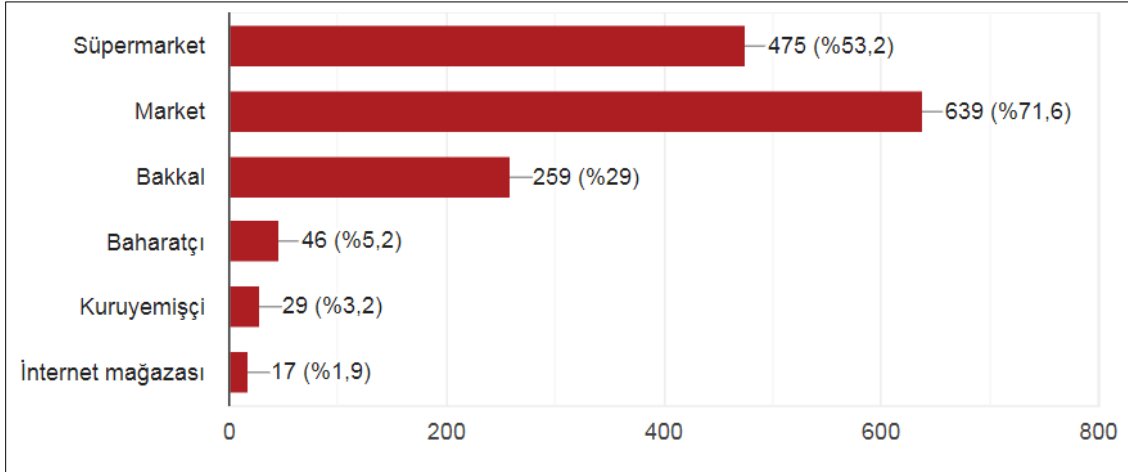
540

Şekil 6. Çayı paket olarak satın alma işlemini sizin için kim yapar?

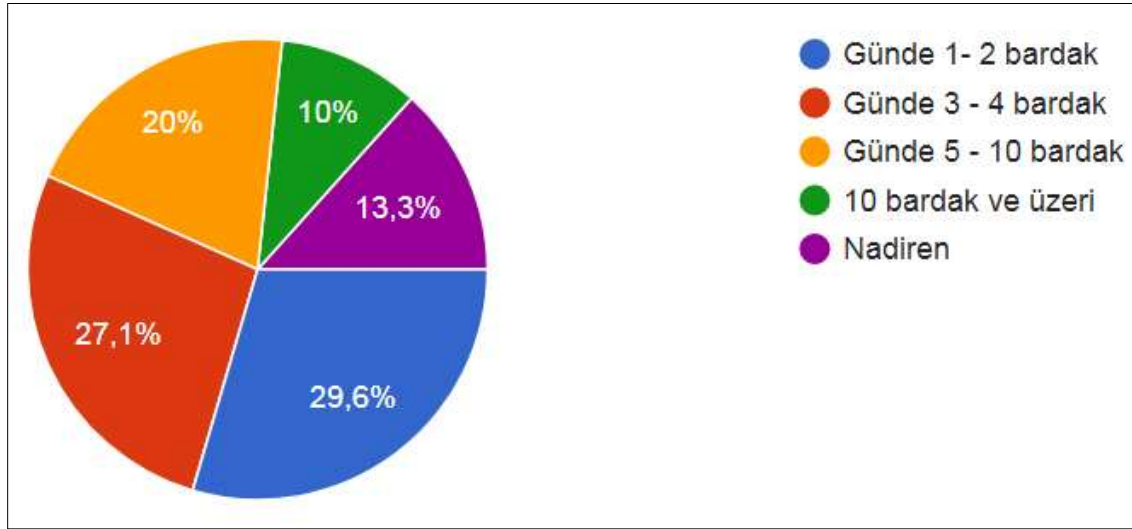

Şekil 7. Çayı nereden temin ediyorsunuz?

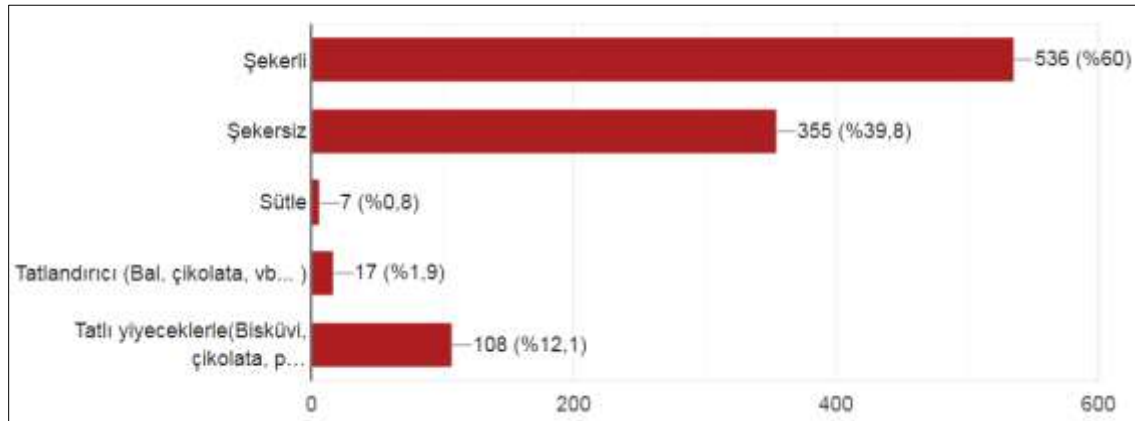

İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

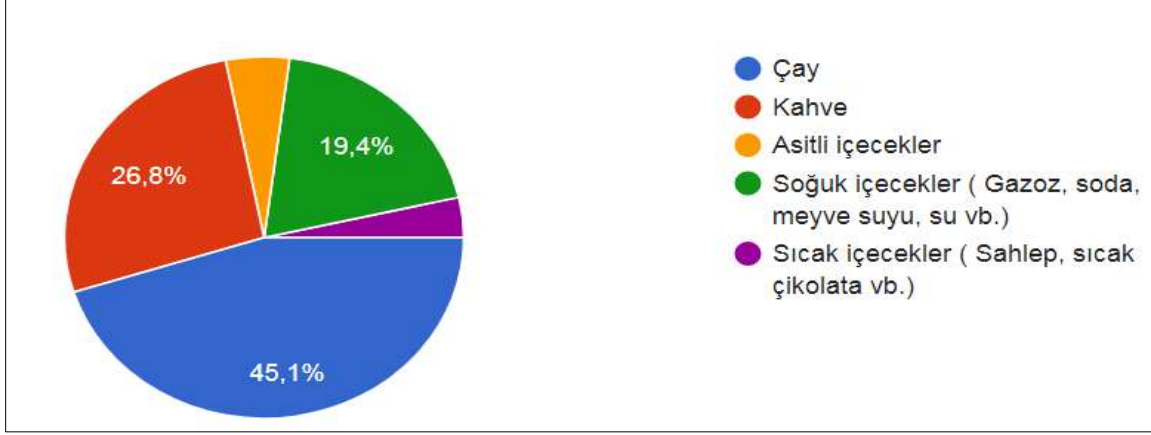
Şekil 8. Ne kadar çay tüketirsiniz?

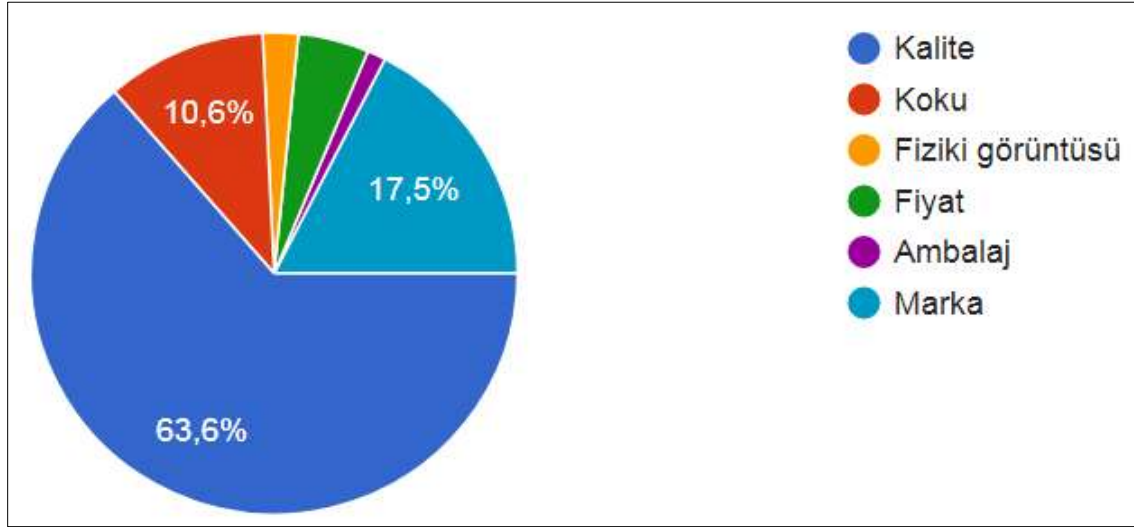
Şekil 9. Çayı nasıl tüketirsiniz?

Şekil 10. Bir cafeye veya restorana gittiğinizde tercih ettiğiniz ilk içecek hangisidir?

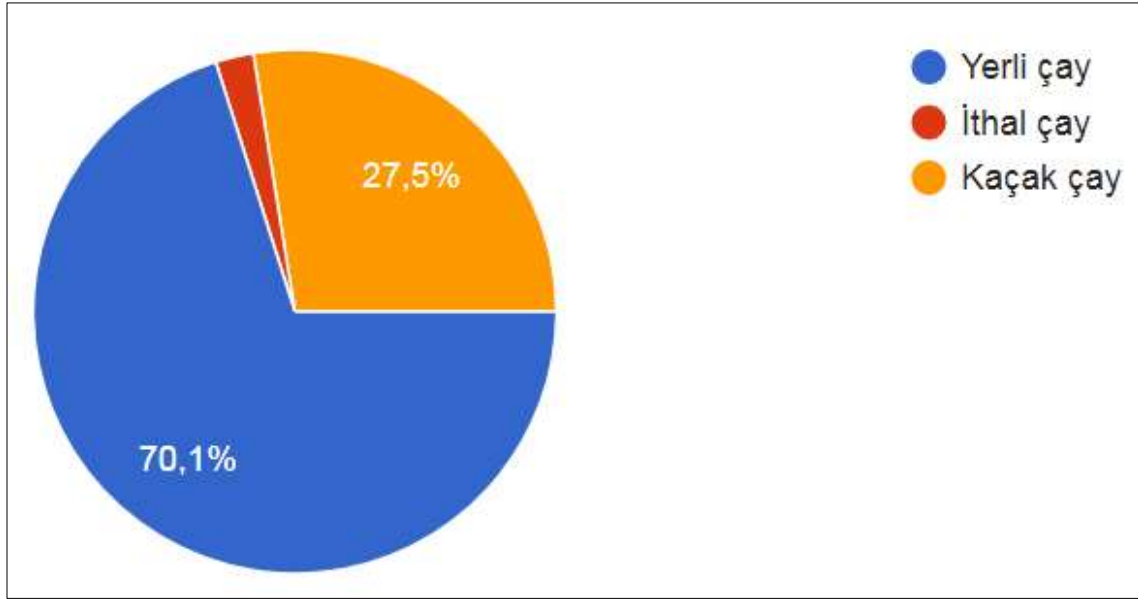

Şekil 11. Çay alırken dikkat ettiğiniz ilk şey nedir?

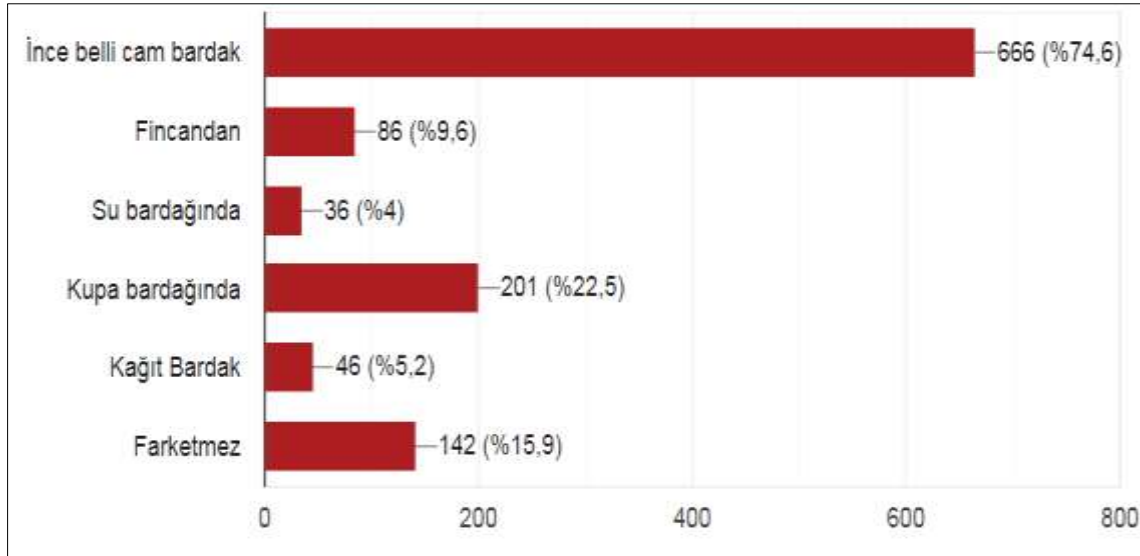

Şekil 12. Çay alırken tercihiniz hangisidir?

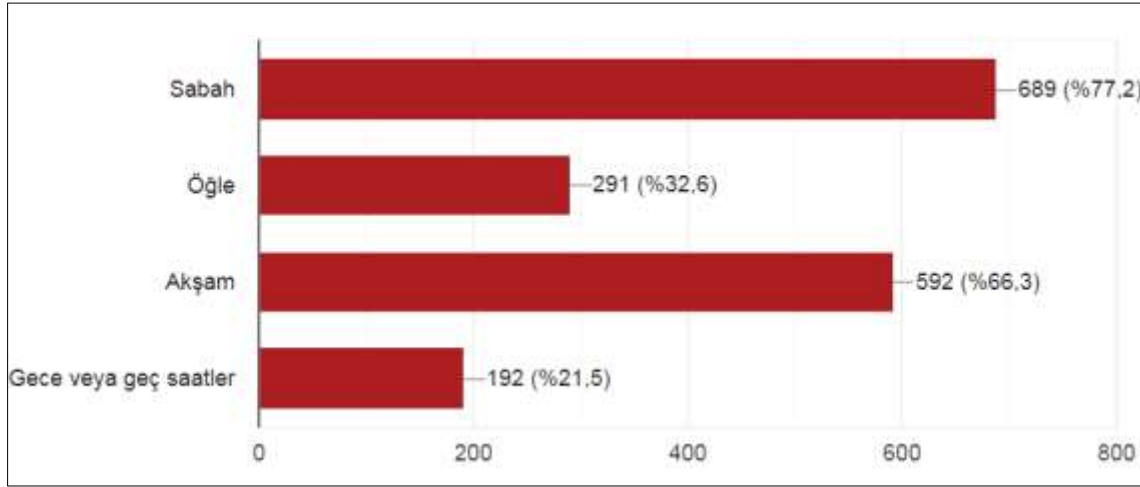
İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

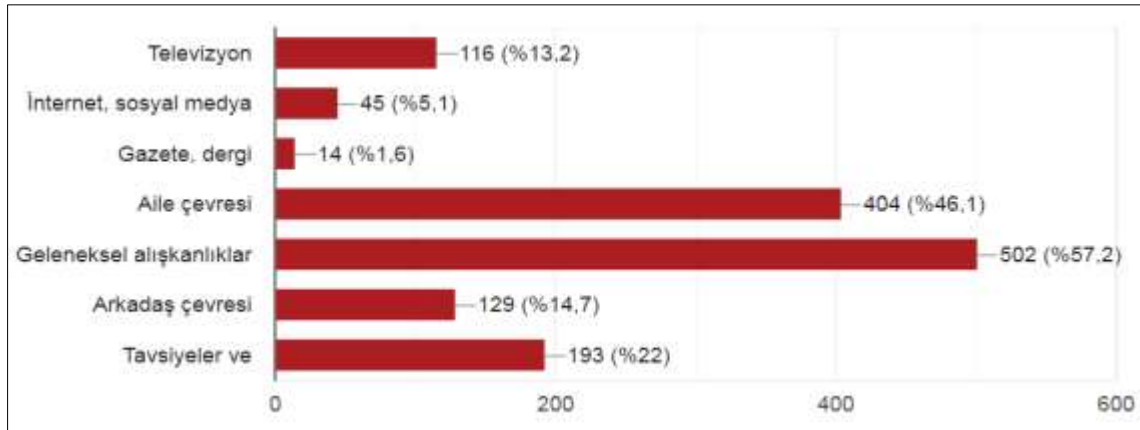
Şekil 13. Çayı nasıl bardaktan içersiniz?

Şekil 14. Size göre en uygun çay içme zamanı hangisidir?

Şekil 15. Çayı satın almada sizi etkileyen kaynaklar nelerdir?

SONUÇ

Ülkemizde kaçak çay tüketimi özellikle sınır bölgelerinde oldukça yaygındır. Kaçak çayın satışından ortaya çıkan kazancın nasıl değerlendirildiği dikkatle incelenmelidir. Kaçak çayın satışı vergi kaybının olmasının yanında tüketicilerin sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Tüketicilerin marka ürünleri tercih etmesi için damak tadına uygun çeşitler geliştirilmelidir. Özel sektör çay işletmeleri araştırma-geliştirme faaliyetlerine destek olmalıdır. Dünya çay pazarının aradığı özellikte üretim yapmak için araştırmalar yapılmalıdır.

İskenderun Şehir Merkezinde Siyah Çay Tüketimi Ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi

Tüketiciler açısından olumsuz gelişmelerden biri olan taklit ürünlerin piyasaya çıkarılması engellenerek tüketici sağlığı korunmalıdır. Bununla birlikte ortaya çıkabilecek haksız rekabetin önüne geçilmelidir. Yurt dışından getirilen kalitesi düşük çayın paketleme firmaları tarafından ambalajlanarak yerli ürün gibi satışının yapılması engellenmelidir. Taklit ürünlerin piyasaya çıkarılması engellenerek haksız rekabetin önüne geçilmelidir. Yurt dışında getirilen kalitesi düşük çayın paketleme firmaları tarafından ambalajlanarak yerli ürün gibi satışının yapılması engellenmelidir.

KAYNAKLAR

Anonim, TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr>

Anonim, FAO. <http://faostat3.fao.org/home/E>

Bakı, B., & AR, İ. M. (2009). ÇAYKUR'a bağlı fabrikaların etkinlik analizi: Malmquist-TFV endeksi uygulaması. *Iktisat İşletme ve Finans*, 24(284), 77-108.

<http://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/Dosya/Yayinlar/28.pdf>

<http://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/Dosya/Yayinlar/263.pdf>

<https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/CAYKUR.pdf>

Doğanay, S. (2006). Trabzon'da Çay Tarımının Coğrafi Esasları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16).

Duman, M. (2005). Çay kitabı: Türk kültüründe çay (Vol. 256). Kitabevi.

Kacar, B. (2010). Çay-Çay Bitkisi, Biyokimyası, Gübrelenmesi, İşleme Teknolojisi. S. 355. Nobel Yayın No: 1549. *Fen Bilimleri*, 107.

Özyazıcı, M. A., Dengiz, O., & Aydoğan, M. (2013). Çay yetiştirilen tarım topraklarının reaksiyon değişimleri ve alansal dağılımları. *Toprak su dergisi*, 2(1)..

HEPSİ BURADA FİRMASININ “KARA CUMA” KAMPANYA ANALİZİ

Ömer Faruk KORKMAZ*

Özet:Farklı amaç ve uygulamalarla ortaya çıkan “Kara Cuma” kavramı, günümüzde bir alışveriş festivaline dönüşmüş ve e-ticaret ile online mecralara taşınmıştır. Alışveriş festivalleri vasıtasıyla yapılan kampanyalarla, geleneksel ve e-ticaret firmalarının pazarlama ve satış çalışmalarında önemli hacimlere ulaşılması sağlanmaktadır. Bu etkinliklerde kampanya firmayı farklılaştırmak ve kalıcılaştırmak adına temel bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada 2017 yılında Hepsiburada firması tarafından yapılan “Kara Cuma” kampanyası incelenmiştir. Çalışmada öncelikli olarak “Kara Cuma” kavramı ele alınmıştır. Ardından ise kampanya ve kampanya analizi kavramlarına değinilerek, Hepsiburada firmasının 2017 yılındaki “Kara Cuma” kampanyası analizi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kara Cuma, Kampanya, Kampanya Analizi

Abstract: The concept of "Black Friday", which emerged with different purposes and applications, has now returned to a shopping festival and has been moved to online commerce with e-commerce. Campaigns through shopping festivals ensure that important volumes are reached in the marketing and sales activities of traditional and e-commerce companies. In these studies, the campaign plays a fundamental role in differentiating and making the company permanent. In this study, "Black Friday" campaign organized by Hepsiburada company was examined in 2017. In the study, the concept of "Black Friday" was considered. Then, by referring to campaign and campaign analysis concepts, Hepsiburada's "Black Friday" campaign analysis in 2017 was carried out.

Keywords: Black Friday, Campaign, Campaign

Giriş

Çeşitli düşünce ve uygulamaların vasıtasıyla ortaya çıkan “Kara Cuma” kavramının çağımızda tam anlamıyla alışveriş festivaline dönüştüğü bir gerçektir. Firmaların pazarlama ve satış çalışmalarının boy gösterdiği bir etkinlik alanı olarak yoğun bir şekilde kullanılan bu ticari gün, aynı zamanda tüketiciler tarafından da rağbet gören önemli bir fonksiyona da sahiptir.

Farklı bakış açıları ile ele alındığında ırkçı ve İslam karşıtı bir anlayışı yansıttığı düşünülse de, “Kara Cuma” bu eleştirilere rağmen, tüm dünyada perakendecilerin indirim yaptığı gün anlamında kullanımı yaygınlık

* ÖĞR.GÖR., Giresun Üniversitesi, omer.faruk.korkmaz@giresun.edu.tr

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

kazanan bir kavram olmuştur. Ülkemizde ise, aynı günde başlayan(Kasım ayının 4. Perşembe’si) kampanya için, yukarıda ifade edilen eleştirilerin dikkate alındığı “Black Friday” yani “Kara Cuma” adının yanı sıra “Pink Friday”, “Efsane Cuma”, “Süper Cuma”, “Muhteşem Cuma”, “Şanslı Cuma” gibi adlarında kullanıldığı da görülmektedir. Picodi.com sitesinin 2017 yılı itibarıyla açıkladığı verilerine göre “Kara Cuma” gününde ülkemizde en çok tercih edilen firmaların başında Hepsiburada firması gelmektedir (Picodi.com, 2017). Ayrıca söz konu günde Bankalararası Kart Merkezi’nin 2017 verilerine göre 2,45 milyar TL’lik bir alışveriş gerçekleşmiş ve bu alışverişin 565 milyon TL’lik kısmı ise internet üzerinden yapılmıştır (BKM, 2017). Hepsiburada firması ise internet üzerinde yapılan bu alışveriş tutarının %45’lik kısmını tek başına gerçekleştirerek 252 milyon TL’lik ciroya ulaşmıştır (Webrazzi.com, (2017).

Hepsiburada firmasının açıklanan rakamlar itibarıyla rakiplerine nazaran fark yaratarak çok önemli cirolara ulaştığı görülmektedir. İşte bu noktada Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” kampanya stratejisinin mühim bir fonksiyon icra ettiği açıktır. Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” özel gün kampanyasında, satış promosyonu için kullanılan tüketici promosyon aletlerinden fiyat paketleri içerisindeki satış indirimleri ve mükafatlar gibi araçların yoğun kullanıldığı ve hatta satış promosyonunun bu araçlar üzerine kurgulandığı gözlemlenmiştir.

Dünyada ve Türkiye’de Bir Alışveriş Festivali Olarak; “Kara Cuma”

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1950’li yıllardan sonra her yıl Kasım ayının 4. Perşembe’sinde kutlanan Şükran Günü’nün ertesi gününe denk gelen ve Noel alışverişlerinin başlangıcını temsil eden “Black Friday” yani “Kara Cuma” her geçen gün daha da yoğunlaşan ve yaygınlık kazanan bir alışveriş gününe dönüşmektedir(eticaretcagi.com, 2017).

“Black Friday” teriminin ilk olarak ABD’nin Philadelphia kentinde ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu terim ilk zamanlarda Şükran Günü’nden sonraki gün, sokaklarda alışveriş için oluşan yaya ve araç trafiğine, otobüs şoförleri ve polisler tarafından koyulan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Picodi.com, 2017). Fakat sonraları bu ismin kullanımı perakendeciler tarafından bilançolarında rakamların kırmızı ile yazılı olduğu zararı ifade eden günden, rakamların siyahla yazıldığı ve karı gösteren, kara geçiş gününü ifade eden bir anlam daha yüklenmiştir. Günümüzde ise “Black Friday” kavramının yukarıdaki bahsi geçen anlamlarına ek olarak, insanların indirimli ürünleri almak için, sabaha karşı 04:00-06:00 saatleri arasında açılacak olan mağazaların önünde, hava daha karanlık iken ve hatta geceden kuyruğa girmelerini ve alışveriş esnasında yaşanan izdihamlar sonucu yaralanmaların ve ölümlerin olması sebebiyle yeni yeni anlamları da içerdiği düşünülebilir (franchisemarketturkiye.com, 2018).

Her ne kadar ten rengine dayalı bir ırkçılık ve İslam karşıtı bir söylemi çağrıştırdığını ifade eden eleştiriler söz konusu olsa da “Black Friday”, bu eleştirilere rağmen tüm ülkelerde perakendecilerin indirim yaptığı gün anlamında kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Ülkemizde ise, aynı günde başlayan kampanya için, yukarıda ifade edilen eleştirilerin dikkate alındığı “Black Friday” yani “Kara Cuma” adının yanı sıra “Pink Friday”, “Efsane Cuma”, “Süper Cuma”, “Muhteşem Cuma”, “Şanslı Cuma” gibi adlarında kullanıldığı (Picodi.com, 2017).

“Black Friday” dünya çapında hem fiziksel olarak mağazalarda hem de e-ticaret sitelerinde çeşitli kampanya ve indirimlerle boy göstermektedir. Dolayısıyla bu gün tüketici, üretici ve perakendecilerin gözünde, kendisine çok yoğun ilgi gösterilen bir gün olarak yer bulmaktadır. Ayrıca “Black Friday” daha uzun yıllar alışveriş dünyasının altın günü olarak öne çıkacağı da benzemektedir. ABD’de 2005 yılından

itibaren en yoğun alışveriş yapılan gün olan “Black Friday” günümüzde sadece ABD’de değil, dünyada gerçekleşen en aktif alışveriş günlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir yaygınlaşmada ise e-ticaretin payının olduğu da göz ardı edilmemelidir.

2017 yılında sadece Amerika’da 24 saat içinde 5 milyar doların harcandığı “Black Friday” de bir önceki seneye göre artış gözlenmekle birlikte, söz konusu rakamların %80’ninin online alışverişle gerçekleştiği yukarıda ifade edilen e ticaretin payını daha açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.(webtekno.com, 2017)

“Black Friday”in, Küresel bir boyut kazandığını ABD dışındaki diğer ülkelerde gerçekleşen rakamlar itibariyle bakıldığında daha iyi anlaşılacağı açıktır. Dünya ekonomisinin önde gelen bir diğer ülkesi olan Rusya’da ise, 2017 yılında 5. kez yapılan “Black Friday” kampanyası, 20 milyon kişinin katıldığı, 30 milyar Ruble’lik ciroya ulaşılan ve 3500’den fazla online mağazanın satış yaptığı bir gün olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca sadece Rus menşeli ürünlerin satılmasının planlandığı “Beyaz Cumartesi” kampanyası fikrinin oluşumuna da katkı sunmuştur (Iasiad.org.tr, 2017).

Her ne kadar ülkemizde “Yerli Malı” ile ilgili etkinlikler yapılıyor olsa da yerli üretimi destekleyecek modern bir alışveriş festivali şeklinde yukarıda ifade edilen Rusya’daki uygulamanın bir benzerinin ülkemizde gerçekleştirilmesi, düşünülmesi gereken bir kampanya olarak da önümüzde durduğunu ayrıca belirtmek de gerekir.

Kullanıcılarına internet ya da outlet mağazalarında kullanabilecekleri ücretsiz indirim kodu veya kuponu sağlayan ve Arjantin’den, Vietnam’a, Fillandiya’dan Güney Afrika’ya kadar birçok ülkede faaliyet gösteren, Polonyalı Picodi.com sitesinin, 2017 Kasım ayı ve “Black Friday” için özel olarak iç trafik ve işlem verilerini analiz ettiği raporuna göre; 24 Kasım 2017 tarihinde yani “Black Friday” ’de tüketicilerin aktivitesinin, normal bir güne kıyasla ortalama %624 bir artış gösterdiğini söylemiştir(Picodi.com, 2018). Bu oranın özellikle Batı Avrupa ülkelerinde gerilediği de raporda ayrıca ifade edilmiştir. Yine aynı raporda işlem sayısının % 11525 artmasıyla en aktif kullanıcıların Pakistanlıların olduğu, onları sırasıyla Macaristan (% 9750), İtalya (% 4516) ve Yunanistan’daki (% 2600) tüketicilerin takip ettiğini ifade edilmektedir. Ayrıca, aynı sitenin 2016 “Black Friday” kampanyası sırasında gerçekleşen kişi başı ortalama harcama tutarının 80,79 € olduğu da ifade edilmektedir.

Aynı raporda 2016-2017 yılı “Black Friday” kampanyasında ülkemizde gerçekleşen rakamlar ise şöyledir;

Tablo1: Picodi rakamlarıyla “Kara Cuma”

Black Friday Türkiye	2016	2017
İşlemlerdeki Ort. Artış Oranı	%622	%697
Ort. Sipariş Değeri TL	87,93	198,61
Ort. İndirim Tutarı TL	63,15	160,16

(Picodi.com, 2018).

Yukarıdaki rakamlara istinaden rapora göre ülkemizde picodi.com sitesi vasıtasıyla yapılan “Black Friday” alışverişlerinde yaklaşık 12 milyon TL’lik indirim sağlandığı, alışveriş de en popüler kategorilerin sırasıyla Moda, Elektronik ve Kozmetik olduğu söylenirken, tercih edilen en popüler mağazaların başında

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

ise sırasıyla Hepsiburada, Trendyol ve Zara'nın yer aldığı ve ayrıca Online alışveriş için kullanılan araçların yaklaşık %63'ünün cep telefonu, yaklaşık %35'inin Bilgisayar ve yaklaşık %2'sinin ise tablet olduğu ifade edilmektedir (Picodi.com, 2018). Bu ifade edilen duruma bir de rakamlar açısından bakılacak olunursa; Bankalararası Kart Merkezi'nin (BKM) 2016 ve 2017 yıllarında “Black Friday”de yapılan alışverişler ile ilgili açıklamaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo2: Bankalararası Kart Merkezi Rakamlarıyla “Kara Cuma”

Black Friday Türkiye	2016	2017	Artış
Kartlı ödeme tutarı	1,88 milyar TL	2,45 Milyar TL	%30
İnternette kartlı ödeme tutarı	264 milyon TL	565 Milyon TL	%114
İnternette gerçekleştirilen kartlı ödemelerin toplam kartlı ödemeler içindeki payı	%14	%23	%9

(BKM, 2018)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 2017 yılında “Black Friday” kampanyasında kredi kartı vasıtasıyla yapılan toplam alışveriş tutarı, bir önceki yıla göre %30 artışla, 2,45 milyar TL'lik bir hacme ulaşmış ve bu hacmin neredeyse 1/4'ünü oluşturan 565 milyon TL'lik kısmı internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İnternette yapılan kartlı ödemelerin 2017 yılında bir önceki yıla göre %100'ün üzerinde bir artış gösterdiği tablodan da anlaşılmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de “Black Friday” ile ilgili konulara genel hatları itibariyle değinildikten sonra ülkemizde dikkati çeken, çalışma konumuzu oluşturan Hepsiburada firmasının “Black Friday” kampanyasının daha önce de ifade edildiği üzere en çok tercih edilen online mağaza kampanyası olması ile birlikte, bu markanın BKM'nin açıkladığı “Black Friday” de internette gerçekleşen kartlı ödeme tutarı olan 565 Milyon TL'nin, 252 Milyon TL tutarındaki kısmını, yani yaklaşık %45'ini tek başına gerçekleştirmesi de dikkate değer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Webrazzi, 2017). Yukarıda ifade edilen rakamlar dolayısıyla bu çalışmada Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” kampanyasının niçin ele alındığı daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır.

2. Kampanya ve Kampanya Analizi

Kampanya, en genel manada önem ve önceliği olan bir alanda bir karar alıcının, kamuoyu oluşturma, farkındalık geliştirme, destek sağlama, ikna etme, yaygınlaştırma, tutum değiştirme ve harekete geçirme amaçlarının birine ya da daha fazlasına ulaşabilmek için, yapılabilecek etkinliklerin planlanması, kaynakların optimize edilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecidir (Yüksel, 2016, s.148). Dolayısıyla kampanya için kurumu olumlu ya da olumsuz etkileyen bir duruma yanıt olarak belirli bir zaman aralığında hedef kitleye gönderilen mesajların stratejik bir tasarımıdır da denilebilir.

Grupların görüşlerini değiştirmek için başvuru kampanya türleri: Halkla ilişkiler kampanyaları, ticari kampanyalar, reklam kampanyaları, pazarlama kampanyaları, sosyal kampanyalar vb.'dir. Bu yürütülen kampanyalarda güdülen amaçlara bakıldığında bilgilendirmek veya farkındalık sağlamak, ikna etmek, eğitmek veya motive etmek, istenilen fikir veya davranışa ilişkin kamuoyu oluşturmak, hedef kitleye ulaşmak için uygun araç ve yöntemlerden yararlanmak, vb. olduğu görülmektedir.

Söz konusu kampanya türleriyle yukarıda ifade edilen amaçlara ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken aşamalar ise şunlardır;

Problemin tanımı (araştırma ve durum analizi)

Planlama ve programlama (Strateji aşaması)

Eyleme geçme ve iletişim (saptanan amaçlara göre taktikler belirlenir, nasıl, ne zaman yapılacağı belirlenir ve slogan ile uygulama gerçekleştirilir)

Programı değerlendirme (ne yaptık, nasıl yaptık, ölçümleme yapılır)

3. Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” kampanya Analizi

“Kara Cuma” kampanyası yapısı itibariyle tüketici promosyon aletlerini kullanan bir satış promosyonunu ifade eder. Satış promosyonları ise pazarlama kampanyalarında bir anahtar unsurdur. Satış promosyonları, tüketicilerin veya ticaret âleminin, belirli ürünleri veya hizmetleri daha çabuk veya daha büyük miktarlarda satın almalarını harekete geçirmek için tasarımılaştırılan, çoğu kısa vadeli, birbirlerinden farklı teşvik edici aletlerin toplamıdır (Kotler, 2000, s.597). Burada sözü edilen tüketici promosyon aletleri şunlardır; numuneler, kuponlar, nakit para teklifleri, fiyat paketleri, mükâfatlar (yarışmalar, oyunlar, piyangolar), bedava tecrübelerdir.

Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” özel gün kampanyasında, satış promosyonu için kullanılan tüketici promosyon aletlerinden fiyat paketleri içerisindeki satış indirimleri ve mükafatlar gibi araçların yoğun kullanıldığı ve hatta satış promosyonunu bu araçlar üzerine kurgulandığı gözlemlenmiştir.

3.1. Problemin Tanımı

Cirosunu ve karlılığını arttırma nihai amacını gerçekleştirmek için Hepsiburada firması neredeyse tüm dünyanın katıldığı ve ülkemizde de yaygınlaşan “Kara Cuma” kampanyasına dâhil olarak neleri nasıl yapmıştır veya yapacaktır?

Hepsiburada firması yukarıda ifade edilen amaçlarını gerçekleştirebilmek için normal bir iş gününden çok çok fazla olmak üzere, tüketicilerin satın almalarını ve üreticilerin de satış yapmalarını sağlaması ve bunu da kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir.

3.2. Durum Analizi

Bu aşamada firmanın kim olduğu? Nere de olduğu? Sorularına cevap aranacakken, firmaya içeriden ve dışarıdan etki eden her türlü faktörlerde göz önünde tutulacaktır. Buradan elde edilecek verilerle kurumun tanınması ve kampanya sürecinde kullanılan verilerin üretiminin hangi koşullar altında gerçekleştirildiği tespit edilmiş olacaktır.

Bu tespitin yapılabilmesinde işletmenin güçlü ve zayıf yönlerini, karşı karşıya kaldığı fırsat ve tehditleri ortaya koyarak firmanın dâhili ve harici unsurlarla etkileşimini, durumunu gözler önünü serecek SWOT-FÜTZ analizinden faydalanılacaktır.

Tablo 3: Durum Analizi

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

	GÜÇLÜ YÖNLERİ	ZAYIF YÖNLERİ
İÇ ETKENLER	Finansal yapısı Tecrübeli, Lider, Öncü yapısı Sevilen ve İyi e-ticaret sitesi olması(ödülleri) Operasyonel büyüklüğe sahip olması Toptan pazarlıkla alım Uygun fiyat sunması(kira yok, satış temsilcisi yok) Mağazadaki gibi İade, Garanti, Servis var	E- ticaretin Türkiye’de yeni olması sebebiyle her aksaklıkları giderememe(kargo, banka vb. sorunlar) Operasyonel büyüklük(hantallık, hata vb.) İnternet mecralarındaki olumsuz yorumlar
	FIRSATLAR	TEHDİTLER
DIŞ ETKENLER	Türkiye’de genç nüfusun artması Türkiye’de internet kullanan kişi sayısının artması E- ticaret tecrübesi yaşayan kişi sayısının artması Teknolojik yenilikler	Sektördeki diğer kuruluşlar Rakiplerin İletişim çalışmalarındaki fazlalık Piyasanın küresel rakipleri cezbetmesi Teknolojik yenilikler İnternet erişim sorunu

Hepsiburada firması amaçlarına ulaşabilmek için ve söz konusu problemleri çözmek adına sahip olduğu içsel ve dışsal faktörler vardır. Bu içsel faktörlerin başında 2000 yılından itibaren lider konumda olarak online ticarete Türkiye pazarının %30’una ulaşabilmiş olmasının yanı sıra, mobil alışverişte de öncü niteliğiyle Türkiye’nin en sevilen markası ve yılın e-ticaret sitesi ödülleri de sahibidir. Bu tecrübe ve lider konumuyla tüketicilere, rekabetçi fiyat ve katma değerli hizmet sunmak arzusuyla 30’dan fazla kategoride 10 milyonun üzerinde ürüne, aylık ortalama 21 milyon ziyaretçiye tek tıkla (tekrar tekrar bilgi girmeme) online ticaretin avantajlarına ulaşabilme imkanı sağlayarak sadece Türkiye’nin değil Doğu Avrupa, Afrika ve Orta Doğu’nun da en büyük e-ticaret platformu olarak hizmet vermektedir. Bu hizmetleri 100.000 m²’lik ve 7/24 çalışan 1,6 milyon ürün stoklayabilen Gebze’deki merkezinden, yüksek teknoloji kullanarak, gün içerisinde sipariş teslimi ve tek kolide farklı ürün ve siparişleri birleştirerek daha hızlı yürütmeye çalışmaktadır. Her ne kadar bu operasyonel büyüklüğün ve online ticaretin avantajları söz konusuysa da müşteriye yansıyan ve memnuniyet düzeyini etkileyen dezavantajları da söz konusudur. Bu

memnuniyet düzeyini şikâyet siteleri ve ürün yorumlarında gözlemleyebilmek mümkündür. Dolayısıyla hepsiburada firmasının içsel faktörlerini oluşturan güçlü ve zayıf yönleri söz konusudur.

Yine yukarıda bahsedilen Hepsiburada firmasının sahip olduğu dışsal faktörlere değinecek olursak, bunların başında geleneksel perakendeciliğin yerini genişleyen bir e- ticaret sektöründe online perakendeciliğin aldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla on yıllardır bu sektörde var olan hepsiburada firması pazardaki tecrübesi, büyüklüğü, öncü ve lider konumuyla çok önemli fırsatlara sahiptir. Bu fırsatlar geniş kitlelere ulaşabilme ve yüksek miktarda ürün sipariş edebilme imkânlarına sahip olmasından kaynaklanan birçok avantajı içerir. Online ticaret alışkanlıklarının ülkemizde artması, söz konusu firmanın lehine olacağı gibi, küresel piyasada faaliyet gösteren benzer firmaların ülkemize yönelmesini de cazip kılmıştır (Amazon'un Türkiye'de faaliyete geçmesi). Dolayısıyla Hepsiburada firması kendisiyle benzer büyüklüğe ve tecrübeye sahip diğer küresel firmalarla, sahibi olduğunu düşündüğü bir pazarda rekabete tutuşmak zorunda kalabilir. Ayrıca kendisini geleneksel perakendecilere karşı avantajlı bir noktaya getiren teknoloji ve sunacağı yeni fırsatlar, sektördeki diğer firmalara yeni kapılar açarak hepsiburada firmasının varlığını ve büyümesini tehdit edebilecek boyutlara ulaşabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere hepsiburada firmasının amaçlarına ulaşmada, dışsal faktörlerini oluşturan fırsat ve tehditlere sahip olduğu görülmektedir.

Yapılan bu durum analiziyle hepsiburada firmasının online perakendecilik sektöründe öncü ve lider konumunun tüm avantajlarını kullanacağı ve teknolojik uygulamalarla birleştirdiği operasyonel büyüklüğünü ortaya koyarak güçlü yönlerini ön plana çıkarması gerekmektedir. "Kara Cuma" kampanyasıyla daha da artacak yoğunluğa cevap verebilecek operasyonel yeteneğe sahip olarak, oluşabilecek müşteri memnuniyetsizliklerini çift taraflı iletişime izin veren internette marka değerine zarar verecek şekilde olumsuz iz bırakmadan pozitif yorumlara çevirebilecek bir müşteri ilişkiler yönetimi sergileyerek bu operasyonel büyüklükten kaynaklanan zayıf sayılabilecek yönlerini gidermesi gerekmektedir. Ayrıca küresel piyasada faaliyet gösteren potansiyel ve mevcut rakiplerini yakından takip edip, kendisini sektörde lider bir noktaya taşıyan teknolojiyi ve yenilikleri ihmal etmemelidir.

Ayrıca kampanyaya yurt dışında olduğu gibi "Kara Cuma" isminin verilmemesi, ülkemizde Cuma gününün bayram niteliği taşıması ve dini inanca göre kutsal sayılan bir gün olması sebebiyle, çeşitli tepkilerle karşılaşılacağı için doğru bir yaklaşımla "Efsane Cuma" olarak kullanıldığı görülmüştür. Böylece Firma yöneticilerinin ifadesiyle "Kara Cuma/Black Friday" uygulamasını Türk kültürüne lokalizasyonu sağlanmıştır."

3.3. Planlama

Planlama sorunla başa çıkabilmek ve fırsatları değerlendirmek için strateji geliştirmeyi kapsar. Firmanın satışlarını arttırma hedeflerine ulaşabilmesi, satış indirimleri yoluyla kendini gösteren "Kara Cuma" kampanyasına dâhil olarak, alışveriş festivali fırsatından faydalanmasıyla mümkün kılınmaya çalışılmaktadır.

Hepsiburada firması online satış yapan bir perakendeci firma olduğu için tüketiciyi bu alış verişe sevk ettirecek iletişimi, teşviki ve daveti kullanacağı satış promosyonlarını gerçekleştirmeden önce, ürünlerini sattığı firmaları satış promosyonları için ikna etmelidir. Çünkü söz konusu indirimlerin maliyeti vardır ve indirimler firmaların liste fiyatlarının tüketiciler tarafından "hikaye" olarak algılanmasına sebep olabilir (Kotler, 2000, s.598).

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

Hepsiburada yöneticilerinin (Yüce Zerey ve Emre Ekmekçi) “Kara Cuma” kampanyası esnasında yapmış oldukları online tv programlarında söyledikleri “364 gün önce çalışmaya başladığımız bu işin içinde ciddi bir pazarlık ve planlama var” sözü bu durumu kısaca özetlemektedir. Yine aynı yöneticiler, Hepsiburada firmasının 36 farklı kategoride ve binlerce ürün yelpazesıyla hizmet vermesini sağlayan markaların, ikna edilmesinde kullanılan söylemleri şöyle sıralamışlardır;

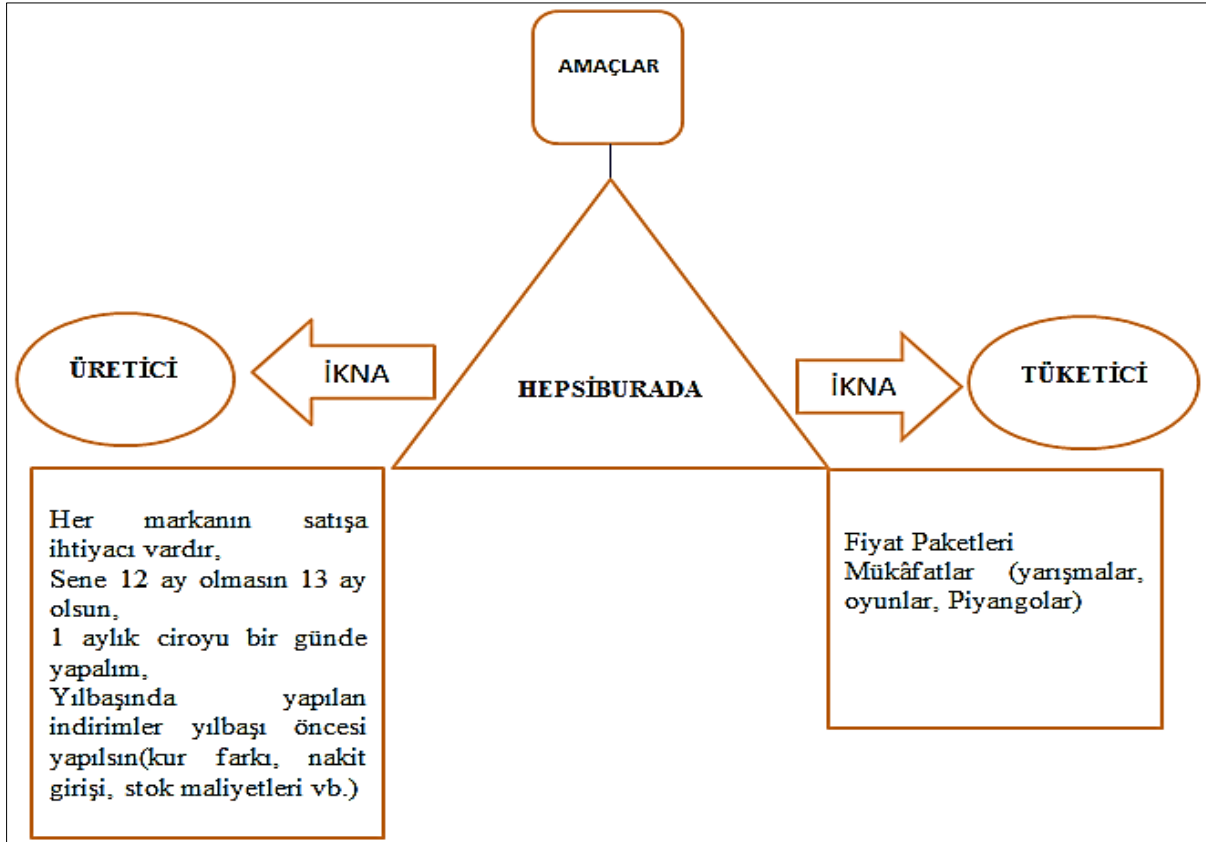
Her markanın satışa ihtiyacı vardır,

Sene 12 ay olmasın 13 ay olsun,

1 aylık ciroyu bir günde yapalım,

Yılbaşında yapılan indirimler, yılbaşı öncesi yapılınsın (kur farkı, nakit girişi, stok maliyetleri vb.)

Yukarıda ifade edilen söylemlerle ikna edilen üreticilerin katılımıyla çerçeveselen maliyetler sonrasında da, artık tüketiciyi bu alışverişe sevk ettirecek iletişimin, teşvikin ve davetin kullanacağı satış promosyonlarının uygulanması söz konusu olabilmektedir. Bahsi geçen bu süreci şekil 2 yardımıyla aşağıda görebilmek mümkündür.

Şekil2: Hepsiburada Firmasının “Kara Cuma” Kampanyası İkna Süreci

3.4. Eyleme Geçme ve İletişim

Eyleme geçme ve iletişim aşaması, firmanın arzuladığı sonuçlara ulaşabilmesi için, hedef kitleyi belirleme, kampanya hedeflerini belirleme, kampanya stratejilerini belirleme, iletişim stratejilerini belirleme ve etkinlik uygulamalarının gerçekleştirildiği süreçleri ifade eder.

3.4.1. Hedef Kitle

Hedef kitle kampanya faaliyetlerinin muhatabı olan ve bu faaliyetler sonucu kendilerinde eylem ve düşünce değişimi beklenen kişiler ya da gruplardır. Bu gruplar beşeri ve maddi kaynakların kullanımını belirlerken, grup üyelerinin sosyo-ekonomik özellikleri, ihtiyaçları ve beklentileri dikkate alınarak mesajların doğru kişilere iletilmesini sağlanmalıdır. Bütün kitlelerin hedef alınması söz konusu olamayacağından, işletmenin kaynakları itibarıyla belirli bir kitle üzerinde odaklanmak daha doğru olacaktır.

Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” kampanyasında dikkate aldığı hedef kitlenin, internette etkinliği önemseyen, yeniliklere açık (İndirimi önemseyen, alışverişe yatkın), teknolojiyi yakından takip eden bir kitle olduğu, firmanın yapmış olduğu satış ve promosyon çalışmalarında gözlenmektedir. Dolayısıyla bu kampanyada en geniş tanımıyla hedef kitlenin internet kullanıcıları olduğu söylenebilir.

3.4.2. Kampanya Hedeflerinin Saptanması

Firma satışı ve kullanımıyla teknolojik yeniliklerin en yakın takipçisi ve uygulayıcısı olduğunu anlatarak, marka imajını bu yönde şekillendirmeye çalışmıştır. Ayrıca e- ticaret yapan kişi sayısının artması ile Hepsiburada firmasının tanınmasının artmasının da hedeflendiği gözlemlenmiştir.

3.4.3. Kampanya Stratejisinin Belirlenmesi

Marka bilinirliğini arttıracak ve alışveriş deyince zihinlerde varsa şirketle ilgili olumsuz algıları ortadan kaldıracak ve firmanın olumlu imajının yerleşmesini sağlayarak, hedef kitleyi kendisinden satın almaya sevk ettirecek, bir strateji benimsendiği gözlemlenmiştir.

3.4.4. İletişim Stratejisi

Geleneksel perakendeciliğe alternatif olan e-ticaretin yüz yüze iletişim ve ürünle temas edememe gibi olumsuz algılarını yıkan, internetten alışverişte üstün ve ayrıcalıklı bir site olduğunu vurguladığı görülmekle birlikte inandırıcılık, yinleme, açıklık ve iki yönlü iletişim gibi temel iletişim ilkelerini kullandığı da gözlemlenmiştir. Ayrıca kalıcı, dinamik, eğlenceli modern bir imajı hedef kitleye yansıtarak, mesajlarda alışverişe sevk edecek imgeleri kodladığı görülmüştür. Firma yapmış olduğu reklamlarda tüketicide rahatlama, motivasyon, yeterlilik, öğrenme ve merak sağlayan ve ayrıca prestij, ayrıcalık ve aciliyet(istek) hissettirecek kodların(kelimelerin) kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanılan kelimelere örnek olarak şunlar gösterilebilir;

Büyük fırsatlar,

Senede bir gün,

Her şey tek tıkla ayağına gelsin,

Alışveriş çılgnılığı,

Yılın en avantajlı günü,

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

Kaçırma, Hepsiburada’yı seçen kazanır,

İşini hallet(gerekirse boş ver) sonra full Hepsiburada

İndirime girse de alsam, dediğiniz her şey,

E-perakendecilikte Hepsiburada’nın üstünlüğü devam ediyor. Vb.

3.4.5. Etkinlik Uygulamaları

Hepsiburada firmasının “Kara Cuma” kampanyası etkinlik ve uygulamalarına baktığımız da geleneksel medya da 1 hafta önceden duyurmak ve teşvik etmek adına mesajlar verdiği görülmektedir (Ör: Hürriyet Gazetesi’nin eki şeklinde Kelebek özel yayını, köşe yazarlarının yazıları, Tv reklamları vb.). Hepsiburada firmasının online satış yapan bir perakende firma olması itibarıyla amaçlarına ulaşabilmek için hedef kitle olarak internet kullanıcılarını seçtiği görülmektedir.

Onedio tv’ de (İnternet tv) “Kara Cuma” kampanyası kapsamında Hepsiburada firmasının yönetim kurulu üyelerinin katılımı ile ekstra indirimlerin yapıldığı, hediye çeklerinin dağıtıldığı, 5 farklı sosyal medya mecralarında eş zamanlı yoğun faaliyet gösterildiği, ünlülerin şهادetleri (Ceyhun Yılmaz, Oğuzsan Uğur) ile kampanyanın desteklendiği, yıl içinde internet üzerinden faaliyet gösteren programların düzenli faaliyetlerinde gündeme alınma (yazarlarla söyleşi, moda takip, annelerle söyleşi, yemek programları) ve dijital yayın yapan dergiler de yer alma gibi birçok etkinlik ve faaliyetler gözlemlenmiştir.

Asıl hedef kitle internet kullanıcıları olduğu ve kitle iletişim araçlarının kendi hedef kitesini yarattığı bilindiği için, etkinliklerin online mecrada daha çok yapıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle firmanın söz konusu kampanyayı yürütürken kullandıkları medya taktiklerine (sosyal medya, internet tv kullanımı vb.) baktığımızda bu tespiti doğrular niteliktedir.

Ayrıca tüketicilere iyi fırsat ve iyi deneyim yaşatabilmek için ciddi bir hazırlık söz konusu olduğu görülmekle birlikte firma çalışanlarının bu yorucu güne motive olmuş bir şekilde iştirak etmeleri için mesaiyi oyunlaştırmaya yönelik uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Game Of Thrones dizisindeki sancak isimlerini, firma departmanlarına isim olarak verip, her sancak veya departman personellerinin giymesi için farklı tişört basmaları (Pazarlama -Alev Topu, Satış -Kılıç, vb.) bu uygulamalara örnek olarak verilebilir.

Firmanın söz konusu bu kampanyayı gerçekleştirmek için ayırdığı bütçeye ulaşamadığı için bütçe ve harcamalara ilişkin bilgilere çalışmada yer verilememiştir.

3.5. Ölçme ve Değerlendirme

Ölçme ve değerlendirme, kampanyanın istenen veya istenmeyen sonuçları hakkında bize bilgi vermesi adına önemli rol oynadığı kesindir. Burada aşağıda ifade edilen sorular ve benzeri sorular cevap aranır.

Kampanya saptanan hedef kitleye ulaştı mı?

Kampanya arzu edilen hedeflere ulaşmada etkili oldu mu?

Kampanyanın arzu edilmeyen etkileri mevcut mu?

Yukarıda ifade edilen bu soru ve benzerlerine cevap aranırken ve elde edilen cevapları değerlendirirken sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerden yararlanır. Bu yöntemlerin başında anket, internet araştırmaları, istatistik, medya metinlerindeki içerik analizi, odak grupları, katılımcı gözlemleri gibi uygulamalar gelmektedir. Söz konusu bu yöntemler sonucu elde edilen sonuçlar kampanyanın başarılı veya başarısız olduğunu gösterirken, firmanın kendisini gelecek adına konumlandırmasında yardımcı olur ve kazanım sağlar. Ayrıca CULTIP, CENTRE, BOOM, IPRA, MACNAMARA gibi değerlendirme modelleri de kullanılabilir.

Firmanın söz konusu bu kampanyayı ölçme ve değerlendirmesi ile ilgili verilere bütçede olduğu gibi ulaşamadığı için çalışmada firmanın ölçme ve değerlendirme ile ilgili verilerine yer verilememiştir.

Sonuç

Hepsiburada firmasının normal bir iş gününden çok çok fazla olmak üzere tüketicilerin satın almalarını ve üreticilerin de satış yapmalarını sağladığı ve bunu da kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Burada hem tedarikçileri hem de tüketicileri ikna etme konusunda başarılı olduğu da açıktır. Hepsiburada firmasının bu kampanyayı yürütürken içsel ve dışsal faktörlerden kaynaklı avantajları ve dezavantajları olduğu görülmüş yine bu avantaj ve dezavantajların yanı sıra fırsatlar ve tehditlere de sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan durum analizi sonucu hepsiburada firmasının online perakendecilik sektöründe öncü ve lider konumunun tüm avantajlarını kullandığı ve teknolojik uygulamalarla birleştirdiği operasyonel büyüklüğünü ortaya koyarak güçlü yönlerini ön plana çıkardığı görülmüştür. “Kara Cuma” kampanyasıyla daha da artacak yoğunluğa cevap verebilecek operasyonel yeteneğe sahip olarak, oluşabilecek müşteri memnuniyetsizliklerini çift taraflı iletişime izin veren internette marka değerine zarar verecek şekilde olumsuz iz bırakmadan pozitif yorumlara çevirebilecek bir müşteri ilişkiler yönetimi sergileyerek bu operasyonel büyüklükten kaynaklanan zayıf sayılabilecek yönlerini gidermesi gerektiği de açıktır. Yine piyasada faaliyet gösteren potansiyel rakiplerini yakından takip edip, kendisini sektörde lider bir noktaya taşıyan teknolojiyi ve yenilikleri ihmal etmemesi gerekmektedir.

Ayrıca kampanyaya yurt dışında olduğu gibi “Kara Cuma” isminin verilmesi, ülkemizde Cuma gününün bayram niteliği taşıması ve dini inanca göre kutsal sayılan bir gün olması sebebiyle çeşitli tepkilerle karşılaşılacağı için doğru bir yaklaşımla “Efsane Cuma” olarak kullanıldığı görülmüştür.

Hepsiburada Firmasının “Kara Cuma” kampanyasında dikkate aldığı hedef kitlenin, internette etkinliği önemseyen, yeniliklere açık (İndirimi önemseyen, alışverişe yatkın), teknolojiyi yakından takip eden bir kitle olduğu firmanın yapmış olduğu satış ve promosyon çalışmalarında gözlenmektedir. Dolayısıyla bu kampanyada hedef kitlenin internet kullanıcıları olduğu söylenebilir.

Firma satışı ve kullanımıyla teknolojik yeniliklerin en yakın takipçisi ve uygulayıcısı olduğunu anlatarak, marka imajını bu yönde şekillendirmeye çalışmıştır. Ayrıca e- ticaret yapan kişi sayısının artması ile Hepsiburada firmasının tanınmasının artmasının da hedeflendiği gözlemlenmiştir. Marka bilinirliğini arttıracak ve alışveriş deyince zihinlerde varsa şirketle ilgili olumsuz algıları ortadan kaldıracak ve firmanın olumlu imajının yerleşmesini sağlayarak, hedef kitleyi kendisinden satın almaya sevk ettirecek, bir strateji benimsendiği gözlemlenmiştir.

Hepsi Burada Firmasının “Kara Cuma” Kampanya Analizi

Geleneksel perakendeciliğe alternatif olan e-ticaretin yüz yüze iletişim ve ürünle temas edememe gibi olumsuz algılarını yıkan, İnternette alışverişte üstün ve ayrıcalıklı bir site olduğunu vurguladığı görülmekle birlikte; inandırıcılık, yineleme, açıklık ve iki yönlü iletişim gibi temel iletişim ilkelerini kullandığı da gözlemlenmiştir. Ayrıca kalıcı, dinamik, eğlenceli modern bir imajı hedef kitleye yansıtarak mesajlarda alışverişe sevk edecek imgeleri kodladığı görülmüştür. Firma yapmış olduğu reklamlarda tüketicide rahatlatma, motivasyon, yeterlilik, öğrenme ve merak sağlayan ve ayrıca prestij, ayrıcalık ve aciliyet(istek) hissettirecek kodların(kelimelerin) kullanıldığı görülmektedir.

Asıl hedef kitle internet kullanıcıları olduğu ve kitle iletişim araçlarının kendi hedef kitlesini yarattığı bilindiği için, etkinliklerin online mecrada daha çok yapıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle firmanın söz konusu kampanyayı yürütürken kullandıkları medya taktiklerine (sosyal medya, internet tv kullanımı vb.) baktığımızda bu tespiti doğrular niteliktedir.

Ayrıca tüketicilere iyi fırsat ve iyi deneyim yaşatabilmek için ciddi bir hazırlık söz konusu olduğu görülmekle birlikte firma çalışanlarının bu yorucu güne motive olmuş bir şekilde iştirak etmeleri için mesaiyi oyunlaştırmaya yönelik uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir.

Firmanın söz konusu bu kampanyayı gerçekleştirmek için ayırdığı bütçeye ulaşamadığı için bütçe ve harcamalara ilişkin bilgilere çalışmada yer verilememiştir. Yine firmanın söz konusu bu kampanyayı ölçme ve değerlendirmesi ile ilgili verilere bütçede olduğu gibi ulaşamadığı için çalışmada firmanın ölçme ve değerlendirme ile ilgili verilerine yer verilememiştir.

Her ne kadar ülkemizde “Yerli Malı” ile ilgili etkinlikler yapılıyor olsa da yerli üretimi destekleyecek modern bir alışveriş festivali şeklinde yukarıda da ifade edilen Rusya’daki uygulamanın bir benzerinin ülkemizde gerçekleştirilmesi, düşünülmesi gereken bir kampanya olarak da önümüzde durduğunu ayrıca belirtmek de gerekir.

KAYNAKLAR

Black Friday Nedir.(2018). Erişim

adresi:<http://www.franchisemarketturkiye.com/haberler/detay/42/black-friday-nedir>.

Black Friday Nedir? Black Friday Ne Zaman? Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/Black-Friday--Kara-Cuma--nedir--Black-Friday--Kara-Cuma--ne-zaman--molatik-1643/>

Black Friday. (2018). Erişim adresi: <https://www.picodi.com/tr/oneriler/black-friday>.

Kara Cuma nedir?(2017). Erişim adresi: <http://www.webtekno.com/zimbirtilar/kara-cuma-h3931.html>.

Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Rusya Pazarı.(2017). Erişim adresi: http://lasiad.org.tr/files/Rusya%20bulten_59.pdf

Türkiye 2017 Black Friday Raporu.(2018). Erişim adresi: <http://eticaretcagi.com/2018/01/10/turkiye-2017-black-friday-raporu/>

Webrazzi. (2017). Erişim adresi: <https://webrazzi.com/2017/11/27/1-gunde-604-bin-defa-indirilen-hepsiburada-252-milyon-tlik-satis-gerceklestirdi/>

Yüksel, S. (2016). Kampanya Yönetiminde Kritik ve Analitik Metodoloji: Stk’lar İçin Bir Süreç Yönetimi Modeli. Erişim adresi : <http://www.tujom.org/index.php/1/article/view/11/8>.

KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF WOMEN ABOUT WORKING LIFE

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ERSOY*Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY**

Özet: Günümüzde kadınların iş hayatına katılmasıyla birlikte gerek iş hayatında gerekse ev hayatında karşılaştıkları birçok sorun bulunmaktadır. Aynı zamanda toplum tarafından kadının çalışmaması gerektiği algısı ve ataerkil toplum yapısı da kadını ikinci plana itebilmektedir. Çalışan kadınların kendilerine ve ailelerine yeterince vakit ayıramamaları, iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar, tükenmişlik söz konusu olabilmektedir. Buna karşın çalışmayan kadınlarda çalışma yaşamını düşünebilmektedir. Bu araştırma, gerek çalışan gerekse çalışmayan kadınların, çalışma yaşamı ile ilgili görüşlerini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, Karabük Belediyesi sosyal yaşam merkezlerinde çeşitli kurslara devam eden 362 kadın araştırma kapsamına alınmıştır. Kadınların çalışma yaşamıyla ilgili görüşlerini alabilmek için demografik bilgi formunun yanı sıra 5’li likert tipi cümlelerden oluşan bir anket formu verilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Verilen cevaplar bilgisayar aracılığıyla SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada, çalışma hayatında olan kadının sosyal, psikolojik ve ekonomik bağlamda ev ve iş yeri alanında birçok sorunla baş etmek zorunda kaldığı, kadınların çalışma hayatına bakış açısı incelendiğinde ise üretime katılması gerektiğine ilişkin görüşler ortaya konulmuştur. “Çalışma hayatı kadına iktisadi bağımsızlık ve sosyalleşme imkânı sağlarken, kadının özgüvenini de artırır” ifadesi ile eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Kadına ihtiyaç duyduğu eğitim verilerek aile hayatında ve çalışıyorsa iş hayatında sorgulayan, eleştiren, hakkını arayan, sorumluluk almayı ve araştırmayı seven bir birey olması yönünde politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Kadın, kadın çalışmaları, çalışma yaşamı, sosyal hizmet

Abstract: Today, with the participation of women in business life, both in business and home life encounter many problems. At the same time, the society’s perception that women should not be employed and the patriarchal society structure can push women to the second stage. The lack of

* Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-mail: yaseminersoy@karabuk.edu.tr

** Karabük Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail: alifuatersoy@karabuk.edu.tr

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

adequate time for the working women and their families create the problems which they face in their work life may be exhaustion. However, in women who do not work, they can think about working life. This study was carried out to investigate the views of women working and not working in business life. For this purpose, 362 women who continue to social life centers in Karabük municipality were included in the scope of the research. In order to get women's views on working life, a questionnaire consisting of 5 likert type sentences was given as well as demographic information form and requested them to respond. The answers were analyzed using SPSS via computer. In this research, it has been shown that women in working life have to deal with many problems at home and at work in social, psychological and economic context and when they examine the perspective of women in working life, it is necessary to participate in production. "Working life gives women the opportunity of economic independence and socialization, and increases the self-confidence of women" was found to be a significant relationship between their educational status ($p<0.05$). Policies should be developed in order to give women the education they need which is necessary to be individuals who question, criticize, seek for their rights, love to take responsibility and research in family life and business life.

Keywords: Woman, women studies, working life, social work

GİRİŞ

Kadınlar yüzyıllar boyunca yaşadıkları dönemin koşullarına göre değişen biçim ve statülerde üretim faaliyetleri içinde yer almışlar, yerine getirdikleri üretim faaliyetlerinin ekonomik yönden bir değer ifade etmemesi nedeniyle ikincil konumda yer almışlardır.

Sanayi Devrimi iş ve işgücü yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiş, işgücünün iş kolu, meslek, statü, sektörel dağılım ile cinsiyet ve diğer demografik etmenlere dayalı olan yapısını önemli ölçüde değiştirerek, günümüzdeki anlamıyla işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çıtak, 2008: 25). Bu nedenle kadının işgücüne katılımında Sanayi Devrimi başlangıç noktası olarak kabul edilmiş, kadınların çalışma hayatına katılması sanayi devrimi öncesi ve sonrası ile küreselleşme dönemi olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır.

Küreselleşme olarak tanımlanan yeni düzen bilgi işlem ve haberleşme alanında yaşanan hızlı değişim ile birlikte ülkeler arasındaki mesafeleri ortadan kaldırmış, uluslararası sermayenin sınırsız hareket özgürlüğü kazanmasına yardımcı olmuştur (Koray ve Diğerleri, 1999: 4).

Değişim ile birlikte kadınların işgücüne katılım oranlarında, işgücü arzında ve ücret düzeylerinde ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim gelişmiş ülkelerde kadın istihdamındaki artışa esnek üretim biçiminin büyük katkısı olmuştur. Özellikle çalışma saatlerindeki esneklik Batı Avrupa ülkelerinde evli ve çocuklu kadın işgücü katılım oranının artmasını sağlamıştır (Çolak ve Kılıç, 2001: 35).

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ERSOY-Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Kadınların ekonomik ve politik bağlamda 1980 sonrası dünyada daha nicel bir yükselişe sahip oldukları görülmektedir. Kadınların 1980 sonrası ekonomi dünyasında istihdam düzeylerinin artmasında bazı nedenler vardır. Bunlardan en etkili olan başlığı esnek çalışmadır. Kadınlar için yarı-zamanlı çalışma onların ev işine bir ek dayanak olarak anlaşılmasından kaynaklanır ki bu perspektif günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Castells, 2008: 292). Nihayetinde kadınların 1970'li yıllardan 2010'lu yıllara gelindiğinde istihdam oranlarında büyük bir ilerleme olduğu görülmektedir.

Türk kadınının tarih boyunca konumuna bakıldığında çok farklı durumlar ile karşılaşmaktadır. Göçebelik döneminde Türk kadını toplum ve aile içinde saygı duyulan, erkek ile yan yana olan, tıpkı onun gibi savaşçı kılıç kuşanan, at binen ve düşmanla savaşan bir kişiliği temsil etmiştir. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı işbölümü ortaya çıkmış, kadın ev içi işler ile görevlendirilmiştir (Doğramacı, 1997: 3).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından kadınlar tarım dışı işgücü olarak kullanılmış ve II. Dünya Savaşı ile birlikte azalan erkek işgücünün yerini almıştır. 1950'li yıllarda kırdan kente yönelik başlayan göç dalgası ve hızlı kentleşme eğilimi, kadınların artan oranda işgücüne dâhil olmasının yolunu açmıştır. Kırsal alandan ayrılıp kente göç etme ve kent yaşamının özelliklerine uyum sağlama çabası aile yapısında ve aile içi ilişkilerde birtakım değişimlere neden olmuştur. Kadının toplumsal konumu ve çalışma yaşamındaki yeri bu durumdan etkilenmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişmelerle kendine yeni ve farklı roller yükleyen kadın eğitim almaya, kendi konumunun farkına varmaya, hizmet sektörü ve diğer sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Ancak toplumsal yapıda ağırlığını hissettiren geleneksel tavır ve düşünceler, kadının ev yaşamının dışında çalışmaya başlamasına sınırlandırmalar getirmiştir (Kocacık ve Gökkaya, 2005).

Kısacası Türkiye'de kadının işgücü piyasasına katılması, emek piyasasında yaşanan gelişmeler ya da ekonomik kaynaklı faktörlerden değil, tam aksine bir zorunluluk sonucu olmuştur. Bununla birlikte, savaş sonrası erkeklerin terhis olmasıyla ve hayatta kalan erkeklerin eve dönmesiyle birlikte kadınların büyük bir kısmı yine geleneksel ev işlerine geri dönmüşlerdir (Berber ve Eser, 2008). Türkiye'de kadın hem işgücüne katılım hem de istihdam edilebilme oranı bakımından gelişmiş ülkelere oranla dezavantajlı bir konuma sahiptir. Kadınların işgücüne

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

katılımı kalkınmanın başlıca unsuru olarak kabul edilmekte, ancak kadının niteliksel gelişimi ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak mekanizmaların yeterli olmayışı işgücüne katılım oranlarının gelişmiş ülkelere göre daha düşük olmasına neden olmaktadır. Aslında yasalarda kadınların işgücüne katılmasında yönelik ayrımcılık söz konusu değildir. Ancak uygulamada bazı işlerin kadınlara uygun görülmemesi ve toplumsal önyargılar, yasaların eşitlikçi yapısının hayata geçirilmesinde engel teşkil etmektedir.

Eğitim seviyesinin düşüklüğü ve yeterli iş deneyimine sahip olmaması nedeniyle kadın işgücü yıllarca düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına razı olmuş, erkek işgücünün ucuz ikamesi olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından kadınlar tarım dışı işgücü olarak kullanılmış ve II. Dünya Savaşı ile birlikte azalan erkek işgücünün yerini almıştır. 1950'li yıllarda kırdan kente yönelik başlayan göç dalgası ve hızlı kentleşme eğilimi, kadınların artan oranda işgücüne dâhil olmasının yolunu açmıştır. Kırsal alandan ayrılıp kente göç etme ve kent yaşamının özelliklerine uyum sağlama çabası aile yapısında ve aile içi ilişkilerde birtakım değişimlere neden olmuştur.

Kadının toplumsal konumu ve çalışma yaşamındaki yeri bu durumdan etkilenmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişmelerle kendine yeni ve farklı roller yükleyen kadın eğitim almaya, kendi konumunun farkına varmaya, hizmet sektörü ve diğer sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Ancak toplumsal yapıda ağırlığını hissettiren geleneksel tavır ve düşünceler, kadının ev yaşamının dışında çalışmaya başlamasına sınırlandırmalar getirmiştir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 196). Kadınların toplumsal açıdan yaşadığı bu sınırlandırmalar onların işgücüne katılımlarını etkilemiş, yıllar itibariyle çalışma hayatına dâhil olan kadın sayısında farklılaşmalar meydana getirmiştir. Bu nedenle kadınların eğitim düzeyi, yaşı, sektörel dağılımları, işsizlik ve istihdam durumları ile kayıtlılık durumlarının tespiti kadın işgücünün analiz edilmesinde önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra kadınların çalışma hayatına katılımları konusunda kendi düşünceleri de önemlidir. Bu nedenle bu araştırmada kadınların çalışma hayatına bakış açısını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kadınların çalışma hayatına bakışlarını ortaya koyma amacıyla yapılan bu çalışma ilişkisel tarama modeli bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini, Karabük il merkezinde bulunan Karabük Belediyesi Sosyal Yaşam Merkezleri'ne devam kadınlar olmaktadır. Evrende yer alan kadınlardan ulaşılan 362 kadın örnekleme alınmıştır.

Araştırma verileri, Aralık 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu ile toplanmıştır. Anket formunda demografik bilgilerin yanı sıra kadının çalışmasına yönelik sorularla birlikte kadının çalışmasına ilişkin görüşleri ortaya çıkarmak amacıyla 5'li likert tipi cümleler yer almıştır. Likert tipi cümleler 1 den 5 e kadar puanlanmış ve alınan puanların ortalamaları alınmış ve eğitim durumu ile karşılaştırılarak tabloleştirilmiştir. Çalışma hayatına ilişkin görüşler, eğitim durumu değişkeninin yanı sıra gelir durumu ve yaş durumu arasında da tek yönlü varyans analizi yapılarak aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Ancak eğitim durumuna ilişkin tablolar verilmiş yaş ve gelir durumu ile ilgili tablolar verilmemiş yalnız istatistiksel olarak ilişki olup olmadığına dair sonuçlar verilmiştir.

Tablo 2. Kadınların çalışma hayatına ilişkin görüşleri ile eğitim durumları arasındaki ilişki

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	F	Sig.
1.Toplumsal statülerinin yükselmesi bakımından kadınlar çalışmalıdır	İlk ve orta	166	4,1325	,82786	,06425		
	Lise	92	4,1957	,85471	,08911	1,336	,264
	Üniversite	104	4,3077	,90390	,08863		
	Toplam	362	4,1989	,85788	,04509		
2.Ülkemizde kadının çalışma hayatına katılımı çok sınırlıdır	İlk ve orta	166	3,5361	1,10449	,08573		
	Lise	92	3,7065	1,02215	,10657	,728	,484
	Üniversite	104	3,5865	1,12008	,10983		
	Toplam	362	3,5939	1,08797	,05718		
3.Çalışma hayatı kadına ekonomik bağımsızlık ve sosyalleşme imkânı sağlar, kadının öz güvenini de artırır	İlk ve orta	166	4,3614	,70631	,05482		
	Lise	92	4,2065	,94390	,09841	3,125	,045*
	Üniversite	104	4,4808	,68238	,06691		
	Toplam	362	4,3564	,77178	,04056		
4.Kadınların kendilerine ait gelirlerinin olması ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır.	İlk ve orta	166	3,8795	1,15363	,08954		
	Lise	92	3,7935	1,20929	,12608	3,408	,034*
	Üniversite	104	4,1827	1,01220	,09925		
	Toplam	362	3,9448	1,13725	,05977		,029**
5.Kadının çalışma yaşamına katılması ekonomik anlamda ve ülkelerin kalkınması bağlamında olumlu bir gelişmedir.	İlk ve orta	166	4,1807	1,03449	,08029		
	Lise	92	4,1087	,94295	,09831	5,045	,007*
	Üniversite	104	4,4904	,69667	,06831		,047**
	Toplam	362	4,2514	,93578	,04918		,049***

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

Tablo 2. (devam)

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	F	Sig.
6.Çalışan, üreten, ortaya bir şey koyan kadın her zaman değerlidir	İlk ve orta	166	4,5542	,82760	,06423	3,542	,031*
	Lise	92	4,5978	,68033	,07093		
	Üniversite	104	4,7885	,55166	,05409		
	Toplam	362	4,6326	,72573	,03814		
7.Çalışan kadınlar her zaman isteklerine, beğenilerine ve değer yargılarına uygun bir yaşam sürerler.	İlk ve orta	166	3,9398	1,07703	,08359	,221	,822
	Lise	92	3,9130	1,15456	,12037		
	Üniversite	104	3,8462	1,19683	,11736		
	Toplam	362	3,9061	1,12981	,05938		
8.Kadınlar istediği her ortamda çalışabilme özgürlüğüne sahiptir.	İlk ve orta	166	3,6506	1,19528	,09277	,898	,026**
	Lise	92	3,5652	1,30346	,13589		
	Üniversite	104	3,7981	1,26476	,12402		
	Toplam	362	3,6713	1,24313	,06534		
9.Kadına ilişkin sorunlar kadının çalışmaya başlamasıyla sona ermemiş sadece boyutları farklılaşmıştır.	İlk ve orta	166	3,7470	1,03682	,08047	3,218	,041*
	Lise	92	3,9674	,87015	,09072		
	Üniversite	104	4,0288	,90797	,08903		
	Toplam	362	3,8840	,96637	,05079		
10.Çalışma hayatına katılmak sosyal çevre tarafından olumlu karşılanmaktadır.	İlk ve orta	166	3,8253	,94045	,07299	,937	,393
	Lise	92	3,9891	,80513	,08394		
	Üniversite	104	3,8654	1,00540	,09859		
	Toplam	362	3,8785	,92765	,04876		
11.Kadınların çalışma nedeni para kazanmak değil kendini geliştirmektir.	İlk ve orta	166	3,5783	1,20223	,09331	,032	,969
	Lise	92	3,5870	1,12075	,11685		
	Üniversite	104	3,5481	1,14807	,11258		
	Toplam	362	3,5718	1,16342	,06115		

* Eğitim, ** Yaş, *** Gelir grubu

“Toplumsal statülerinin yükselmesi bakımından kadınlar çalışmalıdır” görüşü ile eğitim durumları arasında puan ortalamalarında herhangi bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Ülkemizde kadının çalışma hayatına katılımı çok sınırlıdır cümlesine ilişkin görüşe katılım durumunda da ortalama puanlar birbirlerine yakındır. “Çalışma hayatı kadına ekonomik bağımsızlık ve sosyalleşme imkânı sağlar, kadının öz güvenini de artırır” ifadesine bakıldığında eğitim düzeyi ile bu görüş arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça “Çalışma hayatı kadına ekonomik bağımsızlık ve sosyalleşme imkânı sağlar, kadının öz güvenini de artırır” ifadesine yönelik ortalama puanlarda artmıştır ($p<0,05$). “Kadınların kendilerine ait gelirlerinin olması ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır” ifadesine bakıldığında hem eğitim ($p<0,05$) hem de yaş değişkeni bakımından anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Eğitim düzeyi ve yaş yükseldikçe “Kadınların kendilerine ait gelirlerinin olması ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır” ifadesine yönelik ortalama puanlar artmıştır.

“Kadının çalışma yaşamına katılması ekonomik anlamda ve ülkelerin kalkınması bağlamında olumlu bir gelişmedir” ifadesine ilişkin verilen cevaplara yönelik ortalama puanlara bakıldığında bu ifade ile eğitim düzeyi, yaş ve gelir değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0,05$). “Çalışan, üreten, ortaya bir şey koyan kadın her zaman değerlidir” görüşü ile eğitim düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Eğitim düzeyi arttıkça Çalışan, üreten, ortaya bir şey koyan kadın her zaman değerlidir ifadesine katılım düzeyi de artmaktadır. “Çalışan kadınlar her zaman isteklerine, beğenilerine ve değer yargılarına uygun bir yaşam sürerler” görüşü ve ifadeleri ile yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi açısından anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p<0,05$). Puan ortalamaları birbirlerine yakındır. “Kadınlar istediği her ortamda çalışabilme özgürlüğüne sahiptir” cümlesine ise eğitim ve gelir düzeyi açısından ortalama puanlar birbirlerine yakın iken yaş yükseldikçe ortalama puanlarda yükselmektedir. Bu durum istatistiksel açıdan yaş ile “Kadınlar istediği her ortamda çalışabilme özgürlüğüne sahiptir” cümlesine katılım arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir ($p<0,05$).

“Kadına ilişkin sorunlar kadının çalışmaya başlamasıyla sona ermemiş sadece boyutları farklılaşmıştır” ifadesi ile eğitim düzeyi arasında yapılan istatistiksel analiz sonucuna ve ortalama puanlara bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). “Çalışma hayatına katılmak sosyal çevre tarafından olumlu karşılanmaktadır” ve “Kadınların çalışma nedeni para kazanmak değil

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

kendini geliştirmektir” cümleleri ile yaş, eğitim ve gelir düzeyi açısından bakıldığında her düzey için ortalama puanlar birbirlerine yakındır. İstatistiksel olarak bu değişkenler ile cümleler arasında bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 3. Çalışma hayatına ilişkin görüşlere yönelik tek yönlü varyans analizi

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	Sig
Çalışma hayatına ilişkin görüşler ile eğitim durumu ile ilgili genel toplam puanlar	Gruplar arası	266,374	3	88,791	2,616	0,049*
	Grup içi	12149,206	358	33,936		
	Toplam	12415,580	361			

Yukarıda (Tablo 2) yer alan onbir cümlenin tamamına yönelik olarak genel ortalama puanlar ile yaş, gelir grubu ve eğitim düzeyine göre istatistiksel analiz yapılmıştır. Buna göre genel ortalama puanlar ile yaş ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ($p>0,05$), eğitim düzeyi ile bulunmuştur ($p<0,05$). Eğitim düzeyi arttıkça kadınların çalışma hayatına bakış açısında da kadınların çalışma hayatına katılımları yönünde olumlu değişimler olmaktadır (Tablo 3).

SONUÇ

Kadınlar tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde birçok farklı yönden üretime katıldıkları görülmektedir. Geçmişten günümüze bakıldığında kadının üretime katılması bazı değişiklikler göstermiştir. Geçmişte var olan ataerkil sistem günümüzde toplumların gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar gösterse bile hala varlığını devam ettirmektedir.

Çalışma hayatında olan kadın sosyal, psikolojik ve ekonomik bağlamda ev ve iş yeri alanında birçok sorunla baş etmek zorunda bırakılmaktadır. Bu çalışmada, kadınlar çalışma hayatıyla ilgili olarak üretime katılmak istediklerini belirtmişlerdir.

Kadınların kamusal hayatın dışında kalması ya da bırakılması, anne, eş ve ev kadını rolleri ile sınırlanarak dar bir alana hapsedilmesi gibi hususlar günümüzde kadın sorunu şeklinde tanımlanan konunun başlıca tartışma konularıdır. Kadının bu sorunların çözümüne evin dışına çıkarak çevreyle ilişki kurması, kamusal yaşama katılıp çalışma hayatına girmeleri suretiyle ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerinin önemli bir etkisi olduğu birçok çalışmada ileri sürülmektedir. Buna göre kadının çalışma hayatına atılarak kendine ait bir ekonomik gelir elde etmesinin onu daha bağımsız kılacağı, kendi kişiliğini geliştirmesinde olumlu katkıda bulunacağı belirtilmektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlarda bu doğrultudadır.

Türkiye’de kadınların çalışma hayatı sınırlı olmasına rağmen kadının üretimde bulunması ülkenin kalkınması açısından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Aynı zamanda kadının çalışması, kadında değerli olduğunu ve toplumda saygın bir konumda bulunduğunu hissettiren bir olgu olduğu da görülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlarda bu durumu destekler niteliktedir. Kadınların çalışma hayatında kariyer süreçlerini etkileyen unsurlar genellikle aile yaşamı ile ilgili olmakla birlikte günümüzde çocuk sahibi olunması ve aile yaşamının kariyer sürecine engel olmadığı düşüncesi daha ön plana çıkmaktadır. Bu düşüncenin ortaya çıkmasına rağmen iş hayatında olan kadın hem ev hem işyerini dengede tutmakta zorlanmakta ve gitgide sorumlulukları artmaktadır. Bu durum kadına psikolojik açıdan zarar verebilmektedir. Araştırmada yer alan ‘çalışan, üreten ortaya bir şey koyan kadın her zaman değerlidir’ ifadesine kadınların çoğunluğunun katıldığını ve toplumda değer görebilmek için üretken olmaları gerektiği düşüncelerinin olduğu söylenebilir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir.

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

Kadının çalışma hayatına katılmasıyla kadın daha çok sorumluluk alan bir duruma gelip kendi ekonomik özgürlüğünü kazanması onun kendini birçok yönden daha rahat hissetmesini sağlayabilir. Bu bağlamda kadının çalışma hayatına girmesi toplumdaki kadına şiddet vakalarında da azalma görülmesini sağlayabilir. Kadına gerekli eğitim verilerek aile hayatında ve çalışıyorsa iş hayatında sorgulayan, eleştiren, hakkını arayan, sorumluluk almayı ve araştırmayı seven bir birey olması yönünde politikalar geliştirilmelidir.

Çalışma hayatı içerisinde olmak, karşılaştıkları tüm ekonomik sosyokültürel ve hukuki sorun ve güçlüklerle rağmen kadınların, kişiliklerini sağlıklı ve dengeli bir yönde geliştirmelerine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle ülkenin en önemli kaynağı olan insan unsurunun yarısını oluşturan kadınların çalışma hayatına atılabilmeleri için çaba gösterilmelidir. Kadınların gerek çalışma hayatına girerken gerekse çalışma hayatında iken karşılaştıkları sorunların çözümlenmesi için gereken araştırmalar yapılarak bu araştırmaların verileri ışığında çözüme yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Genel olarak kadınların eğitim düzeylerinin erkeklerden düşük olduğu ülkemizde kadınlarla erkekler arasındaki bu farkın ortadan kalkması için çaba gösterilmelidir. Kız çocukların okutulmaması şeklindeki toplumumuzda halen etkisini sürdürmekte olan yanlış kanaatin silinmesi için bu konuda üzerine sorumluluk düşen tüm kişi ve kurumları eğitici, harekete geçirici politikalar geliştirilmelidir. İnsanların doğal hakları olan çalışma ve eğitim görme hakkı, bu insanların yarısını oluşturan kadınlardan esirgenmemeli ve kadınların bu haklarını kullanmaları önündeki tüm engel ve ayrımcılıkların ortadan kaldırılması için çaba gösterilmelidir. Kadınlara yönelik uygulamalarda sosyal hizmet kapsamında eğitimler verilip seminerler düzenlenmeli, kadının bulunduğu her çevrede sosyal hizmet uzmanları aktif olarak rol almalı ve kadına destek olmalıdır. Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü içerisinde sosyal hizmet uzmanları bulunmalı her sorunda kadına ulaşabilmeli ve kadına yönelik sosyal hizmet uygulamalarda bulunmalıdır.

Kaynaklar

- AYKAÇ, M. (1991). “Kadın İşgücü ve İstihdamı”, Sosyoekonomik Yönleriyle Aile Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayın No. 6, İstanbul, s. 26-46.
- BERBER, M. ve ESER, B.(2008), Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke Ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz, Is, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi 10, Trabzon.
- ÇETİN, I., SEVÜKTEKİN, M., (2014), Türkiye’de Kadın İstihdamının Geleceği, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Bursa.
- ÇITAK, A. (2008), Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet Rolü ve Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4122/4600.pdf?show> Erişim tarihi 10.07.2018)
- ÇOLAK, Ö. ve KILIÇ, C. (2001), Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği, TİSK Yayınları, Ankara.
- DAYIOĞLU, KIRDAR M. (2010), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler, DPT ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı, Çalışma Raporu Sayı:5, Ankara.
- DEDEOĞLU, S. (2000), “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi”, Toplum ve Bilim, 86. Sayı, Güz, s.139-170.
- DOĞRAMACI, E. (1997), Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- DURUOĞLU, T. (2007), “Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı: 24, s. 61-76.
- ECEVİT, Y. (1995), Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri: Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Hazırlayan: Şirin TEKELİ, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Görüşleri

KOCACIK, F. ve GÖKKAYA V. (2005), “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, s.195-219.

YARIKKAYA, P. (2012), “Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri”, <http://www.tekgida.org.tr/Faaliyetler/Kadin-Burusu>.

KORKMAZ, A., ve KORKUT, G. Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:8 Sayı :2 ss.41-65,2012.

KIRIM TATARLARININ ANADOLU'YA İSKÂNİ VE DİASPORA TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMELERİ

SETTLEMENT OF THE CRIMEAN TATARS TO ANATOLIA AND EVALUATION OF DİASPORA TOURİSM SCOPE

Emrullah TÖREN*

Özet: İskân olgusu, toplumsal yaşamın başlangıcından beri, diğer kurumlar gibi sürekli olarak gelişmiş ve değişmiştir. Her toplumsal dönemeç, iskân yaşamında da önemli dönüşüm ve değişimler sağlamıştır. Osmanlı toplumsal yapısının içerisinde barındırdığı çok farklı dil, din ve milletten müteşekkil görünen tablosuna, 19. yy.'dan itibaren Kafkasya, Kırım ve Balkanlar'dan aldığı göçlerle yeni unsurlar eklenmiştir. Bunların içinde oldukça fazla olan unsurlardan biri de, Türk ve Müslüman Kırım halkıdır Bu araştırmayla; Osmanlı Devleti'nin Kırım Tatarlarının iskânında benimsediği politikaları, iskânı yaparken göçmenlere sağladığı destekleri, bu göçler sonucunda oluşan Kırım Tatar diasporasının yerel kültüre katkılarını incelemek ve Kırım Tatarlarının anavatan ziyaret potansiyelleri ile Kırım Tatarlarının anavatan ziyaretleri sonucunda oluşan turizm hareketlerinin toplum ve bireyler üzerindeki sosyolojik etkilerini ortaya çıkarabilecek çalışmalar konusunda önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Bu araştırma, iskân politikaları, Kırım Tatar göçleri, anavatan ziyaretleri ve bu ziyaretlerin sosyo-kültürel etkilerini kapsayan araştırmalar incelenerek, ikincil verilerden yararlanarak hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda; Kırım Tatarlarının Anadolu'ya iskânını genel hatlarıyla ortaya koymak, Kırım Tatarlarının anavatan ziyareti potansiyellerine değinmek ve Kırım Tatarlarının anavatanlarını ve akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Kırım'a giderek ortaya çıkardıkları bu turizm hareketlerinin sosyolojik sebepleri, bu ziyaret sonucunda aidiyet duygularında oluşan değişiklikler, kültürel

573

* T.C. Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
E-posta: emrullahtoren@klu.edu.tr

bağlılıklarında oluşan değişiklikler ve geri dönme hislerinin artması veya azalması konularının uygulamalı çalışmalar ile ortaya konmasının gerekliliği sonuçlarına ulaşılması planlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı'da İskân Politikaları, Kırım Tatar Göçü, Diaspora Turizmi, Eskişehir.

Abstract: Since the beginning of social life, housing has developed and changed constantly, like other institutions. Every social milieu has also provided important transformations and changes in the life of the settlement. New elements have been added to the tabla which is composed of many different languages, religions and nations which the Ottoman social structure has included in it, with the immigrations from the Caucasus, the Crimea and the Balkans since the 19th century. One of the most important elements in these is the Turkish and Muslim Crimean people. The politics adopted by the Ottoman State in settlement of the Crimean Tatars, the support provided by the immigrants during the resettlement, the local cultural contributions of the Crimean Tatar diaspora as a result of these migrations and the sociological effects of the Crimean Tatars 'visitation potentials and the tourism movements resulting from the Crimean Tatars' It is aimed to make suggestions about the studies. This research was based on investigations of settlement policies, Crimean Tatar migrations, homeland visits and socio-cultural influences of these visits, using secondary data. As a result of the research; The sociological reasons for these tourism movements that they have come to the Crimea to visit Crimean Tatars' homeland and their relatives, the changes in their sense of belonging, the changes in their cultural loyalty and the necessity of revealing the increase or decrease of return feelings through practical studies.

Keywords: Settlement Policies in Ottoman Empire, Crimean Tatar Migration, Diaspora Tourism

GİRİŞ

İskân olgusu toplumsal yaşamın başlangıcından beri, diğer kurumlar gibi sürekli olarak gelişmiş ve değişmiştir. Her toplumsal dönemeç, iskân yaşamında da önemli dönüşüm ve değişimler sağlamıştır. İskân uygulamalarında toplulukların özelliklerine göre coğrafi dağılımlarının sağlanması ve iş bölümünün yapılması devletin en önde gelen görevlerinden birisi olmuştur. Toplumlar iskân oldukları yeri “yurt” olarak görmeye başlamışlar, böylece insanlığın en kutsal

değerlerinden birisi ortaya çıkmış ve kişinin kendi yurdu dışında iskân edilmesi konusu, kişi-devlet ilişkilerinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Babuş, 2006). Çeşitli milletlere mensup gruplardan teşekkül etmiş bir toplumda merkezi idarenin kuvveti, takip ettiği planlı iskân politikası ile doğru orantılı gelişmiştir (Halaçoğlu, 1999). İskân sorunu, Anadolu coğrafyasında uzun süre hüküm sürmüş Osmanlı Devleti için de her zaman önemli bir sorun olmuştur (Babuş, 2006). Hakimiyet alanı içerisinde bulunan birçok topluluğu çeşitli dönemlerde iskana tabi tutan Osmanlı Devleti, 1771 yılında Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle birlikte, daha sonra sık sık yüzleşeceği ve çözmek için büyük uğraş sarf edeceği bir göç sorunuyla karşılaşmıştır (Önder ve Kırılı, 2005). Bu süreçten sonra toprak kayıplarının da artmasıyla Osmanlı Devleti, aldığı büyük göçler karşısında sistematik bir iskân politikası benimsemiştir.

OSMANLILARDA İSKÂN POLİTİKALARI

Osmanlı Devleti'nin öncelikli hedefinin bölge halkını olduğu yerde korumak olduğunu Viyana Konferansı'na memur olan Ali Paşa'ya verilen talimatta görmek mümkündür. Bu talimatta; *“Kırım, Çerkezistan ve Dağıstan'ın Rusyalının pençe-i kahrından kurtarılmasının”* politik ve insani açıdan en doğru yol olacağı belirtilmektedir. Bu ifadeler, Osmanlı Devleti'nin temel hedefinin bölge insanını yerinde korumak olduğunu göstermektedir. İlerleyen dönemde bölge halkını yerinde koruyamayan Osmanlı, kapılarını çaresiz açmış ve yarım yüzyılı aşkın sürecek olan göçler başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne 1856'da başlayan bu yoğun göç dalgasına rağmen, 1860 senesine kadar iltica eden muhacirlerin ekonomik ve sosyal sorunlarının halledileceği bir teşkilat oluşturulmamıştır (Bayraktar, 2008). İlerleyen dönemlerde, bu sorun ile ilgilenecek bir kurumsal yapı ihtiyacı artmıştır.

Bu amaçla, göçmenlerin barınma ve iskân işlerini görecektir özel bir kuruluş olarak *“Muhâcirin Komisyonu”*, 5 Ocak 1862 tarihinde kurulmuştur. Komisyon, iskân işlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek maksadıyla önemli vilayetlere iskân memurları tayin ettiği gibi, bazı problemlerin çıkması durumunda kazalara dahi iskân memuru görevlendirilmiştir (Demirel, 2005). Kırım Savaşından sonra kurulan Muhacirin Komisyonunun çeşitli görevleri olup faaliyette bulunduğu süre zarfında önemli işlevler yerine getirmiştir. Komisyon, gelen göçmenleri misafir etmek, iskân yerlerini (boş veya devlete ait arazileri) tespit etmek, onları bu yerlere nakletmek ve gerekirse kendilerine ev-bark, hayvan ve tohum vermek, misafir olarak buldukları veya

yerleştirildikleri halde henüz ürün alamayan göçmenlere yevmiye bağlayıp diğer yardımları yapmak, kışlık yakacak vermek, halkın yapacağı yardımları ve hazineden onlar için verilecek paraları kendileri için sarf etmek gibi görevler üstlenmiştir (Demirtaş, 2009). Komisyonun kurulması ile muhacirlerin yerleştirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda sistematik tedbirler alınmıştır. Göçmenler iskânlarına kadar geçici misafir edilmiş, geçici iskân sırasında ve yerleştirildikten sonra ürünlerini yetiştirinceye kadar geçimlerini temin etmeleri için yevmiye ödenmiştir. Göçmeler din ve mezhebine bakılmaksızın on sene vergilerden, yirmi beş sene de askerlikten muaf tutulmuşlardır. İskân edilen göçmenlerin fakir olanlarının evleri devlet tarafından inşa edilmiştir. Ziraat yapacaklara zirai araç gereç, tohum ve öküz temin edilmiş, evlerinin yapımı tamamlana kadar boş ev ve çadırlarda barındırılmışlardır. Komisyon, göçmenlerin yerleştirilmesinde boş arazileri ve miri arazilerin boş olanlarını tespit ve tahsis ederek iskân işlemlerini yürütmüştür. Gelen muhacirlerin çoğu kendi vapur masraflarını dahi karşılayacak durumda olmadığı için Hükümet, göçmenlerin sadece dâhili iskân yerlerine naklinde ki masraflarını değil geldikleri memleketlerinden Osmanlı limanlarını ulaşana kadar olan vapur paralarını dahi ödemekle işe başlamıştır (Demirel, 2005).

Ülkeye göç eden göçmenlerin bir an önce üretici durumuna gelmeleri ve vergi mükellefi olmaları için her türlü tedbir alınmıştır (Bayraktar, 2008). Gelen göçmenler için öncelikle yer tespiti yapılmış, bu yerler daha çok devlet arazilerinden seçilmiştir. 93 Harbi sürecinde gelen göçmenler Anadolu ve Rumeli topraklarının uygun yerlerine yerleştirilmişlerdir. Arabistan'a gönderilenlere dâhi rastlanmaktadır. Gelenlerin bir bölümü kendilerini misafir olarak görmüş ve şartların normale dönmesi ile memleketine dönmeyi planlamış, devlet de onların geri dönmelerini teşvik etmiştir. Bunun bir sonucu olarak gelenlerin bir kısmının bir süre sonra memleketlerine geri döndüğü görülmektedir. Tüm bunların yanında komisyonun, göçmenlerin yerleştikleri yerin sosyal yapısına uyum sağlamalarını temin etmek gibi önemli bir görevi daha bulunmaktadır. Gerek Kırım Savaşı gerekse 93 Harbi sürecinde Osmanlı ülkesine göç etmek mecburiyetinde kalan toplamda bir milyondan fazla göçmenin sevk ve iskânları için devlet gerekli tedbirleri alarak uygulamıştır. Ancak gerek devletin meseleye verdiği önem ve gerekse komisyonların ciddiyetle çalışmalarına rağmen göçmenlerden kaynaklanan sıkıntılar tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Devletin içinde bulunduğu şartlar ve gelen nüfusun sayısı göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan sonucun normal olduğu hatta göçmenlerin sevk ve iskânlarında

başarı sağlandığı kanaatine varılabilmektedir (Demirtaş, 2009). Farklı toplulukları Anadolu coğrafyasına iskan eden Osmanlının tarihsel süreçte birden fazla dönemde Anadolu'ya sevk ettiği bir diğer topluluk ise Kırım'da yaşayan Türkler olmuştur.

KIRIM TATARLARININ GÖÇÜ VE İSKÂNİ

Osmanlı toplumsal yapısının içerisinde barındırdığı çok farklı dil, din ve milletten müteşekkil görünen tablosuna, 19. yy. dan itibaren Kafkasya, Kırım ve Balkanlar'dan aldığı göçlerle yeni unsurlar eklenmiştir. Bunların içinde oldukça fazla olan unsurlardan biri de, Türk ve Müslüman Kırım halkıdır (Arabacı, 2008). Kırım Savaşlarının ardından, Kırım'da bulunan Türk yetkililer, ordunun harekâtı sırasında hizmeti görülenlerin, istedikleri takdirde Silistre Eyâleti'nde yerleşebileceklerine dair olan fermanı halka duyurunca bazı aileler hiç zaman kaybetmeden göç hazırlıklarına başlamışlardır (Saydam, 1997). Bunun sonucunda Osmanlı topraklarına büyük göç hareketleri başlamıştır.

1770'lerden itibaren Kırım'dan Osmanlı topraklarına doğru dalgalar halinde başlayan Kırım Tatar göçü 1920'lere kadar tek bir yıl bile durmadan devam etmiş, hatta bazı kesintilerle günümüze kadar sürmüştür. Bu göçler bazı yıllarda çok büyük dalgalar halini almış ve hem Kırım'ın hem de göçlerin yapıldığı Osmanlı Anadolu ve Rumeli'sinin demografisini kökünden değiştirirken, diğer yıllarda ise nispeten münferit ama yine hiç de azımsanmayacak boyutlarda gerçekleşmiştir. Bir tahmine göre, 1783-1922 yılları arasında Osmanlı ülkelerine göç eden Kırım Tatarlarının sayısı yaklaşık 1.800.000'dir (Kırımlı, 2012).

1552'de Kazan'ın ve 1556'da da Astrahan'ın Rus Çarı İvan tarafından işgaliyle başlayan ve 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın kaybedilmesiyle Rus yayılcılığı hız kazanmıştır (Bayraktar, 2008). Kırım'ın kaybedilmesiyle ilk önce Kafkaslar ardından Orta Asya için bir dönüm noktası olmuştur. Kırım Tatarlarını bir tek sömürücülük değil, Stalin felaketleri ve Rusların Kırım ve Kafkasya'yı istilasını göç etmeye mecbur bırakmıştır (İnandı, 1996; Bayraktar, 2008; Gündüz, 2012).

Osmanlı Devleti bu göçmen sorununa bir çare olmak üzere bunları kendi topraklarına iskâna karar vermiştir (Bayraktar, 2007). Kırım Savaşı'nda patlak veren ve daha sonra Rusların

Kafkasları temizleme hareketi sırasında devam eden büyük göç dalgalarında Rumeli ve Anadolu'nun hemen her yerine göçmen gelmiş ve iskân edilmiştir. Anadolu'da bazı bölgeler, uygun boş arazilerin bulunması, ulaşım, verimlilik, göçmenlerin tercihleri gibi sebeplerden dolayı adeta göçmen yerleştirme merkezleri olmuştur (Demirel, 2005).

Gerek Kırımlıların, gerekse Kafkasyalıların memleketlerini terk ederek Osmanlı Devleti'ne iltica ettikleri bu zaman zarfında, göçün yoğunluğu, hep aynı ölçülerde olmamıştır. Bilhassa 1856-1857, 1860-1862, 1864-1865 yılları arasında büyük ivme kazanan göç hareketi, diğer zamanlarda inişli-çıkışlı seyretmiştir. Bunun sebebi de, siyasî ve askerî hadiselerin sonuçlarının insanların kararlarında etkili olmasıdır (Saydam, 1997). Göç edenlerin büyük bir bölümü başta Romanya olmak üzere, Balkan Coğrafyasında iskân edilirken, bir kısmı da Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Topluluklar halinde gelmeye başlayan muhacirlerin büyük bir kısmı ilk önce Dobruca tarafında iskân edilmişlerdir ve kalan kısmı ise İstanbul'da iskân edilmişlerdir (Berber, 2011).

Osmanlı Devleti'ne göç eden muhacir sayısı ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Kırım ve Kafkaslardan Balkanlara, Anadolu ve Suriye'ye 1.000.000'dan fazla göçmenin geldiğini ve bunun 600.000 kadarının Anadolu'ya yerleştirildiği bilinmektedir. Kırım ve Kafkasya'dan 700.000 kişi gelmiş, buna 1/3'lük ölüm de eklendiğinde 1.000.000'dan fazla kişinin göç etmiştir. Bu sayı yaklaşık 647.044 kişidir. Bunların 70.000'ini Nogaylar oluşturmaktadır. Gözaydın (1948) ise 1859-1864 yılları arasında Kırım Türkleri ile göç eden Çerkezlerin ve Nogay Türklerinin sayısının 700-800 bin civarında olduğunu, bunların 180.000'ini de Nogayların oluşturduğunu belirtmektedir. Bunların kesin nüfusları yerleştirildikleri Balkanlar ile Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adapazarı, Aydın, Adana, Konya, Karahisar-ı Şarkî, Maraş, Bursa, Halep, Beyrut, Ankara, Halep, Şam, Amman gibi vs. vilayetlerdeki nüfuslarının tek tek tespitiyle mümkün olacaktır (Gözaydın, 1948'den aktaran Bayraktar, 2008).

Kırım'dan Balkanlar'a Tatar Göçü ve İskânı

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının ardından toplu göçlerle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başına kadar Kırım, Kazan, Özü ve Kafkasya havalisinden tahminen 300.000 ila 500.000 arasında göçmen kabul etmiştir. İlk yıllarda gelen göçmenlerin çoğu Rumeli yakasında yerleştirilerek, Hıristiyan nüfusa karşı Müslümanların oranı arttırılmaya çalışılmıştır. Bununla

ileride doğabilecek bir Rus saldırısına karşı, Tuna Nehri'nin güneyinde bir savunma hattının kurulması amaçlanmış ve 1861 tarihi itibarıyla Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı memleketine gelen göçmenlerin yarısından fazlası Tuna sahillerine yerleştirilmiştir (Tepekaya, 2006; Demirtaş, 2009).

Bu süreçte 1862 yılına kadar Kırım üzerinden 398.000 kişi göç etmiştir. İlk yıllarda Kırım üzerinden göç edenlerden çoğu, doğrudan doğruya Varna veya Balçık iskelesine sevk edilerek Tatarların çok eskiden beri yoğun olarak yaşadıkları Dobruca havalisine yerleştirilmiştir (Tepekaya, 2006). Romanya'ya oradan Bulgaristan'a göç eden Kırımlılar da olmuştur (Boz, 2007). Kırım ve Kafkas göçmenleri, bu yörelerin dışında Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya'daki topraklarının muhtelif yerlerinde iskân edilmişlerdir. Avrupa'da Köstence, Ruscuk, Nikopolis, Vidin, Silistre, Şumu, Niş, Sofya, Selanik, Serez, Larissa, Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu ve Aydos çevrelerine yerleştirilmişlerdir (Demirel, 2005).

Kırım Tatar Türkleri, göçler ve sürgünler yoluyla Polonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'de önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olmuşlardır. Yerleştikleri yerlerin sosyal ve kültürel hayatına da zenginlik katan Kırım Tatarları, göç ettikleri yerlerde birçok edebi eser vererek çeşitli gazete ve dergiler de çıkartmışlardır. Sadakat, Hareket, Şark, Dobruca Sadası, Teşvik, Işık, Mektep ve Aile, Romanya, Tuna, Hak Sözü, Haber, Güneş Sahili, Bizim Sözümüz, Türk Birliği, Yıldırım, Halk, Çardak, Bora gibi gazete ve dergiler ile 1930-1940 arası Romanya'da Kırım tatarları tarafından yayımlanan çalışmalar (Özkan, 2008). Balkanlar ve Rumeli'deki topraklar Osmanlı Devleti'nin elinden çıktıkça, bu göçler Anadolu'ya yönelmeye başlamıştır.

Balkanlar'dan ve Kırım'dan Anadolu'ya Tatar Göçü ve İskânı

Kırım Tatarları adıyla andığımız halk, ancak 20. yüzyıl başlarından itibaren kendi asıl Türk kimliğini öne sürmeye başlamıştır. Aslında Kırım halkı bir Moğol halkı değildir. Stepte barınamayan Türk kavimleri çok eski zamandan beri Kırım'a sığınmış ve oradaki Türk halkını oluşturmuştur. Bunlar Hun Türkleri, Hazarlar ve hepsinden daha çok Kıpçak Türkleridir. Tatar adı ancak Altınordu Moğol Devleti kurulduktan sonra devletin gücüyle kazanılan bir yeni kimliktir. (İnalcık 1997: 1506).

Anadolu'ya Oğuz dışı Türk unsurlarının göçü yakın dönemlere kadar sürmüştür. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan bu göçlerle çok sayıda Kırım, Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur, Kumuk ve Karaçay Türk'ü Anadolu'ya yerleştirilmiştir (Karahan, 1996). Tatarların çektiği sefaletin yanı sıra, Rusların Tatarlara ağır çalışma şartları uygulamaları, yüksek vergiler almaları, topraklarına el koyarak sürgün ettirmeleri, Tatar halkını son ve tek çare olan kardeş ve aynı dine sahip Türkiye'ye göçlerine sebep olmuştur (Bayındır, 2011).

1859 ortalarına kadar stratejik maksatlarla Anadolu'da pek göçmen yerleştirmek istemeyen Babıâli, göçmenlerin arzusuyla ve en önemlisi de Rumeli' de bu iş için elverişli toprakların daralmaya başlaması üzerine tutum değiştirerek Anadolu'ya göçmen sevk etmeye başlamıştır. Nitekim 1859 sonbaharından itibaren İstanbul'da bulunan çoğu Tatar göçmenlerin tamamına yakınının Anadolu'ya sevk edilmesi uygun görülmüştür. 1854-1860 yılları arasında Orta ve Güney Anadolu'ya yerleştirilen Tatar nüfus 176.700'dür (Tepekaya, 2006).

Kırım Tatarlarının doğrudan Kırım'dan Türkiye'ye göçlerinden başka, pek fark edilmeyen ikinci bir göçleri daha vardır. 19. yüzyılın ortalarına kadarki ve özellikle de 1860'lardaki göçlerle gelen Kırım Tatar muhacirleri Osmanlı topraklarının muhtelif bölgelerine, bu meyanda Osmanlı Rumeli'sine de iskân edilmişlerdir. Rumeli'ne yerleştirilen Kırım Tatarlarından pek çoğu 93 Harbi'ni yani 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşayarak, daha vatanlarından geleli 20 sene bile olmaksızın artık Bulgaristan yahut Romanya haline gelmiş olan iskân yerlerinde kendilerini tekrar Hristiyan idaresi altında bulmuşlardır. Böylelikle, bu insanların çoğu ikinci bir hicrete, yani Rumeli'nden Anadolu'ya göçe başlamışlardır (Kırımlı, 2012). 1860-63 yılları arasında Rumeli'ye yerleştirilen Kırım göçmenleri 1878 senesinde tekrar göçe tabi tutulmuşlardır. Bu bağlamda, ilk aşamada 150 bini aşkın Türk Anadolu'ya göç etmiştir (Bayraktar, 2007). Bu süreç zaman içinde daha da artan oranda devam etmiştir. Bu bakımdan, o yıllarda (ve hatta bir ölçüde günümüzde dahi) Kırım'da Türkiye'de her hangi bir akraba ve yakını bulunmayan bir Kırım Tatarına rast gelmek âdeta imkânsız duruma gelmiştir (Arabacı, 2008).

Kırım'dan Anadolu'ya yönelik kitle göçü mahiyetindeki ilk göç dalgası ise 1792-1793 yıllarında gerçekleşmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Dobruca, Bulgaristan ve Anadolu'da İstanbul, İzmir, İzmit, Bandırma, İnegöl ve Eskişehir'e, özellikle Eskişehir ve Ankara arasındaki bölgeye yerleştirilmiştir. Bu iki göç

hareketini 1802–1803, 1812–1813 ve 1830’lu yıllarda yaşanan göç dalgaları takip etmiştir (Karpat, 1985’den aktaran Özkan, 2008).

İki yoldan yapılan bu göçte; birincisi karayolu ile Dobruca’ya doğru ikincisi de deniz yolu ile Anadolu ve İstanbul’a Tatar nüfusu oldukça artmış, sayıları yarım milyonu bulmuştur. Genellikle tüm köy halkı beraber çıkmıştır. Bütün aileler, sülaleler, insan toplulukları göç etmişlerdir. Göç edenlerin arasında zengin ve elit kesim de bulunmaktadır. Resmi verilere göre 772 asilzade aile 9168 molla ve müderris ailesi, 13444 zanaatçı ailesi göç etmiştir. 1800 yılına kadar Kırım bölgesinden yaklaşık 500 bin kişi göç etmiştir. Sadrazam Ali Paşa’nın 1864 tarihli raporuna göre Kırım Savaşı’ndan itibaren 595 bin kişi Osmanlı Devleti’ne göç etmiştir (Bayındır, 2011).

Bu göçler her sınıf halkı (zengin, fakir, şehirli, köylü, cahil, âlim) kapsadığı için bugünkü Türkiye’deki Kırımlılar, Türk dünyasının diğer ülkeleriyle kıyaslanamayacak biçimde Anadolu’nun her köşesine yerleşmiş (hatta Güneydoğu Anadolu bölgesinde bile Kırım muhacir köyleri vardır) ve ülkemiz hayatının her safhasında yerini almıştır. (Arabacı, 2008). Göçmenler Evkaf-ı Hümayuna (Vakıf Toprakları) ait yerlere iskân edilmiştir. Türkiye’ye göç eden Kırım Tatarları, çoğunlukla İstanbul, Eskişehir ve Ankara civarına yerleştirilmişlerdir (Boz, 2007). Diğer yandan Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Adana, Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Bursa ve Kütahya da iskân alanı olarak kullanılmıştır. İstanbul ve civar yerlere gelen Kırım muhacirlerinden birçok Tatar daha sonra Eskişehir Mihaliç Kazası’nda iskân edilmiştir (Demirel, 2005). Eskişehir’deki ilk göçmen köyleri, Kırım ve Kafkasya muhacirleri tarafından kurulmuştur (Önder ve Kırılı, 2005). Bu dönemdeki göç dalgası, 1864 yılında hızını kesmiş ve 1865 yılında ise artık adeta durma noktasına gelmiştir. Bundan dolayı da 1865 tarihinde Muhâcirin Komisyonu feshedilmiştir (Demirel, 2005).

Eskişehir merkez başta olmak üzere kasaba ve köklerine yapılan yerleştirilmelerde göçmenlerin durum ve özellikleri dikkate alınmıştır. Tatarlar genellikle İnönü, Alpu ve Çifteler ovasındaki bölgelere iskân edilmişlerdir (Bayındır, 2011). Bu göçmenlere ev, arazi gibi menkuller yanında tohum ve damızlık hayvan gibi üretime dönük destekler sağlanmış. Ayrıca gelenlerin acil barınma ve iâşe ihtiyaçları da Devlet tarafından karşılanmıştır (Demirel, 2005). Kırımlıların Anadolu Türkleri ile olan dil ve gelenek benzerliği, göç ettikleri topraklara kolay

adapte olmalarını sağlamıştır (Berber, 2011). Tüm bu iskân çalışmalarında, Osmanlı Devleti'nin iskân politikalarını belirleyen temel ölçütler arasında; sınırların güvenliği ve stratejik hedefler, iktisadi ve mali kaynakların artırılması, etnik dengenin sağlanması ve toprağın işlenir hale getirilmesi gibi hususlar en önemlileri olmuştur (Önder ve Kırılı, 2005).

Kırım'dan Türkiye'ye 19. Yüzyıl boyunca ardı arkası kesilmeyen göçler öylesine anormal bir tablonun doğmasına yol açmıştır ki, Osmanlı ülkesinin muhtelif yerlerine yerleştirilmiş olan Kırım Tatar muhacirlerinin sayısı Kırım'da kalanların sayısını aşmıştır. O yıllarda ve hatta günümüzde Kırım'da, Türkiye'de herhangi bir akraba ve yakını bulunmayan Kırım Tatarına rast gelmek neredeyse imkânsız bir hal almıştır (Kırımlı, 2010: 177). Bu yoğun nüfus, Anadolu coğrafyasında büyük bir Kırım Tatar diasporası oluşmasını önünü açmıştır.

Kırım Tatar diasporasının oluşmasında üç göç dalgası ve bir sürgün ön plana çıkmıştır. Göç dalgasının ilki, 1783 Rus istilası ve Kırımın ilhakı sonucunda çıkmıştır. İkinci göç dalgası, 1853-1856 Kırım Savaşı ve sonrasında yaşanmış ve Kırım Tatarlarının yarıdan fazlası ülkesini terk etmiştir. Üçüncü göç dalgası ise 1917 Ekim Devriminden sonra 1921'de kurulan ancak ömrü kısa olan Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılması ve Kırım'ın Moskova'ya bağlanması ile gerçekleşmiştir. Bu göç dalgalarına 1. ve 2. Dünya Savaşları sırasında ve 1994 sürgününü eklenmesiyle sayı artmıştır. Bugün, Kırım dışında yaklaşık 7-8 milyon Kırım Tatarının yaşadığı, en büyük nüfusun ise 4-5 milyon ile Türkiye'de bulunduğu öne sürülmektedir. (Aydınğün ve Aydınğün, 2004: 151). Anadolu coğrafyasında böyle büyük bir Kırım Tatar topluluğunun oluşması, kuşkusuz yerleştikleri bölgedeki kültüre önemli katkılar sağlamalarına yol açmıştır.

TATAR DİASPORASININ OLUŞMASI VE YEREL KÜLTÜRE KATKILARI

Cohen'e (1996:514) göre diaspora toplumu olmak için bazı kriterler bulunmaktadır. Diasporanın oluşması için istisnasız biçimde bu özelliklerin tümünü taşıma zorunluluğunun olmadığına altını çizmiştir. Bu özellikler şunlardır:

- Anavatandan, trajik bir biçimde (siyasal, askeri, ekonomik, kültürel) (en az iki veya daha fazla) yabancı topraklara dağılma,

- Anavatana ilişkin kolektif bir mit oluşması ve anavatan'ın bekası için ortak bir taahhüt,
- Dönüş hareketinin idealize edilmesi,
- Özgün ve kültürel unsurların anavatana ilişkin tahayyül edilmesi,
- Grup bilincinin oluşması, kader birliği yapılması,
- Diğer bölgelerdeki soydaşlarıyla ilişki halinde olunması

Yaşanan göçler sonucunda hem Doğu Avrupa'da hem de Türkiye'de çok büyük bir Kırım diasporası ortaya çıkmıştır (Özkan, 2008). İstanbul ve İzmir'in yanı sıra, İzmit, Eskişehir, Bandırma, İnegöl şehir merkezlerine ve Ankara- Konya-Eskişehir üçgenindeki köylere yoğun bir şekilde yerleşen (Tekeli, 2008) Kırım Türklerinin, sosyo-kültürel olarak Osmanlı toplumundan çok farklı olmadığı görülmektedir. Bu durum şüphesiz göçlerle gelen Kırımlıların Türkiye'deki uyum sürecini hızlandırdığı gibi, pek çok sahada kısa zamanda aktif görevler üstlenmesine de zemin hazırlamıştır (Arabacı, 2008).

Aslında bugünkü Türkiye nüfusunun yaklaşık üç milyonunu meydana getirdiği tahmin edilen Kırım kaynaklı Türk nüfusu dil, kültür ve inanç bakımından tamamıyla Anadolu Türkleriyle benzeşmiştir. Sadece köylerde 200 bin kadar Kırım Tatarı Anadolu Türkçesinden farklı bir Tatar ağızı konuşmaya devam etmektedir (Karpat, 1985'den aktaran Özkan, 2008). Kırım Türkleri, Çarlığın sürgünleri olarak yeni ülkelerine gönülden bağlanarak en sadık yurttaşları olmuşlardır. Türkiye'de büyük fikir ve devlet adamları yetiştirmişlerdir. Bundan başka Anadolu köy hayatına ilk defa demir saban, harman ve diğer ziraat makineleri gibi yeni teknoloji ve usuller de getirmişlerdir (Bayraktar, 2007).

Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan gelen, ayrı kültür gelenekleri olan bu topluluklarla, "manav" ismiyle anılan yerli unsur arasında yoğun bir kültür alışverişi olmuştur. Yerliler göçmenlerden kimi tarım tekniklerini almış, yeni ürünler ekmeye başlamışlardır. Göçmenler Eskişehir'in gerek tarım, gerekse sanayi sektörlerindeki erken gelişmenin kaynağını oluşturmuşlardır. Anadolu'nun geleneksel tarım aleti karasaban yerine pulluk kullanan, atla çekilen biçme makinesi, gübre kullanma alışkanlığı olan, sebze tarımını yaygınlaştıran, bataklıkları kurutan, kısaca daha ileri düzeyde ve daha ticari bir tarımsal faaliyet gösteren göçmenler, ilin kaynaklarının değerlendirilmesinde en önemli öge olmuşlardır. İşlenmeyen boş topraklar, göçmenlerin sayesinde tarıma açılmış, bunun sonucu tarım arazileri genişlemiş,

tarımsal üretim de artmıştır. Göçmenler beraberinde getirdikleri kültür bitkilerini ve yeni tarım yöntemlerini, yerli halka tanıtmışlar, özellikle seracılığın ve çiçekçiliğin tanıtılmasında, tütüncülüğün ve şeker pancarı üretiminin geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Ovalardan gelen çiftçi Kırımlılar buğday üreticisi olmuş ve buğday tarımı Kırımlılar tarafından geniş ölçüde geliştirilmiştir (Önder ve Kırılı, 2005).

Göçlerin yaşandığı dönemlerde, Kırım'ın tanınmış tüccar ve ileri gelenleri mülklerini satarak sermayeleri ile Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir. Ticari yönden son derece kabiliyetli ve maharetli olan bu göçmenler, 19.yy'ın ikinci yarısında Anadolu'daki müteşebbis ve tüccar grubunun içinde, önemli bir rol almışlardır. Kırımlı işadamları, özellikle İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bursa, Ankara, Konya, Eskişehir ve yerleştikleri diğer bölgelerde ticari işlerini kurmuşlardır. Bugün bile bu şehirlerde ve özellikle Eskişehir'deki ticari işletmelerin bir bölümünü Kırım kökenli insanlar yönetmektedir. Ekonomik ve teknolojik katkılarının yanında, Kırım'dan gelen bu insanlar kendilerine has kıyafetleri, dansları, adetleri, törenleriyle Eskişehir'in kültürel çeşitliliğine önemli zenginlikler de kazandırmışlardır (Önder ve Kırılı, 2005). Sivil toplum kuruluşları açısından da etkin olan Kırımlılar, birçok dernek ve vakıf kurarak, kültürel zenginliklerini tanıtmaya ve birliktelik sağlama faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.

Özellikle köyden şehre göçün bir sonucu olarak şehirlerde yoğunlaşan Kırım Tatar Türkleri son yıllarda kurdukları dernek ve vakıflar yoluyla Kırım kültürünü ve hatıralarını yasatmaya çalışmaktadır. Kırım Tatar Türklerince kurulan dernekler; Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bandırma, Ceyhan, Çanakkale, Çatalca, Çerkezköy, Çorlu, Eskişehir, Gebze, Gönen, İstanbul, İzmir, Kaman, Karaman, Kırıkkale, Kocaeli, Konya, Mersin, Niğde, Polatlı, Seydişehir, Sungurlu, Tekirdağ ve Yalova'da faaliyet yürütmektedir (Özkan, 2008). Geleneklerini düzenledikleri faaliyetlerle sürdürmeye çalışan tatarların en önemli etkinliklerinden birisi de düzenledikleri "Tepreş Şenlikleri"dir.

Eskişehir'deki Tatarlar, içeriğinde; Kırım Halk Oyunları, çınlaşma, Kırım Tatar Güreşi, yöresel yemek yarışması, çeşitli sportif faaliyetler, Eskişehir ili köyler arası futbol turnuvası, bir sanat dalında ün yapmış Tatarların sergileri, mevlit, çocuklara yönelik yemek yarışmaları, yeni dönem Tepreş Ağası'nın belirlenmesi ve çibörek ikramı bulunan "Tepreş Şenlikleri" düzenlemektedirler. Tepreş Şenliklerine çok kısa zamanda Eskişehir dışından özellikle Bursa,

Ankara, İstanbul, Konya, Kütahya, Adapazarı, Kocaeli, İzmir ve diğer illerden katılımlar olmuş, Romanya, Bulgaristan, Almanya ve Amerika'dan gelen misafirler ile etkinlikler uluslararası bir şenlik haline dönüşmüştür (Ekem, 2011). Hem yaşanan bu göçler hem de düzenlenen etkinlikler, doğal olarak çeşitli turizm hareketlerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

DİASPORA TURİZMİ VE KIRIM TATAR TÜRKLERİ

Bu bölümde, diaspora ve diaspora turizmi kavramları açıklanacak ve daha önceki bölümlerde detaylı olarak yer değiştirme hareketlerinden bahsedilen Kırım Tatar Türklerinin yaptıkları göç hareketleri sonucunda Türkiye'de ve Eskişehir'de oluşturdukları diasporanın mensuplarının oluşturabilecekleri turizm hareketleri konusu değerlendirilecektir.

Diaspora Kavramı

Diaspora (kopuntu); çok uzun zamandan beri bir kavim, ulus veya inanç mensuplarının ana yurtlarından koparak başka yerlerde azınlık olarak yaşamalarıdır. Sözcük, hem kopma eylemini, hem de kopup azınlık olarak yaşayan kimseleri ifade eder (wikipedia, 2011). Yunanca bir sözcük olan ve “dağılma” anlamına gelen diaspora kelimesinin zaman içerisinde içeriği genişlemiştir ve bugün, sürgünde yaşayan tüm halklar ve onların dağılma hareketliliği anlamında kullanılmaktadır. Tarihçiler, halkların vatandan kopuş zorunluluğunu üç ana başlık altında toplamışlardır.

- Birincisi; bir vatanlarının olmaması (Filistinliler ve bir zamanlar Yahudilerin olduğu gibi),
- İkincisi; geçici bir güçlük ya da baskı sonucu göç edilmesi (iç savaş sonrası ülkelerini terk eden Yunanlılar, Vietnamlılar ve İrlandalılar gibi),
- Üçüncüsü ise; anavatandaki ekonomik yetersizlik ya da yaşam modelinin doyurucu olmamasıdır (Hint ve Lübnan diasporaları gibi) (Focus Dergisi, 2011).

Diaspora Turizmi

Pasifik ve Karayip Adaları'ndan Filipinler'e, Çin'den Gana'ya, Bangladeş'ten Hindistan'a kadar geniş bir yelpazede önemli bir turizm türü olan diaspora turizmi (Scheyvens, 2007), günümüzde önemli bir niş pazar haline gelmiştir.

Yerli turist, akraba ve arkadaş ziyareti turizmi (VFR) ve geri dönüş ziyareti olarak da adlandırılır (Mortley, 2011). Samy'e (2011) göre; miras ve VFR (visiting friends and relatives) turizmi olarak da adlandırılan diaspora turizmi, insanların anavatanlarına, aile ve arkadaşlarının bulunduğu ata topraklarına yaptığı seyahatlerdir. Günümüzün küreselleşen dünyasında, "evim neresi?" ve "kimliğim ne?" soruları önem kazanmış (Bandyopadhyay, 2008) ve doğal olarak diaspora topluluklarının ata topraklarına seyahat etme arzusu artmıştır.

Kırım Tatar Diasporası ve Turizm

Önceki bölümlerde yaşadıkları göç süreci detaylı olarak incelenen ve Türkiye'nin birçok yerinde iskân edilerek diasporalarını oluşturan Kırım Tatar Türkleri, birçok ilde dernek ve vakıflar (STK) çatısı altında örgütlenmiş durumdadırlar. Kurdukları STK'lar aracılığıyla kültürlerini yaşatmaya ve birlikteliği sağlamaya çalışmaktadırlar.

Yaşadıkları yerlerin iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarında önemli yer tutan Kırım Tatar Türkleri, düzenledikleri büyük şenlikler ile çeşitli turizm hareketleri oluşturmaktadırlar. Düzenlenen şenliklere yurt içi ve yurt dışından gelen katılımcılar, yaptıkları seyahatler aracılığıyla soydaş, akraba veya dostlarını ziyaret etmektedirler. Kırım'da bulunan Tatar Türkleri, zaman zaman akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Türkiye'ye gelmekteyken, aynı zamanda Türkiye'deki Kırım Tatar Türkleri de anavatanlarını ve akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Kırım'ı ziyaret etmektedirler. Bu turizm hareketlerinin artmasıyla, Kırım Tatarlarının seyahat motivasyonları ve bu ziyaretlerin etkileri üzerine yapılacak olan çalışmalar da gerekli bir hal almıştır.

SONUÇ

Osmanlı'nın iskân politikaları, Kırım Tatar Türkleri'nin Balkanlar ve Anadolu'ya iskânı ve iskân sonucunda oluşan Kırım Tatar diasporasının turizm kapsamında değerlendirilmesini incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın, iskân politikalarının önemine ve gittikleri yerlerde anavatanlarına duydukları özlem ile anavatanlarını ziyaret amacıyla turizm hareketlerinde bulunan toplumlara dikkat çekmeyi amaçlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardaki halkları elinde bulunan topraklara iskân ederken sistematik bir şekilde çalıştığı ve bu çalışmalarını kurumsallaştırma adına komisyonlar kurduğu, gelen göçmenlerin sadece nakil olma, gerektiğinde yevmiye alma, ev, hayvan ve yakacak gibi ihtiyaçları ile ilgilenmeyip tüm bunların yanında yerleştikleri yerin sosyal yapısına da uyum sağlamalarını temin etmek amacıyla çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tarihsel süreçte, çeşitli dönemlerde yapılan göçler sonucunda Anadolu coğrafyasında milyonluk bir Kırım Tatar Türkü nüfusu oluşarak, bugün Türkiye'de çok büyük bir Kırım Tatar diasporası ortaya çıkmıştır. Bugün Türkiye nüfusunun yaklaşık üç milyonunu meydana getirdiği tahmin edilen Kırım kaynaklı Türk nüfusu, dil, kültür ve inanç bakımından tamamıyla Anadolu Türkleriyle benzeşmiştir. Başta Eskişehir olmak üzere Kırımlıların yoğun yaşadığı birçok yer kültürel, sosyal ve ekonomik alanları da Kırım Tatarlarından etkilenmiştir. Göçmenler gittikleri yerlerin gerek tarım, gerekse sanayi sektörlerindeki erken gelişmenin kaynağını oluşturmuşlardır. Anadolu'nun geleneksel tarım aleti karasaban yerine pulluk kullanan, atla çekilen biçme makinesi, gübre kullanma alışkanlığı olan, sebze tarımını yaygınlaştıran, bataklıkları kurutan, kısaca daha ileri düzeyde ve daha ticari bir tarımsal faaliyet gösteren göçmenler, ilin kaynaklarının değerlendirilmesinde en önemli öge olmuşlardır. İşlenmeyen boş topraklar, göçmenlerin sayesinde tarıma açılmış, bunun sonucu tarım arazileri genişlemiş, tarımsal üretim de artmıştır. Göçmenler beraberinde getirdikleri kültür bitkilerini ve yeni tarım yöntemlerini, yerli halka tanıtmışlar, özellikle seracılığın ve çiçekçiliğin tanıtılmasında, tütüncülüğün ve şeker pancarı üretiminin geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Ovalardan gelen çiftçi Kırımlılar buğday üreticisi olmuş ve buğday tarımı Kırımlılar tarafından geniş ölçüde geliştirilmiştir.

Ekonomik ve teknolojik katkılarının yanında, Kırım'dan gelen bu insanlar kendilerine has kıyafetleri, dansları, adetleri, törenleriyle yaşadıkları yerlerin kültürel çeşitliliğine önemli zenginlikler de kazandırmışlardır. Sivil toplum kuruluşları açısından da etkin olan Kırımlılar, birçok dernek ve vakıf kurarak, kültürel zenginliklerini tanıtmaya ve birliktelik sağlama faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.

Kırım Tatarları, son yıllarda kurdukları dernek ve vakıflar yoluyla Kırım kültürünü ve hatıralarını yaşatmaya çalışmışlardır. Düzenlenen Tepreş Şenliklerine çok kısa zamanda düzenlenen yerin dışından özellikle Eskişehir, Bursa, Ankara, İstanbul, Konya, Kütahya, Adapazarı, Kocaeli, İzmir ve diğer illerden katılımlar olmuş, Romanya, Bulgaristan, Almanya ve Amerika'dan gelen misafirler ile etkinlikler uluslararası bir şenlik haline dönüşmüştür. Bu etkinlikler de doğal olarak çeşitli turizm hareketlerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Günümüzün küreselleşen dünyasında, “evim neresi?” ve “kimliğim ne?” soruları önem kazanması ile doğal olarak diaspora topluluklarının ata topraklarına seyahat etme arzusu artmıştır. Bu teorik çalışmadan yola çıkarak; Türkiye’de bulunan akrabalarını veya dostlarını ziyaret amacıyla gelen Kırım Tatarlarının ve Türkiye’de yaşayıp anavatanlarını ve akrabalarını ziyaret etmek amacıyla Kırım’a giden Kırım Tatarlarının ortaya çıkardıkları bu turizm hareketlerinin sosyolojik sebepleri, bu ziyaret sonucunda aidiyet duygularında oluşan değişiklikler, kültürel bağlılıklarında oluşan değişiklikler ve geri dönme hislerinin artması veya azalması konularının uygulamalı çalışmalar ile desteklenerek alanyazına katkı sağlanabileceği görüşüne varılmıştır.

Kaynaklar

- Arabacı, M. (2008). 1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti ile Kültürel İlişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 66-72.
- Aydınğün, A. ve Aydınğün, İ. (2004). Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü-Kimlik ve Kültürel Canlanma. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Bandyopadhyay, R. (2008). Nostalgia, Identity and Tourism: Bollywood in the Indian Diaspora, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 6 (2): 79-100.
- Bayındır, A. (2011). Kırım Muhacereti. *Eski Yeni*, 3(34):16-21.
- Bayraktar, H. (2007). Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869–1907). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22: 405-434.
- Bayraktar, H. (2008). Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Nogay Göç ve İskânları (1859–1861). *Bilig*, 45: 45-72.
- Berber, F. (2011). 19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler. *Karadeniz Araştırmaları*, 31: 17-49.
- Boz, E. (2007). Afyonkarahisar İli Çay İlçesi Orhaniye Köyü Kırım Tatar Ağzı. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13): 263-281.
- Cohen, R. (1996). "Diasporas and the nation-state: from victims to challengers. *International Affairs*, 72 (3): 507-520.
- Demirel, M. (2005). Kırım Savaşı'ndan Sonra Eskişehir'e Yerleştirilen Göçmenler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28: 311-319.
- Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41: 215-238.
- Ekem, N. (2011). Eskişehir'de Yaşayan Kırım Kökenli Vatandaşların Eskişehir Kültür ve Sosyal Yaşamına Katkıları. *Eski Yeni*, 3(34): 32-37.
- Gündüz, A. (2012). XIX. Yüzyılda Kırşehir'e Yerleştirilen Nogay Muhacirleri (1861-1863). *Turkish Studies*, 7(1): 1217-1229.
- Halaçoğlu, Y. (1999). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (1997). *Kırım*. İslam Ansiklopedisi. Eskişehir: MEB Yayınları.

İnanđı, İ. (1996). Türk Dünyasında Misyonerlik. *Bilig*, 2: 34-49.

Karahan, L. (1996). Küçük Türkistan: Anadolu. *Bilig*, 2: 135-140.

Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kırımlı, H. (2012). Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri. Erişilen internet sitesi: <http://www.kirimderneği.org.tr/sayfa.asp?id=457> (Erişim Tarihi: 27.05.2012).

Mortley, N. (2011). Strategic Opportunities from Diaspora Tourism: The Jamaican Perspective, *Canadian Foreign Policy Journal*, 17 (2): 171-184.

Önder, S. ve Kırılı, E. (2005). Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 130-144.

Özkan, N. (2008). Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları. *Turkish Studies*, 3(7): 524-554.

Samy, Y. (2011). Introduction to the CFRJ Special Issue on Brain Circulation and Diasporic tourism in the Carriibbean, *Canadian Foreign Policy Journal*, 17 (2): 97-100.

Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Scheyvens, R. (2007). Poor Cousins No More: Valvind the Development Potential of Domestic and Diaspora Tourism, *Progress in Development Studies*, 7 (4): 307-325.

Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (4.c.)*: 878-890. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tepekaya, M. (2006). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(2): 463-480.

<http://www.focusdergisi.com.tr/tarih/00373/> (Erişim Tarihi: 23.05.2012)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Diaspora> (Erişim Tarihi: 30.05.2012)

DENİZLERDEKİ BİYOLOJİK KİRLİLİK VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

İlknur YILDIZ* - Ali Muzaffer FEYZİOĞLU**

Özet: Deniz kirliliği; deniz ekosistemine zarar veren, insan sağlığını etkileyen, denizlerdeki faaliyetleri ve denizin kullanım kalitesini etkileyen çeşitli etkenlerin deniz ortamına doğrudan veya dolaylı olarak bırakılması olarak tanımlanabilir. Kirliliğin fiziksel, kimyasal, radyoaktif ve biyolojik sınıflandırılması mümkündür. Denizlerdeki biyolojik kirlilik canlıların kendilerinden veya canlıların metabolik atıklarından kaynaklanan kirliliktir. Bu çeşit kirliliğe mikroorganizmalar, planktonik organizmalar, bentik algler ve denizanaları gibi çeşitli organizmalar sebep olabilir. Kıyısız bölgelerde daha yoğun olarak gözlenen bu kirlilik türü denizlerin insanlar tarafından kullanımını engellemektedir. Bu tip kirlilik mikroorganizmaların patojenik etkileri, mikroalglerden kaynaklanan red-tide sonrası canlılara zararlı toksinlerin oluşumu, bentik bölgedeki makroalglerin aşırı artış göstermeleri, denizanalarının aşırı çoğalmaları ve planktonik grupların aşırı çablaması sonucunda meydana gelen ötrofikasyon ile sonuçlanır. Tüm kirlilik türleri gibi biyolojik kirlilikte sahil bölgelerinde yoğun olarak gözlenir ve kıyısız deniz alanlarının kullanımını etkiler. Ülkemizin üç tarafı denizlerle çevrilidir ve bulunduğu konumun iklimsel özellikleri, deniz turizmi ve onunla ilgili ürünler hakkında yüksek ekonomik potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Biyolojik kirlilik, özellikle red-tide ve denizanalarının aşırı çoğalması olayı, görüntü kirliliğinin yanı sıra oluşturdukları toksinler nedeniyle besin olarak kullanılacak gıdaların insan sağlığını tehdit etmesi gibi olaylardan kaynaklanan ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Sunulacak olan bu çalışmada biyolojik kirlilik etkenleri ve bu etkenlerin deniz kullanımına ait turizm de dahil olan sosyo-ekonomik etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-ekonomik etki, Biyolojik Kirlilik, Red-Tide, Jellyfish, Turizm

Abstract: Marine pollution; can be described as the direct or indirect abandonment of various factors that affect the marine ecosystem, human health, the maritime activities and the quality of marine use. Pollution in the marine environment can be classified as physical, chemical, radioactive and biological. Biological pollution in aquatic environment is a kind of pollution that occur by means of increasing the

* KTÜ, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Trabzon TÜRKİYE, ilknurktu@gmail.com, ilknurk@ktu.edu.tr

** KTÜ, Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, Trabzon, TÜRKİYE

Denizlerdeki Biyolojik Kirlilik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

organisms individually, discharging the metabolic waste or secretion by causative organism in to the aquatic environment. This kind of pollution can be caused by organisms like microbes, phyto and zooplankton, benthic algae and jellyfish. As all pollution kind, the biological pollution also observed more intensively in coastal regions and effects the use of the coastal area by people and public. The results of the biological pollution is the pathogenic effects of microbes on public heath, the formation of harmful toxins after red-tide due to microalgae bloom, the excessive increase of macroalgae in the benthic region, the excessive increase of jellyfish, and eutrophication. Turkey is surrounded by 3 regional seas. Due to the climatic characteristics, Turkey has high economic potential for tourism and aquatic products along the coastal region. Events like red-tide caused by phytoplankton bloom and jellyfish outbreak cause the economic losses in commercial activities. Because such events can cause not only visual pollution but also threaten the public health in the region. In present study we discussed the socio-economic effects of biological pollution on the tourism and aquatic product.

Keywords: Socio-economic effect, Biological pollution, Red-Tide, Jellyfish, Tourism

GİRİŞ

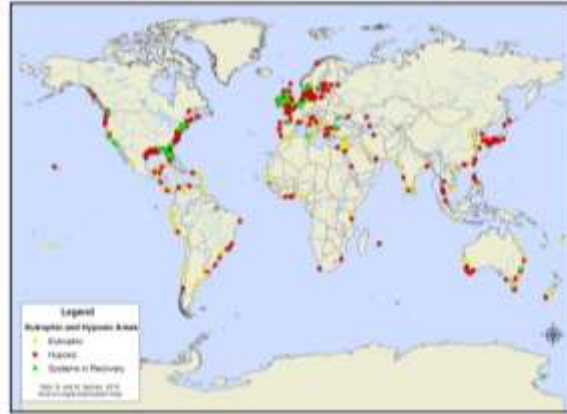
Ekosistem, belli bir bölgede yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütün şeklinde tanımlanmaktadır. Canlılar yaşam ve gelişmelerini ekolojik bir denge içerisinde sürdürürler. Canlı varlıklar, yaşantılarını sürdürdükleri ortamın çok değişken nitelikte olan fiziksel, kimyasal ve biyolojik unsurlarının aynı andaki etkilerine maruz kalırlar. Bu etkiler sonucuna karasal ve denizel ekosistemlerde kirlilik olarak ifade edilen süreçler gelişir. Su kirliliği sorunu çağdaş medeniyetin doğal ortamı bozmasının en fazla endişe verici sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Akman vd. 2004).

Okyanuslar ve denizler günlük yaşamımızda çok önemli bir yer tutarlar. Küresel iklimin düzenlenmesi, deniz ulaşımı, deniz turizmi, sağlık, balıkçılık kısaca son yıllarda çok önem verilen mavi ekonomi ve mavi büyümenin en önemli kaynaklarıdır. Ayrıca okyanus ve denizlerde yaşayan fitoplankton ve çiçekli bitkiler atmosferik oksijenin yarısını üretirler (Tüdev, 2017). Tüm dünya da olduğu gibi Türkiye denizlerinde de kirlilik hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Haliçleri de içerisine alan deniz ortamına, biyolojik kaynaklara zarar verecek, insan sağlığına tehlike yaratacak, balıkçılığı da içeren denizlerden ekonomik yararlanma olasılığını kısıtlayacak ve denizin dinlenme amacı ile kullanılmasını suyun kalitesini bozarak engelleyecek şekilde, insanlar tarafından doğrudan ya da dolaylı şekilde madde ya da enerji bırakılması olayı sonucu oluşan kirlilik "deniz kirliliği" olarak tanımlanır. Denizler nüfus artışına paralel olarak artan kentleşme, turizm faaliyetleri, endüstriyel faaliyetler ve deşarjları, yoğun deniz taşımacılığı ve karasal alanlardan kıyısız bölgelere ve yüzey sularına taşınan evsel ve endüstriyel artıklar gibi nedenlerle yoğun kirlenmeye maruz kalmaktadır.

Denizlerdeki biyolojik kirlilik ise canlıların kendilerinden veya canlıların metabolik atıklarından kaynaklanan kirliliktir. Bu çeşit kirliliğe mikroorganizmalar, planktonik organizmalar, bentik algler ve denizanaları gibi çeşitli organizmalar sebep olabilir. Ülkemiz denizleri de bu tarz kirleticilerin yoğun etkisi altındadır. Özellikle sınırlı su değişiminin olduğu Karadeniz ve Marmara'da 1970'li yıllardan sonra artan karasal kirleticilerin neden olduğu ötrofikasyon, bu denizlerde geri dönüşü olmayan değişikliklere neden olmuştur. Benzer durum Adriyatik, Ege ve Baltık denizlerinde de gözlenmiştir. Bu çalışma kapsamında denizlerdeki biyolojik kirlilik ve denizel ortama muhtemel sosyo-ekonomik etkileri irdelenmiştir.

Ötrofikasyon

Doğa ve insan ilişkisi dengeli bir şekilde gelişimini sürdürürken, insanoğlunun kalkınma problemi bu ilişkide dengenin doğa aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Nüfus artışı ve kentsel deşarjlar, tarım, atık su arıtımı, fosil yakıtların yanması gibi aktiviteler doğal seviyenin üstünde alıcı ortama besin elementleri (genellikle fosfor ve azot bileşikleri) girişini dramatik olarak arttırmıştır. Ötrofikasyon bir ekosisteme organik madde giriş oranındaki artış olarak tanımlanmıştır (Nixon, 1995). Diğer bir ifade ile ötrofikasyon, besin elementlerinin (genellikle fosfor ve azot bileşikleri) neden olduğu, deniz, göl ve nehirlerde biyolojik üretimin doğal sürecinin zenginleşmesidir. Deterjan ve bileşenleri atık olarak verildiği sularda ötrofikasyona sebep olur ve burada alg artışı görülür. Bu olay daha çok N ve P zenginleşmesine bağlıdır. Ötrofikasyon, görülebilir mavi-yeşil alg (siyanobakteri) veya algal patlamalar, yüzey birikintileri, yüzey bitki yığınları ve bentik makrofitlerin toplanmasıyla sonuçlanabilir. Sonuç olarak ortamda oluşan oksijen eksikliği, bulanıklık, tabanda aşırı birikme, kokuşma ve canlı türünde azalma ve ortamın kullanılmaz hale gelmesine sebep olur (Koray ve Güven, 2005). Oluşan ötrofikasyon sonucunda kıyusal ekosistemin turizm dahil bir çok açıdan kullanımı sınırlanır. Ayrıca kıyı sularında oksijenin düşmesi ani balık ölümlerine neden olur. Yüzey sularında ötrofikasyon göstergesi olarak TRIX indeksi kullanılabilir. Doğal ekolojik özelliklerin korunması ve ötrofikasyon riskini azaltmak için denize taşınan organik madde ve fosfor yüklerinin azaltılmasına yönelik gerekli idari ve teknik tedbirlerin alınmasına öncelik verilmesi önemlidir (Tuğrul ve ark, 2011). Dünyada ve Türkiye'de rapor edilen ötrofik alanlar Şekil 1 ve Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 1. Dünyada üzerinde kıyusal bölgede ötrofik ve hipoksik alanların dağılımı (<https://www.wri.org/blog/2008/01/choking-coastal-waters>)

Şekil 2. Türkiye’de ötrofikasyon gözlenen alanlar (<http://medpolweb.ims.metu.edu.tr/amac.asp>).

Red-Tide ve Zararlı Alg Bloomları

Deniz ve tatlı sularda fitoplankton olarak adlandırılan bir hücreli mikroskobik algler ilkbahar sonları ve sonbahar başları arasındaki ani ısınma periyodu sırasında, kapalı, yarı kapalı koy ve körfezlerde oluşan ötrofikasyon sonucu litrede 10^5 - 10^6 hücre sayısına ulaşarak yapılarındaki pigment maddelerinden dolayı suda renk değişimine neden olurlar (Özel, 2003). Bu olay genel olarak **Red-Tide** adı ile ifade edilir. Bugüne kadar red-tide sebep olan 200 tür tespit edilmiş olup, öncelikle dinoflagellatlar olmak üzere yaklaşık 90 tür potansiyel olarak toksin üretir (Zingone ve Enevoldsen, 2000; Smayda ve Reynolds, 2003). Bu mikroskobik organizmaların aşırı çoğalma veya toksin üretmelerinin etkileri; insanların, balina ve diğer deniz memelilerinin, diğer deniz hayvanların ölüm veya hastalıklarının yanı sıra; suların renk değişimi, köpük ve ölü balıkların kumsallarda yoğun olarak görülmesi gibi çok çeşitli ve yoğundur. Ayrıca üretilen toksinler besin zinciri yoluyla taşınır ve tüm ekosistemi etkiler. Sucul ekosistemlerde dinoflagellatlar, diatomlar ve siyanobakteriler gibi fitoplankton türlerinin hızlı çoğalmasını ifade eden Zararlı Alg Bloom (Harmful algal blooms (HABs))'lar, insan sağlığına, çevresel sürdürülebilirliğe ve su hayatına toksin üretimi nedeniyle ciddi riskler oluşturmalarına rağmen doğal olaylardır. Uzun yıllar toksinlerle kontamine deniz ürünlerini tüketen insanlarda veya hayvanlarda zehirlenmeye yol açabilir. Bivalvia (Midye vb.) gibi deniz suyunu süzerek beslenen gruplarda bu toksinler birikir. Bu grupların insan tarafından tüketilmesi, sinir ve bağırsak sistemi gibi insan vücudunun farklı sistemlerine zarar verebilir (Tablo 1) (Christian ve Lucka, 2008). Ayrıca alglerin aşırı üremesi suyun rengini değiştirebilir ve zararlı etkilere yol açabilir. Ölen hücrelerin deniz dibine çökerek biyoçeşitliliğin ve oksijen seviyesinin azalmasına neden olabilir. Alglerin çürümesinin neden olduğu düşük oksijen seviyeleri, denizel ortamdaki bitkisel, hayvansal ve balık gruplarının yaşamlarını etkiler, balık ölümlerine sebep olur (Peperzak, 2005; Jeppesen vd. 2012).

Tablo 1: En yaygın denizel dinoflagellat veya diatomların neden olduğu deniz ürünleri zehirlenmeleri (Sanseverino vd. 2016).

Zehirlenme	Ana Toksin	Toksini Üreten En Yaygın Organizma	Etkileri	Birincil Vektör	Referans
PSP*	Saxitoxins	<i>Alexandrium</i> spp., <i>Gymnodinium</i> spp., <i>Pyrodinium</i> spp.	Kas seğirmesi, yanma, uyuşukluk, uyuşma, baş ağrısı, baş dönmesi, ölüme yol açan solunum felci	Shellfish (Midye vs.)	Wang, 2008; Etheridge, 2015; Ching vd., 2015
NSP*	Brevetoxins	<i>Kerenia brevis</i> , <i>Chattonella marina</i> , <i>C. antiqua</i> , <i>Fibrocapsa japonica</i> , <i>Heterosigma akashiwo</i>	Karınalanma, uyuşukluk, mide bulantısı, kas ağrısı, nörolojik semptomlar	Shellfish	Poli vd., 2000; Hoagland vd. 2014
AZP*	Azaspiracid s	<i>Proto-peridinium crassipes</i> , <i>Azadinium spinosum</i>	İshal, mide bulantısı, kusma, mide krampları	Shellfish	Twiner vd. 2008; Chevallier vd. 2015
DSP*	Okadaic acid, Dinophysin toxins	<i>Dinophysis</i> spp., <i>Prorocentrum</i> spp.	İshal, mide bulantısı, kusma, karın krampları	Shellfish	Dominguez vd. 2010; Valdiglesies vd. 2013
ASP*	Domoic acid	<i>Pseudo-nitzschia</i>	Amnezi, halüsinasyonlar, kusma, kramp	Shellfish, anchovies, crabs	Costa vd. 2010; Ramsdell ve Gulland, 2014

* (**PSP**, Paralytic Shellfish Poisoning; **NSP**, Neurotoxic Shellfish Poisoning; **AZP**, Azaspiracid Shellfish Poisoning; **DSP**, Diarrhetic Shellfish Poisoning; **ASP**, Amnesic Shellfish Poisoning)

Zararlı alg bloomlarının kesin nedenleri hala belirsiz olsa bile, iklim değişiklikleriyle birlikte insan etkilerinin son yıllarda görülen artışlara neden olduğu literatür de vurgulanmaktadır. Sıcaklık, besin ve su sütunu tabakalaşmasının mevsimsel değişkenliği ve özellikle yüzey sularındaki durağanlık (rüzgar ve karışım faktörünün olmayışı) bloomların oluşmasında etkili olduğu tespit edilmiştir (Garcés ve Camp, 2012; Paerl, 2014).

Denizlerde Biyolojik Kirliliğin Sosyo- Ekonomik Etkileri Türkiye Dışındaki Durum

Gelişen teknoloji ve nüfus artışları sonucunda son 50 yılda insan aktiviteleri sonucunda denizlere ve nehir ağız sistemlere azot ve fosfor girdisinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Bunların sonucunda farklı kaynaklardan gelen besleyici element artışı, özellikle koy ve körfezlere deşarj edilen lağım atıkları, tarımsal atıklar denizel ekosistemlerde besleyici element kompozisyonun ve miktarının değişimine neden

Denizlerdeki Biyolojik Kirlilik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

olmuştur (Aydın ve Uzar, 2009). Örneğin N, P, Si oranının değişmesi çoğu zararlı veya toksin üreten türlerin aşırı üremesine neden olmuştur (Schöllhorn ve Graneli, 1996). Dünya denizlerinin farklı kıyusal alanlarında da benzer etkiler gözlenmektedir (Anderson vd., 2008).

Ötrofikasyon ve Zararlı Alg Bloom (Harmful algal blooms (HABs))'ları yoğun toksin üretimi ve türlerin sayısal olarak aşırı artış göstermesinden dolayı oksijen yetersizliğinin ortaya çıkması nedeniyle insan sağlığı ve sucul ekosistemdeki canlılar açısından çok zararlı olabilir. Ayrıca bu olayların sosyo-ekonomik sistemler üzerinde önemli etkileri vardır. Balık ölümleri, kontamine deniz ürünleri tüketiminin neden olduğu hastalıklar ve alg bloomlarının sırasında balık satın almak için tüketicilerin isteksizliği, HAB'ların ekonomik etkilerinden sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu etkileri 3 kategoride toplayabiliriz: (1) İnsan sağlığına olan etkileri; (2) Balıkçılığa etkileri; (3) Turizme etkileri (Şekil 3). İnsan sağlığına etkileri tablo 1'de gösterilmiştir. Bloomların oluştuğu durumlarda ani balık ölümleri balıkçılığı ve turizmi de etkileyecek ve bir maliyet yükü getirecektir. Bu durum, etkilenen bölgelere turist akışında önemli bir azalma, otel endüstrisine hizmet veren işletmelerin gelirlerinin kaybedilmesi, göllerin, denizlerin ve okyanusların rekreasyon kullanımının azalması ve aynı zamanda bölge sakinlerinin harcamalarında artış anlamına gelmektedir.

Amerika, İngiltere, Norveç, Çin, Tunus, Panama vd. birçok ülkede alg bloomları yıl boyunca bir veya birkaç defa gözlenmektedir. Kanada'da toksin ilişkili hastalıkların ekonomik etkisini gösteren ve 1995 yılında yayınlanan bir çalışma tıbbi maliyetlerin ve bireysel harcamaların toplamı olarak tanımlanan sosyal maliyetlerinin değerlendirilmesine odaklanmıştır. Araştırmada yıllık 525 vakalar bildirildiği ve hastalıkların yıllık maliyetinin 670.000 \$ olarak tahmin edildiği vurgulanmıştır. Toksin izleme maliyetlerine ilişkin veriler de dahil edildiğinde bu rakamın 3,3 milyon dolara çıktığı bildirilmiştir (Tablo 2) (Koray 2005; Sanseverino vd. 2016).

Tablo 2. Zararlı Alg Bloom'larının (HAB) İnsan Sağlığı, Ticari Balıkçılık, Turizm ve İzleme- Yönetim üzerindeki tahmini ekonomik etkileri (Sanseverino vd. 2016).

Makale	Referans	Araştırmanın yapıldığı ülke	Etkilenen Sektör	Belirlenen Ekonomik Kayıp(\$/yıl, £/yıl)
<i>Estimated Costs of Paralytic Shellfish, Diarrhetic Shellfish and Ciguatera Poisoning in Canada</i>	Todd 1995	Canada	Halk Sağlığı	\$670,000
<i>The Economic Effects of Harmful Algal Blooms in the United States: Estimates, Assessment Issues, and Information Needs</i>	Hoagland vd. 2002	USA	Halk Sağlığı	\$20 milyon
<i>The costs of respiratory illnesses arising from Florida gulf coast Karenia brevis blooms</i>	Hoagland vd. 2008	Saratosa Country (Florida)	Halk Sağlığı	\$0.02-0.13 milyon

<i>An estimate of the cost of acute health effects from food- and water-borne marine pathogens and toxins in the USA</i>	Ralston vd. 2011	USA	Halk Sağlığı	\$900 milyon
<i>Environmental costs of freshwater eutrophication in England and Wales</i>	Pretty vd. 2003	İngiltere	Ticari Balıkçılık	£29-118,00
<i>Measuring The Economic Effects of Brown Tides</i>	Kahn vd. 1988	New York state	Koy Kabuklu Avcılığı	\$2 milyon
<i>Potential economic loss to the Calhoun Country oystermen</i>	Cummins 2012	Calhoun Country, Texas	İstiridye endüstrisi	\$22,708.45 (3 aylık)
<i>The Economic Effects of Harmful Algal Blooms in the United States: Estimates, Assessment Issues, and Information Needs</i>	Hoagland vd. 2002	USA	Turizm ve Eğlence	\$7 milyon
<i>Monitoring and Management Strategies for Harmful Algal Blooms in Coastal Waters</i>	Anderson vd. 2001	Norveç Danimarka Portekiz Fransa İspaya (Galicia)	İzleme ve Yönetim	\$300,000 \$500,000 \$500,000 \$800,000 \$1114,000
<i>The Economic Effects of Harmful Algal Blooms in the United States: Estimates, Assessment Issues, and Information Needs</i>	Hoagland vd. 2002	USA Florida Florida	İzleme ve Yönetim Toksin Testleri Plaj Temizliği	\$2 milyon \$7,000 \$170,000
<i>Cost of algal blooms</i>	Atech 2000	Avustralya	İzleme ve acil Durum Planlaması	\$8.7 milyon

Denizlerdeki Biyolojik Kirlilik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

Şekil 3. Zararlı Alg Bloom'larının Ekonomik Etkileri (Koray, 2005; Sanseverino vd. 2016)

Ülkemiz Denizlerindeki Durum

Ülkemizde alg bloomları ile ilgili çalışmaların daha ziyade denizlerde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ege Denizi'nin Türkiye kıyılarında balık ölümleri ilk kez W. Nümann (1955) tarafından rapor edilmiştir. Acara ve Nalbantoğlu (1960) bu olaya benzer bir olayın dinoflagellatlarca oluşturulduğuna dikkat çektiler (Aydın ve Uzar, 2009). Günümüze kadar ötrofikasyona bağlı bir şekilde yaygınlaşan red-tide ve diğer zararlı alg bloomları her yıl medya mensupları ve Türk bilim adamlarınca gözlenmiştir. İzmir Körfezi'nde fitoplankton üyelerinin biyomasının körfezin oligotrofik zonundan ötrofik zonuna doğru artış gösterdiği bildirilmiş ve red-tide nedeni olarak dinoflagellatlardan *Prorocentrum micans*, *Noctiluca scintillans*, *Alexandrium minutum*, *Gonyaulax simplex* ve *Scippsiella trochoidea* türleri tespit edilmiştir (Koray vd. 1992). Türkiye'nin Doğu Karadeniz sahillerinde 1991 ve 2001 tarihleri arasında şubat ile temmuz ayları arasında 5 defa red tide'a sebep olan 6 fitoplankton türü (*Diplopsalis lenticula*, *Euglena acusformis*, *Eutreptia lanowii*, *Pyramimonas orientalis*, *Scrippsiella trochoidea* ve *Gymnodinium sanguineum*) tespit edilmiştir (Feyzioğlu ve Öğüt, 2006). Moncheva vd (2001) Batı Karadeniz ve Doğu Akdeniz (Ege Denizi) kıyı bölgelerindeki fitoplankton bloomlarını incelemişlerdir. Araştırmada Fiziko-kimyasal parametreler açısından iki farklı ortam karşılaştırılmış olsa da, iki bölge benzer özellikler göstermiştir. Bloom oluşturan alglerden en yaygın 14 tür ve bu türlerin en yüksek çeşitliliği ve ortamda en bol bulunduğu aylar yaz ayları olarak tespit edilmiştir. Baytut vd (2010) dünyadaki en ötrofik denizlerden biri olarak bilinen Karadeniz'de, Güney Karadeniz kıyılarında seçilen istasyonlarda fitoplankton değişimlerini ve çevresel faktörlerle olan ilişkilerini incelemiştir. Bu amaç ile Ekim 2002 ve Eylül 2003 tarihleri arasında 5 istasyondan aylık olarak alınan örneklemelerle yapılan araştırmada 5 divizyodan 14'ü potansiyel zararlı tür olmak üzere toplam 129 taksa tespit edilmiştir.

Marmara Denizi'nin kıyı sularında son yıllarda özellikle ilkbahar ve yaz aylarında meydana gelen kırmızı gelgit olayları sıklıkla görülmüştür. Fitoplankton ile ilgili önceki çalışmalarda belirli sayıda zararlı

türler bulunmuştur (Taş vd. 2016). Geçtiğimiz 40 yıl boyunca İzmit Körfezi çevresinde sanayi gelişimi ve yoğun kentleşme meydana gelmiştir. Marmara Denizi İzmit Körfezi'nde birçok önemli kirlilik kaynağı kıyı çevresinde yer almaktadır. Körfez evsel atıkların yanı sıra petrol rafinerileri, tersane, çimento, gübre, klor-alkali, metal, böcek ilaçları, deterjan, boya hatta ağır gemicilik faaliyetlerinin de baskısı altında kalmıştır. Tüm bu baskılar İzmit Körfezi'nde ötrofikasyona neden olmuş ve dönem dönem zararlı alg türlerine ait bloom kayıtları verilmiştir (Taş vd. 2016).

Son yıllarda alg bloomları ve zararlı türlerdeki (HAB) artışlar göz önüne alındığında, HAB'larla ve ekosistem üzerindeki etkileri ilgili çalışmaların artırılması ve su kalitesi izleme çalışmalarının düzenli aralıklarla yapılması gerektiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Avrupa'da olduğu gibi özellikle midye yetiştiriciliği yapılan alanlarda pazara ve yurt dışına ihraç edilen ürünlerin bulunduğu alanlarda özel izleme programlarının yapılması ve HAB standartlarının geliştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Ülkemizde diğer ülkelerdeki kadar büyük boyutlarda maddi zararlara yol açan olaylar gözlenmese de, kısa aralıklarla bölgesel olaylar bilim insanları ve basın vasıtasıyla gündeme gelmektedir. Antropojenik aktivitelerden (akuakültür ve deşarj sistemi) artan kıyı basınçları ile birlikte, alglerdeki bu artışlar, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi ciddi sorunlara yol açabilir ve bu nedenle seviyeleri yakından izlenmelidir. Türkiye dışındaki ülkelerdeki izleme çalışmaları örnek alınarak denizlerimize uygun stratejiler geliştirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Anderson, D.M., Burkholder, M. S., Cochlon, P. W., Glibert, P. M., Gobler, J. C., Heil, A. C., Kudela, M. R., Parsons, M. L., Rensel, J. E. J., Townsend, D.M., Trainer, V. L., Vargo, G. A. 2008. Harmful algal blooms and eutrophication. Examining linkages from selected coastal regions of the United States, *Harmful Algae*, 8, 39-53.
- Aydın, H., Uzar, S. 2009. Denizel Mikroalg Biyotoksinleri ve Etkileri. *C.B.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 5.1:87 – 100.
- Baytut, O., Gonulol, A., Koray, T. 2010. Temporal Variations of Phytoplankton in Relation to Eutrophication in Samsun Bay, Southern Black Sea. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 10: 363-372, doi: 10.4194/trjfas.2010.0309.
- Chevallier, O.P., et al. 2015. New insights into the causes of human illness due to consumption of azaspiracid contaminated shellfish. *Sci Rep*, 5: p. 9818.
- Ching, P.K., et al. 2015. Lethal paralytic shellfish poisoning from consumption of green mussel broth, Western Samar, Philippines, August 2013. *Western Pac Surveill Response J*, 6(2): p. 22-6.
- Christian, B. and B. Luckas, Determination of marine biotoxins relevant for regulations: from the mouse bioassay to coupled LC-MS methods. *Anal Bioanal Chem*, 2008. 391(1): p. 117-34.
- Costa, L.G., G. Giordano, and E.M. 2010. Faustman, Domoic acid as a developmental neurotoxin. *Neurotoxicology*, 31(5): p. 409-23.
- Dominguez, H.J., et al. 2010. Dinoflagellate polyether within the yessotoxin, pectenotoxin and okadaic acid toxin groups: characterization, analysis and human health implications. *Toxicon*, 56(2): p. 191-217.
- Etheridge, S.M. 2010. Paralytic shellfish poisoning: Seafood safety and human health perspectives. *Toxicon*, 56(2): p. 108-122.
- Feyzioğlu, A. M. and Öğüt, H. 2006. Red Tide Observations along the Eastern Black Sea Coast of Turkey. *Turk J Bot.*, 30,375-379.

Denizlerdeki Biyolojik Kirlilik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

- Garcés, E. and Camp, J. 2012. Habitat changes in the Mediterranean Sea and the consequences for harmful algal blooms formation, in *Life in the Mediterranean Sea: A Look at Habitat Changes*. p. 519-541.
- Hoagland, P., et al. 2014. The human health effects of Florida Red Tide (FRT) blooms: An expanded analysis. *Environment International*, 68: p. 144-153.
<https://www.wri.org/blog/2008/01/choking-coastal-waters>.
<http://medpolweb.ims.metu.edu.tr/amac.asp>.
- Jeppesen, E., et al. 2012. Impacts of climate warming on the long-term dynamics of key fish species in 24 European lakes. *Hydrobiologia*, 694(1): p. 1-39.
- Koray, T. 2005. Zararlı Mikro-Alg Aşırı Üremelerinin Tanımı. *Deniz Kirliliği Analiz Yöntemleri İlgili Uluslar Arası Sözleşmeler* (Güven, K. C. ve Öztürk, B., editör). 281-291 s., TÜDAV yayınları.
- Koray, T., Büyüksık, B., Benli, H. A., Gökpınar, Ş. 1992. Phytoplankton blooming and zooplankton swarms in eutropheid zones of Aegean Sea (Izmir Bay), *Rapp. Comm. int. Mer. Medit.*, 33, 257a.
- Moncheva, S., Gotsis-Skretas, O., Pagou, K., Krastev, A. 2001. Phytoplankton Blooms in Black Sea and Mediterranean Coastal Ecosystems Subjected to Anthropogenic Eutrophication: Similarities and Differences. *Estuarine, Coastal and Shelf Science*, 53, 281–295, doi:10.1006/ecss.2001.0767.
- Nixon, S.W. 1995. "Coastal Marine Eutrophication: A Definition, Social Causes, and Future Concerns", *Ophelia*, 41, 199-219.
- Özel, İ. 2003. Planktonoloji I, Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Yayınları No:145, İzmir.
- Paerl, H.W. 2014. Mitigating harmful cyanobacterial blooms in a human- and climatically-impacted world. *Life (Basel)*, 4(4): p. 988-1012.
- Peperzak, L. 2005. Future increase in harmful algal blooms in the North Sea due to climate change. *Water Sci Technol*, 51(5): p. 31-6.
- Poli, M.A., et al. 2000. Neurotoxic shellfish poisoning and brevetoxin metabolites: a case study from Florida. *Toxicon*, 38(7): p. 981-93.
- Ramsdell, J.S. and Gulland, F.M. 2014. Domoic acid epileptic disease. *Mar Drugs*, 12(3): p. 1185-207.
- Sanseverino, I., Diana Conduto, Luca Pozzoli, Srdan Dobricic and Teresa Lettieri. 2016. Algal bloom and its economic impact. *EUR 27905 EN*; doi:10.2788/660478.
- Schöllhorn, E. and Graneli, E. 1996. Influence of different nitrogen to silica ratios and artificial mixing on the structure of a summer phytoplankton community from the swedish west coast (Gullmar Fjord), *Journal of Sea Research*, 35, 159-167.
- Smayda, J.S. and Reynolds, C.S. 2003. Strategies of marine dinoflagellate survival and some rules of assembly, *Journal of Sea Research*, 49, 95-106.
- Tuğrul, S., Uysal, Z., Erdoğan, E., Yücel, N., 2011. "Kilikya Baseni (Kuzeydoğu Akdeniz) Sularında Ötrofikasyon İndikatörü Parametrelerinin (TP, DIN, Chl-a ve TRIX) Değişimi", *Ekoloji*, 20, 33-41.
- Twiner, M.J., et al. 2008. Azaspiracid shellfish poisoning: a review on the chemistry, ecology, and toxicology with an emphasis on human health impacts. *Mar Drugs*. 6(2): p. 39-72.
- Wang, D.Z. 2008. Neurotoxins from marine dinoflagellates: a brief review. *Mar Drugs*. 6(2): p. 349-71.
- Valdiglesias, V., et al. 2013. Okadaic acid: more than a diarrheic toxin. *Mar Drugs*, 2013. 11(11): p. 4328-49.
- Zingone, A. ve Enevoldsen, H.O. 2000. The diversity of harmful algal blooms: a challenge for science and management, *Ocean and Coastal Management*, 43, 725-748.

TURİZM EĞİTİMİNDE STRATEJİK İŞBİRLİĞİ VE TÜRK SOYLU ÜLKELERLE TÜRKİYE ARASINDA TURİZM EĞİTİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ

STRATEGIC COOPERATION ON TOURISM AND DEVELOPING TOURISM EDUCATION BETWEEN TURKISH ORIGIN COUNTRIES

Doç. Dr. İbrahim ÇETİN

Özet: Ülkelerin ekonomik gelişmelerinin içerisinde turizm endüstrisinin önemi giderek artmaktadır. Öyle ki ülkeler için turizm endüstrisinin kalitesi ve gücü bu endüstrinin karakteristik özelliği gereği insan emeğine ve bu emeğin niteliksel yapısına büyük ölçüde bağımlıdır. Kısaca, turizmin gelişimi emeğin etkisine de bağlı olarak da gelişir. Kaliteli bir turizm endüstrisi nitelikli turizm eğitime gereksinim duymaktadır. Türkiye 1980’li yıllardan itibaren bu alanda önemli bir gelişme göstermiştir. Emek faktöründe ve dolayısı ile yetenekli çalışan faktöründe küresel ölçekte meydana gelen yetersizlikler dünyanın çeşitli ülkelerinin bu alanda harekete geçmesine neden olmaktadır. Türk soylu ülkelerin turizm eğitimi konusundaki deneyime olan gereksinimi, bu alanda küresel ölçekteki gelişmeler de dikkate alındığında önemli deneyime sahip ve aynı soy kökleri ile bağlı olduğu Türkiye’nin turizm eğitiminden yararlanmasının sağlanması taraflar için önemli yararlar sağlayabilir. Özellikle turizm işletmelerinin gereksinim duyacağı alt, orta, üst düzey çalışanlar için uygulamaya dayalı eğitim, teorik eğitimle birlikte bir işbirliği ortamında sağlanabilir. Bu çalışmanın amacı, Türk soylu ülkelerde turizm eğitimi alan öğrencilerin teorik eğitimlerinin belirli aşamalarda Türkiye’deki turizm eğitimi ile desteklenmesi, turizm eğitiminin yoğun ve doğru bir biçimde sektör uygulaması gerektirmesinden dolayı bu gereksinim Türkiye’nin gelişmiş turizm endüstrisinden yararlanarak sağlanmasının koşullarının ve uygulama eğitimi ortamının oluşturulmasını oluşturmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı ülkeler arasında turizm endüstrisinin gelişmesinde gerek yetenek yönetimi ve gerekse çeşitli alanlarda günümüzde ve gelecekte çıkabilecek küresel davranışlara karşı stratejik yaklaşımın geliştirilebilmesinde bir fikir vermektir.

Anahtar Kelimeler: Turizm eğitimi, Türk Cumhuriyetleri, stratejik işbirliği.

Abstract: The importance of tourism industry is increasing in the countries economic development. The quality and power of the industry largely dependent on the quality of labor in countries and the labor is characteristic of this industry. Briefly development of tourism is effected by labor. Tourism needs qualified education. Turkey has made significant progress since the 1980s in this area. The inadequacies of the labor force and therefore the talent on the globally require countries to take action in this area. So need for experience in Turkish origin countries may be provided by Turkey which has considerable progress in tourism and it may significantly beneficial for the parties. Especially education of low, middle and upper level based on practice that the tourism businesses need may be provided in an ambiance of bilateral cooperation in addition to the theory. Education based on practice at lower, middle and upper levels, which tourism enterprises need, can be provided in a collaborative environment. The aim of this study is to explain the conditions how to provide for the need of tourism education requires accurate and intensive practice and of its given by Turkey's developed industry and supporting theoretical education of Turkish origin countries by Turkey. The ultimate aim of the study is to offer an idea to bring a strategic approach regarding the global industrial behaviour against to results either in the form of talent management or in other different results will occur in the future and currently.

Keywords: Tourism Education, Turkish Origin Countries, Strategic Cooperation.

GİRİŞ

Günümüzde yaşam tarzı taraflı tarafsız, kabul etmiş ya da karşıt olsun; küreselleşme olarak ifade edilen durumu oluşturmakta ve her coğrafyada çeşitli alanlarda değişimler ve değişimlere karşı küresel işbirliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun olumlu olumsuz çeşitli yönleri ayrı bir tartışma konusu olmasının yanında pek fazla tartışma götürmeyen yönünün ise eskiye (1990'lı yıllar öncesi) kıyasla ülkelerin ve ülke toplumlarının birbirlerinin ekonomik, toplumsal ve sosyal yaşantıları hakkında anlık bilgiye sahip olmaları ve çok yönlü kuvvetli ilişkiler içinde olmalarıdır. Dolayısı bir ülkedeki değişim ve gelişmeler diğer ülkelere çok kısa zamanda farkedilmektedir.

Bu durum ülkelerin gerek ekonomik gerekse eğitim ve kültürel alanda işbirliğinin de geliştirilmesine etki etmektedir.

Doğası gereği küresel özellikte olan turizm olayı 1990'lı yıllardan sonra küreselleşmenin hız kazanmasıyla artmış ve neredeyse dünyanın tamamında uygulanan küresel anlamda en önemli ve en büyük sektör durumuna gelmiştir. Ülke ekonomileri içinde de ihracat gelirleri ve gayri safi milli hasılaya oranı yükselmekte ve ülkelerin turizme bağımlılığını da artırmaktadır. Bu önem, özellikle ekonomik getiriler ve istihdama sağladığı katkı bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ülkenin turizm endüstrisi alanındaki durumu; turistik ürün, gelen turist sayısı, ekonomiye yaptığı gelir etkisi ve dolayısı ile turizm işletmelerinin kalitatif ve kantitatif olarak gelişmesi bu etkilerinin önemi ortaya koymaktadır. Turizm endüstrisi geliştikçe ve iyi yönetilebildiği takdirde olumlu ekonomik ve sosyal etkileri de o kadar gelişmektedir. Turizmin genel bir özelliği olarak çok sayıda sektör ve işkolu ile girdi çıktı yönde doğal ya da organik bir ilişkisinin olması, ekonomik ve sosyal bir faaliyet olarak günümüz itibari WTO (2016) verilerine göre 1.494.000'den fazla sayıda insanın hareketinden doğan, doğrudan ve dolaylı

2,311.4 milyar dolar ekonomik etki meydana getiren çok büyük bir endüstri olduğunu göstermektedir. WTO (2018) verilerine göre toplam 313.221.000 iş yaratmakta ve küresel ölçekteki istihdamın %9,9'unu oluşturmaktadır. Konaklama, seyahat, ulaştırma, yiyecek içecek ve eğlence gibi çeşitli alt sektörlerde turistlere doğrudan hizmet vermenin yanında havayolu, bankacılık, gıda sanayi, hediyelik eşya vb. olarak turistlere dolaylı hizmet verme olanaklarını sağlaması bakımından istihdama büyük katkı sunmaktadır. Ayrıca kadın çalışanlar için çeşitli istihdam olanakları sunması bakımından da giderek önem kazanmaktadır. Bu yönüyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadın çalışan sayısında meydana gelen artış ile birlikte turizm, hem kadın hem de erkek çalışanlara istihdam olanakları sağlaması açısından gözde sektör olarak vurgulanmaktadır (Aracı vd. 2014, s.192).

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve diğer çeşitli hedeflerini gerçekleştirme ve başarılı olmaları için güçlü ve başarılı bir turizm endüstrisine sahip olması önemlidir. Bu anlamda bir ülkenin sahip olduğu turizm endüstrisinin diğer ülkeler ile rekabette üstünlük sağlayabilmesi için çekici turizm arzı ile turistik ürün arzının yanında endüstrinin pazarlama vb faaliyetlerine ek olarak

turistik talebi tatmin etmede, talebi kendisine çekmede ve süreklilik sağlamada piyasaya kaliteli ürün ve hizmet sunabilmesi özelliği aranmaktadır. Büyük oranda insan emeğine bağlı olan turizm endüstrisinin işletmelerinde nitelikli çalışan istihdam etmesi bu anlamda ülkenin diğer ülkelerle olan rekabet endeksine olumlu bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu ise bir ülkenin turizm endüstrisindeki diğer arz kaynaklarının yanında nitelikli bir turizm eğitimi sistemin olmasına bağlıdır. Çünkü günümüzde ağırlığını her yönüyle hissettiren küreselleşme olgusu içinde gerek rekabetin yıkıcı etkilerinden korunmak ve gerekse sürdürülebilir bir turizm endüstrisine sahip olabilmek için turizm eğitiminin de küresel gelişmelere bağlı, ona uyumlu olarak ve stratejik yaklaşımlarla ele alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle turizm eğitimi alan bireylerin nitelikli yetişmesi, kendilerini geliştirmesinde çeşitli alanlarda gerekli sektörel yeterliğe erişmiş olmaları daha da önem kazanmaktadır. Özetle, küreselleşme ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda işbirliği gereksinimini ortaya çıkarmakta ve zaten doğası gereği evrensel ve küresel olan turizm ile turizm eğitiminde küresel ölçekte yeterliliğe ulaşmış nitelikli çalışanların yetiştirilmesi için zorunlu bir durum oluşturmaktadır. Turizm, özü itibariyle farklı kültürlerin tanınması, anlayışla karşılanmasına önem verdiği kadar ülkelerin kendi kültürel değerlerinin korunması, bilinçlenmesini de içeren çok yönlü bir kavram olmakta, bu paralelde turizm eğitiminin de çok yönlü olmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma genel olarak ülkelerin turizm endüstrisi için gereksinim duyduğu nitelikli insan kaynağının donanımında turizm eğitiminde oldukça önemli olan sektörel uygulama konusunda Türkiye ve Türk soylu ülkeler (Türk Cumhuriyetleri) arasında bir işbirliği oluşturulmasına odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, Türk soylu ülkelerde turizm eğitimi alan öğrencilerin teorik eğitimlerinin belirli aşamalarda Türkiye'deki işletmelerde uygulamalı (staj) turizm eğitimi ile desteklenmesini, turizm eğitiminin yoğun ve doğru bir biçimde sektör uygulaması gerektirmesinden dolayı uygulama eğitiminin Antalya'da turizm eğitimi veren bir fakültenin koordinasyonu aracılığı ile Antalya bölgesindeki otel işletmelerinde nasıl sağlanabileceğini açıklamaya çalışmaktadır.

TURİZM EĞİTİMİ VE TÜRKİYE’NİN DURUMU

Türkiye’de turizm eğitimi ülkenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesinde önemli bir yeri olan kalkınma planlarında çeşitli dönemlerde ve çeşitli şekillerde yer alarak geliştiği görülmektedir. 1963 ve 1967 yılları arasında uygulanan ilk kalkınma planının 1950’li yıllarda gelişmeye başlayan kitle turizmin ilk dönemlerine denk gelmektedir. Bu plan döneminde turizm eğitimi ile ilgili tedbirler turizm peronelinin eğitimine öncelik verilmesi, eğitim ve halk eğitim programlarında bölgedeki turistik eserlerin tanıtılması ve benimsetilmesi hususları göz önünde tutulması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu dönemin plan hedefleri olarak ise ortaöğretim çağındaki gençlerin büyük bir bölümünün teknik ve mesleki eğitime yönlendirilmesi benimsenmiştir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967). Türkiye’nin turizm eğitimi alanındaki ilkokulu 1961 yılında Ankara’da kurulan otelcilik okulu olmuştur. Aynı zamanda 1961 yılında kurulan bu okul uluslararası AID organizasyonunun (Uluslararası Kalkınma Organizasyonu) destekleriyle olmuştur (www.turizmguncel.com, erişim:30.12.2017). Bu tarih aynı zamanda uluslararası bir otel markası olarak dünya genelinde yeni yeni yayılmaya çalışan ve Türkiye’de 7.06.1955 yılında faaliyet göstermeye başlayan Hilton otelinin açılışının altıncı yılına denk gelmiştir (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr). İkinci beş yıllık kalkınma döneminde ise bir önceki dönemde turizm eğitimi ve öğretim çalışmalarının, turizm kredisi politikası için gerekli örgütlenmenin tam olarak kurulamadığı, turizmi teşvik edici mali ve hukuki tedbirlerin yeterli duruma getirilemediği tespit edilmiştir. Bu dönemde yüksekokulların niteliğinin artırılması için üniversitelere bağlı yüksekokullar kurulması, tüm ülkeye yayılması ve öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması için planlamalar yapılması benimsenmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972). Bu dönemde daha önce açılan Türkiye’nin ilk otelcilik okulu olan Ankara otelcilik okulu aynı zamanda uygulamalı otel okulu biçimine dönüştürülmüştür (www.turizmguncel.com). Üçüncü, dördüncü ve beşinci kalkınma planlarında tyutizm eğitimin yaygınlaştırılması, orta düzey işletmeci yetiştirilmesi amacıyla otelcilik okullarının bu şekilde yapılandırılması, otel ve turizm işletmelerinin alt kademelerindeki elemanların yetiştirilmesi için otelcilik ve turizm okullarının açılması, genel ve mesleki eğitim ilkeleri çerçevesinde turizm eğitimi politikası yeniden gözden geçirilerek ülke gereksinimini karşılayacak biçimde ilgili kuruluşlar arasındaki

eşgüdümlü olarak yapılması ve koordine edilmesi amaçlanmıştır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde ise eğitimin niteliğinin yükseltilmesi mesleki teknik eğitimin yeterli sayıda ve kalitede yetiştirecek programlar yapılması ile teknik dallarda İngilizce eğitim yapan Anadolu Mesleki ve Teknik Liselerinin açılmasına, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994) turizm sektörüne doğrudan ve dolaylı olarak hizmet verenlerin sayıca yeterli düzeye getirilmesi, bilgi ve becerilerinin artırılması hedeflenmiştir (DPT, 1989). Bu dönemde otelcilik ve turizm meslek liselerinin sayıca artırılması, uygulamalı turizm eğitiminin sağlanması ve kalite donanımlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde farklı olarak sektörde hizmet verenlerin kalitesini yükseltmek için sertifikasyon sistemine geçilmesi ve çalışanların mesleki yeterliliklerin belirlenmesi için Meslek Standartları Kurumu'nun kurulması hedeflenmiştir (DPT, 1996). Turizmin diğer disiplinlerle olan ilişkisini dikkate alarak sağlık, eğitim, bilim, araştırma, turizm ve çevre sektörlerinde nitelikli personel yetiştirilmesine ağırlık verilmesi hedef alınmıştır (DPT, 1996). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) döneminde meslek yüksekokullarında nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde önemli yeri olan meslek yüksek okullarındaki öğrencilerin uygulamalı eğitim almalarının sağlanması kararlaştırılmıştır (DPT, 2000). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2005-2009) döneminde de turizm eğitimi ve kalitesinde standardizasyonun, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sisteminin getirilmesi hedefi öncelik almıştır.

2023 Türkiye turizm stratejisinde ise ülke turizminin itibarı ve karlılığı eğitim kalitesinin sürekliliği ile ilişkilendirilmekte, mesleki eğitim ve mesleki eğitim kuruluşlarının geliştirilmesine atıf yapılarak etkin bir eğitim yapılabilmesi için eğitim ve öğretimdeki yeniliklerin takip edilmesi, günümüzde ve gelecekteki olası değişimlerin iyi analiz edilerek eğitim programlarının gerçekleşen bulgular doğrultusunda hazırlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda akademik ve mesleki eğitimin birlikte uygulanması, kaliteye odaklanması ve nitelikli turizm eğitimi için sektördeki işletmelerin desteğinin alınması gerektiği ifade edilmiştir.

TURİZM EĞİTİMİNDE MESLEKİ UYGULAMANIN ÖNEMİ

Mesleki turizm eğitimi, teorik ve pratik öğrenimden, meslek ahlakına ve mesleğin temel prensiplerine kadar uzanan çeşitli disiplinlerin verildiği, belirli bir iş için sağlanması gereken bir eğitimidir (Üzümcü ve Bayraktar, 200, s. 80). Mesleki turizm eğitiminin temel amacı, turizm endüstrisinin ihtiyaç duyduğu mesleki formasyonu vermektir. Örgün turizm eğitimi veren kurumların amacı, hem turizm işletmelerinin ihtiyacı olan pek çok hizmeti sağlayabilecek alt kademe insan gücünü, hem ara insan gücü olarak tanımlanan orta kademe işgücünü, hem de turizmle ilgili kamu ve özel sektör kurumlarına yönetici, araştırmacı vb. ihtiyacını sağlamak amacıyla üst kademe insan gücünü yetiştirmektir (Aymankuy vd., 2013, s. 104).

Turizm sektörünün dinamik bir yapıya sahip olması eğitimin bu yapıya uyarlanmasını gerektirmektedir. Dünyada sosyal, ekonomik, kültürel ve turizm endüstrisi alanında meydana gelen değişme ve gelişmeler ile işletmecilik alanındaki bilgi ve yöntemlerin kavranması ve tartışılmasına yönelik durumlar teorik olarak öğrenciye verilmesinin yanında meslek anlamında yeteneklerin geliştirilmesinin sağlanması turizm eğitiminin en temel amaçlarından birisidir. Bu anlamda verilen eğitimin teorik ve uygulamayı kapsayacak şekilde planlanması elzemdir. Bu sebeple, turizm eğitiminin her kademesinde öğrencilerin pratik bilgi ve becerilerle donatılması zorunludur. Her ne amaçla ve hangi mesleki kademede kullanılırsa kullanılsın, turizm eğitiminin her kademesinde teori ile uygulama birbirini tamamlayarak bir bütün oluşturacak şekilde yürütülmek zorundadır. Turizm eğitimi alan kişilerin teorik olarak öğrendikleri bilgileri, meslek yaşamlarında kullanabilmeleri için gerekli olan becerileri eğitimleri sürecinde geliştirmeleri gerekmektedir (Pelit ve Güçer, 2006, s.143-144).

Başarılı bir turizm eğitimi için sektör ile yakın işbirliği gereklidir. Öğrenciler okul yaşamında ya da çeşitli kurumlarda elde ettiği teorik bilgileri alanda başarılı olarak kullanmaları uygulama ile mümkün olmaktadır. Öğrencilerin işletme ve sosyal bilimler alanında aldığı teorik eğitim ile analitik düşünme yetisini elde etmesinin yanında sektörün doğal ve karakteristik

özelliklerini tanıyarak bunları kendi kariyeri ve sektörün gelişimi için uygulayabileceği fırsatları elde etmesi için uzun süreli uygulama içinde olmalıdır. Turizm öğrencilerinin uygulama içinde oldukları zamanlar ise Türkiye’de genellikle yaz aylarında üniversitelerin ya da otelcilik liselerinin yaz tatili dönemini kapsadığı yaz aylarındaki staj olarak kabul edilen mesleki uygulamalar şeklinde olmaktadır. Bu süre genellikle 72 günlük çalışma süresine denk gelmektedir. Ancak bu dönemlerde öğrencilerin hangi alanlarda ne kadar çalıştıkları ve nasıl çalıştıkları da yakın takip edilmesi gereken bir durumdur. Öğrencilerin uygulama yapacağı işletmelerin ve bölümlerinin seçiminde öğrencilerin bir yandan işletmeye katkı sunma beklentisinin yanında onların sektörü tanınması ve kariyer gelişimlerine de destek verecek şekilde düzenlenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Örneğin ülkemizde turizm alanında eğitim alan öğrenci sayısı ve bu ihtiyacı karşılayacak yeterliliğe sahip olmasına karşın, gerek turizm eğitimi gören öğrencilerin birçoğunun mezun olduktan sonra turizm alanı dışında çalışmayı tercih etmesi, gerekse turizm işletmelerinin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte öğrenci bulamaması (Çatı ve Bilgin, 2013;akt. Üzümcü, 2015) turizmin mevsimlik olması, iş güvencesinde yetersizlik, çalışana ödenen düşük maaşlar, sektördeki işlerin genellikle düşük nitelikli iş algısı (Baum, 2008) vb. birçok faktörle ilişkili olabileceği gibi turizm eğitimi alan öğrencilerin işletmelerdeki staj olarak yapılan uygulama çalışmalarında kariyer planlamalarına uygun yapılamadığının bir nedeni olarak da değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Kozak ve Kızılırmak’ın (2001) yaptıkları araştırmadan çıkardıkları bir sonuçta turizm eğitimi alanların başka işlere yönelmelerinin bir sebebi olarak staj süresince yaşanan olumsuzlar olduğu vurgulanmaktadır (Kozak ve Kızılırmak, 2001). Turizm eğitimi alan öğrencilerin gelecekte bu alanda meslek sahibi ve kariyer planlaması için işletmelerdeki uygulama çalışmalarının teorik eğitim kadar önem verilmesini, staj yapacağı işletmeyi, bölümü, süresini yakından takip edilmesini gerektirmektedir.

UYGULAMALI TURİZM EĞİTİMİNDE TÜRK SOYLU ÜLKELER İLE İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Küreselleşmenin, tarihsel bir olgu ve süreç olarak, insan ve toplumlar arasındaki ilişkileri daha çok zenginleştirmekte, değişik ülkelerden insanlar bir araya gelmekte, mal, hizmet ve fikir alışverişinde bulunmakta ve birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmaktadırlar. Bütün bu yaşananlar, insanların, ulusal düzeydeki düşünce ve ilişki biçimlerinden, uluslararası ölçekte yeni bir ilişki ve düşünme biçimlerine geçtiklerini göstermektedir (Balay, 2004). Her alanda meydana gelen gelişmelerle birlikte turizm alanında da dinamik bir özellik gereği değişimler meydana gelmekte ve turizm eğitimi de bundan etkilenmektedir. Mevcut ülkelerle turizm eğitiminde teorik eğitim olarak uygulanan ilişkilerin daha ileriye taşınması hem bir zorunluluk hem de faydalı durumu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda turizm eğitimi işbirliğinin aktif durumdan daha aktif bir aşamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türk Soylu ülkelerde yaşayan öğrencilerin uygulamaya en çok gereksinim duyulan eğitim türlerinden biri olan turizm eğitimi alanında Türkiye'nin turizm endüstrisinin sahip olduğu uygulama imkânlarına erişmesi insani olduğu kadar soy bağları dolayısı ile de bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir. Uygulama türü olarak ise turizm eğitimi alan öğrencilerin uygulamalarını Antalya'da bulunan çeşitli otel işletmelerde yapmaları biçiminde uygulamaya başlamak ve daha sonra bunu geliştirmek mümkün olabilir.

Rapallo (1996) ülkelerin birbirine bağımlı hale geldikçe, başarılarının, büyümelerinin ve ekonomik refahlarının büyük ölçüde turizm ve eğitim olarak bu iki endüstrinin yeteneğine bağlı olacağını ifade etmektedir. Turizm; zaten doğal olarak sınırları dışarıya uzanan ve küresel ölçekte gelişen, sadece sosyal ve ekonomik etkinlikle sınırlandırılmayacak kadar etki ve sonuçlara sahip bir endüstri, bunun yanında eğitim; uluslararası değişime açılarak farklı kültürleri tanıma, anlama saygı duyularak farklı ülkelerin eriştiği eğitim kalitesi ve zenginliğinden bir insani hak olarak diğer ülke insanların insani gelişmesi ortamını düşünen, hazırlayan ve sunan bir endüstridir. Dolayısı ile bu durum Ritchie (2003, s.1)'nin ifade ettiği gibi son 20 yılda turizm sektöründeki değişimler eğitim endüstrisindeki eğitim hareketliliğinin kolaylaştırılması ve öğrenmenin turistik deneyimin bir parçası olduğu noktasında oldukça yakın iki endüstri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte okullarında eğitim öğrencilerin dünyanın her bir yerinde her an hızla değiştiği

küresel ortamında kendilerini geleceğe hazırlayabilmeleri ve bir dünya insanı olarak çalışma yeterliliklerine sahip olabilmesi için farklı ülkelerdeki eğitim, uygulama, araştırma imkanlarına ulaşması bir insani hak olarak kabul edilmektedir. 1997 Lizbon sözleşmesi, Erasmus, Mevlana ve Farabi programları bu maksatla çeşitli ülkelerdeki öğrenciler için dünyadaki coğrafi, endüstriyel, sosyal ve kültürel anlamda farklılıkları, farklı kültürleri, tanıma, öğrenme kendilerini gerek mesleki kariyer gerekse bir dünya insanı olarak geliştirme olanaklarına erişimini sağlamaktadır.

Tablo 1. Bağımsız Türk Devletlerinin nüfusları ve bazı özellikleri

	Nüfus (milyon)	Yıllık Nüfus artış hızı (%)	Eğitim (%)	Milli gelir (\$/Kişi başı)	Human Development Report Sıralamasındaki Yeri
Azerbaycan	9,5	1,1	99,8	7900	78
Kazakistan	16,6	0,7	99,7	12600	56
Kırgızistan	5,6	0,4	99,8	1300	120
Özbekistan	29,3	1,0	99,5	2100	114
Türkiye	78	1,4	94,5	9600	72
Türkmenistan	5,3	1,1	99,6	9000	109
Toplam	144,3				

Veriler: HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2015, Work for Human Development

Harita 1. Dünyada Türkçe konuşulan ülke ve bölgeler

Kaynak: Akengin, H. (2015). Türk Dünyası Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme, www.Tasam.Org.

Yukarıdaki Tablo 1’de görüldüğü gibi toplam beş ülkenin 144,3 milyonu oluşturan nüfusun okuma seviyesi Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan Özbekistan ve

Türkiye şeklinde sıralanmaktadır. Dikkate edildiğinde Türkiye hariç diğer ülkelerde okuma seviyesi neredeyse % 100 şeklinde görülmektedir.

Türk Soylu ülkelerdeki üniversitelerde okuyan öğrencilerin de insani gelişimlerine bir fırsat olarak çeşitli ülkelerdeki olanaklara erişimleri doğal bir hak olarak oluşturulacak bir işbirliği sayesinde sağlanabilir. Bu kapsamda turizm eğitimi alan öğrencilerin de kendilerini turizm eğitiminin uluslararası anlamda gerektirdiği yeterliliklere ulaşma imkânlarını kendi ülkelerinin dışında erişebilmeleri gerekir. Bu ülkelerin turizm alanındaki gelişmeleri Türkiye'ye kıyaslandığında oldukça düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Turizm eğitimi anlamında da durum benzer olarak değerlendirilebilir. Turizm endüstrisinde ve turizm eğitiminde daha ileri seviyede olan Türkiye'nin küresel ve uluslararası standartlarda bir turizm eğitimi verdiği ya da bu düzeyi yakalama gayreti içinde olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle kültürel, sosyal ve tarihi soy bağları ile birbirine yakın olan bu ülke öğrencilerinin turizm eğitimlerinin teorik ya da uygulamalı alanlarında Türkiye'nin endüstriyel gelişiminde elde ettiği imkânlarla erişmeleri gerek insani gelişmeleri gerekse ülkelerinin turizm endüstrilerinin gelişimlerine katkı sunacağı gibi uluslararası ilişkiler bakımından Türkiye ile karşılıklı işbirliğinin gelişmesine de katkı sunmuş olacaktır.

Tablo 2: Değişim Programlarıyla Türkiye'ye Gelen Öğrenci sayısı (Mevlana Farabi Erasmus)

Ülke adı	2016-17			2017-2018			GENEL TOPLAM
	Erkek	Kadın	TOPLAM	Erkek	Kadın	TOPLAM	
Azerbaycan	11508	3370	14878	12911	4177	17088	31.916
Kırgızistan	1179	853	2032	1105	821	1926	3958
Kazakistan	1048	967	2015	1051	1014	2065	4080
Özbekistan	378	358	736	435	405	840	1576
Türkmenistan	7025	3393	10418	7824	4423	12247	22665

Kaynak: www.yok.gov.tr; erişim:21.11.2018.

Tablo 2’ de görüldüğü gibi günümüzde oldukça fazla sayıda öğrenci değişim programları aracılığı ile Türkiye’ye gelmektedir. Bu ilişki ne yazık ki tarihsel süreç içinde oldukça geç olmuştur ve ancak Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla oluşmuştur. Türkiye’nin Türk Soylu Cumhuriyetleri ile turizm eğitimi alanında ilişkisi 1992’li yıllardan beri devam etmektedir. Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan Manas Üniversitesi Azerbaycan Devlet Üniversitesi turizm eğitimi ile ilgili olarak ilişkiler sağlanmış üniversitelerden önde gelenleridir. Bu üniversiteler ile iş birlikleri kapsamında ikili diploma, öğrenci ve öğretim üyesi, öğretim görevlisi değişim programlarının bulunmaktadır. Ancak turizm eğitimi çok yönlü ve çok kapsamlı bir faaliyet olarak göz önüne alınması gereken bir alandır.

Turizm eğitimi lise, önlisans, lisans düzeyinde daha çok uygulama, yüksek lisans ve doktora düzeyinde de ideal olarak akademik ve üst yönetim konularına odaklandığı görülmektedir. Bunun yanında Turizm bakanlığı, meslek kuruluşları, halk eğitim merkezleri de turizm eğitimi vermektedir. Eğitim düzeyi arttıkça turizm eğitimi de lise düzeyinden ön lisans ve lisans düzeylerine doğru bir kayma eğilimindedir. Bununla birlikte bu düzey eğitim yoğun uygulama gerektirirken uygulama alanlarında da sektörün dinamik yapısı gereği değişim meydana gelmektedir. Genel eğitim alanları sektörel gelişmeye bağlı olarak değişmekle birlikte turizm endüstrisininin başlangıcında ve hala da geçerli olmak üzere “ön büro (rezervasyon, odalar, kathedmetleri, consiyerj), yiyecek/içecek ve servisi, mutfak ve çamaşırhane şeklinde iken sektörel gelişme ile birlikte halkla ilişkiler, kongre/konferans, gastronomi, sağlık hizmetleri, rekreasyon ve teknik (bilgisayar, sosyal medya uzmanı vb.) alanlarda gelişme ve değişme gösterdiği görülmektedir.

Resim 1: Ön bürodan bir görüntü

Resim 2: Mutfaktaki uygulamasından bir görüntü.

Resim 3: Oda hazırlanmasından bir görüntü.

Resim 4: Servis uygulamasından bir görüntü.

Resim 5: Halkla ilişkiler uygulamasından bir görüntü.

Resim 6: Sosyal medya uygulamasından bir görüntü.

Yukarı satırlarda ifade edildiği gibi turizm eğitimi, eğitim alanların sektörün gereksinim duyduğu ve çalışanlarda olmasını beklediği mesleki beceri, yetenek, alışkanlık, tutum ve davranışlarının geliştirilmesi için gerekli olan donanımın kazanılması yoğun bir uygulama eğitimi gerektirmektedir. Otel işletmelerinde görevler aktif faaliyet bölümleri dikkate alındığında üst yönetim bölümü hariç (ayrımak da pek mümkün olmasa gerek) önbüro, mutfak, odalar/kat hizmetleri, genellikle dış kaynak temini olmakla beraber çamaşırhaneler, yeme içme bölümleri (lokantalar, cafe ve snack barlar vb) sağlık ünitelerinde misafirlerle karşılıklı ve yakın biçimde hizmet üretilen uygulama alanlarında gerçekleşmektedir. Uygulama alanları işletmelerin çok çeşitli özelliklerine bağlı olarak da şekillenmektedir. Sektördeki işletmelerde alt ve orta kademe konumlarında meslek edinme (kariyer) maksatlı turizm eğitimi alan öğrencilerin okul bitiminde sektöre başlamak ve başarılı bir yükselme (kariyer) elde edebilmesi için okul döneminde alacağı uygulama eğitimi yönlendirici nitelikte önemlidir. Her işletme öğrencinin gelişimi için uygun fırsatları da beraberinde sunamayacağı da ayrıca dikkate alınabilir. Özetle vurgulamak gerekirse öğrencilerin başarılı bir uygulama eğitimi, stajlarda uygun işletmelerde uygun alanlarda ve denetlenebilir, yönlendirilebilir, raporlanabilir vb. değerlendirme

fakültesi/yüksekokulu arasında öğrencilerin ders/staj dönemlerinin uyumlaştırılması, staj yapacağı otelin belirlenmesi, staja yerleştirilmesi, konaklama vb ile ilgili konularda diğer ülkeler arasında karşılıklı olarak ve uygulamaya başlayan öğrencilerin uygun eğitim alıp almadığı alanlarda değerlendirme ve raporlama işlemleri ile uygulama döneminin tamamlanmasıyla öğrencinin ülkesine dönüşünün sağlanması aşamasına kadar çeşitli işlemlerde koordinasyonu sağlama şeklinde aktif bir görev ve rol üstlenmektedir. Şüphesiz koordinatör ülke ve öğrenci gönderen ülke fakülteleri arasında uygulama öncesi, uygulama ve uygulama sonrası aşamalarda ortaya çıkabilecek olası konularda yapılacak çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar uygulama öncesi karşılıklı olarak değerlendirilerek model içindeki iş tanımlarına eklenerek modelin işleyişi sağlanabilir.

SONUÇ

Bu bildirinin daha önceki kısımlarında da kavramsal olarak ifade edilmeye çalışıldığı gibi, küreselleşme, turizm olayı, eğitim, endüstriyel anlamda gelişmeler ve bunun sonucunda insanların kendi insani gelişimlerini etkileyecek süreçlere katılımcı anlamında müdahalesi ve kendini geliştirmede dünyanın herhangi bir yerindeki gelişim imkânlarına ulaşması gereği oluşmuştur. Bu nedenle, eğitim ve insanların kendini geliştirmesi bir araç olarak herkesin ulaşması gereken doğal bir haktır. Turizm eğitimini mesleki bir alan olarak seçmiş olanlar için ise turizm eğitiminde küresel alanında meydana gelen gelişmeleri yakından izlemek ve bunlardan kendini geliştirebilmek amacıyla yararlanma hakkı olmalıdır. Sonuç olarak küresel ölçekte bir ülkenin başarılı turizm endüstrisi için teorik olduğu kadar uygulamayı da içine alacak bütünleşik bir turizm eğitimi sistemini oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır. Mesleki eğitim; temel turizm, işletme ve sosyal alanlarda edinilen bilgi ile öğrencilerin üretim amaçlı bir takım yeteneklerinin geliştirilmesi ve sosyal ilişkiler alanında sektörün çalışmada görmeyi beklediği tutum ve davranışlarının kazanılması için uygulamaya gerek duyan bir eğitim türüdür. Yenilikçi yaklaşımlar ile otellerde robotlar kullanılmaya başlanmış olsa da (Japonya vb.) genel olarak günümüzde otel işletmelerinde hizmetin üretilmesi ve sunumda vazgeçilmez unsur olan insan faktörü önemini korumaktadır (Çetin, 2018, s.58).

Teknolojik yeniliklerin uygulama alanların giderek genişlemekte ise de bir ülkenin sahip olduğu nitelikli işgünün yeri kolay doldurulamamaktadır. Turizm sektörünün yeni geliştiği ülkelerde ise kendi ülke içinden karşılanamadığı durumlarda bu mesleki bilgi ve deneyim ülke dışından karşılanabilir. Türk soylu ülkelerde yeni yeni gelişmekte olan turizm endüstrisinin başarılı olması için kaliteli hizmet sunumunda nitelikli yetişmiş insan gücüne sahip olunması önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Turizm eğitiminde nitelikli işgücü turizm endüstrinin gücünü artırır. Turizmde nitelikli iş gücü ise turizm eğitiminde uygulama ile mümkündür. Türk soylu ülkelerde turizm eğitimi alanların yukarıdaki model aracılığı ile kendi ülkelerinden daha iyi mesleki eğitime sahip ülkelerdeki uygulama imkânlarına erişmesi sağlanabilir.

Kaynaklar

- Aracı, Ü. E., Koçak, N. (2014), “Dezavantajlı Bireylerin Turizmde İstihdamı: İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Algı, Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi”, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 2, 191-205.
- Aydoğan, A. ve Özkaya, O. (2016). Kardeş Ülkelerde Turizm Eğitimi: Kastamonu Üniversitesi Ve Kırgızistan Manas Üniversitesi Karşılaştırması, Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, VI Cilt, 429-446.
- Aymankuy, Y., Tetik, N., Girgin, G. K.ve Aymankuy, Ş. (2013). “Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Staj Uygulamasına Öğrenci ve Akademisyenlerin Bakışları (BTİOYO'da Uygulama)”. International Journal of Human Sciences, c.10, s.1, s.s.101-128.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Baum, T. (2008), The Social Construction Of Skills: A Hospitality Sector Perspective, *European Journal Of Vocational Training*, 44 (2), 74-88.
- Çetin, İ. ve Üzümcü, T.P. (2018). Turizm İşletmelerinde Stratejik Yetenek Yönetimi, Turizm İşletmelerinde Yetenek Yönetimi, Editör:
- Kozak M. ve Kızılırmak, İ. (2001). Türkiye’de Meslek Yüksekokulu Turizm Otelcilik Programı Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Tutumlarının Demografik Değişkenlere Göre

- Değişimi: Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (Bahar Dönemi), 9-16.
- Pelit, E. ve Güçer E. (2006). “Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeler Üzerine Bir Araştırma”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.1, s.s.143-144.
- Ritchie, B. (2003). *Aspects of Tourism, Managing Educational Tourism*. Channel View Publications: Clevedon.
- Roppolo, C. (1996). International education: What does this mean for universities and tourism. In M. Robinson, N. Evans and P. Callaghan (Eds.), *Tourism and Cultural Change*, Sunderland: Centre for Travel and Tourism and Business Editorial Press.
- Üzümcü, T.P. (2015). Otel yöneticilerinin turizm eğitime yönelik algıları: Kocaeli ili otel yöneticileri üzerinde bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 123-150.
- Üzümcü, T.P. ve Bayraktar, S. (2004). Türkiye’de Turizm Otel İşletmeciliği Alanında Eğitim Veren Yükseköğretim Kuruluşlarındaki Eğitimcilerin Turizm Mesleki Eğitiminin Etiksel Açından İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, 3. Ulusal Bilgi Ekonomi Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı.
- DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, <http://www.sbb.gov.tr...> erişim:25.11.2018.
- DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, <http://www.sbb.gov.tr...> erişim:25.11.2018.
- DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, <http://www.sbb.gov.tr...> erişim:25.11.2018.
- DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977,
- DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/>..erişim:28.11.2018.
- DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. <http://www.sbb.gov.tr...> erişim:25.11.2018.

DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/..erişim:28.11.2018>.

DPT. Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 - 2005 <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/..erişim:28.11.2018>.

DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-..erişim:28.11.2018>.

Lizbon, 11.IV.1997 Avrupa Antlaşmaları Serisi/165.

MEB, Ticaret ve Turizm Öğretimi Genel Müdürlüğü Ticaret Turizm Öğretimi Okulları ve Programları, Milli Eğitim Basımevi Ankara, 1999.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023. Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007.

World Travel and Tourism Council (2018). TRAVEL & TOURISM ECONOMIC IMPACT REPORT.

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201136/turizm-yatirim-ve-isletme-bakanlik-belgeli-tesis-istati-.html>, erişim:26.11.2018.

<http://turizmguncel.com/haber/bir-devrin-sonu-ankara-otelcilik-okulu-kapaniyor-h20560.html>, erişim:30.12.2017.

[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr\)./Arsiv/1955/06/07,erişim:30.12.2017](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr)./Arsiv/1955/06/07,erişim:30.12.2017).

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_ve_azerbaycan_yuksekogretim_isbirligine_destek-48898, erişim:21.11.2018.

<http://www.yok.gov.tr/web/uluslararası-iliskiler/mevlana-degisim-programi>, erişim:20.11.2018.

http://www.tasam.org/trTR/Icerik/51253/turk_dunyasi_ve_orta_asya_turk_cumhuriyetleri_uzerine_jeopolitik_bir_degerlendirme, erişim:21.11.2018.

<https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>, erişim:28.11.2018.

YERLİ TURİSTLERİN MOBİL TURİZM UYGULAMALARI KULLANIMINDA SOSYAL ETKİNİN ROLÜ

THE ROLE OF SOCIAL INFLUENCE ON DOMESTIC TOURISTS MOBILE TOURISM APPLICATION USAGE

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇAKIR^{*}-Arş. Gör. Şükrü Fırat ÇİFTÇİ^{}**

Özet: Mobil teknolojilerin gelişmesine paralel olarak günümüzde akıllı telefon kullanımı her geçen gün artmakta ve insanlar birçok alanda (bankacılık, alışveriş vb.) mobil uygulamaları kullanmaktadır. Bu durum turizm ürünleri için de geçerlidir. Günümüzde turizm alanından mobil uygulamalar önemli bir pazarlama aracına dönüşmektedir. Bu çalışmanın amacı yerli turistlerin mobil turizm uygulamaları kullanımlarını etkileyen unsurların tespit edilmesi ve özellikle çevrelerindeki insanlardan etkilenme, bir başka deyişle sosyal etkinin mobil turizm uygulamalarını kullanma üzerindeki rolünün analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada mobil turizm uygulamalarını halihazırda kullanan yerli turistlerden kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 200 kişi üzerinde yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Toplanan verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (yüzde, frekans ve ortalamalar), faktör analizi ve hiyerarşik regresyondan yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda altyapı olanakları ($\beta=0,388$), performans beklentisi ($\beta =0,266$) ve algılanan riskin ($\beta =0,117$) mobil turizm uygulamalarının yerli turistler tarafından kullanımını anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür. Regresyon denkleminde sosyal etki değişkeni eklendiği zaman ise turistlerin mobil turizm uygulamaları kullanma niyetlerinin anlamlı düzeyde arttığı ve algılanan riskin etkisinin anlamsızlaştığı görülmüştür. Güven sağlama ve kullanımı yaygınlaştırma açısından tavsiye

* Kırklareli Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü ocakir@klu.edu.tr

** Kırklareli Üniversitesi Turizm Fakültesi Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği
Bölümüciftci_firat@hotmail.com

Yerli Turistlerin Mobil Turizm Uygulamaları Kullanımında Sosyal Etkinin Rolü

programları kullanılarak mobil turizm uygulamalarının kullanılmasına yönelik bireylerde bir sosyal etki yaratılmasının yeni geliştirilecek mobil turizm uygulamalarının başarılı olmasında elzem bir rol üstleneceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Turizm Uygulamaları, Sosyal Etki, Yerli Turistler

Abstract: In parallel with the development of mobile technologies, smart phone usage is increasing day by day and people are using mobile applications in many areas (such as banking, shopping etc.). This situation also applies to tourism products. Today, mobile applications in the field of tourism become an important marketing tool. The aim of this study is to identify the factors affecting the use of mobile tourism applications by local tourists and how they are influenced by people in their environment, in other words, to analyze the role of social influence on the use of mobile applications. In this context, the survey was conducted on a total of 200 people selected from domestic tourists living in Istanbul who are currently using mobile tourism applications. Descriptive statistics (percentage, frequency and means), factor analysis and hierarchical regression were used to analyze the collected data. As a result of the analyzes, it was seen that the infrastructure ($\beta = 0,388$), performance expectations ($\beta = 0,266$) and perceived risk ($\beta = 0,117$) significantly affect the use of mobile tourism applications by domestic tourists. When the social influence variable was added to the regression equation, it was seen that the tourists' intentions to use mobile tourism applications increased significantly and the effect of perceived risk became insignificant. By using recommendation programs in order to promote trust and usage, it is predicted that the creation of a social influence on the use of mobile tourism applications will play an essential role in the success of the newly developed mobile tourism applications.

Keywords: Mobile Tourism Applications, Social Influence, Domestic Tourists

GİRİŞ

İnternet, gezegenimiz üzerinde bildiğimiz hemen her şeyi etkilemektedir. Turizm ve seyahat sektörü de bu etkinin altındadır. 1990'lardan ortalarından itibaren, internet, turizm sektörü tarafından yeni bir dağıtım kanalı olarak aktif bir şekilde benimsenmiş ve sonuç olarak firmadan

tüketicie (B2C) veya e-ticaretin önde gelen uygulamalarından birine dönüşmüştür. Son 10 yılda turistlerin çevrimiçi araçların kullanımına tam olarak adapte oldukları ve seyahatle ilgili işlemler için İnternet kullanımının bir doyma seviyesine ulaştığı söylenmektedir. (Huang ve diğ., 2017). 2017 yılı raporlarına göre, dünya genelinde İnternet kullanıcılarının sayısı 3,578 milyara ulaşmıştır. Bunun yanında cep telefonu kullanıcılarının sayısı 4,68 milyar iken akıllı telefon kullanıcılarının sayısı 2,1 milyara ulaşmıştır (Statista, 2018). Bu veriler ışığında belirtmek gerekir ki, internetten sonra turizm ve seyahat sektörü üzerinde en yaygın etkiyi mobil teknolojiler göstermektedir (Egger ve Jooss 2010; Schieder ve diğ., 2014).

Mobil cihazların, özellikle akıllı telefonların ve çok sayıdaki akıllı telefon uygulamalarının artan kullanımı, internet ve bağlantıya kolay erişim noktasında benzeri görülmemiş bir dönem içinde yaşadığımızı işaret etmektedir (Wang ve Xiang 2012; Gretzel ve diğ., 2015). Geleneksel mobil telefonlar sınırlı teknoloji yetenekleri nedeniyle çağrı ve kısa mesaj özellikleri için kullanılmaktayken, akıllı telefonların ortaya çıkışı, daha sonrasında da üçüncü nesil ve şimdi dördüncü nesil kablosuz veri ağlarının gelişmesi yeni yazılımların geliştirilmesini mümkün kılmıştır. Günümüzde tüketiciler mobil cihazlarındaki mobil uygulamalar (m-apps) olarak bilinen bağımsız bir yazılım aracılığıyla internete bağlanabilmektedirler (Tan et. al, 2017). Bir tanıma göre Mobil uygulamalar (m-apps) "bir mobil cihaz işletim sistemi için tasarlanmış ve kullanıcıların belirli fonksiyonları yerine getirmelerini sağlayarak cihazın kapasitesini genişleten son kullanıcı yazılım uygulamaları"dır (Purcell ve diğ., 2010: 2; Tan et. al, 2017: 560). Mobil cihazlar iletişim aracı olarak kullanılmanın yanında mobil bilgi işlem ve çeşitli internet altyapılarının desteği sayesinde konum-tabanlı hizmetler gibi gezi, ses ve video akışını içeren katma değerli hizmetler de sunarlar (Huang ve Chen, 2015). Örneğin, mobil turizm hizmet sağlayıcılarının çoğu, trafik bilgileri, temel seyahat rehberleri ve hava durumu tahminleri gibi gerçek zamanlı bilgiler sağlayan uygulamalar geliştirmiştir (Huang ve Chen, 2015).

Turistik ürün/hizmetler soyut, deneyimsel, bozulmaz olarak tanımlanmıştır. Bu özellikler ve ayrıca turistik ürünlerin önemli coğrafi mesafeleri gerektirmesi, turistlerin bu ürünleri satın almadan önce deneyimleme şansını ortadan kaldırmaktadır. Bu da tüketicilerin gerçek tüketim deneyimi ile ilgili doğru beklentiler oluşturma becerilerini etkilemektedir. Mesafelerin ortaya çıkardığı bu türden problemlerin üstesinden ancak tüketicilerin ürün hakkındaki mevcut bilgileri edinmesi ile gelinebilir (Werthner ve Klein, 1999; Liang ve diğ., 2017). Ürün bilgisinin turistlere

Yerli Turistlerin Mobil Turizm Uygulamaları Kullanımında Sosyal Etkinin Rolü

ulaştırılması noktasında internet ve özellikle mobil teknolojiler ve bu teknolojiler için oluşturulan uygulamalar büyük bir katkı sağlamaktadır. Mobil teknolojiler sayesinde bilgi ve hizmetlere her yerde erişim sağlamak mümkün hale gelmiştir ve bu benzersiz ve kişiselleştirilmiş bilgi alışverişi olanağı şirketler ve seyahat edenler için mobil teknolojinin önemini daha da arttırmıştır (Liang ve diğ., 2017).

Ülkemizde ise yurtdışı menşeli mobil uygulamaların turizm sektöründe haksız rekabet yarattığı ve acentaların yetki alanında olan aracılık hizmetlerinde büyük kayıplara yol açtığı gerekçesiyle yerli turistlerin bu tür uygulamaları kullanmaları İstanbul 5. Asliye Ticaret Mahkemesi'nin 30 Mart 2017 kararı ile durdurulmuştur. Bu mahkeme kararının alınmasının ardından yerli mobil turizm uygulamalarının geliştirildiği ve aracılık hizmetlerinde yabancı menşeli uygulamaların yerini alması planlanan birçok uygulamanın öncelikle yerli turistlerin kullanımına sunulduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada yerli turistlerin mobil turizm uygulamalarını kabullenme ve kullanma niyetlerini şekillendiren faktörlerin incelenmesi ve özellikle sosyal çevrenin mobil turizm uygulamalarını kabullenme ve kullanma niyetleri üzerindeki etkisinin Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Modeli incelenmesi amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Mobil teknolojideki ilerlemeler sayesinde taşınabilir cihazların ortaya çıkması ve “nesnelerin interneti”, mobil turizmin (m-turizm) gelişiminde önemli bir rol oynamakta ve böylece seyahat endüstrisinde kullanılan sosyal, yerel ve mobil teknolojiyi yaratmaktadır (Liang ve diğ., 2017). Mobil turizmin karmaşıklık ve çeşitlilik arz eden özellikleri dolayısıyla, araştırmacılar iki tür sınıflandırma önermişlerdir. Bunlardan ilki seyahatle ilgili uygulamaların sağladığı hizmetlere dayanan yedi kategoriden oluşmaktadır (Kennedy-Eden ve Gretzel, 2012): “Navigasyon”, “Sosyal”, “Mobil Pazarlama”, “Güvenlik/Acil durum”, “İşlemsel”, “Bilgi” ve “Eğlence”. İkincisi ise kişiselleştirme seviyesine dayanmaktadır ve yedi ana kategoriye ayrılır (Kennedy-Eden ve Gretzel, 2012): “Kişisel tercihler”, “Konum Duyarlı”, “Güvenlik/Veri kontrolü”, “Ağ aracılığıyla kontrol”, “Estetik Değişiklikler” ve son olarak herhangi bir şekilde kişiselleştirilemeyen ve hiçbir şekilde etkileşim sağlamayan uygulamalar. Mobil turizm uygulamaları sadece geleneksel mobil turist rehberlerinden oluşmamaktadır. Bunun yanında; "konum tabanlı", "bağlama duyarlı",

"artırılmış gerçeklik" uygulamaları ile havayolları, tema parkları veya oteller gibi çeşitli turizm tedarikçilerinin iş ortamında kullandıkları mobil uygulamalar da mevcuttur (Rasinger ve diğ., 2007; Kenteris ve diğ., 2011; Höpken ve diğ., 2010; Barragáns-Martinez ve Costa-Montenegro, 2013; Lamsfus ve diğ., 2013; Yovchevaetal., 2012; Liu ve Law, 2013; Brown ve diğ., 2013, Kim ve Adler, 2011; Adukaite ve diğ., 2014).

Yeni bilgi teknolojilerinin artan popülerliği, araştırmacıları bilgi teknolojileri ve turizm konusunda daha kapsamlı araştırmalar yapmaya yönlendirmektedir. Bununla birlikte, turizm sektöründe web tabanlı e-ticaret hakkında daha kesin bilgi edinmek için daha fazla çaba gerekmektedir. Geçmişte yapılan araştırmalar ağırlıklı olarak turizm web sitelerinin etkinliğine ve pazarlama içeriğine özel önem vererek web sitesi değerlendirmesine odaklanmıştır. Araştırmacılardan kullanıcıların web sitelerine yönelik inanç ve tutumlarının satın alma karar sürecini nasıl etkilediği konusunda daha fazla araştırma yapılmaları beklenmektedir (San Martín ve Herrero, 2012). Her ne kadar turizm endüstrisinde teknoloji kullanımı yoğun olsa da, teknoloji kabul davranışlarını inceleyen çalışma sayısı azdır. Yapılan teknoloji kabulü çalışmaları iki alana ayrılabilir: (1) turizm işletmelerinde çalışanların teknoloji kabul davranışları ve (2) seyahat edenlerin veya turistlerin teknoloji kabul davranışları (Lai, 2015). Bu bağlamda, bireylerin teknoloji uygulamalarını kabulünü ve kullanımını anlamak için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Bu modeller arasında şunları saymak mümkündür: Teknoloji Kabul Modeli (TAM) (Davis, 1989), Akıl Yürütme Kuramı (TRA) (Fishbein ve Ajzen, 1975), Planlı Davranış Kuramı (TPB) (Ajzen, 1985) ve İnovasyonun Difüzyonu (Rogers, 1962). Bunlar arasından öne çıkan model, Teknoloji Kabul Modeli (TAM)'dir. Bu model ilk kez Davis (1986) tarafından Akıl Yürütme Teorisi (TRA)'ni temel alarak önerilmiştir. Modele göre, bireyin bilgi sistemlerini kabul etmesi iki bilişsel faktör tarafından belirlenir. Bu faktörler yararlılık ve kullanım kolaylığı algılarıdır (Lai, 2015). Algılanan yararlılık "bir kişinin belirli bir sistemi kullanmasının iş performansını arttırdığına inanma derecesi" olarak tanımlanmıştır (Davis, 1989). Turizm işletmelerinde çalışanların kabul davranışlarını anlamak için Teknoloji Kabul Modeli (TAM)'ni yaygın olarak kullanan araştırmacılar, kullanıcıların pazarlamada karar destek sistemi, bilgisayarlı rezervasyon sistemleri, mobil öğrenme, yenilikçi bilgi ve iletişim sistemleri, çevrimiçi pazarlama gibi farklı teknoloji kabullerine dair çalışmalar yapmıştır (Wober ve Gretzel, 2000; H. Y. Lee, Kim, ve Lee,

Yerli Turistlerin Mobil Turizm Uygulamaları Kullanımında Sosyal Etkinin Rolü

2006; El-Gohary, 2012; D. Y. Kim, 2009; Huh, Kim ve Law, 2009; Kim, Suh, Lee ve Choi, 2010; Cheng ve Cho, 2011; Kim ve Kizildag, 2011; Lai, 2015).

Yukarıdaki modeller her ne kadar araştırmacılar tarafından kullanılsa da öngörü kabiliyetlerini açıklamakta yetersiz kalmışlar ve sınırlı ampirik veriler kullanılarak geliştirilmişlerdir (Chaudhry ve diğ., 2006; Ooi ve Tan, 2016; Wei-Han ve diğ., 2017). Bundan dolayı, bir diğer model, Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Modeli (TKKBM), geliştirilmiştir. Bu model Venkatesh vd. (2003) tarafından daha önceki teknoloji kabul modellerindeki ortak noktalar birleştirilerek öne sürülmüştür. Bu nedenle, teknolojinin kabulü ve kullanımı konusundaki açıklamalarında geliştirilen temel teorik modellerden çok çeşitli açıklayıcı değişkenleri içeren, küresel, daha bütüncül ve güncel bir yaklaşıma sahip bu modeli kullanmak daha mantıklıdır (San Martín ve Herrero, 2012).

Modelin odaklandığı değişkenler performans beklentisi, çaba beklentisi ve sosyal etkinin kullanım niyetine etkileri, kolaylaştırıcı koşullar ve kullanım niyetinin kullanıma etkileri'dir. Venkatesh ve diğ. (2003) TKKBM'de kullanıcı kabul ve kullanımının dört ana unsur (performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar) tarafından belirlendiğini ifade etmişlerdir (Uğur ve Turan, 2016).

Venkatesh ve diğ. (2003), performans beklentisini, bir bireyin sistemi kullanmanın bir işi veya işin performansını geliştirmeye yardımcı olacağına inanma derecesi olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkıldığında bu kavramın daha önceki modellerde kullanılan bazı kavramlarla benzerlikler içerdiği görülmektedir. Örneğin; algılanan kullanım (TAM ve DTPB), dışsal motivasyon (MM), görev ayarlama (MPCU), göreceli avantaj (IDT) ve performans beklentisi (SCT) gibi (San Martín ve Herrero, 2012). Tüketiciler turizme bağlı ürün ve hizmetler için rezervasyon yaptırmak için m-apps kullanmanın yararları olduğunu fark ettiğinde, bu daha yüksek bir benimseme niyetine yol açacaktır (Tan ve diğ., 2017).

Çaba beklentisi, sistemin kullanımı ile ilgili kolaylık derecesi olarak tanımlanabilir (Venkatesh ve diğ., 2003). Çaba beklentisi de daha önceki modellerde kullanılan Algılanan kullanım kolaylığı (TAM), karmaşıklık (MPCU) ve gerçek kullanım kolaylığı (IDT) gibi kavramlarla benzerlikler içermektedir (Venkatesh ve diğ., 2003).

Sosyal etki, bir bireyin önemli insanların bu sistemi kullanması gerektiğine inandığını görme derecesi olarak tanımlanmıştır (Venkatesh ve diğ., 2003). Bu değişken daha önceki çalışmalardaki öznel norm (TPB, DTPB), sosyal faktörler (MPCU) ve sosyal imaj (BİT) gibi değişkenler doğrultusunda normatif bir karakter yansıtmaktadır (San Martín ve Herrero, 2012). Tan ve diğ. (2017) turizme ilişkin ürün ve hizmetlerin satın alınmasında M-uygulama teknolojilerinin benimsenmesi ürün yaşam döngüsünün gelişmekte olan aşamasında olduğundan birçok kişinin teknolojiyi benimsemekte isteksiz olacağını belirtmişlerdir. Bu kişiler, bundan dolayı, karar alırken aile üyeleri, arkadaşları veya yaşlıları gibi sosyal ağlarında bulunan kişilere danışacaklardır.

Teknolojik yeniliklerin kabulüne doğrudan etki eden iki öncül; sistemi kullanma niyeti ve kolaylaştırıcı koşullardır. Kolaylaştırıcı koşullar faktörü, bir bireyin sistemin kullanımını desteklemek için bir örgütsel ve teknik altyapının var olduğuna inanma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Venkatesh ve diğ., 2003). Bu değişken algılanan davranışsal kontrol (DTPB), kolaylaştırıcı koşullar (MPCU) ve algılanan uyumluluk (IDT) kavramlarını ele almaktadır. Kolaylaştırıcı koşullar, iki faktörden, yani teknoloji faktörlerinden (uyumluluk sorunları) ve kaynak faktörlerinden (zaman ve para) oluşmaktadır. Teorik olarak m-apps, bilgi ve işlem yeteneğini gerektirebilir. Tüketiciler, m-uygulamaları benimsemeye istekli olsa da, bilgi eksikliği veya eğitim ve teknik eksiklikler gibi kısıtlamalar genel izlenimlerini şekillendirebilir ve kullanımı engelleyebilir (Tan ve diğ., 2017). Venkatesh ve diğ. (2003), kullanım niyetinin, bir bilgi sisteminin etkin kullanımının ana göstergesi olduğunu düşünmektedir. TKKBM, kullanım niyetinin davranışı etkileyen motivasyon faktörlerinden yararlandığını ve bir kişinin bir eylem geliştirmek için girişeceği çabaların göstergesi olduğunu varsayar. Bu nedenle, kişinin niyeti, gelecekte geliştireceği bir davranış (örneğin, bir teknoloji veya bilgi sistemi kullanmak) için sağlam bir amaç olarak kavramsallaştırılmaktadır (Ajzen, 1991; San Martín ve Herrero, 2012).

Yöntem

Araştırma nicel araştırma deseni ile tasarlanmış ve veri toplama tekniği olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemiyle Kırklareli ve İstanbul illerinde ikamet eden ve mobil turizm uygulamalarını halihazırda kullanan 200 yerli turist araştırmaya dahil edilmiştir. Elde edilen veri seti üzerinde yapılan analizler sonucunda tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi

Yerli Turistlerin Mobil Turizm Uygulamaları Kullanımında Sosyal Etkinin Rolü

ve hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmek istenilen hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur.

H1: Altyapı imkanları yerli turistlerin mobil turizm uygulamaları kullanma niyetinde oluşan varyansı açıklamada etkilidir.

H2: Altyapı imkanlarının etkisi kontrol altına alındığında, çaba boyutu yerli turistlerin mobil uygulamaları kullanma niyetlerini açıklamada etkilidir.

H3: Altyapı ve çaba boyutlarının etkisi kontrol altına alındığında, algılanan maliyet boyutu yerli turistlerin mobil uygulamaları kullanma niyetlerini açıklamada etkilidir.

H4: Altyapı, çaba ve algılanan maliyet boyutlarının etkisi kontrol altına alındığında, performans beklentisi boyutu yerli turistlerin mobil uygulamaları kullanma niyetlerini açıklamada etkilidir.

H5: Altyapı, çaba, algılanan maliyet ve performans beklentisi boyutlarının etkisi kontrol altına alındığında, sosyal etki boyutu yerli turistlerin mobil uygulamaları kullanma niyetlerini açıklamada etkilidir.

626

Bulgular

Araştırmaların bulguları 3 temel bölüm halinde sunulmuştur. Birinci bölümde araştırmaya katılan yerli turistlerin demografik özellikleri yer alırken, ikinci bölümde araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin test edildiği faktör analizlerine, üçüncü bölümde ise hiyerarşik regresyon analizine yer verilmiştir.

Tablo 1’de de görüleceği üzere araştırmaya katılanların büyük çoğunlu erkek (%56’sı), bekar (%70,5), lise ve üniversite mezunu (%92,5) ve daha çok tavsiye ve konaklama rezervasyonu hizmeti sunan uygulamaları kullandığı (%68,5) görülmektedir. Yaşları 18 ile 55 arasında değişirken ortalama yaşları 25,72’dir. Gelir düzeyleri incelendiğinde ise ortalama gelirlerinin 1849,5 TL olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	88	44,0
Erkek	112	56,0
Toplam	200	100,0
Eğitim	Frekans	Yüzde
İlkokul	1	,5
Ortaokul	12	6,0
Lise	41	20,5
Önlisans	41	20,5
Lisans	103	51,5
Lisansüstü	2	1,0
Toplam	200	100,0
Mobil Kullanım	Frekans	Yüzde
Tavsiye Uygulamaları	68	34,0
Konaklama Uygulamaları	69	34,5
Seyahat/Biletleme Uygulamaları	39	19,5
Hepsi	24	12,0
Toplam	200	100,0
Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Bekar	141	70,5
Evli	59	29,5

Yerli Turistlerin Mobil Turizm Uygulamaları Kullanımında Sosyal Etkinin Rolü

	Min	Maks	Ort.	Std. Sapma
Yaş	18	54	25,72	7,24
Gelir	0	6000	1849,5	1187,27

Araştırmada ele alınan değişkenler olan altyapı, çaba, maliyet, performans beklentisi, risk, sosyal etki ve kullanım niyetini ölçmek kullanılan ve TKKBM'inden alınan ifadelerden oluşan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğinin test edilmesi için veri seti üzerinde açımlayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan her bir faktörün açıklayıcının yüksek olduğu (>0,50), ifadelerin yeterli faktör yüklerine sahip olduğu (>0,50) ve ifadelerin genel ve alt boyutlar itibarıyla yeterli güvenilirlik düzeylerine sahip olduğu (>0,60) tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu bulgular araştırmada kullanılan ölçeğin incelenen boyutları açıklamada güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Yapı	İfade/Alt boyut	Faktör Yükleri	Ch	Açıklanan Varyan	Ortalama	Std. Sapma
Altyapı	1. Mobil seyahat uygulamalarını kullanmak için gerekli olan bir mobil cihaza sahibim.	,555	,673	%51,69	3,92	0,64
	2. Mobil cihaz üzerinden mobil uygulamaları kullanmak için gerekli olan bilgileri sahibim.	,841				
	3. Mobil seyahat uygulamaları kullandığım diğer bilgisayar sistemleri ile uyumludur.	,816				
	4. Mobil seyahat uygulamasına ilişkin yardıma ihtiyacım olduğunda ulaşabileceğim destek hizmetleri sunan kişiler bulunmaktadır.	,622				
Çaba	5. Mobil seyahat uygulamaları açık ve anlaşılabilir.	,821	,839	%67,58	3,89	0,72
	6. Mobil uygulamalar seyahatlerde kullanımı kolaydır.	,864				
	7. Mobil uygulamaların nasıl kullanılacağını öğrenmek kolaydır.	,837				
	8. Mobil seyahat uygulamalarını kullanmada kolayca ustalaşabilirim.	,764				
Maliyet	9. Mobil seyahat uygulamalarının fiyat düzeyleri benim için pahalıdır.	,956	,942	%89,70	3,47	1,24
	10. İşlem maliyetleri için alınan ücretler yüksektir.	,961				

	11. Mobil seyahat uygulamalarını çalıştıracak nitelikteki bir cep telefonunun maliyeti benim için yüksektir. ,924				
Performans Beklentisi	12. Mobil seyahat uygulamalarını (ucuzabilet, trivago, booking, tripadvisor vb.) oldukça faydalı buluyorum. ,843 ,866 %71, 3,92 36				0,80
	13. Mobil seyahat uygulamaları seyahatimle ilgili işleri daha hızlı yapabilmemi sağlar. ,878				
	14. Mobil seyahat uygulamalarını kullanmak seyahat esnasında daha fazla şey yapabilmemi sağlar. ,868				
	15. Mobil seyahat uygulamalarını kullandığımda daha iyi bir seyahat deneyimi yaşama şansım artar. ,788				
	16. Mobil seyahat uygulamalarını kullanırken üçüncü kişilerin işlemlerimi takip etme riski düşüktür. ,951 ,932 %88, 3,37 02				1,03
Risk	17. Mobil seyahat uygulamalarıyla paylaştığım bilgilerin kötüye kullanılması riski düşüktür. ,949				
	18. Kredi kartı ve banka bilgileri gibi bilgilerin çalınması riski düşüktür. ,915				
	19. Arkadaşlarımın önerileri mobil seyahat uygulamalarını kullanma kararında etkili oldu. ,793 ,841 %68, 3,37 42				0,94
Sosyal Etki	20. Mobil seyahat uygulamalarını kullanmamda aile ve akrabalarımın tavsiyeleri etkili oldu. ,877				
	21. İşyerinde çalışma arkadaşlarım kullandığı için mobil seyahat uygulamalarını kullanıyorum. ,873				
	22. Mobil seyahat uygulamaları kullanıyor olmam sosyal statümü geliştirmemde yardımcı oldu. ,760				
	23. Mobil seyahat uygulamalarını yakın zamanda kullanmayı planlıyorum. ,755 ,818 %58, 3,75 14				0,80
Kullanım Niyeti	24. Her fırsatım olduğunda mobil seyahat uygulamalarını kullanırım. ,819				
	25. Yakın zamanda mobil seyahat uygulamalarını kullanmak isterim. ,822				
	26. Mobil cihazlar üzerinden kredi kartı tanımlayarak uygulamalarda kullanmayı düşünüyorum. ,764				
	27. İmkân olduğunda mobil ödeme hizmetlerini kullanmak niyetindeyim. ,637				

- Cronbach Alpha Genel:0,884

Hiyerarşik regresyon analizinde test edilen hipotezlerden çaba ve maliyet boyutlarının yerli turistlerin mobil turizm uygulamalarını kullanma niyetleri üzerindeki etkisini ölçmek ve kullanma davranışını öngörmedeki açıklayıcılığını test etmek için kurulan H2 ve H3 hipotezleri doğrulanmamış, çaba ve maliyet boyutlarının kullanma davranışını açıklama ve öngörmede anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edildiğinden bu değişkenler modelden çıkartılarak hiyerarşik regresyon analizi yeniden gerçekleştirilmiştir. Diğer hipotezlerde yer alan değişkenlerin ise kullanım niyetini öngörme ve açıklama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Uygun altyapı imkanları kullanım niyetinin %23,5'lik bölümünü açıklarken, performans beklentisinin modelin açıklayıcılığına %3,9'luk bir katkı yaptığı, risk algısının %2'lik bir katkı yaptığı görülmektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden mobil uygulamaları kullanım niyetini açıklamada en yüksek katkıyı altyapı olanaklarından sonra sosyal etki boyutunun yaptığı ($R^2 = \%12$) görülmektedir. Sosyal etkinin modele dahil edilmesiyle görülen başka bir ilginç sonuç ise risk algısının etkisinin anlamsızlaşmasıdır. Bu durum mobil uygulamaları kullanmada yerli turistlerin sosyal çevrenin önemli bir etkisi olduğunu ve kullanımdaki risk algılarının olumsuz etkilerini nötralize etmede etkili olacağını göstermektedir.

Model	b	S	b	t	p
		E			
Model 1					
<i>Altyapı</i>	0	0		7	
	.0645	.08	0.489	.608	0.000
				8	
$R^2 = 0.239, A.R^2 = 0.235$					
Model 2					
<i>Altyapı</i>	0	0.		4	
	.436	.11	0.331	.188	0.000
				5	
<i>Performans Beklentisi</i>	0	0.0	0.2		
	.80	.60		3	0

	2			,	.
	6			2	0
	4			9	0
				4	1
$R^2 = 0.282, A.R^2 = 0.274, \Delta R^2 = 0.039$					
Model 3					
<i>Altyapı</i>	0				
	.	0		3	0
	3	.	0.2	,	.
	8	1	94	7	0
	8	0		1	0
		5		4	0
<i>Performans Beklentisi</i>	0				
	.	0		3	0
	2	.	0.2	,	.
	6	0	62	3	0
	6	7		6	1
		9		2	
<i>Risk</i>	0				
	.	0	0.	2	0
	1	.	1	,	.
	1	0	5	4	1
	7	7	7	7	4
				5	
$R^2 = 0.305, A.R^2 = 0.294, \Delta R^2 = 0.020$					
Model 4					
<i>Altyapı</i>	0				
	.	0		3	0
	3	.	0.2	,	.
	1	0	35	2	0
	0	9		2	0
		6		0	2
<i>Performans Beklentisi</i>	0				
	.	0		2	0
	2	.	0.2	,	.
	1	0	13	9	0
	6	7		8	0
		3		3	3
<i>Risk</i>	0				
	.	0	0.	1	0
	0	.	0	,	.
	5	4	7	3	9
	7	4	7	0	5
				0	

<i>Sosyal Etki</i>	0	0	0.	6	0
	.	.	3	,	.
	3	0	7	1	0
	1	5	5	8	0
	0	0		8	0
$R^2 = 0.427, A.R^2 = 0.414, \Delta R^2 = 0.120$					

Tablo 3. Hiyerarşik regresyon analizi bulguları

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada genel olarak mobil teknolojilerin gelişmesine bağlı olarak turizm sektörüne yönelik geliştirilen uygulamaların yerli turistler tarafından kabul görme ve kullanma niyetlerini etkileyen faktörlerin tespiti ve bu faktörlerin kullanma niyetini şekillendirmedeki gücünün ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede turistlerin mobil turizm uygulamalarını kullanmalarında önemli bir etkisi olduğu düşünülen sosyal etkinin rolü diğer değişkenlerin etkileri kontrol altına alınarak incelenmiştir.

Araştırmaya katılan yerli turistlerin mobil turizm uygulamalarını en çok konaklama rezervasyonu yapma ve başka kullanıcıların tavsiyelerinden faydalanma amacıyla kullandıkları görülürken, seyahat ve biletleme için mobil uygulama kullanımının nispeten daha düşük olduğu gözlenmiştir. Ayrıca yerli turistlerin teknoloji kabul ve kullanım niyetlerini ölçmede etkili olan faktörlerin tespit edilmesi ve ölçülmesinde kullanılan TKKBM boyutları ve ifadelerinin bu olguları açıklamada geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir.

Boyutlar itibariyle değerlendirildiğinde ise mobil turizm uygulama niyetini şekillendirmede en etkili boyutun altyapı boyutu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yerli turistlerin mobil turizm uygulamalarını benimsemesi ve kullanmasında öncelikli olarak kullandıkları cihazlarla uyumlu yazılımların geliştirilmesi, ihtiyaç duyduğu durumlarda müşteri destek hizmetlerinin sunulması, turistlerin kullandıkları diğer bilişim teknolojisi (bilgisayar, tablet vb.) unsurlarıyla uyumlu olması ve kullanıma ilişkin bilgiler yer alacak şekilde uygulamaların geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Performans beklentisi ve algılanan riskin ise kullanma davranışını etkileme ve öngörme gücü %3,9 ve %2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak modele sosyal etki boyutu eklendiğinde performans beklentisinin etkisi hala anlamlı iken, risk algısının etkisi istatistiksel olarak anlamsızlaştığı görülmüştür. Bu durumda işletmelerin risk algılarını yönetmekten ziyade işletmelerin mobil uygulamalarının kullanılmasında sosyal etkiye yönetmesi ve güven sağlama ve kullanımı yaygınlaştırma açısından tavsiye programları kullanılarak mobil turizm uygulamalarının kullanılmasına yönelik bireylerde bir sosyal etki yaratılmasının yeni

geliştirilecek mobil turizm uygulamalarının başarılı olmasında elzem bir rol üstleneceği öngörülmektedir.

Kaynaklar

Adukaite, A., Reimann, A. M., Marchiori, E., & Cantoni, L. (2013). *Hotel mobile apps. The case of 4 and 5 star hotels in European German-speaking countries. In Information and communication technologies in tourism 2014* (pp. 45-57). Springer, Cham.

Ajzen, I. (1985). *From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), Action control: From cognition to behavior* (pp. 11-39). Heilderberg, Germany: Springer.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179e211.

Barragáns-Martínez, A.B., & Costa-Montenegro, E. (2013). *Adding personalization and social features to a context-aware application for mobile tourism. In: A. Waising Loo (Ed.), Distributed computing innovations for business, engineering, and science, information science reference* (pp. 253–265). Hershey: IGI Global.

Brown, A., Kappes, J., ve Marks, J. (2013). Mitigating theme park crowding with incentives and information on mobile devices. *Journal of Travel Research*, 20(10), 1–11.

Chaudhry, B., Wang, J., Wu, S., Maglione, M., Mojica, W. and Roth, E. (2006), “Systematic review: impact of health information technology on quality, efficiency, and costs of medical care”, *Annals of Internal Medicine*, Vol. 144 No. 10, pp. 742-752.

Cheng, S., ve Cho, V. (2011). An integrated model of employees’ behavioral intention toward innovative information and communication technologies in travel agencies. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 35, 488-510.

Davis, F. D. (1986). *A technology acceptance model for empirically testing new end-user information systems: Theory and results (Unpublished doctoral dissertation)*. Sloan School of Management, Massachusetts Institute of Technology, Amherst.

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13, 319-339.

Egger, R., ve Jooss, M. (Eds.). (2010). *Mtourism: Mobile dienste im tourismus*. Wiesbaden: Gabler.

El-Gohary, H. (2012). Factors affecting e-marketing adoption and implementation in tourism firms: An empirical investigation of Egyptian small tourism organisations. *Tourism Management*, 33, 1256-1269.

Fishbein, M., ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley

Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., ve Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179-188.

Höpken, W., Fuchs, M., Zanker, M., ve Beer, T. (2010). Context-based adaptation of mobile applications in tourism. *Information Technology & Tourism*, 12(2), 175–195.

Huang, C. D., Goo, J., Nam, K., ve Yoo, C. W. (2017). Smart tourism technologies in travel planning: The role of exploration and exploitation. *Information & Management*, 54(6), 757-770.

Huang, C. M., ve Chen, S. C. (2015). *Smart Tourism: Exploring Historical, Cultural, and Delicacy Scenic Spots Using Visual-based Image Search Technology*. Applied Mechanics & Materials.

Huh, H. J., Kim, T. T., ve Law, R. (2009). A comparison of competing theoretical models for understanding acceptance behavior of information systems in upscale hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 28, 121-134.

Kennedy-Eden, H. ve Gretzel, U. (2012). A taxonomy of mobile applications in tourism. *E-review of Tourism Research*, 10 (2), 47-50.

Kenteris, M., Gavalas, D., ve Economou, D. (2011). Electronic mobile guides: A survey. *Personal and Ubiquitous Computing*, 15(1), 97–111.

Kim, D. Y. (2009). The moderating effect of individual and organizational factors on information technology acceptance: The case of U.S. CVBS' internet marketing. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 26, 329-343.

Kim, D., ve Adler, H. (2011). *Students' use of hotel mobile apps: Their effect on brand loyalty*. Paper presented at the 16th Graduate Students Research Conference, Houston, TX.

Kim, S. J., ve Kizildag, M. (2011). M-learning: Next generation hotel training system. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 2, 6-33.

Kim, T. T., Suh, Y. K., Lee, G., ve Choi, B. G. (2010). Modelling roles of task-technology fit and self-efficacy in hotel employees' usage behaviors of hotel information systems. *International Journal of Tourism Research*, 12, 709-725.

Lai, I. K. (2015). Traveler acceptance of an app-based mobile tour guide. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 39(3), 401-432.

Lamsfus, C., Xiang, Z., Alzua-Sorzabal, A., ve Martin, D. (2013). *Conceptualizing context in an intelligent mobile environment in travel and tourism*. *Information and communication technologies in tourism 2013* (pp. 1–11). Berlin: Springer.

Lee, H. Y., Kim, W. G., ve Lee, Y. K. (2006). Testing the determinants of computerized reservation system users' intention to use via a structure equation model. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30, 245-266.

Liang, S., Schuckert, M., Law, R., ve Masiero, L. (2017). The relevance of mobile tourism and information technology: an analysis of recent trends and future research directions. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(6), 732-748.

Liu, Y., ve Law, R. (2013). *The adoption of smartphone applications by airlines*. In L. Cantoni ve Z. Xiang (Eds.), *Information and communication technologies in tourism 2013* (pp. 47-57). Innsbruck: Springer.

Ooi, K. and Tan, G. (2016), "Mobile technology acceptance model: an investigation using mobile users to explore smartphone credit card", *Expert Systems with Applications*, Vol. 59, October, pp. 33-46.

Purcell, K., Entner, R. ve Henderson, N. (2010), "The rise of apps culture, internet and American life project", available at: <http://www.pewinternet.org/2010/09/14/the-rise-of-apps-culture/> (Erişim tarihi: 26.10.2018).

Rasinger, J., Fuchs, M., Höpken, W., ve Grün, C. (2007). *Exploring information services for mobile tourist guides: Results from an expert survey*. TTRA Nice, 2007, 4-14.

Rogers, E. M. (1962). *Diffusion of innovations (1st ed.)*. New York, NY: Free Press.

San Martín, H., & Herrero, Á. (2012). Influence of the user's psychological factors on the online purchase intention in rural tourism: Integrating innovativeness to the UTAUT framework. *Tourism Management*, 33(2), 341-350.

Schieder, T. K., Adukaite, A., ve Cantoni, L. (2013). *Mobile apps devoted to UNESCO world heritage sites: a map*. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2014* (pp. 17-29). Springer, Cham.

Statista, "Usage and population statistics". <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (Erişim Tarihi: 29.10.2018)

Tan, G. W. H., Lee, V. H., Lin, B., ve Ooi, K. B. (2017). Mobile applications in tourism: the future of the tourism industry?. *Industrial Management & Data Systems*, 117(3), 560-581.

Uğur, N. G., & Turan, A. H. (2016). Mobil Uygulama Kabul Modeli: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(4), 97-126.

Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis, G.B. ve Davis, F.D. (2003), "User acceptance of information technology: toward a unified views", *MIS Quarterly*, Vol. 27 No. 3, pp. 425-478.

Wang, D., ve Xiang, Z. (2012). *The new landscape of travel: A comprehensive analysis of smartphone apps*. In M. Fuchs, F. Ricci, & L. Cantoni (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2012* (pp. 308-319). Wien: Springer.

Werthner, H., ve Klein, S. (1999). ICT and the changing landscape of global tourism distribution. *Electronic Markets*, 9(4), 256-262.

Wober, K., ve Gretzel, U. (2000). Tourism managers' adoption of marketing decision support systems. *Journal of Travel Research*, 39, 172-181.

Yovcheva, Z., Buhalis, D., & Gatzidis, C. (2012). Overview of smartphone augmented reality applications for tourism. *E-review of Tourism Research*, 10(2), 63-66.

TÜRKİYE'DE CİTTASLOW HAREKETİ'NİN KENTLERE ETKİSİ

Öğr. Gör. Abdullah ELMAS^{113*}

"...yavaşlığın düzeyi anının yoğunluğuyla doğru orantılıdır; hızın düzeyi unutmanın yoğunluğuyla doğru orantılıdır. Yavaşlıkla anımsama, hız ile unutma arasında gizli bir ilişki vardır. Bir şey anımsamak isteyen kimse yürüyüşünü yavaşlatır. Buna karşılık, az önce yaşadığı kötü bir olayı unutmaya çalışan insan elinde olmadan yürüyüşünü hızlandırır..." (Milan Kundera)

Özet: İtalyanca ‘citta’ (kent) ve İngilizce ‘slow’ (yavaş) kelimelerinden oluşan Cittaslow Hareketi, nüfusu 1.500 ile 50.000 arasında olan küçük kentlerin veya büyük kasabaların dâhil olabildiği uluslararası bir ağdır. Sakin şehir (Cittaslow) yerel ve geleneksel kültürü koruyan, yaşamın rahat ve keyifli bir hızla devam etmesini destekleyen ekolojik ve insancıl bir harekettir. Cittaslow Hareketinin ana fikri, yerel çevrenin ve o yerel çevreye ait yerel lezzetlerin kalitesinin artırması (veya var olanın korunması) ve böylece o yerleşimde yaşayanlar ve oraya ziyarete gelenler için ‘iyi yaşama’ koşullarının sağlanması olarak özetlenmektedir. Bu çalışma ile Türkiye’de sakin şehir unvanı almış kentlerde sakin şehir unvanı ile birlikte meydana gelen sosyo-ekonomik değişimlerin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sakin şehir unvanı alan kentlerin bu unvanı almadan önce ve unvanı aldıktan sonra bu kentlerdeki değişimleri sosyal, ekonomik, turizm ve kalkınma gibi çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Araştırma doküman analizi ve görüşme tekniklerine dayalı nitel bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Sakin Şehir/Cittaslow, Yerelleşme, Şehirleşme, Kalkınma.

* Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yerel Yönetimler Bölümü, abdullahelmas@siirt.edu.tr

Abstract: The cittaslow movement is an international network of small cities or large towns with a population of 1,500 to 50,000, with the words ‘slow’ in Italian and ‘Citta’ in English. The Slow City (Cittaslow) is an ecological and humane movement that preserves the local and traditional culture, which supports the survival of life at a comfortable and pleasant pace. The main idea of the Cittaslow movement is to improve the quality of local environment and local tastes (or protection of existing ones) and thus to provide ‘good living’ conditions for residents and visitors. In this study, it is aimed to analyze the socio-economic changes in the cities which have been named as the quiet city in Turkey together with the Slow city title. For this purpose, after obtaining the title of a Slow city, the changes in these cities will be evaluated in terms of various variables such as social, economic, tourism and development. The research is a qualitative study based on Document Analysis and interview techniques.

Key Words: Slow City/Cittaslow, Decentralization, Urbanization, Development.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle şehirler hızlı çalışılan, hızlı yaşanan ve üretmekten çok tüketen, kendi kendine yetmeyen yaşam alanları haline gelmiştir. Kentler, kuruluş amaçları olan insanların bir arada güven içinde yaşadıkları yerler olmaktan çıkmış, insanların daha hızlı hareket etmeleri ve daha hızlı çalışmalarını için tasarlanan mekanlara dönüşmüştür. İnsanların birbirlerinin sıcaklığına sığındıkları, sosyalleştikleri, el emeklerini birbirlerine sundukları sosyal korunaklar olmaktan gittikçe uzaklaşan kentler, insanların tüketim için yaşadıkları sahneler haline almıştır. Yaşamın hızlanması sonucu insanlar daha hızlı yemek yemek, daha hızlı alışveriş yapmak, gidecekleri yere daha hızlı varmak için belli bir tempo içinde koşturup durmaktadırlar. Bu yaşam tarzı bakkallar, manav, terzi gibi küçük esnaf yerine AVM’leri, çocuklarımızın oyun oynayacağı alanlar yerine otoparkları, daha çok park ve yeşil alan yerine geniş otoyolları hayatımıza sokmuştur. İnsanın en önemli değeri olan kısıtlı yaşamını sağlıksız yiyecekler, hava kirliliği, trafik, yalnızlık ve tüketimle harcaması modern yaşamın vazgeçilmezi olarak sunulmuştur. Popüler kültürün desteklediği hayatı yaşamak için zamanı olmayan, işine arabasıyla hızla giden, oturup kahve içecek bir yarım saati bile olmadığı için yürürken kahvesini içen, yetişmesi gereken bir yerler olduğu için yemekten zevk almak yerine ayakta hızlı bir şekilde “beslenen”, komşularını veya yerel esnafı tanımayan modern insan modelinin sürdürülebilir olmadığı ortadadır.

Bu yaşam tarzı modern insanda depresyon, kalp hastalıkları ve kanser gibi birçok hastalığa neden olmasının yanı sıra; kentleri de sürdürülemez hale getirmiştir. Hızlı yaşam tarzının oluşturduğu kentler artık kendi kendine yetmemektedir. Bu kendi kendine yetmeyen kentler de, sadece yakın çevresindeki değil, dünyanın birçok köşesindeki kaynakları, üstelik binlerce kilometre uzaklıktan getirterek yok ederken, aynı zamanda hem doğayı hem insanları tüketmektedir. İnsanların daha çok tüketmesi, bir yerden bir yere daha hızlı gitmesi için tasarlanan kentler insanları doğadan ve birbirlerinden kopartmış ve tek alternatif haline gelmiştir. Tüketim odaklı hayatın insanlara mutluluk ve huzur getirmediği, insanların farklı bir yaşam biçimi aramaları kentsel boyutta Cittaslow hareketini ortaya çıkarmıştır. Cittaslow felsefesi yaşamın, yaşamaktan zevk alınacak bir hızda yaşanmasını savunmaktadır. Cittaslow hareketi, insanların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, teknolojinin kolaylıklarından yararlanan kentlerin gerçekçi bir alternatif olacağı hedefiyle yola çıkmıştır (www.cittaslow.org).

Yavaş Yaşam

Yavaş yaşamak, hayattan zevk alabilmek, sevdiğimiz ve kendimize zaman ayırabilmek, hız için dünyaya zarar vermemektir. Arkadaşlarımızla yürürken kahve içmek yerine oturmak ve onlara zaman ayırmaktır. Hayatın hızlı gidersek erken varacağımız bir varış noktası yoktur, önemli olan hayatımızı nasıl yaşadığımızdır, her geçen anın değerini bilmemizdir.

Kent Ruhu

Her kentin geçmişinden gelen, kentin tarihi, yerel özellikleri gibi unsurlarından oluşan bir ruhu vardır. Kent ruhu bir anda oluşturabilecek bir şey değildir ancak yanlış politikalar sonucu bu ruhunu kaybetmesi oldukça kolaydır. O topraklarda yaşayan uygarlıkların, üretilen ürünlerin, söylenen şarkıların, yazılan şiirlerin, dostlukların, yaşananların birikimi olan bu ruh bir kenti diğerlerinden ayırır. Cittaslow, kent ruhunun korunarak kalkınmasıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma

Küçük kentlerde istihdam ve sosyal olanakların eksikliği nedeniyle özellikle gençler büyük şehirlere göç etmektedir. Ekonomik gücü olmayan kentler zamanla ölmektedir. Kentin kendi kimliğine sahip çıkarak kalkınması mümkündür. Kentin doğasına, esnafına, kültürüne, tarihine,

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

yemeklerine, ürünlerine saygı duyarak bir kalkınma sahip çıkarak geliştirmesi sosyal ve ekonomik hayatın canlanması kentin ayakta kalması için şarttır.

Yavaş Yemek

Yemek yemek kalori alımına yönelik mekanik bir eylem değil sosyal bir tercihtir. Yemek yeme tercihimiz tohumu, tarlada çalışan işçileri, mutfak endüstrisini, doğaya verilen veya verilmeyen zararı, mutfak çalışanlarını ve daha birçok unsuru etkilemektedir. Yavaş yemek iyi, temiz ve adil gıdayı tercih etmektir.

Yavaş hareketini öz olarak tanımlamak gerekirse; Bilgi -iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesiyle, bu hızlı gelişimin toplumsal hayatı dönüştürmesi bu dönüşümün insanların hayattan zevk alacak unsurları gözden kaçırmamasını önlemektir (Honore 2008).

1. CİTTASLOW HAREKETİ VE BAŞLANGIÇ HİKÂYESİ

İtalyanca Citta (Şehir) ve İngilizce Slow (Yavaş) kelimelerinden oluşan Cittaslow Sakin Şehir anlamında kullanılmaktadır. Cittaslow Ağı, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için Slow Food hareketinden ortaya çıkmış bir kentler birliğidir. Küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin katıldığı bir birliktir.

Dolayısıyla Cittaslow, şehirlerin hangi alanlarda önemli ve özel olduklarını düşünmeleri ve bu özelliklerini korumak için strateji geliştirmeleridir. Şehrin dokusunun, renginin, müziğinin ve hikâyesinin uyum içinde, şehir sakinlerinin ve ziyaret edenlerin zevk alabilecekleri bir hızda yaşanmasıdır. Yerel zanaatları, tatları ve sanatları sadece eskilerin hatırlayabildiği kavramlar olmaktan çıkarmak için bunları çocuklarımızla ve misafirlerimizle paylaşmaktır. İnsanların kendi sağlıklarını ön planda tutmalarıdır. Bunu gerçekleştirmek için, hava, gürültü, ışık ve elektromanyetik kirliliklerin sürekli kontrol edilmesi ve sağlığı tehdit etmeyecek boyutta tutulmasıdır. Çöp toplama saatlerinden ilaçlamaya kadar birçok konuda önlem almak ve uygulamaktır. Yerel üreticileri desteklemek ve onların ürünlerini satabilecekleri satış merkezleri oluşturmaktır. Çevreye ve insana zararlı olmayan alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesidir. Belki de en önemlisi bir şehrin, dünyada binlerce birbirinin aynı şehirden kendini farklılaştırmasıdır.

Öte yandan Cittaslow hareketinin başlangıç hikayesine bakıldığında ise: 1986 yılında Roma'daki Piazza Spagna (İspanyol Merdivenleri) meydanında Fast Food zincir restoranlarının en önemli temsilcisi olan MC Donald's ilk restoranını açması ile İtalyan gazeteci ve yazar olan Carlo Petrini bu durumu protesto etmek amacıyla bir eylem çağrısı yapar ve zamanla *Slow Food (Yavaş Yemek)* adlı bir manifestoya dönüşen bir süreci başlatır. Bu manifestoya göre hızlı yemek kültürü, hızlı bir hayatın getirisi ve dayatmasıdır. Hızlı sürdürülen bir yaşam, kendiliğinden her alanda hızlı bir tüketimi doğurur. Bu da geleneksel ve doğal olana karşılık fabrikasyon ve yapay ürünlerin çeşitliliğini arttırmaktadır. Carlo Petrini Yavaş Yemek (Slow Food) hareketinde sembol olarak kendine bir salyangoz seçiyor. Hayat içinde sürekli yiyerek ağır ağır ilerleyen salyangoz, bir anlamda insanoğlunun yolculuğunu temsil ediyor. Slow Food olarak başlayan bu akım zamanla büyük bir destekçi kitlesine ulaşıyor ve Uluslararası sürdürülen büyük bir organizasyona dönüşüyor. Ayrıca yaşam içindeki her alana yayılması gerektiği düşünülerek; Cittaslow, 1999 yılında İtalya'da kurulmuş uluslararası bir belediyeler birliği olarak kuruyor. Kelime kökeni İtalyanca "*Citta (Şehir)*" ve İngilizce "*Slow (Yavaş)*" kelimelerinin birleşmesiyle türetilen **Cittaslow**, "*Sakin Şehir*" anlamında kullanılmaktadır. Yavaş Hareketi'nin bir parçası olarak bilinmektedir. Greve in Chianti'nin eski belediye başkanı Paolo Saturnini'nin vizyonu doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Paolo Saturnini yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla kentlerin kendilerini değerlendirmelerini ve farklı bir kalkınma modeli ortaya koymaları fikrini ulusal boyuta taşımıştır. İdealleri kısa zamanda Bra (Francesco Guida), Orvieto (Stefano Camicchi) ve Positano (Domenico Marrone) belediye başkanları ve Slow Food başkanı Carlo Petrini tarafından benimsenmiştir. Günümüzde 30 ülkede 241 üyeye yayılan Cittaslow hareketinin amacı Slow Food felsefesini kentsel boyuta taşımaktır.

1.1. Organizasyon Yapısı

Cittaslow Birliğinin organizasyon yapısında 3 ana organ vardır. Ulusal ağların temsilcilerinden oluşan ve karar verici Koordinasyon Komitesi, hareketin bilimsel altyapısını oluşturan ve genel hatlarını çizen Bilim Komitesi ve birliğin operasyonel yanıyla sorumlu Sekreteryaya (Genel Merkez).

Cittaslow birliği ulusal ağlardan oluşmaktadır. Bir ülkede 3 Cittaslow olması durumunda ulusal ağ kurulabilir. Ulusal ağlar kendi ülkelerindeki adaylık sürecini yönetirler ve Genel

Altyapı Politikaları

1. Tarihi merkezlerin ve/veya kültürel ve tarihi değer çalışmalarının geliştirilmesi ve ıslah edilmesi için planlar
2. Güvenli ulaşım ve trafik için planlar
3. Okulları ve kamusal binaları bağlayan bisiklet yolları
4. Özel taşımacılık ve trafiğin toplu taşıma ve yaya alanları ile bütünleştirilmesi üzerinden, alternatif ulaşımı destekleyen planlar (toplu taşıma alanlarına bağlanan ilave kentsel araba park yerleri, bisiklet yolları, okullar ve işyerlerine erişim sağlayan yaya güzergâhları, vb.)
5. Kamusal ve kamu ile ilgisi olan alanların engelliler için erişilebilir olması, mimari engellerin kaldırılması ve teknolojilere erişimin sağlanmasının garanti altına alınabilmesi için uygulanmalar
6. Aile yaşantısını kolaylaştıran ve yerel aktivitelere olanak sağlayan programların teşvik edilmesi (eğlence ve spor faaliyetleri, okul ve aile arasında bağ oluşturmayı amaçlayan aktiviteler, yaşlılar ve kronik hastalar için ev yardımı da dahil olmak üzere çeşitli yardımlar, sosyal tesisler, belediye çalışma saatlerinin düzenlenmesi, umumi tuvaletler)
7. Tıbbi yardım merkezi
8. Vasıflı yeşil alanların asgari teçhizata sahip olması ve hizmet altyapıları (yeşil alanların birbiriyle bağlantıları, oyun sahaları, vb.)
9. Ticari malların dağıtımı ve “doğal ürünler için ticari merkezler” oluşturulması için plan
10. Mağaza sahipleriyle, zor durumda olan vatandaşlarla ilgilenme ve yardım etme üzerine mutabakat: “dost mağazalar”
11. Bozulmakta olan kentsel alanların ve şehrin yeniden kullanılmasına yönelik projelerin iyileştirilmesi
12. Kent tarzının yeniden yapılandırılması ve iyileştirmesi için bir program
13. U.R.P. (kentsel yenilenme programı) işlevlerinin, Cittaslow bilgi bürolarıyla bütünleştirilmesi

Kentsel Kalite için Teknolojiler ve Tesisler

1. Biyomimari için büro ve biyomimarinin teşvik edilmesi yönündeki bilgilendirme projesi için görevlendirilen personelin eğitimi için programlar

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

2. Şehri, fiber optik kablolar ve kablosuz sistemler için teçhiz etmek
3. Elektromanyetik alanları gözlemlene sistemlerinin benimsenmesi
4. Çevre ve manzarayla uyumlu çöp kutularının tedarik edilmesi ve çöplerin belirlenmiş zaman tablolarına göre kaldırılması
5. Toplu ve özel alanlarda; önemli, çevresel olarak uygun bitkilerin, tercihen bahçe/peyzaj mimarisi ölçütlerine uygun çizgilerdeki yerel bitkilerin, yetiştirilmesine yönelik promosyon ve programlar
6. Vatandaşlara hizmet sağlamak için planlar (Belediye hizmetlerinin internet üzerinden duyurulması, vatandaşlar için internet tabanlı bir belediye ağı oluşturulması ve vatandaşların bu ağı kullanmaları yönünde eğitilmeleri)
7. Özellikle gürültülü alanlarda gürültünün kontrol edilmesi için plan
8. Renklerle ilgili plan
9. Elektronik evden çalışmanın (telework) teşvik edilmesi

Yerel Üretimi Korumak

1. Organik tarımcılığın geliştirilmesi için projeler
2. Esnaf ve zanaatkarlar tarafından üretilen ürünlerin, eşya ve el işlerinin kalitesinin sertifikalandırılması
3. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan esnaf ve zanaatkarların ve/veya el işi ürünlerinin korunması ve himayesine yönelik programlar
4. Yok olma riskiyle karşı karşıya olan geleneksel çalışma ve meslek yöntemlerinin himayesi
5. Organik ve/veya yerel topraklarda üretilmiş ürünlerin kullanılması ve restoranlar, okul kafeteryaları ve himaye altındaki yapılarda yerel geleneklerin muhafaza edilmesi
6. Yavaş Yemek ile işbirliği içerisinde, okullarda tat ve beslenme konusunda eğitim programları
7. Yok olma riski altında olan şarap ve gastronomik yavaş yemek çeşitleri için, aktivitelere destek olmak
8. Yerel ürünlerin tespit edilmesi ve bu ürünlerin ticarileşmesi için destek (pazarlarda yerel ürünler için yer ayrılması vb.)
9. Şehirdeki ağaçların sayılması ve büyük ya da “tarihi ağaçların” değerinin artırılması
10. Yerel kültürel etkinliklerin teşvik ve muhafaza edilmesi
11. Kent ve okul bahçelerinin geleneksel yöntemlerle yetişmiş yerel ekinler için geliştirilmesi

Misafirperverlik

1. Turist bilgisi ve nitelikli misafirperverlik için eğitim kursları
2. Tarihsel merkezlerde, yol gösteren turist güzergâhları ile birlikte, turist işaretlerinde uluslararası işaretlerin kullanılması
3. Ziyaretçilerin şehre yaklaşmalarını ve bilgi ve hizmetlere erişimlerini kolaylaştırıcı resepsiyon yönergeleri ve projeleri (otopark, resmi kurumların açılış saatlerinin uzatılması/esnetilmesi, vb.), özellikle takvimlendirilmiş etkinlikler için
4. Şehrin “yavaş” güzergâhlarının düzenlenmesi (broşürler, internet siteleri vb.)
5. Turistik işletmeciler ve mağaza sahiplerinin, ücret şeffaflığı ve fiyatların müessesenin dışında sergilenmesi gerekliliği konusunda bilinçlendirilmesi

Farkındalık

1. Vatandaşlara Cittaslow olmanın amaçları ve prosedürleriyle ilgili bilgi sağlayan kampanyalar
2. “Yavaş” felsefesini kazanmada sosyal yapıların dâhil edilmesi için programlar ve Cittaslow projelerinin uygulanması. Özellikle; eğitsel bahçe ve parklar, kitap olanak ve hizmetleri ve bitkilerin tohumlarının korunması projelerine katılım
3. Slow City ve Slow Food faaliyetlerinin yaygınlaştırılması için programlar

Slow Food Faaliyetlerine ve Projelerine Destek

1. Yerel Slow Food Örgütlenmesinin (Convivium) kurulması
2. Slow Food ile işbirliği yaparak okullar için tat ve beslenme üzerine eğitim programları düzenleme
3. Slow Food ile işbirliği yaparak okul sebze bahçelerinin kurulması
4. Arca veya Slow Food Merkezlerinin, yok olma riski altında olan türlere veya ürünler için bir veya daha çok projelerini uygulamak
5. Yavaş Yemek tarafından temin edilen yerel bölge ürünlerinin kullanılması ve beslenme geleneklerinin, katma yemek eğitim programlarıyla birlikte, müşterek yemek servisleri, himaye altındaki yapılar ve okul kantinleri içerisinde muhafaza edilmesi
6. Yavaş Yemek ile işbirliği içerisinde, “Mercati della Terra” nın yerine getirilmesiyle elde edilen tipik yerel bölge ürünlerinin desteklenmesi

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

7. “Terra Madre” projesinin ve yemek cemiyetlerinin ortak eşleştirme ile desteklenmesi

2. SAKİN ŞEHİR’ İN TURİZM COĞRAFYASINDAKİ YERİ

Yavaş şehirler hareketinin ortaya çıkışı ve tüm dünyada benimsenmesiyle “yavaş turizm” kavramı da konuşulmaya başlanmıştır. Çünkü bu şehirler sahip oldukları bu özellikleriyle insanlar tarafından merak edilmiş, daha sakin ve doğal ortamlarda dinlenmek isteyen turistler için cazip alanlar olarak görülmüş ve insanların bu alanlara ziyaret etmeye başlamalarıyla; yeni bir turizm şeklini ortaya çıkarmıştır. Turizm gelişmeye başladığı bölgenin zamanla mekânsal, toplumsal ve ekonomik yapısı üzerinde birtakım olumlu ve olumsuz değişimlere neden olduğu bilinmektedir (Ünal, 2016:20).

Yavaş turizm, bir diğer adı ile Eko-Gastronomik turizm, belirli bir doğa, manzara, kültür, gastronomi, tarih ve geleneklerin tadını çıkarmak için her bireyin haklarını korumayı amaçlayan, sorumlu ve yenilikçi turizm tanıtımı için yapılan çabalardır (Sezgin ve Ünüvar, 2011:124). Yavaş Turizmin deneyimleri birbirini izleyen altı boyuttan oluşmaktadır Dall’aglio, Nazzaruolo ve Zago, 2011):

Yavaşlık

Zaman

Sürdürülebilirlik

Heyecan

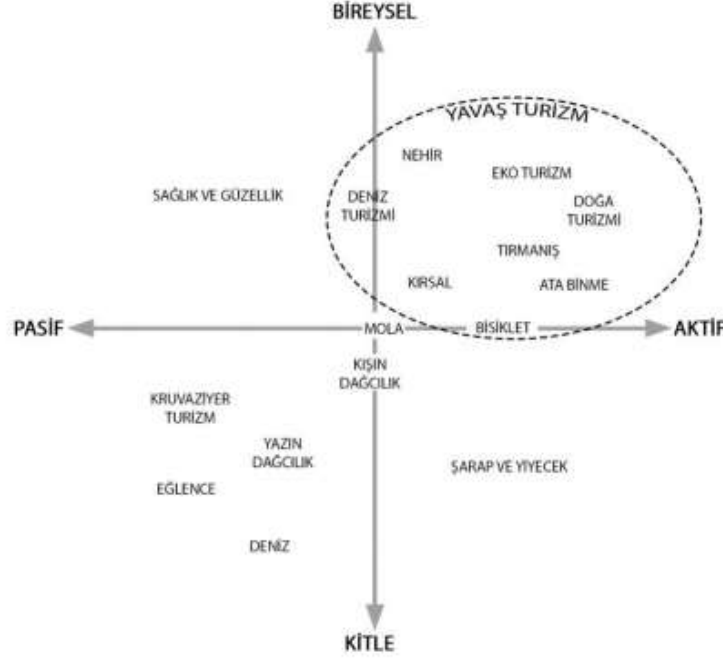
Kirlilik

Gerçeklik

Yavaş turizmin felsefesinde konukseverlik vardır. Kökeni binlerce yıla dayanan konukseverlik olgusu genellikle normalde o haneden olmayan kişilere yiyecek-içecek sunma bazen de kalacak yer temin etme olarak tanımlanmaktadır. Gerçek bir konuksever davranışı misafirlere yardım eden, onlara kalacak yer sağlayan, onları koruyan ve eğlendirerek hizmet ederek sağlanır (Ritzer, 2007:129-130).

Öte yandan turizm türlerinin, turizmin kendine özgü nedenlerine bağlı olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülür. Williams & Lew (2015), Doğanay (2013), Doğaner (2001), Özgüç (2003), yapmış oldukları sınıflandırmalarda, turizmi ;

amaçlarına göre (deniz-kum-güneş, kültür, inanç, doğa turizmi...), katılımcı sayısına göre (bireysel, grup, kitlesel turizm), kırsal turizm, şehir turizmi veya sürdürülebilir turizm türleri çerçevesinde çeşitli gruplar altında toplamışlardır. Şekil 1’de de görüldüğü gibi yavaş turizmin kapsamı içerisine giren aktivitelerden anlaşılacağı üzere yavaş turizm daha aktif ve bireyselliği ön plana çıkararak bir yaklaşımdır.

Şekil 1: Yavaş turizm ürünleri (Dall'Aglio, Nazzaruolo, Zago,2011:22)

Yavaş turizm aslında bu turizm şekillerinin büyük bir çoğunluğunu kapsayan amaçlara sahiptir. Bu turizm faaliyetinde ‘‘yöre halkı tarafından, yerel, doğa ve kültüre dayalı bir küçük ölçekli turizm faaliyeti’’, ‘‘çevre koruması ve yerel halkı gözetken bir anlayış, yerel halkın karar verme mekanizmalarında yer alması ve hatta sürdürülebilirlik’’ ilkeleri hâkimdir. Bu özellikler yanında; deniz-kum-güneş, kültürel özellikler, sağlık, inanç veya doğa kaynakları olan bu şehirlerde ‘‘yavaş turizmin’’ ölçütlerini oluşturmak mümkündür. O halde sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde yavaş turizmi bu turizm türlerinin merkezine oturtabiliriz. Şekil 2’de görüldüğü gibi yavaş turizm, sahip olduğu yavaş şehir kriterlerini daima korumalı, ancak turizm türlerinden birine veya birkaçına da sahip olmalıdır. Dolayısıyla yavaş turizmin sürdürülebilir turizm çerçevesinde ancak ayrı bir başlık altında ele alınması daha doğrudur (Ünal, 2016: 21).

Şekil 2:Yavaş Turizm ve Diğer Eko Turizm Ürünleri (Dall'Aglio, Nazzaruolo, Zago,201:22)

Yavaş Turizm diğer turizm şekillerini kapsacıyı ancak bağımsız bir turizm şekli olarak ele alınabilir.

3. TÜRKİYE’DE SAKİN ŞEHİRLER

Türkiye’de Sakin Şehir Hareketi İzmir’e bağlı Seferihisar’ın 28 Kasım 2009 tarihinde Türkiye’nin ilk, dünyanın 129. Sakin Şehri olarak Sakin Şehirler zincirinde yerini almasıyla başlamış oldu. Bu hareketin Türkiye’de yaygınlaşması için yapılan çalışmalar sonucunda 2010 yılında Sakarya’nın Taraklı, Çanakkale’nin Gökçeada, Aydın’ın Yenipazar ve Muğla’nın Akyaka beldeleri, Sakin Şehir olmak için çalışmalara başladı. 24 Haziran 2011 tarihinde Polonya’nın Lidzbark Warminski şehrinde yapılan Sakin Şehirler Genel Kurulu’nda birliğe katılımı kabul edilen şehirlerle birlikte Türkiye’deki Sakin Şehir sayısı beşe çıktı ve böylece Türkiye’de Sakin Şehir Ulusal Ağı kurulmuş oldu (www.cittaslow.org). Seferihisar bu gelişmenin ardından "Sakin Şehirler İcra Kurulu"na 16. üye olarak girdi. Şuan Türkiye’de 15 şehir bu unvanı almıştır. Tablo 1’de görüleceği üzere Türkiye’deki sakin şehirler ve bu şehirlerin unvanı alma tarihleri şu şekildedir

Tablo 1: Türkiye'deki Sakin Şehirler

Sıra	Sakin Şehrin Adı	Üyelik Tarihi
1	Seferhisar-İzmir	2009
2	Akyaka-Muğla	2011
3	Gökçeada-Çanakkale	2011
4	Taraklı-Sakarya	2011
5	Yenipazar-Aydın	2011
6	Perşembe-Ordu	2012
7	Vize-Kırklareli	2012
8	Yalvaç-Isparta	2012
9	Halfeti-Şanlıurfa	2013
10	Şavşat-Artvin	2015
11	Uzundere-Erzurum	2016
12	Eğirdir-Isparta	2016
13	Göynük-Bolu	2017
14	Gerze-Sinop	2017
15	Mudurnu-Bolu	2018

17 Mart 2018 tarihinde Belçika'nın Maaseik kentinde gerçekleştirilen Cittaslow Uluslararası Komite Toplantısı'nda Mudurnu Belediye Başkanı Mehmet İnegöl'e sertifikası verilmesi ile Mudurnu'nun ulusal ve uluslararası alanda bilinirliğinin artmasına katkı sağlanmıştır. Ana karakteristiğini yöresel mutfak, yerel müzik ve folklor gibi unsurların oluşturduğu yavaş şehirlerin sayısı dünyada olduğu gibi Türkiye'de her geçen gün artış göstermektedir (Tablo 1). Günümüzde sayıları on beşe yükselen yavaş şehirlerimiz şunlardır: Seferhisar, Gökçeada, Akyaka, Perşembe, Taraklı, Vize, Yalvaç, Yenipazar, Halfeti, Uzundere, Şavşat, Gerze, Göynük ve Eğirdir'den sonra Mudurnu en son bu unvanı alan kentimizdir.

4. TÜRKİYEDE SAKİN ŞEHİR HAREKETİNİN KENTLERE ETKİSİ

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Sakin şehir hareketi kentleri hem olumlu hem de olumsuz birçok yönden etkilemiştir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’deki sakin şehir üyesi olan 15 kentin belediye Cittaslow sorumlusu ile yapılan mülakatlar ve basına yansıyan haberler ile yapılan bilimsel çalışmalara bütüncül bir perspektiften yer verilecektir. Çalışmada öncelikle Türkiye’deki sakin şehirlerin sakin şehir unvanını almak için yaptıkları çalışmalara yer verilmiştir.

4.1. Türkiye’deki Sakin Şehirlerin Sakin Şehir Unvanını Almak İçin Yaptıkları Çalışmalar

4.1.1. Seferhisar

28 Kasım 2009 tarihinde Türkiye’nin ilk, Dünyanın 129. yavaş şehri olarak seçilmiştir. Seferhisar, küreselleşmenin kentleri aynılaştırmasına ve özelliklerini yok etmesine karşı çıkan birliğin belirlediği kriterleri yerine getirerek Türkiye’nin ilk Cittaslow unvanını almıştır. İzmir’in güneybatısında yer alan ilçenin nüfusu (2015) 36335 kişi olup, yaklaşık üç bin yıllık tarihi bir geçmişe sahiptir. Ekonomik faaliyetlerin genellikle tarıma dayandığı ilçe, özellikle organik ürünleriyle tanınmıştır. Sokak lambalarının güneş enerjisiyle çalıştırmak için alt yapısını hızla tamamlamaya çalışan şehir, Cittaslow kriterlerini yerine getirmekle birlikte, birçok projeyi de hayata geçirmiştir (Ünal, 2016: 27). Seferhisar’da Kriterlerin her birisi için hali hazır olan çalışmaları hızlandırılması ve belgelendirilmesi şeklinde bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları Mecliste kararları resmileştirmişlerdir. Örneğin üretici pazarını sadece yerel halkın katılabileceği yapıya dönüştürülmüş ve ikameti Seferhisar dışında olan birisinin gelip Seferhisar’da Pazar kurması engellenmiştir. Ayrıca yerli halktan Pazar kurmak için işgaliye de alınmamıştır. Sığacık merkezde artık kadınlar dâhil herkes sürdürülebilir bir biçimde üretim yapıp doğrudan tüketiciye ulaştırmaya başlamışlardır ve böylelikle aracı ortadan kaldırılmıştır.

4.1.2. Gökçeada

2006 yılında Carlo Petrini’nin Gökçeada’yı ziyareti sonrasında slow food ve akabinde cittaslow fikri Gökçeada’da özellikle akademik çevrelerde bolca dillendirilmeye başlanmasıyla birlikte Gökçeada Belediyesi tarafından 2008 – 2009 yıllarında AB eş finansmanı ile İtalya’nın Sardunya Adası Mandas Belediyesi ile ortaklaşa yürütülen “*Organik Yaşamı Ada’da Öğrenmek*” isimli proje ile Ada’nın İtalya ile olan ilişkileri artırılmıştır. Ayrıca Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine bağlı olarak 2008 yılında kurulan ve 2010 – 2011 akademik yılında Gastronomi ve

Balıkçılık Teknolojisi bölümleri ile eğitim öğretim hayatına başlaması ile slow food konusundaki çalışmalarda da artış yaşanmıştır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak 2010 yılından itibaren hazırlanmaya başlanan başvuru dosyası 2011 yılı içerisinde İtalya'ya sunulurken Gökçeada, Seferihisar'dan sonra Türkiye içindeki dört Belediye ile birlikte Uluslararası Cittaslow Birliği'ne üye olarak Dünya'nın ilk ve tek Cittaslow Adası olmuştur.

Çalışmalar yürütülürken Belediye adına süreç Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü bünyesinde yürütülmüştür. Ancak başvuru dosyasının hazırlanmasında Belediyenin tüm birimlerinden (Belediye Meclisi, Fen İşleri Müdürlüğü, Mali Hizmetler Müdürlüğü, Çevre Kontrol Müdürlüğü, Zabıta Amirliği gibi) görüş ve bilgi toplanmıştır. Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü tarafından teklif dosyası hazırlandıktan sonra hukuki anlamda bir uluslararası birlik statüsü olduğu için Belediye Meclisinin kararı alınmış ve Bu karar bağlamında 5393 Sayılı Belediye Kanunu hükümleri uyarınca İçişleri Bakanlığında izin alındıktan sonra başvuru dosyası öncelikle Cittaslow Türkiye adına Seferihisar Belediyesi tarafından incelenmiştir. Daha sonra onların uygun görüşleri ile birlikte İtalya'da bulunan genel merkez tarafından kabul edilmiştir.

Öte yandan Gökçeada'da sorumlular Cittaslow fikrinin asıl çıkış noktası küreselleşen ve birbirinin aynı olmaya başlayan mekanların yarattığı yeknesaklıktan kurtularak her şehrin kendine özgü dokusunu ve değerlerini yaşatması bilince ile adaylık sürecinde kronolojik olarak şu çalışmalarım yapmışlardır;

a. Gökçeada'nın cittaslow olarak kabul edilmesinin temelinde çok kültürlü yapısı ve yapının getirdiği değerlerinin korunmasında gösterilen özen ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki her ne kadar 1400'lü yılların sonunda Osmanlı egemenliğine geçse de Cumhuriyet dönemine kadar Helenik karakterini koruyan Gökçeada'da Türk – İslam emareleri ancak 1800'lü yılların ikinci yarısında kendisini hissettirmeye başlamıştır. İlçe Merkezinde yer alan ve 1800 'lü yıllara tarihlenen Merkez Camisi de bu durumun en büyük kanıtıdır. Lozan Barış Anlaşması ile Türkiye sınırları içerisinde yer alsa da 1930'lu yıllarda mübadele dışı bırakılan Gökçeada'da egemen olan Rum kültürü etkilerini özellikle 1960'lı yıllara kadar aktif olarak sürdürmüştür. Devlet tarafından 1940'lı yıllarda uygulanan iskan politikaları ile ada içerisindeki Türk nüfus arttırılmaya çalışılsa da 1960'lı yıllarda dış politikada yaşanan gelişmelere kadar bu çalışmalar adanın genel demografik yapısı göz önüne alındığında sınırlı olmuştur. 1960'lı yıllarda yaşanan dış politika

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

değişikliği ve sonrasındaki 1970’li ve 1980’li yıllardaki iskan uygulamaları ile ada içerisindeki demografik yapı tamamen değişmiştir. Temelde Müslüman Türk ve Ortodoks Rum ekseninde düşünülse de adada iskan edilen Türklerin ülkenin çeşitli yerlerinden (Trabzon, Rize, Isparta, Muğla, Çanakkale, Bulgaristan Göçmenleri gibi) getirilmiş olduğu göz önüne alındığında ada içerisindeki kültürel mozaik çok daha fazla ortaya çıkmaktadır. Gökçeada’da yapılan tüm sosyolojik çalışmaların bu gerçekler üzerinde düşünülmesi adanın korunması gerek en önemli değerleri de ortaya çıkmaktadır. Son 20 yıllık zaman incelendiğinde Adanın yakın tarihte ev sahipliği yaptığı tüm kültürel ve sosyal değerlerin korunması yolundaki çalışmaların önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından günümüze kadar olan sürecin bir bütün olarak değerlendirilmesi yerinde olacak ve bu tarihlerde ada içerisindeki gelişmeler kronolojik olarak incelenmelidir.

- i. 1990’lı yıllarda yaşanan olumlu gelişmeler ile (Ada üzerinde uygulanan devlet politikalarının değişmesi ile) öncelikle ada içerisindeki tarım açık ceza evi kapatılmış;
- ii. 1992 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan kırsal kalkınma programı ile ada tarımı iyileştirilmeye çalışılmış böylelikle adada yaşayan halkın ekonomik olarak desteklenmesi planlanmıştır;
- iii. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren adada turizm faaliyetleri artırılmış adaya özellikle yabancı turistlerin girişleri noktasında yaşanan bürokratik engeller ortadan kaldırılmış;
- iv. 2002 yılında uygulamaya başlanan organik tarım uygulamaları ile geleneksel tarımın uygulama alanı artırılmış, uzun yıllar kendi kaderine terk edilen zeytin ağaçları ile üzüm bağları devlet desteği ile ıslah edilmiş; buna bağlı olarak ada içerisinde geleneksel üretim olan zeytinyağı ve şarap üretimi artmaya başlamış;
- v. 2006 yılında kurulan Slowfood Convivium ile geleneksel ada mutfağı konusunda çalışmalara başlanmıştır;
- vi. 2007 yılında hazırlanıp, 2008 ve 2009 yıllarında uygulanan Organik Yaşamı Ada’da Öğrenmek projesi ile tarım turizmi konusunda bir strateji yaratılarak ada içerisindeki tüm kanaat önderlerinin adanın tüm kültürel değerlerinin korunması noktasında birlikte hareket etmeleri sağlanmıştır;

- vii. 2008 yılında ada içerisinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı dört yıllık lisans eğitimi veren Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu kurularak bu okul bünyesinde ada gastronomisinin bilimsel olarak araştırılması çalışmaları başlanmış,
- viii. 2000'li yılların başından itibaren ada içerisinde yapılan başta Koruma Amaçlı İmar Planları ve diğer planlarda olmak üzere adanın kendisine özgü taş mimarisinin geliştirilmesi ve yeni kullanım alanları yaratılması amaçlanmış;
- ix. 2011 yılında Uluslararası Cittaslow Birliğine üye olunmuş;
- x. Aynı yıl içinde Ada içerisinde bulunan azınlıklara yönelik ilkököl düzeyinde eğitim verecek olan Zeytinli Rum İlkokulu açılmış;
- xi. 2013 yılında azınlıklara yönelik olarak Tepeköy Rum Ortaokulu ve Lisesi hizmete başlamış;
- xii. 2014 yılından bu yana da gastronomi başta olmak üzere kültürel değerlerin korunması yönünde iki önemli kongre toplanmış,
- xiii. Ada içerisinde Türk-Yunan dostluğuna atıfta bulunan birçok kültürel etkinlik düzenlenmiş,
- xiv. Ada içerisinde atık pil toplama, plastik kullanımının sınırlanması, yenilenebilir enerji kullanımının özendirilmesi ve artırılması gibi birçok çevresel proje yürütülmüş;
- xv. Adanın merkezi konumunda olan Cumhuriyet Meydanı ve çevresinin mimari dokusu tamamen yenilenecek gerek geleneksel mimari yaklaşımı yaşatan gerekse yeni ihtiyaçlara cevap veren nitelikli bir uygulama düzenlenmiştir.
- xvi. Kısaca ve esas başlıklar halinde; mümkün olduğu kadar kronolojik sınırlamalara uygun olarak verilmeye çalışılan bu çalışmaların yanı sıra ada içerisinde kültürel mozağin korunmasına ve ahenginin artırılmasına yönelik birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya çalışılmaktadır.
- b. 72 kritere göre Gökçeada'da yapılan çalışmalar;
- i. Kriter: Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi; Çalışma: İlgili kamu kurumları tarafından rutin denetimler gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

- ii. Kriter: Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi; Çalışma: İlgili kamu kurumları tarafından rutin denetimler gerçekleştirilmektedir.
- iii. Kriter: Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması, Çalışma: Doğal kaynakları sayesinde önemli bir potansiyele sahip olan Gökçeada’nın içme suyu kaynakları devlet laboratuvarları tarafından denetlenmektedir.
- iv. Kriter: Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması; Çalışma: Ada içerisinde katı atıkların ayrıştırılması için projelendirme çalışmaları tamamlandı. Finansal kaynak arayışı devam ediyor.
- v. Kriter: Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi; Çalışma: Ada içerisinde endüstriyel üretim yok, evsel kompos çalışmaları özellikle organik tarım çalışmaları kapsamında destekleniyor.
- vi. Kriter: Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması; Çalışma: İlçe merkezi için halihazırda aktif olarak derin deniz deşarj uygulaması mevcut, atık su arıtma tesisi projesi hazırlandı, hayata geçirilmesi için finansal kaynak arayışı devam ediyor.
- vii. Kriter: Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu; Çalışma: Binaların Enerji Kimlik Belgesi düzenlemesi çalışmaları ile başta kamu binaları olmak üzere ada içerisindeki tüm binaların enerji tasarrufu yapar şekilde yapılanması sağlanmaya çalışılmaktadır.
- viii. Kriter: Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi: Gökçeada Belediyesi Gökçeada Turizm Koruma Geliştirme ve Yaşatma Derneği ile 2007 yılında gerçekleştirilen proje kapsamında ada içerisinde güneş enerjisinin kullanılmasının özendirilmesi için proje yapılmıştır. Bununla birlikte 2015 yılında ada içerisinde RES için çalışmalar başlamış olup, iki adet rüzgar gülünün montaj işlemleri tamamlanmıştır.
- ix. Kriter: Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması; Çalışma: Ada içerisinde trafik gürültüsü sıkıntısı yaşanmamaktadır. Görsel kirliliğin önlenmesi yolunda imar planları ile yeni yapılan binaların dış estetiklerine önem verilmekte olup; ayrıca tabelaların düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.
- x. Kriter: Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması, Çalışma: Gökçeada’da yerleşimin azlığı nedeni ile kamusal ışık kirliliği bulunmamaktadır.

- xi. Kriter: Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi, Çalışma: hane başına düşen elektrik tüketimi ülke ortalamasının altındadır.
- xii. Kriter: Biyoçeşitliliğin korunması. Çalışma: Ada içerisinde uygulanan organik tarım çalışmaları ile ada içerisindeki biyoçeşitlilik sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca TÜDAV (Türkiye Denizleri Araştırma Vakfı) girişimleri ile adanın kuzey bölgesinde ülkemizin ilk sualtı parkı oluşturulmuş olup, alınan avlanma yasakları ile bu bölgedeki sualtı biyoçeşitliliği korunmaya çalışılmaktadır.
- xiii. Kriter: Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları; Çalışma: Gökçeada içerisinde doğal bisiklet parkurları belirlenmiş ancak betonlaşmanın önlenmesi adına zemin üzerinde ayrıca bir işaretlenme yapılmamıştır. Bununla birlikte halihazırda kullanılan ve betonlaşmış alanlarda bisiklet yolu ayırımının zemin üzerinde işaretlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.
- xiv. Kriter: Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması
- xv. Kriter: Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri, Çalışma: Gökçeada içerisinde yoğun ihtiyaç olmaması nedeni ile toplu taşıma sistemi sınırlıdır. Bu bağlamda böyle bir çalışma planlanmamıştır.
- xvi. Kriter: Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması, Çalışma: Gökçeada içerisinde özel taşıt kullanımı nüfusun azlığına paralel olarak sınırlıdır. O yüzden özel bir çalışma yapılmamıştır.
- xvii. Kriter: Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması, Çalışma: Gökçeada içerisinde başta kamu binaları olmak üzere tüm binalara engellilerin erişimini kolaylaştıracak önlemler alınmaktadır.
- xviii. Kriter: Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler, Çalışma: Gökçeada içerisinde faaliyet gösteren toplum sağlığı ve aile sağlığı merkezlerinin çalışmaları Belediyemizce desteklenmektedir.
- xix. Kriter: Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik, Çalışma: Gökçeada'nın özel durumu nedeni ile sağlık hizmetlerine ulaşımında yaşanabilecek kesintilerde Belediyenin imkanları ile halkımızın yanında yer alıyoruz. Adaya hizmet veren helikopter ambulans ile bu konuda ki sıkıntılar en alt düzeye indirilmektedir.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

xx. Kriter: Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı; Çalışma: Gökçeada’da benzer sorun yaşanmadığı için herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

xxi. Kriter: Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı, Çalışma: Gökçeada içerisinde şehir dışında çalışan şehir sakini bulunmamaktadır.

xxii. Kriter: Kentin direnci için planlama, Çalışma: Kentin geleneksel özelliklerini korumak amacıyla başta imar uygulamaları olmak üzere gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

xxiii. Kriter: Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar; Çalışmalar: Kent içerisindeki özellik taşıyan alanların restorasyonuna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda Gökçeada Belediyesi Yel Değirmeni ve Gökçeada Belediyesi Kent Müzesi olarak düzenlenen eski hamam binası gösterilebilir.

xxiv. Kriter: Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması; Çalışma: Ada içerisinde özellikle Cumhuriyet Mahallesi’ndeki yeşil alanların ağaçlandırması için ada halkının katılımı ile çalışmalar gerçekleştirilmiş ve önemli meyvelik alanlar oluşturulmuştur.

xxv. Kriter: Kentsel yaşanabilirliğin artırılması; Çalışma: Ada içerisinde doğal ve yeşil alanların korunması sağlanarak başta kent merkezi olmak üzere tüm adada yaşamın artırılması yolunda çalışmalar devam etmektedir.

xxvi. Kriter: Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması; Çalışma: ada içerisinde gerek tarihi gerek doğal alanların korunarak kullanıma kazandırılması yolunda çalışmalar devam etmektedir.

xxvii. Kriter: Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması; Çalışma: adanın etkin tanıtımının sağlanması için önemli internet siteleri hizmet vermektedir. Birçok kamusal hizmetin e-devlet anlayışı ile hayata geçirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

xxviii. Kriter: Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması; Çalışma Belediye Fen İşleri Müdürlüğü bünyesinde görev yapan mimar ve teknikerler ile birlikte il merkezinde yer alan KUDEB (Koruma ve Denetleme Bürosu) ile Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tabiat

Varlıklarını Koruma Kurulu çalışmaları ile sürdürülebilir mimari hizmetleri verilmeye çalışılmaktadır.

xxix. Kriter: Kentin internet ağına sahip olması; Çalışma: Ada içerisinde fiber optik kablolarla internet hizmeti verilmektedir.

xxx. Kriter: Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması; Çalışma: Ada içerisinde sanayinin gelişmemiş olmasına paralel olarak etkin kirletici bulunmamaktadır.

xxxi. Kriter: Tele çalışmanın geliştirilmesi, Çalışma: Gökçeada içerisinde ev ve çalışma alanlarını yürüme mesafesinde olması nedeni ile evde çalışma desteklenmemektedir.

xxxii. Kriter: Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki; Çalışma: Konu hakkında Belediyece gerekli çalışmalar yürütülmektedir.

xxxiii. Kriter: Sosyal altyapıyı desteklemek; Çalışma: başta ekonomik farklılıkların azaltılması ve ekonomik gücü olmayan kişilerin meslek sahibi olmaları yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda hayata geçen Gökçeada Belediyesi Halı Dokuma Atölyesi ve Gökçeada Kadın Emeği Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile sosyal altyapı desteklenmeye çalışılmaktadır.

xxxiv. Kriter: Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki, Çalışma: Konu hakkında Belediye öncülüğünde gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

xxxv. Kriter: Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi; Çalışma: Çalışma: Ada içerisinde özellikle Cumhuriyet Mahallesi içindeki yeşil alanların ağaçlandırması için ada halkının katılımı ile çalışmalar gerçekleştirilmiş ve önemli meyvelik alanlar oluşturulmuştur.

xxxvi. Kriter: Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması, Çalışma: Gökçeada Belediyesi öncülüğünde kurulan S.S. Gökçeada İlçe Merkezi Kadın Emeği Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bünyesinde adaya özgü yerel ürünlerin üretilmesi ve ticari bir marka altında satılması çalışmaları başlamıştır. Gökçeada Earth Market bünyesinde yer alan bir işyeri bahsi geçen kooperatife tahsis edilerek ürün satışları başlamıştır.

xxxvii. Kriter: Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması – doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması, Çalışma: Gökçeada Earth Market Alanı, Kaleköy Satış Stantları Alanı, Gökçeada Belediyesi Halı Dokuma Atölyesi ve Gökçeada İlçe Merkezi Kadın Emeği Tarımsal

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Kalkınma Kooperatifinin kurulması ile Gökçeada İlçe Merkezi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin satış binası için yer tahsis çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

xxxviii. Kriter: Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı, Çalışma: ülke ortalamalarından düşüktür.

xxxix. Kriter: Agroekolojinin geliştirilmesi, Çalışma: 2002 yılından beri devlet eli ile uygulanan Organik Tarım çalışmaları ile organik ve doğal ürünlerin yetiştirilmesi çalışmaları desteklenmektedir.

xl. Kriter: El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması; Çalışma: Gökçeada Earth Market Alanı, Kaleköy Satış Stantları Alanı, Gökçeada Belediyesi Halı Dokuma Atölyesi ve Gökçeada İlçe Merkezi Kadın Emeği Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin kurulması ile Gökçeada İlçe Merkezi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin satış binası için yer tahsis çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bunlar haricindeki bireysel yerel üreticiler de desteklenmektedir.

xli. Kriter: Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması; Çalışma: Gökçeada Belediyesi Halı Dokuma Atölyesi ve S.S. Gökçeada İlçe Merkezi Kadın Emeği Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bu konudaki önemli çalışmaların başında gelmektedir.

xlii. Kriter: Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak; Çalışma: Gökçeada özelinde kent ve kırsal ayrımı bulunmamaktadır.

xliii. Kriter: Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması, Çalışma: Konuya ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

xliv. Kriter: Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi; Çalışma: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gastronomi Bölümü tarafından gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

xlv. Kriter: Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması, Çalışma: yerel ve geleneksel kültürel etkinler Belediye tarafından hayata geçirilmektedir.

xlvi. Kriter: Otel kapasitelerin artırılması, Çalışma: Gökçeada'da 2000'li yılların başında turizm sadece ev pansiyonları ile sınırlı olarak başlamasına rağmen günümüzde önemli butik oteller adaya kazandırılmıştır.

xlvii. Kriter: Tarımda GDO kullanımının yasaklanması, Çalışma: 2002 yılından bu yana uygulanan organik tarım projesi ile ada içerisindeki tarım üretiminde GDO kullanımı yoktur.

xlviii. Kriter: Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı, Çalışma: Gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

xlix. Kriter: İyi karşılama, Çalışma: temel ekonomisi turizme dayalı olan Gökçeada'da konu ile ilgili Halk Eğitim Merkezi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu olmak üzere önemli eğitimler düzenlenmektedir. Ayrıca Belediye tarafından çeşitli zamanlarda yapılan anket çalışmaları ile adaya gelen misafirlerin beklentileri ölçülmekte ve bu yönde gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

l. Kriter: Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak, Çalışma: ada içerisindeki birçok üretici slowfood dostu işletme niteliğindedir.

li. Kriter: Yavaş güzergahların mevcut olması: Çalışma: Ada içerisinde doğal bisiklet ve trekking parkurları belirlenmiş, bununla birlikte geleneksel üretimlerin yapıldığı alanlar ile geleneksel konaklama şekli olan ev pansiyonculuğu desteklenmiştir.

lii. Kriter: Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi, Çalışma: Gökçeada Kent Konseyi başta olmak üzere çeşitli oluşumlarla katılım sürecinin aktifleştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Gökçeada Çocuk Meclisinin kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

liii. Kriter: Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi, Çalışma: Eğitim çalışmaları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunun akademik desteği ile devam etmektedir.

liv. Kriter: Sağlık eğitimleri, Çalışma: Gökçeada Toplum Sağlığı Merkezi Müdürlüğü'nün öncülüğünde ve yönlendirmeleri ile gerekli sağlık eğitim çalışmaları Belediyenin destekleri ile yapılmaktadır. Son yapılan eğitim çalışması göğüs kanserinin teşhisi ve tedavisine yöneliktir.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

lv. Kriter: Yöre halkına Cittaslow’un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek; Çalışma: 2011 yılından bu yana başta Gökçeada Belediyesi olmak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte sivil toplum örgütleri tarafından eğitim çalışmaları devam ettirilmektedir.

lvi. Kriter: Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı; Çalışma: Cittaslow Gökçeada’nın Değerlerini Koruma Derneği aktif olarak çalışmalarına devam etmektedir.

lvii. Kriter: Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi; Çalışma: Cittaslow kampanyalarının desteklenmesinin yanı sıra birçok kampanya adanın cittaslow özelliği ön plana çıkartılarak Gökçeada Belediyesi tarafından yerine getirilmektedir.

lviii. Kriter: Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı; Çalışma: Gökçeada Belediyesi tarafından hazırlanan her türlü görselde cittaslow logosu kullanılmaktadır.

lix. Kriter: Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar; Çalışma: Gökçeada tarihsel süreç içerisinde Rum asıllı azınlıkların rahatça yaşamlarını sürdürebildiği alandır. Bununla birlikte 2011’den bu yana ada içerisinde açılan azınlık eğitim kurumları ile yaşam kaliteleri de arttırılmaktadır.

lx. Kriter: Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşamaları; Çalışma: Ada içerisinde farklı etnik kökenlere sahip kişi topluluklarına ayrılmış yaşam alanları bulunmamaktadır. Adanın tamamı çok kültürlü yapı da olsa da ada içerisinde bu kültür sahiplerinin dağılışı homojendir.

lxi. Kriter: Engelli kişilerin entegrasyonu, Çalışma: Engellilerin aktif hayata katılımlarını sağlamak üzere başta kamu binalarına olmak üzere erişebilirliklerini sağlamak olmak üzere gerekli önlemler alınmaktadır.

lxii. Kriter: Çocuk bakımının desteklenmesi; Çalışma: ada içerisinde bulunan çocukların bakım ve eğitimleri için anaokulu kurulmuştur.

lxiii. Kriter: Genç neslin istihdam durumu, Çalışma: Adanın temel ekonomik sektörleri olan tarım ve turizm konularında gençlere yönelik eğitimler düzenlenerek bu sektörlerde görev almaları sağlanmaktadır.

lxiv. Kriter: Yoksulluk, Çalışma: Gökçeada Belediyesi tarafından hayata geçirilen Sosyal Market projesi kapsamında ada içerisinde yaşayan halkın arasındaki ekonomik farklılıkların azaltılmasına çalışılmaktadır.

lxv. Kriter: Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti; Çalışma: adanın yerleşik kış nüfusu 8000 olmasına karşılık halihazırda ada içerisinde aktif olarak faaliyet gösteren 34 dernek bulunmaktadır.

lxvi. Kriter: Farklı kültürlerin entegrasyonu, Çalışma: Gökçeada özel demografik yapısı nedeni ile çok kültürlü bir yaşam alanıdır. Bu bağlamda temelde Türk Rum kültürü olmak üzere çok çeşitli kültürlerin bir arada yaşamasını amaçlayan çeşitli kültürel etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

lxvii. Kriter: Politikaya katılım, Çalışma: Gökçeada Belediyesi farklı kesimlerin politika üretimine katılımını artırmak üzere başta sivil toplum örgütlerini desteklemektedir. Ada içerisinde gerçekleştirilecek önemli organizasyonlar öncesinde sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınmaktadır.

lxviii. Kriter: Belediyenin kamu konut yatırımı; Çalışma: Gökçeada Belediyesi tarafından dar gelirli ailelere yönelik 96 konutluk sosyal konut inşaatı tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmiştir.

lxix. Kriter: Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alanların ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti; Çalışma: Gökçeada Belediyesi olarak bir gençlik merkezinin hayata geçirilmesi yolunda projelendirme çalışmaları tamamlanmış, kamu kurumlarına ait atıl binaların bu amaca tahsisi için gerekli yazışmalar yapılmıştır. Söz konusu yazışmaların sonucuna göre yakın zamanda gençlik merkezi hayata geçecektir.

lxx. Kriter: Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek; Çalışma: Gökçeada Belediyesi ada içerisinde gerçekleştirilen kültürel ve sosyal etkinliklerin tamamında asıl yürütücü olarak görev yapmaktadır. Yöresel yemek yarışmaları, ot festivali, slow beach parti gibi çeşitli etkinliklerle slowfood aktiviteleri hayata geçirilmektedir.

lxxi. Kriter: Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek, Gökçeada Belediyesi öncülüğünde kurulan Gökçeada İlçe Merkezi Kadın Emeği Tarımsal

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Kalkınma Kooperatifi eli ile adanın doğal ve geleneksel yiyecekleri ekonomiye kazandırılmaya çalışılmaktadır.

lxxii. Kriter: Eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak;
Çalışma: başta Türkiye Cittaslow Başkenti Seferihisar olmak üzere bu bağlamda gelen tüm destek taleplerine Gökçeada Belediyesi olumlu yanıt vermeye çalışılmaktadır.

4.1.3. Taraklı

Osmanlı’nın ilk yerleşim yerlerinden birisi olan Taraklı ’da İlçe halkı geçimini şimşir kaşık ve tarak yaparak sağlaması, ilçenin adının Taraklı olarak anılmasına neden olmuştur. Tarihi evleri, zengin mutfağı, geleneksel el sanatları ve doğal güzelliğiyle ön plana çıkan şehir 2011 yılında sakin şehir unvanını almıştır. İlçe; kültür, mağara, yayla, yamaç paraşütü ve termal turizm potansiyeline sahiptir. İlçede tarihi yapılarla ilgili 2005 yılından itibaren büyük bir restorasyon çalışmalarına başlanılmış, tarihi çarşıda bulunan 65 dükkanın onarılması, tescilli konakların bakım, onarım ve tadilatının yapılması Taraklı’nın çehresini değiştirmiştir. Yıllar boyunca sakin atmosferini korumuş olan Taraklı, büyük şehirlerin hızlı, kirlenmiş yaşam tarzından uzak kalmaktadır. Ayrıca Taraklı’nın muhteşem doğası, tarihi, kültürel değer ve geleneklerini günümüze kadar korumuş olması zaten Cittaslow kriterleri ile uyum sağlamıştır. İlçede yapılan sivil mimarlık örneklerinin restorasyonları, çevre düzenlemeleri, doğal tarıma verilen destek, termal sıcak suların yatırıma yönlendirilmesi, unutulmuş tatların yeniden keşfi, geleneksel yaşam tarzının halen devam etmesi cttaslow ağı için yapılan önemli çalışmalardır.

4.1.4. Ula-Akyaka

Muğla’nın Ula ilçesine bağlı Akyaka Mahallesi; sosyal hayat, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda altyapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, teknolojinin kolaylıklarından yararlanan Akyaka: Özel mimariye sahip iki katlı cumbalı evleri, yemyeşil ormanlarla kaplı dağları, benzersiz su altı florası, duru mavi denizi, Orman Kampı, bol suyu, tarihi dokusu, doğal yaşamın bir parçası olan su samurları, yılan balıkları, Akdeniz fokları, flamingoları ve leylekleri ile Bölgenin en sakin ve korunmuş yerleşmelerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Deniz ürünleri ve otlarıyla da ön plana çıkan Akyaka 1988 yılında Çevre Koruma Alanı ilan edilmiştir.

Akyaka 2011 yılında sakin şehir unvanını almıştır. Akyaka 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile statüsü değişen bir sakin şehir haline gelmiştir. Büyükşehirlerde belde belediyeleri kapanınca Akyaka'da Ula ilçesine bağlı bir mahalle olmuştur. Akyaka, artık Türkiye'nin ilk sakin mahallesi olma özelliği ile bilinmektedir. Elinde olan sahip olduğu doğal güzellikler ve markasını kullanabilecek ve yerel üretimi güçlendirecek çalışmalarına devam ederse Türkiye'nin şirin güzel bir sakin mahallesi olarak dünya pazarına da açılmış olacaktır.

4.1.5. Yenipazar

Tarihi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan Orthosia antik kenti civarı Yenipazar'ın ilk yerleşim yeridir. 17. yüzyıl sonunda Cihanoğulları adında bir aşiret beyinin etrafında toplananlar Yenipazar'ın bugünkü yerinde yeni bir yerleşim kurmuşlardır. Yeni kurulan bu yerleşim yeri, haftada bir gün kurulan küçük çapta bir pazar ve ticaret yeri olarak ünlenmiştir. Tarihi kimliğiyle önemli bir kültür merkezi olan kentte; organik tarım ve pazarları, geleneksel meslekler (şapka yapımı gibi), kuş alanlarının varlığı dikkat çekmektedir (Ünal, 2016: 23). Ege Bölgesi kültürünün ağırlıklı hissedildiği şehir, 2011 yılında yavaş şehir hareketinin bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Öte yandan Yenipazar, üyelik sürecinde kriterlerde yer alan her maddeyi uygulayamamıştır. Yenipazar'ın mevcut durum ve imkânlarına uyan maddeleri uygulamaya ve geliştirmeye çalışılmıştır.

4.1.6. Perşembe

Ordu'nun ilçesi olan Perşembe, Karadeniz iklimini ve doğasını yansıtan, bitki örtüsü, mavi ve yeşilin kucaklaştığı kıyıları, yükseltilerindeki uçsuz bucaksız ve birbirinden güzel yaylaları ile isim yapmış bir şehirdir. Doğal limanı, su altı mağaraları, Hoynat adası, şelaleleri, diğer doğal güzellikleri ve geleneksel yemek lezzetleriyle dikkati çeker. Perşembe yerine getirebilecekleri kriterleri yerine getirerek sakin şehir unvanı almıştır.

4.1.7. Vize

Mitolojik kaynaklara göre ilk BYZİA (kaynak perisi) ismini alan ilçe tarihsel dönemlerden sonra Vize ismini almıştır. Oldukça verimli bir ovada bulunan, tarihi su yolu, mağaraları, mağara manastırları, şelaleleri ve surlarıyla dikkati çeken şehir; kendine has kültürel dokusu ve geleneksel yaşam tarzıyla 2 Haziran 2012 tarihinde Sakin Şehir unvanına sahip olmuştur. Üyelik sürecinde yol ayrımında bulunan şehrin büyüme yönünün önünde 2 alternatif vardır: Çerkezköy

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

gibi sanayisi ile büyüme ya da kendi özgün kimliğini geliştirerek tarihi, doğası ve kültürü ile ilerlemek. Sanayi kentleri standartlaştıran, özgünlüğünden uzaklaştırdığı için Vize halka yapılan anketlerin de gösterdiği paralellikte Cittaslow unvanını almak için çaba sarf etmiştir.

4.1.8. Yalvaç

Sultan Dağları’nın eteklerinde, Hoyran Gölü kıyısında kurulmuş olan Yalvaç, Türkiye’nin diğer yavaş şehirlerinde olduğu gibi tarihi kimliğiyle önemlidir. Roma, Bizans, Osmanlı hatta Neolitik döneme ait birçok tarihi iz taşıyan Yalvaç: Doğal güzellikleriyle de tanınmış ve tarımsal üretimin yanında dericilik, Keçecilik ve halıcılık gibi geleneksel el sanatları önemini koruyan bir şehir olarak sakin şehir olamaya hak kazanmıştır. Yalvaç’ın adının ‘resul’ anlamına gelmesi bölgeyi inanç ve kültür turizmi açısından da önemli kılmıştır. Yerel kimliğin korunmasını öngören projelerin dikkat çektiği şehir 14 Ekim 2010 tarihinde Cittaslow genel merkezine başvuru dilekçesi göndermiş ve 25 Haziran 2012 tarihinde üyeliğe kabul edildiği yazıyla bildirilmiştir. 21 Ekim 2012 tarihinde İtalya’da düzenlenen Cittaslow Uluslararası Meclis toplantısında da sertifikası verilmiştir. Şehri değerlendirme sürecinde; Çevre Politikaları 12, Altyapı Politikaları 12, Yerel Üretimin Korunması 11, Konukseverlik 5, Teknolojiden Faydalanılarak Şehir Yaşam Kalitesinin Arttırılması 10 ve Farkındalık Yaratma kategorisinde de 2 olmak üzere toplam 52 kriter üzerinden değerlendirmeye katılmış ve yapılan değerlendirme sonucu %60,59’luk bir oranla başvurusu kabul edilmiştir.

Yalvaç unvanı almak için ise şu çalışmaları yapmıştır: Tarihini ve kültürünü koruması ve doğal değerlerinin zengin yapısı en önemli avantajıdır. Bunun yanı sıra Kadınlar Pazarının açılması, eski Yalvaç evleri restore edilerek ev pansiyonculuğuna öncülük edilmesi, eski bir Yalvaç evi restore edilerek tamamen geleneksel Yalvaç yemeklerinin sunulduğu lokanta oluşturulması, festival ya da Hıdırellez gibi yerel şenliklerde Cittaslow kriterlerine uygun olarak bisiklet yarışları yapılması, Geleneksel yemek yarışması gibi etkinliklerin olması, geleneksel el sanatlarının yaşatılmasına yönelik projelerin gerçekleştirilmesi, kent içinde yönlendirme levhalarının tek tip olması, bisiklet yollarının yapılması, tüm tanıtım ve isim tabelalarında aynı form kullanılması vb. çalışmalar yapılarak üyeliğe hak kazanmıştır.

4.1.9. Halfeti

Şanlıurfa'nın bir ilçesi olan Halfeti, Cittaslow Uluslararası Koordinasyon Komitesince 2013 yılında "Sakin şehir" kabul edilmiştir. Tarihi taş evleri, sular altında kalan batık kenti, tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ilçe, yörenin 'saklı kenti' olarak adlandırılmaktadır. Fırat nehri üzerinde tekne turları, ayrıca doğa yürüyüş parkurları ve dağ bisiklet parkurları imkânı sunmaktadır. İlçenin eşsiz doğası içinde kanyonlar, kuşlar, endemik bitkiler (siyah gül) ve endemik böcekler dikkat çekmektedir. İlçe bu özellikleri ve mevcut potansiyelleri ile kriterleri karşılamıştır. Somut olarak yeni bir çalışma bisiklet istasyonları yapılmıştır.

4.1.10. Şavşat

Bünyesinde birçok endemik türleri de barındıran oldukça zengin bir bitki çeşitliliğine sahip olan ilçe, yüksekliği 3 bin metreyi aşan dağ sıralarıyla çevrili, dar ve derin vadilerin arasında eşsiz bir coğrafyada yer almaktadır. Ortaçağ döneminde Şavşeti olarak anılan yöre, Gürcüce dilinde 'Siyah Yer' olarak tanımlanmaktadır. Urartu, Kimer, Roma, Saka, Sasanilere ait tarihin kültürel izlerinin yaygınlıkla görüldüğü yerleşme, geleneksel evleri, yayları, gölleriyle de önemli tarihi ve doğal turizm potansiyeline sahiptir. Artvin'in ilçelerinden olan Şavşat 2015 yılında Cittaslow kapsamına alınmış ve Türkiye'nin 10. yavaş şehri unvanını kazanmıştır (Ünal, 2016:25).

Şavşat kriterleri karşılamak için ilçede öncelikle neyin olup olmadığının tespiti yapılmıştır. Bir ekip kurmak ile işe başlanmıştır. Tarım, hayvancılık, hayvan sayısından tutun da ekilen tarım ürünlerine kadar Şavşat İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından çalışma yapılmıştır. Su ile ilgili suyun temizliği, bir kişinin yıllık su tüketimi tutarını yani su ile ilgili bütün araştırmaları Toplum Sağlık Merkezi tarafından yapılmıştır. Köy zanaatlarla ilgili çalışmaları, eski yerel kültürle ilgili çalışmaları köy muhtarlarıyla ve ilçenin Muhtarlar Derneği Başkanı tarafından çalışmalar yapılmıştır. Yani kriterler neyi istiyorsa bunun için bir ekip kurulmuş ve bu ekip 6 ay boyunca çalışmıştır. 6 aylık çalışma sonucunda istenilen kriterler ile ilgili bir dosya hazırlanmıştır. Bu dosya sunum şekline getirilmiş ve sunuma hazırlanmıştır. Daha sonra bu sunumlar dosya halinde yazılı şekle çevrilmiş ve sonra İngilizceye çevrilmiştir. Bütün ek belgelerle dosya halinde Türkiye koordinatörlüğüne (Seferihisar) gönderilmiştir. Seferihisar da niyet mektubu ile beraber dosyayı İtalya'ya göndermiştir. İtalya da dosyayı kabul etmiş ve daha sonra Şavşat'ı sakin şehir yapmaya karar vermişlerdir. Ama daha öncesinde Şavşat Belediyesi Cittaslow Türkiye Koordinatörlüğünü

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

ilçeye davet etmiş ve İlçenin kültürünü, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini, yerel kültürünü, zanaatlarını ve zanaatkârlarını, geçmişten günümüze aktarılan tarihi eserler dâhil her şeyi incelemişlerdir. Ve Cittaslow Türkiye Komitesinin şartların birçoğunun olduğunu görmesiyle müracaatın yapılmasına onay vermişlerdir. Cittaslow Kriterleri gün geçtikçe artıyor o zamanki kriterler ilçenin karşıladığı kriterlerin dışındakiler için de de belediyenin almış olduğu meclis kararıyla taahhütte bulunulmuştur. taahhütte bulunulan çok fazla kriterin olmaması nedeniyle karşılanılamayan kriterler için de onları şuan da (Ekim 2018 itibari ile) yerine getirip yıl sonu raporuyla koordinatörlüğe bildirilecektir.

4.1.11. Uzundere

2016 yılında Uzundere Türkiye’nin 11. Cittaslow kenti unvanını aldı. Türkiye’nin en yüksek şelalesi olan Tortum şelalesi, yelken, rafting ve kano gibi su sporlarının çayları, Öşkvank Manastırı gibi değerlere sahip olmasını yanı sıra biyoçeşitlilik açısından da önemli bir potansiyeli vardır. Dünyanın en zengin biyolojik zenginliğe sahip bölgelerinden biri olan Kafkasya Ekolojik Bölgesi’nin batı ucunda ve Çoruh Vadisi’nde yer alan Uzundere’de birçok endemik bitki, memeli, kuş ve kelebek cinsi bulunmaktadır. Şavşat’ta olduğu gibi Uzundere’de kriterleri karşılamak için ilçede öncelikle neyin olup olmadığını tespiti yapılmıştır. Daha sonra olmayan kriterler yerine getirilerek başvuru yapılmıştır ve kabul almıştır.

4.1.12. Gerze

Karadeniz Bölgesinin tarihi ve tabiat güzellikleriyle dolu olan ilçesi olan Gerze antik çağlardan bu yana toplumlar tarafından yerleşme ve barınak yeri olarak seçilmiştir. Bir sahil kenti olan ilçe, yükseklikleri 900 metreye ulaşan Elma ve Köse Dağlarının denize ulaşan yamaçları ile adını taşıyan limanın içindeki bir yarımadanın üzerinde kurulmuştur.

M.Ö. 1400 yıllarında Gaşgalılar tarafından küçük bir köy olarak kurulan ilçe daha sonra Paflagonya Devletinin eline geçmiş, sırasıyla da; Hitit, Frig, Kimmer, Lidya, Pers, Büyük İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliğine girmiştir.

Gerze'nin bilinen tarihi şu anda üzerinde kurulu bulunan 8 km² lik yerleşik alan göz önünde tutulduğunda M.Ö. 1800 yılında başlar. Köşk Höyük'te arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında çıkarılan birtakım buluntular ve buluntuların Hititlere ait olduğunun saptanması

Gerze'nin erken Hitit döneminden beri yerleşime konu olduğunu kanıtlamaktadır. Hitit belgelerinde Gerze ve Sinop' un içinde yer aldığı yöre 'Arauanna' olarak adlandırılmaktadır.

Masmavi denizin, dantel gibi koyların ve uçsuz bucaksız yeşilin, dinlemeye doyamayacağınız bir müzik oluşturduğu, Türkiye'nin en mutlu ilinin, en mutlu ilçesi; Gerze. Cittaslow unvanını 2017 yılında elde eden Gerze, bu başarısını sahip çıktığı doğasına, el sanatları, yöresel yemekleri ve insanların sizi beklediği misafirperverliğine ile elde etmiştir. Gerze'nin adaylığı sürecinde Kriterlerin en büyük faydası kentin kendi özelliklerinin, kimliğinin, sahip olduğu değerlerin farkına varması ve bunları korunması ve geliştirilmesi için projeler geliştirmeye teşvik etmesidir. Gerze kriterleri karşılamak için çalışma yapmaktan öte, uygulamakta olduğu projeleri ve çalışmaları ile kendiliğinden kriteri karşılaması üyelik sürecinde şehre avantaj sağlamıştır.

4.1.13. Göynük

Göynük, Bolu ilinin güneybatı kısmında yer alan yedi mahalle ve altmışaltı köy barındıran 'şeker fasulyesi', 'uğut marmelatı', 'tokalı örtüleri' ve 'tahta oymacılık eserleri' ile ünlü bir ilçesidir. Osmanlı'dan günümüze kadar korunarak ve yaşatılarak getirilen tarihi, kültürü ve doğası ile Cittaslow (sakin şehir) olan Göynük, "Sakin Şehir" unvanına sahip olunması için gereken 70 kriteri başarı ile yerine getirerek 2017 yılında Cittaslow ağına dahil olmuştur.

Adaylık için yapılan çalışmalara bakıldığında Geleneksel mimari yapının korunması ve yeni yapılacak yapılarda özgün kimliğin sürdürülmesini adaylık sürecinden önce de devam eden bir çalışmadır. Göynük Kentsel Sit Alanıdır ve Koruma İmar Planı bulunmaktadır. Adaylık için gerekli olan alt yapı problemleri çözülmüş bulunmaktadır. Kentin peyzajına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Önümüzdeki dönemde peyzaj çalışmalarında bu bölgede doğal olarak bulunan ters lale (Turşai), sarı ve beyaz zambak ve meyve ağaçlarına öncelik verileceği yetkilerce belirtilmiştir. Yaya öncelikli yollar ve alanlar tasarlanmış ve uygulanmaya konulmuştur. Bisiklet yolları belirlenmiştir. Göynük, ekolojiyi temel alan kendi kendine yeten kentler olma çabasında olan bir şehir görünümündedir. İlçede engelli vatandaşlara yönelik kaldırımlar, umumi tuvaletler ve Kamusal yerlere erişilebilirlik mevcuttur.

Göynük'te Yöresel ve organik ürünlerin üretimini teşvik edilmektedir. ve bu ürünlerin pazarlandığı mekanlar oluşturulmuştur. Pazartesi günleri ayrıca köylü pazarları kurulmaktadır.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Bu bölgede yetişen ürünlerin coğrafi işaretleri alınmaktadır. Tescilli Bombay fasulyesi, Göynük eriği bulunmaktadır. Sadece bu bölgede bulunan buğdaylar tohum takası ile çoğaltılmaktadır.

4.1.14. Eğirdir

Eğirdir ilçesi, Isparta İlinin hatta tüm Göller Bölgesi’nin önde gelen Turizm merkezlerindedir. Gerek tarihi zenginlikler açısından, gerekse doğal varlıklar açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Eğirdir Gölü’nün ve bölgesinin doğal güzellikleri her yıl artan sayıda yerli ve yabancı turisti ilçeye çekmektedir. Turizm ilçe ekonomisi için de oldukça ağırlıklı bir yer tutmaktadır. İlçenin belli başlı turistik değerleri: Eğirdir Kalesi, Dünderbey Medresesi, Hızırbey Camii, Baba Sultan Türbesi, Eğirdir Kervansarayı, Yeşilada, Can Ada, Barla, Çamyolu, Camili Yayla, Kasnak Meşesi Ormanı, Kovada Gölü Milli Parkı, Pınar Pazarı, Altinkum Plajı, Bedre Plajı, Prostanna ve Parlais Antik Kentleri, Aya Stefanos Kilisesi, Aya Georgios Kilisesi,dir. Eğirdir, eğlence ve dinlenme turizmi dışında, iki önemli turizm olanağına da sahiptir. Bunlar Eğirdir Kemik Hastalıkları Hastanesi ile Dağ ve Komanda Okulu’nun burada bulunmasıdır.

2014 yılından beri üyelik sürecini koordine eden Görkem Çakın’ın Eğirdir Belediye başkanlığında, ilçe mahalle muhtarlarıyla yapılan toplantıda, Cittaslow unvanının Eğirdir’e ne gibi artılar getireceğini bir sunumla aktardıktan sonra başlayan ve Eğirdir Belediyesi basın Görevlisi Emrah Çelik’in daha sonradan devraldığı projenin üyelik süreci; Belediye Başkanı Ömer Şengöl’ün büyük özverilerle gösterdiği çaba ile Eğirdir Cittaslow ağına dahil olmuştur.

Ayrıca üyelik sürecinde Türkiye’nin ilk Cittaslow şehri olan Seferihisar, yerinde gezilerek Cittaslow ’un şehre kattığı imaj gözlemlenmiştir Daha sonra üyelik süreci kapsamında gerçekleştirilmesi gereken 70 kriter yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede Eğirdir’in yaşam kalitesini yükseltecek çeşitli adımlar atılmış olmuştur. 2016 yılının Haziran ayında Eğirdir’in uluslararası Cittaslow ağına üyelik talebini değerlendirmek amacıyla kenti ziyaret eden Cittaslow Türkiye Bilim komitesi, kente hayran olduklarını belirtmişler ve 70 kriterden 58 tanesi karşılanarak üye olunmuştur. Halihazırda yerine getirilemeyen 12 kriter için ise çalışmalar devam etmektedir.

4.1.15. Mudurnu

Mudurnu bölgesi, antik dönemlerden bu yana birçok uygarlığın izlerini taşımakla birlikte, elde net bilgiler bulunmamaktadır. Anadolu Trakyası ve Bitinya adlarıyla anılan Bursa-İzmit-Bolu bölgesinin ortasında, önemli ticari ve askeri yolların kavşağında yer alan Mudurnu'nun tarihini, bu bölge tarihi çerçevesinde ele almak gerekir.

Bitinya bölgesinde bilinen ilk yerleşimler M.Ö. 5000 yıllarında Prohititler tarafından yapılmıştır. Daha sonra Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar'ın kurduğu egemenliklere ait izleri, bugün bile görmek olanaklıdır. 1019 yılından itibaren Anadolu'ya yönelen Oğuz akınları sonrası, 1078 yılında Süleyman Şah döneminde Sakarya, Eskişehir, Bolu ve Mudurnu civarına ilk Türkmen yerleşimleri başlamıştır. Selçuklu egemenliği 1. Harçlı seferleri ile sona ermiş ve bölge tekrar Bizanslılar'ın denetimine girmiştir. Mudurnu, adını; tekfurular yönetimindeyken, Bursa Tekfurun 'nun kızı Matarnı ya da “Moderna”dan almıştır. Tekfur; kızının adına, şu anki yerleşim yerinin doğusuna bir kale yaptırmış ve bu kalenin etrafında Mudurnu gelişmeye başlamıştır. “Matarnı” ya da “Moderna” adı zamanla Mondernes, Monderna, Mudurlu olarak söylenmiş ve Mudurnu'ya dönüşmüştür.

Osmanlı erken dönem mimarisinin eşsiz örneklerinden olan Yıldırım Beyazıt Camii(1374), Yıldırım Beyazıt Hamamı(1382), Kanuni Sulatan Süleyman Camii(1546), Saat kulesi (1890), Mudurnu Kalesi, Demirciler Çarşısı, Armutçular Konağı, Haytalar Konağı, 1250 yıllık tarihi olan Roma Hamamı, Deve Köprüsü, Roma askeri geçit yollarına dikilen asırlık çınar ağacı, Hızırfağı Mahallesinde sokak sağıklaştırılması projesi kapsamında yapılan örnek evler, bin yüz yıllık güneş saati, Pertev Naili Boratav Kültüründe, yöreden toplanıp sergilenen tarihi objeler gibi kültürel, tarihsel eser ve eşyaları görebilirler. Ayrıca kasabaya üç km. mesafede bulunan Babas Kaplıcasında şifa bulabilir, aynı zamanda kaplıca yolunda tarihi kaya evlerini görebilirler... Mudurnu'nun coğrafi sınırları içinde bulunan doğa harikası Abant'a, Sülüklü Göl'e, Karamurat Gölü'ne günübirlik yolcular yapabilirler. Şeyh-ül İmran Tepesi'nden, tarihi kasabanın manzarası, görülmeye değer...Tarihi konaklarda sıcak, soğuk içecekler yanında yöresel yemekler yiyebilirler. Akşamları tarihi konaklarda misafir olup, yörede hâlâ devam eden birikme kültürünü izleyebilir, orta oyunları eşliğinde yöresel sanatçılarla müzik yolcuğuna çıkarak, günün yorgunluğu atabilirler.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Mudurnu için 1 yıldır dosya hazırlığı sürmüştür. Cittaslow Türkiye sekreteryası dosyanın hazırlanmasına destek olmuştur. 72 kriterin her biriyle ilgili yüzde 50 başarının aşılması gerekiyordu. Dosya genel merkezde yüzde 52 civarında başarılı olarak İnsanların kafasında sadece tavuk sözcüğü ve algısıyla yer etmiş bir kent, Türkiye’nin 15’inci sakin şehri olmuştur. Mudurnu tarihi doğal zenginlikleriyle olağanüstü zengin bir şehir ve Cittaslow, kentin hak ettiği bir noktaya gelmesi için kaldıraç görevi üstlenecektir. "Sakin Şehir” unvanı almak için gerekli kriterlerin birçoğu uygulanmakta olan Mudurnu’da uygulanamayan maddeler için meclis kararları alarak uygulama yapılabilen diğer kriterlerin hepsi de kalıcı hale getirilmiştir.

4.2. Sakin Şehir Unvanından sonra Kentlerde Turizm

4.2.1. Seferhisar

Seferhisar sakin şehir olmadan önce yerel halkın ekonomik olarak daha zorlandığı, ilçenin marka bilinirliğinin az olduğu ve turistin çok çok az sayıda olduğu bir durumdaydı. Sakin şehir modelinin sadece Seferihisar değil ülke ekonomisine de kattığı artı değeri Cittaslow Türkiye Teknik Koordinatörü ve Seferihisar Belediyesi Cittaslow Proje Sorumlusu Bülent Köstem şöyle anlatmıştır (Yapı Dergisi, 2014):

“Seferihisar’da kurulan üretici pazarlarının özelliği yalnızca Seferihisar’da üretilen ürünlerin satılabilmesidir. Bu pazarlar ilk açıldığında ürün ve üretici sayısı çok azdı. Şimdi bu pazarlarda tezgâh açan 400’e yakın kişi var. Bu insanların mesleği pazarcılık değil, kendileri için yaptıkları salçaları, tatlıları, börekleri, satan önlük, bebek gibi el ürünleri yapan insanlar. Yani sıfırdan aileleri ile birlikte 1.500 dolayında insanın ekmek kazanmasını sağlıyor. Seferihisar’da 50 yıldır duran Teos Antik Kenti kazılarında Seferihisar’ın Cittaslow olmasından sonra sponsor bulundu ve kazılar tekrar başladı. Cittaslow felsefesi çerçevesinde Kent Belleği Evi kuruldu, ziyaretçiler burada Seferihisar’ın yakın tarihine ait eşyaları ve fotoğrafları görebiliyor. Seferihisar’ın yerel yemeklerini saptamak için bir çalışma yaptık ve 75 yaş üstü vatandaşlarımızla birlikte çalıştık. Yerel yemekleri, nasıl yapıldıklarını saptayıp bir yemek kitabı çıkardık. Bu çalışmada yaşlılarımızın sahip olduğu sözlü tarihin değerini fark ettik ve bu değerlerin kendilerinin yaşamıyla sınırlı olmaması için bir sözlü tarih kitabı hazırladık. “Seferihisar’ın Çınarları” adlı bu kitabımızda yaşlılarımız kendi sözleriyle yakın tarihimizi anlattılar. Bu çalışmalar belediye yönetiminin sürdürülebilir bir yerel kalkınma modeli olan Cittaslow’u benimsemesiyle gerçekleşmiştir.”

Seferhisar ile ilgili Yapılan araştırmalarda da Seferihisar’da Yavaş Şehir akımı ile birlikte gelen turist sayısı arttığı, ekonomide bir canlanma olduğu, Seferihisar’ın bilinirliği arttığı ve şehrin

yaşam kalitesinde gelişim sağlanmaya başlandığı tespit edilmiştir (Dündar ve Sert, 2018:88; Çakıcı, Yenipınar ve Benli, 2014;Çoşar, 2014).

4.2.2. Yenipazar

Cittaslow manifestosu ekseninde yürütülen çalışmalar, Yenipazar ‘ın tanınırlığının, bilinirliğinin artmasına hizmet etmiş; ilçenin başta pidesi olmak üzere yaratılan cazibe noktaları yüzünden günübirlik turizmin gelişmesine, tarımsal üretim yapan küçük yerel üreticilerin, yerli tohum kullanma, az kimyasal kullanımı, az gübre kullanma gibi sağlıklı ve doğal tarımsal işleme yöntemleri konusunda bilinçlenmesine ve gelirlerinin artmasına neden olmuştur. Müzemizi ziyaret edenlerin sayısı iki yıl öncesine göre 4 kat artmış; en az ciro yapan pideci esnafımızın kullandığı un miktarı 2 kat artmıştır (Erden, 2015:143).

Yenipazar Belediyesi Cittaslow sorumlusu ile yapılan mülakatta ise şu ifadelere yer vermiştir: Tarım Yenipazar in bel kemiğidir. Turizm sadece gastronomi anlamda vardı. Yenipazar Pidesi ile unludur. Bu gastronomik öğeyi slow food ile birleştirip uyguladık. Cittaslow olmadan önce ilçemizde bulunan Yörük Ali Efe Evi Müzesini senede 5000 kişi ziyaret ederken Cittaslow olduktan sonraki ilk sene ziyaretçi sayımız 17000’e ulaşmıştır.

4.2.3 Taraklı

Bir zamanlar yolu bile bilinmeyen Taraklı artık Sakarya İli için önemli bir turizm merkezi haline gelmiş, İlçedeki tarihi dokuya ilgi her geçen gün artmış, Taraklının ses ve çevre kirliliğinden uzak, sakin hali gelenlere huzur vermiştir. Tarım geleneksel yöntemlerle ve üretim yapan ailelerin ihtiyaçlarını karşılamaya dönük tarımsal faaliyet olarak yürütülmüştür.

Tarihi çarşıdaki birçok dükkan yöresel yemek yenilen turistik mekanlar haline getirilmiştir. Doğal ürünlere olan taleplerin artmasıyla bahçelerdeki domates salçaya dönüşmüş, ev yapımı tarhana, erişte ve makarna üretimi artmış, değişik sebze ve meyvelerden turşu, konserve, reçel üretimi yapılmaya başlanılmış, kırsal mahallelerde atıl vaziyette bulunan kara fırınlarda yeniden ev ekmeği pişirilmeye başlanılmıştır.

İlçe, Orhangazi ve Yunuspaşa Çarşılarında bulunan dükkânlarda veya el ürünlerinin satışı yapılan mekânlardaki kadınlar giyim, kuşam ve misafirperverlikleri ile öncelikli olarak Cittaslow’ a katkı sağlamışlardır. Merkeze yakın kırsal mahallelerde ahşap kaşık, ahşap tarak v.b. ürünlerin üretilmesi hızlanmış, kaşık boyama sanatı yeniden canlanmıştır. Cittaslow ağına dâhil

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

olduktan sonra 2012 yılında Taraklı Sakin Şehir Derneği kurulmuştur. Dernek faaliyetlerine halen devam etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığı ile yürütülen Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Projesi (EDEN) kapsamında 2013 yılında Taraklı İlçesi “erişilebilir turizm” alanında birinci olmuştur.

Toprak (2018:90-91)’ın Sakarya Emlak Komisyoncuları ve Danışmanları Esnaf Odası’na kayıtlı Taraklıdaki emlakçılardan Altun ile yapmış olduğu görüşmede Cittaslow ‘un turizme yadsınamaz bir katkısı olduğunu ve Cittaslow ‘un Taraklı ‘ya olan katkısını Taraklı halkının gördüğünü; İstanbul’dan, Bursa’dan, Bolu’dan, Kütahya’dan, Yalova’dan çok ciddi yatırımcılar Taraklı ‘ya ciddi para akışı sağladığını ve yerel halk tarafından arazi satışlarının gerçekleştiğini, ayrıca emlak değerlerinin 2014 yılından itibaren günümüze %100 gibi bir oranla bir artış yaşandığını ve Taraklı ‘da yapılmış olan termallerinde emlak değerlerin artışında etkili olduğunu belirtmiştir. Son olarak sakin şehir unvanı ile 3000 nüfuslu Taraklı hafta sonları 8000 nüfusa çıkmaktadır ve yoğun bir turist ziyareti vardır.

4.2.4. Gökçeada

Gökçeada, 2011 yılı Haziran ayında almış olduğu Cittaslow unvanı ile dünyanın ilk ve tek sakın adası olmuştur. Ege denizindeki sörf sporu için en ideal noktalardan biri olan Gökçeada, özellikle son yıllarda çeşitli ulusal ve uluslararası organizasyonlar ile adından sıkça söz ettirmektedir. Bozulmamış bir doğa, her adımda tarihin en hoş anları ve organik ürünlerle harmanlanmış, çok kültürlülüğün ahengini sonuna kadar duyumsayacağınız bir tatil için Gökçeada eşsiz bir seçenektir. Gökçeada özellikle İstanbul, Bursa ve İzmir gibi metropollere yakınlığı ile ilgi odağı konumuna gelmiştir (Cittaslow Türkiye, 2018). Öte yandan adanın temel ekonomisi tarım ve turizm sektörlerine dayanmakta, özellikle organik tarım uygulamalarının sonuçlarının bir turizm argümanı olarak kullanılmasına dayanan tarım turizm çalışmaları adanın geleceğini şekillendirme de genel ölçüt olarak görülmektedir. Bununla birlikte geleneksel üretim şekillerinin günün koşullarına uygun hale getirerek tekrardan hayata kazandırma çalışmaları da bu bağlamda önemli görülmektedir. Yukarıda aktarılan kriterler özelinde adanın geleceği için oluşturulan stratejilerinde bu bağlamda yaratılması ve değerlendirilmesi gerektiğine olan inanç sürmektedir. Sonuç olarak Gökçeada, tarihi yapıları, bozulmamış doğası ve ada yaşam kültürü ile alternatif turizm biçimlerinin geliştirilmesi açısından önemli bir turizm merkezi olma yolunda ilerlemektedir.

4.2.5. Ula-Akyaka

Akyaka'nın, doğada yürüyüş yapmak, kano, yüzme, tırmanma ve rüzgâr sörfü yapmak isteyen ziyaretçilere uygun bir turizm anlayışı üretmektedir Sakin kentte, gürültülü eğlence mekanlarının bulunmamaktadır. Ziyaretçilerin sportif faaliyetlerin yanı sıra kültürel etkinliklere de katılabilmektedir. Akyaka sakin şehir olmasıyla birlikte Günübirlik turlar için ziyaretçilerin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Ziyaretçiler, sabah saatlerinde demir alan tur tekneleriyle Kandilli Koyu, Lacivert Koy, İnce Kum Plajı, Sedir Adası ve Gelibolu Adası ile sualtı mağaralarını görme şansı bulmaktadır. Akyaka 3 bin yatak kapasitesinin yanında yaklaşık 500 kişilik çadır kamp alanıyla turizme hizmet etmektedir. Ayrıca sakin şehir unvanı ile birlikte mimari yapısı ve doğal güzellikleri sayesinde Ula ve Akyaka'nın özellikle bayramlarda yerli turistlerin vazgeçilmezi haline gelmiştir.

4.2.6. Yalvaç

Yalvaç beşeri, doğal ve tarihi değerleri ile önemli bir turizm potansiyeline sahip olmakla birlikte bu değerleri etkin olarak kullanamayan kentlerden bir tanesidir. İlçe kültür turizmi başta olmak üzere, kamp turizmi, av turizmi, doğal gözlemcilik inanç turizmi ve gastro-turizm, ögelerine sahiptir (Isparta Kültür Envanteri, 2013). Sakin şehir olmadan önce Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen Yalvaç, İnanç turizmi kapsamında yılda 50 bin turist ağırlamaktaydı. Yalvaç Cittaslow ağına dâhil olduktan sonra da Yalvaç turizmine bakıldığında inanç turizmi değerlerinin sınırlı olarak kullanıldığı diğer turizm değerlerinin ise halen kullanılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla pek fazla değişim olduğu söylenemez.

4.2.7. Halfeti

Cittaslow Uluslararası Koordinasyon Komitesince 2013 yılında "sakin şehir" ağına dâhil edilen Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi, özellikle hafta sonları günlük 10 binin üzerinde yerli ve yabancı turiste ev sahipliği yapmaktadır. 2018 yılı sonuna kadar yaklaşık 1.000.000 yerli ve yabancı turist ziyaret etmesi beklenmektedir. Güneydoğu bozkırının ortasında olmasına rağmen Birecik Baraj Gölü sayesinde sahil kenti görünümüne sahip olan Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi, yapılan çalışmalar sayesinde ziyaretçi sayısı önemli ölçüde artmıştır. Halfeti Cittaslow sorumlusu ile yapılan görüşmede ise Halfeti'nin sakin şehir olmadan önce de Güneydoğu Anadolu bölgesinin en fazla turist alan ilçesi olduğu ve yine aynı şekilde tarımın %95 i Antep fıstığına

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

dayalı olduğu için tarımsal anlamda da Cittaslow ‘un herhangi bir katkısının olmadığı görüşü hâkimdir. Kısaca Senede 1 milyondan fazla turistin ziyaret ettiği ilçe Cittaslow ile ziyaretçi sayısını arttırmak ya da popüler olmak gibi bir amaç yerine Cittaslow etiketi ile turizmden yaşanacak kirliliğe karşı bir kalkan umut etmiştir.

4.2.8. Şavşat

Doğal güzellikleri tarihi, kültürü, havası, suyu ve ulaşımı da zor olduğu için bozulmamış bir kent olan Şavşat Cittaslow olduktan sonra sosyal medyadan çektiği tanıtım filmleriyle, Şavşat için hazırlanan klipleri ile yerel basınla ve ulusal basınla yapılan toplantılarla ilçenin ulusal ve uluslararası alanda tanıtılması için broşür, afiş ve reklam gibi çalışmaların yapılması ile ve son olarak sakin şehir unvanının dünyaya duyurulması ile yerli ve yabancı turist sayısında önemli bir artış yakalamıştır. Turist sayısı Sakin şehir olmadan önce otellerde doluluk oranı %30 iken sakin şehir olduktan sonra %70-80’lere çıkmıştır. Gelen turistler sayesinde ekonomide canlanma olmuştur. Sakin şehir unvanı ile birlikte Şavşat’ın meşhur yiyecekleri ve yöresel ürünlerin üretimi halka ekonomik anlamda katkısı fazla olmuştur. Konaklama tesisleri sayısında artışlar meydana gelmiştir. Yine Ahşap evlerin yapımı artmıştır. Kadın derneği kurularak halk kendi ürettiği ürünlere pazarda alıcı bulabilmiş ve bu sayede kadınlar üretime katılmıştır.

4.2.9. Uzundere

İlçede 11 oda 22 yatak kapasiteli Gümüşçü Otel, 2 oda 3 yatak kapasiteli Sapaca Pansiyon, 10 oda 22 yatak kapasiteli Turan Pansiyon, 6 suit oda ve 60 yatak kapasiteli, sauna, hamam, kafeterya ve lobiden oluşan Modern Öğretmenevi hizmete açılmıştır. Toplam 29 oda107 yatak kapasitesi ile gelen ziyaretçilerin, turistlerin rahat ve konforlu konaklayabilecekleri tesisler bulunmaktadır. Aynı zamanda erkek ve kadın sporcuların konaklayabileceği 20 kişilik “Dağcılık ve Doğa Sporları Eğitim Uygulama Merkezi” 23 Ocak 2015 tarihinde hizmete açılmıştır. Uzundere’de Cittaslow sorumlusu ile yapılan mülakatta Uzundere’de Halkın Cittaslow’a bakış açısının çok iyi olduğu Halkın bu konuda belediyeye destek verdiği ifade edilmiştir. Cittaslow unvanının alınmasıyla birlikte sonra halkın da ekonomik olarak bunun karşılığını gördüğü belirtilmiştir. Turistlerin Uzundere’ye gelmesiyle halka ekonomi anlamda kazanç sağlanmıştır.

4.2.10. Gerze

Gerze’de 2017 yılı Şubat ayında Cittaslow unvanını kazanılmasıyla yerli ve yabancı basının ilgisinde artış yaşanmıştır. Bu artışla beraber ilçenin tanınırlığı da sağlanmıştır. Gerze, unvandan önce sadece sevdalılarının vazgeçemediği bir ilçeyken şimdilerde Dünyanın her yerinden ziyaretçileri ağırlayan bir yer olmuştur. Doğa ve kültür değerlerini koruyarak geleneksel özelliklerini yaşatması nedeniyle 2017 yılında "sakin şehirler" listesine dâhil edilen Sinop'un Gerze ilçesindeki konaklama tesisleri, 2017 yılında yaz sezonu öncesinde yüzde 100 doluluk oranına ulaşmıştır.

4.2.11. Göynük

SAKİN Şehir göynük temsilcisi ile yapılan görüşmelerde şu bilgiler aktarılmıştır: Sakin Şehir unvanını almadan evvel Erpiliç’in Göynük’te bulunmasından dolayı ekonomik durumu zaten iyi olan Göynük, Tarım zaten çok fazla değildi. Cittaslow olmak buranın kültürel turizmini arttırmıştır. Cittaslow uluslararası bir belediyeler birliği olduğu için tanınırlığınız artıyor bir etiket kazanıyorsunuz bu da size yeni bir kimlik kazandırıyor. Üye olmadan önce biz zaten kriterlerin birçoğuna sahiptik vadettiğimiz kriterleri de yerine getirmeye devam ediyoruz. Üye olduktan sonra turist sayısında ciddi bir artış oldu bu artışla birlikte yeni işletmeler açılmıştır ve kalitede ciddi düzelmeler olmuştur. İstihdama katkı sağlamıştır.

4.2.12. Eğirdir

Eğirdir ilçesi turizm potansiyeli ve Cittaslow ağına dâhil olmasıyla birlikte turizm atağına geçmiştir. Eğirdir İlçesi’nin doğal güzelliği, konaklama kapasitesi, festivalleri, misafirperverliği, yerel ürünlerin üretilmesi ve köylü pazarında satılması, şehirlere yakınlık, ulaşımın kolaylığı, tarihi, kültürü ve geleneksel halıcılık el sanatları ile Sakin Şehir olmasında önemli nedenlerdir. Ayrıca panoramik bir güzelliğe sahip olan ve günümüze kadar doğallığını koruyan Eğirdir’in sürdürülebilir kırsal turizm potansiyeli açısından da pek çok çeşitliliğe sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Eğirdir’in bu çeşitliliği Cittaslow üyeliğiyle daha da önemli hale gelmiştir. Cittaslow hareketinin içeriğine baktığımızda sürdürülebilir kentler üretmeyi amaçladığı sonucuna varılabilir. Kendi üreten, kendine yeten, doğayı ve özünü koruyan, yaşamaktan tat alınan, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen kentler yaratma amacı güttüğünü söylenebilir.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Eğirdir’de de sürdürülebilir mimari, çevre ve ekonomik kalkınmadan söz etmek mümkündür (Alagöz, 2018:128).

4.2.13. Vize

Turizm altyapı ilçede tam olarak gelişmediği için doğrudan bir artış olmasa da, bu yönde yapılan yatırımlarla zaman içerisinde turizm gelirlerinde ciddi bir artış olması beklenmektedir. İlçe sürdürülebilirlik anlayışındaki kent büyüme yöntemleri üzerine çalışmalarına devam ediyor. Tarihi kentler birliği üyesi olması dolayısıyla bu konudaki hedefleri var.

4.2.14. Perşembe ve Mudurnu

Perşembe ilçesinde turizm anlamında yeterli katkı sağladığı yapılan çalışmalarda ve mülakatlarda görülmektedir. Ayrıca Mudurnu yeni Cittaslow olduğu için etkileri hakkında değerlendirme yapmak için henüz erken olduğu düşünülmektedir.

4.3. Türkiye’de Sakin Şehir Hareketinin Kentlere Olumsuz Etkisi

Seferhisar açısından bakıldığında Şehre göçlerin son derece arttığı gözlemlenmektedir. Arsa ve ev fiyatlarının yaklaşık 9 kat çoğaldığı tespit edilmiştir. Özellikle yaz aylarında normalde 40.000 civarı olan nüfus 150.000’lere ulaşmıştır. Ayrıca hafta sonları bu rakamı da aştığı, bunun sonucunda çöp toplama, sahil temizliği, park yerleri gibi konulardaki iş yükü fazlasıyla artmış ve olumsuzluklar yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Yavaş Şehirler her ne kadar turizm destinasyonları olarak tasarlanmasalar da bu ağa dahil olan şehirler turizm açısından cazibe unsurları haline gelerek çekim merkezi olmaktadır. Süreç içinde iyi yönetilemeyen turizm faaliyetleri Yavaş Şehirlerde büyük zararlar oluşturabilmektedir (Lowry ve Lee, 2011; Güneş, Arısoy, ve Aslan, 2015).

Gerze Açısından bakıldığında ise tanınırlığın artması ile birlikte, uygulamaların farklılaştığı ve yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle yaz aylarında ilçe nüfusunda büyük bir artış yaşanması ve bu artışın beraberinde alt yapı sorunlarını getirmektedir. Tanınırlık, doğru uygulama, tüketen değil üreten olmak beraberinde cazibe merkezi olma konumunu getirmektedir. Diğer sakin şehirlere bakıldığında ise turist çeken şehirlere kapasitenin üstünde turistin gelmesi alt yapı ve üst yapıda sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu da belediyenin gücünün

üzerinde sorunlarla karşılaşmasına neden olmakta ve sakin şehir olmanın bir anlamı kalmamaktadır. Bu konuda en çok etkilen sakin şehirler: Başta Seferhisar olmak üzere, Taraklı, Gerze, Akyaka ve Gökçeada gibi çok turist çeken yerler olmuştur.

5. SAKİN ŞEHİRLERDE HALKIN SAKİN ŞEHRE BAKIŞI

Seferihisar'a bakıldığında Unvan sonrasında yavaş yavaş marka bilincinin arttığı gözlemlenmektedir. İnsanlar salyangozu merak etmeye başladılar ve öncelikli olarak yerli turistlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Böylelikle yatırımcıların da ilgi odağı olmaya başlayan İlçeye birkaç tane yeni turistik tesisler yapılamaya başlanmıştır. Bu sayede istihdam da artmaya başlamıştır. Ayrıca Tarım ve hayvancılık adına olumlu gelişmeler olmuştur. aracısız satış imkanı sunulduğu için yerel halk ekonomik olarak gelişmeye başlamıştır. Özetlemek gerekirse, kontrollü bir büyüme gerçekleşmiştir.

Gökçeada'da ise 2006 yılından bu yana Slowfood Conviviumuna sahip. Özellikle 2006 yılında Carlo Petrini'nin Gökçeada'yı ziyareti sonrasında slow food ve akabinde cittaslow fikri Gökçeada'da özellikle akademik çevrelerde bolca dillendirilmeye başlanmıştır. Fikrin ilk ortaya çıkışı ile başvuru arasında yaklaşık 5 yıllık bir süre geçtikten sonra. Gerek bu süre içinde yapılan toplantılarla gerekse 2011 yılı içerisinde Cittaslow unvanı alındıktan sonra düzenlenen Kent Bilgilendirme toplantıları ile yerel halkın bilgilendirmesi sağlanmıştır.

Taraklı yani namı değer "Mümkünlü" kasabası ile halkın katılımı ve elindeki marka değeri orada yaşayan insanlara anlatılması ile halk artık turizmden ciddi pay almaya başlamışlar ve kendi kabuklarını kırmayı başarmışlardır. Dolayısıyla Taraklı halkının sakin şehre ve değerlerine sahip çıkmaya başladıkları görülmektedir. Tarihi konakların, evlerin korunmasının onlar için ne kadar önemli olduğunun farkına vardılar. Doğal, katkısız ürün üretmenin önemini öğrenmişlerdir.

Akyaka'ya bakıldığında Sakin şehir unvanını almadan önce de Akyaka'nın turizm potansiyeli yüksek olduğu görülmektedir. Sakin şehir unvanını aldıktan sonra yurt dışı ve yurt içi günü birlik ve tur seyahatleri artma görülmüştür. Halkın şehre bakışı çevreyle barışık, gürültü kirliliği olmayan, insanların huzur bulduğu sakin bir şehir olmuştur.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Yenipazar’a bakıldığında ise Erden(2015:121)’in yaptığı çalışmada: Halk Cittaslow’un bir kalkınma modeli olduğunu biliyor ancak Ama tam olarak iyi anlatılmadığı ve iyi anlaşılmadığı başka bir deyişle faydasının anlaşılmadığı düşünülmektedir. Halkın çoğunluğunun güzel bir şey olduğunu düşünmektedir ancak halkın kendisine faydasının ne olacağını bilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca halkın biraz bizler kişisel fayda seviyesinde bakmasının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Eski eşyaları toplamak, Osmanlı Belgelerinde Yenipazar’ı kitaplaştırmak, eski Yel değirmenini restore etmek, bisiklet şenliği yapmak insanları yeterince heyecanlandırmamıştır. Ayrıca Halkın çok çabuk netice beklemesi hemen etkisini görmek istemesi de olumsuzluklardan biridir. Beklentiler de “Bir fabrika açılın, çoluğumuz çocuğumuz orada çalışsın, ekmek kapısı olsun” olunca memnuniyetsizlik bile oluşabilmektedir. Kısaca Hem “sakin” kelimesinin yarattığı (olumsuz!) çağrışım, hem insanların faydayı çok kişiselleştirmesi hem de yerel yöneticilerin konuyu hemşehrilerine iyi anlatamamalarından dolayı *Cittaslow* kavramı ilçede geniş kesimlerden yeterince destek alamamıştır.

Yalvaç halkının Sakin Şehir algısına bakıldığında Sakin Şehir kavramını bilme düzeyi oldukça yüksektir. Ayrıca ilçe sakinleri yaşadıkları kentin Sakin Şehir unvanına sahip olduğundan da büyük ölçüde haberdardır. Halk tarafından Yalvaç’ta çözülmesi gereken en önemli sorunun işsizlik olarak görülmesi ve bu sorunun giderilmesiyle birlikte yerel kalkınmanın sağlanması için sanayileşmenin çözüm olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda yerel kalkınmanın yerel değerlerin tanıtılması ve turizmin geliştirilmesi yolu ile sağlanabileceği görüşü geri planda kalmaktadır. Bu noktada Sakin Şehir Hareketi kapsamında yerel ürünlerin tanıtımının sağlanamamış olması ve satış kooperatiflerinin olmaması halkın ekonomik gelişme bakımından Sakin Şehri bir alternatif olarak görmemesi sonucunu doğurmaktadır. Yapılan çalışmalarda Yalvaç’ta yaşayan kişilerin Sakin Şehrin çevresel ve kültürel boyutlarında pozitif yönde bir etki gördükleri ancak ekonomi ve refah açısından herhangi bir etki göremedikleri anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra halkın Sakin Şehir olma durumunu yüksek bir katılım düzeyi ile desteklediği görülmektedir (Çolak, 2018:121-122).

fast food yemeğe bir tepki olarak ortaya çıkan bir akım olan Slow Food, yemek yemeyi keyifli bir eyleme dönüştürmenin yanı sıra asıl amacı “temiz, adil ve sağlıklı” gıdanın her insan tarafından kullanılmasını sağlamaktır. Ayrıca bölgesel ve yerel üreticilerin, üretim yöntemleri ve

yemek kültürünün de korunarak gelecek nesillere aktarılmasını bir amaç ve ilk edinmiş, gastronomi akımıdır. Aytimur (2015:103)'un yaptığı çalışmada Halfeti yavaş şehrinde beslenme alışkanlıklarını belirleyen temel faktörlerin kültürel değerler, alışkanlıklar ve gelir düzeyi olduğu, Slow Food algısının beslenme alışkanlıkları üzerinde doğrudan etkisi bulunmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye'nin yavaş Şehri Halfeti "de yaşayanların, yavaş Şehir ve Slow Food algıları beslenme alışkanlıkları üzerinde kısmi düzeyde etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Şavşat sakin şehrine bakıldığında ise Cittaslow temsilcisi ile yapılan görüşmelerde halkın bakış açısı çok iyi oldu ve destek oldular. Halk bu unvanı aldıktan sonra ekonomi açıdan kazanç sağladığı yönde bir görüşün hâkim olduğu belirtilmiştir. Uzundere'de ise Cittaslow temsilcisi ile yapılan görüşmelerde Halkın bakış açısı çok iyi oldu. Halk bu konuda bize destek verdi. Çünkü Cittaslow unvanını aldıktan sonra halkta kazanmaya başladığı ve turistlerin Uzundere'ye gelmesiyle halka ekonomi anlamda kazanç sağladığı belirtilmiştir.

Öte yandan Gerze ilçesinde Cittaslow temsilcisi ile yapılan görüşmelerde temsilci: Halkın bir şeye olumlu ya da olumsuz tepki vermesi için var olan düzenin değiştirmeniz gerektiği düşüncesinde olduğunu. Gerze belediyesi olarak Gerze de geçmişten bu güne gelen hiçbir geleneği değiştirmediklerini bu unvanla aksine unutulmaya yüz tutmuş olanları gün yüzüne çıkarma çabasında olduklarını belirtmişlerdir. Gerze halkının da bu çabanın fazlasıyla farkında oldukları ve gerek belediyeye yönlendirilen talepler gerekse de ilçeye gelen turistlere destek ve yardımlarını asla esirgemediklerini beyan etmişlerdir. Göynük'te ise Kent sakinleri çok küçük bir ilçe olduğu için gelen ziyaretçilerle birlikte ilçeye bir hareket geldiğini düşünmekte ve bundan memnuniyetlerini dile getirmektedirler. Bu durumdan en çok esnaf ve işletme sahipleri memnun olduğu görülmektedir. Ancak Kaymaz, Birinci ve Camcı (2017:1014-1015) tarafından yapılan çalışmada farklı sonuçlarda ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmada: Uzundere ilçesinin ve çevre köylerinde yaşayan yerel halkın bu açıdan gelen ziyaretçilere karşı her aman ılımlı olduğu görülmektedir. Ayrım yapmaksızın gelen ziyaretçilere yoğun bir ilgi göstermekten, evlerini onlara açmaktan, yemeklerini ve bahçelerinde yetiştirdikleri sebze ve meyveleri onlarla paylaşmaktan hiç rahatsızlık duymadıkları ancak yerel halkın Cittaslow bilincine henüz tam

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

anlamıyla alışmadıkları ve turizmin etkilerinden çekiniyor olmaları bu konuda az da olsa olumsuz bir bakış açısı oluştuğu değerlendirilmesinde bulunmuşlardır.

Eğirdir’e bakıldığında Cittaslow politikası gereği Yerel Yönetimlerin Cittaslow olma niyetini açıklamadan önce vatandaşlara Cittaslow hakkında bilgilendirilmesi amacıyla kampanyalar düzenlenmesi ön görülmektedir. Bu amaçla Eğirdir’de Cittaslow felsefesini kazanmada ve Cittaslow projelerinin uygulanmasında sosyal yapıların dâhil edilmesi için programlar hazırlanmıştır. Eğirdir’de uluslararası çapta barış koşusu etkinliği ile bu alanda yapılan bir projedir. Eğirdir yaptığı çalışmalarla Cittaslow felsefesinin halkta olumlu yönde karşılık bulduğu görülmektedir.

Vize açısından bakıldığında ise Sakin şehir olmak süreç gerektiren bir iş olduğunun halka anlatılamamasından dolayı halk bu sürecin hızlı tamamlanmasını talep etmektedir. Halk yavaşlığı hızsal gerileme olarak algılayıp daha da geriye gitmek gibi görebilmektedir. Dolayısıyla yapılan işlerin bir süreç gerektirdiğini unutabiliyor. Bu unvanı koruyan Vize gittikçe her anlamdaki altyapısını iyileştirecek projelere imza atmaktadır. Bu konuda Sakin Şehir Derneği kurulmuş, kitaplar basılmış, tanıtım toplantıları yapılmış, Bakanlık destekli projeler yürütülmüş ve sürdürülmeye devam edilmektedir. Vize’de kentin yarısı sakin diğer yarısı ise bunun pek umrunda ve farkında değil. Kentin Kale Mahallesi kısmında yapılan sokak sağlıklılaştırması ve eski Roma dönemi kalelerinin restore edilip rekreasyon haline getirilmesi o bölgeye bir canlılık kazandırmıştır. Ancak kentin meydanından başlayarak alt kısımları bu sakinlik ve gelişmeden uzak kalmıştır. Bir de Vize’de biraz geç kaldıkları yemek kültürü ve bunu pazarlama konusu vardır. Doğal ürünlerini üretip işleme ve pazara açma konusunda çalışmalar gecikince yerli halkın sakin kentten beklentileri karşılanmamış oldu.

Perşembe açısından bakıldığında ise Halk yöresel ürünler üretmeye başladı. Bir kesim sahip çıkarken bir kesimde bize bundan umut yok demeye başlamıştır. Çünkü yeni yönetim ise gereken ilgiyi göstermemektedir. Mudurnu 2018 yılında en son sakin şehir olan şehir olduğu için halkın bakış açısının tespiti ve değerlendirilmesi için süreç olgunlaşmamıştır.

6. YEREL SEÇİMLER VE CİTTASLOW

1999’da, amblemi olan salyangozu, ilk olarak küçük İtalyan kasabası Greve in Chianti’ye asan hareketin bugün 30 ülkede nüfusu 50 binin altında –kural bu çünkü- 241 üyesi vardır. Türkiye’nin bu sakin şehirlerinin unvanının aksine hızlı belediye başkanları vardır. Çünkü bu sürdürülebilir yerel kalkınma modelini görüp, kendi kentlerine uygulayarak yerel katılımı ve üretimi geliştirip pazarlamaları için dünyayı ve kendilerini iyi okumaları gerekmektedir. Bunu da Türkiye’deki ilk Sakin Şehir Seferihisar’ın belediye başkanı Tunç Soyer şöyle anlatıyor (Metin, 2016):

“...Seferihisar sakin şehir olana kadar ulusal basında depremleriyle anılan, kıyılarına vuran mülteci cesetleri ile yer bulan küçük bir Ege kasabasıydı. Biz şehrimizi nasıl ülkemize tanıtabilir ve ürünlerimizi nasıl pazarlayabiliriz bunu araştırdık ve Sakin Şehir modelinin bize en uygun model olduğunu gördük. Bunun sonrasında ise bugün geldiğimiz durumda artık Seferihisar sadece ulusal anlamda tanınan bir yer değil uluslararası alanda tanınan ve pazarlanan bir şehir oldu...”

2009 yılında ülkemizde yer bulan sakin şehir kavramı o dönem seçilen belediye başkanlarının belki de en önemli icraatlarından biriydi. Fakat bunun 30 Mart 2014 yerel seçimlerine yansıması o kadar da rahat olmamıştır. 2009 yılından seçimle göreve geldikten sonra yaşadıkları kenti bir marka haline getirerek sakin şehir yapan belediye başkanları yerel seçimlerden ikisi hariç diğerleri üzüntüyle ayrılmıştır. Yerel Seçim sonuçlarına göre Seferihisar Belediye Başkanı Tunç Soyer ve Taraklı Belediye Başkanı Tacettin Özkaraman tekrar seçilerek kentleri için oluşturdukları sakin şehir markası ile bir beş yıl daha hizmet etmeye devam etme fırsatı yakalamıştır. Fakat kendi içlerinde kapalı ve adını sadece içinde yaşayan insanların bildiği, kentlerini marka haline getirerek, yerel üretim ve katılımı arttırıp kentlerini turizme açıp pazarlayan; Vize Belediye Başkanı Selçuk Yılmaz, Gökçeada Belediye Başkanı Yücel Atalay, Yenipazar Belediye Başkanı Yüsrar Erden, Halfeti Belediye Başkanı Mahmut Özdemir, Yalvaç Belediye Başkanı Tekin Bayram, Akyaka Belediye Başkanı Ahmet Çalca, Perşembe Belediye Başkanı Selami Çarkçı yerel seçimleri kaybeden sakin şehir belediye başkanları oldular (Metin, 2016).

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Seçimlerin kaybedilme nedenine bakıldığında ise tek bir nedeni olmamakla birlikte Seçimi kaybetmelerinin her şehirde farklı farklı nedenleri olsa da hepsinde ortak bir nedeni vardır. Orada yaşayan halkı ihmal ederek sakinleşmek istemeleri seçimi kaybetmelerinde bir neden olmuştur. Bununla ilgili özeleştirisini Yenipazar eski Belediye Başkanı Yüsrän Erden seçim sonrasında şu şekilde yapmıştır (Karataş, 2014):

“Ciddi bir oy farkıyla önceki seçimde başkan olmuştum. Bu seçimde de ciddi bir oy farkıyla kaybettim. Seçmenin bu konudaki iradesine saygılıyım. Klasik bir belediyecilik anlayışının dışında hizmetler yaptık. Sakin şehir unvanı ile ilçemizde bir canlılık sağlamak istedik. Ancak **halkın beklentileriyle bizim yaptıklarımız uyuşmadı.**”

Öte yandan yeni seçilen Yenipazar Belediye Başkanı Zafer Savcı ise sakin şehrin felsefesinin ne olduğunu anlamamış olacak ki ilçede 5 yılda değişen hiçbir şeyin olmadığını söylemiştir. Yenipazar'ın sakin bir şehir yerine üreten bir şehir olması gerektiğini kaydeden Savcı, "Bir dönem aradan sonra hizmetlerimize kaldığımız yerden devam edeceğiz. İlçemizde tarım ve hayvancılığı kalkındıracağız. Meyveciliği kalkındıracağız. Meyvecilikle birlikte tarımsal sanayi gelecek meyve suyu fabrikası gelecek. Hem gençlere iş istihdamı doğacak, hem de çiftçinin malı bu yönde para edecek. Bence Yenipazar sakin şehir değil, üreten şehir olmalıdır" demiştir.

Aslında kendisi de söylediği gibi Yüsrän Erden kendi yarattığı sakin şehir vizyonunu halka iyi aktaramadığı için seçimi kaybetmiştir. Hâlbuki sakin şehir kavramının Türkiye’de kazanılması noktasında ilk tohumları atan kişidir kendisi. Sakin Şehir serüvenini Gazeteci Alev Er’e anlatımında,

“ *Sakin Şehir hareketiyle daha belediye başkanı olmak aklımda bile yokken, 2005’teki İtalya gezim sırasında tanıştım.*” Demiştir.

Büyük bir holdingin yöneticiliğinden emekli olup baba toprağına dönmüş ve 2009’da belediye başkanı seçilmiş.

“ Bizimki ana arterler dışında, çırçırdan başka fabrikası olmayan, altı bin küsur nüfuslu, mütevazı bir kasaba. Kuva-yı Milliye Kahramanı Yörük Ali Efe ve ünlü kıymalı pidemizden başka markamız yok. Son yıllarda canlılık yaratıp

pansiyonculuğu patlatan tek gelişme, kasabada açılan meslek yüksekokulu. Bu yüzden farklılık yaratmam, yerel bir kalkınma modeli bulmam gerektiğini düşündüm. Aklıma işte bu hareket geldi ve Seferihisar’da seçilen Tunç Soyer’le görüştim. O ‘Bizim şansımız daha yüksek, cittaslowun aradıklarının önemli bir bölümü zaten bizde var, önce ben başvurayım, sonrası daha kolay olur dedi ve haklıydı’(Er, 2011). Yüsrhan Erden Türkiye’deki Cittaslow’un başlangıcını bu şekilde anlatmıştır

Sonuç olarak sakin şehirlerde bu vizyonu o şehre kazandıran belediye başkanları kaybetmiş olsalar da, yeni seçilen başkanları bu vizyona sahip çıkmaları çok önemlidir. Bu yerel kalkınma modelini nasıl daha ileriye taşıyabiliriz, şehrimizdeki yerel üretimi nasıl canlandırıp ülke pazarına açarız iyi cevaplamaları gerekmektedir. Sakin Şehirler aynı zamanda demokrasi, katılım ve iyi yönetişimin de geliştiği yerler. Bunun için seçimi kaybetmiş olsalar da, seçimlerde rakip olmuş olsalar da eski belediye başkanları ile aynı masada fikir alışverişine devam etmelidirler. Bu şekilde bu vizyonu, kalkınma modelini ortak akılla geliştirerek sürdürülebilirliği sağlamış olacaklardır (Metin, 2016).

SONUÇ

Yavaş hareketi ile ortaya çıkan Cittaslow küreselleşmenin başlattığı hızın, tek tipleşmenin, hızlı yaşamın karşısında duran sürdürülebilirliğe, şehir pazarlamasını ve markalamasına katkı sağlayan yerleşmeyi ve yerel değerlere dönmeyi farklılıkları korumayı ve huzuru, rahat yaşamayı ve konforu vaat eden bir akımdır. Ancak bu akım üyelik kriteri olan 50.000 nüfusun altında olma şartı ile küreselleşmenin çarklarında ezilen yok olan şehirler için bir çare olamamaktadır. Ayrıca Özellikle Türkiye gibi ülkelerde sakin şehirle birlikte ortaya çıkan cazibe merkezi bir şehir haline gelen sakin şehirler sakin olmaktan çıkmakta ve alt yapı ve üstyapı sorunları ile boğuşmaktadır. Bazı durumlarda da sakin şehir hareketi çalışmalarını seçilen belediye başkanının görev süresi ile sınırlı kalmakta ve seçimlere girdiği parti dahi sakin şehir felsefesini anlayamadığından çalışmalar durulmaktadır. Sakin şehirlerin hızlı belediye başkanlarından çoğu 2014 yerel seçimlerinde tekrar seçilememesi ya da partisinden aday gösterilmemesi (sadece Seferhisar ve taraklı yeniden seçildi) bunun en önemli göstergelerindedir. Sakin şehir bir çıktı değil bir süreçtir ve bu süreçte küreselleşmemenin enstrümanlarının yok ettiği değerler ve kültürlerle sahip çıkmazdır.

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Özellikle Türkiye’de sakin şehir adaylığı sürecinde ve sonrasında halka yeterince sakin şehir felsefesi aktarılamadığından halktan tam anlamıyla destek sağlanamamaktadır. Halkın sakin şehre ilk etapta maddi menfaat sağlama olarak gördüğü için ve bunun hemen olmaması sonucunda da yeterli desteği göstermemektedir. Dolayısıyla halka sakin şehir felsefesini benimsetecek ulusal ve yerel düzeyde projeler geliştirilmelidir. Sakin şehrin ne olduğu ile birlikte ne olmadığı da anlatılmalıdır. Çünkü bir şehirde şehrin insanların sahip olduğu değerlerle sakin şehir felsefesine uygun değerlerle inşa edilmiş bir şehrin değerlerinin uyumu ile ancak sakin şehir gerçek anlamda sakin şehir olur. Ki ancak bu şehir gerçek anlamda yaşanmaya değer bir şehir olur.

Kaynaklar

Alagöz, M.(2018) Sürdürülebilir Kent Bağlamında Cittaslow Yaklaşımı, Eğirdir İlçesinin Cittaslow Kriterleri Açısından İncelenmesi. *Asia Minor Studies*, 6(AGP Sempozyum Özel Sayısı1), 138-149

Doğaner, S.,(2001) *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul
(<http://cittaslowturkiye.org>), Erişim Tarihi :15.09.2018.

(*Yavaş Hareketi (The Slow Movement) Felsefesi Nedir ?* <https://dahacokgezsek.com/2016/04/28/yavas-hareketi-the-slow-movement-felsefesi-nedir/#more-4720>), Erişim Tarihi:13/09/2018

Aytimur, R. (2015) Slow Food Hareketi’nin Beslenme Alışkanlıkları Ve Sağlıklı Beslenmeye Etkisi
Üzerine Bir Uygulama Çalışması: Halfeti Ve Seferihisar Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Mardin.

Bülent Köstem Röportajı, *Yapı Dergisi*, 10 Nisan 2014

Coşar, Y. (2014). Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Algılanan Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2): 226 – 240.

Çakıcı, C., Yenipınar, U. ve Benli, S. (2014). Yavaş şehir hareketi: seferihisar halkının tutum ve algıları ile yaşam doyumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3): 26-41.

Çolak, E.E. (2018) Sürdürülebilir Kentleşme Kapsamında Sakin Şehir Uygulaması: Yalvaç Örneği

Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta.

Dall'Aglio, S., Nazzaruolo, A., & Zago, M. (2011). *Guide lines for the development of the Slow Tourism project*. Retrieved, 10(20), 2014.

De Schutter, O. (2011). Agroecology ve yemek hakkı. *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 16. oturumunda sunulan rapor [A / HRC / 16/49]*, 8.

Doğanay, H., & Zaman, S., (2013), *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Pegem Akademi, Ankara.

Dündar, Y. ve Sert, A. N. (2018). Yerel Halkın Yavaş (Sakin) Şehir Hakkındaki Algıları: Seferihisar'da Nitel Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.2, Sayı.4, ss.74-91.

Er, A. (2011) Salyangoz Hızında Yaşamak, Alev Er, *National Geographic Türkiye* Aralık 2011

Erden, M.Y. (2015) Marka yaratma süreci ve Yenipazar için bir model önerisi, *Yüksek Lisans Tezi*
Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Güneş, G., Arısoy, E.Ç. ve Aslan E. (2015). *Cittaslow Ağına Dâhil Kentler ve Sürdürülebilir Turizm Kriterlerine Yönelik Bir Analiz*. Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Gümüşhane Üniversitesi Turizm Fakültesi, Gümüşhane.

Honore, C. (2008). *Yavaş: hız çılgınlığına başkaldıran yavaşlık hareketi*. (Çev: Esen Gür) İstanbul:
Alfa Yayınları.

Isparta Kültür ve Turizm Envanteri. (2013). Isparta.

Karataş, İ. (2014, Nisan 2) Yenipazarlılar 'sakin şehri' sevmedi (<https://www.yeniasir.com.tr/politika/2014/04/03/yenipazarlılar-sakin-sehri-sevmedi>) Erişim tarihi: 12/08/2018

Kaymaz, Ç.K., Birinci, S. ve Camcı A. (2017) Sürdürülebilir turizm açısından Uzundere sakin (Cittaslow) şehri, AL-FARABI 1st International Congress on Social Sciences / May 11-14, 2017 Gaziantep/TURKEY

Lowry, L. and Lee, M. (2011). Cittaslow, Slow Cities, Slow Food: Searching For A Model For The Development Of Slow Tourism. Travel & Tourism Research Association, 42nd Annual

Türkiye’de Cittaslow Hareketi’nin Kentlere Etkisi

Conference Proceedings: Seeing the Forest and the Trees—Big Picture Research in a Detail-

Driven World, June 19– 21, 2011, London, Ontario, Canada, 1–13.

Metin, İ.(2016) Sakin Şehirlerin Hızlı Belediye Başkanları Yerel Seçimi Neden Kaybetti? (<http://ismailmetin.com/sakin-sehirlerin-hizli-belediye-baskanlari-yerel-secimi-neden-kaybetti/85>), Erişim Tarihi 12/08/2018.

Özgüç, N.,(2003) *Turizm Coğrafyası, Özellikler ve Bölgeler*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Ritzer, G. (2007) *Inhospitable hospitality?. In Hospitality: A social lens* (pp. 143-154). Routledge.

Sezgin, M., & Ünüvar, Ş. (2011) *Sürdürülebilirlik ve şehir pazarlaması ekseninde yavaş şehir*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Toprak, M.(2018) Cittaslow İlanıyla Birlikte Sükûnetini Kaybeden Şehir: Taraklı, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, Ç. (2016). Turizm Coğrafyasında Yeni Kavramlar" Yavaş Şehirler Ve Yavaş Turizm". *Eastern Geographical Review*, 20(36).

Williams, S., & and Lew, A., (2015). *Tourism Geography (critical understandings of place, space and experience)*, Routledge London and New York. Sayfa.17

TÜRKİYE’DE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN X.KALKINMA PLANI BAĞLAMINDA AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI

METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY IN THE CONTEXT OF ACTIVE AGEING POLICIES DEVELOPMENT PLAN X.

Abdullah ELMAS^{114*}

Özet: Fiziksel ve ruhsal olarak aktif olma, güvenli bir çevrede yaşama, çalışma ve sosyal çevre içinde yer alma şartlarını sağlayabilen bireylerin yaş alma süreçleri olarak tanımlanan aktif yaşlanma özellikle gelişmiş ülkelerde ve günümüzde önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda TC. Kalkınma Bakanlığı’nın yürüttüğü ve 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Onuncu Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarının temel amacı; Türkiye’de yaşlanma sorununa yönelik kısa, orta ve uzun vadede olmak üzere gelecek 5 yıllık dönemde uygulamaya konulabilecek ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi ve bu politikaların somut etkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda plan dönemi perspektifi kapsamında belirlenen hedefler ve eylemler ortaya konulmuştur. Bu çalışma kapsamında yaşlılara yönelik oluştural eylem planında “Yaşlı dostu kentler” anlayışının yaygınlaştırılması, yerel yönetimlerin bilinç düzeyinin artırılması, pilot olarak belirli sayıda kentin “yaşlı dostu” haline getirilmesi; Toplu taşıma araçlarında, kültürel ve sportif etkinlik ve tesislerde, kamu kuruluşlarının tesislerinde yaşlılara yönelik indirimlerin sağlanması; Yerel yönetimlerin yaşlıların sosyal yaşamlarını düzenleyici, yaşama aktif olarak katılımlarını sağlayıcı önlemleri alması; Yerel yönetimlerin yaşlı hizmetlerine ilişkin görev tanımlarının yapılması; bu amaç doğrultusunda kullanılmak üzere merkezi yönetimden kaynak aktarılması; hizmetlerin denetlenmesine ilişkin yasal düzenlemenin yapılması; Evde sağlık ve sosyal bakımı içeren hizmetlerin yerel yönetimler tarafından yaygınlaştırılması; Evlere yemek, temizlik vb. gibi hizmetlerin yanısıra raporlu ilaçların belediye personeli tarafından evlere ulaştırılmasının sağlanması gibi eylemlerin büyükşehir belediyelerine yansması irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, Büyükşehir Belediyeleri, Aktif Yaşlanma X. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

* Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, SBMYO, Yerel Yönetimler, abdullahelmas@siirt.edu.tr

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Abstract: Active ageing is defined as the age-taking processes of individuals who can be physically and mentally active, living in a safe environment, working and taking part in social environment, has become an issue of importance especially in developed countries and today. In this context, TC. Ministry of development and 2014-28 years covering the 10. Tenth Development Plan the main purpose of aging specialisation commission work; The aim of this course is to determine the economic and social policies that can be implemented in the next 5 years, in short, medium and long term, for the aging problem in Turkey and to introduce the concrete effects of these policies. Within this framework, the targets and actions set out within the framework of the plan period perspective were put forward. Within the scope of this study, dissemination of the concept of “old friendly cities” in the Create Action Plan for the elderly, raising awareness of local administrations, making a certain number of cities “old friendly” as pilot; To provide discounts for the elderly in public transport vehicles, cultural and sporting events and facilities, in the facilities of public institutions; to take measures to regulate the social life of the elderly, to take measures to provide their active participation in the life of the local governments; to perform the duties defined for the services of the local administrations; to transfer resources from; Home cooking, cleaning, etc. in addition to services such as the provision of Report drugs to households by municipal staff, the reflection of actions to selected metropolitan municipalities will be examined.**Key Words:** Local Governments, Metropolitan Municipalities, Active Aging, Specialize in Aging Special Commission Report Development Plan X.

Key words: Local governments, Metropolitan Municipalities, Active Aging X. Development Plan Ageing Specialisation Commission Report.

688

GİRİŞ

Yaşlanma evrendeki tüm canlılarda Molekül, hücre, doku, organ ve sistemler düzeyinde zamanın ilerlemesi ile ortaya çıkan geri dönüşüm olmayan fiziksel, fonksiyonel, Mental ve Biyopsikososyal işlevlerinde azalmaya neden olan doğal bir süreçtir. Yaşlılık zamanın geçişine bağlı olarak hastalık olmaksızın ortaya çıkan anatomik yapı ve fiziksel işler değişikliğidir. Yaşlılık ölümden önce yaşanan yaşamsal dönemlerden biridir. Yaşlanma yavaş yavaş başlar ve hayat boyu devam eder (Yılmaz: 2013:2).

Yaşlanmanın belli bir başlangıç ve bitişi yoktur. Geriologlar 65 yaşın üzerini yaşlı kabul ediyorlarsa da fizyolojik olarak bir sınır kabul etmek zordur. Yaşlılık biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve kronolojik boyutları olan ve değişik yönlerde tanımlanan bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü insan ömründe ki yaşlanmaya kronolojik bir sıra getirirken 65 yaş ve üzerini yaşlı saymıştır. Dünya Sağlık Örgütünün sıralamasına göre 40-65 yaş arası orta yaş,65-74 yaş genç Yaşlılık,75-84 yaş ileri yaşlılık, 85 yaş üstü çok ileri yaşlılık olarak adlandırılmaktadır. Bu sınıflandırma herkes için geçerli olmayabilir Çünkü kişilere göre yaşam standartlarına bağlı olarak yaşlılık göstergeleri de değişmektedir. 80 yaşında çok Dinç birisiyle karşılaşabileceğimiz

gibi 60 yaşında özel bakıma muhtaç duyan kişilere de rastlayabiliriz. Yaşlılığı etkileyen faktörlere göre çeşitli tanımları yapılmıştır.

Çok yeni bir kavram olan aktif yaşlanmanın ABD’de geçmişi daha eskilere dayanmakta ve ilk olarak başarılı yaşlanma olarak adlandırılmıştır. Aktivite teorisine dayanan aktif yaşlanmayı bugün başarılı yaşlanma ve üretken yaşlanma gibi kavramlar tam olarak karşılamamaktadır.

Öte yandan aktif yaşlanma bir nevi yaşlılığı inkâr ederek orta yaştaki yapılan etkinliklerin, hayat memnuniyetinin ve rollerinin artık değişik form ve işlevlerde tekrar sağlanmaya çalışılması ve kişinin hayattan maksimum düzeyde zevk alması ve hayatta orta yaştaki gibi değişik rol ve ilişkiler içinde olmasının sağlanması olarak görülebilir. Fiziksel ve ruhsal olarak aktif olma, güvenli bir çevrede yaşama, çalışma ve sosyal çevre içinde yer alma şartlarını sağlayabilen bireylerin yaş alma süreçleri olarak tanımlanan aktif yaşlanma özellikle gelişmiş ülkelerde ve günümüzde önem arz eden bir konu haline gelmiştir.

Bundan dolayı Yaşlılık artık tüm dünyada ülkeler üzerinde ekonomik ve sosyal politikalar alanında baskılar oluşturmakta ve bu baskılar ekonomik ve sosyal alanda talep artışını meydana getirmektedir. Ayrıca yaşlı insanlar toplumların yapısına önemli katma değer sağlayan ve genellikle dışlanan çok önemli ve değerli kaynaklardır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ne göre hükümetler çok uluslu örgütler ve sivil toplum kuruluşları yaşlı vatandaşların katılım, sağlık ve güvenlik alanlarındaki yapılan aktif yaşlanma politikaları, düzenlemeleri ve iyileştirmeleri kanunlaştırdıkları takdirde yaşlanma ile başa çıkabileceklerini belirtmektedir.

Ayrıca dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır bununla beraber Türkiye’de bu süreçten payını almaktadır ve yakın gelecekte Türkiye’nin nüfus piramidinde yaşlı nüfus bölgesi şişkinleşirken genç nüfus basılaşacaktır. Bu durumdan hareketle bu çalışmada 10. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu’nu Raporu bağlamında büyükşehir belediyelerinin aktif yaşlanma çalışmalarının çözümlenmesi yapılacaktır.

1.X.KALKINMA PLANI YAŞLANMA ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONURAPORU’NDA AKTİF YAŞLANMA

10. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu’nun gerçekleştirdiği çalışmada; Türkiye’de yaşlılık döneminin getirdiği sorunlar, yaşlıların ihtiyaç duydukları psiko-sosyal

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

destekler, yaşlılara yönelik hizmetler, evde bakım ve kurumsal bakım hizmetleri, hizmetlerin standardizasyonu, yaşlıların bakımı özellikle alzheimer ve demans hastası yaşlıların bakımı, fiziksel ve psikolojik rehabilitasyon hizmetleri, yaşlı bakımının maliyeti, bakım güvencesi/sigortası, yaşlı bakım personeli ve eğitimi, yaşlı sağlığı, tıbbi bakım ve tedavi hizmetleri, sosyal güvenlik, çalışma yaşamı-aktif yaşlanma ve yaşlı işgücü, emeklilik ve emeklilik politikaları, yaşlı yoksulluğu, yaşlı ve çevre uyumu, yaşlı dostu kentler, yaşlı ayrımcılığı, yaşlılıkta beden imajı, toplumda yaşlılığın algılanması ve nüfus politikaları, yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin araştırmalar, yaşlılıkta yaşam kalitesi gibi birçok konuda yaşlı refahının iyileştirilmesine yönelik tartışma ve Türkiye’de yaşlıların daha kaliteli bir yaşam sürdürmeleri için geleceğe ilişkin öngörüler ortaya konulmuştur.

T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarında yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin kısa ve uzun vadeli olarak 45 ortaya konulabilecek bazı hedeflere yanıt aranmaya çalışılmıştır. Komisyon çalışmaları süresince öncelikli olarak aşağıdaki konular tartışılmıştır: 1. Geleceğe ilişkin nüfus projeksiyonlarının ortaya konulması: 2030 ve 2050 yıllarında Türkiye’de yaşlı nüfusun hangi düzeyde olacağı, kırsal ve kentsel alanda yaşayan yaşlı nüfus ve yaşlanmaya karşı etkili nüfus politikalarının belirlenmesi öngörülmüştür. 2. Yaşlı bakımı: a. Yaşlılara kim bakacak? b. Yaşlılara sunulan hizmetlerin kapsamı nasıl belirlenecek? c. Yaşlı bakımı hizmetlerinin maliyeti nasıl karşılanacak? Bu kapsamda kurumsal bakım ve evde bakım hizmetlerinin kapsamı, kalitesi, standardizasyonu, kurumların yaşlıların sağlık durumuna göre sınıflandırılması, yaşlı bakımında alternatif hizmetler, bakım sigortası/güvencesi gibi konular ile Türkiye için uygun bir bakım hizmetleri modeli geliştirilmesi tartışılmıştır. 3. Yaşlı yoksulluğunun önlenmesi, sosyal güvenlik sistemi uygulamaları, sosyal yardımlar: Yaşlı yoksulluğunun nedenleri, yaşlı kadın yoksulluğu, yaşlı yoksulluğunun önlenmesine ve sosyal korumaya ilişkin sosyal politikaların neler olabileceği ve mevcut uygulamalar tartışılmıştır. 4. Yaşlı işgücü, emeklilik sistemi, aktif yaşlanma politikaları: Türkiye’nin rekabet gücünde, makro ve mikro ekonomik sistemde yaşlı işgücünün etkisi nasıl olacaktır? Sorusu ile emekliğe uyum ve kademeli emekliliğe geçiş süreçlerinin nasıl olması gerektiği tartışılmıştır. 5. Yaşlı bakıcılarının eğitimi: Yaşlı bakımına yönelik lise ve üniversite düzeyinde uygulanan eğitimler ile sertifika programları eğitimleri; bu alandaki istihdamın geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. 6. Yaşlılık ve yaşlanma dönemi araştırmaları:

Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanma dönemine ilişkin geniş kapsamlı araştırmaların sınırlı sayıda olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili araştırma ve projelerin desteklenmesine yönelik önerilerin geliştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca 7. Yaşlılara yönelik sağlık hizmetleri ve diğer kamu hizmetleri geliştirilmesi, geriatri ünitelerinin ve yaşlı dostu hastanelerin sayısının artırılması, uzun ve sağlıklı yaşam, yaşlılıkta yaşam kalitesi, 8. Yaşlılara yönelik hizmetlerin yürütülmesinde sektörlerin (özel sektör, sivil toplum örgütleri, kamu sektörü) katkısı ve rolü, 46 9. Toplumdaki yaşlı ve yaşlılık imajının iyileştirilmesi, 10. Aktif yaşlanma için sunulması gereken olanaklar ve destek, 11. Toplumda yaşlı hakları, yaşlı ayrımcılığı, yaşlı ihmal ve istismarı konularında farkındalığın artırılması, 12. Toplumdaki tüm nüfus gruplarının yaşlılığa hazırlık ve yaşlanma konularında bilgilendirilmesi 13. Yaşlı dostu kentlerin inşası, 14. Yaşlılıkta manevi bakım 15. Kuşaklararası dayanışmayı güçlendirme gibi konular üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014)

TC. Kalkınma Bakanlığı’nın yürüttüğü 10.Kalkınma Planı çalışmaları 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu komisyon çalışmaları kapsamında da Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanmaya dair sosyal politika önerileri, hedefler ve eylemler; (i) Aktif Yaşlanma, (ii) Yaşlı Hakları ve Hukuku/Yasal Düzenlemeler, (iii) Türkiye’de Yaşlı İşgücü ve Çalışma Yaşamı, (iv) Yaşlı Yoksulluğu, (v) Yaşlılara Yönelik Hizmetler, (vi) Yaşlılıkta Psiko-Sosyal Yaşam ve Kuşaklararası Dayanışma, (vii) Yaşlanma ve Yaşlılık Dönemi Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri başlıkları altında sunulmuştur.

10.Kalkınma Planının Bu araştırmaya konu olan kısmı ise TC. Kalkınma Bakanlığı’nın yürüttüğü2014-2018 yıllarını kapsayan 10.Kalkınma Planı dahilinde komisyon çalışmaları kapsamında sadece Türkiye’de Aktif Yaşlanma hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için hazırlanan eylem planlarına dönük olarak belediyelerin yaptıkları çalışmalardır.

Aktif Yaşlanma

Hedef: Yaşlı bireylerin istihdama katılım, gönüllü faaliyetlerde etkili olma, bağımsız ve özerk bir yaşam ile sağlıklı yaşamı sürdürebilme gibi aktif yaşlanma kriterlerinin karşılanması; yaşlılık döneminde aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürmelerinin sağlanması

Eylem 1: Aktif yaşlanma konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Eylem 2: Yaşlıların politikada karar süreçlerine katılımlarının sağlanması, ayrıca siyasi partilerde yaşlı kollarının, yerel yönetimlerde yaşlı meclislerinin kurulmasının teşvik edilmesi

Eylem 3: Yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili sivil toplum örgütlerinin ülke genelinde üst örgütlenmeye gitmelerinin desteklenmesi

Eylem 4: Konuyla ilgili tüm paydaşların içinde yer alacağı Ulusal Yaşlanma ve Yaşlılık Meclisinin kurulması.

Eylem 5: Aktif yaşlanma için STK’ların desteğinin alınması ve yaşlı bireylerin gönüllü hizmetlere katılımlarının geliştirilmesi

Eylem 6: Gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde bireylerin yaşlılık konusundaki farkındalığının artırılması

Eylem 7: Hem toplumsal katılım hem de aktif yaşlanma açısından yaşlıların daha kolay ve daha sık seyahat edebilmeleri için indirim vb. uygulamaların desteklenerek yaşlı turizminin geliştirilmesi

Eylem 8: Özellikle kurum bakımından yararlanan yaşlı bireylerin hobilerini ve ilgilerini gerçekleştirebilecekleri ya da uzmanı oldukları alanlarda üretim yapabilecekleri atölyelerin oluşturulması (Kalkınma Bakanlığı, 2014:49-50),

Eylem planlarına bakıldığında 1.2.4.6.7 ve 8. Eylem planları Yerel yönetimlerin doğrudan ya da dolaylı olarak çalışma alanlarına girmektedir.

2. AKTİF YAŞLANMA KAVRAMI

Aktif yaşlanma kavramı ilk kez 1960’lı yıllarda ‘‘başarılı yaşlanma’’ kavramının bir ögesi olarak literatürde kullanılmaya başlanmıştır ve temelde aktivite teorisi üzerine yapılanmıştır. Kimi zaman literatürde aktif yaşlanma kavramının yanında ya da yerine ‘‘başarılı yaşlanma’’, ‘‘sağlıklı yaşlanma’’, ‘‘üretken yaşlanma’’ kavramlarının kullanıldığına da rastlanılmaktadır. Ancak aktivite teorisinin sağlık koşullarından dolayı fiziksel olarak yeterince aktif olmayan bir grup yaşlıyı dışladığı öne sürülmektedir. Benzer şekilde, çalışmakta olmayan yaşlıları nedeni ile ‘‘üretken yaşlanma’’, bireylere gerçekçi olmayan beklentiler yüklediği ve kişilerin tek tipleştirdiği yönünde eleştirilen’’ başarılı yaşlanma’’ kavramı da tartışılmaktadır (Ünal, 2013:282).

Aktif yaşlanma; bedensel ve zihinsel olarak aktif olma, güvenli bir çevrede yaşama, çalışma ve sosyal çevre içinde yer alma koşullarını sağlayabilen bireylerin yaş alma süreçlerine verilen isimdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de aktif yaşlanmayı; kişiler yaşlandıkça yaşam kalitelerinin düşmemesi için sağlıklı kalma, toplum katılımı ve güvenlik fırsatlarının en iyi düzeyde sağlanması süreci olarak tanımlamakta ve tüm bireyler için bir hak olduğunu savunmaktadır (DSÖ, 2002: 281).

Öte yandan bu tanımdaki "aktif" sözcüğü yalnızca fiziksel olarak aktif olma değil, sosyal, ekonomik, kültürel, ruhsal ve medeni işlerde katılımı sürdürmeye devam etmek anlamında kullanılmaktadır.

3. AKTİF YAŞLANMANIN İÇERİĞİ

Antik çağda 100 insandan sadece bir tanesi 60 yaşını görebiliyordu. Romalı bir askerın ömrü 22 yıl idi. Avrupa'da 20. yy başlarında yaşam süresi 50 yıl idi. Ölüm o çağlarda insanları günümüzün genç ve orta yaşlarında yakalamaktaydı. Günümüzde artık 70 ve 80'in üzerinde yaşlılara rastlamak hiç de olağanüstü bir durum değildir. Artık çoğu ülkede 65 yaş emeklilik yaşı olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan insanlık varoluşundan beri ölüme çare aramış, ömrü uzatacak yollar aramışlardır. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler, mikropların keşfedilmesi, ilaç sanayinin gelişimi, aşılama ve bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi, erken tanı teşhislerinin bulunması, cerrahi ve tıp alanındaki teknolojinin ilerlemesi ve insanların eğitim düzeyinin yükselmesi ile insan ömrü uzamıştır. İnsan ömrünün uzamasıyla birlikte yaşlılık kavramı da değişime uğramıştır (Hotar, 2012:19).

Dünyada demografik değişim süreci 19. Yy da sanayi devriminin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte sağlık önlemlerinin gelişmesi, daha iyi beslenme koşulları, hastalıklara karşı aşılardan ve yeni ilaçların keşfi, sağlık hizmetlerindeki gelişmelere paralel olarak ölümleri özellikle bebek ölümlerini hızla azaltmıştır. Dünya nüfusu 1890 yıllarında 1,5 milyona ulaşırken 1987'de 5 milyarı geçmiştir ve Ekim 2011'de 7 milyara ulaştığı ilan edildi (Yılmaz, 2013:2).

Dünya nüfusundaki bu artışa rağmen, birçok ülkenin nüfus artış hızında doğurganlık oranının azalmasına bağlı olarak önemli düşüşler meydana gelmiştir. Dünyadaki nüfus artış hızı

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

1960 ‘lı yıllarda % 2 ile tepe noktasına ulaşırken günümüzde bu oran gerileyerek %1, 25 olmuştur. Öte yandan ABD İstatistik Ofisi, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası ve uluslararası Uygulamalı Sistem Analizleri Enstitüsü (IIASA) 2050 yılında dünya nüfus artış hızının % 1 olacağı ve dünya nüfusunun 8,8 milyar ile 9,1 milyar arasında kalacağını tahmin etmektedir (Abduşoğlu, 2012:82-83).

Öte yandan 20. yy da dünya genelinde ortalama insan ömrü 1950-2000 yıllarında 20 yıl artarak 66 yaşa ulaşmıştır. Gelecek 50 yılda bu yaşam süresi 10 yıl daha artarak 76 yaş olacağı tahmin ediliyor. Dünyada 2000 yılında 60 yaş ve üzeri kişi sayısı 600 milyon idi ve bunların 2/3 ‘ü gelişmiş ülkelerde yaşıyordu. 2009 yılına gelindiğinde dünyada yaşlı nüfus 737 milyona ulaştı ve 2050 yılında ise yaşlı nüfusun 2 milyara ulaşacağı tahmin ediliyor. 19989 yılında dünya genelinde yaşlı nüfus oranı %10 iken 2025 yılında bu oranın %15’e çıkacağı tahmin ediliyor. Dünya nüfusu her yıl %1,3 oranında artış gösterirken 65 yaş ve üzeri nüfusun artış oranı her yıl %2,3’dür. İleri yaş(85+) artış hızı ise her yıl %3,5 oranındadır (Bilir, 2006:3).

Bu nedenle nüfusun yaşlanması küresel bir olgudur. Tüm dünyada gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde demografik değişimler farklı düzeyde yaşanmaktadır. Yaşlanan nüfus; sosyal güvenlik sistemi, sağlık hizmetleri, emekli aylıklarının ödenmesi üzerine önemli bir baskı oluşturmaktadır. Nüfusun yaşlanması sonucu çalışabilecek yaştaki nüfusun azalması ekonomide kıt bir üretim faktörü haline gelmesine yol açmaktadır. İş gücündeki azalma vergi gelirlerini azaltacaktır. Yaşlı nüfusun artmasına bağlı olarak artan bağımlılık oranları, hem temel gelirleri azaltırken vergilerden ödenecek emekli maaşlarının sayısını artıracaktır. Yüksek vergiler, hızlı ücret artışı veya yüksek göç oranları gelirleri artırmadıkça sistemin üstleneceği emekli maaşlarını ödeyecek fondan yoksun kalacaktır. Ayrıca nüfusun yaşlanması sağlık harcamalarını ve yaşlı nüfusun bakım gereksinimleri artacak bu da yetişmiş personelden gerekli kurumlara kadar birçok zincirleme şeye ihtiyacı gelecekte artıracaktır (Akgün, Bakar ve Budakoğlu, 2004:106).

Bundan olayı Birleşmiş Milletler yaşlanmanın neden olduğu zorluklara ve olanaklara dikkat çekmek amacıyla 1999 yılını yaşlılar yılı olarak ilan etmiştir. Bu uygulama Dünya Sağlık Örgütü’nün aktif yaşlanma politikaları ve programlarını dünya genelinde tanıtmak için uygun zemin oluşturmuş ve WHO’nun küresel işbirliği oluşturmasına imkân tanımıştır. Artık gelişmiş

ve bazı gelişmekte olan ülkeler sağlık sistemlerinden sosyal güvenlik sistemlerine, istihdam politikalarından sosyal hizmetlere kadar demografik gerçeği dikkate alarak aktif yaşlanma politikaları oluşturmaya başlamışlardır.

4. ÜRETKEN YAŞLILIKTAN AKTİF YAŞLILIĞA

1980 'li yıllarda ABD'de tartışılmaya başlanan üretken yaşlılık kavramı çeşitli sosyo –politik gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu tartışmalar araştırmacıları yaşlanma kavramından hayat boyu devam eden insan gelişim sürecini odak noktası haline getirmelerine sebep olmuştur. ABD' de yapılan araştırmalarda katılımcıların büyük çoğunluğu emeklilikten sonra boş zaman ve aile yükümlülüklerinden ziyade daha başka şeyle istediği bu da üretken yaşlanmaya daha pozitif bakılmasına ve kronolojik yaşın insan performansını değerlendirmede iyi bir kriter olmadığına benimsenmesine neden olmuştur. Özellikle yaşlıların emekli aylığı ve sağlık yardımı gibi konularda artan kaygıları politikacıları harekete geçirmiş ve yaşlıların üretkenliğini uzatma konusunda bir dizi çaba sarf etmelerini sağladı. Böylece aktif yaşlanma 1997 Haziran'ında Denver'da yapılan G8 zirvesinde gündem oluşturmayı başardı ve zirve katılımcıları işgücü katılımı önündeki engelleyici etmenlerin kaldırılması ve yarı zamanlı (part-time) istihdamın önündeki engellerin esnetilmesi yollarını tartışmışlardır.

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN X. KALKINMA PLANI BAĞLAMINDA AKTİF YAŞLANMA ÇALIŞMALARI

Yerel Yönetimlerce Verilen Hizmetler Bu çerçevede belediyeler, yardıma muhtaç olan yaşlıların barınması için huzurevi yapmakta, ücretsiz muayene ve ilaç yardımı yapmakta, gıda, yakacak, ev temizliği hizmetlerine destek olmak, belediye otobüslerinden ücretsiz veya indirimli yararlanmalarını sağlamak gibi görevleri yerine getirmektedirler. Ekonomik ve kültürel olarak çok gelişmiş belediyeler ise, seminer ve poliklinik hizmetleri, aşevinden evlere yemek dağıtımı, nakdi yardım, ambulansla evden alınarak sağlık hizmeti verilmesi, özel gün kutlamaları, sinema ve tiyatro, davetlere belediye ile gönüllü kuruluşlar tarafından gezi programları düzenlenmektedir. Ancak, bu görevler özellikle Büyükşehir Belediyeleri ile nüfus ve gelişmişlik bakımından büyük olan il ve ilçe belediyelerince yerine getirilmektedir. Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları kanunlarda genel hatları ile belirlenmiştir. Belediyeler yasal olarak, sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler,

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmaktadırlar. Ayrıca Ankara ve İstanbul başta olmak üzere bazı büyük şehir belediyeleri tarafından Evde bakım hizmetleri de yürütülmektedir. 1 Ekim 2012 tarihinde Ankara’yı “yaşlı dostu kent” ilan eden Ankara Büyükşehir Belediyesi bünyesinde Yaşlılara Hizmet Merkezi 5 Eylül 1994 tarihinde kurulmuştur. Sosyal inceleme, psiko-sosyal destek, sağlık hizmeti, temizlik hizmeti, bakım- onarım-tamirat gibi hizmetleri yaşlılara evlerinde sunan bu merkezin Ankara’da 31.483 üyesi bulunmaktadır. Bu kapsamda ayrıca sosyal inceleme sonrası ihtiyacı olduğu belirlenen mağdur durumdaki yaşlı üyelere gıda ve yakacak yardımı sağlanmakta; gezi, piknik, özel gün kutlamaları, eğlence programları tiyatro vb. sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2012). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Sağlık ve Hıfzıssıhha Müdürlüğü tarafından yürütülen Evde Sağlık Hizmetleri projesi ile her yıl on binlerce İstanbullu hastaya, evde tedavi hizmeti sunulmaktadır. Sosyal güvencesi bulunmayan ve maddi durumu yetersiz hastaların, sağlık durumlarının gerektirdiği periyotlarda sağlık ekiplerince evlerinde tedavi edilmeleri esasına dayanan Evde Sağlık Hizmetleri Projesiyle, 2004 yılından bu yana 398.000 kişiye ulaşılmıştır. Ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı İstanbul Darülaceze Müdürlüğü tarafından 2012 yılı yaşlılara saygı haftasında “İstanbul Yaşlılık Çalıştayı” gerçekleştirilmiş; burada yaşlılara bakım modelleri ve evde bakım hizmetleri konusu tartışılmıştır. Kurumsal bakım ve evde bakımın birbirinin karşısı olarak değil alternatifi olarak değerlendirilmesi, yerel yönetimlerin uzun vadeli olarak sosyal bakımı da kapsayan evde bakım hizmetlerini planlaması ve yürütmesi gerekliliği belirtilmiştir. Çalışmamızın devamında Türkiye’de yerel yönetim birimi olan büyükşehir belediyelerinin yaşlılara yönelik hizmet uygulama örneklerine yer verilecektir.

5.1. Ordu Büyükşehir Belediyesi

Türkiye genelinde 5 Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanan ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kabul edilen “Yaşlıların Yaşam Alanlarında Desteklenmesi Projesi” Ordu ilinde YAŞAD olarak uygulanmaya başlanmıştır. Proje maliyeti 2.600.000,00₺ dir. Projenin

2.000.000,00₺ si Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 600.000,00₺ si de ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından eş finansman olarak karşılanmaktadır. Ordu Büyükşehir Belediyesince 65 Üstü Muhtaç Yaşlılar İçin;

Evde Temizlik Hizmeti

Temizlik Malzemeleri Dağıtımı

Evde Tadilat Hizmeti

Engelli Mobil Hizmet

Her Eve Bir Hamam (Şofben ve Kuzine Dağıtımı)

Kişisel Bakım Malzemeleri Dağıtımı

Kuaförlük Hizmeti

Sağlık Hizmeti

Psiko-Sosyal Destek Hizmeti

Temizlik Hizmeti

Banyo Ve Kişisel Temizlik Hizmeti

Yemek Yapımı Hizmeti

Sıcak Yemek Hizmeti

Sosyal Yardım

Yaşlı Engelli Ulaşım Hizmetleri

Cenaze Hizmetleri verilmektedir. 2017Yılında hizmet verilen kişi/hane sayısı ve yapılan hizmetler tablo1’1 gösterildiği üzere şu şekildedir.

Tablo 1: Ordu İlinde Büyükşehir Belediye Tarafından Verilen Hizmetlerden Faydalanan Toplam Kişi Sayısı

Hizmet	Alan	Hizmet	Alan	Yapılan Hizmetin İçeriği
Hane Sayısı		Kişi Sayısı		

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Temizlik Hizmeti	246	361	1571	Temizlik Kez Hizmeti Verilmiştir.
Mobil Ekip Hizmeti		37	191	Mobil Ekip Hizmeti Verilmiştir.
Kuaförlük Hizmeti		60	41	Kuaförlük Hizmeti Verilmiştir
Basit Tadilat Hizmeti	141	274	74	Hanenin Hizmeti Tamamlanmıştır
Hamam Hizmeti		363	363	Kişiye Kişisel Bakım Malzemesi Dağıtımına Başlanmıştır.

5.2. Mardin Büyükşehir Belediyesi

Mardin Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı ekipler tarafından Evde yalnız yaşayan ve ihtiyaç sahibi hastaların evinin süpürülmesi, yerlerin ve camların silinmesi, tuvalet ve banyosunun yıkanması, halıların ve koltuklarının silinmesi, evinin gerekiyorsa ilaçlamasının sağlanması, vb gibi hastanın yaşadığı ortamın sağlık koşullarına uygun hale getiriyor. Sosyal belediyecilik anlayışıyla farklı çalışmalara imza atan Mardin Büyükşehir Belediyesi, yaşlı, hasta ve engelli bireylerin yaşamlarına kolaylık sağlamak, ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak amacıyla evde temizlik hizmeti yürütüyor. Mardin Valisi ve Büyükşehir Belediye Başkan V. Mustafa YAMAN’ ın vatandaşlara kaliteli hizmet sunulması talimatıyla, çalışmalarını yoğunlaştıran belediye ekipleri, ihtiyaç sahibi vatandaşlara huzurlu ve sağlıklı bir ev ortamında yaşama imkânı sağlamak amacıyla ev temizliklerini yaparak yaşam kaliteleri yükseltiyor. Mardin Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bir sosyal belediyecilik hizmeti olarak maddi durumu iyi olmayan, yalnız yaşayan ve yardıma muhtaç vatandaşlara “Evde Temizlik Hizmeti” vererek önemli bir sosyal belediyecilik hizmetine imza atıyor. Evde Temizlik Hizmeti kapsamında yaşlı insanların evlerinde yerlerin silinmesi, cam

ve tozlanan yerlerin silinmesi, bulaşıkların yıkanması gibi hizmetler vatandaşlara ücretsiz olarak verilmektedir.

Foto 1: Mardin Büyükşehir Belediyesi Çalışanlarının Yaşlı Destek Hizmetleri

5.3. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Bilindiği Gibi Son Yıllarda Teknolojinin Gelişmesi Ve İnternet Kullanımının Artmasıyla Beraber Kuşaklar Arası Çatışma, Kuşaklar Arası Kopukluklara Ve İletişimsizliklere Yol Açmaya Başlamıştır. Çocuklar Artık Büyükleriyle Vakit Geçirmek İstememekte, İnternette Zaman Geçirmeyi Tercih Etmektedir. Eskiden Oynanan Sokak Oyunlarının Yerini Bilgisayar Oyunları, Arkadaşlıkların Yerini Sosyal Medyadaki Sanal Arkadaşlıklar Almaya Başlamıştır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Dedem Ninem Ben Projesiyle Kuşaklar Arası Kopuklukların Önüne Geçmek, Çocukların Büyükleriyle Beraber Kaliteli Vakit Geçirmelerini Sağlamak, Aralarındaki Sevgi Ve Saygı Bağlarını Güçlendirmek, Yüz Yüze İletişim Halinde Olmalarını Sağlamak Ve Kocaeli’de Bulunan Tarihi Mekânları Ve Darıca Da Bulunan Hayvanat Bahçesini Kuşakları Bir Araya Getirerek Tanıtmak Amacıyla Hayata Geçirilmiştir.

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Proje kapsamında Gezilen yerler

- ❖ Tarihi Orhan Camii
- ❖ Sırrı Paşa Konağı
- ❖ Saat Kulesi
- ❖ Kasr-ı Hümayun
- ❖ Etnografya Müzesi
- ❖ Gayret Gemi Müzesi
- ❖ Darıca Hayvanat Bahçesi

Ayrıca Yine Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen “*Yanımdayım Psiko-Sosyal İyileştirme Projesi*” ile belirli kriterlere göre ihtiyaçları analiz edilecek olan yaşlıların, bağımlılıklarına göre desteklenmesi onları hayata bağlayacak ve psiko- sosyal iyileşmelerine destek olmayı hedeflemektedir. Hedef kitle ve hizmetin içeriğine bakıldığında şu hususlar dikkati çekmektedir:

Hedef kitle;

- 65 yaş üstü olan,
- Engeli bulunan,
- Dışa bağımlı konularda yardımcı kimsesi olmayan
- Sosyal destek sistemi yetersiz olan vatandaşlardır.

Hedef Kitlenin tespiti;

- Sosyal İnceleme İçin Çözüm Masası Başvurusu
- Saha Taraması (Ziyaretler)
- İhbar (Muhtar, Komşu)

Hizmet Nasıl Yürütülecek?

1. İhtiyaç Sahibi Bireysel Başvuru Yaparsa (Elden/ Telefon)

- Çözüm masasından ya da çağrı merkezinden kayıt alınacak veri Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğüne akacak.
- Vatandaşın ilk sosyal incelemesi Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü tarafından yapılacak. *(Sadece tespit talep bazlı)*
- ***İnceleme esnasında destek alanı net biçimde belirtilecek.***
 - Sağlık Hizmetleri,
 - Resmi İşlem,
 - Diğer,
 - Kuruma Yerleştirme,
 - Psiko- sosyal
- Destek ihtiyacı talebinin ilk aşaması için Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü ilgili destek personeli gidecek.
- İlk görüşmeden sonra sunulacak destek, randevulu bir biçimde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından planlanacak.
- Yararlanıcı destek ihtiyacı ortadan kalkana kadar Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü personeli tarafından düzenli biçimde takip edilecek.

2. **Saha Taraması (ZİYARETLER)**

- Mahalle de muhtarlık, köylerde ise ortak toplanma alanları Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü personeli tarafından ziyaret edilecek.
- Gidilecek saha alanları bir koordinatör tarafından günlük biçimde planlanacak ve takip edilecek.
- Gidilen mecrada projeye ilişkin detaylar aktarılacak ve görsel materyaller ile tanıtım yapılarak broşürler, kartvizitler vb. materyaller bırakılacak.
- Geri dönüşler yine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü personeli koordinatöründe toplanacak ve personel/ destek talebi denklemine göre iş akışı sağlanacaktır.

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

3. *İhbar Vaka*

- İhbar yolu ile gelen vaka verisi Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü koordinatörüne akacak.
- Telefon ya da yüz yüze görüşme yoluyla ihbar vakaya ilişkin destek talebi netleştirilecek.
- Uygun personele sevk edilerek süreç başlatılacak ve takip edilecek.

5.4. İzmir Büyükşehir Belediyesi

Hasta, yaşlı ve kimsesizlere “evde sağlık ve bakım” hizmeti veren İzmir Büyükşehir Belediyesi; doktor, hemşire, psikolog, hasta bakıcı, sosyolog, psikolog, kuaför ve temizlik görevlilerinden oluşan ekipleriyle haftada bir gün ziyaret etmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin yatalak durumdaki yaşlı, hasta ve engellilere yönelik sürdürdüğü “evde sağlık ve bakım” hizmeti vermektedir. 35 kişilik ekibiyle evlere giderek sadece yara bakımı ve pansuman yapmakla kalmayan İzmir Büyükşehir Belediyesi, evlerde temizlik uygulamasıyla da ihtiyacı olan kentlilere yardım elini uzatmaktadır. Doktor, hemşire, acil tıp teknisyeni, sosyal hizmetler uzmanı ve temizlik ekibiyle ihtiyacı olan evlere giden Büyükşehir ekipleri, yaşlı ve hastaların yaralarına bakmakta, onların şekerini-tansiyonunu ölçmekte ve temizliklerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca Yaşlılara Psikolojik destek hizmeti verilmekte, hastaların tıraşları da yapılmaktadır. Diğer taraftan evinde ev eşyası olmayan ihtiyaçlı ailelere ev eşyası alınmakta ve gıda paketleri dağıtılmaktadır. Yapılan hizmetlerle yaşlıların kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmemeleri sağlanmaktadır.

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Fotoğraf 2.3.4.: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yardım Melekleri

5.4. Antalya Büyükşehir Belediyesi

Antalya Büyükşehir Belediyesi Yaşlıların da dâhil olduğu dezavantajlı gruplara Aşevi ve Sıcak yemek yardımı hizmeti vermektedir. Belediyenin resmi internet sitesinden yapılan açıklamada: Sosyo-ekonomik yönden ihtiyaç sahibi olduğu tespit edilen ve yemek yapamayacak durumda olan yaşlılara, yalnız annelere, engelli ve yatalak olan vatandaşlara, doğal afet sonucu mağdur olan bireylere, aynı zamanda toplumdaki dezavantajlı gruplara ve kamu yararına hizmet veren kurumlara sıcak yemek dağıtımını yapıldığı belirtilmektedir.

Ayrıca Akdeniz Üniversitesi işbirliği ile Alzheimer Hasta ve Hasta Yakınları Buluşma Merkezi Mavi Ev projesi kapsamında alanında uzman kadrosuyla (Sosyal Hizmet Uzmanı, Gerontolog , Hemşire, Fizyoterapist, Ergoterapist , Hasta ve Yaşlı Bakıcı vb), uygun fiziki koşullarıyla, yapılan sosyal ve fiziksel aktivitelerle hastalara sosyal hayattan koparmadan sağlık, beslenme, psiko-sosyal destek, araç servisi vb. ihtiyaçları ücretsiz karşılanmaktadır.

5.5. Ankara Büyükşehir Belediyesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılara Hizmet Merkezi, yaşlılarımızın ev ortamlarında desteklenmeleri ve toplumdan soyutlanmadan yaşamlarına devam etmelerini sağlamak amacıyla 5 Eylül 1994 tarihinde kurulmuştur. Yaşlılara Hizmet Merkezinin kurulu Amacı; üyelerin günlük yaşamlarını kolaylaştırırken yalnız olmadıklarını onlara hissettirmek, gösterdiğimiz ilgi, sevgi ve şefkatle yaşlılarımızın onurlu bir yaşam sürmelerini sağlamaktır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi yaşlıların yaşam kalitesini yükseltmek ve sosyal izolasyonu önlemek amacı ile yaşlılara yönelik projeler geliştirmekte ve uygulamaktadır. Sosyal refahı arttırmayı ve toplumun bütünlüğünü desteklemeyi amaç edinen bu projelerden bir tanesi de Yaşlı Lokali Projesidir.

Yaşlı Lokali, Ankara Büyükşehir Belediyesi Aile Yaşam Merkezi bünyesinde ve Yaşlılara Hizmet Merkezi'ne bağlı olarak 28 Haziran 2005 tarihinde faaliyete geçmiştir. 50 ve daha yukarı yaş grubundaki herkes lokale üye olarak lokalin hizmetlerinden yararlanabilmektedir.

Proje Ankara ve Ankara'nın metropol ilçelerinde yaşayan 50 ve üstü yaş gurubundaki bireylere sağlanacak psiko-sosyal destek hizmetleri, kişisel gelişim faaliyetleri, eğitsel hizmetler, sosyo-kültürel faaliyetler, boş zaman uğraşları ve sağlık hizmetlerini kapsamaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Yaşlı Lokalleri Projesinin ilk basamağı olarak faaliyete geçen lokalin temel amacı; Yaşlılara Hizmet Merkezi'nin başlattığı "Yaşlıya Yaşadığı Ortamda Hizmet Modeli" nin devamını sağlayarak Ankara Büyükşehir Belediyesi dahilinde ikamet eden yaşlı üyelerin yaşam kalitesini arttırmaktır. Yaşlıların sosyal faaliyetlerde bulunacakları, boş zamanlarını değerlendirebilecekleri birim ve ünitelerin oluşturularak üyelerin topluma etkin olarak katılımlarını ve bu yaşam sürecini aktif bir şekilde geçirmelerini sağlamak amaçlanmaktadır.

Öte Yandan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri Şube Müdürlüğü'ne bağlı Rüzgârlı, Etlik, Ulus, Onkoloji ve Ahmetler Şefkat Evlerinden; Ankara dışından gelen, Ankara'daki sağlık kurumlarında tedavi gören ve maddi olanaksızlıklar içinde bulunan hasta ve hasta yakınları faydalanmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin açmış olduğu 5 adet Şefkat Evi bulunmaktadır.

Verilen Hizmetler

- Konaklama Hizmeti
- Hastane Servisi
- Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri
- Yemek Hizmeti (Sabah Kahvaltı ve Akşam Yemeği)

Bir diğer proje ise Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 01 Eylül 2007 tarihinde açılmıştır. Çankaya'da Cinnah Caddesi üzerindeki Kırkpınar Alt geçidinde hizmet veren merkezde, 'Gençler' ve 'Yaşlılar' olmak üzere iki gruba, güler yüzlü

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

personelle ve sıcak ortamda bilgisayar ve internet erişim hizmeti vermektedir. Merkez, “personeli üyelerini evlerine misafir eden ev sahibi” anlayışıyla hizmet sunmaktadır. Yaşlılarımızın ve gençlerimizin boş zamanlarını değerlendirmeleri amacıyla, kitap, dergi, fotoğraf, videokaset, ses kaseti, film, CD, CD-Rom, VCD, DVD gibi bilgi kaynaklarına hem internet üzerinden, hem de yerinde ulaşmalarını sağlamak amacıyla hizmete açılmıştır. Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezinde; “Teknoloji, Temel Bilgisayar, Word, Photoshop, Facebook-Twitter, PhotoStory, PowerPoint, Excel, Fransızca, İngilizce” branşlarında eğitim verilmektedir. Yaşlılar ve gençler bilgi erişim merkezi'ne üye olmak için 15 yaşın üzerinde olmak yeterlidir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Genel olarak bakıldığında Türkiye’de belediyeler, yardıma muhtaç olan yaşlıların barınması için huzurevi yapmakta, ücretsiz muayene ve ilaç yardımı yapmakta, gıda, yakacak, belediye otobüslerinden ücretsiz veya indirimli yararlanmalarını sağlamak gibi görevleri yerine getirmektedirler. Ekonomik ve sosyo-kültürel olarak çok gelişmiş belediyeler ise; seminer ve poliklinik hizmetleri, aşevinden evlere yemek dağıtımı, nakdi yardım, ambulansla evden alınarak sağlık hizmeti verilmesi, özel gün kutlamaları, sinema ve tiyatro, davetlere belediye ile gönüllü kuruluşlar tarafından gezi programları düzenlenmektedir. Ancak yerel yönetim birimlerinden olan belediyelerin aktif yaşlanma konusunda ve özelde ise 10. Kalkınma planı aktif yaşlanma hedefleri bağlamında yeterli düzeyde çalışmalar yapmadığı görülmektedir. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte yerel yönetimlerce aktif yaşlanmanın tam olarak anlaşılmaması, belediyelere bütçeden ayrılan payın zorunlu hizmetlerin yapılmasında dahi yetersiz olması dolayısıyla sosyal belediyecilik penceresinden değerlendirilen yaşlı hizmetlere belediyeler tarafından yeterince kaynak ayrılamaması ve devlet yapısının gittikçe merkezileşmesi ve yerel yönetimler merkezi yönetim arasında koordinasyon eksikliği sebepleriyle belediyelerce aktif yaşlanma bağlamında Onuncu Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu raporundaki hedeflere ulaşmada ve eylemleri gerçekleştirilmede gerekli çalışmaların yapılmadığı görülmektedir.

Hayata yılları katan insanların artık yıllara hayat katma süreci olarak tanımlayabileceğimiz aktif yaşlanma kapsamında yaşlılarımıza pasif destek hizmetlerinden ziyade onları kendi

kendilerine yeter duruma getirmek, onların tecrübelerinden faydalanmak onların azalan maaş, azalan arkadaş çevresi, azalan fiziksel güç ve eş kaybına uyum sağlamalarına yönelik çalışmalar yapmak daha yerinde olacaktır.

Türkiye’de yaşlı bakım hizmetleri konusunda 2000’li yıllardan itibaren özel sektör ve yerel yönetimler, 2005 yılından itibaren de Sağlık Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen birtakım uygulamalar mevcuttur. Görece oldukça yeni olan bu uygulamalara yönelik ihtiyacın önümüzdeki süreçte artması beklendiği için, kamu ve özel bakım sigortası modellerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Avrupa örneklerinde olduğu gibi yerel yönetimlere bu konuda daha fazla destek ve sorumluluk verilmelidir.

Kaynaklar

Abduşoğlu, A. (2012) “Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması” 18-24 Mart Yaşlılara Saygı Haftası “Kuşaklararası Dayanışma Ve Aktif Yaşlanma” Sempozyumu, Ankara Üniversitesi 20-21 Mart 2012/Ankara

Akgün, S., Bakar, C., & Budakoğlu, İ. (2004). Dünya’da ve Türkiye’de yaşlı nüfus eğilimi, sorunları ve iyileştirme önerileri. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(2), 105-110.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2012. Yaşlılara Hizmet Merkezi: Yaşam Sunar. Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı.

A Policy Framework (2002). *World Health Organization, Noncommunicable Diseases and Mental Health Cluster, Noncommunicable Disease Prevention and Health Promotion Department Ageing and Life Course. Retrieved from http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02, 8.*

Bilir, N. (2006). Türkiye’de ve dünyada yaşlılarda demografik özellikler. *Geriatri ve gerontoloji. MN Medikal & Nobel, Ankara*, 3-9.

Hotar, N. (2012) “Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanma” 18-24 Mart Yaşlılara Saygı Haftası “Kuşaklararası Dayanışma Ve Aktif Yaşlanma” Sempozyumu, Ankara Üniversitesi 20-21 Mart 2012/Ankara

Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin X.Kalkınma Planı Bağlamında Aktif Yaşlanma Politikaları

Kalkınma Bakanlığı (2014), Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara

Ünalın P.C. (2013).”Aktif Yaşlanma: Sağlıklı ve Üretken Yaşlanma” Ed.: Altındış, M. *Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı*. 281-286, İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri

Yılmaz, M. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılarda Demografik Değişiklikler. Ed. Altındış M., *Yaşlılarda Güncel Sorunları ve Bakımı (1. Baskı syf: 1-9)*. İstanbul, Medikal Yayıncılık.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ MESLEĞİNE BAKIŞ AÇILARININ ARAŞTIRILMASI

INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Dr.Öğr.Üyesi Ertuğrul BAYER*

Özet: Günümüzde işletmelerin başarısı büyük ölçüde elindeki insan gücünün etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına bağlı olmaktadır. İnsan kaynakları artık insan sermayesi olarak anılmaya başlanmış ve işletmelere faaliyette bulunduğu sektörde farklılık kazandıran entelektüel sermayenin en önemli parçası haline gelmiştir. Özellikle kurmay fonksiyon özelliğinden dolayı, işletmelerin her departmanı açısından önemi her geçen gün artan İKY uygulamaları; bu alanda uzmanlaşmayı zorunlu hale getirmiştir. İKY alanında yeterli eğitimi almış, mesleki uygulamalara hakim, insan kaynakları çalışanlarına duyulan ihtiyaç da her geçen gün artmaktadır. Bu araştırmada, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı öğrencilerinin, insan kaynakları mesleğine, mesleğin geleceğine ve mesleği kabullenip kabullenmemelerine bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında, Mayıs-Haziran 2017 döneminde eğitimine devam etmekte olan 179 İKY öğrencisine yüz yüze görüşme yöntemi ile gerekli açıklamalar yapılarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Evrenin tamamına ulaşılmıştır. Eksik doldurulan 8 anket formu değerlendirmeye alınmamış ve 171 İKY (evrenin %95,5'i) programı öğrencisinin doldurduğu anket formunun istatistiksel analizlere uygun olduğu tespit edilmiştir. Anket formlarından elde edilen verilerin analizi, SPSS 23 istatistik programı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi, frekans analizleri, Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis analizleri ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, İnsan Kaynakları, Yönetim, İnsan Kaynakları Yönetimi, Meslek Yüksekokulu.

Abstract: Currently, the success of business enterprises is considerably based on effective and efficient use of their labour force. The human resources are now called as human capital and have become the most important part of intellectual capital that enables business enterprises to make difference in the sector where they are active. Especially, due to its staff function, the human resources management (HRM) practices which are getting increasingly important for each

* Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Eğirdir Meslek Yüksekokulu ertugrulbayer@isparta.edu.tr

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

department of enterprises have necessitated specialisation in this field. The need for human resources staff that is adequately trained in the field of HRM and has a good command of the vocational practices is gradually growing. This research intends to define the HRM Program Students' perspectives on the profession of human resources, the future of this profession and whether they adopt it or not. In the scope of this research, 179 HRM students who were attending their program in May-June 2017 were provided with the necessary explanations and questionnaire by face-to-face interview method. All of the population were reached. 8 questionnaires which were filled incorrectly weren't assessed and it was discovered that the questionnaire forms filled by 171 HRM Program Students (95.5% of the population) were compatible with the statistical analyses. The data obtained from the questionnaire forms was analysed by SPSS 23 statistical program. The analysis of the data obtained was performed via frequency analyses, Mann-Whitney U test and Kruskal-Wallis analyses.

Key Words: Human, Human Resources, Management, Human Resources Management, Vocational School.

Giriş

İnsanın çalışma yaşamındaki rolü, geçmişten günümüze temel araştırma alanlarından biri olarak ele alınmış; bu doğrultuda yalnızca işletme içindeki değil aynı zamanda işletme dışındaki iş gücünü de ifade eden insan kaynaklarına yönelik faaliyetlerin düzenlenmesi; süreç içinde bireysel ve toplumsal değişimlerin etkisi ile farklı pencerelerden incelenmiştir (Akyol ve diğerleri, 2013: 156). İnsan kaynakları yönetimi (İKY) kavramı 1980'li yıllarda personel yönetimi kavramının yerine kullanılmaya başlanmıştır (Can ve diğerleri, 2016: 15).

İKY felsefesi üç temel önerme etrafında toplanmaktadır; Örgütsel amaçlara çalışanlarla ulaşılır. O halde, çalışanlara değişen maliyet unsuru olarak değil, yatırım yapılan değerli kaynaklar olarak bakılması gerekmektedir. Örgütsel etkililik, bütünleşmiş örgüt ve insan kaynağı stratejilerinin geliştirilmesine ve örgütsel kültüre biçim verilmesine yakın ilgi ve dikkat göstermekle arttırılabilir. İnsan kaynaklarından optimum düzeyde yararlanma, tutarlı ve uyumlu politikalar geliştirmekle olanaklıdır (Akdemir, 2003: 249). İşletmelerin varoluşlarını emin adımlarla sürdürebilmeleri için en önemli varlıkları olan insan kaynağını etkin yönetebilmeleri teknolojik gelişmelerle desteklenen bir insan kaynakları yönetimi anlayışıyla mümkün olabilir (Türen ve diğerleri, 2013: 104).

1. İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğinin Gelişimi ve Gelecek Yönelimi

İnsan bir işletmenin sadece en değerli kaynağı değil aynı zamanda en önemli zenginliğidir (Sabuncuoğlu, 2000: 2). Günümüzde işletmelerin başarısı büyük ölçüde elindeki insan gücünün etkin ve verimli bir şekilde kullanmasına bağlıdır (Akın ve diğerleri, 2012: 106). İKY süreçleri, örgütsel performans açısından en etkili yönetim uygulamaları haline gelmiştir (Huselid, 1995: 635). İnsan kaynakları artık insan sermayesi olarak anılmaya başlanmış ve işletmelere faaliyette bulunduğu sektörde farklılık kazandıran entelektüel sermayenin en önemli parçası haline gelmiştir. Entelektüel sermaye, zenginlik yaratmak üzere kullanıma sokulabilen entelektüel malzemedir; yani bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve deneyimdir (Stewart, 2000: 20). Entelektüel sermayenin en önemli unsuru olan insan sermayesi ise; bir organizasyonun çalışanları tarafından temsil edilen bireysel bilgi stoğu (Bontis, 2000: 87), işletme için yaratıcılık ve yenilik ile ölçülebilen (Luthy, 2000: 2), çalışanların kişisel yetenekleri, becerileri ve bilgilerinin bileşiminden oluşur (Nguyen, 2000: 6).

Bilgi çağı organizasyonlarında, eğitilmiş insanın öneminin ortaya çıkması ve bu gücün işletmenin temel varlıkları arasında yer almaya başlaması nedeniyle; bilgili, nitelikli ve eğitimli insan toprak ve sermaye gibi maddi varlıkların yerini alarak merkezi unsur haline gelmiştir.

Doğru çalışanları işe alma, çeşitli eğitim programları ile onlara bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirme fırsatları sunma, onların işe ve örgüte bağlılığını sağlama, motivasyon gibi çeşitli uygulamalarıyla insan kaynakları yönetimi ve çalışanları; örgütsel hedeflere ulaşmada katkı yapmakta, örgüte rekabet üstünlüğünü sürdürmede yardımcı olmakta ve çalışma yaşamının kalitesini arttırmaktadır (Bayat, 2008: 89).

Özellikle kurmay fonksiyon özelliğinden dolayı, işletmelerin her departmanı açısından önemi her geçen gün artan İKY uygulamaları; bu alanda uzmanlaşmayı zorunlu hale getirmiştir. İKY alanında yeterli eğitimi almış, mesleki uygulamalara hakim, insan kaynakları çalışanlarına duyulan ihtiyaç da her geçen gün artmaktadır.

2. Veri Toplama ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmada, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı öğrencilerinin, insan kaynakları mesleğine, mesleğin geleceğine ve mesleği kabullenip kabullenmemelerine bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, SDÜ EMYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü İKY Programı'nı da eğitimine devam etmekte olan 179 öğrenci araştırma kapsamına alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve İstatistiksel Analizi

Araştırma kapsamında, Mart-Nisan 2017 döneminde eğitimine devam etmekte olan 179 İKY öğrencisine yüz yüze görüşme yöntemi ile gerekli açıklamalar yapılarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Evrenin tamamına ulaşılmıştır. Eksik veya hatalı doldurulan 8 anket formu değerlendirmeye alınmamış ve 171 İKY (evrenin %95,5'i) programı öğrencisinin doldurduğu anket formunun istatistiksel analizlere uygun olduğu tespit edilmiş ve değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Araştırmada, literatür taraması sonucunda oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf, öğretim türü ve sürekli yaşanılan yer (bölge) gibi demografik bilgilere ilaveten programı kaçınıcı girişte kazandığı, tercih sırası, programı tercih nedeni, EMYO'nu tercih nedeni ve programa gelmeden önce İKY mesleği hakkındaki bilgisi olup olmadığına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ise öğrencilerin İKY mesleğine ve mesleği kabullenip kabullenmemelerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yönelik geliştirilen ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümdeki ifadeler, "1:Kesinlikle Hayır"- "5:Kesinlikle Evet" sıra düzeni ile beşli Likert türünde hazırlanmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde, anlamlılık derecesini belirlemede 0,05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir. Öncelikle, anketi cevaplayan öğrencilerin demografik özellikleri ile anket formunun ikinci bölümünde yer alan ifadelerle katılımlarına ilişkin verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Test sonucunda araştırmada kullanılan verilerin anlamlılık değerinin tümünün ($p < 0,05$) 0,05 den küçük olduğu görülmüş ve verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin, demografik özellikleri ile İKY mesleğine bakış açıları ve mesleği kabullenip kabullenmemeleri arasında farklılık olup olmadığı Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile sınıanmıştır. Uygulanan Kruskal Wallis testi sonucunda gruplar arasında bir farklılık saptandığında, farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için tekrar Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Bulguları

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

2.3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1. de görülebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde; katılımcıların %70,2'sinin kadın, %29,8'inin erkek öğrencilerden oluştuğu; yaş aralığı dağılımları incelendiğinde ise katılımcıların çoğunluğunun (%65,5) 20-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin sınıf dağılımlarının birbirine yakın olduğu, %53,2'sinin birinci sınıf, %46,8'inin ikinci sınıf öğrencisi ve aynı zamanda %57,9'unun birinci öğretim, %42,1'inin ikinci öğretim öğrencisi olduğu tespit edilmiştir. Sürekli yaşadıkları yer (bölge) dağılımlarına göre ise katılımcıların; %44,4'ü Akdeniz, %23,4'ü Ege, %13,5'i Marmara, %11,7'si İç Anadolu, %4,1'i Doğu Anadolu, %2,3'ü Karadeniz ve %0,6'sı Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadır (Tablo 1.).

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Sosyo-Demografik Değişkenler	Alt Gruplar	(frekans) n	(yüzde) %
Cinsiyet	Kız	120	70,2
	Erkek	51	29,8
	19 yaş ve altı	45	26,13
Yaş Grupları	20-25 yaş	112	65,5
	26-30 yaş	7	4,1
	31-35 yaş	3	1,8
	35 yaş üstü	4	2,3
Sınıfı	Birinci Sınıf	91	53,2
	İkinci Sınıf	80	46,8
Öğretim Türü	Birinci Öğretim	99	57,9
	İkinci Öğretim	72	42,1
Sürekli Yaşanılan Yer (Bölge)	Akdeniz	76	44,4
	Doğu Anadolu	7	4,1
	Ege	40	23,4
	Güney Doğu Anadolu	1	0,6
	İç Anadolu	20	11,7
	Karadeniz	4	2,3
	Marmara	23	13,5

2.3.2. Öğrencilerin İKY Mesleğini Tercih Etmelerine İlişkin Tanımlayıcı Özellikleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin insan kaynakları yönetimi mesleğini ve SDÜ EMYO'nu tercih etme nedenlerine ilişkin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgileri Tablo 2.de görülebilir.

Öğrencilerin programı üniversite sınavına kaçınıcı girişte kazandığına ilişkin ifadeleri incelendiğinde; %71,9'unun ilk girişte ve %20,5'inin ikinci girişlerinde kazandıkları belirlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin insan kaynakları yönetimi mesleğine yönelik eğitim almayı oldukça bilinçli bir şekilde istedikleri şeklinde değerlendirilebilir; aynı zamanda, öğrencilerin programı tercih sırasına verdikleri yanıtlar incelendiğinde de; %62'sinin ilk beş tercih de insan kaynakları programına yer vermeleri ve programı kazanmak için istekli olmaları bu görüşü destekler niteliktedir.

Öğrencilerin %39,2'si iş bulma kolaylığı, %25,1'i de ideali olduğu için insan kaynakları yönetimi programını tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu sonuçlar, mesleğin gençler arasında benimsendiği şeklinde değerlendirilebilir. Öğrencilerin, SDÜ EMYO'nu tercih etme nedeninin araştırıldığı ifadeye %20,5'inin yakın tavsiyesi ve %19,3'ünün SDÜ EMYO'nun kurumsal yapısı yanıtını verdiği, sadece bir %0,6 öğrencinin açıkta kalmamak için tercih ettiğini belirttiği görülmektedir.

Öğrencilerin, %73,1'i programa gelmeden önce insan kaynakları yönetimi mesleği hakkında bilgisi olduğunu, %26,9'u meslek hakkında bilgisi olmadığını beyan etmişlerdir. Bu durum, mesleğin özellikle üniversite sınavına giren gençler arasında bilindiği ve kabullenildiği şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 2: Öğrencilerin İKY Mesleğini Tercih Etmelerine İlişkin Tanımlayıcı Özellikleri

Tanımlayıcı Özellikler	Alt Gruplar	n	%	
Programı üniversite sınavına kaçınıcı girişte kazandığı	İlk giriş	123	71,9	
	İkinci giriş	35	20,5	
	Üçüncü giriş	11	6,4	
	Dördüncü giriş	1	0,6	
	Beşinci giriş	1	0,6	
	1-5 tercih	106	62,0	
	6-10 tercih	20	11,7	
	11-15 tercih	24	14,0	
	16-20 tercih	15	8,8	
	20 üstü tercih	6	3,5	
Programı tercih sırası	Açıkta kalmamak	25	14,6	
	Aile isteğı	10	5,8	
	İdeali olduğu için	43	25,1	
	İş bulma kolaylığı	67	39,2	
	Lise eğitimi bu alanda	10	5,8	
	Diğer	16	9,4	
	Programı tercih nedeni	Aile yönlendirmesi	22	12,9
		SDÜ EMYO'nun kurumsal yapısı	33	19,3
Yakın tavsiyesi		35	20,5	
Yaşanılan yere yakınlık		55	32,2	
Açıkta kalmamak		1	0,6	
Diğer		25	14,6	
SDÜ EMYO'nu tercih etme nedeni				
Programa gelmeden önce meslek hakkındaki bilgisi	Bilgim vardı	125	73,1	
	Bilgim yoktu	46	26,9	

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

2.3.3. Öğrencilerin İKY Mesleğine ve Mesleğin Geleceğine İlişkin İfadelere Katılma Dereceleri

Öğrencilerin, İKY mesleğine ve mesleğin geleceğine ilişkin anket formunda yer alan ifadelere katılma dereceleri Tablo 3. de verilmiştir.

Öğrencilerin, “İKY mesleğini kendime yakıştırıyorum” ifadesine çok yüksek katılım gösterdiği görülmektedir.

Bu durum, mesleğin üniversite öğrencileri tarafından kabullenildiğini, benimsendiğini ve İKY öğrencilerinin gelecekteki meslekleri ile kendilerini özdeşleştirdikleri şeklinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda, mesleğin bu günkü durumu, gelecek yönelimleri ve eğitim aldıkları kurum ile ilgili diğer ifadelerin tamamına yüksek düzeyde katıldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin İKY Mesleğine ve Mesleğin Geleceğine İlişkin İfadelere Katılma Dereceleri

	İfadeler	n	S.S.	Ort.	Katılma Derecesi
1	İKY mesleğini kendime yakıştırıyorum	171	0,801 31	4,263 2	Çok Yüksek
2	İKY mesleğinin bana uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum	171	0,833 30	4,152 0	Yüksek
3	İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum	171	0,862 71	4,052 6	Yüksek
4	İKY Mesleğinde Başarılı Olacağımı Düşünüyorum	171	0,730 16	4,140 4	Yüksek
5	İKY mesleğinde karşılaşılabileceğim zorlukları aşabileceğimi düşünüyorum	171	0,625 56	4,052 6	Yüksek
6	İKY mesleğinin çalışma koşulları bana uygun geliyor	171	0,610 76	4,058 5	Yüksek
7	İKY mesleğinin devamlılığı bana güven veriyor	171	0,751 51	4,076 0	Yüksek
8	İKY mesleğini yapmak için kendimi yeterli ve bilgili buluyorum	171	0,820 95	3,532 2	Yüksek
9	İKY mesleğinin bana kariyer yapma açısından fırsatlar vereceğini düşünüyorum	171	0,695 75	4,064 3	Yüksek
10	İKY mesleğini yakınlarıma tavsiye	171	0,761	4,093	Yüksek

	ederim		20	6	
11	SDÜ EMYO'da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu	171	0,791 21	4,122 8	Yüksek
12	Öğretim üyesi ve görevlilerinin yaklaşımı mesleğimi daha çok benimsememde etkili oldu	171	0,798 91	4,093 6	Yüksek
13	Tekrar gerekirse İKY bölümünü tercih ederim	171	0,897 58	3,713 5	Yüksek
14	SDÜ EMYO İKY öğrencisi olmaktan dolayı mutluyum	171	1,014 18	3,970 8	Yüksek

2.4. Öğrencilerin Demografik Özellikleri ile İKY Mesleğine ve Mesleğin Geleceğine İlişkin Bakış Açılarına Yönelik İstatistiksel Analiz ve Bulgular

Öğrencilerin, demografik özellikleri ile İKY mesleğine bakış açıları ve mesleği kabullenip kabullenmemeleri arasında farklılık olup olmadığı Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile sınanmıştır.

Uygulanan Kruskal Wallis testi sonucunda gruplar arasında bir farklılık saptandığında, farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için tekrar Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

2.4.1. Öğrencilerin Cinsiyetleri Açısından Farklılıkların Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile İKY mesleğine, mesleğin geleceğine bakış açıları ile mesleği kabullenip kabullenmeme düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ifadelere katılım dağılımlarına Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Test sonucunda “İKY mesleğinin bana uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum” ifadesinde anlamlı bir farklılık ($p=0,047>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 4). Bu durum kadın öğrencilerin mesleği kendilerine daha çok yakıştırdıkları şeklinde değerlendirilebilir. Diğer ifadelere verilen cevapların cinsiyet açısından istatistiksel anlamda farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Mesleğe ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Bakış Açılarına İlişkin İfadelere Katılım Dağılımları Mann-Whitney U Testi Sonuçları

İfadeler	Cinsiyet	n	Mean Rank	Sum of Ranks	p
----------	----------	---	-----------	--------------	---

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

İKY mesleğini kendime yakıştıyorum	Kız	120	88,0 3	10563,0 0	0,363
	Erkek	51	81,2 4	4143,00	
İKY mesleğinin bana uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum	Kız	120	90,3 5	10842,0 0	0,047 P<0,05
	Erkek	51	75,7 6	3864,00	
İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum	Kız	120	86,5 5	10385,5 0	0,807
	Erkek	51	84,7 2	4320,50	
İKY mesleğinde başarılı olacağımı düşünüyorum	Kız	120	88,6 3	10636,0 0	0,227
	Erkek	51	79,8 0	4070,00	
İKY mesleğinde karşılaşılabileceğim zorlukları aşabileceğimi düşünüyorum	Kız	120	83,1 2	9974,00	0,175
	Erkek	51	92,7 8	4732,00	
İKY mesleğinin çalışma koşulları bana uygun geliyor	Kız	120	83,0 6	9967,00	0,141
	Erkek	51	92,9 2	4739,00	
İKY mesleğinin devamlılığı bana güven veriyor	Kız	120	83,9 2	10070,5 0	0,355
	Erkek	51	90,8 9	4635,50	
İKY mesleğini yapmak için kendimi yeterli ve bilgili buluyorum	Kız	120	82,1 1	9853,50	0,091
	Erkek	51	95,1 5	4852,50	
İKY mesleğinin bana kariyer yapmak	Kız	120	86,8	10422,5	

için fırsatlar vereceğini düşünüyorum			5	0	0,701
	Erkek	51	83,9 9	4283,50	
İKY mesleğini yakınlarıma tavsiye ederim	Kız	120	87,9 8	10557,0 0	0,373
	Erkek	51	81,3 5	4149,00	
SDÜ EMYO'da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu	Kız	120	87,8 0	10536,5 0	0,426
	Erkek	51	81,7 5	4169,50	
Öğretim üyesi ve görevlilerinin yaklaşımı mesleğimi daha çok benimsememde etkili oldu	Kız	120	85,3 3	10239,5 0	0,767
	Erkek	51	87,5 8	4466,50	
Tekrar gerekirse İKY bölümünü tercih ederim	Kız	120	84,9 7	10196,0 0	0,654
	Erkek	51	88,4 3	4510,00	
SDÜ EMYO İKY öğrencisi olmaktan dolayı mutluyum	Kız	120	84,2 5	10109,5 0	0,446
	Erkek	51	90,1 3	4596,50	

2.4.2. Öğrencilerin Yaş Grupları Açısından Farklılıkların Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş grupları dağılımı açısından; İKY mesleğine, mesleğin geleceğine bakış açıları ile mesleği kabullenip kabullenmeme düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ifadeler katılımlarına Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Test sonucunda, “SDÜ EMYO’da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu” ifadesine katılım dağılımlarıyla yaş grupları arasında anlamlı farklılık gözlemlenmiştir ($p=0,029$). Kruskal Wallis testi ile tespit edilen, öğrencilerin yaş grupları ile ifadeler katılımları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklılığın, hangi yaş grupları arasında ortaya çıktığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Uygulanan Mann-Whitney U testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların tespit edildiği yaş grupları Tablo 5’de yer alan “Gruplar Arası Anlamlı Fark” sütununda özetlenmiştir (Tablo 5).

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

Ortalamalar incelendiğinde farklılığın daha çok 20-25 yaş grubundan kaynaklandığı görülebilmektedir. Bu durum öğrencilerin yaş düzeyleri arttıkça, aldıkları eğitimin etkisiyle birlikte mesleği benimseme düzeylerinin de arttığı şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 5: Öğrencilerin Yaş Dağılımlarına Göre Mesleğe ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Bakış Açılara İlişkin İfadelere Katılım Dağılımları Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Anlamlı İfade	Yaş	N	Mean Rank	p	Gruplar arası anlamlı fark
SDÜ EMYO'da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu	19 ve altı	45	72,81	0,029	1-2
	20-25	11	90,33		
	26-30	7	65,14		
	31-35	3	119,00		
	35 yaş ve üstü	4	124,88		

Gruplar Arası Anlamlı Fark sütununda 1=19yaş ve altı, 2=20-25, 5=35 yaş ve üstü grupları temsil etmektedir.

2.4.3. Öğrencilerin Eğitime Devam Ettikleri Sınıf Açısından Farklılıkların Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitimlerine devam ettikleri sınıfları ile İKY mesleğine, mesleğin geleceğine bakış açıları ve mesleği kabullenip kabullenmeme düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ifadelere katılım dağılımlarına Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Test sonucunda; “İKY mesleğini kendime yakıştırıyorum” ($p=0,000>0,05$), “İKY mesleğinin bana uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum” ($p=0,003>0,05$), “İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum” ($p=0,009>0,05$), “İKY mesleğinin çalışma koşulları bana uygun geliyor” ($p=0,039>0,05$), “İKY mesleğinin devamlılığı bana güven veriyor” ($p=0,034>0,05$), “İKY mesleğini yapmak için kendimi yeterli ve bilgili buluyorum” ($p=0,000>0,05$), “SDU EMYO'da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu” ($p=0,000>0,05$) ve “Tekrar gerekirse İKY bölümünü tercih ederim” ($p=0,002>0,05$) ifadelerinde eğitime devam edilen sınıf ile ifadelere verilen dağılımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Tablo 6). Farklılık tespit edilen ifadelerin ortalamaları incelendiğinde, ikinci sınıf öğrencilerinin sıra ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu durum özellikle mesleki derslerin tamamına yakınının ikinci sınıfta okutuluyor olması ve aynı zamanda staj uygulamaları ile birlikte mesleki uygulamaların ikinci sınıfta yapılıyor olmasının meslek bilinci ve bağlılığına etkisinin yüksek olduğu, ikinci sınıf öğrencilerinin aldıkları eğitimin de etkisi ile mesleklerini daha fazla benimsedikleri ve kabullendikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 6: Öğrencilerin Sınıflarına Göre Mesleğe ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Bakış Açılarının İlişkin İfadelerine Katılım Dağılımları Mann-Whitney U Testi Sonuçları

İfadeler	Sınıf	n	Mean Rank	Sum of Ranks	p
İKY mesleğini kendime yakıştırıyorum	1 sınıf	91	73,51	6689,00	0,000 p<0,05
	2 sınıf	80	100,21	8017,00	
İKY mesleğinin bana uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum	1 sınıf	91	76,81	6989,50	0,003 p<0,05
	2 sınıf	80	96,46	7716,50	
İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum	1 sınıf	91	77,57	7058,50	0,009 p<0,05
	2 sınıf	80	95,59	7647,50	
İKY mesleğinde başarılı olacağımı düşünüyorum	1 sınıf	91	82,90	7544,00	0,322
	2 sınıf	80	89,53	7162,00	
İKY mesleğinde karşılaşılabileceğim zorlukları aşabileceğimi düşünüyorum	1 sınıf	91	81,24	7392,50	0,119
	2 sınıf	80	91,42	7313,50	
İKY mesleğinin çalışma koşulları bana uygun geliyor	1 sınıf	91	80,07	7286,50	0,039 p<0,05
	2 sınıf	80	92,74	7419,50	
İKY mesleğinin devamlılığı bana güven veriyor	1 sınıf	91	79,13	7200,50	0,034 p<0,05
	2 sınıf	80	93,82	7505,50	
İKY mesleğini yapmak için kendimi yeterli ve bilgili buluyorum	1 sınıf	91	74,31	6762,50	0,000 p<0,05
	2 sınıf	80	99,29	7943,50	
İKY mesleğinin bana kariyer yapmak için fırsatlar vereceğini düşünüyorum	1 sınıf	91	82,16	7476,50	0,229
	2 sınıf	80	90,37	7229,50	
İKY mesleğini yakınlarıma tavsiye ederim	1 sınıf	91	81,38	7406,00	0,148
	2 sınıf	80	91,25	7300,00	

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

SDÜ EMYO’da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu	1 sınıf	91	72,34	6582,50	0,000 p<0,05
	2 sınıf	80	101,54	8123,50	
Öğretim üyesi ve görevlilerinin yaklaşımı mesleğimi daha çok benimsememde etkili oldu	1 sınıf	91	80,06	7285,50	0,069
	2 sınıf	80	92,76	7420,50	
Tekrar Gerekirse İKY Bölümünü Tercih Ederim	1 sınıf	91	75,93	6909,50	0,002 p<0,05
	2 sınıf	80	97,46	7796,50	
SDÜ EMYO İKY öğrencisi olmaktan dolayı mutluyum	1 sınıf	91	84,81	7718,00	0,720
	2 sınıf	80	87,35	6988,00	

2.4.4. Öğretim Türü Açısından Farklılıkların Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğretim türü ile İKY mesleğine, mesleğin geleceğine bakış açıları ve mesleği kabullenip kabullenmeme düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ifadeler katılımlarına Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Test sonucunda; “İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum” ($p=0,003>0,05$), “İKY mesleğinin bana kariyer yapmak için fırsatlar vereceğini düşünüyorum” ($p=0,024>0,05$), “SDÜ EMYO’da aldığım eğitim mesleğimi benimsememde etkili oldu” ($p=0,001>0,05$) ifadelerinde öğretim türü ile ifadeler verilen dağılımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir (Tablo 7). Farklılık tespit edilen ifadelerin ortalamaları incelendiğinde, ikinci öğretim öğrencilerinin sıra ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu durum, ikinci öğretim öğrencilerinin mesleği benimseme ve mesleği kabullenme açısından normal öğretim öğrencilerine göre daha istekli oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Diğer ifadelerde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Öğretim Türüne Göre Mesleğe ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Bakış Açılara İlişkin İfadelere Katılım Dağılımları Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Anlamlı İfadeler	Öğretim Türü	n	Mean Rank	Sum of Ranks	p
İKY mesleğinin kişiliğime uygun olduğunu düşünüyorum	Normal	99	77,19	7642,00	0,003 p<0,05
	İkinci	72	98,11	7064,00	
	İkinci	72	93,46	6729,00	
İKY mesleğinin bana kariyer yapmak için fırsatlar vereceğini düşünüyorum	Normal	99	79,44	7864,50	0,024 p<0,05
	İkinci	72	95,02	6841,50	
	İkinci	72	93,72	6747,50	
SDÜ EMYO’da aldığım eğitim mesleğimi	Normal	99	76,38	7561,50	

benimsememde etkili oldu	İkinci	72	99,23	7144,50	0,001
	İkinci	72	91,08	6558,00	p<0,05

2.4.5. Yaşanılan Yer / Bölge Açısından Farklılıkların Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşanılan yer / bölge dağılımı açısından; İKY mesleğine, mesleğin geleceğine bakış açıları ile mesleği kabullenip kabullenmeme düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ifadelere katılım dağılımlarına Kruskal Wallis testi uygulanmıştır (Tablo 8). Test sonucunda, “SDÜ EMYO İKY öğrencisi olmaktan dolayı mutluyum” ifadesine katılım dağılımlarıyla yaşanılan yer / bölge arasında anlamlı farklılık gözlemlenmiştir ($p=0,009$). Uygulanan Mann-Whitney U testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların tespit edildiği yaşanılan yer / bölge grupları Tablo 8’de yer alan “Gruplar Arası Anlamlı Fark” sütununda özetlenmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Yaşanılan Yer/Bölgeye Göre Mesleğe ve Mesleğin Geleceğine Yönelik Bakış Açılarında İlişkin İfadelere Katılım Dağılımları Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Anlamlı İfade	Yaşanılan Yer/Bölge	n	Mean Rank	p	Gruplar arası anlamlı fark
SDÜ EMYO İKY öğrencisi olmaktan dolayı mutluyum	Akdeniz	76	85,20	0,009	1-3 1-7 3-5 3-7
	Doğu Anadolu	7	108,00		
	Ege	40	103,11		
	Güneydoğu Anadolu	1	143,50		
	İç Anadolu	20	67,80		
	Karadeniz	4	93,63		
	Marmara	23	64,17		

Ege ve Marmara bölgelerinde yaşayan öğrencilerin Akdeniz bölgesinde yaşayan öğrencilere göre, mesleği daha çok benimsedikleri ve gelecekte meslekte çalışmaya daha istekli oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda, Marmara ve İç Anadolu bölgesinde yaşayan öğrencilerin Ege bölgesinde yaşayan öğrencilere göre mesleği daha çok benimsedikleri ve gelecekte meslekte çalışmaya daha istekli oldukları tespit edilmiştir.

2.5. Öğrencilerin Tercih Ettiği Sektör

Son olarak; araştırmaya katılan öğrencilerin, “gelecekte çalışmak istediğiniz sektör” ifadesine göre; 63 (% 36,8) öğrencinin sağlık sektörü, 34 (% 19,9) öğrencinin turizm sektörünü yoğunlukla tercih ettikleri gözlemlenmiştir (Tablo 9).

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

Tablo 9: Öğrencilerin Çalışmak İçin Tercih Ettiği Sektör Dağılımları

SEKTÖR	FREKANS (N)	YÜZDE (%)
SAĞLIK	63	36,8
TURİZM	34	19,9
BANKACILIK VE SİGORTACILIK	6	3,5
OTOMOTİV	7	4,1
İNŞAAT	2	1,2
TEKSTİL	4	2,3
GIDA	5	2,9
KAMU	16	9,4
DİĞER	34	19,9
TOPLAM	171	100

722

3. Sonuç

Araştırma, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı öğrencilerinin, insan kaynakları Araştırma, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı öğrencilerinin, insan kaynakları mesleğine, mesleğin geleceğine ve mesleği kabullenip kabullenmemelerine bakış açılarının belirlenmesi için yapılmıştır.

Araştırmanın gerçekleştirildiği insan kaynakları yönetimi öğrencilerinin, insan kaynakları yönetimi mesleğini oldukça yüksek düzeyde kabullendikleri ve benimsedikleri tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra araştırma ile elde edilen diğer sonuçlar şu şekilde değerlendirilebilir; İnsan kaynakları yönetimi mesleğini daha çok kadın öğrenciler tercih etmektedir.

İnsan kaynakları yönetimi eğitimi alan üniversite öğrencileri mesleği kendilerine yakıştırmakta ve benimsemektedir.

İnsan kaynakları yönetimi programı üniversite adayları arasında bilinçli ve istekli şekilde tercih edilen bir programdır.

İnsan kaynakları yönetimi programını tercih eden 123 (%71,9) öğrencinin ilk girişte, 35 (%20,5) öğrencinin ikinci girişte yerleştiği tespit edilmiştir, bu durum eğitim öğretime devam etmekte olan öğrencilerin neredeyse tamamının (%92,4) öncelikli tercih ettikleri programın insan kaynakları yönetimi olduğunu göstermektedir.

İnsan kaynakları yönetimi mesleğinin popülaritesi ve iş bulma imkanının çokluğu, insan kaynakları mesleğini ve uzmanlığını tercih etme düzeyini arttırmakta ve gençler arasında ideal meslek haline gelmesine neden olmaktadır.

Sadece bir öğrencinin (%0,6) insan kaynakları yönetimi programını “açıkta kalmamak” için tercih etmiş olması, insan kaynakları yönetiminin üniversite öğrencileri arasında meslek olarak kabul edildiği şeklinde değerlendirilebilir.

Öğrencilerin yaş düzeyleri arttıkça, aldıkları eğitimin ve mesleki derslerin etkisiyle birlikte insan kaynakları yönetimi mesleğini benimseme düzeyleri artmaktadır.

Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan öğrenciler diğer bölgelerde yaşayan öğrencilere göre; mesleği daha fazla benimsemekte ve gelecekte bu meslekte çalışmak istemektedir.

SDÜ EMYO İKY Programı tercih edilen ve özellikle yerel anlamda kurumsallığı kabul edilen bir programdır.

Mesleki dersleri alan ve aynı zamanda staj yapan öğrencilerin; meslek bilincinin geliştiği, mesleği benimseme ve bağlılığının daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir, bu durum özellikle uygulamalı dersler ile staj süresinin ve saatinin arttırılmasının; mesleğin kabullenilmesi ve benimsenmesi açısından olumlu sonuçlanacağı şeklinde değerlendirilebilir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğunun, İKY mesleğini yakınlarına tavsiye edebileceklerini (Ort.=4,09) ifade etmeleri de; mesleğin gelecek sıkıntısının olmadığına göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sonucunda; öğrencilerin, mesleğin bu günkü durumu, gelecek yönelimleri ve eğitim aldıkları kurum ile ilgili diğer ifadelerin tamamına yüksek düzeyde katıldıkları tespit edilmiştir; bu durum mesleğin geleceği açısından öğrencilerin bir kaygı yaşamadığı değerlendirilebilir.

Araştırmaya katılan 63 (%36,8) öğrencinin sağlık sektöründe, 34 (%19,9) öğrencinin turizm sektöründe çalışmak istediğini beyan etmesi, hizmet sektörlerinin daha çok tercih edildiği şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle seçmeli derslerin belirlenmesinde ve öğrencilerin staj yapacağı kurumlara yönlendirilmesinde ve desteklenmesinde bu durumun göz önüne alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

Akdemir, A. (2003). *Temel İşletmecilik Bilgileri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Akın ve Çolak H. E., (2012). “İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarıyla Örgütsel Performans Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 2 (2), 85-114.

Akyol ve Budak G. (2013). “Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi: Çok Uluslu Bir Firma Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 15 (11): 155-174.

Bayat, B. (2008) “İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Niteliği, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (3) 2008, ss: 65-91.

Bontis, Rardson and Stanley E. (2000). “*Intellectual Capital and Business Performance in Malaysian Industries*”, *Journal of Intellectual Capital*, 1 (1) 2007.

Can, Kavuncubaşı ve Yıldırım S., (2016). *Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, Ankara.

Huselid M. (1995). “The Impact Of Human Resources Management On Turnover, Productivity And Corporate Financial Performance”, *Academy of Management Journal*, 38 (3): 635-672.

Luthy H. D. (2000). *Intellectual Capital and Its Measurement*, Logan,Utah,USA: Utah State Universtiy.

Nguyen, T. B. (2000). *Building A Knowledge – Centric United States Air Force*, Washington Dc, Hqusaf/Sct.

Üniversite Öğrencilerinin İnsan Kaynakları Yönetimi Mesleğine Bakış Açılarının Araştırılması

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Stewart, T. (2000). Entelektüel Sermaye – Kuruluşların Yeni Zenginliği (Nurettin Elhüseyni). İstanbul: BZD Yayıncılık, 2000.

Türen, Gökmen ve Tokmak İ. (2013). “İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi: İşletmelerin Sahip Oldukları Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kabiliyetlerinin Aracılık Rolü”, *Business And Economics Research Journal*, 4 (4):103-129.

ÜNİVERSİTE YERLEŞKELERİNİN FİZİKSEL GELİŞİM PLANLAMASI:ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ MEŞELİK YERLEŞKESİ ÖRNEĞİ

PHYSICAL DEVELOPMENT PLANNING OF UNIVERSITY CAMPUSES:ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY MESELİK CAMPUS

Orkun ALPTEKİN* -Hasan ÜNVER** - Hüseyin ÖZDEMİR***

Özet: Üniversite yerleşkeleri, buldukları kentlerde, bünyelerinde barındırdıkları konser salonları, spor alanları, peyzaj alanları, rekreasyon alanları ve eğitim binaları ile gerek eğitim ve öğretim faaliyetleri için gerekli fiziksel mekânlar bütünü, hem de kamusal alan olarak hizmet vermektedir. Günümüzde yerleşkeler, büyüklükleri, nüfusları ve içlerinde yer alan çeşitli faaliyetler nedeniyle kentin bir belediyesi gibidirler. Yerleşkeler kuruldukları günden itibaren hızla büyüyerek ve gelişerek, kentin gelişimine de önemli katkı sağlamaktadır. Bu büyüme ve gelişim sürecinin planlı ve programlı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kontrolsüz büyüme sonucu karşılaşılabilecek sorunların çözümü geciktikçe maddi ve manevi olarak daha büyük bir engel haline gelmektedir. Günümüzde Türkiye’de her geçen gün bazen büyük üniversitelerin bölünmesiyle, bazen de yeni üniversitelerin kurulmasıyla, yeni yerleşkelere gereksinim duyulmaktadır. Gelecekte sorunlarla karşılaşılmaması için, kuruluş aşamasında bu yerleşkelerin geleceğe yönelik olarak planlanması ve yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, bu sorunlar gereksiz kaynak tüketimine neden olarak, ülke ekonomisine de zarar vermektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada mevcut Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi, kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte incelenmiş ve günümüzde karşılaşılan

* Mimarlık Bölümü, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, TÜRKİYE, orkunalptekin@outlook.com

** Mimarlık Bölümü, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, TÜRKİYE, hasanunver@gmail.com

*** Mimarlık Bölümü, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir TÜRKİYE, ozdemirh@ogu.edu.tr

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

mevcut sorunlar belirlenmiştir. Bu sorunlara neden olan planlama ve yönetim hataları belirlenerek, yeni kurulan üniversite yerleşkelerinin sürdürülebilir bir şekilde gelişmeleri açısından çözülmesi gereken sorunlar belirlenerek, gelecekte gerekli olabilecek tüm mekânsal ihtiyaçlarının, uygun bir şekilde karşılanmasına ve planlanmasına yönelik bir rehber oluşturulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerleşke planlaması, üniversite yerleşkeleri, yönetim

Abstract:University campuses serve as both learning and public spaces with their concert halls, sports areas, landscaping areas and educational buildings in the cities they are in. Nowadays, the campuses are like a municipality of the city due to their size, population and various activities in them. The campuses are rapidly growing and developing from the day they were founded and they make an important contribution to the development of the city. This growth and development process needs to be managed in a planned and programmed manner. Otherwise, the solution of problems due to uncontrolled growth becomes a big obstacle both materially and spiritually. Today, with the opening of new universities in Turkey, new settlements are established. In order to avoid problems in the future, it is necessary to plan and manage these campuses for the future during the establishment phase. Otherwise, these problems cause unnecessary resource consumption, it also harms the countrys economy. In this context, in this study Eskişehir Osmangazi University Meselik Campus is examined and the problems encountered nowadays are determined. The planning and management mistakes that caused these problems are determined and a guide for the planning of newly established university campuses is tried to be presented. In order to avoid problems in the future, it is necessary to plan and manage these campuses for the future during the establishment phase.

Keywords: Campus planning, university campus, management

1. Giriş:

Üniversiteler, kuruldukları bölgelerde; ekonomik yapıya, sosyal ve fiziksel altyapıya, kent ve yaşam kalitesine, eğitim seviyesinin artmasına katkıda bulunan kentsel mekânlardır. Bu bağlamda, üniversite yerleşkelerinin fiziki yapılarıyla kent imajını en iyi şekilde yansıtan alanlar olması sağlanmalıdır. Bunu sağlamak içinse üniversitelerin etkin bir şekilde yönetimi, kullanımı,

geliştirilmesi ve yerleşkelerde yer alan birimler arası koordinasyonun sağlanması gerekmektedir [1]. Bu koordinasyonun sağlanabilmesinin en önemli parametrelerinden biri de, üniversitenin kurulduğu günden itibaren geleceğe yönelik olarak tasarlanması ve planlanmasıdır.

Üniversitelerin kurulması, büyümesi ve gelişmesi çok uzun sürede gerçekleşebilmektedir. Bu süreçte üniversiteler, çok geniş alanlar kaplamaları, büyük istihdam yaratmaları ve oldukça geniş bütçe harcamaları ile son derece karmaşık bir yapıya bürünmüşlerdir [2,3]. Bu karmaşık yapının ve sürecin iyi yönetilebilmesi için, kurulması planlanan üniversitenin amaçları, kent içindeki yerleşeceği arazi seçimi ve coğrafi özellikleri, kentin iklim koşulları, büyüklüğünün saptanması, organizasyonel yapısının düzenlenmesi, ileriye dönük gelişim stratejilerinin belirlenmesi, dolayısıyla mekânsal ihtiyaçlarının doğru saptanması ve tasarımsal kararlarının alınması gereklidir [4,5].

Türkiye’deki mevcut durumunu incelediğimizde, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı verilerine göre 2017 yılına kadar toplam 183 üniversitenin kurulduğu görülmektedir [6]. Ülkemizde mevcut üniversiteler eğitimlerini, yapıları kentin farklı bölgelerine yayılmış münferit binalardan oluşan akademik birimlerinde; ya da belirli bir bölgede toplanmış, birkaç binanın bir araya gelmesiyle oluşmuş yerleşkelerde sürdürmektedirler. Üniversitelerin birçoğunda geleceğe yönelik hazırlanmış planlar (master plan) bulunmamaktadır. Öğrenci ve öğretim elemanı sayısındaki artış, yeni bölümlerin açılması, mevcut bölümler için ek binaya ihtiyaç duyulması gibi nedenlerle yeni yapılar, idare tarafından belirlenen alanlara konumlandırılarak sağlanmaktadır. Bu durum da, yerleşkelerin düzensiz, kimliksiz ve estetikten uzak görüntüler sergilemesine neden olmaktadır [7]. Ülke ekonomisi açısından bakıldığında da, güncel ihtiyaçlara karşılık vermek amacıyla geleceği düşünmeden alınan tasarım kararlarının gereksiz maliyetlere yol açtığı görülmektedir.

Üniversitenin kuruluşunda hazırlanan, gelecekteki değişim ve gelişimine katkı sağlayan master plan, yerleşke alanının ve bütçenin sürdürülebilir, verimli ve etkin bir şekilde kullanımında önemli bir yönetim ve karar aracı olarak da kullanılabilir [8]. Master planlar, geleceğe yönelik tasarım kararlarının alınmasında rehber niteliğinde olup, gerektiğinde temel kararların korunması koşuluyla, sürdürülebilir ve değiştirilebilir nitelikte olmalıdır. Aksi takdirde, katı kuralların ve kalıpların konulduğu master planlar, zamanla ihtiyaçlar ve yönetsel kararlar doğrultusunda değiştirilebilmekte ve işe yaramaz hale gelmektedir [9]. Bu durum da, geleceğe

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

yönelik altyapı, yol, otopark vb. temel kararların korunamaması sonucunda, çözülmesi zor sorunlarla karşılaşılmasına ve dolayısıyla kullanılan bütçenin ve zamanın boşa gitmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmada, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yerleşkesinin mevcut durumu ve süreç içerisindeki gelişimi incelenerek, kurulduğu günden günümüze alınan planlama ve yönetim kararlarının, yerleşkenin gelişimine ve mevcut haline etkileri irdelenmektedir. Bu bağlamda, elde edilen veriler doğrultusunda, yeni kurulan üniversitelerin yerleşkelerinin gelişimine katkı sağlayabilecek, uyulması ve planlanması gerekli tasarım kararlarına yönelik öneriler sunulmaktadır.

2.Üniversite Yerleşkelerinde Kullanılan Yerleşim Sistemleri

Toplumun değişen ve gelişen ekonomik, sosyal, kültürel ve rekreasyonel gereksinimleri üniversitelerin kentlerin dışında, geniş alanlar üzerinde küçük bir kent modelinde planlanmalarını zorunlu kılmıştır. Böylece günümüzün “kampüs-yerleşke” kavramı doğmuş ve üniversiteler kentin uzağında geniş alanlarda belirli sistemlere dayalı olarak kurulmaya başlanmıştır [10, 11]. Yerleşke sözcüğü, ‘esas işlevleri eğitim, öğretim, araştırma ve uygulama olan, kullanıcıları için gerekli barınma, eğlence, alışveriş, spor, sağlık vb. yaşam koşullarını sağlayan akademik köy’ olarak tanımlanmaktadır [12-14]. Yerleşkelerin değişik işlevleri (çalışma, barınma, rekreasyon, iletişim) barındıran kompleksler oluşu ve bu işlevler arası ilişkilerin aksaksız yürütülebilmesi ihtiyacı sistematik bir düzen içinde ele alınmalarını gerektirmektedir. Sözü edilen bu değişik işlevleri barındıran yerleşkelerin farklı birimlerden oluşması, bu işlev ve birimlerin ilişkilendirilme gereksinimi ve bir bütün olarak çalışabilmesinin sağlanması, planlamayı ve bu planlamanın belirli ilkeler doğrultusunda yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik sonucunda farklı tasarım ilkelerinin oluşturduğu üniversite yerleşim sistemleri doğmuş ve kampüs yerleşimleri için sistematik bir düzen yaratılmıştır [9]. Sistematik düzen içerisinde yer alan başlıca sistemler, çizelge 2.1’de görüldüğü üzere lineer, moleküler, merkezi, şebeke, yaygın ve haç tipi yerleşim sistemleri olmak üzere altı kategoriye ayrılmıştır [5,10,11,15-23].

- Lineer yerleşim sisteminde, bütün yapılar omurga olarak da adlandırılan doğrusal bir bant üzerinde yer almaktadır. Doğrusal bant yerleşke içerisinde ana ulaşım hattını oluşturarak

yapılar arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır. Tüm ortak mekânlar (ticari ve sosyal mekânlar) bu bant üzerinde yer alır. Mikro büyüme doğrusal bantta dik olarak gerçekleşirken, makro büyüme doğrusal bant boyunca her iki yönde de gerçekleşebilmektedir. Gaz, su, sıhhi tesisat, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı sistemleri ağırlıklı olarak doğrusal eksenin yönünü takip eder. Bu sistemde yapı yoğunluğu çok yüksektir. 10000-12000 öğrenci kapasitesi için uygun bir yerleşke biçimidir. Sistemin en iyi yönü bandın üzerinde tüm ulaşım ve altyapı tesisatlarının geçirilmesi ve yerleşke içerisindeki ulaşımın kolay sağlanmasıdır. Ancak, yerleşke alanı büyüdükçe, doğrusal bandın uzunluğunun artmasıyla, yaya ulaşımı zor olmasına ve birimler arası iletişimin kopmasına neden olmaktadır [10,11,15-23].

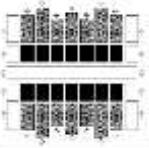
- Moleküler yerleşim sistemi ise, farklı plan türlerine sahip modüllerden oluşmaktadır. Tüm modüllerin yapısal ve örgütsel yapısı farklıdır. Her bir modül kendi ortak kullanılan mekanlarına sahiptir. Modüllerin içerisinde nüfus yoğunluğunun yüksek olmasına karşın, modüllerin birbirinden uzak durması nedeniyle yerleşke genelinde nüfus yoğunluğu düşük olmaktadır. Modüller ihtiyaç dahilinde kendi çevresinde büyümektedir. Yeni bir fakülte açılacağı zaman, yerleşke sınırında yeni bir model oluşturulur. Bu yerleşim sisteminde kampüsün gelişimi için geniş alana ihtiyaç duyulmaktadır. Geniş alana yayılımı nedeniyle altyapı maliyetleri iyi planlanmazsa yüksek olmaktadır [10,11,15-23]. Modüllerin arasında ulaşımın sağlanması için modüller arasındaki yolların iyi planlanması gerekmektedir. Sistemin yarattığı diğer bir sorun da, eğitim için tasarlanan sınıf, amfi gibi mekânlar ortak kullanılamamaktadır. Ayrıca, modüller arasının uzak olması nedeniyle yerleşke içerisinde yaya ulaşımı güçleşmektedir. Bu sistemin en iyi yanı ise, öngörülemeyen büyümelerde, modüllerin çevresinde geniş alanlar yer aldığından, fakülte içerisindeki bölümler arası kopukluk oluşmamaktadır.
- Merkezi yerleşim sisteminde, yönetim, sosyal ve kamusal alanlar bir merkezde toplanırken, eğitim birimleri merkezin çevresine yayılmaktadır. Merkezi organizasyon şeması nedeniyle, yaya erişimine uygun bir ulaşım sistemi vardır. Araçlar, kampüsün çevresindeki yollardan geçebilir. Büyüme ve gelişmeyi sağlamak için kuruluş aşamasında merkezin etrafında geniş bir alan bırakılmalıdır. Ayrıca kuruluş aşamasında ilk olarak merkezde bulunan ortak alanların yapımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir, bu durum da ilk yatırım maliyetinin artışına

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

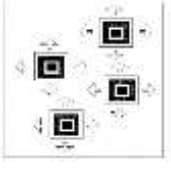
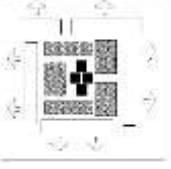
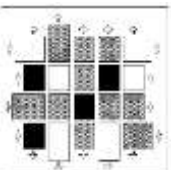
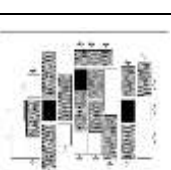
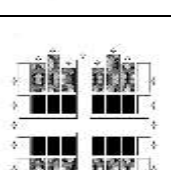
neden olmaktadır. Ayrıca bu yerleşim sistemi büyük ölçekli yerleşkeler için uygun olmamaktadır [10,11,15-23].

- Şebeke tipi yerleşim sisteminde, tüm fonksiyonlar bir ızgara sisteminde kesişmektedir. Bu yerleşim sisteminde eğitim binalarının çevresinde sosyal, kültürel ve rekreasyon alanları yer almaktadır. Aynı zamanda yerleşkenin Tüm binaların birbirine yakın olduğu bu sistem, bina yoğunluğunun yüksek olması ve birbirlerine yakın olmaları nedeniyle yaya erişimi için uygundur. Ancak, iyi planlama yapılmazsa yoğunluk arttıkça, birimler arası iletişim kopabilmektedir [10,11,15-23].
- Yaygın yerleşim sistemi, geniş arazi üzerinde binaların yoğunluğu az bir şekilde rastgele konumlandırılmasıdır. Bu sistemde yerleşke sınırları geniş ve tüm yapılar birbirinden uzak olduğu için yerleşke ulaşım ağı çözümleri zordur. Büyüme ve gelişme, binalar arasındaki serbest alan içerisinde gerçekleşir ve aynı anda birçok büyüme yönü ortaya çıkabilir. Yerleşkenin bütüncül bir görüntü vermesi, gelişme için binalar arası geniş mekânlar bırakıldığından uzun zaman almaktadır. Bu sistemde altyapı maliyetleri çok yüksektir ve uygun altyapı planlaması yapılmadığı zaman sorunlar çıkabilmektedir [10,11,15-23].
- Haç tipi yerleşim sisteminde, bütün yapılar omurga olarak da adlandırılan birbirini kesen iki bant üzerinde yer almaktadır. Bu bantlar yerleşke içerisindeki ana ulaşım hattını oluştururken, yapılar arasındaki ilişkiyi de sağlamaktadır. Tüm ortak mekânlar (ticari ve sosyal mekânlar), ulaşım ve altyapı tesisatları bu bantların üzerinde yer alır. Kentle yerleşkenin bağlantısı da, bu bantlar aracılığıyla sağlanır. Büyüme bantlarla dörde ayrılan alanlarda gerçekleşir. Gaz, su, sıhhi tesisat, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı sistemleri ağırlıklı olarak bantların yönünü takip eder. Altyapı maliyetleri düşüktür [10,11,15-23].

Çizelge 2.1. Üniversite Yerleşkelerinde Kullanılan Yerleşim Sistemleri [5]

TİP	ŞEMA	TANIM	AVANTAJ	DEZAVANTAJ
Lineer Yerleşim Modeli		Tüm sistem doğrusal bir aks üzerinde yer alır. Bu aks ana ulaşım aksı olarak kullanılır ve hem yerleşkenin kentle bağlantısını hem de birimlerin birbiri ile bağlantısını sağlar.	En çok tartışılan ve en basit yerleşim şemasıdır. Birimlerin gelişimleri kendi lineer aksları boyunca dışa doğru gerçekleşir	Gelişim için aksın uçları açık bırakılarak tüm işlevler aksın her iki tarafında lineer bantlar şeklinde yerleşir. Birimler arası ulaşım problemleri yaşanabilir.

Moleküler Yerleşim Modeli		Merkezlerinde kendi ortak kullanım alanlarının yer aldığı birbirinden bağımsız birimlerden oluşur. Yerleşkedeki boş alanlara yeni merkezlerin eklenmesiyle büyüme gerçekleşir.	Birimlerin kendi iç yoğunlukları yüksek olmakla beraber bütün yerleşke ölçeğinde yoğunluk düşüktür.	Ulaşım sistemi iyi planlanmalıdır. Büyük alanlara ihtiyaç duyarlar. Kısa vadede modüller arasında planlanmamış boş alanlar bulunmaktadır.
Merkezi Yerleşim Modeli		Yönetim ve ortak kullanım alanları merkezdedir. Akademik alanlar merkezden dışı doğru ıımsal biçimde konumlanır. Büyümeye olanak sağlamak için merkezde boşluklar bırakılarak planlanmalıdır.	Kompakt bir planlama olduğu için birimler arası ulaşım kolaylığı bulunmaktadır.	Belli kapasitede öğrenciyi barındırabilir. İlk olarak merkezin kurulması gerekliliğinden yüksek maliyetlere sebep olur
Şebeke Yerleşim Modeli		Akademik binalar etrafında bir ızgara ağ şeklinde ortak kullanım mekanlarının, barınma ve rekreasyon alanlarının yer alması ile biçimlenir.	-----	Aktiviteler birbiriyle kesiştikleri için yapısal yoğunluk görülür. İyi planlanmadığı takdirde yerleşke bütünlüğü ve birimler arası bağlantı olumsuz olarak etkilenebilir.
Yaygın Yerleşim Modeli		Ortak kullanım alanları merkezde yer alır. Akademik alanlar ve barınma alanları, merkez etrafında dağınık biçimde yerleşmiştir. Genelde kent dışında kurulurlar.	Nüfus yoğunluğu düşüktür, arttığı takdirde ikinci bir merkeze ihtiyaç duyulabilir.	Seyrek ve dağınık yerleşimlerden kaynaklı geniş alanlara ihtiyaç duyarlar. Alt yapı maliyetleri yüksektir. Ulaşım çözümleri önemli konulardandır.
Haç Tipi Yerleşim Modeli		Akademik alanlar ve ortak kullanım alanları birbirlerini dik olarak kesen akslar üzerinde bantlar şeklinde yerleşir. Ortak kullanım alanları merkezden dışı doğru bir aks üzerinde yerleşirken akademik alanlar diğer yöndeki aksta bantlar şeklinde yer alır ve gelişir.	Yerleşkenin yönüne göre bu akslardan biri ile kent bağlantısı sağlanır.	Tasarımın tamamlanması uzun sürebilir ve ortak kullanım alanlarının merkezde yer alması yüksek maliyetlere sebep olur.

2. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fiziki Gelişim Planlaması

Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi’nin (AÜ) 1993 yılında ikiye bölünmesi sonucunda, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) kurulmuştur. Anadolu Üniversitesi’nin bünyesindeki Mühendislik, Mimarlık, Tıp ve Fen Edebiyat Fakülteleri AÜ’ den ayrılarak ESOĞÜ’ ye bağlanmıştır [24]. 1993 yılında kurulan, günümüzde yaklaşık 80.000m²’lik alana sahip olan Meşelik Yerleşkesi, ESOĞÜ’ nün merkez yerleşkesi olarak hizmet vermektedir. Günümüzde Meşelik Yerleşkesiyle birlikte, Bademlik, Ali Numan Kıracı, OSB, Sivrihisar ve Mahmudiye yerleşkelerinde de eğitim ve öğretim devam etmektedir [23].

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi, Şekil 3.1.’de görüldüğü üzere kent merkezinden yaklaşık 3 km. uzaklıktadır. Yerleşkenin güneyinde kent ormanı, batısında ve kuzeyinde Porsuk çayı sulama kanalı, doğusunda ise konut yerleşim alanları yer almaktadır.

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

Yerleşkeye kent merkezinden toplu taşıma ile erişim, tramvay ve otobüs ile yapılabilmektedir. Yerleşkenin 1,5 km. kuzeyinde kentin yeni çekim noktalarından olan Sazova tema parkı ve Atatürk Stadyumu yer almaktadır [5].

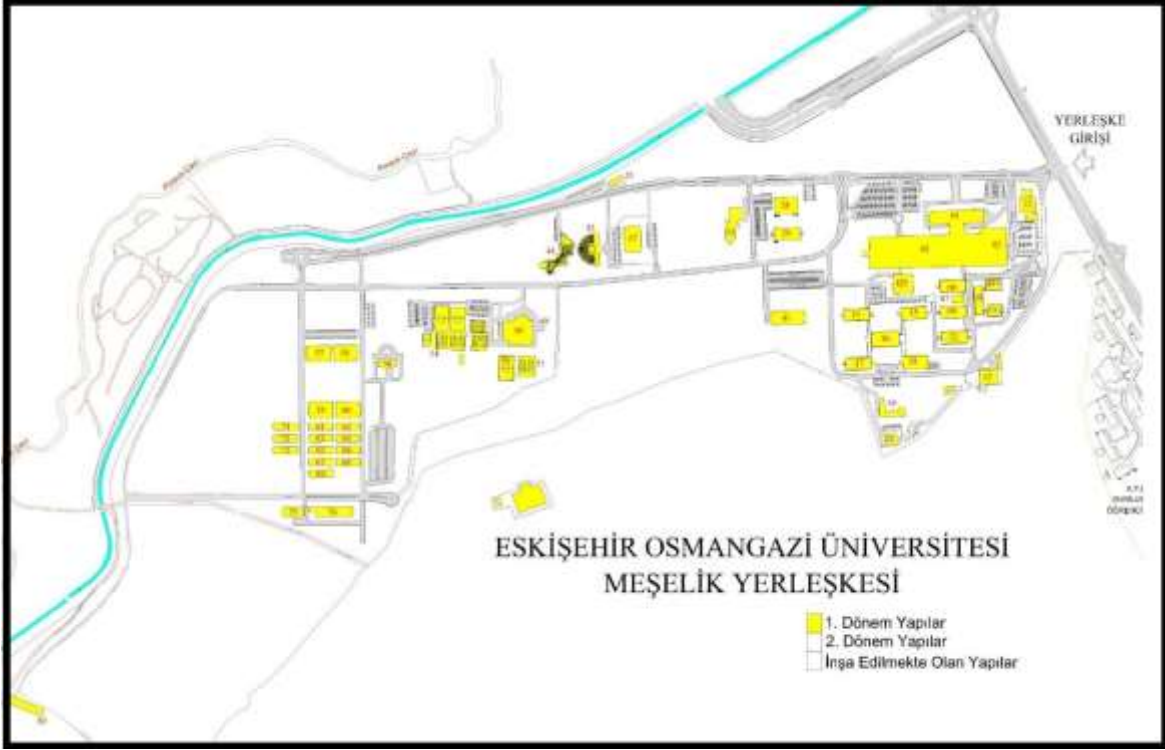

Şekil 3.1. ESOGÜ Meşelik yerleşkesinin Eskişehir kent merkezine göre konumu [5]

Yerleşim sistemlerine göre incelendiğinde, Meşelik Kampüsü'nün fiziki planlamasının moleküler yerleşim sistemine göre yapıldığı görülmektedir. Anadolu Üniversitesi'ne bağlı fakülteler modüler olarak tasarlanmış, Tıp Fakültesi yerleşkenin doğusunda, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi batısında ve Fen Edebiyat Fakültesi' de kuzeyinde konumlandırılmıştır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte, rektörlük, misafırhane gibi yeni birimlere ihtiyaç duyulmuştur. Rektörlük ve üniversite misafırhanesi kendi modülüne sahip olmadığı için, sağlık modülünün içerisindeki binalarda konumlandırılmıştır. Ayrıca, Eğitim Fakültesine ait bir modül de bulunmadığından, fakültenin bölümleri Fen Edebiyat Fakültesi'nin içerisinde eğitime başlamıştır. Fen Edebiyat Fakültesinin bazı bölümleri de, sağlık modülünün içinde eğitime başlamıştır.

Kuruluş ve gelişme döneminde, Şekil 3.2’ de görüldüğü üzere, yerleşke içerisindeki yapılaşma tamamlanmadığından, fakültelerin bulunduğu bölgelerde yapı ve nüfus yoğunluğu fazlayken, yerleşke geneline bakıldığında bu oran oldukça düşük kalmıştır. Ayrıca, yerleşkenin büyüklüğü ve yapı yoğunluğunun belirli bölgelerde toplanmış olması nedeniyle, yerleşkede bütüncül bir görünüm sağlanamamıştır.

Şekil 3.2. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Vaziyet Planı (1993 Yılı - Kuruluş Dönemi)

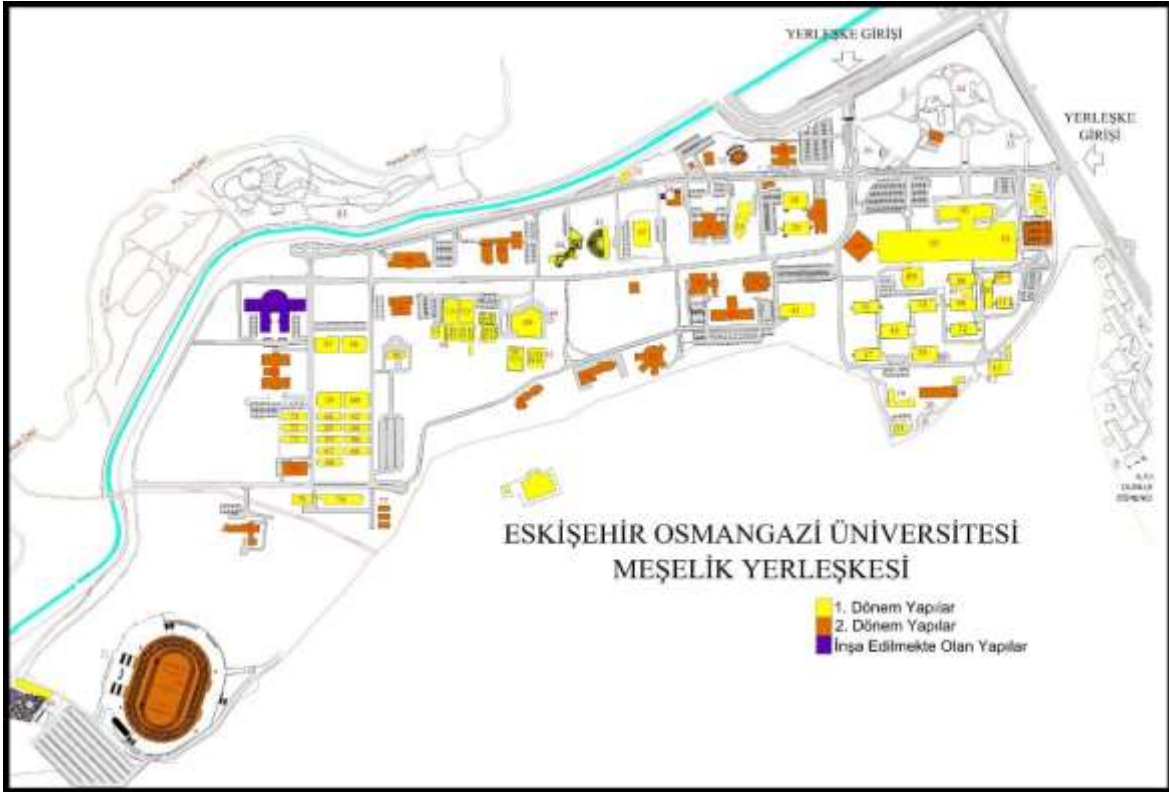
Kentten yerleşkeye giriş ve çıkışların, yerleşkenin doğusunda yer alan tek kapıdan gerçekleştiği görülmektedir. Giriş kapısının hemen yanında konumlandırılan Tıp Fakültesi ve hastanesine ulaşım, kent içerisinde yaya olarak kolaylıkla gerçekleştirilmiştir. Ancak, Mühendislik Fakültesi' ne hem yaya hem araçla ulaşım, modüller arasındaki gelişim için boş bırakılan atıl ve bakımsız olan alanlardan geçilerek sağlanmıştır.

Altyapı açısından incelediğimizde, plansız bir şekilde binaların ihtiyacı kadar kazı çalışmaları yapılarak, geçici çözümlerle sorunların giderilebildiği görülmektedir.

Meşelik Yerleşkesinin günümüzdeki vaziyet planını incelediğimizde, moleküler yerleşim sistemine büyük oranda uyulduğu Şekil 3.3’ de görülmektedir. Kuruluş döneminde boş bırakılan

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

alanlara, yeni fakülte birimleri, modüler olarak yerleştirilmiştir. Mevcut modüllerde ise, artan öğrenci ve bölüm sayısına bağlı olarak, ek binalar yapılmıştır. Kuruluş döneminde rektörlük, misafirhane ve bir kısım Fen Edebiyat Fakültesi bölümleri sağlık modülünde yer alırken, binaları yapıldıktan sonra kendi modüllerine taşınmışlardır. Fen Edebiyat Fakültesinin içerisinde yer alan Eğitim Fakültesi'nin ise yerleşkenin batısında halen inşaat halinde olan binası tamamlandıktan sonra, taşınacağı görülmektedir. Mevcut olan bir yerleşke, üniversiteye dönüştürüldüğü için, işlevsel farklılıklar ve zorunluluklar nedeniyle (rektörlük binasının, dış hastanesine dönüştürülmesi gibi), tadilat çalışmaları yapılmıştır. Bu durum da hem fazladan bütçe harcamalarına, hem de mekânsal açıdan minimum şartları sağlayan ortamların oluşmasına neden olmuştur.

Şekil 3.3. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Vaziyet Planı (2018 Yılı – Günümüzdeki Hali)

Günümüzde yerleşke içerisinde çözüm bekleyen bir diğer konu da, özellikle sağlık birimlerinin bulunduğu bölgede yaşanan yolların ve otoparkların yetersiz olmasıdır [23]. Kent ölçeğinde hizmet veren sağlık birimlerine duyulan ihtiyaç doğrultusunda, yollar, otoparklar ve yeşil alanlar için ayrılan rezerv alanlarda yapılaşmaya gidilmiştir. Bu durum da, sağlık bölgesinde

planlanandan daha fazla nüfus, araç ve yapı yoğunluğuna neden olmuştur. Yerleşke içerisinde sağlık birimlerine uzak bölgelerde yapılan otoparklarla sorun çözülmeye çalışılmıştır. Bu durum da, kent halkının da kullandığı hastane bölgesiyle, idari, akademik ve öğrencilerin kullandığı diğer bölgenin iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, güvenlik açısından iki bölgenin ayrılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilememektedir. Ayrıca, dış yerleşkeden taşınan İlahiyat Fakültesi ve caminin, yeterli fizibilite çalışmaları yapılmadan konumlandırılması da, bu bölgedeki yoğunluğun, planlanandan daha fazla artmasına neden olmuştur.

Artan nüfus ve araç yoğunluğuna bağlı olarak, yerleşkeye giriş çıkışları sağlayan ikinci bir kapı açılmıştır. Açılan kapı giriş ve çıkış yoğunluğunu azaltmıştır. Ancak, iki kapıdan gelen yollar, hastane ve caminin köşesinde kesişmektedir. Bu bağlamda, kesişim noktası da sorunlu hale gelmiştir.

İlahiyat Fakültesi gibi dış yerleşkeden gelen Turizm Fakültesi de yerleşkenin kuzeyine konumlandırılmıştır. Ancak, işletmesi Turizm Fakültesine bağlı otel ve yurt binaları ise moleküler yerleşim sistemine uygun olmayarak, yerleşkenin güney tarafına yerleştirilmiştir.

Son yıllarda kısa ve orta vade planlarında yer almayan 10000 kişilik stadyumun da, kapalı yüzme havuzu ve spor sahalarının genişleme alanları yetersiz olduğundan, yerleşkenin güney batı ucunda konumlandırılması da, moleküler yerleşim sistemine uymamaktadır. Bu durum da, büyük ölçekteki spor tesislerinin bir arada olmasına engel olmuştur. Ayrıca, stadyumun da topluca kullanıldığı dönemlerde oluşan araç ve yaya yoğunluğu da, mevcut ulaşım sistemine ek yük getirmektedir. Bu bağlamda, yerleşkeye stadyum tarafından üçüncü bir yerleşke giriş çıkış kapısının açılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Altyapı açısından ise, galeri sisteminin olmaması nedeniyle, sürekli olarak artan talep doğrultusunda kazı çalışmalarının yapılması zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, yerleşkedeki yapılarda kullanılan doku, malzeme, cephe ve detaylarda ortak bir dil kullanılmadığından, yerleşkeyi tanımlayan mimari bir kimliğin oluşmadığı görülmektedir.

3. Üniversite Yerleşke Planlama ve Uygulanmasına Yönelik Akış Önerisi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesini incelediğimizde, moleküler yerleşim modeli doğrultusunda geliştiği görülmektedir. Ancak, süreç içerisinde bazı istisna uygulama ve yapılar nedeniyle, kurulan modelin dışına çıkıldığı görülmektedir. Yerleşkenin kurulduğu 1993 yılından, 2018 yılına kadar geçen süreç incelendiğinde, ortaya çıkan gereksinimlerle birlikte,

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

başlangıçta öngörülemeyen nedenlerle plansız büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle ulaşım, otopark, altyapı, güvenlik, işlevsel bütünlük, mimari kimlik vb. konularda karşılaşılan sorunların, başlangıçta planlanmadığında çözümü hem zaman, hem de kaynakların verimli kullanımı açısından daha büyük problemlere neden olabilmektedir. Bu nedenle, yerleşim modelleriyle birlikte, yerleşke planlama ve uygulamasına yönelik kısa, orta ve uzun vadede eylem planlarının hazırlanması önemli olmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada ESOĞU Meşelik Yerleşkesinin yirmi beş yıllık süreçteki mekânsal gelişimi irdelenerek, elde edilen veriler doğrultusunda üniversite yerleşke planlama ve uygulanmasına yönelik akış önerisi aşağıda Çizelge 4.1’de görülmektedir.

Çizelge 4.1 Üniversite Yerleşke Planlama ve Uygulanmasına Yönelik Akış Önerisi

	Kısa Vade	Orta Vade	Uzun Vade
Yerleşke Sistemi	<ul style="list-style-type: none">Yerleşim sistemlerinden (lineer, moleküler, merkezi, şebeke, yaygın ve haç tipi) hangi modele uygun/yakın tasarım yapılacağına dair kararların verilmesi önerilmektedir.Seçilen yerleşke modelinin kısa vadedeki olumsuzluklarına yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir.	<ul style="list-style-type: none">Seçilen yerleşke modelinin orta vadedeki olumsuzluklarına yönelik önlemlerin alınması.	<ul style="list-style-type: none">Seçilen yerleşke modelinin uzun vadedeki olumsuzluklarına yönelik önlemlerin alınması
Fonksiyonel	<ul style="list-style-type: none">Üniversitenin uzun vadede barındıracağı fakülteler ve öğrenci sayıları belirlenmelidir.Seçilen yerleşim sistemi ve uzun vade için planlanan kapasiteye göre, akademik, idari, sosyal ve kültürel alanlar leke olarak belirlenmelidir.Kısa vadede yapılacak yapıların, mimari çözümleri, mevcut topografyaya ve iklimsel koşullara göre hazırlandıktan sonra, yapım aşamasına geçilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">Fakülte ya da birimin ek mekâna ihtiyacı oluşması durumunda, belirlenmiş lekeler esas alınarak kütlelerin mimari çözümleri yapılmalı ve uygulama safhasına geçilmelidir.Uzun vade için belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılamayacağı denetlenmeli ve gerekiyorsa revize edilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.
Ulaşım	<ul style="list-style-type: none">Kampüsün ana giriş noktaları etüt edilmelidir.Üniversitenin maksimum kullanıcı kapasitesine göre yol (yaya, bisiklet, araç vb.) ve otopark hesabı yapılmalıdır. Ayrıca master plan üzerinde uzun vadedeki halleri leke olarak gösterilmelidir.Kısa vadede yetecek kadar yollar ve otoparklar yapılmalıdır.Uzun vadede yapılacak olan yol ve otoparklar için genişleme alanları rezerv alan olarak bırakılmalıdır.Yerleşke içi toplu taşıma kararlarının etüt edilmesi gerekmektedir.	<ul style="list-style-type: none">Yol (yaya, bisiklet, araç vb.) ve otopark ihtiyacı arttıkça, rezerv alanlarda yapımları gerçekleştirilmelidir.Toplu taşıma kararlarında gerekiyorsa revizeye gidilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.

Altyapı	<ul style="list-style-type: none">• Birimlerin maksimum kullanıcı kapasitesine göre altyapı hesabı yapılır.• Yapılan hesaba göre, tüm altyapıyı içinde barındıran yer altı galeri sistemi, tasarlanmalıdır.• Kısa vade için gereksinim duyulan altyapı çalışmaları tamamlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Altyapı galeri sistemi artan talep doğrultusunda, yoğunluğu kaldıracak şekilde kademeli olarak genişletilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.• Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.
Sosyo-Kültürel Spor Alanlar	<ul style="list-style-type: none">• Sosyal, kültürel ve spor alanların kent, yerleşke ve yapı grubu ölçeğinde hangilerinin olabileceği belirlenmelidir.• Özellikle stadyum vb. büyük ölçekli tesislerin yerleşke içerisindeki yerleşimi ve ulaşım ağı önceden planlanmalıdır. Küçük ölçekli tesislerin ise, yerleşke içerisindeki olası dağılımları tespit edilmelidir.• Orta ve uzun vadede yapılacak olan kısımlar için rezerv alanlar bırakılmalıdır.• Kısa vade için gereksinim duyulan tesisler yapılmalıdır.• Yerleşke kimliğini oluşturacak mimari dilin; malzeme, doku, cephe, silüet ve detay ölçeğinde, topografya, iklim vb. ölçütler doğrultusunda belirlenmesi gerekmektedir.• Belirlenen mimari dile uygun olarak peyzaj projesi hazırlanmalıdır.• Kısa vadede yapılacak yapıların belirlenen mimari dil çerçevesinde yapımı gerçekleştirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Genişlemeye bağlı yeni yapılar ana kararlara istinaden uygulanır.• Büyük ölçekli tesislerin yapılması durumunda yol, otopark ve altyapı ağı eş zamanlı yapılmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.• Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.
Mimari Kimlik	<ul style="list-style-type: none">• İdari ve merkezi yapılar kısa, orta ve uzun vadede erişilebilir ve sürdürülebilir olacak şekilde master plan içerisinde konumlandırılmalıdır.• Kısa vadede gereksinim duyulan idari ve merkezi alanlar yapılmalıdır.• Orta ve uzun vadede yapılacak olan kısımları için rezerv alanlar bırakılmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Artan talep doğrultusunda, yapılaşma ve peyzaj düzenlemeleri kısa vadede planlana ve yapılan mimari dile uygun olarak geliştirilmelidir.• Mevcut yapıların ve peyzajın, bakım, onarım ve düzenlemeleri mevcut duruma uygun olarak gerçekleştirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.• Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.
İdari /Merkezi	<ul style="list-style-type: none">• İdari ve merkezi yapılar kısa, orta ve uzun vadede erişilebilir ve sürdürülebilir olacak şekilde master plan içerisinde konumlandırılmalıdır.• Kısa vadede gereksinim duyulan idari ve merkezi alanlar yapılmalıdır.• Orta ve uzun vadede yapılacak olan kısımları için rezerv alanlar bırakılmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Artan talep ve ihtiyaç doğrultusunda, önceden planlanan rezerv alanlarda idari ve merkezi birimler yapılmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Üniversitenin kuruluşunda planlanan uzun vade hedeflerine ulaşılmalıdır.• Öngörülemeyen sorunlar ve yeni eklenen hedefler tespit edilerek, mevcut doku ve planlamaya uygun olarak süreç yönetilmelidir.

4. Sonuç

Üniversite yerleşkelerinde kullanılan sistemler, yerleşke tasarımına yönelik bir temel oluşturmaktadır. Ancak, sahip oldukları avantajlar ve dezavantajların değerlendirilerek, planlanması ve uyulması gereken tasarım kararlarının belirlenmesi, hem sorunların önceden çözülmesi, hem de bütçenin verimli kullanılması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada yerleşim modelleri üzerinden Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yerleşkesinin kurulduğu günden günümüze kadar ki süreçte, mekânsal gelişimi incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda, yerleşkelerin tasarımında uyulması gereken kısa, orta ve uzun vadede uyulması gereken ölçütler belirlenmiştir. Yeni kurulan üniversite

Üniversite Yerleşkelerinin Fiziksel Gelişim Planlaması: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği

yerleşkelerinde, hem mekânsal düzenin daha iyi işlemesi, hem de bütçelerin verimli kullanılması açısından, belirlenen ölçütlerin göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Kaynaklar:

- [1] Tekin, R. & Kılıç, M. 2014. Kampüs İçi Ulaşımında Alternatif Seçimler: Karabük Üniversitesi Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*. 2, (3). 262-285.
- [2] Felsentein, D. 1996. The University in the Metropolitan Arena: Impacts and Public Policy Implications. *Urban Studies*. 33, (9). 1565-1580.
- [3] Işık, D. 2008. Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (3).
- [4] Korkut, G. 2011. Üniversite yerleşkelerinin kentsel mekân kurgularının biçimlenmesinde kentin etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 170.
- [5] Dülger, H. 2017. Üniversite Yerleşkelerinin Kullanıcı Gereksinimlerine Göre Güncellenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Meşelik Yerleşkesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 36.
- [6] Anonim, <http://yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz> (Erişim tarihi: 08th of February, 2017).
- [7] Bilgin, A. 2006. Doğu Akdeniz Bölgesi ve Çevresinde Üniversite Kampüs Planlaması Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Adana-Türkiye. 74.
- [8] Sönmez Türel, H. & Küçükbaş, E. V. 2005. Kentsel kamusal dış mekânlara yönelik master plan oluşturma çalışmalarının ege üniversitesi yerleşkesi örneğinde ortaya konulması. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 42, 2. 167-178.
- [9] Turner, P. V. 1984, *CAMPUS An American Planning Tradition*, The MIT Press.
- [10] Açıkgöz, B. Cengiz, B. Bekçi, Cengiz, C. & Gökçe, G. C. 2014. Üniversite Yerleşkelerinde Açık ve Yeşil Alan Sisteminin Planlanması ve Yönetimi: Bartın Üniversitesi Kutlubey - Yazıcılar Yerleşkesi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 222-236.
- [11] Sıramkaya, S. B. & Çınar, K. 2012. Üniversite Kampüs Yerleşkelerinde Ortak Kullanım Mekânlarının İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Alâeddin Keykubat Kampüsü Örneği. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27 (3).
- [12] Erçevik, B. & Önal, F. 2011. Üniversite Kampüs Sistemlerinde Sosyal Mekân Kullanımları. *Megaron*. 6 (3). 151-161.
- [13] Türeyen, M. N. 2002. Yükseköğretim Kurumları, Kampüsler. Tasarım Yayın Grubu.

- [14] Sönmezler, K. 1995. Üniversiteler. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi. İstanbul-Türkiye.
- [15] Aydın, D. 2003. Üniversite Kampüs Tasarımı Üzerine Düşünceler. S.Ü. İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi. 50, Konya.
- [16] Dober, P. R. 2000. Campus Landscape: Functions, Forms, Features. John Wiley & Sons, Inc. 249.
- [17] Gürün, D. K. & Çınar, Ö. 2006. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin Avşar Yerleşke Planının İrdelenmesi. KSÜ. Fen ve Mühendislik Dergisi. 9 (1), 36.
- [18] Yekrek, T. 1999. Üniversite Kampüsleri Yerleşim Sistemlerinin Fiziksel Planlamayla Olan İlişkisi ve Önemi. Y. Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul-Türkiye, 25-66.
- [19] Begeç, H. 2002. Üniversitelerde Kampüs Yerleşme Biçimleri. Yapı Dergisi, YEM Yayınları. İstanbul, 252.
- [20] Erkan, U. 1990. Büyüme ve Gelişme Açısından Üniversite Kampüslerinde Planlama ve Tasarım Sorunları. İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları. İstanbul, 81.
- [21] Linde, H. 1971. Hochschulplanung. Wernerverlag', Düsseldorf.
- [22] Kortan, E. 1981. Çağdaş Üniversite Kampusları Tasarımı. ODTÜ. Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- [23] Alptekin, O. 2014. Campus Settlement Systems and a Perspective on a Campus Planning. Indian Journal of Applied Research. 4, 12. 196-199.
- [24] Öztürk, A. C. & Dülger, H. 2017. Open Space Use in University Campuses with User Requirements Analysis: The Case of Eskişehir Osmangazi University Meşelik Campus. World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Architectural and Environmental Engineering. 11, 9

KARİZMATİK LİDERLİK, İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON CHARISMATIC LEADERSHIP, JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ* - Mustafa YILMAZ**

İşletmelerdeki işbirliğine ve dayanışmaya dayalı çalışma ortamı ile örgütsel bağlılık davranışı, işletmenin amaçlarına ulaşmasında, hem de örgütsel etkinlik ve performansında pozitif etkilenmesini sağlar. Bu davranışları etkileyen en önemli unsurlardan birisi de yönetici ve lider davranışlarıdır. Bu nedenle, modern liderlik tarzlarından sayılabilen karizmatik liderlik davranışının örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine etkisini tespit etmek önemlidir.

Lider, grup üyelerinin iş ve eylemlerinde onları örgüt amaçları doğrultusunda yönlendiren kişidir. Liderlik ise; grup üyelerini başarılı bir şekilde etkileyebilecek özelliklere sahip olmak şeklinde açıklanabilir.

İş tatmini, bireyin işine yönelik tepki ya da duygularının toplamıdır. Başka bir deyişle iş tatmini, çalışanın işine karşı sergilediği olumlu ya da olumsuz genel tutumlardır. Çalışanın işten duyduğu tatmin düzeyine bağlı olarak iş ortamında olumlu yada olumsuz davranışlar sergileyecektir.

Örgütsel bağlılık, çalışanın örgüt ile olan bağlantı gücünü ifade eder. Örgütsel bağlılık kişinin örgüt üyesi olarak gayret harcamasını, örgüt üyesi olarak kalmak için vermiş olduğu mücadeleyi ve örgütü için sahip olduğu hedef, değer ve inanç seviyesini ifade eder.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların karizmatik liderlik algılamalarına dayalı olarak iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bunun için, Osmaniye ilinde kamu çalışanlarına Karizmatik Liderlik Anketi, İş Tatmini Anketi ve Örgütsel Bağlılık Anketi uygulanmıştır.

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi SBE

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma

Verilerin analizinde frekans analizi, faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi, doğrusal regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda karizmatik liderlik algısının örgütsel bağlılığı artırdığı ve iş tatminini azalttığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Karizmatik Liderlik, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık

The working environment based on cooperation and solidarity in enterprises ensures that the business is achieved in a positive way in achieving its objectives, as well as its organizational effectiveness and performance. One of the most important factors affecting these behaviors is the behavior of managers and leaders.

The leader is the person who directs the group members in their work and actions in the direction of the organization's goals. Leadership can be described as having features that can successfully affect group members. Job satisfaction is the sum of the individual's reactions or emotions towards his or her job. In other words, job satisfaction is the positive or negative general attitudes towards the employee's work.

Organizational commitment refers to the connection of the employee to the organization. Organizational commitment refers to the person's effort as an organization member, the struggle he/she has given to stay as an organization member, and the level at goals, values and beliefs he/she has for his/her organization.

The purpose of this study is to examine the relationship between job satisfaction and organizational commitment based on employees' perceptions of charismatic leadership. For this reason, Charismatic Leadership Questionnaire, Job Satisfaction Questionnaire and Organizational Commitment Questionnaire were applied to public employees in Osmaniye. In the analysis of the data, frequency analysis, factor analysis, reliability analysis, correlation analysis, linear regression analysis techniques were used. As a result of the research, it was determined that the perception of charismatic leadership increased organizational commitment and reduced job satisfaction.

Keywords: Charismatic Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment

GİRİŞ

Liderlik (leadership), lider (leader) ve liderlik etmek (lead) kelimeleri etimolojik bakımından incelendiğinde bu kelimelerin Anglosakson köklerinin ‘yol’ veya ‘yön’ anlamına gelen ‘lead’ veya ‘seyahat etmek’ veya ‘gitmek’ anlamına gelen ‘laed’ olduğu görülmektedir. Tarih boyunca Anglosaksonların denizcilik kültürü olduğundan bir bakıma lider sözcüğünün geminin rotası anlamında da kullanıldığı görülmektedir (Adair, 2005, s.66).

Lider kelimesinin Türkçe karşılığı olarak “önder” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu sözcüğünde ise lider için ‘şef, önder’ kelimesi daha sık kullanılmıştır (Sığırı ve Gürbüz, 2014, s.375).

Liderlik konusunun örgüt ve grup davranışlarını etkilediği bilinmesine rağmen 20. yüzyıla kadar liderlikle ilgili bilimsel araştırmalar yapılmamıştır. Liderlikle ilgili araştırmalar, özellikle içinde bulunduğumuz 100 yıllık süreçte daha fazla artmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalara bakıldığında ise özellikle liderin kişisel özellikleri üzerine daha çok durulduğu görülmektedir. Bu yüzden liderin kişisel özelliklerinin yanı sıra davranışsal özelliklerinin de incelenmesi elzem olmuştur (Can vd., 2006, s.296).

Liderlik her devirde var olduğu gibi günümüzde de var olmaya devam etmektedir. Liderlikten insan doğası gereği vazgeçilemeyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanlar, grup halinde yaşayan canlılar olduğundan grupları yönetecek ve hedeflerine götürecek liderlere ihtiyaç duymaktadır (Eren, 2014, s.435).

Literatüre bakıldığında liderlik konusunda birçok tanım yapıldığı görülmektedir. Her yazar farklı alanlarda liderliği değişik şekilde açıklamıştır. Lider, örgüt üyelerinin iş ve eylemlerinde örgüt amaçları doğrultusunda yönlendirme yapan kişidir. Başka bir ifadeyle, liderlik, grup üyelerini başarılı bir şekilde etkileyebilecek özelliklere sahip kişi şeklinde açıklanabilir (Özkalp ve Kirel, 2010, s.307).

İnsanlar, karizmatik liderin olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanır. Örgüt açısından bakıldığında karizma olgusu liderin başta çevresindekiler olmakla birlikte iletişimde bulunduğu diğer insanların beğenilerini, hayranlıklarını kazanma yetkisi ile onlar üzerinde etkileyici bir güce sahiptir. Karizmatik lider, genellikle etrafında bulunan insanların duygularına hitap eder. Karizmatik lider, işletmede çalışan personelin üzerinde büyük bir etki bıraktığında, çalışanlar

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma

lideri rol model olarak daha fazla benimsemektedir. Ayrıca örgütte çalışanlar, kendilerine olan güvenlerini artırarak ortak misyonun başarılmasında diğer grup üyeleri ile işbirliğine daha istekli olmayı sağlar. Karizmatik lider, hedeflerini kısa sürede başarabilmek için çalışanlarına inandığını ve onlara güvendiğini göstererek onları isteklendirmek ve cesaretlerini artırmak için çaba harcar (House ve Howell, 1992, s.81). Karizmatik liderlik yaklaşımında; karizma, liderin bireysel özelliklerinin toplamından oluşmaktadır. Karizmatik özelliklere sahip liderler karizmatik olmayan liderlere göre astlara karşı daha etkili güce sahiptir.

İşletmelerde ve örgütlerde karizmatik liderlerin vasıfları şunlardır (Öztekin, 2012, s.115);

- Grup üyeleri liderin inançlarına, doğruluğuna inanır ve ona güvenir.
- Çalışanların inançları ile liderin inançları eş doğruluk gösterir.
- Örgüt üyeleri lideri eleştirmeden kabul eder.
- Çalışanlar lideri etkileyici görür.
- Örgüt üyeleri lidere gönüllü olarak itaat eder.
- İşletmede çalışanlar görevlerine ve liderlere duygusal olarak bağlanır.
- Örgüt üyeleri başarı göstererek yükselmeyi amaçlar.
- Çalışanlar, grubun başarısına katkıda bulduklarına inanır ve çalışmalarını azimle sürdürür.
- Liderin özgüveni ve insanları etkileme gücü çok büyüktür. Ayrıca liderin kendi düşünce ve duyguları ile ilgili güçlü inançları vardır.

İş tatmini, bireyin işine yönelik tepki ya da duygularının toplamıdır. Başka bir tanımda ise, iş tatmini; çalışanın işine karşı sergilediği genel tutumlardır. Fakat çalışanın bu tutumu olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. O halde iş tatmini kişinin iş deneyimlerinde ortaya çıkan ruh hali olarak düşünülürken, çalışanın işine karşı aldığı olumsuz tepkiler ise iş doyumsuzluğu olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 1999, s.231). İş tatmini denince akla ilk olarak; çalışanın, işten almış olduğu maddi çıkar ve çalışanın beraberce çalışmaktan zevk alarak ürünleri meydana getirmesinden sonra aldığı mutluluk gelmektedir. İş tatmininin, çalışanların memnuniyetiyle ya da memnuniyetsizliğiyle yakın bir ilişkisi vardır. İş tatminine etki eden unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Şimşek vd., 2001, s.136):

- İş tatmini, çalışanın işten elde ettiği çıkarlar ile ilişkilidir.
- İş tatmini, iş güvenliliği ile sıkı ilişkilidir.
- İş tatmini, işin uygun olması ve zevk verme yeteneği ile ilgilidir.
- İş tatminindeki gurur, ortaya çıkartılan ürünle ilgilidir.
- İş tatmini, umut vaat eden mesleki projelerle ilişkilidir.
- İş tatmini, iş yerindeki çalışanlar arasındaki olumlu insani ilişkilerle ilgilidir.
- İş tatmini, çalışanın iş akışının hızı ve denetleyen işgörenin etkisi ile ilişkilidir.
- İş tatmininin, örgüt ve işletmenin genel durumu ile ilişkisi vardır.
- İş tatmini, örgüt lideri ya da işletme liderinin tutumu ile ilgilidir.
- İş tatmini, son olarak sendikal faaliyetler ile ilişkilendirilebilir.

Örgütsel bağlılık, insanların bir hedefe ulaşmalarını ve bu hedefle ilişkili davranış biçimlerini sağlayan bir güç olarak tanımlanabilir. Örgütsel bağlılık, işletmede çalışan bireylerdeki örgüt üyeliği ilişkisini koparma ya da koparmama ile ilgili psikolojik bir davranıştır. Örgütsel bağlılık aynı zamanda çalışanların kurumlarına bakış açısını ve kurumun yapısal özelliklerini benimsemesiyle ilişkili psikolojik bir bağdır (Eren, 2014, s.552). Örgütlerde çalışan personelin örgüte bağlılık göstermesi, verimi ve etkinliği artırmaktadır. İşletmelerin daha randımanlı çalışabilmesi, iş barışının olması, bireyin hem işletme hem de çalışma arkadaşları arasındaki ilişkilerin artmasını sağlamak için örgütsel bağlılığın artırılması gerekmektedir. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler; bireysel, örgütsel ve örgüt dışı faktörler olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır (Sığırı, 2007, s.262).

YÖNTEM VE UYGULAMA

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Bu amaçla anket formunun birinci bölümünde çalışanların sosyo-demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular bulunmakta ve bu bölümde toplam 7 soru (Cinsiyetiniz, Yaşınız, Göreviniz, Kaç yıldır bu kurumda çalışıyorsunuz, Eğitim Durumunuz, Mevcut Yönetici ile Çalışma Süreniz, Yönetici Nasıl Bir Lider) yer

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma

almaktadır. Anketin ikinci bölümünde, Buldu (2016) tarafından geliştirilen Karizmatik Liderlik Ölçeği (KLÖ) kullanılmıştır. Ölçek 10 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde “Minoseta İş Tatmin Ölçeği” yer almaktadır. Minnesota İş Tatmin Ölçeği (MSQ), 100 maddeli uzun versiyonu ve 20 maddeli kısa formuyla iki farklı şekilde oluşmaktadır. Bu çalışmada İş tatmini konusunda “Minnesota İş Tatmin Ölçeği”nin (MSQ) 20 sorudan ve tek boyuttan oluşan kısa formu kullanılmıştır. Cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Hiç Memnun Değilim, 5=Çok Memnunum).

Anket formunun dördüncü bölümünde ise “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Örgütsel Bağlılık Ölçeği, çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini ölçmek için Porter ve diğerleri (1974) tarafından ilk olarak 15 madde olarak hazırlanmış ve daha sonra da Mowday ve arkadaşları (1979) tarafından 9 maddeye indirgenmiştir. Örgütsel Bağlılık Ölçeği (Organizational Commitment Questionnaire (OCQ) 20 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

Ankette kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek amacıyla Cronbach Alfa testi uygulanmıştır Buna göre güvenilirlik değerleri aşağıda Tablo 1de görülmektedir.

746

Tablo 1. Güvenirlik Analizi

Ölçekler	Cronbach Alfa
Karizmatik Liderlik Ölçeği	0,969
İş Tatmini Ölçeği	0,951
Örgütsel Bağlılık	0,776

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

İş tatmini ve örgütsel bağlılık konularının önem arz ettiği, insan ilişkilerinin doğrudan iş sonuçlarına yansıdığı görüldüğü, kamu sektöründe çalışanların uygulama için elverişli olacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın evrenini hizmet sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Osmaniye İlinde çalışan kamu personelinden oluşturmaktadır. 450 anket formu hazırlanmış 9 tanesi uygun görülmediği için çıkarılmış ve 441 anket formu

üzerinden araştırma analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma için kullanılan ölçme aracı araştırma grubuna dağıtılmış ve doldurulduktan sonra toplanmıştır. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri Tablo2 de görülmektedir.

Tablo 2. Kişisel Bilgilere Göre Dağılım

		N	%
Cinsiyet	Kadın	174	39,5
	Erkek	267	60,5
Yaş	25 ve altı	46	10,4
	26-35 arası	181	41,0
	36-45 arası	130	29,5
	46 ve üstü	84	19,0
Görev	İlk kademe çalışan	353	80,0
	Orta kademe yönetici	79	17,9
	Üst kademe yönetici	9	2,0
Kurumda çalışma süresi	5 yıldan az	180	40,8
	5-10 yıl	113	25,6
	11-15 yıl	51	11,6
	15 yıldan fazla	97	22,0
Eğitim durumu	Lise ve öncesi	95	21,5
	Ön Lisans	95	21,5
	Lisans ve üstü	251	56,9
Mevcut yönetici çalışma süresi	6 aydan az	92	20,9
	6 ay – 1 yıl	93	21,1
	1 – 4 yıl	184	41,7
	4 - 9 yıl	44	10,0
	10 yıl ve üstü	28	6,3
İşgörenlerin yöneticiye dair liderlik algılamaları	Otoriter	161	36,5
	Doğal	5	1,1
	Demokratik	76	17,2
	Kurum içi ağ oluşturucu	46	10,4
	Karizmatik	45	10,2
	Destekleyici	68	15,4
	Hümanist	27	6,1
	Liberal	13	2,9

Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık değişiklerinin birlikte değişime yön ve şiddetlerini belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre Karizmatik Liderlik ile Örgütsel Bağlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,01$ $r=,491$). Buna göre çalışanların karizmatik liderlik algıları yükselirse örgüte duydukları bağlılık düzeyleri de artacaktır.

Ancak Karizmatik Liderlik ile İş Tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($p<0,05$ $r= -,121$).

Karizmatik liderliğin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo3. Regresyon Analizi Sonuçları

KARİZMATİK LİDERLİK	ÖRGÜTSEL BAĞLILIK	İŞ TATMİNİ		
R	,491	.121		
R ²	,242	,015		
Düzeltilmiş R ²	,240	,012		
F.	139,486	6,512		
	Beta	Sig.	Beta	Sig.
	,491	,000	-,121	,011

Bağımsız değişken olan karizmatik liderlik ile bağımlı değişken olan örgütsel bağlılık arasında yapılan regresyon analizinin sonuçlarına bakıldığında: -1 ile +1 arasında değişen değerler alan korelasyon katsayısının bu modeldeki oranın $r=0,49$ olduğu görülmektedir. Belirlilik katsayısı ise karizmatik liderliğin bu modelin $R^2= %24$ ’ünü açıkladığını göstermektedir. 139,486 olan F değeri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Yani örgütsel bağlılık değişiklerini karizmatik liderlik ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Beta değerinden hareketle karizmatik liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki katkısının pozitif yönlü olduğu bulgulanmıştır ($\beta=0,49$). Görülmektedir ki, karizmatik liderlik algısı çalışanların örgütsel bağlılık düzeyini artırmaktadır

Bağımsız değişken olan karizmatik liderlik ile bağımlı değişken olan iş tatmini arasında yapılan regresyon analizinin sonuçlarına bakıldığında; -1 ile +1 arasında değişen değerler olan korelasyon katsayısının bu modeldeki oranının $r = 0,12$ olduğu görülmektedir. Belirlilik katsayısı ise karizmatik liderliğin bu modelin $R^2 = \%1,5$ 'ini açıkladığını göstermektedir. 6,512 olan F değeri %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Yani iş tatmini değişkenini karizmatik liderlik ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Beta değerinden hareketle karizmatik liderliğin iş tatmini üzerindeki katkısının negatif yönlü olduğu bulunmaktadır ($\beta = -0,12$). Görülmektedir ki, karizmatik liderlik algısı çalışanların iş tatmini düzeyini azaltmaktadır.

SONUÇ

Karizmatik liderler üyelerinin ihtiyaç, değer, kaynak ve özlemlerini kendi ilgilerinden kollektif ilgilere dönüştürür. Bundan dolayı izleyiciler liderlerin misyonlarına gönülden bağlanırlar. İzleyiciler liderlerine güvenir, değerlere büyük önem verir ve motivasyonları artar. Diğer bir tanımda karizmatik liderler; yol gösteren, ilham ve güven veren, saygı uyandıran, geleceğe yönelik olumlu düşünmeye teşvik eden, izleyicilerin yaşamlarında gerçekten önemli olan şeyleri görmelerini kolaylaştıran, misyon duygusu aktaran ve güdüleyen davranışlar sergileyen liderlerdir (Uyguç ve Çımrın, 2013, s.91).

Araştırmamızda Liderlik ile Örgütsel Bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Çalışanların liderlik görüş seviyeleri yükseldikçe örgüte duydukları bağlılık düzeyleri de artmaktadır. Ancak liderlik ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı şekilde örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Ayrıca karizmatik liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, ancak iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla karizmatik liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı şekilde yordayıcı olduğu ancak iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kaynaklar

Adair, J. (2005). Kışkırtıcı Liderlik: Büyük Liderlerden Öğretiler. (Çev.) Ozaner, P. İstanbul: Alteo Yayınları.

Karizmatik Liderlik, İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma

Buldu, T. (2016). “Karizmatik Liderlik ve Çalışan Performansı İlişkisi: Bir Örnek Olay Araştırması” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

Can, H., Aşan, Ö., & Aydın, E. M. (2006). Örgütsel davranış. Arıkan.

Erdoğan, İ. (1999). İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, Dönence Basın Yayın, İstanbul.

Eren, E. (2014). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. Beta Basım Yayım Dağıtım.

House, R. J., & Howell, J. M. (1992). “Personality and charismatic leadership”. The Leadership Quarterly, 3 (2), 81-108.

Mowday, R.T., Steers, R. M. ve Porter, L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment, Journal of Vocational Behavior, No: 14.

Özkalp, E., & Kirel, Ç. (2010). Örgütsel Davranış. Ekin Basım Yayım Dağıtım, 4. Baskı, Bursa.

Öztekin, A. (2012), Yönetim Bilimi. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Sığrı, Ü. (2007). İş Görenlerin Örgütsel Bağlılıklarının Meyer ve Allen Tipolojisiyle Analizi: Kamu ve Özel Sektörde Karşılaştırmalı Bir Araştırma.

Sığrı, Ü., & Gürbüz, S. (2014). Örgütsel Davranış. İstanbul: Beta Yayınları.

Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2001). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara, 41.

Uyguç, N., & Çimrin, D. (2013). “DEÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi Merkez Laboratuvarı Çalışanlarının Örgüte Bağlılıklarını ve İşten Ayrılma Niyetlerini Etkileyen Faktörler.” Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (1).

GELENEKSEL YÖNETİMDEN, KLASİK YÖNETİME BİR DEVRİN KAPILARI ARALANIRKEN;YÖNETİM NEYDİ? NE OLDU?

Ömer Faruk KORKMAZ*

Özet: Bu çalışmada yönetim kavramı tarihi süreci içerisinde ele alınmış ve özellikle geleneksel yönetimden, klasik yönetim anlayışına geçişteki dönüşümü itibariyle irdelenmeye çalışılmıştır. Bu dönüşümün katalizörü hiç şüphe yoktur ki sanayi devrimidir. Sanayi devrimin etkisi ve ihtiyaçları bu dönüşümde temel rol üstlenmiştir de denilebilir. Fakat burada üzerinde durulması gereken ve asıl gerçekleşen şeyin, yönetimin kendini geliştirerek ihtiyaç ve beklentilere fazlasıyla cevap verebilmesidir. Söz konusu bu dönüşümün geçmişteki uygulamaları reddeden bir tutumdan ziyade kümülatif bir bilgi birikimini, sistematik bir hale getirerek daha rasyonel, verimli ve etkili bir kullanım imkanı sağlama arzusunun sonucu olduğu da görülmektedir. Yönetimin geçmişteki bir felsefe veya sanattan, bilimsel bir yöntem olarak ele alınmasını doğuran bu arzu, bilime katkıları olan meraklı ama uzman olmayan kişilerin çabalarını da göz ardı etmemiştir. Fakat sadece tecrübe ve sezgiden oluşan bu çabalardan bahsetmenin de nesnellikten uzaklaştırıcı olduğunu vurgulanmıştır. Ayrıca bu yeni yönetim anlayışının artık rehberi ussallık ve verimlilik olmuştur. Burada etkinliği arttırabilmek için yönetimi kavramlarına ve unsurlarına ayırarak organizasyonda üstlendiği fonksiyonun önemi ortaya konulmaya çalışıldığı da görülmüştür. Bu zorunluluktan veya gönüllülüğten parçası haline gelen ve kar ile maliyet kıskacında kalınan yeni dönemin, yönetim ve organizasyonun sınıflandırılmış, gruplaştırılmış, sistematik bir bilgi birikimini ifade etmesinde olduğu gibi, bugün de bir bilim dalı olarak kendine disiplinler arasında yer bulanmasında da en büyük katkının verildiği dönem olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Geleneksel Yönetim, Klasik Yönetim
Abstract: In this study, the concept of management was considered in the historical process and tried to be examined especially from the traditional management to the classical management understanding. There is no doubt that the catalyst of this transformation is the industrial revolution. It can also be said that the influence and needs of the industrial revolution played a major role in this transformation. In other words, it seems that this transformation is the result of desire to provide a more rational, efficient and effective use of the cumulative knowledge accumulation systematically by rejecting

* Öğr.Gör., Giresun Üniversitesi, omer.faruk.korkmaz@giresun.edu.tr

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

the practices that have passed since then. It is emphasized that this desire, which gave rise to the philosophy or sanatology of the past as a scientific method, does not ignore the efforts of the inquisitive but unspecialists who are the contributors to the consciousness, but that it is only objectivity to mention these experiences and intuitive struggles. Moreover, this new management mentality has now become the guiding rationality and efficiency. It has also been observed that in order to increase efficiency, it is attempted to put forward the importance of the function that the organization assumes by separating them into management concepts and elements. It can also be said that the new period, which has become part of this necessity or voluntary and the cost of profit has been tainted, has expressed a grouped systematic knowledge accumulation of management and organization, and that it is the time when the greatest contribution was made to discipline itself as a scientific discipline.

Key Words: Management, Traditional Management, Classical Management

Giriş

Tarihi süreç içerisinde yönetim kavramının ele alınışı ve evrimine baktığımızda insanın varlığıyla doğal olarak birlikte değerlendirilmektedir. İster Çin, ister Mısır, isterseniz Hindistan uygarlıklarını ele alalım, binlerce yıllık insanlık tarihi üç temel sorunla meşgul olmuştur. Kaynakların yetersizliği yani kıtlık, yaşamı tehdit eden salgınlar ve iktidar mücadeleleri nedeniyle gerçekleşen savaşlar söz konusu bu meşguliyetin temeli haline gelmiştir. Nesiller boyunca çeşitli tanrılara, meleklerle, azizlere yakarmış, sayılamayacak kadar çok alet, kurum ve sosyal yapı icat etmiş olsa da insanlık, ancak 20.yy da bu sorunları dizginliye bilmiştir (Harari, 2018, s.13). Hiç şüphesiz yönetimin ve yönetimin evirilişinin bu hususta katkısı oldukça büyüktür.

Dolayısıyla tek başına gerçekleştiremeyeceği amaçları gerçekleştirmek için insanoğlu, eski çağlarda ilk olarak doğaya veya düşmana karşı güçlenmek için, daha sonraları ise siyasi, sosyal veya iktisadi amaçları gerçekleştirmek için örgütler kurmuşlardır (Baransel, 1979, s. 23).

Günümüzde de bu örgütler sosyal ve ekonomik yaşamın her alanını nerdeyse boşluk bırakmayacak şekilde kapsamıştır (Ör: İşletmeler, Devletler, Eğitim-Sağlık-Din Kurumları, Mesleki Birlikler, vb.). Hatta çağdaş yaşamın bir çeşit “örgütsel yaşam” haline geldiği bilinmektedir (Koçel, 2014, s.93). Bu gerçeği Peter Drucker (1994) “Kapitalist Ötesi Toplum” kitabında günümüz toplumunu, kuruluşlar toplumu şeklinde ifade ederek desteklemektedir (Drucker, 1994, s.74).

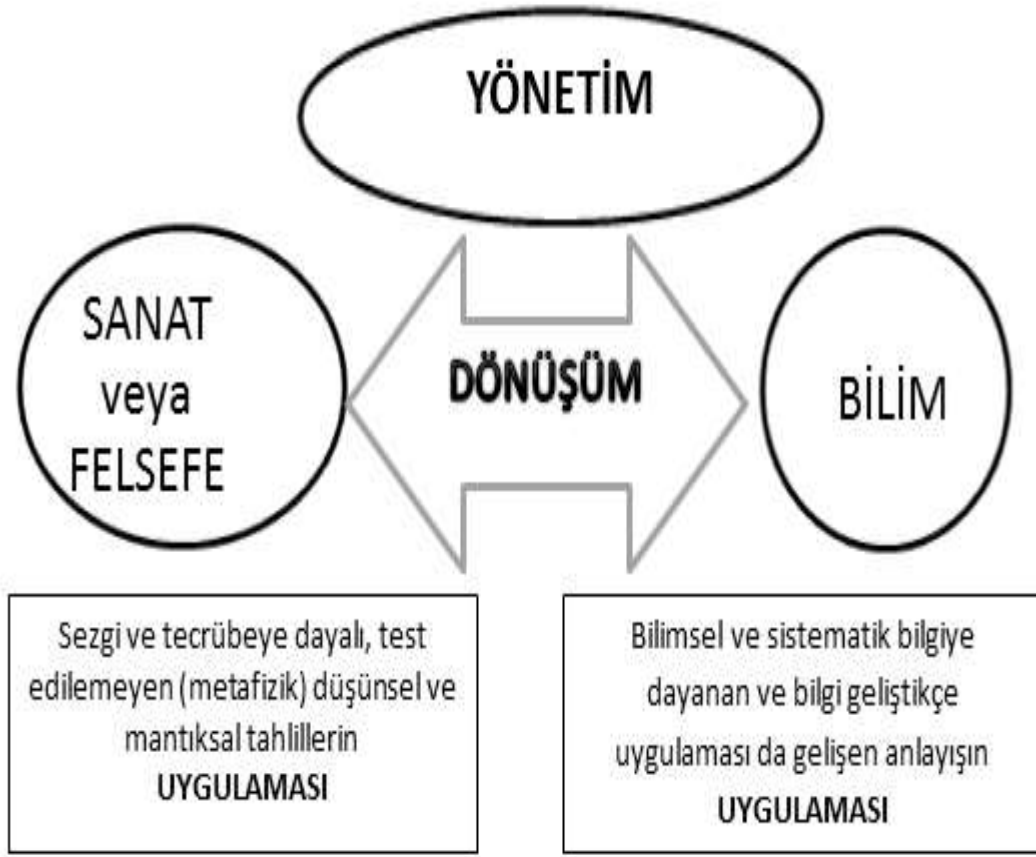
Yukarıda da ifade edildiği üzere örgütler insanların amaçlarına hizmet etmek için tarih boyunca var olan ve sıklıkla başvuru birer araçlardır. Dolayısıyla bu araçların beklenen amaçları gerçekleştirebilmeleri için etkili bir şekilde yönetilmeleri zaruridir.

Bu zorunluluk yönetim kavramını ortaya çıkarmış ve bu kavram yukarıda da bahsedildiği üzere tarih boyunca insanla var olmuş organizasyonlarda, kuruluşlarda, sosyal, siyasal, kültürel ve hatta soya dayalı yapılarda bile yaşamsal fonksiyonlar üstlenmiştir. Her ne kadar yönetim tarafından üstlenilen bu fonksiyonlar, sistematik bir bilgi birikimi olarak geçmişte uygulanmamış ve ele alınmamış olsa da, tarihe baktığımızda kümülatif veya öznel yaşantılarla aktarılan bir felsefe olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Yönetim bilimi 20. yy ürünü olsa da çağlar öncesinden beri sezgi, tecrübe, usta-çırak ilişkisi içerisinde el yordamıyla yürütülen bir sanat niteliği taşımaktadır. Bu yüzden yönetime sanatların en eskisi, bilimlerin en yenisi de denilmektedir (Koçel, 2014, s.80).

Fayol (1916) “Genel ve Endüstriyel Yönetim” adlı eserinde yöneticinin başlıca niteliklerinden biri yordam ve tecrübe ürünü olan ölçüdür demiştir (Fayol, 1916, s.23). Neredeyse bütün bilim dalları, uzman olmayan meraklılara bir şeyler borçludur. Ancak burada sadece sezgiden söz etmek, nesneden uzaklaşmaktan başka bir şeyi de ifade etmez (Weber, 1905, s.4).

Yönetim Kavramının Sanattan Bilime Evirilişi

Şekil 1: Baransel Atilla, Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi Klasik ve Neo Klasik Örgüt Teorileri, İşletme Fakültesi Yayınları, 3.Basım, Avcıol Basım Yayım, İstanbul,1993 sy; 27-28' den esinlenerek hazırlanmıştır.

Yönetimin bir felsefe veya sanat olarak ele alındığı yıllardan, bir disiplin olarak ele alındığı yıllara geçişi hiç şüphe yoktur ki bir süreci içerir. Aykut Berber (2013) “Klasik Yönetim Düşüncesi” adlı eserinde bu süreci iki şekilde ifade etmenin mümkün olduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisi bilimsel olayların ortaya çıkışı ve gelişimi sürecin yaşandığı dönemin koşullarına bağlı olduğu, bir diğeri ise bilimsel olayların ortaya çıkışı öncü kişilerin varlığına (mekanığın temelleri Newton’la, psikoloji pavlov’la, Psikanaliz Freud’la gelişim göstermesi vb.) bağlı olduğudur (Berber, 2013, s.19-20).

Dolayısıyla yönetim kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi, dönemin koşullarına bağlaya bileceğimiz gibi, öncü kişilerin de varlığına bağlayabiliriz. Ayrıca yönetim bilimi disiplinler arası

bir nitelik taşıdığı için gelişimi de diğer disiplinlerin katkısıyla gerçekleşmiştir de diyebiliriz. Asırlardan beri süregelen yönetim düşüncesi ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve siyasi gelişmelerden de büyük ölçüde etkilendiği de hiç şüphe götürmez bir gerçektir.

Ama yine de yönetim süreciyle ilgili asıl gelişmenin kanıtı olarak; geniş sistemli bilgi topluluğu; işletmecilikle ilgili okulların kurulup gelişmeleri; yönetim danışmanlığı yapan kimselerin çoğalması ve işletme yönetimiyle ilgili kuruluşların sayılarının artmasını gösterebiliriz (Mucuk, 2011, s.6).

Elbette ki bu bahsi geçen kanıtların varlığı sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni dönem koşullarından kaynaklanmaktaydı. Öyle ki bu yeni koşullar, öncü kişilerin varlığıyla, yönetim biliminde bir çağ açarken, bir devrin kapılarını da sınıksız kapattır nitelikteydi. İşte bu geçişi yönetim düşüncesi ile ilgili yazılan birçok kaynak geleneksel yönetimden, çağdaş yönetime geçiş olarak ele almıştır.

Bu ayırım da zaman kıstas alınacak olunursa 20. yüzyıla kadar yönetimle ilgili gerçekleşen bilgi stoku geleneksel yönetimi ifade ederken, 20.yüzyıldan günümüze kadar geliştirilen yönetim teorileri ve bunların uygulanması, çağdaş yönetim düşüncesini oluşturmaktadır. Eğer burada zaman değil bir olay kıstas alınacak olunursa, bu ayırımı gerçekleştirmede birinci sanayi devrimi sonrasında, geleneksel yönetim anlayışından, çağdaş yönetim anlayışına geçişte bir dönüm noktası olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla genel anlamda sevk ve idareyi kapsayan bir yönetim kavramı artık, geniş bir uygulama alanı ve farklı boyutlar kazanarak kabaca başkaları vasıtasıyla iş görme olarak tanımlanarak ve fonksiyonlarına ayrılmaya başlamıştır (Tutar, 2013, s.29-30).

Geleneksel Yönetim

Geleneksel yönetim özellikle yönetimin bir bilim dalı haline dönüşmeden önceki dönemlerde gerçekleştirilen ve insanlık tarihinin günümüze ulaşan tüm eserlerinde ifade edilen içerikten oluşmaktadır. Bu içerik milattan önce ve orta çağ da düşünürlerin, iş, çalışma, ticareti faaliyetler ve yönetimle ilgili fikir ve görüşlerini ve ayrıca yöneticilere (krallara, prenslere, kumandanlara, devlet ve din adamlarına) verilen öğütleri kapsamaktadır. Sayıları arttırıla bilmekle beraber bu öğütlere örnek olarak aşağıdaki eserler gösterilebilir (Baransel, 1979, s.102).

- M.Ö 2700 yılında Ptah Hopet (Mısır vezirlerinden biri tarafından yazılmıştır. Hükmetmek üzerine söylemleri vardır).
- Eski Mısır'a ait Aboyet (talimatlar)

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

- Hint düşünür ve devlet adamı Kaulitya tarafından kaleme alınan devlet idaresi ve askeri stratejileri anlatan Arthashastra
- IX. yy da Farabi tarafından devlet yönetimiyle ilgili yazılan Nizam al-Muluk
- XI yy Gazali tarafından yazılan (krala öğütler) Nasihat al-Muluk
- XVI yy'da Machiavelli tarafından yazılan (Prens) İl Principe

Ayrıca dünyamızın önemli tarihi mirası niteliğindeki, Çin Seddi ve Mısır Piramitleri, insan eliyle gerçekleştirilmiş etkili bir örgüt yönetiminin uzaydan bile görünen eserleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yine ilkel haberleşme ve ulaşım olanaklarına rağmen, tarihteki imparatorlukların ulaştıkları coğrafi genişlemelerine ve bu toprakları uzun süre idare etmelerine baktığımızda, yönetim ve organizasyon kavramlarının haritalar vasıtasıyla bile görülebilen, bir bilimden çok sezgi ve tecrübeye dayanan bir sanat, bir uygulama veya bir felsefe olarak etkinliğini sürdürdüğü aşikârdır (Baransel, 1979, s.102).

Yönetim anlayışındaki etkileşimli dönüşümle birlikte dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta varlığını sürdürme çabası içerisinde olan insana dair anlayış ve zihniyette de bir evrim söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu evrilişi 20.yy sermaye sahibinin bireysel üstünlüğünü ve özgürlüğünü temsil eden kapitalist ahlaka ve sonrasına evrilişi olarak görmek de mümkündür.

Burada söz konusu dönüşüm paranın olmadığı, ekonomik hayatın ilkel olduğu, eski yunan ve romanın ticareti sınırlayıcı felsefesinden, kilisenin baskın bir rol oynadığı ortaçağ ile bu çağda Protestan ahlakın, kilisenin otoritesine karşı gelmesi ve inançta sadeliği savunarak, sermaye birikiminin kilise yerine toplum menfaati için daha çok çalışma eğiliminde olan bireylerde gerçekleşmesine imkân tanıyan bir dönüşümü içermektedir.

Nihayet değişen bu zihniyet; gerçekleşen icat, keşif, teknolojik ve bilimsel yenilikler sonucu oluşan sanayi devrimiyle taçlanarak, insanlık tarihinin en önemli dönüm noktası olan bu yıllarda kapitalist ahlak olarak kendini göstermiştir.

Daha sonra o yıllardan günümüze yaşanan savaş, ekonomik kriz, davranış bilimlerindeki gelişme, devlet müdahaleleri, sendikaların güçlenmesi, kadının iş hayatına katılımı, askeri ve teknolojik gelişmeler, ekonomik entegrasyon artış ile işletmelerin sosyal rolleri ile ilgili yeni konumlandırmalar, ortaya çıkan bu yeni kapitalist ahlakın törpülenmesine yani gelişimine sebep olmuştur.

Günümüz işletmelerinin ilk temellerinin atıldığı 18.yüzyılın sonları 19.yüzyılın başlarında buharlı makinelerin keşfi ve sanayiye uygulanmasıyla, atölye tipi üretimden kitle tipi üretim yapan fabrikalara dönüşüm olmuştur. Sanayi devrimi olarak adlandırılan bu dönüşümün özellikleri ve etkileri şu şekilde sıralanabilir (Mucuk, 2011, S.14-15);

- El işi yerine, buhar gücüyle çalışan makineler vasıtasıyla üretim kapasite artmış ve pazar için üretim ekonomik hayata girmiştir.
- İş bölümü zorunluluk haline gelmiştir.
- Fabrikalarda çok kişinin çalışması, yönetim ve örgütlenme sorunlarını çıkarmıştır.
- Sermaye birikimi nakdi ve toprak genişlemesi şeklinde iken, sanayi üretim araçlarına şekline dönüşmüştür.
- Ücret sistemleri ortaya çıkmıştır.
- Siyasi, ekonomik, toplumsal sorunlarda değişkenlik, büyük işletmelerde organizasyon, üretim, finansman, teknoloji ve Pazar bulma gibi konular önem kazanmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere işletmeciliği etkileyen bu olaylarla birlikte örgütler toplumda egemen olmaya başlamışlardır. Ayrıca sayıca artan bu örgütlerin bünyeleri de karmaşılaşmaya başlamıştır. Etkili ve verimli bir şekilde yönetilmeleri giderek güçleşen bu örgütlerin bilimsel yollarla yönetilmesi mecburi bir hal almıştır. Bu zaruretin bir sonucu olarak risk ve getirisi kendisine ait olmak üzere ve yönetimle ilgili sezgi-tecrübe uygulamalarıyla hareket eden sahip yönetici anlayışından vazgeçilmiştir. Bunun yerini belirli bir ücret karşılığında çalışan, risk ile getirinin kendisine ait olmayan ve özellikle bilimsel yönetim uygulamalarıyla hareket eden bir profesyonel yönetim anlayışı geliştirmiştir. Bu yaşananlar yöneticiye olan talebi arttırmış ve yöneticilerden oluşan bir sınıf oluşmaya başlamıştır. ABD 'de 200 işletme üzerinde 1929' da yapılan bir araştırmada işletmelerin % 44'ü profesyonel yönetici ile yönetiliyor iken, bu oranın 1963'de %84,5'e yükseldiği tespit edilmiştir (Baransel, 1979, s.29).

Ancak sanayi devrimi ile bilimsel yönetim uygulamalarının gerçekleştiği dönemler arasında önemli sayılabilecek bir zaman dilimi vardır. Burada yönetim ve yönetici kavramlarının geç gelişmesinin temel sebebi fabrikalarda odaklanmanın ilk yıllarda üretim üzerine yoğunlaşmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Geleneksel Yönetim düşüncesi Avrupa ve Asya'da doğup gelişme göstermesine karşın, Çağdaş Yönetim anlayışı Bilimsel Yönetim'le kendisini sanayi devriminin çıktığı İngiltere'de değil

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

ABD’de göstermiştir. Çünkü sanayi devrimiyle ileri bir düzeye ulaşmaya başlayan ABD’de faaliyetlerin ve kaynak kullanımının rasyonelleştirilmesi ihtiyacı, yönetim düşüncesiyle ilgili bir hareketlenme başlatmıştır. Bu hareketlenmenin öncüsü olarak F. W. Taylor ve yöneticisi olduğu Amerikan Mekanik Mühendisler Derneği (ASME) gösterilebilir. Bu öncü hareket daha başlangıç aşamasında dergiler ve makalelerle, üniversitelerde konferanslarla katkı sağlamıştır. Hatta 1881 yılında Philadelphia Üniversitesi’nde, 1898 yılında ise California ve Chicago Üniversite’lerinde yönetim bölümü açılarak yürütülen bu sürecin ilk meyveleri alınmaya başlanmıştır (Baransel, 1979, s.118).

2. Klasik Yönetim

Geleneksel yaklaşım’dan sonra Çağdaş Yaklaşımlar’a değinilecek olunursa, burada Shrode ve Voich tarafından yapılan örgüt teorileri sınıflandırılması dikkate alınacaktır. Yönetim literatüründe sıklıkla kullanılan bu sınıflandırma Klasik-Neoklasik-Modern ve Modern Sonrası şeklindedir(Shrode and Voich, 1974, S.86-88). Burada özellikle Klasik Organizasyon Yaklaşımı esas konumuzu oluşturacaktır

Çağdaş Yönetim Teorileri’nin arasındaki sınıflandırmada kendisine klasik olarak yer bulan teorilerin, klasik kavramıyla ifade edilmesindeki asıl amaç modalarının, zamanlarının geçtiği anlamını taşımamaktadır. Aksine yönetim düşüncesine uzun zaman hâkim olmuş ve yerleşmiş bir bilgi topluluğu oldukları ifade edilmek istendiğinden bu şekilde adlandırıldığı söylenebilir (Baransel,1979, s.115).

Birkaç istisna haricinde sanayi devrimi ile birlikte örgüt sorunlarının çözümüne ilişkin ilk defa yönetimi bir bilim olarak ele alan ve eğitimle bilimsel yönetim uygulamalarını gerçekleştiren Klasik Yönetim düşüncesi; Bilimsel Yönetim, Yönetim Süreci ve Bürokrasi Yaklaşımlarından oluşmaktadır. Bu yaklaşımların odak noktasının ise rasyonellik (ussallık) ile etkinlik ve verimlilik olduğu söylenebilir. Ayrıca rasyonellik ve kar maksimizasyonu gibi konularla bu yaklaşımlara mikroekonomi teorisinin önemli katkılar sunduğu da ifade edilmeden geçilmemesi gereken bir gerçektir. Klasik Organizasyon Teorisi’nin parçalarını oluşturan bu yaklaşımlara kısa kısa değinmek Klasik Organizasyon Teorisi’nin bütüncül bir şekilde anlaşılmasının kolaylaşmasına imkân tanırken, Geleneksel Yönetim olarak adlandırılan dönemden farkını da anlamak açısından önem arz etmektedir.

Frederick W. Taylor'un (1911) "Bilimsel Yönetim İlkeleri" adlı eserinde Bilimsel Yönetim Yaklaşımını izah ederken şöyle demiştir; "Bilimsel Yönetim ne kaçınılmaz derecede önemli bir buluş ne de yeni bir keşif veya müthiş bir olaydır. Bilimsel Yönetim geçmişte yapılmamış bir kombinasyondur. Yani eski bilgilerin toplanıp, analiz edilip, gruplanıp, kural ve kanunlar olarak sınıflandırılması bir bilim ortaya çıkarmakta, bütüncül bir değişim sağlamaktadır" (Taylor, 1911, s.90).

Bu açılardan bakıldığında yönetim kavramının ele alınış biçimiyle Klasik Yönetim, bilimsel olgunlaşmanın başladığı dönemi ifade etmektedir denilebilir (Baransel,1979, s.52).

Türkiye'de dönemin ilk işletme profesörlerinden olan Zühtü İnhan'ın, Fayol'un Fransa'da 1916'da yayınlanan "Genel ve Endüstriyel Yönetim" adlı eserini 1939'da Türkçe'ye çevirdiğinde Fayol için; "Verimliliğe ulaşmak denildiğinde, tıpkı Taylor'da olduğu gibi Fayol'da da israfa karşı açılmış savaşa ilgili araştırmalar ön planda olmuştur. Fayol, işletme kavramı üzerinde durarak onun unsurları ve yönetimin unsurları ile ilgilenmiştir. Zaman, malzeme, iş ile ilgili israfları önleme Fayol'un verimliliği artırma yöntemleridir. İyi bir plan ve organizasyon, etkili ve faydalı kontrol üzerinde durarak bunları sade kurallarla bilimsel bir düzen veren Fayol'dur" demiştir (Fayol, 1916, s.23).

Klasik Yönetim anlayışına Bürokrasi Yaklaşımı ile katkıda bulunan Max Weber ise; bürokratik rasyonalitenin gelişmesini, kapitalizmin büyümesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bürokratik örgüt üyelerinin bireyselliğinin giderildiği oranda bürokratik örgütün etkili bir şekilde işlevlik kazanacağını, modern dünyanın başka bir alternatifi olmadığını ve bu bürokratik yönetimin üstünlüğünün başlıca kaynağının teknoloji vb. gelişmelerin etkisiyle teknik bilgiye dayandığını ifade etmektedir(Weber, 1947, s.6). Weber'in burada üzerinde durduğu bürokrasi aslında etkinlik açısından ideal bir organizasyon yapısını göstermektedir (Mucuk, 2011, s.21).

Kısacası Bilimsel Yönetimde (verimlilik); iş bölümü yapılması, iş standartlarının belirlenmesi (planlanması), teşvikli ücret sisteminin uygulanması, iş basitleştirme ve benzer yöntemlerle; Yönetimsel Teoride, planlama, örgütlenme, kontrol fonksiyonlarının etkili bir şekilde uygulanması ile; Bürokrasi Modelinde ise, örgüt hiyerarşisinde yer alan pozisyonların yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi, mevkilere uzman memurların yerleştirilmesi, kaide ve nizamların

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

korunması vb. yöntemler ile yönetim bilimine katkılar sunulmaya çalışıldığı görülmektedir (Baransel, 1979, s.193).

Ayrıca bugün bir devrim olarak adlandırılan o günkü sanayi ile ilgili gelişmeler, yukarıda daha önce ifade edildiği gibi, dönemin şartları ve öncü kişilerin etkisini bünyesinde barındıran geleneksel yönetim olarak adlandırılan çağın, baskıcı dönemini ifade eden feodalizmin çöküşünün bir sonucu veya tetikleyici bir unsuru olarak ortaya çıktığı da görülmektedir. Söz konusu durum için eski bir Çin atasözü der ki “ Oğul babasından daha iyi biri olmazsa, her ikisi de başarısız olmuş demektir” (Werner, 1993, s.8). Yani bu açıdan bakıldığında Geleneksel Yönetim anlayışının sahip olduğu binlerce yıllık bilgi birikimi ve ilkel uygulamalarının Çağdaş Yönetim anlayışına, geliştirilmek üzere aktarıldığı ve çağdaş yönetim anlayışının da günümüz uygulamalarına kadar geçen süreçte, bu yönetim dağarcığını önemli boyutlara taşıyacak şekilde geliştirdiği söylenebilir.

Burada asıl gerçekleşen şey yönetimin kendini tamamlaması çabasıdır. Yani kabaca insanlık ihtiyaçlarını giderme maksadıyla başkaları vasıtasıyla iş görme fonksiyonunu yerine getirme arzusunun bir sonucu olarak, yönetimin değişime ayak uydurması ve yeni oluşan durumlara cevap verebilecek, çözüm bulabilecek vasıflara ulaşmasıdır.

Bu gelişen ve değişen yönetimi anlayabilmek ve tasnifleyebilmek ve karmaşaya sebep olmamak adına çabalar ortaya çıkmıştır. Bu çabalara örnek olarak H.Koontz’un yönetim teorileri okullarını (Yönetim Süreci Okulu, Deneysel Okul, Kişilerarası İlişkiler Okulu, Grup Davranışı Okulu, İşbirlikçi Sosyal Sistem Okulu, Sosyo-Teknik Sistem Okulu, Karar Teorisi Okulu, Matematiksel Okulu, Yönetimsel Roller Okulu, Sistem Okulu, Durumsal Okulu, İşlevsel Yönetim Okulu) gösterebiliriz (Koontz, 1982, s.15).

Bu okulların ortaya çıkış sebebi ortam koşullarında meydana gelen değişmelerin ve örgüt koşullarında meydana gelen değişmelerin etkisiyle, farklı disiplinlere mensup bilim insanının yönetime ve örgüt konusuna karşı ilgi duymaları ve sahip oldukları felsefe ve varsayımlarla yönetim ve örgüt konusunu ele almaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır (Baransel, 1979, s.71). Bu tasnif ve sınıflandırmaları tek yapan Koontz olmamıştır. Onun dışında da birçok tasnif ve sınıflandırmalar da yapılmıştır. Ancak bunların içerisinde Koontz’tan sonra dikkat çeken bir sınıflandırma da vardır ki oda Morgan’ın yapmış olduğu sınıflandırmadır.

Gareth Morgan'ın (1998) "Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor" adlı eserinde Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'nın temelini makinalar, mekanik düşünme ve mekanik örgütlenme ile ifade etmekte ve örgütü, bir makine olarak kabul eden metaforla açıklamaktadır. Ayrıca aynı eserde 1740-1786 arasında hüküm süren Prusyalı büyük Friedrich'in ordusundaki uygulamalarını mekanik örgütlenmenin bir prototipi olduğunu da ifade etmiştir (Morgan, 1998, s.14-27). Yani Geleneksel Yönetim anlayışını, Bilimsel Yönetim anlayışında olduğu gibi makine metaforuyla açıklamaya çalışmıştır. Benzer bir şekilde Weber'de bürokratik örgütlenmenin mahiyetini analiz ederken sık sık makine imgesini kullanmıştır. Hatta örgüt üyesini bir çark dişine benzetmiştir (Weber, 1947, s.6).

Her ne kadar Geleneksel Yönetim'in anlayışı sadece sevk ve idare çerçevesinde olsa da veya Bilimsel Yönetim işçiyi bir robota dönüştürse de, bu uygulamalara tek başına bakarak yönetim ve örgüt sürecinin başlangıcını mekanik olarak adlandırmak haksızlık olur. Çünkü Morgan'ın aynı kitabında makine metaforuyla açıkladığı geleneksel yönetim ve bilimsel yönetim yaklaşımı sonrası örgütsel gelişmeleri sırasıyla, bir organizma, bir beyin-yönetim mekanizması, bir kültür, bir politik sistem, bir ruhsal hapishane, bir akış ve değişim, bir egemenlik-güç-erk aracı, bir düşünme tarzı olarak kabul eden metaforlarla ifade etmiştir. Dolayısıyla yönetim ve örgüt ile ilgili açıklamaların tek bir metafor üzerinden yapılamadığı söylenebilir (Morgan, 1998, s.16-18). Burada görüldüğü üzere örgüt ve yönetim dönemler itibariyle metaforlarla izah edilmektedir. Bu farklı metaforlarla izah örgütün ve yönetimin yapı itibariyle sürekli bir devinim içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu devinimin ise rasyonalite çerçevesinde ihtiyaçların karşılanması, beklentilere cevap verme, yeniliklerin ve gelişmelerin uygulanması arzusundan ileri geldiği söylenebilir. Yine Morgan bilimsel yönetim yaklaşımı sonrası gelişmeleri yaklaşık 1970'lere kadar bir organizma metaforuyla açıklanmıştır. Bu organizma metaforunda Darwin'in evrim teorisinden etkilenmiş ve çeşitlenmeyi türün özelliklerinin ayıklanmasına, korunmasına ve değişmesine olanak sağlayan çevrimsel bir modele dayandırmıştır (Morgan, 1998, s.45-76). Yani yeni türlerin ekolojik kalıplar ve eskinin çeşitlenmesinden geliştiği ifade edilmiştir.

Dolayısıyla Geleneksel Yönetim Yaklaşımı'nı, Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'ndan bir bıçakla keser gibi ayırmak doğru olmamakla birlikte, onları yönetimin popülasyon ekolojisine uyum aşamaları olarak görmek gereklidir. Sadece mekanik bir sınıflandırmayla ifade etmek de doğru olmaz. Dönemler itibariyle farklı eğilimleri bünyesinde barındıran yönetimin, canlı bir

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

organizma olarak çağın örgütsel yapılarının ihtiyaçlarını karşılar nitelikte bir dinamik yapıya sahip olduğunu söylemek kısmen daha doğru bir ifade olacaktır. Nitekim ünlü düşünürler (Elton Mayo ve Karl Mannheim) yönetimin fonksiyonlarından koordinasyon ile ilgili her hangi bir gelişmenin, teknolojik gelişmeler kadar önem taşıyacağını ifade ederek (Baransel, 1993, s.33), yönetimin değişime açık organik yapısının tesirini ve önemini vurgulamışlardır.

Yine Taylor “Bilimsel Yönetim İlkeleri” adlı eserinde yönetim alanında sert ve kesin hiç bir şeyin olmadığını belirtmiştir. Durumda görülen bir değişikliğin, o durumun ortaya çıkarmış olduğu kuralında da değişmeye neden olacağını ifade ederek, her şeyin bir ölçü meselesi olduğunu vurgulamış ve daima dikkate alınması gereken şeyin, şartlar, insanlar gibi değişen unsurların olduğunu söylemiştir (Taylor, 1911, s.24).

Öyle ki Alvin Toffler (1980) “Üçüncü Dalga” adlı kitabında günümüz çağını “Devrimci Oluşum” kavramına dayandırarak şu anda deneyimlediğimiz sarsıcı değişiklikleri rastgele gelişmeler olarak değil, aslında tam aksine, son derece net ve kolayca seçilebilir bir oluşumun biçimlendirici unsurları olarak ifade etmiştir. Dahası bu değişikliklerin birbirine eklendiği ve hepsinin bir araya getirildiğinde, düşünce tarzımızda, çalışma, eğlence ve özel hayatlarımızda güçlü değişimlerin gözleneceğini ve sağlıklı bir geleceğin mümkün olacağını ifade etmiştir (Toffler,1980, s.19). Bu söylemin yönetim ve örgütsel gelişmeler içinde geçerli olduğunu ve Morgan’ın metaforlarla izah ettiği gelişmeleri Toffler’in ifadesiyle biçimlendirici unsurlar olarak görebilmek mümkündür. Böylece yukarıda da ifade edildiği gibi yönetimi bir bütün olarak görüp kendini gerçekleştirme ve tamamlama arzusunda ki bir organizma olarak ifade etmek yönetimi ve gelişimini anlayabilmek adına daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Günümüzde yönetim konusunun bir alanını oluşturan liderlik konusuna bilim insanlarının bugünkü ilgilerinin bir benzeri, bundan yaklaşık 1100 yılı aşkın sene öncesinde Farabi ve Gazali gibi bilim adamlarının gündeminde olmasıyla aynıdır. Dolayısıyla bu benzerlikten yola çıkarak yönetim konusunda aslında geleneksel yönetimin sahip olduğu bir bilgi birikimini de geliştirilmeye açık bir şekilde Çağdaş Yönetim düşüncesine aktardığının kanıtı olarak sunulabilir (Nişancı, 2015, s.273-274).

Milattan önce yönetim düşünce ve uygulamaları ile ilgili dikkati çeken önemli bir husus da yönetim uygulama ve düşüncelerinin Sümer, Babil, eski Mısır, Çin, Yunan ve Roma gibi zamanın öncü medeniyetlerinde ileri bir düzeye ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla bu husus

medeniyet düzeyi ile yönetim düşünce ve uygulamaları arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğunun bir kanıtı olarak gösterilebilir (Baransel, 1979, s.103). Temel ve en önemli örgütlenme biçimi olan bürokrasiyi benimseyerek, bürokrasinin yeni bir örgütlenme biçimi olmadığını, büyük çağdaş kapitalist işletmeler gibi kadim medeniyetler ve toplumlarında bürokrasiye sahip olduğunu belirtmiştir (Weber, 1947, s.6).

Yönetimin fonksiyonlarından ilki konumundaki planlamanın bir unsuru olan strateji kavramının, Yunanca “Stratos” (ordu) ve “Agein” (yönetim) kavramlarının birleşiminden ortaya çıktığı (Çiftçi, 2011, s.10) düşünüldüğünde; Geleneksel Yönetim’in, Çağdaş Yönetim anlayışının terminolojisine de önemli katkılar yaptığı söylenebilir.

Yukarıda ifade edilenlere ek olarak Alfred Isaac’ın (1940) “İşletme İktisadı” adlı kitabının birinci cildinin ön sözünde ifade ettiği üzere uluslararası düzeyde kullanılan ekonomi sözcüğünün kökenine bakıldığında da “ökonomia” kelimesinden türediği ve “ev kanunu” anlamına geldiği belirtilmiş ve eski çağlarda bütün ekonomik faaliyetlerin cereyan ettiği yerlerin ev idareleri olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla o günlerde iktisadi anlamda işletmelerin varlığı ile sevk ve idaresinin gerçekleştiği yerlerin bugünkü Çağdaş Yönetim anlayışının uygulama sahası olan işletmelerin bir prototipi şeklinde ve Geleneksel Yönetim’in uygulama alanını oluşturur şekilde evlerde gerçekleştiği ifade edilebilir (Isaac, 1940, s.1).

Sonuç

Geleneksel Yönetim’den, Klasik Yönetim’e geçişkenliği arz eden yukarıdaki örneklere daha birçokları da gösterilebilir. Ancak burada sanayi devriminin katalizörlüğünde gerçekleşen söz konusu bu dönüşümün geçmişteki uygulamaları reddeden bir tutumdan ziyade kümülatif bir bilgi birikimini, sistematik bir hale getirerek daha rasyonel, verimli ve etkili bir kullanım imkanı sağlama arzusunun sonucu olduğu da görülmektedir. Yönetimin geçmişteki bir felsefe veya sanattan, bilimsel bir yöntem olarak ele alınmasını doğuran bu arzu, bilime katkıları olan meraklı, ama uzman olmayan kişilerin çabalarını da göz ardı etmemiştir. Fakat sadece tecrübe ve sezgiden oluşan bu çabalardan bahsetmenin de nesnellikten uzaklaştırıcı etkiye sahip olduğu özellikle ilgili dönem itibariyle vurgulandığı da görülmektedir. Ayrıca bu yeni yönetim anlayışının artık rehberi ussallık ve verimlilik olmuştur. Burada etkinliği arttırabilmek için yönetimi kavramlarına ve unsurlarına ayırarak organizasyonda üstlendiği fonksiyonun önemi ortaya konulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Bu zorunluluktan veya gönüllülüğten parçası haline geline ve kar ile maliyet

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

kıskacında kalınan yeni dönemin, yönetim ve organizasyonun sınıflandırılmış, gruplaştırılmış sistematik bir bilgi birikimini ifade etmesinde ve bugün bir bilim dalı olarak kendine disiplinler arasında yer bulanmasında, filizlenmek üzere toprağa düşen bir tohum misali, en büyük katkının verildiği dönem olarak karşımıza çıktığı da söylenebilir. Öyle ki bu yeni dönem Taylor öncülüğünde prodüktivite devrimi olarak ortaya çıkmakta ve kapitalizmin çelişkilerini de kısmen alt ederek Marx'ın kapitalizmin çökeceği kehanetinin gerçekleşmesini önleyerek (Drucker, 1994, s.53) veya erteleyerek 2. Dünya Savaşı sonlarına kadar yönetim uygulamalarının temelini teşkil eder duruma gelmiştir. Klasik Organizasyon Teorileri olması gerekeni ifade eder, normlar koyarak olanı geliştirmeye çalışır. Ayrıca bu dönem uygulaması basit, ölçülebilir, rasyonelliğe dayanan yaklaşımları içerdiği için, 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni yaklaşımlara rağmen, yönetim uygulamalarında etkinliğini sürdürmeye devam etmişlerdir. Dolayısı ile yönetimde felsefe ve sanattan bilime geçişte önemli sayılabilecek eksikliklerin ve aksaklıkların (insanın veri olması, işletmenin kapalı sistem olarak görülmesi) varlığı bilinmekle beraber, bugün hala bazı olguların açıklanmasında ve sanayileşmede geç kalmış ülkelerde Klasik Yönetim Yaklaşımları'nın olduğu da bir gerçektir.

764

Burada söylenmek istenen asıl mesele; Gelenekten Klasığe evirilen yönetimin felsefe ve sanatı küçümseyip, bilimi yücelten bir yaklaşımdan ziyade, bu süreci ister boynuzun kulağı geçmesi, ister bayrak yarışında bir sporcunun başka bir sporcuya bayrağı aktarması, ister bir organizmanın yaşayabilmesi için adaptasyon sağlama çabaları, isterse tasavvufta veya akademide olduğu gibi bir hocanın öğrencisine elvermesi veya yetiştirmesi olarak doğru bir şekilde algılanması gereğidir.

Sonuç olarak daha öncede ifade edilen “ Oğul babasından daha iyi biri olmazsa, her ikisi de başarısız olmuş demektir” şeklindeki eski bir Çin atasözü tekrar hatırlanacak olunursa, bu sözden yola çıkarak bugün geline nokta, yönetimin bilim olma başarısı yaklaşık son bir asırdır var olan Klasik Yönetim Teorileri sayesinde gerçekleşmiştir denilebilir. Ancak bu gerçekleşen iyilik hali yukarıda ki sözde de bahsedildiği üzere oğula aittir. Tabi ki bu başarıda babanın da payı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü yönetimi binlerce yıllık badirelerden geçirerek günümüze aktaran Geleneksel Yönetim'in ta kendisidir. Dolayısıyla burada Abraham Maslov'un “İhtiyaçlar Hiyerarşi” ile şekillendirdiği ve kişinin kendini gerçekleştirme çabası veya

eğiliminde olduğu düşüncesiyle benzer bir şekilde, yönetimin de kendini gerçekleştirmesi ve tamamlama eğiliminin de olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

ALFRED, Isaac, “İşletme İktisadı” (Çev. Orhan Tuna), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Cilt. 1, No.117, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1940, s.1.

BARANSEL, Atilla, Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, Avcıol Basım Yayın, (3.Baskı), İstanbul, 1993.

BERBER, Aykut, Klasik Yönetim Düşüncesi, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2013.

DRUCKER, Peter F., Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev. Belkıs Çorakçı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

FAYOL, Henri, Genel ve Endüstriyel Yönetim (1916), (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları (2. Baskı), Ankara, 2008.

HARARI, Yuval, Noah, “Homodeus Yarının Kısa Tarihi”, (Çev. Poyzan Nur Taneli), Kolektif Kitap, İstanbul, 2018.

ISO, Üç Adımda Stratejik Yönetim,
http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/18_stratejik_yonetim-211.pdf.

KOÇEL, Tamer, İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınevi, İstanbul, 2014.

KOONTZ, DONNEL, H.- O., Essentials of Management, Mc Graw Hill Pub. Co. Ltd., (Third Edition), New Delhi, 1982, s.15.

MORGAN, Gareth, Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor, (Çev. Gündüz Bulut), MESS, İstanbul, 1998.

MUCUK, İsmet, Modern İşletmecilik, Türkmen Kitabevi, (17 Basım), İstanbul, 2011.

NİŞANCI, Z. N., “Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt. 13, sayı 25, 2015, s.257, 294, <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/gecmisten->

Geleneksel Yönetimden, Klasik Yönetime Bir Devrin Kapıları Aralanırken;Yönetim Neydi? Ne Oldu?

gunumuze-yonetim-dusuncesi-management-thought-from-the-past-to-th-2017-02-10-17.pdf.

SHRODE, DAN VOİCH, William A.- J.r., Organizasyon and Management: Basic Systems Concepts, Richard D. Irwin, Inc., III., 1974, s. 86, 88.

TAYLOR, Frederic W., Bilimsel Yönetim İlkeleri(1911), (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, (3.baskı), Ankara, 2007.

TOFFLER, Alvin, Üçüncü Dalga (1980), (Çev. Selim Yeniçeri) Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008.

WEBER, Max , Bürokrasi ve Otorite (1947), (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, (3.baskı), Ankara, 2008.

WEBER, Max , Protestan Ahlâk ve Kapitalizmin Ruhu (1905), (Çev. Mehmet Ökten), Tutku Yayınevi, Ankara, 2014.

WERNER, Isabel, Liderlik ve Yönetim, (Çev. Vedat Üner), Rota Yayınları, İstanbul, 1993.

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA ÖRGÜTSEL POLİTİKA ALGISI GİRESUN İLİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Fatih SAYDAM Hilal SAYDAM

Özet: Örgütsel politika kavramını tam anlamıyla anlamak için politika kavramının algılanması gerekmektedir. İnsanların bir arada yaşadığı günden itibaren var olan politik davranışlar bilimsel olarak Aristoteles tarafından politika kavramı olarak ele alınmıştır. Aristoteles, genel olarak bir arada yaşayan insanların birlik ihtiyaçlarını bağdaştırmak için bir araç olarak tanımlamıştır. Genel bir görüş ise politika bir arada yaşayan insanlar arasında çatışma, bir mücadele ve kavga olarak tanımlanmaktadır. İnsanların bir arada yaşaması sonucunda ortaya çıkan politika olgusunun örgütlerde de görülmesi olağan bir durumdur. Örgütsel politika olgusunu örgüt içerisinde güç ve nüfuz kazanma süreci olarak tanımlanabilmektedir. Çalışmada örgütlerde uygulanan politik davranışlar sonucunda oluşan örgütsel politika algısının ilköğretim okullarında çalışan öğretmenler tarafından nasıl algılandığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma verileri SPSS Statistics 23 ve IBM SPSS Amos 22 programlarına aktarılarak analizler tamamlanmıştır. Ölçüm araçları öncelikle doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmış (IBM SPSS Amos 22) ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken kategorik değişkenler (örneğin cinsiyet) için sıklıklar (sayı, yüzde) için ise tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum, maksimum) verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: politika, örgütsel politika,güç.

Giriş

Eğitim sistemi, devletlerin gelişmişliğini gösteren en temel faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların sosyal yapısından teknolojik gelişmişliğine kadar birçok alanda karşımıza çıkan eğitim sisteminin temel taşlarından olan öğretmenlerin çalışma hayatlarında örgütsel politika algılarının düzeylerini belirlemek gerekmektedir. İlkokullar ise örgüt olarak

İlköğretim Okullarında Örgütsel Politika Algısı Giresun İli Örneği

değerlendirilmektedir. Örgütsel amaçlara ulaşmak için bir araya gelen örgüt üyeleri, hem bireysel hem de örgütsel amaçlara ulaşmak için örgütsel kaynaklardan faydalanmaya çalışmaktadırlar. Ancak kaynak ve zaman yetersizliği, tüm örgüt üyelerinin örgütsel kaynaklardan adil olarak yararlanmalarını engellemektedir, örgüt üyeleri arasında çeşitli çıkar çatışmaları kaçınılmaz olmaktadır ve bu durum örgütsel politika algısının oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle günümüzde örgütler, kendi çıkarlarını gerçekleştirirken örgüt üyelerinin bireysel menfaatlerini sağlamak için (terfi alma, daha yüksek maaşlar alma, örgütte devamlılıklarını sağlama gibi) örgütsel kaynakları kendi lehlerine kullanma mücadelesine girmelerini engellemeye çalışmaktadır. Çünkü örgüt üyelerinin bireysel çıkarları uğruna güç mücadelelerine girmeleri olarak tanımlanan örgütsel politika algısının artması hem diğer örgüt üyelerinin işten sağladığı tatmini azaltırken hem de örgüte olan güvenlerinde ve sadakatlerinde sarsılmalara neden olmaktadır. Çalışmada öncelikle politika, güç, örgütsel politika algısı kavramları açıklanmış, devamında ise Giresun ilindeki ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin özelinde bu değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik gerçekleştirilen ampirik araştırmaya yer verilmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel politika kavramı açıklanırken öncelikle politika olgusu üzerinde durulmaktadır. Politika olgusu insanoğlunun bir arada yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmış bir olgudur. Politika olgusunu Aristoteles politika eserinde (2016) Yunan şehir devletinin insan topluluğundan oluşmasından dolayı insanların beraber yaşayabilmeleri ve beraber yaşam sürdürebilmeleri için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Politika olgusunun TDK sözlük anlamı “*Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa diğer bir tanımı ise bir hedefe varmak için karşındakilerin duygularını okşama zayıf noktalarından veya aralarındaki uyumsuzlıklardan yararlanma vb yollarla işini yürütmedir.*”(<http://www.tdk.gov.tr>)olarak tanımlamaktadır. İnsanların bir arada yaşaması sonucu ortaya çıkan politika kavramının örgütlerde de çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Örgüt içerisinde politika kavramı literatüre örgütsel politika kavramı olarak girmektedir. Örgütsel politika olgusu politik davranışları ortaya çıkarmaktadır.

Örgütsel politika olgusu örgüt üyelerinin istedikleri sonuçları elde edebilmeleri için güç ve diğer kaynakları elde etmeleri, güçlerini artırmaları ve kullanmaları şeklindeki faaliyetlerini

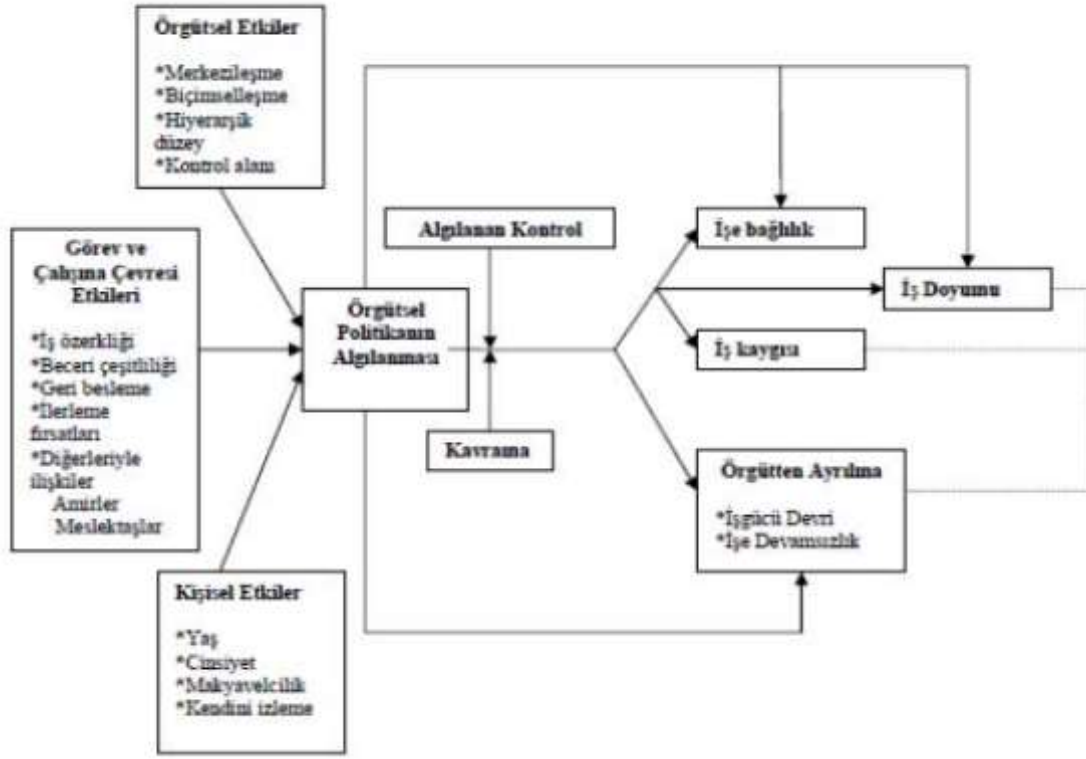
içermektedir (Moorhead ve Griffin, 2010). Bir başka ifadeyle, örgüt üyelerinin genellikle üst pozisyonlara yükselebilmek veya mevcut pozisyonlarını koruyabilmek, maddi çıkarları amacıyla örgüt içinde girişmiş oldukları güç mücadeleleri örgütsel politikayı oluşturmaktadır

Politik davranış kavramı Mayes ve Allen (1977) tarafından örgütün kaynakların dağıtım sistemine karşı yapılan davranışlar olarak ifade edilmiştir. Miles politik davranışı; “karar verme üzerinde mantıklı olmayan etki” ve Burns ise “lobi” faaliyeti olarak tanımlamıştır. Politik davranışlar; örgütsel normlar ve hedefler tarafından şekillendirilen biçimsel rollerin bir parçası olmaktan daha ziyade, bireyin kendisinin ve grup çıkarlarının teşviki ile ilişkili informel yapılar şeklinde ifade edilmektedir. Örgütlerde politik davranış, bireyin örgütteki rolünün bir parçası olarak tanımlanmayan faaliyetler veya örgüt içindeki çıkarların dağılımını etkileme çabası olarak görülmektedir (Farrell ve Petersen, 1982).

Örgütsel Politika Algısı kavramı

Örgütsel politika algısını Ferris ve Kacmar (1992) kapsamlı bir model haline getirerek politik algı ile ilişkin bilimsel çalışmalara yol göstermişlerdir. Ferris ve Kaçmarın politika algısı modeli, politik algıların neden olan unsurları ile politik algıların işe ilişkin bazı sonuçlarının ne şekilde etkileneceğini ortaya koymaktadır. Modelde örgütteki politik davranış düzeylerinin örgüt üyeleri tarafından algılanması kimi zaman örgüte; kimi zaman görev ve çalışma çevresine; kimi zaman da kişisel faktörlere bağlı olarak oluşabilmektedir

İlköğretim Okullarında Örgütsel Politika Algısı Giresun İli Örneği

Kaynak: Ferris ve Kacmar, 1992

Örgütsel Politika Algısı Modeline esas aldığımızda 4 temel unsurdan oluştuğu görülmektedir. Örgütsel politika algısı unsurları merkezileşme, biçimselleşme, hiyerarşik düzey ve kontrol alanından oluşmaktadır.

Merkezileşme: Bir örgütte merkezileşmenin yüksek düzeyde olması, yetki ve sorumluluğun örgütün üst yönetimde toplandığını; alt yönetimde bulunan örgüt üyelerinin, yetki ve sorumluluklarının daha düşük seviyede çalışarak örgütte alınan kararlarda daha etkisiz olduğunu göstermektedir (Ertekin, 2003).

Biçimselleşme: Örgüt içerisinde işlerin standartlaşma derecesinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Ferris ,Kacmar (1992). Örgütlerde örgüt üyelerinin görevlerini uygularken yapılması gerekenlerin ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi ve yazılı bir şekilde sunulması örgütün yüksek düzey biçimsel bir yapıya uygun olduğunu göstermektedir. biçimselleşmenin yüksek olduğu durumlarda örgüt üyeleri neyi nasıl yapacağı sorularını bilmektedir ve örgüt üyeleri inisiyatif göstermeleri beklenmez. Biçimselleşmenin yoğun olduğu durumlarda kontrol

fonksiyonunun olduğunu görülebilmektedir.(sarpkaya,2011). Biçimselleşme düzeyinin az olduğu örgütlerde politik davranışların ve örgütsel politika algı düzeyinin yüksek olduğunu görülebilmektedir.

Hiyerarşik düzey: Hiyerarşi, örgütlerde yukarıdan aşağıya kadar uzanan emir komuta sisteminin olduğu aşamalı merdiven düzenidir (Koçel, 2003). Hiyerarşik yapı alt üst ilişkisini, üstlerin emir vermelerini ve kontrol etmelerini sağlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın örneklemini Giresun’da ilkokullarda çalışan 1453 öğretmenden rastlantısal metotla seçilen 360 öğretmenden oluşturmaktadır. İlkokul öğretmenlerinin örgütsel politika algılama düzeyleri sırasıyla Kacmar ve Ferris’in (1991: 193) 12 maddeden oluşan “örgütsel politika algısı ölçeği”ile değerlendirilmiştir. Ankette ölçülmesi amaçlanan örgütsel politika algısına ilişkin değişkenler, Kacmar ve Ferris (1991) tarafından geliştirilen ve yaygın bir biçimde kullanılan “Örgütsel Politika Algı Ölçeği (POPS: Perceptions of Organizational Politics Scale)” ile ölçülmüştür. Kacmar ve Ferris (1991), çalışmalarında yazına Örgütsel Politika Algısını ölçmeye yarayan 40 maddelik ve 12 maddelik iki farklı ölçek sunmuşlardır. Anket formunun mümkün olduğunca kısa tutulması amaçlanmış, söz konusu ölçeğin 12 maddelik kısa versiyonundan yararlanılmıştır. Güvenirlilik katsayısı (Cronbach’s Alpha) 0,87 olarak bulunan ölçek birçok araştırma tarafından yeterli görülmüştür (örn. Vigoda-Gadot ve Kapun, 2005 : ($\alpha=.80$)). Ölçekteki ifadeler örnekler: “Çalıştığım okulda, kimsenin karşısına almak istemediği nüfuzlu kişilerden oluşan bir grup bulunmaktadır.” ve “Çalıştığım okulda, çalışanlar, terfi etmek için diğer meslektaşlarının ayağını kaydırırlar.” şeklindedir. İfadelere katılım 1-Kesinlikle Katılmıyorum’dan 5-Tamamen Katılıyorum’a doğru derecelendirilmiştir. Yüksek değerler, örgütsel politika algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin 2,3,6,7,11 ve 12’nci maddeleri ters kodlanmıştır.

BULGULAR

Yapılan anket çalışmasında Giresun ilinde 1453 ilköğretim de çalışan öğretmenlerden 352 kişi ile anket yapılmış. Yapılan anket çalışmasına %51,1 oran 180 kişi ile erkek öğretmen ,%48,9 oran 172 kişi ile kadın öğretmen tarafından uygulanmıştır. Ankete katılan ilköğretim öğretmenlerinin 86 kişisi 20-30 yaş arasında, 195 kişisi 31-40 yaş arasında 47 kişisi 41-50 yaş arasında 24 kişisi 51-60 yaş arasındadır. Ankete katılan ilköğretim öğretmenlerinde 209 kişisi lisans mezunu iken 143 kişisi yüksek lisans mezunu. Çalışmaya katılan öğretmenlerin lisans mezunlarının yüksek lisans mezunlarından daha yüksek olduğu görülmektedir

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın sonuçları, örgütsel politika algısı düzeyinin ilkokullarda çalışan öğretmenlerde düşük çıktığı görülmektedir. Yapılan literatür çalışmalarında örgütsel politika algısının özel sektörde yüksek düzeyde çıktığı görülmektedir. Eğitim sektörü ve kamusal alan olması sebebiyle örgütsel politika algısının düşük çıktığı ön görülebilmektedir. Politik olmak ve politik davranmak yaşam sahnesinde olduğu gibi örgütsel yaşamda da kaçınılmaz bir durum olmasına rağmen ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerde bu durumun daha az görüldüğünü söyleyebiliriz. Eğitim sektöründe çalışan öğretmenlerin daha etik ve adil davrandığı varsayımı çıkarılabilir. Türkiye’de toplumun öğretmenlik mesleğini kutsal olarak görmesi ve öğretmenlerin genelinin de bu bilinçle bu mesleği seçmesi, çalışma ortamında politik davranışlarının önüne geçebilecek bir nedendir. Bu bağlamda örgütsel politika algısı tüm örgütlerde görülmesine rağmen örgütü oluşturan üyelerinin hayat felsefeleri, meslekleri, vb. nedenlerle farklı düzeylerde olduğu gözlenmektedir.

Kaynaklar

Ertekin, Y. (2003). Örgütsel politika ve taktikler. TODAİE Yayınları, Ankara.

Ferris, G. R., and Kacmar, K. M.(1992). Perception of organizational politics. Journal of Management, 18 (1), 93-116.

Harris, J. K., James, M. ve Boonthanom, R. (2005), “Perception of organizational politics and cooperation as moderators of the relationship between job strains and intent to turnover”, Journal of Managerial Issues, 17(1), pp. 26-42.

İslamoğlu, G. ve Börü, D. (2007). Politik davranış boyutları: Bir ölçek geliştirme çalışması. Akdeniz İİBF Dergisi, 14, 135-153.

Kacmar, K. M. ve Ferris, G. R. (1991), “Perceptions of Organizational Politics Scale (POPS): Development and Construct Validation”, Educational and Psychological Measurement, 51, pp. 193-205.

Kacmar, K. M., and Carlson, D. S. (1997). Further validation of the perceptions of politics scale (POPS): A multiple sample investigation. Journal of Management, 23 (5), 627- 658.

Karaman, A. (1999). Profesyonel yöneticilerde güç yönetimi. Türkmen Kitabevi, İstanbul

Koçel, T. (2003). İşletme yöneticiliği.(9. basım), Beta Yayınları, İstanbul.

Parker, C. P., Dipboye, R. L., and Jackson, S. L. (1995). Perceptions of organizational politics: An investigation of antecedents and consequences. Journal of Management, 21 (5), 891–912.

Sarpkaya, R. (2011). Eğitim amaçlarının gerçekleşmesinde okul yöneticilerinin rolü. Mülkiye, 35 (270), 157-184.

Şişman, M. (2002). Örgütler ve kültürler. Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Mayes, B.T. ve Allen, R.W. (1977). Toward a definition of organizational politics. Academy of Management Review, 2, 672-678

BİREYSEL VE TAKIM SPORU YAPAN SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KENDİNLE KONUŞMA DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Aydiner Birsin YILDIZ * Doğukan Batur Alp GÜLŞEN** - Nazmi BAYKÖSE*** - Emre
ERYÜCEL***

Giriş ve Amaç: Bu araştırmanın amacı, bireysel ve takım sporu yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kendinle konuşma düzeylerini incelemek ve aralarında cinsiyet, sporculuk düzeyi, bölüm ve milli olma durumuna göre fark olup olmadığını belirlemektir.

Yöntem: Araştırmaya bireysel sporlardan yüzme, taekwondo, okçuluk, masa tenisi ve güreş branşlarından 47'si erkek (46,1), 55'i kadın (53,9) olmak üzere toplam 102 sporcu; takım sporlarından ise, futbol, basketbol, voleybol ve hentbol branşlarından 43'ü erkek (35,3), 79'u kadın (64,7) olmak üzere 122 sporcu gönüllü olarak katılmıştır.

Araştırmada sosyo-demografik değişkenler ile ilgili bilgiler, araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için; Zervas, Stavrouve Psychountaki (2007) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Engür (2011) tarafından yapılan "Kendinle Konuşma Envanteri" kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçeğe verilen yanıtların iç tutarlılığı Cronbach alpha (α) ile incelenmiş, kendinle konuşma düzeyi, motivasyonel işlev altboyutu, bilişsel işlev altboyutları için katsayılar sırasıyla; .96, .95, .91 olarak bulunmuştur. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri ve ikili grupların karşılaştırılmasında bağımsız gruplar T testi kullanılmıştır. İki'den fazla grupların karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi ile yapılmıştır. İstatistikler SPSS

*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Spor Bilimleri Bölüm

** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

*** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

*** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

Bireysel Ve Takım Spor Yapan Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kendinle Konuşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

22 paket programıyla yapılmış ve yapılan tüm değerlendirmelerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular: Milli takımda yer alma, takım ya da bireysel spor yapma değişkeni açısından öğrencilerin kendinle konuşma düzeylerinin farklılaşmadığı saptanmıştır. Öte yandan, cinsiyet ve bölüm açısından ise kendinle konuşma düzeylerinde ve motivasyonel işlev altboyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Sonuç: Bu araştırma sonucunda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kendinle konuşma düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: bireysel sporlar, spor bilimleri, kendinle konuşma, takım sporları

Examination of Self-Talks Levels of Individual and Team Sports Students in the School of Sports Sciences According to Various Variables

^[1]Doğukan Batur Alp Gülşen

^[1]Akdeniz University, Graduate School of Health Sciences

776

Purpose: The purpose of this research is to examine the self-talk levels of the students of sports science faculty who perform individual and team sports and determine whether there is any difference according to gender, level of sports, division and nationality.

Method: A total of 102 athletes, 47 male (46,1) and 55 female (53,9) from Athletics, swimming, taekwondo, archery, table tennis and wrestling branches, as for the team sports, a total of 122 athletes, 43 male (35,3) and 79 female (64,7) from football, basketball, volleyball and handball branches voluntarily participated in the research study.

In this research, information about socio-demographic variables was collected by the Personal Information Chart which was created by the researcher. To reach the purpose of the research; Self-Talk Questionnaire, which was developed by Zervas, Stavrouve Psychountaki (2007) and adapted to Turkish language by Engür (2011) were used.

Descriptive statistical methods were used to analyse the obtained data and in analysis of the data about the comparison of two groups Independent-Samples T Test is used. Comparison of

the groups which consists of more than two groups are conducted by One Way ANOVA Test. Statistics are generated by SPSS Pack 22 and $p<0.05$ is used as the significancy level.

Findings: It has been determined that the levels of self-talk among the students do not differ in terms of participation in the national team, team or individual sporting change. On the other hand, a statistically significant difference was found in self-talk levels and motivational function sub-dimension in terms of gender and department.

Results: As a result of this research, it was determined that students of sports science faculty had high self-talks levels.

Key Words: individual sports, self-talks, sports sciences, team sports

Giriş

Günümüzde araştırmacılar, sporda (Hardy, 2006) psikolojij teknikleri kullanarak performansı arttırmanın mümkün olacağını gösteren araştırmalar yapmaktadırlar. Yurt dışında ve ülkemizde araştırmacılar sporcuların sahip oldukları psikolojik becerileri geliştirmenin, bu becerilerin sosyal gerçeklik içindeki yapısını anlamaya çalışmaktadırlar (Gülşen, 2016).

Günlük yaşantımızda kendimizle konuşmamız son derece doğal bir aktivitedir. Sık sık içinde bulunduğumuz bu davranış duygu ve düşüncelerimizin şekillenmesinde rol oynar (Bayköse, 2014). Kendinle konuşmanın kuramsal temellerine ilişkin olarak, Hardy (2006) kendinle konuşma araştırmalarında teori temelli araştırmaların eksik olduğunun altını çizmiş (Bandura, 1997) ve ayrıca Vygotsky (1986)'nin bilişsel gelişim kuramının temel alınabileceği vurgulanmıştır.

Kendinle konuşma "bireylerin duygu ve algılamalarını yorumlama, değerlendirme, bilişsel düzenleme ve değiştirmenin yanı sıra kendilerine talimatlar vererek kendi kendilerini güçlendirmelerini sağlayan iç diyalog" olarak tanımlanmıştır (Nergis S. Ve ark. 2015). Kendinle Konuşmanın bir iç diyalogdan fazlası olduğunu vurgulayan araştırmacılar kendinle konuşmanın dışsal bir tarafının olduğu gerçeğinin üstünün kapatılmaması gerektiğini de vurgulamışlardır (Yılmaz A. Ve Ark. 2015).

Bireysel Ve Takım Sporunu Yapan Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kendinle Konuşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Başlangıçta, araştırmacılar pozitif ve negatif kendinle konuşma arasında ayırım yapmışlardır. Weinberg (1988), olumlu kendinle konuşma stratejilerini sporcuların odaklanmaya geçişi, hatalar üzerinde durmamaya veya olumlu yönde içsel yada dışsal olarak kendinle konuşma olarak nitelendiriyor. Aksine, negatif kendinle konuşma, uygunsuzluk, kaygı üreten şeydir. Daha çağdaş yaklaşımlarda ise kendinle konuşma'nın içeriği daha çok boyutludur, kendinle konuşma'nın öğretim veya motivasyon olarak karakterize edilebileceğini belirtilmektedir (Bayköse, 2016). Öğretimsel kendinle konuşma dikkat odaklı, teknik bilgi ve taktiksel seçimlerle ilgili ifadelerle atıfta bulunurken, motivasyonel kendinle konuşma, güven inşası, çaba girişimi ve olumlu ruh halleri ile ilgili ifadelerle atıfta bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırmada sosyo-demografik değişkenler ile ilgili bilgiler, araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için; Zervas, Stavrouve Psychountaki (2007) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Engür (2011) tarafından yapılan "Kendinle Konuşma Envanteri" kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçeğe verilen yanıtların iç tutarlılığı Cronbach alpha (α) ile incelenmiş, kendinle konuşma düzeyi, motivasyonel işlev altboyutu, bilişsel işlev altboyutları için katsayılar sırasıyla; .96, .95, .91 olarak bulunmuştur. Elde edilen verilerin dağılımı incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Tabachnick ve Fidell 2013).

Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri ve ikili grupların karşılaştırılmasında bağımsız gruplar T testi kullanılmıştır. İki'den fazla grupların karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi ile yapılmıştır. İstatistikler SPSS 22 paket programıyla yapılmış ve yapılan tüm değerlendirmelerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya bireysel sporlardan yüzme, taekwondo, okçuluk, masa tenisi ve güreş branşlarından 47'si erkek (46,1), 55'i kadın (53,9) olmak üzere toplam 102 sporcu; takım sporlarından ise, futbol, basketbol, voleybol ve hentbol branşlarından 43'ü erkek (35,3), 79'u kadın (64,7) olmak üzere 122 sporcu gönüllü olarak katılmıştır.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Göre T-testi Analiz Sonuçları.

□

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	T	p
Bilişsel Kendinle Konuşma □	Kadın	98	14,19	4,07	-2,889	,004*
	Erkek	126	15,80	4,56		
Motivasyonel Kendinle Konuşma	Kadın	98	24,67	7,28	-2,751	,006*
	Erkek	126	27,62	7,90		
Kendinle Konuşma □	Kadın □	98	38,87 □	11,12 □	-2,865 □	,005* □
	Erkek □	126	43,42 □	12,17 □		

*P <0,05

779

Tablo 1 incelendiğinde bireysel ve takım sporu yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre, bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendinle konuşma düzeylerinde istatistiksel olarak bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t hipotez testi analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkenine göre bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendinle konuşma düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır.

Bireysel Ve Takım Sporu Yapan Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kendinle Konuşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Tablo 2. Bölüm Değişkenine Göre One-Way Anova Testi Sonuçları

	<i>Bölümler</i>	N	\bar{X}	Sd	F	P	Tukey
Bilişsel KK	<i>1.Öğretmenlik</i>	41	16,24	4,99	3,379	,019*	1>3
	<i>2.Antrenörlük</i>	43	16,35	4,57			1>4
	<i>3.Spor Yöneticiliği</i>	72	14,36	4,06			2>3
	<i>4.Rekreasyon</i>	68	14,41	4,09			2>4
	<i>Toplam</i>	224	15,10	4,42			
Motivasyonel KK	<i>Bölümler</i>	N	\bar{X}	Sd	F	P	Tukey
	<i>1.Öğretmenlik</i>	41	28,85	8,47	3,205	,024*	1>3
	<i>2.Antrenörlük</i>	43	27,81	8,42			1>4
	<i>3.Spor Yöneticiliği</i>	72	24,93	6,97			
	<i>4.Rekreasyon</i>	68	25,35	7,26			
<i>Toplam</i>	224	26,33	7,75				
Kendinle Konuşma	<i>Bölümler</i>	N	\bar{X}	Sd	F	P	Tukey
	<i>1.Öğretmenlik</i>	41	45,09	13,38	3,369	,019*	
	<i>2.Antrenörlük</i>	43	44,16	12,55			1>3
	<i>3.Spor Yöneticiliği</i>	72	39,29	10,78			1>4
	<i>4.Rekreasyon</i>	68	39,76	11,08			2>3
<i>Toplam</i>	224	41,43	11,91				

*P < 0,05

Bireysel ve takım sporu yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin bölüm değişkenine göre alt boyutlara ilişkin analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, yapılan analiz sonucunda bilişsel kendinle konuşma (F=3,379; p=,019), motivasyonel kendinle konuşma (F=3,205; p=0,024), ve kendinle konuşma (F=3,369; p=,019) düzeylerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacı ile Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır.

Tablo 3. Branş Değişkenine Göre Kendinle Konuşma Düzeyleri T-Testi Analiz Sonuçları.

	Branş	N	Ortalama	Standart Sapma	T	p
Bilişsel Kendinle Konuşma	Takım	102	14,84	4,43	-,802	,457
	Bireysel	122	15,31	4,42		
Motivasyonel Kendinle Konuşma	Takım	102	25,94	7,68	-,686	,423
	Bireysel	122	26,65	7,83		
Kendinle Konuşma	Takım	102	40,78	11,91	-,744	,493
	Bireysel	122	41,97	11,93		

*P <0,05

Tablo 3 incelendiğinde bireysel ve takım sporu yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin branş değişkenine göre, bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendinle konuşma düzeylerinde istatistiksel olarak bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t hipotez testi analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda branş değişkenine göre bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendinle konuşma düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Bireysel Ve Takım Spor Yapan Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kendinle Konuşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Tartışma ve Sonuç

Çalışma toplam 224 katılımcının gönüllü katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya; 47'si erkek (46,1), 55'i kadın (53,9) olmak üzere toplam 102 sporcu; takım sporlarından ise, futbol, basketbol, voleybol ve hentbol branşlarından 43'ü erkek (35,3), 79'u kadın (64,7) olmak üzere 122 sporcu gönüllü olarak katılmıştır.

Cinsiyet değişkeni açısından araştırma bulguları incelendiğinde; bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendinle konuşma düzeylerinde kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Tespit edilen bu farklılık sonucunda erkek sporcuların alt boyutlarda ve kendinle konuşma toplam puanında kendinle konuşma düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Bölüm değişkeni açısından yapılan analiz bulguları incelendiğinde; bilişsel kendinle konuşma, motivasyonel kendinle konuşma ve kendine konuşma toplam puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Takım ve bireysel spor değişkenine göre bulgulara bakıldığında ise hiçbir boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p<0,05$).

Çalışmamızda bulduğumuz sonuçlar ile paralel sonuç vermeyen; Hardy ve ark. (2005) tarafından yapılmış olan araştırmada; cinsiyet değişkenine göre kendinle konuşma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Bayköse (2017) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir.

Çalışmamızla paralel sonuçlar gösteren Katsikas ve ark. (2009) tarafından yapılmış olan çalışmanın bulgularında erkek sporcuların kendinle konuşma düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği rapor edilmiştir.

Kaynaklar

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: the exercise of control. New York: Freeman.
2. Bayköse. N. (2014). Sporcularda Kendinle Konuşma ve İmgeleme Düzeyinin Optimal Performans Duygu Durumunu Belirleyici Rolü. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Konya.
3. Bayköse N., Civar Yavuz S., Özer Ö., Şahin A., "The Role of Self-Talk and Self-Efficacy Levels of Athletes Studying at Faculties of Sport Sciences on Predicting Mental Toughness", Turkish Online Journal of Educational Technology, pp.591-595, 2017
4. Bayköse, N., Civar Yavuz, S., Çoban, M., Şahan, H., & Certel, Z. (2016). Role of self talk in prediction of passion level in physical education class environment. Turkish Online Journal of Educational Technology, 2016(December Special Issue), 445-452.
5. Engür. M. (2001) Performans Başarısızlığı Değerlendirme Envanteri ve Kendinle Konuşma Anketinin Türk Sporcu Popölasyonu'na Uyarlanması ve Uygulanması. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sporda Psikososyal Alanlar Anabilim Dalı. Doktora Tezi, İzmir.
6. Gülşen, D.B.A. (2016).Sporda Kendinle Konuşma ve Öz Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Burdur
7. Hardy, J. (2006). Speaking Clearly: A critical review of the self-talk literature. *Psychology of Sport and Exercise*, 7(1), 81-97.
8. Hardy, J., Hall, C. R. ve Hardy, L. (2005) Quantifying Athlete Self-Talk, *Journal Of Sports Sciences*, 23: 9, 905 - 917.
9. Katsikas, C., Argeitaki, P., ve Smirniotou, A. (2009). Performance Strategies Of Greek Track And Field Athletes: Gender And Level Differences. *Biology Of Exercise*, 5(1), 29-38

Bireysel Ve Takım Sporu Yapan Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kendinle Konuşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

10. Nergiz S., Bayköse N., Yıldız M. (2015). Kendinle Konuşma: Modern ve Halk Dansları Yapan Bireylerin Kendileriyle Konuşma Durumları. *Niğde University Journal of Physical Education And Sport Sciences*, 9, 40-49.
11. Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn ve Bacon.
12. Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press (Orijinal baskısı, 1934).
13. Weinberg, R. S., Smith, J., Jackson, A., & Gould, D. (1984). Effect of association, dissociation, and positive self-talk on endurance performance. *Canadian Journal of Applied Sport Sciences*, 9, 25– 32.
14. Yılmaz A., Esentürk O.K., Bayköse N. (2015). Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinde Gerçekleştirdikleri İçsel Konuşmalar Durumluk Kaygı Düzeylerinin Belirleyicisimidir?. *Intenational Ejer Congress 2015*, Ankara, Türkiye, 8-10 Haziran, 1281-1281.
15. Zervas, Y., Stavrou N. ve Psychountaki M. (2007). Development and Validation of The Self-Talk Questionnaire (S-Tq) For Sports. *Journal Of Applied Sport Psychology*, 19, 142-159.

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN
ÖĞRENCİLERİN ÖZ YETERLİLİK İNANÇLARININ SAPTANMASI**

**DETERMINATION OF SELF-EFFICACY BELIEFS OF STUDENTS AT FACULTY OF
SPORTS SCIENCES OF AKDENİZ ÜNİVERSİTY**

Hasan ŞAHAN* Alkan UĞURLU Batıkan Yunus Can GÜLŞEN *** İsmail VAROL ******

Özet

Giriş ve Amaç: Çalışmanın amacı; Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin öz yeterlilik inançlarının saptanmasıdır. Çalışmaya; Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 61 kadın (%41,8), 85 erkek (58,2) olmak üzere toplam 146 kişi katılmıştır.

Yöntem: Çalışmanın amacına uygun olarak Öğretmen Özyeterlilik Ölçeği ve araştırmacı tarafından araştırma tasarımına uygun olarak hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Tschannen-Moran ve Woolfolk (1998) tarafından geliştirilen Öğretmen Özyeterlilik Ölçeği Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçek 24 madde ve 9'lu likertten oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan Öğretmen Özyeterlilik Ölçeğine verilen yanıtların tutarlılığı Cronbach alpha (α) ile incelenmiştir ($\alpha=.94$). Elde edilen verilerin dağılımı incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Tabachnick and Fidell, 2014). Verilerin analizinde betimsel istatistikler, frekans (f), yüzde (%) ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 istatistik

* Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

*** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

**** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı

Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Öz Yeterlilik İnançlarının Saptanması

programı kullanılmış, yapılan tüm değerlendirmelerin hepsinde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular ve sonuç: Bu araştırmanın sonucunda, ilgili alan yazın ile elde edilen bulgular karşılaştırıldığında; bölüm değişkeni açısından tek alt boyutta anlamlı farklılık bulunmuştur. Diğer iki alt boyuttaki öz yeterlilik düzeylerinin arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öz Yeterlilik, Beden Eğitimi Öğretmen adayı, spor bilimleri fakültesi

ABSTRACT

Introduction and Aim: The aim of this study is the determination of the self-efficacy beliefs of the students who study at the Faculty of Sports Sciences of Akdeniz University. 61 women (41.8%) and 85 men (58.2%), total 146 student voluntarily participated in the study.

Method: In the research, information about socio-demographic variables were collected by the Personal Information Form created by the researcher. To reach the purpose of the research; Turkish version Çapa, Çakıroğlu and Sarıkaya (2005) of The Teacher Self-Efficacy Scale developed by Tschannen-Moran and Woolfolk (1998) was used. The scale is a 9-point Likert-type scale consisting of 24 items. The consistency of responses to the Teacher Self-Efficacy Scale used in the study was examined by Cronbach alpha ($\alpha = .94$). The distribution of the obtained data was examined and has normal distribution (Tabachnick and Fidell, 2014). Descriptive statistics, frequency (f), percentage (%) and ANOVA tests were used in the analysis of the data, and SPSS 25.0 statistical program was used in the analysis of the data and statistical significance level was accepted as $p < 0.05$ for all evaluations.

Findings and Conclusion: According to the result of the study, when the findings obtained from the related field literature are compared; There was a significant difference in single sub-dimension in terms of department. There was no significant difference between the self-efficacy levels in the other two sub-dimensions.

Keywords: Self-efficacy, preservice physical education teachers, Faculty of Sport Science

GİRİŞ

Korkmaz (2004) öz yeterliliği, sosyal öğrenme kuramının temel kavramı olup bireyin kendi potansiyelinin farkında olması olarak tanımlamıştır. Bireyler hayatları boyunca karşılarına çıkan çeşitli durumlara karşı kendilerini olumlu ya da olumsuz biçimde motive etmekte ve hayatları boyunca yaşamlarını kontrol altından tutmayı istemektedirler. Öz yeterlilik kişinin

motivasyonunun olumlu mu olumsuz mu olacağına yönelik kararını etkilemektedir. Eğer birey olumlu öz yeterliliğe sahip ise, kendi yapabileceklerine daha fazla güvenecek ve zorluk seviyesi yüksek durumlarla baş etmesi daha yapıcı bir şekilde gerçekleşecektir. Tam tersine olumsuz öz yeterliliğe sahip birey zorluk seviyesi yüksek durumlara karşı kendini güçsüz hissedecek ve baş etmeyi denemeyerek geri çekilmeyi tercih edecektir (Bandura ve ark., 1996).

Birçok araştırmacı, sporda (Hardy, Jones ve Gould, 2007; Krane ve Williams, 2006) ve beden eğitiminde (Anderson, 2007) psikolojik tekniklerin kullanılmasının performansı artırılabilirliğini gösteren araştırmalar yapmaktadırlar. Yurt dışında olduğu kadar ülkemizde de son yıllarda araştırmacılar tarafından sporcuların sahip oldukları bu psikolojik becerilerin geliştirilmesi için, bu becerilerin sosyal gerçeklik içerisindeki yapısını anlamaya çalışmaktadırlar (Engür, 2011; Bayköse, 2014). Genel olarak, zihinsel eğitimin öğretmen adaylarının başarısını ve zihinsel becerilerini geliştirmede etkili olduğu bilinen bir gerçektir (Vealey, 2007).

Pajares (1996) öz yeterliliği yüksek olan öğrencilerin derslerinde daha fazla çaba sarfetmesini, yılmaya kapılmamalarını aynı yeteneğe sahip akran öğrenciler arasındaki ders başarı farkının nedeni olarak kabul etmektedir. Yani, kişinin yetenekli olduğunu değil de kişinin kendi potansiyeline güvenmesine karşılık gelmektedir.

Bir bireyin yeterlilik inancı gelişimi başlangıç olarak ailede başlar daha sonrasında yaşamını sürdürdüğü çevre ve toplum da bu gelişimde aktif rol oynar. Bireyin yeterlilik inancı kazandığı en önemli yerlerden biri de çocukluğundan başlayıp ileri yaşlara kadar uzun bir süre devam eden okul hayatıdır (Turcan, 2011). Öğretmen bir bireyin okul yaşamında en çok etkilendiği kişidir. Bu sebepten ötürü geleceğin temellerini kuran öğretmenlerin görevi yalnızca ders anlatmak değildir. Ders anlatmanın yanı sıra onlar için bir model olmalı, sahip olduğu kişisel özelliklerini, değer yargılarını, doğruyu, yanlışını da onlara aktarabilmeli ve onları hayata hazırlayabilmelidir. Öğretmenlik mesleği her geçen gün daha fazla nitelik, donanım ve yeterlik gerektirmektedir. Öğretmenlerin, etkili performans gösterebilmeleri için iyi bir eğitim alıp donanımlı ve mesleğinde yeterli olmalarının yanı sıra, mesleğin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yapabileceklerine olan inançlarının da tam olması gerekir. Öğretmen öz yeterlilik inancı, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eğitim - öğretim faaliyetlerini nitelikli bir şekilde yerine getirebilmesi ve bu süreçte karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek için gerekli davranışları gösterebileceklerine olan inanışlarıdır (Doğan, 2013; Özdemir, 2008).

Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Öz Yeterlilik İnançlarının Saptanması

Spor Bilimleri Fakültelerinin Beden Eğitimi Öğretmeni yetiştiren bölümlerinin yanısıra Spor Yöneticiliği, Antrenörlük Eğitimi, ve Rekreasyon bölümlerinden mezun öğrencilerin pedagojik formasyon eğitimi almaları ve başarılı olarak sertifika alanların da Beden Eğitimi Öğretmeni olarak görev yapmaya hak kazanmaları sebebiyle tüm SBF öğrencilerinin öz-yeterlilik inançlarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışma da, öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre özyeterlilik inançları arasında fark olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni ve örneklemini Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinden pedagojik formasyon almış ve pedagojik formasyon alabilecek sınıfta olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 61 kadın (%41,8), 85 erkek (%58,2) olmak üzere toplam 146 kişi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, araştırma amacına uygun olarak, Tschannen-Moran ve Woolfolk (1998) tarafından geliştirilen, Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya tarafından (2005) Türkçe uyarlaması yapılmış, 24 madde ve 9'lu likertten ve "öğrenci katılımı", "öğretim stratejileri" ve "sınıf yönetimi" olmak üzere 3 alt boyuttan oluşan Öğretmen Özyeterlilik Ölçeği ve araştırmacı tarafından araştırma tasarımına uygun olarak hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Veri Analizi

Çalışmada kullanılan Öğretmen Özyeterlilik Ölçeğine verilen yanıtların tutarlılığı Cronbach alpha (α) ile incelenmiştir ($\alpha=.94$). Elde edilen verilerin dağılımı incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Tabachnick and Fidell, 2014). Verilerin analizinde betimsel istatistikler (frekans (f), yüzde (%)) ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 istatistik programı kullanılmış, yapılan tüm değerlendirmelerin hepsinde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin, okudukları bölümlere bakıldığında %33,6'sı Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi, %28,8'i Spor Yöneticiliği, %18,5'i Antrenörlük Eğitimi bölümü ve %19,2'si Rekreasyon Bölümünde okumaktadır. Beden eğitimi ve spor eğitimi bölümünde okuyan öğrenciler dışında kalan öğrencilerin(N=97) %27,8'i (N=27), pedagojik formasyon almışken %72,2'si (N=60) pedagojik formasyon almayan öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan beden eğitimi ve spor eğitimi bölümünde okuyan öğrenciler dışında kalan öğrencilerin(N=97) %27,8'i (N=27), pedagojik formasyon almayı düşünüyorken %72,2'si (N=60) pedagojik formasyon almayı düşünmeyen öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1: Bölüm Değişkeni Açısından Öz Yeterlilik Düzeyine İlişkin Anova Testi Sonuçları

	Bölümler	N	\bar{X}	Sd	F	p	Tuke y
Öğrenci Katılımına Yönelik Özyeterlilik	1.Öğretmenlik	49	53,75	7,79	3,847	,011*	2>1 4>1
	2.Antrenörlük	27	58,88	8,50			
	3.Spor Yöneticiliği	42	57,00	7,56			
	4.Rekreasyon	28	58,78	6,67			
Öğretim Stratejilerine Yönelik Özyeterlilik	1.Öğretmenlik	49	56,02	7,42	1,400	,245	
	2.Antrenörlük	27	57,59	8,28			
	3.Spor Yöneticiliği	42	57,33	8,37			
	4.Rekreasyon	28	59,75	6,43			
Sınıf Yönetimine Yönelik Özyeterlilik	1.Öğretmenlik	49	56,71	7,80	1,867	,138	
	2.Antrenörlük	27	60,33	7,17			
	3.Spor Yöneticiliği	42	58,50	7,03			
	4.Rekreasyon	28	60,00	7,61			

*p < 0,05

Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Öz Yeterlilik İnançlarının Saptanması

Bölüm değişkenine göre alt boyutlara ilişkin analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, yapılan analiz sonucuna göre Öğrenci Katılımına Yönelik Özyeterlilik alt boyutunda anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($F=3,847$; $p=,011*$). Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, öğretmenlik – antrenörlük karşılaştırılmasında antrenörlük bölümü lehine öğretmenlik – rekreasyon karşılaştırılmasında rekreasyon bölümü lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Öte yandan yapılan analiz sonucunda Öğretim Stratejilerine Yönelik Özyeterlilik ve Sınıf Yönetimine Yönelik Özyeterlilik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuçlar incelendiğinde bölüm değişkenine göre öğrenci katılımına yönelik özyeterlilik alt boyutunda anlamlı bir farklılık saptanmış; öğretim stratejilerine yönelik özyeterlilik ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlilik alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Öğretmen adaylarının öz-yeterlilik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği yönündeki bulgular, literatürdeki benzer çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir (Çakıroğlu, Çakıroğlu ve Bone 2005; Azar, 2010; Altunçekiç, Yaman ve Koray, 2005; Akbaş ve Çelikkaleli, 2006; Berkant ve Ekici, 2007; Kurtuluş ve Çavdar, 2010). Ancak yapılan bazı araştırmalarda ise, öğretmen adaylarının öz-yeterlilik algılarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (Şeker ve Çavuş, 2017; Morgil, Şeçken ve Yücel, 2004).

Sonuç olarak; ilgili alan yazın ile elde edilen bulgular karşılaştırıldığında; bölüm değişkeni açısından tek alt boyutta anlamlı farklılık bulunurken iki alt boyutta öz yeterlilik düzeylerinin anlamlı bir farklılığa ilişkin bir söylemde bulunmanın yanlış olacağı düşünülmektedir. Bu konudaki araştırmaların artırılarak daha sonra elde edilen bilgiler üzerinden konuşmanın daha doğru olacağı söylenebilir.

Kaynaklar

- Azar A., (2010), Orta öğretim fen bilimleri ve matematik öğretmeni adaylarının öz yeterlilik inançları, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), p.235-252
- Altunçekiç A, Yaman S, Koray Ö. (2005). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeyleri ve problem çözme becerileri üzerine bir araştırma (kastamonu ili örneği), Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1), s.93-102
- Akbaş A, Çelikkaleli Ö, (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının cinsiyet, öğrenim türü ve üniversitelerine göre incelenmesi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1), s.98-110
- Berkant HG ve Ekici G, (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde öğretmen öz-yeterlik inanç düzeyleri ile zeka türleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16(1), s.113-132
- Kurtuluş N, Çavdar O. (2010). Öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik öz yeterlilikleri, e-Journal of New World Sciences Academy, 5(3), s. 1302-1315
- Şeker PT, Çavuş ZS. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının fen eğitimine yönelik özyeterlik algıları, Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 5(2), s.19-208
- Morgil İ, Şeçken N, ve Yücel AS. (2004). Kimya öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü dergisi, 6(1), s.62-72
- Bayköse, N. (2014). Sporcularda kendinle konuşma ve imgeleme düzeyinin optimal performans duygu durumunu belirlemedeki rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Bandura A, Barbaranelli C, Caprara Gv, Pastorelli, C. Multifaceted Impact of Self-Efficacy Beliefs on Academic Functioning. Child Development 1996; 67: (3): 1206-1222.
- Doğan, S. (2013). Sınıf öğretmenlerinin Öz Yeterlilik Algısı ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumların İncelenmesi (Ağrı İli Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, Erzincan.
- Korkmaz İ. (2004). Sosyal Öğrenme Kuramı. (6) Ed. Yeşilyaprak B, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara. S.197-220.
- Pajares, F. Self-Efficacy Beliefs in Academic Settings. Review of Educational Research 1996; 66: (4): 543-578.
- Tschannen-Moran, M., Woolfolk Hoy, A. & Hoy, W. K. (1998) "Teacher Efficacy: Its Meaning and Measure", Review of Educational Research, 68, 202-248.
- Turcan, H.G. (2011). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz Yeterlilik Algıları İle İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Çakıroğlu, J., Çakıroğlu, E., & Bone, W. J. (2005). Pre-service teacher self-efficacy beliefs regarding science teaching: A comparison of pre-service teachers in Turkey and the USA, Science Educator, 14(1), 31-40.
- Özdemir, S. M. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlilik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Spring (54), 277-306.
- Vealey, S. R. (2007). Mental Skills Training in Sport. In G. Tenenbaum, R. Eklund, & R. Singer (Eds.), Handbook of Sport Psychology. New Jersey: Wiley. p.287-309
- Engür, M. (2011). Performans Başarısızlığı Değerlendirme Envanteri ve Kendinle Konuşma Anketinin Türk Sporcu Popülasyonu'na Uyarlanması ve Uygulanması. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sporda psikososyal alanlar anabilim dalı. Doktora Tezi, İzmir.
- Tabachnick B, and Fidell LS. (2014). Using Multivariate Statistics, (Sixth Ed.), Pearson Education Limited, England.

BARMA YAYLASI VE YAYLA ORTASI ŞENLİKLERİ

M. Hanefi BOSTAN¹¹⁵

“Dünya viran kalasın,
Kimseye amanın yok!
Barma her Şeyin yekta,
Sade bir Numan’ın yok!” (Albayrak, 1998, 8: 32).

793

meralarla ilgili başka yaylalar halkı ile meydana gelen ihtilafların nasıl çözüldüğü tespিতে çalışılacaktır. Yayla’da sosyal ve iktisadi müesseselerin

neler olduğu ortaya konulacaktır. Ayrıca “Otçu Göçü” olarak bilinen Yayla Ortası Şenlikleri’nin Barma Yaylası ve çevresinde nasıl kutlandığı ve bu tür Şenliklerin Türk Kültürüne katkısının ne olduğu ele alınacaktır.

¹¹⁵ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi, e-posta: mhanefibostan@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3498-0142](https://orcid.org/0000-0003-3498-0142)

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Barma Yaylası'nın tarihi ile ilgili kaynaklarımızı başta Şeriyeye Sicilleri, Tapu Tahrir Defterleri, Avarız Defterleri ve Ahkâm Defterleri kayıtları ile Padişah Fermanları oluşturacaktır. Dernekpazarı İlçesi Kaymakamlığı'nda bulunan ve Barma Yaylası'nın 1935-1937 yıllarına ait kayıtlarının yer aldığı Ormancık Köyü Arazi Tahrir Cetveli Defteri de kullanılacaktır. Kabro Hoca olarak bilinen Kebirzade Hasan Efendi'nin 1928 yılında çizdiği Barma Yaylası Haritası'ndan da istifade edilecektir. Barma Yaylası ve çevre yaylaların Yayla Ortası Şenlikleri konusundaki kaynaklarımızı da bu şenliklere katılan şahısların yazılı ve sözlü hatıraları ile kendi müşahedelerimiz teşkil edecektir. Yayla ve Yayla Kültürü hakkında yazılan ilmi araştırmalar da değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Barma Yaylası, Trabzon, Holo Köyleri, Paçan Köyleri, Yayla Şenliği.

Abstract

In the Barma Plateau and Barma Festivals named paper, it will be mentioned on shortly plateau in Turkish culture. Then it will be focused on history of how Barma plateau was founded, by whom was founded, of whic villages could utilized, of whose current situation is, of where Barma Plateau's border, of where pastures of Barma Plateau and how the conflict among people could be resolved in Barma Plateau in Trabzon where some plateau houses were demolished on September and October, 2017. Furthermore, it will be tackled how Yayla Ortası Festivals, named by Otçu Göçü, could be celebrated and what its contributions to Turkish culture. The main sources of this paper are Shariah Sicilis Books, Deed Books, Drifter Books and Ahkam Books. In addition to these, the records between 1935 and 1937 in the Deed Books concerning Ormancık Village and the map of Barma Plateau drawn by Kebirzade Hasan Efendi, known as Kabro Hoca, will be benefited. This paper also contains some kind of sources concerning Barma Plaetau and Yayla Ortası Festivals and verbal and written memory of the participants in Barma Ortası Festivals. In addition, some scientific research concerning plateau and its culture will be evaluated in this paper.

Key Words: Barma Plateau, Trabzon, Holo Villages, Paçan Villages and Yayla Festival.

A. Barma Yaylası ve Kuruluş Tarihi

a. Barma Yaylası

Barma Yaylası, 15 Ağustos 1461 tarihinde Trabzon'un fethinden 1948 yılında Çaykara ilçesinin kuruluşuna kadar Of kazası sınırları dâhilinde bulunurken bu tarihten sonra Çaykara ilçesine bağlı Dernekpazarı nahiyesi sınırları içinde kaldı. 20 Mayıs 1990 tarihinde çıkarılan kanunla, Çaykara ilçesine bağlı Dernekpazarı nahiyesi ve Sürmene ilçesine tabi Köprübaşı nahiyeleri ilçe yapıldı. Bu kanunda Barma Yaylası ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmedi. Ancak Barma Yaylası, bugün Trabzon ilinin Köprübaşı ilçesine bağlı Beşköy Mahallesi sınırları içinde gösterilmekle beraber (TKB, 2018), gerçekte Dernekpazarı ilçesine bağlı Holo (HOLA) köyleri diye anılan Çalışanlar, Çayırbaşı, Günebakan, Ormancık, Taşçılar, Tüfekçi ve Yenice köylerine ait bir yayladır (TŞS, nr. 1904/90: 19b).

Barma; çukurlarda biriken su (TDK, 1965, II: 534), "cort" (TŞS, nr. 1866/52: 61a)¹¹⁶, "corma/çorma" (TŞS, nr. 1999/185: 41a) yani bataklık yer anlamına gelmektedir (TDK, 1968, III: 1272). Barma Yaylası ve bu yaylanın mezarası konumundaki Ağaçaş'ında Türkiye'nin en büyük

¹¹⁶ "Cort", Şebinkarahisar'da bataklık, dere kenarında bataklık anlamında kullanılmaktadır (bu bilgi Doç. Dr. Recep Ahışhalı'dan alınmıştır).

ve çok nadir yüksek bataklıklar (çormalıklar/turbalıklar) bulunmaktadır (Yiğit, 1981: 125, 187; Yiğitbaşıoğlu, 2009: 293-298; Albayrak, 2013: 62; Çolak ve Kırca, 2013: 70-88; Erüz, 2017). Yayla, Barma adını, bu yaylada bulunan çormalıktan aldığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Barma, çormalığı ile meşhur bir yayladır. Şair bunu şöyle dile getirir:

“En sifte terk eyledum,
Barma Kazankıranı.

Zahmet ile geçurdum,

Barma senun cormanı.” (Yiğit, 1981: 125)

Barma Yaylası, 1900 metre yükseltide (Mor, 2006: 69) ve etrafı ormanlarla çevrili bir yayladır.

Nitekim bu durum mısralara da yansımıştır:

“Kuko¹¹⁷lar bağıranda,

Gelur yayla zamanı.

Yakında şenlenecek,

Hanzar, Barma ormanı.” (Karataş, 1985, 11: 3)

Barma Yyllası Çormalığı'ndan Bir Görünüş

¹¹⁷ Guguk kuşu.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

“Barma’dan sorarsalar,
Koruluktur her yanı,
Burada duranların,
Nasıl sıkılır canı.” (Yiğit, 1981: 122)

Yine çocukluğu Barma Yaylası’nda geçen Sadık Albayrak’ın Barma ile ilgili yazdığı bir dördlükte yaylayı şöyle tasvir eder:

“Barma’nın her tarafı,
Koruluktur koruluk.
E kız senin peşine,
Gide gele yorulduk.”¹¹⁸.

¹¹⁸ Bu dördlük, sözlü olarak Albayrak’ın kendisinden alınmıştır (06.11.2018).

b. Barma Yaylasının Kuruluş Tarihi

Barma Yaylası'nın hangi tarihte kurulduğu bilinmemekle beraber, 1700 tarihli bir sicil kaydından yaylanın bu tarihten önce var olduğu anlaşılmaktadır (TŞS, nr. 1866/52: 61a). Yaylanın 1600-1700 yılları arasındaki bir tarihte kurulduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Çaykara ve Dernekpazarı yöresinde yaylalarla ilgili ilk arşiv kaydı tespit edilebildiği kadarıyla M. 1606-1607 (H. 1015) tarihli "Kadahor, Hopşera, Şur ve Ogene" köyleri ahalisinin müşterek kullandığı Eğrisu Yaylası'na ait Of kadısının sicil kaydıdır (Çİ-AKMA, EY-H.1015-OKH)¹¹⁹.

1681 tarihli Avâriz Defteri'nde yer alan kayıta Hola ve Hopşera köyleri halkının tamamı Müslüman olup hepsi derbentçi yazılmıştır. 40 neferi Hopşera ve 106 neferi de Holo'dan olmak üzere toplam 146 nefer derbentçi tayin edildiklerinden avâriz vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bunlar "Kanlık nâm derbendden Ağaçbaşına varınca" devam eden derbentlerin derbentçisi olup, gelip geçen yolculara hizmet etmek ve bunların "mallarına ve davarlarına zarar" verdirmemek üzere görevlendirilmişlerdir (BOA, KK, MK, nr. 2697: 45a). Bu da 1681 yılından önce bölgede

¹¹⁹ Bu belgenin transkripsiyonu Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyü Muhtarlık Arşivi'nde bulunmaktadır.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

yaylaların bulunduğunu ve yaylacılık yapıldığını göstermektedir. Yine 1650-1651 tarihli avâriz hânelerini ihtiva eden defterde (BOA, KK, MK, nr. 2605: 18a-18b) Holo ve Hopşera köylerinin bulunmaması avâriz vergisinden muaf olduklarını, dolayısıyla derbentçilik görevi yaptıklarını göstermektedir. Nitekim 1583 tarihli Tahrir Defteri'nde Holo köyü "*nâm-ı diğer Arşela*" kayıtlarıyla ve herhangi bir muafiyeti olmadan kaydedilmektedir. Yine Hopşera adlı yerleşim birimi bu tarihte Holo köyünün bir mahallesi olarak ilk defa kayıtlarda yer almaktadır (TK. KKA, TD, nr. 29: 209a-209b). Bütün bu bilgiler Barma Yaylası'nın 1600-1650 yılları arasındaki bir tarihte kurulduğunu göstermektedir. Barma Yaylasının kurucularının Holo Fotkene (Taşçılar - Çayırbaşı) köyünden Bostanoğulları olduğu belirtilmektedir¹²⁰.

c. Barma Yaylası Hangi Köylere Aittir

Arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara göre, Barma Yaylası; Holo diye anılan köyün eski bir mahallesi ve yazlık köyüdür. Nitekim 4 Mart 1740 (H. 5 Zilhicce sene 1152) tarihli Trabzon Kadı Sicili'nde yer alan belgede "*Trabzon civarında vâki' Of kazasına tâbi' Holo nâm karye-i a'tika mahallâtından Barma nâm karye-i sayfiyede beş vâkit namâz ve salât-ı Cum'a edaya ve çocukların okutulmasına imâm olan Hacı Habşaoğlu Ahmed Efendi...*" ibaresi yer almaktadır (TŞS, nr. 1904/90: 19b). Belgede yer alan bilgilerden, adı geçen imamın yirmi iki buçuk yıldan beri Barma adlı yazlık köyün (yayla) camiinde görev yaptığı anlaşılmaktadır. Ücreti de; Holo köyünün merası dâhilinde bulunan ve 1700 tarihinde Of kazası naibi Mehmed Ataullah'ın vermiş olduğu hüccetle "*sulhen*" sınırı belirlenen bir parça meranın Sarıkaya Yaylası sahipleri olan Paçan köylülerine otlaklarının az olması nedeniyle kiraya verilerek bu kira gelirinden karşılanmaktaydı. Seneliği 37 kuruşa kiraya verilen mera parçasının sınırı Ağaçbaşı'nın doğusundaki eski yol üzerinde bulunan Balustala (Sicanaba) binaları, oradan Demirci Irmağı başı hizasına Ağaçbaşı'na kadar uzandığı aynı belgeden anlaşılmaktadır.

¹²⁰ Bu bilgi 2016 yılında Holo Çayırbaşı mahallesi (köyü) eski muhtarı Hasan Duman, Holo Taşçılar mahallesinden (köyünden) Öğretmen Dursunali Aslan (v.t. 29.08.2018) ve Holo Çayırbaşı mahallesinden (köyünden) İş adamı Ali Rıza Koç'tan alınmıştır. Adı geçen şahıslar da bu bilgiyi dede ve babalarından aldıklarını ifade etmişlerdir.

TŞS, nr. 1904/90, s. 19b

Ancak Paçan köyleri halkının, Hola-i Kebir köyleri halkından kiraladıkları mezra yerlerinin kirasını vermedikleri anlaşılmaktadır.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Nitekim, Barma Camii'nin zaman içinde harap olması nedeniyle 9 Mart 1807 tarihli Sultan III. Selim'in fermanından anlaşıldığına göre yeniden yapıldığı ve bu tarihte de Barma'nın kayıtlara köy olarak geçtiği tespit edilmektedir (KHO.AEA, *SIII.S-BKCF*). Aynı tarihte caminin imam ve hatiplik görevi gönüllü ve karşılıksız olarak Mustafa b. Ahmed'e tevcih edildiği görülmektedir (VGMA, *VD*, nr. 532: 45). 27 Şubat 1905 tarihli bir vakıf kaydında da “*kadîmen bina ve inşa olunan*” Barma Yaylası Camii'nin vakfından söz edilmekte ve caminin hitabet görevinin karşılıksız ve gönüllü olarak Hafız Mehmed Hakkı Efendi'ye verildiği belirtilmektedir (VGMA, *VD*, nr. 157: 48-49).

Bütün arşiv kayıtlarında Barma Yaylası'nın ve bu yaylaya tabi meraların Hola-i Kebir adıyla veya Holo (Hola) köyleri diye anılan Taşçılar (Fotkene ve Fotrakan/Çayırbaşı), Ormancık (Makdanos), Tüfekçi (Arşela), Çalışanlar (Kalanas ve Martadas/Yenice) ve Günebakan (Zenozena) köylerine ait olduğu belirtilmektedir.

Burada bir parantez açarak Paçan köylüleri kimlerdir, neden otlak yönünden sıkıntı çekmektedir gibi konuların açıklığa kavuşturulması gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Paçan (bugünkü Maraşlı), Şur (bugünkü Şahinkaya), Şinek (bugünkü Ataköy), Koldere, Aşağıkumlu ve Yukarıkumlu köyleri Paçan köyleri olarak anılmaktadır.

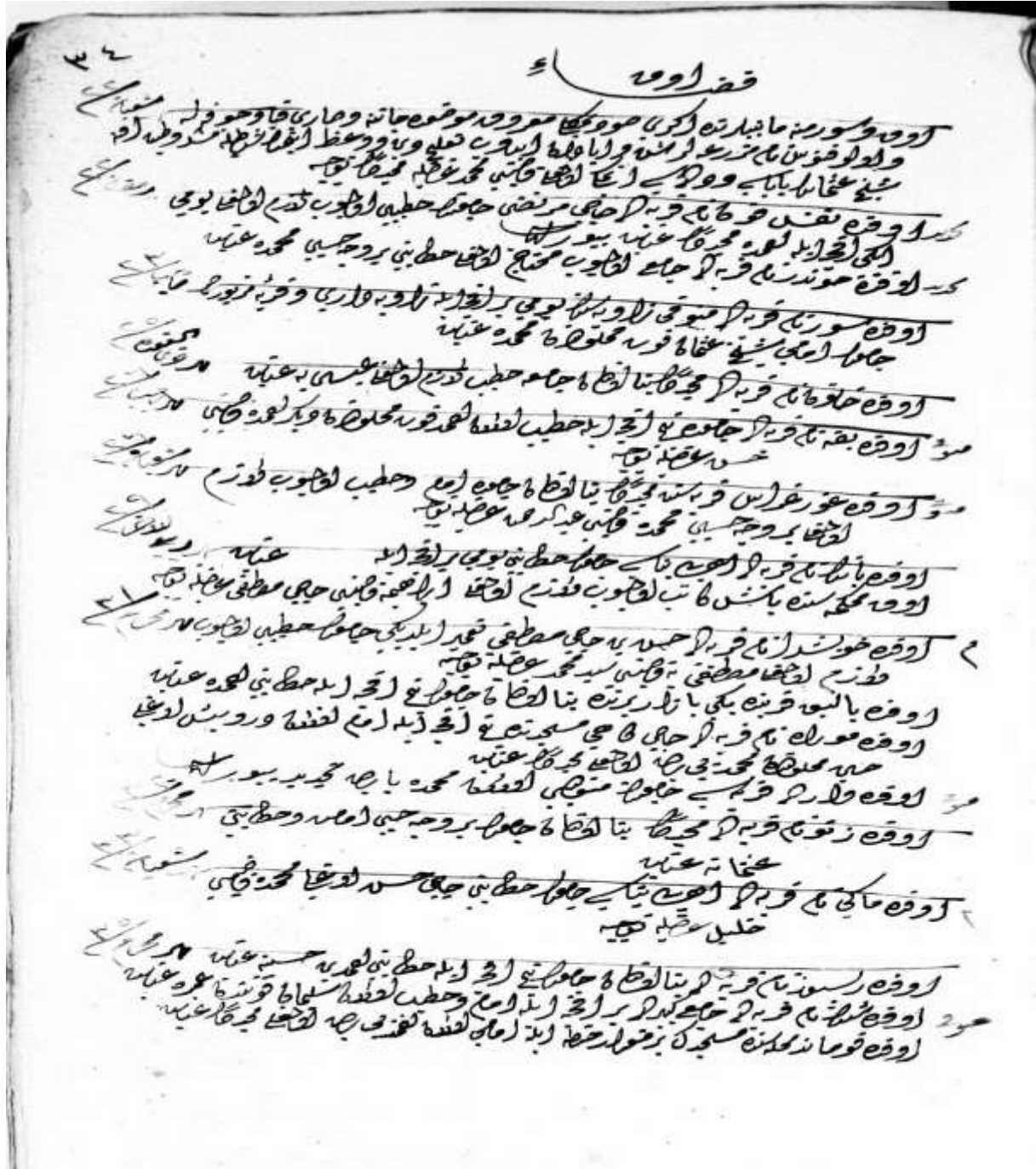
Paçan köyleri halkının otlak yönünden neden sıkıntı çektiğine gelince; bu köylerin yayla ve mezralarına yoğun bir nüfusun yerleştiğini, dolayısıyla yörede hayvanları besleyecek otlakların azaldığını düşündürmektedir. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Eylül - Ekim 1710 (H. Şaban 1122) tarihli bir hurufat kaydında yer alan bilgilere göre; Of ve Sürmene arasında bulunan Eğrisu (Yaylası) adıyla bilinen mevkide Çatana¹²¹ (?), Sarıkaya (Yaylası), Hofala (?) ve Olofnos (Alifinos/Uzuntarla)¹²² adlı mezraları “*şen ve abâdân edüb ta'lîm-i din ve va'az etmek şartıyla meşrutıyyet üzere Şeyh Osman'in babası ve dedesi etmeği olmakla kadısı Mehmed arzıyla*” yeniden tevcih edilmiştir (VGMA, *HD*, nr. 1133: 70).

Görüldüğü üzere yayla konumundaki adı geçen mezraları şenlendirmek ve mamur hale getirmek görevi Şeyh Osman Efendi'ye ve daha önce de dedesi ve babasına verilmiştir. Dolayısıyla bu durum bölgeye önemli bir Türk nüfusun yerleştirildiğini göstermektedir. Bölgeye yerleşen yoğun Türk nüfustan dolayı hayvanları otlatacak yeterli otlakların kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Şeyh

¹²¹ Bu mezra yeri H. 1015 tarihli belgede geçen “*Mavreya çatağı*”nın (Çi-AKMA, *EY-H.1015-OKH*) bulunduğu alan yada yakın çevresinde bulunması muhtemeldir.

¹²² Çaykara'nın Yaylaönü (eski adı Haros) köyündeki Feyizoğulları, Maraş'tan Sürmene'nin Uzuntarla köyüne gelip bir asra yakın burada iskân ettikten sonra arazi darlığı sebebiyle Haros'a (Yaylaönü) gidip yerleşmişlerdir (Bakkaloğlu, 1984, 8: 17).

Osman Efendi'ye Eğrisu, Sarıkaya Yaylaları ve çevre mezraları “*ta'lîm-i din ve va'az etmek şartıyla*” verilmiştir. Belgede geçen “*meşrutiyet üzere Şeyh Osman'in babası ve dedesi etmeği olmakla*” ifadesi ile yörede öteden beri İslamı anlatma görevinin bu ailede olduğu ve dolayısıyla bu şahsın Of kazasında meşhur olan Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin torunu olduğunu göstermektedir.

VGMA, HD, nr. 1133, s. 70

Ağustos - Eylül 1711 (H. Recep 1123) tarihli belgede de Şeyh Osman Efendi'nin Şur (bugünkü Şahinkaya) köyünde bulunan Şeyh Osman Efendi Zaviyesinin günlük bir akça ile zaviyedarı ve bu köydeki caminin de imamı olduğu belirtilmektedir. Şeyh Osman Efendi'nin 1711 yılında vefatıyla köy caminin imamlık görevi aynı yılın Ağustos – Eylül aylarında Mehmed adında birine verilmiştir (VGMA, HD, nr. 1133: 70). Yörenin son dönem meşhur âlimlerinden Cansız Hoca (Mustafa Cansız), Çaykara ve Dernekpazarı'nın da dâhil olduğu Of yöresinde “tekke”

bulunmadığını ifade ederse de (Günaydın, 2007: 212), Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Şur (bugünkü Şahinkaya) köyünde kendi adıyla anılan bir tekkesinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Eğrisu ve Sarıkaya Yaylaları Sultan Murat Suyu ve Hanlarına çok yakındır. Sultan Murat Hanları yakınında Maraşlılar Mezarlığı bulunmaktadır. Bu mezarlıktaki mezar taşı kayıtlarından burada Maraşlı Şeyh Osman Efendi adında birinin yattığı anlaşılmaktadır. Eskiden beri bu mezarlıkta Maraşlıların yattığı yöre halkı tarafından bilinmektedir (Bostan, 2012: 79-81). Muhtemelen bu şahıs 1711 yılında vefat eden Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin torunu Şeyh Osman Efendi adıyla arşiv kayıtlarında geçen şahıs olmalıdır.

Dernekpazarı İlçesi Kaymakamlığı'nda bulunan ve 1935-1937 yıllarına ait Ormancık (Makdanos) köyüne ait kayıtları ihtiva eden *Ormancık (Makdanos) Köyü Arazi Tahrir Cetveli Defteri* 'nde yer alan kayıtlara göre Barma Yaylası "*Hola Makdanos (Ormancık), Arşela (Tüfekçi), Fotg(k)ene (Taşçılar), Fotrakan (Çayırbaşı) ve Okşoho (Dağardı) köylerinin orta malı*" olduğu kaydedilmektedir

d. Barma Yaylası ve Mezralarının Sınırları

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Barma Yaylasının yaylak ve mezra yerlerinin sınırları ile ilgili ilk belge 1700 tarihli bir kadı hüccetidir. Of kadısı nâibi Mehmed Ataullah'ın bu hüccetinde; Hola-i Kebir köyleri ahalisinden Şaban ve Bağdatlı diye bilinen iki şahsın Barma Yaylası'nın güney tarafında

TŞS, nr. 1866/52, s. 61a

bulunan Balustala (bugünkü Sicanoba/Sicakoba Yaylası)¹²³ diye bilinen ve Anbartası'na varan eskiden beri mera ve yaylak yerlerindeki hisselerini Paçan ahalilerine sattıklarını, ancak mera ve yaylanın diğer hisselerinin Hola-i Kebir köyleri ahalilerine ait olduğunu mahkemede beyan ve itiraf etmişlerdir. Mahkeme nâibince verilen hüccette; açık bir şekilde Ağaçaşu yakınında bulunan bataklık kenarındaki eski yol (tarihi yol) ile Balustala binaları ve oradan Demirci Irmağına varınca hudut bulunduğu, Balustala (bugünkü Sicanoba) ve ona tabi yerlerin Hola-i Kebir köyleri ahalisine ait olduğu belirtilmektedir (*TŞS, nr. 1866/52: 61a*).

¹²³ Kabro Hoca (Kebirzâde Hasan)'ın 1928 yılında çizdiği "Barma Yaylası Haritası", *Dernekpazarı Haber Bülteni*, Sayı 8, İstanbul 1998, s. 24-25.

Barma Yaylasının Doğu Sınırından Bir Görünüş

1759 (H. 1173) tarihli Trabzon Kadısı Veliyüddin Efendi'nin hüccetiinde, Hola-i Kebir köyleri ile Paçan köyleri arasındaki yaylak ve mera yerleri ile ilgili sınır şöyle tespit edilmektedir: Şur başının Şahinkaya ve Yangın adlı mahalden ve buradan Ağaçaşası'nın doğusunda yer alan Hadi nehrine, oradan Şinek başındaki Anbartası ve Han ırmağı ve oradan Sarıkaya'nın batı yönünden Balustala (Sicanoba) binalarının Komar Dağı doğusundan Sultanmurat'a ve Vartan'a bitişik Demirci ırmağına varıncaya kadar devam etmektedir. Bu sınırın doğruluğuna herkesin şahitlik ettiği belirtilmektedir. Özellikle Balustala (Sicanoba) ve bu yaylağa tabi olan yerlerin ve eski umumi yolun batısında kalan bütün yerlerin Hola-i Kebir köyleri halkına ait olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu yerlerin Hola-i Kebir köyleri halkının olduğuna hükmedildiği, Şur ve Şinek köyleri halkına da bu yerlere müdahale etmemeleri konusunda uyarıldığı kaydedilmektedir (DPİ – OKGDDA, *TKVEH*, nr. 4, 5).

1857 tarihinde Trabzon Eyaleti Valisi vezir Ragıp Paşa'ya, Of Kadısı Naibine ve Of Kazası Müdürü'ne gönderilen hükümde; Hola-i Kebir köyleri halkının eskiden beri kendilerine mahsus ve müstakil olan meralarına, yakınlarında bulunan Paçan köyleri ahalisinin müdahale ettiklerini daha önce bildirdikleri belirtilmektedir. Konunun divân-ı hümâyün kalem tarafından araştırıldığını, söz konusu mera yerlerinin Paçan köyleri ile bir ilişkisinin bulunmadığı, ayrıca Hola-i Kebir köyleri ile ortaklaşa kullandıkları mera yerleri olmadığı, bu yerlerin tamamıyla Hola-i Kebir köylerinin müstakil yerleri olduğu gerçeğinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu gerçeğe rağmen Paçan köyleri halkının bu meralara haksız olarak müdahale ettikleri ve 1836 yılında gönderilen emirle (BOA, *A.DVNS.AHK. TZ .d.*, nr. 5: 43a) söz konusu müdahalenin sona

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

erdirilmesi emredildiği, bu emre rağmen Paçan köylülerinin müdahalelerine devam ettikleri Hola-i Kebir köylülerinin gönderdiği arzuhalde anlaşıldığına dikkat çekilmektedir. Trabzon Valisi, Of Kadısı Naibi ve Of Kazası müdüründen bu müdahalenin sona erdirilmesi için gerekeni yapmaları istenmektedir (BOA, A.DVNS.AHK. TZ .d., nr. 7: 249).

Hola-i Kebir köylerine ait Barma Yaylası meralarına Paçan köyleri halkının müdahalesi padişah fermanlarına ve kadı hüccetlerine rağmen bir bucuk asırdan fazla bir zaman devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim ihtilafın çözülmesi için en sonunda Hola-i Kebir köyüne bitişik Barma Yaylası ile Sicanoba (Balustala) yaylası arasında bulunan ve bugün Mahkeme Tepesi (TŞS, nr. 1999/185: 41a-41b; DPİ – TKMA, HMOSÇ-SHH) olarak anılan tepede iki mahkeme kurulmuştur. İlk mahkeme 5 Temmuz 1860 tarihinde yapılmıştır. İkinci mahkemenin yine Mahkeme Tepesi'nde 14 Temmuz 1860 tarihi ile kadı ilamının yayınlandığı 5 Aralık 1860 tarihleri arasındaki bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır. Mahkemeye Hola-i Kebir köylülerinden 88 kişi Paçan köylülerinden de 74 kişi katıldığı görülmektedir.

Hola-i Kebir köylüleri adına Mahkeme Tepesi'nde ikinci defa kurulan mahkemeye katılanlar şöyle beyanda bulundular: İlk mahkemede dava konusu olan mera; bazen Ağaçaşığı diye anılan dağ tepesi, bazen Ağaçaşığı yakınında bulunan çorma diye adlandırılan küçük bataklık ve bir taraftan eski umumi yol ile Balustala Irmağı diye adlandırılan ırmak, bir taraftan Hola-i Kebir mezrası başı, dördüncü tarafı da Demirci Irmağı ile sınırlı Balustala (Sicanoba) ve buraya bağlı Hanzar diye adlandırılan yer olduğunu belirtmişlerdir. Burası köyümüz olan Hola-i Kebir'e ait ve eskiden beri hayvanlarımızı otlata geldiğimiz ve suyundan istifade ettiğimiz müstakil meramızdır. Ancak Paçan köyleri ahali bu mera yerimizi fuzuli ve haksız olarak zapt ederek üzerine "kalif" diye anılan kule binalar inşa ederek yaz aylarında bu kule binalara çıkıp gece gündüz oturdukları ve meramızın otundan ve suyundan hayvanlarını faydalandırırken; bizim ve hayvanlarımızın faydalanmasına engel olmuşlar ve engel olmaya da devam etmektedirler. Paçan köylerini temsilen mahkemeye katılan kişiler bu meranın bize (Hola-i Kebir köyleri halkına) ait olduğunu bütünüyle inkâr ettiler ve şahitlerimizi dinlemekten kaçındılar ve mahkemeden kaçıp ayrıldılar.

Mahkeme Tepesi'nin Uzaktan Görünüşü

Ancak 14 Temmuz 1860 (25 Zilhicce 1276) tarihinde Paçan köylerini temsilen bir grup yanımıza gelerek, bundan önceki mahkeme için yaptığımız masrafı ödemeyi teklif ederek bunun karşılığında mezra üzerinde yaptıkları kulübeleri yıkmamamızı, merayı birlikte kullanmamızı teklif ettilerse de biz bu teklifi kabul etmedik ve daha önce olduğu gibi mera yerimizi haksız ve kanunlara aykırı olarak kullanmaya devam ettikleri şikâyetlerini tekrarladılar. Mahkemeden meranın kendilerine tesliminin sağlanmasını istediler.

Kurulan mahkemede Paçan köylerini temsilen bulunanlar; sınırları belli olan meranın eskiden beri Paçan köyleri ahalisine ait müstakil mera yerleri olduğunu, yıllardır otundan suyundan faydalana geldiklerini ve meranın kendi kontrolleri altında bulunduğunu ve Hola-i Kebir köyleri halkının bu mera üzerinde herhangi bir hakkının bulunmadığını iddia ettiler. Bunun üzerine mahkeme; Hola-i Kebir ve Paçan köylülerinin iddialarını ispatlamalarını talep etti.

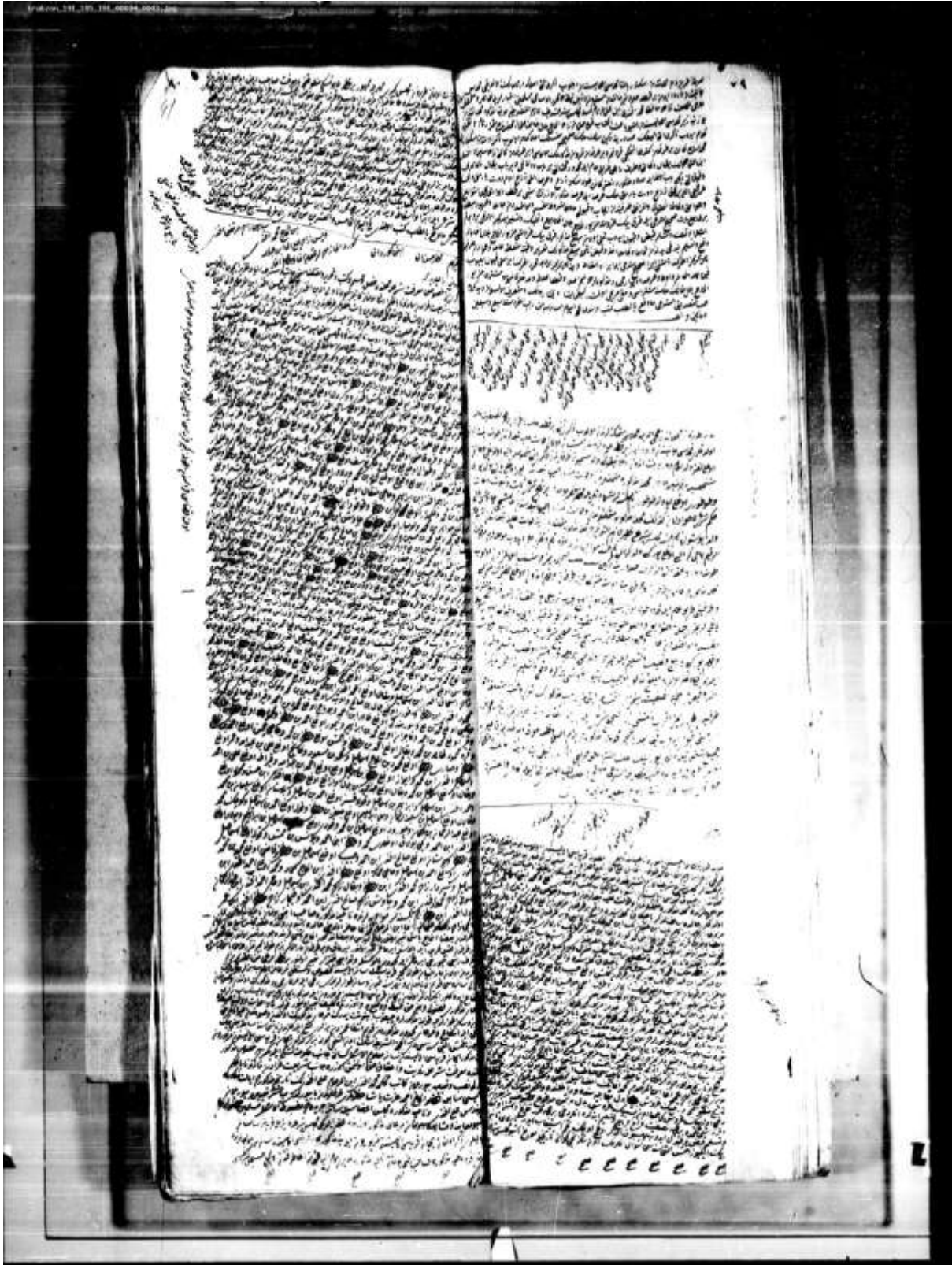
Hola-i Kebir köylüleri eskiden beri bu meranın kendilerine ait olduğuna dair, bu meradan herhangi bir şekilde istifade etmeyen Of nahiyesine tabi Visir (Gülen), İstavri (Yemişalan), Küçük Hol (Araköy), Yarakar (Serindere), Kazaro (Kazret/Ağaçbaşı), Hopşera (Soğanlı ve Akdoğan) köylerinden ve Sürmene nahiyesine tabi Arpalı, Aso (Aksu), Güneşera (Köprübaşı - Fidanlı) köylerinden toplam 73 kişiyi şahit olarak mahkeme huzuruna getirdiler. Şahitler de bu meranın eskiden beri Hola-i Kebir köylülerinin merası olduğuna şahit olduklarını mahkeme huzurunda beyan ettiler. Paçan köylüleri ise iddialarına delil getiremediklerinden mahkemeden firar ettiler.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Barma Yaylasının Sahiplerinden Küçük Delikanlı M. Oğuzalp Bostan

TŞS, nr. 1999/185: 41a.

فردون و با این حکم تشریح شده به هر یک از اعیان او انان اشباع ملک حکم عدم تقاضای استیذان تدقیق استعانت و التزم خود رسیده
امضا و مهر بی عاوی ملفوف لایحه اعتراضیه ذکر اودان اعلام ایلم برتسید برید رک تراشت اولندی اعلام مذکورک اصله صورتی
هائسند و مراد لونی و جهه مهری مطابق و مالی اصوله موافق ایدو که دیو ۱۶ ربیع الاخری ۱۲۷۹ تاریخید تحریر
و تخمین فندی قید استبان اولوب لایحه مذکوره مندرجاته نظر ایقای تقضاسی فندی استیواران مجلس
تدقیقات تشریحیه به تدویر فندی ۱۹ شوال ۱۳۳۹
شهر خانی
اعلانیه
مدیر سی
امین العظمی

از طرف اولانی حکم تشریح شده به هر یک از اعیان او انان اشباع ملک حکم عدم تقاضای استیذان تدقیق استعانت و التزم خود رسیده
مطالع اولندی اعلام مذکورک خلاصه مالی مازون با یکی ازین اودان بتسکات اصله فندی یک در آنی سازع خیریه ایلم
اوز زنده مفید لیکری مجلس شریعه خوله کیمیز بر سر اهاکسند نف زنده ایلم و معلوم الاسمی کت و کسب و حاصل
و محمد فندی بنیده با امر عالی صاحب ارض و لایحه کت و ایلم و ایلمی محمد امین مخلص یکت و کسب و حاصل محمد خلدی
افندی و محمد حسن محمد بنی و موضوع موافق العلم ذوات حاضر اولو فندی خلدی این لایحه شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
قریه کسب بنیده واقع طریق علم فصل ایدر بر سر زنده مفید بلاسه و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل محمد امین مخلص یکت و کسب و حاصل
معلوم کسب و حاصلی قطع باطلان حقه جویان ایدن حکم تشریح شده مدعی علم و کسب و حاصل خوران زنده مفید بلاسه و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
ایده خاندان زنده مفید اولو فندی قطع باطلان خوله کیمیز اهاکسند و کسب و حاصل خوران زنده مفید بلاسه و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
و مدخلی اولوب بجان قریه کسب اهاکسند و کسب و حاصل خوران زنده مفید بلاسه و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
خوله کیمیز و اولوب تیون و کسب و حاصل او زنده مفید جویان ایدن و صونیدن و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
انتفاع و بلاسه و ضبط و تصرف ایدر کسب و حاصل و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل او زنده مفید جویان ایدن و صونیدن و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
خوران ایدر موکلای خورون و کسب و حاصل من القدر مستقلاً باطلای اولو فندی بارای صاحب ارض و کسب و حاصل
مدعیان و کسب و حاصل خوران احمد و علی فندی و عوای مذکوره ایدر موکلای ایدر حاضره و منق کاتب موکلای محمد ه خور
و طرفین و کسب و حاصل تصدیق محمد الازها تصدیق اولو فندی ناخنی اولوب مالی اصوله موافق دیو فتوا خانة عالیدن
بجایه خورایسده اعلام مذکور تعلیمات سنسکت تشریحیه مقدم و موضوع مذکور اولو فندی کی لایحه شریعه خوله کیمیز
محتاج تدقیق فندی کی لایحه شریعه خوله کیمیز ایدر اهاکسند و کسب و حاصل او زنده مفید جویان ایدن و صونیدن و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
ایجاد بیورسی مذکور ایدر ای اولوب ایدر افرمان حضرت و کسب و حاصل او زنده مفید جویان ایدن و صونیدن و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل

810

لا درون اعلام و کسب و حاصل او زنده مفید جویان ایدن و صونیدن و شریعه خوله کیمیز و کسب و حاصل
محمد امین مخلص یکت و کسب و حاصل
محمد امین مخلص یکت و کسب و حاصل

DPİ – OKGDDA, TTMMİ, nr. 9

Mahkeme İlâmı'nda; Paçan köyleri halkı iki defa mahkemeden ve hükmün açıklanmasından kaçtıkları için bu konuda şahsi menfaat elde etmek, aldatmak ve hileli bir oyun içinde olduklarına kanaat getirildiği belirtilmekte ve iddialarının yalandan ibaret olduğunun tescil edildiği ve durumun kendilerine bildirildiği kaydedilmektedir (TŞS, nr. 1999/185: 41a-41b). Bu kadı ilâmı 1912 yılında Trabzon Merkez Naibi ve 27 Ağustos 1928 yılında da Trabzon Adliyesi tarafından da onaylandı (DPİ – OKGDDA, TKMEEİ, nr. 8).

Bu ilâmdan sonra da Paçan köyleri ahalisinin itirazlarına devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 21 Kasım 1911 tarihli Trabzon Tetkikat Mahkemesi Meclisinin ilâmında; Hola-i Kebir köyleri ahali ile Paçan köyleri ahali arasındaki yaylak ve mera sınırını oluşturan eski umumi yola bitişik Balustala diye anılan “*nısfı Sicanoba ile Hanzar ta'bir olunur ma'lûmul hudûd iki kıt'a yaylak hakkında*” bir mahkeme daha yapıldığı belirtilmektedir. Bu mahkeme ile ilgili Trabzon Vilayeti Merkez Mahkemesinin 18 Temmuz 1862 tarihinde bir ilâm verdiği Trabzon Tetkikat Mahkemesi Meclisinin ilâmında yer alan kayıttan anlaşılmaktadır. Paçan köyleri ahali Trabzon Vilayeti Merkez Mahkemesinin 18 Temmuz 1862 tarihli ilâmına dayanarak Hola-i Kebir ahalisinin bu yaylaklarla bir alakalarının olmadığını iddia ederek bunun düzeltilmesini talep etmişlerdi. Ancak Trabzon Tetkikat Mahkemesi Meclisi, söz konusu ilâmın “*nâdık*” ve “*mazmûnu münker*” olduğunu belirterek; Paçan köylüleri tarafından yapılan itirazın yersiz ve kanunsuz olduğunu 21 Kasım 1911 tarihinde bir ilâm ile duyurmuştur. Trabzon Tetkikat Mahkemesi Meclisinin ilâmını, Trabzon Merkez Mahkemesi 1 Temmuz 1914 ve 26 Ağustos 1928 tarihlerinde aslına uygun olduğunu tasdik etmiştir (DPİ – OKGDDA, TTMMİ, nr. 9).

Yörenin tanınmış alimlerinden Ormancık'lı (Makidanos'lu) Kabro Hoca, arazi ve yayla ihtilaflarını çözmek amacıyla bez üzerinde gözlemlerine ve hendese bilgisine dayanarak 1928 yılında Barma Yaylası haritasını çizmiştir. Kabro Hoca çizdiği Barma Yaylası haritası üzerine düştüğü notlar önem kazanmaktadır.

Kabro Hoca, Barma Haritası üzerinde çevre köy ve bu köylerin çayırlıklarını, Kazankıran, Görnek, Açma, Hanzar, Sicanoba (Balustala), Sarıkaya ve Vartan yaylaları, Sultanmurat, Demirci Irmağı, Arpalı köyü, Ağaçaş Tepesi, Madur Dağı, Şahin Kayaları, Yangın mezarası, Hadi nehri, Han ırmağı, Anbar Taşı, Hadi nehrinin bir kolunu oluşturan Balustala (Sicanoba) Irmağı, Komar Dağı ve bazı önemli mevkilerin yerlerini belirlemektedir. Ayrıca Barma Haritası üzerinde Barma Camii'ni, Barma Değirmeni'ni, Barma Çatağı'nı, Barma Bataklığı'nı, Barma ve Görnek ırmaklarını kaydetmektedir. Arşiv belgelerine konu olan Eski

yolun (*tarik-ı 'âm-ı 'atik'in*) ve H. 1286 (M. 1869-1870) yılında yapıldığını belirttiği yeni yolun güzergahlarını *Barma Yaylası Haritası* üzerinde göstermektedir. Yine *Barma* yaylasında yaylacılık yapan bazı ailelerin yayladaki arazilerinin bulunduğu yerleri göstermesi açısından da harita önem kazanmaktadır.

Barma Yayla Haritası üzerinde yayladaki arazi yerlerini kaydettiği bazı aileler şunlardır: *Barma Yaylası*'nda Bostanoğlu Temel, Topaloğlu Emin, Ardaloğlu Mehmed. *Açma Yaylası* yakınındaki *Ağaçbaşı* tarafında Arducoğlu Hasan Çavuş, (Hacı) Hasan oğlu Ömer, Çakaloğlu İsmail, Ablaoğlu Halil. Kabro Hoca, yörede H. 1168 (M. 1754-1755), 1258 (M. 1842-1843) ve 1275 (M. 1858-1859) yıllarında üç büyük sel felaketi meydana geldiğini harita üzerinde not düşerek bildirmektedir (Kabro Hoca, 1998, 8: 24-25).

Dernekpazarı İlçesi Kaymakamlığı'nda bulunan ve 1935-1937 yıllarına ait Ormancık (Makdanos) köyüne ait kayıtları ihtiva eden *Ormancık (Makdanos) Köyü Arazi Tahrir Cetveli Defteri*'nde yer alan kayıtlara göre Barma Yaylasının Yaylak Arazisinin sınırları şöyle çizilmektedir: “*Do(ğusu): Şur başından Şahinkaya ve Yangın (mezrası) ve Ağaçbaşının şarkı (doğusundaki) Hadi Çayı. Batı(sı): Arhancilo köyüne merbut (bitişik) Kukul Taşı. G(üneyi): Ağaçbaşı'nda Mezra Irmağı. Ku(zeyi): Kazankıran ile çevrili*”. Bu kayıttan anlaşıldığı üzere Görnek ve çevresi de Barma Yaylası'nın sınırları içindedir (DPK, OKATCD: 72)..

Aynı defterde yer alan kayıtlara göre; 1935-1937 yıllarında Barma Yaylası'nda yaylacılık yapıp bu yaylada arazisi olan 131 ailenin kaydı yer almaktadır. Ailelerin önemli bir bölümü soyadları ve bir bölümü de lakapları ile kaydedilmiştir (DPK, OKATCD: 58-72).

Hola-i Kebir köyleri ile Paçan köyleri arasındaki Barma Yaylası'na bağlı mezralarla ilgili ihtilafın Cumhuriyet döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır (DPE – OKGDDA, ÇKİH79SK, nr. 11).

1970'li yıllardan itibaren Barma Yaylası ve bu yaylaya bağlı mezralarla ilgili ihtilafın Paçan köylerinden ziyade Of kazasının Kondu (Dernek) bucağından ayrılıp 7 Temmuz 1930'da Sürmene kazasına (Arslan, 2015, 480: 14, 16-17), 1990 yılında Köprübaşı ilçesine bağlanan Okşoho (Dağardı) ve Büyük Arhancilo (Büyükdoğanlı) köyleri arasında geçtiği görülmektedir.

Üç asırdan beri devam eden Holo köylülerine ait yayla ve mezraların sınırları ile ilgili anlaşmazlık hala çözüme kavuşturulmadığı ortaya çıkmaktadır.

B. Yayla Ortası Şenlikleri (Otçu Göçü)

Yayla Ortası Şenlikleri, Çaykara, Dernekpazarı, Köprübaşı, Sürmene ve Of ilçelerinin olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesi halkının en önemli ve en büyük şenlikleridir. Bu şenlikler yaylacılık kültürünün önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Yayla Ortası Şenlikleri; Eynesil, Tirebolu, Görele ve Şalpazarı'nda “*Ot Göçü*” (Alp Arslan, 1331, VIII/7: 122; Yılmaz, 1998:158;), Beşikdüzü, Vakfıkebir, Tonya ve Akçabat ile Gümüşhane yaylalarının bir kısmında “*Dernek*”, “*Çürük Ortası*” ve “*Otçular*”, Rize yaylalarında ise “*Yayla Ortası*”, “*Vartivor*” (*Vartavor*) ile “*Hodoç*” şeklinde isimlendirilmektedir (Zaman, 2007: 281).

Bu şenlikler; Çaykara, Dernekpazarı, Köprübaşı, Of ve Sürmene bölgesinde “*Çürük Ortası*”, “*Ağustos'un Yedisi*” ve “*Yayla Ortası*” olarak adlandırılmaktadır (Yiğit, 1981: 132; Durgun, 1993, 5: 21; Zazoğlu, 1994, 7: 57; Yılmaz, 1994, 8: 41; Bilgin, 2000: 91; Bayoğlu, 2000: 58, 59, 101; Çelik, 2005: 269, 273; Sarı, 2005: 309-312).

Trabzon yaylalarında iki yörede yapılan yayla şenlikleri çok meşhurdur. Bunlardan biri Akçabat ve Maçka yaylalarının orta yeri sayılan Kadırğa Yaylası'nda yapıldığı için “*Kadırğa Yayla*

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Şenlikleri” olarak anılmaktadır. İkincisi de Çaykara, Dernekpazarı, Köprübaşı, Sürmene ve Of’un bazı yaylalarının şenlikleri; Maraşlıların nüfuz bölgesi ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgede en çok şehit verilen Şehitler Tepesi’nin burada bulunması hasebiyle yörenin en meşhur yeri olan Sultanmurat’ta yapıldığından bu şenliklere “Sultanmurat Yayla Şenlikleri” de denilmektedir. Sultanmurat bir yayla olmayıp, yaylaların kesiştiği ve hanların bulunduğu bir uğrak ve kavşak noktasıdır. Kazankıran, Görnek, Şur-Yangın, Köprübaşı-Yangın, Barma, Ağaçbaşı, Hanırmak, Seslikaya, Sicanoba, Vizera, Cerah, İsmailağa, Köşk, Kutlusu, Sulak, Yeni Yayla, Vartan, Sarıkaya, Eğrisu, Aşağı ve Yukarı Mavreyas, Mahtala, Ablayeras, Limonsuyu, Öküzlü ve Uzuntarla gibi yöredeki yaylalarının tümü Sultanmurat Yaylası ya da Yaylaları olarak anılmaktadır.

Tirebolulu Alp Arslan (Hüseyin Avni Bey), 1915 yılında yazdığı “Türk Bayramlarından Ot Göçü” adlı makalesinde Tirebolu ve çevre ilçelerdeki bu geleneği anlatır ki, bu gelenek ve şenlikler Çaykara ve Dernekpazarı yaylalarında yapılan şenliklerin aynısı olduğu tespit edilmektedir (Alp Arslan, 1313, VIII/7: 122-126; 1999: 153-158).

Çaykara, Dernekpazarı ve Köprübaşı ilçelerinde Temmuz ayının diğer bir adı, “Çürük ayı”dır. Yörede Çürük ayının ortasından (28 Temmuz’dan) sonra yayla çayırlarının biçilmesi işlemine başlanır ve Ağustos ayının on beşine kadar biçilip kurutulan otlar köydeki evlere taşınır. Yörede yayla çayırlarındaki otları biçme zamanı genelde Yayla Ortasıdır. Yayla Ortası da “Çürük Ortası” demektir (Yiğit, 1981: 132; Durgun, 1993, 5: 20, 21).

Görüldüğü üzere “Ot Göçü”, Çaykara ve Dernekpazarı yöresinde Çürük Ortası (Yayla Ortası) anlamına gelmektedir. Tirebolulu Alp Arslan’ın belirttiği gibi köydeki mısır tarlalarında ikileme denilen ot ayıklama ve çay toplama işi bittikten sonra, köylerde kalan çiftçilerin eskiden olduğu gibi aynı gelenekleri sürdürerek yaylalara çıkıp şenliklere katılmaktadır. Eskiden yörede hem Çürük Ortası (Yayla Ortası) ve hem de Ağustos’un Yedisi (20 Ağustos) şenlikleri ayrı ayrı yapılmaktaydı. Bugün Çürük Ortası şenliklerini yalnız Kuşmer yaylasında yaylacılık yapan Çaykara ilçesine bağlı Şahinkaya (Şur) köylülerinin yaptığı anlaşılmaktadır (Yiğit, 1981: 132; Zazoğlu, 1994, 7: 57; Bayoğlu, 2000: 55, 101; Çelik, 2005: 269-274; Sarı, 2005: 309-312; Altuncu, 2006; 2018a; Zaman, 2007: 282).

Eskiden araba yolu olmadığından yaylalara yaya olarak çıkılırdı. Araba yollarının getirdiği rahatlıktan sonra, otçuların birkaç gün süren ve eğlenceli olduğu kadar yorucu da olan yolculuk kısmı kalkmış, geriye sadece yaylada buluşma ve eğlenme kısmı kalmıştır.

Bugün Dernekpazarı, Köprübaşı ve Çaykara’nın bir kısım yaylalarında Yayla Ortası (Çürük Ortası) Şenlikleri 20 Ağustos (Rumi takvimle 7 Ağustos)’da Sultanmurat’ta yapılmaktadır. Eski hatıraları canlandırmak üzere Görnek’ten Barma Yaylası’nın içinden Sultanmurat’a kadar kaymakamlar, muhtarlar ve Holo köyleri ve çevre köyler halkı kaval ve kemençe eşliğinde temsili olarak yürümektedirler.

Sultanmurat'a çıkıldığında ilk olarak Şehitler Tepesine gidilerek Kuran okunmakta, hocalar dinî vaazlarda bulunmakta ve sonra da hep birlikte dua edilmektedir. Bu dinî merasimden sonra eskiden Şehitlik Tepesinin aşağı tarafında bulunan düzlükte, kaval ve kemençe eşliğinde horonlar oynanırdı. Bugün eğlence ve oyun faslı Sultanmurat hanlarının bulunduğu Eğrisu Yaylası tarafındaki düzlük kısımda yapılmaktadır.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

816

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

b.b. Holo Köylülerinin Yayla Ortası Şenliklerine Gidişi ve Barma Yaylası

Holo köylülerinin yayla şenliklerine katılımı ile ilgili yazılı ilk bilgi tespit edebildiğimiz kadarıyla Hasan Umur tarafından verilmektedir. 1905 yılı Temmuz ayının sonlarında Eğrisu Yaylası'na varıncaya kadar yolda gördüklerini şöyle anlatır:

“Solaklı deresi halkı yaylaya gitmek hususunda her semt için haftanın ayrı ayrı günlerini tayin etmişlermiş, benim tesadüf ettiğim gün Holo köylerine ayrılmış günmüş. Yoldaki kalabalık bir bayram şenliğini andırırcasına neşeliydi. Haykırmalar, oynamalar vardır. Yollarda muayyen ve münasip yerlerde kız ve erkek delikanlılar toplanıp - bizim havaliye mahsus - dansediyor ve hoplayıp oynuyorlardı. Bizim derenin (Baltacı deresinin) yayla yollarında bu kadar neşeli eğlencelere pek tesadüf edilemediği gibi, bu kadarı ayıp da sayılacağını sanıyorum. İki dere halkı arasında bariz bir eğlence ve yaşayış farkı.” (Umur, 1949: 90)

Sadık Albayrak, bundan 50-55 yıl önce Holo köylülerinin Yayla Şenliklerine iki koldan yaya olarak çıktıklarını belirtmektedir. Kollardan birini Günebakan (Zenozena), Yenice (Martadas) ve Çalışanlar (Kalanas) köyleri teşkil etmekteydi. İkinci kolu da Tüfekçi (Arşela), Taşçılar (Fotkene), Ormancık (Makidanos) ve Çayırbaşı (Havaşo) köyleri oluşturmaktaydı.

Albayrak, Holo köylülerinin Yayla Şenliklerine katılımını şöyle anlatmaktadır:

“Kızlar ve kadınlar sırtında sepetleri, gençler omuzlarında ceketleri, önde yürür, türkü ve atışmalarla Holo köylülerinin “parti”leri (kafileleri/grupları) ile Holo'nun Ortasokak'ta

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Kalis (Konuklu), Mezire (Holo Mezire / Yılmazlar), Okşoho (Dağardı) ile birleşip, çamur ve tezekli yollardan yukarıya doğru yürüdükçe Köprüsuyu, biraz daha kan-terli bir yürüyüşten sonra, solda Kazankıran görünürdü...Kazankıran'ı aştığımızda, Şur ile Bacan'ın yaylak yerleri görülürdü.

Görnek'te mola verilirken, öğle de olmuş olurdu...

Horon ile başlayan merasim, yemekle sürer ve Muhittin ile Sadullah ve Dursunbey'in hanlarında ekmekle muhlamanın tadı bir başka olurdu.

Yine kurtlarını dökmeden yola koyulurken, çam kokusu içinde Parma (Barma)'ya doğru yol alarak Suli'nin hanına vardığımızda Parma'nın karşı cenahında olan bizim oba görülürdü. Ne günlerdi Allahım, ninemle yıllarca sığır beklediğim günleri tahattur ederdim.

"Dünya viran kalasın,

Kimseye amanın yok!

P(B)arma her şeyin yekta,

Sade bir Numan'ın yok!"

Türküsunü söyleyen "aşık"lardan eser kalmamıştı.

Ama, Ağaçbaşına doğru kervan yol alır, yine türkü ve atışmalar...

Kimsede bir yorgunluk yok. Ama kadınlar işlemeli örtülerle sepetlerindeki armut ve elmalarla gönül almasını bilirlerdi.

Sicanoba ve Vartan'dan geçerek ta karşıda semaya doğru uzanan Matur'a (Matur dağına) sanki birleşen bir heyecan insanı kaplardı.

Bir de yağmur yağmasa...

Birden etraftı duman kaplar, yavaş yavaş sis kaplar ve çimenler islanmış bir halde...

Ayakkabılar su çeker, çoraplar vıcık vıcık olurdu. Amma yine de türkülü ve şarkılı sesler kesilmez, herkeste bir heyecan... Burnundan soluyan insanlar, sanki bir mutlu hedefe doğru yürüyor.

Sultanmurat'a yakın Maraş şehitliklerinin arkasında kervan "reisleri"nin ikazı ile, sepetler indirilir ve horon başlar. Bir yandan kemençe, öte yandan kaval sesi, horon başlar...

Peştemalli kızlar, keşana bürünmüş ellerle el-ele düz horon, sık saray v.s. v.s, aynayıp durulurdu...

Kiminde önde olma heyecanı, kiminde de horona arkadan katılma şevki ile, yine emirle sepetler sırtta, ceketler omuza yola koyulur. Sultanmurat'ta o çeşmenin başında konaklanırdı.

Kimi namaz kılar, kimi de çimenler üzerinde oturup, yine peynir ekmek yemeye koyulurdu...

İkindiye doğru ancak Mavreyasa veya Ablayerasa varılırdı... Herhalde Limon suyu ve Alkoyun'a gidecekler, yolda konaklamak zorundaydı.

Öyle bir gidişti, nerede ise Bayburt'a ulaşacaktı... ”.

Albayrak, herkes yayladaki obasına vardiktan sonra “*geceleri, yaylada metruk obalardaki horon alayları ve sabaha karşı bitik bir halde, evi olan evine, olmayanlar da yaylanın camiine gidip*” sabahladıklarını kaydetmektedir. Yine bir iki gün yaylada kalındığını ve “*her gün yaylanın bir düzlüğünde*” kızılı erkekli horona devam edildiğini yazmaktadır (Albayrak, 1998, 8: 32-33).

İbrahim Sarı, Holo köylerinin Yayla Ortası (Çürük Ortası) şenliklerini Temmuz ayının son gümlerinde yaptığını, Dernekpazarı'ndan Limonsuyu'na kadar uzanan bir günlük yolculukta ilk konaklama yerinin Görnek Hanları'nın altındaki (Kazankıran Yaylası'nın yukarı tarafındaki) Çatak düzlüğü olduğunu belirtir. Bu düzlükte kaval-kemençe, davul-zurna eşliğinde horonlar oynandığını, seyir/vaybeniler, kızlar-erkekler arasında atışmalar ve ölçülü şakalaşmalar yapıldığını kaydeder. Görnek-Barma-Sultanmurat-Limonsuyu doğrultusunda bulunan yaylalara çıkarken yapılan Çürük Ortası ve Ağustos Yedisi Şenliklerinin en coşkulu ve etkili yaşandığı bölgenin Holo köyleri yaylalarının bulunduğu bölge olduğunu yazmaktadır (2005: 310, 312).

Eskiden Yayla Ortası Şenlikleri'ne katılan Holo bölgesindeki yedi köyün kız ve delikanlıları ile Çaykara tarafından gelen genç kız ve erkeklerin Kazankıran Yaylası'nın hemen üst tarafında bulunan Çatak mevkiinde konaklayarak birbirini beklerdi. İlk horon ve seyirin burada yapıldığı belirtilmektedir. Genç kız ve delikanlılar genelde Yayla Ortaları'nda konuşma ve anlaşma imkânı bulduklarından bu şenlikleri sabırsızlıkla beklerlerdi. Nitekim bu durum türkülere de yansımıştır:

*“Su koydum su tasına,
Derenin ortasına,
Haydi gidelum yarum,
Yaylalar Ortasına.”*

Yayla Ortaları'nda genç kız ve erkekler en temiz ve en yeni giysilerini giyer, güzel kokular sürünürler, kızlar sepetlerinin üstünü işlemeli beyaz örtülerle süslerlerdi. Konaklama yerlerinde ve yolculuk sırasında köyler arası atışmalar yapılır ki, bu atışmalarda ana tema sevdadır (Çelik, 2005: 273-274).

“Yayla çimenlerinde,

Sallanarak gezersun.

Yedi türlü çiçek var,

Hangisine benzersun.” (Çevik, 1992, 15: 7).

Holo köyleri özelinde ve Çaykara, Dernekpazarı ile Köprübaşı ilçeleri halkının her yıl çok eskiden beri yaptığı Yayla Ortası Şenlikleri, Tirebolu, Görele ve Şalpazarı’nda yapılan Otçu Göçü Şenlikleri’nden farklı olmadığı görülmektedir (Alp Arslan, 1313, VIII/7: 122-126; 1999: 153-158; Çelik, 1999: 484-488; Bilir, 2001: 252).

Yayla Ortası ve Ağustos’un Yedisi’ndeki yayla şenliklerine çıkarken ve inerken Barma Yaylası sınırları içinde değerlendirilen Kazankıran Çatak mevkii, Görnek Hanları, Barma’daki Suli’nin Hanı ve Ağaçbaşı mevkileri birer dinlenme, horon ve seyir yerleri idi (Yıldırım, 1999, 13: 27; Durgun, 2005a: 378-379; Saran, 2009: 61; Altuncu, 2018b).

1929 yılında Barma horon alanı şu nidalarla yankılanıyordu:

“E vay beni vay bana,

Kül oldum yana yana.

Küf oldum, kömür oldum,

Ateşte yana yana...”

Barma mevkiindeki horon alanındaki seyirde, Soğanlı (Aşağı Hopşera) köyünün delikanlılarından Halil Yanılmaz, Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyünden cilvesiyle kavrulduğu türkücü ve atışma geleneğinin büyük ustalarından Şehriye Yıldırım’dan öğ almak için sataşır ve iki türkücü atışmaya başlar:

H. Yanılmaz - : *Peştamal gözlerundur,*

Beni dertlere salan

Ş. Yıldırım - : *Bir ayağın üstüne,*

Siçma o kadar yalan

H. Yanılmaz - : *Gel kaçalum çilveli,*

Eyleme beni talan.

Ş. Yıldırım - : *Varmaz çoban soyı’na,*

Ben gibi güzel olan.

H. Yanılmaz - : *Ne mutli olsun ona,*

Ağadur seni alan.

Ş. Yıldırım - : *Hep ağlasun haline,*

Beni almamış kalan.

H. Yanılmaz - : *Ne yapsın Halil’im,*

Kolan gezeyur kolan.

Seni sevdum seveli,

Oldum gül gibi solan.

Ş. Yıldırım - : *Dar geldi seyir yeri,*

Yetmiş arşunluk alan.

Bana göre değilsun,

Dolan boş yere dolan.” (Yıldırım, 2001, 15: 33)

Yine 1929 yılında yayla yolculuğu sırasında Holalı bir delikanlı ile Soğanlı (Aşağı Hopşera) köyünden Güleser Hakyemez atışır:

Holalı - : *Peştamal yaktun beni,*

Verdun bana külhani.

Hayde hayde Holo’ya,

Balladuruk sahani.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

Etsunler kıymetuni,
Ben vereyim pahani.

G. Hakyemez - : Sen beni alamasun,
Pahaliyum pahali.
Boğazumda altunlar,
Her biri katir nali.
Bana az bile gelur,
Yekün Holo'nun mali.” (Durgun, 2005a: 379)

1930'lu yıllarda Halil Yanılmaz ile Şehriye Yıldırım, Kazankıran mevkiinde yayla şenliklerine çıkarken tekrar atışılar:

H. Yanılmaz - : Basma peştamal basma,
Çürük çürük dallara.

Ş. Yıldırım - : Benimi buldun derman,
O dermansız hallara.

H. Yanılmaz - : Dolansun büyüklerum,
O tivitin şalvara.

Ş. Yıldırım - : Uzatsunlar cismuni,
Yerden kalkmaz sallara.

H. Yanılmaz - : Dilun nasıl döneyur,
O kötü ahvallara.

Ş. Yıldırım - : Sade burma yeyursun,
Başun girmez yollara.

H. Yanılmaz - : Şehriye sen düşesun,
Soni gelmez yollara.

Ş. Yıldırım - : Allah düşürsün seni,
Eyluk bilmez kollara.” (Yıldırım, 1999, 13: 27)

Holalı Kavalcı Afacan, Şehriye Yıldırım'la Yayla Şenlikleri sırasında Görnek'de yapılan bir seyirde tekrar atışılar:

Afacan - : “Şehriye yüzün kara,
Yok midur ona karar.

Şehriye - : Mendil de beyaz olur,
Sümük çekmeye yarar.

Afacan - : Tornistan gömleğunun,
Ne modeldur yakasi.

Şehriye - : Böyle gömlek geymeğun,
Başkadur fiyakası.” (Durgun, 2005a: 393)¹²⁴

Yörede Yayla Ortası Şenlikleri, Barma Yaylası ile direkt ilgisi olduğu gibi Çaykara, Dernekpazarı ve Köprübaşı ilçelerinin tarih ve kültüründe de bu yaylanın önemi büyüktür. Nitekim Barma Yaylası'nın yörenin en eski yaylalardan biri olması ve birçok hadisenin yaşandığı alanda bulunması yanında yöre ile ilgili söylenen yayla türkülerinin önemli bir bölümünün bu yayla ile ilgili olması önemini daha da artırmaktadır.

“Geldi duman kapattı Barma'nın başlarını,
Mendille sileceğim gözümün yaşlarını.”

¹²⁴ Bir başka yorumu için bk. Yıldırım, 1999, 13: 27.

* * *

Holo - Çayırbaşı köyünden H. Mehmet Kılıç, Kazankıran'ı güzel bir şekilde tasvir ettikten sonra sıra Barma'ya gelir. Bakalım şair Barma'dan nasıl söz etmiş:

“Kazankıran'dan geri,
Asla varmam ileri.
Görnek Barma dilberi,
Alacak aklımızi.
* * *

Barma ne güzel diyar,
Bağrımda nazlı bir yar.
Korkarım burdan duyar,
Acı feryadımızi.
* * *

Barma doymadum senden,
Çamından çimeninden.
Hasretliktir söyleten,
Ayıplamayın bizi.” (Durgun, 2005b: 426)

Bu bölüme emekli öğretmen İbrahim Akbulut'un yazdığı “*Barma Yaylası*” şiiri ile son verelim:

“Barma yaylası Barma,
İlaç olur yarama.
Ederum çam sakızı,
Gönderurum yaruma.
* * *

Yaz gelende şenlenur,
Yaylaların yolları.
Türkü çağırır kızlar,
Dinler sevdalıları.
* * *

Barma çimeni yeşil,
Oda halısı gibi.
Yarımın sevdaluğı
Kuş sedekesi gibi.
* * *

Ederuk yaylaculuk,
Benim sevdiğim ile.
Yar korkar anasından,
Konuşamaz ben ile.
* * *

Yaylacılık günleri,
Kitaba basılacak.
Sevdalık gizli olur,
Kimseler duymayacak.

Görnek Barma arası,
Dört beş dakika yürürsün.
Has delikanlıları,
Yazın orda görürsün.
* * *

Meşhur oldu Barma'nın,
Havası, manzarası.
Kızların cilveleri
Acar yürek yarası.
* * *

Barma nazar boncuğı,
Dumanlar kaplamasa.
Barma da gözümde yok,
Yarım orda olmasa.” (Akbulut, 2014)

SONUÇ

Barma Yaylası, Holo (Holo-i Kebir) köyünün eski bir mahallesi ve yazlık köyü olduğu tespit edilmektedir. Burada yaklaşık 400 yıldan beri Holo-i Kebir diye anılan Çalışanlar, Çayırbaşı, Günebakan, Ormancık, Taşçılar, Tüfekçi ve Yenice köyleri halkı yaylacılık yapmaktadır.

Dernekpazarı ilçesine bağlı Holo-i Kebir köylerine ait olan Barma Yaylası ve Çevre Meraları, 1990 yılında kurulan Köprübaşı ilçesi sınırları içinde gösterilmekle beraber bu işlemin tarihi gerçeklere aykırı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yörede yapılan Yayla Ortası Şenlikleri'nin Otçu Göçü Şenlikleri ile aynı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Falih Rıfkı Atay'ın deyiimi ile yayla, “*Türk'ün beşiği*”, biraz da “*Türk'ün kendisi*” demektir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (= BOA)

-----, Kamil Kepeci (= KK), *Mevkufat Kalemi (= MK)*, nr. 2605, 2697.
-----, *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Trabzon Ahkâm Defterleri, Defter (= A.DVNS.AHK. TZ .d.)*, nr. 5, 7.

Tapu Kadastro Kuyud - ı Kadime Arşivi (= TK. KKA),

-----, *Tahrir Defteri (= TD)*, nr. 29.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (= VGMA)

-----, *Hurufat Defteri (= HD)*, nr. 1133.

-----, *Vakıf Defteri (=VD)*, nr. 157, 532.

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (= TŞS), nr. 1866/52, 1904/90, 1923/109, 1999/185.

Kabro Hoca'nın Oğlu Ahmet Er'in Arşivi (= KHO.AEA)

-----, *Sultan III. Selim'in Barma Köyü Camii Fermanı (= SIII.S-BKCF)*

Çaykara İlçesi - Akdoğan Köyü Muhtarlığı Arşivi (= Çİ-AKMA)

-----, *Eğrisu Yaylası'na Ait Hicri 1015 Tarihli Of Kadısı Hücceti (= EY-H.1015-OKH)*.

Dernekpazarı Kaymakamlığı (= DPK)

-----, *Ormancık (Makdanos) Köyü Arazi Tahrir Cetveli Defteri (= OKATCD)*

Dernekpazarı İlçesi - Ormancık Köyü Güzelleştirme ve Dayanışma Derneği Arşivi (= Dİİ – OKGDDA)

-----, *Trabzon Kadısı Veiyyuddin Efendi'nin Hücceti ve Sureti (= TKVEH)*, nr. 4, 5.

-----, *Trabzon Kadısı Mehmed Emin Efendi'nin İ'lâmı ve Suretleri (= TKMEEİ)*, nr. 8,

-----, *Trabzon Tetkikat Mahkemesi Meclisinin İ'lâmı ve İ'lâmın Suretleri (= TTMMİ)*, nr. 9.

-----, *Çaykara Kazası İdare Heyetinin 79 Sayılı Kararı (= ÇKİH79SK)*, nr. 11.

Dernekpazarı İlçesi – Tüfekçi Köyü Muhtarlığı Arşivi (= Dİİ – TKMA)

-----, *Harita Mühendisi Osman Sula'nın Çaykara – Sürmene İlçe Hududu Haritası (= HMOSÇ-SHH)*.

Kitap ve Makaleler

AKBULUT, İbrahim, (2014), “Barma Yaylası”,

<https://yandex.com.tr/video/search?filmId=4981150502365754025&text=Barma%20Yaylas%C4%B1%20T%C3%BCrk%C3%BCs%C3%BC%20nuri%20bahad%C4%B1r%20ibrahim%20akbulut&noreask=1&path=wizard> (20.08. 2016).

ALBAYRAK, Sadık, (1998), “Dizlerimin Dermanı”, *Dernekpazarı Haber Bülteni*, 8: 32-33.

-----, (2013), *Manaho Deresi (Cezaevi Notları)*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları.

ALP ARSLAN, Tirebolulu (Hüseyin Avni Bey), (1331), “Türk Bayramlarından Ot Göçü”, *Türk Yurdu*, VIII/7: 122-127.

-----, (1999), *Trabzon İli Lâz mı Türk mü*, (yay. İsmail Hacıfettahoğlu), Ankara: Atlas Yayınları.

ALTUNCU, Naci, (2006), “Yayla Yolları ya da Yayla'ya Çıkım ve İnim”,

<http://www.sahinkayalilar.com/viewtopic.php?p=35988> (Sal Ağu 29, 2006).

-----, (2018a), “Bir yol hikayesi: Derebaşı (60-70'li yıllar)”,

<https://www.caykaragazetesi.com/bir-yol-hikayesi-derebasi60-70li-yillar/> (11 Ekim 2018).

-----, (2018b), “Geçmişte yayladan köye göç”, <https://www.caykaragazetesi.com/gecmiste-yayladan-koye-goc/> (06 Kasım 2018).

- ARSLAN, Zehra, (2015), “Cumhuriyet Döneminde Of İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-2015)”, *Türk İdare Dergisi*, 480: 11-37.
- BAKKALOĞLU, Numan, (1984), “Yaylaönü Köyü”, *Yeni Çaykara Bülteni*, 8: 17.
- BAYOĞLU, Ayhan, (2000), *Of Kazası'nın Siyasi, Kültürel ve Sosyo - Ekonomik Tarihi*, Denizli: y.e.y.
- BİLGİN, Mehmet, (2000), *Madurdağı Savaşı*, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- BİLİR, Ali, (2001), *Geçmişten Günümüze Tüm Yönleriyle Görele*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- BOSTAN, M. Hanefi, (2012), *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi.
- ÇELİK, Ali, (1999), *Trabzon - Şalpazarı Çepni Kültürü*, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- , (2005), *Trabzon - Çaykara Halk Kültürü*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.
- ÇEVİK, Mehmet, (1992), “Folklorumuz”, *Yeni Çaykara Bülteni*, 15: 7.
- ÇOLAK, Alper Hüseyin ve KIRCA, Simay, (2013), “Turbalıklar: Gezegenin Arşivleri”, *Atlas Dergisi*, 249: 70-88.
- DURGUN, Hasan Hüsnü, (2005a), “Bir Söz Yangını / Atışma Türküleri”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı (Tarih - Toplum - Kültür)*, İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Yayını: 373-406.
- , (2005b), “Yürek Çarpıntıları / Türküler - Destanlar – Ağıtlar”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara - Dernekpazarı (Tarih - Toplum - Kültür)*, İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Yayını: 407-430.
- DURGUN, Necdet, (1993), “Kuşmer'de Yayla Ortası”, *Çaykaralılar*, 5: 20-21.
- ERÜZ, Coşkun, (2017), “Barma Ağaçaşlı Turbalığı Bir Dünya Mirası”, <https://www.caykaragazetesi.com/barma-agacbasli-turbaligi-bir-dunya-mirasi/> (erişim 15 Kasım 2017).
- GÜNAYDIN, Mehmet, (2007), *Cansız Hoca*, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- KABRO HOCA (Kebirzâde Hasan), (1998), “Barma Yaylası Haritası”, *Dernekpazarı Haber Bülteni*, 8: 24-25.
- KARATAŞ, Mecit, (1985), “Yaylalar”, *Yeni Çaykara Bülteni*, 11: 3.
- MOR, Cemil, (2006), *Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- SARAN, Ali Kemal, (2009), *Omuzumda Hemençe*, İstanbul: Kurtuba Yayınları.
- SARI, İsmail, (2005), “Yaşamın Evreleri”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı (Tarih - Toplum - Kültür)*, İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Yayını: 297-314.
- Trabzon Köprübaşı Belediyesi (= TKB), (2018), “Arsa M2 Rayiç Bedelleri”, <https://www.trabzonkoprubasi.bel.tr/genel.asp?sayfalama=goster&id=78> (erişim 29.10.2018)
- Türk Dil Kurumu (= TDK), (1965), *Derleme Sözlüğü*, II, (1968) III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UMUR, Hasan, (1949), *Of ve Of Muharebeleri*, İstanbul: Güven Basımevi.
- YILDIRIM, Kurban Ahmet, (1999), “Kaybolan Güzellikler”, *Çaykaralılar*, 13: 25-29.
- , (2001), “E Vay Beni Vay Bana ... Kaybolan Kültür”, *Çaykaralılar*, 15: 33-36.
- YILMAZ, Hasan, (1998), “Giresun Çoban Kültürü”, *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1998)*, İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 151-160.
- YILMAZ, Muzaffer, (1994), “Çaykara'da Yayla Şenlikleri”, *Çaykaralılar*, 8: 41-44.

Barma Yaylası Ve Yayla Ortası Şenlikleri

YİĞİT, Altay, (1981), *Çaykara ve Folkloru*, Ankara: Kent Matbaası.

YİĞİTBAŞIOĞLU, Hakan, (2009), “Ağaçbaşı Yaylası Turbalığı/Trabzon: Doğal Çevre Değişimine Güzel Bir Örnek”, *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008 (16-17 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi, 293-298.

ZAMAN, Mehmet, (2007), *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

ZAZOĞLU, Adnan, (1994), “Hatıralar Yaylası Kuşmer”, *Çaykaralılar*, 7: 57.

AZƏRBAYCANDA BƏLƏDIYYƏ İDARƏETMƏSİ SİSTEMİ: İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ, ZÜNÜİDARƏETMƏ SİSTEMİNİN FORMALAŞMASI VƏ İSLAHATLAR

Murtəza HƏSƏNOV¹²⁵
Sinan DEMİRTÜRK

Xülasə

Səmərəli fəaliyyət göstərən yerli özünüidarəetmənin bir forması kimi bələdiyyələrin yaranması, formalaşması və inkişafı müstəqil Azərbaycan dövlətinin demokratik inkişafının hazırkı mərhələsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Yerli demokratiyanın həyata keçirilməsinə zəmin yaradan və siyasi-iqtisadi cəhətdən müstəsna əhəmiyyət kəsb edən yerli özünüidarəetmə orqanlarının - bələdiyyələrin yaradılması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Məqalədə bələdiyyələrin yaranması, onların səmərəli fəaliyyəti, yerli özünüidarə təcrübəsi, mövcud perspektiv və uğurları öz əksini tapmışdır.

831

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, idarəetmə, planlaşdırma, yerli özünüidarəetmə orqanları bələdiyyə qulluqçuları, bələdiyyə xidmətləri

Summary

The creation, formation and development of municipalities as a form of the effective acting local governments is of particular importance in the current stage of democratic development of the independent state of Azerbaijan. The creation of local governments authorities – municipalities paving the way for implementation of local democracy and exceptional importance political-economic terms reflected in the Constitution of the Azerbaijan Republic.

The creation of municipalities, their effective operation, local government experience, current perspectives and successes are reflected in the article.

¹²⁵ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Dövlət qulluğu və kadr siyasəti” kafedrasının dosenti, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarətmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

Key words: Constitution of the Azerbaijan Republic; government; planning; local government authorities; municipal officials; municipal services

Giriş

Azərbaycan suverenlik əldə etdikdən, müstəqilliyin bərpasından sonra yeni iqtisadi şəraitdə, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna müvafiq keçid dövründə dövlət aparatının, dövlət idarəetmə sisteminin yenidən qurulması və dövlət qulluğunun formalaşması mərhələsinə başlanılır. İslahatların həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin «Hüquqi islahatlar komissiyasının yaradılması haqqında» Sərəncamının (1996) və «Dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə dövlət komissiyasının yaradılması haqqında» Fərmanının (1998) müstəsna rolu olmuşdur. Yerli özünüidarəetmə hər bir demokratik quruluşun əsas institutlarından biridir. İnkişaf etmiş ölkələrin çoxillik təcrübəsi göstərir ki, hər bir regionun, ərazinin təbii və sosial iqtisadi potensialından tam və səmərəli istifadə etmək və bu əsasda əhalinin maddi rifahını yaxşılaşdırmaq üçün tək cə dövlət idarəçilik orqanlarının mövcud olması kifayət deyil.

Demokratik, hüquqi dövlətin qarşısında duran əsas məsələlər yalnız hakimiyyətin bütün səviyyələrində səmərəli idarəetmə sisteminin mövcud olduğu şəraitdə, o cümlədən inkişaf etmiş yerli özünüidarəetmə sistemində əsaslanmaqla səmərəli şəkildə həll oluna bilər. Müasir dövrdə dövlətə artıq hakimiyyətin yeganə mərkəzləşdirilmiş subyekt kimi baxılmır və dövlət idarəetməsinin demokratikliyi prinsipi bütövlükdə dövlətdə olduğu kimi hər bir ərazi qurumunun da özünütəşkili və inkişafını nəzərdə tutur. Ona görə də müasir dövrdə ölkənin ictimai və dövlət strukturunda yerli özünüidarəetmənin yeri, rolu və təyinatı ilə bağlı məsələlərin, yerli özünüidarəetmənin demokratik hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti ilə bağlı aspektlərinin, dövlətlə yerli özünüidarəetmənin qarşılıqlı fəaliyyəti ilə bağlı problemlərin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir [4,396].

Bələdiyyələrin statusunun yüksəldilməsi Azərbaycan hökuməti üçün də prioritetdir və Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişafı üzrə Dövlət Proqramında da (YAIİDP) öz əksini tapmışdır. “Hökumət dövlət sektorunda idarəetməni əks-mərkəzləşdirməyə çalışır. Bələdiyyələrin yaranması bu prosədə önəmli addım sayılır. Əks-mərkəzləşdirmə prosesinin bir hissəsi kimi, bələdiyyələr yerlərdə mənbələrin bölüşdürülməsinin təkmilləşdirilməsini, regional inkişafın təşviqini və yerli əhalinin qərar vericilikdə daha aktiv iştirak etməsini təmin etməklə yerli idarəetmənin güclənməsinə və qərar vericiliyə yardım edə bilər”.

Demokratik inkişaf yolu seçən istənilən dövlət üçün yerli özünüidarəetmənin təsis edilməsi əhalinin əmin-amanlığının, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinin əsas şərtlərindən biri kimi qəbul edilir. Bu baxımdan inkişaf etmiş, müxtəlif dövlət və hüquq sistemində olan ölkələrin yerli özünüidarəetmə modelinin öyrənilməsi bizim üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İdarəetmə elmi və təcrübəsi sübut edir ki, xalis şəkildə iyerarxik təşkilatlara nadir hallarda rast gəlmək mümkündür. Əsasən cəmiyyətin bütün sferalarında və sahələrində fəaliyyət göstərən təşkilatlar və bunlara xas olan idarəetmə mexanizmi özündə hər iki təşkilata aid olan elementləri, davranış parametrlərini və qaydalarını birləşdirir. Belə idarəetmə mexanizmi müasir demokratik dövlət idarəçiliyində də hökm sürür. Burada bəzi məsələlər iyerarxik yolla – bir mərkəzdən idarə olunursa, digər məsələlər isə tərəflər arasında razılığa gəlmə, konsensus və vətəndaşların öz iradəsini azad şəkildə ifadə edərək səs verməsi ilə nizamlanır. Deməli, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə ilə qeyri-mərkəzləşdirilmiş özünüidarə cəmiyyətin ən iri və mürəkkəb təşkilatı olan – dövlətin idarə edilməsinin mühüm vasitələri və atributlarıdır. Onlar cəmiyyətin bütün sferalarına sirayət edərək qlobal və lokal, şaquli və üfüqi, sahəvi və ərazi məsələləri nizamlamağa və ölkədə baş verən sosial-iqtisadi dəyişiklikləri tənzimləməyə qadirdilər.

Yerli özünüidarəetmə sisteminin təsisi və inkişafı demokratik dövlət quruculuğu mərhələsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hakimiyyət funksiyalarının həyata keçirilməsində vətəndaşların bilavasitə iştirakının ən səmərəli forması hesab olunan yerli özünüidarəetmə olmadan demokratik hakimiyyəti təsəvvür etmək olmaz [6,7]. Yerli özünüidarəetmə istənilən müasir demokratik cəmiyyətin mütləq atributudur. Yerli özünüidarəetmənin böyük sayda müxtəlif modelləri və təşkil növləri məlumdur. Yerli özünüidarəetmə sistemlərinin formalaşdırılmasında fərqlər bir çox amillərdən, o cümlədən siyasi rejimdən, ölkədə üstünlük təşkil edən hakimiyyətin təşkili və yerlərdən idarə edilməsi ideyasından, dövlət quruluşundan, dövlətin inzibati-ərazi bölgüsündən, milli ənənələrdən və s. asılıdır [7,9].

Yerli özünüidarə nəzəriyyəsinin banisi sayılan J.J.Russo, A.Tokvil, A.Vasilçikov, B.Çiçerin yerli özünüidarə orqanlarına ictimai-hüquqi hakimiyyətin orqanları kimi deyil, dövlətin maraqlarından fərqli olan xüsusi ictimai maraqların ödənilməsi üçün təsis edilən yerli ittifaqlar kimi baxırdılar. Bu fikir yerli özünüidarəetmənin liberal-ictimai nəzəriyyəsinə əks etdirir. XIX əsrdə alman alimləri Rudolf Qeneyts və Lorne Şteyn isə göstərdilər ki, yerli özünüidarəetmə heç də dövlət işindən fərqli olan yerli icma işlərinin görülməsi deyildir, o, dövlət idarəçiliyi məsələlərinin bir hissəsinin yerli icmaya verilməsi deməkdir [3,212].

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarəetmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

Geniş mənada yerli özünüidarəetmə məhdud ərazidə məskunlaşmış insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasını, yerli problemlərin həllində onların fəal və mütəşəkkil iştirakını təmin edən demokratik prinsip və yerli əhalinin fəaliyyətinin təşkili sistemi kimi vətəndaşların rifahının yaxşılaşdırılması naminə yaradılır [4,410].

Yerli özünüidarəetmə azad, demokratik cəmiyyətin ilkin başlanğıcını təşkil edir. Görkəmli fransız alimi A.de Foksil hələ 1835 – ci ildə nəşr olunmuş “Amerikada demokratiya ” adlı məcmuəsində yazırdı: “Yerli özünüidarəetmə institutları olmadan millət azad hökumət yarada bilər, lakin o, azadlıq ruhunu duya bilməz” [8].

Müasir dövrdə yerli özünüidarəetmə haqqında elmə əsas altı nəzəriyyə məlumdur [3,214]:

1. "Azad icma" nəzəriyyəsi;
2. "İctimai təsərrüfat" nəzəriyyəsi;
3. "Dövlətçilik" nəzəriyyəsi;
4. "Dualizm" nəzəriyyəsi;
5. "Siyasətdənkənar" yerli özünüidarəetmə nəzəriyyəsi;
6. "Sosial xidmət" nəzəriyyəsi.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının əhəmiyyəti onunla da müəyyən edilir ki, gündəlik həyatda vətəndaşlar məhz bu orqanların fəaliyyəti ilə üzləşirlər, çünki həmin orqanlar müvafiq ərazi vahidində əhalinin həyatı üçün şəraitin yaradılmasına həlledici təsir göstərirlər, lakin sosial-iqtisadi və siyasi fəaliyyətin ümumi istiqaməti dövlət hakimiyyətinin mərkəzi orqanları tərəfindən müəyyən edilir. Həmçinin, o hal böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, yerli özünüidarəetmə orqanları təşkilati vahidliklə bağlıdırlar, müəyyən əmlaka sahib olmaq və sərəncam vermək, əqdlər bağlamaq, yerli büdcəni idarə etmək və s. hüquqlara malikdirlər. Bununla əlaqədar bazar iqtisadiyyatı şəraitində yerlərdə geniş özünüidarəetmə zərurəti, bir qayda olaraq, istənilən dövlətin əhalisinin əksər hissəsi tərəfindən dəstəklənir və müdafiə olunur [7,11].

Yerli özünüidarəetməyə dəqiq tərif 1985-ci ildə Avropa Şurası üzvləri tərəfindən qəbul olunmuş “Yerli özünüidarəetmə haqqında Avropa Xartiyası”nda verilmişdir: «Yerli özünüidarəetmə dedikdə, yerli özünüidarəetmə orqanlarının qanun çərçivəsində məsuliyyəti öz üzərinə götürərək və yerli əhalinin mənafeyi naminə dövlət işlərinin böyük bir hissəsini nizama salmaq, onu idarə etmək hüququ və real bacarığı başa düşülür».

Məşhur alim A.D.Qradski yerli özünüidarəetməni hakimiyyət bölgüsünün bir

təzahürü hesab edirdi. O, yerli özünüidarəetməni mərkəzi hökumətin təmin edə bilmədiyini maraqların nəticəsi kimi izah edirdi. İ.İ.Yevtixyev isə yerli özünüidarəetməni sosial qrupların dövlət idarəetməsi daxilində tapşırıqları, obyektiv hüquq çərçivəsində özlərinin müstəqilliyinə təminat olan seçki əsasında yaradılan rəhbər orqanları və bu rəhbər orqanların muxtariyyəti əsasında yerinə yetirilməsi kimi izah edirdi [3,213].

Tədqiqatçılar (L.Velixov) bu hakimiyyətin ictimai xarakterindən irəli gələn və onu dövlət idarəetmə orqanlarından fərqləndirən dörd əsas xüsusiyyətini qeyd edirlər [4,406]:

- 1) Dövlət hakimiyyətindən fərqli olaraq yerli özünüidarəetmə qanuna tabe hakimiyyət olub, dövlət orqanları tərəfindən qəbul olunmuş qanunlar çərçivəsində və əsasında fəaliyyət göstərir;
- 2) Yerli özünüidarəetmə yalnız onun məşğul olacağı (səlahiyyətlərinə aid edilən) ictimai işlər dəqiq müəyyən olunduğu halda həyata keçirilə bilər;
- 3) Yerli özünüidarəetmə orqanları bu işlərin yerinə yetirilməsi səlahiyyətlərini reallaşdırmaq üçün müstəqil büdcə və bələdiyyə mülkiyyəti kimi məxsusi resurslara malik olmalıdır;
- 4) Bu hakimiyyət hökmən əhalinin nümayəndiliyini tələb edir, yəni öz təbiətinə görə seçkili olmalıdır.

Yerli özünüidarəetmənin forması kimi bələdiyyələr 4 mühüm əlamətlərə malik qurumlardır [3,229]:

- 1) Bələdiyyələr ayrıca büdcəyə və mülkiyyətə malik olur;
- 2) Yerli məsələlərin həllində muxtariyyətə və sərbəstliyə malikdir;
- 3) Seçkili hakimiyyətə gələn, qərarverən və icraedici vahidləri var;
- 4) Hüquqi şəxs statuslu qeyri-dövlət təsisatıdır.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri, ilk növbədə, kommunal təsərrüfatın idarə edilməsinə və inkişafına, ətraf mühitin mühafizəsinə, yaşayış məntəqələrinin yerləşdirilməsinin və tikintisinin planlaşdırılmasına, şəhərsalmaya ümumi nəzarətə, yerli nəqliyyat sisteminin inkişafına və onun hərəkətinin tənzimlənməsi qaydasının müəyyənəndirilməsinə, yerli yol tikintisinə, kanalizasiyaya, su və qaz təchizatına, enerji təchizatına, küçələrin təmizlənməsinə, hovuzların çirklənməsinə və s. məsələlərə şamil olunur [7,35].

Bələdiyyələr dövlət proqramında olan bütün mümkün boşluqları doldurmalı və dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərə əlavələr etməli və tamamlamalıdır. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Qanun onların dövlətin iqtisadi inkişaf proqramlarında qeyd olunmamış və ya dövlət proqramına əlavə olan, yerlərdə

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarəetmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

inkişafda əlaqədar önəmli məsələləri həll etmək üçün hazırlanmış iqtisadi inkişaf proqramlarına cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Bu proqramlar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- məktəbə qədər təhsil;
- təhsil;
- səhiyyə;
- mədəniyyət;
- yaşayış və başqa tipli binaların saxlanması və istifadəsi;
- yerli infrastrukturun saxlanması və baxımının təşkil olunması;
- su işləri və mənzillər;
- sosial təminat xidmətləri və
- mədəniyyət tədbirləri.

Bələdiyyələr dövlət proqramlarının əhatə etmədiyi yerli proqrama görə cavabdehdir, onların arasında: yerlərdə sosial, iqtisadi və ətraf mühitlə bağlı proqramların hazırlanıb həyata keçirilməsi mühüm yer tutur. Bu proqramlar əhalinin spesifik ehtiyac və arzularına cavab verməlidirlər.

Bələdiyyələrin məşğul ola biləcəyi əsas sahələr bunlardır [5,8]:

- yerlərdə sosial, iqtisadi və ətraf mühitlə bağlı proqramların işlənilməsi və hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, sosial təminat və idman sahələrində proqramların hazırlanması və dəstəklənməsi;
- əhalinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün müxtəlif gəlir gətirən fəaliyyətlərin hüquqi şəxs formasında təşəkkül tapması.

Xarici və yerli təcrübəni əsas götürərək, bələdiyyə mülkiyyəti obyektlərini ümumi şəkildə aşağıdakı kimi təsnifləyirə bilərik [3,240]:

1. Bələdiyyə müəssisə və idarələri, onlara təhkim olunan əmlak;
2. Yerli özünüidarəetmə orqanlarına təhkim olunan əmlak;
3. Torpaq və digər təbii resurslar;
4. Bələdiyyə maliyyə-kredit müəssisələri;
5. Yerli büdcə vəsaitləri.

Bələdiyyə mülkiyyətinin formalaşmasının xarici təcrübəsi Q.Barabaşevin, N.Klinovanın elmi işlərində də geniş əks olunmuşdur. Xarici alimlərdən olan F.Şnapp, J.Xivi, R.Fişmen isə, bələdiyyə mülkiyyətinin təhlil aspektlərini bir qədər də konkretləşdirərək, yalnız funksiyalarını tədqiq etmişlər.

Bələdiyyə mülkiyyəti ilə dövlət mülkiyyəti arasındakı münasibətin müəyyənləşdirilməsində rus alimi E.İ.Kolyuşinin elmi yanaşma tərzini daha

maraqlıdır. Müəllifin dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti arasında olan fərqli əlamətlər üzrə verdiyi ümumi təsnifat aşağıdakılardan ibarətdir:

– **subyekt üzrə:** dövlət mülkiyyətinin subyektini xalq və onun yaratmış olduğu dövlət hakimiyyət orqanlarıdır. Bələdiyyə mülkiyyətinin subyektini isə, bələdiyyə əhalisi və onların təşkil etdiyi dövlət idarəetmə orqanları sisteminə daxil olmayan yerli özünüidarəetmə orqanlarıdır;

– **obyekt üzrə:** dövlət mülkiyyətinin obyektini istənilən dövlət əmlakı ola bilər. Bələdiyyə mülkiyyətinin obyektini də istənilən bələdiyyə əmlakı ola bilər. Bundan əlavə olaraq eyni zamanda bələdiyyə mülkiyyəti dövlət mülkiyyətində də yerləşə bilər;

– **bələdiyyə mülkiyyəti hüququnun əldə edilməsi və ləğv edilməsi əsasına görə:** dövlət mülkiyyəti hüququnun əldə edilməsində bəzi əsaslar, məsələn, milliləşdirmə, beynəlxalq saziş, ərazi güzəştini və s. bələdiyyə mülkiyyəti hüququnun əldə edilməsi və ləğv edilməsi üçün əsas ola bilməz;

– **məzmun baxımından:** dövlət və bələdiyyə mülkiyyətinə sahib olma və ondan istifadə hüququ arasında fərqləndirmə aparmaq bir qədər çətindir. Ona görə ki, bələdiyyə mülkiyyətinə verilən müəyyən hissə mülkiyyət üzərində bələdiyyələrin sərəncamvermə hüququ dövlət hakimiyyəti ilə məhdudlaşdırıla bilər. Məsələn, dövlət tərəfindən bələdiyyələrə subvensiya verilən zaman bu, bələdiyyə büdcəsinə mədaxil olur və yerli büdcəni əmələ gətirir. Lakin buna baxmayaraq, həmin subvensiyalardan məqsədli istifadə edilməsini tələb edən dövlət orqanları, bir növ desək, bu mülkiyyət üzərində bələdiyyələrin sərbəst sərəncam verməsini məhdudlaşdırır [3,245].

Bələdiyyə üçün əsas gəlir mənbələri aşağıdakı mənbələr hesab olunur [5,9]: vergilər (torpaq vergisi, mülkiyyət vergisi, bələdiyyə müəssisələrindən və təşkilatlarından alınan gəlir vergisi) təbii sərvətlərin çıxarılmasından alınan icarə haqqı, küçə reklam lövhələrinə görə rüsumlar, mehmanxana rüsumları, avtodayanacaq və s. üçün rüsumlar və dövlət büdcəsindən subsidiya və qrantlar, başqa yardımlar və ianələr.

Bələdiyyə təsisatları üçün, bir qayda olaraq, gəlirlər mənbəyinin iki növü mövcuddur. Birincisi – yerli mənbələr: vergilər, təzminatlar və rüsumlar, bələdiyyə müəssisələri üzərində cərimə sanksiyaları və gəlirləri. İkincisi – mərkəzi mənbələr: mərkəzi hökumət və ya onun strukturları (nazirlikləri) tərəfindən bələdiyyə fondlarından ayrılan subsidiyalar: həm bələdiyyənin dəstəklənməsi üçün ayrılan ümumi subsidiyalar, həm də təhsil, sosial rifah, ev tikintisi kimi məqsədli təyinatla malik olan xüsusi subsidiyalar [7,39].

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarətmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

Bələdiyyələr xalqa daha yaxın yerli özünüidarə vahidləridir. Bunun səbəbi bələdiyyələrə məxsus vəzifələrin xalqın gündəlik həyatı ilə sıx bağlı olmasıdır. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il 12 noyabrda ümumxalq referendumu ilə qəbul edilmiş Konstitusiyasının 142-ci maddəsində birmənalı olaraq Azərbaycanda yerli özünüidarətmənin bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirildiyi göstərilir.

Azərbaycanda yerli idarəetmə iki formadan ibarətdir [3,223]:

1. Mərkəzi idarələr, yəni dövlət və onun yerlərdəki nümayəndəlikləri olan icra hakimiyyətləri;
2. Yerli özünüidarələr, yəni bələdiyyələr.

Bələdiyyələr isə iki orqandan ibarətdir: qərarverici orqan -Bələdiyyə iclası, icraedici orqan - Bələdiyyə sədri.

Bələdiyyə orqanları—səlahiyyətləri çərçivəsində yerli əhəmiyyətli məsələləri həll etmək üçün bələdiyyə qulluğunun təşkili məqsədilə bələdiyyə tərəfindən yaradılan və dövlət orqanları sistemində daxil olmayan orqanlardır.

1. Bələdiyyə başçısı (sədr) - hüquqi şəxs olan bələdiyyə təşkilatının başçısı və icraedici orqanıdır. Qanun əsasında və seçki ilə hakimiyyətə gələn bələdiyyə başçıları öz səlahiyyətləri daxilində tamamilə müstəqildirlər və bələdiyyənin gündəlik həyatına cavabdehdir. Respublikamızda bələdiyyə sədri, yeni seçilmiş bələdiyyənin birinci iclasında, bələdiyyə üzvləri sırasından açıq və ya gizli səsvermə yolu ilə seçilir. Bələdiyyə sədri bələdiyyə üzvlərinin yarısından çoxunun səsini topladıqda seçilmiş hesab edilir. Bəzi ölkələrdə bələdiyyə başçısı, əsasən də bölgənin inzibati mərkəzində yerləşən bələdiyyə başçıları təyinetmə yolu ilə hakimiyyətə gəlir, bəzilərində isə bələdiyyə başçıları 5 il müddətinə, birbaşa bələdiyyə daxilində yaşayan seçicilər tərəfindən seçilir. Bələdiyyənin icra orqanı onun icra aparatıdır.

Bələdiyyə başçısının vəzifələri: Hüquqi şəxsi təmsil etmək, məclis və komissiyaların qərarlarını həyata keçirmək, büdcə layihələri ilə əlaqədar təkliflər hazırlamaq, gərəkli razılaşmaları əlaqədar orqanın da qərarını alaraq imzalamaq, məhkəmələrdə bələdiyyəni təmsil etmək, əmrlər və sərəncamlar vermək, bələdiyyənin qərarlarını imzalamaq, səmərələşdirici təkliflər irəli sürmək və bələdiyyənin fəaliyyətinə ehtiyac olsa nəzarət etmək.

2. Bələdiyyə iclası - Bələdiyyənin iclasları ayda bir dəfədən az olmayaraq bələdiyyənin sədri tərəfindən çağırılır. Bələdiyyənin iclası bələdiyyə üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətli. Bələdiyyə üzvləri iclas gününə azı 5 gün qalmış xəbərdar edilməlidirlər. Bələdiyyənin iclası iclasda iştirak edən

bələdiyyə üzvlərinin qeydiyyatından başlanır. Üzrlü səbəbdən iclasda iştirak edə bilməyən bələdiyyə üzvü bu barədə əvvəldən bələdiyyə sədrinə məlumat verməlidir.

Əhəmiyyətli və gözlənilməz işlər meydana çıxdığı halda fəvqəladə iclas çağrılır. Bu cür iclasların keçirilməsi üçün ya bələdiyyə başçısının yazılı çağırışı, ya məclis üzvlərinin 1/3-nin təşəbbüsü, ya da icra hakiminin dəvəti lazımdır. "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda bu hallar nəzərdə tutulmayıb. Həmin qanunun "Bələdiyyənin iclası" haqqındakı 16-cı maddəsində göstərilir [3,226]: "Bələdiyyənin iclasları ayda bir dəfədən az olmayaraq bələdiyyənin sədri tərəfindən çağrılır. Bələdiyyə iclası bələdiyyə üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətlidir. Bələdiyyənin iclasları həmin bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin on faizinin, yaxud bələdiyyə üzvlərinin üçdə bir hissəsinin təşəbbüsü ilə də çağrılır".

Avropa Şurası, yerli özünüidarəetmə problemləri ilə məşğul olarkən qəbul olunmuş sənədlərin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rolu Avropa Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi oynayır. Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin yerli və regional orqanlarının təmsil olunduğu bu məşvərət qurumu 1959-cu ildən fəaliyyət göstərən Avropanın Yerli və Regional Hakimiyyətlərinin Daimi Konfransını əvəzləmişdir [7,62].

Konqres bir sıra uzunmüddətli proqramlar həyata keçirir [7,65]:

- ENTO - yerli və regional hakimiyyət orqanları üçün kadrların hazırlanması və tədrisi üzrə mərkəzlərin Avropa şəbəkəsi – Mərkəzi və Şərqi Avropa dövlətləri üçün ekspert yardımını və tədrisi təşkil edir, müxtəlif dövlətlərin kadrların hazırlanması və təlimi mərkəzləri arasında əməkdaşlığa köməklik göstərir;

- mərkəzi və Şərqi Avropa dövlətlərində yerli və regional demokratiyanın dəstəklənməsi üzrə Xüsusi Proqram – yerli özünüidarəetmə haqqında qanunvericiliyin işlənilib hazırlanmasında yardım göstərir;

- yerli demokratiya agentlikləri – bu proqram keçmiş Yuqoslaviyanın ərazisində insan hüquqları və demokratiyaya hörmətlə yanaşılması, vətəndaş cəmiyyətinin və formalaşdırılması və əhalinin müxtəlif qrupları arasında etibar tədbirlərinin görülməsi üçün nəzərdə tutulur.

Avropa Şurası çərçivəsində yerli özünüidarəetmə sahəsində aşağıdakı mühüm beynəlxalq sənədlər qəbul edilmişdir [7,70]:

- Ərazi icmaları və hakimiyyət orqanları arasında transsərhəd əməkdaşlıq haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyası;

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarətmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

- Yerli Özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası;
- Əcnəbilərin yerli səviyyədə ictimai həyatda iştirakı haqqında Konvensiya;
- Regional dillər və milli azlıqların dilləri haqqında Avropa Xartiyası;
- Ərazi icmaları və hakimiyyət orqanları arasında transsərhəd əməkdaşlıq haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyasına Əlavə Protokol;
- Ərazi icmalar və hakimiyyət orqanları arasında transsərhəd əməkdaşlıq haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyasına ərazilərarası əməkdaşlığa dair 2 sayılı Əlavə Protokolu;
- Landşaftlar haqqında Avropa Konvensiyası;
- Gənclərin şəhər və regionların həyatında iştirakı haqqında Xartiya;
- Avropa Şəhərlər Xartiyası;
- Ərazi icmaları və hakimiyyət orqanları arasında transsərhəd əməkdaşlıq haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyasına Avroregionların əməkdaşlıq qruplarına dair 3 sayılı Əlavə Protokol;
- Yerli Özünüidarətmə haqqında Avropa Xartiyasına yerli hakimiyyətin işlərində iştirak etmək hüququna dair Əlavə Protokol.
- Ərazi icmaları və hakimiyyət orqanları arasında transsərhəd əməkdaşlıq haqqında Avropa Çərçivə Konvensiyası (21 may 1980-ci il).

Məlumdur ki, yerli özünüidarətmənin səmərəli fəaliyyət göstərməsi və inkişafı üçün hüquqi çərçivənin mövcudluğu zəruridir. Beləliklə, Avropa Şurası çərçivəsində bu sahədə qəbul olunmuş və hal-hazırda da qüvvədə olan başlıca sənəd kimi Yerli Özünüidarə haqqında Avropa Xartiyasını göstərmək olar. Bu çoxtərəfli sənəd müasir Avropada yerli özünüidarətmənin inkişafı yollarını nişanlayan Avropa dövlətlərinin bələdiyyə hüququnun əsas mənbələrdən biridir. Onun əsasına hələ orta əsrlərdə Avropa sosial fəlsəfəsində bərqərar olunmuş klassik səlahiyyətlərin həvalə olunması prinsipi qoyulur, halbuki bu ideyanın fəal reallaşdırılmasına hazırkı əsrin əvvəllərində başlanılmışdır. Bu prinsipə uyğun olaraq, idarəetmənin aşağı səviyyələrində həll oluna bilən məsələlərin yuxarıya ötürülməsinin mənası yoxdur. Yerli icmalara mümkün qədər çox idarəetmə vəzifələrini etibar etmək zərurəti yaranır, dövlətin müdaxiləsi isə məsələlərin yalnız həll olunmadığı hallarda mümkün olması tələb olunur. Xartiyanın özündə səlahiyyətlərin həvalə olunması anlayışı belə ifadə olunur: “Dövlət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi, bir qayda olaraq, əsasən vətəndaşlara daha yaxın olan hakimiyyət orqanlarına həvalə edilməlidir”. Xartiya Avropa Şurasının təşəbbüsü ilə 1985-ci ildə qəbul edilmişdi [7,58].

Xartiyanın əsasında subsidiarlıq prinsipi durur ki, bu prinsipə görə, idarəetmənin aşağı səviyyələrində həll oluna biləcək məsələlərin yuxarıya verilməsinə ehtiyac yoxdur. Yerli icmalara daha çox idarəetmə məsələlərinin həlli etibar olunmalıdır, dövlətin müdaxiləsinə isə, yalnız bunsuz keçinmək mümkün olmadığı hallarda yol verilməlidir. Xartiyada subsidiarlıq anlayışı aşağıdakı kimi ifadə olunmuşdur: “dövlət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsini, bir qayda olaraq, əsasən, vətəndaşlara ən yaxın hakimiyyət orqanının üzərinə qoymaq lazımdır”. Qeyd edək ki, Avropa Şurası tərəfindən 15 oktyabr 1985-ci ildə qəbul olunmuş bu sənəd 25 dekabr 2001-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən radifikasiya olunmuşdur [4,398].

Yerli özünüidarəetmə haqqında Avropa Xartiyasında verilən tərifdə bu anlayış “yerli özünüidarəetmə orqanlarının qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərərək, öz məsuliyyəti altında və yerli əhalinin maraqları baxımından dövlət işlərinin əhəmiyyətli hissəsini nizamlamaq, idarə etmək hüququ və real bacarığı” kimi müəyyən edilir. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda isə deyilir ki, “yerli özünüidarə vətəndaşların fəaliyyətinin təşkilinin elə bir sistemidir ki, bu sistem onlara qanun çərçivəsində yerli əhəmiyyətli məsələləri müstəqil və sərbəst şəkildə həll etmək hüququnu həyata keçirmək və yerli əhalinin mənafeyi naminə dövlət işlərinin bir hissəsini yerinə yetirmək imkanı verir” [2].

Müasir yerli özünüidarəetmə orqanlarına bənzər qurumlar Azərbaycan ərazisində bir sıra məhdudiyətlərlə XIX əsrin sonlarında yaradılmağa başlamışdır. İlk dəfə 1878-ci ildə yerli özünüidarəetmə orqanları yaratmağa imkan verən “Şəhər əsasnaməsi”(1870-ci ildə qəbul olunub) Bakıda bəzi məhdudiyətlərlə tətbiq olunurdu. 1892-ci ildə yeni “Şəhər əsasnaməsi” qəbul edildi. Bu əsasnamədə əvvəlkinə nisbətən bəzi dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycanda müxtəlif dövrlərdə yerli özünüidarəetmə institutu və ya buna bənzər qurumlar mövcud olsa da, yalnız 1991-ci ildə yenidən müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmiz əsl demokratik dəyərlərə malik yerli özünüidarəetmə institutunu yaratmaq imkanı əldə etmiş, 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası isə bu imkanı reallığa çevirmişdir [4,453].

Yerli demokratiyanın həyata keçirilməsinə zəmin yaradan və siyasi-iqtisadi cəhətdən müstəsna əhəmiyyət kəsb edən yerli özünüidarəetmə orqanlarının - bələdiyyələrin yaradılması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır [1].

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarəetmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

Ölkəmizdə bələdiyyə fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu bələdiyyə sahəsi ilə bağlı qəbul olunmuş bir sıra qanunlarda özünü büruzə verir. Məsələn, “Bələdiyyə seçkiləri haqqında” qanun(2 iyul 1999-cu il), “Bələdiyyələrin statusu haqqında”(2 iyul 1999-cu il), “ Bələdiyyənin Nümunəvi Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında”(15 oktyabr 1999-cu il), “Bələdiyyə qulluğu haqqında”(30 noyabr 1999-cu il), “Bələdiyyə mülkiyyətinə əmlakın verilməsi haqqında”(7 dekabr 1999-cu il), “Bələdiyyələrin əraziləri və torpaqları haqqında”(7 dekabr 1999-cu il), “Bələdiyyə maliyyəsinin əsasları haqqında”(7 dekabr 1999-cu il),”Bələdiyyələrin birgə fəaliyyəti, birləşməsi, ayrılması və ləğv edilməsi haqqında”(14 aprel 2000-ci il), “Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında” Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə(14 aprel 2000-ci il), “Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında(18 aprel 2000-ci il), “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında”(29 iyun 2001-ci il), “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında”(13 may 2003-cü il),”Bələdiyyələrin vergi xidməti orqanı haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə”(17 iyun 2003-cü il), “Bələdiyyələrin regional assosiasiyalarının Nümunəvi Əsasnaməsinin təsdiq edilməsi barədə”(3 may 2005-ci il), “Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin birləşməsi yolu ilə yeni bələdiyyələrin yaradılması haqqında”(29 may 2009-cu il), “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavə edilməsi barədə(9 iyun 2009-cu il), “Bələdiyyə qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında”(28 aprel 2015-ci il), müxtəlif zamanlarda qanunlarda edilmiş dəyişikləri və əlavələri və başqa qəbul olunmuş qanunları qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, ümummilli lider Heydər Əliyevin 1999-cu il 27 iyul tarixli 163 nömrəli fərmanına əsasən "Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmişdir. “Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, Azərbaycan Respublikamda yerli özünüidarəni həyata keçirən bələdiyyələri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada çoxmandatlı seçki əraziləri üzrə ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçirlər. Bələdiyyələrin səlahiyyət müddəti 5 ildir. Bələdiyyələrin səlahiyyətləri onların ilk iclas günü başlanır və yeni seçilən bələdiyyələrin birinci iclas günü başa çatır. Bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətləri yalnız bələdiyyələrin səlahiyyət müddətində qüvvədədir.

2009-cu ilin may ayında “Azərbaycan Respublikasının bəzi bələdiyyələrinin birləşməsi haqqında” qanunun qəbulundan sonra ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən bəzi bələdiyyələr birləşdirildi. Nəticədə mövcud olan 2757 bələdiyyənin əvəzinə

1766 bələdiyyə yaradılması qərarlaşdırıldı. Bu birləşmənin zəif və kiçik bələdiyyələrin inkişafına təkan vermək məqsədilə həyata keçirildiyi bildirildi. Hazırda isə, ölkəmizdə 1607 bələdiyyə fəaliyyət göstərir.

Bələdiyyə idarəçiliyinin hər tərəfli inkişafı bu gün olduqca aktual məsələdir. Azərəcəanda bələdiyyə idarəçiliyinin əsas problemləri aşağıdakılardır [9]:

- Səlahiyyətlərdə məhdudiyətlər;
- mülkiyyətdən düzgün istifadə olunmaması;
- ixtisaslı kadr çatışmamazlığı;
- maliyyə çatışmamazlığı;
- yerli problemləri həll etmədə vətəndaşların iştirakını təmin etməmək və s.

Azərəcəanda bələdiyyələrin yarandığı andan indiki dövrə qədərki fəaliyyətləri ərzində nöqsanlarını, uğurlarını və prespektivlərini aşağıdakı səkkiz bəndlik müqayisəli araşdırma ilə təhlil etmək olar.

1. Bələdiyyə qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi

Bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi, səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi, şəffaflığın təmin edilməsi və fəaliyyətlərinin müasir tələblər əsasında qurulması məqsədilə qanunvericilik daima təkmilləşdirilir və yeni qanunlar qəbul edilir.

Ümumilikdə, bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin tənzimlənməsində qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından və qanunlarından, Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarından (Naxçıvan Muxtar Respublikasında isə həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasından və qanunlarından, Naxçıvan Muxtar Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarından) ibarətdir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətlərin tənzimlənməsində digər mənbə beynəlxalq hüquq normalarıdır. Nümunə kimi “Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasını göstərmək olar. “Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının № 238-IIQ qanunun 25 dekabr 2001-ci il tarixindən qüvvəyə minməsiylə Azərbaycan dövləti tərəfindən Xartiyaya əməl edilməsi barədə öhdəlik götürmüş sayılır.

2. Xarici ölkə bələdiyyələrinin təcrübələrinin öyrənilməsi və tətbiqi.

Bir çox xarici ölkələrin bələdiyyələri ilə respublikamızın bələdiyyələri arasında qarşılıqlı əməkdaşlığa dair protokollar imzalanmış və dostluq əlaqələri qurulmuşdur. İmzalanmış protokollarda məqsəd şəhər, qəsəbə və kənd bələdiyyələrinin xarici ölkələrin bələdiyyələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı və təcrübə mübadiləsini həyata keçirməkdir. Xarici ölkə bələdiyyələrinin qabaqcıl

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarətmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

təcrübələrinin öyrənilməsi baxımından Türk Dünyası Bələdiyyələr İttifaqı ilə Azərbaycan Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyalarının əməkdaşlığı olduqca uğurlu addımdır.

3. Bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçularının peşəkarlığının artması.

Yerli özünüidarə etmə işinin qurulması və uğur əldə etmənin ən mühüm şərtlərindən biri də bələdiyyə üzvlərinin və bələdiyyə qulluqçularının peşəkarlıq səviyyəsinin artmasıdır.

Bələdiyyə qulluqçularının işə qəbulu zamanı peşəkar işçilərin qəbulu və şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.5-ci maddəsinin ikinci hissəsində bələdiyyə qulluqçusunu “bələdiyyənin sədri birbaşa təyin edir” sözləri “bələdiyyənin müsabiqə komissiyasının qiymətləndirməsinin nəticəsinə uyğun olaraq bələdiyyənin sədri təyin edir” olaraq dəyişdirilmişdir. Dəyişikliyə əsasən bələdiyyə sədri birbaşa deyil, yalnız təşkil olunmuş müsabiqədən keçmiş işçini bələdiyyə qulluqçusu olaraq təyin etmək hüququna malikdir.

4. Bələdiyyə üzvlərinin təhsil səviyyəsi:

Yeni yarandığı ilk illərdə nümunə olaraq 2004-cü ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində ali təhsillilərin sayı 7563 nəfər olmaqla ümumi hesabda 34% faiz təşkil edirdisə, 2014-cü ildə keçirilmiş son bələdiyyə seçkilərində seçilmiş ali təhsilli bələdiyyə üzvlərinin sayı 13434 nəfər olmaqla ümumi hesabda 89,8% təşkil etmişdir. Yenə 2004-cü ilin statistik rəqəmlərinə əsasən bələdiyyə sədrələrinin yalnız 44%-ni ali təhsilli şəxslər təşkil edirdisə hal-hazırda rəsmi məlumatlara görə bütün bələdiyyə sədrləri ali təhsillidir.

5. Bələdiyyə üzvləri gəncləşir.

Son dövrlər dövlət qurumlarında müşahidə olunan gəncləşmə siyasəti, gənclərin dövlət idarəçiliyində önə çıxarılması və yüksək postlara təyin edilmə prosesi yerli özünüidarə etmə sistemində də gənclərin aktivliyinə səbəb olmuşdur. Belə ki, respublika üzrə 2004-cü ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində seçilmiş gənc bələdiyyə üzvlərinin sayı 500 nəfər olaraq ümumi hesabda 2% təşkil etmişdirsə, 2009-cu ildə bu rəqəm artaraq 4303 nəfərlə 27,6% olmuşdur. Nəhayət, 2014-cü il keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində seçilmiş gənclərin sayı artaraq 5450 nəfər olmaqla 36,42% kimi yüksək nəticə əldə edilmişdir.

6. Bələdiyyə üzvləri arasında qadın üzvlərin sayında artım:

Qadınların ölkənin ictimai-siyasi həyatında iştirakında və mühüm dövlət orqanlarında irəli çəkilmə hallarında ötən illərlə müqayisədə artım müşahidə

edilməkdədir. Cinsi ayrı-seçkilik olmadan kişilərlə bərabər hüquqlu vətəndaş olmasına dövlət idarəçiliyində və ümumiyyətlə, ictimai-siyasi sahədə qadınların atkivliyinə Azərbaycan Respublikasının konstitusiyasının 25-ci maddəsinin II-bəndinə əsasən təminat verilmişdir.

Ölkənin ictimai-siyasi həyatında qadınların fəallığının artması bələdiyyə sistemində də özünü göstərmiş və bələdiyyə üzvü seçilmiş qadınların sayı əvvəlki seçkilərə nisbətən 6 dəfə artaraq 5236 nəfər olmuşdur. Bu isə bələdiyyə üzvlərin sırasında qadınların payının 35,0 faiz təşkil etməsi deməkdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, əvvəlki bələdiyyə seçkilərində bu göstərici 4,0 faiz təşkil edirdi.

7. Bələdiyyə Assosiasiyaları:

Azərbaycan bələdiyyələrin inkişafında və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsində bələdiyyə assosiasiyalarının mühüm rolu olmuşdur. Bələdiyyə assosiasiyalarının qurulmasında məqsəd bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin kordinasiyalı şəkildə təşkili, bələdiyyələrin inkişafı naminə bütün üzvlərlə razılaşdırılmış mövqenin formalaşdırılması və bələdiyyələrin xarici əlaqələrinin qurulmasında bələdiyyə birliyi olaraq vasitəçilik etməkdir.

Bələdiyyə assosiasiyaları bələdiyyələrin təmsil etdiyi inzibati-ərazinin tipindən aslı olaraq 3 qrupa bölünür:

- 1) Azərbaycan Şəhər Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası.
- 2) Azərbaycan Qəsəbə Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası.
- 3) Azərbaycan Kənd Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası.

8. Proqram və layihələr:

Proqramlara əsasən, yerli iqtisadi inkişaf proqramları və yerli ekoloji proqramlar daxildir. Bələdiyyə layihələri bələdiyyələrin yerli əhəmiyyətli problemin həlli istiqamətində görülən işlərdir. Həyata keçirilən hər bir bələdiyyə layihəsi yerli əhəmiyyətli bir problemin aradan qaldırılması deməkdir. Layihələrin əhəmiyyətini nəzərə alan “Bələdiyyələrin Milli Assosiasiyaları” 2007-ci ildən “Bir bələdiyyə - azı bir layihə” təşəbbüsü irəli sürmüşdür və bu gün də təşəbbüs uğurla davam etdirilir.

Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin tətbiqi və elektron xidmətlərin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülən işlər nəticəsində “Elektron bələdiyyə” pilot layihəsinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi də mühüm əhəmiyyət daşıyır. Elektron bələdiyyə anlayışı, bələdiyyələrin yerli özünüidarəetmə fəaliyyətlərində müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqini; vətəndaşa və digər qurumlara internet vasitəsilə böyük miqyasda xidmət göstərilməsini, qurum daxilində işçilərin kompüter şəbəkələri ilə öz aralarında

Azərbaycanda Bələdiyyə İdarəetməsi Sistemi: İnkişaf Perspektivləri, Zünüidarəetmə Sisteminin Formalaşması Və İslahatlar

fəaliyyətlərinin qurulmasını, həmçinin qurumdan kənar lazımi qurumlarla informasiya mübadiləsi fəaliyyətinin təşkilini əhatə edir.

Elektron bələdiyyəyə keçidin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, ərazidə yaşayan vətəndaşı maraqlandıran informasiya, yaxud müraciətinə cavab bələdiyyə tərəfindən bələdiyyənin saytında yerləşdirilmiş olsun. Bu zaman bələdiyyəyə müraciət etməyə ehtiyac qalmır, lazım olan informasiya saytdan götürülür. Burada həm vətəndaş, həm də bələdiyyə tərəfindən zaman itkisinə yol verilmir, növbələrdə durmağa ehtiyac qalmır, vətəndaş bürokratiya ilə qarşılaşmır, operativlik təmin olunur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişiklik edilməsi məqsədilə 26 sentyabr 2016-cı il tarixində ümumxalq səsverməsi(referendum) keçirilmişdir. Keçirilmiş ümumxalq səsverməsində(referendumda) “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı qəbul olunmuşdur. Xatırladaq ki, sonuncu Referendum Aktı ilə 1995-ci ilin noyabrda qəbul olunan Konstitusiyamıza 3-cü dəfə dəyişiklik edilir.: Konstitusiyamıza əvvəlki dəyişikliklər 2002-ci ilin 24 avqustunda (22 maddəyə 31 dəyişiklik) və 2009-cu ilin 18 martında (29 maddəyə 41 dəyişiklik) keçirilən referendumlarda olunub. Sonuncu referendumda bir çox maddələrdə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir ki, bunlardan bir də Konstitusiyaya əlavə edilmiş 146-cı maddədir. “Bələdiyyələrin məsuliyyəti” adlanan həmin maddədə deyilir:

“Bələdiyyələr, bələdiyyə qulluqçuları ilə birlikdə, bələdiyyə qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyanı görə və onların təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyırlar” [11].

Maddə 60-da isə, “Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, hüquqi şəxslərin, bələdiyyələrin və vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən və hərəkətsizliyindən inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət edə bilər” müddəası qeyd olunmuşdur[10].

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, dövlət bələdiyyələrin inkişafında maraqlıdır və bu sahəyə lazımi diqqət yetirilir. Yerli özünüidarəetməyə həsr olunmuş 30-a yaxın qanun, bələdiyyələrin fəaliyyətinin istiqamətlərini tənzimləyən 200-dən çox qərar, fərman, sərəncam və əsasnamənin qəbul edilməsi bunu deməyə əsas verir. Ümumiyyətlə, bələdiyyələr perspektivli və gələcəyi olan orqanlardır. Yaxşı gələcək bu orqanları beynəlxalq təcrübəyə və yerli reallıqlara əsaslanaraq formalaşmanı tələb edir. Çünki bələdiyyələr ölkəmizin sürətli inkişafı və əhalinin daha yaxşı yaşamaq tələbatı şəraitində öz fəaliyyətlərini

düzgün qurmaq və qarşıya çıxan məsələləri həll etmək baxımından çevik bir orqana çevrilməklə bərabər, həm də öz strukturlarını daim təkmilləşdirməlidirlər.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edək ki, yerli özünüidarəetmə orqanları müxtəlif ölkələrdə müxtəlif xüsusiyyətlərə malik olsalar da, onların hamısı üçün ümumi keyfiyyətlər - orqanların seçkili olması; idarəçilik və maliyyə muxtariyyətinin mövcudluğu; kadrların cəlb edilməsində müstəqillik; ümumi hakimiyyət idarəçilik sisteminin müstəqil elementinə çevrilməsi; qanunvericilik əsasında özünün məsuliyyəti altında fəaliyyət göstərilməsi və s. qeyd edilməlidir.

Yerli özünüidarəetmə institutunun cəlbədiciyi onunla müəyyən edilir ki, bu institut yerli hakimiyyət səviyyəsində əhalinin hakimiyyət orqanları ilə bilavasitə qarşılıqlı fəaliyyətini həyata keçirməyə, yerli əhalinin və yerli kollektivlərin normal fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin qoyulması və həll edilməsinə, vətəndaşların cəmiyyətin idarə olunması prosesində aktiv iştirakına imkan verir.

Dövlətimizin inkişafında, ölkəmizdə demokratik ənənələrin formalaşmasında və əhalinin yerli əhəmiyyətli problemlərinin həllində bələdiyyələrin inkişafı və formalaşması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yerli özünü idarəetmənin 100 illərlə tarixi olsa da , həm də müasir dövrün təsisatlarından və demokratiyanın inkişafı naminə beynəlxalq təşkilatların əsas tələblərindən sayılır.

Təmali ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Azərbaycan Respublikasında dövlətin, cəmiyyətin demokratikləşməsi, yerli özünüidarəetmə sisteminin formalaşdırılması yolu ilə hakimiyyətin xalqa yaxınlaşdırılması, regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması istiqamətində həyata keçirilən əksmərkəzləşdirmə siyasəti bu gün də möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etməkdədir. Ölkəmizdə yerli özünüidarəetmə sahəsi ilə bağlı bir çox qanunların qəbul olunması, fərman və sərəncamların imzalanması Prezidentimizin bu sahəyə xüsusi diqqət yetirdiyinin əyani şəkildə sübutudur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Bakı, “Qanun”, 2011
2. “Bələdiyyə statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999
3. Azadov.E, Bağırzadə.M, Əhmədov.F, Mehtəliyev.A, Fətullayev.Ə
“Azərbaycan Bələdiyyələri: İlk təcrübə, əsas problemlər və inkişaf
perspektivləri”, Bakı, 2004, s.196
4. Hacıyev Ş.H “Dövlət və Bələdiyyə idarəçiliyi” Bakı-2011 S.440
5. “Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi” (redaktor Qəndilov.S.T) Bakı-2010 S.550
6. Maykl Gorelik, Ruti Sofer “Bələdiyyə Xidmətlərinin İnkişafı üçün
Ehtiyacların Dəyərləndirilməsi” 2004 S.82
7. Səlimzadə M.İ., Sadıqov.Ə.İ.,Xəlilov Q.R. “Bələdiyyə hüququ”Bakı-2011
S.144
8. Səlimzadə M., Xəlilov Q. “Yerli Özünüidarəetmə: Anlayış, Təcrübə,
Əməkdaşlıq, Hüquqi Əsaslar” “Elm və təhsil” Bakı-2010 S.132.
9. www.azadinform.az “Yerli özünüidarəetmə anlayışı və mahiyyəti”
10. www.ekitab.net “Azərbaycanda bələdiyyələrin əsas problemləri və onların
həlli yolları” 20-04-2016
11. www.m.apa.az “ Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərlə bağlı referendumun
nəticələri açıqlanıb”
27-09-2016
12. www.msk.gov.az 26 sentyabr 2016-cı il keçirilmiş ümüxalq
səsverməsində(referendumda) qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan
Respublikasının Referendum Aktı

**POSTSOVET ÖLKƏLƏRİNDƏ KONSTITUSIYA İSLAHATLARININ
MÜASİR MƏRHƏLƏSİ: KONSEPTUAL ƏSASLAR VƏ
İNNOVASIYALAR (AZƏRBAYCAN, RUSIYA, GÜRCÜSTAN,
QAZAXISTAN, UKRAYNA TİMSALINDA)**

s.e.f.d.Murtəza HƏSƏNOV¹²⁶

Sinan DEMİRTÜRK

Xülasə

Konstitusiya hər bir dövlətdə qanunun əsas mənbəyidir, ölkənin hüquq sisteminin əsasını təşkil edir. Bu çalışma postsovet məkanında Konstitusiya islahatları üzrə müasir təcrübənin ümumiləşdirilməsinə və təhlilinə həsr olunub. Burada konkret dövlətlərin nümunələrində konstitusiya islahatlarının davamlılığı və müxtəlifliyi araşdırılmışdır. Qeyd olunur ki, hüquqi baxımdan qəbul edilən "konstitusiyanın dəyişməsi", "konstitusiyaya düzəliş", "konstitusiya islahatı", "konstitusiyaya yenidən baxılması" anlayışları fərqli məna daşıyır.

Açar sözlər: Postsovet ölkələri, Dövlət idarəçiliyi, Referendum, Nəzarət, Konstitusiya, İslahatlar.

Резюме

Конституция является основным источником закона и составляет основу правовой системы страны в каждом государстве. Данная работа посвящена обобщению и анализу современной практики конституционных реформ на постсоветском пространстве. Также на примере конкретных государств исследована непрерывность и разнообразие конституционных реформ. Отмечается, что принятые с юридической точки зрения такие понятия как

¹²⁶ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Dövlət qulluğu və kadr siyasəti" kafedrasının dosenti.

Postsovet Ölkələrində Konstitusiyə İslahatlarının Müasir Mərhələsi: Konseptual Əsaslar Və İnnovasiyalar (Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Qazaxistan, Ukrayna Timsalında)

«изменение конституции», «конституционная поправка», «конституционная реформа», «пересмотр конституции» имеют разные значения.

Ключевые слова: постсоветские страны, государственное управление, референдум, контроль, конституция, реформы.

Summary

The Constitution is the main source of law and forms the basis of the country's legal system in each state. This work is devoted to the generalization and analysis of modern practice of constitutional reforms in the post-Soviet space. Continuity and variety of constitutional reforms were also examined on the example of concrete states. It is noted that legal concepts such as "constitutional change", "constitutional amendment", "constitutional reform", "revision of the constitution" have different meanings.

Key words: post-Soviet countries, public administration, referendum, control, constitution, reforms.

Giriş

XX əsrin son on illiyində və XXI əsrin əvvəllərində dünyada çoxsaylı konstitusiyə islahatları keçirilib, onların məqsəd, çərçivə və dinamikası əvvəlki illərə nəzərən fərqlənir. Bu dövrdə, xüsusilə milli hüquq sistemlərinə və xüsusilə konstitusiyə inkişafına qloballaşma prosesləri təsir edir, onların dərinliyi daha çox konstitusiyə normaları səviyyəsində fundamental dəyişikliklərin başlanmasına potensial imkan yaradır və hətta bu proseslər qaçılmaz olur.

XX əsrin sonunda dünyada baş verən global proseslər, xüsusilə də SSRİ-nin dağılması beynəlxalq aləmdə siyasi mühitin ciddi şəkildə dəyişməsinə və yeni geosiyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb oldu. Sovet İttifaqının parçalanmasından sonra yaranmış dövlətlər öz müstəqilliyini elan etməyə başladı.

Son bir neçə il ərzində postsovet məkanında baş verən bir sıra konstitusiyə islahatlarının təcrübəsinin təhlili əsasında konstitusiyə islahatlarının xüsusiyyətlərini aşkar etmək və onların dövlət və cəmiyyətin təməl prinsiplərinin dəyişdirilməsinə gətirib çıxarmayan konstitusiyə mətnindəki adi dəyişikliklərdən fərqləndiyini göstərməkdir. Dövlət orqanlarının işinin təkmilləşdirilməsi, vətəndaşların rifahının artırılması və məmurluq səviyyələrinin yüksəldilməsi üçün dövlət qulluğunun modernizasiyası prosesi aparılır. Dövlət qulluğunun ənənəvi qaydalarına beynəlxalq təcrübələrə əsaslanan innovativ qaydalar tətbiq olunur. Konstitusiyaya dəyişikliklərin qəbul edilməsi hər bir ölkə üçün əsas hadisədir, çünki əksər hallarda bu proses ictimai əlaqələrdə islahatlar keçirilməsi

məqsədi ilə diktə edilir. Konstitusiya mətnində qismən bir dəyişiklik belə konstitusiya və hüquqi qurumların əhəmiyyətli bir şəkildə yenidən qurulmasına səbəb ola bilər ki, bu da ölkənin konstitusiya inkişafının yeni bir modelini meydana gətirir. Tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövlətlərdə fəaliyyət göstərən konstitusiyaların əksəriyyəti korrektə olunmuşdur. Bu, "qədim" konstitusiyalara və postsovet məkanında qəbul edilən kifayət qədər yeni əsas qanunlara da təsir etmişdir. Son on ildə konstitusiya islahatlarının hazırkı təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi konstitusiya hüququnda həll edilməli olan bir sıra yeni problemləri, o cümlədən beynəlxalq demokratik hüquqi normaların nəzərə alınması zərurətini ortaya qoyur.

Aydın ki, konstitusiya islahatları hüquqi qurumlarda və normalarda keyfiyyət dəyişikliyi və bu, konstitusiya mətnində olan digər dəyişikliklərdən fərqlənir. Konstitusiya islahatlarına dair konstitusiya və ya digər qanunların qəbul edilməsi ictimai əlaqələrin islahat prosesinin yalnız bir hissəsidir. İslahatla bağlı qanun çox vaxt ictimai (dövlət) sistemin müəyyən bir qurumuna, fərdin hüquqi mövqeyinin təməlinə təsir edən yalnız əsas şərtidir. Çox nadir hallarda yeni bir prinsip kimi formalaşan bir müddəə kifayət edir. Demək olar ki, hər zaman konstitusiyada dəyişikliklər yeni qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini, mövcud qanunvericiliyin yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Bu proses uzun ola bilər, çünki qanunların qəbul edilməsi və hüquqi qurumların tətbiqi vaxt aparır. Eyni zamanda son 10 ildə həyata keçirilən konstitusiya islahatlarının diqqətlə hazırlanması və "paket prinsipi"nin köməyi ilə həyata keçirilməsi bu prosesin lazımsız şəkildə uzanmasının qarşısını alır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Dəyişikliklər

Azərbaycan suverenlik əldə etdikdən, müstəqilliyin bərpasından sonra yeni – iqtisadi şəraitdə, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna müvafiq keçid dövründə dövlət aparatının, dövlət idarəetmə sisteminin yenidən qurulması və dövlət qulluğunun formalaşması mərhələsinə başlanılır. İslahatların həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin «Hüquqi islahatlar komissiyasının yaradılması haqqında» Sərəncamının (1996) və «Dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə dövlət

komissiyasının yaradılması haqqında» Fərmanının (1998) müstəsna rolu olmuşdur. Dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi müntəzəm xarakterli bir prosesdir. Dövlət idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi hər şeydən öncə dövlət-vətəndaş münasibətlərinin tənzimlənməsi baxımından olduqca vacibdir. Deməli, dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi bütövlükdə cəmiyyətin dinamik inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dövlət idarəetmə sahəsində islahatlar iki istiqamətdə aparılırdı: bir tərəfdən dövlət aparatının təkmilləşdirilməsi, dövlətin məqsəd və funksiyalarını icra etməyə, iqtisadiyyatın səmərəliliyini artırmağa, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yönəlmiş demokratik, dünyəvi dövlət quruluşuna müvafiq dövlət qulluğu institutunun yaradılması; digər tərəfdən müasir sosial-iqtisadi sahədə dövlət qulluğuna qoyulan tələblərə cavab verən peşəkar, səriştəli, işgüzar və mənəvi keyfiyyətlərə malik, geniş dünyagörüşlü, intellektual səviyyəli vətəndaşların dövlət qulluğuna cəlb edilməsi, dövlət qulluqçusunun sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, onların məsuliyyətinin artırılması

Konstitusiya (latın sözü olub, «quruluş», «təsisat» deməkdir) – dövlətin əsas qanunudur. Konstitusiya həmin ölkənin ictimai-iqtisadi quruluşunun əsasını, idarəetmə formasını və dövlət quruluşunun formasını, şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətini, mərkəzdə və yerlərdə hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının təşkili qaydasını və səlahiyyətlərini, dövlət hakimiyyətinin bölünməsi prinsipini təsbit edir. Konstitusiya həmin ölkənin hüquq sistemini təşkil edən digər normativ aktlara nisbətən ali hüquqi qüvvəyə malikdir.

1995-ci ilin noyabr ayının 12-də yüksək fəallıqla xalq tərəfindən bəyənilib qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkənin tarixində yeni əlamətdar səhifənin açılmasından xəbər verir. Bu əlamətdar hadisə dünya praktikasında qazanılan və demokratik dəyərlərə söykənən ilk Əsas Qanunun qəbul edilməsi ilə səciyyələnir. Konstitusiya 12 fəsil 158 maddədən ibarətdir. Düzdür, bundan əvvəl respublikanın bir neçə Konstitusiyası olmuşdur. Lakin yeni Konstitusiya Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra qəbul edilib, mahiyyəti, siyasi, iqtisadi və ictimai cəhətləri ilə, ümumbəşər dəyərləri, demokratik və hüquqi-dünyəvi cəhətləri, ən əsası isə insan hüquq və azadlıqlarının təsbit edilməsi ilə fərqlənir.¹²⁷

[Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyası](#) müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası idi. Məlum olduğu kimi, 1918-1920-ci illərdə 23 ay mövcud olmuş [Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti](#) dövlətin əsas

¹²⁷ A.H.Dəmirov, Ş.N.İsmayılov, «Q.F.Hüseynov, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları»

Qanununu qəbul edə bilməmişdi. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunun tarixi əsasən SSRİ-nin tərkibində olduğu dövrə düşür.

Azərbaycanın birinci Konstitusiyası 1921-ci ilin mayın 19-da I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında qəbul edilmişdir. [Azərbaycan SSR](#) Konstitusiyasının 1921-ci il SSR Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış yeni redaksiyası 1925-ci il martın 14-də IV Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında qəbul olunmuşdur. Azərbaycan SSR-in 1978-ci ilin aprelin 21-də qəbul edilmiş son Konstitusiyası da əvvəlki Konstitusiyalar kimi SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış şəkildə idi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra yeni Konstitusiyanın hazırlanması zərurəti yarandı. Bunun üçün Prezident [Heydər Əliyev](#) başda olmaqla xüsusi komissiya yaradılmış, Konstitusiyaya layihəsi ümumxalq müzakirəsinə verilmişdi. [1995-ci il noyabrın 12](#)-də ümumxalq referendumu ilə Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul olunmuşdur.

Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğunun əsaslarını qoymuşdur. Azərbaycanın yeni Konstitusiyası 5 bölmədən, 12 fəsildən və 158 maddədən ibarətdir. 2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilən referendumlarda qüvvədə olan Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər qəbul olunmuşdur. Ölkəmizdə 12 noyabr [Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Günü](#) kimi qeyd olunur.

Konstitusiyaya ilk əlavə və dəyişikliklər 24 avqust 2002-ci ildə, son əlavə və dəyişikliklər isə 26 sentyabr 2016-cı ildə referendum yolu ilə edilib. 24 avqust 2002-ci ildə Konstitusiyanın 22 maddəsinə ümumilikdə 31, 2009-cu ilin martın 18-də keçirilən referendumla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29 maddəsinə ümumilikdə 41 əlavə və dəyişiklik edilib.¹²⁸

24 avqust 2002-ci il - Referendum

Zaman keçdikcə bütün sahələrdə islahatlar aparıldığı kimi Konstitusiyanın dəyişdirilməsinə də ehtiyac duyulurdu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli qanunvericiliyimizin daha da təkmilləşdirilməsi, ölkəmizin Avro-atlantik məkana inteqrasiyasını daha da sürətləndirmək məqsədi ilə 2002-ci il iyunun 22-də imzaladığı Fərman məhz bu məqsədi daşımaqla, Konstitusiyada dəyişikliklər edilməsi haqqında referendum aktının layihəsini ümumxalq səsverməsinə çıxarmışdır. Bu, ulu öndər Heydər Əliyevin dərin fəlsəfi düşüncələrinin məntiqi nəticəsi kimi, ilk

¹²⁸ http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html

növbədə dövlətçiliyimizin, demokratik norma və prinsiplərin daha da möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdir.

2002-ci il avqustun 24-də əhalinin böyük əksəriyyəti referendum aktına səs verərək Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkədə aparılan hüquqi islahatları dəstəklədiyini bildirmişlər. Konstitusiyanın müəyyən maddələrinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən vətəndaşlara Ombudsmana, Konstitusiyaya məhkəməsinə müraciət etmək hüququ təmin edilmiş, həmçinin Milli Məclisin səlahiyyətləri dəqiqləşdirilərək ona Ombudsmanın seçilməsi, Apelyasiya Məhkəməsinə hakimlərin təyin olunması hüququ verilmişdir. Bu dəyişikliklərin bir qrupu məhkəmə hakimiyyətinin rolunun artırılması, Prokurorluğa qanunvericilik təşəbbüsü hüququnun verilməsi ilə bağlı idi. Ölkənin əsas sənədinə edilmiş dəyişiklik Azərbaycan Respublikasındakı realığı özündə əks etdirməklə xalqımızın, dövlətçiliyimizin gələcək tərəqqisinə xidmət edirdi. Heç də təsadüfi deyildir ki, parlament bu məsələ ilə əlaqədar özünün 2002-ci il 29 iyul tarixli müraciətində Ulu öndər Heydər Əliyevin hüquq siyasəti sahəsindəki bu təşəbbüsünü dəstəklədiyini birmənalı şəkildə ifadə etmişdir. Bu, Heydər Əliyev və parlament iş birliyinin ən parlaq nümunələrindən biri idi.¹²⁹

18 mart 2009-cu il Referendumu

Yeni Azərbaycan Partiyası ölkəmizdə həyata keçirilən demokratikləşmə strategiyasında əsas aparıcı qüvvə olmaqla vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesinə daima öz müsbət töhfəsini verməkdədir. Demokratik prinsiplərə sadiqliyi ilə diqqət çəkən Azərbaycanda bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatların uğurlu nəticələri artıq göz qabağındadır. Respublikamızda formalaşan qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, icra mexanizmlərinin tənzimlənməsi, çoxpartiyalı sistemin inkişaf etdirilməsi, insanlara sərbəst toplaşmaq azadlıqlarının verilməsi Azərbaycan demokratiyasının davamlı inkişafından xəbər verir. Bu gün müstəqil Azərbaycan öz siyasətini bu möhkəm təməl üzərində qurmuşdur. İnsan hüquq və azadlıqlarının yüksək səviyyədə qorunması dövlətin siyasətində prioritet məsələdir. Milli Konstitusiyamıza əlavə və dəyişikliklərin edilməsi məqsədilə 2009-cu ildə keçirilən referendum da Azərbaycan dövlətinin insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, ölkənin hərtərəfli inkişafına göstərdiyi diqqətin bariz nümunələrindəndir. Belə ki, martın 18-də keçirilən səsvermənin yüksək fəallıq şəraitində keçməsi referendumda çıxarılan məsələlərin Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynadığını, ölkə vətəndaşlarının mütləq əksəriyyətinin Konstitusiyaya təklif olunan əlavələr və dəyişiklikləri dəstəklədiyini nümayiş etdirmişdir.

¹²⁹ <http://www.yap.org.az/az/view/pages/68>

Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında əhəmiyyətli rol oynayan növbəti mühüm bir siyasi kampaniya beynəlxalq seçki qanunvericiliyinə uyğun şəkildə uğurla başa çatmış və xalq tamamilə azad, şəffaf, demokratik şəraitdə iradəsini ortaya qoymuşdur. Referendumun nəticələri vətəndaşların ölkə iqtidarına dərin inamını bir daha əyani şəkildə nümayiş etdirmişdir. Bu həm də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin yeritdiyi siyasətin ölkə vətəndaşları tərəfindən birmənalı dəstəkləndiyini deməyə ciddi əsaslar verir.¹³⁰

26 sentyabr 2016-cı il Referendumu

Azərbaycan demokratik inkişaf xəttinə sədaqətini hər zaman nümayiş etdirmiş, daim təkmilləşməyə ehtiyac duyan vətəndaş cəmiyyətinin bəşəri dəyərlərlə inkişafı prinsiplərini əldə rəhbər tutmuşdur. Bu istiqamətdə həyata keçirilən davamlı islahatların uğurlu nəticələri artıq göz qabağındadır. Azərbaycanda qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsi, icra mexanizmlərinin dövrün tələblərinə uyğun yenilənməsi və tənzimlənməsi, daha çevik idarəetmə mexanizminin formalaşması, çoxpartiyalı sistemin və vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsi, insanların sərbəst toplaşmaq azadlıqlarının təmin edilməsi demokratiyanın dinamik inkişafını təsdiq edən təkzibedilməz şərtlərdir. Müstəqil Azərbaycan inkişaf və gələcəyə baxış siyasətini bu möhkəm təməl üzərində qurmuşdur. Bu gün Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının yüksək səviyyədə təmin edilməsi dövlət siyasətinin prioritet məsələsidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Ana Qanununa - Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi məqsədilə 26 sentyabr 2016-cı ildə keçirilən ümumxalq səsverməsi (referendum) də ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının konstitusion təminatının daha da gücləndirilməsinə, demokratik təsisatların fəaliyyətinin və bütövlükdə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədlərinə xidmət göstərir. Konstitusiyaya təklif olunmuş və ölkə vətəndaşları dəstəklənmiş dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının bəyan etdiyi demokratiyanın inkişafı konsepsiyasının daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir.

26 sentyabr 2016-cı il ümumxalq səsverməsinin (referendumun) nəticələri Azərbaycan vətəndaşlarının iqtidara dərin inamını bir daha əyani şəkildə nümayiş etdirmişdir. Bu, həm də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin birbaşa rəhbərliyi altında həyata keçirilən siyasi və iqtisadi islahatların ölkə vətəndaşları tərəfindən birmənalı dəstəklənməsinin və müdafiə olunmasının bariz

¹³⁰ <http://www.yap.org.az/az/view/pages/69>

Postsovet Ölkələrində Konstitusiya İslahatlarının Müasir Mərhələsi: Konseptual Əsaslar Və İnnovasiyalar (Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Qazaxistan, Ukrayna Timsalında)

nümunəsidir.¹³¹ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında 3-cü dəfə dəyişikliklər 26 sentyabr 2016-cı il tarixdə ölkə prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir. Konstitusiyanın 23 maddəsində dəyişiklik edilmiş, eyni zamanda Konstitusiyanın mətninə 6 maddə əlavə edilmişdir. Onları dörd qrupda birləşdirmək mümkündür: insan hüquq və azadlıqlarının qorunması mexanizminin təkmilləşdirilməsi; siyasi idarəçilik təsisatlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi; dövlətlərarası və hökumətlərarası beynəlxalq müqavilələrin imzalanması rejiminin təkmilləşdirilməsi; insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasında bələdiyyələrin məsuliyyətinin artırılması.

Təklif olunan 23 dəyişikliyin 16-sı, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Digər dəyişikliklər isə siyasi idarəçilik təsisatlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, dövlətlərarası və hökumətlərarası beynəlxalq müqavilələrin imzalanması rejiminin daha da *təkmilləşdirilməsidir*.

Dəyişikliklərə nəzər yetirərsək, yeni referendum aktına əsasən dövlət başçısı Milli Məclisi buraxmaq səlahiyyətinə də malik olacaq, prezident seçilməklə bağlı 35, deputat seçilməklə bağlı 25 yaş məhdudiyəti aradan qaldırılmış, prezidentlik müddəti 5 ildən 7 ilə çıxarılmış, birinci vitse-prezident təyin olunmuşdur. Konstitusiya ilə bağlı təklif edilən bu dəyişikliklər Azərbaycanın inkişafı baxımından mühüm islahatlar kimi dəyərləndirilməlidir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda dövlətçiliyin güclənməsinə, cəmiyyətin və xalqın yüksək inkişafının təmin edilməsinə yönəlmiş təşəbbüs hesab etmək olar. Düşünürəm ki, istər parlament seçkiləri, istərsə də prezident seçkiləri ilə əlaqədar yaş həddinin götürülməsi demokratik prinsiplərə ziddiyyət təşkil edən məqamların aradan götürülməsi deməkdir.

Rusiyada Referendum İslahatları

Rusiya Federasiyası demokratik bir dövlətdir. "Demokratiya" anlayışının özü Rusiya Federasiyasındakı hakimiyyətin öz vətəndaşları tərəfindən bərabər hüquqlarla və Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasında bu hüquqların konsolidasiyası əsasında həyata keçirildiyini göstərir.

Siyasi hüquqlar və azadlıqlar hər bir insanın ölkənin həyatında, işlərinin idarə olunmasında fəal iştirakına yönəlib. Bu hüquqlar və azadlıqlar fərd və cəmiyyət, vətəndaş və dövlət arasındakı əlaqələrin təmin edilməsi üçün şərait yaradır. Konstitusiya sisteminin təməllərinin güclənməsi, demokratiyanın gerçəyi

¹³¹ <http://www.yap.org.az/az/view/pages/73>

və əhalinin siyasi mədəniyyət səviyyəsinin böyük ölçüdə siyasi hüquq və azadlıqlarla dövlətinə bağlı olmasıdır. Eyni zamanda siyasi hüquqlar və azadlıqlar ayrı-ayrılıqda deyil, şəxsin hüquq və azadlıqlarının fonunda, onlarla qarşılıqlı əlaqədə və hər şeydən əvvəl insana qarşı hörmətlə inkişaf edir.

Sərbəst seçkilərlə birlikdə referendum xalqın gücünün ən yüksək göstəricisidir. Bu, qərar qəbul etmək, ölkədə baş verən hadisələrə görə məsuliyyət daşıyan vətəndaşları görmək, insanların və hakimiyyətin maraqlarını birləşdirmək üçün ən yüksək legitimliyə nail olmaq üçün imkan verir. Eyni zamanda referendum hakimiyyətin şöbələrinin mübarizəsində təmsil olunan demokratiyaya qarşı mübarizə vasitə kimi istifadə edilə bilər; populizmlə peşəkarlığın əvəz olunması təhlükəsi daşıyır və buna görə də, qeyri-səlahiyyətli qərar qəbul oluna bilər.

Rusiya Federasiyası referendumu aşağıdakı normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir:

- 10.12.1948-ci il tarixli İnsan Hüquqları Ümumdünya Bəyannaməsi.
- Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Konvensiya 16.12.1966.
- 12.12.1993-cü il tarixli Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası.
- 28 iyun 2004-cü il tarixli "Rusiya Federasiyasının referendum haqqında"

Federal Konstitusiyaya Qanunu.

• 12.06.2002-ci il tarixli "Seçki hüquqlarının əsas təminatları və Rusiya Federasiyasının vətəndaşlarının referendumda iştirak etmək hüququ haqqında" Federal qanunu.

18 yaşına çatmış Rusiya Federasiyasının bütün vətəndaşları (azadlıqdan məhrum etmə yerlərində məhkəmə tərəfindən məhkum olunanlar istisna olmaqla) referendumda iştirak etmək hüququna malikdirlər. Rusiya Federasiyasının bütün vətəndaşları cinsi, irqi, vətəndaşlığı, dili, mənşəyi, əmlakı və rəsmi statusu, yaşayış yeri, dinə münasibət, inanc, ictimai birliklərə üzvlük və digər hallardan asılı olmayaraq, referendumda iştirak etmək hüququna malikdir. Referendumda iştirak edənlərin hamısı bərabər səsə malikdir. Referendumda iştirak azad və könüllüdür. Heç kəs referendumda iştirak etməmək, yaxud referendumda iştirak etmək, referendum keçirmək təşəbbüsünü irəli sürmək, referendum hazırlamaq və onun azad iradəsini pozmağa qadağa qoymaq üçün vətəndaşa təsir etmək hüququna malik deyil. Referendum ölkə daxilində hərbi və ya fəvqəladə hallar zamanı və ləğv edildikdən 3 ay müddətində keçirilə bilməz. Referendumun maliyyələşdirilməsi federal büdcənin hesabına həyata keçirilir.¹³²

¹³² Битюков А.Г., «Референдум в Российской Федерации: миф или реальность»

Rusiyada referendum keçirilməsinin tarixi, açıq şəkildə deyək ki, zəngin deyildir. Görünür, referendumu keçirmək fikrinə bir növ qeyri-rəsmi moratoryum qoyulmuşdur. Sovet konstitusiyaları referendum keçirilməsi imkanını təmin edirdi. Lakin referendomla əlaqədar konstitusiyaya müddəaları (bir çox digərləri kimi) sadəcə bir bəyanat idi. Sovet hakimiyyətinin mövcud olduğu bütün dövrlərdə referendum keçirilməsini tənzimləyən bir qanun olmadı. 1989-1990-cı illərdə demokratikləşmə prosesinin başlanğıcı ilə, referendum keçirilməsi ehtimalı, yəni ölkənin inkişafının ən vacib məsələləri barədə insanların fikirlərini birbaşa təsəvvür etmək məsələsi reallaşmağa başladı.

17 mart 1991-ci il. İttifaqın taleyi haqqında referendum. Referenduma çıxarılan məsələ: "Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqını hər hansı bir millətin hüquq və azadlıqlarının tam təminat veriləcək bərabər suveren respublikaların yenilənmiş bir federasiyası kimi qorumaq lazım olduğunu düşünürsünüz?" Aydındır ki, bu məsələdə əslində müxtəlif cavablara verilə biləcək bir neçə sual var. Bəzi siyasətçilər bunu düzgün saymırlar. SSRİ referendumu 1991-ci il martın 17-də, yalnız 15 ittifaq respublikalarından 9-da keçirilib. Referendumda səs hüququna malik olan SSRİ vətəndaşlarının 75,44% -i iştirak etmişdir. Sovet İttifaqının qorunması üçün sorğu iştirakçılarının 76,4% -i öz müsbət fikirlərini bildirmişlər. Lakin bir ildən az müddət sonra Sovet İttifaqı mövcudluğunu dayandırdı.

Eyni zamanda, RSFSR-də prezident postunu təqdim etmək üçün referendum keçirildi. RSFSR vətəndaşlarının 75,09% -i iştirak edib, onlardan 69,85% -i bu təklifi dəstəkləyib. Üç ay sonra, 12 iyun 1991-ci ildə Boris Yeltsin Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti seçildi.

12 dekabr 1993-cü il. Rusiya Federasiyasının yeni Konstitusiyasının qəbul edilməsi haqqında referendum. Səsvermədə seçicilərin 54,79% -i iştirak edib, onlardan 58,42% -i yeni Əsas Qanunu dəstəklədi. Bu, əslində, sonuncu ümumrusiya referendumu idi.

2003-2007-ci illərdə regionları daxil etmək üçün bir sıra subyektlərdə referendum keçirildi. Onlar yerli və formal xarakter daşıyırdı, əslində federal hökumətin qərarının qanuniləşdirilməsi prosesi idi.

2005-ci ildə Kommunist Partiyası ümumxalq referendumunun keçirilməsinə təşəbbüs göstərüb, bu referendum sosial-iqtisadi və siyasi mövzulara aid 17 məsələdən ibarət idi. Lakin Mərkəzi Seçki Komissiyası onlardan yalnız iki məsələni təsdiqlədi və Rusiya Federasiyasının Kommunist Partiyası Ali və Konstitusiyaya Məhkəmələrində iddia qaldıra bilmədi. Və sonra 17-25 sentyabr 2005-ci ildə ilk Xalqın referendumu keçirildi. Ölkənin inkişafı ilə bağlı öz baxışını dəstəkləmək üçün təxminən 7 milyon imza toplandı.

Rusiya Konstitusiyasının mətni dəfələrlə dəyişmişdir. Onların əksəriyyəti Rusiya Federasiyasının subyektlərinin tərkibi və adlarına dair 65-ci maddəsinə düzəliş edir. Lakin hətta maddə 65-ə edilən dəyişikliklər fərqli əsasə malikdir. Bəzi hallarda bu, Rusiya Federasiyasının subyektinin əsas qanununda (konstitusiya və ya nizamnaməsində) ad dəyişikliyinə nəticəsi olurdu. Digər hallarda bu, Rusiya Federasiyasının təsis qurumlarının birləşməsi və ya Rusiya Federasiyasının tərkibinə yeni subyektlərin qəbul edilməsi kimi baş verir. Lakin bunların konstitusiya islahatı olmadığını iddia edə bilərik.

Ən genişmiqyaslı 2014-cü ildə Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına edilən dəyişikliklər olmuşdur. Bu dəyişikliklər, əsasən Federasiya Şurasının, Rusiya Federasiyasının Ali Məhkəməsinin və Rusiya Federasiyasının Baş Prokurorluğunun tərkibinin formalaşması, Rusiya Federasiyasının Prezidentinin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi ilə bağlı idi.¹³³ Lakin bu düzəlişlərin islahatlara yaxın əhəmiyyətli, hətta konseptual təbiətinə baxmayaraq, yenə də islahat xarakteri daşmır. Biz bu islahatlarda dövlət hakimiyyətinin qurulmasının mövcud konstitusiya modelinin qismən düzəlişindən danışa bilərik

Lakin Rusiya Federasiyası Konstitusiyasının mətninin nisbi dəyişməzliyi ilə belə Rusiya Federasiyasının konstitusiya inkişaf modeli dəfələrlə dəyişdi. Xüsusilə federal quruluşdakı dəyişiklik nəzərə çarpırdı ki, ilk növbədə, müxtəlif ərazi səviyyəsində olan hakimiyyət orqanları arasında səlahiyyətlərin məhdudlaşdırılması sistemində baş verən təkrarlanan islahatlarla əlaqədar idi. Yerli özünüidarəetmə də inkişaf istiqamətlərini dəyişdirən əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bütün bunlar, bu əlaqələrin konstitusiya sabitliyinə zidd olaraq baş verdi, çünki onların ümumi konstitusiya prinsipləri konstitusiya qaydalarının təməlinə qoyulmuşdur.

Gürcüstanda Parlamentar Sistem

Gürcistan, 24 Ağustos 1995'te kabul edilen Anayasaya göre, 31 Mart 1991'da yapılan referandum ve 9 Nisan 1991'da kabul edilen bağımsızlık yasası ile bağımsız, üniter ve bölünmez bir devlet olarak kurulmuştur. Ülkenin yönetim şekli demokratik cumhuriyettir. Gürcüstan parlamenti prezidentin vetosuna qalib

¹³³ <https://www.novayagazeta.ru/articles/2013/12/12/57625-konstitutsionnaya-reforma-151-posledniy-shans-sohranit-rossiyu>

Postsovet Ölkələrində Konstitusiyaya İslahatlarının Müasir Mərhələsi: Konseptual Əsaslar Və İnnovasiyalar (Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Qazaxistan, Ukrayna Timsalında)

gələrək, nəhayət, Gürcüstanı parlament respublikasına çevirən yeni bir konstitusiyaya layihəsini təsdiq etdi. Prezidentin qanun layihəsi ilə bağlı fikirləri deputatların çoxu tərəfindən rədd edildi və üç dinləmələrdə qəbul edilmiş qərar üçün 117 deputat yeddi namizədlə səs verdi. Müxalifət bu qanun layihəsini bir partiyanın – hakim "Gürcü arzusu" partiyasının sənədi olduğunu bildirdi. Müxalifətdəki bəzi millət vəkilləri etiraz olaraq parlamentin iclasını tərk etdi.

Yeni konstitusiyada hansı dəyişikliklər öz əksini tapdı və nəyə görə iqtidar partiyası bir neçə ay davam edən müzakirlərə baxmayaraq, müxalifət və prezidentlə razılığa gələ bilmədi?

Gürcüstanda Konstitusiyaya Dəyişiklikləri

Yeni konstitusiyaya layihəsi üzərində iş 2016-cı ilin dekabrında Gürcüstanda keçirilən parlament seçkilərindən qısa bir müddət sonra başladı. İqtidar partiyası 2010-cu ilin islahatlarından sonra əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş olan ölkə konstitusiyasında çatışmazlıqlar olduğundan yenidən bu nəşrin dəyişdirilməsinin zəruri olduğunu bildirdi. Prezidentin səlahiyyətlərinin əhəmiyyətli bir hissəsi azaldı və əksinə, baş nazirin və hökumətin səlahiyyətləri genişləndi. Çoxları belə dəyişikliklərin səbəbi kimi o zaman prezident olan Mixail Saakaşvilinin ikinci prezidentlik dövrü sona çatdıqdan sonra baş nazir kürsüsündə oturaraq hakimiyyətdə qalmaq niyyəti olduğunu hesab edirdi. İqtidar partiyasının deputatları 2010-cu ildə baş verən dəyişikliklərin nəticəsində ölkənin əsas qanununda, o cümlədən hakimiyyətlərin bölünməsi məsələsində çox saylı səhvlər olduğunu aşkar etdilər. Konstitusiyaya komissiyasının işində iştirak edən Konstitusiyacı Vaxtanq Xmaladzenin sözlərinə görə, 1995-ci ildən etibarən

Gürcüstanın konstitusiyası hazırlanarkən, hansı hökumətin seçilmə modeli aktual olaraq müzakirə olunmuşdur.

Konstitusiya İslahatı

Yeni konstitusiyaya görə, 2018 seçkiləri Gürcüstan prezidentinin son birbaşa seçkisi oldu. 2024-cü ildən etibarən ölkənin prezidenti birbaşa seçki hüququ ilə deyil, 300 nümayəndəsi olan seçki kollegiyası tərəfindən seçilmiş olunacaq. Yeni konstitusiyanın əsas və ən mübahisəli cəhəti seçki sistemindəki dəyişikliklər və tam olaraq parlamentə proporsional seçki sisteminə keçid müddəti idi. Əvvəlcə, hakim partiya qarışıq sistemin ləğvi və proporsional seçki sistemə keçidi 2020-ci ilə vəd etmişdi, lakin sonra tarix 2024-cü təxirə salındı. Mövcud qanunvericiliyə görə, ölkə parlamenti qarışıq bir sistem tərəfindən seçilir. 150 deputatdan 77 nəfəri proporsional əsasda, qalan 73 millət vəkili - majoritar sistemə görə parlamentə seçilir. Müxalifət və bir çox ekspertin fikrincə, belə bir seçki sistemi hakimiyyətdə olan partiyanın xeyrinə işləyir və mandatların bərabər paylanmasına mane olur. Beynəlxalq Ədalətli Seçkilər və Demokratiya Cəmiyyətinin icraçı direktoru Mixail Benidze demişdir: "Son 25 ildə gördük ki, hakimiyyətdə olan partiyalar belə bir sistemdən mükəmməl istifadə edirlər, əksinə digər tərəflərin inkişaf etmək və onlarla birlikdə effektiv rəqabətə girməyə imkanları yoxdur. İqtidar partiyası parlamentin mandatların 77% -nin 49% -i əsasında qəbul etdiyi bu sistemin nəticəsidir"¹³⁴

Müxalifətin fikrincə, mütənasib seçkilərə keçid tarixini irəli çəkərək, hakimiyyət orqanları əsas sözlərinin üstündə durmadılar – qarışıq sistemin ləğvinə

¹³⁴ Джулия А. Джордж, «Один год «Грузинской мечты»»

nail olmadılar. Ekspertlər də razılaşırlar ki, mütəşəkkil seçkilərə keçidin dayandırılması mövcud islahatların əsas problemidir. Xmaladzenin sözlərinə görə, bu, o deməkdir ki, hökumətə parlamentin nəzarəti ilə bağlı klassik parlament sistemi həqiqətən 2024-cü ildən sonra işləyəcəkdir. İqtidar partiyası ilə müxalifət arasındakı razılıq yolunda bir maneə daha birbaşa prezident seçkilərinin ləğvi oldu.¹³⁵

İqtidar partiyası deyir ki, indiki prezident seçkiləri parlament sistemində optimaldır, lakin müxalifət bu addımın ölkənin əksəriyyətinin iradəsinə zidd olduğunu düşünür. Prezidentin özü də konstitusiyaya layihəsinin tənqidçiləri arasında yer aldı. O, layihəni Milli Məclisə geri qaytararkən iqtidar partiyasına 2020-ci ilədək başlanğıcda proporsional bir sistemə keçid planına keçməyi və Gürcüstanda ikitərəfli bir məclisin formalaşmasına qədər prezident seçkiləri prosesini müzakirə eləməyi təxirə salmağı təklif etdi. Konstitusiyaya əsasən, bu cür parlament ərazi bütövlüyü bərpa edildikdən sonra Gürcüstanda yaradılacaq.

ABŞ-ın Gürcüstandakı səfirliyi Venesiya Komissiyasının tövsiyələrini dəstəklədiklərini qeyd edərək, tərəflərin konsensus əldə edə bilməməsi ilə bağlı xəyal qırılığını ifadə etdiyini bildirib. Venesiya Komissiyası (Avropa Şurasının konstitusiyaya qanunvericiliyinə dair orqanı) bütün konstitusiyaya islahatının gedişatını müsbət qiymətləndirərək, parlament sistemində qarşı inkişafı tamamladığını qeyd etdi. Komissiya, həmçinin, proporsional seçki sisteminin təxirə salınması ilə əlaqədar təəssüf hissi ilə bunun konsensus üçün əsas maneə olduğunu bildirdi. Seçki sistemində aid məsələlərə əlavə olaraq, Venesiya Komissiyası hesab edir ki, siyasi partiyaların ərazi əsasları üzərində yaradılması qadağası əsassızdır və torpaq

¹³⁵ Джулия А. Джордж, «Один год «Грузинской мечты»»

mülkiyyətində ən mübahisəli dəyişikliklərdən biri olduğunu bildirirdi. Yeni konstitusiyaya əsasən, kənd təsərrüfatı torpaqları yalnız dövlət, vətəndaşlar və Gürcüstan vətəndaşlarının birlikləri, habelə özünüidarə qurumlarının mülkü ola bilər.

Ukraynanın Əsas Qanununda Dəyişikliklər

28 iyunda Ukrayna Konstitusiya gününü qeyd edir. 1996-cı ildən bəri Ukrayna Konstitusiyası bir neçə dəfə dəyişmişdir. Bir qayda olaraq, bu dəyişikliklər yeni prezidentlərin hakimiyyətə gəlməsi ilə üst-üstə düşürdü.

1996-cı il Konstitusiya Dəyişiklikləri

Konstitusiyanın qəbul edilməsi Ukrayna Ali Radasına asan başa gəlmədi: ilk olaraq, bir konsepsiya hazırlanmış, müzakirə edilmiş, sonra bir layihə hazırlanmış və parlament onu yekunlaşdırmışdır. 1996-cı ilin yayında Konstitusiya layihəsinə 6000 dəyişiklik edildi. İyunun 26-da prezident Leonid Kuçma işgüzar qrupun redaksiya heyətində Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə bağlı sentyabr ayında referendum keçirilməsi haqqında sərəncam imzaladı. Bu qərardan sonra Rada 24 saat fasiləsiz görüş keçirdi və 28 iyun tarixində saat 9-da ukraynalılara Əsas Qanunu təqdim etdi.

2000-ci il Konstitusiya Dəyişiklikləri

Konstitusiyayı dəyişdirmək üçün ilk cəhd 2000-ci ildə Leonid Kuçmanın prezidentliyində başlamışdır. Əsas Qanuna dəyişikliklərin ümumxalq referendumunun nəticələrinə əsasən qəbul edilməsi təklif edilmişdir. İki-palatalı parlamentin tətbiqi ilə bağlı məsələlər səsə qoyuldu; prezidentin parlamenti ləğv etmək hüququ, o bir ay müddətində daimi fəaliyyət göstərən bir çoxluq təşkil etməyə və ya 4 ay ərzində büdcəni təsdiq etməyə; 450-dən 300-ə qədər

Postsovet Ölkələrində Konstitusiya İslahatlarının Müasir Mərhələsi: Konseptual Əsaslar Və İnnovasiyalar (Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Qazaxistan, Ukrayna Timsalında)

deputatların azaldılması; habelə deputatların toxunulmazlığından məhrum etmə. Referendum dəyişiklikləri dəstəklədi, lakin onlar Konstitusiyaya daxil edilmədi.

2004-cü il Konstitusiya Dəyişiklikləri

8 dekabr 2004-cü ildə Ali Rada Konstitusiyaya düzəlişlər qəbul etdi. Onlar Ukraynanı parlament-prezident idarə üsullu dövlətə çevirirdi. Prezidentin səlahiyyətləri məhdudlaşdırılırdı, lakin parlament və hökumətin səlahiyyətləri əhəmiyyətli dərəcədə genişlənirdi. İndi Ali Rada Ukrayna prezidentinin təklifi ilə baş nazir, müdafiə naziri və xarici işlər nazirini, baş nazirin təklifi ilə isə Kabinetinin digər üzvlərini təyin edirdi. Baş nazirin namizədliyini prezident yalnız konstitusiyanın əksəriyyətini təşkil edən parlament fraksiyalarının koalisiyasının təklifi ilə parlamentə təqdim edə bilərdi. Əlavə olaraq, prezidentin vetosuna qalib gələn, 10 gün ərzində onun tərəfindən imzalanmayan və nəşr olunmayan qanun dərhal Ali Radanın sədrinin imzası ilə nəşr oluna bilərdi. 2007-ci ildə prezident Viktor Yuşenko referendum keçirilməsi və bu dəyişikliklərin ləğv edilməsi üçün konstitusiya şurasının yaradılması təşəbbüsü etdi, lakin bunu etmək mümkün olmadı.¹³⁶

2010-cu il Konstitusiya Dəyişiklikləri

2010-cu ildə Viktor Yanukoviç hakimiyyətə gəldikdən sonra Parlamentdə onun nəzarət etdiyi Regionlar Partiyası Konstitusiya Məhkəməsinə 2004-cü ildə keçirilmiş islahatın konstitusiyaya uyğunluğunu nəzərdən keçirməyi xahiş etdi. Nəticədə, Konstitusiya Məhkəməsi 2004-cü il Konstitusiyasını ləğv etdi və Konstitusiyanı 1996-cı ildəki versiyasına qaytardı. Bu qərar Konstitusiya

¹³⁶ <https://uiamp.org.ua/konstytucionnaya-reforma-strukturnyy-analiz>

Məhkəməsi tərəfindən 2004-cü ildə Konstitusiya islahatının qəbul edilməsi zamanı Konstitusiyada təsbit edilmiş prosedurun "pozulması" kimi izah edilmişdir. Beləliklə, 2010-cu ildə Ukrayna yenidən prezident-parlament respublikasına qayıtdı. Yeri gəlmişkən, 2012-ci ildə Viktor Yanukoviç Konstitusiya Məclisini yeni Konstitusiyaya hazırlamışdı, lakin bu, Avromaydan tərəfindən kəsildi.

2014-cü il Konstitusiya Dəyişiklikləri

Euromaidan qələbəsindən sonra, yeni hökumət yenidən Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının ləğvi məsələsini qaldırdı. 21 fevralda Ali Rada Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının parlamentdə səs vermədən qəbul olunduğu və 1996 və 2004-cü ildə Konstitusiyaların müddəalarına zidd olduğunu əsas gətirərək, 2004-cü il Konstitusiyasını bərpa etdi. Ukraynanın siyasi sistemində parlament yenidən əsas mövqedə oldu.

2015-ci il Konstitusiya Dəyişiklikləri

Petro Poroşenko prezident kimi vəzifəyə gəldikdən bir neçə ay sonra parlamentə Konstitusiyaya dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı qanun layihəsi təqdim olundu. Layihənin əsas yenilikləri arasında qeyd olunanlar var idi: regionların maliyyə baxımdan desentralizasiyası, prezidentə yerli şuraların ləğv edilməsi hüququnun və Donetsk və Luqansk bölgələrinin müəyyən ərazilərində yerli özünüidarəetmənin həyata keçirilməsi üçün xüsusi bir prosedur imkanının verilməsi. Bu layihəni millət vəkilləri yalnız birinci oxunuşda qəbul etdilər.

2016-cı il Konstitusiya Dəyişiklikləri

2 iyun 2016-cı ildə Ali Rada məhkəmə sisteminin yenidən qurulması və məhkəmə sistemini korrupsiyalı vəzifəli şəxslərdən təmizləmək məqsədi ilə ədliyyə sahəsində Konstitusiya dəyişikliklərini dəstəklədi. Məhkəmə islahatının əsas prinsipləri aşağıdakılar oldu:

- üç qatlı məhkəmə sisteminə qayıdış,
- Ədliyyə Şurasının yaradılması,
- Ukraynanın bütün hakimlərinin məcburi yenidən sertifikatlaşdırılması,
- ikili deklarasiya (öz və ailə üzvləri),
- habelə hakimlərin toxunulmazlıqdan məhrum edilməsi.¹³⁷

Ukrayna Postsovet ölkələrində konstitusiyayı ən gec qəbul edən ölkə oldu. 28 iyun Konstitusiyaya günü kimi qeyd olunur və rəsmi tətil günüdür.

Konstitusiyanın 13-cü fəslinə əsasən, Ukrayna konstitusiyasında dəyişikliklər yalnızca Ukrayna Ali Məclisinin üçdə ikisindən az olmayan bir hissəsinin razılığı ilə edilə bilər.¹³⁸ 2004-cü il 8 dekabr tarixində parlament konstitusiyanın dəyişiklikləri üçün 2222-IV nömrəli qanunu qəbul etdi.¹³⁹ Bu qanun 90% səs çoxluğu ilə, 2004-cü ildəki prezident seçkilərində yaşanan krizin həll edilməsinə dair digər qanunlarla birgə qəbul edildi. Qanun eyni gün ele parlamentdə gedən prezident Leonid Kuchma tərəfindən imzalandı və elan edildi. Bu dəyişikliklər Ukrayna Prezidentinin gücünü zəiflətdi, o Ukrayna Baş Nazirini namizəd kimi göstərmə hüququndan məhrum oldu və bu iş sadəcə olaraq parlamentə verildi. Prezident yalnızca Müdafiə Nazirini və Xarici İşlər Nazirini təyin etmə hüququna malik idi. Prezident, həmçinin, Ukrayna Kabinetinin üzvlərini işdən azad etmə hüququndan məhrum oldu, ancaq o parlamenti buraxma haqqını əldə etdi.¹⁴⁰

¹³⁷ <https://rian.com.ua/analytics/20150716/370627606.html>

¹³⁸ [BYT not to vote for prolonging term of parliament, president, Kyiv Post](#) (January 31, 2011)

¹³⁹ [Laws of Ukraine](#). Verkhovna Rada decree No. **2222-IV**: [About the amendments to the Constitution of Ukraine](#). Adopted on 2004-12-08. (Ukrainian)

¹⁴⁰ [The Handbook of Political Change in Eastern Europe](#), Edward Elgar Publishing, 2013, [ISBN 0857935372](#) (page 732)

2004-cü il konstitusiya dəyişiklikləri Narıncı İnqilab çərçivəsində parlamentdə yalnızca siyasi güclər arasındakı çəkişmələrlə və müzakirələrlə təsdiqləndi. Buna görə də müxtəlif daxili (Ukrayna siyasi partiyaları) və xarici qurumlar (Avropa İttifaqı, Avropa Parlamenti və s.) tərəfindən tənqidlərə məruz qaldı. Dəyişikliklər şərtsiz olaraq 1 yanvar 2006-cı ildən qüvvəyə mindi, digər dəyişikliklər isə 2006-cı ildə yeni parlamentin toplanmasından sonra 25 mayda qüvvəyə mindi.¹⁴¹

1 Oktyabr 2010-cu ildə Ukrayna Kostitusiya Məhkəməsi 2004-cü il dəyişikliklərini kostitusiyaya zidd olduğunu iddia edərək ləğv etdi.¹⁴² Məhkəmənin 2010-cu ildəki qərarı bir çox müzakirələrə səbəb olmuşdu. Avropa İnsan Haqları Müstəntiqi qərara gələ bilmək üçün dörd hakimin istefasının idarəçilərin təzyiqi altında baş verməsinə dair bir neçə şikayət almışdı.¹⁴³

Ukraynada yenidən 2014-cü ildə 21 fevral tarixində 8 dekabr 2004-cü il kostitusiyasının müddəalarının hüquqi qüvvəyə minməsinə dair qanun qəbul edildi. Bu aidiyyət komissiyaların hər hansı bir qərarı olmadan sadələşdirilmiş bir prosedura ilə keçirildi və 386 millət vəkili tərəfindən birinci və ikinci oxunuşda qəbul olundu.¹⁴⁴

¹⁴¹ [ELECTION DEFEAT A COLD SHOWER FOR YUSHCHENKO Archived](#) 2016-03-05 at the [Wayback Machine.](#), [The Jamestown Foundation](#) (29 March 2006)

¹⁴² Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 20-rp/2010 dated September 30, 2010 "[Archived copy](#)". Archived from [the original](#) on 2012-03-26. Retrieved 2014-03-11.

¹⁴³ Freedom House Report on the State of Democracy and Human Rights in Ukraine, April, 2011 - Source [Freedom house](#) http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/98.pdf

¹⁴⁴ [Ukrainian parliament reinstates 2004 Constitution, Interfax-Ukraine](#) (21 February 2014)

Qazaxıstanda Konstitusiyaya İslahatları

6 mart 2017-ci il tarixində Qazaxıstan Respublikasının Parlamenti ölkənin ali qanunverici orqanının hər iki palatasının birgə toplantısında Qazaxıstan Respublikasının Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərin təqdim edilməsinə dair qanun layihəsini qəbul etmişdir. Qanun Konstitusiyanın Prezident, Parlament və Hökumətin səlahiyyət bölgüsünə yönəlmiş 19 maddəsinə edilmiş 26 dəyişikliyi nəzərdə tutur. Dəyişikliklər xalqın liderinin “100 real addım” planının həyata keçirilməsinə yönəlib. Prezidentin sosial və iqtisadi sahədə öhdəliklərinin əsas hissəsi hökumətə həvalə edildi.¹⁴⁵

Gözlənilən dəyişikliklər ölkənin Konstitusiyaya Şurası, Baş Prokurorluq, Hüquq Mühafizə Orqanları Akademiyası, Həmkarlar İttifaqı Federasiyası, Hüquqşünaslar Birliyi, Ədliyyə Nazirliyinin Hüquqi Ekspertiza Mərkəzi, Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Milli Tədqiqat İnstitutu, eləcə də bir sıra QHT-lərin iştirakı ilə müzakirə edilmişdir. Dəyişikliklər, həmçinin, konstitusiyaya səviyyəsində hakimiyyət qolları arasında əlaqələrin balanslaşdırılması məsələsinə də aiddir. İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsinin yeni səmərəli mexanizmləri yaradılmışdır.

“Konstitusiyaya islahatı, ilk növbədə güclü prezident hakimiyyəti saxlanılmaqla, demokratiyanın daha da inkişaf etdirilməsi, xalq hakimiyyət sütununun möhkəmləndirilməsi, Parlament və Hökumətin öhdəliklərinin

¹⁴⁵ <https://www.ritmeurasia.org/news--2017-03-16--konstitucionnaja-reforma-v-kazahstane.-prodolzhenie-sleduet-28978>

artırılmasıdır” deyə Qazaxıstan Parlamenti Məclisinin və TürkPA-nın fəaliyyətdə olan sədri cənab Nurlan Niqmatulin bildirmişdi.¹⁴⁶

Hökumət tam hüquqlu icra orqanı olur. Parlamentə hesabat verilir. Prezident qanunun qüvvəsi olan fərmanların verilməsi imkanını itirir, onun qanunverici təşəbbüsü məhduddur. Eyni zamanda, Konstitusiya Nursultan Nazarbayevin millətin lideri statusunu müəyyənləşdirir.

Bundan başqa Konstitusiyaya yeni bir müddə əlavə olunur. Ona əsasən, dövlətin müstəqilliyi, hətta yeni Əsas Qanun qəbul olunmaqla belə dəyişdirilə bilməz. Bu müddə, aydındır ki, Avrasiya integrasiyası zamanı Qazaxıstanın müstəqilliyi ilə bağlı təşvişə düşənləri sakitləşdirmək məqsədi daşıyır.

Bu konstitusiya islahatı göstərir ki: Nazarbayev, aktiv siyasi fəaliyyətdən ayrıldıqdan sonra daxili siyasi sabitliyin qorunması mexanizmlərinin yaradılması ilə məşğul olur. Bu, təəccüblü deyil. Nursultan Nazarbayev postsovet məkanında ən qoca siyasətçidir. 33 il əvvəl (1984-cü ildə) Qazaxıstan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, 28 il əvvəl (1989-cu ildə) - Qazaxıstan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi olmuşdur.

Mövcud islahat, məclis tərəfindən formalaşan və ona hesabat verən hökumətin rolunu artırmaqla, parlamentin təmsilçiliyində başçılıq kürsüsüylə mübarizənin mərkəzinə diqqət yetirməlidir. Ancaq parlament hökumətinin özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, bir qrup, prezidentliyin qazandığı şəkildə məclis qazana bilməz. Müxalifət istənilən halda təmsil olunacaq və siyasi mübarizəni davam etdirə biləcək.

¹⁴⁶ <https://www.ritmeurasia.org/news--2017-03-16--konstitucionnaja-reforma-v-kazahstane.-prodolzhenie-sleduet-28978>

Konstitusiyaya edilən dəyişiklikdən sonra prezident hakimiyyət qolları arasında ali orbit rolunu oynayacaq. Ölkə başçısı bundan sonra, əsasən, milli təhlükəsizlik, xarici siyasət kimi məsələlərə diqqət yetirəcək. Hökumət və parlamentin rolu yetərinə güclənəcək. Səlahiyyətlərin bir hissəsi hökumətə və digər icra strukturlarına veriləcək.

Belə tədricən keçirilən islahatlar da məntiqlidir. Sadəcə bir siyasi sistemi aradan qaldıraraq digəri ilə dərhal əvəz etmək və onun işləməyini gözləmək olmaz. Siyasətçilər və siyasi qüvvələr mərkəzi hakimiyyət orqanlarının yeni rolu və yeni imkanlarını istifadə etməlidirlər. Siyasi strukturlar bir-birini istifadə etmək, yeni şəraitdə necə işləməyi öyrənməlidirlər. İslahatın həyata keçirilməsi yeni qanunvericilikdə əlavə tənzimləmə, səlahiyyətlərin mümkün bir şəkildə yenidən bölüşdürülməsi tələb olunan çətinlikləri aşkar etməlidir.

Nəticə

Konstitusiyaya hər bir dövlətdə qanunun əsas mənbəyidir, ölkənin hüquq sisteminin əsasını təşkil edir. Aliliyinə əsaslanaraq o, yüksək hüquqi müdafiədən yararlanır, xüsusilə də bir çox ölkələrdə (Belarus, Rusiya və s.) onun dəyişməsi üçün ciddi prosedurlar nəzərdə tutulur. 90-cı illərdə müstəqillik əldə etdikdən sonra bütün MDB ölkələrində yeni Konstitusiyaya qəbul edilmişdir. MDB ölkələrində aparılan islahatların əsas istiqamətlərindən biri dövlət hakimiyyəti sisteminin gücləndirilməsinin zəruriliyi ilə əlaqədar olaraq, hakimiyyətin qolları arasında səlahiyyətlərin yenidən bölüşdürülməsi idi. Postsovet ölkələrində müstəqillik hərəkəti bir çox respublikalarda müstəqillik yolunda kütləvi itkilərə səbəb oldu. Müstəqilliyin bəyan edilməsi bu ölkələrdə yeni konstitusiyaya qəbul edilməsini tələb etdi. Cəmiyyətin yenidən qurulması yönündəki fəaliyyətlər yalnız yeni

konstitusiyanın qəbulundan sonra dəqiqlik və aydınlıq qazandı. Yenidən qurulma prosesində konstitusiya qəbul edilməzdən əvvəl, köhnə konstitusiyaya dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. İlk öncə respublikaların adındakı "Sovet Sosialist" sözləri ləğv edildi, dövlət rəmzləri, dövlət bayraqları və milli marşlar dəyişdirildi. Güc strukturlarının ayrılması prinsipi, çoxpartiyalı sistem, xüsusi mülkiyyət və s. haqqında qanunlar və konstitusiya qanunları qəbul edildi. Dövlət orqanları arasında hakimiyyətin bölüşdürülməsi prinsipinə yenidən baxıldı, prezidentlik institutu yaradıldı, siyasi partiyalar, seçkilər (parlament və prezidentlik), yeni əmlak növləri haqqında qanunlar qəbul edildi. Bir sıra MDB dövlətlərində konstitusiya islahatlarının ən vacib istiqaməti prezidentin konstitusiya və hüquqi statusunun dəyişdirilməsidir. Bir çox dövlətlərdə prezidentlik qurumu uzun müddət sabit və ənənəvi hala gəlmişdir. Lakin bu, hansısa bir universal prezidentlik modelinin olduğunu göstərmir. Müxtəlif dövlətlərdə bu, yalnız konstitusiya doktrinası və siyasi praktikaya görə deyil, milli xüsusiyyətlərə görə də fərqlənir. Buna görə də, MDB dövlətləri prezidentliyin optimal modelini axtarırlar. Beləliklə, yuxarıda göstərilən nümunələr də bunu subut edir. Prezident dövlət orqanları sistemində mərkəzi şəxsdir və prezidentlik qurumunun səmərəli təşkili və işləməsi dövlətdə konstitusiyalaşmanın təmin edilməsi üçün zəruri şərtidir.

İstifadə Olunmuş Ədəbiyyat Siyahısı

1. Alesker Aleskerov, Eski Sosialist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri (doktora tezi), Ankara ,2007
2. Armaoğlu, f., 20. Yüzyıl siyasi tarihi, genişletilmiş 14. Basım, Alkım yayınları, Ankara, (t.y.).
3. A.N.Dəmirov, Ş.N.Ismayılov, Q.F.Hüseynov, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Hüququn Əsasları ,Bakı :Qanun ,2002.
4. Битюков А.Г., «Референдум в Российской Федерации: Миф Или Реальность» 2014 .С.10-12.
5. Бурчак, Ф.Г., «Конституция Украины (Украинской Республики) от 28 Июня 1996 Г.», Вводная Статья ,
http://www.constitution.garant.ru/doc_3864907.htm
6. Бурчак, Ф.Г., http://www.constitution.garant.ru/doc_3864907.htm
7. [Byt Not To Vote For Prolonging Term Of Parliament, President, Kyiv Post](#) (January 31, 2011)
8. Дербишайр, Дж.Д., Дербишайр, Я., 2000, С. 465-466.
9. Джулия А. Джордж, «Один Год «Грузинской Мечты»» 2013 Ноябрь — Декабрь.
10. [Election Defeat A Cold Shower For Yushchenko Archived](#) 2016-03-05 At The [Wayback Machine.](#), [The Jamestown Foundation](#) (29 March 2006)
11. Freedom House Report On The State Of Democracy And Human Rights In Ukraine, April, 2011 - Source [Freedom House](#)
12. Gonenc, L., Prospect For Constitutionalism In Post Communist Countries, Martinus Nijhoff Publishers (First Edition), The Hague, New York, 2002.

13. [Laws Of Ukraine](#). Verkhovna Rada Decree No. **2222-iv**: [About The Amendments To The Constitution Of Ukraine](#). Adopted On 2004-12-08. (Ukrainian)
14. [Ukrainian Parliament Reinstates 2004 Constitution](#), [Interfax-Ukraine](#) (21 February 2014)
15. [The Handbook Of Political Change In Eastern Europe](#), [Edward Elgar Publishing](#), 2013, [Isbn 0857935372](#)(Page 732)
16. Summary To The Decision Of The Constitutional Court Of Ukraine No. 20-Rp/2010 Dated September 30, 2010 ["Archived Copy"](#). Archived From [The Original](#) On 2012-03-26. Retrieved 2014-03-11.
17. <http://www.yap.org.az>
18. www.azerbaijan.az
19. www.ria.ru
20. www.wikipedia.com
21. www.novayagazeta.ru
22. www.ritmeurasia.org
23. www.eadaily.com
24. <http://www.mfa.gov.tr>
25. www.uiamp.org.ua, український інститут аналізу і менеджмента політики
26. http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/98.pdf

"KÜLTÜRLERARASI DİYALOG VE HOŞGÖRÜ: AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN DENEYİMLERİNİN SİYASAL ANALİZİ"

Yusif AĞAYEV¹⁴⁷

Sinan DEMİRTÜRK

Xülasə

Risiklərin idarəedilməsi və gələcəyə yönələn cəmiyyətin inkişafını təmin etmək üçün multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir. Digər mədəniyyətlərin mahiyyətini, xüsusiyyətlərini, tarixini və nailiyyətlərini öyrənmədən, onlara qarşı tolerant münasibət, onların nümayəndələrinə hörmət, qarşılıqlı anlaşma, sivilizasiyaların dialoqunu qurmaq mümkün deyil. Bu gün dünyada baş verən hadisələrin təhlili göstərir ki, sivilizasiyalar arasında dialoqun qurulması və inkişafı həyatı zərurətə çevrilməkdədir. Lakin problemə baxış hansı aspektdən dəyərləndirilir? sual aktuallığını saxlayır. Problemin əsasını sivilizasiyalararası dialoqda üç bucaq əks etdirir. Tarixi ənənə, yaxşı idarəetmə, insan potensialı. Bu qeyd edilən bucaqların əksidir. Şübhəsiz ki, ümummillə lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi bu siyasət nəticəsində qorunub saxlanılmış və inkişaf etdirilmiş tolerantlıq mühiti dövlətimizin dünya mədəniyyətinə böyük töhfəsi, gələcək nəsillər üçün əvəzsiz dəyəridir.

Açar sözlər:

sivilizasiyalararası dialoq, Azərbaycanın multikulturalizm modeli, tolerantlıq, tarixi ənənə, yaxşı idarəetmə, insan potensialı

Anahtar kelimələr:

kültürələrarası diyalog, Azərbaycan'ın çokkültürlülük modeli, hoşgörü, tarixi gələnek, iyi yönetim, insan potansiyeli

Ключевые слова:

межцивилизационный диалог, модель мультикультурализма в Азербайджане, толерантность, историческая традиция, хорошее управление, человеческий потенциал

Abstract:

Multiculturalism is the crucial tool of intercultural dialogues and civilizations in order to manage risks and ensure sustainable development of society. It is not possible to be tolerant, to respect representatives of other cultures, create mutual understanding and civilizations' dialogues without learning of those cultures, history and achievements. The analysis of the events occur today indicates that, establishment and development of dialogue among civilizations has become a necessity of life. However, from which point of view the problem is assessed? The question keeps its urgency. The basis of the problem demonstrates triangle dialogues between civilizations. Historical traditions, good governance, human resources. These are the points of above-mentioned angles. Indeed, as the result of the policy founded by national leader Heydar Aliyev and successfully continued by President Ilham Aliyev, preserved and developed tolerance

¹⁴⁷ Azərbaycan Cümhuriyyəti Cümhurbaşkanı yanında Kamu Yönetimi Akademisi "Azərbaycan dili və konuşma kültürü" kafedrasının doçenti

Kültürlerarası Diyalog Ve Hoşgörü: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Deneyimlerinin Siyasal Analizi

of our country is a great contribution to the culture of tolerance in the world and priceless value for the future generations.

Ключевые слова:

межцивилизационный диалог, модель мультикультурализма в Азербайджане, толерантность, историческая традиция, хорошее управление, человеческий потенциал

Azerbaycan, tarih boyu batı ile doğu arasında köprü rolünü oynamış çeşitli din ve kültürlerin kavuştuğu bir mekan olmuştur. Mevcut ortam oluşumunda Azerbaycan'ın tarihi gelişimi, coğrafi konumu, nüfusunun etnik içeriği ve diğer faktörlerin büyük rolü olmuştur. Bin yıllar itibariyle mevcut tarihsel ortam çeşitli dinlerin ortak varlığına her türlü imkan sağlamıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Azerbaycan topraklarında putperestlik, Zerdüştlük, Hıristiyanlık, İslam ve diğer birçok dini inançlar şu veya bu düzeyde yayılmış, birbirine karşılıklı etki göstermiş ve genel olarak manevi hayatın özelliğini göstermiştir. "Azerbaycan kültürü çeşitli dönemlerde çeşitli uygarlık başarılarından yararlanmış ve aynı zamanda onların bazılarının beşiği başında durmuş öyle karmaşık ve zengin bir fenomendir ki, onu basit, standart tefekkürle idrak etmek, benimsemek imkansızdır" (7, s.1).

Sosyalist kampının çöküşü ile dünyanın mevcut siyasi haritası değişmiş, bazı yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Ekonomik, ekolojik ve demografik sorunlarla birlikte, manevi değerler sisteminin hızlı oluşmaması veya oluşmakta olan değerler sistemine amaçlı kenar müdahaleler sonucunda maneviyat sorunları da keskinleşmiştir.

Böyle bir dönemde dünya dinleri arasında mevcut farklılıklara dayalı "uygarlıkların çarpışması" teorisi ortaya çıkmış ve kendi taraftarlarını bulmuştur. Bazı "güçler" genellikle kendi faaliyetlerini haklı çıkarmak için dini faktörden de kullanmak niyetinde olmuşlardır. Harvard Üniversitesi profesörü Samuel Huntington 1993 yılında "The Clash of Civilizations" ("Uygarlıkların çarpışması") adlı makalesini "Foreign Affairs" dergisinde yayımlamıştır. Bu makalede o, "uygarlıkların çarpışması" adlı teorisini toplumun tartışmasına vermiştir. Sonraları bu makale kitab şeklinde yayımlanmıştır (8, s.16). Huntington'ın görüşlerine göre, yeni yüzyıl uygarlıkların çarpışması asrı olacaktır.

Teori kamuoyu, teorisyen ve pratik siyasetçilerin geniş ilgisini çekmiştir. Hatta bu gün bile teori çeşitli tür ölçülmektedir. Bazıları Huntington konseptini gerçeğe uygun teori gibi değerlendirirse, diğerleri onun yararsız olduğunu söylemektedirler. S.Huntingtonun tezlerine göre, insanlığın geleceği birbirinden tarihi geçmişi, kültürel gelenekleri, özellikle de dini itiraf mensupluğuna göre farklı "uygarlıkların çarpışması" ile nitelendirilecektir. Amerika aliminin görüşüne göre, demokratik Batı ile komünist Doğu'nun siyasi çatışması ile gösterilen «soğuk savaş" tam sonraki dönemde çekişme ve çatışmaların temel kaynağını ideoloji ve siyasi görüşler değil, din ve kültürdeki farklar oluşturacaktır. Kendisi de "gelecekte en kanlı ihtilaflar, uygarlıkları birbirinden ayıran sınırlar boyunca gerçekleşecektir" (9).

Bilimsel analizlere göre, bu gibi cidden risk yönetimi ve geleceğe yönelik toplumun gelişimini sağlamak için çokkültürlülük kültürlerin ve uygarlıkların diyalogunun zorunlu aletidir. Diğer kültürlerin mahiyetini, özelliklerini, tarihi gelişim ve başarılarını öğrenmeden, onlara karşı hoşgörülü ilgi, onların temsilcilerine saygı, karşılıklı anlayış, uygarlıkların dialogunu kurmak imkansızdır. Bugün dünyada yaşanan olayların analizine göre, uygarlıklar arasında diyalogun kurulması ve geliştirilmesi hayati zarurete dönüşmektedir. Bu anlamda ideolojilerin karşılaştırılması, çeşitli kültürlerin asimilasyonu, ulusal-kültürel değerlerin korunması, sanal alemin manevi etki fırsatları daha çok insan faktörü ile ilgilidir. Bilim ve eğitime dayalı sivil gelişmenin ve bilim toplumunun kurulmasına hizmet eden stratejinin hedefinde de bu gibi etkilere karşı bağımsızlık oluşturma önemini barındırmaktadır. Böyle bir ortamda beşer medeniyetinin çeşitli kültürlerinin korunması için dinler ve kültürler arasında diyalogun oluşması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan hoşgörü ve tolerans gelenekleri zengin olan ülke ve bölgelerin tecrübesi örnek olabilir. Azerbaycan bir çok milletlerin ve dini itirafların huzurlu birlikte yaşamasının eşsiz örneğidir. Azerbaycan topraklarında yaşayan çok sayıda etnik ve dini gruplar arasında sağlam ilişkilerin şekillenmesinde onların aynı yaşam kaderini yaşamaları faktörünün de büyük rolü olmuştur. Tarih boyunca Azerbaycan'da yaşayan halklar defalarca güçlü devletlerden bağımlı duruma düşmüş ve oluşmuş

ortam onları dünya bakışındaki farklılıklara rağmen, yaklaşmaya sürüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması bölgede dini tolerans gelenekleri için asıl denemeye dönüştü. Bu gelişmelerin sonucunda eski müttefik cumhuriyetlerin halkları bağımsızlıkla birlikte, dini inanç özgürlüğü de kazanmış oldular. Azerbaycan'daki mevcut hoşgörünün temelleri için en büyük tehlikeyi binlerce huzurlu sakinin ölümüne ve bir milyondan fazla vatandaşlarımızın doğma yurtlarını terketmek zorunda olmasına neden olan Ermeni saldırganlığı yaratıyordu. Fakat bu olaylar cumhuriyetdeki dini itiraflar arasındaki ilişkilere kritik olumsuz etki gösteremedi. Haydar Aliyev'in iktidara geliştinden sonra bu ilişkiler ciddi iyileşti. Çağdaş Azerbaycan'da devlet-din ilişkileri kanunlarla düzenlenir. Tüm dini ihtilaflar yasa önünde eşittir ve aynı statüye sahiptir. Ülke vatandaşlarının çoğunluğunu oluşturan Müslümanların haklarının korunması yanında, devlet ülkede yayılmış diğer dinlere de kaygı göstermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesi uyarınca her bir kişi vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir (1, s.16). Anayasanın 18. maddesinin 1 ve 3 fıkralarında gösterilen, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde din devletten ayrıdır, tüm dini inançlar, kanun karşısında eşittir, insan kimliğini aşağılayan, insanlık ilkelerine aykırı olan dinleri yaymak ve tebliğ etmek yasaktır. "Dini inanç özgürlüğü hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu her kişinin dinle olan ilişkisini belirlemek ve açıklama hakkına ve bu hakkı hayata geçirmeye teminat oluşturur (10). Modern çağın yeni çağrılarının hayatımıza ve tefekkürümüze getirdiği yenilikler hayatın çeşitli alanlarını kapsadığı gibi, düşünce tarzını, yeni ideolojilerin oluşumunu gündeme getirmeye, onları yeni dönemin değerleri açısından tartışmaya zemin oluşturur. "Din beşer kültürünün sadece bedelsiz manevi mirası değil, hem de her yeni gelen neslin yaşadığı, öğrendiği ve ilgilendiği hakikat gerçektir" (11, s.197). Bağımsızlık kazandıktan sonra ülkemizde geçiş dönemi olarak adlanan karmaşık bir zamanda manevi değerlerin sürekliliğinin sağlanması son derece zordu oldu. 70 yıl boyunca mevcut olan milli-manevi köklerden uzaklaşma süreci sonuçlarının ortadan kaldırılması bu alanda ciddi devlet politikalarının belirlenmesini talep ediyordu. En önemli mesele ideolojik vakuumu belirlemek ve yeni aşamanın öne sürdüğü görevleri gerçekleştirmektir. Azerbaycan halkının Milli Lideri Haydar Aliyev Azerbaycan'da başlanan yeni tarihi dönemde milli-manevi gelişimin tüm yönlerini kapsayan stratejik eğitim yapmakla, bu alanı devletçiliğin manevi dayanaklarından birine çevirdi. "Hoşgörü, tolerans çok geniş bir kavramdır. O hem insani ilişkilerin, hem insan toplumunda yaşanan süreçlerin, hem de devletlerarası, milletlerarası, dinlerarası ilişkilerin birçok taraflarına aittir ... O, sadece dinlerin birbirine toleransı değil, hem de birbirinin adetlerine, maneviyatına tolerans, kültürlere tolerans demektir" (12). Dünyada yaşanan tehdit ve çağırışların fonunda Azerbaycan'da gerçekleştirilen siyaset tarihi geleneğe, insan potansiyeline ve iyi yönetime dayanır. Bu açıdan dünyaya çok kültürlü yaşam tarzının tebliği, çokkültürlülük yılının ilanı ile açık mesajlar veriliyor. Yukarıda belirtilen üç faktörün araştırılması şu anlama geliyor ki, Azerbaycan her zaman çeşitli etnik grub temsilcilerinin kültürleri ve dinlerinin entegre mekanına dönüşmüştür. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi nüfusunun temsilcileri arasındaki hoşgörü ve dostluk ilişkileri Azerbaycan halkının hümanist kültürü için her zaman karakteristik olmuştur (2, s.102).

Azerbaycanda dini anıtlara ilgi din ve devlet arasındaki ilişkilerin göstergesidir: "Azerbaycan'da devlet sadece camileri ve dine ait olan diğer anıtlar dikip restorasyon etmiyor. Aynı zamanda, diğer dinlere ait mabetler de tamir ve inşa edilmektedir. Tabii ki, burada devlet politikaları da, bu politikanın esasları da doğru kuruldu. Bu bizim yaşam tarzımızdır. Bu bizim dünyaya bakışımızdır. Biz böyle yaşıyor ve böyle yaşayarak kendimize, bölgeye ve dünyaya ispat ediyoruz ki, çokkültürlülük mevcuttur. Çokkültürlülük göreceli olarak yeni kavramdır. Mahiyet itibarıyla ise çeşitli kültür ve dinlere mensup olan kişilerin birlikte yaşamaları demektir. Yani bu kavram Azerbaycan'da yüzyıllardır mevcut olup, bu gün de mevcuttur ve güçlenmektedir. Azerbaycan halkı çeşitli dönemlerde çeşitli sosyal-siyasi kuruluşlarda yaşadı. Buna rağmen, tatmin edici durum olarak, bağımsızlık döneminde bu olumlu eğilimleri her zaman güçlenip ve güçlenmektedir. Başarılı gelişimimizi güçlendiren faktörler şunlardır" (9). Analizlere göre, ülkede bu alanda gerçekleştirilen etkinliğin temelinde üç faktör: Tarihi gelenek, iyi yönetim ve insan potansiyeli vardır. Söz konusu bu üç faktör tarih boyunca oluşmuştur. Azerbaycan çeşitli kültürlerin, uygarlıkların karşılıklı anlayış ortamında bir araya geldiği, çok kültürlü değerleri yaşam tarzına dönüştüren nadide ülkelerdendir. Çokkültürlülük aynı ülkede yaşayan çeşitli halkların temsilcilerinin

Kültürlerarası Diyalog Ve Hoşgörü: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Deneyimlerinin Siyasal Analizi

kültür haklarını tanıyan hümanist bakış açısı ve ona uygun olan politikadır. "Çokkültürlülük kültürlerin ve uygarlıkların diyalogunun zorunlu aletidir" (13).

Kabul edilen gerçek şu ki, çokkültürlülük Azerbaycan toplumunu karakterize eden değere dönüşmüştür ve ülkemizde yüzyıllardır çeşitli halkların ve dinlerin temsilcilerine saygıyla yaklaşımı geleneği mevcut olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti ikinci kez bağımsızlığını yeniden yaptıktan sonra işte Haydar Aliyev'in yönetim mahareti, onun siyasi bilgelik ve öngörüsü sonucunda bu gelenek prensipler düzeyine yükselmiş, devlet politikasının önemli yönü gibi kanıtlamıştır. Milli Lider söylüyordu: "Avrupa ile Asya'nın kovaşuğunda, Büyük İpek Yolu'nun üzerinde bulunan Azerbaycan'da Zerdüş, ateşperestlik gibi eski dini inançlar kendi izlerini bırakmış, İslam, Hıristiyanlık ve Musevi dinleri yüzyıllar boyunca diyalog ve karşılıklı anlayış ortamında huzurlu birlikte yaşamış ve halen yaşamaktadır. Azerbaycanın Doğu ile Batı'nın kavuşmasında önemli rolü olmuştur" (14).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde şimdiye kadar sürekli biçimde gerçekleştirilen çok kültürlü politikası gereği sürdüren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev geleneksel olarak ülkemizde yaşayan halkların, dini toplulukların temsilcileri ile periyodik görüşüyor, onları dini bayramları ile ilgili tebrik ediyor. Başkanın emriyle Azerbaycan Cumhuriyeti Milletlerarası, çokkültürlülük ve dini konularda Devlet Müsteşarlığı tesis edilmesi, Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi'nin kurulması bu alana gösterilen ilginin bariz göstergesidir. Aynı zamanda, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in imzaladığı "2016 yılının Azerbaycan'da" Çokkültürlülük yılı "ilan edilmesi hakkında" emrine göre, çokkültürlülük geleneklerinin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ülke yönetiminin sürekli ilgi odağıdır (5). Cesaretle söyleyebiliriz ki, Azerbaycan artık dünyada çokkültürlülük ve kültürlerarası diyalog mekanı olarak kabul edilmiştir. Halkımızın sahip olduğu çok kültürlü değerlerin dünyaya sunulmasında, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında medeniyetler diyalogun teşvik edilmesinde, çokkültürlülüğün Azerbaycan modelinin tanıtım alanında Haydar Aliyev Vakfı da eşsiz hizmetlerde bulunmuştur.

Bu noktada şunu da diyelim ki, Azerbaycan çokkültürlülük prensiplerini dünyada tebliğ eden ender ülkelerdendir. Bugün çokkültürlülük Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet politikasının önceliğine dönüşmüştür. Yaşadığımız günlerin gerçeği şudur ki, artık çokkültürlülüğün Azerbaycan modeli mükemmel şekilde oluşmuştur. Maalesef, dünyanın birçok ülkelerinde çatışmalar ve insani sorunlar ayrı ayrı halkların trajedisine dönüşmüştür. Aynı zamanda, bu çatışmalar milli ve dini zeminde gerçekleşmiştir. Batı dünyasında İslamofobinin eğilimleri çoğaldığı bir zamanda Doğu dünyasında ideolojiler, inançlar, mezhepler arasında çatışmalar artıyor ve daha da derinleşiyor. Bu ise sonunda kültürler ve kültürlerarası çelişkileri derinleştiriyor.

Bazı Batı devletleri çokkültürlülüğün yönetimini son derece karmaşık olması ile ilgili ondan vazgeçiyor, onun bir değer olarak iflasa uğradığını açık şekilde belirtiyorlar.

Son yıllarda dünyada yaşanan çatışmalar, özellikle bazı liderlerin uygarlıklar ve kültürler arası gerilimine yol açan siyasi beyanatları geçen gün gerginleşen ilişkilerin düşmanlık sınırına ulaştığından haber veriyor. Bu yüzden de dünyada kültürlerarası diyalogun rolünün hakimiyeti teşkil etmesi ve küresel sorunların entelektüel, kültürel, hoşgörülü düzlemde çözümü oldukça önemlidir. Bu alanda potansiyeli güçlü olan ülkelerin diyalog konularında girişimlerinin ve rolünün artırılması da önemli faktörlerdir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2016 yılı ülkemizde "Çokkültürlülük yılı" ilan etmekle dünyaya daha bir barış mesajı vermiştir. Bu adımla teyit ediliyor ki, Azerbaycan devleti kendi topraklarında yaşayan tüm halkların sevecen ve dostça birlikde yaşamının, onların kültürel gelişiminin, adet ve geleneklerinin korunmasının teminatıdır. Azerbaycan'ın kültürler arası diyalogun merkezine dönüştüğünü vurgulayan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev dünyada barışın sağlanmasında diyaloglara büyük ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Gerçekten de, bu gün Azerbaycan sadece Doğu'dan Batı'ya ve Batı'dan Doğu'ya giden yolların köprüsü değil, hem de siyasi ve ekonomik çıkarların, dinlerin, kültürlerin, uygarlıkların da kavuştuğu ve birbirini karşılıklı olarak tamamladığı siyasi-ekonomik ve kültürel-manevi merkeze dönüşmüştür. 3. Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu'nun resmi açılış töreninde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev konuşmasında söylemiştir: "Azerbaycan uygarlıkların, kültürlerin ve dinlerin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Biz Avrupa ve Asya arasında bulunmaktayız. Elbette ki, bu

coğrafi konum Azerbaycan'ın kültürel çeşitliliğinde yardımcı olmuştur. Yüzyıllar boyunca tüm kültürler, dinler ve etnik grupların temsilcileri Azerbaycan'da barış ve haysiyet ortamında bir aile gibi yaşamışlardır. Biz iftihar ediyoruz ki, bu olumlu eğilimler bağımsızlık yıllarında daha da güçlenmiştir. Bizim tarihi anıtları dikkate almak yeterlidir ki, Azerbaycan'ın kültürel çeşitliliği açık olarak bilinsin. Biz tarihi ve kültürel irsimizle gurur duyuyoruz. Dünyanın en eski camilerinden olan, 743 yılında inşa edilmiş cami Azerbaycan'ın eski şehri Şamahıda bulunmaktadır. Dünyanın en eski kiliselerinden biri - Kafkas albanlarının Kilisesi Azerbaycan'ın diğer eski şehri Şeki yakınlarındadır. Ortodoks ve Katolik kiliseleri, havralar, ateşperestler tapınağı bizim kültürel irsimizin parçasıdır ve biz bununla gurur duyuyoruz. Bu gün Azerbaycanda tüm dinlerin ve etnik grupların temsilcileri yaşıyor ve ülkemizin başarılı gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Sanırım, bu, bizim en büyük servetlerimizdendir. Biz bundan gurur duyuyoruz ve çokkültürlülük değerlerinin, barış, işbirliği ve karşılıklı anlayışın teşviki için çeşitli uluslararası etkinlikler yapıyoruz. Düşünüyorum ki, pozitif eğilimlerin güçlenmesi için dünyada böyle tedbirlere, açık tartışmalara ve fikir alımına verimine ihtiyaç vardır "(4). Kururla söyleyebiliriz ki, Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği başarılı siyasi strateji sonucunda "uygarlıklararası diyalogun Azerbaycan modeli" üzerinde uluslararası bilimsel camia bugün münazaralar etmekte, halkımızın gelenek ve geleneklerinden kaynaklanan yüksek değerlerin öğrenilmesi ve uygulanmasının bilimsel şekilde incelemesini önemi hakkında sohbet açıyorlar. Tesadüfi değildir ki, bu gün Azerbaycan kültürlerarası çatışmanın belirtileri olarak ortaya çıkan küresel sorunların çözümünde karşılıklı işbirliği çağrılarını yapan bilim, din ve siyaset görevlilerinin bulunduğu bir mekana dönüşmüştür. Azerbaycan kültürlerin, uygarlıkların bulunduğu mekan olarak tüm dünyada kabul edilmektedir. Bu anlamda kültürlerarası diyalogun, çokkültürlülüğün Azerbaycan modeli tüm dünyanın dikkatini çekmektedir.

Uygarlıklar ve kültürlerarası diyalog sürecinin devamlılığını sağlayan Azerbaycan Doğu ile Batı arasında köprüdür. Azerbaycan'ın ekonomisi, bilimsel-kültürel potansiyeli öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, sadece, iki kültür arasında köprü rolünü oynamıyor, uygarlıkların her ikisinin taşıyıcısı olmakla onların birliğini temsil ediyor. Son yıllarda kazanılmış büyük ekonomik başarılar Azerbaycan'a kendisinin uluslararası konumunu güçlendirmek, Doğu ile Batı arasında tuttuğu uygun coğrafi durumdan daha iyi bir şekilde kullanılmasına imkan sağlamıştır. Ülke Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Azerbaycan çokkültürlülüğünün kendine özgürlüğünü yüksek değerlendirecek açıklamıştır: "Tarihi İpek yolunda bulunan Azerbaycan çeşitli uygarlıkların bulunduğu mekan olarak yüzyıllar boyu milli-kültürel renklilik ortamının oluştuğu, ayrı ayrı ulusların ve din temsilcilerinin barış, huzur, karşılıklı anlayış ve diyalog koşullarında yaşadığı belde olarak biliniyordu. Ülkemizde çokkültürlülük artık alternatif olmayan hayat tarzı haline gelmiştir "(4). Çokkültürlülüğün Azerbaycan modelinin oluşturulması ve başarı kazanmasında aşağıda belirtilen üç faktörün önemli rolü olmuştur. 1. Tarihi gelenek, 2. İyi yönetim, 3. İnsan potansiyeli

Yukarıda belirtilenlere göre; diyebiliriz ki, ülkede insan faktörünün gelişimi açısından karmaşık önlemlerin alınmasına, gençlerin çokkültürlü değerlerle şekillenmesine her zaman özel önem verilmiştir. İnsanın her yönden gelişmesine, güçlenmesine ve yönetimine yönelik siyasetin merkezinde öncelikle Azerbaycan vatandaşı, özellikle Azerbaycan gençliği durmaktadır. "Siyah altın" ın "insan altını"na dönüşmesine yönelik stratejide bilgi ve becerinin önemli bir rolü vardır. "... Petrol faktörünün insan sermayesine dönüşümü insan potansiyelinin gelişmesine neden olur. Stratejik önem taşıyan, tükenmeyen ve sürekli gelişen doğal kaynaklar arasında en büyük öneme sahip olan insan potansiyeli ise her zaman gelişmenin belirleyici faktörü olarak hareket etmiş ve etmektedir. Son zamanlar ülkelerin gelişmesinin, nüfusun yaşam düzeyi ve refahının bilgi ve becerilerden bağımlı olması insan faktörünün önemini bir kez daha ön sıraya çıkarmıştır (6).

Bu yaklaşım yukarıda belirttiğimiz üçgenin maddelerinden ileri gelmiştir. Bilimsiz, eğitimsiz ne diyalog, ne barış, ne de hoşgörü sağlanamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu alanda yaptığı hat bile söylemeye esastır ki, o, sadece maddi kaynakları ile değil, aynı zamanda manevi kaynakları da dahil olmak üzere yüksek maneviyatı, toleransı, çokkültürlü yaşam tarzı ve birlikte yaşayabilme, barışa eğilimli olması ile diğer devletlere örnek gösterilebilir. Milli Lider Haydar Aliyev'in temelini koyduğu ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarıyla sürdürdüğü siyaset neticesinde muhafaza edilmiş ve geliştirilmiş çokkültürlü değerler dünya kültürüne katkıdır.

Kültürlerarası Diyalog Ve Hoşgörü: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Deneyimlerinin Siyasal Analizi

EDEBİYAT:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Bakü:"Kanun",2011
2. Aliyev H., Bağımsızlığımız ebedidir, Bakü:" Azerneşr", 1997-2004
3. **İlham Aliyev'in Üçüncü Bakü Uluslararası İnsani Forumu'nun açılış törenindeki konuşması**, <http://www.president.az/articles/15172>
4. İlham Aliyev'in III Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu çıkışı, <http://www.president.az/articles/15172>
5. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Emri, Bakü, 11.01.2016 <http://www.president.az/articles/17437>
6. Alekperov U., Günümüzde Azerbaycan'da sosyo-ekonomik ve manevi gelişmenin armonisi I sanal yuvarlak masa, 2014 <http://cdn.bbmm.az/pdf/rt1.pdf>
7. Xelilov S., Doğu'da ve Batı'da milli-manevi değerler http://psychology.az/salahaddin_halilov.php
8. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996
9. P.Darabadi, "Uygurlıkların çatışması" veya Samuel Huntington'ın neoatlantizmi, <http://newtimes.az/az/politics/3026>
10. Dini inanç özgürlüğü hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, Bakü, 20 Ağustos 1992
11. Мец А. Мусульманский Ренессанс, М.:» Наука», 1973
- 12.Azerbaycan-hoşgörüye örnek ülke <http://xalqqazeti.com/az/news/politics/56945>
13. Azerbaycan çokkültürlülüğün başlıca mekanlarından biridir <http://www.interaztv.com/society/1838>.
14. Azerbaycanda hoşgörü http://www.azerbaijan.az/GeneralInfo/TraditionReligion/traditionReligion_03_a.html#to

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YOXSULLUQ VƏ İŞSİZLİK
PROBLEMLƏRİNİN LƏĞVİ İSTİQAMƏTİNDƏ AQRAR BÖLMƏNİN VƏ
SAHİBKARLIQ MÜHİTİNİN FORMALAŞMASI (2004-2014-CÜ İLLƏR)
FORMATION OF AGRARIAN UNIT AND ENTREPRENEURSHIP IN THE
DIRECTION OF ABOLITION OF POVERTY AND UNEMPLOYMENT IN THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2004-2014)
ФОРМИРОВАНИЕ АГРАРНОЙ ЕДИНИЦЫ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В
НАПРАВЛЕНИИ ЛИКВИДАЦИИ БЕДНОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (2004-2014 ГОДЫ)**

Adıgözəlova Günel Rüstəm qızı¹⁴⁸

Summary

keywords: credit, budget, income, tax, development, software

Social policy is concerned with the ways societies across the world meet human needs for security, education, work, health and wellbeing. Social policy addresses how states and societies respond to global challenges of social, demographic and economic change, and of poverty, migration and globalisation.

Резюме

ключевые слова: кредит, бюджет, обмен, доходы, налоги, развитие, программное обеспечение

Социальная политика является неотъемлемой частью общей политики любого государства, залогом любых экономических достижений страны. Успехи Азербайджана являются наглядным тому подтверждением. Страна не смогла бы развиваться без проведения сильной социальной политики, так как основной целью всех осуществляемых реформ и мер по развитию является благополучие и благосостояние каждого гражданина республики.

Ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq islahatlar yolu ilə irəliləyən Azərbaycan özünün yeni inkişaf konsepsiyasını yaratmağa nail olmuşdur. Neft və təbii qaz ixracından əldə olunan gəlirlər qeyri-neft sektorunun, insan kapitalının inkişafına yönəldilmişdir. Regionları inkişaf etdirmək, orada mövcud olan əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etmək, əlverişli investisiya mühiti, müasir tipli yeni müəssisələr yaratmaq, infrastrukturu

¹⁴⁸ Sumqayıt Dövlət Universiteti adigozelli.87@mail.ru

Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluq Və İşsizlik Problemlərinin Ləğvi İstiqamətində Aqrar Bölmənin Və Sahibkarlıq Mühitinin Formalaşması (2004-2014-Cü illər)

yeniləmək, məşğulluğu maksimum səviyyədə təmin etmək Azərbaycanda sosial-iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Misal üçün, bunu deyə bilərik ki, 2004-cü ildə qəbul olunan “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci illər üçün sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nı reallaşdırmaq məqsədi ilə əlavə 17 sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncamlar Quba-Xaşmaz, Şəki-Zaqatala, Dağlıq Şirvan, Lənkəran, Aran, Gəncə-Qazax və Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonlarında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsini nəzərdə tuturdu. (Naxçıvanlı, 2012:30 s.)

Təbii ki, ölkədə yaradılan əlverişli mühit iqtisadi inkişafda yeni mərhələyə keçid üçün münbit mühit formalaşdırır. Bu sahədə dövlət zəruri hüquqi bazanın yaradılmasını təmin edir, müxtəlif layihələrin reallaşdırılmasına maliyyə yardımı göstərir. Qeyd olunan dövlət proqramının davamı olaraq qəbul olunan və 2009-2013-cü illəri əhatə edən ikinci dövlət proqramı bir sıra xüsusiyyətləri və yenilikləri ilə seçilir.

Tarazlı və balanslaşdırılmış sosial iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün bu dövlət proqramında konkret məqsəd və vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Davamlı inkişafı təmin etmək üçün qeyri-neft sektoruna diqqəti artırmaq, sahibkarlıq mühitini daha da yaxşılaşdırmaq, sahibkarlığı, xüsusilə də milli sahibkarlığı inkişaf etdirmək, xarici bazarlara ixrac olunan məhsulların həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətini artırmaq, beynəlxalq standartlara cavab verən müasir infrastruktur obyektləri yaratmaq, kommunal xidmətin keyfiyyətinin yüksəltmək, əhalinin məşğulluq və yoxsulluq səviyyəsi məsələlərində ciddi islahatlar aparmaq proqramda nəzərdə tutulan əsas vəzifələr sırasındadır.

Qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycanda yaradılan makroiqtisadi sabitlik böyük əhəmiyyətə malikdir. Orta illik inflyasiya tempinin və milli valyutanın məzənnəsinin məqbul səviyyədə saxlanılması, gömrük dərəcələrinin optimal səviyyədə qorunması, xarici borcların səmərəli şəkildə idarə olunması, valyuta gəlirlərinin artması, büdcə-vergi siyasətinin gücləndirilməsi, dövlət xərclərinə nəzarətin artırılması və s. amillər ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərən məsələlərdir.

Sahibkarlığın inkişafı ölkədə yoxsulluq və işsizlik problemlərinin həll edilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün sahibkarlığın inkişafında dinamizmə nail olmaq, ixrac potensialının artırılmasında kiçik və orta sahibkarlığın rolunu artırmaq, dünya bazarına inteqrasiyanı sürətləndirmək, sahə, regional və texnoloji baxımdan sahibkarlığı inkişaf etdirmək, müəssisələr arasında işgüzar münasibətləri yüksək səviyyəyə çatdırmaq, ticarət yarmarkalarını təşkil etmək, sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilənin qarşısını almaq lazımdır. (Nuriyev, 2013: 43 s.)

Son illərdə dünyada baş verən poseslər qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirməyi tələb edir. İxrac potensialı, sağlam rəqabət mühiti, beynəlxalq normalara uyğun standartlaşma aşağıda göstərilən məsələlərin həllini zərurət olaraq qarşıya qoyur;

a) özəl sektorda ixracyönümlü malların keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərini artırmaq;

b) milli sahibkarların xarici bazarlarda mövqeyini qorumaq və möhkəmləndirmək;

c) ticarət, məişət, yaşə sahələrində xidmət səviyyəsini yüksəltmək;

e) istehlak mallarının keyfiyyətinə və standartlara cavab verməsinə nəzarət etmək.

Aparılan islahatlar birbaşa kənd əhalisinin sosial rifah halını yaxşılaşdırılmasına, kəndlərdə yoxsulluq probleminin azaldılmasına xidmət etmişdir. Qarşıya qoyulan vəzifələr bu sahədə yeni idarəçilik mexanizminin yaradılmasını da tələb edir. Bu tələb nəzərə alınaraq, 2004-cü ildə bir sıra yeni qurumlar yaradılmışdı: Dövlət Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Agentliyi, Dövlət Baytarlıq Xidməti, Dövlət Fitosanitar Xidməti, Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi. Nəticə etibarilə, kolxoz və sovxozların ləğvi, onlara məxsus əmlakın kəndlilərə pulsuz paylanması, bəzi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən müəssisələrin özəlləşdirilməsi də müsbət qiymətləndirilməlidir. (Salahov, 2004: 51 s)

Hətta aqrar sahədə inkişafı daha da dinamikləşdirmək və bu sahədə sahibkarlığı dirçəltmək üçün kənd təsərrüfatı istehsalçıları 2009-cu ilin yanvarın 1-dək bütün vergilərdən azad edilmişdilər. Kənd təsərrüfatının inkişafını təbii ki, texniki təchizat olmadan təsəvvür etmək olmaz. Bu baxımdan, regionların 2004-2008-ci illər üçün inkişaf proqramında kənd təsərrüfatının müasir texnika ilə təchiz olunması məsləsi mühüm yer tutmuşdu. Proqramda nəzərdə tutulan tədbirlər planının həyata keçirilməsini sürətləndirmək məqsədi ilə “Aqrolizing” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdı. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin dəstəyi ilə yaradılan və səhmləri 100 faiz dövlətə mənsub olan bu cəmiyyətin ilkin mərhələdə fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə, 2005-2006-cı illər üçün əvvəlcə 100, bunun ardınca isə 150 milyon manat vəsait ayrılmış, lizing haqqında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada, əsas vəsaitə aid edilən daşınan əşyaların idxal gömrük rüsumundan və idxal zamanı əlavə dəyər vergisindən azad olunması rəsmiləşdirilmiş və bu barədə Nazirlər Kabinetinin qərarı təsdiq olunmuşdur. 2004-2008-ci illər üzrə regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramının yekunlarına həsr olunmuş konfransda bu barədə məlumat verilmişdir . (Qarayev, 2010: 158s)

Aqrar bölmədə inkişafa təkan vermək üçün respublika Prezidentinin 2004-cü il oktyabrın 23-də imzaladığı ““Aqrolizing” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə məxsus kənd təsərrüfatı texnikasının hüquqi və fiziki şəxslərə lizing verilməsi və ya lizing yolu ilə satılması Qaydalarının” təsdiq edilməsi haqqında fərmanda “Aqrolizing” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı zəruri tədbirlərin həyata

Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluq Və İşsizlik Problemlərinin Ləğvi İstiqamətində Aqrar Bölmənin Və Sahibkarlıq Mühitinin Formalaşması (2004-2014-Cü illər)

keçirilməsi məsələləri də öz əksini tapmışdır. Bu tədbirləri həyata keçirmək məqsədilə, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış təkliflər planı çərçivəsində dövlət büdcəsindən 100 milyon manat vəsait ayrılmışdı. (Səmədzadə, 2009: 60 s.)

Maraqlı məqamlardan biri də ölkə ərazisində ailə-kəndli təsərrüfatlarının yaradılması və onlara dövlət dəstəyinin verilməsi ilə bağlıdır. 2006-cı ildə qəbul edilən “Ailə kəndli təsərrüfatının üzvlərinə onların statusunu, əmək fəaliyyətini və əmək stajını təsdiq edən vəsiqənin forması və verilmə Qaydaları” haqqında normativ aktı xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikasının 2005-ci il 22 noyabr tarixli “Ailə kəndli təsərrüfatlarının yaradılması haqqında Qanun” əsasən və Nazirlər Kabineti tərəfindən “Ailə kəndli təsərrüfatlarının illik dövriyyəsinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi haqqında” qərarına uyğun olaraq, bu təsərrüfatların illik dövriyyəsinin yuxarı həddi təsərrüfatın bir üzvü üçün şərti maliyyə vahidinin 2000 misli miqdarında müəyyən edilmişdir. (Qarayev, 2010: 61 s)

Ailə-kəndli təsərrüfatının qeydiyyatı bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir. Təsərrüfat başçısı müvafiq bələdiyyə idarəsinə ərizə ilə müraciət edir və ərizədə ailə üzvləri və ailə kəndli təsərrüfatının yerləşdiyi ərazi barədə məlumat verir. Şəxsiyyət vəsiqələrinin sürətləri də işə əlavə olunur. Bələdiyyə idarəsi iki gündən gec olmayaraq, ərizəyə baxmalıdır. Sonda bələdiyyə orqanı ailə başçısına rəsi qeydiyyat sənədi – vəsiqə verir. Qeydiyyat sənədi üçün heç bir rüsum ödənilmir. Bələdiyyə orqanının reyestr kitabında, ailə kəndli təsərrüfatlarının qeydə alınması haqqında qeyd aparılır. Bu təsərrüfatlar ləğv olunduqda və yaxud statusunu itirdikdə də reyestr kitabında bu barədə qeyd aparılır. Bələdiyyə idarəsinin ailə kəndli təsərrüfatına verilən sənəddə təsərrüfat üzvlərinin statusu, fəaliyyət növü və əmək stajı göstərilir. Qeyd olunan sənəd təsərrüfat başçısına, ailə kəndli təsərrüfatının bələdiyyədə qeydə alınmasından sonrakı 5 gün müddətində təqdim olunur. Qeydiyyat vəsiqələri Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən hazırlanır, nömrələnir və müvafiq ərazilər üzrə bələdiyyələrə çatdırılır.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi istiqamətində avtomobil yollarının tikintisi, yol infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi həmişə prioritet istiqamət hesab olunmuşdur. Yerli əhəmiyyətə malik və yerli hakimiyyət orqanlarının sərəncamında olan avtomobil yollarının tikintisi, saxlanılması, təmiri, yenidən qurulması və istifadəsini həyata keçirmək məqsədilə 2005-ci ildə Nəqliyyat Nazirliyinə 70 milyon manat ayrılmışdı. (Quliyev, 2006: 42 s)

Qeyd olunması vacib olan məqamlardan biri də, 2006-cı ildə Abşeron rayonunun Xırdalan qəsəbəsinə şəhər statusunun verilməsi oldu.

Azərbaycan Respublikasının sosial müdafiə sistemində əlillər və fiziki qabiliyyəti olmayan insanların sosial təminatı məsələsi də mühüm yer tutur. 2004-

cü ildə “Əlillərin sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin Dövlət Proqramı” və “İş axtaranların və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin Dövlət Proqramı” qəbul edildi. Bu dövlət proqramları BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi Əlillərin Hüquq Bəyannaməsinə, Kopenhagen Ümumdünya Zirvə Toplantısında Azərbaycan hökumətinin bu sahə ilə bağlı üzərinə götürdüyü öhdəliklərə, milli qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq hazırlanmışdı. Bu da ölkəmizi sosial dövlət olaraq qarşısında duran əsas vəzifə kimi cəmiyyətin ən çox qayğıya və yardıma ehtiyacı olan qrupunun-əlillərin hüquqlarının qorunması və təminatı kimi məsələlərə biganə olmayan dövlət kimi dünyaya tanıtdırır. (Həsənov, 2017: 38 s)

Bu dövlət proqramlarında yer alan və həyata keçirilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edən məsələlər sırasına əlillərin texniki-bərpa vasitələri ilə təmin edilməsi, sanatoriya kurort müalicəsi, ixtisaslaşdırılmış internat evləri, sağlamlıqlarını itirən şəxslərin müalicəsi üçün dövlət tərəfindən maliyyə yardımının göstərilməsi, ölkə daxilində reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması, ünvanlı yardımların göstərilməsi, mənzil problemlərinin həllinə xüsusi dövlət qaygısı, əlillərin asudə vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün uyğun şəraitin yaradılması, əlillik problemi ilə bağlı informasiya təminatı və cəmiyyətin diqqətini bu məsələyə yönləndirilməsi və.s aiddir.

İş axtaranların və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsi Dövlət Proqramı”nın əsas məqsədi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında və əmək bazarında mövcud vəziyyəti nəzərə alaraq, 2004-2008-ci illərdə işsizlərin və işaxtaranların sosial təminatı sahəsində əsas istiqamətləri müəyyənləşdirmək olmuşdur. Proqram “2003-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”nın müddəalarına və Avropa Sosial Xartiyası ilə bağlı ölkəmizin götürdüyü öhdəliklərə uyğun olaraq hazırlanmışdır. Burada əsas istiqamət dövrün tələbləri nəzərə alınaraq, işaxtaranların və işsiz vətəndaşların peşə və ixtisas hazırlığı, məşğulluq xidməti orqanlarının nəzdində yenidən hazırlıq və ixtisasartırma kurslarının təşkil olunması idi. Bu məqsədlə də, 2004-cü ildən başlayaraq, ölkənin müxtəlif regionlarında peşə və ixtisasartırma kursları, məsləhət xidmətləri, əmək birjalari, əmək yarmarkaları təşkil olundu. (Hümbətov V., Abdullayev E., Ziyadov M, 2013:12 s)

2004-cü ildə “Əmək miqrasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunun tətbiqindən sonra xaricdə yaşayan vətəndaşlarımızın işə düzəlməsinə, orada onların hüquqlarının qorunmasına metodiki və hüquqi kömək göstərilmiş, həm də daxili bazarı əcnəbilərin qeyri-qanuni fəaliyyətindən qorumaq istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirilmişdir. Əlbəttə ki, bu sahədə kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyini də unutmamaq olmaz. Bu baxımdan, 2004-cü ilin 20

Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluq Və İşsizlik Problemlərinin Ləğvi İstiqamətində Aqrar Bölmənin Və Sahibkarlıq Mühitinin Formalaşması (2004-2014-Cü illər)

aprelində “İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsi meyarlarının hədləri” təsdiq edilməsi haqqında Nazirlər Kabinetinin qərarı mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. (Quliyev, 2006: 33 s.)

Sahibkarlığın inkişafına dəstək vermək və dövlət qayğısını artırmaq üçün 2004-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri hesabına ölkə üzrə 6991 sahibkarlıq subyektinə 323,4 min manat kredit verilmişdir. Beşillik proqram çərçivəsində sahibkarların maliyyələşmə mənbələrinin sayını artırmaq üçün müxtəlif regionlarda 567 filial və 99 bank şöbəsi fəaliyyətə başlamışdır. Tez-tez keçirilən biznes forumlar, xarici iş adamlarının Azərbaycana səfərləri, sahibkarlıqla bağlı geniş maarifləndirmə işinin aparılması, informasiya təminatının yüksək səviyyəyə çatdırılması həyata keçirilən siyasətin müsbət tərəflərindəndir. Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında” 25 oktyabr 2007-ci il tarixli 2458 nömrəli sərəncamı sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün hüquqi bazanı daha da genişləndirmişdir. (Mirzəzadə, 2008: 60 səh) Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2011-ci ilin yanvar ayının 17-də Davosda keçirilən iqtisadi forumda Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqeyə malik olduğunu xüsusi olaraq vurğulamışdır. Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə aparılan islahatlar nəticəsində yeni sosial-iqtisadi mühit formalaşmış, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə artmış, bu sahədə yeni normativ hüquqi baza da yaradılmışdır. Çox müsbət haldır ki, azad biznes mühitinin inkişafı istiqamətində aparılan islahatların nəticəsidir ki, Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən 2008-ci ildə hazırlanan və biznesin inkişaf istiqamətlərini özündə əks etdirən məşhur “Doing Business” hesabatında Azərbaycan biznes ölkəsi kimi tanınmış, həm də dünyanın biznes sahəsi üzrə ən islahatçı ölkəsi elan olunmuşdu.

“Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət dəstəyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 23 yanvar tarixli sərəncamına uyğun olaraq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının istifadə etdikləri yanacaqın, motor yağının və mineral gübrələrin dəyərinin orta hesabla, 50 faizinin dövlət tərəfindən ödənilməsi müsbət dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. (Həsənov, 2011: 45s)

2012-2017-ci illərdə dünyada həm siyasi, həm də sosial-iqtisadi proseslər ümumilikdə böhranlı xarakter almışdı. Xüsusilə də, İEOÖ-də daxili tələbatın zəifləməsi, xarici mühitin pisləşməsi, əsas xammal növlərində qiymət dəyişikliyi, dünyada işsizliyin və yoxsulluğun hələ də yüksək səviyyədə olması, qlobal maliyyə bazarlarında qeyri-sabitliyin mövcudluğu, hətta İEOÖ-də də borc probleminin davam etməsi böhranın mövcudluğunu göstərən əsas amillərdən hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının 2012-ci ildən iqtisadi inkişaf tempi özünəməxsusluğu ilə seçilir. Təkcə bu faktı qeyd etmək lazımdır ki, 2012-ci ildə ölkədə 54,0 milyard manat dəyərində və ya əvvəlki il ilə müqayisədə 2,2 % çox ÜDM istehsal olunmuş, adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 5884,5 manat və ya 7490, 5 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Hətta 2010-2012-ci ilin statistik məlumatlarına görə bu iki il ərzində ÜDM-in artım tempində iqtisadi və sosial dəyişikliklər qeyri-neft sektorunun hesabına mümkün olmuşdur. Xüsusilə də qeyri neft sektorunda iqtisadi islahatların davamlı olaraq həyata keçirilməsi, idxaldan asılılığın azaldılması, daha çox yerli xammalla işləyən və rəqabət qabiliyyəti yüksək olan məhsullar istehsal edən sənaye sahələrinin yaradılmasına, azad biznes mühitinin əlverişli inkişafına dəstək verilməsi, rəqabət mühitinin təkmilləşdirilməsi, hətta ölkə sahibkarlarının maarifləndirilməsi istiqamətində müəyyən işlərin görülməsi diqqətəlayiq məsələlərdəndir. (Nuriyev, 2013:18 s)

Konsepsiyada öz əksini tapmış əsas məqsədlər sırasında sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək, iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi üçün mümkün variantlardan yararlanmaq, qeyri-neft sektouunu dirçəltmək, ətraf mühitin qorunması və məşğulluq problemlərinin köklü şəkildə həllinə və nəticə etibarilə, əhalinin davamlı və layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasına nail olmaq kimi vəzifələr aiddir. Bütün bunları nəzərə alaraq, tədqiq olunan dövrdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında həyata keçirilən tədbirləri qənaətbəxş və məhsuldar hesab etmək olar. Ən əhəmiyyətli məqam ondan ibarətdir ki, bəzi layihələrin Azərbaycanda ilk dəfə həyata keçirilməsinə baxmayaraq, ciddi uğurlar və yüksək nəticələr əldə olunmuşdur. Təbii ki, bu uğurların əldə olunmasında Prezident İlham Əliyevin diqqət və qayğısını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasında Yoxsulluq Və İşsizlik Problemlərinin Ləğvi İstiqamətində Aqrar Bölmənin Və Sahibkarlıq Mühitinin Formalaşması (2004-2014-Cü illər)

Ədəbiyyat:

1. Aydın Mirzəzadə; Azərbaycan, zaman, inkişaf. Bakı Azərbaycan., 2008, 608 səh
2. İbrahimov İ.H (2002) , Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı: Təhsil EİM
3. Naxçıvanlı A (2012) , Şəxsiyyətin qüdrəti. Bakı: Yazıçı
4. Nuriyev Ə.X. (2013) Azərbaycanca iqtisadi inkişaf və modernləşmə siyasətinin konseptual əsasları. Bakı: Avropa
5. Həsənov R. (2011) Tənəzzüldən stabilliyə, stabillikdən tərəqqiyə doğru təkamülün xüsusiyyətləri və perspektivləri. Bakı: Azər nəşr
6. Hübətov V., Abdullayev E., Ziyadov M. (2013) Azərbaycanın tərəqqisi uğrunda. Bakı: Adiloğlu
7. Qarayev Ə. (2010) Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət. Bakı: İDEAL-PRINT
8. Quliyev T. (2006) Menecmentin əsasları. Bakı: Azər nəşr
9. Salahov S.V. (2004) Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı: Nurlar
10. Səlimxanlı D. (2004) Diplomatiyadan siyasi olimpə qədər yol. Bu yol İlham Əliyevin yoludur. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК СУБЪЕКТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Людмила РАДОВЕЦКАЯ¹⁴⁹

Аннотация: в современных условиях существования государство хотя и остается доминирующим субъектом обеспечения безопасности, однако далеко не единственным и далеко не самым эффективным. Свидетельствами этих процессов есть сегодняшние события и реалии в современной Украине, которая активно борется с угрозами ее безопасности, которые ставят под вопрос ее дальнейшее существование как государства. В статье анализируются новые субъекты формирования политики безопасности в Украине, представители гражданского общества, их роль, место и формы деятельности согласно законодательству по обеспечению безопасности в современных условиях государственности в этой стране.

Ключевые слова: гражданское общество, институты гражданского общества, безопасность, субъекты обеспечения безопасности Украины, формы обеспечения безопасности, правовая деятельность.

Доминирующие в последнее время тенденции развития общественных отношений в Украине, новейшие самоорганизационные особенности субъектов обеспечения безопасности делают государство ведущим, однако не единственным субъектом ее обеспечения.

Обеспечение безопасности – это, фактически деятельность, которая относится к органическим потребностям существования и развития социума и связывается в первую очередь с государством как уникальной безальтернативной на сегодня организацией общественной жизни, производением цивилизации. Оно связывается с обязанностью государства по обеспечению бескризисного оптимального функционирования ее институтов, и общества в целом. И именно государство в своем арсенале обладает для этого необходимыми государственно-властными полномочиями, реализуемыми через государственные органы, которые, выполняя свои задачи, осуществляют фактически свои законодательно определенные обязанности. Для ряда государственных органов эти обязанности

¹⁴⁹ Доктор философии в праве (кандидат юридических наук) Доцент кафедры теории и истории государства и права Национальной академии Службы безопасности Украины Lradovetska@ukr.net

выполняются наряду с другими им присущими и законодательно определенными функциями, в то время как отдельных государственных органов, функция обеспечения безопасности является основной.

В то же время, в механизме реализации функции обеспечения безопасности уполномоченными субъектами, наделенных властно-государственными полномочиями, особое место принадлежит гражданскому обществу через народ, граждан, и его институциональные образования – институты гражданского общества.

Основным важнейшим субъектом обеспечения безопасности является украинский народ как первичный субъект формирования государственной политики – граждане Украины всех национальностей, носитель полновластие. По ч. 1 ст. 5 Конституции носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ. Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и органы местного самоуправления. Право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит исключительно народу, что не может быть узурпировано государством, его органами и должностными лицами¹⁵⁰. Также, по ст. 65 Конституции в обязанности граждан Украины отнесено защиту Отечества, независимости и территориальной целостности Украины¹⁵¹. То есть, конституционно-правовой статус граждан Украины свидетельствует о доминирующей их роли в этой исключительно важной деятельности.

Особое место в украинском законодательстве отводится гражданам Украины как ведущим непосредственным субъектам обеспечения безопасности Украины. В частности, они наделяются правом использовать и применять оружие для защиты относительно противоправных посягательств на безопасность страны в рамках выполнения своих обязанностей по защите Отечества. Для этого граждане Украины должны входить в состав военных формирований, быть сотрудниками правоохранительных органов или же органов безопасности.

Обеспечение безопасности государства – это многоаспектный процесс, который охватывает различные сферы человеческой жизни, а потому процесс ее реализации – это крайне сложный и важный, требующий привлечения различных средств, субъектов, форм, осуществляемых различными методами.

¹⁵⁰ Конституция Украины от 28 июня 1996 года // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1996. – №30. – Ст. 43.

¹⁵¹ Конституция Украины от 28 июня 1996 года // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1996. – №30. – Ст. 43.

Известно, что гражданское общество – это общество с соответствующей степенью обеспеченности базовых ценностей, как: человеческое достоинство, права и свободы человека и гражданина, демократия, соблюдением принципов верховенства права, справедливости, плюрализма, толерантности. В статическом (институциональном) аспекте гражданское общество – это система социальных институтов. К таким относят: семью, местное самоуправление, объединения граждан, религиозные организации, профсоюзы, национально-этнические сообщества, СМИ, предпринимательские структуры. В динамическом же (функциональном) разрезе – это определенная система отношений (политических, правовых, экономических, социальных, национальных, духовно-нравственных, религиозных, культурных и т.д.), которые способствуют гармоничному развитию человека как высшей социальной ценности и гарантируют реализацию и обеспеченность его прав и свобод и достижения общего блага¹⁵².

По мнению другого ведущего ученого Ю. Тихомирова гражданское общество – это составная часть общественного механизма, ограничивающего всевластие государства. Благодаря ему государство из могущественного властителя общества превращается в подконтрольного исполнителя его воли. Это негосударственный тип общественных отношений в сфере частных интересов. Через взаимодействие своих особых (частных) интересов индивиды приходят к пониманию своего общего (публичного) интереса как граждан государства, обладающие общественным сознанием (осознанием своих прав и обязанностей как членов сообщества)¹⁵³. Реализуется не столько вертикальными, иерархическими зависимостями, сколько горизонтально-сетевыми взаимоотношениями¹⁵⁴, то есть через институты гражданского общества.

Существование институтов гражданского общества и их непосредственная деятельность согласуется с положениями ст. 36 Конституции Украины, согласно которой граждане Украины имеют право на свободу объединения в политические партии и общественные организации для осуществления и защиты своих прав и свобод и удовлетворения политических, экономических, социальных, культурных и других интересов; также предписания ст. 23,

¹⁵² Любченко П. М. Местное самоуправление в системе институтом гражданского общества: конституционно-правовой аспект : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право, муниципальное право» [Электронный ресурс] / П. М. Любченко. – Х., 2008. — 40 с. – Режим доступа : <http://dissert.com.ua/content/349654.html>

¹⁵³ Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров. – М. : 2001. – 355 с.; С.108

¹⁵⁴ Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров. – М. : 2001. – 355 с.; С.109.

согласно которой каждый человек имеет право на свободное развитие своей личности¹⁵⁵. Эта деятельность также детально урегулирована другими законами Украины.

В перечень институтов гражданского общества ученые, как правило, относят:

- 1) политические партии и лоббистские организации (комитеты, комиссии, советы), созданные при законодательных и правительственных органах;
- 2) общественные политические организации, правозащитные движения, союзы предпринимателей, ассоциации потребителей, профсоюзы, благотворительные фонды, кооперативы, научные и культурные организации, спортивные сообщества;
- 3) муниципальные коммуны и другие фонды самоуправления по месту жительства и работы;
- 4) ассоциации избирателей, политические клубы;
- 5) независимые СМИ;
- 6) религиозные организации.

Эти структуры представляют определенную совокупность, которые можно объединить в несколько основных групп:

- 1) объединения, гарантирующие реализацию культурных, социальных, спортивных, возрастных, гендерных, региональных, религиозных, профессиональных, социальных и других неполитических интересов;
- 2) объединение, находящихся в плоскости удовлетворения политических прав человека (различные политические партии и движения)
- 3) органы с функцией правовой защиты (различные правозащитные организации, органы адвокатуры, нотариата)¹⁵⁶;
- 4) независимые СМИ;
- 5) органы местного самоуправления.

Всем этим вышеупомянутым организациям присущи следующие общие признаки:

- 1) они имеют негосударственную природу;
- 2) находятся в плоскости прав человека;
- 3) являются субъектами практико-прикладной деятельности;
- 4) осуществляют деятельность в конкретном направлении;
- 5) осуществляют деятельность в определенных законодательством формах и с помощью методов, принципов права, на основе норм права.

¹⁵⁵ Конституция Украины от 28 июня 1996 года // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1996. – №30. – Ст. 43.

¹⁵⁶ Глушков В. А. Правоохранные органы и их роль в функции обеспечения государственной безопасности Украины / В. ОА Глушков, Л. В. Радовецька // Науковий весник Херсонського державного університету. Юридическі науки. – 2013. – Вып. 3. – Ч. 1. – С. 47–51., 50.

Качественно другими субъектами государственной политики, которые приобрели новое значение и роль, которую трудно сегодня переоценить в связи с разворачиванием трагических событий в 2013-2014 гг. В Украине (в частности расстрел мирных протестующих в центре украинской столицы – городе Киеве, оккупация Крыма Российской Федерацией, дальнейшее развитие сепаратизма и экстремизма на восточной территории Украины, стали предпосылками и факторами, которые непосредственно повлияли и привели к возникновению, формированию и функционированию новых негосударственных субъектов. Это новейшие субъекты формирования украинской политики – бойцы добровольческих батальонов и волонтеры, которые на протяжении 2014-2018 годов принимают активное непосредственное участие в обеспечении безопасности государства. Их роль в этом процессе заметно выросла и получила немалое значение вопреки неоднозначному отношению со стороны преимущественно маргинальной и конформистской части украинского социума к роли этих субъектов в современных процессах, в том числе по обеспечению безопасности.

Волонтеров и бойцов добровольческих батальонов выделены впервые в качестве субъектов формирования украинской политики в публичном выступлении на параде по случаю 23-й годовщины Независимости Украины Президентом Украины. Гарант суверенитета и территориальной целостности Украины во вступительной части своего выступления - обращении к присутствующим - по сути, определил принципиально новых независимых субъектов формирования государственной политики Украины, и, соответственно элементов системы обеспечения ее безопасности: бойцов добровольческих батальонов и волонтеров¹⁵⁷ и деятельность которых в дальнейшем была законодательно должным образом оформлена.

Признаками деятельности новейших субъектов обеспечения безопасности – волонтеров являются: добровольность, социальная полезность, определенная самостоятельность в выборе форм и методов деятельности, бескорыстие.

Волонтерская деятельность, известная в Украине до XX века в контексте общественного взаимодействия и взаимопомощи, в связи с разворачиванием событий в конце 2013-начале 2014 года достигла в своем развитии беспрецедентного масштаба именно касаясь вопросов, связанных с обеспечением безопасности. Это деятельность, которая переросла в мощное движение, стала консолидирующей доминирующей идеей среди сознательных и равнодушных граждан Украины, а также всех равнодушных как внутри страны, так и за ее пределами.

¹⁵⁷ Выступление Президента Украины на параде посвященном 23-й годовщине Независимости Украины [электронный ресурс]. – Режим доступа :<http://president.gov.ua/news/?cat=11>

С оккупацией Крыма и развертыванием военных действий такая деятельность осуществляется при различных специальных органах-субъектах обеспечения безопасности. При различных департаментах Министерства обороны, Генерального штаба, Министерства внутренних дел создаются волонтерские группы с числа граждан, которые были в зоне проведения боевых действий на Востоке Украины и деятельность которых направлена на 4-х направлениях: 1) кадровая работа; 2) вещевое обеспечение; 3) продовольственное и 4) медицинское обеспечение.

Особый акцент отводится кадровой работе, в частности:

- 1) подыскиванию авторитетных офицеров, воевавших и зарекомендовавших себя в зоне проведения боевых действий как преданных высокосознательных граждан для дальнейшей их специальной подготовки и назначения на ответственные должности для дальнейшего служения народу Украины;
- 2) помощи в принятии правильных решений для дальнейших представлений к государственным наградам (позитивной юридической ответственности).

Другим относительно обособленным направлением работы волонтеров, связанным с обеспечением безопасности, является помощь внутренне перемещенным лицам, вынужденны были покинуть свои дома в Крыму и Донбассе. Эта помощь сосредоточена в вопросах, связанных с поиском жилья и другими возникающими в связи с этим вопросами.

894

Благодаря такой работе, а именно горизонтальным связям между неравнодушными людьми создается чрезвычайно эффективная система взаимодействия и функционирования. Примерами эффективного волонтерства можно назвать деятельность центра «Миротворец», созданный учеными и специалистами по вопросам исследований признаков преступлений против национальной безопасности, мира, человечества, международного правопорядка. Специалистами Центра «Миротворца» осуществляется фиксация за сохранность информации в отношении лиц, в действиях которых присутствуют признаки преступлений против национальной безопасности Украины, международного правопорядка. Также это «Вернись живым», «Армия SOS», «Народный тыл» и другие.

Другими новыми субъектами формирования государственной политики, представителями гражданского общества добровольческие батальоны. Это, в частности:

- 1) спецподразделения по охране общественного порядка, созданных в связи с обострением проблемы сепаратизма и терроризма в Украине в мае 2014 года, находящихся в подчинении Министерства внутренних дел Украины;
- 2) батальоны территориальной обороны Украины, имеющих двойное подчинение: они находятся в составе Вооруженных Сил Украины и

подчиняются Министерству обороны, а также главам областных администраций.

Как пишет известный журналист Ю. Бутусов, предпосылками создания спецподразделений по охране общественного порядка в Украине, стали: развал системы управления государством, экономический и политический кризис, операция российских спецслужб по организации вооруженных террористических акций в Украине, неготовность большинства работников милиции выполнять приказы, связанные с личным риском для жизни¹⁵⁸.

Формирование этих спецподразделений осуществлялось на основе:

- 1) доброй воли граждан;
- 2) действующих на тот момент общественных организаций;
- 3) эти граждане в прошлом имели отношение к военной (полицейской) службе.

Таким образом, были сформированы качественно новые добровольческие организации – субъекты обеспечения безопасности, что было своевременным, эффективным, имело исключительно важные последствия. Они достаточно органично вписались в систему обеспечения безопасности Украины, будучи опытными, профессиональными, патриотическими и также автономными и независимыми от латентной непатриотично настроенной части украинского социума, которая поддерживала и раздувала сепаратистские настроения маргинальной части украинского общества и продолжает это осуществлять.

Зафиксированы были также факты непосредственного участия таких отрядов в зоне проведения боевых операций на Востоке Украины. Они непосредственно с оружием в руках защищали суверенитет, конституционный строй и территориальную целостность Украины.

Батальоны территориальной охраны (тербаты) – близкие по предпосылкам своего создания, государственно-правовых обстоятельств формирования, однако не тождественны спецподразделений МВД. Были созданы в мае 2014 г. в административно-территориальных единицах – областях Украины, структурно входящих в Вооруженные Силы, управление осуществляется Генеральным Штабом, подчиняются Министерству обороны, и соответственно, Президенту как Главнокомандующему ВСУ, а также председателям областных государственных администраций. Принципом создания батальонов является территориальный признак, имеет место не только в их названии, но и содержательном наполнении, заключающийся в 1) в подчинении и 2) финансировании.

¹⁵⁸ Бутусов Ю. Добровольческие батальоны: структура, страхи, проблемы боевого применения : [Электронный ресурс]. – Режим доступа :<http://gazeta.dt.ua/.../dobrovolchi-batalyoni-struktura...>

Отличительными признаками батальонов территориальной обороны являются: 1) добровольность вступления; 2) непосредственно оборона от агрессора, защиту территориальной целостности, борьба с диверсионно-разведывательными группами и террористическими образованиями.

Гражданское общество как первичный субъект формирования государственной политики обеспечения государственной безопасности, объединенный в добровольческой-патриотическое движение, является, фактически, качественно-новым явлением на современном этапе создания государства, и играет ведущую роль в решении ключевых вопросов существования современной Украины. Представители гражданского общества, исходя из тех задач, которые они выполняют, осуществляющих непосредственную функцию служения интересам Украины. В процессе обеспечения ее безопасности, то есть тех, которые непосредственно (с оружием в руках) обеспечивают безопасность страны и государства, защищая ее суверенитет и территориальную целостность.

Это сочетание патриотических относительно автономных от государства добровольческих любительских сил, которые внесли и вносят значительную качественно новую роль в сохранении украинской государственности. Наряду с ними приобретают особое значение волонтеры и их деятельность, которые в общей системе субъектов обеспечения безопасности, по действующему законодательству, наделены дополнительными функциями – содействия в вопросах обеспечения безопасности. Однако, с развитием событий в Украине в течение последнего года играют функции обслуживания, ведь добровольно, рискуя собственной жизнью, различными социальными экономическими предпочтениями, адекватно и оперативно реагируют на запросы и потребности общества в деле обеспечения государственной безопасности, исходящие и аккумулируются у субъектов с функциями служения.

Таким образом, гражданское общество путем участия в обеспечении безопасности Украины, говоря юридическим языком в правоотношениях, связанных с обеспечением безопасности выполняет функции *содействия* органам государственной власти, которые, предназначением которых является непосредственное осуществление обязанностей по обеспечению безопасности. И если для органов государственной власти это *обязанности*, то для гражданского общества – право. С одной стороны, гражданское общество через свои структурные единицы – институты гражданского общества и право граждан в различных сферах – культурной, политической, социальной и т.д. сферах, влияют на состояние обеспечения государственной безопасности. А с другой, они являются объектом безопасности государства, в правовом измерении – как *право на безопасность* в контексте естественной

концепции права, то есть обязательных, принадлежащих, необходимых условий жизнедеятельности человека, групп общества, наряду с правом на жизнь, свободу, неприкосновенность. Такое взаимодействие государства с гражданским обществом в сфере обеспечения безопасности Украины на основе партнерства необходимо для развития Украины как правового, демократического и социального государства.

Сказанное логично согласуется с доктринальными подходами современной науки при разграничении понятий «субъект» и «участник» правовой деятельности согласно с правовым статусом, местом в структуре этой деятельности, выполняемых функций и др. параметров. Субъектами являются органы или организации, наделенные государственно-властными полномочиями. Участниками же правовой деятельности выступают отдельные лица, коллективы или организации, которые в силу ряда обстоятельств и причин в той или иной степени способствуют субъектам в выполнении соответствующих юридических действий, не содержат властного начала, в отличие от действий субъектов. Для участника главной движущей силой в процессе есть необходимость удовлетворения своих потребностей и интересов, а также оказание помощи субъекту в решении определенных задач¹⁵⁹. То есть, субъекты – это те, кто непосредственно осуществляют возложенные на них полномочия (в первую очередь обязанности) в том или ином виде деятельности, на них возложена ответственность в этом процессе, в частности в принятии решения, они же непосредственно выбирают формы и методы работы. В свою очередь участники – это соответственно те, кто участвует в совместной деятельности с субъектами, а именно помогают последним осуществлять свои функции (обязанности). Для участников правоотношений эта деятельность находится в пределах дозволенного поведения, а сами участники используют свое право участвовать в них.

Более того, для гражданского общества в целом как собирательного понятия, представленного целым спектром вышеанализируемых субъектов в сравнении с субъектами-государственными органами отличительной будет так званая субъективная сторона в этой деятельности. У субъектов и участников правовой деятельности субъективная сторона может не совпадать за мотивами, потребностями, ценностями, а также различаться по линии обязанностей для субъектов и возможностей (прав) для участников,

¹⁵⁹ Международная полицейская энциклопедия : в 10 т. Т.1. Теоретико-методологические и концептуальные основы полицейского права и полицейской деонтологии / [отв. ред. Ю. И. Римаренко, Я. Ю. Кондратьев, В. Я. Таций, Ю.С. Шемшученко]. – К. : Концерн «Видавничий Дим «Ин Юре», 2003. – 1232 с.; С.684.

возможностям реализовывать свою правовую деятельность – их объективную сторону.

Таким образом, прослеживается взаимосвязь органов государственной власти с гражданским обществом при обеспечении безопасности государства, является отличительной чертой для осуществления такой деятельности на современном этапе. Указанное логично согласуется с положениями научной доктрины о теории функций государства, согласно которой государство выполняет на разных этапах своего развития задачи и обязанности по осуществлению им своих функций, содержание же последних отражает особенности ее сущности и социального назначения. Так, отличительным свойством государственной деятельности на современном этапе создания государства в Украине является привлечение к реализации своих сугубо «классических» функций государства гражданского общества. Государство привлекает его к осуществлению характерной ему государственной деятельности, что свидетельствует о последовательном его укреплении, развитии и становлении. Гражданское общество через граждан и свои институциональные образования - институты гражданского общества, в различных формах участвуют в формировании политики обеспечения безопасности Украины.

Гражданское общество в основном участвует в:

- а) *правовом регулировании* (через общественную экспертизу нормативно-правовых актов);
- б) *управлении* (через общественный контроль и социальные сети осуществляет контроль и надзор за деятельностью государственных органов и государства в целом);
- в) *в непосредственном обеспечении безопасности путем участия в боевых действиях с оружием в руках* и при этом и не имеет властных полномочий. Поэтому компетенция гражданского общества и полномочия в сфере этой деятельности смещена на права и связанные с ними обязанностями. Юридическая ответственность ассоциируется, прежде всего, с перспективной и возможностями получения дополнительных статусных прерогатив, повышением социального статуса субъектов и с укреплением социальной роли и социальных ценностей в целом.

Национальная правовая система Украины, которая входит в группу романо-германской правовой семьи, пребывает на пути своего активного становления и связанных с этим трансформаций, ориентирована согласно декларациям представителей государства на «цивилизованные» правовые пути развития, интеграцию в европейское и мировое сообщество. Остается надеяться, что мощное гражданское общество, которое уже сыграло значительную роль в

обеспечении безопасности Украины и продолжит свое активное и эффективное развитие, станет мощной предпосылкой в контексте становления правового демократического социального государства в Украине. Именно оно способно своими самоорганизационными возможностями привнести и качественно новые стандарты в право и безопасность, наполнить их новым смыслом в целом, поскольку уже продемонстрировало свои достаточно ограниченные возможности (по сравнению с государством) по обеспечению правопорядка и безопасности в стране, консолидации общества. Это откроет путь к дальнейшей интеграции Украины в мировое сообщество, правовое пространство, как и в пространство безопасности.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ПОЗНАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Ватраль А.В.¹⁶⁰

В статье рассмотрен вопрос применения теории познания в интересах обеспечения государственной безопасности. Обосновано целесообразность исследования познавательной деятельности в сфере обеспечения государственной безопасности как процесса познания для возможности своевременного выявления и предотвращения угроз государству внешнего и внутреннего характера. Аргументировано, что от наличия истинных знаний зависит правильность принятия управленческих решений в сфере обеспечения государственной безопасности.

Ключевые слова: теория познания, государственная безопасность, угрозы, выявление, истина.

901

Важность научных исследований применения теории познания в сфере обеспечения государственной безопасности заключается в потребности системного подхода к установлению истинных знаний в этой сфере. Понимание сущности познавательной деятельности субъектов, обеспечивающих государственную безопасность, служит своевременному принятию правильных управленческих решений и достижению положительных результатов противодействия реальным и потенциально возможным угрозам безопасности страны.

Деятельность по обеспечению государственной безопасности как процесс познания не была предметом отдельных фундаментальных исследований. Некоторыми учеными делались попытки решения этой проблемы на различных научно-методологических уровнях. Однако анализ имеющихся научных источников свидетельствует о том, что сегодня существует крайне мало работ, посвященных исследованию проблемы применения теории познания в целях обеспечения государственной безопасности. Это обуславливает актуальность предлагаемой статьи.

¹⁶⁰ кандидат юридических наук Национальная академия Службы безопасности Украины

Применение Теории Познания В Интерессах Обеспечения Государственной Безопасности

Теория познания (гносеология) как отдельная область философского знания изучает вопросы природы познавательной деятельности и ее возможностей, отношение знаний к реальности, определяет

условия истинности знаний, анализирует формы и методы их получения. Актуализация проблемы познания в те или иные исторические периоды необходима, поскольку познание направлено на получение истинного представления о чем-либо, приобретение человеком знаний о событиях, процессах и явлениях объективного мира¹⁶¹.

Основой развития сложного диалектического процесса познания, его движущей силой является активная деятельность человека. Именно практика определяет характер отражения действительности в виде структурного единства чувственной и логической сторон познания. Практика и познание тесно связаны друг с другом: практика имеет познавательную сторону, познание – практическую¹⁶².

Е. А. Подольская, исследовав гносеологические функции практики, приходит к выводу, что практика является исходным пунктом и основой всего познания. Во-первых, она связывает субъект и объект познания, то есть человека с тем, что он познаёт. Во-вторых, связь практики с познанием заключается в том, что познание объективного мира обусловлено потребностями общественной деятельности людей. В-третьих, практика показывает человеку объект познания, выделяющийся из множества и разнообразия явлений окружающей действительности, познание которых становится исторической необходимостью. Кроме того, практика вооружает познание приборами, различным оборудованием и тем самым способствует успехам познания¹⁶³.

Таким образом, практика не только порождает познавательные способности людей, но и создает социальную атмосферу, способствующую получению знаний, их накоплению и передаче другим субъектам. На основе практики развивается потребность в дальнейшем развитии знаний. То есть, практика с начала и до конца обуславливает процесс познания, придает ему общественный характер, а также составляет критерий истинности полученных знаний.

¹⁶¹ Філософія: Підручник / За заг. ред. М.І. Горпача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консул, 2001. – С. 378.

¹⁶² Алексеев П.В. Теория познания и диалектика: учеб.пособие для вузов / П.В. Алексеев, А.В. Панин. – М.: Высш. шк., 1991. – С. 74.

¹⁶³ Подольська Є.А. Філософія. Підручник / Є.А. Подольська. – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – С. 574.

Деятельность по обеспечению государственной безопасности неоднородна, поскольку имеет широкое содержание. Государственная безопасность характеризует степень защищённости государства от внутренних и внешних угроз, поэтому основными направлениями деятельности по ее обеспечению можно считать своевременное прогнозирование и выявление таких угроз, реализация мер по их предупреждению и нейтрализации, а также создание и поддержку в готовности предназначенных для этого сил и средств¹⁶⁴.

Например, согласно действующей Стратегии национальной безопасности Украины, актуальными угрозами национальной безопасности Украины являются агрессивные действия России, осуществляемые для истощения украинской экономики и подрыва общественно-политической стабильности. С целью уничтожения украинской государственности и захвата территории, разжигания межэтнической, межконфессиональной, социальной вражды и ненависти, сепаратизма и терроризма агрессором применяются разведывательно-подрывная и диверсионная деятельности¹⁶⁵.

Для возможности адекватного и своевременного реагирования на подрывные кампании разведывательных спецслужб агрессивно настроенных государств, а также противников внутреннего строя, субъектам обеспечения государственной безопасности необходимо располагать достоверными знаниями относительно происходящих политических, экономических, социальных и правовых процессов¹⁶⁶.

Познание обстановки, в которой происходит противодействие сторон, ее объективный анализ и оценка в современных условиях, позволяет успешно выполнять задачи по противодействию угрозам со стороны специальных служб иностранных государств, а также организаций и отдельных лиц. Однако, как же можно получить такие знания? Как мы уже определили, истинное знание всегда начинается с непосредственной деятельности, выполняющей роль своеобразного связующего звена между сознанием субъекта и объектом познания. В сфере обеспечения государственной безопасности эту роль выполняет оперативно-розыскная, разведывательная и контрразведывательная деятельности, которые, в свою очередь, позволяют уполномоченным субъектам применять специальные средства познания.

¹⁶⁴ Мягкова Е.Л. Правоохранительные органы: электронный учебник, 2010. – <http://be5.biz/pravo/p030/index.html>

¹⁶⁵ Указ Президента України від 26.05.2015 №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» // Урядовий кур'єр № 95 від 29.05.2015 р.

¹⁶⁶ Алпеев А.С. Критически важные объекты. Терминология безопасности // Вопросы кибербезопасности : журнал. – 2016. – № 4 (17). – С. 75–76.

Применение Теории Познания В Интерессах Обеспечения Государственной Безопасности

Знания, полученные таким образом, должны объективно отражать состояние государственного аппарата и общества, которые противостоят угрозам их безопасности.

История науки неопровержимо свидетельствует о том, что все области человеческого знания возникли из практических потребностей общества. Потребность обеспечения государственной безопасности вызвала необходимость определять пути и способы противодействия внешним и внутренним угрозам, в частности разведывательно-подрывной деятельности. Поскольку разведывательно-подрывная деятельность - явление объективной действительности, её последствия прямо или косвенно воспринимаются людьми и отражаются в их сознании. Это обуславливает принципиальную возможность обнаружения признаков разведывательно-подрывной деятельности с помощью специальных методов, сил и средств контрразведывательной деятельности. Роль познания при этом заключается в том, что оно указывает субъекту на объект познания, выделяет его из множества других, предоставляет необходимый фактический материал, подлежащий обобщению и теоретической обработке, определяет строение, содержание и направление развития познавательного процесса.

904

В. И. Столяров относительно объекта познания отмечает: «Настоящие знания могут быть получены только в том случае, если исследователь строит свою деятельность так, как того требуют: характеристики исследуемого объекта; задачи исследования (необходимость адекватного отражения объекта); условия, в которых оно осуществляется (возможность непосредственного изучения тех или иных явлений, применение для этого различных средств)¹⁶⁷.

Если в философии объектом познания считается фрагмент реальности (материальной или идеальной), на который направлена активность субъекта¹⁶⁸, то объектом познания в сфере обеспечения государственной безопасности является политическая обстановка. При этом следует понимать, что этим объектом является не единичный факт в чётко очерченных рамках как, например, в уголовном процессе, а различные важные процессы и явления окружающего мира, влияющие на состояние защищенности государства и общества от существующих или возможных угроз.

Анализ современной политической обстановки свидетельствует о стремительном наступлении наиболее дестабилизирующего периода,

¹⁶⁷ Столяров В.И. Диалектика как логика и методология науки. – М. : Политиздат, 1975. – С. 35.

¹⁶⁸ Некрасов С.И. Философия науки и техники: тематический словарь справочник. Учебное пособие. – Орёл: ОГУ, 2010. – С. 13.

характеризующегося обострением противоречий между интересами многих государств, которые приводят к появлению новых вызовов и угроз их безопасности. Вовремя полученная информация о политической обстановке позволяет успешно решать задачи по выявлению таких угроз, их предупреждению и пресечению. Например, антагонистические интересы разных государств становятся причиной обострения военно-политической ситуации в странах Ближнего Востока, а своевременное получение знаний о планах и устремлениях противника позволяет создавать условия для уменьшения масштабов вооруженной агрессии и предпринимать эффективные меры по защите государственных интересов.

Следует учитывать, что обычно, спецслужбы иностранных государств заинтересованы в сокрытии не только своей противоправной деятельности, но и ее результатов. Так, полученная разведывательная информация может быть обесценена, если государству станет известно, в каком объеме рассекречены те или иные секретные сведения. Это позволит контрразведке заблаговременно провести комплекс мероприятий, направленных на исключение возможности использования иностранной спецслужбой достигнутой ею осведомленности. В таких случаях объектом познания становятся результаты противоправной деятельности и ее последствия.

Процесс познания в сфере обеспечения государственной безопасности как взаимосвязь и взаимодействие субъекта и объекта имеет непосредственный и опосредованный характер. Применяя эти основные два способа познания, субъект постепенно, более качественно и всесторонне познает ту часть объективной действительности, для выяснения которой, собственно, и осуществляется познавательный процесс. Однако, выявление признаков разведывательно-подрывной деятельности позволяет сформировать о ней лишь вероятное знание. Поэтому, одной из характерных особенностей такого познания является выдвижение гипотезы на основании частных фактов, что в дальнейшем потребует их детального обоснования или опровержения.

В результате проверки, дополнительного анализа и оценки существующей информации гипотетическая мысль подтверждается или опровергается как ошибка. Например, на момент проведения контрразведывательных мероприятий знания о существовании признаков разведывательно-подрывной, террористической или иной противоправной деятельности могут быть вероятными. В таком случае возможно опровержение выдвинутых оперативных версий по подготовке и совершению преступления. В результате проведенного комплекса контрразведывательных мер, практических и логических операций постепенно формируется новое знание, адекватно

Применение Теории Познания В Интерессах Обеспечения Государственной Безопасности

отражающее свойства объекта. После процедуры соответствующего обоснования вероятное знание становится достоверным или опровергается.

Указанная особенность свидетельствует о том, что закономерности и принципы теории познания применяются в интересах государственной безопасности. Гносеология предоставляет субъектам обеспечения государственной безопасности обширный арсенал научных методов познания для получения необходимого количества информации о сложном и неоднородном объекте.

В современной науке существует система теоретических и эмпирических методов познания, которые позволяют субъекту получать нужную информацию непосредственно и опосредованным путём. К опосредованному познанию относятся методы анализа, синтеза, абстрагирования, детализации, экстраполяции, теоретического моделирования и т.д. Каждый из этих методов имеет положительные стороны и недостатки. Например, слишком углубленная детализация изучаемого явления может привести к потере понимания его как системного, комплексного явления. Моделирование - мыслительное или практическое воспроизведение объекта познания позволяет по отдельным событиям понять целостную картину процесса, но отвлекает от его частных проявлений или признаков.

906

Непосредственно субъект может познавать признаки деятельности во вред государственной безопасности путем применения методов опроса, наблюдения и эксперимента. При этом не следует забывать, что непосредственное познание отдельных признаков противоправной деятельности не означает непосредственное познание самой деятельности, поскольку она является сложным социальным явлением, многоэтапным процессом.

Ввиду ограниченности каждого из методов познания, по мнению В. В. Будко, следует руководствоваться диалектикой их взаимоотношений, использовать каждый по его возможностям в различных познавательных целях для достижения всестороннего познания объекта¹⁶⁹.

Эффективность познавательного процесса в оперативно-розыскной, разведывательной и контрразведывательной деятельности, как и в любой другой познавательной деятельности напрямую зависит от средств познания, используемых субъектом для формирования истинного знания про объект. Средства познания делятся на материальные (орудия, приборы, инструменты)

¹⁶⁹ Будко В.В. Философия науки: Учебн. пособие. – Харьков: Консум, 2005. – С. 47.

и идеальные (понятия, категории, правовые, научные теории, концепции). Роль средств познания в сфере обеспечения государственной безопасности выполняют автоматизированные информационные системы, оперативно-розыскные, разведывательные и контрразведывательные мероприятия, направленные на получение необходимой информации, специальные технические средства, конфиденты и т.д.

Главная задача субъекта состоит в том, чтобы применяя все доступные средства познания, отделить истинное знание от ложного и тем самым убедить себя и других, что знание является истинным. В философских словарях истина трактуется как адекватное отражение объекта субъектом познания; воспроизведения его так, как он существует независимо от сознания человека. Истина всегда является процессом, а не одноразовым актом постижения объекта сразу и в полном объеме¹⁷⁰.

Потребность в формировании истинных знаний вызвана необходимостью принятия правильных управленческих решений. Нами обоснованно, что процессом познания в сфере обеспечения государственной безопасности является получение и правовая оценка информации про внутренние и внешние угрозы государственным интересам. Поэтому, собранная и полученная в ходе оперативно-розыскной, разведывательной и контрразведывательной деятельности информация, трансформировавшись в знание путем ее проверки, анализа и оценки, используется для дальнейшего принятия оптимальных управленческих решений, с целью своевременного выявления, локализации и устранения угроз государственной безопасности.

Следует отметить, что результаты познавательной деятельности существенно зависят от характеристик субъекта, его личных качеств и профессиональной подготовки. Психологический механизм процесса познания явлений и предметов достаточно сложный. Он направлен на получение достоверного знания о конкретной, индивидуальной, неповторимой обстановке, в которой приходится проводить те или иные мероприятия, а также принимать необходимые управленческие решения. Личность субъекта познания неизбежно накладывает свой отпечаток на результаты познавательной деятельности. Также нужно учитывать, что процесс отражения окружающей действительности субъектом познания не исключает ошибок и заблуждения как на уровне чувственного, так и рационального познания.

¹⁷⁰ Некрасов С.И. Философия науки и техники: тематический словарь справочник. Учебное пособие. – Орёл: ОГУ, 2010. – С. 12.

Применение Теории Познания В Интересах Обеспечения Государственной Безопасности

Согласно теории познания возможно познание не только прошлого и настоящего, но и будущего. Не существует процессов, которые не подлежат познанию, есть только еще непознанные процессы. Абсолютно точно определить будущую ситуацию невозможно, поскольку в социальных процессах наряду с объективно действующими закономерностями существует много субъективных факторов. Поэтому, учитывая сложность процесса получения достоверной информации о реальных и потенциально возможных угрозах государственной безопасности, для достижения положительного результата важно создать методику познавательной деятельности, отображающую процесс формирования субъектом истинных знаний про объект заинтересованности.

Выводы. Для своевременного выявления потенциальных внутренних и внешних угроз государственной безопасности с целью предотвращения их трансформации в реальные угрозы, субъектам обеспечения государственной безопасности необходимо располагать истинными знаниями о закономерностях различных явлений, их отношений и взаимосвязей. Большое значение в данном случае имеют принципы теории познания. Процесс получения, систематизации, анализа и оценки информации оперативно-розыскного, разведывательного и контрразведывательного характера является неотъемлемой составляющей деятельности по обеспечению государственной безопасности. Истинные знания становятся залогом принятия правильных управленческих решений и непосредственно влияют на ход развития событий.

**XARICI DILIN ÖYRƏDİLMƏSİ MÜASİR PARADİQLƏR KONTEKSTİNDƏ
THE TEACHING OF THE FOREIGN LANGUAGE IN THE MODERN PARADIGM'S
CONTEXT
АНАЛИЗЫ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТОВ И ПЕСЕН В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННЫХ ПАРАДИГМ**

Məmmədova Naidə Şakir qızı¹⁷¹

Xülasə

Məqalənin birinci hissəsində xarici dilin mahnılarınla tədrisi mexanizmindən, onların bayram elementi kimi deyil, çox ciddi, effektiv pedaqoji bir vasitə olduğundan söhbət açılır. Bu seçim texnologiyanın tətbiqindən yaranan effektdən, insanları daima özünə cəlb edən musiqinin cazibəsindən, əhval-ruhiyyənin yüksək olmasından, dərslərin monoton, yeknəsəq, hazır reseptlər əsasında deyil, daha cəlbedici və daha demokratik şəkildə qurulması ehtiyacından irəli gəlir. Bu cür yanaşma konsepsiyasının təkə dili effektiv şəkildə öyrədilməsi baxımından deyil, eyni zamanda müasir texnologiyaların tətbiqi və öyrənənlərin sosiallaşması baxımından da çox əhəmiyyətli olduğu vurğulanır.

Məqalənin ikinci hissəsində daha bir yeni mexanizmdən-
ədəbi mətnlərin müasir paradıqlər kontekstində analizindən söhbət açılır.

Müasir dövrdə gənclər arasında oxu vərdişi və oxu mexanizmi dəyişdiyindən və azaldığından texnologiyaların köməyi ilə yaradılan bu mexanizm tələbələrdə ədəbiyyatı, ədəbi mətnləri, xüsusən romanları, şeirləri dərinləndirən analiz edib öyrənməyə həvəsləndirir, onlarda intellektual, estetik, didaktik və digər bir

¹⁷¹ Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Lənkəran Dövlət Universiteti , kaspimasalli@mail.ru

Xarici Dilin Öyrədilməsi Müasir Paradiqlər Kontekstində

mədəniyyətin, xüsusən oxu mədəniyyətinin formalaşmasına, mentalitetin, həyat tərzinin aşkarlanmasına xidmət edir.

В научной статье, автор анализа дал в самом современном парадигме контекстов педагогическо-психологической точки зрения, роль литературного текста в процессе преподавания иностранного языка. И также в статье говорится о коммуникативном методе обучения иностранного языка и использовании при этом песен. Рассматриваются критерии отбора песен для урока и определяется система отбора. Разъясняется методика работы с песнями, и определяются ее цели.

Ключевые слова: коммуникативной метод, парадигм, песня, литература, контекст

The teaching of foreign language in the modern paradigm's context

(Abstract)

This article about the analyses of literarys' texts, songs in the modern paradigm's context by help the program Power Point, internet and author's propositions. In this article is told about communicational method of learning French and the use of songs in it. It is looked though the choose of songs for the lesson and determining of choosing system. It is also clearing the working method with songs and the definition of their purpose. There is also a classification of learning levels of French and offered method according to each level.

Keywords: communicational method, songs, literarys' texts, modern paradigm's context

Giriş

Mədəniyyətlərarası dialoqlar, dillərin qarşılıqlı əlaqəsi həmişə faydalıdır və elm, mədəniyyət, incəsənət sərvətlərindən, bəşəriyyət və bəşər sivilizasiyası tərəfindən yaradılmış nə varsa hamısından bəhrələnmək üçün geniş imkanlar verir. Dünyada elmi-texniki tərəqqinin bütün yeniliklərini bilmək, onları qavramaq, dünyanın ən qabaqcıl ali məktəbləri ilə əlaqə yaratmaq Azərbaycan təhsilinin də qarşıya qoyduğu ən ümdə vəzifələrdən biridir.

Müasir dövrdə, həyatın müxtəlif sosial sahələrində “strategiya”, “ danışıq strategiyaları”, “mexanizmlər”, “maliyyə və seçki strategiyaları” və s. terminlərə tez- tez rast gəlirik. Təhsil sahəsi də bu yeni yanaşma və düşüncə tərzindən geri qalmamışdır. Əgər biz yaxın günlərdə qərb təhsil sistemində "method", “precepte”, “approche” və s. terminlərə rast gəlirdiksə, bu gün bu anlayışlar “öyrənmə strategiyaları” və “mexanizmləri” ilə əvəz olunur. Təhsildə strategiya anlayışını qərb dilçisi Leqender belə açıqlayır: “Təhsildə strategiya pedaqoji vəziyyətlərdə məqsədinə nail olmaq üçün əvvəlcədən planlaşdırılmış pedaqoji üsullar və əməliyyatlar toplusudur” . “Strategiya” sözünün dəqiq mənasını açıqlamaq məqsədilə biz “Nouveau Petit Robert” izahlı lüğətinə istinad etsək görürük ki, “strategiya” hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün əvvəlcədən planlaşdırılmış və istiqamətləndirilmiş əməliyyatların məharət və ustalıqla tətbiqidir.

Bəs xarici dilin öyrədilməsində tətbiq olunan yeni strategiyalardan hansılarını tanıyıırıq?

Əlbəttə, çoxlu yeni mexanizmlər mövcuddur, lakin bunlardan ən effektivisi və orijinalı xarici dil dərslərinin mahnılarla tədrisi mexanizmidir.

Xarici Dilin Öyrədilməsi Müasir Paradiqlər Kontekstində

Tarixən mahnılar sinifdə pedaqoji bir material kimi istifadə olunmaq üçün yaranmamışdır. Əgər biz mahnıların inkişaf dinamikasına fikir versək görürük ki, orta əsrlərdən Fransada gəzərgi həyat tərzini keçirən şair və ifaçılardan yeni “menestrel”, “troubadour”, “trouvere” lərdən tutmuş müasir dövr üçün səciyyəvi olan müəllif, bəstəkar, ifaçı üçlüyünə qədər olan dövrlərdə mahnıların ilk funksiyası insanları əyləndirmək, rəqs etmək, hekayə nəql etmək və s. olub.

Xarici dilin öyrədilməsində ən səmərəli metod olan kommunikativ metodu öyrənənə qədər mən də mahnıları ciddi, effektiv pedaqoji material kimi deyil, bir bayram və əyləncə elementi hesab edirdim. Amma, əslində bu gün mahnıların yeri haradadırsa onları orada da götürmək və onlara öz həqiqi yerlərini vermək lazımdır. Həyat durmadan inkişaf edir, zaman keçdikcə təhsil sistemi də, təlim üsulları da dəyişir. Bu gün mahnılar daha ciddi bir vasitəyə, pedaqoji strategiyaya çevrilir.

Bəs mahnı nədir? Biz yenə “ Petit Robert” izahlı lüğətinə istinad etsək görürük ki, “mahnı bir neçə kuplet və nəqarətdən ibarət, musiqi bəstələnmiş bir mətnidir”. Deməli, mahnı da mətn növlərindən biridir. Sadə mətnlərdən fərqli olaraq mahnıların təsiri daha effektiv və əhatə dairəsi daha genişdir. Burada bütün zövqlərə, ehtiyaclara, xasiyyətlərə, əhval-ruhiyyəyə uyğun mahnılar var. Məsələn, məhəbbət, dini, müharibə mövzulu, təbiət, siyasət və s. mövzularda istənilən sayda mahnılar mövcuddur. Bu da öyrənənin dərslərinin monoton, yeknəsəq mətnlərdən azad olunmasına, sərbəst seçiminə şərait yaradır. Onlar mahnı mətnlərinin mövzusu, məqsədi, səviyyəsi, qrammatik, leksik, fonetik quruluşu, mətnin musiqisi, janrları, ifaçılar, bəstəkarlar, musiqi alətləri ətrafında tədqiqatlar apara bilərlər. Burada öyrədən, öyrənənin zövqünə hörmət etməli, hər hansı bir məsələnin həllində gəldikləri qənaətə hörmətlə yanaşmalı, maraqlandıqları informasiyaları axtarıb tapmaqda bələdçilik etməlidirlər. Təcrübə göstərir ki, öyrənənlər adi mətnlərdən daha çox xarici dili mahnılarınla öyrənməyə üstünlük verirlər. Bu seçim

texnologiyanın tətbiqindən yaranan effektdən, insanları daima özünə cəlb edən musiqinin cazibəsindən, əhval-ruhiyənin yüksək olmasından, dərslərin monoton, standart, hazır reseptlər əsasında deyil, daha demokratik ruhda qurulmasından irəli gəlir. Demək olmaz ki mahnıları öyrətməyin yeganə bir metodu vardır. Mahnıların dərslə tətbiqinə başlamazdan öncə sinifin səviyyəsinə uyğun mahnını dinləmək lazımdır. Dinləmədən öncə isə naməlum sözlərin izahı üzərində iş aparılmalıdır. Hər şey mahnıdan və sinifin səviyyəsindən asılıdır. Yeni sözlər üzərində işləmək üçün tədqiqatçı bir neçə tip fəaliyyət planı təklif edə bilər. Məs.

- Məndəki bütün ifadələrin tapılması
- Naməlum sözlərin tapılması
- Məndəki personajların müəyyən olunması. Kim? Nə üçün? Harada? Nə vaxt? və s. kimi suallar və onların cavabları üzərində tədqiqat aparmaq lazımdır.

“Şifahi və yazılı ifadələr” mərhələsində öyrənənlərə aşağıdakı fəaliyyət planı modelləri tətbiq olunur:

- Dinlənmiş mahnı bir mesaj funksiyasını yerinə yetirə bilirmi?
- Siz, məs: “içki” ilə bağlı mahnını dinlədikdən sonra “zərərli vərdişlərə son” mövzusunda mahnı və ya məqalə yazmaq haqqında fikirləşirsinizmi?

Demək lazımdır ki, mahnı təcrid olunmuş bir material deyil, o digər təlim vasitələri ilə bərgə tətbiq olunur(məs. oxu, mətn, internet, oyun və s.)

Mahnı üzərində tədqiqat aparmaq üçün məs: Je ne t'aime plüş (Manu Chao- Mən artıq səni sevmirəm) mahnısı seçilir. Mahnı seçilməzdən öncə isə *sinifin səviyyəsi* müəyyən edilir.

Xarici Dilin Öyrədilməsi Müasir Paradıqlar Kontekstində

- Dil öyrənməyə yenidən başlayanlar.
- Orta səviyyəli bilənlər.
- Dil öyrənmədə inkişaf etmiş qruplar.

Sonra mahnının məqsədi müəyyənləşir.

- Öz fikrini xarici dildə ifadə edə bilmək.
- Bir hekayə nəql etmək.
- İnkarı tətbiq etmək (burada).

Mahnının mövzusu müəyyənləşir. Məsələn: “Məhəbbət” mövzusu.

- Mahnının janrı və dinamik xüsusiyyətləri müəyyən edilir(məs. rokdurmu, cazdırımı, klassik, retro mahnıdırımı, xalq mahnısıdırımı, bəstəkar mahnısıdırımı, lirik mahnıdırımı).
 - Mahnıdakı *səsin müəyyən olunması*(kişi, qadın səsi, mülayim, qəmgin, nostalji, aqressiv, ironiyalı) üzərində iş aparılır.
 - Mahnıdakı musiqi alətləri təyin olunur.
 - Mahnı kimə ünvanlanır (müraciət edir) və s.
- Suallar ətrafında ümumi iş aparılır. Hər öyrənən aşağıdakı model əsasında öz həmsöhbəti ilə dialoq qura bilər:
- Sən sevirsənmi?(musiqini, ədəbiyyatı, poeziyanı)

Bu sual oyunu birinci dinləmədən sonra mətnin başa düşülməsindən asılı olaraq genişləndirilə bilər. Əgər suallar yaxşı cavablandırılmırsa ehtiyac olarsa ikinci dinləmə aparılır. İkinci dinləmədə mətnin daha aydın başa düşülməsi üçün tədqiqatçı çoxlu çalışma nümunələri verir.

Məsələn:

- Dinləmədən sonra paylanmış vərəqələrdə buraxılmış sözləri yerinə qoymaq.
- Mətnin zamanını(janrını)və s. təyin etmək.
- Mahniyə başqa bir başlıq seçin.
- Məzmunla mətnin başlığı arasında hansı əlaqə var və ya varmı?
- Musiqi ilə mətn arasında əlaqə varmı?
- İfaçı(səs)mətnin başa düşülməsinə kömək edirmi?

Çox az hallarda, mahnının ritminin tezliyi, ifaçının tələffüzünün aydın olmaması, zamanın mürəkkəb və ya naməlum olması və s. tələb edir ki, üçüncü dinləmə aparılsın. Dilin mahnılarınla tədrisi təkcə dilin öyrədilməsi üçün deyil, eyni zamanda müasir texnologiyaların tətbiqi baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Çünki bu təlimin tədrisi müasir texnologiyanın imkanlarının geniş şəkildə tətbiqini tələb edir. Kompüter texnologiyalarından effektiv şəkildə istifadə üçün nəzəri yox ilk növbədə praktik hazırlıq lazımdır. Diqqətəlayiq hal bir də odur ki, öyrənənlər öyrəndikləri musiqili mətnin həm də klip versiyasını yaratmağa üstünlük verirlər. Öyrənənlər mahnının personajlarını, çəkiliş yerini təyin edir, video kamera vasitəsilə bir neçə dəqiqəlik klip çəkirlər. Kliplər bildiyimiz kimi mahnıları daha da canlandırır, onlara yeni həyat verir, dinləyiciləri aktivləşdirir və bir növ sosial həyata hazırlayır.

Digər bir mexanizm isə ədəbi mətnlərin müasir paradigmlər kontekstində öyrədilməsi konsepsiyasıdır. Əgər biz Petit Robert-ə istinad etsək, yenə də görürük ki, ədəbiyyat sözü mənşəcə latın dilindən götürülmüş, mənası “yazı” deməkdir. XV-əsrdən etibarən ədəbiyyat “*erudusiya*” sözünün sinonimi kimi işlənirdi. XVIII əsrdən etibarən isə “*ədəbiyyat*” sözünün müasir mənası üzə çıxdı. Ədəbiyyat “*ədəbi mətnlərin və əsərlərin ümumi toplusu*” kimi ifadə olunmağa başladı. Xarici

Xarici Dilin Öyrədilməsi Müasir Paradiqlər Kontekstində

dilin öyrədilməsində ədəbiyyata maraq ilk növbədə həmin ölkənin ədəbiyyatına və mədəniyyətinə olan maraqla yanaşı digər maraqlara, məsələn, intellektual ,estetik, didaktik və digər mədəniyyətin, mentalitetin, həyat tərzinin aşkarlanmasına xidmət edir. Ədəbi mətnlər də “*documents authentiques*”-yəni autentik materiallar hesab olunur və didaktik imkanları çox böyükdür. Ədəbi mətnlərin analizinin düzgün aparılması bir çox amillərdən asılıdır. İlk növbədə seçilən materiallar tədris proqramına, auditoriyanın bilik səviyyəsinə uyğun olmalıdır. Seçilən materialın tədris proqramından, tələbələrin bilik səviyyəsindən çox asan və ya çətin olması məqsədə uyğun hesab olunmur. Ədəbi mətnlərin analizi elə bir metoddur ki, hər hansı bir ifadə vasitəsini(məs: hekayə, mahnı, şeir, roman)və s. daha dərinədən öyrənməyi, təfsilatı ilə analiz etməyi, ifadə üslubu ilə məzmun arasındakı əlaqəni düzgün qiymətləndirməyi, yazıçının təkə nə demək istədiyini deyil, onu necə dediyini və məzmun üçün hansı ifadə formasını seçdiyini öyrədir.

916

Ədəbi mətnləri aşağıdakı kimi qruplaşdırı bilərik:

Texte poetique	Texte didactique
Texte theatral	Texte dramatique
Texte autobiographique	Texte epique
Texte economique	Texte lyrique və s..

Sözsüz ki, ədəbi mətnlər üzərində tədqiqat apararkən biz həm xarici, həm də yerli mütəxəssislərin mövzu ətrafında yazdıqları elmi məqalələri, fikirləri ilə tanış olmuşuq.

Bunlardan Vigner Gerard, Alain Pages, Reuter Yves ,Sveta İsadə, Rəfiqə Mürşudova, Alik Hənifəyev ,S.C. Nəcəfova, D. M.Cəfərova və başqalarını göstərə bilərik.

Bu mexanizmi tətbiq etmək üçün “Power Point” in köməyi ilə, məs. V.Hüqonun “Parisin Notre Dame kilsəsi” romanının analizi slaydlar əsasında aparılır. Bu mexanizm ədəbi mətnlərin öyrədilməsi baxımından öyrənənlər üçün daha maraqlı və daha effektivdir. Burada “Zone”-lar qurulur. Hər “Zone” bir informasiya kateqoriyasıdır və bu proqramın metod imkanları böyükdür. Bu “Zone”-larda yazıçının həyat və yaradıcılığından tutmuş, əsərin janrı, personajları, nəşriyyəti, ümumi rezümesi və s. barədə informasiya yerləşdirilir. Hər hansı bir ədəbi mətnin analizindən sonra internetin köməyi ilə öyrənənlərə həmən əsərin kino variantı və ya ondan parçalar təqdim edilir. Bu isə mətnin daha müfəssəl, effektiv və səmərəli şəkildə mənimsənilməsinə kömək edir. Roman üzərində tədqiqat apararkən sözsüz ki, yerli mütəxəssislərin də bu əsəri necə analiz etdiklərini araşdırdıq. Bu mənada ADU-nun professoru Əsgər Zeynalovun “Dil və ədəbiyyat” jurnalının(2010, N2) 56-cı səhifəsində MT-yəni, ənənəvi metodla V.Hüqonun eyni adlı əsərinin 32 səhifəlik geniş analizi vermişdir. Bizim tətbiq etdiyimiz yeni mexanizm isə cəmi beş slayddan ibarət olmasına baxmayaraq, təsir mexanizmi daha böyük, daha güclüdür. Slaydların dördü əsərin təhlilinə, biri isə filmin nümayiş etdirilməsinə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Les strategies d'apprentissage, Claude Germain, 1998
2. Paule Robert. Le nouveau Petit Robert.
3. V.Hugo. Notre Dame de Paris Nelson. Tom premier.
4. S.Issazade, R.Murşüdoğa. L'art de lire du FLE. Le français en Azerbaidjan 2013
5. A.Hanifayev. S.Mammadova Les textes litteraires et la lecture en context du FLE Le français en Azerbaidjan 2015.
6. Əskər Zeynalov, V.Hugo Parisin Notrdam kilsəsi, Dil və ədəbiyyat 2010
7. İsmayılov Bilal, Babaxanova Çəmən – A la decouverte de la France, dərslik 6-cı sinif.
8. livret pėdagogique – Boiron Michel (Cavilam) 20038. Louis Jean, La chanson dans la classe de langue. CIE international.

Nəticə

Mahnılar və ədəbi mətnlər üzərində aparılan araşdırmalar aşağıdakı nəticələri verdi:

- Ədəbi mətnlərin öyrədilməsində tətbiq olunan bu mexanizm mətnin daha müfəssəl, effektiv və səmərəli şəkildə tələbələrə öyrədilməsinə kömək edir, oxu mədəniyyətini, oxu vərmişlərini aşılayır.
- Öyrənənlərin fərđi, psixoloji xüsusiyyətlərini və mənimsəmə imkanlarını nəzərə alaraq keçirilmiş ədəbi mətnlərin qavranılması və onların ideya məzmununun dərk olunması işini effektiv şəkildə həyata keçirmək imkanları yaradır.

- Müasir texnologiyaya yiyələnmə və onlarla davranma vərdişlərini öyrədir.
- Mahnılar adi mətnlərdən fərqli olaraq dil öyrətmədə daha effektiv vasitədir.
- Bu metod öyrənənlərdə musiqi janrları, alətləri, qrupları barədə informasiyanı zənginləşdirir, dərslər prosesində ruh yüksəkliyi yaradır, həyəcan hissini aradan qaldırır, tələbələrini aktivləşdirir və bir növ sosial həyata hazırlayır.

Summary

This article is about the teaching of communicative method by means of songs and the analyses of literary's texts in the modern paradigms context by help the programs and the modern technology.

The researches on the songs and literal texts have shown the following results:

- The methodology used for investigating literary texts helps teaching the students the texts more effectively, comprehensively and beneficially, and makes reading abilities understood by them.
- Taking learners' individual and psychological features and comprehension into account, the above-mentioned technique gives the chance to understand the whole meaning and essence of the texts
- It teaches the usage of modern technology and the habits to make use of them properly
- Unlike the common texts, the songs are more effective in language teaching

This method enriches the information about the musical genres, instruments and groups; stimulates learners; has the feeling of anxiety avoided; makes the students active and generally prepares them for real social life.

СОСТОЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ПРОГРАММЫ МНОГОЯЗЫЧИЯ В СРЕДНИЕ ШКОЛЫ КЫРГЫЗСТАНА.

Акматбеков Абдилла Ааламбекович¹⁷²

Со времен зарождения общества и до сегодняшнего дня, какой бы язык не был, он выполняет функцию коммуникативной связи. Человечество познает мир через язык, и потому язык вбирает в себя жизнь, историю, культуру, быт и передается по наследству из века в век, продолжая жизнь нации как народность. И наша задача, передать родной язык наших предков от поколения к поколению, сохранив всю особенность языка. Для обеспечения будущего молодому поколению необходимо наравне с родным языком привить знание иностранных языков, чтобы воспитать билингвальную личность, отвечающую требованиям современного рынка труда.

В Кыргызстане живут представители более 80 наций, и потому кроме школ с кыргызским языком обучения, функционируют школы с русским, узбекским, таджикским языками обучения. С принятием кыргызского языка статуса государственного, в конституции и в законе о языке Кыргызской Республики определены положения развития родных языков всех наций живущих на территории Кыргызстана, что дает обеспечение сохранности и развития языка народов меньшинства. Тем самым государственная языковая политика Кыргызстана затрагивает интересы каждого человека.

Одним из главных инструментов реализации языковой политики является система образования. С одной стороны она отражает многообразие потребностей в изучении языков, функционирующих в обществе; с другой стороны направление на выполнение конституционных гарантий обучения каждого ребенка – от детского сада до окончания общего образования – государственному, официальному и одному иностранному языкам.

¹⁷² заведующий отдела образования г. Баткен, batkengoro@mail.ru

Состояние Внедрения Программы Многоязычия В Средние Школы Кыргызстан

Кыргызстан в настоящее время стремится выстроить такую политику в языковом образовании, которая позволила бы каждому обучающемуся получить хорошее знание нескольких языков. Для этого есть два пути: улучшать качество преподавания языков и развивать многоязычное образование.

Внедрение многоязычного образования является одной из задач Национальной программы развития государственного языка и совершенствования языковой политики в Кыргызской Республике (2014-2020 гг), а также частью обязательств, зафиксированных в Концепции развития образования на 2012-2020 годы. Только совместное усилие всех государственных органов, местных органов управления и гражданского сообщества может претворить в жизнь задачи государственных документов.

Программа многоязычного образования помогают учащимся построить «мост» между их родным и государственным языком, не заставляя людей поступаться своим уникальным языковым и культурным наследием, и тем самым обеспечивают национальное единство.

По данным Министерства образования и науки Кыргызской Республики в программе многоязычия принимают участие 78 средних школ, 17 детских садов, 5 вузов педагогического направления. Всего 376 пилотных классов, 10144 учеников, ведется подготовка свыше 500 педагогов. Также в Баткенской области Кыргызстана, где проживают представители многих национальностей создаются все необходимые условия для внедрения программы многоязычия. На территории Баткенской области общее число средних школ 231, из них 37 смешанные школы (с кыргызским, русским, узбекским и таджикским языком обучения), 13 узбекских школ, 4 русских и 4 таджикских школ. 18 школ данного региона задействованы во внедрение программы многоязычия.

В целях подготовки учителей для пилотных школ приказом Министерства образования и науки Кыргызской Республики № 1328/1 от 24 октября 2017 года Баткенский государственный университет (БатГУ) включен в число пилотных ВУЗов по апробации программы многоязычия. Свыше 100 преподавателей БатГУ в настоящий момент прошли обучение и готовы с начала нового учебного года ввести в учебный процесс программу многоязычия.

Для выполнения положения, определенного в Национальной программе: «вырастить новое поколение кыргызстанцев, владеющих свободно родным, государственным, официальным и международными языками», необходимо изменить

методику обучения второму языку. В настоящее время на основании статьи 29 закона «Об образовании» Кыргызской Республики в пилотных классах образовательных учреждений, занимающихся по программе многоязычия используется методика CLIL интегрированное обучение предмету и языку.

Можно выделить два важных момента методики CLIL:

Во-первых, прикладывая усилия для изучения второго языка, поддерживается и родной язык обучающегося. В связи, с чем CLIL определяет второй язык для преподавания неязыковых дисциплин, применяя все типы обучения. Применяя модели CLIL можно решить цели языкового обучения в соответствии с социально-экономическими, политическими и культурными задачами.

Во-вторых, CLIL представляет собой подход, при котором второй язык или два языка используются как для преподавания, так и для изучения содержания предмета и языка. Такой подход представляет собой наиболее эффективную среду, как для развития языков, так и для усвоения содержания предметов.

Можно отметить то, что многие зарубежные исследователи склонны к мнению, что методика CLIL это не новая методика обучения, а напротив, применимая при обучению языку и предмету инновационная модель. Отсюда, можно утверждать лишь только, что CLIL требует особого подхода и творчества в интегрированном обучении языку и предмету.

Запрос на знание второго языка в сообществах очень высок. В южных областях республики считают модель многоязычного образования эффективной, поскольку многоязычие обеспечивает лучшие возможности для получения профессии и затем – востребованность на рынке труда. Помимо образовательных и экономических выгод она служит для интеграции общества.

Основные компоненты успешного внедрения программы многоязычия:

- Разработка соответствующей нормативно-правовой базы;
- Разработка условий и механизмов внедрения программы многоязычия, на всех её этапах и учет реального воздействия;
- Стандартизация оценки языкового усвоения: разработка стандартов многоязычного образования, учебной литературы, учебно-методических

Состояние Внедрения Программы Многоязычия В Средние Школы Кыргызстан

пособий и куррикулумов, предложений для педагогов, информационных материалов.

- Обеспечение квалифицированными кадрами и создание условий для их профессионального роста.
- Оценка всех компетенций программ и мониторинг, анализ, документирование, введения поправок в целях оптимизации (1).

Согласно выше приведенным компонентам министерство дало согласие во всех пилотируемые образовательные учреждениях в соответствии с государственными образовательными стандартами применять экспериментальные программы и учебные пособия. Целевой язык программы многоязычного образования, материалы по разным урокам соответствуют возрастным особенностям и уровням знания языка. Все пилотные школы районов и городов разработали стратегический план, назначен ответственный методист, организовано методическое объединение учителей и в целях повышения квалификации организуются обучающие семинары. Также в целях методического обеспечения и стимулирования профессионально-личностного роста учителей среди пилотных школ организованы специальные конкурсы.

Основной задачей и требованием поставленных перед пилотными школами можно считать развитие речи учащихся на высоком уровне, улучшение культуру речи и общения на необходимом уровне. В коммуникации язык является средством общения, а целью языка считается обеспечение письма и устного общения. В пилотных школах для обучения второму языку используется коммуникативный метод обучения. До сегодняшнего дня на уроках кыргызского или русского языков ограничивались тем, что заучивали правила языка. При обучении второму языку важно не знание правил изучаемого языка, а умение общаться на данном языке.

Коммуникативная направленность обучения означает, что учебно-воспитательный процесс по овладению второго языка в школе должен быть так организован, целенаправлен и реализован, чтобы в результате обучений учащиеся овладели необходимым минимумом умений и навыков для пользования языком как средством общения в рамках тематики, предложенной программой.

Для достижения такой цели отнюдь не требуется сосредоточения всех усилий на овладении формами различных аспектов системы изучаемого языка, а необходима в первую очередь практическая деятельность на изучаемом языке как в устной речи, так и при чтении текста. Это же делает необходимым выполнять в достаточно большом объеме речевые (иначе называемые коммуникативными) упражнения.

Многочисленное решение коммуникативных речевых задач приводит к формированию практических умений и навыков в сфере основных видов речевой деятельности. Поэтому на каждой стадии обучения второму языку в школе учебный процесс должен быть насыщен речевыми упражнениями, которые и являются решающим фактором практического владения вторым языком.

Коммуникативный метод обучения содержит в себе принципы, направленные на постоянно обновляемую коммуникативную ситуацию, которая отвечает интересам обучающихся и прививает навыки применения речевых единиц в общении. Современным подходом в рамках коммуникативного метода является формирование навыков и умений использовать языковые единицы в реально ситуации общения.

Коммуникативная направленность обучения второму языку предполагает учет речевого этикета изучаемого языка, восприятие его как неотъемлемой части процесса познания системы действия второго языка. В речевом этикете любого народа отражаются национальные обычаи и традиции, особенности языкового строя, своя система устойчивых формул общения.

При введении многоязычного образования, с применением коммуникативного метода обучения необходимо учитывать личное мнение обучающегося, его способности и стратегию изучения языка. Также необходимо определение уровня владения языком. На современном этапе обучения второму языку особое внимание уделяется принципу уровня владения языком. Согласно данному принципу для каждого уровня описываются знания и умения, которые должен иметь учащийся в чтении, восприятии на слух, устной и письменной речи. По программе многоязычия обучающийся к окончанию школы должен владеть языком на уровне В-1, а к окончанию высшего учебного заведения на уровне В-2.

Следовательно, внедрение многоязычного образования требует нового подхода к обучению второму языку, т.е. отдаления от традиционных подходов и на базе коммуникативного метода выстроить современный подход с применением

Состояние Внедрения Программы Многоязычия В Средние Школы Кыргызстан

коммуникационных технологий. Это ставить перед научными работниками задачи разработки методологии, принципов и учебных пособий обучения.

Список использованной литературы:

1. Закон Кыргызской Республики “О государственном языке” 2004 г.
2. www.arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUKADIRJ.2011-2.pdf
3. Дүйшеев Ж. Сүйлөө маданияты жана стилистика. Бишкек, 2007, с. 191.
4. Национальной программы развития государственного языка и совершенствования языковой политики в Кыргызской Республике на 2014-2020 гг
5. Стоянова А., Глушкова М. Как разработать и внедрить устойчивую программу многоязычного образования. Бишкек. 2016. С. 246

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской Республики»

Аманалиев Урмат Олжобекович¹⁷³

Исполнение государственного бюджета по доходам, повышение уровня и качества налоговой службы, увеличение объема сбора налога являются основными актуальными вопросами финансовой устойчивости государства, тесно связанной со снижением уровня налоговой деликтологии. Согласно части 1 статьи 19 Закона Кыргызской Республики «Об основных принципах бюджетного права Кыргызской Республики», налоги являются основой формирования доходной части государственного бюджета. [*Закон Кыргызской Республики “Об основных принципах бюджетного права Кыргызской Республике” от 20 марта 1998 года//Информационная система Токтом*].

К примеру, по итогам 2014 года общий объем доходов государственного бюджета составил 119376,3 млн сомов или 101,6% утвержденных плановых показателей, исполнение плана - больше на 1936,9 млн сомов. По сравнению с 2013 годом общий доход бюджета вырос на 17% или на 17574, 2 млн сомов, в связи с ростом объема всех источников дохода, таких как налоговые доходы, неналоговые доходы, программные гранты международных доноров. [*«2014-жыл үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн иши жөнүндө Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин отчету тууралуу» 2015-жылдын 23-апрелиндеги №4998-V Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин токтому*].

Как отмечал Ю.А.Крохин, связи и взаимоотношения между индивидуальными и общественными субъектами, возникающие в деятельности государства и местного самоуправления в области налогообложения, являются многоаспектными, имеют комплексный характер, а также по своему социальному и правовому содержанию

¹⁷³ доктор юридических наук, профессор Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласыгына Кыргызской Республики

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской Республики»

выступают как противоположности [Гензюк Э.Е.Административная деликтология: дис. ...докт. юрид. наук. — М., 2002.]

В настоящее время уровень правового порядка схемы отказа выплаты налогов в налоговой системе низкий. Для этого требуется разработка новых модификационных форм. Отдельные представители вместо того, чтобы вступать в отношения с государством в рамках правовых норм, ищут незаконные пути, стремясь осуществить незаконные действия. При этом, не всегда становится понятным на какие нужды направляются собранные средства, насколько эффективно используются эти средства. В итоге между государством и налогоплательщиком возникают разногласия.

Согласно данным экспертов, 60-70 процентов налогоплательщиков отказываются от выплаты налога или скрывают свои доходы и реальные объемы других объектов, подлежащих налогообложению.

В частности, гражданин К. Р. в целях незаконной наживы в 1998-2012 годах открыл 13 подставных фирм, при помощи которых осуществил незаконную деятельность, уклоняясь от выплаты налога, тем самым причинил ущерб бюджету в особо крупном размере.

Согласно предварительным данным, объем ущерба, причиненного по субъектам, относящимся к К.Р., составил до 0,4 млрд сомов.

Территориальными налоговыми органами были выданы ОсОО «РКБ Стройсервис» и ОсОО «Каспий Трейд Ко» 2266 экземпляров бланков строгой отчетности счетов-фактур по НДС. Из них были использованы 1696 счетов-фактур. Согласно реестру выданных бланков счетов-фактур по НДС, начиная с 12.01.2009 года до 15.04.2015 года сумма объема реализованных поставок, подлежащих налогообложению, составила 2 млрд 835 млн 521,3 тысячи сомов, при этом сумма НДС по поставкам составила 338 млн 326 тысяч сомов.

Данные юридические лица сдавали отчеты по НДС, в основном, с нулевыми показателями или в некоторых случаях - в отчетах по использованию бланков счетов - фактур по НДС указывали частичную сумму налогооблагаемых поставок, они были меньше, чем суммы, указанные в реестре счетов-фактур НДС по налогооблагаемым поставкам [<http://sti.gov.kg/ky/news/2015/10/29/«Эркин Тоо» гезити, октябрь 29, 2015>]. В результате реализации надзорных полномочий налоговых органов, при осуществлении

камеральной и выездной налоговых проверок своевременное и полное поступление осуществляется в 98% проверяемых организаций. Данные числовые показатели свидетельствуют о наличии проблем в налоговой отрасли.

Отделом расследования преступлений в налоговой сфере Государственной службы по борьбе с экономическими преступлениями при Правительстве Кыргызской Республики раскрыто 18,6 тысячи преступлений, что составляет 5,9% от общей экономической преступности [<http://24.kg/kriminal/27343/>].

Несмотря на снижение уровня тенденций налоговых преступлений, остается высоким объем материального ущерба, причиненного от данного вида преступности (согласно раскрытым уголовным делам).

Такая же проблема сохраняется в судебной практике. Согласно данным, относящимся к периоду с 2010 года по сентябрь 2018 года, по судебным делам, рассмотренным Верховным судом Кыргызской Республики по актам проверок Государственной налоговой службы при Правительстве Кыргызской Республики, не отмечено снижение количества рассмотренных судом дел. К примеру, если в 2010 году Верховным судом Кыргызской Республики рассмотрено 44 дела, в 2014 году - 39 дел, в 2015 году - 33 дела, за девять месяцев 2016 года - 20 дел (показатели 2013 года неизвестны).

В период с 2010 года по 2018 год по большинству или 75,3% судебных дел (168 дел), рассмотренных Верховным судом Кыргызской Республики по актам налоговых проверок, вынесены решения в пользу государственного бюджета.

Из них: за период с 2010 года по 2018 год 20 дел были возвращены к иску налоговым органам. Это составляет 9,0% общих судебных дел. В данном периоде по 35 судебным делам или 15,7% общих судебных дел действия налоговых органов признаны несоответствующими правовым нормам. По данным судебным делам Верховным судом Кыргызской Республики приняты решения в пользу налогоплательщиков [<http://24.kg/ekonomika/27343/>].

Следовательно, как показывает судебная практика, неисполнение налогового обязательства приводит к правонарушениям в налоговой сфере, повышает объем материального ущерба.

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской Республики»

В Стратегии развития Государственной налоговой службы при Правительстве Кыргызской Республики на 2015 - 2017 годы, утвержденной постановлением Правительства Кыргызской Республики от 29 апреля 2015 года № 265, рассмотрены не только меры поддержки кыргызстанских предпринимателей, но и даны предупреждения относительно правонарушений по сборам и налогам [*Бишкекте 2015 - 2017- жылдарда Салык кызматын өнүктүрүүнүн стратегиясы презентацияланды* // <http://sti.gov.kg/ky/news/2015/05/27/>].

Несмотря на то, что данный акт не имеет нормативного правового характера, на основании указанного направления налоговой политики разрабатываются мероприятия по улучшению работы налоговых органов, вносятся изменения в законодательство о налогах. В свою очередь, государственные налоговые органы усиливают действия по предотвращению правонарушений в налоговой отрасли, их раскрытию и привлечению к ответственности виновных, а также обеспечивают пополнение доходной части внебюджетных государственных фондов и казначейства, являющейся их основной задачей. Председатель Государственной налоговой службы при Правительстве Кыргызской Республики отмечал, что персональной задачей руководителей налоговых служб являются обеспечение 100-процентного исполнения плана-прогноза на 2015 год по сбору платежей и налогов, сокращение налоговой задолженности, фактов сокрытия налогов [*Салык органдарынын башчыларынын иши алар тарабынан алынган милдеттенмелердин жыйынтыгы боюнча бааланат* <http://sti.gov.kg/ky/news/2015/03/12/>].

Снижение уровня нарушений законодательства о налогах, увеличение объема собранных налогов и сборов, предупреждение деструктивных явлений в отраслях налога в связи с невыполнением прямой конституционной обязанности-выплаты налогов, установленных законодательством, разработать *налоговой деликтологии*, которая является новым направлением в отечественной юридической науке.

Для определения целей и задач налоговой деликтологии определяется ее качественные характеристики, с ее размежеванием от общей деликтологии. М.И.Никулин, развивая учение о предупреждении противоправных явлений в обществе, отмечает, что деликтология как специальная наука исследует вопросы анализа систем правонарушений, определения их причин и путей развития, разработки практических вопросов эффективной

борьбы против правонарушений [Никулин М.И. Проблемы науки административной деликтологии: доктора юридических наук. докт. дисс... - Хабаровск, 2005 г., - С.70].

М.И.Никулин объясняет значение термина «деликтология» следующим образом: «деликт» - правонарушение или незаконное действие, поступок, преступление, «логия» - используется в значении «наука», «учение». Он приходит к выводу, что понятие «деликтология» исходит из сферы исследований, направленных на формирование новой науки о природе правонарушений. Незрелость деликтологии как науки М.И.Никулин связывает с доминирующим положением гражданской правовой отрасли (до сих пор доминирует), также с направленностью развития правовой теории на регулирование защиты личных правовых интересов [Никулин М.И. Проблемы науки административной деликтологии: доктора юридических наук. дисс... - Хабаровск, 2005 г., С. 71].

В отрасли налоговой деликтологии не были осуществлены практические исследования. Несмотря на это, ученые, такие как Д.Н.Бахрах, М.И.Никулин, Н.П.Мышляев, Е.В.Трегубова, отмечали в своих научных исследованиях вопросы административных правонарушений в финансовой, налоговой сферах.

Но получить соответствующие данные по административным правонарушениям в финансовой и налоговой отраслях, правонарушениям по налогам крайне трудно. Данная информация в виде кратких сведений отражена на сайте Государственной службы по борьбе с экономическими преступлениями при Правительстве Кыргызской Республики. Но эти сведения носят общий характер. На сегодняшний день данная информация остается секретной. По мнению автора, открытое размещение официальной информации о налоговой деликтологии не только вызвало бы интерес ученых к данному вопросу, но и было бы основой формирования правового сознания граждан.

На официальном сайте Государственной налоговой службы при Правительстве Кыргызской Республики не размещаются сведения о раскрытых фактах неуплаты налогов, количестве правонарушений, количестве решений налоговых органов о привлечении к ответственности налогоплательщиков (не имеющих возражение налогоплательщиков), количестве переданных в суды исковых дел, а также о противоречиях в налоговой отрасли, разрешенных путем обращения в суды.

В частности, сотрудники налоговых органов считают излишним проведение анализа условий и причин налоговой деликтологии.

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской Республики»

При определении теоретической актуальности налогового права основные правовые критерии проведения анализа норм законодательства в налоговой сфере и оценки их воздействия формируются из-за низкой результативности деятельности налоговых органов и других органов, осуществляющих управление в налоговой сфере, возрастания противоречий в налоговых отношениях, пробелов действующего законодательства. Кроме того, в целях повышения роли и выполнения аналитической работы в налоговых органах необходимо ввести безконтактную систему надзора за поступлением денежных средств и объектами налогообложения.

Для этого требуется широкое применение автоматизированной системы. При этом, субъекты предпринимательства, добровольно входя в информационную систему налоговой службы через учетную программу налогоплательщика (к примеру, бухгалтерия - 1С), периодически дают информацию. В результате этого налоговая служба сможет получить полную информацию о налоговом объекте частного предпринимателя, осуществляющего предпринимательскую деятельность.

Создание единой базы данных соответствующих органов. При этом объединяются данные Государственной регистрационной службы, Государственной налоговой службы, Государственной таможенной службы, Социального фонда, Казначейства, Министерства финансов, Национального статистического комитета и Министерства внутренних дел. Создание единой базы позволит оперативно анализировать проблемы, возникшие в налоговой отрасли, прогнозировать общее развитие государства и было бы эффективным при дифференциации категорий налогоплательщиков.

Налоговая деликтология не только результат противоправного действия налогоплательщика, который показывает желание, намерение нарушения норм законодательства, проступка. По мнению автора, налоговая деликтология возникает из противоречий в налоговой сфере, возможных в рамках особых деликтных правовых отношений, возникающих между государством, его уполномоченным органом и правонарушителем.

Налоговая деликтология как новое направление - один из институтов налогового права. На определении целей налоговой деликтологии основывается улучшение качества управленческих работ в налоговой сфере, повышение поступления налогов в государственный бюджет. При обеспечении своевременного поступления налогов в

государственный бюджет для эффективного осуществления предупреждающих мероприятий налоговой деликтологии необходимо улучшение налогового администрирования. Для этого предлагается внесение изменений и дополнений в Налоговый кодекс Кыргызской Республики.

Данные предложения являются обоснованием разграничения полномочий по применению ограничивающих, предупреждающих и профилактических мероприятий налоговыми органами, предусмотренных в разделе первом Налогового кодекса Кыргызской Республики. В частности, пункт 2 статьи 50 Налогового кодекса Кыргызской Республики необходимо изложить в следующей редакции: «...для применения санкций, направленных на устранение действий при невыполнении юридическими и физическими лицами соответствующих требований в сфере предпринимательства, в целях осуществления ограничивающих, предупреждающих и профилактических мероприятий в установленном законодательством Кыргызской Республики порядке, а также раскрытия фактов нарушения законодательства Кыргызской Республики и их пресечения взаимодействует с соответствующими государственными органами».

Наука становится наукой именно тогда, когда при исследовании явлений происходит открытие основополагающих законов [Кедров Б.М. *Философия жалпы илим катары жана анын илимдер менен карым-катышы/Азыркы учурдагы философия //Л.Н.Митрохина, Э.Г.Юдинойдун редакциясы астында. – М.: Укуктун философиясы, 1992. 393-б.]*

Для определения места налоговой деликтологии в юридической науке, в том числе в составе науки налогового права, рассмотрения ее как отдельной самостоятельной отрасли знания необходим ее сравнительный анализ с другими науками, близкими по содержанию и объекту, но отличающимися по функции и предмету регулирования.

Вывод А.В.Демина о том, что правовые взаимоотношения в налоговой сферы, с одной стороны, размежевание принципов правовых институтов, направленных на осуществление целевых действий, средства и объекты правового регулирования, особые субъективные составляющие, обусловленные нормами, являются самостоятельными внутри отрасли. С другой стороны, все правовые взаимоотношения в области налогообложения относятся к отраслевому единству в рамках общих отраслевых предметов и методов налогового права, вызывает интерес. [Демин, А. В.Теория

Тема: «Проблемы Налоговой Деликтологическо-Правовой Структуры В Налоговом Праве Кыргызской Республики»

государства и права: курс лекций /А.В. Демин. — М.: Инфра-М, 2002.]. Далее А.В.Демин отмечает, что крупные блоки таких правовых норм имеют определенную самостоятельность и охватывают несколько правовых институтов.

Таким образом, по мнению А.В.Демина, третий блок взаимоотношений (как и остальные два блока) сравнительно являются самостоятельными. Следует отметить, что отношения налоговой деликтологии полностью охватываются в нормах налоговой деликтологии. Правовые нормы, регулирующие управленческий процесс в налоговой сфере, т.е. текущая деятельность налоговых органов и других органов исполнительной власти, осуществляющих надзор за полным и своевременным поступлением в государственную казну и внебюджетным фондам налогов и сборов, их должностных лиц, а также вопросы предупреждения правовых нарушений в налоговой сфере с привлечением к ответственности за правонарушения в сфере налогообложения, теоретическое исследование этих вопросов, формирование научных взглядов, а также вопросы судебной практики по налоговым спорам являются предметами налоговой деликтологии.

На основании вышеуказанного следует вывод, что сфера отношений, исследуемая и регулируемая налоговой деликтологией, является более широкой, чем отношения «в сфере налогового контроля и связанной с ним ответственности». Изучение и исследование налоговой деликтологии, изучение деликвента личности, взаимоотношения, направленные на разработку мероприятий, имеющих характер профилактики, зон, охватывающих налоговую деликтологию, ее тенденции, также являются предметами налоговой деликтологии. Налоговая деликтология не связана с установлением, сбором осуществлением налогов Кыргызской Республики. Ее основу составляют правовые нормы, регулирующие вопросы привлечения к ответственности налогоплательщиков, отношений, вытекающих из управленческой деятельности в налоговой сфере. С этой стороны налоговая деликтология также тесно связана с наукой налогового права.

Значит налоговая деликтология – комплексная, междисциплинарная наука в отрасли налогового права. Также установлено, что налоговая деликтология не входит в состав административно-правовой науки, но, во-первых, обеспечивает науку налогового права, дает возможность констатации и опирается на основные положения деликтологической науки.

НОРМАТИВНО ПРАВОВАЯ БАЗА ПО ОХРАНЕ ТРУДА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Кадыркулов Бедил Мешкенович¹⁷⁴

Уважаемые участники международного конгресса по научным и научным исследованиям в области социальных наук, разрешите приветствовать всех Вас и пожелать вам доброго здоровья, удачи, новых достижений в нашей совместной деятельности по предупреждению и сокращению травматизма и несчастных случаев.

В Конституции Кыргызской Республики закреплено право на безопасные и достойные условия труда. Необходимым условием реализации этого права является создание безопасных рабочих мест.

В Кыргызстане, государственное управление охраной труда осуществляется Правительством Кыргызской Республики, которое проводит единую государственную политику в области охраны труда, определяет основные функции министерств и ведомств в данном направлении, координирует и контролирует их деятельность по обеспечению здоровых и безопасных условий труда.

Безусловно, Законодательство КР является важнейшим слагаемым в создании безопасных условий труда на рабочих местах. В то же время, в соответствии со статьей 36 Закона КР «О нормативных правовых актах КР», нормативные правовые акты Союза ССР - на территории Кыргызской Республики, утратили силу с 1 января 2010 года, создав при этом правовой вакуум.

Какие законодательные акты в области охраны труда действует сегодня:

Трудовой кодекс КР 2004 года:

¹⁷⁴ главный правовой и технический инспектор Центрального комитета профсоюза работников образования и науки Кыргызской республики.

Вопросы создания благоприятных условий труда, предусмотрены главой 17 «Охрана труда» - всего 16 статей.

Глава 18 - полностью посвящена вопросам: «Ответственности работодателя за вред, причиненный работникам увечьем, профессиональным заболеванием либо иным повреждением здоровья при исполнении ими трудовых обязанностей», что, по сути, относится к Области страховых выплат - в случае причинения вреда здоровью работника.

Закон КР «Об охране труда» 2003 года:

Закон

устанавливает правовые основы регулирования трудовых отношений в области охраны труда, направлен на создание условий труда и исполнение соответствующих требований по сохранению жизни и здоровья работников в процессе их трудовой деятельности.

Здесь необходимо отметить один существенный спорный и конфликтный момент, который возник – ранее. Напомню, что в рамках решений, выработанных на заседании Совета по регулятивной реформе при Правительстве КР от 7 июля 2016 года №16-57, было принято решение признать утратившим силу Закон КР «Об охране труда». И только своевременное вмешательство Профсоюзных органов, позволило отстоять данный Закон.

936

Постановлением ПКР от 5.04.2004г. №225 утверждены:

1. Типовое положение о Службе и организации работы по охране труда;
2. Положение о порядке организации и проведении обучения работников и специалистов предприятий, учреждений и организаций по охране труда, а также проверке их знаний и требований охраны труда .

Постановление ПКР от 27.02.2001 г. №64 утверждено:

1.

Положение о расследовании и учете несчастных случаев на производстве.

Постановлением ПКР от 24.03.2000г. №158, утвержден:

1.

Перечень производств, работ, профессий и должностей с вредными и опасными условиями труда, на которых запрещается применение труда женщин.

Постановлением ПКР от 02.07.2001 г. №314, утверждены:

- Перечень производств, работ, профессий и должностей с вредными и

опасными условиями труда, на которых запрещается применение труда лиц моложе 18 лет.

ПЕРЕЧИСЛЮ РЯД ДРУГИХ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ:

- Списки 1.2 производств, работ, профессий и показателей, дающих право на льготное пенсионное обеспечение (утв. ППКР от 01.07.1996, в ред. от 27.10.2007);

- Правила бесплатной выдачи молока и других равноценных пищевых продуктов работающим во вредных условиях труда, перечень химических веществ , при работе с которыми бесплатно выдается молоко или другие равноценные пищевые продукты, Положение о бесплатной выдаче мыла, моющих и дезинфицирующих средств , Типовой перечень работ дающих право на бесплатное мыла и других моющих средств (утв. ППКР от 25.06.1997 №374, в ред. от 22.03.2006);

- Положение об оплате труда применяемой в особых условиях, Типовой перечень работ, за которые могут устанавливаться надбавки к должностным окладам работающих в особых условиях (утв. ППКР от 27.04.2015 №258, в ред. от 27.08.2007);

- Положение о порядке назначения, выплаты и размере пособия во временной нетрудоспособности , пособия по беременности и родам, положение о порядке назначения выплаты в размере ритуального пособия (на погребение) (утв. ППКР от 11.11.2011 №727.)

30.06.2016 г., Президентом КР подписан Закон Кыргызской Республики № 93 «Об индексации суммы возмещения вреда, причиненного работнику увечьем, профессиональным заболеванием либо иным повреждением здоровья при исполнении трудовых обязанностей, наступившим по вине работодателя, с учетом повышения цен на потребительские товары и услуги.

Постановлением Правительства Кыргызской Республики от 9.02.2017 года № 90 утвержден - Порядок индексации суммы возмещения вреда, причиненного работнику увечьем, профессиональным заболеванием либо иным повреждением здоровья при исполнении трудовых обязанностей, наступившим по вине работодателя, с учетом повышения цен на потребительские товары и услуги.

РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ:

С 2002 по 2005 годы, в КР действовала Государственная программа по улучшению охраны и условий труда, обеспечению защиты и жизни здоровья работающих (утверждена ППКР 24 декабря 2001 года, №807).

С 2007 по 2009 годы - действовала Программа по улучшению охраны, безопасности и условий труда в сельском хозяйстве (утв. ППКР от 20 февраля 2007 года №61).

Однако, начиная с 2009 года, на государственном уровне в области охраны труда - не было принято не одного Программного документа, который раскрывал бы политику Кыргызской Республики, ее стратегию и приоритеты в области охраны труда. Это объяснялось сложной политической обстановкой, сложившейся в Республике в 2009 - 2010 годах.

Первые значительные нормативные правовые акты, утвержденные на уровне ПКР, в области Охраны труда стали вновь появляться в 2011-12 годах, которые продолжают активно развиваться до сегодняшнего дня.

18 января 2016 года прошла презентация нового Национального обзора «Охрана труда в КР», в котором проведен подробный анализ законодательства КР в области охраны труда. Данный обзор был осуществлен силами Технической группы, с участием специалистов МОТ. Министерству труда и социального развития Правительством было поручена разработка Национальной программы по охране труда.

В настоящее время разработана Национальная программа по охране труда на 2019-2023 годы, в который включены НПА, необходимые для обеспечения безопасности труда, создания условий и охраны труда.

Решение проблем охраны труда на современном этапе развития отраслей экономики, требуют от всех сторон социального партнерства, поиска эффективных систем управления охраной труда, так как с каждым годом, несмотря на предпринимаемые меры, положение в части охраны труда - с точки зафиксированных случаев травматизма, имеет негативные тенденции.

Вместе с тем, остается также ряд нерешенных серьезных вопросов с неформальной занятостью, которая как следствие - способствует не полной охваченностью работающего населения - Системой мер охраны труда.

Нам необходимо пристально обратить внимание на распространение, так называемых патентных отношений, это один из видов нелегальной экономики. Работодатели не заключают с работниками трудовые договора, а заключают различные гражданские договора на оказание услуг, таким образом ОНИ самоустраиваются от ответственности, возлагаемой на работодателя по страхованию своих работников в размере 17.25 процентов от получаемых доходов. На практике получается, что за фактическую выполненную работу, работник получает не заработную плату, а вознаграждение - как за исполнение обязательств по гражданскому договору. А это значит, что вся ответственность за социальное страхование - автоматически возлагается на самого работника. То есть, в этих случаях, на таких работников (трудящихся), трудовое законодательство КР - фактически не распространяется. Поэтому ИМ: сверхурочная работа не оплачивается, трудовой отпуск не предоставляется, правовая защита прав и интересов не осуществляется, ответственность работодателя перед работником не предусматривается.

В целях обеспечения соблюдения требований охраны труда, осуществления контроля над их выполнением в каждой организации, осуществляющей производственную деятельность, с численностью более 50 работников, должна создаваться служба охраны труда или вводиться должность специалиста по охране труда

Хотел бы обратить Ваше внимание, что в Управлении охраны труда и трудовых отношений Госэкоинспекции при ПКР, сегодня работает на всю Республику всего 25 инспектора. В Технической инспекции труда Профсоюзов Кыргызстана работает только 30 инспекторов охраны труда. В условиях ограниченного и мизерного числа проверок предприятий, учреждений и организаций по вопросам Охраны труда – со стороны инспекторов, то есть профессиональных специалистов, необходимо говорить о полном отсутствии в нашей Республике - налаженной Системы профилактики производственного травматизма.

По травматизму: в КР 2 млн. 302,7 тыс. занятого населения, т.е. наемных работников. По нашей профсоюзной статистике, в стране ежегодно происходит более 500 несчастных случаев, связанных с производством, из них более 50 человек погибают, сотни ежегодно

становятся инвалидами по трудовому увечью. Каждый 6-й работник занят в неблагоприятных условиях труда.

Анализ показывает, что смертельный травматизм в Кыргызстане выше: в 6 раз, чем в Финляндии, в 5 раз чем в европейских странах, в 5 раз, чем в США и Японии.

В рамках Национального обзора необходимо разработать Стратегию в области охраны труда Кыргызской Республики на долгосрочный срок минимум на 10 лет. В рамках национального обзора разработана Национальная Программа по охране труда и план мероприятий по ее реализации, которая находится в Правительстве Кыргызской Республики.

На искоренение негативных тенденций в области Охраны и безопасности труда, важный вклад в создание здоровых и безопасных условий труда на рабочих местах вносят, принимаемые в организациях и учреждениях, Коллективные Договоры, Трехсторонние Соглашения, Отраслевые Соглашения - в которых, в обязательном порядке, вносятся нормы и пункты, требующие от работодателя - реализацию законодательства КР по охране труда. Кроме того, предусматриваются санкции за нарушение норм охраны труда. Со стороны социальных партнеров за последние годы в структурных профсоюзных организациях появились штатные работники, в обязанность которых входит осуществления обязательного контроля над соблюдением условий труда на каждом рабочем месте, независимо от их организационно-правовых форм и форм собственности. В данном случае - государственные или негосударственные организации.

Как видно из сказанного, перед нами стоят задачи огромной важности, от решения которых зависят судьбы людей труда. Обладая достаточными правами и огромным опытом, Профсоюзы - призваны и обязаны сыграть конструктивную роль в организации работы по охране труда на всех уровнях власти, управления и хозяйственной деятельности, обеспечивая со своей стороны общественный контроль над соблюдением действующего законодательства, норм и правил.

Забота об улучшении условий и повышении безопасности труда всегда оставалась в центре внимания Профсоюзов Кыргызстана и рассматривалась как одна из важнейших его социальных задач.

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы).

Абдырахманов Т. А.¹⁷⁵

Диалектика глобализации - сложный и многогранный процесс. Она устанавливает новые границы и новые правила. Из сотни национальных особенностей она позволяет выбрать самый оптимальный вариант для решения национальных проблем и ведет к интернационализации образования. Поэтому важно учесть требования, опыт происходящих глобальных изменений, и осуществлять реформы национальной образовательной системы, особенно ее финансирования, с учетом глобальных тенденций. Безусловно, образование и его финансирование всегда имели и продолжают сохранять существенное социально-экономическое и политическое значение. Более того, они приобрели особую актуальность в последнее время. При этом во взглядах на финансирование образования высказываются множество точек зрения. Но можно выделить несколько важнейших тенденций, связанных с финансированием высшего образования.

Первая состоит в том, что в последние годы по ряду объективных причин расходы на получения образования по всему миру растут год от года. Тенденция объясняется тем, что возрастает технологичность учебного

¹⁷⁵ Проф., доктор КГУ им. И. Арабаева, Кыргызская Республика

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

процесса, требуется внедрение современных информационных и телекоммуникационных средств обучения, постоянное повышение профессиональной квалификации преподавателей и т.д.

В общем, рост расходов на образование за 1980-1994гг. выглядит следующим образом.

А за последние 15-20 лет расходы на образование в таких «инновационных» странах и регионах мира, как США выросли в 3 раза, в Западной Европе в 3,4 раза, в Восточной Азии в 4 раза.[1]

Однако, несмотря на это, из-за колоссального роста контингента студентов в последние годы в мире наблюдается серьезный дефицит финансовых средств на образование, что является второй тенденцией в финансировании высшего образования. Во второй половине XX века количество студентов мира возросли с 13 млн. человек в 1960 г. до 82 млн. в 1995 г. А в 2014 году количество студентов мира достигло 207 млн. студентов. [2] Хотя прогнозы ЮНЕСКО указывали на дальнейший рост количества студентов: до 78 млн. в 2000 году, 120 млн. в 2010 году и до 130-140 млн. в 2020 году. [3]

Наибольшими темпами увеличение численности студентов наблюдается в Китае, США, Индии, России и т.д. По данным Всемирного банка, в Китае менее чем за 10 лет численность студентов возросла в 2 раза и в 2001 году составила 15,1 млн. человек, а в последнее время достигла до 30 млн. студентов. [4] По последним данным, в Индии количество студентов достигло 15 млн. человек. [5] За последние 15-20 лет количество студентов в США увеличилась в 2 раза и составляет более 17,5 млн. человек. [6] По сравнению с 1980-1981 учебным годом (СССР) численность студентов России выросла в несколько раз и по данным 2017 года составляет 7.4 млн.

В общем, в результате резкого увеличения количества студентов в конце XX века, в мире возникло противоречие, получившее в науке определение, как «концептуальный кризис образования». В основе кризиса лежат разнонаправленные тенденции в области спроса на высшее образование и его финансирования. С одной стороны, сохраняется высокий спрос на высшее образование, а с другой - темпы роста бюджетных ассигнований государств в эту сферу перестали поспевать за всевозрастающим спросом. В результате этого государства мира в 60-80-гг. XX века, взявшие на себя функции гаранта равной доступности образования за счет бюджетных средств, начали пересматривать политику финансирования высшего образования.

В итоге, в течение последних двадцати лет, в мире сформировалась многоканальная система финансирования высшего образования, которая является еще одной концептуальной тенденцией в решении финансовых проблем высшего образования. Основным источником многоканальных бюджетных средств для высших учебных заведений является плата за обучение. Если раньше большинство стран обеспечивали свободный доступ к высшему образованию, то теперь, за исключением нескольких стран, все страны стали взимать плату за обучение. По последним данным в частных колледжах и вузах учатся 30% всех студентов мира, а в Латинской Америке этот показатель достигает 50%. [8]. В 2015 году в 26 странах Европы домохозяйства оплачивали 15% стоимости высшего образования. В других странах с высоким уровнем доходов эти расходы были еще выше, составив 40% в Австралии, 46% в США, 52% в Японии и 55% в Чили. [9]. В Кыргызстане в общем числе студентов доля обучающихся на контрактной основе составляет 86%, за счет государственного бюджета обучаются 14% студентов. [10]. Более 86% учащихся колледжей Кыргызстана тоже учатся за

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

счет собственных средств. [11] Что касается стоимости обучения, то в 2015 году средняя стоимость платного обучения в вузах мира составила 3.8 тыс. долларов в год. [12]

Первой из европейских стран платное высшее образование ввела Великобритания (1997г.). В последние годы по примеру Великобритании последовали Нидерланды, Австрия, Италия, Испания, Португалия и т.д. В Германии плата за обучение в вузах не взимается, но студенты вносят значительные суммы за пользование социальной инфраструктурой университетов. В настоящее время внебюджетные средства, используемые в высшем образовании Франции, составляют около 12% совокупного финансирования вузов страны. В 1997 году плата за обучение была введена в высшем образовании Китая. До 1999 года частные инвестиции составляли 40% консолидированного бюджета вузов, а в данное время здесь все высшее образование платное. [13]

В аналитических материалах Всемирного банка отмечается: «Соотношение между государственными и частными расходами на образование в разных странах неодинаково. Так, среди стран с низким уровнем дохода населения доля частного сектора в общих расходах на образование лежит в пределах от 20% (Шри-Ланка) до почти 60% (Уганда и Вьетнам), а среди стран с высоким доходом - от 5% (Австрия) до 52% (США). В финансировании вузов в странах ОЭСР доля внебюджетных источников составляет: в США - 52%; в Швейцарии - 50%; Великобритании - 30%; Канаде - 39%; Японии - 67%. Что касается стран СНГ, то в России - 48-50%, в Казахстане - 90% совокупного бюджета высшего образования составляют частные вложения студентов за обучение. Особо выделяется Кыргызстан, у которого 87% совокупного бюджета государственных вузов составляют внебюджетные средства. [14]

Еще одной тенденцией является то, что высшие учебные заведения мира стали реальными участниками экономических коммерческих отношений и полноправными субъектами рынка. Анализы, проведенные международными экспертами в 90-х годах XX века, выявили что ни государственное, ни частное финансирование само по себе не является оптимальным для развития высшего образования, предпочтительнее их сочетание, еще более предпочтительнее активное их сочетание с финансированием за счет доходов от коммерческой деятельности самих вузов.

В процессе диверсификации источников финансирования высшего образования широкое распространение в мире получили такие коммерческие источники аккумулирования капитала, как автотранспортные, оздоровительные, рекреационные, телекоммуникационные, аудиторские, экспертные услуги, ремонтные, множительные и типографические работы, консалтинг, НИОКР. Все в большей степени используются образовательными учреждениями и такие источники внебюджетных средств, как операции с ценными бумагами, спонсорская помощь и взносы попечительского совета, депозитные вклады, долевое участие в коммерческих проектах с другими организациями.

Таким образом, внебюджетные средства вузов мира формируются не только за счет платных образовательных услуг. Определенная часть этих средств создается за счет доходного использования образовательными учреждениями находящихся в его распоряжении или собственности интеллектуальных, материальных и финансовых средств. В целом, в Западных высших учебных заведениях платные образовательные услуги обеспечивают только 25-26% внебюджетных средств, остальная часть «зарабатываются» самими вузами.

[15]

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

В структуре внебюджетных средств вузов Франции в среднем только около 25% приходится на взносы за различные платные образовательные курсы, а остальные 20% - на поступление за контракты по НИР, 15% - на доходы от различных сервисных служб, 14% - на добровольные взносы и др. Примерно 2% объема внебюджетных средств поступает от местных властей и в качестве прибыли от финансовой деятельности вузов. [16] Что касается Российских вузов, то ее среднестатистический вуз - Великолукская сельскохозяйственная академия, кроме платного обучения (которая составляет 55,3% внебюджетных средств вуза) имеет еще 16 других источников коммерческого финансирования, обеспечивающие остальную (44,7%) часть годового дохода внебюджетных средств вуза. [17]

К сожалению, в Кыргызстане почти все высшие учебные заведения не владеют такими разнообразными источниками внебюджетного финансирования. За исключением отдельных грантовых поступлений и мелких коммерческих доходов, внебюджетный фонд вузов Кыргызстана формируется только за счет частных средств студентов, внесенные за учебу. Это свидетельствует об иждивенческом и потребительском характере внебюджетной деятельности высших учебных заведений страны. В то же время это доказывает об отсутствии в республике необходимой нормативно-законодательной базы для налаживания эффективной многоканальной системы внебюджетного финансирования. В частности, из-за отсутствия необходимых подзаконных актов до сих пор не действует важнейшее положение ст. №44 Закона «Об образовании» КР, гласящая о том, что «средства, выделенные образовательной организации из государственного бюджета, контролируется казначейством. Все остальные средства, заработанные образовательной организацией, контролируются Попечительским советом и

общественными институтами». Из-за недееспособности данного положения Закона, а также фактического отсутствия Попечительских советов в вузах, внебюджетная деятельность вузов страны все время подвергаются тотальному и мелочному государственному регламентированию, исполнение которых систематически, массированно и грабительски проверяются всевозможными фискальными органами. Безусловно, такие репрессивно-принудительные меры фактически не оставляют никаких возможностей для свободы действий вузов страны на рынке коммерческих услуг. Из-за отсутствия соответствующих подзаконных актов не действуют также и такие катализирующие статьи Закона «Об образования» КР, как ст. №43 (о доходах депозитных вкладов), №47 (об акционировании отдельных вузов).

Следует отметить, что сохранив ст. №47 государство:

Во-первых, заблокировало мощнейший финансовый источник, по которому в высшее образование пришли бы инвестиции промышленно-финансовых кругов, банковского капитала, предпринимателей и рядовых акционеров. Как известно, в Кыргызстане, за исключением Кыргызско-Казахского закрытого акционерного общества «Кыргызско-Казахская академия права и государственной службы», полностью отсутствуют акционерные вузы. А тем временем, в мире акционерные вузы хорошо зарекомендовали себя. Например, в Израиле, где действует одна из наиболее прогрессивно развивающих систем образования, нет ни одного государственного вуза, все акционерные общества. В Австралии, Новой Зеландии - та же картина, как, в прочем, и в других странах Юго-Восточной Азии. В Казахстане успешно функционируют 14 акционерных вузов. [18]

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

Во-вторых, акционирование некоторых вузов страны непременно ускорил бы процесс денационализации в системе высшего образования. Акционирование определенной части высших учебных заведений позволило бы сконцентрировать скудные средства государства для массированного финансирования ведущих государственных вузов, что как минимум в два раза увеличило бы их ассигнование за счет государственного бюджета. И это не все - государственные вузы, кроме этого получили бы еще дополнительное финансирование за счет вырученных средств от акционирования других вузов.

В-третьих, состоится реабилитация дискредитированной государственной морали. Ведь всем известно, что государство в Кыргызстане паразитирует на так называемых государственных вузах, которые де-факто являются негосударственными и на 87-90% финансируются за счет частных средств. Хотя бы новая власть должна четко определить, где государственная собственность, то есть государственный вуз и где частная (акционерная) собственность, то есть частный (акционерный) вуз. [19]

Другой важный канал финансирования высшего образования, который становится все более удобным и уже принят во многих странах мира - студенческие займы, ссуды, кредиты. Хотя кредитование в качестве дополнительного финансирования образования имеет свои недостатки (низкие нормы возврата), в мире программа ссуд весьма популярна.

В последние годы практику предоставления ссуд студентам активно используют Китай, Таиланд, Австралия, Великобритания, Новая Зеландия, Южная Африка, Индия и многие другие государства. В отличие от Кыргызстана, полностью проигнорировавшего данный источник

финансирования, высшие учебные заведения России и Казахстана показывают завидную активность в этом деле. Между тем, государственные и частные образовательные заемы, ссуды и кредиты, позволяя расширить платежеспособность населения, обеспечивая вузам устойчивый источник финансирования, дополнительно выполняют также и важную социально-амортизационную функцию. Ибо они создают систему адресной помощи талантливым и способным лицам, желающим получить высшее образование, но не имеющим финансовых возможностей для этого. Система образовательных займов и субсидий, действующие в различных странах мира, рассматриваются как механизмы обеспечения равного доступа к высшему образованию граждан, принадлежащих к разным слоям общества. Однако, несмотря на высокий уровень социальной дифференциации в обществе, несмотря на большое количество социально уязвимых семей, способные дети, которые зачастую лишены от получения профессионального высшего образования из-за финансовых проблем, система образовательного кредитования в Кыргызстане не функционирует.

И, наконец, заметной тенденцией является налоговая поддержка образовательных систем стран мира со стороны национальных государств. Во многих странах мира, учитывая недостаточность государственного финансирования образования, а также признавая невозможности полного удовлетворения их потребности, деятельность вузов либо не облагаются налогами, либо налогообложение осуществляется на льготных условиях. Более того, в таких странах как Франция, законодательно закреплено строго обязательное участие бизнеса в финансировании подготовки профессиональных кадров. Формой такого участия является специальный, «образовательный налог», взимаемый по ставке 0,5% с общего фонда

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

заработной платы предприятий. Ставка налога - единая для всех предприятий. И, что примечательно, только 40% образовательного налога поступает и используется через государственный бюджет, а 60% поступает непосредственно в учебные заведения. [20]

Как известно, в Кыргызстане нет ни льготных налогообложений внебюджетной деятельности вузов, ни один вуз не освобождается от налогов, и конечно же нет «образовательного налога». При этом, всем известно, что многие коммерческие структуры, промышленные предприятия пользовались льготами и освобождались от налогов.

В целом, ретроспективный анализ мирового опыта глобальных тенденций в финансировании образования, а также сравнительное изучение проблем финансирования высшего образования Кыргызстана позволяет резюмировать следующее:

950

Во-первых, мировая практика показывает, что в данное время, несмотря на систематическое увеличение объема финансирования, государственный бюджет стран мира по объективным и субъективным причинам не в состоянии полностью удовлетворить экономические потребности образования. Однако, это никоим образом не может оправдать обвального сокращения государственного ассигнования на нужды образования в постсоветском Кыргызстане. Для цивилизованного и просвещенного государства постиндустриального XXI века это непростительное явление.

Во-вторых, из-за хронической недостаточности государственных средств, с конца XX века усиливается глобальная тенденция многоканального финансирования образования. Однако, несмотря на богатый и вполне приемлемый для Кыргызстана глобальный опыт по использованию

многоканальных источников внебюджетного финансирования, высшее образование Кыргызстана в качестве внебюджетного источника продолжает использовать только оплату за учебу. При этом, главной причиной не востребоваемости других источников многоканального внебюджетного финансирования является отсутствие необходимых нормативно-правовых основ для полноценной рыночной деятельности вузов. Немаловажным фактором является экономическая и правовая инертность и иждивенческая политика самих высших учебных заведений. Именно по этой причине произошла серьезная деформация в экономической либерализации академического сектора. Бесспорно, в условиях «добровольного ухода» государства от проблем образования, первая плеяда ректоров вузов постсоветского Кыргызстана оказала стране историческую заслугу. Именно благодаря им одним из первых среди стран СНГ было введено платное обучение в вузах Кыргызстана, что позволило сохранить и развивать вузовскую систему страны. Следует особо подчеркнуть, что в условиях перманентного и тотального саморазрушения всех сфер общества, только вузовский сегмент образовательной сферы страны показал свою жизнеспособность. Более того, высшие учебные заведения страны все транзитные годы развивались динамично, а по некоторым экстенсивным показателям вышли на мировой уровень, самое главное-они оказались единственными системообразующими факторами, очагами культуры, центрами социализации в «умирающих» городах периферии и областных центрах страны.

Однако, инертность и иждивенчество способствуют вузам Кыргызстана довольствоваться единственным, но легким, ограниченным, но стабильным каналом внебюджетных средств (плата за обучение). Поэтому, на опре-

Экономические проблемы образовательной системы Кыргызстана (на примере высшей школы)

деленном этапе модернизации вузовской системы, для вузов поиск новых, дополнительных финансовых источников, решение проблем Маркетинга и менеджирования оказались непосильными и ненужными задачами. К тому же, их правовое иждивенчество не позволило им активно заниматься нормо-законотворческой деятельностью и создать оптимальных нормативно-правовых условий для открытия дополнительных источников многоканального финансирования высшего образования.

Поэтому, в новых условиях вузам Кыргызстана предстоит осуществить второй этап экономической либерализации высших учебных заведений. Ибо, в условиях рынка, по законам рынка, не государственные органы в лице Министерства образования и науки, а прежде всего сами высшие учебные заведения должны выступать катализаторами экономической модернизации вузовской системы, поскольку она осуществляется исключительно в их интересах. В этом деле должны проявить особую заинтересованность академическое сообщество страны, тон должны задавать такие общественные академические субъекты, как Попечительские Советы вузов, Совет ректоров вузов Кыргызстана, Ассоциация вузов Кыргызстана. Печальный опыт прошлого убедительно доказывает, что разработка, апробация, легитимизация и реализация необходимых нормативно-правовых актов должны организовываться, контролироваться, финансироваться, и особенно, лоббироваться академическими сообществами страны.

Литературы

1. Абдрахманов Т.А. Высшая школа Кыргызстана в период демократического транзита. Б.: 2010 . С. 236.
2. 207 млн.<http://kabar.kg/news/za-poslednie-14-let-kolichestvo-studentov-v-mire-udvoilos-iunesko/>
3. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №11, 2015. С. 117
4. [http:// docplayer.ru/32245691-Realizaciya-mirovyh-tendenciy-razvitiya-vysshego-obrazovaniya-v-universitetah-razvivayushchihsya-stran.html](http://docplayer.ru/32245691-Realizaciya-mirovyh-tendenciy-razvitiya-vysshego-obrazovaniya-v-universitetah-razvivayushchihsya-stran.html)
5. [http:// gtamarket.ru/encyclopedia/](http://gtamarket.ru/encyclopedia/)
6. [http:// ria.ru/society/20170603/149542680.html](http://ria.ru/society/20170603/149542680.html)
7. [http:// ria.ru/society/20170603/149542680.html](http://ria.ru/society/20170603/149542680.html)
8. <http://kabar.kg/news/za-poslednie-14-let-kolichestvo-studentov-v-mire-udvoilos-iunesko/>
9. В 2015 году в 26 странах Европы домохозяйства оплачивали 15% стоимости высшего образования. В других странах с высоким уровнем доходов эти расходы были еще выше, составив 40% в Австралии, 46 % в США, 52% в Японии и 55% в Чили.
- 10.[https:// centrasia. Org/newsA.php?st=1335764760](https://centrasia.org/newsA.php?st=1335764760)
- 11.[http:// bilim.akipress.org/ru/news: 1427583](http://bilim.akipress.org/ru/news:1427583)
- 12.<https://marketing.rbc.ru/articles/1538/>
- 13.Абдырахманов Т.А. Высшая школа Кыргызстана в период демократического транзита Б.: 2010.С.239
- 14.Т.А. Абдырахманов Переходные процессы особенности демократического транзита Кыргызстане. Б.: 2013.С.212.
- 15.Либеральная газета 2009. 12 апреля.
- 16.Кут Билим 2008. 31 марта.
- 17.Там же...
- 18.Ж-л Наука и новые технологии. №10 Раздел: История. Б.: 2008. С. 47-48.
- 19.Кут Билим 2008. 41 марта.
- 20.Т.А.Абдырахманов Высшая школа Кыргызстана в период демократического транзита. Б.: 2010 С. 246.

PECULIARITIES OF KYRGYZ AND ENGLISH ANIMAL IDIOMS

Aizada ABIKOVA¹⁷⁶

Abstract: This article deals with the analysis of animal idioms in Kyrgyz and English languages as a semantic, structural and a cultural phenomenon, establishing equivalences as well as highlighting the possible cultural similarities. Glucksberg [3:21] suggests that syntactic variations are acceptable as long as the original meaning of the idiom is maintained. However, by meaning even though Kyrgyz people and English people are living far from each other, they have also some similarities on recognizing the characteristics and habits of some animals.

Key words: animal idioms, collocations, equivalences, cultural meaning, cultural discrepancies, translation.

955

Idioms are part of everyday communication in many languages in the whole world. We use idioms in our conversation, read them in books, newspapers and advertisements, we can hear them in many places, and shortly there are essential part of our life. They are not compulsory for our communication and understanding but they make our utterances more interesting. The idioms of different languages have their own cultural imprints. It is usually related to the object or environment that is familiar to local people through long- term development. Animals are people`s friends for centuries of years, so they have very close relationship with human beings. People use different kind of animals to express feelings or describe social phenomena. Both English and Kyrgyz languages are rich for animal idioms. In Kyrgyz, idioms the image of hare makes people associate it with coward. Kyrgyz hare idiom «коён жүрөк» means coward, defeatist and quitter [KTTC, 2010:863]. This metaphorical idiom has been used as well as spoken and written languages and seems it has been losing its expressiveness. For instance, *Мен буу*

¹⁷⁶ International medical university, Bishkek Kyrgyzstan

Peculiarities Of Kyrgyz And English Animal Idioms

көлөкөсүнөн корккон **коён жүрөк** байкушмунбу (Am I *rabbit-hearted* who afraid of his own shadow?) (M.A.); *In English: I am **rabbit-hearted** little girl.* Other animal's similar associations in both cultures: lambs are lovable; horses are strong; bees are busy and diligent; asses are stupid, foxes are clever. For examples: He is as sly as a fox - **куу түлкү**; you stupid ass! - **эшектин мээсин жеген**. Apart from the above examples, there are some analogous animal idioms in which different animals in idioms of two languages but the meaning is the same. For examples: to kill **two birds** with one stone – бир ок менен **эки коён** атуу; (as) quiet **as a mouse** - **чычканга** кебек алдырбаган; wolf in sheep's clothing - **кой терисин** жамынган etc.

The usage of animal idioms have particularities according to geographic space, social, historical or religious involvement and significance in these events.

Phraseologisms can reflect the national culture in three ways:

The first is complex; its idiomatic meaning, all components together, which is the essence of any phraseological unit. That is, the native speaker, relying on the knowledge of his national culture, can correctly form the notions that form the basis of phraseology, and remain incomprehensible to foreigners.

The second - the national-cultural specificity is reflected in elements of its composition. Usually such are the background schemes of those phraseological units, the core component of which contains exoticism for a foreign audience. For example, Too much pudding will choke the dog. This expression is related to the national cuisine of the English. One can not run with the hare and run with the hound. Here you can see the centuries-old love of aristocrats for hunting and thoroughbred dogs.

The third phraseological units reflect the folk culture with their prototypes - free phrases describing certain customs, holidays, details of life and culture, historical customs in the life of the people and much more. This group includes the majority of animalistic phraseological units that tell about representatives of the animal world, the original human companions, about the ways of metaphorical transfer of bestiary to the relationships of people, the peculiarities of their way of life and customs.

The phraseological foundation of each people reflects in its numerous images the history of the life, material and spiritual culture of the nation. Animalistic phraseology tells about the animal world that has surrounded us since time immemorial. The main source of the formation of

animalistic phraseology is the metaphor (Zeal without knowledge is a runaway horse.) Knowledge without diligence is a horse that bit a bit. A hidden comparison embedded in the metaphor, noted the specific features of the national life, spirit, living conditions, labor skills of a particular people.

One of the main features of phraseology is its expressive coloration. Calling any phenomenon, people necessarily gave him an assessment. Thanks to its expressive side, phraseological units are easily accessible to people's perception, generalization and rethinking. The study of the animalistic components of the phraseological units of Kyrgyz and English allows us to conclude that ambiguous attitude towards fauna representatives.

Scholars have tried to shed lights on the semantic and syntactic aspects of idioms .I would like to show how amusing the idioms are and find the similarity of two language English and Kyrgyz. My aim is to introduce a collection of animal idioms, similes and proverbs in English and Kyrgyz, to analyze them. The range of idioms is wide, so I decided to choose idioms involving an animal in their structure to narrow the choice. Animal idioms seem to be quite illustrative. People and animals are contact in different ways for ages and we can easily imagine their typical features and basic characteristic and we are able to apply this knowledge to people's appearance and behavior and to express who they are.

Animal idioms consist of multi-word rather than a single word, for instance English **donkeywork** means hard work Kyrgyz **эшектей болуп иштеп** means a patient person who work hard. **Donkey** literally means donkey- **эшек** and figuratively refers stupid **person** or swear word of people, meaning is same in both language.

There are analogous idioms including the same animal name both in English and in Kyrgyz language. Many common idioms actually come from the works of Shakespeare (1564-1616) the famous English poet and dramatist who wrote 38 plays, including Romeo and Juliet and Hamlet. Here some idioms from Shakespeare plays which used to this day. For ex: if they wits run the **wild goose** chase, I have done (Romeo and Juliet). Wild goose chases means - **a search that has no hope of success**. In Kyrgyz language for ex: Асан **беш өрдөгүн** учуруп сүйлөдү-means Asan telling **a lie no hope of truth**. Both of them mean negative meaning. Oh, beware my lord, of jealousy. It is the **green-eyed monster**, which doth mock/ the meat it feeds on (Othello, act3, scene3). **Жашыл көздүү желмогуз..** Meanings of both idioms are same. **Like a bear with a sore head** –we can say if someone is in a bad mood in Kyrgyz too **аюудай**

Peculiarities Of Kyrgyz And English Animal Idioms

айкырып атат. **Eat like a pig** - eats very greedily and unpleasantly, meaning is same in Kyrgyz **чочкодой тамактанат**. **Eat like a bird** –eats very little, meaning is same in Kyrgyz language **чымчыктай тамактанат**. **Dog’s life**-life is hard and unpleasant, in Kyrgyz language is the same meaning **иттин жашоосу**. **Play cat and mouse**-tried to defeat someone by tricking them so that they had an advantage over them, meaning in Kyrgyz language is same **мышык чычкан ойнотуп**. **Fight like a cat and dog**-argue violently all the time, meaning in Kyrgyz language is same **мышык чычканча кубалашып(тытышып)**. **Cat and dog life** -if people lead a cat and dog life, they are always arguing, in Kyrgyz language is **жашоосу ит менен мышык**. **On a horseback**-riding on a horse, meaning is same in Kyrgyz **ат жалында(үстүндө)**. **A bird in the hand** – a thing possessed in fact as opposed to a thing about which one speculates, in Kyrgyz language meaning is same-**алтын куш көлдө**.

These examples show that idioms have the same meaning expressed by using different animal names. **Eat like a horse**-eat a lot in Kyrgyz language it is associated with a cow- **уйдай жейт**. **Dog’s life**-life is hard and unpleasant, in Kyrgyz language is the same meaning **иттин жашоосу**. **An early bird**-someone who gets early in the morning, in Kyrgyz language meaning is same but it is associated with cock –**короозчо** эрте туп. According of these examples, we can say about similar meaning of animal idioms of two languages.

These examples introduce functionally equivalent idioms that denote the same occurrence depicted by not only animal names e.g. **Like a bat out of hell** meaning is moving very fast.

The plethora of animal idioms can be subdued to a good or bad. Herd animals, in general, horses, and cattle are associated with fertility as inheritance from the Celts and, thus, gain positive coordinates. However, they preserve specific features of characteristic behavior which are emphasized and employed at a metaphorical level: **as strong as a horse/ox** (very strong) in Kyrgyz means **өгүздөй күчтүү**. **Back the wrong horse** (bet on the wrong horse, by shank’s mare, change horses in midstream ,to make new plans or choose a new leader in an activity) in Kyrgyz means **басыгын баскан ат аксайт,алкымын бузган эр аксайт** or **бастырганды билбеген жолду бузат башкарганды билбеген элди бузат** or **ат мүдүрүлбөй жер тааныбайт,эр мүдүрүлбөй эл тааныбайт**.(Proverb) **A dark horse** (a candidate who is little known to the general public) in Kyrgyz means **аттын баары тулпар болбойт, куштун баары шумкар болбойт**. **Eat like a horse** (to eat a lot) in Kyrgyz means **адам ойго тойбойт бөрү койго тойбойт**. **Flog/beat a dead horse** (to continue fighting a battle that has been won **ат**

башына күн түшсө ооздугу менен суу ичет,эр башына күн түшсө өтугу менен суу кечет. get off one`s high horse(to begin to be humble and agreeable), **get on one`s high horse**(to behave with arrogance) in Kyrgyz means **аттан түшсөн да ээрдөн түшпө**.(Proverb)

Animal idioms and their semantically structure. Animal idioms that given the meaning of a person`s appearance qualities. English quality of a person's outward appearance animal idioms – and outward signs, physical characteristics of the physical structure of the body, dress, age, identity, etc. symbolizes the outward manifestations of their own semantic group.

Animal idioms that given the meaning of beautiful, pretty, nice. Beauty and purity of women is one of the most basic personality qualities. This group usually give the meaning that symbolized the name of a member of the human body can be observed in the creation of words. For example: pansy, **бото көз (camel eyes)** is a little large, bright eyes. Бегайым **бото коз** кара торунун сулуусу. (К.Ж.)Begayim is beautiful from dark skinned and has a camel eyes)**Бөдөнөдөй көзүнөн бөлөк-бөлөк жаш кетип**.(Has a tears as **quail`s eyes**). **Бөдөнөдөй кара көз (have a black eyes as quail)**. **Ителгидей кайран көз** ирмебестен жаш алып.(have tears **in a falcon eyes**)(Манас) The implication is that the word 'pansy– eyes of a peacock`s tail Expressions, even within their own context, even when display of the image of a charming, beautiful women properties. But in all but one member of the human body, stem, reflecting an imaginary belt chain. **Ant belt** symbolizes the beauty of woman, a member of the nation, women are considered as an indication of the magnificent beauty of belt: Карачы! **Кумурска бел**, моймол, тулку көз койкоң,кара тору буудай өң, ак көрпө жайыл аты элге дайын сулуулардын бардыгы алдында турат(К.Ж).As well as the submission of speech, which, depending on the length of the neck beauty`s epithet used as a **crane-necked**: **Турна моюн**.кара көз кишим келтек жеп.турганым менин жөнбү? [КОС, 1965: 533]. The above pansy, **бото көз– eyes of peacock`s tail**, **турна моюн– crane one`s neck**, **кумурска бел– ant belt** generally mean a single unit, meaning 'beautiful, nice, pretty.

Animal idioms that given the meaning of ugly.This semantic categories that given meaning ugly, **иттин чүкөсүндөй, карганын шыйрагындай, күлгө оонаган күчүктөй, түлөгөн тайлактай, чычкактаган чил көздөнгөн**. (**dog`s bone, legs of crow, dirty purry, tidy camel, weak as quail**) They give the meaning ugly but used in a different situation in spite of a person appearance. For example, the physical looking thin throughout the body will be **иттин чүкөсүндөй**, black the view is very unfavorable to the meaning of death mean

Peculiarities Of Kyrgyz And English Animal Idioms

карганын шыйрагындай , who was in suffering image mean **чычкактаган чил көздөнгөн**. Арына келип,намысын коргоонун ордуна **иттин чүкөсүндөй** болгон кебетесин күзгүдөн көрүп,ыргыткан сөөк башына тийип чыгып кетти.(Ч.А.)which means “Headless,instead of protecting his honor,he was shocked by seeing himself looking like a scarecrow at the mirror”.. Кебетесин көрсөн үрөйүң учат, **иттин чүкөсүндөй** болгон неме экен.(oral speech that can be translated like; It’s scary to see him, he looks like a scarecrow). **Карганын шыйрагындай** болгон немени кайдан ээрчитип алгансын(Ч.А.)(it means: where have you find looks like skinny as a snake).**Чычкактаган чил көздөнүп** аран турат.(oral speech that mean barely standing in one’s feet).Examples above describes only appearance. Lists of the most emotional and expressive idioms often used for young children and their behavior. I want to give example for person`s acts: behave one selves dirty will be **карганын кара шыйрагындай**, wearing something bad, tidy, scrubby will be **түлөгөн тайлактай**, clothes dirty and if face hands are dirty too will be **күлгө оонаган күчүктөй**.(dirty puppy). **Түлөгөн тайлактай** самсаалап,сакал мурутун сапсайып,ачкачылыктан аран эле ыргала басып жүргөндө адамдын эси-дарты оокат-тиричиликте гана болот эмеспи!(when person in bad time of his life he only thinking about his life as a tidy camel)(М.А.). **Түлөгөн тайлактай** самтыраган кебетеси менен учурашуудан уялды(he was shy to greet because of his appearance as a tidy camel) (К.Ж). Бала көрбөгөнсүп,бала бакпагансып,айыл жеринде чонойбогонсүп,мунун менин баламды **карга шыйрак** дегенин карасан!(How can she tell about my son as a legs of a crow.) (Л.Ж.).Тигил,бул кычыктан **күлгө оонаган күчүктөй** болуп, балдар тура келишти(children went out from every where as a dirty puppies)..

Animal idioms 'Means strong, handsome, healthy, courage`.

Heroic, courageous human personality traits and physical characteristic of appearance, body structure has shown.. Only healthy, clean, healthy, able to have the full power and energy, is a wrestler, and heroic qualities of the producers. Therefore, this person's body in a healthy as big, huge, strong. This themed phraseology compared with animal as **a lion, as a tiger, as a wolf, as a eagle, as a dragon**. (The list of describing the appearance of young man, male). **Көк жолборстой** чамынып.(Rushes /fights as a lion)**Арсландай чамынып**(rushes as a tiger).**Кабылан** сындуу жойлогон(hunting as a wolf).**Куштай** учуп кетет деп(fly out as a eagle). **Каман** алптын озуно арманын айтып турганы(hero boar regret). **Бука моюн**

буура сан баатырлары бир канча. (So more heroes **necks as a bull** and thick thigh).(Манас). In fact, this subject formulations of the most desired and most needy personality traits

Animal idioms to describe the weak, clumsy, skinny man .The qualities of human weakness, difficulty in being thin in its nature and in poor health or mental (thinking, sadness, anxiety) or physical (in) activity (running) based on creation. Of course, this would likely be obvious that characterizing a negative price, meaning decent.

Койгулашкан адамды **коендой** жерге таптаган.(during the struggle win enemy easily).**Кумурскадай** жайнаган(more nationality as ants).**Чымындай** жандан тунулду(seemed to die as fly).Бала **каздай** баркылдап(behave oneself as a gosling).Жайкы семиз **букадай**(as a summer bull).Жаткан **иттей** кашы бар(have eyelash of a recumbent dog).(манас)

Peculiarities Of Kyrgyz And English Animal Idioms

Bibliography

1. Айтматов.Ч . Чыгармалар жыйнагы –Б.,20091–8том
2. Виноградов В.В об основных типах фразеологических единиц в русском языке.
3. Мамиев А. терс мүнөз. сапатарды чагылдыруучу фразеологизмдердин семантикалык топтору –Б.,2011.-17-22-б
4. Lungu Badea, G..Dictionary of terms employed in the theory, practice and didactics of translation.Timisiora, 2003
5. <http://idioms.thefreedictionary.com/>
6. Манас эпос С.Каралаев –Б.: 2010–1008б.

РЕЛИГИОЗНОЕ И РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Бектуров Э.Ш., и.о. доцента¹⁷⁷

Аннотация

В статье рассматриваются тенденции и перспективы развития религиоведческого и религиозного образования в Кыргызской республике в свете реализации Концепции государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на период 2014-2020 годы, утвержденная Указом Президента КР от 14 ноября 2014 года и «План действий по реализации Концепции государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере Кыргызской Республики на 2015-2020 годы», утвержденного распоряжением Правительства КР № 315-р от 09.07.2015

Большинство современных государств, в том числе Кыргызстан, являются многонациональными и поликонфессиональными странами. Для функционирования таких государственных систем заложен принцип демократического сосуществования различных этносов и конфессий, также как, и других социально-политических групп. Государство на основе действующего законодательства должно осуществлять регулируемую функцию для выстраивания конструктивных взаимоотношений между различными религиями в рамках принципа светскости. При этом светское государство подразумевает единое отношение к любой конфессии, действующей на территории страны, не устанавливает государственной религией ни одно из вероучений. Кроме того, никакая религия не вправе влиять на деятельность государственных органов власти и общественного управления, никакая из религиозных идеологий не может расцениваться в качестве наиболее предпочтительной или быть принятой в качестве официальной. Принцип светскости разграничивает религиозную и не религиозную (светскую) сфер деятельности, в том числе образования.

В связи с этим становится важным четкое определение и разграничение понятий религиозного и религиоведческого образования. В соответствии с Концепцией государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере можно дать следующие определения:

¹⁷⁷ КГУ им. И. Арабаева, г. Бишкек

Религиозное И Религиоведческое Образование В Кыргызстане: Тенденции И Перспективы

религиоведческое образование - светское образование, связанное с изучением религий, их места в историко-культурном и духовном развитии всего человечества и отдельных стран, а также общественно-государственных отношениях;

религиозное образование - целенаправленный процесс обучения и воспитания, осуществляемый на основе определенного религиозного вероучения в интересах религиозного объединения и отдельной личности, индивида.

Религиоведческое и религиозное образование в Кыргызстане по своему происхождению является заимствованным. Такое образование не только сохраняет недостатки, присущие каждому из своих исходных источников, но и многократно увеличивает их, поскольку усваивает соответствующие образовательные принципы эклектично, без должного критичного осмысления. Так, например, почти нигде религиоведческий и религиозный (в виде теологии) типы образования не дифференцируются, поскольку реализуются в рамках одних и тех же образовательных структур. В КНУ им. Ж. Баласагына одна и та же кафедра религиоведения обеспечивает подготовку и религиоведов, и теологов. Аналогичная ситуация наблюдается в Кыргызско-Турецком университете «Манас» и Арашанском гуманитарном институте при ОшГУ. В Международном университете Кыргызстана, в его Высшей школе теологии, осуществляется подготовка по направлению «Теология» со специализациями «философия религии» и «сравнительное религиоведение». В КГУ им. И. Арабаева и Ошском госуниверситете подготовка ведется только по специальности «теология». Функционирование религиоведения и теологии на одном факультете вызывает определённые споры среди специалистов. Есть мнения переименовать «теологию» в государственных учебных заведениях на «исламоведение». Однако учитывая международный опыт на примере России и Турции, где есть государственный стандарт и на «теологию» и на «религиоведение» целесообразно сохранить и развивать оба направления. Ведь в плане подготовки специалистов, призванных образовать соответствующее экспертное сообщество, которое, с одной стороны, должно обеспечивать необходимый государству аналитический материал, а с другой, - быть независимым от государства имеет место быть как «религиоведу-эксперту» так и «теологу-эксперту». Определение понятия «теология» трактуется в разных странах неоднозначно. В учебной программе к курсу теология Российской Федерации : «Теология» – духовная, нравственная, социальная и научная ориентация студентов в сфере теологии, а также смежных дисциплин – религиоведения, религиозной философии, религиозной социологии, религиозной психологии и религиозной истории; изучение и понимание религиозных, философских, социальных проблем и аспектов проявления духовных процессов в жизни личности и общества; приобретение основополагающих знаний о специфике различных вероучений и религиозных объединений, об их взаимоотношениях с государственными институтами. Теология изучает такие сферы бытия, которые имеют жизненное значение для каждого человека, практически для всех общественных институтов, системы образования и органов власти. Не понимая религиозного мира, человек не может освоить культуру, право, этику. Не зная традиционных религий, трудно общаться с их представителями. Только объективное знание о религиях и духовных законах позволяет

обрести подлинную свободу духовного самоопределения личности. Знание теологических особенностей религий способствует решению религиозных и духовно-нравственных проблем в сфере профессиональных, социальных, семейных, а также личных интересов и потребностей.

Различные религии имеют неодинаковые, часто противоположные, взгляды на право, власть и нравственность. Известны культы, открыто поклоняющиеся злу. А это имеет весьма негативное значение для национальной безопасности, для всей социальной деятельности.

Термин «теология» происходит от соединения двух слов: «Теос» – Бог, и «логос» – понятие, мысль, разум. Таким образом, теологию можно определить как науку о Боге или божественном. В теологии имеются две области: первая – светская, вне религиозная, секулярная или профанная (внеконфессиональная), а также вторая – сакральная или религиозная (конфессиональная).

Светская теология привлекает непосредственные религиозные источники, учитывает духовные знания, взгляды и опыт самих религий. Светская теология активно использует методологию изучения религий изнутри их, принимая как объективный факт принадлежность к той или иной вере любого человека, в том числе каждого религиоведа и теолога. Это облегчает выявление важных особенностей в культах, которые вытекают из сущности их верований.

Имеются религиозные теологии, свои во всякой конкретной религии, признающей или существование единого Бога (монотеистические религии), или многих богов (политеистические религии). Теология начала свое существование с глубокой древности. Современная теология активно совершенствуется, опираясь на достижения всех наук, независимо от их отношения к религии. Светские и религиозные области теологии критически исследуют и обогащают друг друга.

Светская теология в Кыргызской Республике основана на Государственном Стандарте (специальность Теология -531600) – это комплекс наук, изучающих историю верований и институционных форм религиозной жизни, религиозное культурное наследие (религиозное искусство, памятники религиозной письменности, религиозное образование и научно-исследовательскую деятельность), традиционное для религии право, археологические памятники истории религий, историю и современное состояние взаимоотношений между многообразными религиозными учениями, а также всевозможными религиозными объединениями. Предметом светской теологии являются накопленные в ходе исторического развития религиозный опыт, памятники религиозной культуры, а также интеллектуальное и духовное богатство.

Изучение теологии в системе профессионального государственного образования носит светский характер, даже если на преподавание конкретных предметов приглашаются священнослужители (как специалисты и ученые). Важно то, что в соответствии с действующим законодательством в процессе изучения составляющих теологию отраслей

Религиозное И Религиоведческое Образование В Кыргызстане: Тенденции И Перспективы

научного знания не предусмотрено совершение культовых обрядов и иных сакральных действий.

При этом важно подчеркнуть, что если религиоведческое образование в светском государстве по преимуществу является государственным, то религиозное - всегда и только вне государственным. В противном случае свои функции регулирования межконфессиональных отношений и обеспечения толерантного отношения к различным религиозным культурам светское государство выполнить не сможет.

Следует также добавить, что религиозное образование включает в себя процесс как образования, так и воспитания, осуществляемого на основе определенного религиозного вероучения в интересах соответствующего религиозного объединения. Ставя своей целью распространение религиозной веры в конкретном социуме, оно обучает догмам и религиозным обрядам, предписаниям и правилам поведения. Воспитывая верующую личность, религиозное образование стремится включить ее в определенные конфессиональные структуры, а также подготовить священнослужителей. Оно знакомит с конкретным вероучением, абсолютизируя определенные мировоззренческие установки, отстраняясь от иных представлений о ценностях и смысле жизни человека.

3 февраля 2014 года на заседании Совета обороны Кыргызской Республики был поставлен вопрос о необходимости реформирования государственной политики в религиозной сфере, упорядочивания деятельности религиозных организаций и улучшения текущей религиозной ситуации в Кыргызстане. В рамках реализации Решения Совета обороны КР была разработана Концепция государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на период 2014-2020 годы, утвержденная Указом Президента КР от 14 ноября 2014 года. Одним из основных направлений в данной Концепции было предусмотрено реформирование и повышение качества религиозного и религиоведческого образования, которые были выделены как отдельные задачи в Плате действий по реализации Концепции, утвержденном Распоряжением Правительства КР № 315-р от 9 июля 2015 года. В связи с этим, появилась необходимость разработать общий подход в формировании и реализации процесса реформирования религиозного и религиоведческого образования в Кыргызстане. Изучение религии в общей системе

образования предусматривало три этапа. Первый и второй этап в системе школьного образования и системе начального, среднего профессионального образования. Третий этап - в системе высшего профессионального образования. Отдельно предусматривалось профессиональная подготовка специалистов религиоведов в высших учебных заведениях.

Получение знаний о религии в системе школьного образования является одной из актуальных проблем в современных государственно-конфессиональных отношениях. При этом государственная политика в области образования, основанная на принципах равенства прав всех граждан в получении качественного образования, гуманизма и приоритета общечеловеческих ценностей, гражданственности и патриотизма, системности и непрерывности образовательного процесса, светского характера обучения и академической свободы, потенциально готова обеспечить религиоведческую подготовку учащихся не только

в вузах, но и в средней школе. Достижение таких целей образования, как формирование общей культуры личности и жизненных компетенций, создание основы для осознанного выбора и последующего освоения профессиональных образовательных программ, воспитание гражданственности и уважения к правам и свободам человека, культивирование толерантности и уважения к традиционным ценностям, начинается именно в школе. В реализации данных целей ключевая роль лежит на государстве.

При организации религиозного образования в школе важно исходить из базисного учебного плана, который определяет полномочия и ответственность органов государственного управления образованием и общеобразовательных организаций в формировании содержания школьного образования на основе разделения на обязательный государственный и вариативный школьный компоненты.

Данный подход позволяет вводить религиозный предмет в программу школьного обучения постепенно, с учетом эволюционных тенденций в системе школьного образования Кыргызстана. Предмет - с условным названием «История религиозной культуры» имеющая мировоззренческий характер, и потому предназначенная для включения в социально-экономическую образовательную область, должна начать изучаться с базовых понятий и исторических аспектов, с последующим изучением этических норм конкретных религий.

Таким образом, внедрение предмета предполагается в два этапа: 1) посвященное изучению общих понятий, истории религий и различных религиозных традиций; Определение религии, ее места в развитии мировой культуры; ранние формы религии, верования Древнего Востока, религия в культуре античной цивилизации, монотеистические религии: иудаизм, христианство, ислам; история религий в Кыргызстане, религии в современном Кыргызстане.

2) посвященное изучению этические ценностей мировых религий и культурного наследия народа Кыргызстана.

Изучение комплекса моральных представлений о поведении человека и содержания морального сознания, опирающихся на божественные заповеди как они изложены в священных писаниях мировых религий. Античная этика, этика Иудаизма, нравственные ценности в Христианстве, нравственные ценности в Исламе, место религиозной морали в мировой культуре. Религиозные ценности Востока и религиозно-культурное наследие народа Кыргызстана. Программа реализации и внедрения вышеперечисленных задач предусматривалось до 2020 года, однако учебник к предмету «История религиозной культуры» реализуемый в девяти пилотных общеобразовательных школах подвергся критике со стороны религиоведов и теологов. Учебник готовится к переизданию.

Общеобразовательный курс «Религиоведение» в системе высшего профессионального образования также предусматривалось в рамках высших учебных заведений в форме общеобразовательного курса, основанного на базовых знаниях, полученных в рамках школьной программы. В условиях светского государства предоставление знания о религии в системе высшего образования является конфессионально-

Религиозное И Религиоведческое Образование В Кыргызстане: Тенденции И Перспективы

нейтральным, что исключает вовлечение обучаемых в какие-либо религиозные практики и религиозные объединения, базируется на идее универсализма, объективности, толерантности. При этом следует учитывать, что такой процесс обучения и воспитания - даже в условиях мультикультурного и поликонфессионального общества - осуществляется в русле конкретной религиозно-культурной традиции.

Религиоведение как общеобразовательная вузовская дисциплина преподается на уровне бакалавра. По концепции дисциплину рекомендуется вводить после изучения философии, которая является базовой мировоззренческой и теоретико-методологической дисциплиной. Осмысление проблем религии необходимо соотносить с нормативно-юридическими решениями вопроса о свободе совести и вероисповедания в рамках действующего законодательства КР;

Основные категории религиозных учебных заведений.

Учитывая положение в законодательстве КР о предоставлении государством основного обязательного 9-классного образования светского характера, до окончания данной учебной программы обучение в религиозных учебных заведениях на постоянной основе запрещается. Однако, граждане, не окончившие 9-классное образование в государственных школах, имеют право параллельно основному образованию дополнительно посещать курсы по-религиозным дисциплинам.

Таким образом, можно выделить *первую категорию* религиозных учреждений, предоставляющие дополнительные образовательные услуги по религиозным дисциплинам для школьников. Данные образовательные услуги направлены на получение базовых знаний по религиозными дисциплинам и предоставляются школьникам при обязательном условии основного школьного образования. *Дополнительные образовательные услуги по религиозному обучению* могут представлять собой различные религиозные курсы, семинары или другие религиозно-образовательные программы для подростков.

Во вторую категорию входят религиозные учебные заведения, предоставляющие долгосрочное религиозное обучение для граждан, окончивших основное 9-классное образование государственного образца. Данные учреждения представляют собой уровень *средних или средне-специальных религиозно-образовательных заведений*, в которых проводится обучение по учебным программам, рассчитанным на 2-3 года.

Третью категорию религиозных учебных заведений представляют религиозные институты или университеты, специализирующиеся на высшем религиозном образовании. *Высшие религиозно-образовательные учреждения* принимают граждан, окончивших полное среднее образование государственного образца и имеющие базовые религиозные знания, полученные на религиозных курсах, а также студентов, окончивших среднее религиозно-образовательное заведение. Продолжительность обучения в данных религиозных учебных заведениях без учета подготовительных курсов (по языку или базовым религиозным знаниям) 4 года. Студенты, окончившие среднее или средне-специальное религиозное заведение, имеют право поступления на второй курс высшего религиозно-образовательного

заведения после прохождения соответствующих процедур. Высшие религиозно-образовательные заведения после окончания 4-х годичной учебной программы, приравняваемой к бакалавру в области конкретной религии, могут предоставлять учебные программы по углубленному и специализированному изучению религии, рассчитанные на период обучения 1-2 года и приравняемые к степени магистра, а затем и 3-4-х летнее образования с предоставлением степени доктора в области религии. Высшие религиозные учреждения - университеты, предоставляют комплекс образовательных программ бакалавра, магистратуры и докторантуры.

Четвертая категория религиозных учебных заведений представляет собой различные **религиозные курсы** для всех возрастных категорий граждан, имеющих основное государственное образование, но не представляющих собой образовательные учреждения с долгосрочными учебными программами среднего и высшего религиозного образования. Такие курсы могут иметь узкую специализацию (курсы по заучиванию Корана, Закон Божий) и быть ограничены сроком обучения до одного года.

Необходимо отметить, что с целью предоставления сбалансированных религиозных и светских знаний в религиозных учебных заведениях, во второй и третьей категориях образовательных учреждений внедрены обязательный комплекс светских предметов. Таким образом, в средние религиозно-образовательных заведениях введены комплекс из шести светских предметов: 1-История Кыргызстана; 2-Кыргызский язык/литература; 3-Русский язык; 4-Человек и общество; 5-История мировых религий; 6-География.

В высшие религиозно-образовательные заведения внедряются комплекс из 10 светских предметов: 1-История Кыргызстана; 2-Кыргызский язык/литература; 3-Русский/иностраный язык; 4-Граждановедение; 5-История мировых религий (Религиоведение); 6-География; 7-Философия/Социология; 8-Математика; 9-Конституционное право; 10- Информационные технологии (или другие общеобразовательные дисциплины согласно стандартам МОиН КР).

Пилотные проекты по интеграции светского и религиозного образования

Предусматривая классификацию религиозных учебных заведений необходимо также выделить пилотные проекты **Исламского теологического колледжа** и **Института подготовки (переподготовки) руководящих кадров ДУМК** как отдельные категории образовательных учреждений в Кыргызстане.

Повышение качества религиозного образования является одной из целей Плана действий по реализации Концепции государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на 2015-2020 гг., утвержденного распоряжением Правительства Кыргызской Республики от 9 июля 2015 года. №315-р. Во исполнение пункта 6.4. данного Плана действий началась реализация пилотной модели теологического колледжа для учеников, получивших 9-классное обязательное среднее образование. Колледж будет предоставлять общее образование государственного образца с выполнением установленного государственного стандарта в полном объеме и возможность изучения основ ислама,

Религиозное И Религиоведческое Образование В Кыргызстане: Тенденции И Перспективы

традиционного для Кыргызстана и Центральной Азии и положит начало созданию системы качественного светского и религиозного образования, способствующую укреплению устоев светского государства среди религиозной молодежи и продвижению традиционного ханафитского мазхаба суннитского ислама. Пилотная модель теологического колледжа предоставит возможность выпускникам продолжить учебу на программе бакалавра по направлению теологии, поступлению в любой светский ВУЗ страны или для работы в качестве местных имамов в мечетях Кыргызстана. После реализации пилотного проекта Теологический колледж перейдет на самофинансирование, а данная модель будет распространяться на всей территории Кыргызстана. В 2018 году теологический колледж сделал свой первый выпуск. Из 28 выпускников решились продолжить обучение по направлению бакалавра теологии 10 студентов, 18 студентов поступили в различные ВУЗы Кыргызстана удачно преодолев общереспубликанское тестирование.

В рамках исполнения пункта 6.7. «Плана действий по реализации Концепции государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере Кыргызской Республики на 2015-2020 годы», утвержденного распоряжением Правительства КР № 315-р от 09.07.2015 года был внедрён проект Института по подготовке (переподготовки) руководящих кадров ДУМК (далее Институт). По концепции Институт являлся долгосрочным совместным проектом ГКДР КР И ДУМК, который должен был осуществлять подготовку руководящих кадров центрального аппарата Муфтията и его казыйатов на базе высшего светского и религиозного образования. Период обучения в Институте было предусмотрено на 2 учебных года (18 месяцев). В рамках учебной программы будущим специалистам предусматривались углубленные религиозные знания об исламе, а также светские общеобразовательные предметы по истории Кыргызстана, кыргызскому языку, философии, структуре и традициям общества Кыргызстана, основам государственного управления Кыргызской Республики и другие. По окончании данной программы с учетом выполнения общеобразовательных стандартов Министерства образования и науки Кыргызской Республики выпускникам предусматривалось присваивать степень магистра в области религиоведения. Однако по различным причинам проект перестал работать едва сделав один выпуск. В заключении нужно отметить, что для успешной работы по реализации планов концепции религиозного и религиоведческого образования должен функционировать в Министерстве образования и науки отдел по религиозному образованию состоящий из теологов, религиоведов, педагогов и методистов, которые разрабатывали бы государственные стандарты, учебные планы, методические пособия, рекомендации и программы по религиозному и религиоведческому образованию. Де факто в Исламском Университете Кыргызстана два направления по бакалавру получили лицензии Министерства образования и науки (теология и арабская журналистика) а также в пяти государственных ВУЗах Республики готовят бакалавров, магистров и докторов Ph по теологии.

Литература:

1. Абдырахманов Т.А. «Исламдашуу процессинин учурдагы абалы жана диний билим берүүдөгү кырдаал» статья из вестника КГУ им. И. Арабаева 24. 06. 2014 год.
2. Назаров В.Н. Введение в теологию: Учебное пособие (2004)
3. Курбанова Н.У., Бекбоева А.К. Дин таануу.б.,2010
- 4.Радугин А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии: курс лекций.
5. Концепция государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на период 2014-2020 годы, утвержденная Указом Президента КР от 14 ноября 2014 года.
6. «План действий по реализации Концепции государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере Кыргызской Республики на 2015-2020 годы», утвержденного распоряжением Правительства КР № 315-р от 09.07.2015
7. Курбанова Н.У. “О некоторых проблемах религиозного образования в Кыргызстане» Вестник КГПУ. Серия 1. Общественные науки.- Вып. 5А – Бишкек, 2005.-С.42-48.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК КООПСУЗДУГУН КАМСЫЗ КЫЛУУ БОЮНЧА МЫЙЗАМ КОЛДОО.

Д.ю.н., Токтогулов А.А.

Аннотация: Важнейшую роль в обеспечении экологической безопасности играет государственное законодательство. В статье рассмотрены основы законодательного обеспечения экологической безопасности в Кыргызской Республике.

Ключевые слова: экологическая безопасность, правовое обеспечение, экологическое право, экологическое законодательство.

Кыскача мазмуну: мамлекеттик мыйзамдарды ойноп экологиялык коопсуздугун камсыз кылуу абдан маанилүү ролду ойнойт. берене Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу экологиялык коопсуздук негиздерин талкуулайт.

Негизги сздър: экологиялык коопсуздук, укук, коопсуздук, курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мыйзам, курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мыйзам.

В современном индустриально развитом мире все техногенные и природные катастрофы связаны с негативными экологическими последствиями для человека, что значительно повышает экологическую опасность.

Законодательное Обеспечение Экологической Безопасности Кыргызской Республики

Экологическая опасность – состояние, угрожающее жизненно важным интересам личности, общества и окружающей природной среде в результате антропогенных и природных воздействий на нее [3, с.36].

Приоритетной, жизненно важной задачей мирового сообщества в XXI веке стало обеспечение экологической безопасности как качественно нового элемента общественного достояния. Как сказано в Рекомендательном законодательном акте «О принципах экологической безопасности в государствах Содружества», экологическая безопасность – это состояние защищенности биосферы и человеческого общества, а на государственном уровне – государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду [4].

Природа Кыргызской Республики, как высокогорная экологическая система относится к системам особо уязвимым по природному и антропогенному воздействию. Это обстоятельство, а также неразумная хозяйственная деятельность серьезно ухудшили экологическое состояние республики, и по ряду индикаторов оно характеризуется кризисными явлениями, грозящими перерасти в необратимые процессы.

Экологическая безопасность является стратегически важнейшей компонентой национальной безопасности Кыргызской Республики.

Экологическая безопасность может быть стабилизирована только путем комплекса политических, социально-экономических и законодательных мер. Условием реализации государственной экологической политики является разработка научно обоснованной системы экологического законодательства и формирование эффективного механизма его реализации.

В период независимости в Кыргызстане сформирована действенная система экологического законодательства, в которой имеются как общие, так и специальные законодательные акты.

Главенствующее положение в этой законодательной системе занимает Конституция Кыргызской Республики, предусматривающая основы конституционного строя, права и свободы человека и гражданина, государственное устройство, полномочия главы государства, законодательных, исполнительных и судебных органов власти и органов местного самоуправления.

Непосредственно посвящены экологическим отношениям такие статьи Конституции, как статьи о земле и иных природных ресурсах, о праве частной собственности на землю, о праве каждого на благоприятную окружающую среду, об обязанности каждого сохранять природу, бережно относиться к ее богатствам. Опосредованно относятся к экологическим проблемам статьи о человеке, его правах и обязанностях, о равенстве всех перед законом и судом и др. [1].

Важнейшим законодательным актом, относящимся к экологическому праву, является Закон Кыргызской Республики « Об охране окружающей среды», принятый 16 июня 1999 года, с последующими поправками и изменениями [2]. Данный Закон определяет регулирование отношений в сфере взаимодействия общества и природы с целью сохранения природных богатств и естественной среды обитания человека, предотвращения экологически вредного воздействия хозяйственной и другой деятельности, оздоровления и улучшения качества окружающей природной среды, укрепления законности и правопорядка в интересах настоящего и будущих поколений.

Законодательное Обеспечение Экологической Безопасности Кыргызской Республики

В данном Законе определяется понятие экологической безопасности как состояние окружающей среды, при котором гарантируется предупреждение ухудшения экологической обстановки и возникновения опасности для здоровья людей (ст.2).

Закон Кыргызской Республики «Об охране окружающей среды» определяет эколого-правовой механизм охраны окружающей среды как систему государственных и общественных мер, направленных на обеспечение гармоничного взаимодействия общества и природы на основе сохранения и воспроизводства природных ресурсов, рационального их использования, улучшения качества окружающей человека жизненной среды (ст.3).

В Законе сказано, что экологическая безопасность достигается путем установления комплекса обязательных норм и правил, требований по охране окружающей среды, использованию природных ресурсов с помощью законодательно определенных экологических стандартов и нормативов (ст. 26-27).

Кроме того, в Законе, кроме рыночных и административных мер определен еще один путь реализации экологического законодательства – участие граждан и общественных объединений в процессе охраны окружающей среды (ст. 45-46).

В Законе «Об охране окружающей среды» также определен экономический механизм его осуществления. Согласно ему, финансирование природоохранных мер возложено на межгосударственные, республиканские, отраслевые и местные фонды охраны окружающей среды, а также на предприятия, учреждения и организации, добровольные взносы, личные средства и целевые экологические программы (ст.33-36).

Закон предусматривает также ответственность за экологические правонарушения (ст.51).

Таким образом, в целом Закон Кыргызской Республики «Об охране окружающей среды» определяет основные принципы охраны окружающей среды, закрепляет экономический механизм как меру экономического стимулирования в деле сохранения природы, устанавливает обязательность экологической экспертизы, меры государственного экологического контроля, правомочия по ограничению, приостановлению, прекращению деятельности экологически вредных объектов, а также меры юридической ответственности за экологические правонарушения, вводит обязанность возмещения вреда природе и здоровью человека, уделяет внимание также развитию экологического образования и воспитания.

Кроме Закона «Об охране окружающей среды» в Кыргызской Республике принято также более 30 природоохранных законов. Среди них Законы «О воде» от 14 января 1994г., «Об особо охраняемых территориях» от 28 мая 1994 г., «Об экологической экспертизе» от 16 июня 1999г., «О животном мире» от 17 июня 1999 ., «О недрах» от 9 августа 2012 г. и другие[5].

Эти законы составляют сердцевину экологического права Кыргызстана. В этих законодательных актах содержится много норм, регулирующих экологические отношения.

Группу законов, содержащих нормы экологического права, составляет Гражданский кодекс Кыргызской Республики, Кодекс об административных нарушениях, Уголовный кодекс, в которых содержатся предписания, относящиеся к экологическим отношениям.

Кроме правовых органов государственной власти, имеющих силу Законов, в республике действует около 15 подзаконных актов общего характера,

Законодательное Обеспечение Экологической Безопасности Кыргызской Республики

например, Положение «О государственном контроле за охраной окружающей среды, рациональном использовании природных ресурсов и обеспечением экологической безопасности Кыргызской Республики» от 25 мая 2000г.

Имеются также подзаконные акты в области охраны земельных, водных ресурсов, растительного и животного мира, например, Инструкция «По организации и проведению проверок состояния использования и охраны вод на объектах-водопользователях» от 14 декабря 2004 г., Положение «О государственном контроле за использованием и охраной земель в Кыргызской Республике» от 20 декабря 1996г. и др. [5].

В подзаконных актах регулируются отношения внутри системы своего ведомства, но они имеют значение не только для сотрудников ведомства, но и для других граждан и организаций в области охраны окружающей среды.

Однако, как пишут специалисты, в системе законов и нормативных актов в Кыргызской Республике нет четкости в системе правоотношений в области использования природных ресурсов, что ведет к образованию конфликтов между природопользователями и местными сообществами, препятствует привлечению иностранных инвестиций в производство на территории Кыргызстана, препятствует осуществлению полноценной природоохранной деятельности [6,с.178].

Однако проблемы экологической безопасности невозможно решить только на национальном уровне. Экологические проблемы носят глобальный характер и касаются всего международного сообщества. В силу этого Кыргызская Республика является участнице более 15 международных конвенций по вопросам обеспечения экологической безопасности и охраны окружающей среды [7].

Таким образом, система правового обеспечения экологической безопасности определяет государственную внутреннюю и внешнюю политику, правовые и экономические механизмы, направленные на сохранение окружающей среды, рациональное использование природных ресурсов и тем самым обеспечивает устойчивость развития государства.

Литература:

1. Конституция Кыргызской Республики от 27 июня 2010 года // Информационная система «Токтом».
2. Закон Кыргызской Республики « Об охране окружающей среды», принятый 16 июня 1999 года.
3. Экологическая безопасность Кыргызстана. – Б., 1998. – 61 с. С.36.
4. Рекомендательный законодательный акт «О принципах экологической безопасности в государствах содружества».
5. Сборник нормативных правовых актов в области охраны окружающей среды. В 2-х т. – Б., 2009.
6. Шаршенова А.А. Национальное законодательство Кыргызской Республики по обеспечению экологической безопасности // Вестник Академии МВД Кыргызской Республики. – 2014. – Вып. 1. – С. 173-179 с.
7. Международные обязательства Кыргызской Республики в области охраны окружающей среды. – Б., 2009. – 426 с. [6,с.178].

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ
ОБРАЗОВАНИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ
ПЕДАГОГИКА АДСТИГИНДЕГИ СТУДЕНТТЕРГЕ ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМ
БЕРҮҮДӨ ЗАМАНБАБ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ
THE USE OF NEW TECHNOLOGY IN TRAINING STUDENTS IN PEDAGOGICAL
MAJORITIES OF ENVIRONMENTAL**

Эгамбердиев Шерали Маннабович¹⁷⁸

Annotation

In the article the questions of ecological education open up and education of students at higher school. Authors offer different forms and going near mastering of ecological knowledge and forming of professional skills of students of naturally-pedagogical faculty in organization of ecological events with schoolchildren. These questions authors examine on the example of organization of extracurricular group the "Ecological researcher".

Keywords. Ecological education, ecological experiments, ecological projects, ecological group, forms and methods of ecological researches.

Аннотация

В статье раскрываются вопросы экологического образования и воспитания студентов в высшей школе. Авторы предлагают разные формы и подходы к освоению экологических знаний и формирование профессиональных навыков студентов естественно-педагогического факультета в организации экологических мероприятий со школьниками. Данные вопросы авторы рассматривают на примере организации внеаудиторного кружка «Экологический исследователь».

Ключевые слова. Экологическое образование, экологические эксперименты, экологические проекты, экологический кружок, формы и методы экологических исследований.

Аннотация

Бул макалада жогорку окуу жайдагы студенттерге экологиялык билим жана тарбия берүү боюнча суроолор каралган. Авторлор Табигый педагогика факультетинин студенттерине мектепте экологиялык иш чараларды уюштурууда түрдүү экологиялык билимдерди жана профессионалдык ык машыгууларды калыптандыруу үчүн ар кандай формаларды жана жолдорду сунуштайт. Авторлор бул суроолорду класстан тышкаркы “Экологиялык изилдөөчү” ийриминин мисалында сунуштайт.

Негизги сөздөр. Экологиялык билим берүү, экологиялык эксперименттер, экологиялык проектер, экологиялык ийрим, экологиялык изилдөөлөрдүн формалары жана усулдары.

¹⁷⁸ Председатель объединенного профкома университета, доцент, Кыргызско-Узбекский университет, г Ош, moon.angel_91@mail.ru

Использование Современных Технологий В Экологическом Образовании Студентов Педагогических Специальностей

Экологическое образование охватывает сферу знаний, умений и навыков, необходимых для охраны окружающей природной среды. Оно является неотъемлемой частью общей системы экологического просвещения и подготовки специалистов в самых разных отраслях деятельности. Обязанность преподавания экологических знаний в учебных заведениях относится к числу важнейших принципов государственной экологической политики Кыргызстана.

В развитие теории нравственного воспитания в процессе общения с природой большую лепту внесли известные деятели педагогической науки и просвещения К.Д.Ушинский, В.Г.Огородников, В.А.Сухомлинский и др.

Проблема экологического образования и воспитания студентов, будущих учителей относится к числу коренных проблем теории образования воспитания и имеет первостепенное значение для образовательного процесса. В современных условиях, когда сфера образовательного воздействия значительно расширяется, эта проблема приобретает особую остроту и актуальность.

В высших учебных заведениях экологическое образование носит междисциплинарный характер, содержание экологических тем входит во многие дисциплины: естествознание, география, биология, химия и др., также носит и предметный характер как отдельная дисциплина экология. Однако и вузовская и школьная биология по сравнению с другими учебными дисциплинами отличается большой экологизацией.

Содержание ведущих идей данной дисциплины являются основополагающими в экологическом образовании. Так, обучение вузовской

и школьной биологии направлено на формирование у студентов и школьников понимание целостности природы Земли, единство её процессов, естественной связи с ней человека, а так же того, что любая деятельность человека и его поведение в природе должны быть согласованы с её законами.

Экологическое воспитание стало одним из главных направлений развития системы вузовского образования. К настоящему времени опубликовано уже достаточно литератур и учебников по экологии, много справочной литературы разработанных учеными Кыргызстана и зарубежных стран. Этого вполне достаточно чтобы студент педагогических специальностей мог обеспечить высокий научно-методический уровень планирования уроков. Экологические статьи в помощь будущему учителю постоянно публикуют журналы “Биология в школе”, “География в школе”, “Химия в школе”, «Мектеп». Однако, совершенно очевидно, что обучить студентов экологии только на занятиях невозможно. Необходимы дополнительные формы учебного процесса, формирующие компетенции студентов, для дальнейшей профессиональной деятельности в рамках экологического образования.

Кроме личного участия в экологических исследованиях студенты должны научиться использовать методы и подходы наиболее приемлемые в последующем для работы с учащимися общеобразовательных школ, которые направлены на повышение самостоятельности, усложнение познавательной деятельности школьников в экологическом образовании на уроках естественных дисциплин.

В настоящее время в высшей школе широко используется такие виды работ как экологические исследования, экологические проекты, акции, внеаудиторные мероприятия на экологические темы (спектакли, КВН,

Использование Современных Технологий В Экологическом Образовании Студентов Педагогических Специальностей

вечера, выставки). Активная работа проводится во время учебно-полевых, производственных и педагогических практиках.

В данной статье мы привели один из примеров формирования экологического образования и воспитания, это организация кружка «Экологический исследователь». Данный кружок организовывается на первом и втором семестре для студентов первого курса. В работе данного кружка широко используется совместная работа вуза и школы. Данная форма обучения способствует экологическому воспитанию и формирует профессиональные педагогические качества будущего учителя. Ниже предлагается программа данного кружка.

Программа эколого-биологического кружка студентов первого курса естественно-педагогического факультета «Экологический исследователь»

984

Пояснительная записка

Цель кружка: привлечение студентов к работе по изучению проблем экологического состояния природной среды и практическому участию в решении природоохранных задач, а также формирование профессиональных компетенций будущих учителей.

Теоретическая часть программы состоит из 5 разделов:

I. Введение

II. Оформление исследовательских работ

III. Исследования в области экологии

IV. Исследовательская работа в природе

V. Изучение своего края

Практическая часть программы предусматривает выполнение практических работ на местности, проведение экскурсий, полевых практик. Результаты, полученные в ходе экскурсий, полевых практик и практических работ используются для написания исследовательских работ.

Программа кружка рассчитана на 2 семестра по 36 часов (1 час в неделю). Однако руководитель кружка вправе вносить коррективы в программу в соответствии с учебно - методическими и материально - техническими возможностями образовательного учреждения, изменять количество часов на изучение отдельных тем, число практических работ, экскурсий.

В конце работы кружка каждый студент презентует итоги своего исследования.

Содержание программы

I. Введение (4 ч.) Экскурсия в библиотеку.

Студент должны знать:

- формы и методы исследовательской деятельности;
- правила работы с источниками получения информации;
- особенности чтения научно- популярной литературы;
- особенности и приемы конспектирования.

2. Оформление исследовательских работ (4 ч.)

Практические работы: 1. Оформление исследовательских работ для участия в экологической конференции и других конкурсах по проблемам охраны окружающей среды. 2. Выступление с результатами исследований перед студентами. 3. Конспектирование научно - популярной статьи.

Студенты должны знать:

- требования, предъявляемые к оформлению исследовательских работ;

- обрабатывать результаты экспериментальной деятельности.

3. Исследования в области экологии (10 ч.)

Практические работы: 1. Составление картосхемы предприятий своей местности, влияющих на окружающую среду. 2. Сбор материалов по охране природы своего края. 3. Загрязнение воздуха автотранспортом на территории своего населенного пункта. 4. Проведение опытов и наблюдений по выявлению растений, наиболее и наименее устойчивых к загрязнению воздуха. 5. Обработка результатов исследований.

Студенты должны знать:

- экологическое состояние природной среды Кыргызстана;
- основные нормативно- правовые документы в области экологии;
- новые типы загрязнений;
- виды исследований;
- главные источники загрязнения воздуха;
- меры по предотвращению загрязнения воздуха;

Практические работы: 1. Гидрологические исследования на водоемах своего края. 2. Изучение физических и химических свойств воды. 3. Ведение дневника погоды. Обработка результатов наблюдений. 4. Изучение режима реки по сезонам года. 5. Построение и анализ диаграммы осадков, графика хода температур. 6. Измерение климатических показателей с помощью приборов и подручными средствами.

Экскурсии на местный водоем или реки Ак-бура; на метеостанцию города Ош, на производства по добыче и переработке горных пород.

Данный кружок и другие формы работы студентов придает большое значение экологического образования: они оказывают положительное воздействие на студентов, способствуют их интенсивному

интеллектуальному и личностному развитию, планомерно готовят их к профессиональной деятельности в школе.

Главные аспекты работы кружка - разнообразие видов деятельности, интегрированный подход в обучении, способствующий формированию не только экологически грамотного, но и всесторонне развитого человека и будущего педагога.

В настоящее время во всех странах мира созданы экологические организации, которые ведут борьбу за сохранение чистоты воды и воздуха, плодородия почвы, за охрану леса и животных. Однако сохранить окружающую среду можно при условии, что каждый человек осознаёт, эту необходимость и будет разумно и бережно относиться к природным богатствам. Экологическое воспитание вузовского и школьного образования сегодня способствует решению важной образовательной задачи – выработке у студента, будущего учителя экологического мышления.

Литература.

1. Богомолова А.А. Организация проектной исследовательской деятельности учащихся. Журнал «Биология в школе». –М., - 2006. - №5
2. Лернер Г.И. Методы обучения, их специфика. - ИД "Первое сентября", газета "Биология" № 37, 2004.
3. Ашихмина Т.Я. Школьный экологический мониторинг. Москва: АГАР, 2000.
4. Райков Б.Е., Римский-Корсаков М.И. Зоологические экскурсии - М.: Топикал, 1994. - 640 с.

УПРАВЛЕНИЕ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: РЕАЛИИ И ПРОБЛЕМЫ

Супаева Гулназ Тынаевна¹⁷⁹ Токтосунова Чолпон Турсуналиевна¹⁸⁰

Для Кыргызской Республики проблемы водохозяйственного сектора экономики являются острыми и безотлагательными. Вода является одним из ключевых природных ресурсов Кыргызской Республики, который обеспечивает значительный вклад в экономику страны, но может обеспечивать еще больший вклад в улучшение здоровья и повышение качества жизни населения КР, обеспечение продовольственной и энергетической безопасности, способствуя экономическому развитию и укрепляя финансовое состояние страны. Для этого необходимо решить широкий спектр проблем и задач в области управления водными ресурсами (УВР), с которыми сталкивается КР, включая вопросы качества имеющихся водных ресурсов, а также уменьшение риска опасных природных явлений, возникающих под воздействием воды или оказывающих воздействие на водную инфраструктуру. В настоящее время управление водными ресурсами и инфраструктурой оказания водохозяйственных услуг в КР часто не отвечают установленным требованиям, оказывая прямое негативное влияние на социально-экономическое развитие страны. Невысокая эффективность водопользования, низкое качество обеспечения населения питьевой водой, неудовлетворительное состояние эксплуатируемых водных объектов служат признаком того, что хозяйство страны остается на уровне развития, характерном для середины XX в. Особенно это касается вопросов водопользования.

На рисунке 1 представлена диаграмма «проблема-воздействие» в управлении водными ресурсами в Кыргызской Республике. Она очерчивает широкий круг проблем, большую часть которых можно разделить на группы, в зависимости от того, являются ли они причиной:

¹⁷⁹ к.э.н., профессор кафедры «Математические методы в экономике», Кыргызский экономический университет им.М.Рыскулбекова, Бишкек, Кыргызская Республика gul_sup@rambler.ru

¹⁸⁰ к.э.н., профессор кафедры «Финансов и финансового контроля» им.С.Сулайманбекова, Кыргызский экономический университет им.М.Рыскулбекова, Бишкек, Кыргызская Республика cholpon75@mail.ru

1. Недостаточного количества воды для некоторых потребителей (или неэффективного распределения воды)
2. Неудовлетворительного качества воды для человека и природы
3. Рисков для людей и их собственности
4. Низкого уровня услуг в водном секторе

В дополнение к этим проблемам, нехватка водной инфраструктуры и/или неэффективная работа существующей инфраструктуры водоснабжения и недостаточное использование подземных вод (минеральных и термальных) и поверхностных вод (для выработки электроэнергии), приводит, как показано в верхней части диаграммы, к социально - экономическим воздействиям на экономику и население Кыргызстана - воздействие на здоровье людей, низкий уровень жизни, упущенные экономические возможности и т.д., что в совокупности сдерживает развитие страны и рост благосостояния ее граждан.

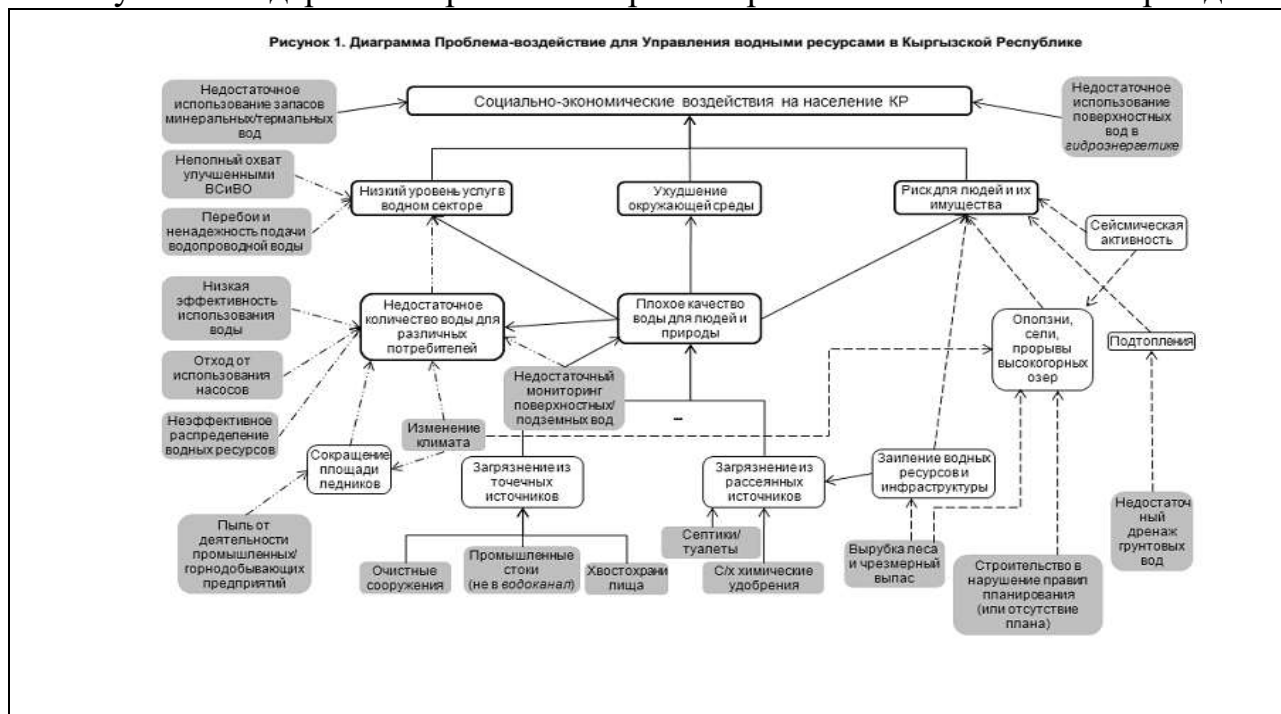

Рисунок 1. «Проблема-воздействие» в управлении водными ресурсами в Кыргызской Республике¹⁸¹

В серых квадратах на диаграмме отражены проблемы, над которыми осуществляется некоторый контроль, и преодоление которых может стать целью политики по улучшению финансирования и управления водными ресурсами в Кыргызстане.

¹⁸¹ Составлено на основе данных МСХиМ КР.

А. Загрязнение из точечных и рассеянных (диффузных) источников

Как и в любой стране мира, в Кыргызстане есть проблемы, связанные с загрязнением водных ресурсов из точечных и диффузных источников. Некоторыми из основных источников являются:

- *Сбросы плохо очищенных сточных вод от очистных сооружений*, находящихся в ведении муниципальных предприятий водоснабжения и водоотведения (*водоканалов*), а в некоторых сельских районах - в ведении органов местного самоуправления (*Айыл Окмоту*). Такие очистные сооружения получают сточные воды от домашних хозяйств и бюджетных / коммерческих предприятий, но часто функционируют плохо или вообще никак. Очень немногие обеспечивают биологическую очистку стоков.
- *Сбросы сточных вод от промышленных и коммерческих предприятий* непосредственно в водные объекты с или без предварительной очистки этими предприятиями.
- *Сбросы от хвостохранилищ в горнодобывающей отрасли* (в том числе, содержащие радиоактивный уран), которые могут быть постепенными в течение длительных периодов времени, или в некоторых случаях внезапным «залповым» сбросом из-за прорыва защитной дамбы. Высокий уровень заболеваемости онкологическими заболеваниями (рак) был зарегистрирован в близлежащих населенных пунктах из-за возможного загрязнения подземных вод.
- *Диффузное загрязнение от домашних туалетов и септиков*. Туалеты, как правило, обеспечивают эффективную деграцию опасных бактерий, если только выгребная яма не вырыта ниже уровня грунтовых вод. В этом случае может произойти серьезное загрязнение грунтовых вод. Содержимое септиков либо откачивается и вывозится ассенизационными машинами (и стоки доставляются на канализационные очистные сооружения), либо в некоторых современных септиках проводится биологическая очистка, прежде чем стоки будут постепенно сброшены на рельеф или в поверхностные водные объекты.
- *Загрязнение окружающей среды (фильтрат) от плохо управляемых муниципальных мусорных свалок*, а также от незаконных свалок, особенно расположенных в зонах санитарной охраны (ЗСО), установленных вокруг источников питьевого водоснабжения.
- *Диффузное загрязнение из-за отходов животноводства*. в т.ч. из-за незаконного выпаса скота в ЗСО и/или в водоохраных зонах, установленных вдоль границ водных объектов.
- *Диффузное загрязнение рек /заиливание озер*, а также оросительных каналов, наносами ила, которые могут накапливаться в результате

чрезмерного стравливания пастбищ или вырубки лесов.

Эти источники загрязнения потенциально могут привести к значительному снижению качества воды в поверхностных и подземных водах Кыргызстана. Это может оказать серьезное воздействие на здоровье населения, если одни и те же водные ресурсы используются и в качестве источника питьевой воды, и для отдыха (например, Иссык-Куль) или, потенциально, даже если будут использоваться для орошения. Эти воздействия влияют на социально-экономическое положение Кыргызстана, вызывая рост заболеваемости (являясь причиной потери работы или учебного времени) и смертности среди населения. Также снижаются доходы от туристического бизнеса, если питьевая и рекреационная вода считается небезопасной.

Б. Недостаточный мониторинг качества поверхностных и подземных вод. Для того чтобы распознавать и регулировать проблемы, связанные с загрязнением водных ресурсов, важно иметь эффективную программу мониторинга качества воды в поверхностных и подземных водных объектах, и системах питьевого водоснабжения. Тем не менее, в период между 1990 и 2010 годами число пунктов отбора проб для мониторинга качества воды в реках Кыргызстана сократилось с 80 до 10. Кроме того, сократилась частота мониторинга: если ранее отбор и анализ проб воды производился, как правило, один раз в месяц, то ныне эти операции производятся не чаще, чем один-два раза в год. Аналогичная тенденция наблюдается в отношении мониторинга качества подземных вод. Численность лабораторий для анализа качественных показателей воды сократилась с 8 до 5, а количество контролируемых показателей качества воды уменьшилось с 38 до 33. На возобновление работ по мониторингу загрязнений и химического состава озера по расчетам потребуется приблизительно 1,8 млн.сом, и это только на капитальные затраты/восстановление инфраструктуры.

В. Низкое качество услуг водоснабжения:

Неполный охват улучшенным водоснабжением и водоотведением. По данным CIA World Factbook, доля населения КР, имеющая доступ к улучшенному водоснабжению⁴ составляет 90% (99% в городах и 85% в сельской местности), а к улучшенному водоотведению⁵ - 93% (94% в городах и 93% в сельской местности). Заболевания, передающиеся через воду, регулярно регистрируются в сельской местности Кыргызстана и, вполне вероятно, что заболеваемость относительно легкими желудочно-кишечными расстройствами имеет еще более широкое распространение.

- *Ответственность за мониторинг и политику в этой области.* НСК

(2018, *готовится к публикации*) позволил выявить некоторые показатели водной безопасности и области КР, в которых они ухудшились в 2016 году по сравнению с 2012 годом.

- *Неустойчивость бизнес-модели водоснабжения сел.* В рамках проектов сельского водоснабжения, финансируемых донорами, были успешно созданы Сельские общественные объединения потребителей питьевой воды (СООППВ), которые принимают решение об уровне услуг водоснабжения, который они хотят, в зависимости от их возможности (или желания) платить. Тем не менее, по данным НСК примерно одна треть СООППВ не действует вообще или испытывает большие сложности (финансовые, кадровые) в своей работе. Т.е. эта модель оказалась неустойчивой и далеко не универсальной.
- *Обострение проблемы нехватки воды.* Значительная часть забираемых вод в республике теряется при использовании. Причина потерь заключается в неудовлетворительном техническом состоянии ирригационных и водораспределительных систем, износе оборудования, применении несовершенных методов полива. Среди стран, где искусственно орошаются сельскохозяйственные земли, Кыргызстан занимает одно из лидирующих мест (78%). Однако отмечается неэффективное использование воды. Существуют также *проблемы в межгосударственном вододелинии*, отсутствует согласованная политика с соседствующими странами, водная стратегия и тактика стран ЦАР нерациональна.
- *Критическое состояние и недостаток средств на модернизацию и развитие водохозяйственных систем*
- *Несовершенство механизмов и инструментов господдержки водного сектора.*

Таким образом, Кыргызская Республика сталкивается с целым рядом вызовов и проблем в области управления водными ресурсами, которые должным образом не решаются существующими ведомствами и организациями с помощью имеющихся экономических инструментов, или не могут быть решены за счет имеющихся у отрасли доходов. Таким образом, основными вызовами и проблемами являются¹⁸²:

1. Нехватка воды для некоторых потребителей, с одной стороны, и неэффективное использование и/или недостаточное использование водных ресурсов, с другой стороны (например, недостаточное

¹⁸² ОЭСР СРГ ПДОС (2013а), Экономические инструменты управления водными ресурсами в Российской Федерации

использование водных ресурсов для выработки электроэнергии на ГЭС, и запасов термальных вод);

2. Неопределенность относительно доступности водных ресурсов в будущем в связи с воздействием изменения климата (таяние и отступление ледников, изменение режима атмосферных осадков и стока рек и т.д.);
3. Низкое качество воды в некоторых водоемах (в том числе, в связи со сбросами неочищенных сточных вод и диффузным загрязнением водных объектов, например, в сельском хозяйстве и из других источников);
4. Низкое качество услуг, оказываемых водохозяйственной инфраструктурой, в связи с низким охватом и/или неэффективной эксплуатацией водохозяйственных систем;
5. Недостаточный мониторинг водных ресурсов (недостаток гидропостов, особенно автоматических, и контрольных скважин для мониторинга уровня и качества подземных вод; недостаточная частота проведения анализа качества воды);
6. Высокие риски для населения, недвижимого имущества и водохозяйственной инфраструктуры (например, ирригационной, водоснабжения и водоотведения), обусловленные опасными природными явлениями, связанными с водой (сели и оползни, прорывы высокогорных озер, наводнения и подтопления), а также другими природными явлениями (экстремальные температуры и землетрясения);
7. Субъективные факторы: тяжелое финансовое положение водного хозяйства: например, в ирригационном секторе до 90% затрат на эксплуатацию и техническое обслуживание (ЭиТО) государственной оросительной сети субсидируется из государственного бюджета (в 2010 году размер дотаций составил 613 миллионов кыргызских сомов (почти 10 миллионов Евро)); недостаток текущего обслуживания и ремонта: многие предприятия водоснабжения и водоотведения (водоканалы) являются де факто банкротами;
8. Низкие зарплаты и нехватка квалифицированных специалистов в водном хозяйстве.

Список использованной литературы:

1. Содействие Кыргызской Республике во введении платы за использование поверхностных водных ресурсов и объектов. Разработка методических рекомендаций по установлению ставок платы за использование поверхностных водных ресурсов и объектов в Кыргызской Республике. (Проект заключительного Отчета № 1), ОЭСР, март 2016.

SOMUT OLMAYAN BİR KÜLTÜREL MİRAS OLARAK ATA BİNME VE KASTAMONU'NUN ATLI SPOR TURİZMİ POTANSİYELİ

HORSEBACK RIDING AS AN ELEMENT OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND THE POTENTIAL OF EQUESTRIAN TOURISM OF KASTAMONU.

Burcu TÜTÜNCÜ¹⁸³ Aydoğın AYDOĐDU¹⁸⁴

Özet:

Günümüz Dünyası'nda fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerini rahatlıkla karşılayan bireyler yeni arayışlar içerisine girmekte ve öz gerçekleştirmelerini ortaya koyabilecekleri bazı seçenekler aramaktadırlar. Bu arayışlar içerisinde genel anlamda turizm özel anlamda ise Özel İlgi Turizmi'nin öne çıktığı görülmektedir. Özel İlgi Turizmi içerisinde geçmiş kuşakların yaşamış olduğu coğrafyalara seyahatlerin yanı sıra ulusları simgeleyen kültürel miras niteliği taşıyan birtakım etkinliklere yönelik özel bir ilginin var olduğu söylenebilir. Bu etkinliklerden bir tanesi de Ata Sporlu olarak bilinen ata binmedir. Ata binmenin her ortamda yapılamaması ve özel tesisler gerektirmesi ona bir turizm türü niteliği kazandırmıştır. Kastamonu, son yıllarda adını Kültür Turizmi'nin yanı sıra Atlı Spor Turizmi'yle de öne çıkaran varış noktalarından birisi, belki de başlıcasıdır. Ancak ilin bünyesinde barındırmış olduğu atlı spor olanakları, bu spora gönül vermiş bireylerce tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Kastamonu'nun sahip olduğu Atlı Spor Turizmi olanaklarının ortaya konmasıdır. Bunun yanı sıra bu olanakları sunan tesislerin genel nitelikleri ve yararlanan turistlerin genel profillerinin nesnel bir biçimde ortaya konması araştırmanın alt amaçları olarak belirlenmiştir. Araştırma amaçlarının gerçekleşmesi için öncelikle Kastamonu İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nden atlı spor sunulan tesislerin sayıları ve iletişim bilgileri edinilmiştir. Sonrasında Kastamonu Merkez ve Daday ilçelerinde kümelenmiş olan 8 atlı spor tesisine birer ziyaret gerçekleştirilmiş olup tam sayım yapılmıştır. Tesis yöneticilerinden yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla, ağırlama işletmelerinin sunmuş olduğu atlı spor olanakları ve tesislerin genel nitelikleri öğrenilmiştir. Elde edilen veriler Betimsel Analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları Kastamonu Merkez ve Daday ilçesinde 8 tesiste, 63 kadar atla atlı spor hizmeti verildiğini ortaya koymuştur. Atlı Spor Turizmi sunan tüm tesislerin farklı boyutlarda manjlere sahip oldukları, hepsinin yeme içme olanakları sundukları, birçoğunun ise konaklama ünitelerinin var olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada ayrıca konukların metropol kentlerde yaşayan lisans ve üzeri düzeyde eğitim almış bireylerden oluştukları, kariyer sahibi ve yüksek gelir grubundan bireyler oldukları saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Ata Sporlu, Somut Olmayan Kültürel Miras, Atlı Spor, Turizm, Kastamonu*

Abstract:

In today's world, individuals those who had met the physiological and security needs, are looking for some options to reveal their self-realization. In this sense, they tend to participate in tourism activities, particularly to special interest tourism. Within the Notion of special interest tourism, there is a special interest in the activities that have the character of cultural heritage that symbolizes nations as well as travels to the geographies where past generations

¹⁸³ Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü burcututuncu95@gmail.com

¹⁸⁴ Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi aydoganaydogdu@yandex.com

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

lived. One of these activities is horseback riding known as the sport of ancestors. The fact that horseback riding cannot be done in every environment and requires special facilities has given it the feature of tourism. In recent years, Kastamonu has become one of the cultural tourism destinations along with the feature of horseback riding clustering. However, the equestrian sports facilities of the province are not well known by the people who are passionate about this sport. In this context, the main purpose of the study is to reveal the possibilities of equestrian sports tourism which Kastamonu has. In addition, the general qualifications of the facilities that offer these facilities and determining the profiles of the equestrian tourists were determined as the sub-objectives of the study. In order to realize the research objectives, the number and the contact information of the facilities that provide equestrian tourism have been obtained from the Kastamonu's Provincial Directorate of Culture and Tourism. Afterward, a visit was made to 8 equestrian sports facilities clustered in Kastamonu Close Environment and Daday districts and the complete count was made. By the means of structured interview forms, the general characteristics of the equestrian sports facilities and activities offered by the hospitality enterprises were learned. Collected data were analysed with the descriptive analysis method. Research findings revealed that in these 8 facilities, 63 horses provide horseback sports services in Kastamonu and Daday districts. It has also been found that all facilities that offer Equestrian Sports Tourism have maneges of different sizes, all of them offer to eat and drinking facilities and many of them have accommodation units. In the study, it was found that the guests of the Equestrians Tourism Facilities are the people that live the metropolitan cities, most of them have an undergraduate and above level of education and they were the individuals who have a vocational career and high-income groups.

Keywords: *Sport of Ancestors, Intangible Cultural Heritage, Equestrian Sport, Tourism, Kastamonu*

GİRİŞ

Bir kültürün tamamlayıcı unsurlarından biri olan spor, ait olduğu ve yapıldığı toplumun niteliklerine göre şekillenmektedir (Karahüseyinoğlu, 2008). Zamanla her milletin geçmişinden gelen ve gerek sosyal yapı gerek yaşam tarzı gerekse coğrafi özelliklerini de içeren farklı spor kültürü anlayışları meydana gelmiştir (Şahin, 2011). Geçmişten günümüze sürdürmeyi başardığımız ata binme Türk Tarihi ve Kültürü'nde kendine önemli bir yer edinmiş bir ata sporumuzdur.

Ata bağlı kültür, at kültürüne dayalı birçok sportif aktiviteyi ortaya çıkarmış, Bayge, Oğlak Kapmaca (Gökbörü/Buzkaşı), Gümüş Kapma, Atlı Güreş, Kız Kovalama, Cambı Atma, Cirit ve Yorga/Rahvan At Yarışları gibi birçok atlı spor günümüz Türk Dünyası'na miras olarak kalmıştır. Bu spor türlerinden Atlı Cirit ile Yorga/Rahvan Yarış haricindekiler günümüzde Türkiye'de yapılmamaktadır (Yıldıran, 1999). Günümüze ulaşmış atlı spor türlerinden biri olan Rahvan At Yarışları, atın aynı taraftaki ayaklarını birlikte hareket ettirerek ve binicisini sarsmadan koşmasıdır. Bu yarışın en önemli özelliği; amacının para kazanmaktan ziyade şan, şeref ve ödülle birlikte verilen Türk Bayrağı olmasıdır (Karahüseyinoğlu, 2007). Bir diğer atlı spor türü olan Atlı Cirit ise, Orta Asya'dan Anadolu'ya geleneksel bir biçimde günümüze kadar ulaşmış, Türklerin kültüründe önemli bir yere sahip sportif bir oyundur (Karahüseyinoğlu, 2007).

Atlar, M.Ö. 6. Bin yılda İç Asya'da ehlileştirilmiş, ulaşım aracı olarak kullanılmış ve ayrıca etinden, sütünden, derisinden faydalanılmış bir hayvan türüdür (Güngör, 2016). M.Ö. 3. Bin yılda Mezopotamya Toplumları'nca kullanıldığı bilinirken (Kılıç, 2011), Kültepe Metinleri'ndeki ifadelerden ve bulunan çömlekler üzerindeki at figürlerinden yola çıkılarak, M.Ö. 2. Bin yılda Anadolu Toplumları tarafından kullanıldığı kabul edilmiştir (Güngör, 2016; Özgüç, 1965). Atlar tüm medeniyetler için vazgeçilmez olmuş hayvanlardan birisidir (Karahüseyinoğlu, 2007). Siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel sebepler zamanla atın halk arasında bir kült olarak görülmesine yol açmıştır (Güngör, 2016; Kafesoğlu, 2014). Öyle ki özellikle Türk Milleti'nin yüzyıllar boyunca hayatlarının vazgeçilmezi olmuş, bir hediye olarak dünya medeniyetlerine sunulmuş önemli bir değerdir (Çiftçi, 2011).

Türkiye'de son yıllarda adını özellikle kültür turizmi ile duyurmayı başaran Kastamonu ili (Aydoğdu ve Duman, 2017), sahip olduğu eşsiz doğası ve ormanlarıyla açık hava spor etkinliklerinin gerçekleştirilebilmesi için oldukça müsait bir yapıya sahiptir. Atlı spor turizmi de bunlardan biridir (Aydoğdu ve Tanrıseven, 2015; Aydoğdu ve Kırılı,

2017). Yalnızca Şehir genelinde değil ülke genelinde de bilinen en eski çiftliğe sahip Kastamonu Şehri, bunun gibi birĉok önemli değere sahip olmasına karşın henüz adını potansiyel turistlere duyurabilmeyi baŐaramamıŐtır.

Bu bağlamda ĉalıŐmanın amacı Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi olanaklarının ortaya konmasıdır. Buna ek olarak, Atlı Spor Turizmi hizmeti veren tesislerin genel nitelikleriyle bu turizm ĉeŐidine katılan bireylerin genel profillerinin ortaya konulması amaĉlanmıŐtır. Araştırmada ĉ adet sorunun yanıtı aranmaktadır:

- Kastamonu'da Atlı Spor Turizmi hizmeti veren tesislerin nitelikleri nelerdir?
- Kastamonu'da Atlı Spor Turizmi etkinliklerine katılan bireylerin profilleri nelerdir?
- Bireyler neden Atlı Spor Turizmi etkinlikleri sunan işletmeleri tercih etmektedir?

YÖNTEM

ĉalıŐma Grubu

Kastamonu ilinin sahip olduğu Atlı Spor Turizmi olanaklarının nesnel bir Şekilde ortaya konulmasının amaĉlandığı bu araştırmanın ana kütlesini, merkez ve Daday ilĉelerinde kümelenmiş olan 8 adet atlı spor tesisi oluşturmuştur. ĉalıŐma amaĉları doğrultusunda merkez ilĉe ve Daday ilĉe merkezinde yer alan 8 adet atlı spor tesisine ziyaretler gerĉekleŐtirilmiŐtir. Bu tesisler ĉmlekĉiler At ĉiftliđi, Barış Atlı Turizm, Meriĉ Otel At ĉiftliđi, İksir Resort Town, Otel Şadıbey ĉiftliđi, Kılıĉ Atlı Turizm, Gölköy Yaşam Resort, Emir Bey Atlı Turizm ve Doğal Yaşam Köyü'dir. Araştırma örneklemini de bu 8 atlı spor turizm tesisi oluşturmuş ve tam sayım gerĉekleŐtirilmiŐtir.

Veri Toplama Aracı

ĉalıŐma kapsamında nitel veri toplama araĉlarından faydalanılmış, tesis sahipleri ve yöneticilerine uygulanmak üzere yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur.

Oluşturulan form ile öncelikle tesis sahipleri/yöneticilerinin demografik özellikleri belirlenmeye ĉalıŐılmıŐtır. Sonrasında tesislerin genel nitelikleri ve sunulan hizmetler öğrenilmiştir. Son olarak ise Atlı Spor Turizmi'ne yönelik sorulara geĉilmiŐtir. Kaĉ adet, hangi tür atlara sahip olunduğu ile mevcut atlar iĉin sağlanan alan ve personel olanakları sorulmuştur. Bunların dışında 3 adet aĉık uĉlu soru yöneltilmiştir. Bu sorularda;

- Tesisin rakiplerine göre ayırt edici zellikleri,
- Tesisleri ziyaret eden konuk profili,
- Konukların bir atlı spor tesisi tercih etme nedenleri üzerinde durulmuştur.

Veriler tüm katılımcılardan yüz yüze bir yaklaşım ile 28-30 Haziran 2018 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin ĉzmlenmesinde Betimsel Analiz yönteminden faydalanılmıŐtır. Araştırmada görüşme formları aracılığıyla toplanan veriler niteliklerine göre ĉzmlenmiŐtir. Bu hesapĉa katılımcıların profillerini ortaya koymaya yönelik sorulara verilen yanıtlar sıklık ve yüzdelere ĉzmlenir iken, aĉık uĉlu sorulara alınan yanıtlar ise Betimleyici Analizi yöntemi ile ĉzmlenmiŐtir. ĉzmlleme ĉabaları bazen hikyeleŐtirme, bazen ise doğrudan aktarım biĉiminde gerĉekleŐtirilmiŐtir. ĉzmllemede ayrıca her bir soruya katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar tablolaŐtırılarak görsel aĉıdan bir bakışta okuyuculara genel bir izlenim elde etme olanağı da oluşturulmuştur.

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

BULGULAR

Kastamonu Merkez ve Daday İlçesinde Faaliyet Halinde Olan Atlı Spor Tesisleri

Günümüz itibariyle Daday ve çevresinde atlı spor üzerine faaliyette bulunan 8 adet işletme bulunmaktadır.

Çömlekçiler At Çiftliği

Hem Kastamonu hem Türkiye genelinde bilinen en eski at çiftliği olan Çömlekçiler, 1985 yılında Daday ilçesinin Çömlekçiler Köyü'nde açılmıştır. Başta Ankara olmak üzere Kastamonu ve çevresinden ziyaretçi çeken tesis, tüm yıl boyunca hizmet vermektedir. Toplamda 22 oda ve 65 yatak kapasitesine sahiptir. İşletmede serbest binicilik başta olmak üzere, konaklama ve yeme-içme hizmeti de verilmektedir. 8 yerli kısrak için 20 x 20 ölçülerinde bir açık manej bulunmaktadır. Tesiste aynı zamanda yetiştirilmekte olan atların bakımlarıyla ilgilenen 3 seyis ve talep üzerine gelen veteriner de bulunmaktadır. L. Bıyıklı (görüşme, 29 Haziran 2018).

Barış Atlı Turizm

2008 yılında Daday ilçesinin Çömlekçiler köyünde kurulan Barış Atlı Turizm tesisi 11 oda ve 35 yatak kapasitesine sahiptir. Tesis, konaklama hizmeti ve doğal ürünlerin sergilendiği restoranının yanı sıra serbest binicilik, hipoterapi ve biniş öğretmenliği hizmetleriyle de ön plana çıkmaktadır. İki aygır, üçü kısrak olan 5 İngiliz atı ve 8 yerli kısrak at ile misafirlerine hizmet vermektedir. B. Bıyıklı (görüşme, 28 Haziran 2018).

Meriç Otel At Çiftliği

İşletme 2008 yılında merkez ilçeye bağlı Kavacık köyünde hizmete açılmıştır. Açıldığında yalnızca serbest binicilik ve restoran hizmeti veren işletme, büyük bir değişim ve büyüme gerçekleştirerek 2018 yılında butik otel olarak yeniden açılmıştır. Toplamda 11 oda ve 30 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Tesis aslen at pansiyonculuğu konusunda uzmanlaşmış olup, bu alanda hizmet farklılaştırmasına gitmiştir. Şahısların atlarını, istekleri doğrultusunda yaşam alanları düzenleyerek yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Tesiste 1 İngiliz Kısrak ve 4 midilli ile hizmete başlanmış olup, tüm yıl boyunca hizmet verilmesi hedeflenmektedir. Atlar için 200 x 300 ölçülerinde 1 adet açık manej ve atların bakımı için bir de seyis bulunmaktadır. Tüm bunların dışında tesiste yöresel ürün imalatı ve satışı, All Terrain Vehicle (ATV) olarak adlandırılan her türlü arazi taşıtı, foto safari hizmetleri de verilecektir. B. Meriç (görüşme, 30 Haziran 2018).

İksir ResortTown

2009 yılında Daday ilçe merkezinde açılan İksir ResortTown, günümüzde 60 oda ve 156 yatak kapasitesiyle varlığını sürdürmektedir. Tesis misafirlerine konaklama, yeme-içme, biniş öğretmenliği, serbest binicilik, hipoterapi, ATV, yöresel ürün imalatı ve satışı, foto safari gibi birçok hizmet sunmaktadır. Binicilik kapsamında ise; 1 Arap Kısrak, 2 İngiliz Kısrak, 1 Hollanda Kısrak, 1 Bulgar Aygır ve 2 aygır, 2 kısrak midilli olmak üzere toplamda 9 adet at yetiştirilmektedir. Biri kapalı, diğeri açık iki manej bulunan tesiste, atlarla ilgilenmek üzere 1 seyis, 2 çalıştırıcı ve devamlı 1 veteriner de bulunmaktadır. İşletmenin konuk profilini büyük oranda Ankara'dan gelenler oluşturmaktadır. S. Gençer (görüşme, 29 Haziran 2018).

Otel Şadıbey Çiftliği

Kastamonu'nun merkez ilçesinde bulunan Otel Şadıbey Çiftliği 2011 yılında hizmete açılmıştır. İşletmede konaklama, yeme-içme, yöresel ürün imalatı ve satışı, foto safari gibi hizmetler verilmektedir. Bunun yanı sıra atlı sporlara yönelik serbest binicilik, biniş öğretmenliği, hipoterapi hizmeti de sunulmaktadır. İşletmede biri aygır ikisi kısrak olan 3 Arap, 1 İngiliz Aygır, 1 Bulgar Aygır ve biri aygır ikisi kısraktan oluşan 3 midilli olmak üzere toplamda 8 at bulunmaktadır. Atlar için sağlanmış olan 45 x 20 ölçülerinde 1 adet açık manej, 1 adet seyis, 1 adet sürekli veteriner de mevcuttur. İ. H. Tonturoğlu (görüşme, 29 Haziran 2018).

Kılıç Atlı Turizm

İşletme 2014 yılında Daday ilçesinin Boyalılar köyünde hizmete açılmıştır. Aslen at pansiyonculuğu üzerine yoğunlaşmış işletme bunun yanı sıra serbest binicilik ve restoran hizmeti de vermektedir. Köy hayatını merak eden misafirlerine doğallığı yaşatıp kendi imal ettikleri organik ürünleri sunmaktadırlar. Tesiste biri aygır biri kısrak olmak üzere 2 Arap ve ikisi kısrak biri aygır olmak üzere 3 yerli, toplamda 5 at bulunmaktadır. 1 adet 22 x 12 ölçülerinde açık maneji bulunan işletmede atlarla ilgilenmek üzere 1 seyis bulunmaktadır. M. Kılıç (görüşme, 29 Haziran 2018).

Gölköy Yaşam Resort

Üç yıldız sınıfında olan işletme Kastamonu'nun merkez ilçesindeki Gölköy'de bulunmaktadır. 2015 yılında, yılın her ayında hizmet vermek üzere 20 oda kapasiteyle açılışını gerçekleştirmiştir. Genellikle Kastamonu ve çevresi tarafından ilgi gören işletme, konaklama ve yeme-içme hizmetlerinin dışında serbest binicilik, yüzme, ATV, banket gibi hizmetler de sunmaktadır. İşletmede 3 Arap Kısrak, 1 İngiliz Aygır ve 1 adet Midilli Kısrak olmak üzere toplam 5 at bulunmaktadır. Atların bakımı ise 1 seyis ve 2 sürekli veteriner ile sağlanmaktadır. A. Tekin (görüşme, 30 Haziran 2018).

Emir Bey Atlı Turizm ve Doğal Yaşam Köyü

Daday ilçesine bağlı Akpınar Köyü'nde hizmet vermekte olan Emir Bey Atlı Turizm Tesisi 33 yataklı bungalov evleri ve taş restoranında sergilediğı yöresel yemekleriyle ilgi gören bir diğer tesistir. At biniciliğinin yanı sıra, eğitilmiş antrenörler tarafından engelli çocuklar için atlı terapi, yetişkinler için ise atlı yoga ve atlı pilates kursları düzenleyerek bu alanda farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Tesis yılın her ayı hizmet vermektedir. Ziyaretçilerinin çoğunu Karabük ve Ankara'dan gelenler oluşturmaktadır. N. Gül (görüşme, 28 Haziran 2018).

Araştırmaya katılanların demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Pozisyon	Barış Bıyıklı-İşletme Sahibi	Nihal Gül-İşletme Sahibi	Levent Bıyıklı-İşletme Sahibi	Buğra Meriç-İşletme Sahibi	Mehmet Kılıç-İşletme Sahibi	Ali Tekin-Genel Müdür	İsmail Hakkı Tonturoğlu-Genel Müdür	Seçil Genç-İdari İşler Sorumlusu
Cinsiyeti	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Kadın
Eğitim Durumu	Lisans	Ön Lisans	Lise	İlköğretim	Lise	Lisans	Lise	Lisans
Deneyimi (yıl)	14	18	33	10	5	+30	18	11
Bu İşletmedeki Deneyimi	10 yıl	18	33 yıl	10 yıl	5 yıl	3 ay	7 yıl	3 yıl

Araştırmada yanıtı aranan sorulardan ilki olan, "Diğer Atlı Spor Turizmi olanakları sunan işletmelerden farklı nitelikleriniz nelerdir?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların "Atlı Spor Turizmi olanakları sunan işletmelerden farklı nitelikleriniz nelerdir?" sorusuna verdiği yanıtlar

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

Soru/ Yanıt	Barış Bıyıklı	Nihal Gül	Levent Bıyıklı	Buğra Meriç	Mehmet Kılıç	Ali Tekin	İsmail Hakkı Tonturoğlu	Seçil Gençer
----------------	---------------	-----------	----------------	-------------	--------------	-----------	-------------------------	--------------

Soru 1. Diğer Atlı Spor Turizmi olanakları sunan işletmelerden farklı nitelikleriniz nelerdir?

- 1.
- İşletmenin konumu
 - Profesyonel yarış atı yetiştiriciliği
 - Haracılık sistemi
 - Amatör ruh
 - Müşteri ilişkileri
 - Doğal ürün imalatı
 - Engelli çocuklar için “atlı terapi”
 - Yetişkinler için “atlı yoga”, “atlı pilates”, “atlı jimnastik”
 - Doğal çiftlik imkânı
 - Şehir ve ülke genelindeki ilk atlı spor çiftliği olması
 - Farklı bir konsept olarak “at pansiyonculuğu”
 - Yöresel yemekler ve doğal ürünlerim sunumu
 - Yöresel yiyecek sunumu
 - Kişilerin atlarının bakımı sağlanıyor
 - Alansal genişlik
 - Yüzme havuzu imkânı
 - Çalışanların mesleki yeterliliği
 - Doğal ürünlerin imalatı ve ikramı
 - Geniş bir alana sahip olması
 - Atlı spor tesisinin dünya standartlarına uygun oluşu
 - Ekibin profesyonelliği

B. Bıyıklı bu soruya: *Bizi diğer işletmelerden ayıran en büyük özellik atlı sporda kır biniciliğidir. Safari olanağımızın geniş olması, arazi olanağımızın sınırsız olması en önemli etkidir. Bu durum komşularımızın bazılarında mevcut olsa da en aktif kullanımı biz sergiliyoruz. Bunun dışında ilaç ve yapay gübre kullanmadan organik tarım da yapıyoruz. Kahvaltı başta olmak üzere her öğünde ürünlerimizin %80'ine yakını biz üretiyoruz.*

N. Gül: *Özellikle otizm, down sendromu, bedensel engel gibi özel durumları olan çocuklar için atlı terapi olanağı sunuyoruz. Attaki enerji çocukların kaslarına ve iskelet sistemlerine oldukça faydalı oluyor. Şu anda dünyanın bütün ülkelerinde hipoterapi adı altında çok fazla çalışma var. Hipoterapi yatağa bağımlı hastalara dahi faydası olan bir terapi şeklidir. Ancak bizde hipoterapi henüz o boyutta gelişmediğinden, en azından at üzerinde durabilen çocuklara bu eğitimi veriyoruz. Onun dışında gençlerimize atlı yoga, atlı pilates ve atlı jimnastik eğitimi veriyoruz. Kullanılmayan bütün kasları atlı sporlarla çalıştırmayı hedefliyoruz.*

L. Bıyıklı: *Asıl ve ilk çiftlik olmamız en büyük özelliğimizdir. Yapay hiçbir ürün yoktur tamamen yerli üretimdir. Çiftliğimiz baştan aşağı tarih kokmaktadır. Bahçemizdeki ağaçların bile 300 yıllık bir tarihi vardır. Bu durum da diğer tesislerden farkımızı ortaya koymaktadır.*

B. Meriç: *Biz tesisimizdeki yenilenmenin ardından ata binme sporunun pansiyonculuğunu yapacağız. Konuklarımızın şahsi atlarının yetiştiriciliğini, bakımını yapacağız. Tamamen kişilerin isteklerine göre ahırlar hazırlayacağız ve sözleşmemiz boyunca tüm bakımı üstleneceğiz. Uygulanacak hizmet fiyatları diğer tesislerin aksine aşırıya kaçmadan normal düzeyde tutulacaktır.*

M. Kılıç: *Biz bir aile işletmesiyiz ve konuklarımızla rahat ve samimi bir ortam yakalıyoruz. Onlara asla müşteri olarak bakmıyoruz. İlişkilerimizi iyi tutmaya çalışıyoruz. Şahısların atlarının bakımını sağlıyoruz. Yöresel yiyecekleri sunuyoruz. Konaklama imkânı vermiyoruz, genelde günübirlikçi ziyaretçileri ağırlıyoruz ancak yolda kalan ya da herhangi bir sorun yaşayan konuklar için yedekte ücretsiz bir oda tutuyoruz.*

A. Tekin: *Kastamonu'da şehre 5 km yakınlıkta başka bir tesis yok. Yüzme havuzu hizmeti, gastronomisi, konaklama olanakları ve hizmet anlayışıyla diğer işletmelere fark attığımızı düşünüyoruz. Bunun dışında burada hizmet veren çalışanlarımızın mesleki bilgi ve yeterliliği de bizi öne çıkarmaktadır.*

İ. H. Tonturoğlu: *Sadece atlı spor hizmeti değil, konaklama ve yiyecek-içecek hizmeti de vermekteyiz. Ürünlerimizde mümkün olduğunca doğal ürünler kullanıyoruz. Ayrıca ürünleri kendimiz imal ediyoruz. Geniş bir araziye sahip olduğumuz için özellikle çocuklu aileler tarafından tercih ediliyor. Çocukların rahat hareket edebilmeleri için fazlasıyla alanımız mevcuttur.*

S. Gençler: *Atlı spor tesisimizin en belirleyici yönü dünya standartlarına uygun oluşudur. Ekibimiz, eğitmenlerimiz tamamen profesyonel eğitim almış bireylerden oluşmaktadır.*

“Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların genel profilleri nedir?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 3.’te verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların “Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların genel profilleri nedir?” sorusuna verdiği yanıtlar

Soru/ Yanıt	Bariş Bıyıklı	Nihal Gül	Levent Bıyıklı	Buğra Meriç	Mehmet Kılıç	Ali Tekin	İsmail Hakkı Tonturoğlu	Seçil Gençler
2.	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; 15-50• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler/evcil hayvan besleyen aileler	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler, öğrenci grupları, turlar	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; hepsi• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler, öğrenci grupları	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; Yüksek• Yüksek oranda aileler	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek oranda aileler	<ul style="list-style-type: none">• Cinsiyet; eşit• Yaş aralığı; Her yaş grubu• Eğitim düzeyi; yüksek• Gelir düzeyi; yüksek• Yüksek oranda aileler

B. Bıyıklı: *İşletmemize genellikle 15-50 yaş grubu aralığında, eğitim düzeyleri yüksek –en az lisans- konuklar geliyor. Gelen konukların meslek grupları bürokrat, profesör, iş adamları gibi üst düzey olduğundan gelir düzeyleri de yüksektir. Büyük oranda evli çiftleri ve aileleri ağırlıyoruz.*

N. Gül: *Hemen her yaş grubundan konuklarımız oluyor. Kendilerinin eğitim düzeyleri son derece yüksek. Özellikle mimar, mühendis, doktor ünvanlı konuklar işletmemizi tercih ediyor. Buna bağlı olarak gelir durumu da yüksek oluyor. Çocuklu aileler başta olmak üzere, evcil hayvanları olan aileler ve çiftler bizi tercih ediyor. Çocuklarının doğayla iç içe olmasını istemelerinin yanında, yorgunluklarını atmak ve bu arada evcil hayvanlarının da doğada oynayıp rahat etmesini istiyorlar.*

L. Bıyıklı: *Her yaş grubunu işletmemizde ağırlıyoruz. Gelen her konuğun eğitim ve gelir seviyesi yüksektir. Genelde aileler tarafından tercih ediliyoruz. Bunun yanı sıra rehber öğretenler eşliğinde öğrenci gruplarını ve turları da sık sık ağırlıyoruz.*

B. Meriç: *Yenileme gerçekteşirmeden önce belirli bir misafir kitlemiz vardı. Hemen her yaş grubundan, her meslek sınıfından ve eğitim düzeyinden misafirlerimiz olabiliyordu. Buna bağlı olmaksızın gelen misafirlerimiz gelir seviyeleri yüksek kişilerden oluşuyordu. Konukların büyük çoğunluğu aileler ve öğrenci grupları idi. Yenileme sürecimiz henüz bitti. Hem önceki süreçte devamlı bizi tercih eden hem de kendimizi yeni tanıtacağımız misafirlerimize elimizden geldiği kadar iyi hizmet vermek için çalışacağız.*

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

M. Kılıç: İşletmemize genellikle Kastamonu ve çevresinden misafirler geliyor. Gelen konuklar belirli yaş gruplarından ziyade her yaş grubundan olabiliyor. Üst düzey meslek gruplarından ve üst düzey gelir seviyelerinden misafirlerimiz oluyor. Misafirlerimizin geneli çocuklu ailelerden oluşuyor.

A. Tekin: Konuklarımız gelir düzeyleri iyi durumda ve eğitim seviyeleri en az lisans olan bireylerden oluşuyor. İşletmemizdeki gündüz olanaklarından daha çok anne ve çocukların talepleri fazla iken, akşamüzeri orta yaş grubu ağırlıkta oluyor.

İ. H. Tonturoğlu: Burası dinlenmek için oldukça uygun bir ortam olduğu için hafta sonları aileler daha çok tercih ediyor. Trafikten tamamen arındırılmış, doğal bir ortam olduğundan çocukları için oldukça yararlı oluyor. Çocuklar burada özgürce hareket edebiliyor, doğada vakit geçirebiliyor. Gelen konuklarımızın çoğunluğunu doktor, mühendis gibi gelir düzeyi yüksek meslek grupları oluşturuyor.

S. Gençer: Her yaş grubunu tesisimizde ağırlıyoruz. Eğitim seviyeleri ve gelir seviyeleri yüksektir. Özellikle beyaz yakalılar olarak nitelendirebileceğim meslek grubu ağırlıkla geliyor. Gelmeden önce araştırıp, tüm bilgilere sahip, bilinçli misafirler burayı daha çok tercih ediyor.

“Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların bu tür bir ağırlama tesisini seçme nedenleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlar tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların “Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların bu tür bir ağırlama tesisini seçme nedenleri nelerdir?” sorusuna verdiği yanıtlar

Soru/ Yanıt	Barış Bıyıklı	Nihal Gül	Levent Bıyıklı	Buğra Meriç	Mehmet Kılıç	Ali Tekin	İsmail Hakkı Tonturoğlu	Seçil Gençer
1002								
3.	<ul style="list-style-type: none">Doğaya ve doğala olan özlemÖzgürce ata binme imkânıATV, safari, fotoğrafçılık, trekking, hiking olanaklarıİl bazında gezip görülecek yerlere yakınlığı	<ul style="list-style-type: none">Doğayla iç içe olmaAilelerin çocuklarına daha fazla zaman ayırma isteğiBallıdağı havasının dinlendirici gücü	<ul style="list-style-type: none">Temiz hava, doğa, ormanŞehir merkezinde at sporu yapılıpamasıFiyatların uygunluğuDoğal ürünlerin sunumu	<ul style="list-style-type: none">Şehir merkezine yakınlıkDoğayla iç içe olma şansıAt biniciliği eğitimi önceliği	<ul style="list-style-type: none">Köy hayatını ve doğallığı yaşayabilme imkanı	<ul style="list-style-type: none">Şehrin içinde olmasına karşın şehrin dışı ambiyansı yaratmayı başarmış	<ul style="list-style-type: none">Atlı spor hizmeti destekleyici ürün niteliğinde olduğundan talep azDaha çok yeme-içme ve konaklama imkânları nedeniyle tercih ediliyor	<ul style="list-style-type: none">Doğayla iç içe olma isteğiÇocukların güvenli bir ortamda bisiklet, ATV, hobi bahçeleri, ahşap atölyeleri gibi aktivitelerde bulunabilmesiAile ve çocukların birlikte etkinlikler gerçekleştirebilmesi

B. Bıyıklı: İnsanların burayı tercih etmesinin ilk nedeni bakır doğasıdır. Çünkü gelen misafirler lüksü tamamen yaşamış, sadece dinginliği ve zihnini boşaltmayı isteyen insanlardan oluşuyor. Temiz hava ve oksijen, serbest kır

biniciliği ile birleştiğinde iyi bir tercih sebebi olma niteliği taşıyor. Bunun dışında ata binemeyen ya da motorlu araç kullanmak isteyenler için de ATV olanağı sağlıyoruz.

N. Gl: İnsanlar buraya doğayla iç içe olmak, çocuklarına daha fazla zaman ayırmak için geliyor. Özellikle çocukları interneti bir kenara bırakıp yürüyüşler gerçekleştirmeleri, doğal ortamda vakit geçirmeleri için teşvik ediyoruz. Bunun dışında tesisimizin Ballıdağ'ın eteklerinde kurulu olması gibi büyük bir şansı var. Hiçbir yerde olmayan dinlendirici bir havası var ve sadece bunun için gelen misafirlerimiz de olabiliyor.

L. Bıyıklı: Tamamen doğa, temiz hava, orman sebebiyle tercih ediyorlar. Büyük şehirde atlı spor olanağı bulmak gerçekten çok zordur. Olan tesisler de fiyat konusunda aşırıya kaçıyor. Biz fiyatları şehirdekilere kıyasla fazlasıyla uygun tutuyoruz. Bunun dışında sunduğumuz yiyecekler tamamen köy ağırlıklıdır. Misafirlerimize köy yapımı doğal ürünler sunuyoruz.

B. Meriç: Doğa ve at birbirine uyumlu bir ikilidir. Bazen şehrin stresini, yorgunluğunu ne yaparsanız yapın atamazsınız. Doğa ve at ikilisiyle bunu çok rahat aşabilirsiniz. At büyük bir terapidir. Sakinlik, dinginlik isteyen herkes buraya geliyor. Atları gerçekten seven ve bağ kuran konuklar da fazlasıyla var ve o bağı başka hiçbir hayvan ile sağlayamıyorlar. Onlara bu olanağı sağlamak istiyoruz.

M. Kılıç: Buraya gelenlere köy ortamında yaşama olanağı sunuyoruz, köy hayatını görmelerini sağlıyoruz. At binmenin yanında süt sağabiliyor, tereyağı yapabiliyor. Sonrasında rn toplayabiliyor. Onlara bu imkânları sağlayabiliyoruz.

A. Tekin: Huzurlu bir ortam olması, doğal bir yaşam alanı yaratılmış olması, tesisin mimari yapısı, yerleşkenin de buna uygun çizimi konuklarımızın işletmemizi tercih etmelerinde oldukça etkilidir. Bunun dışında işletmemiz şehrin içinde olmasına karşın şehir dışı ambiyansını yaratmayı başarabilmiş bir işletmedir.

İ. H. Tonturoğlu: Atlı spor hizmeti işletmemizde destekleyici ürün niteliğinde verilmektedir. Daha çok konaklamaya gelen misafirlerimiz atları gördükçe tercih ediyorlar. Sadece atlı spor için gelen misafirlerimiz ise ya günübirlik geliyorlar ya da devamlı olan paket programları tercih ederek ata binme eğitimi alıyorlar.

S. Gençer: Oksijen oranı çok yüksek ve tamamen doğayla iç içe bir tesise sahibiz. ocuklarının doğal ve güvenli bir ortamda olmasını isteyen aileler bizi tercih ediyor. Çocukların yapabileceği birçok aktivite bulunmaktadır. Atlı spor merkezi, bisiklet, ATV, hobi bahçeleri, aşap atölyeleri hizmeti de veriyoruz. Aileler çocuklarıyla birlikte katılım sağlayıp birlikte vakit geirebiliyorlar. Bunun yanı sıra doğa yürüyüşleri, olta balıkcılığı gibi çok fazla seçenek de işletmemizde mevcuttur.

SONUÇ

Çalışmada, Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi olanaklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle şehrin merkez ilçe ve Daday ilçesinde yer alan 8 adet atlı spor tesisi (mlekiler At iftliği, Barış Atlı Turizm, Meriç Otel At iftliği, İksir ResortTown, Otel şadıbey iftliği, Kılıç Atlı Turizm, Gölköy Yaşam Resort, Emir Bey Atlı Turizm ve Doğal Yaşam Köyü) ziyaret edilmiş, tesis sahipleri/yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler sağlanmıştır. Görüşme öncesinde hazırlanan yapılandırılmış görüşme formları katılımcılara verilmiştir. Görüşme formlarında araştırma çerçevesinde oluşturulmuş  sorunun yanıtı aranmıştır:

- Kastamonu'da Atlı Spor Turizmi hizmeti veren tesislerin nitelikleri nelerdir?
- Kastamonu'da AtlıSpor Turizmi etkinliklerine katılan bireylerin profilleri nelerdir?
- Bireyler neden Atlı Spor Turizmi etkinlikleri sunan işletmeleri tercih etmektedir?

Araştırmanın asıl soruları öncesinde katılımcılardan tesise yönelik genel bilgiler alındıktan sonra atlı spor olanakları öğrenilmiştir. Edinilen bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: İşletmelerin sahip olduğu at, açık-kapalı maneж ve ilgili personel sayısı

İlgilipersonelsayısı

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

İşletmeninAdı	At sayısı	Açıkmanejsayısı	Kapalımanejsayısı	(seyis-antrenör- devamlıveteriner)
Çömlekçiler At Çiftliği	8	1	-	3
BarışAtlıTurizm	12	1	-	1
MeriçOtel At Çiftliği	5	1	-	1
İksir Resort Town	9	1	1	4
OtelŞadıbeyÇiftliği	8	1	-	2
KılıçAtlıTurizm	3	1	-	1
GölköyYaşam Resort	5	1	-	3
Emir	11	1	-	2
BeyAtlıTurizmveDoğalYaşamKöyü				

Araştırmaya katılan 8 kişinin 5'i tesis sahibi, 2'si genel müdür ve 1'i de idari işler sorumlusudur. Amaçlar doğrultusunda ilk olarak kendilerinden tesise ve daha sonrasında yetiştirilen atlara yönelik bilgilendirme talep edilmiştir. Sonrasında araştırmada asıl yanıtı aranan sorulara istinaden katılımcılara 3 adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Katılımcıların; “Diğer Atlı Spor Turizmi olanakları sunan işletmelerden farklı nitelikleriniz nelerdir?” sorusu karşısında işletmelerin hemen hepsi konuklarının doğayla iç içe olma arzusu ile tesisleri tercih ettiğini söylemiştir. Ayrıca tesislerin ilave olarak sunduğu ATV, yöresel ürün imalatı ve satışı, foto safari gibi ekstra hizmetlerin de tesis tercihinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bunun dışında işletmelerden birinin düzenlemiş olduğu “atlı yoga-pilates-jimnastik” eğitimi ve henüz yeni oluşmaya başlamış “at pansiyonculuğu” hizmetleri ilgi çeken bir diğer hizmetlerden olmuştur.

1004

“Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların genel profilleri nedir?” sorusuna verilen yanıtlar yine hemen her tesiste aynıdır. Bireylerin Atlı Spor Turizmi'ne belirli bir yaş aralığı ile cinsiyet gözetmeksizin katılım sağladığı sonucuna varılmıştır. Bunun dışında tesisler, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyelerinin yüksek olduğu (en az lisans), buna bağlı olarak gelir düzeylerinin de yüksek olduğu konusunda da hemfikirdirler. Katılımcıları yüksek oranda çocuklu aileler oluştururken onları, öğrenci grupları ve turlar takip etmektedir.

“Atlı Spor Turizm tesisinizi tercih eden konukların bu tür bir ağırlama tesisini seçme nedenleri nelerdir?” sorusuna cevap olarak tüm tesislerin ortak fikri, doğayla iç içe olma arzusu olmuştur. Alınan cevaplara bakıldığında insanların şehir hayatının yoğunluğundan, kalabalığından, stresinden uzaklaşmak ve doğada biraz olsun “nefes alabilmek” istedikleri sonucuna varılmıştır. İnsanlara iyi gelebilmesi açısından atlar doğal bir terapi yöntemi olarak görülmektedir. Atlarla dinlenebilen katılımcılar bunun yanı sıra doğal ortamlarda, organik ürünlerle karşılanarak yapaylıktan tamamen uzaklaştırılmaktadır. Binicilik tutkunları dışında özellikle ailelerin, çocukları için güvenli ve huzurlu bir ortamda olma arzusu Atlı Spor Turizmi'ne talebi artırmaktadır. Uzak mesafeden gelen katılımcılar için hemen hemen her tesis konaklama ve yiyecek-içecek hizmeti sunmaktadır. Sunulan yiyeceklerde de köy yapımı ürünler kullanılmaktadır. Çoğu işletme ikram edilen ürünlerin yanı sıra katılımcılara kendi ürününü yetiştirme, toplama, üretme şansı tanımaktadır. Bu da şehir hayatından fazla uzaklaşmamış kimseler için köy hayatını tatma olanağı sağlamaktadır.

Araştırmada Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi'ne yönelik oldukça fazla olanağa sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte merkez ve Daday ilçelerindeki söz konusu 8 işletmenin de gün geçtikçe sahip oldukları olanakları geliştirerek konuklarına arz ettiği görülmüştür. İşletmeler atlı spor olanaklarını şehrin oksijeni bol tabiatı ve organik ürünleriyle destekleyerek konuklarına eşsiz bir tecrübe sunmaktadır. Ancak tüm bu niteliklere rağmen işletmelerin ve şehir genelindeki Atlı Spor Turizmi olanaklarının tanıtım eksikliği saptanmıştır. Şehirdeki gerek tesislerin varlığı gerekse sunulan hizmetler atlı spora gönül vermiş bireylerce tam olarak bilinmemektedir. Çalışma,

Kastamonu'nun atlı spor potansiyelini en g¼ncel haliyle ortaya koymasđ açısından ³nem taşımaktadır. Bundan sonraki araştırmacılara konu olarak atlı spor etkinliklerine katılım sağlayan bireylerin;

- Profillerinin en kapsamlđ haliyle belirlenmesi,
- Tesislere y³nelik memnuniyetleri, istekleri ve beklentileri ¼zerine çalışmalar ³nerilebilir.

Somut Olmayan Bir Kültürel Miras Olarak Ata Binme Ve Kastamonu'nun Atlı Spor Turizmi Potansiyeli

KAYNAKÇA

- Aydoğdu, A., & Duman, S. (2017). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi: Kastamonu Örneği. *Turur Turizm & Araştırma Dergisi*, 4-23.
- Aydoğdu, A., & Kırılı, H. İ. (2017). Turizmde Atlı Spor Kümelenmesi: Kastamonu ve Daday İçin Karma Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergi*, 154-175.
- Aydoğdu, A., & Tanrısever, C. (2015). Turizmde Atlı Spor Kümelenmesi: Daday Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57-73.
- Çiftçi, S. (2011). Uşak'ta Atlı Cirit Sportu ve Cirit Kültürü. *Milli Folklor*, 87-99.
- Fişne, M., Bardakçı, S., & Karagöz, Y. (2017). Ata Sporumuz Güreşe Yönelik Günümüzdeki Toplumsal Bakışın Değerlendirilmesi. *CBÜ Beden Eğitimi Spor Bilimleri Dergisi*, 12(1).
- Gleending, V. (1997). We Are The World's Ingroving Toenail. *The Sunday Telegraph*.
- Güngör, Ş. (2016). Alternatif Turizm Etkinliği ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Atın Kullanımı:Nevşehir Örneği. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 81-99.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2007). Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları. *Doktora Tezi*. İstanbul.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk Spor Kamuoyunun Profiline Belirlenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 66-74.
- Kılıç, Y. (2011). Eskiçağ'da Kapadokya'da At Yetiştiriciliği. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* (s. 189-199). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları: 2. Kirkit Horse Riding.
- Özgüç, N. (1965). *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şahin, S. (2011). Sosyal Değişme Sürecinde Ailelerin Çocuklarını Güreşe Yönelme Eğilimlerinin Belirlenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 42-53.
- Yıldıran, İ. (1999). Kavramsal ve Fonksiyonel Açından Türklere Yorga/Rahvan Biniciliğin Tarihsel Gelimi ve Türkiye'de Geliştirme Perspektifleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 43-58.

MADDİ DURAN VARLIKLARLA İLGİLİ DEVLET TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF GOVERNMENT GRANTS RELATED TO TANGIBLE-FIXED ASSETS IN THE SCOPE OF THE TURKEY ACCOUNTING STANDARDS

Ali Rıza GÖKBUNAR¹⁸⁵ Ayhan YATBAZ¹⁸⁶

Özet

Devlet gerek üretimi gerekse de ihracatı geliştirmek amacıyla işletmelere birtakım yardım ve teşviklerde bulunabilmektedir. Devlet yardımları işletmelere yönelik bir ekonomik fayda sağlamak üzere belirli koşulları sağlamaları halinde devlet tarafından sağlanan faaliyetleri kapsamaktadır. Devlet teşvikleri ise işletmenin faaliyet alanıyla ilgili geçmiş veya gelecekte birtakım koşulları yerine getirmesine karşılık devletin işletmeye kaynak aktarma faaliyetleridir. Türkiye’de KOSGEB tarafından sunulan destekler devlet teşviklerine örnek verilebilir. Destek, sübvansiyon veya prim olarak da adlandırılabilen devlet teşvikleri varlıklara ilişkin teşvikler ve gelire ilişkin teşvikler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Varlıklara ilişkin teşvikler teşvike hak kazanan işletme tarafından duran varlık satın almanın, inşa etmenin veya edinmenin ilk koşul olduğu devlet teşvikleridir. Gelire ilişkin teşvikler ise varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan devlet teşvikleridir. Bu çalışmanın amacı maddi duran varlıklarla ilgili alınan devlet teşviklerinin KGK (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu) tarafından yayınlanan TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması standardına göre muhasebeleştirilme esaslarını açıklığa kavuşturmaktır. Çalışmada açıklamalar yapılırken örnek muhasebeleştirme uygulamaları geliştirilmiştir. Söz konusu standarda göre devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar ilki teşvikin kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirildiği sermaye yaklaşımı, diğeryse teşvikin bir veya daha fazla dönemde kâr ya da zararda muhasebeleştirildiği gelir yaklaşımıdır. Çalışmada her iki yaklaşım da dikkate alınarak örnekler geliştirilerek muhasebeleştirilme ilkeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu yaklaşımlardan birincisi tarafımızca daha uygulanabilir bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maddi Duran Varlıklar, Devlet Teşvikleri, Türkiye Muhasebe Standartları

¹⁸⁵ Prof. Dr., Bankacılık ve Finans Bölümü, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

¹⁸⁶ Arş. Gör., Bankacılık ve Finans Bölümü, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eposta: ayhanyatbaz@hotmail.com

Maddi Duran Varlıklarla İlgili Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi

Abstract

The government can provide some assistance and grants to enterprises to improve both production and export. To provide an economic benefit for enterprises, in case such businesses meet certain conditions, government assistance includes state-provided activities. Despite the fulfillment of some conditions in the past or future regarding the area of activity of the business, government grants are the activity of transferring resources to the enterprise by the government. KOSGEB grants in Turkey are examples of government grants. Government grants, which can also be called support, subsidies or premiums, are divided into grants for assets and grants for income. Grants related to assets are government grants where purchasing, acquiring or acquiring assets by the entity that gained the right of grant is the first condition. The grants related to income are government grants other than grants related to assets. The aim of this study is to clarify the accounting principles of government grants related to tangible-fixed assets, in accordance with TAS 20 Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance published by the KGK (the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority). In the study, while making accounting explanations for government grants, example applications were developed. According to the TAS 20, there are two main approaches to accounting for government grants. The first approach is the capital approach in which it is recognized except for profit or loss. The second approach is the income approach where grants are recognized in profit or loss for one or more periods. We tried to explain the principles of accounting for grants by developing examples by taking into consideration both approaches. The first of these approaches was found to be more feasible by us.

1008

Keywords: Tangible-Fixed Assets, Government Grants, Turkey Accounting Standards

Giriş

Teşvik kelimesi isteklendirme, özendirme veya bir kimseyi kötü bir iş yapması için kışkırtma anlamına gelmektedir. İktisadi anlamda ise belirli bir iktisadi veya sosyal amaca ulaşabilmek için maddi destek veya hukuki kolaylıklar biçiminde verilen ödül şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, Büyük Türkçe Sözlük). Teşvik (incentive) devletin ekonomik ve sosyal amaçlar çerçevesinde ekonomik faaliyetlere sağladığı maddi ve hukuki kolaylıklar, desteklerdir. Teşvikler mali teşvikler, ekonomik teşvikler ve idari-teknik teşvikler olmak üzere üç kısma ayrılır. Ekonomik teşvikler desteklenen ekonomik faaliyetlerin maliyetlerini düşürmeye yönelik faaliyetlerdir. İdari ve teknik teşvikler ürün tanıtımıyla ilgili fuar, lisans, patent hakkı temini, uzman yetiştirilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır (Aypek vd., 2009: 630). Mali teşvikler ise daha çok kredi gibi kaynak ihtiyacını karşılamayı kolaylaştırıcı faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Devlet yardımları nitelik ve koşullar bakımından birçok türde olabilir. Bu tür yardımların amacı bir işletmenin normal koşullar altında devlet yardımları olmadan yapmayacağı birtakım işlere girişmesini sağlamaktır. Devlet yardımından yararlanan bir işletmenin finansal tabloları işletmeye kaynak transferi olması ya da yardımlardan fayda sağlanması şeklinde iki şekilde etkilenebilir. İşletme kaynak transferi olması durumunda muhasebeleştirme için uygun bir yöntem bulmak durumundadır. Yardımlardan fayda sağlanması durumunda ise bu faydanın ne kadar olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Böylelikle işletmenin mevcut finansal tablolarının gerek önceki dönem tabloları gerekse de diğer işletmelerin tablolarıyla karşılaştırılması kolaylaşmış olacaktır.

Devlet yardımları belirli koşulları yerine getiren bir işletme veya işletmeler grubuna bir ekonomik fayda sağlamak üzere devlet tarafından yapılan faaliyetlerdir. Devlet teşvikleri ise işletmenin faaliyet konuları ile ilgili belirli koşulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımlarıdır. Bu teşvikler, bir değer atfedilemeyen devlet yardımlarını ve işletmenin normal ticari işlemlerinden ayırt edilemeyen devlet ile yaptığı işlemleri kapsamaz. Bu anlamda devlet yardımları devlet teşvikleri tanımı dışında kalan kendilerine bir değer atfedilemeyen devlet yardımlarını ve işletmenin olağan ticari faaliyetlerinden ayırt edilemeyen devletle yapılan işlemleri kapsamaktadır. Fayda sağladığı kesin olmakla birlikte devlet yardımlarının normal ticari faaliyetlerden ayrıştırılması nesnel verilere dayanılarak yapılamaz.

Devlet teşvikleri varlıklara ilişkin devlet teşvikleri ile gelire ilişkin devlet teşvikleri şeklinde ikiye ayrılabilir. Varlıklara ilişkin devlet teşvikleri teşvike hak kazanan işletme tarafından duran varlık satın alınması, inşaatın veya edinmenin ilk koşul olduğu devlet teşvikleridir. Bu tür devlet teşviklerine duran varlığın türünü, yerini, edinme veya elde tutma dönemlerini sınırlayan tali koşullar da eklenebilir. Gelire ilişkin devlet teşvikleri ise varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan devlet teşvikleridir.

Bu çalışmada maddi duran varlıklara ilişkin devlet teşvikleri TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması standardına göre ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Türkiye’de maddi duran varlık sağlamaya yönelik teşvikler üzerinde kısaca durulmuş ardından maddi duran varlıklara ilişkin devlet teşviklerinin TMS 20’ye göre muhasebeleştirme ve raporlama ilkeleri açıklanmıştır.

Türkiye’de Maddi Duran Varlık Sağlamaya Yönelik Teşvikler

Türkiye’de teşvik sağlama faaliyetleri ilk olarak Cumhuriyet öncesi dönemde sanayi sektörünü canlandırmaya yönelik olarak 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı düzenlemesine dayandırılabilir. Bu kapsamda sanayicilere arazi verilmesi, çeşitli vergi ve harçlardan muafiyetler, gümrük vergilerinden muafiyetler, transferlere ilişkin kolaylık ve muafiyetler, hareket ettirici gücün taşınmasına ilişkin kolaylık ve muafiyetler gibi birçok teşvikler sağlanmıştır (Ökçün, 1972: 31). Gümrük vergilerinden muafiyetler kapsamında sanayicilere makinelerle diğer araç ve gereçler için gümrük muafiyeti ve hammaddeler için gümrük resminden muafiyet sağlanmıştır. Makinelerle ilgili sağlanan gümrük muafiyetleri bu yönüyle maddi duran varlıklara ilişkin devlet teşvikinin ilk uygulaması özelliği taşımaktadır. Aslında, Osmanlı Devleti’nde kurulacak olan fabrikalar için ihtiyaç duyulan buhar ve benzeri yollarla çalışan makinelerin ithalinde gümrük vergisinden muaf olma uygulaması 1860’lardan itibaren izlenen sanayi teşvik politikasının devamı niteliğindedir. Bu esas 1860’larda kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu tarafından önerilmiş ve 1873 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından resmîyet kazandırılmıştır (Ökçün, 1972: 32).

Günümüzde özellikle yeni kurulan işletmelere yönelik KOSGEB tarafından sağlanan maddi duran varlık yardımları da bu kapsamda değerlendirilebilir. KOSGEB girişimcilik destekleri, AR-GE, teknolojik üretim, yerleştirme destekleri, işletme geliştirme, büyüme, uluslararası hale gelme ve laboratuvar hizmetleri gibi birçok alanda destekler sunmaktadır. Bu kapsamda maddi duran varlık desteği de sunan KOSGEB örneğin Yeni Girişimci Desteği adı altında Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat, Ofis Donanım ve Yazılım Desteği için 18.000 TL’ye kadar geri ödemesiz, Sabit Yatırım Desteği olarak da 100.000 TL’ye kadar geri ödemeli destek sunmaktadır. Bunun dışında geri ödemesiz olmak üzere 2.000 TL’ye kadar kuruluş giderleri ve

Devlet Teşvikleri Kapsamına Girmeyen Devlet Yardımları	Kendilerine bir değer atfedilemeyen yardımlar	<ul style="list-style-type: none">- Ücretsiz teknik yardım- Pazarlama önerileri- Garanti sağlama
	İşletmenin normal ticari işlemlerinden ayrıştırılması mümkün olmayan devlet yardımları	<ul style="list-style-type: none">- İşletmenin satışlarının bir bölümünün devlet satın alma politikası ile garanti edilmesi
TMS 20 kapsamına girmeyen devlet yardımları	Genel ticaret koşullarını etkilemek suretiyle sadece dolaylı olarak sağlanan faydalar	<ul style="list-style-type: none">- Gelişmekte olan bölgelerde altyapı sağlanması- Rakipler üzerine ticari kısıtlamalar getirilmesi
	Tüm topluma fayda sağlamak için sürekli bir şekilde verilen hizmetler	<ul style="list-style-type: none">- Genel ulaşım ve iletişim şebekesi iyileştirilmesi- Sulama veya su tesisatı döşeme
	Diğer	<ul style="list-style-type: none">- İşletmelere vergilendirilebilir kâr ya da vergi zararının hesaplanmasında yararlanmak üzere sağlanan faydalar veya vergi yükümlülüğüne bağlı olarak belirlenen ya da vergi yükümlülüğü ile sınırlı olarak sağlanan devlet yardımları (Örn. gelir/kurumlar vergisi istisnaları, yatırımı teşvik amaçlı vergi indirimleri, hızlandırılmış amortisman uygulaması ve indirilmiş vergi oranları).- Devlet'in bir işletmeye iştirak etmesi- "TMS 41 Tarımsal Faaliyetler" kapsamındaki devlet teşvikleri.

Kaynak: TMS 20 esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Varlıklara ilişkin teşvikler, teşvik almaya hakkı elde eden işletme tarafından duran varlık satın almanın, inşa etmenin veya edinmenin ilk koşul olduğu devlet teşvikleridir. Bu tür devlet teşviklerine duran varlığın türünü, yerini, edinme veya elde tutma dönemlerini sınırlayan ikincil koşullar da eklenebilir. Gelire ilişkin teşvikler ise varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan devlet teşviklerini ifade etmektedir. Devlet sağlanan feragat edilebilir şeklindeki krediler ile piyasa faiz oranının altında bir oranla temin edilen krediler de devlet teşvikleri olarak kabul edilmektedir. Bu tür krediler TFRS 9 Finansal Araçlar standardına göre finansal tablolara alınmakta ve ölçülmektedir.

Tablo 2: Devlet Teşviklerine İlişkin Muhasebe ve Raporlama İlkeleri

Finansal tablolara alma	a) Elde edilmesi için gerekli koşullar işletme tarafından yerine getirilmiş olmalıdır. b) Teşvik işletme tarafından elde edilmiş olmalıdır. c) Bunların gerçekleşeceğine dair makul bir güvence olmalıdır.
İlk ölçme	a) Gerçeğe uygun değer ya da b) Nominal değer (bazı durumlarda)
Kâr veya zarara yansıtma	Söz konusu teşviklerle karşılanması amaçlanan maliyetlerin gider olarak muhasebeleştirildiği dönemler boyunca sistematik şekilde kâr veya zarara yansıtılır
Muhasebeleştirilme	a) Sermaye Yaklaşımı: Kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirilir b) Gelir Yaklaşımı: Bir veya daha fazla dönemde kâr ya da zararda muhasebeleştirilir
Sunum	a) Varlıklara ilişkin teşviklerin sunumu: Finansal durum tablosunda ertelenmiş gelir olarak veya varlığın defter değerinden indirim şeklinde gösterilir. b) Gelire ilişkin teşviklerin sunumu: Gelire ilişkin teşvikler kâr veya zararın bir parçası olarak ayrı bir şekilde veya “Diğer Gelirler” genel başlığı altında, alternatif olarak da ilgili giderlerden düşülerek gösterilir.

Kaynak: TMS 20 esas alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Devlet teşvikleri finansal tablolara alındıktan sonra söz konusu teşviklerle ilgili koşullu borçlar, koşullu varlıklar ve karşılıkların muhasebeleştirilmesi TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardına göre yapılmaktadır. Devlet teşvikinin parasal olmayan varlık cinsinden olması halinde bu tür varlıklar gerçeğe uygun değerleri ya da bazı durumlarda nominal değerleri üzerinden finansal tablolara aktarılırlar.

Tek başına gerçeğe uygun sunumun faydalı bilgi sağlaması beklenemez. Örneğin, raporlayan işletme devlet teşviki ile maddi duran varlık elde edebilir. İşletmenin edinmiş olduğu varlığın bedelsiz olarak raporlanması, maliyetini doğru bir şekilde gösterir. Ancak bu bilgi muhtemelen çok faydalı olmayacaktır.¹⁸⁷

¹⁸⁷ IASB Kavramsal Çerçeve, NÖ16

Tablo 3: Varlıklara İlişkin Devlet Teşviklerinin Finansal Durum Tablosunda Sunumu

Ertelenmiş Gelir Olarak Sunma	Varlığın Defter Değerinden İndirim Şeklinde Sunma
<ul style="list-style-type: none"> Varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilir 	<ul style="list-style-type: none"> Varlığın defter değerinin hesaplanması sırasında indirilir. Amortisman tabi varlığın faydalı ömrü boyunca amortisman giderinin azaltılması yoluyla teşvik, kâr ya da zararda muhasebeleştirilmiş olur.

Kaynak: TMS 20 esas alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Varlıklara ilişkin teşvikler finansal durum tablosunda ertelenmiş gelir olarak gösterilmişse varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilir. Alternatif olarak varlığın defter değerinden indirim şeklinde sunulması tercih edilmişse bu durumda varlığın defter değeri hesaplanması sırasında varlığın defter değerinden teşvikler indirilir. Amortisman tabi varlığın faydalı ömrü boyunca amortisman giderinin azaltılması yoluyla teşvik, kâr ya da zararda muhasebeleştirilmiş olur.

Tablo 4: Gelire İlişkin Devlet Teşviklerinin Gelir Tablosunda Sunumu

Kâr Veya Zararın Bir Parçası Olarak veya “Diğer Gelirler” Genel Başlığı Altında	İlgili Giderlerden Düşülerek
<p>Gerekçe</p> <ul style="list-style-type: none"> Bu yönetime göre gelir ve giderleri netleştirmek uygun olmaz. Teşviklerin giderlerden ayrıştırılması teşviklerle ilişkisi olmayan diğer giderlerle karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır. 	<p>Gerekçe</p> <ul style="list-style-type: none"> İlgili giderlerin yapılabilmesi teşviklerin varlığına bağlıdır. Bu bakımdan netleştirme yoluna gitmek gerekir.

Kaynak: TMS 20 esas alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Gelire ilişkin devlet teşviklerinin gelir tablosuna yansıtılması kâr veya zararın bir parçası olarak veya “diğer gelirler” genel başlığı altında ya da ilgili giderlerden doğrudan düşülerek gerçekleştirilir. Devlet teşvikleri sermaye yaklaşımı ve gelir yaklaşımı olmak üzere iki temel yaklaşıma göre muhasebeleştirilmektedir.

muhasebeleştirilir. Amortismanına tabi varlıklarla ilgili teşvikler, genellikle bu varlıkların amortismanları oranında ilgili dönemler boyunca kâr ya da zararda muhasebeleştirilir.

Sonuç

Devlet teşvikleri işletmenin faaliyet konusuyla ilgili belirli koşulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımlarını kapsamaktadır. Devlet yardımları belirli koşulları yerine getiren bir işletme veya işletmeler grubuna bir ekonomik fayda sağlamak üzere devlet tarafından yapılan faaliyetlerdir. Devlet yardımları, kendilerine bir değer atfedilemeyen devlet yardımlarını ve işletmenin olağan ticari faaliyetlerinden ayırt edilemeyen devletle yapılan işlemleri kapsamaktadır. Ücretsiz teknik yardım, pazarlama önerileri veya garanti sağlama gibi yardımlar, kendilerine bir değer atfedilemeyen yardımlara örnek olarak verilebilirken işletmenin satışlarının bir bölümünün devlet satın alma politikasıyla garanti edilmesi işletmenin normal ticari işlemlerinden ayrıştırılması mümkün olmayan devlet yardımlarına bir örnek olarak verilebilir.

Devlet teşvikleri parasal olmayan devlet teşvikleri ve gelir şeklinde sunulan devlet teşvikleri olmak üzere ikiye ayrılır. Parasal olmayan devlet teşvikleri makine, demirbaş, bina vs. şeklinde duran varlıkları kapsarken, gelir şeklindeki devlet teşvikleri ise personel ücretleri, kira ödemeleri gibi doğrudan gider ödemelerini kapsamaktadır. Parasal olmayan varlıklara ilişkin teşvikler finansal durum tablosunda ertelenmiş gelir olarak veya varlığın defter değerinden indirim şeklinde gösterilir. Gelir şeklindeki devlet teşvikleri ise gelir tablosunda kâr veya zararın bir parçası olarak ayrı bir şekilde veya “Diğer Gelirler” genel başlığı altında, alternatif olarak da ilgili giderlerden düşülerek gösterilir.

Varlıklara ilişkin devlet teşvikleri finansal durum tablosunda ertelenmiş gelir olarak ya da varlığın defter değerinden indirim şeklinde iki türlü sunulabilir. Varlığın ertelenmiş gelir olarak sunulması halinde varlık faydalı ömrü boyunca sistematik bir biçimde ertelenmiş gelir olarak kâr veya zararda muhasebeleştirilir. Varlığın defter değerinden indirim şeklinde sunulması normal şartlarda varlığın defter değerinin hesaplanması sırasında doğrudan tek sefer indirilmektedir. Parasal olmayan varlıklar için bu şekilde yapılacak bir uygulama söz konusu varlığın finansal durum tablosunda hiç görünmemesine yol açabilir. Bu da işletmenin sahip olduğu varlıkları doğru bir şekilde yansıtmaz. İşletmenin ayrı bir kişiliğe sahip olduğu varsayımından hareketle herhangi bir şekilde işletmeye tahsis edilen varlıkların işletmenin finansal durum tablosunda görünmesi gerekir. Bu bakımdan teşvik tutarı amortismanına tabi varlığın faydalı ekonomik ömrü boyunca amortisman giderinin azaltılması yoluyla da kâr ya da zararda da muhasebeleştirilebilir. Böylelikle teşvik kapsamında alınan varlık ekonomik ömür boyunca hem finansal durum tablosunda görünmeye devam etmiş olacak hem de dönemle ilgili kar ve zarar etkisi gösterilmiş olur.

Kaynakça

AYPEK, Nevzat vd. (2009). Ekonomik Terimler Sözlüğü, Gazi Kitabevi, s.630

KGK (2018). Finansal Tablolara İlişkin Kavramsal Çerçeve

KGK (2018). TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması standardı

KOSGEB, <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6525/destek-unsurlari> (Erişim: 30.11.2018)

Maddi Duran Varlıklarla İlgili Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi

ÖKÇÜN, A. Gündüz (1972). Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913. s.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/412/4528.pdf> (Erişim: 14.11.2018)

TDK, Büyük Türkçe Sözlük

